

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск XX

Альманах

Херсон, 2020

УДК 378.4
ББК 74.580.4

Магістерські студії. Альманах. Вип. 20. 2020. – Херсон. ХДУ, 2020 – 859 с.

Рекомендовано до друку вченою радою ХДУ (протокол № 6 від 30.11.2020 р.)

Редакційна колегія: *Кобець В.М.*, докт. екон. наук, професор кафедри, проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи (голова редакційної колегії); *Корнішева Т.Л.*, канд. мистецтвознавства, доцент кафедри, керівниця навчально-методичного відділу; *Арустамова Н.А.*, директорка Наукової бібліотеки ХДУ; *Коваль А.О.*, помічниця директорки Наукової бібліотеки із забезпечення якості освіти, редакторка I категорії відділу комплектування та наукової обробки документів; *Омельченко Н.В.*, канд. географ. наук, ст. викл., помічниця декана факультету біології, географії та екології із забезпечення якості освіти; *Мельникова К.В.*, канд. економ. наук, доцент кафедри, помічниця декана факультету бізнесу і права із забезпечення якості освіти; *Рижченко І.М.*, канд. юр. наук, доцент помічниця декана факультету бізнесу і права із забезпечення якості освіти; *Гончаренко Т.Л.*, канд. пед. наук, доцент кафедри, помічниця декана факультету комп'ютерних наук, фізики та математики із забезпечення якості освіти; *Терешенко Н.В.*, канд. пед. наук, ст. викл., помічниця декана факультету культури і мистецтв із забезпечення якості освіти; *Васильєва Н.О.*, канд. біол. наук, доцент кафедри, помічниця декана медичного факультету із забезпечення якості освіти; *Чепурна С.П.*, викладач, помічниця декана педагогічного факультету із забезпечення якості освіти; *Швець Т.М.*, канд. пед. наук, доцент кафедри, помічниця декана факультету психології, історії та соціології із забезпечення якості освіти; *Колкунова В.В.*, канд. пед. наук, доцент кафедри помічниця декана факультету української й іноземної філології та журналістики із забезпечення якості освіти; *Голяка С.К.*, канд. біол. наук, доцент помічник декана факультету фізичного виховання та спорту із забезпечення якості освіти.

Автори опублікованих праць несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 378.4
ББК 74.580.4

© ХДУ, 2020
© Редакційно-видавничий
відділ ХДУ, 2020

Адреса: Херсонський державний університет,
Університетська, 27, (вул. 40 років Жовтня, 27), м. Херсон, Україна, 73000

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Аббасов Ренат Аловсатович* – магістрант історико-юридичного факультету
Авраменко Наталія Олександрівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Артюхова Орина Геннадіївна – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Астраханцев Ігор Сергійович* – магістрант історико-юридичного факультету
Афанасієвський Віталій Ігорович – магістрант факультету біології, географії і екології
- Ахтирська Лілія В'ячеславівна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Ачилов Батир Джумадурдидович – магістрант медичного факультету
Бабак Євгеній Віталійович – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Бабенко Андрій Андрійович* – магістрант соціально-психологічного факультету
- Багатюк Валерія Вадимівна* – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Баранецький Олег Петрович* – магістрант факультету фізичного виховання та спорту
- Белан Олексій Петрович* – магістрант факультету культури і мистецтв
Белан Юлія Русланівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Бєлих Максим Юрійович – магістрант медичного факультету
Біжик Андрій Володимирович – магістрант історико-юридичного факультету
Білик Ілона Юріївна – магістрант історико-юридичного факультету
Більська Ольга Миколаївна – магістрант соціально-психологічного факультету
- Бойко Наталія Олександрівна* – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Бокова Інна Сергіївна* – магістрант педагогічного факультету
Болгарін Тимофій Олександрович – магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
- Бондар Яна Юріївна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Бондаренко Уляна Олександрівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Борисенко Руслан Олексійович – магістрант медичного факультету
Браніцька Олена Миколаївна – магістрант педагогічного факультету
Бреславець Інна Олексіївна – магістрант факультету біології, географії і екології
- Бриж Анастасія Василівна* – магістрант соціально-психологічного факультету
- Брит Ірина Віталіївна* – магістрант педагогічного факультету
Бугіль Віталій Павлович – магістрант історико-юридичного факультету
Бурова Вікторія Василівна – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Буслер-Полозова Софія Андріївна* – магістрант факультету культури і мистецтв
Бутрим Вікторія Ігорівна – магістрант факультету культури і мистецтв
Бухтояров Сергій Вікторович – магістрант історико-юридичного факультету
Варакса Юлія Олексіївна – магістрант педагогічного факультету
Василенко Крістіна Вячеславівна – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
- Васібаєва Зорина Шаїрбеківна* – магістрант педагогічного факультету
Васта Валерія Володимирівна – магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики

<i>Ваховський Владислав Анатолійович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Ведмецька Юлія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Веслополова Тетяна Миколаївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Випирайло Юлія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Вицинець Станіслав Анатолійович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Вініченко Аліна Вадимівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Власенко Альона Борисівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Войлакова Ірина Іванівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Вус Маргарита Олександрівна</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Гаас Марія Костянтинівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гавловський Олександр Олександрович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Газукін Микола Васильович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Гайдай Катерина Юріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гараненко Крістіна Сергіївна,</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Гармонов Владислав Володимирович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Гевко Юлія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Герасимчук Крістіна Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Глухова Ганна Геннадіївна</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Гожуловський Олексій Юрійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Голдаєва Анастасія Григорівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Голік Світлана Русланівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гончаренко Владислав Сергійович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Гончарук Вікторія В'ячеславівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гончарук Денис Васильович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Горбачова Олена Юріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Горбунова Тетяна Миколаївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Горбушина Дар'я Дмитрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Горват-Боднюк Марія Іванівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Городцова Олена Андріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гришина Ксенія Валеріївна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Грищенко Євгенія Володимирівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Грищенко Юлія Іванівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету

<i>Губанова Дарія В'ячеславівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Гуділіна Юлія Юрійвна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Гузь Лілія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Гулак Наталя Павлівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Гурова Ірина Юрійвна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Д'яченко Надія Сергіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Датченко Яна Юрійвна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Дахно Богдан Анатолійович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Даценко Анна Вячеславівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Двоян Євгеній Миколайович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Дегтярьова Вікторія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Дельдекіна Вероніка Вікторівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Демченко Наталя Володимирівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Довганюк Євгенія Андріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Домбровський Віталій Дмитрович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Дронь Вікторія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Дубінін Віталій Ігорович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Дукач Микола Володимирович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Дюкар Анжеліка Миколаївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Дяченко Тетяна Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Євдокимова Інга Володимирівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Єгорова Тетяна Володимирівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Єленич Тетяна Володимирівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Єфімчук Марина Андріївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Жайворонок Олександр Олександрович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Жук Владислав Геннадійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Журавльова Єлизавета Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Журавльова Ірина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Завгородня Олена Миколаївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Заводяний Володимир Вікторович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Заволоко Олександра Олександрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Задніпряна Ганна Миколаївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Заруба Василь Васильович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту

<i>Захарченко Анна Анатоліївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Зеленська Дар'я В'ячеславівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Зеленська Олеся Олександрівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Зелінська Маргарита Олексіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Зелінський Володимир Володимирович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Зіменс Костянтин Вікторович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Зіміна Галина Вікторівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Зіньковська Дар'я Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Зубков Михайло Кирилович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Іванченко Олег Олегович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Іванько Аліна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Іващенко Аліна Валеріївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Івченко Анастасія Олегівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Івченко Олександр Олександрович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Кадигроб Олександра Олегівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Катречко Анастасія Маратівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Качур Наталія Сергіївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Кашуліна Анастасія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Кермач Марина Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Кім Роберт Артурович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Коберник Анна Миколаївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Кобзар Ілона Сергіївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Коваленко Оксана Олександрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Ковальчук Владислав Тимофійович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Ковнір Вікторія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Козлович Альона Віталіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Комарькова Єлизавета Ігорівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Коршманюк Анна Вікторівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Костиренко Тетяна Сергіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Костів Володимир Олегович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Костіна Аліна Анатоліївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Котенко Денис Ігоревич</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Кошова Олександра Олександрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Кравцова Олександра Віталіївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Кравченко Анастасія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Кравченко Дар'я Євгенівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету

<i>Красман Павло Сергійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Крижановська Альона Анатоліївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Крижановська Альона Анатоліївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Кручина Юліанна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Кугук Катерина Вікторівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Кузякіна Діана Володимирівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Кулик Дар'я Едуардівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Кульман Антон Євгенович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Курамішина Ольга Леонідівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Кучеренко Андрій Олександрович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Лазник Маргарита Володимирівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Ларіна Владислава Віталіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Лебакіна Анастасія Денисівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Лебедева Ганна Юріївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Левечко Валентина Олександрівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Левченчук Олександр Анатолійович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Лелеко Микола Миколайович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Лисак Владислав Сергійович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Лиско Аліна Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Ліпишиць Станіслав Олегович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Лісовець Анастасія Михайлівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Літвінова Дарія Сергіївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Лобацький Сергій Анатолійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Логвиновська Марія Анатоліївна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Луганська Анна Борисівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Лукін Олександр Валерійович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Лунгу Руслана Олегівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Луцієнко Олексій Олексійович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Ляху Дарина Іванівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Ляшенко Ольга Євгеніївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мак Людмила Анатоліївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мала Ганна Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Малкін Руслан Юрійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету

<i>Марецька Ніна Володимирівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Маркіна Анастасія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Матвєєва Анастасія Віталіївна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Матвєєва Тетяна Володимирівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Матішак Аліна Василівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Махник Марія Петрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мельников Семен Петрович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Менаріфова Ірина Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Меркотан Сергій Вікторович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Мешков Олександр Юрійович</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Михайлець Михайло Дмитрович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Михайличенко Наталія Миколаївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Мініх Галина Анатоліївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мірошник Андрій Вікторович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Мищанинець Аліна Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Мищенко Наталія Геннадіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мозгова Світлана Леонідівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мокринська Лариса Миколаївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Мороз Олександр Дмитрович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Моцьо Катерина Миколаївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Мунтян Олександр Олександрович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Мусієнко Вячеслав Вікторович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Невидничий Віктор Вікторович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Нечмілова Тетяна Вікторівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Нємченко Діана Дмитрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Ніділевич Олена Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Нікішенко Анна Вікторівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Нікішенко Вікторія Миколаївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Нода Світлана Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Нуждін Владислав Сергійович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Овчаренко Артур Сергійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Огіренко Яна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики

<i>Одірова Людмила Михайлівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Орлик Олександра Дем'янівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Остроконь Артем Віталійович</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Пагу Анастасія Дмитрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Паламарчук Вікторія Юріївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Панченко Анна Валентинівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Пасечник Дар'я Євгенівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Пастушенко Ганна Валентинівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Перелига Ірина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Періг Ігор Ярославович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Петренко Єгор Сергійович</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Петрова Маргарита Євгенівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Петрук Світлана Степанівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Печена Наталя Василівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Питько Світлана Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Пітомець Катерина Сергіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Плаценкова Анна Вячеславівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Погорелий Ярослав Сернійович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Погорелова Анастасія Олександрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Полетаєва Тетяна Іванівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Поліщук Анастасія Валентинівна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Полозов Євген Євгенійович</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Полянця Вікторія Валеріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Пономарьова Валентина Василівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Попов Владислав Владиславович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Попова Анна Олегівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Присяжний Владислав Олександрович</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Присяжнюк Олексій Володимирович</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Присяжнюк Світлана Олександрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Прокопенко Юлія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Протасова Анастасія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Процай Юлія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики

<i>Прошенко Валентина Петрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Прудська Вікторія Анатоліївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Пугаченко Надія Олегівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Пуголовка Валерія Олегівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Раєнок В'ячеслав Валентинович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Рачева Наталія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Реуцька Валерія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Рибак Валерій Ярославович</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Рибак Микола Миколайович</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Ріжко Марія Юріївна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Роговська Людмила Віталіївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Рожина Владислава Іванівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Рожко Ірина Вікторівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Рольська Тетяна Анатоліївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Ротарь Аліна Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Рябенко Євгенія Володимирівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Рябокоть Каріна Юріївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Сабельфельд Дана Євгеніївна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Савельєва Катерина Павлівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Савун Ганна Олександрівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Савченко Віталій Віталійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Сакун Катерина Вікторівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Самойленко Катерина Володимирівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Саржан Анастасія Євгенівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Свердлова Ольга Михайлівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Семко Софія Олегівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Синельникова Ірина Миколаївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Синицина Юлія Андріївна</i>	–	магістрант факультету фізичного виховання та спорту
<i>Синюк Анастасія Миколаївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Сікало Діана Віталіївна</i>	–	магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Сіра Тетяна Юріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Слінько Вікторія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Смутченко Юлія Сергіївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Соколенко Олександра Олегівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Солодова Ірина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв

<i>Сорокотяга Ірина Валеріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Спірідонова Олександра Олександрівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Столярчук Валерія Валеріївна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Строєва Олена Геннадіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Струмецька Оксана Степанівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Супрун Оксана Леонідівна</i>	–	магістрант соціально-психологічного факультету
<i>Сурхаєв Владислав Миколайович</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Сухенко Оксана Олексіївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Сьоміна Альона Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Тарасенко Юлія Ігорівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Тележенко Тетяна Олександрівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Тимощук Крістіна Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Токар Ганна Андріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Токіой Марія Ігорівна</i>	–	магістрант медичного факультету
<i>Тонг Нгок Ань</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Туницька Ніна Олексіївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Тупікова Вікторія Вікторівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Турчина Дарина Василівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Устимова Вероніка Юріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Федкевич Наталія Григорівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Федоренкова Ірина Андріївна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Федотова Тетяна Іванівна</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Федченко Тетяна Леонідівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Філенко Олена Володимирівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Філінова Анна Олегівна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Фуглевич Катерина Андріївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Фур Віталій Мар'янович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Хабарова Аліна Юріївна</i>	–	магістрант педагогічного факультету
<i>Харитоненкова Анастасія Олександрівна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Харламова Олена Вячеславівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Христенко Яна Володимирівна</i>	–	магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Хроленко Катерина Олександрівна</i>	–	магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Чайка Ігор Сергійович</i>	–	магістрант історико-юридичного факультету
<i>Чекамова Каріна Сергіївна</i>	–	магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики

<i>Чепінога Вікторія Олександрівна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Чернятевич Дмитро Вадимович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Чір'єва Карііна Сергіївна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Чобітько Катерина Сергіївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Чорна Ірина Валеріївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Чугункін Олександр Юрійович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Чумак Наталія Іванівна</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Чумачова Катерина Олександрівна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Чурілов Артур Володимирович</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Чхало Ксенія Сергіївна</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Шаповал Анна Віталіївна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Шаповал Олексій Сергійович</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Шаптала Вікторія Віталіївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Шевченко Аліна Олександрівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Шевченко Надія Олександрівна</i>	– магістрант педагогічного факультету
<i>Шевчук Наталія Сергіївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Шевчук Юлія Сергіївна</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Шепельова Юлія Михайлівна</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Шляшенко Анатолій Леонідович</i>	– магістрант факультету біології, географії і екології
<i>Шнабська Тетяна Геннадіївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Шурда Жанна Іллівна</i>	– магістрант педагогічного факультету
<i>Шустов В'ячеслав Олександрович</i>	– магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Щедролосєв Микола Олександрович</i>	– магістрант медичного факультету
<i>Щепак Анна Сергіївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Ющук Валерія Вікторівна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Яворська Анастасія Олександрівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету
<i>Ярошинська Олена Миколаївна</i>	– магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Ярченко Олена Василівна</i>	– магістрант історико-юридичного факультету

РОЗДІЛ І
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

**ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ UKRAINE В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ТЕКСТІВ ЗМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Статтю присвячено вербалізації концепту UKRAINE в англійськомовних ЗМІ (на матеріалі перекладів текстів ЗМІ українською мовою). Розкрито поняття концепту з огляду на лінгвокогнітивний підхід. Визначено роль репрезентації країни шляхом вербальних засобів.

Ключові слова: концепт, ментальне утворення, концепт UKRAINE

The article is devoted to the verbalization of the concept UKRAINE in the English-language media (based on the casestudy of translation of media texts into Ukrainian). The notion of concept with regard to the linguocognitive approach is revealed. The role of the country's representation by verbal means is determined.

Key words: concept, mental unity, concept UKRAINE.

Сучасний етап у розвитку гуманітарних знань характеризується інтересом до області функціональних досліджень, що розглядають "мову в дії". Будучи знаряддям створення і трансляції культури, національна мова виступає "геномом" культури етносу, де зберігається код ментальності певного народу, визначає його пізнання навколишнього світу, тим самим закладаючи основу для мовної та ціннісної картин світу – ієрархії моральних і прагматичних цінностей в мовній свідомості народу.

Концепт є невід'ємним елементом мовної картини світу. Бачення і сприйняття людиною об'єктивної реальності визначається за допомогою різних концептів, що зберігаються в свідомості людини. Метою дослідження є визначення структури концепту UKRAINE, виявлення корпусу мовних засобів, що беруть участь в актуалізації концепту UKRAINE, а також опис аспектів мовної реалізації концепту UKRAINE на матеріалі англійськомовних онлайн видань the Guardian і the DailyMail. Будучи об'єктом дослідження різних наук, концепт трактується по-різному. Взятши свій початок в таких науках, як логіка, філософія, математика, поняття концепту набуло широкого поширення в лінгвістиці та лінгвокультурології. Теоретичною базою дослідження послужили роботи С. Г. Воркачева, З. Д. Попової, І. А. Стерніна, М. В. Піменової, В. І. Карасика, Т.А. ван Дейка, Е. С. Кубрякової, Г. Г. Слишкіна, Н. Н. Болдирєва, Н. Ф. Алеференка, Р. Якобсона, М. Д. Арутюнової, А. Вежицької, Т. Р. Копилової та ін. Вивчення поняття "концепт" зародилося в працях представників середньовічного концептуалізму. Концепти розглядаються як універсалії, фокусуючи в собі важливу та актуальну інформацію. Ідеї середньовічних вчених знайшли своє відображення в лінгвістичних дослідженнях 20 століття Д. С. Лихачова, С. А. Аскольдової, Ю. С. Степанова, Є. С. Кубрякової, В. І. Карасика.

Концептуальні дослідження інтенсивно розвиваються на сьогоднішній день. Вони націлені на розгляд таких фундаментальних проблем, як виявлення структури представлення знань про світ і встановлення способів концептуальної організації знань у мові. Центральним терміном у вивченні мовної картини світу є "концепт". Існує велика кількість визначень концепту, проте однозначного тлумачення в сучасній науці цей термін досі не знайшов.

Концепт розглядається як "сукупність ознак, що представляють фрагмент світу або частина такого фрагмента" [2, с. 103].

Засоби масової інформації "моментально фіксують стрімку мінливу картину навколишнього світу подібно до гігантського дзеркала, яке відображає всі навколо" [1, с. 17], однак картина світу – це не дзеркальне його відображення, а інтерпретація, акт світорозуміння. За допомогою засобів масової інформації свідомо створюється і інтерпретується образ будь-якої країни, в читацькій свідомості виникають різні стереотипи, на основі яких формується або повагу до іншої культури, або її неприйняття.

Ціннісна сторона концепту є неймовірно важливою для цього психологічного утворення як для індивідуума, так і для колективу. Вона відіграє визначальну роль у виділенні лінгвокультурного концепту, оскільки саме навколо ціннісно акцентованої точки свідомості і формується концепт. Людина не тільки пізнає світ, а й оцінює його з точки зору значущості для задоволення своїх потреб.

Мовна інформація про систему цінностей свідчить про особливості світосприйняття народу, його світогляду в категоріях і формах рідної мови, його ментальності, які поєднують у собі інтелектуальні, духовні та вольові якості національного характеру в типових його проявах.

Ціннісна складова лінгвокультурного концепту залежить від суспільної свідомості або дискурсивного вживання, де вона модифікується: втрачає одні компоненти і набуває інших. Отже, певний вид дискурсу, "створюючи" нове знання про різні явища дійсності, впливає на формування концепту, який проявляє свою змістовну визначеність в тому або іншому типі мови. Таким чином, ціннісна картина світу в мові включає в себе всю прагматичну інформацію мовного знака, пов'язану з його експресивною і ілюкутивною функціями, а також так званий, культурно-етнічний компонент, пов'язаний з системою духовних цінностей носіїв мови, що визначає специфіку семантики одиниць певної мови і відображає мовну картину світу його носіїв.

У дослідженні представлені результати дослідження ціннісного "вимірювання" лінгвокультурного концепту UKRAINE, що вербалізується в сучасних англійськомовних засобах масової інформації. Метою дослідження є показати, що будучи компонентом національної культури, досліджуваний концепт є мірилом цінностей українського етносу. Аналіз фактичного матеріалу дослідження показав, що країна Україна в англійськомовній свідомості, поза сумнівом, концептуалізується як цінність і представляє велику важливість для національної картини світу.

Так, наприклад, у нижче наведеному фрагменті тексту концепт UKRAINE вербалізується у власних назвах *Donetsk airport, Avdiivka, DNR troop, Donetsk People's Republic*:

Despite the shelling continuing outside, Commander, Newt, Martin, Pilot, and Santa watch a documentary about the battle for Donetsk airport, which they had participated in last year, in a bunker on the frontline in Avdiivka, a hundred meters from DNR troop positions Donetsk People's Republic

Багато подій, що відбуваються в Україні, зможуть несподівано постати з нової точки зору, в новому ракурсі. Мова є так званим рупором національних уявлень про світ, і зокрема про інший народ. Уявлення Іншого народу дають можливість побачити себе і свою країну чужими очима, передбачити багато конфліктів в стосунках націй і в певній мірі запобігти їм. В залежності від того, як будуть розвиватися країнами, будуть формуватися та змінюватися уявлення народів один про одного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов. М. : МАКС Пресс, 2000. 288 с.
2. Лысакова И. П. Язык газеты и типология прессы. Социолінгвістическое исследование СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2005. 256 с.
3. Пименова М. В. Душа и жизнь: особенности концептуализации. Филологический сборник. Кемерово : Графика, 2002. Вып. 2. С. 130–135

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.О. Акішина

МЕДІАТЕКСТИ "ГАРЯЧИХ" НОВИН: ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВОЇ ТА КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

У статті описано властивості змістової та композиційної структури "гарячих" новин сучасних англійськомовних ЗМІ.

Ключові слова: "гаряча" новина, комунікативна ціль, композиція, змістова структура, оперативна передача інформації.

The article describes content and composition peculiarities of breaking news in modern English mass media.

Key words: *breaking news, communicative aim, composition, content structure, prompt information transmission.*

Жанр "гарячих новин" ("*breaking news*") є одним з найпопулярніших на інформаційних каналах США. Мовлення на таких каналах, як CNN, MSNBC, Fox News, ведеться, як правило, в прямому ефірі, що створює оптимальні умови для оперативної передачі інформації в реальному часі. Дослідження показують, що інтерес глядача (а відповідно і рейтинг каналу) значно зростає під час "*breaking news*".

Задля того, щоб звернутися до змістової та композиційної структури жанру, який у фокусі уваги, треба, на наш погляд, ознайомитися із семантикою фрази "*breaking news*". З цією метою звернемося до тлумачних словників англійської та української мов. Так, у Кембріджському словнику знаходимо: "*breaking news – information that is being received and broadcast about an event that has just happened or just begun*" [3]. Вікісловник надає таке визначення: "*breaking news – це екстрене повідомлення*" [1]. Л.І. Шевченко у словнику термінів і понять медіалінгвістики зазначає, що серед новин "окремо виділяються актуальні новини в режимі реального часу – "термінові новини" (англ. "*breaking news*") [2, с. 124].

Аналізуючи зміст "гарячих новин", ми звернулися до сайту, який стисло представив нам вісім тематичних рубрик, під "дах" яких можна згрупувати новини, які у фокусі уваги. Це: "Fires", "Accidents", "Structure collapses", "Explosions", "Top officials getting fired/quitting", "Big lawsuits against towns/cities", "Big arrests", "High-profile local court cases".

За способом відображення реальності в "*breaking news*" помітно "прагнення до простої фіксації дійсності". Центром уваги є подія, вона визначає композицію ефіру, тривалість і елементи ефіру. На перший погляд, стає очевидним факт приналежності "*breaking news*" до групи інформаційних жанрів тележурналістики. Однак "*breaking news*" довгого формату (перехід в "*rolling coverage*") знаходиться на стику інформаційного жанру з аналітичним. З одного боку, відбувається фіксація факту, з іншого – час між фіксацією одного факту і одержанням наступного заповнюється аналізом того, що відбувається. Схематично ефір в режимі "*breaking news*" можна відобразити так: виклад факту № 1, потім його повтор і аналіз, після цього в тій же послідовності справа відбувається з другим, третім і наступними фактами.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що "гарячі новини" як медіажанр виконує дві комунікативні цілі: інформативну та оціночну.

Інформативна ціль передбачає передачу інформації. Треба зазначити, що інформативну мету виконує лід "гарячої новини". Наприклад: 1. "*Harry and Meghan will no longer use 'His and Her Royal Highness' Buckingham Palace says*" [4]. **Оцінна ціль** пов'язана з оцінкою подій, їхнім узагальненням та коментуванням.

Композиція "гарячих новин" може бути представлена у такий спосіб: лід + основний текст. Завдання ліду – точно співвідносити суть та актуальність історії найефективнішим можливим способом. Зміст ліду завжди містить комбінацію з п'яти *Ws* ("*who, what, when, where and why*" – "хто, що, коли, де і чому") та одного *H* ("*how*" – "як"). Автор "гарячої

новини", вибираючи, на чому слід зацентувати увагу, ставить перед собою такі запитання: Це зробив хтось чи щось? Коли це сталося чи чому? Коли це сталося чи як? За своєю структурою текст "гарячої новини" побудований згідно зі структурою перевернутої піраміди, а лід знаходиться у верхній частині цієї піраміди. Лід повинен забезпечити стисле підбиття статті, щоб читач знав про новини. Однією з цілей ліду є залучення читача до історії з метою отримання необхідної інформації.

Основна частина "гарячої новини", по-перше, повинна проінформувати читача щодо сутності цієї новини, при цьому поінформування має бути представлено у порядку важливості цієї новини. По-друге, текст цієї новини має роз'яснити та підтримати інформацію, яку закладено у ліді. По-третє, основна частина "гарячої новини" надає деталі, цитати та орієнтує читача на певні попередні факти, що сприяли появі цієї новини.

Оцінна ціль щільно корелює із корпусом "гарячих новин", так званим "body". У медіапросторі оцінна ціль презентована декількома гіперпосиланнями, які можуть бути представлені у формі ствердження, питання, коментаря та занурення читача до подій, які передували заявленій сенсаційній "гарячій новині". Такі гіперпосилання підкреслюють пріоритетність компетентного осмислення проблеми. Для прикладу розглянемо "гарячу новину" з сайту CNN про імпічмент президента США, Дональда Трампа [4].

Лід даної новини представлено одним складним реченням, яке за структурою постає міксованим, адже комбінує в собі риси складнопідрядного та складносурядного речень: *"The US President has been telling people he 'can't understand why he is impeached' and that he wanted a legal team that can perform on TV, a source says"* [4]. Нижче ліду представлені чотири гіперпосилання у формі ствердження (*"Trump, who wanted a TV legal team, is 'distracted' by impeachment trial"*); питання (*"Why are they doing this to me?"*); коментаря (*"The impeachment trial isn't the only legal problem Trump faces. Many questions loom about his finances"*); попередні події, що супроводжують наразі актуальну проблему (*"A look back at Trump's history of high-profile legal wrangling"*) [4].

Отже, ми бачимо, що оцінна комунікативна мета передається шляхом маніфестації іронічного висловлювання (*"Trump is 'distracted'..."*), що у перекладі має варіанти – "відволікатися", "бути збитим з толку", "бути збентеженим"), питання-цитації (*"Why are they doing this to me?"*), негативного речення (*"The impeachment trial isn't the only legal problem Trump faces"*) [4].

Основною характеристикою "breaking news", властивої всім інформаційним жанрам, є оперативність обробки інформації. Дослідники також називають точність, стислість і ясність в подачі серед інших характеристик інформаційної групи жанрів. Треба відзначити, що "breaking news" (принаймні, у практиці каналу CNN) не завжди відповідає стислості і точності подачі. На каналі CNN освітлення важливої події в режимі термінових новин може тривати годинами, а іноді і днями (в цих випадках освітлення неодмінно містить елементи аналізу). Підтвердженням цьому виступають довга за обсягом, детальна за змістом подача інформації, яка розкривається через гіперпосилання.

Основними характерними особливостями жанру "breaking news" є його непередбачуваність, несподіванка, фрагментарність інформації, а також режим реального часу.

Отже, жанр "breaking news", так само, як і репортаж або інтерв'ю, є перехідним і може виконувати завдання як інформаційної, так і аналітичної груп жанрів.

Перспективним вбачаємо вивчення лінгвостилістичних властивостей англійськомовних "гарячих" новин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Викисловарь. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/Breaking-News> (дата звернення: 19.01.2020).
2. Шевченко Л.І., Деркач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Вид. 2-ге, випр. і доп. К. : ВПЦ "Київський університет", 2014. 380 с.

3. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/breaking-news> (дата звернення: 19.01.2020).
4. CNN International. Breaking News. URL: <https://edition.cnn.com> (дата звернення: 19.01.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М..О. Акішина

УДК 811.161.2'42

Багатюк В.В.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОЧУТТЄВО-НЕЙТРАЛЬНИХ СТАНІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА "ГРАФИНЯ"

У статті досліджено мовні засоби вираження почуттєво-нейтральних станів героїв у романі В. Лиса "Графиня".

Ключові слова: емоції, почуттєво-нейтральні стани, байдужість, цікавість, здивування.

The article explores the linguistic means of expression of emotionally neutral states of the heroes in V. Lys' novel "The Countess".

Key words: emotions, sensory-neutral states, indifference, curiosity, surprise.

Життя людини неможливо без емоцій, вони з нами від народження і до останнього подиху. Усі сфери людської діяльності пронизані емоціями: настрої, почуття, афекти, передають особисте ставлення до дійсності. Емоції мають важливе значення не тільки для формування думок та суджень, але суттєво впливають на їх мовну реалізацію

Актуальність дослідження пояснюється недостатністю вивчення мовних засобів відображення почуттєво-нейтральних станів людини у сучасній лінгвістиці, зокрема в художніх текстах.

Мета статті полягає в семантичній класифікації вербалізаторів почуттєво-нейтральних станів у творі В. Лиса "Графиня".

Відповідно до поставленої мети нами було сформульовано таке *завдання*: виділити мовні одиниці, що реалізують у своїй семантичній структурі почуттєво-нейтральні емоції, і структурувати елементи відповідного семантичного поля.

Предмет дослідження складають семантико-стилістичні характеристики мовних засобів, що реалізують значення почуттєво-нейтральних станів.

Емоції та їх мовні особливості досліджували В. Шаховський, О. Селіванова, М. Гамзюк, А. Лук, В. Русанівський та інші.

У науці представлено велику кількість визначень емоцій, що мають різні підстави для існування. Наприклад, В. Шаховський розглядає емоції як частину природного розвитку людської раси і вважає, що саме тому вони універсальні в усіх культурах. Іншими словами, емоції, будучи однією з форм відображення дійсності, можуть мати узагальнений характер, і саме внаслідок узагальненості бути зрозумілими людям, і одночасно, будучи особистісним феноменом, вони мають суб'єктивний характер [5, с. 5].

Досліджуючи емоції, ми звернулися до класифікації О. Луки, який спираючись на семантичний принцип класифікації емоцій, поділяє емоції на позитивні (*блаженство, радість та захоплення*) та ін., усього 44 емоції), негативні (*сум, відчай, лют* та ін., усього 42 емоції) та почуттєво-нейтральні стани (*байдужість, стан спокійного споглядання* та ін., усього 5 емоцій) [3, с. 12 – 13].

Обстеживши текст досліджуваного роману, ми виокремили лексеми, що вербалізують почуттєво-нейтральні стани героїв: *байдужість, цікавість, здивування*. У тексті твору такі психологічні стани персонажів нерідко супроводжується питальними реченнями:

- " – Поки тебе не було, приходила Люба.
- Люба? Яка Люба? – спочатку я не второпав.
- Таж твоя учениця...
- Люба приходила сюди?
- А чого тебе так дивує? Просила на весілля.
- На весілля?" [2, с. 50].

Читаючи наведений діалог, ми спостерігаємо, що письменник описує емоцію **здивування** головного героя, він *дивується*, не повіривши тому що почув.

Ще одна лексема, що представляє почуттєвий стан людини у тексті – *байдужість*. Визначення терміна збігається у двох словниках: "Психологічних термінів" та "Словнику української мови". Наприклад, у "Словнику української мови": "Байдужість – стан людини, байдуже, позбавлене інтересу, пасивне ставлення до навколишнього" [1, с. 87]. А у словнику "Психологічних термінів": "Байдужість – психічний стан людини, характеризується зниженням або цілковитою втратою інтересу до інших людей, до навколишнього світу" [4, с. 45]

У творі В.Лиса "Графиня" це представлено так: "*Мені були байдужі й два стіжки, що бовваніли переді мною, і хмари, що поволі пливли небом, хоч і були химерні за обрисом – справжня знахідка для художника, і перша, ще ледь відчутна позолота на берізках, які примостилися на краю луку*" [2, с. 38]. У наведеному тексті ми спостерігаємо пасивний стан героя, незацікавленість до всього, що відбувається навкруги і виражено це лексемою **байдужі**.

Автор активно використовує слова на позначення цікавості. "*Цікавість*, за тлумачним словником української мови – це бажання, намагання дізнатися про щось в усіх подробицях" [1, с. 227]. Наприклад, у реченні: "*Мене зацікавило, що вона копає на тому краю пустирища, де глини начебто не було*" [2, с. 48], лексема **зацікавило** вказує на інтерес до чогось незнайомого, що є вираженням терміну *цікавість*.

Дуже часто носієм цікавості виступає один герой, буває носій зовсім не визначений, або може бути узагальненим і читач вгадує його на основі контексту. Наприклад: "*Я був заінтригований, але розпитувати не став*" або "*у мене прокинулася справжня цікавість*" [2, с. 36], це речення засвідчує, що носієм подиву виступає сам автор.

Отже, проаналізувавши роман, ми дійшли висновку, що у творі почуттєво – нейтральні стани виражаються такими лексемами: *байдужість*, *цікавість*, *здивування* вживаються, для того щоб описати емоційно-психологічний стан героїв, змусити нас проникнутись почуттями, які відчувають у ці моменти персонажі твору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
2. Лис В.С "Графиня". Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. 224 с.
3. Лук А. Н. Эмоции и чувства. Москва: Знание, 1972. 80 с.
4. Психологічний словник за ред. В.І. Войтка. Київ, "Вища школа", 1982. С. 215
5. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций. Язык и эмоции: сб. научн. тр. Волгоград: Перемена, 1995. 3 – 15 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

РИСИ ДРАМИ АБСУРДУ У П'ЄСАХ "ТОЙ, ЩО ВІДЧИНЯЄ ДВЕРІ" НЕДИ НЕЖДАНОЇ ТА "ЧЕКАЮЧИ НА ТУРКА" АНДЖЕЯ СТАСЮКА

У статті досліджуються риси драми абсурду в сучасній українській і польській драматургії на матеріалі п'єс "Той, що відчиняє двері" Неди Нежданої та "Чекаючи на Турка" Анджея Стасюка. Зосереджується увага на мотиві свободи вибору, національній самоідентифікації, конфлікті поколінь.

Ключові слова: драма абсурду, мотив свободи вибору, інтертекстуальність, самоідентифікація.

The article deals with the features of the drama of the absurd in modern Ukrainian and Polish dramaturgy (case studies are plays "The One Who Opens the Door" by Neda Nezhdana and "Waiting for the Turk" by Andrzej Stasiuk). The focus is placed on the motive of freedom of choice, national self-identification, conflict of generations.

Key words: drama of the absurd, motive of freedom of choice, intertextuality, self-identification.

Одним із важливих факторів міжнаціональних зв'язків будь-яких країн вважається наукова та культурна діяльність. Як відомо, в історико-політичному та історико-літературному напрямках Україна тісно пов'язана з Польщею. Сотні років спільного минулого, боротьби за незалежність, відстоювання прав, кордонів, мови та релігії сприяли побудові нарративів, а також впливають на національну самоідентифікацію сучасних українців та поляків. Непроста доля двох народів репрезентована в творчості українських та польських письменників, художників, скульпторів, театральних діячів, музикантів. Варто зосередити увагу на культурних зв'язках українсько-польського письменницького співтовариства, адже літератори часто надихають на експерименти та нові пошуки у мистецтві загалом.

Серед яскравих представників сучасної української і польської драматургії вирізняємо Неду Неждану, Оксану Танюк, Ярослава Верещака, Олександра Ірванця, Малгожату Сікорську-Міщук, Дороту Масловську, Міхала Вальчака, Анджея Стасюка, Артура Палигу та інших. На початку XXI століття з'явилися п'єси української мисткині Неди Нежданої "Той, що відчиняє двері" (2005) та польського письменника Анджея Стасюка "Чекаючи на Турка" (2009), де автори звернулися до теми наслідків соціальних змін в Європі кінця XX століття. Тема розмивання кордонів у творах змальовується різновекторно: українська драматургиня здійснює це за допомогою внутрішнього звільнення головних героїнь від меж "штампованих правил", а польський митець – через знищення минулого, строго поділеного і впорядкованого, але звичного світу, який залишився в пам'яті відданих державі громадян.

На думку А. Демченко, "досвід драми абсурду втілено у чорній комедії Неди Нежданої та трагікомедії Анджея Стасюка. За орієнтир митці обирають абсурдистську драму С. Беккета "Чекаючи на Годо". Беккетівські мотиви оприявнюються яскравіше у п'єсі "Чекаючи на турка": назва твору, композиція, відсутність причинно-наслідкових зв'язків тощо" [1, с. 137]. Погоджуємось із цією думкою, адже елементи драми абсурду спостерігаємо в творі Неди Нежданої на внутрішньому рівні (системи асоціацій, ремінісценції, іронія, чорний гумор), а в п'єсі Анджея Стасюка – як на внутрішньому, так і на зовнішньому (наприклад, у назві твору; пор.: "Чекаючи на Турка"/ "Czekając na Turka"/ "Waiting for the Turk" та "Чекаючи на Годо"/ "Waiting for Godot").

Елементи драми абсурду в аналізованих творах варто розглядати передусім на рівні композиції і сюжету. Головні герої п'єс опиняються в замкненому (або обмеженому) середовищі. Героїні твору Неди Нежданої Віка та Віра опиняються в напівпідвальному темному морзі, з якого намагаються вийти будь-яким способом, але зв'язок із зовнішнім світом заблокований. Розповідаючи одна одній про своє особисте життя, жінки роблять

висновок, що весь час жили за чужими правилами, не дозволяли собі більшого, ніж це вимагає суспільство. Насправді ж, за весь свій вік вони не мали конкретної мети у житті. Віра, представниця старшого покоління, добровільно обрала собі шлях "вічно ув'язненої", адже через небажання щось змінювати в своєму житті зовсім відмежувалася від соціуму та почала працювати у морзі, опинившись серед мертвих людей, які ніколи ні на що не скаржаться. Віка як представниця молодшого покоління спробувала всюдозволене життя, від якого важко відмовитися, але в якому немає сенсу. Все, що дає їм надію на порятунок, – це загадкова фраза невідомої людини: "Ми вже виїхали і скоро будемо тут" [3, с. 7]. Розв'язка п'єси проблемна, переповнена абсурдом: жінки весь час чекають на когось, хто врятує їх, але насправді не потребують допомоги, а їхні роздуми про життя та смерть, про існування Бога та пекла мають суто егоїстичний характер.

Герої п'єси Анджея Стасюка "Чекаючи на Турка" також чекають на месію, який, на їхню думку, має допомогти знайти сенс життя, але в цьому випадку ситуація значно абсурдніша. Події відбуваються також на обмеженому просторі, а саме: на невеличкому відтинку кордону. Польський автор зображує протистояння двох поколінь, які конфліктують у поглядах на життя. Представники старшого покоління – Едек та Маріка – не можуть змиритися зі змінами в країні. Ці люди весь вік провели у лемківському селі поблизу Карпат, через яке проходив кордон між Польською Народною Республікою та Чехословаччиною, а єдине, що розділяло країни, – це пофарбований біло-червоний шлагбаум та вірний охоронник Едек. На цій невеликій території кожен мав своє місце: прикордонник, контрабандист, торговка Маріка та ін. Але після політичних змін їхній світ зазнав краху: кордон прибрали, з'явилося молоде покоління (Патрік й Анджея). Увесь час представники старшого і молодшого покоління намагалися навчити одне одного життю, але кожен залишився при своїй думці. Єдиною надією на вирішення їхніх проблем стало чекання Турка, який мав все привести до ладу та об'єднати їхні інтереси. Герої Анджея Стасюка (як і беккетівські Владимир та Естрагон) сподіваються на диво, але не роблять жодного кроку, щоб самим наблизитися до нього. Замість довгоочікуваного Турка вони зустрічають туркеню пані Саламіну, яка не здатна розв'язати конфлікт поколінь, конфлікт старих і нових поглядів. Тому герої п'єси польського автора так ніколи не дочекаються справжнього месію, адже кожен відповідальний за своє життя сам. Дійові особи драми відчують і говорять про монотонність життя, про те, що все рухається по колу, повторюється і не змінюється, але не докладають зусиль, щоб позбутися цього і, зрештою, залишаються в очікуванні чогось наодинці з собою.

Неда Неждана та Анджей Стасюк художньо реалізують проблеми національної самоідентифікації, реалізації особистості у суспільстві, сенс людського буття, які спрямовані на розуміння справжніх духовних цінностей. У чорній комедії для театру національної трагедії Неда Нежданої та трагікомедії Анджея Стасюка прослідковуємо певну деструкцію світу та актуалізуємо абсурдність людського буття. В. Муқан у дослідженні "Поетика абсурду в українській драматургії першої половини ХХ століття" відзначає, що поетика абсурду стала тим інструментом, що дав змогу митцям слова знайти способи для опису людини та її життя у післявоєнному світі. Нові засоби та прийоми як на змістовому, так і на формотворчому рівнях давали можливість реципієнтам поглянути на звичні явища інакше, а також виявити виняткові онтологічні аспекти, і цей метод протиставлення драматурги запозичили у філософів-екзистенціалістів [2]. Варто погодитися з цією думкою, адже філософський сенс аналізованих п'єс Неда Нежданої та Анджея Стасюка чітко розміщується в одній площині з дослідженнями основоположника екзистенціалізму Серена К'єркегора. Людина у його філософії болісно та безрезультатно шукає відповіді на одвічні питання, блукаючи у своїх переживаннях. Такими є Віра і Віка ("Той, що відчиняє двері"), Едек, Патрік, Маріка, Анджея, Хор старих контрабандистів ("Чекаючи на Турка") та Владимир і Естрагон ("Чекаючи на Году"). Авторські інтенції у зображенні головних героїв засвідчують не про окремий випадок, виняток з правил, а про проблему людства загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демченко А. Спільний абсурдний простір у п'єсах Неди Нежданої "Той, що відчиняє двері" та Анджея Стасюка "Чекаючи на турка". Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Зб. наукових праць II міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 14–15 травня 2020 р. Київ, "Міленіум". 2020. С. 137-138.
2. Мукан В. Поетика абсурду в українській драматургії першої половини ХХ століття (на матеріалі творів Миколи Куліша та Ігоря Костецького): дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.01 – українська література. Київ, 2015. 159 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mukan_Volodymyr/Poetyka_abusurdu_v_ukrainskii_dramaturhii_pershoi_polovyny_KhKh_stolittia_na_materiali_tvoriv_Mykoly/. (дата звернення: 03.10.2020 р.).
3. Неждана Неда. Той, що відчиняє двері. URL: <http://kurbas.org.ua/dramlab/neda/toischovidchyniaie.pdf> (дата звернення: 20.09.2020).
4. Стасюк А. Чекаючи на турка // Сповідь після зламу. Антологія сучасної польської драматургії. Київ, Темпора, 2014. С. 275-308.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК [81:004.738.5]:84.161.2

Бурова В.В.

МІСЦЕ МОВИ ВСЕМЕРЕЖЖЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

У статті йдеться про статус мови всемережжя в системі сучасної російської мови: описано різні погляди, суто інтернетові явища лексики та графіки, форму мовлення, співвіднесеність із функційними стилями.

Ключові слова: мова всемережжя, жаргон, емотикон, усно-розмовна форма мовлення, комунікативна мета

The article considers the status of the Internet language in the system of modern Russian language: various views, purely Internet phenomena of vocabulary and graphics, form of speech, correlation with functional styles are described.

Key words: internet language, jargon, emoticon, spoken form of speech, communicative purpose.

Будь-яка людина, розмішуючи в усмережжі репліку або текст, не лише виявляє свої лінгвістичні знання та правила культури, але й має змогу за допомогою наявності / відсутності мовних засобів і знаків реалізувати свої творчі поривання, образність мислення, потребу заощадити час, виявити прагнення до свободи думки та її висловлення, тяжіння до нонконформізму тощо. Так усмережжя – вільний простір для комунікації – породжує начебто новий тип мови.

Перед лінгвістами постало питання, чи це спеціальна субмова (як, наприклад, фахова мова), чи жаргон, чи функційний різновид (стиль) мови. До розв'язання цього питання долучилося багато науковців, зокрема Н. Ахренова, О. Горошко [1], Л. Іванов [3], Л. Компанцева [6], П. Кондрашов [7], Д. Крістал та ін.

Мета нашої статті – на основі аналізу характеристик мови всемережжя встановити її місце в системі сучасної російської мови.

Для досягнення цієї мети реалізовано такі **завдання**: описати різні підходи лінгвістів до проблеми статусу мови всемережжя та найбільш поширені суто інтернетові групи лексичних і графічних засобів; з'ясувати форму вираження мови всемережжя; увідповіднити традиційні різновиди комунікативної мети з різновидами для мови всемережжя .

Дослідниця російської мови всемережжя О. Горошко називає її функційною субмовою, якій властиві інтенсивні зміни лексичного й графічного рівнів, застосування паралінгвальних засобів для вираження емоцій, безмежні можливості для мовних

експериментів з ідентичністю людини, а також певна конвенційність – наявність правил спілкування (мережевого етикету, т. зв. мережетикету (рос. "сетикета")) і високий рівень ситуаційної, часової й технологічної обумовленості [1].

Натомість П. Кондрашов визначає "комп'ютерну мову" (яку використовують для вербальної комунікації, опосередкованої комп'ютером) як функційний (мовленнєвий) різновид мови, функційний стиль на стадії формування. На доведення цього положення науковець наводить такі аргументи: комп'ютерна мова так само, як і інші функційні стилі сучасної російської мови, має специфічну царину застосування – інтернет-простір; переважною формою мовлення є писемна; основні типи комунікативної мети – передання інформації та власне спілкування; жанрові різновиди – інформаційні сайти, форуми, чати, програми миттєвого обміну повідомленнями, комп'ютерні ігри; мовні особливості – англломовні запозичення, засвоєні за російськомовними моделями, графічні засоби виразності [7, с. 18].

На думку Л. Іванова, мова всемережжя не є ні спеціальною субмовою, ні жаргоном, ні функційним різновидом мови. На підставі жанрової та функційної різноманітності, різноплановості впливів, що обумовлюють формування мови всемережжя, він стверджує, що це структура, розташована над субмовами й окремими функційними різновидами, яка поєднує в собі багато жанрових підсистем, розділених відповідно на окремі жанри [3].

Інколи вчені, аналізуючи певний жаргон всемережжя, називають його віртуальною мовою, інтернет-мовою й так сплутують поняття жаргону та мови всемережжя.

Найбільш відомий жаргон російськомовного всемережжя – "падонкіфська", або "олбанська", "албанська", "албацька" мова, що виникла стихійно й полягає в спеціально неправильному написанні слів, які звучать за такого написання в цілому адекватно. Напр., замість російських ненаголошених "е", "о" слід писати "и", "а" й навпаки (*висна, галава*), замість "тс", "тьс", "дс" – "цц" (*делоецца, смияцца*), замість "жи", "ши" – "жы", "шы" (*пешы, жызьнь*), замість "сч" – "щ" і навпаки (*щетать, исчо*), замість "в" – "ф" або "фф" (*афтар, аффтар*), замість оглушених дзвінків – глухі приголосні (*гласки*), а також написання слів разом (*кагдила?, нисмишно*) тощо. Крім того, для "падонкіфського" жаргону характерні обценна лексика й певні сленгові мовні штампи.

Менш поширений жаргон російськомовного інтернету – "луркояз" (рос.), або мова "Луркомор'я" (рос. – *Луркоморье*) – неформальної, позаформатної гумористичної онлайн-енциклопедії. Вирізняється пейоративною лексикою (слова та словосполучення, що виражають негативну оцінку, осуд, презирство, іронію), художньою образністю (незважаючи на тип інтернет-ресурсу – енциклопедію), нелітературними й оригінальними мовними одиницями, що переважно створюють мовну гру (оказіоналізми, неологізми, ненормативна лексика, еративи, напр., *мицголить, гоблиноид, паханат*), деякими графічними прийомами (як-от літуратив – прийом закреслювання запису) [2].

Специфічною групою лексики інтернет-мови є діджиспек (англ. *digispeak*) – дослівно "цифрова мова" онлайн-мови комунікації, що складається з акронімів, які замінюють загальноприйняті вислови, напр.: *LOL (Laughing Out Loud)* замість "Голосно сміюсь", *YIU (Yes, I understand)* замість "Так, я зрозумів", *IMHO (In My Humble Opinion)* замість "на мою скромну думку", що вже узвичаєно використовують як іменник середнього роду *имхо* (рос.), та багато інших.

Мова всемережжя пропонує не лише своєрідні лексичні новоутворення, а й графічні, які слугують для вираження емоцій та експресії: капіталізацію (використання заголовних літер), повторення пунктуаційних знаків, застосування особливих друкованих знаків (хештегу, математичних – напр., знаку безкінечності замість цифри "8"), емотикони (смайли, почасти емодзі) тощо. Ці графічні засоби виконують у мові всемережжя ті самі функції, що й емоційно-експресивні засоби (фонетичні, лексичні, граматичні), а також стилістичні фігури та прийоми в традиційній мові.

Емотикон смайл (смайлик) (від англ. *smile* – "усмішка") – це "ідеограма, що передає емоції, а також статус, стан, інтенції, просту думку тощо" [8, с. 217]. Смайли є окремими

візуально-смысловими конструкціями, не мають звукових відповідників і найбільш адекватно сприймаються на моніторі. Їх легко зобразити типографічними знаками, розміщеними на клавіатурі, і дуже просто ввести в друкований текст, напр.: :-(- "розчарування"; :-< - "злість"; ;-)) - "сарказм" [4]. У російськомовному сегменті всемережжя усміхнений або сумний смайл часто редукується до дужки без позначень очей (двокрапки) і носа (дефіса), а інтенсивність емоцій передають редуплікацією:))))))) або ((([8, с. 218]. Н. Ковальчук указує на те, що ці позначки, виражаючи експресію без жодних граматичних характеристик, дуже нагадують вигуки, але виявляються суто письмовим вигуком, значення якого міститься в його графічній формі. Смайли схожі на слова також тим, що можуть виражати різні відтінки значення залежно від контексту. Проте, на відміну від слова, вони все ж таки належать до ідеографіки. "Такі знакові аналоги можна знайти в японській, китайській та корейській мовах, де ієрогліфи, як особливий тип графічних символів, не відображають звучання слова, але однак уважаються словами" [4, с. 54–55].

Крім пунктуаційно-графічних смайлів, для вираження емоцій, міміки, жестів, стану, а також для уточнення інтонаційного малюнку вислову застосовують традиційні мальовані смайли (символьні обличчя – ☺) та емодзі (емоджі). Емодзі (від яп. 絵 – картинка і 文字 – знак, символ, ієрогліф) – наступне після смайлів покоління емотиконів, це – невеликі зображення облич, предметів, тварин, природних явищ [5, с. 658]: ☀, ♥, ♪. Зауважимо, що зі смайлами й мовним середовищем їх зближує те, що вони є маркувальними знаками семантики слів або словосполук (але не звуків, які позначені буквами), проте ця знаковість – мальована, анімаційна, тому, на нашу думку, мовної системи вони стосуються лише почасти – планом змісту, але не планом вираження.

За спостереженнями О. Китової, популярність смайлів та емодзі постійно зростає, проте їх не можна вважати "універсальною мовою" мережевого суспільства, вони виконують лише орієнтувальну функцію, указуючи, як слід інтерпретувати повідомлення. Ці знаки найчастіше стають у нагоді під час комунікації в чатах та на форумах, де повідомлення і створюються, і читаються швидко, "на ходу". Натомість емотикони не застосовують під час комунікації з людьми, що мають більш високий статус, із незнайомими або неприємними людьми, в офіційно-діловому спілкуванні [5, с. 662].

Мовні зміни, зумовлені появою всемережжя, досить масштабні й стосуються практично всіх мовних рівнів і шарів: насамперед морфологічного (зокрема словотворення) та лексичного (інтернет-неологізми, кальки, запозичення тощо), а також прагматичного (явище мережетикету), соціолінгвістичного (напр., вплив соціальних характеристик користувачів інтернету), лінгвокультурологічного (створення лінгвокультурних типажів, образів та особистостей) [6], графічного (як-от поєднання різних графічних систем – кирилиці, латиниці, цифрової: F2F замість *face-to-face*, використання цієї буквено-цифрової комбінації в кириличному тексті). А найбільш суттєво змінилася форма мовлення: інтернет-спілкування відбувається в усно-писемній формі (за О. Горощко [1]).

Л. Иванов, дотримуючись концепції концептуальних і формальних форм мовлення, пояснює, що тексти можуть бути концептуально й формально усними (приятельська бесіда, телефонна розмова), концептуально й формально писемними (документ, монографія), концептуально письмовими, але формально усними (публічне читання написаних текстів), а також концептуально усними, але формально писемними (записки школярів, жанри інтернету) [3].

Є. Іванніков позначає інтернет-мовлення терміном "писемна усність" (відповідно до *secondary orality* – "вторинна усність" У. Онга (1971)) [2, с. 8]

Зауважимо, що форма мовлення залежить від комунікативної мети. Якщо мовець прагне, наприклад, точно донести офіційну інформацію, він обере писемну форму, якщо ж на меті – неофіційне спілкування, мовлення буде усно-писемним.

Всемережжя слід розглядати як комунікативне середовище, а отже, мова всемережжя, як і традиційна мова, виконує передусім комунікативну функцію. Відповідно мова всемережжя може реалізовувати такі різновиди комунікативної мети:

- невимушене спілкування (жанри: чат, форум, програма миттєвого повідомлення, особистий електронний лист, коментар тощо);
- передавання, зберігання й пошук інформації, а також навчання (електронний лист, пошукова система, онлайн-словник, онлайн-енциклопедія, електронна наукова стаття, електронний підручник, система дистанційного навчання, почасти блог тощо);
- передавання інформації та водночас вплив, спонукання (продукт інтернет-медіа, інтернет-оголошення, опис в інтернет-магазині, реклама, почасти інтернет-допис, блог, коментар та ін.);
- регулювання ділових відносин (корпоративний чат, корпоративна електронна пошта, програма миттєвого повідомлення та ін.);
- створення образів і вплив за допомогою образів (мережева література (поезія, оповідання, повість, п'єса та ін.), почасти блог тощо).

Указані різновиди співвідносні з традиційними функційними стилями мовлення – розмовним, науковим, публіцистичним, офіційно-діловим та художнім, але втілюються в іншій, притаманній тільки інтернетові, системі жанрів і обумовлюють специфічні мовні ознаки.

Отже, мова всемережжя, використовуючи всі засоби традиційної мови, існує в писемній і в специфічній формі вираження – усно-писемній, реалізує різновиди комунікативної мети, співвідносні з усіма основними функційними стилями, має своєрідні жаргони та особливі групи графічних засобів. Ці характеристики доводять, що мова всемережжя – не окрема мова, не жаргон, не стиль, а підсистема національної мови, створена для інтернет-комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горошко Е.И. Современная интернет-коммуникация: структура и основные параметры [Электронный ресурс] // Интернет-коммуникация как новая речевая формация : коллект. монографія / науч. ред. Т.Н. Колокольцева, О.В. Лутовинова. М. : Изд-во Наука, Изд-во Флинта, 2012. С. 9-52. Режим доступа: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=232> (дата обращения: 03.10.2020)
2. Иванников Е.Б. Языковая рефлексия в интернет-жаргоне : дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / ФГБОУВО "Российский гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена". С.-Пб, 2020. 179 с.
3. Иванов Л.Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста [Электронный ресурс] // Словарь и культура русской речи. М. : Азбуковник, 2000. С. 35-45. Режим доступа: <http://www.honestnet.ru/chistyuy-yazyk/yazyk-interneta-zametki-lingvista.html> (дата обращения: 03.10.2020).
4. Ковальчук Н.П. Смайли як візуально-сміслові конструкції культури віртуального спілкування // Наукові записки [Нац. ун-ту "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. 2011. Вип. 21. С. 50-57.
5. Китова Е.Б. Общение в интернет-среде и "универсальный язык" эмодзи // Вопросы теории и практики журналистики. 2016. Т. 5, № 4. С. 654–664.
6. Компанцева Л.Ф. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы : монограф. Луганск : Знание, 2008. 528 с.
7. Кондрашов П.Е. Компьютерный дискурс: социолингвистический аспект : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.19 / Кубан. гос. ун-т. Краснодар. 2004. 19 с.
8. Хайдарова В.Ф. Краткий словарь интернет-языка : ок. 350 ед. / под. ред. С.Г. Шулежковой ; Научно-исследовательская словарная лаборатория МаГУ. М. : ФЛИНТА, 2013. 326 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.А. Омельчук

АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПАРАМЕТР

У статті описано лінгвостилістичні властивості політичного дискурсу з акцентом на політичну термінологію.

Ключові слова: політичний дискурс, політична промова, оцінна лексика, політична термінологія.

The article describes linguistic and stylistic peculiarities of political discourse with the focus on political terminology.

Key words: political discourse, political speech, evaluative lexis, political terminology.

Політичний дискурс – це явище, з яким суспільство стикається щодня. Проте можна припустити, що точного визначення поняття "політичний дискурс" не існує. Вчені аналізують широкий і вузький різновид політичного дискурсу. Серед представників наукових шкіл О.Й. Шейгал розглядає широке визначення політичного дискурсу. Політичний дискурс вона розглядає як "будь-які мовні утворення, зміст яких відноситься до сфери політики" [5, с. 23]. Науковиця звертає увагу на категорії адресно-адресатних стосунків у політичній комунікації, підкреслюючи актуальність семіотичних опозицій "народ – влада", "свої – чужі" (в іншій термінології: "друг – ворог"), і показує, як ця семіотична опозиція репрезентується на рівні ідеологем, інвективів, пейоративів, етнонімів, антропонімів, політичних термінів та інших мовних одиниць.

"Політичний дискурс розуміється як сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників і формують конкретну тематику політичної комунікації. Іншими словами, політичний дискурс конституюється, з одного боку, сукупністю тем, що стають предметом обговорення, а з іншого – прийнятими мовними способами обговорення цих тем (дискурсивними практиками)" [1, с. 11].

Англійськомовному політичному дискурсу, що знаходиться у фокусі нашої уваги, властиві певні мовностилістичні властивості. Як свідчать результати загальнонаукових методів синтезу та аналізу, науковці, вивчаючи тексти політичного дискурсу, зазначають численні запозичення у словнику англійської мови, які головним чином увійшли до нього з латини і французької мови [4, с. 6], наприклад: "*parliament*", "*federal government*", "*nation*", "*property*", "*court*", "*royal*". Вони сприяють створенню урочистого, консервативно-піднесеного стилю.

Ми, залучивши метод текстово-інтерпретаційного та лексико-семантичного аналізу, зосередимо нашу увагу на лінгвістичному аналізі політичної промови Джо Байдана [6], члена демократичної партії США, кандидата на пост Президента цієї країни, яка відбулася на з'їзді демократичної партії. Зазначимо, що президентські вибори у цій країні планується провести 3 листопада 2020 року.

Текстово-інтерпретаційний метод аналізу дозволяє нам констатувати, що для політичної мови, яка відрізняється високою щільністю інформації, типова наявність посилань та цитати (як правило, з точною вказівкою джерел), до прикладу: "*The Irish poet Seamus Heaney once wrote:*

*"History says,
Don't hope on this side of the grave,
But then, once in a lifetime
The longed-for tidal wave
Of justice can rise up,
And hope and history rhyme"" [6].*

Цитуючи слова ірландського поета Хіні Шеймаса, кандидат у президенти США, Джо Байден, підкреслює, що саме його рух, рух його партії посприятиме тому, що надія та історія країни допоможуть ладно одержати перемогу на виборах 2020 року: *"This is our moment to make hope and history rhyme"* [6]. Ця теза завершує виступ демократа.

Крім того, політичний дискурс рясніє виразами відомих людей. У політичній мові зустрічається безліч власних (персоналій, назв народів, країн, географічних об'єктів, найменувань установ, періодичних видань, культурно-історичних об'єктів) назв: *"Because I will have a great Vice President at my side. Senator Kamala Harris. She is a powerful voice for this nation. Her story is the American story. She knows about all the obstacles thrown in the way of so many in our country. Women, Black women, Black Americans, South Asian Americans, immigrants, the left-out and left-behind"* [6]. У своїй промові Джо Байден згадує ім'я Камали Харріс, американського юриста та політика, члена Демократичної партії, сенатора США від штату Каліфорнія. Саме цю кандидатуру Джо Байден планує в якості віце-президента за умови одержання перемоги на президентських виборах країни цього року.

Окремою мовностилістичною особливістю політичних текстів є емоційна і оцінна лексика. Адже оцінна лексика, а саме оцінна інформація, що репрезентується оцінними лексичними одиницями, є способом реалізації основних функцій політичного дискурсу – інформативною та впливовою. При цьому потенціал впливу лексичних одиниць реалізується лише в умовах контексту відповідно до інтенції адресанта повідомлення [2, с. 172]. Так, наступний приклад ілюструє той факт, що кандидат у президенти США оцінює працю Барака Обами, з яким він працював на посаді віце-президента, позитивно. Цю думку підкреслює вживання лексичних одиниць *"honour"*, *"great"*: *"And speaking of President Obama, a man I was honored to serve alongside for 8 years as Vice President. Let me take this moment to say something we don't say nearly enough. Thank you, Mr. President. You were a great president. A president our children could – and did – look up to"* [6].

Аспектом емоційної дії в політичному красномовстві є різні тропейчні виразні засоби, особливо – епітети, метафори, ідіоми, антитези, паралельні конструкції [3, с. 48]. До прикладу ілюстрація вживання паралельної синтаксичної конструкції з промови Джо Байдана: *"Here and now, I give you my word: If you entrust me with the presidency, I will draw on the best of us not the worst. I will be an ally of the light not of the darkness"* [6]. Вживання метафори можна відслідкувати в наступних прикладах: *"America isn't just a collection of clashing interests of Red States or Blue States"*; *"We can choose the path of becoming angrier, less hopeful, and more divided. A path of shadow and suspicion. Or we can choose a different path, and together, take this chance to heal, to be reborn, to unite. A path of hope and light"* [6].

Також виділяють перифразу, риторичне питання, градацію. Розмова політиків властива велика експресивність і переконливість через прийом лексичного повтору, який полягає в повторі одного і того ж слова, або мовної конструкції. Використання цього мовного прийому в англійськомовному політичному дискурсі сприяє процесу політичної маніпуляції, а також сприяє створенню образу політика, що відповідає рольовим очікуванням [3]: *"We will choose hope over fear, facts over fiction, fairness over privilege"* [6].

У політичному дискурсі часто вживаються ідеологеми, оскільки вони є ефективним засобом управління масовою свідомістю. Під ідеологемою розуміють лексико-фразеологічну одиницю, до значення якої входить ідеологічний компонент: *"Character is on the ballot. Compassion is on the ballot. Decency, science, democracy. They are all on the ballot"* [6].

Слід зазначити, що характерними рисами лексичного рівня є широке використання професійної політичної термінології.

Залучивши лексико-семантичний метод аналізу та проаналізувавши політичну промову Джо Байдана [6], ми виявили, що цей текст містить загальнополітичні, економічні, юридичні, релігійні та медичні терміни:

1. загальнополітичні терміни: *presidency, Democrat, election, President, campaign, votes, Vice President, politics* тощо;

2. економічні терміни: *budget, economic crisis, unemployment, business, percent, tax, economy, economic plan, economic growth* тощо;
3. медичні терміни: *COVID-19, infect, health insurance, Medicaid, virus, rapid tests, medical supplies, pain, health care system* тощо;
4. юридичні терміни: *duties, mandate, legacy* тощо;
5. релігійні терміни: *Creator, sacred documents, values, Catholics, Muslims, church* тощо.

Розглянемо детальніше використання термінів, представлених у зазначеній класифікації, звернувшись до тексту політичної промови безпосередньо. Наприклад, *"I am a proud Democrat and I will be proud to carry the banner of our party into the general election. So, it is with great honor and humility that I accept this nomination for President of the United States of America"* [6]. Вживання загальнополітичних термінів звертає увагу реципієнта на тему виборів, яка наразі постає топікальною. Політик використовує термін *"Democrat"* для позначення того, що саме він є представником цієї партії, яка є опозиційною партією, представником якої є діючий президент, Дональд Трамп.

Наступний приклад (не окремі приклади), який ми взяли з виступу Джо Байдана цілком, ілюструє використання всіх термінів, про які ми заявили вище (за винятком релігійних термінів): *"5 million Americans infected with COVID-19. More than 170,000 Americans have died. By far the worst performance of any nation on Earth. More than 50 million people have filed for unemployment this year. More than 10 million people are going to lose their health insurance this year. Nearly one in 6 small businesses have closed this year. If this president is re-elected we know what will happen. Cases and deaths will remain far too high. More mom and pop businesses will close their doors for good. Working families will struggle to get by, and yet, the wealthiest one percent will get tens of billions of dollars in new tax breaks"* [6]. На нашу думку, така конвергенція термінів в одному фрагменті політичної промови, сприяє оцінюванню "роботи" діючого Президента, тобто спостерігаємо негативне ставлення опонента, яке дискримінує політичний імідж Дональда Трампа.

Отже, для політичного дискурсу характерні такі мовностилістичні особливості: запозичення, посилання і цитати, власні назви, емоційна та оцінна лексика, різні тропеїчні виразні засоби, прийом лексичного повтору, ідеологеми та професійна політична термінологія.

Перспективним вбачаємо розгляд можливих перекладацьких прийомів відтворення англійськомовних термінів, а також перекладацьких трансформацій при перекладі англійськомовних термінів з англійської на українську мову на основі лінгвістичного аналізу практичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. М. : Знание, 2001. 145 с.
2. Бондаренко О. М., Литвиненко О. К. Оцінювальна лексика в сучасному політичному дискурсі. *Філологічні науки. Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. 1. С. 171-175.
3. Моркотун С. Відтворення експресивності образних засобів при перекладі текстів політичного дискурсу. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2017. № 3 (19). С. 46-56.
4. Суховецька Л. В. Реалізація лінгвопрагматичного потенціалу спонукальної інтенції в англійськомовному політичному дискурсі (на матеріалі мовлення електорату) : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 20 с.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса; дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Волгоград, 2000. 440 с.
6. Joe Biden's full 2020 Democratic National Convention speech. URL: <https://www.cnn.com/2020/08/21/joe-biden-dnc-speech-transcript.html> (дата звернення: 08.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент К. С.Французова

МОДАЛЬНІ ПЕРИФРАЗИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті надається загальна характеристика модальних перифраз в іспанській мові з огляду на їхню структуру, значення та функціонування в мові та мовленні.

Ключові слова: перифраза, модальна перифраза, інфінітив.

The article presents a general characteristic of modal periphrases in the Spanish language as to their structure, meaning and functioning in language and speech.

Key words: the verb, the modal periphrasis, the infinitive.

Сучасні дослідження лінгвістичних явищ спрямовані не тільки на факти збагачення словникового запасу мов, а й на форми вираження думки та почуття, на прийоми та засоби мовного викладу. Перифраза (або парафраза) виступає ефективним джерелом збагачення виражальних ресурсів мови. Предметом нашої розвідки є модальні перифрази іспанської мови як один з різновидів зазначеного феномену.

Актуальність дослідження явища перифрази обумовлене відсутністю єдиної думки дослідників щодо його витлумачення та віднесення до певної галузі мовознавства: граматики чи лексикології. На думку іспанського дослідника С.Г. Гайя, перифраза є словесною фразою, яка виражає думку просто і зрозуміло через співвідношення компонентів перифрази, що представлені сутнісними прикметниковими, прислівниковими, прийменниковими та сполучниковими номінативними одиницями [6, с. 119].

Мета статті полягає в дослідженні у визначенні основних структурних, семантичних та функціональних характеристик модальної перифрази в іспанській мові.

У загальному розумінні, перифраза (від греч. *περίφρασις* – описовий зворот, іншосказання) називає предмет чи дію у формі опису істотних і характерних рис та ознак замість звичайної назви особи, предмета, явища, дії тощо [там само, с. 120], наприклад: конструкція *tener que + infinitivo*.

Цілісне значення перифрази здебільшого мотивується значенням слів-компонентів, які не втрачають своїх лексичних значень, і розкривається у процесі мовлення. Поява перифрази стимулюється, на думку дослідників Г. Гонсалеса, Р. Секо та С. Гілі Гайя [5; 6; 7], позамовними факторами. Згідно з їх науковими розвідками виявлено дві домінуючі причини використання перифрази. Вона виникає, по-перше, у зв'язку з бажанням мовця дати предметові, явищу чи дії певну емоційну оцінку або у зв'язку з певними евфемістичними причинами. По-друге, явище обумовлене мовними причинами, тобто необхідності уникнути повторень тих самих слів, зворотів [5, с. 100; 6, с. 119; 7, с. 189]. Відповідно за функціональним призначенням виявляють перифрази загальномовні, або традиційні, та індивідуально-авторські, або стилістичні [1, с. 34].

Як об'єкт лексикології, перифраза має велике номінативне значення. Найчастіше перифрастичний вислів з'являється внаслідок індивідуально-авторського бачення світу, стаючи особливою назвою тільки в процесі мовлення, у певній мовній тканині твору. Перифрази обов'язково передають оцінку, тому що вони виконують номінативну функцію і не є лексичними паралелізмами [1, с. 16] до існуючих назв, проте зі стилістичної точки зору, їх інколи розглядають як різновиди синонімів [2, с. 34]. Але індивідуально-авторські та загальномовні перифрази мають свої специфічні ознаки: володіють не близьким, а тотожним значенням із словом, яке можуть замінити, а з лексичними паралелізмами перифрази різняться те, що вони обов'язково є оцінними, емоційно-експресивними назвами [3, с. 21].

З точки ж зору граматики, перифраза, виражена кількома словами, передає одне поняття, становить собою семантично неподільне словосполучення, яке функціонує як єдиний синтаксичний компонент речення.

У світлі викладеного матеріалу, модальну перифразу, котра є предметом нашої уваги, відносимо до загальнономовного синтаксичного утворення, що складається з двох дієслівних форм, які називають дію з відтінком модальності. Категорія модальності дієслова передає ставлення мовця до дії, вираженої основним дієсловом з позицій наступних опозицій: можливе / неможливе, бажане/ небажане, обов'язкове / необов'язкове.

Саме такі опозиції ми виявляємо в структурі та значенні модальної перифрази в іспанській мові, оскільки за структурою модальні перифрази, виявлені у досліджуваному матеріалі, є двочленими одиницями мови. Перша частина модальної перифрази містить модальне дієслово, що виражає ставлення мовця до дії, яка передається через безособову форму дієслова – інфінітив, і несе основне лексичне значення перифрази.

Досліджений матеріал зі сторінок газети "El País" дозволяє дійти висновку про те, що майже всі модальними перифрази включають обов'язкові елементи: модальні дієслова (*deber, deber de, haber de, haber que, poder, querer, tener que*) та інфінітив.

Г. Гайя вважає модальними також дієслова типу: *esperar, pensar, desear, mandar, prometer, soler*, тощо [6, с. 119]. З іншого боку, інші лінгвісти говорять лише про конструкції з *poder* та *deber de*.

У процесі дослідження матеріалу, було виявлено, що за своєрідністю розкриття значення модальні перифрази поділяються за принципом передачі відповідного модального значення і можуть бути згруповані у конструкції, які виражають:

зобов'язання: *debe, tiene que, hay que hablar*, тощо.

намір, волю: *puede hablar, debe (de) hablar*.

Усі досліджені нами модальні перифрази, що виражають зобов'язання, мають наступну структуру: *haber de + infinitivo, haber que + infinitivo, tener que + infinitivo, tener de + infinitivo, deber + infinitivo*.

Модальні перифрази, що виражають можливість, мають наступну структуру: *Puedo tener, Debe de estar*.

На думку Г.Г. Секо та Г. Торрего, окремо слід виділяти групу модальних перифраз на позначення "хотіння" у структурі *querer + infinitivo*, що вказує на готовність мовця виконати дію (*Quiero + hablar con mi amiga*) [4, с.43].

Матеріал нашого дослідження дозволяє згрупувати модальні перифрази за першими двома групами, оскільки намір щось здійснити є близьким за значенням до бажання щось здійснити.

Аналізуючи ці визначення, робимо висновок про те, що активізація перифрази в сучасній іспанській мові викликана насамперед піднесенням загальної культури мови, бажанням мовців образно, емоційно виражати свої думки. Модальна перифраза дозволяє мовцеві висловити своє ставлення до дії, позначеної в перифразі інфінітивом, з позиції опозицій : можливе / не можливе, бажане/ небажане, обов'язкове / необов'язкове.

Перспективами подальшого дослідження перифрастичного матеріалу можуть слугувати періодична преса, художня, суспільно-політична і науково-популярна література, де модальні перифрази не лише є індикатором ставлення мовця до дії позицій категорії модальності, але й набувають додаткового контекстуального значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній ... К. : Вища школа, 1975. 335 с.
2. Коломиєц, Я.Ф.; Регушевский, Е.С. Краткий словарь перифраз / под ред. Пилинского, Я. Я. К.:Рад. шк. 1985. 280 с.
3. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: В 2 т. К.: Вища шк., 1984. 780 с.
4. Фразеологічний словник / [Н. О. Батюк]. – К.: Рад. школа, 1966. 236 с.
5. García González, Javier. Perífrasis verbales. Madrid: SGEL, 2004. 572. p.
6. Gili Gaya, Samuel. Curso superior de sintaxis española. Barcelona: VOX, 2000. 332 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Л. Ткаченко

УДК 81'25'42:[316.46:32]

Випирайло. Ю.С.

ОБРАЗ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянемо поняття мовної особистості політика в політичному дискурсі та визначимо стратегії і тактики маніпулювання у політичному дискурсі (на матеріалі текстів виступів претендентів на пост президента США Г. Клінтон і Д. Трампа)

Ключові слова: мовна особистість, політичний дискурс, політична комунікація, тактики маніпулювання.

In this article we will consider the concept of linguistic personality of a politician in political discourse; define strategies and tactics of manipulation in political discourse.

Key words: linguistic personality, political discourse, political communication, manipulation tactics.

Мова політики являє собою цінне джерело інформації про неї, оскільки є невід'ємною частиною характеру і широким чином визначає особистість. Серед дослідників немає загальноприйнятого визначення мови політики. У лінгвістичній літературі поряд з поняттям "політичний дискурс" (Є. Шейгал, А. Баранов) вживаються дефініції "суспільно-політична мова" (Т. Юдіна), "агітаційно-політична мова" (А. Чудінов), "мова громадської думки" (П. Денисов), "політична мова" (О. Воробйова).

Політична комунікація виконує важливу функцію для будь-якого громадянського суспільства [2]. Дослідженню політичної комунікації з кожним роком приділяється все більше уваги. Серед учених, які займалися вивченням цього питання, варто виділити Д. Белла, З. Бжезінського, Ч. Кулі, Т. Лукмана, Дж. Г. Міда, Дж. Б. Уотсона та ін. Розробкою поняття "політична комунікація" займалися Е. Бенрайз, Д. Берло, Р. Катц, П. Лазарфельд, Л. Пай, М. Розенберг та ін.

Існує три основних способи (канали) політичної комунікації, засновані на використанні різних засобів: комунікація через засоби масової інформації, комунікація через організації, коли ланкою передачі служать політичні партії, групи інтересів, громадські організації та рухи, комунікація через неформальні канали з використанням особистих зв'язків [4].

В даний час часто головною метою політичної комунікації, на жаль, є маніпулювання громадською думкою. Це здійснюється за допомогою ангажованих ЗМІ – поширюється "суспільно необхідна і важлива інформація", яка часом служить рекламою тих чи інших політичних кампаній. Тому помітне місце серед засобів політичної комунікації займають неформальні джерела інформації (чутки, плітки, анекдоти). Така тенденція пов'язана зі зниженням довіри до офіційних джерел та ЗМІ. Ці джерела спрямовані на формування негативних настроїв населення проти існуючої політичної системи та владних інститутів [1].

За висловом одного з авторитетних дослідників, політика – це переважно лідерство або прагнення до лідерства як однієї з найбільш поширених форм політичної взаємодії [3].

Актуальним є дослідження політичної комунікації, засобів, методів, політичних технологій, за допомогою яких ця взаємодія відбувається і які є невід'ємними складовими політичного лідерства.

Маніпулятивний вплив у мас-медійному політичному дискурсі залежить від способу передачі інформації, тобто від опосередкованості ЗМІ та неможливості миттєвого коригування засобів впливу залежно від реакції адресата.

Розглянемо засоби маніпуляції аудиторією докладніше на прикладі американських політичних лідерів: Дональда Трампа та Гілері Клінтон.

Відомо, що масова аудиторія неуважна, а експресивність є одним із способів пробудження інтересу у аудиторії такого типа. У промовах Трампа часто зустрічаються такі вирази як: *"I believe..."*, *"I appreciate..."*, *"I'm grateful to/for..."*, *"I (strongly) believe..."*, *"I'm confident..."*, *"I hope..."*. *"I will forever be optimistic about..."*, *"I will miss..."*, *"I was excited about..."*, *"...I can't tell you how much I love you..."*, *"I worry.....with a thankful heart..."*, *"The presidency was a joyous experience"*. Висловлювання, що містять подібні елементи, не тільки виражають почуття самого оратора, а й змушують слухача щиро вірити його словам. Таке неприкрите вираження своїх емоцій оратором дозволяє аудиторії перейнятися щирою довірою до нього, що Трамп підкріплює частим використанням допоміжного дієслова *"will"*, не тільки для вказівки тимчасової віднесеності висловлювання, але і для ілюстрації своїх намірів і обіцянок у сфері політичної діяльності, надаючи мови більшій рішучості. Більш того, повідомлення Трампа виконує не просто інформативну функцію, а й справляє певний емоційний вплив на слухача, апелюючи до його почуттів, внутрішніх відчуттів; тим самим в аудиторії створюється необхідне оратору враження, що викликає відповідну реакцію, приваблює слухачів на бік декламуючого.

Трамп Д. часто вдається до повторень з посиленням подальшого елемента, незалежно від частини мови. Так, говорячи про поточний стан американської армії, а також про Північноатлантичний альянс, Д. Трамп підвищує експресивність за допомогою прислівників: *"A Trump administration will lead a free world that is properly armed and funded, and funded beautifully."*[6]. Ритор використовує прийом градації, коли ключове слово посилюється конструкціями, які створюють у свідомості публіки ті приємні образи, що входять в задум мовця, повторення прийменника *and* переслідує цю ж мету.

Паралелізм і повтори, дозволяють зробити мову більш емоційною, а головне, доступною для розуміння широких мас: *"I'd like to talk today about how to develop a new foreign policy direction for our country, one that replaces randomness with purpose, ideology with strategy, and chaos with peace."* [6].

Для виступів Г. Клінтон характерне змішування стилістичних прийомів, що призводить до досягнення найбільшого рівня маніпуляції.

У тексті виступів Клінтон можна простежити елементи гумору і самоіронії, експресивність яких посилюється наявністю синтаксичного паралелізму, що розряджає обстановку, робить невеликий відступ від загального контексту розповіді: *Well, I may not be the youngest candidate in this race. But I will be the youngest woman President in the history of the United States! And the first grandmother as well. And one additional advantage: You're won't see my hair turn white in the White House. I've been coloring it for years!* [5].

Для акцентування уваги на більш серйозних питаннях, які розглядаються у виступі, що має форму монологу, крім лексичного повтору, використовуються риторичні питання, що в свою чергу робить мову більш виразною: *What happened ? And, you know what? Except it wasn't the end? Is it possible in today's world?* [5]. Все це створює ілюзію діалогу. Політик спілкується з народом, отримуючи у відповідь оплески і вигуки схвалення на свою адресу.

У виступах Г. Клінтон часто зустрічаються метафори, конвергенція яких з синтаксичним паралелізмом, підсилює експресивність висловлювання: *I will fight ... And what stuck in my mind ... I'll move heaven and earth to achieve my goal ... the head is spinning with ideas* [5].

Ще однією дуже важливою рисою в мові Хілтон є використання парцеляції для донесення глибокого сенсу фрази, іншими словами, щоб збільшити акцент на сказаному: *They can't start a business. They can't buy a house. They can't even get married because of the loans hanging over their heads. That's not the way it's supposed to be in America. Now to help reshuffle*

the deck, people have to do their part. They have to step up and take education seriously. They have to be willing to work hard [5].

Г. Клінтон використовує питально-відповідні єдності і пряму мову, вибудовуючи, таким чином "діалог" зі слухачами, що надає їй промові жвавість і динамічність: *How can we rest while poverty and inequality continue to rise?; What part of democracy are they afraid of?; When does my hard work pay off? When does my family get ahead? When? I say now* [5].

Отже доходимо висновку: Г. Клінтон та Д. Трамп – емоційні промовці, чиє мовлення має риторичний характер і супроводжується мимічними та жестикуляційними рухами.

Г. Клінтон використовує різноманіття прийомів маніпулятивного впливу на виборця. Ця жінка-політик намагається використати весь потенціал політичного дискурсу. Мова завжди чиста і зрозуміла, підготовлена, сповнена емоційності і яскравих прикладів, що насичені стилістичними прийомами (лексичний повтор, риторичні питання, метафори, синтаксичний паралелізм, парцеляція).

Д. Трамп частіше використовує фонетичні, лексичні та синтаксичні стилістичні прийоми (повтори з посиленням подальшого елемента, прийом градації, паралелізм), які допомагають йому домагатися бажаного результату у виступах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко И. В. Политическая коммуникация как важный фактор функционирования политической культуры. URL: [www.nbuv.gov.ua /portal/chem_biol/nvnau/2009_137/09giv.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_137/09giv.pdf). (дата звернення 18.01.2020)
2. Макаруч О. Політичний дискурс у західноукраїнській партійній пресі кін. XIX – поч. XX ст. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17784/11.pdf>
3. Политология. Кн. Первая : Политика и общество. Кн. Вторая : Государство и общество [Текст] / А. Колодий, В. Харченко, Л. Климанская, Я. Косьмина. Киев : Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. 146 с.
4. Шиманова А. Теоретические основы исследования политической коммуникации. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unir/2007_19/30.pdf. (дата звернення 18.01.2020)
5. Hillary Clinton Delivers Remarks at National Action Network. URL: <https://www.hillaryclinton.com/briefing/updates/2016/04/13/hillary-clinton-delivers-remarks-at-national-action-network/> (дата звернення: 21.07.2020).
6. Transcript: Donald Trump's Foreign Policy Speech, April 28, 2016. Nytimes.com. URL: http://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html?_r=0 (дата звернення: 25.05.2020)

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

УДК 821.161.2-1.09

Вініченко А.В.

АПОКАЛІПТИЧНІ МОТИВИ В РОМАНІ ЕЛ. ДРЕЙКА "ГОРИЗОНТИ НАШИХ НАДІЙ"

У статті розглядаються апокаліптичні мотиви та їх художня реалізація в мережевому романі Ел. Дрейка "Горизонти наших надій".

Ключові слова: інтернет-література, апокаліпсис, мотиви, кібер-панк.

The article considers apocalyptic motives and their artistic realization in the online novel El. Drake "Horizons of our hopes".

Key words: Internet literature, apocalypse, motives, cyberpunk.

Широкої популярності у літературному процесі набуває віртуальна література, що пов'язано зі стрімким розвитком нових технологій та інтернету як невід'ємної частки сучасного життя людини. Українська мережева проза, що на сьогодні складається із двох романів (О. Шинкаренко "Кагарлик" та Ел. Дрейк "Горизонти наших надій"), характеризується описом постапокаліптичної доби.

Інтернет-література була об'єктом вивчення таких науковців, як М. Белла, Т. Бовсунівська, Г. Драпак, С. Заборовська, Ю. Завадський, А. Захарченко, К. Рітц-Ракул та ін. Проте роман молодого письменника із Чернівців під псевдонімом Ел. Дрейк "Горизонти наших надій" предметом наукового вивчення ще не був, проте на просторах інтернету зустрічаються огляди його твору та відгуки читачів.

Метою нашої статті є аналіз апокаліптичних мотивів у мережевому романі Ел. Дрейка "Горизонти наших надій". Завдання нашої розвідки такі: виявити апокаліптичні мотиви у творі, з'ясувати їх реалізацію та проаналізувати авторське бачення світу в умовах пандемії.

Твір Ел. Дрейка "Горизонти наших надій" спочатку був опублікований у мережі Facebook, а пізніше вийшов у світ як книжне видання, де роман характеризується як пригодницька наукова фантастика, постапокаліптика, кіберпанк. Із визначенням "постапокаліптика" ми дещо не погоджуємось, оскільки події у художньому тексті відбуваються не після кінця світу, а навпаки – призводять до кінця світу. Як зазначає С. Завалко, тема твору "відноситься до проблем сьогодення. Це боротьба людей за владу, наукові відкриття і світове лідерство. Список можна продовжити штучним інтелектом, навколо якого ведеться багато дискусій" [2].

Із визначенням жанру твору як кіберпанк ми погоджуємось, оскільки в романі "Горизонти наших надій" присутні такі елементи, котрі, за Л. Мойжесом [3], є характерними для кіберпанку: нерозривний зв'язок із високими технологіями та науковою фантастикою, порушення людських меж технікою, гібрид людини і машини, увага до ринкової економіки, техніка коллажа.

Апокаліптичні мотиви у романі Ел. Дрейка "Горизонти наших надій" найбільше відображені через таку подію, як пандемія в результаті винаходу нового вірусу, що масово знищує людей в усіх куточках планети Земля. Головні герої твору Крістіан і Рей розповідають про різні випадки смерті людей. Найстрашніше, коли люди вже захворіли і очікують смерті: *"У Ямах не було жодних комунікацій, усе освітлювалося декількома старими шахтарськими ліхтарями, від них у вкопані одиночні каземати доходив лише один тьмянний проблиск. У вузьких отворах-вікнах, які розміщувалися майже на одному рівні з землею, поверталися прикуті до нас погляди. Червоні, змучені, і лише зрідка люті очі. Безіменні та безнадій, вони нічого не очікували вже від нас. Вони знали, що тепер ми – одні з них..."* [1, с. 144-145]. Приречені на смерть люди лякали тих, хто був ще здоровим. Їх не вбивали, але й не лікували, бо ліків проти нового вірусу не існувало. Вчені змогли винайти тільки вакцину, що відтягувала момент смерті.

Проте не епідемія стала основним антиутопічним мотивом у цьому романі, а бажання влади винищити людство. Один із героїв згадує: *"Повстанці казали, що справжньою причиною, чому Едмонтон досі тримали під блокадою, був не вірус, а страх Синдикату перед Консильюмом. Вони були загрозою для всього проекту, і заради контролю над повстанцями Реконструктори були готові на великі жертви"* [1, с. 228]. Влада залізними лапами контролювала смертність людей та всіляко переслідувала втікачів із лабораторії або тих, хто міг вплинути на віднайдження ліків від нової хвороби.

Проте одним штамом вірусу система не обійшлась. Синдикат, що спровокував пандемію, продовжував працювати над знищенням людей: *"На наступному поверсі проводилися експерименти з різними видами випромінювань. Тести робилися і на людях. До епідемії, у "Хевен Спайр" діяло багато різних програм з експериментальної медицини"* [1, с. 232]. Така діяльність влади неминуче призводила до апокаліптичних подій, до смерті величезної кількості людей.

Танатологічний аспект у творі продовжується через зображення батальних сцен, переслідування та вбивства тих, хто міг володіти інформацією про вірус: "Ми ще спускалися, коли пролунав вибух, і я побачив за вікном, як стеля сімнадцятого поверху завалюється всередину. Туди попадали уламки та тіла, але світло погасло і роздивитися було важко" [1, с. 237]. Схожих сцен у романі "Горизонти наших надій" безліч. На обох головних героїв на кожному кроці чатує небезпека. Обоє вони побачили незліченну кількість смертей.

Проте назва роману дає підстави вірити, що головні герої Кріс і Рей виживуть. С. Завалко вважає, що тут стверджується, що "віра і надія – найголовніші фактори, які допоможуть усьому живому в будь-якій ситуації. Підтвердження тому – персонажі. Люди у творі вигадані, хоча виглядають справжніми. Місцями текст не зовсім професійний, інколи – сирий. Але в фальші та брехні не можна засудити ні автора, ні його героїв, бо людяності в них навіть більше ніж потрібно для літературних персонажів" [2]. І справді, протягом усіх подій мужні, сміливі чоловіки сподівались на те, що зможуть подолати всі перешкоди і вижити: "Можливо, ми всі заражені. Без сумніву, ми в оточенні. Але ми все ще живі... То як, допоки подих є, є і надія? Зізнаюсь, тоді мені як ніколи хотілося вірити в щось більше. В надію, яка не згине з тим останнім клятим подихом цього життя..." [1, с. 236]. Останній розділ твору присвячено здебільшого роздумам Крістіана над великою силою християнської віри і особистої надії.

Отже, у романі Ел. Дрейка "Горизонти наших надій" апокаліптичні мотиви проявляються через зображення дії смертельного вірусу, медичних експериментів над людьми, безжальних вбивств воєнними загонами всіх, хто міг нашкодити владі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ел. Дрейк. Горизонти наших надій : роман. Чернівці : ДрукАрт, 2017. 312 с.
2. Завалко С. Постапокаліптика по-українськи: Огляд роману "Горизонти наших надій". URL : https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/50603/. (дата звернення: 07.10.2020 р.).
3. Мойжес Л. Переосмысление мотива смерти в произведениях жанра киберпанк: религиозные тропы. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/pereosmyslenie-motiva-smerti-v-proizvedeniyah-zhanra-kiberpank-religioznye-tropy/viewer>. (дата звернення: 07.10.2020 р.).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК 81'11

Вицинець С.А.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Стаття присвячена вивченню лінгвокогнітивних і прагматичних особливостей функціонування метафори в англійській політичному дискурсі. Окреслено поняття метафори з позицій лінгвокогнітивного підходу, описано особливості та види метафор з позицій лінгвопрагматичного підходу.

Ключові слова: лінгвокогнітивний підхід, лінгвопрагматичний підхід, метафора.

The article is devoted to the study of linguocognitive and pragmatic features of the functioning of metaphor in English political discourse. The concept of metaphor from the standpoint

of the linguocognitive approach is outlined, features and types of metaphors from the standpoint of the linguopragmatic approach are described.

Key words: linguocognitive approach, linguopragmatic approach, metaphor.

До початку ХХІ століття політичний дискурс став однією з ключових форм існування сучасної англійської мови. Не дивно, що різні його аспекти в останні роки привертають таку пильну увагу дослідників, причому не тільки лінгвістів, а й політологів, соціологів, психологів. Адже саме мова відіграє ключову роль в публічних виступах політичних лідерів, в парламентських дебатах, в дипломатичних переговорах, в газетних і журнальних аналітичних статтях політичного характеру. Сучасні технології мовного впливу дозволяють здійснювати реальний вплив на свідомість і поведінку цільової аудиторії, створювати певний імідж тих чи інших політичних діячів чи партій, впливати на результати виборів.

Кінцева мета будь-якого оратора або автора статті, його комунікативний намір полягає в тому, щоб переконати адресата в своїй правоті, спонукати його до певних дій. Очевидно, що досягнення цієї мети можна здійснити в значній мірі за рахунок використання емоційно-насиченої мови, яка, безумовно, має найбільшу силу впливу на аудиторію. Саме тому в політичному дискурсі так широко використовуються різноманітні мовні засоби, особливе місце серед яких займає метафора.

Слід зазначити, що в сучасній політичній комунікації спостерігається виразна тенденція до використання більш емоційного та експресивного мовлення. Ця тенденція обумовлена завданням учасників політичної комунікації, яка полягає, не просто в передачі певного обсягу фактичної інформації, а в виразі власної моделі сприйняття політичних реалій" і в наданні-максимального впливу; на свідомість адресата. З цього, в свою чергу, випливає особлива роль в сучасних політичних текстах таких мовних засобів, як метафора. Ефективне використання цих прийомів сприяє перетворенню політичних поглядів аудиторії, формування відповідного емоційного фону і певного ставлення до явищ, подій, політичних діячів.

Незважаючи на те, що політичний дискурс в даний час досліджується багатьма вченими, деякі його аспекти все ж залишаються маловивченими.

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі когнітивної лінгвістики, лінгвістичної прагматики, лінгвостилістики, семіотики, лінгвокраїнознавства: О.В. Александрова, І.В. Арнольд, Н.Д. Арутюнової, О.С. Ахманової, А.Н. Баранова, А. Вежицької, О.Д. Вишнякової, М.В. Давидова, В.З. Дем'янкova, В.І. Заботкіна та ін.

Серед прийомів, найбільш активно використовуваних в сучасному політичному дискурсі, метафора, безумовно, займає одне з головних місць. Саме використання метафор робить текст або публічний виступ більш яскравим, експресивним і переконливим, дозволяючи автору не тільки привернути увагу аудиторії, а й утримати її протягом усього виступу. У роботах вітчизняних і зарубіжних лінгвістів неодноразово зазначалося, що метафора на сьогоднішній день перестала бути лише прикрасою мови і вживається як ефективний засіб аргументації і емоційного впливу, що, в свою чергу, і є основною метою політичної комунікації [2, с. 22].

Особлива увага приділяється когнітивній теорії метафори, основні постулати якої були сформульовані Дж. Лакоффом і М. Джонсоном в книзі "Metaphors we live by" . Центральне місце в теорії займає ідея про те, що метафоричні переосмислення носять регулярний характер, а більшість метафор, використовуваних в повсякденній комунікації, є конвенціональними, відображають певний стереотип світосприйняття. В рамках цього підходу метафора розглядається як один з основних механізмів мислення, як спосіб пізнання, концептуалізації і категоризації світу. Осмислення складних об'єктів і явищ ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду [2, с. 295].

Слід зазначити, що провідне місце в сучасних дослідженнях політичної комунікації наразі займає когнітивний підхід, оскільки він є комплексним і об'єднує в собі переваги всіх інших підходів до дослідження метафори, що існують в сучасній лінгвістиці.

З точки зору прихильників прагматичного підходу (Г. Грайс, Дж. Серль) метафора є конверсаційною імплікатурою (Conversational implicature), що виникає в результаті навмисного порушення ключових максим мовного спілкування – максими якості (Maxim of quality): іншими словами, коли ми використовуємо метафору, ми говоримо щось завідомо неправдиве, і, отже, слухач / читач повинен знайти імплікатури і дати небуквальну інтерпретацію висловлюванню [3, с. 361].

Виділяється три класи метафор, в значенні яких переважає той чи інший прагматичний компонент значення:

Перша група включає метафори з інтенціональним прагматичним компонентом значення. Це означає, що набір ознак або властивостей, що визначають об'єкт, виражається в значенні цих слів експліцитно. Іншими словами, метафори, які відносяться до цієї групи, засновані на прямому номінативному значенні слова: "*The U.S. offered Japan the shelter of its nuclear **umbrella** ("ядерна парасоля") and access to the world's highest-spending consumers" (September 21, 2019, Newsweek).*

До другої групи належать метафори з імплікаційним прагматичним компонентом. У цих випадках значення метафори значною мірою залежить від деяких загальноприйнятих, стереотипних асоціацій, що традиційно пов'язуються з певним поняттям або об'єктом. Успішне декодування метафор цього типу вимагає знання деякої додаткової інформації про культуру, історію, традиції та звичаї конкретної країни. Ця група представлена спортивними, медичними, технічними, мілітарними (військовими), релігійними та іншими метафорами: "*Meanwhile Hamas waits on **the sidelines** ("в стороні", букв. "на боковій лінії", "поза грою") as the proximity talks stumble" (July 10-16, 2019, The Economist)*

Третя група містить метафори з емоційно-оцінним прагматичним компонентом значення. Слова або словосполучення цього типу відрізняються вираженою емоційним забарвленням, оцінністю і експресивністю. Вони не просто проводять аналогію між об'єктами і поняттями, але також висловлюють почуття і емоції автора, його суб'єктивне ставлення до певного предмету або явища: "*We're in Afghanistan to prevent a **cancer** ("масштабне, згубне явище", "загроза", букв. "рак", "невеликовна хвороба", в цьому контексті – про тероризм) from once again spreading through that country" (July 10-16, 2019, The Economist).*

Оскільки різні прагматичні компоненти найчастіше об'єднуються в значенні одного і того ж слова, у запропонованій класифікації інтенціонал, імплікаціонал або емоціонал виділяються як ключові складові значення, але не єдині.

Як показав аналіз значного корпусу метафор, використовуваних у виступах політичних лідерів, даний метод найбільш застосовний до індивідуально-авторських метафор, оскільки вони є одним із засобів мовної експресивності і, отже, мають значно більший прагматичний потенціал, ніж конвенційні метафори.

Хоча деякі стерті метафори також можуть висловлювати певну ступінь оцінки, в більшості випадків виділити прагматичні компоненти в їх значенні представляється досить складним, оскільки, ставши частиною загального лексикону, багато з них повністю втратили свою експресивність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 5-33.
2. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 387-415
3. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры. Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 358-386.

4. Ортега-и-Гассет, Х. Две великие метафоры. Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. С. 68-82.
5. Сосюр Фердинан де. Курс загальної лінгвістики К.: Основи, 1998. С. 10-34.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.О. Акішина

УДК 811.111

Гаас М.К

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХВОРОБА В КІНОСТРІЧЦІ "ДО ЗУСТРІЧІ З ТОБОЮ"

У статті розглядаються основні риси концепту ХВОРОБА у кінодискурсі американського фільму за романом Джоджо Мойс.

Ключові слова: основні риси, концепт, кінодискурс.

The article examines the main features of the concept of DISEASE in the film discourse of American film, based on novel by Jojo Moyes.

Key words: positive and negative features, concept, film discourse.

Кінострічка "До зустрічі з тобою" це чуттєва історія дружби абсолютно різних героїв, яких звів нещасний випадок. Молода дівчина Луїза Кларк в пошуках роботи влаштовується доглядати за паралізованим хлопцем Уїллом Трейнором. Згодом вони зближуються і не можуть уявити життя один без одного.

"До зустрічі з тобою" (англ. *Me Before You*) – британська мелодрама режисера Теа Шеррок за сюжетом однойменного роману Джоджо Мойс.

Лу Кларк знає, скільки кроків від автобусної зупинки до її будинку. Вона знає, що їй дуже подобається робота в кафе і що, швидше за все, вона не любить свого бойфренда Патрика. Але Лу не знає, що ось-ось втратить свою роботу і що в найближчому майбутньому їй знадобляться всі сили, щоб подолати звалилися на неї проблеми. Уїлл Трейнор знає, що мотоцикліст відняв у нього бажання жити. І він точно знає, що треба зробити, щоб покласти край усьому цьому. Але він не знає, що Лу скоро увірветься в його світ буйством фарб. І вони обидва не знають, що назавжди змінять життя один одного.

Перш ніж визначити поняття метафори, прослідкуємо етимологію цього слова. Термін – метафора походить від грецького слова –*μεταφορά*", що означає – перенесення.

Метафора – це перенесення слова зі зміненим значенням з роду на вид, або з виду на вид, або за аналогією". З даного визначення витікає, що метафора виникає на основі перенесення властивостей, тому її можна назвати скороченим порівнянням: відбувається заміщення того, що мовець має на увазі, іншим висловом

Коли з Уїллом трапився страшний випадок, ми бачимо фрагмент того, як описується боротьба за життя:

- *" Hello Mr. Traynor, how are you?*
- *Nathan, what are they doing in there?*
- *He has a check up every six months. To see if he is getting better? It's a spinal cord injury. He's not going to get better.*
- *But you do all those exercises with him.*
- *Yes, to stop his muscles atrophying. Will's body no longer works below here.*
- *but you're still trying, right?*
- *He's threw everything into physio in the first year. And all we got was slight movement from his thumb and finger."* [76].

Вислови *do all those exercises with him, slight movement from his thumb and finger* вербалізують концепт БОРОТЬБА та створюють концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ БОРОТЬБА.

Тяжкий період в житті молоді людини переживають разом з ним і його батьки, наречена:

- *"It wasn't a cry for help, Camilla, he meant it and you know that.*
- *And this way we can be with him, supporting him, loving him. He's my son!*
- *Yes, he's my son, too!!"* [76].

Лексеми *cry for help, supporting him, can be with him* вербалізують концепт ПІКЛУВАННЯ і створюють метафору ХВОРОБА ЦЕ ПІКЛУВАННЯ.

Розчарований своєю долею, Вілл прийняв рішення зробити евтоназію через 6 місяців, якщо не відбудуться зміни в його стані здоров'я:

"It's his choice. And this is what he wants. You know how much pain he's in. God! He gave me six months. We can still persuade him and do you think the pretty waitress is going to do that?" [76].

Лексеми *choice, much pain, six months* виявляють концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ ВІДМОВА ВІД ЖИТТЯ.

Луїза вносила свіжий потік енергії в його життя і відволікала його від тяжких думок:

- *"So maybe horse racing wasn't my best idea. But this I think you'll enjoy.*
- *So Nathan's never been to a classical music concert, now? We will go together.*
- *Life coaching, physical training, motivation, local young entrepreneur of the year, two years running!"* [76].

Вона умовила Віллі поїхати на весілля своєї колишньої нареченої і у медичному візку разом з Луїзою він навіть "танцював":

- *"Move closer? You smell fantastic. You know, you never would have let those breasts so near to me, if I wasn't in a wheelchair.*
- *Yes, well you never would have been lookin' at these breasts, if you hadn't been in a wheelchair.*
- *Of course I would!*
- *No, you wouldn't. You wouldn't. You would have been too busy"* [76].

Вона вигадала для Віллі подорож і це також відновило його життя.

- *"What is this?*
- *It's the trip I told you about.*
- *I thought you meant Lords or something, hot tub under the stars? Massages? Swim with dolphins? What look! Five star luxury 24 hour room service."* [76].

Аналіз наведених уривків дає змогу реконструювати концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ ПІДТРИМКА.

Батьки, які бачили його страждання, біль, стали замислюватися над його рішенням зробити евтоназію:

- *"I've been with him two years. His life is hard. He hides his pain, when he's with you. But there have been times when I've stayed over. And I hear him screaming. In his dreams he's still running or skiing still doing things and. Then he wakes up. And there is nothing I can say to him. Now, I can't judge what he wants to do. That's his choice.*
- *But that was before me.*
- *Yes and I know that he did pretty much anything to make you happy. I want him to live, Lou. But only if he wants to live.*
- *I can't just let this happen. I can't."* [76].

Лексеми *pain, screaming* експлікують концепт БІЛЬ, у термінах концепту ХВОРОБА і реалізує концептуальну метафору як ХВОРОБА БІЛЬ.

Луїза намагається щось вигадати, щоб полегшити його стан і вивести із депресії:

- *"So if I could come up with another trick, that doctors would agree to, would you come with us?"*

- *But this job of yours is just for a few more weeks and things will soon be back to normal and I should be proud that you're doing something worthwhile.*
- *I don't want to argue with you less than 300 calories. This isn't work." [76].*

Аналіз даного уривку з кінострічки дає можливість реконструювати концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ ДЕПРЕСІЯ.

Віллі розуміє, що не зможе зробити Луїзу щасливою:

- *"Get that, this could be a good life.*
- *But it's not, "My life". It's not even close. You never saw me, before. I loved my life. I've really loved it. I can't be the kind of man, who just accepts this.*
- *Yes, but you're not giving it a chance.*
- *You're not giving ME a chance. I have become a whole new person these last six months, because of you. You could have ever done for me. But I need it to end here. No more pain and exhaustion and waking up every morning already wishing it was over. It's not going to get better than this. The doctors know it and I know it. When we get back, I am going to go to Switzerland. So I'm asking you, if you really feel the things you say you feel. Come with me."*
- *"Yes I know, but I thought that you were changing your mind.*
- *Nothing was ever going to change my mind. I promised my parents six months. And that's what I've given them." [76]*

Номінативні одиниці *pain, exhaustion, wishing it was over, it's not going to get better* вербалізують концепт ВИСНАЖЕННЯ, і дає можливість вилучити концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ ВИСНАЖЕННЯ.

Луїза не може прийняти такий кінець Віллі і намагається донести до нього свої почуття:

- *"And now, You want me to come and watch the worst thing you can possibly imagine. Do you have any idea of what you are asking? I wish I had never taken this stupid job. I wish I had never met you.*
- *Louisa? Louisa!!" [76].*

Аналіз наведеного уривку з кінофільму уможливілює вилучення концептуальної метафори ХВОРОБА ЦЕ КОХАННЯ.

Віллі розуміє як важко його батькам і Луїзі буде без нього, але бути тягарем для них він також не хоче терпіти біль:

"There are a few things I wanted to say and couldn't, because you would have got all emotional. And wouldn't have let me finish. So, here it is. When you get back home, Michael Lawler will give you access to a bank account, that contains enough to give you a new beginning. Don't start panicking its not enough for you to sit around for the rest of your life. But it should buy you your freedom. Wear those stripy legs with pride. Knowing you still have possibilities. Is a luxury, and knowing that I might have given them to you has eased something for me". [76]

Аналіз уривку та аналіз лексем *bank account, freedom* вербалізують концепт СВОБОДА, в термінах якого осмислюється концепт ХВОРОБА реконструює концептуальну метафору ХВОРОБА ЦЕ СВОБОДА.

Таким чином, було виявлено низку позитивних концептуальних метафор з домінантним значенням ХВОРОБА: це Боротьба, Піклування, Підтримка, Кохання, Свобода.

Також, було виявлено низку негативних концептуальних метафор з домінантним значенням ХВОРОБА: це Відмова від життя, Біль, Депресія, Виснаження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Me Before You. Movie script [Electronic resource]. Режим доступу: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=me-before-you

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белхова

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ХВОРОБА У РОМАНІ ЛОРЕН ОЛІВЕР "ДЕЛІРІУМ"

У статті розглядаються лексичні особливості засобів концепту ХВОРОБА, наведені приклади використання лексичних засобів у контексті роману сучасної американської письменниці Лорен Олівер "Деліріум".

Ключові слова: лексичні особливості, концепт, хвороба, контекст, роман.

The article considers the lexical features of the concept of DISEASE, gives examples of the use of lexical items in the context of the novel by modern American writer Lauren Oliver "Delirium".

Key words: lexical features, concept, disease, context, novel.

"Деліріум" – перший роман трилогії про "апокаліпсис нашого часу" американської письменниці Лорен Олівер, у якому сучасне суспільство описує кохання як "причину всіх бід на Землі".

У романі Лорен Олівер "Деліріум" кохання зображується як хвороба, якої люди усіма можливими силами прагнуть запобігти. Суспільство розуміє, що коли любов – делірія – цвіте у вашій крові, нікуди не врятуватися. Вчені здатні викоринити любов, і уряд вимагає, щоб усі громадяни отримали ліки після досягнення вісімнадцяти років.

Виявлення лексичних засобів вираження концепту ХВОРОБА постає релевантним у ході нашого дослідження.

Номінативна одиниця *disease* є прямою номінацією концепту ХВОРОБА: "The devil stole into the Garden of Eden. He carried with him the disease – amor deliria nervosa – in the form of a seed..." [4]. У наведеному прикладі концепт ХВОРОБА імпліковано номінативною одиницею *amor deliria nervosa* або *deliria*, – науковим терміном, що позначає латинською мовою небезпечну хворобу. Таким чином, концепт "хвороба" є домінантним у романі. За класифікацією А. Приходька концепт ХВОРОБА є специфічним [3, с. 53].

Досліджуваний концепт об'єктивується у семантиці номінативних одиниць *procedure* (91) 'процедура': "My sister contracted the deliria several months before her scheduled **procedure**." [4]; *cured* (61) 'вилікуваний': "She didn't want to be **cured**; she didn't want to stop loving my dad." [4]; *invalid* (48) 'хворий': "I think fleetingly that maybe the stories I heard when I was little were true – maybe **Invalids** really are monsters, freaks." [4]; *sick* (42) 'хворий': "I didn't know there was something wrong with her. I didn't know she was **sick**." [4]; *uncured* (18) 'невилікуваний': "It's hard not to be afraid while I'm still **uncured**, though so far the deliria hasn't touched me yet." [4]; *infect* (18) 'заражати': "I'm positive now. He knows I've been **infected**." [4]; *symptom* (8) 'симптом': "I check constantly for **symptoms** of the disease." [4];

Основою для об'єднання слів у лексико-семантичні поля служать словесні асоціації, які відображають зв'язки між предметами в навколишньому світі. Об'єднані у такий спосіб слова мають щонайменш одну спільну семантичну ознаку, спільну сему, яку прийнято називати інтегральною ознакою [2, с. 75].

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле визначається як ієрархічна структура, яка складається з великої кількості лексичних одиниць, що об'єднані спільним інваріантним значенням [1, с. 5]. У контексті нашого дослідження виокремлюємо таке лексико-семантичне мікрополе у структурі концепту ХВОРОБА: "Симптоми".

До складу лексико-семантичного поля "Симптоми" входять номінативні одиниці, які описують симптоми хвороби: *anxiety* 'тривога'; *pain* 'біль'; *chemical and hormonal imbalances* 'хімічний та гормональний дисбаланс'; *fear* 'страх'; *preoccupation* 'заклопотаність'; *difficulty focusing* 'ускладнена здатність зосереджуватися'; *dry mouth* 'сухість у роті'; *perspiration* 'потовиділення'; *sweaty palms* 'спітнілі долоні'; *dizziness* 'запаморочення'; *disorientation*

‘дезорієнтація’; *reduced mental awareness* ‘зниження розумової усвідомленості’; *racing thoughts* ‘швидка зміна думок’; *impaired reasoning skills* ‘ослаблена здатність до міркування’;

Аналіз мовного матеріалу показав, що домінантною є концептуальна метафора ХВОРОБА – ЦЕ КОХАННЯ. Герої роману заражаються коханням, як звичайною хворобою: *"I don't like to think that I'm still walking around with the disease **running through my blood**. Sometimes I swear I can feel it writhing in my veins like something spoiled, like sour milk."* [4].

Суспільство розуміє, що хвороба має три стадії та кожна стадія має певні симптоми: *"This is how it starts. Phase One: preoccupation; difficulty focusing; dry mouth; perspiration, sweaty palms; dizziness and disorientation."* *"The disease, I tell myself. The disease is progressing."* *"It still moves around us with invisible, sweeping tentacles, choking us."* [4].

Кожен із людей боїться захворіти. Страх виникає на ранніх стадіях хвороби: *"They say the cure is about happiness, but I understand now that it isn't, and it never was. It's about **fear: fear of pain, fear of hurt, fear, fear, fear** – a blind animal existence, bumping between walls, shuffling between ever-narrowing hallways, terrified and dull and stupid."* [4].

Також хвороба породжує відокремленість людини від інших людей: *"This explains why she's staying by the door and doesn't want to get too close to me. I'm diseased, infected, dirty. She's worried she's going to catch it."* [4].

Таким чином, у контексті нашого дослідження ми виокремлюємо такі номінативні одиниці як *disease, sick, fear, pain, preoccupation, difficulty focusing, dry mouth, perspiration, sweaty palms, dizziness and disorientation, love*. Також, у романі концептуальна метафора КОХАННЯ ЦЕ ХВОРОБА є домінантною. Концепт ХВОРОБА також осмислюється в термінах концептів страх, вітчужденість та біль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болдырев Н.Н. Концептуальная основа языка / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. – Вып. 5. Концептуализация мира в языке. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Н.Г. Державина, 2009. – С. 25–77.
2. Колегаева И.М. Индивидуально-художественный стиль и его исследование [Электронный ресурс] / И.М. Колегаева. – Режим доступа: <http://fitzgerald.narod.ru/critics-rus/kolegaeva-indistyle.htm>.
3. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
4. Oliver L. Delirium. URL: <http://fb2.booksgid.com/socialnaya-fantastika/94434-loren-oliver-delirium.html> (Last accessed: 15.09.2019).

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белєхова

УДК 811.111-26:81'34

Гайдай К.Ю.

ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ФОНОГРАФІЧНОГО РІВНЯ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАНЬ Е. ГЕМІНГВЕЯ "IN OUR TIME"

У статті розглядаються основні стилістичні засоби, якими користується американський письменник-модерніст ХХ століття Ернест Гемінгвей. Особлива увага зосереджена на аналізі використаних стилістичних прийомів фонографічного рівня.

Ключові слова: фонографічний засіб, стилістичний прийом, алітерація, асонанс, ономотопія.

The article examines the main stylistic means used by the American modernist writer of the XX century Ernest Hemingway. Particular attention is paid to the analysis of the stylistic techniques of the phonographic level.

Key words: phonographic means, stylistic device, alliteration, assonance, onomatopoeia.

Творчість Ернеста Гемінгвея зазвичай поділяють на два періоди, які різні за композиційним, тематичним та стилістичним принципом. Обом періодам характерні різні точки зору, типи викладу і вибору мовних засобів для характеристики мови персонажів. Уже в першій збірці оповідань *In our time*, наприклад, письменник використовує розмовну лексику разом з діалектними й іноземними словами, велику кількість фразеологізмів та ідіом. Своєрідні стилістичні експерименти цього періоду є особливою формою удосконалення манери авторського письма Е. Гемінгвея.

Зміна ідейно-естетичних поглядів письменника відбулася у другий період його творчості, і характеризується підвищеним ступенем атрибутивності його стилю. Його оповідання набувають відкрито-емоційного, суб'єктивно-оцінного характеру.

У другому періоді творчості письменника збільшується кількість стилістично забарвлених елементів, книжкових і літературних слів, а ще відрізняються несподіванкою й оригінальністю лексичні новоутворення, створені автором. Ці зміни в стилі Е. Гемінгвея живаються для опису нових соціальних груп і явищ, поряд із значним збільшенням кількості довгих слів. Пізня проза письменника, позбавлена розмовної легкості і простоти, характерною його раннього стилю, в порівнянні зі стисненим, лаконічним викладом ранніх творів [1, с. 19-22]. Пізнім творам письменника властиве переважання невластиве-прямої мови з невідпрацьованими, важкими структурами.

Але і в ранній прозі Е. Гемінгвея часто можна прослідкувати різноманіття фігур мови, використання фонографічних стилістичних прийомів включно. У першій збірці оповідань *In our time* відразу можна побачити фонетичні прийоми, особливо це примітно в мініатюрах. Щоб читач звернув увагу на драматизм ситуації автор використовує прийоми алітерації та ономації: *they all stepped back on the scaffolding back of the drop, ... built of oak and steel and swung..., Sam Cardinella was left sitting there strapped tight... The priest skipped back onto the scaffolding just before the drop fell* [2, p. 171]. За допомогою алітерації – повторення звуку [s], Е. Гемінгвей надає особливий ритм оповіді.

Автор використовує наступні фрази з використанням алітерації для певного ритму тексту: *the bull only bumped him, the bull rammed him wham, he hung on to the horn, kids were in carts crouched, over the barrera and around the torero, the picador twisted the stirrups straight, hung down in a blue bunch, the corridor of the county jail* [2, p. 122].

Фонографічні стилістичні прийоми – ефективний спосіб емоційного впливу на читача. Вживання ономаційних слів, де створюється асоціація звуками слів і діями, що описуються у розповідях, здійснює певний емоційний ефект на читача: *He heard the whunk that meant that the bullet was home; He heard the ca-ra-wong! Of Wilson's big rifle... another blasting ca-ra-wong! came from the muzzle* [2, p. 22].

У збірці *In our time* ономація цікаво проявляється в словах, які виражають звуки ударів: *Then wham and he lit on his hands; And the bull rammed him wham against the wall; They whack-whacked the white horse on the legs* [2, с. 127]. У двох останніх реченнях ономація використовується з алітерацією та асонансом.

Для передачі ілюзії руху і супутньої йому дії, в деяких виразах Е. Гемінгвей користується алітерацією та асонансом: *The rope going cloppetty, cloppetty, clop, clop, clop; Then give the steers a cluck and a poke with the goad and get going again* [2, p. 152].

Для актуалізації депресії та морального спустошення письменник використовує прикметники, що позначають кольори і предмети пов'язані з ними, і посилює цей емоційний ефект алітерацією звука [s] і [b]: *Nick sat up against the charred stump and smoked a cigarette; The snow as smooth to see as cake frosting and as light as powder* [2, p. 164]; *Buffalo bulked blackly in the open* [2, p. 24].

Отже, вибір і використання Е. Гемінгвеем фонографічних стилістичних прийомів пояснюється як особистими уподобаннями письменника, його прихильності до реального відображення дійсності без прикрас, так і, в деякій мірі, віянням часу, епохою, яка диктує свої умови, а також своєрідним літературно-жанровим спрямуванням. Використання фонетичних прийомів підсилює емоційний фон оповіді, надає особливого значення діалогів персонажів, встановлюючи специфічний рівень соціальної взаємодії між героями, а також між автором і читачем. Рясне використання стилістичних прийомів створює образ безпосереднього сприйняття, допомагає ясно і точно відчуту всі дії, вчинки і образ думок героїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кухаренко В.А. Индивидуально-художественный стиль и его исследование. Киев-Одесса: Вища школа, 1980. 167 с.
2. Hemingway, Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, 651 с.

Рекомендує до науковий керівник друку доцент Н.В. Поторій

УДК 82.09:821.161.2-1

Голік С.Р.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті досліджується інтертекстуальність лірики Оксани Забужко, зокрема йдеться про алюзії, цитати, ремінісценції, традиційні сюжети, мотиви та образи тощо.

Ключові слова: інтертекстуальність, філософська лірика, сучасна поезія, алюзія, ремінісценція.

The article examines the intertextuality of Oksana Zabuzhko's lyrics, in particular, it is about allusions, quotes, reminiscences, traditional plots, motives and images, etc.

Keywords: intertextuality, philosophicallyrics, modernpoetry, allusion, reminiscence.

У сучасному літературознавстві інтертекстуальність посідає чільне місце з огляду на широкий культурний діапазон. Інтертекстуальний дискурс існує в літературі з давніх часів. Міжтекстові зв'язки активно розвивали як фольклор, так і авторську літературу. Дослідниця М. Шаповал справедливо вважає, що "саме завдяки виявленню між текстових зв'язків художній текст є "конденсатором культурної пам'яті" (термін Ю. Лотмана), він здатний розкрити глибину для інтерпретації, подвоїти, а то й багатократно примножити кількість прочитань" [4, с. 10]. Відомо, що цитати, алюзії, ремінісценції, епіграфи тощо зорієнтовані передусім на освіченого читача. Саме таким чином можливий культурний "діалог" між автором і реципієнтом художнього твору.

Сучасна українська література характеризується інтертекстуальними зв'язками. Можемо твердити, що пародіювання, стилізація, традиційні мотиви, сюжети та образи, самоцитуювання притаманні більшості поетичним текстам вітчизняної літератури. Особливо це стосується творів поетів-вісімдесятників, наприклад, Ю. Андруховича, В. Неборака, О. Ірванця, Н. Білоцерківець, О. Забужко, І. Римарука та ін.

Мета статті – розглянути лірику Оксани Забужко крізь призму інтертекстуальності, виявити найяскравіші міжтекстові зв'язки.

Поетичні тексти О. Забужко глибоко філософські, інтелектуальні та оригінальні. Поетеса часто вдається до використання епіграфів, які слугують медіатором між авторським текстом і претекстом. Відзначаємо значну частотність звернень до рядків із творів зарубіжних та українських митців слова, зокрема У. Шекспіра, Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Камю, П. Тичини, Б.-І. Антонича, М. Вінграновського та ін. Натомість звернення до усної народної творчості через епіграф спостерігається рідше. Таким чином, епіграфи до віршів

О. Забужко не лише виступають своєрідним кодом до розшифрування підтексту, але й суттєво розширюють культурологічне тло поетичного тексту.

На особливу увагу заслуговує алюзія, що реалізується у тексті через згадку імен героїв художніх текстів, імен авторів, назв творів чи відомих сюжетів. Поетеса часто апелює до класиків світової та української літератури, наприклад, Вергілія ("ArsPoetika"), Шекспіра("Початок демонології", "Монолог Офелії"), Гете ("Опливає свіча, як душа, о мій Фаусте бідний..."), Т. Шевченка ("Зворотня адреса, або Поема проводу"), Лесі Українки ("Задзеркалля: пані Мержинська")тощо, а також до античної міфології ("Сізіф", "Клітемнестра").

Вірш "Опливає свіча, як душа, о мій Фаусте бідний..." побудований у вигляді звернення до доктора Фауста:

*О мій Фаусте, вже Вам не склеїти жодного речення:
Випадає перо із руки – і кому тут гукнеш: "Одверни!"?
Цей-бо жевжик у чорнім плаці, що представивсь
як дух заперечення, –
Лиш сусідський аптекар, котрий помилився дверми.
Вас ошукано, Фаусте! Зілля, яке він готує, –
Тривіальне снаддйне. Добраніч, мій докторе. Сніть... [3, с. 72].*

У текст поезії органічно введено вислів із трагедії "Фауст" В. Гете "Спинися, мить! Прекрасною ти стала". Ця крилатафраза прочитується у рядках:

*Ах, які вони марні й кумедні, ці Ваші потуги,
Мов біляве дівчатко, летючу хвилину спинить! [3, с. 72].*

Алюзія на відомий твір німецької літератури значно вияскравлює емоційне тло вірша О. Забужко, а претекст тут доволі впізнаваний.

Офелія – один із улюблених образів поетеси. У поезіях "Офелія і "мишоловка"", "Монолог Офелії", "Офелія – Гертруді" авторка вдається до стилізації, а подекуди й до пародії. Т. Динниченко вважає, що "стилізація сприймається як інструмент пародіювання" [2, с. 133]. Через іронію О. Забужко передає трагедію і банальність життя жінки, втіленої в образі Офелії ("Монолог Офелії"):

*Це текст не мій – це, як в танці повільнім,
Зміна фігур, і правил, і норм...
Той із нас був божевільним,
Хто вигадав другий цей Ельсінор [3, с. 24].*

Пародійний образ Офелії змальовано у вірші "Офелія і "мишоловка"", авторкам вдається також до ігрової форми, коли шекспірівський претекст сприймається у деформованому вигляді:

*Офелія курить, сховавшись на хорах,
Дрижить сигарета у пальцях худих,
Де випнуті крупно каблучки суставів <...>
(Бо голос сідає, мов просить води,
Бо всякли в волосся випари кухні,
Бо, скільки картоплю сиру не клади,
Однаково очі на ранок запухнуть...) [3, с. 73].*

Важливу роль у ліриці О. Забужко відіграють ремінісценції, тобто "натяк на зв'язок із позатекстовою дійсністю" [2, с. 138], згадка про відому подію. Показовим у цьому плані є вірш "Задзеркалля: пані Мержинська". Як слушно зауважує О. Вісич, "за задумом авторки "Задзеркалля" – текст-гра, текст-провокація, спроба уявити альтернативну біографію Лесі Українки, запропонувати її вигадану іпостась, відкинувши на маргінеси дійсну мистецьку самореалізацію як нонсенс" [1, с. 393]. Таким чином, мисткиня подає художню версію "щасливого сімейного життя" пані Мержинської:

*Тимчасом Лариса Петрівна Косач-Мержинська котить
візочок мимо:*

*Не забути зібрати вишневий трусок на розпал
самоваря [3, с. 157].*

Буденне життя, примітивні радощі і турботи характерні для пані Мержинської із Задзеркалля, однак не притаманні для її антипода – Лесі Українки. Спостерігаємо конфлікт свідомого і підсвідомого, майстерно втілений авторкою через алюзію:

*<...> розтинається крик: – Міріам!
(Міріам! Міріам! – захлинулась горбами луна), –
Мов здригнувшись зі сну,
Лариса Петрівна Косач-Мержинська вколює голкою палець.*

<...> Міріам. Міріам. Ах ти, Господи. Ні не згадати [3, с. 158].

Інтертекстуальність лірики О. Забужко показує глибину мислення авторки, розширює контекст, дає додаткову можливість читачеві інтерпретувати художній текст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вісич О. Поезія Оксани Забужко "Задзеркалля: пані Мержинська": драматизація метатексту. *Волинь філологічна: текст і контекст. Універсум Лесі Українки: зб. наук. пр. / упорядкув. С. М. Романова.* Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2016. Вип. 22. С. 391-399.
2. Динниченко Т. Типологія форм інтертекстуальності у французькій модерністській прозі (на матеріалі творів Андре Жіда): дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.06 – теорія літератури. Київ, 2016. 210 с.
3. Забужко О. Вірші: 1980-2013. Київ, КОМОРА. 2013. 304 с.
4. Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика: навч. посібник. Київ, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2013. 167 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК 821. 161. 1 – 3'06 – 09: 305 – 055.1

Гончарук В.В.

КОНЦЕПТ "ЧОЛОВІК" В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ПРОЗІ ХХІ СТ.

Статтю присвячено дослідженню концепту "чоловік" в сучасній лінгвістичній науці, надається аналіз праць, присвячених цієї проблематиці. Визначено поняття концепту, та концепту "чоловік". Окреслені завдання та перспективи дослідження.

Ключові слова: концепт, концептосфера, концепт "чоловік".

The article is dedicated to the research of the concept of "man" in modern linguistic science, provides an analysis of works on this issue. The idea of the concept and idea of the "man" are defined. The tasks and prospects of the research are outlined.

Key words: concept, conceptsphere, "man" concept.

До визначення терміну "концепт" у сучасній лінгвістичній науці виділяються різні підходи (когнітивний, культурологічний, лінгвокультурний), що розробляються дослідниками у відповідності з поставленими перед ними конкретними завданнями.

У даній статті концепт розуміється як "багатомірна ментальна одиниця з домінуючим ціннісним елементом" [4, с. 66]. "Лінгвокультурний концепт вирізняється від інших ментальних одиниць, що виокремлені в різних галузях науки, акцентуацією ціннісного елемента. Центром концепту завжди є цінність, оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип <...> Показником наявності ціннісних відносин є застосовність оцінних предикатів. Якщо носії культури про будь-який

феномен можуть сказати "це добре" (погано, цікаво та ін.), тоді цей феномен формує в даній культурі концепт" [2, с. 77].

Сукупність концептів, що об'єднані на існуванні тієї чи іншої ознаки, позначається в науковій літературі терміном "концептосфера" [5, с. 3–9.], які можуть класифікуватись за різними напрямками (тематика концептів, носії концептів, функціонування концептів у дискурсі [3, с. 67].

Наприклад, за тематичною ознакою в ціннісній картині світу можуть бути виділені етична, релігійна, юридична та інші концептосфери. Однією із тематичних концептосфер є гендерна концептосфера, ядро якої складають концепти "жінка" та "чоловік", що відбивають гендерні стереотипи – "культурно й соціально зумовлені думки про якості, атрибути та норми поведінки представників обох полів та їх відображення в мові" [3, с. 98]. У цьому випадку названі концепти здатні виступати і як загальнолюдські категорії, оскільки вони представлені практично в більшості мов, і як культурні поняття, яким притаманна національна специфіка.

Проблема вивчення концепту "Чоловік" не нова в науковій парадигмі. Їй присвячено багато праць як вітчизняних науковців (В. Іващенко, Т.В. Рудюк), так і російських вчених (В.А. Єфремов, В.І. Карасик, А.В. Кириліна, І.А. Морозова, Г.Г. Слишкін та ін.) . Концепт "Чоловік" досліджували на матеріалі різних за будовою мов у порівняльному аспекті (Б. Абдуллах, А.М. Махмутова, І.І. Терещенкова та ін.)

Однак специфіка репрезентації концепту "Чоловік" на матеріалі художнього дискурсу недостатньо розкрита в лінгвістичній науці. Окремі аспекти розглянуті в наукових доробках О. Архіпової, Ю.В. Вороніної, К.А. Єлістратової, Л.А. Єрмакової, А.А. Коробейнікової та ін.

Метою нашого дослідження є встановлення семантичних сфер, що найбільш актуальні для культурного концепту "чоловік" в сучасній російській прозі початку ХХІ ст., із подальшим виявленням ознак, що підтверджуються оцінною класифікацією та спробою окреслити мовні образи маскулинності.

Як зазначає А.М. Махмутова, концепт "чоловік" є актуальним для російськомовного соціуму, про що свідчить їх щільна оцінно-номінативна вербалізація. Оцінна структура досліджуваного концепту визначається цілою низкою параметрів, серед яких виділяються домінуючі для поля "чоловік" ознаки: "зовнішність людини", "внутрішні якості людини", "людина соціальна". До першої групи входять такі ознаки: як "зовнішність", "зовнішній вигляд", "одежа" та ін. Друга група містить властивості особистості, наприклад, "характер", "темперамент", "інтелект", "емоції". У третю групу включені міжособистісні характеристики людини: "поведінка", "спосіб життя", "мораль" та ін. Надалі виокремлюються найбільш приватні ознаки, значущі для носіїв культури та особливим чином представлені у мові художньої російської прози початку ХХІ ст., що дозволяє розкрити специфічні характеристики даної мови [6, с. 206-207].

За такими параметрами ми будемо розглядати концепт "чоловік" на матеріалі сучасної російської прози, виявляти мовні засоби, за допомогою яких розкривається даний концепт очима жінки.

Спостереження Н.М. Махмутової вказують на поєднання в російському суспільстві двох соціокультурних кодів (селянського та аристократичного), що знаходять відображення в системі оцінних номінацій осіб чоловічої статі. З одного боку, в чоловікі намагаються вбачати гарного робітника, хазяїна: на це вказують позитивні номінації осіб чоловічої статі в аспектах здоров'я, фізичної сили й негативна оцінка слабкості, неповороткості, незграбності. З іншого боку, чоловікам приписують негативні і позитивні риси "світської людини": легковажність (наприклад, *ветрогон*, *ветреник*), ледарство (наприклад, *повеса*, *жуир*, *кутила*), галантність (наприклад, *дженгльмен*, *кавалер*), ставлення до жінки (*обольститель*, *дамский угодник*, *ловелас*, *вдыхатель* та ін.) [6, с. 211].

Проведений Н.М.Махмутовою зіставний аналіз концепту "чоловік" в російській, англійській й татарській мовах вказує на те, що актуальними для цього поняття є наступні семантичні області: зовнішність, характер, поведінка, інтелект, воля, мораль, ставлення до жінки.

Далі дослідниця зазначає, що семантична область чоловіча зовнішність найбільш детально вербалізується в російській мові, що свідчить про аксіологію даного аспекту [с. 210]. До прикладу, росіяни позитивно оцінюють високий зріст (наприклад, *богатырь*), молодість (наприклад, *сокол*, *аполлон*), кудрі на волоссях (наприклад, *кудряи*), витонченість в одязі й галантність манер (наприклад, *джентельмен*, *кавалер*, *рыцарь*), до недоліків відносять занадто високий або низький зріст (наприклад, *жердина*, *жердяй*, *недомерок*, *шпингалет*, *недоросток*), худобу (наприклад, *кощей*, *хиляк*), старість (наприклад, *трухляк*, *старый пень*), лице зі зморшками (*сморчок*), лохматі волосся, густа борода та вуса (*лохмач*, *бородач*, *усач*) [6, с. 210].

Як зазначає К.Є. Єлістратова, для того, щоб виявити сталий в російськомовній свідомості стереотип *маскуліності*, треба узагальнити сукупність слововживань лексем, представлених в словникових статтях. Учена, звертає увагу на те, що, до найбільш частотних реакцій, що отримані від інформантів жіночої статі, відносяться: **а) загальна характеристика осіб чоловічої статі**: "друг" (9), "он" (4), "человек" (4), "мой" (3); **б) характеристики за параметром "вік"**: "средних лет" (8), "молодой" и "пожилой" (6), "в возрасте" (5), "старый" (4); **в) характеристики за параметром "зовнішність"**: "высокий" (22), "сильный" (20), "красивый" (15), "элегантный" (3); **г) характеристики за параметрами "якості" й "поведінка"**: "настоящий" (7), "умный" (4), "самец" (4), "хороший" (3), "боец" (2), "джентельмен", "крутой", "эгоист" (2); **д) характеристики за параметром "родинні відносини"**: "отец" (3), "брат" (1), "муж" (1) [1, с. 75].

З перерахованих реакцій на стимул "чоловік" у жінок-інформантів домінують лише ті, що мають позитивну конотацію. Це дозволяє діти висновок про те, що в російській мовній картині світу образ чоловіка у жіночому уявленні характеризується позитивною оцінністю. Окрім цього, саме тлумачення лексеми "чоловік" в РСС подається через опозицію до поняття "жінка": "Чоловік – лице, протилежне жінці за статю" [10, с. 328 Русский семантический словарь / под ред. Н.Ю.Шведовой. – М., 1998.].

Можна зробити висновок, що, біном "чоловік- жінка" є архетипічним для людської свідомості та ключовим для російської культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Елистратова К.А. Специфика репрезентации концепта "Мужчина" в поэтических текстах Веры Полозковой: от кризиса маскулинности к метросексуальности // Вестник Череповецкого государственного университета: Филологические науки, 2013. – № 3. – Т. 1. – С. 74- 77.
2. Карасик В.В., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Ворон. гос.ун-т, 2001. – С. 75–80.
3. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М.: Ин-т социологии РАН, 1999. – 189 с
4. Кондратьева О.Н. Основные направления в области концептуальных исследований // Филол. сб. – Кемерово, 2002. – Вып. 2. – С. 83–88.
5. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН. Сер. литературы и языка. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
6. Махмутова А.Н. Аксиологические характеристики концептов Женщина и Мужчина в русском, английском и татарском языках // Ученые записки Казанского государственного университета. – Т. 150, Кн. 2.: Гуманитарные науки, 2008. – С. 205-212.
7. Русский семантический словарь / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М., 1998.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Резніченко

СИМВОЛІКА БІЛОГО ТА ЧОРНОГО КОЛЬОРІВ У КАНАДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті розглянуто поняття символу, показана колірنا символіка білого та чорного у канадській поезії.

Ключові слова: символ, колірна символіка, білий колір, чорний колір.

The article focuses on the concept of symbol, shows the color symbolism of white and black in Canadian poetry.

Keywords: symbol, color symbols, white color, black color.

Символ – це знаковий атрибут культури, який завжди привертав увагу вчених гуманітарних наук (М. Новикова, М. Моклиця, М. Бахтін), що свідчить про його виняткову роль у всіх проявах людського буття в суспільстві і культурі. Символу притаманна багатозначність, його неможливо збагнути тільки зусиллями розуму і пояснити до кінця.

У сучасній поезії символ тлумачиться як багатозначний предметний образ, який пов'язує різні плани відтвореної митцем дійсності на основі їх сутнісної спорідненості [1, с. 263]. Символ є стійким, строго диференційованим за змістом утворенням, що викликає постійне коло асоціацій у певній поетичній системі [1, с. 263]. У міжкультурній комунікації символ отримує визначення ключового феномена культури, який у чуттєво-сприйманій формі виражає, зберігає і транслює ідеї, ідеали і цінності, основоположні для розвитку і функціонування культури [3, с. 21].

Колірна символіка є одним з найбільш універсальних з усіх видів символізму, і свідомо використовується у мистецтві, в геральдиці, емблематиці, рекламі та літературі. Символіка колоронімів сходиться до символіки світла. Всі кольори є компонентами білого кольору, тобто світла, а протилежністю йому можна вважати чорний колір, що асоціюється з темрявою.

У сучасній англійській мові за словом білий закріплене значення "*color of milk or fresh snow, formed by the reflection of visible rays of light // the lightest color, like snow or salt*". Слово чорний тлумачиться як "*dark color formed by the absence or complete absorption of light // the darkest color, like coal or soot*".

У своїй статті "Символіка червоного кольору в канадській поезії: лінгвокогнітивне дослідження" М. Кочубей наводить наступну класифікацію кольорів. Перша група охоплює теплі "наступаючі" кольори, відповідні процесам асиміляції, активності та інтенсивності (червоний, оранжевий, жовтий і, як наслідок, білий), а друга – охоплює холодні "відступаючі кольори", відповідні процесам дисиміляції, пасивності і слабкості (блакитний, синій, фіолетовий і чорний), зелений бути проміжним, перехідним охоплюючи дві групи [2].

У наведених нижче поетичних уривках сучасних канадських поетів простежується процес створення візуальних образів засобами символізації чорного та білого кольорів.

*Tell yourself
as it gets cold and gray falls from the air
that you will go on
walking, hearing
the same tune no matter where
you find yourself –
inside the dome of dark
or under the cracking white
of the moon's gaze in a valley of snow.
(Mark Strand. Lines For Winter) [4]*

У наведеному поетичному уривку темрява, яка вербалізується у виразах *gray falls from the air* (сірість падає з повітря), *inside the dome of dark* (всередині куполу темряви) протиставляється світлу – *under the cracking white of the moon's gaze in a valley of snow* (під тріскуче білим поглядом місяця в долині снігу). За допомогою епітету *cracking* та метафори *the moon's gaze* автор створює візуальний образ наступаючої зими.

*When neons flash the girl into light and shadow
the room vanishes and all those others
guests who checked out long ago
are smiling
and only the darkness of her may be touched
only the whiteness looked at
she stands above him as a stone goddess
weeping tears and honey
she is half his age and far older
and how can a man tell his wife this?
(Al Purdy. Married man's song) [5]*

Наведений поетичний текст пронизаний символами протиставлення темряви і світла: *light and shadow* (світло і тінь), *the darkness of her may be touched only the whiteness looked at* (до її темряви можна доторкнутися, на її білість можна лише дивитися). Згідно із словниками символів білий уособлює чистість, світ, невинність, натомість чорний – колір темряви, мороку, ночі.

Отже, можна сказати, що в основі протиставлення колірних символів чорного та білого в канадській поезії лежить сильний оптичний контраст і пов'язування їх з прототипами дня та ночі. Тому, антитеза "білий-чорний" символізує протистояння двох світів, двох першоджерел, двох духовних іпостасей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Квятковский А. Поэтический словарь / Квятковский Александр. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 376 с
2. Кочубей М. Символіка червоно кольору в Канадській поезії: Лінгвокогнітивне дослідження/ М. Кочубей// Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць – Херсон: ХДУ, 2015. – Вип. 23 – С. 111–114
3. Тен Ю. Символ в межкультурной коммуникации / Тен Ю. – Ростов: Издательство ЮФУ, 2007. – 288 с.
4. Strand M. Lines For Winter URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/50977/lines-for-winter>
5. Purdy Al. Married man's song URL: <http://canpoetry.library.utoronto.ca/purdy/poem3.htm>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белехова

УДК 81'42'373.7:821.161.1-312.4

Горбушина Д.Д.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ДЕТЕКТИВАХ ДАР'І ДОНЦОВОЇ

У статті розглядаються основні прийоми індивідуально-авторської трансформації фразеологічних одиниць в іронічних детективах Дар'ї Донцової

Ключові слова: фразеологізми, трансформація, узуальне використання, стилістичний ефект

The article considers the main methods of individual-author transformation of phraseological units in the ironic detectives of Daria Dontsova

Key words: phraseology, transformation, usual use, stylistic effect

Одним з актуальних напрямків дослідження в сучасній фразеології є вивчення способів трансформації фразеологічних одиниць і особливості їх функціонування у мові художньої літератури.

Теоретичні та практичні основи трансформацій стійких словосполучень відображені у працях В. Мокієнко, В. Жукова, А. Куніна, А. Межеріної, В. Білоноженка, Н. Алефіренка, Л. Скрипник, Л. Удовиченка, О. Юрченка, Н. Романюк та ін.

Особливо цікавим є дослідження індивідуально-авторських перетворень фразеологічних одиниць, адже вони відображають зміни фразеологічного запасу мови і характеризують індивідуальний стиль письменників.

Автори художніх творів, здавна користуючись прийомами модифікацій у стилістичних цілях, частіше не просто включають до твору готові вислови, а оновлюють їх значення та структуру, виділяючи при цьому нові стилістичні якості та можливості. Не стала виключенням і відома письменниця Дар'я Донцова, яка є однією з основних представників жанру іронічного детектива.

Фразеологізми є яскравим стилістичним засобом не тільки самі по собі, але і завдяки своїй здатності активізуватися у мовленні. Треба зазначити, що стійкі словосполучення виникли в результаті переосмислення, непрямого використання значень слів. Ця характеристика заснована на використанні слів у незвичних для них значеннях і може бути посилена за допомогою оцінності (*отставной козы барабаничик, телячий восторг, бездонная бочка*); вона також пов'язана і зі стилістичним забарвленням більшості фразеологізмів, і з афористичністю зворотів прислівного характеру і т.ін. [6, с. 134]

В художніх творах фразеологізми можуть характеризувати мову героя або ж самого автора відповідно до тих якостей, які властиві стійким словосполученням, проте найбільш помітна їхня роль у тому випадку, коли вони ілюструють манеру, тип мовлення певного персонажа порівняно з іншими, несхожими героями [6, с. 242].

У творах художньої літератури фразеологічні одиниці можуть уживатися як в усному, так і в трансформованому вигляді. Для позначення семантичних та структурних змін у фразеології використовують такі дефініції: трансформація, фразеологічна модифікація, оказіональна видозміна, оказіональне перетворення, модифікація, авторське перетворення та ін.

До сьогодні лінгвісти не мають єдиної думки щодо способів трансформації фразеологічних одиниць. Недостатньо розроблена проблема класифікації способів і прийомів модифікації фразеологізмів. На наш погляд, найбільш повною є класифікація М. М. Шанського, де представлено 8 різновидів авторських перетворень фразеологічних зворотів.

У своїх творах Дар'я Донцова використовує фразеологізми як у традиційному, так і в зміненому вигляді. Досліджений матеріал дозволив нам виділити наступні прийоми трансформації: заміна компонентів фразеологізму, розширення його складу, контамінація фразеологізмів, фразеологічна алюзія, подвійна актуалізація, зміна граматичної структури фразеологізму.

Одним з найбільш поширених способів є заміна одного з компонентів, які входять до складу фразеологізму, іншим. Найчастіше автор заміняє компоненти для того, аби повністю змінити його значення і досягти гострого сатиричного ефекту [1, с. 123].

Так, для зміцнення емоційного ефекту у фразеологізмі **спать без задних ног** нейтральний компонент "спать" замінений розмовним "дрыхнуть". Потрібно також зазначити, що в цьому прикладі письменниця використала різностильові синоніми "почивать" і "дрыхнуть" для досягнення іронічного ефекту: – *Ты бы ещё больше почивала, – засмеялась*

Наташка. – Проглядела детей, так тебе и надо. Пока ты дрыхла без задних ног, дети-то уехали [2, с. 37]!

Або, наприклад, компонент "выйти" у складі фразеологізму **выйти сухим из воды** замінений лексемою "вылезти" розмовного стилю:

*Наверно, кое-кому удастся **вылезти сухим из воды**, но Антонине не везло – она стала жертвой шантажиста [3, с. 138].*

З метою актуалізації фразеологізмів письменники іноді надають їм незвичної форми. Ці зміни можуть виявлятися у скороченні або розширенні складу стійких одиниць [1, с. 122]. Дар'я Донцова часто використовує трансформацію структури фразеологізмів шляхом розширення компонентного складу, що сприяє конкретизації загального значення фразеологізму, використанню його у певній ситуації. (*– О, Банди и Снапунуэль очень любят кошек. Да вы посмотрите сами! – С моих глаз спала пелена ужаса, и я увидела на спине питбуля белую пушистую кошку [2, с. 19]. Кстати, я сама родила школьницей, а у Павла в кармане гуляла вошь на аркане... [5, с. 87]. Однако Петя не очень приятный человек, не упустил возможности ткнуть девушку носом в лужу, – поморщилась я, – у меня есть один знакомый, очень богатый человек [4, с. 62].*)

Фразеологічна алюзія – це ще один прийом, який використовує авторка у своїх творах. Він полягає у тому, що майстри слова використовують лише образ, тобто зміст або окремі складові компоненти вихідного фразеологізму, тим самим ніби наштотвхують читача на розшифрування справжнього стійкого словосполучення. Цей прийом є одним із найскладніших серед індивідуально-авторських перетворень фразеологізмів, наприклад:

Среди сплошных достоинств у моего мужа имелся один недостаток. Этакая крохотная иголка в пуховой перине [5, с. 22].

У цьому контексті виділений фрагмент асоціюється у читача з відомим фразеологізмом **иголка в стоге сена**, який означає "невозможность найти кого-что-нибудь в массе людей, предметов" [7].

Варто відзначити ще один цікавий прийом трансформації – подвійна актуалізація, в основі якого реалізація об'єднання фразеологічного значення і вихідних словникових значень компонентів стійкого звороту в одному контексті. Функціонування такого прийому можна спостерігати у наступних прикладах:

*– Луи, – прервал его откровения женский голос, – что ты **кормишь** мадам Даша **разговорами** на кухне? [2, с.61]*

– Сейчас расскажу. Когда я убежала из аптеки, то у меня не было ни копейки денег и просто брела куда глаза глядят [2, с. 173].

*– Итак, господа, теперь, когда все мы наконец-то собрались вместе, пора **расставить по местам точки** и все остальные знаки препинания, – проговорил комиссар [2, с. 239].*

Наступний прийом модифікації – це зміна граматичної структури вихідного фразеологізму. Найпоширенішими є заміни одних дієслівних форм іншими, зміна числа компонентів, наприклад: *: Мужики некоторые оралы, но довольно скоро все вокруг узнали, что адвокат экзотическими животными увлекается, и перестали **ловиться на его удочку** [5, с. 93], ср.: "поймать (ся) на удочку". Ну-ка, гляньте сюда, **фомы неверующие** [5, с. 222], ср.: "фома неверующий".*

Іноді авторка використовує одразу декілька прийомів трансформації для одного фразеологізму. Наприклад, подвійна актуалізація фразеологічного звороту спостерігається під час розширення його складу: *"Касаткина спокойно перевернула эту страницу судьбы и наконец-то стала вести ту жизнь, о которой мечтала. **Фортуна повернулась к Полечке улыбающимся лицом**" [3, с. 282].*

Отже, фразеологічні одиниці в художній мові Дар'я Донцова використовує як у традиційному, так і в трансформованому вигляді, використовуючи при цьому різноманітні структурні і семантичні модифікації. Ці видозміни сприяють досягненню особливих функційних і стилістичних ефектів. Деякі прийоми посилюють емоційно-експресивну

функцію, допомагають конкретизувати загальне значення фразеологізму, створюють ефект лаконізму мови та ін.

Всі зміни фразеологізмів стилістично виправдані: вони пристосовують той чи той фразеологізм до певної мовленнєвої ситуації, акцентують на ньому увагу читача, а також підвищують експресивність сказаного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / Ирина Борисовна Голуб. – 11-е изд. – М : Айрис-пресс, 2010. – 448 с.
2. Донцова Д. Крутые наследники : Повесть / Дарья Донцова. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 288 с. (Серия "Иронический детектив")
3. Донцова Д. Приданое лохматой обезьяны: роман / Дарья Донцова. – М.: Эксмо, 2010. – 384 с.
4. Донцова Д. Родословная до седьмого колена / Дарья Донцова. – М.: Изд-во Эксмо, 2017. – 320 с. (Серия "Иронический детектив")
5. Донцова Д. Чудовище без красавицы : Роман / Дарья Донцова. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 352 с. (Серия "Иронический детектив")
6. Рахманова Л. И. Современный русский язык. Лексика. Фразеология. Морфология / Л. И. Рахманова, В. Н. Суздальцева., 3-е изд., испр. и доп., – М.: АспектПресс, 2011.– 465 с.
7. Фразеологический словарь русского литературного языка / А. И. Федоров. – М.: Астрель, АСТ, 2008. – 828 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Г.О. Михайловська

УДК 81'42'37:821.161.1-3

Городцова О. А.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ В ТВОРАХ В.С. ТОКАРЕВОЇ

У статті розглядаються основні семантичні особливості порівнянь в творах Вікторії Токаревої.

Ключові слова: порівняння, семантичне поле, стилістичний ефект.

The article considers the main semantic features of the comparisons in the works of Victoria Tokareva.

Key words: comparison, semantic field, stylistic effect.

Відомо багато способів досягнення виразності в мові. Одним з таких способів є порівняння. Порівняння відображає особливості художнього сприйняття світу засобами різних мов.

Порівняння як прийом поширене в публіцистиці і художній літературі. Воно часто буває прийомом композиційним або служить основою для розкриття образу [1, с. 351].

Конструкції з компаративною семантикою традиційно привертала до себе увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Створенню загальної теорії компаративних одиниць мови присвячені, перш за все, роботи Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Р.А. Будагова, Т.В. Булигіної, В.В. Виноградова, В.П. Григор'єва, Ю.І. Левіна, А.Д. Григор'євої та ін. В роботах Т.В. Булигіної, В.В. Виноградова, В.П. Григор'євої, І.І. Ковтунової, Н.А. Кожевнікової особливості і поведінка компаративних конструкцій досліджуються на конкретному мовному матеріалі, в конкретних художніх текстах.

Порівняння – це поширений в публіцистиці і художній літературі стилістичний прийом. Порівняння буває прийомом композиційним або служить основою для розгортання образу [1, с. 351].

Порівняння має дуже чітку визначену структуру. Б.В. Томашевський ділить порівняння залежно від того, якою мірою розвинений той чи інший елемент порівняння:

- предмет та спосіб порівняння короткі, лаконічні;
- предмет представляється як розвиненого становища, а образ дається коротко;
- предмет лише зазначений, а образ порівняння дуже розвинений [5, с. 54].

Поєднуючи в собі різні компоненти, функції та способи оформлення, порівняння дозволяють автору використовувати їх різноманітність в своїй творчості як виразного засобу та індивідуально стилю. Прийнято вважати, що порівняння і метафори більш, ніж інші тропи, відображають особливості і виразність поезики письменника і є її важливим елементом.

Комплексний аналіз порівнянь не був би повним без вивчення їх функціонально-стилістичних особливостей, які безпосередньо залежать від структурних і семантичних характеристик. Як стверджують багато дослідників, мова прози В.С. Токаревої – жива, динамічна, досить багата на виразальні засоби (метафори, порівняння і т. д.). Все це відбивається на характері порівнянь: вони, з одного боку, об'єктивні, точні, передають позитивну оцінку героїв за допомогою стилістично нейтральної лексики, але з іншого – різкі і несподівані, детерміновані за рахунок вживання просторічних слів: *Казалось, что это не артист Театра киноактера, а настоящий ханурик, которого задержали на дороге и попросили сняться в кино* [4, с. 137].

Аналіз мовного матеріалу дозволив розділити всі порівняння на **5 семантичних полів**, до складу яких входять компаративні одиниці, об'єднані навколо спільної гіперсеми: *тваринний світ, явища природи, предмети побуту, військова тематика, власні імена відомих літературних героїв*.

Семантичне поле порівнянь, в основі якого закладено найменування представників **тваринного світу**, – одне з найбільш численних в оповіданнях В.С. Токаревої. У домінуючому використанні анімалістичних мотивів простежується певна закономірність. Частотними образами порівнянь в досліджуваних творах являються домашні тварини: *кішка / кіт, собака, кінь, риба, індик і корова*. Очевидно, це пояснюється бажанням автора знайти риси подібності між людиною і твариною на основі особистих спостережень: *Верка была ей омерзительна, как кошка, украшая со стола чужой кусок* [4, с. 137].

Семантичне поле, яке містить найменування різних **явищ природи** в порівняннях аналізованих творів, представлено теж широко.

В цьому семантичному полі можна виділити кілька підгруп: **погодні та атмосферні явища**: *Иван существовал в ней и вокруг, как воздух* [4, с. 144]; **рослини**: *У нее синие глаза с желтой серединой, как цветок фиалки* [2, с. 77]; **власні назви географічних об'єктів**: *Это была большая любовь (Гранде амур), как Ниагара* [2, с. 76].

Автор описує героїв, зокрема, їх зовнішність, через зіставлення з різними **предметами побуту**: *Эти ее лица – радостное, несчастное, внимательное – как зеркало, в которое он смотрелся и видел в нем себя, невероятно преображенного, прекрасного* [4, с. 140].

Порівняння рутинних і звичайних дій в житті героїв з образами **військової тематики** відіграє особливу роль у передачі динаміки розповіді й драматичності життєвих ситуацій. Наприклад: *Эля положила его руку себе на плечо, повела из зала, как раненого бойца с поля битвы* [3, с. 135].

До відмінних рис порівнянь В. Токаревої можна віднести і те, що в якості образу досить активно використовуються **власні імена відомих літературних і казкових героїв**: *Поезд остановился, как Илья Муромец* [4, с. 136]; *С двух до шести – это было их время. А в шесть Эля должна была вернуться, как Золушка с бала* [4, с. 144].

Порівняння в прозі В.С. Токаревої виконують ряд стилістичних функцій, підлеглих задумом автора, і носять індивідуальний характер. Автор демонструє свої здібності в умінні

помічати тонкі деталі навколишнього світу, при цьому малює прості, впізнавані образи за допомогою різної стилістично забарвленої лексики.

Отже, застосувавши семантичну класифікацію порівнянь, ми можемо відзначити, що в більшості випадків за допомогою порівнянь В. С. Токарева характеризує людину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Потоцкая Н.П. Стилистика современного французского языка. – М.: Просвещение, 1974. – 356 с.
2. Токарева В. Из жизни миллионеров [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 68–84.
3. Токарева В. Можно и нельзя [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 107–126.
4. Токарева В. Хэппи энд [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 126 – 151.
5. Томашевский Б.В. Сравнение. // Томашевский Б.В. Стилистика. – Л.: Наука, 1983. – С. 204 – 216.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Г.О. Михайловська

УДК 81-11

Датченко Я.Ю.

КОНЦЕПТ КОХАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕННИХ ТВОРІВ THE BEATLES).

Статтю присвячено опису специфіки концепту КОХАННЯ в англійській поезії (на матеріалі творів The Beatles). Визначено основні лексичні одиниці, через які предметнюється концепт КОХАННЯ в мовленні. Наведено визначення концепту та з'ясовано значення лексеми love за допомогою тлумачних словників.

Ключові слова: концепт, концепт КОХАННЯ, структура концепту, пісенний твір.

The article is devoted to the description of the specifics of the concept LOVE in English-language poetic texts (case study of songs of the Beatles). The main lexical units through which the concept LOVE is objectified are determined. The definition of the concept is given and the meaning of the word love is clarified with the help of explanatory dictionaries.

Keywords: concept, concept LOVE, concept structure, song composition.

Проблематика пісенних творів неодноразово привертала до себе увагу дослідників [1; 2; 4; 8], проте концепти в пісенних текстах групи "The Beatles" не зовсім досліджені.

Тексти пісень кожної епохи містять країнознавчу, історико-культурну, повсякденно-побутову, духовно-ціннісну, політичну інформацію, де знаходять відображення лексико-семантичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості розвитку мови. Пісня є одночасно твором словесного, і музичного мистецтва, іншими словами, вона розглядається як словесно-музичний жанр, вербальна сторона репрезентована віршованим текстом.

Пісенний твір характеризується емотивною, контактотвірною, спонукальною і референтивною функціями. Долучаючись до реальності соціуму, до світу міжособистісних відносин, пісня вчиняє вплив на слухача. У пісні створюється певний "можливий світ", до якого здійснює референцію пісенний текст. Цей "можливий світ" може бути картиною справжнього буття творця пісні, його світосприйняття, але найголовніше, в ньому відбивається національно-специфічна концептосфера народу.

Тема кохання завжди представляла собою особливий шар, що втілює в собі мовну і культурну картину світу етносу. Величезна кількість пісень про кохання є невичерпним

матеріалом для дослідження. Основною функцією, що реалізується в жанрі поп-музики, за словами О.В. Шевченко, є емотивна, тобто функція відображення внутрішніх переживань і емоцій автора. У текстах пісень з домінуючою емотивною функцією широко поширений лінгвокультурологічний концепт КОХАННЯ [8, с. 10]. Емотивна функція пісенного тексту спрямована не на його автора, як вважає О.В. Шевченко, а на цільову аудиторію, тобто об'єктом пісенного тексту в цьому випадку є слухач зі своїми переживаннями і власною інтерпретацією вкладених в текст емоцій. Однак слід зазначити, що концепт КОХАННЯ характерний для пісенних текстів групи "Бітлз", що відносяться до раннього періоду творчості (до 1965 року), оскільки ранні пісні групи належать до поп-жанру, і доказом центрального положення в них концепту КОХАННЯ служать назви: "*Love me do*", "*P.S. I love you*", "*All my loving*", "*And I love her*".

Більшість тлумачних словників англійської мови (Wordsmyth Dictionary Thesaurus, The Oxford Dictionary, The American Heritage Dictionary of the English Language, Merriam Webster Collegiate Dictionary, Webster's Revised Unabridged Dictionary) дають такі дефініції лексеми "коханья" ("love"): 1) "*an intense feeling of deep affection for another arising out of kinship or personal ties, a deep romantic or sexual attachment to someone*"; 2) "*a great interest and pleasure in something; warm attachment, enthusiasm, devotion or liking for anything*"; 3) "*a beloved person, sweetheart*"; 4) "*unselfish loyal and benevolent concern for the good of another (as the fatherly concern of God for humankind, brotherly concern for others); a person's adoration of God, charity*"; 5) "*a personification of sexual affection, as Eros or Cupid*"; 6) "*an amorous episode (love affair); the sexual embrace (copulation)*" [9; 10; 11; 12; 13].

Загально визнано, що культурний концепт – це багатовимірне ментальне утворення [6, с. 18; 7 с. 41; 3, с. 80; 5, с. 13], в якому виділяються кілька складових. Однак єдності серед вчених у визначенні концепту немає, і це пов'язано, перш за все, з визначенням його семантичних компонентів: "ціннісна, образна і понятійна сторони" [5, с. 14]; "Дискретна цілісність" концепту утворюється взаємодією "поняття", "образу" і "дії" [6, с. 18]; в ньому виділяється понятійна сторона і "все, що робить його фактом культури" – етимологія, сучасні асоціації, оцінки [7, с. 41]; понятійна складова, що відображає дефініційну структуру концепту, образна складова, яка фіксує когнітивні метафори, що підтримують його в мовній свідомості, і значеннева складова, яка визначається місцем, яке займає ім'я концепту в мовній системі [3, 2002, с. 80].

Слідом за В.І. Карасиком ми визначаємо концепт як комплексне, смислове, ментальне утворення, що є продуктом відображення дійсності, пізнання зовнішнього світу, що характеризується багатшаровою структурою і включає в себе понятійний, образний і ціннісний компоненти, що опредметнюються в мовній формі [5, с. 14].

В результаті аналізу було виявлено, що концепт КОХАННЯ найчастіше репрезентований в піснях, що відносяться до другої половини ХХ, зокрема у пісенних творах групи The Beatles, що пов'язано не стільки з можливістю широкого поширення поп і рок культур через ЗМІ, скільки з соціальними проблемами сучасного суспільства, які накладають серйозний відбиток на емоційні стосунки між людьми і виявляються в нестачі любові, розуміння, терпіння. Глобальне відчуження людей один від одного, загострення конфліктів, агресивність, самотність викликають у людини бажання висловити свої почуття за допомогою слів і музики. Питання визначення сутності кохання залишається актуальним. Зазначене явище є єдністю почуттів і думки, воно проявляються як стан прихильності, викликає позитивні або негативні рефлексії.

Ретельний лексичний аналіз пісенних текстів ранніх "The Beatles" виявив відмінності у виборі лексичних засобів в порівнянні з більш пізніми піснями. У ранніх текстах домінують мовні засоби, за допомогою яких символізується концепт КОХАННЯ, і утворюють цілу концептосферу. Іменники поділяються на дві групи: з позитивною і негативною конотацією, причому перші значно переважають: *baby, love, girl, honey, heart, home* (в контексті – місце, де живе кохана), *sun, kiss, letter, child, lover, feeling, soul, angel*; іменники з негативною конотацією: *chains (of love), misery, rain, sorrow, (no) reply*. В текстах також містяться типові

для концепту КОХАННЯ дієслова: *love, hold, want, wait, leave, cry, call, feel, need, dance, kiss, hurt, please, long* – пристрасно бажати, прагнути, (*can not*) *hide, bother, wish, care, miss*.

Отже, в пісенних творах групи The Beatles висловлено індивідуально-специфічні поняття любов і кохання, почуття, переживання, відносини і емоції. Володіючи раціональною, емоційною і оцінною характеристиками, концепт КОХАННЯ є бінарною опозицією і є культурно значущим. Розглядаючи концепт за шкалою "негативне – позитивне", ми можемо визначити, що концепт КОХАННЯ характеризується позитивною і негативною конотацією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абросимова Е.А. Семиотика бардовской песни: дис. ... канд. филол. на-ук. Омск, 2006. 228 с.
2. Андронаки П.Г., Васильева В.В. Опыт лингвокультурологического анализа: песенный текст. Антропоцентрический подход к языку. Пермь, 1998. Ч. 1. С. 5-24.
3. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. Филологические науки. 2001. № 1. С. 64-72.
4. Григорьева Т.А. Стереотипность шлягера как текста массовой культуры: дис. ... канд. филол. наук. СПб., 2003. 236 с.
5. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Базовые характеристики лингвокультур-ных концептов . Антология концептов. Волгоград: Парадигма, 2005. Т. 1. С. 13-15.
6. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода. Концепты. Ар-хангельск, 1997. Вып. 1. С. 11-35.
7. Степанов Ю.С. Семиотика. Ин-т языкознания АН СССР. М.: Наука, 1991. 167 с.
8. Шевченко О.В. Тематическое своеобразие песенных текстов как способ реализации функций жанров песенного дискурса. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена: сб. науч. тр. / под ред. В.В. Лаптева. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2009г. Вып. 115. С. 242-249.
9. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 1775 p. (CIDE).
10. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2000. 1540 p. (OALD).
11. Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow and London, 1978. 1303 p. (LDCE).
12. Longman Dictionary of English Language and Culture. Harlow: Longman, 1993. 1528 p. (LDELIC).
13. The Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable. London: Wordsworth, 1993. 1175 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Я.М. Просяннікова

УДК 812373.612.2:821.161.2-31

Даценко А.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРОПІВ У ТВОРІ Ю.ВИННИЧУКА "ТАНГО СМЕРТІ"

У статті здійснено спробу проаналізувати функціонування тропів у творі Юрія Винничука "Танго смерті". Розглянуто специфіку творення порівнянь, метафор та епітетів у романі.

Ключові слова: тропи, мовно-стилістичні засоби, епітети, метафора, порівняння.

The article attempts to analyze the functioning of the trails in the works of Yuri Vynnychuk "Tango of Death". Draw the specifics of the creation of comparisons, metaphors and epithets in the novel.

Key words: paths, linguistic and stylistic means, epithets, metaphor, comparison.

Художня вартість будь-якого твору підсилюється не тільки гармонійним поєднанням змісту та відповідної форми, але й важливими мовними елементами, серед яких можна виокремити тропи. Вдале використання таких засобів указує на неабияку майстерність письменника, дозволяє глибше осмислити та проаналізувати задум автора і сенс твору.

Актуальність роботи пояснюється недостатнім вивченням тропів та їх особливостей у романі Юрія Винничука.

Метою нашої статті є вивчення специфіки функціонування тропів у творі Ю. Винничука "Танго смерті".

Предметом дослідження є функціонування тропів у досліджуваному творі.

Питання функціонування тропів висвітлюють у своїх працях О. Селіванова, А. Ткаченко та інші вчені.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях передує думка, що троп, насамперед, художній засіб, який яскраво прослідковується у художній літературі. Використання тропів у творах дозволяє авторам не тільки увиразнити окремі елементи чи епізоди, але й мовну картину світу загалом. Функціонування тропів у художніх текстах стають виявом мовного багатства, а також відображають мовні традиції певної епохи. Як зразок цього твердження варто звернути увагу на твір українського письменника Юрія Винничука "Танго смерті", який за допомогою образності та емоційності використання мовних тропів став відображенням епохи сучасності в одній площині з періодом 30-х рр. ХХ ст. українського, польського, німецького та єврейського народу.

У досліджуваному нами романі автор використовує тропи з метою виокремлення певних предметів чи явищ з ряду однорідних. В академічному тлумачному словнику термін "троп" трактується як слово, або мовний зворот, ужитий у переносному, образному значенні [4, с. 282]. Як відомо, до його основних різновидів відносять метафору, порівняння, епітет та ін., що збагачують емоційно-експресивне забарвлення мови. Кожен троп у мові виконує індивідуальні функції: словесно виражати та зіставляти декілька явищ через відносну подібність (порівняння), уживати слово в переносному значенні (метафора), підкреслювати характерну рису чи визначальну якість предмета/явища (епітет). Завдяки порівнянню письменникам удається підтримати образність на належному рівні, зауальовуючи справжнє ставлення до того чи того явища, особи через виявлення в об'єкті порівняння нових, важливих для мовця (часто негативних) характеристик [4, с. 258].

У дослідженні В. Клак "Теоретичний аналіз загальної системи розумових дій та операцій мислення" [5], а також в академічному тлумачному словнику словнику-довіднику є розлогі пояснення терміну "порівняння" і взявши до уваги інші літературні та електронні джерела, можна говорити, що порівняння – засіб художньої образності, один з видів тропів, що полягає у зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його.

У романі "Танго смерті" письменник влучно вживає порівняння, аби глибше розкрити специфіку твору, яскравіше змалювати її, конкретизувати образи: *"Та врешті Ясь таки вигнав орла з клітки, він зістрибнув на землю, роззирнувся, затріпотів крилами, мовби стріпуючи з себе усі ті горобині гівенця, і злетів у небо"* [2, с. 96]; *"Тета була огрядною жінкою з обвислим підгорлям, мала товсті ноги, ходила, перевалюючись, як качка, і пахла валідолом, хоча в юності виглядала дуже привабливо"* [2, с. 134]. У наведених цитатах усі компоненти порівняльної конструкції взаємопов'язані семантично, стилістично та в комплексі створюють нову художню образність, але у першому випадку акцентується увага на порівняльній характеристиці людської поведінки (сполучення дієслова та прикметника *затріпотів мовби*), а у другому – порівняльна характеристика рис зовнішності людини, де

суб'єктом порівняння є риса зовнішності людини, виражена дієсловом та вставним словом (*ходила/ перевалюючись*).

Продуктивним мовним тропом також є метафора, тому що навіть у риторичі цю стилістичну фігуру вважали чистою фігурою поетичної мови, засобом красномовства. Академічний тлумачний словник містить в собі поняття про метафору як художній засіб, який полягає в переносному вживанні виразу або слова на основі подібності, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб і називається метафорою [4, с. 687]. У романі "Танго смерті" автор використовує метафори для позначення посилення емоційного напруження: *спека забивала подих і повітря мріло понад деревами; вогонь продовжував весело облизувати метал, ягоди шумували, булькали, пузирилися і піднімалися* [2, с. 2]. Напруження, яке створює метафора, становить момент невизначеності для читача. Для розуміння метафори як тропу адресатові необхідно подолати створюване нею напруження, виявити зв'язок між властивостями метафоричних мовних виразів.

Функції образних засобів у романі Юрія Винничука репрезентовано і за допомогою образних засобів, що відтворюють емоції героїв, змальовують образну дійсність і впливають на почуття читача. Митець активно послуговується й епітетами, що виступають виразником емоційно-оцінного забарвлення тексту. Епітети вважаються найбільш уживаними тропами в художній літературі. За визначенням лінгвістів епітет – художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії [4, с. 484].

У роботі "Нариси української словесності" дослідниця С. Єрмоленко вивчає проблема функціонування епітета у художньому тесті та подає нові підходи до вивчення цього образного мовного засобу в складі індивідуально-авторських стилів. Спираючись на цей науковий доробок, можна узагальнити, що епітет має вияв у тій інформації, що стане суттєвою для наступного розгортання сюжетних ліній і розкриття людських характерів [3]. Наприклад: *"Ще одна громіздка річ, яка залишилася після тітки, – старе австрійське піяніно, виглядало воно імпазантно і правило Ярошеві за сейфа, у якому він тримав гроші й документи. Зверху на піяніні лежав малий альбомчик, який зазвичай у старих сім'ях називали "пам'ятником" або "штамбухом", сюди гості дому вписували на спомин вітання..."* [2, с. 225].

Найчастіше автор використовує епітети для передачі зовнішності та психологічного стану героїв: *"Йосько з нас чотирьох був найменший, і за віком, і за зростом, а ще він був худий, в окулярах і зі скрипкою, можете собі уявити це видовище, як він теліпається з тою скрипкою, що ледь не більша за нього, тому ми мали над ним опіку, бо кожен хотів такого курдупеля образити, мені й самому* [2, с. 34]; *"Вольф був здоровилом, старшим за мене на два роки, мало, що високим, то ще й грубим, з такими пампулями, що вух не було видно, рум'янець грав на них, як на ябках, зате ж і моцний був"* [2, с. 36]. Представлені епітети передають емоційно-психологічний стан героїв, дають можливість глибше відчувати ностальгію того, що відбувалося раніше.

Також письменник доречно уживає епітети, щоб зобразити емоції щастя, наприклад спогад дитинства: *"Ми ходили колядувати і всюди мали шалений успіх; там залишилися уже здебільшого старші люди, а молоді повійжджали до фатерлянду, і не було кому їм рідною мовою заколядувати, аж поки ми не з'явилися."* [2, с. 34]. Відданість владі та бажання допомогти їй у чомусь із негативним смисловим наповненням передає метафоричний епітет **раптом відчув у собі дух бунтарства**, що представлено у реченні: *"У 1988-му, коли Львів завирував мітингами і почали створюватися різні культурницькі товариства, Ярош раптом відчув у собі дух бунтарства і з головою кинувся у політику, але напередодні перших демократичних виборів до парламенту він помітив дивну і непередбачувану річ – переважна більшість кандидатів у депутати усіх рівнів були людьми недалекими, малоосвіченими, а часом і близькими до всесильного КГБ, який усюди мусив мати свої кадри* [2, с. 37].

Проаналізувавши роман за функціональними особливостями кожного з вказаних елементів, доходимо висновку, що тропи мають важливе стилістичне значення для створення

образності в досліджуваному тексті. Основна стилістична функція порівнянь, метафор та епітетів у прозі – це експресивна характеристика людини, експлікація авторського людино- й світовідчуття, вираження оцінки та ставлення до зображуваних подій і персонажів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербоветська А. Порівняння як образний засіб у художній мові URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11915/1/Verbovetska.pdf> (дата звернення: 05.10.2020)
2. Винничук Ю. П. Танго смерті . Харків: Фоліо, 2015. 379 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) /
4. С. Я. Єрмоленко. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
5. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. с. 282. URL: <http://sum.in.ua/s/trop> (дата звертання: 05.10.2020)
6. Теоретичний аналіз загальної системи розумових дій та операцій мислення / В. О. Клак // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2019. № 2. С. 182-194.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

УДК 81'42: 821.161.2-31

Дегтярьова В. І.

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ СПОКУТА В РОМАНІ "СПОКУТА" ІЕНА МАК'ЮЕНА

У статті розглянуто особливості ідентифікації концепту СПОКУТА на матеріалі роману Ієна Мак'юена "Спокута". У роботі виявлено та окреслено специфіку досліджуваного концепту у художньому творі.

Ключові слова: концепт, образ, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле.

The article deals with peculiarities of the concept ATONEMENT that has been investigated in the novel "Atonement" by Ian McEwan. The paper focuses on the concept ATONEMENT in the work of fiction.

Keywords: concept, image, informational content, interpretative.

Сучасна когнітивна лінгвістика характеризується зростанням наукового інтересу до аналізу проблеми мовної концептуалізації світу. У таких спосіб, виникло твердження про те, що мовні форми є зовнішніми маніфестаціями ментальних утворень та структур, яке й стало фундаментальним постулатом когнітивної лінгвістики.

Спроба виокремлення ментальної моделі досліджуваного концепту показала, що необхідно вичленувати рівні ментальної репрезентації даного поняття. Концепт СПОКУТА може бути представлений у двох діалектичних формах: як утворення (структуроване явище) і як процес. Структурна модель реалізується через сценарій, що складається з певних структур нижчого порядку пропозиційних установок, які виражають змістовий мінімум концепту [1, с. 41]:

1. "спокута – очищення через страждання (сповідь як частина спокути)": *"It is hard to slash at nettles for long without a story imposing itself, and **Briony was soon absorbed and grimly content**, even though she appeared to the world like a girl in the grip of a terrible mood. She had found a slender hazel branch and stripped it clean"* [3, с. 36].
2. "спокута – розплата за гріхи": *"WITHIN THE half hour Briony would commit her crime. **Conscious that she was sharing the night expanse with a maniac, she kept close to the shadowed walls of the house at first, and ducked low beneath the sills whenever she passed in front of a lighted window. She knew he would be heading off down the main drive because***

that was the way her sister had gone with Leon. As soon as she thought a safe distance had opened up, Briony swung out boldly from the house in a wide arc that took her toward the stable block and the swimming pool" [3, с. 77].

3. "спокута – помста": *"But there was a maniac treading through the night with a dark, unfulfilled heart she had frustrated him once already and she needed to be earthbound to describe him too. She must first protect her sister against him, and then find ways of conjuring him safely on paper. Briony slowed to a walking pace, and thought how he must hate her for interrupting him in the library. And though it horrified her, it was another entry, a moment of coming into being, another first: to be hated by an adult" [3, с. 78].*

Проведений аналіз дозволяє достатньо чітко окреслити коло семантичних та асоціативних ознак, які утворюють культурно-значиме ментальне утворення – концепт СПОКУТА. Дослідження концепту СПОКУТА у художньому тексті "Atonement" Ієна Мак'юєна припускає аналіз тих фрагментів тексту, які виражають даний концепт за допомогою вербалізації. Згідно з результатами дослідження, вважаємо, що наразі постає ціль виявити образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле даного концепту.

У якості образу в структурі концепту СПОКУТА є вербалізація цього ж концепту за допомогою іменника *atonement*. Маємо зазначити, чуттєвий образ у структурі концепту неоднорідний, містить перцептивний та когнітивний образи. Концепт СПОКУТА є абстрактним, і ми не можемо доторкнутися, побачити, спробувати на смак або ж почути його, тому образ відсилає концепт до матеріального.

Інтерпретаційне поле містить когнітивні ознаки, які інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, являючи собою знання про нього ж самого. Воно представлене такими лексичними одиницями, які в контексті твору "Спокута" Ієна Мак'юєна дозволяють вербалізувати концепт СПОКУТА, а саме: *"penance", "redemption", "reparation", "expiation", "indemnification", "bad", "worse", "atrocious", "awful"*. На нашу думку, вони об'єднані енциклопедичною зоною, оскільки виражають знайомство письменника на базі власного досвіду та взаємодії з денотатом концепту. Чітко визначивши, що охоплює образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле, ми виявили, що структура концепту СПОКУТА така:

1. Образ – абстрактна лексична одиниця – *"atonement"*;
2. Інформаційний зміст – *"penance", "redemption", "reparation", "expiation", "indemnification"*;
3. Інтерпретаційне поле – *"bad", "worse", "atrocious", "awful"*.

Далі ми пропонуємо ознайомитися зі схематичною структурою концепту. А. М. Приходько виділяє "три кити", на яких тримається вся споруда лінгвоконцептології і які доцільно розглянути окремо у вигляді таких складових, як основа концепту (субстрат), надбудова-1 (адстрат) і надбудова-2 (епістрат), (див. Рис. 1) [2, с. 87].

Рис. 1 Тришарова структура концепту

Судячи з тришарової структури концепту А. М. Приходько, ми бачимо, що до понятійної складової відноситься іменник *atonement*, який являє собою образ та ядро концепту, до перцептивно-образної складової концепту відносяться такі лексичні одиниці, "penance", "redemption", "reparation", "expiation", "indemnification", які є інформаційним змістом та близькою периферією відносно до ядра концепту СПОКУТА. Щодо ціннісної (валоративної) складової, сюди відносяться "bad", "worse", "atrocious", "awful", які водночас слугують інтерпретаційним полем та знаходяться у середній периферії.

Згідно з класифікацією, яку виділяє А. М. Приходько визначаємо такі типи та види концептів у творі [2, с. 52]: теософські – "all fates resolved and the whole matter sealed off at both ends so it resembled, at least in this one respect, every other finished story in the world, could she feel immune, and ready to punch holes in the margins, bind the chapters with pieces of string" [3, с.14], "Pierrot was too nervous about the fate of his brother down in the bowels of the house to be much in the way of a dastardly foreign count, whatever happened to Jackson would be Pierrot's future too" [3, с. 18], "It was regrettable, but the admirers had to die with her. Then she rose again, brazen with her various sins pride, gluttony, avarice, uncooperativeness and for each she paid with a life" [3, с. 20], вони містять абстрактну семантику, позначають гріх, страх, віру та розкривають глибину душі людини; морально-етичні – "She was confirmed again in her view that evil was complicated and misleading. Suddenly, her mother's hands were pressing firmly on her shoulders and turning her toward the house, delivering her into Betty's care" [3, с. 33], "He heard men complaining of the cold in the cellar and he was glad of the coat tucked around him, and felt a fatherly pride that he had stopped the corporals throwing theirs away" [3, с. 10], описують норми поведінки у світі, визначають свою універсальність, а також індивідуально-суб'єктивне й національно-специфічне втілення поведінки героїв у творі; власне телеономні – "the Nightingale home sister stood over her until she had eaten the last scrap. Fiona was Briony's friend" [3, с. 100], такий різновид концепту має на меті висвітлення духовних цінностей, які утворюють для людини ціннісний ідеал, прагнення йти далі та бути незламним; емотивно-телеономні – "She was happy to have little time to think of anything else" [3, с. 21], "Did she get married to that man she loved so well?" [3, с. 11] та емоційні – "He tinkered with his draft for a further quarter of an hour, then threaded in new sheets and typed up a fair copy" [3, с. 68], "When Emily rose from the dining table to comfort the girl, she was surprised by a feeling of resentment" [3, с. 82], зображають сенс життя людини, представляють цінне та найдорожче, що є у житті кожного – кохання, здоров'я, радість та дружбу; етнопсихоспецифічні – "Arabella, for a wicked foreign count is punished by ill fortune when she contracts cholera during an impetuous

dash toward a seaside town with her intended" [3, с. 72], *"They resembled each other in their dread of conflict, and the regularity of his evening calls, however much she disbelieved them, was a comfort to them both"* [3, с. 39], такий концепт – є загальнолюдським феноменом з найбільш яскраво вираженим, за допомогою ціннісної складової (надцінність), але нерідко з індивідуальною та відмінною асоціативною образністю .

Виявивши тришарову структуру концепту СПОКУТА, маємо на меті розглянути даний концепт у декількох аспектах та контексті згідно з твором "Спокута" Ієна Мак'юєна. Так, на основі вербалізації аналізованого концепту в художньому творі, розумінні цього концепту головними героями як різноманітної сутності, пропонуємо схематичну вербалізацію концепту СПОКУТА у творі (див. Рис. 2).

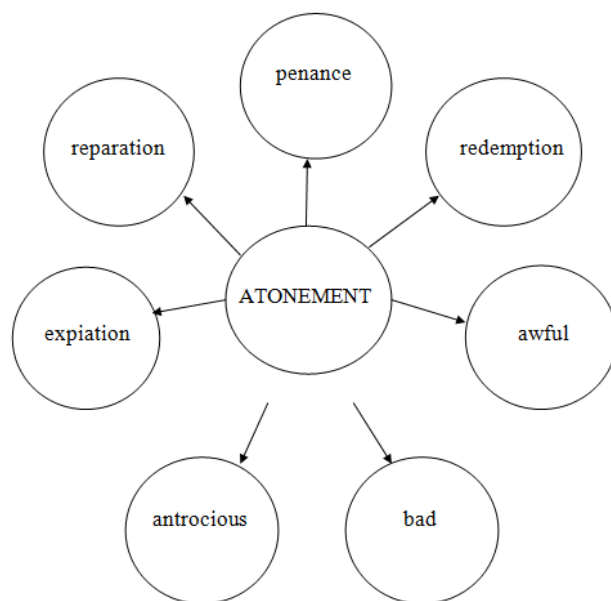

Рис. 2 Складова концепту СПОКУТА

Образні емоційні асоціації *спокути* у романі дозволяють актуалізувати її якості й властивості, які не передаються прямими номінаціями. Серед них можна виділити – песимізм, здатність впливати на людину, просторові параметри.

Опираючись на результати дослідження А. М. Приходько, було виконано детальний огляд матеріалу роману "Спокута" Ієна Мак'юєна, визначивши художні прийоми та проаналізувавши структуру концепту СПОКУТА, було виявлено, що він складається з образу, інтерпретаційного поля, які містять певні лексичні одиниці, що мають відношення до концепту СПОКУТА в аналізованому творі, також виявлено зв'язок, що вербалізує його. Ми виявили види та класи концептів, пояснили їх значення, згідно з контекстом твору, тобто було встановлено особливості реалізації та складові концепту у художньому тексті. Також ми розкрили авторське уявлення про концепт твору за допомогою інтерпретації лексичної одиниці *atonement* й тих слів, які відносяться до даної лексеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту [Текст] / К. Ю. Голобородько. – Симферополь, 2002. – 100 с.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Текст] / А. М. Приходько. – Запоріжжя, Вид-во "Прем'єр", 2008. – 332 с.
3. McEwan Ian Atonement / Trans. by Chris Frazer Smith // Ian McEwan. – United Kingdom, 2011. – 371 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Москвичова

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕКСТІВ ФЕЙКОВИХ НОВИН

У статті описано лінгвостилістичні властивості текстів фейкових новин сучасних англійськомовних ЗМІ.

Ключові слова: фейкова новина, інформаційний простір, стилістично маркована лексика, суперлатив, гіпербола.

The article describes linguistic and stylistic peculiarities of fake news texts in modern English mass media.

Key words: fake news, informational space, stylistically neutral lexis, superlative, hyperbole.

Вивчення фейкових новин представляє інтерес з точки зору медіалінгвістики, яка розглядає мову ЗМІ як багатогранне дискурсивне явище, де усі мовні процеси представлені у динаміці і відображають сучасну картину світу [1]. Таким чином, аналіз функціонально-стилістичних особливостей фейкових новин актуальний для розуміння ролі англійської мови у створенні глобального інформаційного простору, а отже, і мовного простору загалом, яке, у руслі когнітивної науки, є "найважливішою категорією при сприйнятті світу людиною" [2, с. 193].

Відмінною рисою фейкових новин є використання стилістично маркованої лексики. Наприклад, у заголовку статті "*With Trump in Charge, Climate Change References Purged From Website*", яку було опубліковано в "The New York Times", ключовим постає дієслово "purge". Ця лексема несе негативні конотації, адже означає цілеспрямоване видалення інформації з джерел або насильницьке видворення групи осіб з колективу. При цьому наведене дієслово часто зустрічається в політичному контексті в значенні "*проводити чистку (у рядах партії)*". Автори статті підкреслюють, що відразу після інавгурації Дональда Трампа, який неоднозначно ставиться до проблеми зміни клімату, на офіційному сайті Білого Дому "була вичищена" вся інформація, що стосується екологічних питань. Однак ніде не згадувалося, що з приходом кожного нового президента процедура по зміні інформаційного наповнення сайту є стандартною, тому новина навмисно була піднесена як сенсаційна дія, націлена на повне "спалювання мостів" між колишньою і новою адміністрацією.

Результати обробки фактичного матеріалу свідчать про використання у текстах фейкових новин займенників першої та другої особи, що свідчить про менший ступінь співвіднесення тієї особи, яка постає домінуютьною у тексті фейкової новини, з її особистою думкою. До прикладу, у фейковій новині "*CEO of Robotics Corporation Tells Sobbing Andrew Yang That He Was His Creation*" [4] йдеться про те, що професор корпорації роботів вважає Ендрю Янга, колишнього претендента на пост президента США, своїм самим великим творінням ("*his greatest creation*"). Пряма мова, а це дві репліки професора, містить особовий займенник першої особи однини: "*I understand that this must be quite a shock to you, Andrew, but all your memories from your life before the campaign were simply constructed narratives implanted into your neural processor,*" said Tresswell, urging Yang to take pride in the tremendous technological advances that he'd helped bring into existence. "*I've watched you with such delight as, with each presidential debate, you became more sophisticated, more emotive, more human. Don't fret, my sweet Andrew, for though you failed to become the nominee, you have achieved something far greater, my son*" [4].

Порівнюючи інформацію, подану у достовірних джерелах, та ту, яку знаходимо на сайті сатиричних фейкових новин, ми усвідомлюємо, що поява цієї новини щільно корелює з припиненням передвиборчих перегонів Ендрю Янга, який представляв демократичну партію США. Зазначається, що він використовував 3-D голограму на виступах перед перспективними виборцями; запровадив політичні пожертвування у вигляді біткоінів тощо,

тобто ця медійна персона постає такою, що знається і на економіці, і на автоматизації виробництва, тобто – це самодостатня особистість. Проте, у тексті фейкової новини професор до нього звертається як до дитини, називаючи його "Ендрю" та "синок", тим самим підкреслюючи його недосвідченість та малий досвід у такій великій справі як політика: *"Don't fret, my sweet Andrew, for though you failed to become the nominee, you have achieved something far greater, my son"* [4].

Тексти фейкових новин насичені прикладами суб'єктивних оцінок та суперлативів: *"you became more sophisticated, more emotive, more human", "the tremendous technological advances"*.

Лексико-семантичний аналіз лексичних одиниць текстів фейкових новин доводить, що ключовими лексемами постають такі:

- Swear words, тобто лайливі слова ("damn", "ass", "bastard", "bitch");
- Модальні дієслова та вирази, на кшталт: *"We need someone with the relevant experience to ensure this hole we've dug ourselves into is the requisite depth and a suitable grave," read ad run in newspapers today as Labour sought a grave digger with the necessary experience, "no one wants any risk of a zombie walking around, freaking out and depressing the public in equal measure"*;
- Прислівники способу дії: *"We reproduce them in four year cycles," explains Dr. George Casey, head of inseminations, "each infant is immediately exposed to local culture upon birth and incubated for 6 months while we bombard them with various media based around Healy Rae history which is looped constantly throughout their stay here"*.

Як свідчать результати обробки фактичного матеріалу з використанням контекстуально-інтерпретаційного методу, всі тексти фейкових новин перенасичені гіперболою. На думку Р. Картера "за допомогою гіперболи мовці висловлюють речі, які не можуть бути правдивими, або ж такі, що, як відомо, суперечать загальновідомим фактам. У гіперболі майже завжди є елемент навмисне вигаданого перебільшення, наголос на одній якійсь конкретній особливості, як-от розмір, форма, рух, ступінь" [3, с. 136].

Таке неправдиве вираження речей знаходимо конкретно у статті *"We Visit The Healy Rae Voter Farms In Kerry"*, яку опубліковано на сайті фейкових новин "Waterford Whispers News". У статті йдеться про сучасну "ферму виборців", на якій південно-західні монархи продовжують підніматися на вершину виборчих таблиць після виборів (*"a state of the art 'voter farm' to see exactly how the southwest monarchs continue to rise to the top of the electoral charts election after election"*). Справа в тому, що у заголовку статті, так само, як і у її контексті, згадується про заможну політичну родину Хілі-Рей, яка мешкає у штаті Керрі в Ірландії. Усі члени цієї родини (і чоловіки, і жінки) у різні роки свого існування займали позиції депутатів у місцевому виборчому окрузі, тобто створився свого роду клан родини, який автори фейкової новини називають *"Healy Raeism"* на кшталт *"absolutism"* (*"a form of government in which the ruler is unconstrained" – "форма управління, в якій правитель необмежений"*).

Гіпербола досягається за рахунок порівняння, адже родина Хілі-Рей порівнюється із фермою для голосування (*"voter farm"*) та цілою історією нації (*"Healy Rae history"*); за допомогою "універсальних індикаторів" (за визначенням К. Клерідж [5, с. 51]): *"We usually adopt these out to Dubs to avoid them contaminating the local population"; ""We do have strays who wander off to places like Tipperary and that, but they usually end up voting for Michael Lowry and the likes, and that's okay," a staff member reassured us"*.

У наступному прикладі гіпербола щільно корелює з іронією, тому що "перебільшення можна інколи трактувати як маркер іронічного тону голосу, позаяк читачам може бути незрозуміло, наскільки буквально потрібно сприймати сказане [3, с. 137]: *"We reproduce them in four year cycles," explains Dr. George Casey, head of inseminations, "each infant is immediately exposed to local culture upon birth and incubated for 6 months while we bombard them with various media based around Healy Rae history which is looped constantly throughout their stay here"*". Тут ми можемо побачити, що чотири роки так званого відтворення дітей на

"фермі" асоціюється з циклічністю перебування кожного із членів родини Хілі-Рей на позиції депутата округу; вживання дієслова "bombard" у цьому контексті звучить іронічно, оскільки "бомбардувати" дітей в інкубаторі для новонароджених – є протиприродно.

Перспективним вбачаємо лінгвостилістичний аналіз наративних саркастичних імплікатур і певних метафоричних моделей, властивих дискурсу фейкових новин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. URL: <http://www.ffl.msu.ru/research/publications/dobrosklonskaya/dobrosklonskaya-medialingvistika.pdf> (дата звернення: 02.07.2020).
2. Лексикографические штудии 2013: международная коллективная монография. М. – Берлин : Директ-Медиа, 2015. 219 с.
3. Carter R. Language and Creativity. *The Art of Common Talk*. London and New York : Routledge, 2004. 255 p.
4. CEO of Robotics Corporation Tells Sobbing Andrew Yang That He Was His Creation. URL: <https://politics.theonion.com/ceo-of-robotics-corporation-tells-sobbing-andrew-yang-t-1841641731> (дата звернення: 16.02.2020).
5. Claridge C. Hyperbole in English. *A Corpus-based study of exaggeration*. Cambridge Cambridge University Press, 2011. 301 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Я.М. Просяннікова

УДК 811.111'38

Дронь В.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОСНОВА РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ

У статті розглядається таке поняття як: "картина світу"; досліджується різниця між "концептуальною картиною світу" та "мовною картиною світу"; проводиться аналіз домінуючих концептів поетичного змісту у творах Д. Паркер.

Ключові слова: картина світу, концептуальна картина світу, мовна картина світу, домінуючі концепти

The article deals with such concept as: "image of the world"; the difference between the "conceptual image of the world" and the "linguistic image of the world" is investigated; including the analysis of dominant concepts of poetic content in the works of D. Parker.

Key words: image of the world, conceptual image of the world, linguistic image of the world, dominant concepts

У лінгвістичних працях останніх десятиліть особливу увагу приділено створенню цілісної концепції співвідношення мови і мислення, способам відображення в мові позамовної дійсності, знань про світ. Однак питання визначення одиниці концептуальної картини світу поезії Д. Паркер не отримала достатнього висвітлення з позицій нової антропоцентричної парадигми лінгвістики, і саме тому ця тема є актуальною.

Поняття *картина світу* відноситься до числа фундаментальних уявлень, що виражають специфіку людини та її буття, взаємини її зі світом, найважливіші умови її існування у світі. Це певний цілісний образ світу, який складається у свідомості людини в результаті різних контактів зі світом [2, с. 118].

Термін *картина світу* в сучасному мовознавстві має декілька трактувань, відмінності між якими залежать від галузі лінгвістичної науки, яка розглядає це явище. Більшість учених

розглядають *картину світу* як структурну єдність, упорядковану сукупність знань про дійсність, що формуються у свідомості суспільства, групи чи окремого індивіда [4, с. 51].

На думку Б. Серебренікова, *картина світу* – це цілісний глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, тому картина світу позначає не картину, що відтворює світ, а світ, зрозумілий як картина [5, с. 33].

Картина світу є надзвичайно складним явищем; вона варіативна, мінлива. Одночасно в ній є константи, властиві кожному індивіду, що забезпечують взаєморозуміння людей.

Концептуальна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за певними концептуальними канонами. В свідомості людей, які належать тому чи іншому національному колективу, складається та передається із покоління в покоління свій образ картини світу, об'єктивної навколишньої дійсності.

Отже, ми розуміємо під *концептуальну картину світу* як вихідний глобальний образ світу, який репрезентує сутнісні властивості світу в розумінні її носіїв, лежить в основі світогляду людини та є результатом усієї її духовної активності; це не дзеркальне відображення світу, а завжди певна його інтерпретація. Існуюча в свідомості людини *концептуальна картина світу* може бути вивчена тільки опосередковано, через різні засоби і форми репрезентації.

Однак, на сьогоднішній день у лінгвокультурології розмежовують як *концептуальну* так і *мовну картину світу*. *Концептуальна картина світу* – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в цих реаліях через слова-концепти; *Мовна картина світу* – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. *Концептуальна картина світу* існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а *мовна картина світу* – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови. Співвідношення між цими двома картинами світу найчастіше визначають як таке, за якого *концептуальна картина* є ширшою, ніж *мовна* [1, с. 52].

Обидві картини світу (*концептуальна та мовна*) взаємопов'язані, хоча і мають певні відмінності. *Концептуальна картина світу* передає інформацію у поняттях через сенсорно-моторний, символічний, логічні етапи сприйняття. У *мовній картині світу* суттєвим є знання, закріплене за словами, словосполученнями, реченнями, текстами конкретних мов. Мова формує предметні уявлення про довкілля, допомагає людині об'єктивувати предметний світ, а *мовна картина світу* – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, сприйняття реальності крізь призму мовних, культурно-національних особливостей та інтерпретацію навколишнього світу за загальнолюдськими концептуально-структурними і національними ствердженнями. *Концептуальна картина світу* та *мовна картина світу* – це модель існуючого світу, яка формується на мисленневому (поняттєвому, концептуальному) рівні і є відображенням людського досвіду у мовному (вербальному) просторі [3, с. 206].

У такий спосіб ми можемо зробити висновок, що всі ці картини світу (*концептуальна, мовна*) існують в певній взаємодії між собою. Знання головних елементів картин світу, розуміння процесів їх змін і динаміки розвитку дають змогу не тільки сформулювати уявлення про основні характеристики соціального, культурного, психологічного середовища, в якому перебуває суспільство або мовець у певний період, а й зрозуміти особливості лінгвокультурних аспектів комунікації, які притаманні цьому часу.

Розглянемо домінантні концепти у поетичних текстах Д. Паркер.

Вірш Д. Паркер "Autumn Valentine" ("Осінній Валентин"): *In May my heart was breaking-/Oh, wide the wound, and deep!/ And bitter it beat at waking,/And sore it split in sleep./And when it came November,/I sought my heart, and sighed,/"Poor thing, do you remember?"/"What heart was that?" it cried* [6]

У цьому віршованому тексті лірична героїня розповідає про своє розбите серце, та передає емоції, які вона переживала на той момент. Лексичні одиниці *to break* (розбивати), *to*

sigh (зітхати, тужити) *to cry* (кричати, плакати), *bitter* (болісно), *sore* (боляче, тяжко) та *wound* (рана) актуалізують концепт БІЛЬ. Кожна з зазначених лексем у своєму прямому чи конотативному значенні відображає відчуття душевного болю ліричної героїні, її розпач через нещасливе кохання, що імпліковано іменниками *autumn* (осінь) та *November* (листопад), оскільки ці лексеми, окрім семи на позначення пори року та місяця, містять також сему передачі людських почуттів та відчуттів, адже осінь та осінні місяці мають асоціативний аспект значення з відчуттям душевної туги, розпачу, смутку, печалі. Лексеми *bitter* та *sore* також актуалізують концепт БІЛЬ, бо його денотація закладена у прямому значенні обох цих слів.

Інтерпретаційно-текстовий аналіз вірша Д. Паркер "Coda" ("Кода") дає змогу вилучити концепт БОРОТЬБА: *There's little in taking or giving,/There's little in water or wine;/This living, this living, this living/Was never a project of mine./Oh, hard is the struggle, and sparse is/The gain of the one at the top./For art is a form of catharsis,/And love is a permanent flop./And work is the province of cattle,/And rest's for a clam in a shell./So I'm thinking of throwing the battle-/Would you kindly direct me to hell?* [8]

Цей поетичний текст розповідає нам про знесилення ліричної героїні, її небажання існувати далі, втому від постійних життєвих труднощів. Життя для ліричної героїні – це важка, можливо навіть непосильна для неї, боротьба з самою собою та всім, що її оточує і від чого вже втомилась її душа. Саме тому лірична героїня й хоче скоріше покинути цей буремний світ.

Упродовж усього віршованого твору відчувається внутрішня духовна боротьба героїні, для передачі якої авторка використовує іменники *struggle* (боротьба), *battle* (бій, боротьба), *flop* (невдача, поразка) та прикметник *hard* (тяжкий, складний). Наведені у тексті вірша лексеми у своєму прямому чи конотативно-асоціативному значенні розкривають сенс поняття боротьба. Синонімічні лексеми *struggle* та *battle* вербалізують концепт БОРОТЬБА, в семантиці яких закладено даний зміст.

Песимістична тональність і тема смерті спостерігається і у вірші Д. Паркер "Epitaph" (Епітафія): *The first time I died, I walked my ways;/I followed the file of limping days/I held me tall, with my head flung up,/But I dared not look on the new moon's cup./I dared not look on the sweet young rain, And between my ribs was a gleaming pain./The next time I died, they laid me deep./ They spoke worn words to hallow my sleep./They tossed me petals, they wreathed me fern./ They weightd me down with a marble urn./And I lie here warm, and I lie here dry,/And watch the worms slip by, slip by* [9].

Вже неоднаразово поетеса бачила себе мертвою і хотіла скоріше піти з життя, невзгоди витримувати удари долі, що у вірші підтверджує анафоричний повтор паралельних конструкцій: *The first time I died, The next time I died.*

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведеного віршованого тексту допомагає вилучити концепт СМЕРТЬ, який вербалізовано номінативними одиницями *marble urn, I died* та анафоричним повтором паралельних конструкцій *I dared not look on the new moon's cup, I dared not look on the sweet young rain.*

Незадоволеність життям і долею відчувається у віршованому тексті Д. Паркер "Ballade Of A Great Weariness" ("Балада про велику втому") [7]

Лірична героїня розповідає про своє нещасливе життя, удари долі, які вона лагідно приймала. Її душа сподівалась на інше, щасливе кохання, та кожного разу доля давала все нові і нові випробування, які вона намагалася перенести. Душу і розбите від кохання серце героїня хотіла відродити та кожного разу її зраджували люди, яких вона вважала друзями: *Scratch a lover, and find a foe.*

Зрадив її й коханий, якого вона вважала найкращим у світі: *Forever, forever I'm done with woe./And happen I'll whistle about my chore./"Scratch a lover, and find a foe."*

Тому лірична героїня радить усім бути обережними до людей, бо зовнішня оболонка майже завжди не відповідає внутрішній сутності людини і навіть така гниль є в душі коханого: *The sweeter the apple, the blacker the core:/Scratch a lover, and find a foe*

Анафоричний повтор паралельних конструкцій *There's little to підсилює емоційну складову віршованого тексту: There's little to have but the things I had,/There's little to bear but the things I bore./There's nothing to carry and naught to add,/And glory to Heaven, I paid the score./There's little to do but I did before,/There's little to learn but the things I know;/And this is the sum of a lasting lore:/Scratch a lover, and find a foe*

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведеного поетичного тексту уможливило вилучення концепта ЗРАДА, в термінах якого осмислюється концепт КОХАННЯ і допомагає вилучити концептуальну метафору КОХАННЯ ЦЕ ЗРАДА.

Аналіз поетичних текстів Д. Паркер виявив, що її творчість пронизана песимістичною тональністю, часом навіть з елементами суїцидальних настроїв. Проте зустрічаються й більш позитивні вірші, де ще присутня віра ліричної героїні у можливість здійснення мрії, де висловлені сподівання на краще або описано радісні моменти життя. Хоча такі позитивні настрої зазвичай комбінуються з песимістичними, бо лірична героїня віршів Д.Паркер є глибоко депресивною особистістю, розчарованою реальністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – № 32. – 2002. – С. 51-53.
2. Захарова Т.В. Термин "картина мира" в современных лингвистических исследованиях // Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах: сб. ст. участников IV междунар. науч. конф. 25-26 апр. 2008, Т. 2. – Челябинск: ООО "Изд-во РЕКПОЛ", 2008. – С. 118-121.
3. Мацьків П. До питання про мовну та концептуальну картини світу / П. Мацьків // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / [відп. ред. Академік НАН України В.Г.Скляренко]. – К.: НАН України, Ін-т української мови, 2007. – С. 203-209
4. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А.Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 51 с.
5. Хайдеггер М. Искусство и пространство / М. Хайдеггер // Самосознание европейской культуры XX века. – М.: Политиздат, 1995. – С. 27-39.
6. Parker D. Autumn Valentine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://famouspoetsandpoems.com/poets/dorothy_parker/poems/19298
7. Parker D. Ballade Of A Great Weariness [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <https://allpoetry.com/Dorothy-Parker>
8. Parker D. Coda [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://famouspoetsandpoems.com/poets/dorothy_parker/poems/19308
9. Parker D. Epitaph [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://allpoetry.com/Dorothy-Parker>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. В. Поторій

УДК 811.161.2' 367.3

Дяченко Т.І.

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В РОМАНІ В. ЛИСА "СТАРА ХОЛЕРА"

У статті проаналізовано вживання парцеляції у прозовій творчості українського письменника Володимира Лиса. Звернено увагу на функціонування другорядних членів речення у ролі парцелятивів.

Ключові слова: ідіостиль, лінгвостилістика, парцеляція, художня проза

The article analyzes the use of parceling in the prose of the Ukrainian writer Volodymyr Lys. Attention is paid to the functioning of secondary parts of the sentence in the role of parcels.

Key words: individual style, linguostylistics, parceling, fiction

Творчість В. Лиса останнім часом є дуже популярною. Серед нової прози інтерес представляє роман "Стара холера". Як і в інших текстах, у цьому творі автор часто використовує парцеляцію, що можна вважати виразною ознакою його ідіостилу. Як пише А. Томусяк, "членування речення-висловлення на окремі частини відповідає комунікативній ідеї, мовленнєвій потребі автора, його інтенції" [2].

Метою цього дослідження визначаємо лінгвостилістичний аналіз парцельованих епізодів роману "Стара холера" В. Лиса. У полі зору – смислове навантаження та функції парцелятивів у аналізованому тексті.

Відокремлення другорядних членів речення представлено в романі В. Лиса парцеляцією означень. Атрибутивні відношення простежуємо в таких реченнях: *Єва підвелася, тепер у неї всередині все горіло вогнем образи й ненависті. Ще більших, ніж досі* [1, с. 37]. *Коли розплющив очі, то уледів перед собою стіну. Його хати* [1, с. 18]. *Єва спинилася на березі річки. Їхньої річки Ситівки* [1, с. 34]. Для опису персонажа чи якогось об'єкта письменник може використовувати цілу низку парцельованих означень, що створюють певний ефект градації, а кожна наступна лексема точніше дає характеристику. Напр.: *І що їй буде огидно те робити – спокушати вже спокушеного. Надкушеного. Червивого. Схожого на вивалене в землі яблуко* [1, с. 38]. *Ще вона купила у книгарні на Хрещатику антологію англійської поезії. Англійською мовою* [1, с. 193].

Об'єктні відношення знаходимо при парцеляції додатків. Як зауважує Н. Чернушенко: "... на відміну від інших другорядних членів, додаток інколи є обов'язковим компонентом речення, тому або взагалі не парцелюється, або в базовій частині залишається один із семантично однорідних додатків, а інші відходять у парцелят" [3, с. 45]. Такий стилістичний засіб на синтаксичному рівні застосовано для підкреслення сюжетної необхідності присутності в епізоді конкретного персонажа. Напр.: *І запросимо на свято свояків – Вітчинних батьків. І, звісно, його, Арсена* [1, с. 31]; *Заціпеніла, геть байдужа до всього на світі, в якому нічого не існувало. Ні неї, ні Павлини. Навіть Арсена* [1, с. 38]; *Вона розсердилася. На себе і на нього* [1, с. 55]. У цих реченнях займенники та іменники – власні назви – одним чи кількома парцелятами подані у формі родового відмінка.

Типовими моделями є парцеляти, що починаються зі сполучника у функції частки **і**. У такий спосіб автор відокремлює одиничний додаток, додаючи епізоду певної емоційної напруженості. Напр.: *Софія про щось спитала, здається, що відпустити, Єва відповіла, що сірників. І солі* [1, с. 39]; *Її кликав страх – і перед висотою, і перед цими хлопцями, біля яких стояла ціла батарея пляшок: вино, горілка. І пиво* [1, с. 50].

Можемо говорити про вживання автором парцеляції відносно обставини мети. Напр.: *Єва також за цей час – два тижні – раз пішла до клубу. В таємній надії зустріти там Арсена* [1, с. 32]. У реченні *Ага, то проситься з хати рудий котисько. Кудись у своїх котячих ділах* [1, с. 60]. Парцельовані частини цілком могли б увійти до структури простого речення, проте автор вважає за потрібне ввести паузу зі стилістичною метою.

Парцеляцьована обставина місця акцентує увагу на локацію, де розгортаються події. Напр.: *Потупцяв на місці й поплентався. До порога – той наче виріс останнім часом* [1, с. 18].

Обставина способу дії репрезентована у творі В. Лиса парцельованими одиничними прислівниками. Вони вказують на якісну характеристику того, про що йдеться в реченні. Напр.: *Хоч ти маєш рацію – твоя ціна значно вища. Значно* [1, с. 238]; *Коли двері за Максимом Качулою зачинилися, Ліза зрозуміла – вона в золотій клітці! Остаточо й безповоротно. Назавжди* [1, с. 239]. У наведених зразках відчувається певна категоричність висловлювання.

Отже, парцеляція відіграє важливу роль у прозових творах В. Лиса, що практично ми побачили у романі "Стара холера". Завдяки цьому засобу письменник акцентує на головному, робить вчасні паузи для звертання уваги на деталі та емоційного сприйняття епізоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лис В. Стара холера. Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2018. 272 с.
2. Томусяк А. О. Парцеляція у контексті вияву авторської інтенції в англomовному художньому тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. № 19. Том 1. С. 140-143.
3. Чернушенко Н. М. Про деякі особливості парцельованих конструкцій в сучасній українській літературній мові ХХ століття. *Science and Education a New Dimension: Philology, I(2), Issue: 11, Nov. 2013*. С. 42-43.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.М. Климович

УДК 378. 147

Журавльова Є.О.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті окреслено особливості функціонування ігрових технологій у процесі підготовки майбутніх учителів англійської мови до міжкультурної професійної діяльності, наведено приклад мовної гри до вивчення лексичного матеріалу.

Ключові слова: ігрові технології, гра, вправа, гейміфікація.

The article describes the peculiarities of gaming technologies functions in the cross-cultural professional future English teachers training, gives an example of linguistic game for teaching lexis.

Key words: gaming technologies, game, exercise, gamification.

Зважаючи на глобалізацію та численні цифрові перетворення у сучасному світі, деякі традиційні методи та форми підготовки майбутніх професіоналів у закладах вищої освіти варто віднести до таких, що уже вичерпали свій ресурсообіг і мають бути заміщені інноваційними технологіями навчання. У підготовці майбутнього вчителя до міжкультурної діяльності важливе місце посідають **ігрові технології**. Ігрові технології – це застосування гейміфікованих форм роботи з дидактичною метою.

Слід відзначити, що ігрові методики мають більше практичний характер, ніж методичний, оскільки про ті, чи ті ігрові технології ми дізнаємось із досвіду самих викладачів та їх наукових статей про такий досвід, аніж із методичної літератури.

Визначальною рисою педагогічної гри є чітка мета навчання і педагогічний результат, що відповідає меті. Ігрові технології на заняттях із англійської мови передбачають створення ситуації, близької до реальності, впливають на емоційний стан студентів, активізують їх діяльність. Окрім того, педагогічна гра полегшує процес засвоєння нового матеріалу за рахунок поєднання серйозної навчальної діяльності та розважальних елементів.

Дослідниці С. Калаур, Л. Романишина визначають гру як "діяльність, спрямовану на засвоєння суспільного досвіду в певній ситуації, у процесі якої відбувається формування поведінкового самоуправління", також вона виділяє сім функцій ігор у діяльності людини:

- Розвивальна – передбачає формування інтересу до діяльності на основі розважального елемента;
- Комунікативна – засвоєння особливостей комунікації;
- Самореалізація – утвердження у грі, як у процесі практичної діяльності;
- Ігротерапевтична – передбачає подолання труднощів у процесі гри, що може бути майбутньою поведінковою проекцією;

- Діагностична – самопізнання в ігровій діяльності;
- Корекції – позитивні зміни в особистісній сфері;
- Соціалізації передбачає процес позитивного співіснування з усіма учасниками гри [3].

Гейміфіковані вправи сприяють активізації, корегуванню, закріпленню та контролю знань, навичок та умінь студентів, створюють умови для активізації розумової діяльності студентів, розвитку їх творчого потенціалу. Н.Кіш у статті "Ігрові технології як ефективний засіб навчання професійного іншомовного спілкування майбутніх фахівців різних спеціальностей" відзначає, що "навчальна гра розвиває увагу, пам'ять, вчить контролю над емоціями, розвиває емоційно-вольові особливості особистості, організації діяльності тощо [1].

Будь-яка вправа, що має бути підготовлена викладачем для заняття потребує чималого кількості витраченого часу, ознайомлення із багатьма джерелами тощо, ще ретельнішої підготовки вимагають завдання ігрового характеру.

Під час розробки ігор для студентів викладач має враховувати вікові особливості майбутніх професіоналів, їх рівень підготовки та особливості лексичного, граматичного, інших мінімумів.

Дослідниця Дж. Хадфілд класифікує ігри на дві підгрупи: лінгвістичні та комунікативні. Перші передбачають коректне застосування на практиці граматичних форм, лексичних одиниць, фонетичних норм тощо. Другі спрямовані на розвиток мовних навичок у процесі комунікації [5, с. 45-47].

Деякі дослідники поділяють ігри на мовні, ігри-драматизації та рольові ігри. **Мовні ігри** сприяють засвоєнню фонетичного, лексичного, граматичного, культурного мінімумів. **Ігри-драматизації** передбачають інсценування або розігрування певних комунікативних ситуацій. **Рольові ігри** дослідники вважають одним із найпоширеніших і найпопулярніших видів ігрової навчальної діяльності.

Наведемо приклад мовної гри, що може бути використана на занятті з англійської мови, під час вивчення лексичного матеріалу [4].

Гра "**Who am I?**" або ж вітчизняний "**Крокодил**". Студентам пропонують картки, на яких написані або зображені 4-5 лексичних одиниць, що мають бути відображені учасниками гри невербальними засобами (жести, міміка, поза, погляд). Лексика може бути підібрана найрізноманітніша, але зазвичай використовують одиниці однієї теми, задля кращого засвоєння. Студент, який показує невербальними засобами ту чи ту лексику, може відповідати на твердження одногрупників лише "Yes" або "No".

Гра 1. "Who am I?"

Show the notions from your card, without using sounds. Use only body language and answers "yes" or "no".

Topic "Jobs". Card 1: computer programmer, dentist, judge, pilot, hairdresser.

Topic "Features of character". Card 2: lazy, moody, bossy, sensitive, withdrawn, odd.

Topic "Food". Card 3: onion, cucumber, hum, cabbage, octopus, banana.

Гейміфікація освітнього процесу вищої школи постає невід'ємним і ефективним засобом підготовки майбутніх учителів англійської мови до міжкультурної професійної діяльності. Ігрові технології налаштовують на комфортну, довірливу атмосферу на заняттях, сприяють залученню в навчальний процес одночасно великої кількості студентів. Урахування вікових та психологічних особливостей студентів, рівня їхньої підготовки є основою для професійної розробки та підбирання ігрових механізмів. Ігрові технології як елементи розваги на заняттях із англійської мови є лише своєрідним контекстовим фоном серйозного, націленого на формування професіоналів-філологів навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігрові технології як ефективний засіб навчання професійного іншомовного спілкування майбутніх фахівців різних спеціальностей / Н. Кіш/ Науковий вісник

- УНУ. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2. С. 101-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_2_27 (дата звернення 03.10.2020).
2. Кравець Н., Гречановська О. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу ВНЗ: веб-сайт: URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/2013-7056-1-PB.pdf> (дата звернення 16.09.2020).
  3. Романишина Л., Калаур С. Роль ділових ігор у процесі підвищення комунікативної компетентності студентів-психологів: веб-сайт: URL: http://www.rusnauka.com/НЮ_2007/Pedagogica/18763.doc.htm (дата звернення 29.09.2020).
  4. Тарнопольський О.Б., Кожушко С.П., Кабанова М.Р. Назва: Гейміфікація в навчанні іноземних мов у вищій школі: URL: <http://fl.knlu.edu.ua/article/view/142589/140052> (дата звернення 16.09.2020).
  5. Hadfield J. Advanced Communication Games / Jill Hadfield. – Edinburgh: Pearson P T R, 1997. – 106 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Поторій

УДК 82.09:821.161.2

Захарченко А.А.

КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ У ТВОРАХ ПОЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Стаття присвячена аналізу кольороназв в індивідуально-авторській картині світу поетів української діаспори. У дослідженні кольороназв лексику подано в нерозривному зв'язку з носіями кольору, зокрема природними об'єктами, людськими почуттями тощо.

Ключові слова: кольороназва, поетичний текст, емоційно-експресивний засіб, лексико-семантична група.

The article is devoted to the analysis of color names in the individual author's picture of the world of poets of the Ukrainian diaspora. In the study of color names, vocabulary is presented in inseparable connection with color carriers, in particular natural objects, human feelings, etc.

Key words: color name, poetic text, emotionally-expressive means, lexical-semantic group.

Феномен кольору цікавив людство з давніх давен. Колір є найдавнішою реальністю людського буття. Колір, на думку С. Григорук, є психологічним, емоційним, культурним аспектом, і за його допомогою в художній літературі передається емоційний стан людини, її позитивні та негативні риси характеру, соціальні та культурні явища, менталітет народу [3].

Науковці класифікують кольори й відтінки їх, спираючись на різні характеристики. Кольороназви української мови досліджували І. Бабій, Н. Бахіліна, В. Гак, А. Кириченко, А. Критенко, Р. Фрумкіна, Г. Яворська ін. А. Критенко виділяє два ряди кольороназв: "основні" і "другорядні". [4, с. 98]. До основних науковець відносить назви давнього походження, які становлять ядро всієї лексико-семантичної групи, позначають "колір без відтінків", тобто складають основу всієї категорії: *червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний*. Слова другого порядку позначають відтінки і вказують на інтенсивність колірному тону, змішування кольорів та інші ознаки. Вони семантично об'єднуються навколо "основних": *сіруватий, білявий, білястий, червонястий, салатовий, зелененький, чорнючий, багристий* та ін.) [4].

Р. Фрумкіна систематизуючи лексеми, розподіляє їх на *ахроматичні* кольори (або безбарвні) (*чорний, білий, сірий*) та *хроматичні* (*червоний, жовтий, оранжевий, синій, зелений*). Ахроматичні кольори різняться один від одного за рівнем світлості кольору. Хроматичні кольори – кольори сонячного спектру й усіх їх відтінків, різняться один від одного насиченням кольору і тоном [7].

В українській мові лексико-семантична група кольороназв належить до найуживаніших у мовній практиці слів. Категорія кольору – універсальна, через неї пізнається і описується майже все розмаїття явищ об'єктивного і суб'єктивного світу [1, с. 12].

Найбільш повно естетичну функцію реалізують кольоративи у текстах поетичних – їхня частка, за підрахунками дослідників, складає близько 14% усієї лексики [5, с. 114].

Поети активно послуговуються колірними лексемами для створення пейзажних картин, зображення складних почуттів героїв. Вони використовують різні мовні способи вираження кольорів: прості прикметники, утворення з суфіксами суб'єктивної оцінки, складні слова:

Функційні особливості кольороназв у поетичних текстах мають естетичне спрямування, коли на перший план виступає емотивно-естетична функція: *Сипалась золотом шелестом / відспівавши птахами діброва...* (І. Златокудр, с. 20), *Мистецтво високе/ І радість аж червоняста...* (Міля Лучак, с. 79) та символічна функції, наприклад: *Жовтий соняшник мамин/ метафорою сонцевого заходу/ пори спадання листя / в алеях тиші...* (І. Златокудр, с. 20).

Кольоративи у поетичних текстах не лише інформують про щось, а викликають у читача певні переживання та почуття. Тому вживаються ці лексеми як у прямому (*провесняна квітка біла квітне* (с. 20); *у карпатах хатній злодій зелен ліс рубає* (с. 17); *гине гине в синіх хмарах слід від журавля* (с. 25)), переносному (*який світ чорнотілий/ навіть дерева посумніли* (с.80); *стою над згарищем лісу / ріже очі кров червона / мов пелюстки потоптаних троянд* (с. 18)), так і в символічному значенні (*На сонця східну частину / Хтось накинув хустину чорну* (с. 80); *можна милуватися калини вродю / немеркнучою довго у пізньолітній стихії / якби не запечалені очі тернові* (с. 23).

У поетичному тексті найповніше виявляється семантичне багатство кольороназв, що зумовлено варіативністю значень їх, особливостями поєднання в контексті та символіки. Так, наприклад, білий колір у поезії має традиційну семантику – *символ невинності, чистоти, непорочності, божественного*. Митці слова або не змінюють його семантики, або додають нові значення. Так, наприклад у поезії Івана Златокудра читаємо: *жене вівчар синім плаєм білих хмар череду* (с. 17)); *сплескують чайки білокрилі / органу музику / морської стихії* (с. 23) У цьому фрагменті кольоратив білий має значення "чистий, безгрішний".

У поезії часто білий колір поєднується з його антиподом – чорним, який має як позитивне значення, характеризуючи людську зовнішність чи предмети, так і негативне значення, протиставляючи світло і темряву: *Який світ чорнотілий / Навіть дерева посумніли* (с. 80) – читаємо в поезії Мілі Лучак.

У творах цієї поетеси трапляються й відтінкам чорної барви. Темрява огортає все навколо: *Згасло світло в хаті / Не засвітилось / Там чорнилось / У вікні завжди* (с. 87).

Сірий колір в аналізованих текстах найчастіше має позитивну оцінку. У поетичній мові він розширює свою семантику й може передавати різні реалії: *Видиш брате мій, /товаришу мій, / Відлітають сірим шнурком / журавлі у вирій* (І. Златокудра, с. 25); *Щораз вона у сукнях красивих / Навіть у вишиванках вродливих бува / а часом сумна трохи коричнево-сіра / Але віра в ній жива* (Міля Лучак, с. 82).

Аналіз жовтого кольору сконцентровує увагу безпосередньо жовтому і золотому. Лексеми на позначення жовтого кольору вживаються переважно з нейтральним значенням: *Жовтий соняшник мамин / метафорою сонцевого заходу/ пори спадання листя / в алеях тиші...* (І. Златокудр, с.20). Золотий, своєю чергою, має як позитивну семантику: *осипалась золотом шелестом / відспівавши птахами діброва* (І. Златокудр, с. 20); *Доброго золотосонячного дня / Хай здорова буде кожна хвилина / Кожне людтні людина* (Міля Лучак, с. 75); *Серця людей від щастя горіли / якби Сонце золоточисте / проміння існування їм дарувало* (Міля Лучак, с. 79), так і негативну: *Дехто має палац золотий... – / А в других родинах.. / Не засвітилось / там чорнилось / У вікні завжди* (Міля Лучак, с. 87).

Отже, аналіз уживань кольороназв у поетичних текстах доводить, що митці слова вживають ці лексеми на позначення кольору найчастіше в описах і характеристиках. Колір як емоційно-експресивний засіб надає змалюваному образності, поетичності, допомагає читачеві емоційно сприйняти колірні образи, тональність поезії, її суть, а також викликати необхідну реакцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові: автореф... к. філол. н. 10.02.02 / НАН України, Інститут української мови / І. М. Бабій. К., 2000. 21 с.
2. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 1990. 175 с.
3. Григорук С.И. Психологический аспект исследования поэтической колористики // *Вісник Харк. ун-ту. Сер. Філологія*. – Харків, 2000. – № 491. – С. 612–615
4. Критенко А.П. Семантична структура назв кольорів // *Славістичний збірник*. К. : АН УРСР, 1965. С. 97–111.
5. Семашко Т. Ф. Місце колоративної лексики і фразеології в мовній картині світу // *Філологічні науки : зб. наук. праць. – Частина перша*. – Суми : СДПУ імені А.С.Макаренка, 2007. – С. 40–46.
6. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство: Аспекты психолингвистического анализа. М. : Наука, 1984. 175 с.
7. Український літературний провулок. Люблін, 2020. Т. 20. 405 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Г. Окуневич

УДК 811. 111'25

Зіньковська Д.О.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена аналізу політичного дискурсу. Розглянуто функціональні та стилістичні особливості матеріалів політичного дискурсу, а також лексичні та стилістичні прийоми перекладу текстів політичного дискурсу з англійської мови на українську.

Суспільно-політична ситуація та її зміна відіграють істотну роль у розвитку мови. Політичний дискурс – це явище сучасного повсякденного життя.

Між політикою і мовою існує тісний зв'язок. Сьогодні надзвичайно важливу роль відіграє мова в політичному житті суспільства. Аналіз ролі мови в політиці знаходиться в центрі уваги філософів, політологів, психологів, соціологів, лінгвістів, вчених, політичних, громадських діячів та вчених всього світу. Здатність мови активно впливати на політичні процеси людством усвідомлена лише порівняно недавно. У соціальному конструктивізмі, започаткованому у 60-х рр. ХХ ст. працями П. Бергера та Т. Лукмана, дістала переконливе обґрунтування спроможність понять, термінів, мовних зворотів бути знаряддям політичної мобілізації і потужним інформаційним ресурсом політичних структур [5, с. 233].

Специфічність мови полягає в тому, що, належачи до т. зв. вторичних систем, вона є не лише витвором суспільства, але й активним чинником його самоорганізації. Мова "матеріалізується" у діях і вчинках людей і виступає як головне знаряддя соціалізації й самоідентифікації, виконуючи ряд функцій – ідентифікаційну, естетичну, номінативну, культуротворчу та інші.

"А. Тойнбі блискуче прояснив також і ту очевидну істину що "мови, як люди, не можуть досягати перемоги, не приносячи на вівтар певних жертв". Внаслідок символізації суспільної функції мови її роль впродовж усієї історії людства була швидше роз'єднуючою ніж об'єднуючою" [8, с. 401].

"Сучасний мовний простір формується під сильним тиском англійської мови, яка тяжіє до перетворення у глобальну мову міжнародного спілкування. Її натиск призводить до відчутного зменшення мовної багатоманітності і зникнення мов нечисленних народів. Тріумфальна хода англійської мови, яку нині вважають рідною приблизно 400 млн. чол. і ще більше мільярда використовують як другу, або третю – свідчення тієї ваги, якої набуває в сучасному світі комунікативної функція мови. Англійською мовою розміщено 80% інформації в Інтернеті, в англійськомовних країнах виробляється 40% світового ВВП, англійська мова має офіційний статус у більш як 50 державах" [4, с. 28].

Е. Бенвеніст визначає дискурс, як слово, яке прийшло до нас в середині минулого століття з французької мови, та так і залишилося в цьому звучанні з тією тільки різницею, що для дослідників, які працюють в рамках соціальних наук, це – "дискурс", а для лінгвістів це – дис'курс. Характерно, що два варіанти вимови пов'язані з двома варіантами змісту терміна. Двозначність поняття "дискурс" полягає в тому, що під ним розуміється і діяльність і її результат. Дискурс – це цілеспрямована соціальна дія і мова, занурена в життя. Дискурс трактується дослідниками також як складна єдність мовної практики та екстралінгвістичних факторів [1, с. 447].

Згідно Шейгал Е.І., дискурс характеризується такими комунікативно-функціональними параметрами, як:

1. граничність і одночасно відсутність строгих структурних обмежень. Дискурс може включати в себе будь-яку кількість і перелік одиниць мовної діяльності: від послідовності двох і більше мовних актів до безлічі мовних подій;
2. системність, що полягає в дотриманні закономірностей продукування будь-якого дискурсу і його складових регулярними способами мовленнєвої діяльності (сигматичними, семантичними, прагматичними, синтаксичними);
3. функціональна завершеність і комунікативна визначеність конкретного дискурсу [10, с. 275].

Г. Почепцов розглядає дискурс як комунікативну ситуацію, що включає свідомість комунікантів і текст, що створюється в процесі спілкування. У дискурсі знаходять відображення фрагменти дійсності – зовнішня по відношенню до дискурсу ситуація, що є змістовним предметом, темою спілкування, і комунікативне середовище або ситуація, складова предметне оточення комунікантів у часі і просторі в процесі мовної взаємодії, дане визначення дискурсу не суперечить розумінню його як центральної інтегративної одиниці міжособистісного спілкування. Воно доповнює таке визначення субстанціональним компонентом, вказуючи на природу суб'єктів навколишнього світу, що беруть участь в міжособистісному спілкуванні [6, с. 277].

У лінгвістиці визначені два основних типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований) та інституційний (статусно орієнтований) [2, с. 25]. У першому випадку мовець виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, у другому – як представник певного соціального інституту. Статусно орієнтований дискурс являє собою інституційне спілкування, тобто мовну взаємодію представників соціальних груп та інститутів один з одним, з людьми, що реалізують статусно-рольові можливості в рамках сформованих суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку.

Найважливіша характеристика політичного дискурсу – це культурна специфіка. Політичний дискурс, будучи предметом інтересу лінгвокультурології, являє собою миттєвий зріз мовного і культурного стану суспільства. Медіатексти насичені культурозначною інформацією, в них фіксуються і відображаються як загальні, так і специфічні особливості функціонування національних мов і культур [3, с. 16].

Культурні характеристики політичного дискурсу тісно пов'язані з іншою його найважливішою характеристикою—прецедентністю. Переклад прецедентних текстів завжди представляє складну перекладацьку задачу. Прецедентність – це один із проявів найважливішої категорії дискурсу, інтертекстуальності. Прецедентні феномени в широкому розумінні – будь-які широко відомі імена, висловлювання, тексти, ситуації, що мають ходіння і легко впізнавані в даному лінгвокультурному співтоваристві, – представляють собою інтерес з точки зору теорії і практики перекладу. Будучи своєрідною проекцією лінгвокультурного простору, що їх породжує, тексти, що відносяться до дискурсу мас-медіа, містять реалії, посилення на історичні події. Лінгвокультурний простір розуміється як сукупність мовлених культурних феноменів, широко відомих в даному лінгвокультурному просторі, які складають культурну грамотність середнього його представника. Відповідно використання прецедентних феноменів підвищує ступінь автентичності висловлювання, сприяє створенню "своєї" атмосфери, закритості від "комунікативних чужинців" і, таким чином, є ефективним засобом звернення до культурної ідентичності аудиторії [10, с. 275].

Високим рівнем прецедентності відрізняється політичний дискурс США, і, оскільки необхідність перекладу в політичному дискурсі прецедентних одиниць виникає повсюдно, перед перекладачем постає дилема: чи варто такі одиниці в перекладі замінити, опустити або дати перекладацький коментар.

Як американські, так і українські політичні діячі у своїх промовах незмінно використовують ту прецедентну інформацію, яка має відношення до ціннісних орієнтирів лінгвокультурного співтовариства і відображає сучасну проблематику [5, с. 233].

Переклад політичного дискурсу має ряд функціональних і стилістичних особливостей, які знаходяться в прямій залежності від особливостей самого політичного дискурсу. З загальномовних функцій найбільш актуальною для політичного дискурсу є функція впливу на адресата. Теорія перекладу на сучасному етапі свого розвитку звертає увагу на взаємозв'язок перекладу і соціолінгвістичних факторів. Робиться висновок, що реципієнт незмінно сприймає текст перекладу через призму своєї національної культури і відповідно деякі змістовні аспекти висловлювання будуть апіорі не зрозумілі або невірно інтерпретовані.

Існує кілька ключових характеристик суспільно-політичного дискурсу як окремого функціонального стилю. По-перше, це висока стандартизованість, що виражається у використанні публіцистичних кліше, штампів, лексикалізованих метафор, що дозволяє створити ефект неупередженості автора: *call for actions* – заклик до дії; *officially comment on* – дати офіційну заяву; *a statement issued by* – у заяві, опублікованому; *in the midst of political campaign* – у розгалуженій політичній кампанії; *the agency reported that* – у повідомленні агентства йдеться. Багато кліше англійського політичного дискурсу ЗМІ мають стійкі еквіваленти в українській мові, прийняті в перекладі, їх і слід дотримуватися: *to proceed from the assumption that...* – виходячи з того, що...; *restricted information* – інформація для службового користування / секретна інформація.

Треба відзначити, що основним стилістичним принципом організації мови в політичному дискурсі є поєднання стандарту і експресії. Для політичної мови і дискурсу США характерна експресивність, підкреслена великою кількістю стилістичних засобів: *From the House to the Senate, a demon lurks, luring the country's leaders to twist and mangle words into grotesque amalgamations.* – Ті, що засідають в конгресі політичні лідери країни, піддавшись спокусі, перекручують слова, створюючи часом безглузді, позбавлені сенсу фрази. Однак подібна "висока" експресія в меншій мірі властива українській мові, тому в процесі перекладу найчастіше використовується прийом зниження образності. Переклад метафоричних виразів з англійської мови на українську, як правило, також супроводжується зниженням образності в мові перекладу в порівнянні з текстом оригіналу: *John McCain's admission to the Weekly Standard's Steve Hayes... that he would consider the possibility of choosing a pro-choice running mate is rightly seen as a trial balloon to gauge reaction among conservative base voters to such a move.* – Заява Джона Маккейна про те, що він готовий розглянути

можливість обрання в якості кандидата на пост віце-президента політика-прихильника легалізації абортів, яке він зробив в інтерв'ю кореспонденту *Weekly Standard's* Стіву Хейзу, варто сприймати скоріше як **спробу прозондувати ґрунт** з метою оцінити реакцію консервативно налаштованих виборців на подібний хід.

Вітчизняні ЗМІ в останнє десятиліття активно збільшують число невмотивованих запозичень в українській мові, і на сторінках українських газет можна зустріти такі варіанти передачі реалій політичного дискурсу ЗМІ, як *прочойс* і *пролайф*. На наш погляд, прийом транскрипції в даному випадку не дозволяє розкрити значення подібних понять, а самі лексичні одиниці виглядають чужорідно і занадто екзотично в українському дискурсі. *Pro-choice* – всесвітньо відомий суспільно-політичний рух, що виник відразу після того, як в 1973 році верховний суд США скасував заборону на аборти, що існувала в більшості штатів. Йому протиставлено рух *pro-life* – "на захист життя" ("за життя"). Питання перекладу цих реалій досі є дискусійним. На наш погляд, найбільш коректним варіантом перекладу є описовий: *a pro-choice running mate* – кандидат у віце-президенти – прихильник легалізації абортів.

Наступний приклад може служити ілюстрацією труднощів при перекладі неологізмів, властивих політичному дискурсу: *Conservatives are panning the president's performance. "This is another hype-and-blame trick from a president who thinks turning the economy around and solving our unemployment problem is everyone else's job but his own".* – Консерватори критикують роботу президента. "Це черговий приклад політики окомиллювання, що проводиться президентом Обамою, який вважає, що управляти економікою країни і вирішувати проблеми безробіття повинен хто завгодно, але тільки не він сам". За допомогою створення неологізму *hype-and-blame* представники Республіканської партії на чолі з М. Ромні, що є одним з головних суперників Б. Обами на президентських виборах 2012 року, висловили критику на адресу Обами і його політики у Білому домі. Паралельність конструкцій незмінно викликає у адресата повідомлення, тобто виборців, асоціацію зі знаменитим слоганом *"Hope and Change"*, який став лейтмотивом президентської кампанії Обами в 2008 році. Лексема *"окомиллювання"* відноситься до зниженого стилю, що накладає істотні обмеження в її вживанні. Однак мова української преси у більшості випадків допускає використання зниженої або навіть лайливої лексики, тому запропонований варіант *"політика окомиллювання"* буде доречний в перекладі. Крім того, реалія *hype-and-blame trick* також тяжіє до розмовного стилю; відповідно наведений варіант перекладу дозволяє зберегти стилістичне оформлення висловлювання, а яскраво виражена оціночність і негативна конотація прекрасно працюють на створення необхідного комунікативного ефекту [3, с. 5].

Ще один важливий аспект політичного дискурсу, який необхідно враховувати при перекладі, – парадигма політкоректності. Постколоніальне західне суспільство, рухи за права жінок і сексуальних меншин призвели за останні десятиліття до значних змін у лексичному складі англійської мови. У гендерних політкоректних евфемізмах спостерігається нейтралізація за ознакою статі шляхом відходу від "сексистських" суфіксів *-man*, *-woman*, *-er* і *-ess*:

- *policeman, policewoman* – *police officer* 'офіцер поліції';
- *chairman, chairwoman* – *a chairperson* або навіть *chair* 'голова' (звернення *Madam Chair* звучить нікантно);
- *air hostess* – *flight attendant* 'бортпроводник';
- *waiter, waitress* – *server*;

fireman – *a firefighter* 'вогнеборець' тощо.

Дискримінуючий "чоловічий" суфікс – *-man* і зовсім близький до викорінення. Саме слово *"women"*, за спостереженнями деяких дослідників, все частіше пишеться як *womyn* або навіть *wimmin*, щоб уникнути асоціації зі словом *man* [7, с. 364].

Політкоректні евфемізми рекомендується передавати також евфемізмами, роблячи максимально близьку кальку. Разом з тим ми переводимо не тільки з мови на мову, а й з культури на культуру, а в нашій, україномовній культурі евфемізми поширені аж ніяк не так широко. Проблема посилює та обставина, що до сих пір далеко не всі евфемізми, породжені

толерантністю, зареєстровані тлумачними словниками, не кажучи вже про двомовні словники. Перекладачеві таких текстів доводиться проявляти незвичайну винахідливість в перекладі подібної лексики.

Висновок. Функціональна специфіка політичного дискурсу по відношенню до інших видів дискурсу проявляється в його базовій інструментальній функції – боротьба за владу [9, с. 175]. Одна з важливих особливостей промов політичного дискурсу практично всіх жанрів – поєднання в них елементів повідомлення і впливу. Хоча головною функцією політичної промови прийнято вважати передачу інформації, ця передача досить рідко буває повністю нейтральною, тобто абсолютно вільною від елементів впливу на аудиторію. У більшості випадків передача інформації супроводжується прямим або завуальованим виразом оцінки, мовними засобами і мовними прийомами, що спонукають аудиторію до певної реакції на передану інформацію, засобами залучення уваги до інформації або до точки зору, що виражається в повідомленні.

Дослідження функціональних і стилістичних особливостей політичного дискурсу допомагає здійснити переклад зі збереженням необхідного комунікативного ефекту, що є, безумовно, першочерговим завданням перекладача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва: Прогресс, 1998. 447 с.
2. Карасик, В.И. Структура институционального дискурса // Проблемы речевой коммуникации. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2000. С. 25–34.
3. Мацько Л. І. Лінгвістична риторика // Наука і сучасність: Зб. наук. праць. Київ: Логос, 2001. С. 3-16.
4. Мухарямова Л, М, Взаимодействие языка и политики в символических измерениях // Вестник Московского университета. Сер. 18 . Социология и политология. 2002. №2. С. 28.
5. Підгрушний В.А. Особливості політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці: Навчально-науковий вісник економіки і менеджменту. Рівне, 2015. 233 с.
6. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Ваклер, 2003. 277 с.
7. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Прогресс, 2000. 364 с.
8. Тойнби А.Дж. Постигание истории. Москва, 2010. С. 401 – 405.
9. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса; диссертация доктора филологических наук: 10.02.01 / Е.И. Шейгал. – Волгоград. 2000. 175 с.
10. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса: диссертация доктора филологических наук: 10.02.01. Волгоград: Перемена, 2000. 275 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Кіщенко

УДК 81'25

Іванько А.О.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито поняття пейоративу. Розглядаються особливості перекладу англomовної пейоративної лексики українською мовою на матеріалі американського фільму "Green Book" та його україномовного перекладу.

Ключові слова: пейоратив, пейоративна лексика, негативна конотація, драмеді.

The article deals with the meaning of the pejorative. The peculiarities of the translation of English pejorative vocabulary into Ukrainian on the material of the American film "Green Book" are exposed.

Key words: pejorative, pejorative lexis, negative connotation, dramedy.

В наш час носії будь-якої мови активно використовують емоційно-оцінну лексику, оскільки для кожної людини важливо виражати своє ставлення до навколишньої дійсності. Варто зазначити, що спектр негативних оцінок більш широкий і цікавий для дослідження їх у різних проявах, аніж позитивний емоційний компонент, тому що аналіз частоти появи вербальної агресії у різних культурах сприяє виявленню міжособистісних та інтернаціональних комунікативних особливостей у світі. Мовні одиниці з експресивною негативною конотацією відомі в лінгвістиці як пейоративи досліджувалися у працях О. Кульчицької, Х. Дацишин, В. Галаган, О. Голод, В.І. Карасика, К.Хома, Г.Х. фон Райта, Дж. Патріджа та інших.

Більшість мовознавців окреслюють пейоративну лексику як слова та словосполучення, що виражають негативну оцінку мовця, докори, іронію або несхвалення, зокрема А. Мірошниченко додатково вказує, що цей процес здебільшого відбувається за допомогою маскуванню імпліцитного негативного змісту у нейтральному висловлюванні [7]. До складу пейоративу входить стереотип про якості та характеристики об'єкту, які залишають негативне враження про людину, явище або подію і провокують конфлікти та дискримінацію у суспільстві [6].

В. Карасик стверджує, що пейоративи можуть передавати загальне ставлення до об'єкта зневаги без вказівки на певні негативні характеристики, що стали причиною презирства (*негідник, bastard*), або акцентувати увагу на конкретній якості чи поведінці особистості (*нечупара, charlatan*) [5]. Джерелом появи пейоративної одиниці може стати будь-яка ознака індивіда (фізична, етнічна, соціальна і т.д.), яка здатна виділити його або групу людей з поміж інших, що призведе до приниження або осміювання. Подібних висновків дійшла й мовознавиця О. Голод, яка вказує на те, що пейоративи можуть відображати:

- характер і поведінку;
- зовнішність, стать та вік;
- регіональну та національну приналежність;
- професію [3].

Однак представники певного етносу володіють власними стереотипами та світоглядом, тому схожі на перший погляд пейоративи в різних мовах мають різне емоційне та смислове навантаження [2, 23-28]. Будь-якій мові властиві свої експресивні стилістичні засоби: в українській мові для вербалізації емоцій переважно використовують семантичні елементи, проте в англійській – формальні. Тому, як підкреслює С. Антонюк, для перекладача важливо не копіювати наявні в тексті оригіналу експресивні засоби, а використовувати ті, які характерні для мови перекладу [1, 13-15].

Спостереження показали, що в англійській та українській мовах пейоративи можуть формуватися однаковими способами, наприклад за допомогою:

- афіксації (*страховище, clownish*);
- додавання лексем з негативною конотацією (зневажливий займенник "*tu*" замість "*Bu*");
- навмисної зміни фонетичної та граматичної форм слова (*комунізд, conservatard*);
- скорочень ("*abo*" від *Aborigine*);
- використання художніх засобів, зокрема іронії [2].

Але незважаючи на схожість творення пейоративів в різних культурах, головною умовою їх відтворення іншою мовою є адекватність, збереження прагматичного ефекту, жанрової стилістики та тематичного набору лексики, адже пейоративне значення слів не

завжди вказується в словниках, а особливо якщо цю негативну конотацію вони отримують лише у певному контексті [4, 59-60].

В американському суспільстві зневажливе ставлення найчастіше виражається за допомогою використання комунікантами групи мовних одиниць під назвою "racial slur", які уособлюють расову дискримінацію стосовно темношкірого населення і вважаються вкрай образливими й неприйнятними, а в деяких випадках – табуйованими словами [8]. Як приклад наведемо діалог з американського драмеди "Green Book":

- *Don't be sleeping when my daughter is here alone with these **sacks of coal**. Do you understand what I'm saying?*
- *I didn't know who they were going to send. I didn't know they were going to send **eggplants*** [9].

Риторичним індикатором дискримінації за кольором шкіри виступають два етнічні пейоративи групи "racial slur": "*sacks of coal*" та "*eggplants*". У дубльованому варіанті фільму їх переклали за допомогою україномовних еквівалентів:

- *Не спи, коли моя донька тут одна з цими **мішками вугілля**.*
- *Я не знав, що вони пришлють цих **баклажанів**.*

У фільмі також можна помітити використання етнічного пейоративу італійського походження, що означає "обгорілий каштан":

- *So how was he, **the tootsune**? He get on your nerves?* [9].
- *Як той **чорнопикий**? Виводив тебе?*

Але у перекладі здійснено емпатизацію – підсилення негативного експресивного забарвлення слова за допомогою інвективи "чорнопикий" для збереження гострого сатиричного ефекту.

Інколи можна натрапити на додатково введені у текст перекладу негативно забарвлені мовні одиниці для компенсації пейоративності, яку не вдалося зберегти у інших фрагментах фільму під час дублювання, наприклад:

- ***This boy's** gonna get what he's got coming to him* [9].
- *Цей **баклажан** отримає те, що на нього чекало.*

Таким чином, можемо дійти висновку, що для адекватного відтворення пейоративної лексики іншою мовою перекладач повинен звертати увагу на культурологічні особливості середовища представників мови оригіналу, аби успішно адаптувати зміст тексту для цільової аудиторії, зберегти або мінімізувати вербальну агресію залежно від умов перекладу і досить точно передати значення пейоративних мовних одиниць, емоційність та ідею висловлювань до реципієнтів..

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк С. М. Збереження емоційно-експресивного забарвлення слова при перекладі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2009. Вип. 4. С. 13-15.
2. Білоконенко Л. А. Семантична деривація пейоративної лексики конфліктної комунікації. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук праць. Дрогобич, 2013. С. 23-28.
3. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Львів, 2001. 18 с.
4. Гудманян А. Г. Переклад жаргонізмів сленгу і пейоративної лексики художніх фільмів США. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки*. Ніжин, 2014. Кн. 3. С. 58-61.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса: монография. Волгоград : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. 330 с.

6. Лескина С.В. Категория пейоративности в русском и английском языках в аспекте лингвокультурологического сопоставления: на материале фразеологических единиц: автореф. дис. ... д-ра филол. Наук : 10.02.20. Челябинск, 2010. 41с.
7. Мирошниченко А. Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа. Ростов-на-Дону, 1995. 112 стр.
8. Sepollaro B. Slurs as the Shortcut of Discrimination. *Rivista di estetica*. Milan, 2017. P. 53-65.
9. Транскрипт фільму "Green book" оригінальною мовою. URL : https://subslikescript.com/movie/Green_Book-6966692

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Кіщенко

УДК 81'25

Івченко А.О.

ПЕРЕКЛАД ЕЛЕМЕНТІВ МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕРІН МОРГЕНШТЕРН "THE NIGHT CIRCUS" ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ ЄЛЕНИ ДАСКАЛ)

Магічний реалізм визначають "як літературний напрям, який пов'язаний зі напрямом або стилем, що включає магичні або надприродні речі у реалістичну оповідь, при цьому не ставлячи під сумнів неможливість цих подій" [3].

Одна з основних ідей цього синтезу факту та неймовірності – "це ставити під сумнів природу дійсності та водночас звертати увагу на процес створення" [3].

Магічний реалізм став своєрідною реакцією на реалізм [5]. Коли німецький мистецтвознавець Франц Рох вперше використав цей термін у 1925 році, він визначався як категорія у мистецтві, яка відхилялась від суворих правил реалізму.

Події у творі магичного реалізму мають відбуватися у реалістичному середовищі, в якому є магичні елементи. Одна з найцікавіших речей стосовно магичного реалізму – це те, що "лінія між дійсністю та фантастикою стає розмитою" за допомогою додавання певних елементів [5].

Визначають, що у магичного реалізму є такі ключові риси:

Події, які не мають логічного пояснення.

1. Міфи та легенди: "часто, легенди з різних місць та різних часів протиставляються та створюють анахронізми та заплутані, непрості історії" [2].
2. Можливий історичний контекст.
3. Розмита послідовність оповіді та час.
4. Характер оповіді постає звичним, тобто, неймовірні речі показані у творі як дещо звичайне, вони ніяк не виділяються, як незвичайні [2]. "Персонажі не ставлять під сумнів сюрреалістичні ситуації, в яких опиняються" [2].
5. Середовище реального світу [2].

Оскільки ми розглянули визначення магичного реалізму, пропонуємо перейти до особливостей відтворення елементів напряму на матеріалі твору Ерін Моргенштерн "The Night Circus" та його перекладу Єлени Даскал.

Події твору відбуваються у неісторичному Лондоні у ХІХ столітті. Основне середовище неймовірних речей у романі – це цирк, який відчиняється для відвідувачів лише вночі. Там відбуваються речі, які не мають логічного пояснення і вони переплетені з реальністю.

Наведемо приклад з твору. Головна героїня Селія відвідує один з наметів цього цирку, всередині якого знаходиться повністю крижаний сад:

"And everything, save for occasional lengths of white silk ribbon strung like garlands, is made of ice.

Curious, Celia picks a frosted peony from its branch, the stem breaking easily.

But the layered petals shatter, falling from her fingers to the ground, disappearing in the blades of ivory grass below.

When she looks back at the branch, an identical bloom has already appeared" [4, с. 98].

Елена Даскал перекладає цей уривок наступним чином:

"І геть усе в шатрі, окрім кількох білих шовкових стрічок різної довжини, що звисають гірляндами, зроблене з льоду.

Селія зацікавлено зриває з гілки застиглу півонію. Стебло легко ламається. Пелюстки пишної квітки, падаючи з пальців дівчини на землю, теж розбиваються вщент і зникають у траві кольору слонової кістки.

Коли Селія переводить погляд на гілочку, там уже з'явилася така сама квітка" [1, с. 106].

Елемент магічного реалізму в цьому тексті – це заморожена, крижана квітка, яку можливо зірвати, і на її місці виросте нова крижана квітка.

Автор використовує епітети для характеристики елемента "a frosted peony", що було перекладено як "застигла півонія", також "layered petals" – "пелюстки пишної квітки", з використанням прийому додавання епітету "пишної". Елемент неймовірності про появу такої ж квітки "When she looks back at the branch, an identical bloom has already appeared" перекладач відтворює таким чином: "Коли Селія переводить погляд на гілочку, там уже з'явилася така сама квітка".

Наступний приклад ілюструє момент з жакетом, який перетворюється у птаха:

"Then, so swiftly she appears not even to move, she picks up her jacket from the stage and flings it out over the seats where, instead of tumbling down, it swoops up, folding into itself. In the blink of an eye folds of silk are glossy black feathers, large beating wings, and it is impossible to pinpoint the moment when it is fully raven and no longer cloth. The raven swoops over the red velvet seats and up into the balcony where it flies in curious circles" [4, с. 62].

Перекладач відтворює його так:

"Одним непомітним рухом вона підіймає зі сцени жакет і кидає його в залу. Замість того щоб упасти, він злітає вгору й розправляє зморшки. Ураз шовкові брижі перетворюються на чорне блискуче пір'я, рукава стають великими пурхаючими крилами, і неможливо зауважити мить, коли одяг перетворюється на ворона. Птах злітає над червоними оксамитовими кріслами й ширяє над балконом допитливими колами" [1, с. 68].

В описі миті, коли жакет перетворюється на ворона використані епітети "glossy black feathers", що перекладені як "чорне блискуче пір'я", також "large beating wings" – "великі пурхаючі крила". Крім того, у цьому елементі магічного реалізму використані метафори: "In the blink of an eye folds of silk are glossy black feathers, large beating wings", і у перекладі був використаний прийом розширення і додавання, оскільки з'явилися слова уточнення, наприклад, "перетворюються" та додавання, як-от, "рукава стають", оскільки у вихідному тексті не згадувалися "рукава".

Тобто, магічний реалізм – це напрям, в якому неймовірні елементи з'являються в реалістичному середовищі. На основі наведених прикладів елементів магічного реалізму та їх перекладу, можна зазначити, що при відтворенні таких елементів часто використовуються прийоми розширення, додавання, уточнення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моргенштерн Ерін. Нічний цирк. – Х.: "Vivat", 2017. – 480 с.
2. Introduction to Magical Realism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.thoughtco.com/magical-realism-definition-and-examples-4153362> – Назва з екрану.

3. Magic realism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.encyclopedia.com/literature-and-arts/literature-other-modern-languages/latin-american-literature/magic-realism> – Назва з екрану.
4. Morgenstern E. The Night Circus. (Електронний формат).
5. 11 questions you're too embarrassed to ask about magical realism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vox.com/2014/4/20/5628812/11-questions-youre-too-embarrassed-to-ask-about-magical-realism>. – Назва з екрану.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Г. Хан

УДК 811.161.2`42

Катречко А.М.

ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В РОМАНІ "ТАНГО СМЕРТІ" Ю. ВИННИЧУКА

У статті простежено реалізацію концепту війна в романі Юрія Винничука "Танго смерті" мовними засобами. Прийом концептуально-семантичного аналізу дозволив узагальнити контексти, у яких автор послуговується словом "війна" з метою виявлення особливостей концепту.

Ключові слова: концепт, чуттєві назви, війна

The article traces the implementation of the concept of WAR in Yuri Vynnychuk's novel "Tango of Death" by language means. The reception of conceptual-semantic analysis allowed to generalize the contexts in which the author uses the word "war" in order to identify the features of the concept.

Key words: concept, sensual names, war

У наш час поняття "концепт" розкриває усе нові й нові межі складної природи, особливості значення, а науковці відповідно не сидять на місці і цілеспрямовано розробляють усілякі методи аналізу як культурних, так і лінгвокультурних концептів, різноманітних методик їх перебудови і засобів експлікації їх суті.

Актуальність роботи полягає у тому, що концепт ВІЙНА у творчості Ю. Винничука досліджено недостатньо.

Метою нашої статті є вивчення засобів мовно-художньої реалізації концепту ВІЙНА у творі митця "Танго смерті".

Предметом дослідження є вербалізатори концепту ВІЙНА у досліджуваному творі.

Питання концепту висвітлюють у своїх працях С. Воркачов, Й.Стернін, І. Іщенко, О. Кубрякова, В. Маслова, О.Селіванова, О. Єфимено, А. Зеленько та інші.

Термін "концепт" має міжнародний статус і його досить по-різному тлумачать у багатоманітних наукових співтовариствах, а це означає, що він має різнокультурне трактування.

Дослідниця В. Маслова характеризує концепт як специфічне семантичне утворення ("ментальна сутність"), що має лінгвокультурні особливості та характеризує представників певної етнічної культури. Слугаючи відображенням народного світобачення, концепт є маркером мовної картини світу, вбираючи в себе значення слова, особистий і національно-історичний досвід [17, с.47].

У романі Юрія Винничука представлений концепт ВІЙНА виразно передається лексемами на позначення чуттєвих назв, а саме: зір, слух, запах. Завдяки таким лексемам, реципієнт має можливість відчутти глибину художнього тексту, адже як пише І. Гайдаєнко: "Лексеми на позначення відчуттів, маючи необмежені естетичні й володіючи необмеженими семантико-стилістичними можливостями набувати вторинних, переносних (метафоричних)

значень у контексті художнього твору, завжди збагачує наші знання про людську діяльність та її мову. Тому поширеним явищем у прозовій мові творів є метафоризовані образи, основним компонентом яких виступає концепт "відчуття" [15].

Роман "Танго смерті" насичений звуковими тропами, які є складними за будовою. Влучним прикладом цього є такий уривок тексту: *"Голоси ці видушують з їхніх очей сльози, але вони не будуть здаватися, вони добре знають, що їх чекає. Рука зі смичком торкається скрипки, і лунає мелодія танго"* [10, с. 4]. Помічаємо, як точно передано музично-звукову подачу, як автор майстерно відтворює афективний стан героїв і дає можливість читачеві відчути емоції чоловіків у цей момент: *"Тепер гавкіт собак і людські голоси змушені прориватися крізь цю мелодію, та не тільки крізь мелодію, але й крізь спів – четверо чоловіків співають щось тихо-тихо"* [10, с. 4].

У представленому фрагменті слова: **голоси, гавкіт, мелодія лунає, прориватися** є визначальними щодо текстотворення, сутності тексту та поєднуючись із лексемами **видушують, собак**, використаних із негативним змістом, роблять моторошну атмосферу жаху й тривоги. Неможливо не помітити, що Юрій Винничук загострює сприйняття напруги вживаючи антитезу: **голоси ці видушують – лунає мелодія, гавкіт собак – людські голоси**.

Неабияке значення мають запахові відчуття у відтворенні концепту ВІЙНА. Майстер слова уживає номен "сморід" для опису неприємного запаху, який доволі чітко демонструє сему ВІЙНА: *"Були трупи молодих дівчат, звалтованих і знівечених, і були там трупи молодих семінаристів у страшних синцях, і жиди плакали, несучи їх, і не кривили носа, як усі ті люди, що обабіч стояли і тулили до носів хустинки, аби не вдихати смороду"* [10, с. 85].

Виділяється і лексема на позначення осередку запаху: *"І от ми з мамою і вуйною біжимо на Лонцького, відразу за головною поштою тлуми люду, перед брамою пошти стоїть українська міліція з опасками і карабінами, а ближче до тюрми чути трупний запах, люди розповідають страхіття"* [10, с. 335].

Важливими у романі є і зорові відчуття, що дають можливість "побачити все своїми очима", відчути події художнього твору. Автор активно вживає лексему **бачити**, аби зобразити картину страхіть всього, що діється навкруги: *"Зокрема він з подивом натрапив на дбайливо спаковану в полотняний мішок повну уніформу польського поліцейського, та коли розгорнув мундир, то побачив діру від кулі й сліди засохлої крові"* [10, с. 11].

Моторошність від побаченого Юрій Винничук передає і за допомогою лексеми **упізнати**, наприклад: *"Ось якась жінка упізнала свого сина тільки по черевиках, який пошив йому батько, обличчя спухле, без носа й без очей"* [10, с. 336];

Отже, для передачі концепту ВІЙНА, Юрій Винничук активно послуговується лексемами на позначення чуттєвих назв, завдяки яким майстерно передав психологію художнього тексту, змусив читача відчути все, що відбувається у романі й дав можливість зрозуміти сенс представленого концепту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винничук Ю. П. Танго смерті . Харків: Фоліо, 2015. 379 с.
2. Гайдаєнко І. В. Засоби вербалізації чуттєвих концептів у художній мовній картині українських письменників. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика". Збірник наукових праць. Випуск XIX. Херсон: Видавництво ХДУ, 2013. 325 с.*
3. Маслова В. А. Ведение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинта, 2011. 296 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гайдаєнко

АНТРОПОНОМІЧНА КАРТИНА СВІТУ У ТВОРІ ІНГРІД НОЛЛЬ "АПТЕКАРКА"

В даній статті розглянуті питання теоретичних аспектів вивчення антропонічної картини світу в літературі взагалі і у творі Інгрід Нолль "Аптекарка" зокрема. Виділені особливості роману, його проблематика.

Ключові слова: антропонім, антропоніміка, мовна картина світу, літературний антропонім, поетонім, поетична ономастика.

This article examines the theoretical aspects of the study of the anthroponomic picture of the world in literature in general and in the work of Ingrid Knoll "Pharmacist" in particular. The peculiarities of the novel, its problems are highlighted.

Key words: anthroponym, anthroponymy, linguistic picture of the world, literary anthroponym, poetonym, poetic onomastics.

Акуальність теми дослідження. Останні десятиліття в Україні активно вивчаються антропонімічні джерела і виходять з друку різні довідники власних імен людей. Антропоніми – це власні імена людей: особисті імена, патроніми (по батькові), прізвища, родові імена, прізвиська, псевдоніми (індивідуальні чи групові), криптоніми (шифровані підписи автора під своїм твором, щоб приховати своє справжнє ім'я [1, с. 27].

Ономастикон, тобто коло власних імен, котрі вживаються певним народом, відрізняється як правило стійкістю і традиційністю. Географічне середовище є тим фактором, який впливає на розвиток життя народу у всіх його проявах – економічному, соціальному, історичному, духовному, що накладає свій неповторний відбиток на весь спосіб життя людини. Вплив географічного середовища на ономастикон є постійно діючим фактором.

Мета статті: вивчити особливості антропонічної картини світу у творі Інгрід Нолль "Аптекарка".

Виклад основного матеріалу. Антропоніміка – це класична галузь ономастики з чітко визначеними об'єктами вивчення, з проблемами і методами досліджень. Особлива увага приділяється іменам, прізвищам та прізвишкам як культурно-специфічним символам.

У руслі розвитку лінгвокультурології окремою базовою категорією сформувався поняття *мовна картина світу*. Значення поняття *мовна картина світу* передбачає зображення світу та дійсності за допомогою мовних засобів, знаковим способом, шляхом передачі мовними формами явищ та предметів реальності. Тракується мовна картина світу не тільки як зібрання зображень та описів предметів, процесів та інших складових дійсності. Мовна картина світу – це не тільки відображені об'єкти, але й ставлення, позиція до них суб'єкта відображення, які, в свою чергу, також виступають частиною зображуваної реальності.

Мовною картиною світу є комплексне, логічне, структуроване та вербально оформлене бачення світу у свідомості людини. У лінгвокультурологічному значенні, це – палітра фарб та відтінків, якими замальовується навколишній світ на фоні свідомості [2, с. 43].

Власна назва як невід'ємний елемент форми художнього твору і складник стилю письменника, живе і сприймається у складній і глибокій образній перспективі.

Семантико-стилістичний потенціал, закладений у власній назві як оригінальній звуковій категорії, актуалізується письменниками. основна відмінна особливість власної назви у поетичному творі в тому, що вона під впливом творчої авторської трансформації зазнає стійкої фіксованої, цілеспрямованої семантизації.

У художній літературі головною є функція стилістична, яка проявляється у двох різновидах: а) інформаційно стилістична, виразником якої є внутрішня форма власної назви і яка містить соціальні, ідеологічні, характеристичні дані; б) емоційно-стилістична, яка

викликає певну оцінку, емоційне ставлення до зображуваного. Значення власної назви у художній літературі і в інших сферах ужитку значно відрізняється, що зумовлено специфікою тих умов, у яких вона з'являється, оскільки семантика будь-якого слова залежить значною мірою і від контексту його вживання, лексичних зв'язків з іншими словами, від експресивного і стилістичного забарвлення слова. Функціональні особливості власних назв досліджувалися багатьма мовознавцями. Будь-який художній твір завжди антропоцентричний за своєю суттю; навіть коли головний об'єкт оповіді не людина, він має певну цінність, значимість, що наділяється автором і яку розуміє читач. І тому, безперечно, антропоніми у художньому тексті – це група власних назв, яка має найбільше смислове й емоційне навантаження [4, с. 19].

Інгрід Нолль – сучасна німецька письменниця, яку називають сучасною Агатою Крісті, прекрасною і жахливою одночасно. Її твір "Аптекарка" – "кримінальний роман, в якому простежуються елементи детективного, любовного, сімейного романів.

Проблематика твору широка і глибока: залежність героїні від обставин життя, від відносин з людьми, бажання допомогти обездоленим чоловікам, пошуки героїнею жіночого щастя тощо. Розкриваються в романі відносини між батьками та дітьми, вплив обставин дитинства на склад характеру людини. Героїня замислюється над своїми діями, постійно проговорює своє життя сусідці по лікарняній палаті, аналізує і пояснює свою поведінку. Такий самоаналіз прирівнюється до самопереконання, мета якого – виправдати свої вчинки, думки, бажання.

Головну героїню роману звати Елла Морман, після одруження – Грабер.

За однією з версій, ім'я Елла з грецької перекладається як "зоря", "світло". За другою версією, ім'я Елла має нормандські коріння і є скороченим варіантом німецького імені Alia, яке є складовою частиною деяких німецьких імен, що означає "інша". Також є переклад з німецької – "все", "повністю" [3].

Дійсно, Елла – інша. Вона з дитинства відрізнялась від своїх однолітків, з нею не хотіли товаришувати. Це протистояння призвело до трагедії: Елла випадково стала вбивцею свого однокласника. Її так і звали однолітки: "Вбивця". Довелося переходити до іншої школи. Може, саме це значення і зіграло свою роль у виборі авторкою імені головній героїні.

Імена інших героїв роману: Доріт, Левін, пані Хірте, Герман Грабер, Дітер, Марго – німецькі імена. Та ось у творі з'являється сім'я Павла Зібберта, його божевільна дружина Альма, їхні діти Коля та Лена. Це вже імена слов'янські. Інгрід Нолль наче намагається розширити географію впливу на життя своєї героїні, адже саме з Павлом вона знаходить своє щастя.

Висновок. Таким чином, антропонімічна картина світу у творі Інгрід Нолль неоднорідна і цікава. Героїв не так вже і багато, але кожен має свій характер, свою долю, свою історію і своє ім'я. Деякі тільки прізвище, деякі тільки ім'я, деякі взагалі без імен. Цікаво, що хвора сусідка в лікарні спочатку взагалі не повідомляє, як її звати, і Елла спочатку називає її пані Хірте, і тільки згодом ми знаємо ім'я героїні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Белей Л. О. – Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Белей Л. О. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Інгрід Нолль Аптекарка. Електронна книга: <https://mybook.ru/author/ingrid-noll/aptekarka/read/>
4. Нолль И. Аптекарка // Иностранная литература. – 2001. – № 5. – С. 27-136.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.А. Ковбасюк

ЖАНРОВИЙ ІНВАРІАНТ АНТИУТОПІЇ

У статті виокремлюється жанровий інваріант антиутопії як теоретична модель дослідження антиутопії кінця XX – поч. XXI ст.

Ключові слова: антиутопія, жанр, інваріант, хронотоп, міфопоетика, деперсоніфікація, фантастика.

The article singles out the genre invariant of anti-utopia as a theoretical model for the study of anti-utopia of the late XX – early XXI century.

Key words: anti-utopia, genre, invariant, chronotope, mythopoetics, depersonalization, fiction.

Антиутопія супроводжує утопію на всіх етапах розвитку людства, через те, що пов'язана з нею генетично та тематично. Аналіз та критика окремих явищ соціуму та існування людини в ньому поступово ставали все більш значними. Антиутопія, перетинаючись з утопією, з часом здобувала все більшу самостійність, набуваючи власних специфічних рис жанрової поетики та ціннісних характеристик. Тому вчені виділяють різні риси в залежності від різновиду жанру. Проте існують більш загальні характеристики.

Мета статті – виявити жанрові особливості та проаналізувати їх прояв у літературній антиутопії, визначити інваріантні характеристики жанру.

Однією з найважливіших традиційних рис жанру антиутопії є **місце дії**. У всіх творах дія відбувається у державах, що пережили визвольні війни, революції, техногенні чи природні катастрофи. У таких романах майстерно змодельований соціум з урахуванням усіх можливих досягнень майбутньої цивілізації. Знання, що вкладаються в голови людям, заперечують критичне мислення та спрямовані лише на безумовне підпорядкування більшості меншості. Все це – наслідки минулих революцій, котрі були направлені на створення утопічних ідеалів. Проте, що завжди перетворювало державу у пекло на землі, так – це спроби зробити її земним раєм. Тоталітаризм в антиутопічних державах – це логічне продовження революцій, в результаті яких людина стає заручником власних ідей. І життя у такій державі підпорядковано гаслу "мета виправдовує засоби" [7, с. 203].

Місце дії завжди замкнене географічно. Це простір, відділений від всього світу, в якому діють свої закони, за високою огорожею, земляною стіною, морем, багатометровим парканом, лісами і т.п. Замкненість простору та його невеликі розміри дають можливість відстежування дій кожного, і це позбавляє можливості щось змінити [8].

Художній час та простір або **хронотоп** в антиутопії є одним з головних жанротвірних та сюжетних елементів. Автори антиутопій мають на меті створення такої картини світу, коли людству загрожує моральне виродження або фізична загибель. Тому хронотоп в антиутопії часто позбавлений конкретизації прикмет часу, які зумовлюють характер героя. Автори створюють експериментальний художній світ, у якому соціальні та політичні тенденції сьогодення досягають граничної точки розвитку, постаючи перед читачем в абсурдному, гротескному та парадоксальному втіленні [3, с. 2]. Саме тому час в антиутопіях неісторичний. Дія може відбуватися у певному моменті минулого ("Сліпуча тьма" (1940) А. Кестлера), у далекому майбутньому ("Ми" Є. Замятіна (1920), "1984" Дж. Орвелла (1948), "Москва 2042" В. Войнович (1986), "Папери Платона" П. Акройда (1999), "Кись" Т. Толстой (2000) та ін.) та умовному теперішньому ("Острів" О. Хакслі, 1962). Період розвитку дій стає зрозумілим з контексту. При цьому умовне теперішнє не завжди пояснюється минулим. Умовний теперішній час дії прогнозує умовне майбутнє, проте не хронологічне, а соціальне. Замкненість хронотопу антиутопії призводить до виникнення асоціацій у читача. Він сам пов'язує реальний та умовний час у творі, шукає пояснень щодо того, що відбувається у можливому майбутньому, вивчає можливе минуле у "призупиненому" процесі розвитку історії, погоджується з гіпотезами автора чи відкидає їх [7, с. 206].

У антиутопії завжди наявний ексцентричний **герой**, який живе за законами атракціону – це сюжетний прийом, коли учасники карнавалу одночасно і глядачі, і актори дії. Атракціон як засіб сюжетотворення в силу екстремальності створюваної ситуації змушує розкриватися характери на межі своїх духовних можливостей [5, с. 186]. Проте герой втомився підкорюватися, відповідати авторитарним ідеалам, що нав'язані суспільством в соціальному та особистому плані. Автор через свого героя втілює позицію недопустимості придушення природного, психологічного компонента особистості [1, с. 32].

Крім того абсурдність та безглуздість існування людини позначається художнім засобом **деперсоніфікації особистості**. У романах антиутопіях часто відсутній опис зовнішності, що говорить про особисту характеристику персонажа. Згадуються лише деталі уніформи, що можуть відрізнити героїв один від одного. Через що особистість стає частиною загальної маси. Наприклад, у романі Є. Замятіна "Ми" персонажі замість імен мають номери. А у романі О. Хакслі "Чудовий новий світ" процес створення кастовості відбувається шляхом початкового втручання у механізм селекції. Інший показник деперсоніфікації – спільність свідомості, коли один думає як всі, а всі думають як один.

Однією з ознак антиутопії є **художнє відтворення політичних устроїв**. Це може передаватися опосередковано через дії або слова героїв твору. Політична система антиутопії функціонує як машинний організм, вона знеособлена. Система не лише позбавлена від впливу людського чинника, людина взагалі не залучена до управління в рамках даної системи. Також на відміну від реальної тоталітарної системи, що самовідтворюється як результат бажань окремих суспільних груп – еліт, антиутопічна тоталітарна система здійснює це заради самої системи, що позиціонується як ідеальна. В цілому політика є відображенням становища людини, і навпаки, через життя окремої особи – персонажа, передається вся соціальна та політична система. Тобто антиутопія є особливою формою існування політичної думки, доступною для більшості читачів і прихованою за художніми прийомами та засобами [4, с. 367].

Наступна характеристика, притаманна багатьом класичним антиутопіям, але не є константою – це **форма щоденника** бунтаря-одинака. Оповідь від першої особи підкреслює контраст між бажаним та очікуваним, можливим і тим, що маєш. Проте щоденник потрібен не тільки для записів про те, що відбувається та не тільки для розвитку ще однієї сюжетної лінії. Щоденник – це матеріалізоване формування особистої свідомості, виокремлення власного "я" з безособистісного "ми". Поява та розвиток особистості створює сюжет роману [6, с. 302]. До того ж, як зазначає С. Г. Шишкіна, щоденник – це матеріалізація потаємних думок, яка об'ємно ілюструє розщепленість свідомості головного героя, що посилює трагізм ситуації [7, с. 205].

У антиутопіях часто відсутнє **поняття історичної та колективної пам'яті**. Найчастіше герой не має батьків, які могли б бути для нього зв'язком між теперішнім, минулим та майбутнім. Його життя заплановане за певним сценарієм ще до його народження. Матеріальні пам'ятки культури (книжки, побутові речі) знищуються або сховані у спеціальних спорудах ("451 за Фарингейтом" Р. Бредбері (1953), "Папери Платона" П. Акройд (2002), "Кись" Т. Толстая (2000) та ін.). Зустріч з пам'яттю та утворення асоціативного мислення стають причинами антидержавних настроїв, переоцінки системи цінностей, злочину у вигляді бунту почуттів.

Важливою ознакою антиутопії є **питання про щастя та свободу** особистості в суспільстві. У чому воно полягає, які є засоби його досягнення – ці питання підіймаються в антиутопічних творах протягом всього розвитку жанру. Антиутопічне суспільство декларує себе щасливим – це типологічно необхідний факт. Однак письменник показує, що втілення ідеалу в реальне життя неможливе.

Інша важлива **проблема**, що підіймається у творах – **кохання** людини та його доля в тоталітарному суспільстві. Тоталітарні держави бояться справжніх почуттів, що можуть призвести до непокірності та бажання їх відстоювати, тому часто державою заохочуються хаотичні зв'язки, а кохання вважається почуттям, якого варто соромитися [5, с. 186].

Ідея безсилля розуму перед біологічною природою особистості – характерна жанрова особливість антиутопії, яку варто виділити окремо. У романах нового часу все більше прослідковуються переживання з приводу того, що людина – це не розумна тварина, а, скоріше, тварина, що може бути розумною. Такі мотиви сатирично зображені у творах Г. Уеллса, М. Булгакова, О. Хакслі, Дж. Барта, А. Кестлера та ін.

Окрім зазначених характеристик антиутопії літературознавці також виділяють повторювані мотиви, велику кількість подібних образів-функцій, трафаретність мікросюжетів, що виключають альтернативні варіанти. Сюди відноситься однакова ідея, що втілюється в образах-типажах, системи держав та їхні безликі правителі (Старший Брат, Перший, Головнокомандуючий, Благодійник, Очі та ін.) [7, с. 205].

Дослідниця Л. Юр'єва виділяє **описи природи** в антиутопічному світі як окрему жанротвірну ознаку. Природа відділена від нового світу штучно високою огорожею, або існує на фоні життя нижчих класів та каст, або загнана в резервації, або використовується для виховання необхідних потреб у суспільстві розумного споживацтва. Небо завжди вкрите важкими, сіро-металевими, похмурими хмарами. Атмосфера наповнена відчуттям страху, яке підсилюється завдяки темному пейзажу. Відсутність природної зміни пори року та сонця – ще один символ життя нового суспільства, де надмірний розвиток цивілізації здійснює насилля над природою. В результаті природа стає не союзником для людини, а ворогом, що надає людині ще більшого відчуття приреченості [8].

Наступна ознака, що формує жанрово-змістову домінанту антиутопічного тексту – **суспільно-політична лексика**. Ця лексика використовується для вираження політичних поглядів письменника, а також для опису явищ суспільно-політичної дійсності. Опис економічної та соціальної сторони життя суспільства є обов'язковою складовою жанру, на відміну від науково-фантастичного роману, в якому опис соціального устрою суспільства вигаданої держави не є обов'язковим [5, с. 185].

Не кожен фантастичний твір може бути антиутопією, проте в антиутопіях доволі часто зустрічаються **елементи фантастики**. Фантастика в романах антиутопіях висвітлює негативні наслідки тих чи інших суспільних процесів, а також фантастичні ситуації допомагають розкрити недосконалість існуючого порядку. Головне для антиутопії – не розривати зв'язок з реальністю та соціальною проблематикою [2, с. 237].

У деяких різновидах жанру фантастика є основним засобом, що втілює утопічну мрію, домінанту поетики антиутопії та абсурдну дійсність. До них належать такі приклади:

- Історико-фантастична антиутопія ("Острів Крим" В. Аксьонова (1981), "Репетиція в п'ятницю" А. Гладіліна, 2018);
- Соціально-фантастична антиутопія ("Ми" Є. Замятіна (1924), "Майстер і Маргарита" М. Булгакова (1966), "Котлован" А. Платонова, 1968);
- Антиутопія-пародія ("Москва 2042" В. Войновича (1986), "Нотатки про кошаке місто" Лао Ше, 1933);
- Науково-фантастична антиутопія ("Рокові яйця" М. Булгакова, 1925);
- Роман-попередження ("Планета мавп" П. Буль (1963), "Війна в повітрі" Г. Уеллс, 1907);
- Антиутопія-алегорія ("Собаче серце" М. Булгаков (1968), "Кролики і удави" Ф. Іскандер, 1982) [2, с. 238].

Жанровій структурі антиутопії також притаманні риси **міфопоетики**. Проте якщо в утопії досліджується результат, то в антиутопії – історичний контекст функціонування політичних міфів. Так, якщо в утопіях наявні архетипні образи острова та героя рятувальника, то в антиутопіях відбувається міфологізація образу правителя. Наприклад, у "Тваринній фермі" Дж. Орвела спостерігається процес розміщення всіх стандартів життя в сім нових заповідей [5, с. 185].

Таким чином, антиутопія – це синтетичний жанр, якому притаманні ознаки утопії, сатири, соціально-психологічні мотиви та наукова фантастика. Все це породжує розвиток жанрових різновидів таких, як дистопія, квазіутопія, пантопія, какатопія, постантиутопія,

контр утопія та ін. У процесі дослідження ми виокремили **інваріантні** характеристики жанротворчих елементів:

- Географічно замкнене місце дії, у якому панує тоталітарна система, що обмежує права та свободи людей;
- Налаштований на бунт та ексцентричний головний герой;
- Деперсоніфікація персонажів;
- Хронотоп, відповідно антиутопічній традиції, не історичний, а належить до умовного моменту минулого, теперішнього чи далекого майбутнього;
- Повторювані ідеї, мотиви та проблеми, що втілюються в образах-типажах, системах держав та безликих правителів;
- Прояви міфопоетики;
- Наявність фантастичних елементів.

Оповідь у формі щоденника, історична пам'ять, безсилля розуму проти тваринної сутності належать до індивідуально-авторських рис антиутопій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вежлева О. В. Антиутопия как литературный феномен в художественной системе реализма (к вопросу о творческом методе антиутопии). Веснік БДУ. Сер. 4. 2007. № 2. С. 28 – 33.
2. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Приганик Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
3. Євченко О. В. Деякі родові риси поезики драми-антиутопії, 2004. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1558/1/1.pdf>
4. Іленьків Г. Літературна антиутопія як форма відображення політичної дійсності. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. № 7, 2. С. 364 – 372.
5. Кучер В. В. Поетика-роману антиутопії в рецепції сучасного літературознавства. Наукові записки. Серія "Філологічна". Кременець. № 36. С. 184 – 187.
6. Морсон Г. Границы жанра. Утопия и утопическое мышление. Москва. 1991. 405 с.
7. Шишкина С. Г. Литературная антиутопия: к вопросу о границах жанра. URL: <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2007/vgf-2007-02-199.pdf>
8. Юрьева Л.М. Русская антиутопия в контексте мировой литературы. Москва. 2005. 320 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.І. Ільїнська

УДК 81'373.612:316.722:39

Ковнір В.О.

КОНЦЕПТ "ЗАЗДРІСТЬ" ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ЕТНОСУ

У статті розглядаються базові поняття когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Описано своєрідність образних концептуальних одиниць, які вербалізовано під час процесу мовлення. Значну увагу зосереджено на концепті "зздрість" в російській та українській фразеології.

Ключові слова: концепт, концептосфера, лінгвокультурний підхід, лінгвокогнітивний підхід, фразеологія, фразеологічні одиниці.

The article discusses the basic concepts of cognitive linguistics and linguoculturology. The peculiarity of figurative conceptual units that are verbalized during the speech process is described. Considerable attention is paid to the concept of "envy" in Russian and Ukrainian phraseology.

Key words: concept, conceptsphere, linguocultural approach, linguocognitive approach, phraseology, phraseological units.

Мова – основний інструмент для пізнання, фіксування, узагальнення знань людини та їх трансформації у свідомості індивіда. Вона завжди була найяскравішою ідентифікацією народу. За її допомогою ми можемо пізнати не лише окрему особу, але й життя цілого народу. Мова слугує відображенням звичаїв, традицій, особливостей життя, світосприйняття, тому не дивно, що предметом багатьох досліджень є саме мовні структури.

Мовні структури, які відображають ментальність певного народу, хвилювали вчених ще з ХХ ст. Під ними розуміють таке когнітивне поняття як концепт. Процес мислення носія мови складається з формування в його свідомості образних уявлень, які перетворюються в концепти. Вони постають перед нами як багаторівневі складні інтелектуальні утворення, що базуються на досвіді окремої людини або на досвіді, набутому в колективі.

Термін "концепт" у сучасності використовують багато наук гуманітарного циклу: філософія, літературознавство, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія та ін. Це основне поняття, яким послуговується процес вивчення мовної картини світу, що почали вивчати ще з початку ХХ століття вчені – лінгвісти під час аналізування етнічних особливостей в лінгвістиці. Саме ці дослідження стали основою проєктування поняття концептосфери. Відкриття та впровадження цього поняття пов'язують з іменем В. фон Гумбольдта, Е. Сепфіра та Б. Уорфа. Вчені підкреслюють те, що, по-перше, людина – істота соціальна, яка не може існувати поза межами етносу, групи або общини, по-друге, мовна картина існує тільки завдяки ментальним особливостям етносу та концептам, які існують при трансформації інформації в уявленнях людей.

Розглянемо ближче поняття мовної картини світу, бо воно є дуже об'ємним за змістом та значенням. Використовують його для репрезентації тих мовних одиниць, що підлягають процесам категоризації й концептуалізації світу. Мовна картина світу повністю віддзеркалює культурні явища, що констатують існування концептуальної картини світу.

Відображенням ментальних ідейностей в духовному житті етносу часто є концепт. За словами Ю. Степанова : "Концепт – ніби згусток культури в свідомості людини", тому структура концепту є багатовимірною, він не є простою одиницею когніції у ментальному світі етносу [4, с. 42-67]. Вивченням концепту як особливої одиниці лінгвокультурології та лінгвокогнітивістики займалися такі вчені як О.С. Кубрякова, Л.О. Чижова,

Ю.С. Степанов, А.Вежбицька. Беручи за основу їх вивчення концепту й концептосфери, решта науковців зробили висновок про те, що концепт – особлива форма у прояві культурного життя народу.

Існують різні підходи до виокремлення концепту як одиниці ментальної свідомості, наприклад, лінгвокогнітивний і лінгвокультурний підходи, які не суперечать один одному, оскільки осмислення концепту у свідомості індивіда – це базова риса для концептосфери мовної спільноти, яка показує рівень розвитку мовної свідомості народу [3, с. 66].

Лінгвокультурологічний підхід передбачає вивчення мовної та концептуальної картини світу. У його руслі працювали Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін. За їхніми словами, концепт має містити в собі ядро, яке репрезентує особливості культури певного народу. Мовна картина світу значно вужче поняття, порівняно з концептуальною, бо вивчення концептуальної картини передбачає також вивчення різних типів мислення, на базі яких формується концептосфера. Система уявлень щодо об'єктивних реалій і система смислів втілена в словах-концептах [1, с. 43].

Лінгвокогнітивний напрям вивчали З. Д. Попова, Й. А. Стернін. Він спирається на вивчення концепту як на особливу трансформовану одиницю, своєрідний маркер, який вказує на особливості мислення окремого індивіда поза межами належності до певної спільноти чи етносу. Безсумнівно, обидва підходи взаємопроникають один в одного й формують ядро вивчення концепту й концептосфери в цілому.

За допомогою когнітивних процесів відбувається сприймання та відтворення інформації, яка лежить в основі фразеологічних одиниць, тобто фразеологізм у свідомості мовця – це стислий текст, який базується на основі особистого досвіду, що трансформує його в концепт.

У житті мовця значне місце посідає репрезентування етносу, яке часто виявляється в концептах – особливих формах ментальної культури, яка проявляє себе часто в їх вербалізації під час мовлення. Образ світу і його сприйняття ми часто можемо знайти на різних мовних рівнях, наприклад, на фразеологічному рівні. Фразеологічна концептуалізація деяких мовних одиниць, які за своїм лексичним значенням можуть бути цілком зрозумілими для носіїв мови певного етносу, може викликати складнощі в розумінні носіїв мови іншого етносу.

Сталі вирази мають велику культурну значимість, оскільки вони виступають як своєрідний маркер етносу, бо мають в своєму складі ядро, яке здатне описувати об'єктивні реалії, з якими зіштовхується носій мови, позначати їх емоційним (негативним чи позитивним) забарвленням.

Макросвіт фразеологічних одиниць базується на концептах, що містять трансформовані у свідомості мовця короткі висловлювання, які описують ментальну сутність. Специфіка фразеологізації концептів тісно пов'язана із процесом когніції в поєднанні з етнолінгвістичними факторами, а також взаємодією мови та свідомості представника певного етносу. Характеристика концептуальних одиниць в фразеології орієнтована на змістовий бік, який можна виділити при його репрезентуванні.

Мовознавці виділяють універсальні та національні концепти, які відображають основу уявлень певного етносу, наприклад, концепт "зздрість" : його можна віднести до універсального концепту, бо він входить до концептуальної сфери багатьох народів, але має різну семантичну наповненість та різнотипні лексеми. Семантична наповненість концепту "зздрість" в російській та українській фразеології вказує на те, що використовуються такі лексеми як жадібність, злість, недобррозичливість. Велика кількість фразеологічних одиниць передає дещо спотворене, те, що вказує на негативні наслідки як для мовця, так і для його співбесідника: рос. *"съел волк кобылу, да дровнями подавился"*; *"злой плачет от зависти, а добрый от радости"*; *"жаба душит"*, *"завистливый от завист исохнет"*; *"от зависти пожелтел ,от досады вспыхнул"*; укр. *"зздрість із жовтими очима"*, *"зздренному боком вилізе"*, *"залізо іржа з'їдає, а зздрий від злоти погигає"*, *" на чужій ниві все ліпшая пшениця"*, *"у чужих руках завжди більший шматок"*, *"зздрість ніколи спокою не має"*, *"хвацькості і зздрості нема ні пуття ні радости"* [2, с. 421 – 423].

Отже, при аналізуванні таких понять як концепт, концептосфера, концептуалізація фразеологічних одиниць, ми зробили висновок, що ці поняття повністю показують об'єктивне сприйняття суб'єктом світу, його особливості мислення при концептуалізації образу, особливості менталітету. Чимала кількість вчених-лінгвістів мають різні погляди щодо вивчення концептів і концептосфери, але всі вони згодні із тим, що це терміни когнітивної лінгвістики, яка спеціалізується на пізнанні, мисленні, аналізуванні інформації. Багато концептів, які існують у свідомості етносу ще до сих пір не вивчені, але більшість із них вже категоризована, наприклад, концепт "зздрість", який відносять до універсальних концептів використовуються різними народами. Варто зазначити, що він має конотативні смисли в складі окремих фразеологізмів, які відразу вказують на значення фразеологічних одиниць. Концепт, спираючись не лише на пізнавальні процеси й мисленнєві, але й на досвід мовця, історичний розвиток, є багаторівневим утворенням, що слугує інструментарієм віддзеркалення ментального рівня розвитку як етносу, так і окремих мовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Эмоциональная система. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 43
2. Даль В.Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / Владимир Иванович Даль. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2003.–Т. 4: В – П. – 2003. – 688 с., С. 421 – 423

3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Изд-во филол. ф-та МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
4. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. – 3-е изд. – М. : Академический проект, 2004. – С. 42 – 67

Рекомендує до друку науковий керівник професор Г.О. Михайловська

УДК [81:2]:001.82

Коршманюк А.В.

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОЗНАКИ РЕЛІГІЙНОЇ МОВИ

У статті розглядається сутність релігійної мови, її специфічні ознаки та структура. Обґрунтовуються такі властивості одиниць релігійно-церковної сфери, як статичність, канонічність, сакральність, езотеричність, дидактизм, символізм, архаїчність, узуальність, емотивність і етноконфесійна різноманітність.

Ключові слова: релігія, церква, релігійна мова, конфесійна лексика, категорія сакральності.

The article examines the essence of religious language, its specific features and structure. Such properties of units of the religious and ecclesiastical sphere as static, canonicity, sacredness, esotericism, didacticism, symbolism, archaism, usuality, emotionality and ethno-confessional heterogeneity are substantiated.

Keywords: religion, church, religious language, confessional vocabulary, category of sacredness.

Етимологія слова *релігія* вказує на його зв'язок з уявленням про благочестя (від лат. religio "благочестя, святість") [4. с. 65]. Іншими словами, релігійна мова – благочестива або свята (сакральна) мова. Під релігійною мовою ми розуміємо церковно-духовну знакову систему мовних засобів, яка відображає і відповідно виражає певні світогляди і уявлення людини про Бога з позиції теології і теорії креаціонізму. Креаціонізм трактуємо вслід за Є. М. Верещагіним як світоглядну концепцію, згідно з якою весь світ і люди були створені вищою силою – Богом [1. с. 92].

Релігійна мова є формою існування і вираження релігійного мислення та відіграє істотну роль у формуванні й розвитку релігійної свідомості людини, а релігійна література впливає на становлення внутрішнього світу людини, його морально-етичну концептосферу (такі категорії, як совість, мислення, мова і поведінка в суспільстві).

Для структури релігійної мови характерні такі ознаки або складові її елементи: статичність або апіорність, догматизм або канонічність, ортодоксальність, сакральність, езотеричність, дидактизм, символізм і герменевтизм, архаїчність і узуальність, емотивність, етноконфесійна різноманітність [7. с. 68].

Словниковому складу релігійної мови властива відносна статичність або апіорність, ніж динамізм і змінюваність, завдяки постійній стійкості церковної лексики, пов'язаної з істотними реаліями і концептами, які залишаються незмінними – відповідно до церковних канонів і статуту. Звідси впливає структурна ознака канонічності. Значимо, що церковному вживанні слово *канон* (від грец. *καanon* "правило") має подвійне значення. По-перше, це правило, яке церква затверджує щодо віри для обов'язкового виконання з боку віруючих християн. По-друге, канон є з'єднанням багатьох священних пісень в один стрункий склад [5. с. 22].

Наступним важливим елементом є сакральність, тобто священність, яка виступає головним центром всієї релігійної мови, так як головним джерелом релігійної літератури є Біблія – найдавніше зібрання книг, написаних пророками і апостолами під впливом

натхнення від Бога. Біблія складається з двох частин: Старого Завіту і Нового Завіту або Євангелія. Святе Письмо є книгою Церкви – громадського інституту, релігійної структурної одиниці, яким керує сам Господь.

Для церковної лексики характерна узуальність (відповідно загальноприйнятого вживання), моносемія і унікальність значень слова. Всі церковні таїнства й обряди мають виключно сакральний, тобто священний характер (наприклад, в католицизмі – *причастие, исповедь*; в православ'ї – *крещение, отпевание, миропомазание*). Звідси впливає структурна ознака езотеричності, тобто суто внутрішнє функціонування церковного словникового складу (мова в собі) – спеціально-професійний пласт лексики.

Із сакральністю тісно пов'язані структурні ознаки символізму і герменевтизму. Існують різні методи і версії роз'яснення й тлумачення Святого Письма, а також різноманіття релігійної символіки (наприклад, християнські символи: *священный крест* (як знаряддя) – символ порятунку людської душі й віри в Царство Небесне); *виноградная лоза* – це Ісус Христос Спаситель роду людського; *голубь* – символ Святого Духа, миру, чистоти; *рыба* – це також символ Месії – Христа, тобто помазаника. Месія – це давньоєврейське слово, що означає те ж, що і грецьке "Христос" (Помазаник Божий) [б. с. 102].

Прадавня мова і література були прозорими і зрозумілими за змістом, явно вираженими концептами навколишнього середовища для людини давньої епохи, в той час як для сучасної людини ті ж давні тексти є езотеричними, тобто не відкрито вираженими в смисловому контексті, з незрозумілими концептами і когніціями. Сучасна людина не може обійтися без герменевтичних ключів (тобто тлумачення) під час читання Біблії та інших релігійних текстів, що свідчить про великі тенденції до боговідступництва, а це означає вплив мислення на мову в негативному для теології і релігії дискурсі. У давній і середньовічний періоди переважала релігійна література, і тому мова могла повною мірою впливати на мислення, яке мало божественно-релігійну природу, а релігія і церква були важливими ланками в культурному житті людини. Головним законом для людей був Закон Божий.

Поступово, починаючи з XVII століття, в Європі церковно-релігійна література все більше витісняється світською, що призводить до тотальної секуляризації, тобто вилучення релігійного з життя суспільства і тому домінантою стає нецерковна, нерелігійна мова в силу історичного ослаблення позицій церкви, появи різних конфесій, а точніше – численних сектантських течій і шкіл. Вважаємо, що релігія ґрунтується на силі добра і любові – це символ й джерело світла і радості, а не темряви і зла, що лежить в основі демонології, куди відносяться магія, езотерика і окультизм, бо до релігії і тим більше до концепту "священність, святість" вони не мають ніякого відношення [1. с. 95].

Слід зазначити, що термін езотеричність рівнозначний іманентності на відміну від терміна езотерика – окультистичне вчення і практики, що виникли ще в давнину "(різні ініціації, таємні спілки, магичні церемонії і т. ін.), але отримали організаційне оформлення у XIX-XX ст. (теософія, антропософія, екстрасенсорика та ін.) як опозиція офіційної ідеології традиційних релігій" [3. с. 323].

"Також конфесійній лексиці властива архаїчність, яка пов'язана з узуальним і езотеричним, що є частиною архаїки, тобто традиційної культури, найбільш ранньої форми людської колективності, а також відповідних їм форм культури і релігійних уявлень" [3. с. 60]. Наприклад, *капище* – язичницький храм, кумир, ідол; *иссон* – запашна рослина Палестини з блакитними або білими квітами; стебла його, пов'язані в пучок, вживаються євреями для кроплення; *скиния* – намет, покров, крона (вітхозав.- похідна церква) тощо [б. с. 25].

На перший погляд здається, що релігійна мова тяжіє до моносемічної тенденції, проте релігійна лексика вся просякнута ознакою емотивності, емоційної експресивності, так як символом релігії є концепти *свет – добро* і взаємна любов між людиною і Богом, бо, як неодноразово підкреслюється в Євангелії, Бог є любов, і внутрішній світ віруючої людини ґрунтується на трьох головних чеснотах – вірі, надії і любові – через його прагнення

очиститися від гріхів й пристрастей для порятунку душі та її прощтовхування після смерті в рай, тобто Царство Боже (світ любові і світла) [2.с. 244]. Не випадково в конфесійній лексичі так багато слів з коренем благ- (наприклад: *благодать* – *благоволение, милость, благодарность, приятность; благодетствовать* – *делает другим добро; благодарствовать* – *благодарить, благостыня* – *благость, блаженство, добро* та ін. [6. с. 8-9]).

Завдяки таким релігійним концептам, як *свет, любовь, добро, блаженство, милосердие* і т. ін., релігійна мова грає відтінками сприймається як мова тепла, світла і доброти, тобто мова благочестя і святості.

За структурною ознакою дидактизму і просвітництва побудована вся церковно-релігійна література, яка наставляла і навчала свою паству добру, справедливості, любові до Бога і ближнього, дотримання заповідей Божих. Оскільки мовознавство виникло завдяки і за допомогою теології і служило потребам Церкви, звідси і теолінгвістику сучасні лінгвісти розглядають з погляду двох антипозицій: філогенезу (історичний розвиток) і онтогенезу (індивідуальний), які, безумовно, справили величезний вплив на концептуальну та мовну картини світу і перш за все на розвиток внутрішнього світу людини (становлення його духовно-морального вигляду і релігійного світогляду, його приналежності до тієї чи іншої етнічної конфесії).

З давніх-давен люди жили виключно церковно-релігійними уявленнями в силу переважання важливого життєвого середовища, яке вони цілком адекватно сприймали без будь-яких тлумачень, так як весь їхній побут був просякнутий релігійними віровченнями (спочатку язичницькими, а пізніше християнськими). Тому на ранніх етапах розвитку історії людства мислення сильніше впливало на мову, що, як уже говорилося раніше, спричинило появу науки про мову. За своїм складом мислення було виключно божественним, а значить і стародавні манускрипти були за своїм змістом, головним чином, релігійними, так як найбільш освіченими і культурними людьми в давнину вважалися ченці і церковнослужителі, які жили і працювали при монастирях і творили різні твори літератури, тобто створювали прарелігійну мову – основу сучасної релігійної мови або займалися перекладами Святого Письма з старосврейської, давньогрецької, латини на рідну мову. Вони справді були просвітителями свого народу.

Ще однією структурною ознакою релігійної мови є – етноконфесійна різноманітність, яка активно поповнюється псевдо- чи навколорелігійними течіями й напрямками сектантського характеру, намагаючись внести зміни в канонічну літературу, тобто заперечення і спотворення справжнього матеріалу, тому їх не відносять до класичної релігійної мови. Наприклад, в англійському світі існує одна з версій сучасного перекладу Біблії – це "Святе Письмо – Переклад нового світу": сектантські перекладачі "Свідки Єгови" при перекладі Святого Письма короля Якова "замість шести разів вживають старозавітне ім'я *Бога Йегова* 6120 разів або транслітеровано з єврейської мови вираз *Аллилуйя* передано словосполученням *хвала ИАГ* ("ИАГ"- це скорочення від імені Єгова)" [5. с. 28].

Отже, релігійна мова – важлива складова нашого життя та світогляду, без неї неможливе функціонування й розвиток конфесійної сфери. Вищезазначені структурні ознаки релігійної мови тісно взаємопов'язані, взаємообумовлені і впливають одна з одною. Концептуальним ядром у цій системі є сакральність, тобто категорія "священного, святого". Вважаємо, що ця категорія криється у вищій таємниці боговтілення – Слово Боже актуалізується в релігійній мові й в церковних таїнствах і обрядах та знаходить своє відображення в морально-етичних цінностях, призначених для людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верещагин Е.М. Библийская стихия русского языка / Е.М. Верещагин // Русская речь. – 1993. – № 1. – С. 90-98.
2. Мечковская Н.Б. Язык и религия / Н.Б. Мечковская. М.: Просвещение, 1998. – 352 с.
3. Новейший словарь религиоведения / О. К. Садовников, Г. В. Згурский. Ростов-н/Д, 2010. – 444 с.

4. Основы религиоведения: Учебник / Ю.Ф. Борунков, И.Н. Яблоков, К.И. Никонов и др.; под ред. И.Н. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2000. – 480 с.
5. Смирнова С.А. Святость как феномен русской культуры (семантическое и лингвокультурологическое описание): автореф. дисс... канд. филол. наук. / С.А. Смирнова. – Архангельск, 2005. – 28 с.
6. Словарь символов [под общ. ред. А.И. Потапенко, М.К. Дмитренко]. – М.: Редакция журнала "Народоведение", 1997. – 156 с.
7. Якимов П.А. Религиозная лексика – церковная лексика – библейская лексика: к вопросу о соотношении понятий / П.А. Якимов // Вестник ОГУ № 9 (158)/ сентябрь`2013. – С. 66-68.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Г.О. Михайловська

УДК 821.111-31(73)-82.09

Кравченко А.В.

ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ "ЗЛОЧИНЦЯ" У РОМАНІ Т.ДРАЙЗЕРА "АМЕРИКАНСЬКА ТРАГЕДІЯ"

У статті розглядається художня модель особистості "злочинця" у творчості Т. Драйзера. Досліджується художня своєрідність "героя-злочинця" на прикладі образу головного героя, визначаються причини індивідуальної злочинної поведінки героя як уособлення негативних рис американського національного характеру.

Ключові слова: художня модель, особистість злочинця, індивідуальна злочинна поведінка.

The article deals with artistic model of the offender's personality in Draiser's work. The artistic uniqueness of the 'hero-offender' on the example of image of the main character is investigated. Causes of individual criminal hero's behavior as an embodying of negative traits of an American character.

Key words: artistic model, offender's personality, individual criminal behavior.

Особистість як складне соціальне явище передбачає багатоаспектний й багаторівневий аналіз своєї сутності. Проблема особистості злочинця є однією з найскладніших і найбільш суперечливих у кримінальній психології та психології загалом. Тому не дивно, що злочинець як суб'єкт індивідуальної злочинної поведінки цікавий як у сфері юриспруденції, так і у сфері літератури, бо уособлює не лише дослідницький аспект для криміналістів, а й художній об'єкт для письменницької уяви.

Модель – "образ (у тому числі умовний чи умоглядний – зображення, опис, схема) чи праобраз (зразок) то чи іншого об'єкту чи системи об'єктів ("оригіналу" поданої моделі), що використовується у якості їх "замісника" чи "представника" [9, с. 399].

Художній твір може об'єктивно може розглядатись як художня модель загального, сукупного буття, що відтворює його суттєві, найбільш значущі аспекти. Художня модель направлена на дійсність у її сукупності та повноті.

Один з найяскравіших представників американського реалізму ХХ ст. Теодор Драйзер, став одним з першим, хто приділив у своїй творчості достатньо уваги теоретичному вивченню особистості злочинця (у статті "Злочинність та її коріння", 1931 р.) та практичному втіленню моделі злочинця у своїх художніх творах ("Американська трагедія", "Сестра Керрі", "Оплот").

Дослідженням творчості Т. Драйзера займались Р. Лехан, Ф. Матіссен, Р. Еліас, а також у російській американістиці значний вклад у вивчення творчості письменника внесли

С. Батурина, Я. Засурський, Г. Злобін та ін. Аналіз окремих аспектів творчості Драйзера представлений також і в дисертаціях В. Крушевської, Г. Постнова, Л. Крилової.

У статтях Т. Драйзера, присвячених проблемі злочинності, він звертається до соціального аспекту злочинної особистості, відзначаючи той факт, що злочини часто пояснюються середовищем, з якого виходить більшість злочинців. Сучасна письменнику економіка, характерна для капіталістичної країни, яка стрімкими темпами розвивається, на його думку, "сприяє збільшенню кількості злочинів проти власності" [3, с. 117].

"Американська трагедія" – головний твір письменника, присвячений проблемі злочину й традиційно вважається романом, де у найбільшій мірі втілені філософсько-естетичні погляди Т.Драйзера. "Американська трагедія" представляється тим масштабним епічним полотном, тим "дивовижним романом" [1, с. 26.], якого так не вистачало Сполученим Штатам Америки і в якому відобразились глобальні проблеми країни тих часів. Письменник –реаліст з документальною і навіть юридичною достовірністю описує у своєму романі злочин, характерний для історичного відрізка часу, що зображується.

Т. Драйзер створив свій твір на документально-юридичній, реальній основі, використавши навіть деталі конкретних подій. Як писав сам автор у книзі "Життя, мистецтво й Америка": "Улітку 1905 року було скоєно вбивство на озері Біг-Муз у горах Адирондака про що я написав через двадцять років у романі "Американська трагедія" [3, с. 147-148]. "Американська трагедія" народилась з декількох рядків кримінальної хроніки, як колись стендалівське "Червоне й чорне".

Убивство, скоєне Клайдом Гріфітсом не пересічне. Історичний факт не подібний художньому осмисленню конкретного факту. Т. Драйзер не акцентував свою увагу на рутинних фактах, хоч описаний ним злочин і мав реальну історичну основу. Його цікавили одиничні факти тільки тоді, коли в них були сконцентровані риси загальнолюдської свідомості, коли буденне ставало чимось значущим, а одиничне – всезагальним. У випадку Клайда Гріфітса злочин виступає як закономірний наслідок соціальної нерівності, як факт, що найточніше виражає аномалії суспільної свідомості американського громадянина тих часів. Письменник не наділяє героя гріховністю від самого початку, а зображує масштабну картину того, які соціально-психологічні метаморфози відбуваються у світогляді юного Гріфітса після зіштовхнення з суспільством, коли "шлях до успіху лежить через злочин" [7, с. 16].

Психологічний портрет Клайда Гріфітса створюється ще на початку роману й доповнюється у ході оповіді. На перших сторінках Драйзер підкреслює його винятковість, відстороненість, надлишкову емоційність:

"Високий, але ще не зміцнілий, з виразним обличчям, білою шкірою й темним волоссям, він здавався найбільш спостережливим і, безперечно, найчутливішим у цій родині; ясно було, що він незадоволений своїм становищем й навіть страждає від нього... Він був занадто юним, душа його – занадто відкритою до всякого прояву краси й радості, доволі чужих відстороненій і туманній дійсності, що панувала у душах його батька й матері" [2, с. 7].

Майже протягом усього твору Драйзер підкреслює слабкість характеру свого героя, крім тих моментів, що стосувались його поведінки з Робертою. Характер Клайда неоднозначний: він жадає просунутись по кар'єрній драбині:

"Від однієї думки, що він може отримати в такому значному закладі, як готель "Грін-Девідсон", Клайд широко відкрив очі й затремтів від хвилювання" [2, с. 32].

Клайд постійно бореться з сумнівами щодо правильності того чи іншого вибору. Він наївний, боязкий, невпевнений у собі, занадто слабкий, щоб протистояти обставинам, якимось по-дитячому реагує на світ. Так його дитяче захоплення вперше проявилось у готелі "Грін-Девідсон", що вразив його своєю помпезністю, розкішшю, показало його як дитину, яка ще не може виробити для себе якусь послідовну життєву позицію" [5, с. 163]:

"Нічого подібного він ніколи ще не бачив: дотепер бідність й боязкість заважали йому хоча б крадькома зазирнути у цей світ. Яка всюди марнотратна розкіш" [2, с. 32].

"Філософія Клайда – відголоски "суспільної" думки США, "американської мрії", що відображає прагнення досягти успіху у країні рівних можливостей, коли за словами В. Л. Паррингтона, "з'явилась нова Америка, неспокійна й мінлива... Вона загорілась бажанням досягти успіху, знайти легші шляхи до багатства, ніж шлях природного накопичення, що потребує тяжкої праці" [6, т. 2, с. 8]. Клайд не відчував віяння часу, а внаслідок слабкості й обмеженості егоцентричного мислення покірно обрав той життєвий шлях, по якому вела його "спільна" для більшості американців мрія про успіх. Як відзначали дослідники, Клайд Гріфітс – законне й природне породження "американської мрії", без якої не зрозуміти його трагедії як типової американської трагедії [4, с. 159].

Покарання Клайда Гріфітса більш "юридичне", ніж "моральне", хоча й не виключало моральні страждання героя, викликані почуттям відторгнутості й патологічною фобією – страхом смерті. Покарання полягало у самому акті – страті на електричному стільці й в очікуванні виконання вироку. Клайда гризли муки совісті, але він не звинувачував себе у злочинному діянні стосовно іншої людини, скоріше у злочинній бездіяльності, що призвело до смерті.

Таким чином, у своєму романі "Американська трагедія" Т. Драйзер робить акцент на вивченні психічного стану типової особистості, що вчинила злочин під руйнівним впливом певної суспільної ідеї, у поданому випадку "американської мрії". Герой "Американської трагедії" до самої загибелі відчуває себе в ролі жертви, несправедливо "відданий на заклання". Саме в цьому фіналі вбачається авторське прагнення письменника-реаліста, якій майстерно й впевнено зображує тіньові сторони сучасної йому американської дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Елистратова А.А. Духовный кризис молодежи США в американском романе// Современная литература США. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1962.-228 с.
2. Драйзер Т. Американская трагедия. В 2 ч., ч. 1 – М.: "Эй-Ди-Лтд", 1993. – 399с.
3. Драйзер Т. Жизнь, искусство и Америка. Статьи, интервью, письма. Сборник. – М: Радуга, 1988. – 416 с..
4. Литература США XX века. Опыт типологического исследования (Авторская позиция, конфликт, герой) / Ответственный редактор Я.Н. Засурский. – М.: Наука, 1978. – 568 с.
5. Литературная история США / Под ред. Р. Спиллера, У. Торпа, Т.Н. Джонсона, Г.С. Кэнби. В 3 т. – М.: Прогресс, 1979.
6. Паррингтон В. Л. Основные течения американской мысли: Американская литература со времени ее возникновения до 1920-х гг.: В 3 т.: Пер. с англ. – М.: Изд-во иностр. лит., 1963.
7. Солодовник В.И. Стиль Т. Драйзера – романиста: Дис. ... канд. филологических наук. – Краснодар, 1974. – 164 с..
8. Gastev Yu. A. Model. The Great Soviet encyclopedia: 30 vol. Vol 16. Moscow, Sovetskaya entsiklopediya Publ., 1974. Pp. 399–400 (in Russian).

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.Г. Штепенко

УДК 08:659.113.2

Кульман А. Є.

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ НА СТОРІНКАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТИ "THE WASHINGTON POST")

У статті розглядається структура, тематичне наповнення щоденної якісної газети США "The Washington Post". Автором визначено основні риси видання, проаналізовано публікації газети.

Ключові слова: американська щоденна газета, міжнародна журналістика, жанри публікацій.

The article considers the structure, thematic content of the daily high-quality USA newspaper "The Washington Post". The author identifies the main features of the publication, analyzes the newspaper's publications.

Key words: american daily newspaper, international journalism, genres of publications.

Видання "The Washington Post" – це американська щоденна газета, що видається в місті Вашингтоні, є найбільшою газетою столиці Сполучених Штатів Америки і входить у число найстаріших і найвпливовіших видань країни.

Власником видання є компанія Washington Post Company. Тираж газети складає 545 тисяч примірників щодня, 764 тисяч примірників у неділю. Газета отримала 47 Пулітцерівських премій, в тому числі шість окремих премій в 2008 році [1].

Газета була заснована в 1877 році Стілсоном Хатчинсом. Почала видаватися газета 6 грудня 1877 року накладом 10 тисяч примірників. На той час газета друкувалася обсягом чотири сторінки і коштувала три центи. У 1880 році з'являється недільний додаток видання. З цього часу газета стає першою міською щоденною газетою, що виходить 7 днів на тиждень. Цікавим фактом є те, що відомий журналіст Джозеф Пуліцер дописував для "The Washington Post" під час свого проживання у Вашингтоні.

Газета має велику кількість іноземних бюро, що розташовані у Багдаді, Боготі, Каїрі, Гонконгу, Ісламабаді, Єрусалимі, Кабулі, Лондоні, Мехіко, Москві, Найробі, Нью-Делі, Парижі, Шанхаї, Тегерані і Токіо. Крім того, газета має регіональні філії в штаті Меріленд і Вірджинії.

"The Washington Post" входить до числа провідних щоденних видань США. Видання зарекомендувало себе репортажами про політичні події з Білого дому, Конгресу, висвітленням різних аспектів діяльності американського федерального уряду. Серед жанрових матеріалів "The Washington Post" переважають термінові новини, репортажі на національні та міжнародні теми, нариси та коментарі.

Газета має 5 основних блоків: основний блок складається з першої шпальти, національні та міжнародні новини, бізнес, політика, редакційні статті та думки (аналітика). Другий блок – місцеві новини; третій блок "Стиль", що містить публікації на тему поп-культури, образотворчого мистецтва, кіно, музики, моди, авторських порад, комікси. Четвертий блок – спортивний, п'ятий – рекламний.

Основною тенденцією розвитку сучасної міжнародної журналістики можна вважати підвищений інтерес світових ЗМІ до подій в різних країнах світу. Вже не один рік поспіль Україна є в центрі уваги міжнародних ЗМІ. На сторінках газети "The Washington Post" активно публікується матеріали про події в нашій країні.

Яскравим прикладом цього є матеріал під заголовком "*Чому Україна та Росія все ще воюють*", який був опублікований в газеті 14.11.2019 р. у підрозділі "Східна Україна". Автор: Will Englund. Жанр: стаття.

На початку статті журналіст повідомляє читачам про привід, що спричинив написання матеріалу: 13 листопада, провідний американський дипломат на Україні Вільям Тейлор (William B. Taylor) назвав Росію "сусідом-задиракою". У тих заявах, які Тейлор зробив під час перших відкритих слухань у рамках процедури імпічменту, неодноразово виникала тема конфлікту між Україною та проросійськими сепаратистами, що почався в 2014 році [3].

Далі автор пропонує розібратися, що трапилося і в якій стадії зараз знаходиться конфлікт між Україною та Росією. Для полегшення читання публікації та кращого орієнтування читачів у матеріалі, журналіст ділить статтю на 5 блоків, які називає: Коріння конфлікту – в народному повстанні; Бойові дії низької інтенсивності тривають; У конфлікті на Сході України загинуло близько 13 тисяч осіб; Думки з приводу сепаратистських регіонів розділилися; Обережні спроби прийти до світу [3].

У першому блоці "Коріння конфлікту – в народному повстанні" автор досить чітко, точно, лаконічно окреслив причини конфлікту, а також описав ситуацію, що склалася на сьогодні на Сході України [3].

Журналіст чітко називає учасників конфлікту: "українські сепаратисти становлять собою змішану групу. До них відносяться ополченці з числа місцевих жителів, в тому числі представники злочинних угруповань, а також ополченці, які прибули на Схід України з Росії" [3].

Автор наголошує й на тому, що Москва заперечує інформацію про те, що вона надає безпосередню підтримку ополченцям на Сході України, а також заперечує свою причетність до катастрофи на Малайзійських авіалініях, під час якої загинуло 298 осіб. Хоча, як зауважує журналіст, що міжнародна команда слідчих на чолі з представниками Голландії прийшла до висновку, що ракета, яка в 2014 році збила пасажирський літак над східною Україною, належала російським збройним силам.

Повідомляє журналіст читачам й те, що з моменту початку війни пройшло вже п'ять років, і з часом вона перетворилася в конфлікт низької інтенсивності [3].

У кінці статті журналіст описує сучасний стан конфлікту, на якій стадії знаходяться перемовини, наголосивши, що у вересні Україна і Росія обмінялися 70 полоненими, у жовтні Зеленський заявив, що він готовий розглянути той план дій, який отримав назву формули Штайнмайера і який дозволить підготувати ґрунт для мирних переговорів. Однак після цього в Києві почалися протести проти "капітуляції". Публікація проілюстрована двома фотографіями, зробленими в АТО і зображують війських.

Загалом можна зробити висновок, що матеріали видання "The Washington Post" зроблені на актуальні суспільно-політичні теми, відображають сучасні світові проблеми. В центрі уваги видання – політичні події як міжнародні, так і національні, наприклад: "Імпічмент президента США посилює потребу Києва у зближенні з Москвою", "Як демократам вирішити головоломку імпічменту", "100 мільярдів за відмову від С-400", "Жінка в американській політиці – треба вміти за себе постояти", "Чи помилився Макрон в діагнозі НАТО?" та ін. Основними жанрами публікацій газети є інформаційні (замітки, звіти, репортажі) та аналітичні (стаття, коментар, огляд, рецензія). Усі матеріали видання характеризуються повними, різностороннім аналізом широкого кола фактів та явищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Eurotopics. European press roundup. <https://www.eurotopics.net/en/153771/the-washington-post>
2. Гресько О. В. Міжнародна журналістика: навчально-методичний посібник / О. В. Гресько. Київ: Грамота, 2009. 111 с.
3. Офіційний сайт газети The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 316.77:001.12

Лазник М.В.

СКЛАДОВІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТОК-ШОУ НА РАДІО: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглядається жанр суспільно-політичного ток-шоу. Його особливості на регіональному радіо. Автор виявляє і аналізує важливі аспекти створення суспільно-політичного ток-шоу – підготовка ведучого до ефіру та його поведінковий тип, вибір актуальної фоку-теми і компетентних спікерів.

Ключові слова: суспільно-політичне ток-шоу, радіо, фоку-тема, спікер.

The article deals with the genre of socio-political talk shows. Its features on regional radio. The author identifies and analyzes important aspects of creating a socio-political talk show-the preparation of the host for the broadcast, and his behavioral type, the choice of relevant focus topics and competent speakers.

Keyword: socio-political talk show, radio, focus topic, speaker.

Новий розмовний жанр на радіо – ток-шоу (англ. talkshow від talk – говорити, спілкуватися і show – показ, демонстрація) сформувався в умовах глобалізації, під впливом західних моделей комунікації. У науковій літературі зустрічається думка про те, що основними умовами для появи радіо ток-шоу стала реалізація зворотного зв'язку зі слухачами, яка мала місце в закордонних та вітчизняних радіоефірах [1]. Цей аргумент можна взяти до уваги, проте дослідження жанру ток-шоу на американському телебаченні говорить про те, що його джерела все ж таки слід шукати саме в американському телебаченні [2, с. 14].

Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що для української журналістики розмовні жанри медіа дискурсу, що отримали широкий розвиток в закордонних ЗМІ, представляють новий об'єкт дослідження. Ток-шоу на радіо, являючи собою нову дискурсивну практику, яка володіє комунікативною своєрідністю, до теперішнього часу не отримала достатнього комплексного наукового вивчення.

Метою статті є розглянути ті аспекти підготовки суспільно-політичного ток-шоу, які можуть впливати на його якість і попит у слухачів.

Наукова новизна поставленої у статті мети полягає у виявленні та аналізі важливих аспектів створення суспільно-політичного ток-шоу в регіональному ракурсі.

Визначень жанру ток-шоу сьогодні дуже багато. Основна думка дослідників зводиться до того, що ток-шоу це бесіда, обговорення актуальної теми в ефірі телеканалу або радіостанції. Повніше й універсальніше визначення з нашої точки зору дає Пошикин Т.А. в роботі "Організація телевізійного ток-шоу": "Ток-шоу – жанр теле- чи радіопередачі – дискусії, обговорення якого-небудь питання, в якому беруть участь запрошені в студію експерти й телеглядачі чи радіослухачі" [5, с. 27].

У величезному тематичному розмаїтті ток-шоу на радіо нашу увагу привертають саме суспільно-політичні передачі Українського радіо Херсон. В ефірній сітці радіо до таких радіопередач відносяться щоденні денне і вечірнє суспільно-політичні прямоефірне ток-шоу "Про це говорять" і "Тема дня". Цільовою аудиторією цих програм є мешканці Херсонської області, віком 35+. Це люди в продуктивному віці – працівники бюджетних установ, таксисты, водії громадського транспорту, жінки-домогосподарки, а також пенсіонери. Як правило вони слухають радіо "на фоні", їм важливі місцеві новини, вони є ретрансляторами та активними обговорювачами локальних тем. Експертами програми виступають фахівці у конкретних сферах, посадовці, політики-депутати та активісти партій, громадські діячі, журналісти, мешканці регіону.

У цих радіо ток-шоу реалізуються дискурсивні ознаки, що ріднять його з телевізійним ток-шоу: вони проявляються в особливостях сприйняття програми адресатом, в характері взаємодії учасників комунікативної ситуації, в особливостях реалізації сценарію.

Такими ознаками є:

1. Підпорядкованість комунікації темі спілкування; розвиток основної ідеї через ряд мікротем.
2. Пріоритетна роль ведучого у виборі теми бесіди з обов'язковим узгодженням її з запрошеним в студію експертами.
3. Активна роль слухачів – ознака, яка робить програму на радіо живою, "візуалізованою".
4. Контроль з боку ведучого мовної поведінки учасників, в тому числі "присутніх" в програмі дистанційно.
5. Просторова локалізація комунікативної ситуації пов'язана зі студією (радіостудією, телестудією).

6. Часовий параметр: ток-шоу проходить з певною циклічністю, в певний час (день, година, має встановлену тривалість). Так, денне суспільно-політичне прямиоефірне ток-шоу "Про це говорять" виходить в ефір щоденно, окрім вихідних о 12.15. Тривалість прямого ефіру 25 хвилин. Вечірнє прямиоефірне ток-шоу "Тема дня" виходить щоденно окрім вихідних о 17.20, тривалістю 25 хвилин.
7. Учасники комунікації, як правило, реалізують не тільки соціальний, професійний статус, а й особистісний.
8. Поліфонія програми досягається коштом діалогу/полілогу, за допомогою голосів учасників: ведучого, гостя студії, слухачів, які додзвонилися в ефір [4, с. 215].

Ключовою фігурою при підготовці суспільно-політичного ток-шоу є ведучий програми. А у випадку регіонального мовлення – ведучий виступає й одноосібним автором програми. Ведучий "повинен бути різнобічною і начитаною особистістю, володіти знаннями в області психології людини, адже саме він у ток-шоу є єдиною ланкою яка з'єднує спікерів та слухачів" [3, с. 34]. Існує три типи ведучих – інформатор, співрозмовник і наставник. В основному ці позиції впливають на відносини ведучого й аудиторії. Наприклад, ведучий-співрозмовник буде з аудиторією на рівних, а в ролі наставника він буде світоглядно направляти своїх слухачів. Це також впливає на розмову ведучого з експертами та слухачами. Від типу ведучого залежить і формат самого ток-шоу. Для ведучого-наставника не існує заборонених тем, саме це і приваблює аудиторію. Для ведучого-інформатора основним завданням є інформування аудиторії, донесення до неї правдивої інформації, яка буде цікава аудиторії. Він не висловлює своєї думки, не дискутує і не повчає аудиторію [3, с. 42]. Саме такий тип ведучого – ведучий-інформатор – характерний для суспільно-політичних ток-шоу "Про це говорять" і "Тема дня" Українського радіо Херсон.

Особливу увагу варто приділити питанням, які ведучий планує задати в ефірі. Точної кількості питань не існує. Ведучий не може заздалегідь знати темп мови співрозмовника, на яке питання він відповість односкладово, а на яке розгорнуто. Тому значущі й гострі питання повинні прозвучати на початку програми. Ось що з цього приводу говорить Е.Ю. Єнін "В голові ведучий повинен тримати три питання. Перше – те, яке він буде озвучувати наступним. Друге – те, яке він задасть, якщо на попереднє питання гість відповість стисло. І третє, запасне – про всяк випадок, щоб бути готовим скоригувати фокус-тему розмови. Якщо почує щось, що вартує зміни основної теми ефіру [2]. Отже, в залежності від завдання, яке ставить перед собою ведучий, він задає різні типи питань. На самому початку розмови можуть бути спрямовуючі запитання, які допомагають розкривати суть проблеми, а в середині ефіру вже будуть звучати питання що уточнюють отриману інформацію.

Важливе спостереження в специфіці роботи ведучого, з нашої точки зору, зробили дослідники А.С. Рудакова і Н.А. Урюпина: "В ток-шоу ведучий звертається не тільки до гостей студії, а і до слухачів. Ця подвійна адресація вважається одним з характерних ознак жанру ток-шоу. Ведучий ток-шоу безсумнівно визначає "лице" програми, є центральною фігурою ток-шоу, саме ведучий заявляє тему для обговорення, робить вибір між експліцитною та імпліцитною інформацією, робити висновки, направляє розвиток діалогу, створює певний образ себе" [6, с. 132-133].

Визначивши риси якими повинен володіти ведучий програми, варто подумати про тему ефіру. Від вдалого вибору теми залежить успіх програми у аудиторії, кількість дзвінків слухачів.

Тема ефіру (в широкому розумінні) – основний зміст програми. Теми можуть мати декілька підтем, до теми можна підійти під різним кутом зору. Щоб слухач не загубився під час прослуховування для кожного ефіру потрібно визначати фокус-тему. Важливо пам'ятати, що для регіонального мовника основним критерієм вибору теми є її місцева приналежність.

Фокус-тема – це конкретне питання, на яке необхідно знайти одну або декілька відповідей протягом одного ефіру. Питання має бути відкритим, на нього не може бути відповіді "так" чи "ні", і має бути актуальним для мешканців регіону. Регіональність, як основна вимога під час визначення фокус-тем, не виключає з обговорення в ефірі тем

національних або навіть міжнародних. У цих випадках, має бути чітко пояснено, як саме ці теми вплинуть на життя мешканців визначеного регіону.

Також у фокус-теми має бути інформаційний привід. Окрім цього, деякі теми в залежності від суспільної значущості можуть бути пролонговані на декілька ефірів.

Всі теми можна розділити на дві групи: подієві й тематичні. Перша група тем підтримується суспільним інтересам до якої-небудь події, яка вже відбулася або незабаром відбудеться. Найчастіше це відноситься до політики, спорту, значущих культурних заходів. Тематична група тем пов'язана з проблемами, які хвилюють суспільство протягом тривалого часу. Це можуть бути сезонні проблеми, такі як отруєння грибами, кліщовий енцефаліт, спалення опалого листа або гостросоціальні, наприклад здороження проїзду у міському транспорті, черги за довідками у ЦНАПі.

Вирішуючи робити ефір з певної теми ведучий повинен мати розуміння інформаційного приводу й актуальності майбутнього ефіру, наприклад до регіонального інформаційного приводу можна віднести:

- подія, що якимось чином впливає на жителів міста/селища регіону (фінансово, економічно, екологічно тощо);
- закони, постанови, ініціативи, що вплинуть на життя всіх/окремих категорій громадян;
- повернення до теми, розвиток якої потрібно промоніторити (розслідування, довготривалий конфлікт у місті тощо).

Далі, готуючись до ефіру, ведучий збирає всю можливу інформацію з цієї теми: офіційні дані, заяви, статистика, статті у перевірених джерелах, "дружні" або неофіційні дзвінки до фахівців з проханням допомогти розібратися, робота з першоджерелами – учасники події, конфлікту, постраждалі (сім'ї постраждалих).

Визначаючи ідею і загальний задум програми автор повинен поставити собі запитання – навіщо я роблю цю програму? Що я хочу сказати слухачам? Що мають зрозуміти слухачі після прослуховування?

Визначення ключових тез програми ще один важливий крок при підготовці ефіру. Необхідно виписати всі тези, які мають прозвучати в програмі – це дасть розуміння, про що взагалі піде мова. Обираючи інструменти для розкриття тез, потрібно звернути увагу на ефективності того чи іншого інструменту донести інформацію до глядача – це може бути синхрон, репортаж, цитата чи опитування.

Після того, як обрано тему і сформовано тези ефіру слід подумати про спікерів. Потрібно обирати спікерів для кожної тези. Обов'язково пояснюємо спікерам/гостям, що це за програма, яка функція гостя, в якому місці програми. Основна мета – отримати вичерпні і щирі відповіді. Можна використовувати "наївні" питання. Важливо бути людьми в комунікаціях навіть до тих, кому не симпатизуємо.

Усіх гостей ефірів можна поділити на: експертів і сторони конфлікту. Основними вимогами до експертів є їх компетентність: чи розуміється гість у темі та допомагає нам розкрити її фокус? Чи вміє він/вона вільно висловлювати думки? Важливо також перевірити чи експерт не заангажований?

Завершальним етапом підготовки є написання сценарію ефіру з дотриманням драматургії програми: Вступ – Зачин – Розвиток – Кульмінація – Розв'язка – Висновки.

Підбиваючи підсумок усього вищезазначеному варто відзначити, що визначити успішність тієї чи іншої програми стовідсотково неможливо, однак можна виділити основні складові успішного суспільно-політичного ток-шоу на радіо:

По-перше, це повністю підготовлений ведучий, який розбирається в темі програми.

По-друге, актуальна тема або проблема яка буде мати широкий відгук аудиторії (для регіонального мовника перш за все це регіональні теми, які стосуються саме місцевих слухачів).

По-третє, вірно підібрані під тему програми спікери, які можуть аргументовано прокоментувати подію, дати пораду або відстояти власну точку зору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гоян О. Основи радіожурналістики та радіо менеджменту : підручник / О. Гоян. – 3-тє вид., допов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 272 с.
2. Енин Е.Ю. Дао разговорной программы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zhurnal.lib.ru/e/enin_e_j/dao.shtml
3. Лебедева Т. В. Жанры радиожурналистики: Учебное пособие / Т. В. Лебедева. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 224 с.
4. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення: підручник / В. Я. Миронченко. – К.: ІЗМН, 1996. – 440 с.
5. Процикин Т.А. Организация телевизионного ток-шоу. М.: ИПК РТР, 2006. 162 с.
6. Рудакова, А.С., Урюпина, Н.А. Речевые стратегии ведущих в жанре ток-шоу // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – № 8. – С. 132-133.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.М. Юріна

УДК 821.111

Лиско А.І.

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті розглянуто загальне поняття "концепту", типологію концептів та концепт ЩАСТЯ в англійській мові, наведено приклад вербалізації концепту ЩАСТЯ в афористичних висловах.

Ключові слова: концепт, лінгвістика, афористичні вислови, концепт ЩАСТЯ.

The article considers the general concept of "concept", the typology of concepts and the concept of HAPPINESS in English, gives an example of verbalization of the concept of HAPPINESS in aphoristic expressions.

Key words: concept, linguistics, aphoristic expressions, concept of HAPPINESS.

Поняття "концепт" у лінгвістиці не має єдиного тлумачення та трактується в межах когнітивістики та психолінгвістики, у сфері яких працювали та працюють багато вчених, різноманітні визначення концепту сходяться. Різні види вербалізації авторського знання та пізнання зображуваної дійсності становлять основи текстового концепту. Концепти є тими ідеальними, абстрактними одиницями, якими людина оперує в процесі мислення. Вони відображають зміст отриманих знань, життєвого досвіду та результатів пізнання людиною навколишнього світу у вигляді певних одиниць, "квантів" знання. Людина мислить концептами [2].

Концепт актуалізує один або декілька будь-яких, не обов'язково суттєвих, ознак об'єкта. Концепт – це поняття, занурене в лінгвокультурний контекст, у конкретний простір і час [1].

Окрім цього, концепт – це багатозарове ментальне утворення, куди входять образний, поняттєвий, символічний та дискурсивний складники. Він має складну структуру, зміст якої лише частково можна виявити через засоби його репрезентації в мові.

Номінативне поле концепту ЩАСТЯ представлено різними мовними одиницями, які відносяться до ближньої та дальньої периферії даного номінативного поля і уможливають різне розуміння означеного утворення.

Згідно того, що концепт – це ментальне утворення, що відображає світосприйняття особистістю того чи іншого поняття, у кожної людини існує своє розуміння певної дефініції. Розглянемо осмислення концепту ЩАСТЯ в афоризмах різних особистостей.

В афористичному вислові відомої голівудської кінозірки Одрі Хепберн:

"The most important thing is to enjoy your life – to be happy. It's all that matters" – концепт ЩАСТЯ імпліковано мовними одиницями *most important thing, enjoy your life, matters*, що уможлиблює вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ НАСОЛОДА ЖИТТЯМ.

Бути щасливим закликає Далай Лама у своєму афористичному вислові:

"The purpose of our lives is to be happy."

Концепт ЩАСТЯ експлікується номінативними одиницями *purpose, lives* і уможлиблює реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ МЕТА ЖИТТЯ.

У розумінні відомої британської письменниці Елізабет Гілберт щастя осмислюється як порозуміння себе, того як людини сприймає цей світ:

"Embrace the glorious mess that you are."

Афористичний вислів імплікує концепт ЩАСТЯ і дає змогу реконструювати концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ПОРОЗУМІННЯ СЕБЕ.

Бенджамін Франклін асоціює щастя з насолодою життям, що іноді люди знаходять у вині:

"Wine is constant proof that God loves us and loves to see us happy."

Номінативні одиниці *Wine, proof, God loves*, та вираз *loves to see us happy* вербалізують концепт ЩАСТЯ, що уможлиблює вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ НАСОЛОДА ЖИТТЯМ.

Лілі Пуліцер розуміє, що бути щасливою ніколи не вийде з моди:

"Being happy never goes out of style."

У наведеному афористичному вислові концепт ЩАСТЯ актуалізується мовними одиницями *Being happy, out of style*, які дають змогу реконструювати концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ СПОСІБ ІСНУВАННЯ.

Розуміння щастя відомою голлівудською акторкою Дрю Беррімор розкрито в її афористичному вислові:

"Happiness is the best makeup."

Словосполучення *best makeup* імплікує концепт ЩАСТЯ і сприяє вилученню концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ПРИКРАСА.

Відома британська письменниця Емілія Дікінсон розуміє ЩАСТЯ як головний сенс життя – радість:

"The mere sense of living is joy enough."

Концепт ЩАСТЯ осмислюється в термінах концепту РАДІСТЬ і уможлиблює реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ РАДІСТЬ.

Осмилення щастя відомою голлівудською акторкою, дружиною британського принца Гаррі, Меган Маркл розкрито в її афористичному вислові:

"Roll with the punches and enjoy every minute of it"

Ідіоматичний вислів *Roll with the punches*, що позначає відклонитися від удару супротивника імплікує концепт ЩАСТЯ і допомагає вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ

Глибокий філософський смисл афористичного вислову Голі Хавн дає розуміння щастя як прийняття сутності свого "Я".

"The only thing that will make you happy is being happy with who you are"

Концепт ЩАСТЯ імпліковано номінативними одиницями *being happy, who you are*, що уможлиблює реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ПРИЙНЯТТЯ СЕБЕ.

Усе життя Матері Терези було присвячено допомозі хворим, бідним, тим, хто потребує турботи. Тому зрозумілим є сприйняття нею щастя як любові до ближнього:

"Spread love everywhere you go. Let no one ever come without leaving happier".

У контексті афористичного вислову, вираз *Spread love everywhere you go* та словосполучення *leaving happier* вербалізують концепт ЩАСТЯ і дозволяють вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО.

Американський президент Абрахам Лінкольн асоціює щастя з вибором кожної людини, яка сприймає його таким, яке воно є в її уяві про щастя:

"Most folks are as happy as they make up their minds to be."

Вираз *they make up their minds to be* актуалізує концепт ЩАСТЯ і дає можливість реконструювати концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ВИБІР.

Співачка Алісія Кіз убачає в щасті простоту, саме вона робить людину щасливою:

"Simplicity makes me happy."

Лексема *Simplicity* експлікує концепт ПРОСТОТА, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і реконструює концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ПРОСТОТА.

А для Сьюзан Антони щастя асоціюється з незалежністю:

"Independence is happiness."

Лексема *independence* експлікує концепт НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, у термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ.

Деякі люди сприймають щастя як хвилі моря, які то підпливають поряд з людиною, а то відходять далеко від неї, але знов з'являються:

"Happiness comes in waves. It'll find you again."

Лексема *waves* актуалізує концепт ХВИЛЯ, у термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і дає змогу вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ХВИЛЯ.

Для інших – щастя асоціюється з якимось потребами, що становлять сенс життя людини: статки, статус у суспільстві, заможній чоловік, добробут.

"When you love what you have, you have everything you need."

Афористичний вислів *When you love what you have, you have everything you need* імплікує концепт ПОТРЕБИ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і сприяє реконструкції концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ.

Іноді людина замислюється над сенсом життя і вбачає в понятті щастя любов до ближнього: батьків, дітей, коханого, близьких друзів:

"Love is that condition in which the happiness of another person is essential to your own."

Лексема *Love* актуалізує концепт КОХАННЯ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і уможливує вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ КОХАННЯ.

Словосполучення *happiness of another person, essential to your own* імплікують концепт ВЗАЄМНІСТЬ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ, і дозволяють реконструювати концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ВЗАЄМНІСТЬ.

Сприйняття щастя через життя, про яке ми мріємо, і яке в нашому розумінні – гарне, осмислюється в поданому афористичному вислові:

"Happiness is letting go of what you think your life is supposed to look like."

Даний афористичний вислів імплікує концепт ЩАСТЯ і дає змогу вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ОМРІЯНЕ ЖИТТЯ.

У відомій пісні Леді Гаги, співачка цікавиться чи щаслива дівчина у сучасному світі, або вона шукає те, що становить сенс її розуміння щастя:

"Tell me smth girl/ Are you happy in this modern world?"

Or do you need more?/ Is there smth more, you are searching for?"

Лексеми *happy, searching* актуалізують концепт ЩАСТЯ і допомагають вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ПОШУК. Проаналізовані афористичні вислови уможливили розуміння щастя як позитивного емоційного стану людини, яке уподібнюється абстрактним явищам: ПРИКРАСА, МЕТА ЖИТТЯ, ХВИЛЯ, ОМРІЯНЕ ЖИТТЯ, ПРОСТОТА, СПОСІБ ІСНУВАННЯ, НАСОЛОДА ЖИТТЯ, емоційному стану людини: КОХАННЯ, ПОРОЗУМІННЯ СЕБЕ, ВЗАЄМНІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ПРИЙНЯТТЯ СЕБЕ, ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО, РАДІСТЬ, діяльність людини: ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ, ВИБІР, ПОШУК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И. Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.

2. A Walk to Remember. [Electronic source]. – Access: <http://www.dailyscript.com/scripts/awalktoremember.html>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Белехова

УДК 811.131.1'42'38:[659.1:687.5]

Лісовець А.М.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ ПАРФУМЕРНО-КОСМЕТИЧНИХ ТОВАРІВ

У статті розглянуто стилістичні особливості французьких рекламних слоганів. Досліджені та проаналізовані рекламні оголошення парфумерних та косметичних товарів.

Ключові слова: реклама, рекламний текст, слоган, стилістика

The article deals with the stylistic characteristics of French advertising slogans. Perfume and cosmetics advertisements were researched and analyzed.

Key words: advertising, advertising text, slogan, stylistics.

У процесі розвитку сучасного інформаційного суспільства зростає роль рекламної діяльності та необхідності комплексного аналізу рекламного тексту для виявлення способів впливу на споживача засобами мови.

Останнім часом лінгвісти все більше звертають свою увагу на рекламу як на один із видів лінгвістичного дискурсу, оскільки рекламні тексти є стилістично забарвленими, мають різні синтаксичні фігури та багаті на нові лексичні засоби.

Виразні засоби, за допомогою яких привертають увагу потенційних споживачів популяризації продуктів, послуг чи креативних ідей, є різноманітними. Саме це й спонукає до пошуку нових лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів, здатних залучати споживачів [1, с. 199].

"Сухий" рекламний текст без лексико-стилістичного забарвлення, коли просто називається товар з його основними характеристиками мало ймовірно зацікавить та буде приваблювати споживача. Частіше за все люди купують те, реклама чого найбільше запам'яталась та зацікавила. Вибір товарів та послуг сьогодні настільки різноманітний, що рекламіст має зацікавити, щоб споживачі звернули увагу саме на його товар, а не конкурентів [2, с. 232].

Реклама досягає своєї цілі тільки тоді, коли при формуванні рекламного тексту враховуються особливості людської психіки. Найвідомішою рекламною моделлю є AIDA (attention – interest – desire – action, тобто увага – інтерес – бажання – дія), запропонована американським рекламістом Елмером Левісом ще в 1896 році. Ця модель показує стадії психологічного впливу реклами, а саме привернути увагу, зацікавити, викликати бажання та зрештою підштовхнути людину до рішення зробити покупку чи скористатися послугами [3, с. 63].

Ю.В. Шатін у праці "Побудова рекламних текстів" виділяє основні стильові принципи в рекламі:

- зрозумілість та природність тексту;
- дохідливість та оригінальність;
- виразність;
- експресивно-емоційний код;
- правдивість;
- стислість [4, с. 87].

Стилістичні засоби використовуються у французькому рекламному слогані щоб зробити текст більш яскравим. Вони є засобами впливу на покупця, які додають виразності

тексту та надають рекламі глибокий зміст. Найчастіше використовуються наступні стилістичні засоби як основні прийоми досягнення максимального ефекту слогана:

– **Епітет**

"*La vie est belle*" (*parfum Lancôme*) – "Життя прекрасне" (парфуми від *Lancôme*).

"*La peau durablement douce et souple*" – Шкіра м'яка й еластична надовго (рекламний слоган косметичного бренду *La Roche Posay*).

– **Метафора**

"*Un petit bonheur pour chacune de mes humeurs*" (*Le Petit Marseillais*) – Трохи щастя для кожного мого настрою (*Le Petit Marseillais* – французька косметика по догляду за тілом та волоссям).

Цей слоган є також яскравим прикладом того, що для створення ефектних рекламних лозунгів досить часто використовуються ритм і рима.

– **Порівняння**

"*Bucheron, comme la caresse d'une pluie d'été*" – *Bucheron* як ласка літнього дощу (*Bucheron* – парфуми).

"*Aimez – moi comme je vous aime*" (*Caron, parfum*) – Люби мене, як люблю тебе (*Caron* – парфуми).

– **Гіпербола**

"*Plus noire, que la nuit*" (*Le mascara L'Oréal*) – Чорніша, аніж ніч" (Туш *L'Oréal*).

– **Полісемія**

"*La nuit tombe, les garçons aussi*" (*parfum "Belle de minuit"*) – Падає ніч і чоловіки також (парфуми "*Belle de minuit*").

Мається на увазі, наступає ніч і чоловіки втрачають розум від аромату цих парфумів.

– **Протиставлення**

"*La vie n'est pas en noir et blanc, elle est en or*" – *J'Adore de Christian Dior* – Життя не в чорно-білому кольорі, а в золотому (парфуми *J'Adore* від *Christian Dior*).

– **Оксиморон**

"*Ne soyez pas en froid avec l'hiver*" – Не холодно взимку (рекламний слоган косметичної торгової марки *Neutrogena*).

Досягненню більшої емоційності, виразності і переконливості в цілому сприяє також:

– вживання антонімів, синонімів і омонімів

"*Ange ou démon*" (*Givenchy, parfum*) – Ангел чи демон (парфуми *Givenchy*).

– використання повторів

"*De plus en plus forts, de plus en plus longs*" (*Garnier, shampooing*) – Все сильніше, все довше (шампунь *Garnier*).

– використання інфінітивів та уточнень

"*Nourrir et revitaliser les cheveux secs et très secs*" (*Karité, shampooing*) – Підживлюють і оживляють сухе і дуже сухе волосся (шампунь *Karité*).

Отже, написання рекламного слогану – це своєрідне мистецтво переконання, де кількома словами потрібно передати всю суть рекламної марки, адже саме текст є носієм інформації. Мовленнєві засоби, що вживаються в рекламі, досить різноманітні, тож якщо ними вміло і кваліфіковано користуватися, дають бажаний ефект. Усі засоби мови актуалізують рекламний текст. Різноманітність прийомів словесного вираження, посилення експресивності, що супроводжує навіть найпростішу тему повинні бути принципами створення реклами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зелена Ю.Л. Лінгвопрагматичний аспект сучасного франкомовного рекламного тексту. *Вісник Львівського університету. Сер. Іноземні мови.* 2013. Вип. 21. С. 197-202.
2. Кафтанджиев Х. Гармония в рекламной коммуникации: монография. Москва: ЭКСМО, 2005. 368 с.

3. Ромат Е.В. Реклама: Учебник для студентов специальности "Маркетинг".– 5-е изд., перераб. Санкт-Петербург: 2002. 512 с.
4. Шатин Ю. Построение рекламных текстов. Москва: Бератор-Пресс, 2002. 128 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Голотюк

УДК 821.111-31.09

Лукін О.В.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ТЕМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ РОМАНІ

У статті подано загальний огляд творчості англійських письменників, які зверталися до жанру морського роману, наведено характеристику жанру морського роману та розглянуто його відмінності від романів інших жанрів.

Ключові слова: морський роман, мореплавання, англійський морський роман, морська тема.

The article gives an overview of the works of English writers who turned to the genre of sea novel, describes the genre of sea novel and considers its differences from novels of other genres, dictated by the peculiarities of the thinking of contemporary sailors.

Key words: sea novel, navigation, english sea novel, sea theme.

Сама стихія океану, її непередбачуваність, сила та велич змушували моряків виробити певні ритуали плавання в основі яких лежать часто упередження та забобони незалежно від національності моряка. Так, наприклад, добрий капітан ніколи не покидав порту в п'ятницю (адже це день розп'яття Христа), поява жінки на військовому кораблі означало біду, свистіти на судні також було заборонено, адже це може викликати гнів господаря моря і таке інше.

Багатівіковий досвід мореплавання сформував у мореплавців неповторне ставлення до катастроф, що відбуваються в океані. Моряки ніколи не кажуть "судно загинуло в морі", лише у найтрагічніших випадках прозвучить "корабель не повернувся у порт". І хоча різниця у цих формулюваннях дуже незначна, проте саме друге акцентує увагу на незвичайному і особливому розумінні мореплавцями самого океану, корабля та службі на флоті (будь то торговий чи військовий корабель). Наведене висловлювання поєднує розуміння гармонії моря і судна з певною долею фаталізму та надії. Саме морю належить така цінність моряка, як його душа, ось чому місце кораблетроці назавжди стає і місцем погребіння. Глибока філософська традиція, що перевірена віками і наслідувана кожним моряком тому, що "той, хто в морі" завжди ризикує власним життям: кожна година несе щось невідоме, кожна мить непередбачувана, море, як і океан, тяжко карає за помилки, а люди протягом всієї своєї історії продовжують вступати у боротьбу з цією стихією, ніколи не знаючи результату.

Зображення морів та океанів, подорожей, кораблів має дуже багату та давню традицію у світовій літературі, традицію, що бере початок ще з міфології, набуває розвитку в античні часи і отримує своє та неповторне наповнення у літературі різних націй. Так, наприклад, океан, являючи собою непорушну універсалію всесвітнього масштабу, стає такою художньою реалією, котра стимулювала виникнення найрізноманітніших варіантів її оспівування у світовій літературі. Починаючи від невеликих художніх змалювань до величної форми роману.

Починаючи аналізувати величну і горду тему океану в літературі та те, як знайомство з океаном може впливати на людину, а отже і на мистецтво, важливо визначити поняття морського роману та морського мотиву. В іншому ж випадку існує ризик зведення багатозначності, закладеної у самій субстанції, лише до того, як вона впливає на емоційний стан людини.

Жанрова система морського роману є дуже складним явищем, яке неможливо легко класифікувати та уніфікувати. Частково це неможливо через велике різноманіття літературних форм. Окрім того, жанр морського роману надзвичайно легко піддається змінам, тобто дає можливість створювати на основі базового інтертексту найрізноманітніші твори, і при цьому зберігати головні жанроформуючі величини. Жанр морського роману навіть за умови виходу автора за усі відомі його рамки, будучи постійно мінливою літературною величиною, надає можливість митцям відчутти та проявити їх художні свободи у модифікації цього жанру.

Морський роман – це жанровий різновид роману, що вступає у взаємодію з іншими його формами: утопічним, філософським, пригодницьким, "виховним", романом-притчею, романом-подорожжю. Дж. Конрад так формулював значення стихії моря в минулому і сьогоденні Англії: "Це могло статися тільки в Англії, де люди і море – якщо можна так висловитися – сходяться: море, проникає, вторгається в життя більшості людей, а люди пізнають про море щось або все, розважаючись, подорожуючи або заробляючи собі на шматок хліба" (Конрад Дж.) [2, с. 10].

Генезис морського роману перегукується з фольклором, міфологією, героїчним епосом, в яких по-своєму відбився процес освоєння людиною навколишнього світу. В основі давньогрецького міфу про аргонавтів лежить сюжет морського плавання героїв (серед яких можна назвати Ясона, Адмета, Мелеагра та Пелея) на судні "Арго" по Егейському та Чорному морях в казкову країну Колхиду за таємничим золотим руном. Мотив пригод посеред водної стихії з епізодами бурі, корабельних аварій становить найважливішу частину сюжету "Одіссеї" Гомера. Багато в чому аналогічні ситуації знаходять відображення і в "Енеїді" Вергілія.

Витоки англійського морського роману, як найбільш "репрезентативного" для даної жанрової форми, беруть свій початок від епохи раннього Середньовіччя: точкою відліку зазвичай називають пам'ятку англосаксонської літератури – "Моряк" (975), анонімний герой якої оповідає про небезпеки, що чатують на людину посеред океанських хвиль. Руйнування усталених уявлень про межі світу, колонізація нових земель, великі географічні відкриття, поява відважних капітанів (Колумб, Магеллан, Васко да Гама) в епоху Відродження покликає до життя документально-щоденникові книги про подорожі.

Доля людини на безлюдному острові – одна з важливих тем літератури, починаючи з діалогів Платона ("Тімей", "Критий"), який описав легендарну процвітаючу країну на острові Атлантида, що зникла в глибинах океану. В "Утопії" (1515-16) Т. Мора на загубленому серед моря острові автор створює досконалий державний і суспільний устрій. Філософське пояснення знаходять події на острові в трагікомедії "Буря" (1612) У. Шекспіра, це "гімни прекрасного людству" [5], котре чекає щастя, так само як і опис ідеальної держави в "Новій Атлантиді" (1627) Ф. Бекона.

Неможливо не згадати творчість лондонського письменника Д. Дефо, автора, який дуже малу частину життя присвятив саме мореплаванню. Проте писав про море так, що на сторінках його творів читач буквально відчуває морську сіль. Такою є сила цього автора, яку називають одним словом усі дослідники літератури – переконливість. Острови Атлантики, джунглі Африки, пекельні муки, події його часу і давно забутого минулого – все під силу йому описати з величезною долею достеменності. Записи нібито державних осіб, створені цим автором, приймають за справжні мемуари навіть люди, які глибоко вивчають політику. А мандрівники ладні повірити у те, що в місцях, які вони вже дослідили, ще до них побував автор "Робінзона Крузо". У романі Д. Дефо "Життя і піратські пригоди славного капітана Сінгльтона" (1720) морський простір постає як засіб, що відкриває шлях до збагачення. Проблема індивідуального існування "природної людини" поза цивілізацією піднята в "Робінзоні Крузо" (1719) Дефо вводить елементи морського роману, що дало стимул для появи "робінзонад" в інших літературах. Сюжет морської подорожі, пов'язаного з відвідуванням незвіданих країн і островів, широко використовувався для створення сатиричної алегорії. Аналогічний прийом лежить в основі "Подорожі Гуллівера" (1726).

Новий аспект морської теми розкривається в літературі романтичної епохи. Морська, океанська стихія – один з улюблених і багатозначних образів, метафора, яка зазвичай співвідноситься з душевним станом ліричного героя Дж.Байрона (в "Паломництві Чайльд-Гарольда", 1809-18, "Східних поемах") С.Т.Колріджа.

Формування основних ознак жанру пов'язано з творчістю В. Скотта і Дж.Ф. Купера. Скотт представляє океан своєрідною дійовою особою, Купер показує корабель і моряків як соціальний організм, пише про морську справу як про ремесло, що вимагає високого рівня професіоналізму. Однак закріплення жанру морського роману, формування його визначень і констант, багато дослідників пов'язують з ім'ям англійського письменника Фредеріка Маррієта (1792-1848). Пройшовши тривалу школу флотської служби, перш ніж взятися за перо, Маррієт створив серію морських романів ("Морський офіцер Френк Мілдмей", (1829); "Королівська власність", (1830), "Служба на купецькому кораблі", (1832); "Пригоди Пітера Сімплі", (1834); "Персивал Кін", (1842)), які користувалися широкою популярністю. У Маррієта корабель – це соціальний феномен, організм, підпорядкований особливій регламентації, "ритуалам моря". Новаторство Маррієта в освоєнні морської теми відзначали його сучасники (В. Ірвінг, Ч. Дікенс, У. Теккерей) і письменники пізніших часів (Р. Стівенсон, В.Вулф, Т. С. Еліот, Е. Хемінгуей). Критики навіть вживали вислів "століття Маррієта", маючи на увазі його вплив на розвиток жанру. На думку Конрада, Маррієт трансформував форму морського роману, розкривши своєрідність буття особистості в океані "між небом і хвилями".

У другій половині 19 століття Г.Мелвілл активно освоював морську тему спочатку в документальній розповіді ("Тайпеї", (1846); "Ому", (1847), потім в романі "Білий бушлат" (1850), показавши побут американського військового судна, що стало прологом до створення його роману "Мобі Дік" (1851). Модифікацією морського роману стає роман про піратів. Стівенсон, продовжуючи лінію Скотта і Маррієта, створює роман "Острів скарбів" (1883).

Морська тема по-новому змальовується в рамках науково-фантастичного роману Жуля Верна "Діти капітана Гранта", (1867); "Таємничий острів", (1875); "Навколо світу за 80 днів", (1872). Письменник вперше вводить мотив перебування в водних глибинах, що пов'язано з появою підводного човна ("Двадцять тисяч льє під водою", (1869).

Отже англійський морський роман має свої самобутні риси і створює особливу інтертекстуальну мережу, в якій творче начало одного автора доповнюється відмінними рисами письма іншого. Це знаходить свій прояв у цитаціях (часто потайних), алюзіях та ін., що також демонструє читачеві рівень обізнаності автора у творчості його попередників та сучасників. При цьому національна приналежність автора завжди дуже чітко та яскраво показана у творах, що робить можливими подальші літературні зближення.

Варіативність реалізацій жанру морського роману в різноманітних літературних традиціях все ж не являє собою єдиного цілого, кожна з них є унікальною і не може замінити іншу. Можливо єдиним проявом стабільності у його жанровій системі можна вважати саме наявність чітко вираженої національної забарвленості художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конрад Дж. Избранное, *Государственное издательство ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ* / за ред. Е. Ланн. М. 1959. С. 10.
2. Купер Дж.Ф. Морская волшебница, или бороздящий океаны, Одесса : Маяк, 1982. 376 с.
3. Струкова Т. К становлению и развитию жанра: морской роман. *Вестник ВГУ. Гуманитарные науки.* 2001 № 1. С. 204-214.
4. Урнов Д.. Создатель Робинзона. *Правда.* 2000. М., 1971. С. 476-510.
5. Шустилова Т. КОНЦЕПТЫ ВЛАСТИ И ПОДЧИНЕНИЯ В ПЬЕСЕ У. ШЕКСПИРА "БУРЯ". *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика.* 2015. № 2. С. 32-40.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Висоцький

ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ ЖІНОЧНОСТІ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ФАНСУАЗИ САГАН

У статті розкривається поняття концепту та розглядаються гендерні особливості зображення жіночих образів у прозових творах Франсуази Саган.

Ключові слова: текстовий концепт, жіночність, гендер, структура тексту.

The article deals with the concept and the gender features of the depiction of female images in the prose works of Françoise Sagan.

Key words: text concept, femininity, gender, text structure.

Сучасні розвідки когнітивної поетики відзначаються низкою особливостей, оскільки розуміння художнього тексту як цілісної структури, в якій реалізовано задум автора, припускає множинність його інтерпретацій [2]. Кагановська О. М. прирівнює художній текст до концептуальної єдності, вона пропонує систему текстових концептів художньої прози [8].

Текстовий концепт показує набір концептуальних пріоритетів, формує індивідуально-авторську картину світу в художньому творі [10]. За Кагановською О. М. текстовий концепт це "мовленнєво-розумове утворення змістового плану, що характеризується багатосмисловою напруженістю й надкатегоріальністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої експлікації" [8, с. 24]. За допомогою дослідження походження і функціонування текстових концептів, у сучасній романістиці виокремлюють концепт-константу [9], концепт-ідею [1], концепт-сценарій [7], розглядають оповідний простір як площину розгортання концептуальної інформації та ін.

Після двох світових війн роль жінки у суспільстві зростає, так як саме на тендітні жіночі плечі в той час лягли усі обов'язки: виховувати дітей, вести господарство, заробляти на життя і таке інше. Потроху гендерна картина світу знаходила гармонію. Адаже навіть на війні жінки були потрібні і були не менш хоробрими воїнами, аніж чоловіки. Це послужило однією із причин почати боротьбу за жіночі права, показати всьому світові хто такі жінки. Так виникають жіночі подеколи автобіографічні романи, розповіді про жінок, жіноче життя, долі, почуття і тд. Саме пояснює актуальність обраної теми – розгляду концепту жіночності в прозових творах.

Саме у післявоєнній Франції і заявила про себе як письменниця нового часу, покоління та типу романів дівчина – Франсуаза Куарез (Франсуаза Саган). Її перша робота "Bonjour tristesse" "Добрий день, смутку" спричинила чимало галасу серед письменницького суспільства.

Уже починаючи з заголовку твору, стає помітно наскільки цей роман відрізняється від тих, що були написані раніше – чоловіками про жінок. "Bonjour tristesse" – поєднання майже протилежних понять. Адаже "bonjour" – "добрий день" уособлює собою щось хороше, початок нового дня, пробудження після темної ночі. І поряд з хорошим "tristesse" – "смуток", що буквально символізує печаль, розпач. Такий художній прийом називають оксюморон, коли поєднують неpojєднуване, протилежне. В інших своїх творах, таких як "Un certain sourire", "Un peu de soleil dans l'eau froide" Франсуаза Саган також звертається до цього літературного тропу. Це дає змогу побачити, що твори є більш глибокими, ніж здаються на перший погляд.

У романі "Bonjour tristesse" концепт жіночності втілюється вже у частині назви роману: "tristesse" – смуток. Адаже у французькій мові "tristesse" жіночого роду, тому ми можемо сміливо говорити про гендерну ідентифікацію саме через це поняття. Із твору стає зрозумілим, що спочатку уособленням цієї печалі являється Анна, кохана батька Сесіль, але потім центральним жіночим образом а також істинним утіленням концепту печалі є Сесіль – головна героїня роману.

Sur ce sentiment inconnu dont l'ennui, la douceur m'obsèdent, j'hésite à apposer le nom, le beau nom grave de tristesse. C'est un sentiment si complet, si égoïste que j'en ai presque honte alors que la tristesse m'a toujours paru honorable. Je ne la connaissais pas, elle, mais l'ennui, le regret, plus rarement le remords. Aujourd'hui, quelque chose se replie sur moi comme une soie, énervante et douce, et me sépare des autres. [12, с. 1]

Із поданого уривку можемо спостерігати, що оповідачка звертається до чогось жіночого роду. Про це свідчать флексії жіночого роду в прикметниках: énervante, douce. Вона звертається до печалі – la tristesse, що являється, на нашу думку, центральним текстовим концептом цього роману.

Як вже було вище зазначено, заголовки можуть грати дуже важливу роль. Вони є першими вербальними показниками текстового концепту, як це можемо бачити у творі "Bonjour tristesse". Назва твору є відправною точкою для його розуміння і "інструкцією до побудови гіпотези щодо глибинної структури тексту і вказує читачеві можливі напрями в пошуках засобів розшифрування того, що хотів передати автор" [4, с. 175]. Заголовок експліцитно або імпліцитно показує концептуально значущу інформацію [8, с. 107], є ключем до розуміння та інтерпретації всього тексту [10, с. 101].

Ще однією складовою художнього тексту є епіграф. Він має певну автономність через своє положення. Будучи так званим "текстом у тексті" (за В. А. Кухаренко [10, с. 133]), епіграф набуває вторинної комунікативної функції у збільшенні інформаційного наповнення текстового концепту [3, с. 83].

У романі "Bonjour tristesse" також є епіграф – вірш Поля Єлюара "La vie immédiate." Саган ставить його у романі дещо відчужено, позначаючи, що це інший твір (в даному випадку вірш).

Adieu tristesse

Bonjour tristesse

Tu es inscrite dans les lignes du plafond

Tu es inscrite dans les yeux que j'aime

Tu n'es pas tout à fait la misère

Car les lèvres les plus pauvres te dénoncent

Par un sourire

Bonjour tristesse

Amour des corps aimables

Puissance de l'amour

Dont l'amabilité surgit

Comme un monstre sans corps

Tête désappointée

Tristesse beau visage.

P. Eluard. (La vie immédiate.) [12, с. 1] "Adieu tristesse, Bonjour tristesse" ця антитеза показує, що романістка, звертаючись до творчості іншого творця, продовжує тему "суперечностей". Саме так, через епіграф, авторка задає загальну тему твору і готує читача до неї – смутку.

Таким чином можна зробити висновок, що концепт жіночності у прозових творах Франсуази Саган презентується з одного боку через літературні тропи: оксюморон, антитеза та з іншого – через граматичні засоби: фемінітивні закінчення прикметників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвська В. В. Методика дослідження концепту-ідеї анти людина (на матеріалі п'єси С. Беккета "La Fin de partie") / В. В. Андрієвська // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 25-27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_37_10.
2. Багацька О. В. Інтерпретація художнього тексту в теорії та практиці: навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів іноземних мов вищих навчальних

- закладів освіти / О. В. Багацька, А. М. Коваленко, МОН України, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. – Суми : [ФОП Цьопа С. П.], 2017. – 279 с.
3. Буць Ж.В. Текстовий концепт жіночність у французьких соціально- побутових романах ХІХ-ХХ століть: лінгвокультурологічний і комунікативно- прагматичний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.05 / Буць Жанна Володимирівна. К.: 2013. 269 с.
  4. Горшкова К. А. Роль заглавия-аллюзии в реализации категории интертекстуальности в художественном тексте / К. А. Горшкова, Н. Г. Шевченко // Вісник Харківського національного університету. Романо-германська філологія. Харків: Константа, 2005. № 667. С. 175-178.
  5. Єрмоленко І. І. Лінгвопоетичні особливості епіграфів у детективних текстах Даніеля Пеннака / І. І. Єрмоленко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна". Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2015. С. 69-72. <https://core.ac.uk/download/pdf/43004257.pdf>
  6. Єрмоленко І. І. Реалізація прагматичного наміру автора у заголовку детективної новели Даніеля Пеннака "Des chrétiens et des Maures" / І. І. Єрмоленко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія" : [зб. наук. праць]. Одеса : Вид. дім Гельветика, 2018 Вип. 37, Т.2. С. 70-72. http://www.vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v37/part_2/22.pdf
  7. Логвиненко М. І. Концепт-сценарій, концепт-скрипт, текстовий концепт-сценарій: проблематика тлумачення / М. І. Логвиненко // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 24. – С. 184-185. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_24_58 .
  8. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ століття): монографія / Олена Марківна Кагановська. К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
  9. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт-константа подорож: позиція мети (на матеріалі творів Ле Клезіо) / Г. М. Каратєєва // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 192-194. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_61 .
  10. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / Валерія Андріївна Кухаренко. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
  11. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словестности к структуре текста: антология / [под ред. В. П. Нерознака]. М.: Academia, 1997. С. 267-279.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

12. Françoise Sagan "Bonjour tristesse". Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=124857>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач І. І. Єрмоленко

УДК 81`25

Мак Л. А.

ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗІВ ХАНСА ТА РОЗИ ГУБЕРМАННІВ, ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДНИХ ВЕРСІЯХ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ "THE BOOK THIEF" ТА ЙОГО ЕКРАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто образи, та особливості їх відтворення в українській, російській і німецькій перекладних версіях на матеріалі сучасного художнього роману екранізації.

Ключові поняття: художній образ, художній переклад, гіпотекст, трансформація, екранізація.

The article deals the images and features of their reproduction in the Ukrainian, Russian and German translated versions on the material of the modern fiction novel.

Key words: art image, literary translation, hypotext, transformation, film adaptation.

Художній образ – є однією з найважливіших категорій естетики, що визначає суть мистецтва, його специфіку, елемент художнього твору, це – "клітина", з яких формується весь художній текст, мова художнього твору [5, с. 77]. Відображаючи ті, чи інші явища дійсності, він одночасно несе в собі цілісно-духовний зміст, в якому органічно злито емоційне й інтелектуальне ставлення митця до світу [5, 77 с]. Це дає підставу говорити про образну мову мистецтва, необхідну для того, щоб втілювати і передавати певні ціннісно-пізнавальні уявлення, естетичні ідеї та ідеали. Особливістю сучасної художньої літератури – є її багатонаціональний характер, який виявляється у спробі авторів знайти шляхи вирішення глобальних загальнолюдських проблем. Одвічні моральні цінності: скромність, чесність, працьовитість, прагнення справедливості, незламність характеру під тиском долі і обставин, любов до прекрасного, мабуть, ніколи не втратять своєї актуальності. Персонажі роману сучасного австралійського письменника Маркуса Зузака, Ханс та Роза Губерманн – такі різні, не ідеальні, але втілюють найважливіші батьківські якості, та загальнолюдські чесноти.

Син австрійських іммігрантів робітничого класу, і в своїх книгах зображає життя простих бідних людей, що потерпають від життєвих обставин і прикрощів, але продовжують вдосконалювати себе і своє життя, незважаючи на нелегку долю. Роман, "Крадійка книжок" – це історія, почута автором ще в ранньому дитинстві від своїх батьків, що і стало мотивом присвяти їм книги [10, 1], про нацистську Німеччину, бомбування Мюнхену та про євреїв, які потерпали від нацизму. Думку про створення цього роману письменник виношував чимало років, розповідаючи про те, що фактично створив її образи в "своєму серці" задовго до написання роману [7]. Книга побачила світ тільки у 2005 році, "Крадійка книжок" здобула неочікувану популярність. Небайдужість автора у змалюванні кожної деталі, своєрідна композиція, багата поетичність, унікальна авторська світобудова – чинники успіху. Звичайно, те, що автор роману маніпулює жалістю, обираючи тему війни, не кожному сподобається, проте оригінальний спосіб оповіді певною мірою знівелює це враження. Історія героїв зворушує, а вкраплення коментарів автора, з невеликими "спойлерами", та Смерті, оповідача від імені якого йдеться мова, Зузак немов зацікавлює читачів, тримаючи інтерес в напрузі, то забігаючи зі смертями персонажів зовсім наперед, то знову згадуючи про події в останню мить [2]. Вже на цей час, твір перекладений 63 мовами, та розпродано більш, ніж 16 мільйонів примірників (деякі відомості з Вікіпедії).

Художній переклад – найскладніший, особливий вид перекладу, оскільки він є не точна передача змісту, а "відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови" [1] Фахівець, який займається ним має бути досвідченою людиною, але володіти не тільки двома мовами, а й мати глибокі знання про культурні, національні, історичні особливості обох країн. Мезин, перекладач, що переклав "The Book Thief" російською, підкреслює, що адекватність, і те наскільки глибоко та достовірно перекладач володіє своєю мовою – найголовніше в художньому перекладі [6].

Наталія Гоїн, перекладач українською з мови оригіналу, ділиться своїми враженнями: "Цей роман розповідає про життя дівчинки під час війни, автор книги, не загострює увагу читачів на тому, що це якась особлива героїня, навпаки, Лізель Мемінгер – звичайна сирота. Вона змушена вперше познайомитися зі Смертю, втратити рідних назавжди, але й знаходить нову родину – грубу "жінку-шафу" Розу та чоловіка зі срібними очима Ганса. Із "Крадійкою книжок" так чи інакше задумуєшся про відносини у власному домі та переосмислюєш значення вислову "батьківська любов" ... ще з перших сторінок Зузак змушує читачів перейнятися до Лізель певними почуттями. Спочатку це лише жалість... Та згодом,

дізнаючись про різні події й обставини життя дівчини, як от про стосунки з татом Хансом чи знайомство з розбишакою Руді, Лізель постає вже більш сміливою дівчиною, силі духу якої кожен може позаздрити. Література – це мистецтво слова. І Маркус Зузак ним володіє. "Крадійка книжок" – це книга про слова. Про слова, які не тільки вимовляють, а з яких складають життя. Про слова, які однаково створюють війну і втішають людей у бомбосховищі. Про слова, які можна не говорити нещасному єврею, якому маленька німецька дівчинка дає хліб, коли той іде дорогою до концтабору. Про слова любові, які вже не скажеш юнаку з волоссям кольору лимонів. Про слова краси, які вже не скажеш грубій квадратній матері Розі. І про слова надзвичайної поваги до людини, чиї сріблясті очі вже ніколи не зігріють поглядом." [2].

Художній переклад на спорідненні мови має свої особливості. Переклад роману з англійської на німецьку багато в чому важкий. "The Book Thief" Зузака іноді читається так, ніби це вже переклад, бо автор використовує багато німецьких слів і, навіть, баварські терміни. Він використовує їх для англomовного читача, пояснює їх значення та вимову. Ось чому перекладачка Олександра Ернст часто може залишати цілі абзаци без перекладу. Подекуди вона, навіть, "вдосконалює" автора, наприклад: вона змінює Зузакового "Rudy" на німецького "Rudi ab", Вольфала "Wolfal" на Вольферля "Wolferl" (баварська коротка форма для Вольфганга) та die Grande Strasse. Залишається незрозумілим, чи ці незначні розбіжності викликані незнанням Зузака німецької і баварської мов, чи він прийняв деякі рішення задля полегшення читабельності орієнтуючись на англomовного читача. О. Ернст не може повністю відтворити гру слів – "Papa was schmunzelling" ("Papa schmunzelte") чи "She never neglected to spuck on the door" ("Sie versä geumte es Tür spucken ") в такій формі, як їх робить автор, але намагається бути такою ж креативною в деяких місцях, як і Маркус, вона використовує неологізми, але іноді суміш німецької та англійської їй не вдається відтворити. В інших місцях вона повністю відмовляється від оригінальних рішень і лише перекладає зміст, однак в цілому переклад вдалий [10]. Олександра Ернст, за свою роботу в 2009 році була удостоєнна молодіжної книжкової премії імені Ландсхуті(2009: Nominierung Landshuter Jugendbuchpreis für Markus Zusak: Die Bücherdiebin).

Деякі факти про Розу Губерманн, які дізнаємось від оповідача – Смерті: "she was five feet, one inch tall and wore he, brownny gray strands of elastic hair in a bun. To supplement the Hubermann income, she did the washing and ironing for five of the wealthier households in Molching. Her cooking was atrocious. She possessed the unique ability to aggravate almost anyone she ever met. But she did love Liesel Meminger. Her way of showing it just happened to be strange. It involved bashing her with wooden spoon and words at various intervals." [10, 25 c] – Авторські описи – лаконічні, прості, переконливі і не перевантажені метафорами, однак змальовують і динамічно розкривають основні якості цієї жінки. За перекладом Гоїн : "Вона мала п'ять футів і один дюйм зросту, а своє туге, каштанове з сивими пасмами волосся збирала у пучок. Щоб поповнити сімейний бюджет Губерманнів, вона прала і прасувала для п'яти заможних сімей Молькінга. Куховарила вона жахливо. Вона мала унікальне вміння дратувати майже всіх, кого зустрічала. Але вона насправду любила Лізель Мемінгер. Просто якось дивно виявляла свої почуття. Як-от, лупцювала її дерев'яною ложкою і кидалася словами – поперемінно, з різною частотою." [3, 18 c] – Тут перекладач, користуючись багатством української мови, якнайточніше відтворює опис жінки. "В ней пять футов и один дюйм роста, она собирает каштановые с сединой пряди упругих волос в узел. В дополнение к Гансовым заработкам, она стирает и гладит для пяти зажиточных семей Молькинга. Готовит она ужасно. И обладает уникальной способностью разозлить едва ли не любого, с кем когда-либо встречалась. Но она по правде любит Лизель Мемингер. Просто выбрала странный способ – это показывать. Включая затрецины деревянной ложкой и слова, чередующиеся с разной частотой." [4, 20 c] – інакше відтворюється близькоспорідненою до української – художній переклад російською, однак, тут, також можна майстерність відтворення перекладачем, адже, вихідний текст зовсім не втрачає своєї поетичності. "Sie war 1,55 Meter groß und trug die braungrauen Strähnen ihres elastischen Haars zu einem Knoten am Hinterkopf zusammengefasst.

Um die Haushaltskasse aufzubessern, wusch und bügelte sie die Wäsche für fünf der wohlhabenderen Familien in Molching. Ihr Essen schmeckte scheußlich. Sie besaß das unglaubliche Talent, fast jeden, den sie traf, vor den Kopf zu stoßen. Aber sie liebte Liesel Meminger. Sie hatte nur einfach eine merkwürdige Art, diese Liebe zu zeigen. Ihre Art bestand darin, sie regelmäßig mit dem Kochlöffel und mit Beschimpfungen zu malträtieren. [8, 20 c] – як бачимо відтворення на німецьку теж відбувається за правилом художнього перекладу, не слово в слово, а саме переклад змісту художніми постичними засобами німецької мови, якою у поній мірі володіє О. Ернст. З твору ми дізнаємося також, що поведінка Розі – це маска, це умова виживання за певних обставин, насправді в неї таке ж безмежне, добре серце, як і в її вірного, терплячого чоловіка.

Образ батька, Ганса Губерманна, – це образ ідеального люблячого, розуміючого хоч і не рідного батька. Вперше, побачивши Лізел, він швидко знаходить з нею спільну мову, в дівчинки не виникає труднощів називати його татом, з часом її довіра тільки збільшиться, він виховає в ній найкраще своїм ставленням та прикладом. "Some facts about Hans Huberman. He loved to smoke. The main thing he enjoyed about smoking was the rolling. He was a painter by trade and played the piano accordion. This came in handy, especially in winter, when he could make a little money playing in the pubs of Molching, like the Knoller". [10, 24 c] – Так описує його Смерть, і це знов прості, зрозумілі, лаконічні речення, лише кілька фактів, щоб читачу хотілося взнати більше. "Він любив курити. Найбільше у цьому занятті йому подобалося скручувати цигарки. За професією він був малярем і грав на акордеоні. Це його вміння стало у пригоді, особливо взимку, коли він міг заробити трохи грошей, граючи у пивних Молькінга, на кшталт "Кноллера" [3] так зображає Гоїн. А ось адекватні переклади російською та німецькою мовами: "Любит курить. Главное удовольствие от курения для него состоит в сворачивании самокруток. По профессии он маляр, играет на аккордеоне. Это бывает кстати, особенно зимой, когда можно кое-что заработать, играя в пивнушках Молькинга вроде "Кноллера" [4, 19]. " Er rauchte gern. Was er am Rauchen am meisten mochte, war das Drehen der Zigaretten. Er war Anstreicher von Beruf, und er spielte Akkordeon. Das war ganz nützlich, besonders im Winter, wenn er ein bisschen Geld verdienen konnte, indem er in den Kneipen von Molching spielte, im "Knoller" [8, 22 c]. Навіть, в таких здавалося б простих реченнях, ми помічаємо своєрідність кожної мови, яка в руках перекладача стає мистецтвом автора роману.

Цікавий роман, безумовно, має рано чи пізно стане матеріалом для створення кінострічки. Екранізація літературного твору – це відтворення засобами кіно і телебачення творів літератури [9]. Первинний текст роману – це посуті гіпотекст твору відносно адаптації тексту, гіпертекст, який утворюють для екранізації [9]. Це вже творчість не однієї людини, а складний і багатограний процес. Деякий матеріал твору зникає, деяку інформацію додають. Типаж акторів, власне акторська гра, декорації, костюми, технічне оснащення, музичне оформлення – це є співавторство, колективна праця над одухотворенням і оживленням системи образів твору, що трансформує, переробляє в певній мірі кожен образ. Таким чином восени 2013 роман "The Book Thief", був також екранізований. Микола Мезін відмітив, що хоч фільм британського режисера вдалих та подібний до оригіналу, але так як історія братів Хольдсапфелів не ввійшла до стрічки, таке враження, ніби від історії щось ампутували [6]. Роль Розі Губерманн зіграла Емілі Вотсон, англійська акторка театру та кіно, а роль Ханса Губерманна – видатний австралійський кіно- і театральний актор, лауреат премій "Оскар"(1996), "Золотий глобус" та ін. Неперевершена акторська гра змусить глядача повірити в цю історію, ви побачите справжню Розу та Ханса. Ця екранізація викликає такі ж враження, що й книга, де 500 сторінок історичної прози оживає на очах і за півтори години змусить переосмислити ставлення до багатьох речей. Таким чином, завдяки сучасним технічним можливостям можна, за бажанням, легко дослідити весь творчий процес формування художнього образу від його задуму, ідеї, до втілення не тільки в першотворі та відтворенню в перекладних версіях, а також його трансформації в гіпертексті екранізації і уяві реципієнта. Ми тільки починаємо знайомитись із творчістю Маркуса Зусака, і його

поетика ще чекає на свого дослідника, однак яскраві образи – Рози та Ханса Губерманнів, на будь-якому творчому рівні не залишать байдужими ні читачів, ні глядачів, і виконують свою творчу місію – надихнуть бути такими ж людьми, розсудливими, надійними, терплячими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження / Віктор Коптілов. – К.: Дніпро, 1972.
2. Наталія Гоїн. "Крадійка Книжок" – слова з яких складається життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bokmal.com.ua/books/zuzak-book-thief/>
3. Маркус Зузак. Крадійка Книжок(англ. The Book Thief). перекладач Наталія Гоїн. Клуб Сімейного дозвілля: 2016. – 416 с.
4. Маркус Зусак Книжный вор (англ. The Book Thief) переводчик, Н. Мезин. Серия, Интеллектуальный бестселлер. Издатель, Эксмо. Выпуск, 2009. С. 560.
5. Ференц Н. С. Основи літературознавства: підручник / Н. С. Ференц. – К.: Знання, 2011. – 431 с.
6. Интервью с Николаем Мэзиным " Поэтика Зузака еще ждет своего исследователя" [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://book24.ru/bookoteka/5443018/>
7. Interview with Markus Zusak, author of The Book Thief [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=m7B8ioiZz7M>
8. Die Bücherdiebin: Ausgezeichnet mit dem Deutschen Jugendliteraturpreis 2009 (German Edition) Kindle Edition
9. Markus Zusak. The Book Thief Publisher: Alfred A. Knopf ю2006. – 552 p.
10. Игнатов К. Ю .От текста романа к кинотексту.: Языковые трансформации и авторский стиль: на англоязычном материале диссертация/ К. Ю Игнатов. ВАК РФ. 2004– 196 с.
11. Die Macht der Worte Daniela Eltrop über Die Bücherdiebin von Markus Zusak, aus dem australischen Englisch übersetzt von Alexandra Ernst [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.relue-online.de/2008/08/die-macht-der-worte/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. Г. Хан

УДК81'42:004.738.5(477)

Мала Г.С.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

У статті прослідковано еволюцію поняття "мем", описано основні функції інтернет-мемів та проілюстровано їхні комунікативно-прагматичні особливості в українському медіапросторі.

Ключові слова: інтернет-мем, медіапростір, функція, прагматичний вплив, засоби вираження мовлення.

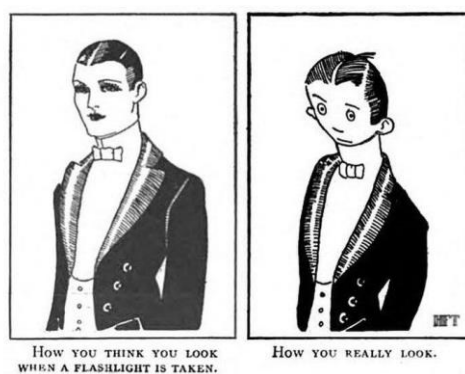
The article deals with the evolution of the term "meme"; the main functions of Internet memes are described and their communicative and pragmatic features in the Ukrainian media space are illustrated.

Key words: Internet meme, media space, function, pragmatic effect, means of speech expression.

Існування і комунікацію сучасного суспільства, особливо покоління Z, неможливо уявити без спілкування за допомогою інтернет-мемів. Розквіт епохи Інтернету, платформи для легкої передачі мемів, сприяв зростанню їхньої значущості та доступності в медіапросторі.

Метою нашого дослідження є аналіз еволюції поняття "мем", опис класифікацій і основних функцій інтернет-мемів в українському медіапросторі.

Перший мем був створений у 20-х роках ХХ століття – ще до того часу, коли люди змогли розпізнати його як мем. Так, у 1921 році сатиричний журнал "The Judge", виданий університетом штату Айова, містив старовинну фотографію гарно одягненого, презентабельного чоловіка з написом "how you think you look when a flashlight is taken" ("як ти думаєш, як ти виглядаєш у світлі ввімкненого ліхтарика) і друга, менш приваблива фотографія того самого чоловіка з написом, "How you really look" ("як ви справді виглядаєте) (Рис. 1):

[8].

Рис. 1. Перший мем.

Однак термін "мем" був фактично введений у 1976 році автором "Егоїстичного гена" Річардом Докінзом, котрий намагався описати поширення інформації в культурі [3, с. 7]. Меми, якими суспільство послуговується у щоденному житті, вважають складником цього терміну і класифікують як інтернет-меми.

Мем, за твердженням Р. Докінза, – це "культурна інформація, яка спроможна передаватися іншим людям шляхом мімікрії або копіювання. Дослідник зауважував: "Як приклад мема можна назвати мелодії, ідеї, влучні вислови, моду [...]; меми розмножуються, переходячи від мозку до мозку шляхом [...] імітації" [6, с. 26].

Мем – це зображення, відео або текст гумористично-сатиричного спрямування, який швидко набуває популярності і втрачає її в короткий проміжок часу.

За О. Дзюбіною, "інтернет-мем традиційно сприймається як інформаційно-комунікативна одиниця, яка включає в себе графічні та текстові компоненти. В основу мемів може бути покладено фразу, яка містить гумористичну складову, що буде зрозумілою для певної групи людей. Автори мемів часто використовують оксюмори, гру слів, метафори, переносне значення слів" [2, с. 376].

Меми, що функціонують у сучасному медіапросторі, традиційно поділяють на: текстові меми, меми-зображення, відеомеми і креолізовані меми [5, с. 165].

Інтернет-меми, які використовуються в спілкуванні і при написанні текстів виникають як елементи сучасного фольклору через прагнення комунікантів виробити нові засоби висловлення думок, нові форми образності, нові види звернень до незнайомих людей, нові формули оцінки явищ, ситуацій, осіб. Вербальні та невербальні інтернет-меми реалізують цілу низку функцій. Безсумнівною є наявність у інтернет-мемів комунікативної, когнітивної, кумулятивної функцій (наприклад: *poker face*, *face palm*, *капітан Очевидність* та ін.). Яскраво виявляються регулятивна, етнічна і фатична функції, про що свідчать інтернет-меми, що виникли як реакція на події 2013-2015 років в Україні (*майдауни*, *колоради*, *"укроп"*, *сепар*, тощо). Інтернет-меми як складники вірусної інформації для "захоплення" нових носіїв нерідко реалізують естетичну, емотивну, метамовну, магичну і карнавальну функції (наприклад: *Super Mario Bros*, *Mr. Freeman* та ін.).

Окрім мемів, котрі самозароджуються і найчастіше реалізують комунікативну, когнітивну, кумулятивну функції, є так звані "штучно сконструйовані віруси свідомості" [1, с.

28]. Штучне "зараження" комунікативного простору інтернет-мемами в другому десятилітті ХХІ століття з маркетинговою зумовленістю переходить на якісно новий рівень і через суспільство починає регулювати політичне та культурне життя багатьох держав, визначати відносини між групами людей, налаштовувати соціум на мир або війну.

Дослідниця сучасного медіапростору М. Громова все різноманіття зафіксованих мемів за ознакою походження поділяє на 9 основних груп: 1) на основі літературних творів; 2) на основі музичних творів; 3) на основі кіно; 4) на основі фольклорних творів; 5) на основі політичного життя; 6) на основі вірувань і релігійної сфери життя; 7) на основі історичних подій; 8) на основі реклами; 9) на основі побутової сфери життя [1, с. 28]. Така класифікація є досить умовною, оскільки один і той же мем може належати відразу до двох і більше груп. Так, політично забарвлені меми залежно від переконань і поглядів певного науковця, його власної політичної і етнічної приналежності, можуть бути віднесені і до політичних (лозунговість), і до історичних, і до рекламних. А деякі дії носіїв певних інтернет-мемів дають привід задуматися про можливість їх приналежності до релігійних мемів.

Поява мемів найчастіше спричинена злободенними, важливим, актуальними подіями. Так, наприклад, поширення коронавірусу і оголошення карантину в більшості країн світу сприяли появі кумедної серії постерів українського художника Андрія Єрмоленка про відомих супергероїв в ізоляції [4]. Роботи художника швидко набули популярності в інтернет-мережі і стали розповсюдженими мемами. Героїв всесвітів Marvel та DC автор зобразив у дещо гумористично-іронічній інтерпретації, закликаючи таким чином ізолюватися і залишатися вдома. Звертаючись до аудиторії із запитанням: "А як ти рятуєш людство сьогодні вдома?", митець у досить гумористичній манері зобразив персонажів коміксів та всесвітньовідомих фільмів. Batman, наприклад, рятує людство, залишаючись удома, і парить у мисці ноги. Superman звільняє світ, просто перебуваючи у ліжку. Автор акцентував на масках для захисту обличчя від вірусів, які бачимо на коліні у Бетмена та поруч із Суперменом. Aquaman зі тризубцем замість океану купається у ванній, Spider Man вдома переглядає улюблені кінофільми на павутині, смакуючи коктейль. Iron Man із пілососом у руках зайнятий прибиранням кімнати (Рис. 2):

[4].

Рис. 2. Супергерої вдома.

Наведений приклад ілюструє мету створення мемів – не просто зацікавити соціальну спільноту, викликати сміх чи підняти настрій, а вербальними й екстатичними засобами здійснити певний прагматичний вплив на реципієнта – висловити заклик до самозбереження та збереження усього людства. У таких випадках гумор є тільки тлом для реалізації виховних цілей – дотримання вимог карантину, самосвідомість і відповідальність. Інтерпретуючи образи відомих кіноперсонажів, за допомогою простих спонукальних речень "Рятую людство! Залишаюсь вдома!", комунікант у такій незвичній підбадьорливій манері висловлює заклик до суспільства не наражатись на небезпеку зараження, ізолюватись, сидіти вдома і займатись корисними справами.

Особливого прагматичного ефекту досягає автор нещодавно створеного профілю в соціальній мережі "Інстаграм" "Кріпак" (kripak.magazine) [7]. Засновник позиціонує сторінку як перший український інтернет-журнал, який висвітлює усі найцікавіші новини світу у форматі *.мем*. Обкладинка журналу формується на основі образів відомих "селебритіз", які

"встигли відзначитись чи вляпатися в якусь історію". Таким оригінальним чином створюються меми-зображення і висміюються певні вчинки чи вади людей. Особливістю "мем-журналу" є те, що кожна зіркова постать на обкладинці з'являється в українському образі та містить промовисті дописи автора. Будучи символом свободи, мем-журнал "Кріпак" висміює безглуздість багатьох речей. Наприклад, кріпацтво показувало боягузтво імперських царів, які виглядали так смішно, коли вдавали з себе богів. Мета журналу "Кріпак" – активізувати звичайні новини на "мемолад", скинути ті кайдани звичності, що так довго тримають український народ. Окрім того, "Кріпак" символізує силу та незламність, яку колись наші співвітчизники своїм прикладом показували у часи нерівності і несправедливості [7].

Дописи в профілі kripak.magazine популяризують творчість і твори українських митців у дещо незвичній манері. Так, наприклад, американський актор Леонардо ді Капріо постає на мемові-зображенні в Шевченковому вбранні як алюзія на образ українського Кобзаря з Шевченковим закликком *"Борітеся – поборете!"*, а американський актор, виконавець головної ролі в фільмі "Ла-Ла Ленд" Райан Гослінг – палкий фанат Марусі Чурай. "Лісову пісню" Лесі Українки читає англійський актор Роберт Паттінсон із закликком *"Козацькому роду нема переводу!"*, при цьому коментатор зазначає, що головна героїня бестселера "Сутінки" Белла списана з Мавки. Американська акторка Дженніфер Лоренс –фанатка творчості Лесі Українки, Іван Франко мав стати частиною конгресу США, а образ Джеймса Бонда списаний із незакінченого твору Івана Котляревського "Рекрут". Британець Деніел Редкліф, відомий за роллю Гаррі Поттера в однойменному фільмі, є нащадком Шевченка і стверджує: *"Кохайтесь чорноброві, та не з москалями"*, в той час як Джокер з Хоакіном Феніксом взяв за основу філософію Сковороди (Рис.3):

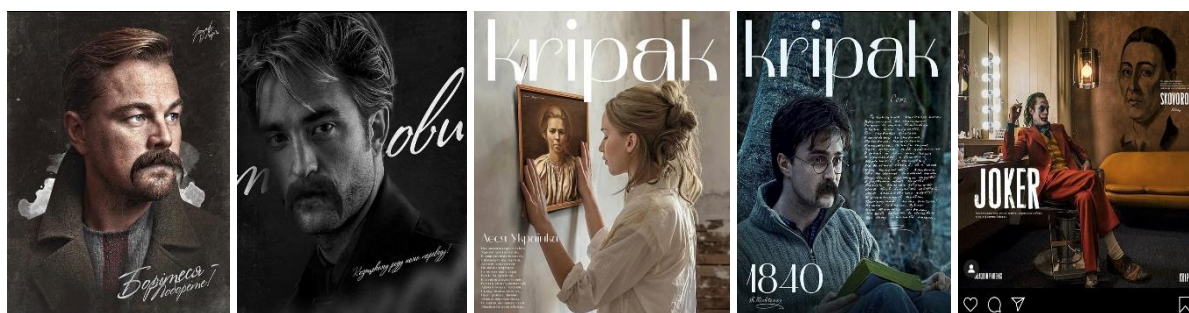

Рис. 3. Образи інтернет-журналу "Кріпак" [7].

Головним у подібних мемах є те, наскільки вони смішні, оскільки найбільш позитивно молодь оцінює абсурдні меми та меми з високою оригінальністю. Таким дещо нестандартним чином, на нашу думку, автор має на меті сприяти активізації знань при підготовці до ЗНО учнів старших класів закладів середньої освіти.

Не тільки вітчизняні письменники та поети перебувають у фокусі уваги авторів інтернет-мемів. Наприклад, Райан Гослінг має українські зв'язки з родиною астронавта Леоніда Каденюка, Бред Пітт є фаном футбольного тренера Валерія Лобановського та київського "Динамо" [7].

Для досягнення ефективного прагматичного впливу на реципієнтів залежно від інтенції автор використовує різноманітні синтаксичні засоби увиразнення мовлення. Це і прості окличні речення: *"Борітеся – поборете!"*, прості питальні речення: *"Хто я?"*, повні поетичні тексти і прозові уривки, цитати: *"Вільна каса"*, діалоги: *"Зрозумій, проблема не в тобі, ми просто не підходимо один одному..."* – *"Я водолій, а ти не слухаєш Павла Зіброва"*. Так, британський кіноактор Бенедикт Камбербетч в образі Шерлока з однойменного фільму запевняє: *"Ми не кажемо: "Ти сьогодні така красива", ми кажемо: "Ого, маєш класні вуса"* [7].

Деякі тексти на мемах-зображеннях вирізняються графічною репрезентацією мовного матеріалу, наприклад, виділення жирним шрифтом, що сприяє реалізації прагматичної

функції. Так, інтернет-мем показує Мартіна Макфлурі, котрий зауважує: "*Як добре те, що комуналки не боюся я...*" [7]. В образі героя кінострічки "Назад у майбутнє" Мартіна Макфлая втілені одночасно обурення високою вартістю комунальних послуг, натяк на морозиво Макфлурі з МакДональдзу і алюзія на поезію Василя Стуса як символ незламності духу. Подібні інтернет-меми часто є оксюморонними, адже поєднують несполучуване.

Таким чином, українські інтернет-меми, поширюючись в соціальних мережах і досягаючи очікуваного автором ефекту – вплинути на спільноту, мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал в медіапросторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громова М.И. Интернет-мем как лингвокультурема современного филологического анализа. *Мова*. 2015. № 23. С. 27-31.
2. Дзюбіна О.І. Класифікація, структура та функціонування інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 375-379.
3. Докинз Р. Эгоистичный ген. Москва: Мир, 1993. 318 с.
4. Ми всі супергерої. URL: <https://www.facebook.com/pg/nrjkraine/posts/> (дата звернення: 23.09.2020).
5. Щурина Ю. В. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации. *Научный диалог*. 2012. № 3. С. 161-173.
6. Dawkins R. The selfish gene. Oxford : Oxford University Press, 2006. 360 p.
7. Kripak.magazine. URL: <https://instagram.com/kripak.magazine?igshid=1lbm8pbttwvln> (дата звернення: 23.09.2020).
8. World's first meme from a comic book. URL: https://www.reddit.com/r/Damnthatinteresting/comments/dusq0n/worlds_first_meme_from_a_comic_book_1920/ (дата звернення: 23.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Ю.О. Омельчук

УДК 81'25

Маркіна А.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО СЕРІАЛУ "SUITS"

У статті розглядаються та прогнозуються основні перекладацькі труднощі під час процесу відтворення корпоративного лексикону англійськомовного телесеріалу "Suits" в українському перекладі.

Ключові слова: переклад, телесеріал, корпоративна лексика, юридичний дискурс.

The article is aimed to analyze and predict main translation difficulties while reproducing the corporate lexis of the English-language series "Suits" into Ukrainian.

Key words: translation, series, corporate lexis, legal discourse.

Телесеріал як вид художнього кіно посідає чільне місце на ринку кіноіндустрії через його популярність серед великої кількості глядачів. Телесеріал затребуваний глядачем, тому що, по-перше, сюжет будується навколо кожного конкретного епізоду, й почати перегляд серіалу, загалом, можливо з будь-якої частини без перегляду попередніх, й, по-друге, відображає досвід простих людей у вирішенні життєвих проблем в різних соціальних інститутах (освіта, сім'я, охорона здоров'я, судова система і т.п.). Поширеність телесеріалу на ринку перекладацьких послуг вимагає від перекладача більш якісного знання специфічних жанрових рис.

Оскільки телесеріал належить до креалізованих жанрів, перекладачу необхідно враховувати той факт, що інформація буде сприйматися реципієнтом одночасно як вербально, так і не вербально [1, с. 36-37]. Подібна герменевтична специфіка цього жанру створює певні труднощі для перекладу, розв'язання яких вимагає від перекладача різнобічного знання особливостей аудіо-відео перекладу, а також володіння певним набором навичок до яких відносимо вміння субтитрованого, закадрового, або дубльованого перекладу.

Наступним ключовим фактором, що впливатиме на процес перекладу телесеріалу "Suits" є його приналежність до юридичного дискурсу. Креалізований характер подачі інформації в телесеріалі вимагає розглянення такого визначення дискурсу, яке буде включати в себе й семіотичну складову комунікації. Саме тому, найактуальнішою дефініцією дискурсу в рамках нашого дослідження ми вважаємо запропоновану Т. ван Дейком, який характеризує дискурс як складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, що дає уявлення як про учасників комунікації (і їх характеристики), так і про процеси виробництва і сприйняття спілкування [2]. Дослідник вважає, що дискурс визначається за допомогою комунікативної події або комунікативного акту і його не можна обмежувати рамками тексту або діалогу. Більш того, Т. ван Дейк розширює поняття дискурсу і включає туди не тільки усні і письмові висловлювання, але і семіотичні знаки, які мають безпосереднє відношення до даної комунікативної ситуації, наприклад, звуки, візуальні предмети, міміку і жести говорять [2].

Будь-дискурс реалізується в ситуаціях специфічної діяльності. Так, юридичний дискурс реалізується в комунікативних спільнотах інституційного типу, що виконують юридичну діяльність. Розуміння юридичного дискурсу передбачає знання фону, очікувань автора і аудиторії, прихованих мотивів і сюжетних схем, а також улюблених логічних переходів, характерних для даної історичної та соціальної епохи [4, с. 123].

Структура англійськомовного телесеріалу "Suits" характеризується наявністю в ній діалогів фахівців-професіоналів (лікарів, юристів, політиків і т.п.). Відтворення таких діалогів представляє перекладацьку проблему, суть якої зводиться до визначення статусу спеціальної лексики в тексті телесеріалу, що становить основу висловлювань персонажів. З одного боку, такі діалоги є зразками інституційного дискурсу, насиченого термінами, а тому може здатися, що для їхнього відтворення у перекладі перекладач мусить надавати перевагу пошуку еквівалентних варіантів. З іншого боку, в канві художнього кінотексту інституційні діалоги стають засобом творення мовних портретів персонажів, а тому можемо припустити, що всі лексичні елементи цих діалогів, в тому числі, терміни, підпорядковані завданню промальовування мовного портрета персонажів, що може вказувати на необхідність використання креативних перекладацьких кроків. Звідси виникає питання: чи має перекладач право порушувати принципи перекладу фахової лексики з метою створення гармонійної кіноверсії.

Необхідність вирішення цього питання обумовлює актуальність дослідження особливостей відтворення корпоративної лексики саме у кіноперекладі. Юридичні телесеріали висвітлюють правовий аспект людського життя, що допомагає розвитку правової самосвідомості глядача. На перекладачі лежить тягар відповідальності передати цей вид інформації найбільш чітко. З іншого боку, робота перекладача спрямована на просування продукту на кіноринку і підпорядкована запитам масового споживача.

Дослідженню особливостей корпоративної лексики присвячено чимало праць як закордонних науковців (R. Beradt, A. Markwardt, R. Quirk, D. Crystal, R. McDavid, K. Janicki), так і вітчизняних вчених (Т.Р. Ананко, А.О. Колобова, К.С. Французова) [5], однак особливості відтворення корпоративного лексикону саме в україномовному перекладі телесеріалу юридичного дискурсу й досі залишається не дослідженим, що надає дослідникам ряд можливостей для наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель Т.В. Кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу і його становлення в Україні та світі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство.* 2018. № 10. С. 35-38.
2. Dijk van. T. Discourse and discrimination. Wayne State University Press. Detroit. 1988
3. Кравець Л.С., Таценко Н.В. Соціокультурні аспекти перекладу серіалів з англійської мови на українську. *Філологічні трактати. Том 4. Суми.* № 3. 2012. С. 45-49.
4. Федулова М.Н. Интерпретационная природа дискурса в социокультурном и коммуникативном измерениях (на материале английских и русских текстов судебной риторики) : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук. Москва. 2019. С. 123.
5. Французова К.С. Корпоративний лексикон як об'єкт перекладу (на матеріалі корпоративних бізнес-тренінгів, слоганів і презентацій) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Сімферополь. 2011.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Кіщенко

УДК 883.3(09)

Матішак А.В.

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У РОМАНІ ІВАНА БАГРЯНОГО "САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ"

У статті розглядаються біблійні мотиви, що були використані Іваном Багряним у романі "Сад Гетсиманський".

Ключові слова: Іван Багрянний, "Сад Гетсиманський", біблійні мотиви, мотив зради.

The article examines the biblical motifs used by Ivan Bagryany in the novel The Garden of Gethsemane.

Key words: Ivan Bagryany, Garden of Gethsemane, biblical motives, betrayal motive.

Глибинне розуміння підтексту роману "Сад Гетсиманський" потребує розуміння біблійних мотивів твору. Адже саме ця деталь може стати ключем для розкриття усіх думок та поривань автора, закладених у літературному витворі. І.Багрянний часто звертається до біблійних мотивів, використовуючи прийом сну головного героя, внутрішніх монологів, навіювання, діалогів з іншими засудженими.

У романі досить тісно пов'язуються елементи минулого та теперішнього. І. Багрянний намагався через призму біблійного мотиву показати, що Сад Гетсиманський – це радянська країна під владою Сталіна, де під дією постійних репресій, катувань, триманні у страху розвивалась зрада, легкодухість, підступництво. Найяскравіше це було видно на прикладі Харківської в'язниці, коли кожен з в'язнів ставав ближчим до Бога, молився та обдумував свою долю.

Гетсиманський Сад – це місце для сповіді, подолання страху сміливістю, зневіри – святою вірою. Такий мотив досить сильно перегукується із сюжетом з Євангелія, що описує процес сповіді Ісуса Христа на Оливковій горі, в якій він запитував милостивого Бога про те, чи можна забрати від нього майбутню чашу страждань. Але Господь дав йому знак, надіславши до нього янгола. Від цього Ісус почав молитися ще більш ревно, звертався до Господа усім еством так, що його піт та сльози перетворювалися на краплини крові.

Червона кров – це теж біблійний символ страждань, що використовується досить часто. Це червона плащаниця, червоне вино і т. д. Не оминув цього символу й І. Багрянний. Кривавий колір з'являється перед очима Андрія досить часто: це і дахи будинків рідного села, будинок культури, радянські стяги. Але він бачить всюди лише натяк на раніше червону фарбу, що перетворилась на руде, облуплене страхіття. Занепад, байдужість та, разом з тим,

вимогливість сталінської влади одразу проявляється в таких елементах. Краплини червоної фарби є на сходах в'язниці, що мали нагадувати в'язням про кров, страждання, тобто підривати їхній психологічно-емоційний стан.

Протягом усього роману життя Андрія Чумака порівнюється з життєвими стражданнями Ісуса Христа: *"Андрій підіймався крутими сходами, тяжко й помалу ступаючи, немов ішов на Голгофу"* [1, с. 34]. Тільки Ісуса Христа, перед тим, як розіп'яли, змушували ствердити, що він "син Божий", а от Андрія змушували зізнатися, що він "пишик" і "дірка від бублика". Тому він мав на меті витримати всі страждання, щоб довести, що він – людина, яка хоче жити у справедливому світі без фальші, наклепів та обману.

Автор створює психологічний тип Ісуса Христа – це втілення моральності, праведності, справедливості та тип Юди – зрадництва, злорадства, безкарності. Такі людські типажі постійно переплітаються у творі, комунікуючи та взаємодіючи між собою. Досить добре змальовано риси характеру людей, що перебували в одній в'язниці. Ставлення до однакової ситуації було у кожного різним. І лише за вчинками певної людини стосовно своїх братів по нещастю можна було побачити, до якого з двох типів вона належить. Тому дехто не міг утриматися від зради, наклепу на ближнього свого, а дехто, навпаки, ретельно замовчував те, про що знав, щоб не підвести іншу людину, яка знаходиться у таких самих умовах, проте теж сподівається на краще майбутнє.

Оточуючі боялися засудженого, так само його побоювались звичайні слідчі з районного відділення міліції, звідки починається його дорога до Харкова: *"Андрій бачив, що він – Андрій – стоїть їм усім, немов кілок у душі, і тій душі мультко, і через те вони мнуться всі та йорзають. Ніби це не вони його ведуть на позорище, а він їх. І жоден не гляне в очі"* [1, с. 44]. Але боялися не тому, що він може щось їм зробити, а страшно було навіть глянути на того, кого засудили. Кожен здригався від думки опинитися на місці Андрія. Це стає добре зрозуміло Андрієві, коли його везуть під наглядом у поїзді до Харкова. Глибоко в душі кожен розумів, що звідти, куди везуть ув'язненого, вже не повертаються. Фактично, він ішов на смерть, як Ісус колись ніс свій хрест. Від цього ставало кожному моторошно, у вагоні було надзвичайно тихо попри його перевантаженість людьми різного класу, що їхали на роботу.

І. Багрянний відчував загальний настрій суспільства: багато хто після Другої світової війни був заляканим та обтяженим безнадійною боротьбою, тому шукав ворога скрізь. Про таку ситуацію висловила Соломія Павличко як про надзвичайний стрес для людей, які щойно переселилися з України в країни Європи та не могли знайти злагоді між собою. Громадяни не були впевнені у майбутньому, тому навіть літературу писали з особливою обережністю [3, с. 277].

У романі "Сад Гетсиманський" поняття зради присутнє у різних вимірах. Вона пронизує червоною ниткою увесь твір, проникаючи у всі мікропори сюжету. У внутрішніх монологів Андрія мучить думка про особисту зраду. Почуття зраженості близькою людиною не полишає його жодної миті: він не може спати, нормально їсти та існувати: *"...пекуче питання "ХТО?", хто продав його, як той Юда Іскаріотський, стоїть перед ним вогненне й непогасаюче, за всіма спогадами, як той місяць за сільветами собору...* Стоїть нерозгадане, і Андрій не в силі на нього відповісти. Логіка говорить, що то хтось із його братів, але все нутро бунтується шалено: *"Не може бути!!"* [1, с. 22].

І. Багрянний позиціонує поняття зради як конфлікт свідомості персонажа на підґрунті національного пошуку себе у контексті історичного розвитку українського народу. Саме деякі моменти спогадів підштовхують головного героя роману до роздумів, не виключаючи можливої зради близької людини. Мотив зради прослідковується і на прикладі другорядних героїв. Маємо на увазі стосунки співкамерників. Недарма автор акцентує увагу на таких як Узуньян (в одній камері) та доктор Іванов (у іншій), стверджуючи, що зрадники є усюди – варто їх вчасно розпізнати. В Андрія це виходило досить добре, оскільки він бачив багато різних людей у своєму житті, раніше вже перебував на засланні, тому типів з не дуже добрими намірами одразу від себе відганяв, не спілкувався з ними, уберігаючи себе та інших від можливих проблем.

Андрій навіть фізично не так страждав після невимовних каторг, як мучився психологічно: від однієї думки його мозок ставав немов розпеченим. Думки його перепліталися з біблійними моментами. Можна прочитати роздуми Андрія між рядками його слів, коли він пояснював співкамернику біблійну розповідь про Сад Гетсиманський, сповідь та зраду, яка стала причиною сповіді. Протягом усього твору думки його були різні: припустити зраду рідної людини він не міг, але під тиском зовнішніх обставин під час арешту думки про зраду Катерини чи Миколи періодично з'являлися у його голові, отруюючи всі інші. Але, зважаючи на фізичну та моральну силу Андрія, йому вдавалося не "розколотися", не впасти у відчай, та, врешті-решт, не збожеволіти. Хоча кожен слідчий намагався його наштовхнути на думку про зраду, ехидно провокуючи запального хлопця сказати щось зайве, але корисне для них, для "дела".

І. Багрянний звертався до екзистенційних модусів, зокрема, "буття та небуття". У романі вони є наскрізними та виявляються у поняттях життя/смерть, зрада/любов, страх/сила, забуття/воскресіння. Автор підтримує міфопоетику успішного подолання смерті, що породжує воскресіння.

Отже, розкодування біблійних мотивів у романі "Сад Гетсиманський" допомагає читачеві глибше осягнути зміст написаного автором твору, провести аналогії з Біблією та іншими творами, написаними на подібну тематику, краще зрозуміти глибинний підтекст символіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський. К.: Дніпро, 1992. 528 с.
2. З листів Івана Багряного до Дмитра Нитченка / Підготувала В.Лисенко. *Слово і час*. 1996. № 10. С. 82.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. *Павличко С. Теорія літератури* / упоряд. В. Агеєва. Б. Кравченко ; передм. М. Зубрицької. К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. С. 21-423.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

УДК [81'373'38:81'42:070]:004.738.5 655.41

Махник М. П.

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ КАВУН.СІТУ

У статті визначено поняття гіперлокальні медіа, з'ясовано вагомість регіональних ЗМІ, проаналізовано функційно-стильові особливості медіатекстів інтернет-видання Кавун.Сіту (м. Херсон).

Ключові слова: масмедіа, гіперлокальні медіа, регіональні ЗМІ.

The concept of hyperlocal media is defined in the article. The importance of regional mass media is clarified, the functional and stylistic features of media texts of the online publication Kavun.City are analyzed. (Kherson).

Key words: mass media, hyperlocal media, regional mass media.

Ще кілька десятиліть тому працівники ЗМІ, які писали про життя та події невеликих груп і співтовариств (жителів міст, сіл тощо), вважалася не дуже важливою і престижною в професійному середовищі. В умовах децентралізації різко зросла вагомість регіональних ЗМІ, адже вони створюють суспільну дискусію, піднімають важливі теми і розповідають про людей, створюють тренди і формують інформаційний порядок жителів міст, сіл та селищ.

До аналізу мови ЗМІ зверталися закордонні (А. Бел, Н. Добросклонська, Т. ван Дейк) та вітчизняні (С. Єрмоленко, В. Ващенко, О. Пономарів) дослідники. У працях А. Мамалиги, В. Здоровеги, Б. Потятиника, К. Серажим, В. Різуна було проаналізовано роль та структуру медіатекстів, їх функційно-сміслову навантаження та вплив на читача. Але, не зважаючи на ґрунтовність цих досліджень, досі існує потреба у вивченні медіатекстів локальних ЗМІ.

Мета статті – проаналізувати лексико-стилістичні особливості медіатекстів інтернет-видання Кавун.City.

Виклад основного матеріалу. Вперше визначити поняття гіперлокальних ЗМІ спробував Національний фонд науки, технологій і мистецтва (Nesta), що розташований у Англії. Він досліджував британський ринок гіперлокальних медіа на початку ХХ століття. За його визначенням, "гіперлокальні медіа – це онлайн-засоби масової інформації, контент яких стосується того, що відбувається в межах кількох невеликих географічних ареалів та розповсюджується в межах цих територій для їх мешканців" [1, с. 187].

Невдовзі визначення було доповнене дослідниками з Кардіффського університету: "гіперлокальне медіа – це ресурс, який продукує новини локального характеру (охоплення: місто, передмістя, селище, вулиця тощо) і призначений для аудиторії, об'єднаної спільними інтересами, на кшталт: місцем проживання, захопленнями, сферою зацікавлень" [3, с. 3].

Ю. Нестеряк у статті "Гіперлокальні медіа: перспективи для України" писав: "Локальні медіа відіграють важливу роль у суспільному житті, виконуючи насамперед дві основні функції: інформаційну й емоційну. Інформаційна полягає у забезпеченні інформаційних потреб (що відбувається, де і коли), а емоційна дає громадянам можливість відчувати себе належними до однієї (місцевої) спільноти. Завдяки місцевим ЗМІ люди відчують причетність не лише до свого міста, селища чи села, а й до вулиці та сусідів" [4].

Проаналізувавши функційно-стильові особливості медіатекстів інтернет-видання Кавун.City [2], ми встановили, що лексика текстів переважно легка та нейтральна. Автори статей, якщо беруть інтерв'ю у місцевих жителів, зазвичай залишають їхні коментарі не редагованими, тому і лексика публікацій набуває емоційного забарвлення, наприклад, *перерили, покоїться, халепа, розширив, глючить* та інші. Наприклад: "*Потім помітили, що телефона немає, все перерили і зрозуміли, що він уже покоїться на сміттєзвалищі*", "*З друзями спілкувалася телефоном чоловіка і розповіла їм про халепу*" (16.09.2020).

Проте, щоб привернути увагу читача, заголовки, зазвичай, пишуть кількома короткими реченнями, іноді з питальними реченнями "*В Херсоні обстріляли маршрутку. Зловмисник втік з місця злочину. Його шукає поліція*" (05.09.2020), "*Туристи їдуть до Станіслава подивитись на скелі. Але там нема де навіть випити кави. Чому?*" (05.09.2020). Такий спосіб привернення уваги читача дає змогу сформувати у нього позитивне чи негативне сприйняття інформації, що описується у статті.

Задля увиразнення опису явищ, героїв чи подій у своєму матеріалі журналісти використовують засоби художнього стилю. Наприклад, застосовують крилаті вирази чи фразеологізми: "*Охочі помилуватися красою на "місцях щасливих людей"*" (05.09.2020), "*Канал 112.ua показав відео, в якому за дві хвилини можна побачити сучасний Херсон з висоти пташиного польоту*" (06.09.2020). Журналісти гіперлокальних медіа у своїх статтях часто послуговуються словами та виразами, які притаманні до вживання жителям нашої місцевості, наприклад: "*втік зі Степанівки*", а комусь "*треба до Степанівки*" – вираз пов'язаний з селом Степанівка, в якому розташована психіатрична лікарня, "*Поїхати на Комишани*" – означає відправитись в останню путь, тому що за Херсоном, у селі Комишани є старе кладовище. Також у статтях використовують назви мікрорайонів та вулиць, які розуміють лише херсонці, наприклад, "*суріком*" – називають вулицю Суворова, "*Три штика*" – це кругова розв'язка на Таврійському мікрорайоні у вигляді трьох гострих штиків, "*Жилпас, Таврік, Шумас*" – це скорочені назви мікрорайонів у Херсоні: Житлоселище, Таврійський та Шуменський. Жителі Херсона здебільшого скорочують ці назви (18.09.2020).

Також, щоб акцентувати увагу на "особливій" характеристиці явища, особи чи події, журналісти використовують персоніфікацію, наприклад: *"Він не лише увійшов до трійки депутатів-прогульників – тих, які майже не відвідували сесії Херсонської міської ради, а ще й не був на тій сесії, яка вирішувала питання відведення землі для мостопереходу"* (18.09.2020); *"Тому ми, заїкуні, можемо вважатись королями синонімів"* (20.09.2020)

Задля уникнення повторів у реченні журналісти часто використовують запозичення, наприклад: *"...тому варто прийти заздалегідь, щоби точно встигнути зайняти місце та пройти температурний скрінінг"* (05.09.2020), *"Хтось приїхав сюди на вихідні – проведи уїк-енд на морському узбережжі"* (15.09.2020).

Проаналізувавши, чи дотримуються журналісти нового правопису чи ще досі пишуть за старим, ми дійшли висновку, що низка статей написані за новим правописом, наприклад *"Програму формує 31 тематичний кластер і спецпроект"* (16.09.2020), а деякі досі пишуть за старим – *"...виставлені на відкритих веб-ресурсах незалежних національних та міжнародних організацій і установ"* (07.07.2020). Але не може не тішити той факт, що у статтях частотнішими стали фемінітиви, наприклад: *"Її кураторкою стала літературознавиця і критикиня Ганна Улюра"* (16.09.2020), *"Серед українських – поет Юрій Іздрик, поет, перекладач Остап Сливинський, поетеса, режисерка Ірина Цілик, поетеса, перекладачка Маріанна Кіяновська"* (16.09.2020).

Також ми звернули увагу на те, що у деяких статтях помилки та русизми, але, якщо помилки зазвичай трапляються з механічних причин, такі як *"В період карантину туристична локація набула особливої популярності як серед туристів з Херсонщини, так і серед гостей з різних куточків України"* (05.09.2020), *"На сайті компанії можна дізнатись про сорти вина, їню вартість..."* (22.08.2020), то русизми та кальки, на нашу думку, вживаються навмисно, оскільки більшість містян російськомовні і їм важко сприймати суто українські тексти, наприклад : *"Олешківські піски манять туристів зі всієї України"* (27.07.2020) – доречно було б вжити слово "ваблять, приваблюють", *"Чотири херсонські вузи потрапили до рейтингу від Освіта.UA"* (19.08.2020) – замість "вузи" правильно було б вжити абревіатуру "ВНЗ", *"За прибудинкову територію багатоквартирних будинків відповідають керуючі компанії та ОСББ..."* (01.09.2020) – не рекомендовано вживати дієприкметники активного стану з -уч-, -юч-, доцільніше вжити слово "керівники" або замінити просте речення на складнопідрядне: *"За прибудинкову територію багатоквартирних будинків відповідають ті, що керують компанією та ОСББ..."*.

Отже, тексти інтернет-видання Кавун-City є переважно простими та зрозумілими для місцевого читача, але задля увиразнення та зацікавлення реципієнта автори використовують емоційно-експресивну лексику, просторіччя, мікротопоніми, фразеологізми та крилаті вирази. Автори публікацій намагаються вплинути на читача та створити позитивне чи негативне сприйняття певних явищ, подій чи героїв, які описуються у матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Redcliffe D. Here and now: UK Hyperlocal Media today. Nesta, 2012. 187 p.
2. Інтернет-видання URL : <https://kavun.city> (дата звернення 22.09.2020).
3. Курпіус Д. Що таке громадська журналістика? Довідник з управління новинами. Третє видання. 30 с. 1999. URL: <https://www.rtdna.org/uploads/files/cjgs.pdf>. (дата звернення 21.09.2020).
4. Нестеряк Ю. Гіперлокальні медіа: перспективи для України. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 56. 2014. Липень – вересень. С. 130-134. 2014.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.М. Климович

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СЕРІАЛІ "МОЛОДИЙ ПАПА" В УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті окреслюються магістральні поняття та параметри, що впливають на перекладацький вибір стратегії відтворення релігійної картини світу англomовного серіалу "Молодий Папа" у перекладі українською мовою.

Ключові слова: релігійна картина світу, переклад, релігійний дискурс, релігійна мовна особистість.

The aim of the article is to define core definitions and parameters, which predetermine the translator's choice of translation strategy during the process of reproduction of the series' "Young Pope" religious worldview into Ukrainian.

Key words: religious worldview, translation, religious discourse, religious linguistic persona.

У процесі перекладу як і міжмовній та міжособистісній комунікації центральною фігурою постає мовна особистість. У контексті релігійного дискурсу, панівною в свідомості мовної особистості стає релігійна картина світу, яка спрямовує її діяльність, формує відношення особистості до оточуючого світу, людей та самої себе. У цьому випадку, явища та процеси релігійної картини світу заміщують структури інших картин світу (наївної, наукової, художньої, тощо) та створює особливу концептосферу, що вона ґрунтується на категоріях інтертекстуальності та прецедентності на базі текстів священних книг [6, с. 121]. Різниця в структурах релігійних картин світу різних культур й складає ту концептуальну лакуну, що формує проблематику адекватного перекладу.

Окреме місце в нашому дослідженні займає питання про релігійний дискурс та його функціонування. Релігійний дискурс відноситься до інституційного, що передбачає наявність певної клішованості структури, ієрархії учасників, хронотопу, певних норм поведінки [3, с. 28-30]. До складу релігійного дискурсу входять такі елементи, як "релігійний текст" та "релігійна комунікація", що знаходять своє відображення в ментальних, соціальних та дискурсивних структурах (Т. ван Дейк) [7]. У контексті телекомунікації, однак, поняття "релігійний дискурс" зазнало певних змін, що призвело до змін у його структурі. Таким чином, процес перекладу кінотексту серіалу на зображення релігійної картини світу (у нашому випадку – католицької) може мати дещо специфічний характер – релігійна картина світу буде реалізовуватися не тільки в релігійному, але і в художньому та кіно-дискурсі, що значно позначиться на процесі перекладу.

Важливим нюансом функціонування релігійного дискурсу є специфіка конфесійного мовлення, яке є тематично специфічним, стандартним, з чітко вираженою специфічною лексикою [5]. Особливу увагу перекладача привертає саме використання лексики, яка містить значні за обсягом групи маркованих слів, слів-символів, запозичень з інших мов, багату синонімію, перифраз, епітети, анти лексеми, тощо [2, с. 95-96]. У межах нашого дослідження ми розбили марковану лексику серіалу на декілька лексико-семантичних груп для кращої ілюстрації та коментування перекладацького процесу.

Кінопереклад по праву вважається особливим видом перекладацької діяльності, адже ставить перед перекладачем низку вимог, що вони пояснюються креалізованістю кінотексту на ряду з його хроноспецифікою. На зараз, проблемами кіноперекладу займається значна кількість вчених, втім, й досі цей вид перекладу вважається не достатньо вивченим, що лише додає актуальності нашому дослідженню.

Серіал "Молодий Папа" можна із впевненістю віднести до найбільш специфічних прикладів серед творів цього жанру, що пояснюється як сміливістю при виборі теми, так і манерою зображення "сакральної" для багатьох людей дійсності. На ряду з цим, серіал

"Молодий Папа" напрочуд ілюстративно та зрозуміло реалізує католицьку релігійну картину світу, що відбувається, насамперед, завдяки процесу спрощення картини світу – у ньому відбувається інвентаризація знань та уявлень про католицьку релігійну картину світу [6]. Цей ефект спрощення картини світу вважаємо одним із ключових для відтворення при перекладі, адже його нівелювання може призвести до втрати адекватності перекладу.

Проведений перекладознавчий аналіз показав, що основною проблематикою відтворення релігійної картини світу серіалу є переклад конфесійної лексики, що ми її поділили на декілька лексико-семантичних груп, до яких входять:

- Лексика на позначення теологічних термінів католицизму;
- Лексика на позначення пастви, а також людських чеснот, гріхів та покарання за них;
- Лексика на позначення Бога, святих, божественних сутностей, а також божественної природи явищ навколо людини.

Зазначена лексика має яскраво виражений інтертекстуальний характер, адже кожна її одиниця має певне "закріплене" в Святому Письмі місце, а також традиційну форму вживання та перекладу. Зазначені фактори створюють певні вимоги для перекладача під час відтворення релігійної картини світу у перекладі, адже нівелювання специфіки використання конфесійної лексики у перекладі може призвести до смислових та прагматичних втрат у ПТ.

Перекладацький та перекладознавчий аналіз українськомовного перекладу серіалу "Молодий Папа", виконаний студією ВаїбаКоTV, показав, що у процесі відтворення католицької релігійної картини світу перекладач вдається до різноманітних засобів і прийомів перекладу, серед яких виділяємо: пошук прямих відповідників, використання варіантних контекстуальних відповідників, а також залучення перекладацьких трансформацій. Перекладач інколи відходить від стратегії перекладу за традицією, але в смислово-плані переклад не зазнає значних втрат завдяки візуальному ряду та контексту комунікативної ситуації. Як висновок, можемо вважати переклад серіалу "Молодий Папа" виконаний студією ВаїбаКоTV адекватним, а завдання відтворення католицької релігійної картини світу – виконаним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блувберг С. В. Современный протестантский дискурс : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук. Москва. 2009. 27 с.
2. Жалко Т. Мовностилістичні особливості молитви у конфесійному стилі української мови. *Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи*. 2014. № 3. С. 90-99.
3. Карасик В. И. Религиозный дискурс. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики : сб. научн. тр. Волгоград : Перемена. 1999. С. 25-34.
4. Кожемякин Е. А. Религиозный дискурс: методология исследования. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия 366. Философия. Социология. Право*. 2011. Т. 15. № 2 (97). С. 32-47.
5. Конфесійний стиль мови і мовлення. *School home task* : веб-сайт. URL: <https://school.home-task.com/konfesijnij-stil-movi-i-movlennya-stili-i-formi-movi/>.
6. Макарова А.С. Религиозная языковая личность и религиозная картина мира: особенности анализа. *Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева*. 2019. № 3 (103). С. 118-125.
7. Одарчук Н. В., Приварська Н. П. Структурно-функціональні особливості релігійного дискурсу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2008. № 5. С. 44-48.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Кіщенко

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ІМПЛІКАЦІЇ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ "БУДИНОК НА КРАЮ СВІТУ"

У статті окреслено поняття мовленнєвої поведінки та наведено приклади використання стилістичних засобів її імплікації у персонажів художнього фільму "Будинок на краю світу".

Ключові слова: мовленнєва поведінка, стилістичні засоби імплікації мовленнєвої поведінки.

The article describes the meaning of linguistic behaviour and has the examples of the usage of stylistic devices of its implication in the fictional film "A Home at the End of the World".

Key words: linguistic behaviour, stylistic devices of the linguistic behaviour implication.

Зацікавленість вивченням стилістичних засобів імплікації мовленнєвої поведінки персонажів художнього фільму зумовлена загальною тенденцією розвитку сучасної лінгвістики – переходом від формально-граматичного вивчення мовних явищ до функціонально-комунікативного. Це сприяє тому, що мовленнєва діяльність персонажів фільму стає одним із головних предметів мовознавчого дослідження і розглядається як спосіб досягнення суб'єктом мовлення поставлених цілей та впливу на поведінку іншої людини вербальними засобами. Таким чином, дослідження стилістичних засобів імплікації персонажів кінострічок вважаємо актуальним питанням мовознавства, що не має повноцінного висвітлення в наукових працях. Саме це стало фактором, який зумовив мету статті – дослідження стилістичних засобів імплікації мовленнєвої поведінки персонажів художнього фільму "Будинок на краю світу".

Вивченням мовленнєвої поведінки займалися такі науковці як І. Зімяня Н. Формановська. За їх гіпотезою, мовленнєва поведінка є автоматизованим і стереотипним мовленнєвим проявом, що позбавлений свідомої мотивації. Вона формується на основі ряду соціальних ознак особистості, серед яких – місце народження, місця тимчасового довгого перебування, освіта, особливості виховання, вік, стать, рольові функції комунікантів [1, с. 55]. Окрім названих, на мовленнєву поведінку впливають також особливості ситуації, у якій проходить спілкування: характер комунікації (офіційна/неофіційна), вид спілкування (публічне/особистісне/опосередковане). Одним із прийомів відображення певних ситуацій, соціальних явищ, емоційного стану тощо в мовленнєвій поведінці є використання стилістичних засобів.

Наприклад, за допомогою епітетів "blonde", "muscled", "compact", "physically dignified", "dark-eyed", "big", "inevitable", "gigantic" та порівняння "as a tree" Джонатан розкриває портрет свого батька: "arms ... blonde and ... muscled"; "... compact, physically dignified man ..."; "... a dark-eyed theater owner..."; "big and inevitable as a tree", а за допомогою епітетів "small-boned", "precise", "round", "solid" та порівняння "as a basketball" – матері: "... small-boned and precise in her movements"; "belle ... round and solid as a basketball".

Бобі також описує своє сприйняття різних понять в п'ятирічному віці. Наприклад, за допомогою метафори "mystery" він так говорить про гумор: "Humor was a mystery to me" [04:03]. Крім того, від його імені за допомогою епітетів "cautious", "nervous" та афоризму "wear the same cautious look" описується ставлення Еліс (матері хлопця) до Неда (батька Бобі): "When my father was home she wore the same cautious look she brought to our surveys of the street"; "His presence made her nervous" [06:00]. Разом із цим Джонатан розповідає про стосунки батька з матір'ю за допомогою таких стилістичних засобів як епітети "silent" та "tense", а також безсполучникового речення (асиндетону): "She sat silent at the table, her shoulders tense under his ministrations" [06:43].

Джонатан також передає й відношення батьків до їхньої майбутньої дитини. Він характеризує батька, який висловлює своє захоплення майбутнім сином чи донькою за допомогою стилістичного прийому гіпербола "crazy": *"You'll have a little sister or brother, and we're all going to be crazy about her. Or him"* та матері за допомогою гіперболи "hates": *"Mommy hates having this baby"* [08:27]. Крім того, коли дитина народилася мертвою, то вона була описана Джонатану метафорами *"canceled ticket"* та *"a cake taken too soon from the oven"* [09:15]. Важкі переживання сусідки міс Хайдегер до того, що трапилося, передаються за допомогою інверсії: *"Now, don't you worry, dear," Miss Heideger said. There was true horror in her voice...* [10:20]. Джонатан використовує порівняння до себе та міс Хайдегер *"like a pair of spinsters"* [11:10]. Він також описує стан матері після смерті дитини такими епітетами як *"reserved"* та *"shy"* та їхню з батьком поведінку, коли вони повернулися додому, за допомогою порівнянь, представлених анафорою: *"Both she and my father looked around the house as if it were new to them, as if they had been promised something grander"* [12:17]. Джонатан також використовує гіперболу *"cried extravagantly"*, коли описує скорботу свого батька за дитиною, яка не вижила під час пологів: *"He had never shed a single tear before in my presence and now he cried extravagantly..."* [13:04]. Скорбота матері через смерть дитини підкреслюється Джонатаном шляхом вживання метафори метафори *"vacant body"*: *"She might have been a vacant body, waiting dumbfounded to be infused with a human soul"* [15:43]. Але Джонатан не втрачає оптимізму й намагається підбадьорити матір. Коли йому це вдається, він описує її сміх: гіпербола *"to screech with laughter"* у висловленні *"I settled into doing my mother herself, which sometimes made her screech with laughter"* [17:21] – сприяє осмисленню цього образу.

Джонатан також описує поведінку та внутрішній стан матері за допомогою порівняння *"movements exact as a surgeon's"*: *"... her movements exact as a surgeon's as she laid out the perfect dinner she had made"* [20:05]. Анафора *"I heard him go in, and heard nothing more"* [35:40] використана Джонатаном для того, аби підкреслити те, що батько дуже сильно любив його та не хотів, аби він чув їх з матір'ю сварку. Крім того, син Еліс і Неда застосовує епітет *"shrinking"*, аби описати те, як обставини обертаються проти його батька: *"... and the world was shrinking. His wife shunned him, his business was not a success, and his only son – there would be no others – loved dolls and quiet indoor games"* [41:02].

Також Джонатаном застосовано анафору "heard" для того, аби описати жести батька, які є свідченням його неприйняття факту, що йому не пощастило ані в роботі, ані в особистому житті, а його син грається лялькою: *"I heard him go downstairs, get his jacket from the hall closet. I heard him close the front door, with a caution and deliberateness that implied finality"* [45:57].

Бобі вживає у своєму мовленні інверсію для того, аби підкреслити значущість історії про свого брата і його смерть: *"This of course is history"* [03:39].

Карлтон, називаючи себе і Бобі *"Woodstock nation"*, хоче показати протест проти сучасної їм культури та свою приналежність до хіпі. Крім того, ця фраза є алюзією на книгу Еббі Гофмана "Нація Вудстока", яка також є сучасною героєм і написана в 1969 році. Також брат Бобі висловлює емоційний афект, який виражений сленгізмом "yow": *"Right on. Woodstock Nation. Yow"* [04:15].

Карлтоном використано метонімію, коли він каже на свого молодшого брата Бобі *"Frisco"*. Це розмовна назва міста Сан-Франциско, яке наприкінці 60-х років стало центром революції хіпі. Також ця метонімія виражає сугестію по відношенню до Бобі: Карлтон, називаючи його таким чином, налаштовує молодшого брата на те, аби він вів спосіб життя, як хіпі: *"Stay loose, Frisco ... There's not a thing to be afraid of"* [04:28].

При розмові Карлтону з Бобі першим використано літоту і епітет у фразі "little son", аби відчутти себе на висоті в порівнянні з молодшим братом і показати його неосвіченість і нестачу досвіду: *"We did everything perfect, little son"* [06:50]. Крім того, Бобі розумів і відомість свого брата серед поліціантів як серйозного злочинця, пов'язаного з наркотиками. Аби підкреслити значущість свого брата, його небезпечність і свою нелюбов до поліції, він

використовує у своєму мовленні порівняння "sharks": *"Lately police cars have been browsing our house like sharks"* [07:10].

Аби передати радісну атмосферу вечірки, яку влаштували батьки Карлтона та Бобі, Бертон (батько Бобі) обговорює з молодшим сином пісню, яка грає на той момент – *"19th Nervous Breakdown"* у виконанні Міка Джегера. Алюзія *"What do you think of this music? Mick Jagger sings '19th Nervous Breakdown'"* [8:20] підкреслює образність, створену автором.

Для того, щоби передати веселість і дикість вечірки, Бобі використовує персоніфікацію: *"The night rises higher and higher. A wildness sets in... The future shines for everyone, rich with the possibility of more nights exactly like this"* [8:40].

Бобі також використовує гіперболу *"a grip that could crack walnuts"* в своєму мовленні для того, аби було зрозуміло, наскільки мати піклується про нього й намагається вберегти його від поганого впливу старшого брата: *"I try to twist loose, but our mother has a grip that could crack walnuts"* [13:15].

Під час самого розпалу вечірки Бобі силою віднесли спати. Він дуже ображений на Карлтона, бо той його не підтримав, а встав на бік дорослих. Анафора, яка використовує Бобі у своєму мовленні, надає емоційного забарвлення його невдоволенню старшим братом: *"He is the one who could have saved me. He could have banded with me against them... He has joined the adults. He has made himself bigger, and taken size from me"* [14:36].

У своїй розповіді про смерть Карлтона, для того, аби можна було відчутися зростання емоційної напруги, Бобі використовує такий стилістичний прийом як кульмінація: *"Our father tries to get a hold on Carlton's neck while Carlton keeps trying to take his hand. Our mother's hair is matted with blood. It runs down her face. Carlton's girl holds him to her breasts, touches his hair, whispers in his ear"* [15:27].

У результаті дослідження стилістичних засобів імплікації мовленнєвої поведінки персонажів художнього фільму "Будинок на краю світу" доходимо висновку, що ці засоби створюють образи героїв (зовнішність і стосунки), їхнє ставлення до чогось, поведінку та їх внутрішній стан (певне почуття, жести), протест героїв проти соціальних явищ, піклування про людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / Зимняя И. А. – В. : МОДЭК , 2001. – 432 с.
2. Mayer M. A Home at the End of the World [Electronic source] / Mayer M. // Youtube. – 2003. – Access mode: https://www.youtube.com/watch?v=7N660_rfC3o .

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.О. Заболотська

УДК 81'42:398.21

Міщенко Н.Г.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОМОРФНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ КАЗКАХ

У статті розглядаються специфічно національні особливості використання мовних одиниць у художньому тексті як своєрідні засоби реалізації антропоморфізму.

Ключові слова: казка, анімалістична казка, антропоморфізм, художні засоби мови, стилістичні фігури мовлення.

The article deals with the specifically national features of linguistic units usage in feature text as original means of realization of anthropomorphism.

Key words: fairy tale, animalistic tale, anthropomorphism, artistic facilities of language, stylistic figures of speech.

Фольклор, безсумнівно, є важливим складником культури будь-якого народу. Жодному з видів усної народної творчості не властиве таке багатство нашарувань, як казці. Казка є одним із найдавніших жанрів уснопоетичної творчості, оскільки вона позначена впливом різних епох – від існування первісного суспільства до сьогодення.

Метою нашого дослідження є виявлення лінгвістичних особливостей реалізації і трансформації антропоморфних рис персонажів українсько- й англійськомовних текстів казок.

Єдиного уніфікованого визначення народної казки у світових філологічних студіях немає. Терміни, що використовуються в різних мовах на позначення казкового жанру, – українська "казка", англійська "folk-tale", "fairy tale", німецька "marchen", французька "conte populaire", шведська "saga", норвезька "eventyr" – часто означають поняття, що різняться одне від одного.

За Л. Дунаєвською, "казка – це епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії" [2, с. 6].

Широке поширення казок свідчить про важливе їх місце в культурно-побутовому житті людства уже на ранніх етапах його історичного розвитку та про нерозривний їх зв'язок з існуванням народу. До найдавнішого прошарку казкового епосу належать анімалістичні казки або казки про тварин.

Анімалістична казка, як стверджують І. Коваленко та С. Баранова, – це "вид народної казки, у якій головними героями є тварини, за допомогою яких автор алегорично показує людей, їх звички, характери, побут, негативні та позитивні риси. Метою таких казок є навчити чомусь людей, показуючи самих себе з боку за допомогою метафори: шляхом переносу образу людини на ту чи іншу тварину" [3, с. 198].

Основним явищем, властивим народній казці є антропоморфізм (грец. *ανθρωπος* – людина, грец. *μορφή* – вигляд, форма) – "уподібнення будь-чого до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних властивостей на тварин, рослини, речі та явища навколишнього світу" [4, с. 54].

Постійні і тривалі спостереження людини за поведінкою різноманітних представників фауни викликали у людей прагнення збагнути "доцільність" та "розумність" поведінки звірів [1, с. 6–7]. Це підсилювало вірування про здатність тварин розмовляти, мислити, розумно діяти.

Актуальність студій полягає в необхідності здійснення компаративного аналізу українських і англійських казок з метою виділення специфічних національних рис.

Анімалістичним казкам властивий підбір таких лексичних засобів, які влучно характеризують певних тварин. Так, у анімалістичних казках лисиця завжди виступає символом хитрої, підступної людини, наприклад, у казці "Лисичка-кума" головна героїня виявляє свій хитрий норів: "...А той вулик на горішце заховали. Ведмідь же терпить, а лисичці кортить. Думала, думала, як би його тим другим вуликом поласувати. Пішла б, так ведмідь зараз спитається, куди та чого. От вона лежить та стук – стук хвостом об стіну..." [6].

У казці Братів Грімм "The Fox and the Cat" ("Лис та кіт") так само продемонстровано зверхність лисиці над іншими тваринами: "...The fox, full of all kinds of arrogance, looked at the cat from head to foot, and for a long time did not know whether he would give any answer or not..." (Лисиця, сповнена зарозумілості, дивилася на kota з голови до ніг і довго не знала, чи дасть він якусь відповідь чи ні) [9].

Сова в казках найчастіше є уособленням мудрої, розсудливої людини. Наприклад, сова з однойменної народної казки "Сова" провчила старого діда, змусивши його поважати не лише свій вид, а й інших представників фауни [6].

Образ ведмедя у казковому епосі – це образ силача, проте вайлуватого і незграбного, часто – доброго. Саме так ведмедя характеризує черв'як із казки "Ведмідь і черв'як": "...Ти

сильніший від багатьох звірят, звалиш коня й вола, але з нас двох хто сильніший – ти, великий, чи я, маленький?.." [6].

Подібний образ ведмедя змальований у казці М. Бонда "A Bear Called Paddington" ("Ведмідь на ім'я Паддінгтон"): "...Bears like Paddington are very rare. And a good thing too, if you ask me, or it would cost us a small fortune in marmalade..." (Ведмеді такі, як Паддінгтон, є дуже рідкісними. І добре, якщо ви попросите мене, або це коштувало б нам трішки мармеладу) [7].

Анімалістичні казки (народні й авторські) стали такими популярними, оскільки саме за допомогою них у давні часи автори могли висловлювати свої думки, іронізувати, показувати незадоволення владою чи діями певних людей, використовуючи алегорії, символи, метафори.

Цілком погоджуємось із думкою, що "анімалістична казка – це "повноцінний та цілком самостійний вид народної казки, який заслуговує на увагу, адже саме завдяки їй можна вивчати історію, соціологію в історичному аспекті, аналізувати політику минулого, фонетичні та лексикологічні особливості тощо" [3, с. 199].

Специфічно національні риси кожної казки визначаються фольклорними традиціями певного народу. Звірі – герої казок – нагадують своїми поведінкою та мовленням людей – представників тієї країни, в котрій поширені ці казки.

Своєрідність анімалістичної казки як жанру репрезентується на рівні її мовного оформлення – вживання лексичних одиниць, словотвірних засобів, синтаксичних конструкцій та різноманітних експресивних засобів увиразнення мови, властиве одиницям певної мови.

Порівняльний аналіз української народної казки "Як вовк забажав козенят" і подібної їй англійської казки "Вовк і троє кошенят" ("The Wolf and Three Little Kittens") дозволяє "прослідкувати специфічно національні особливості використання мовних елементів у художньому тексті з метою реалізації принципу антропоморфізму" [5, с. 112].

Персонажами зазначених казок про тварин є дикі звірі та свійські тварини: *вовк, лисиця і коза з козенятами* – в українській анімалістичній казці, *вовк і кішка з кошенятами* – в англійській. Антагоністичні образи *вовк – козенята / вовк – кошенята* демонструють антитезу *сильний – слабкий*. Звірі "наділені людськими рисами і таке "олюднення" досягається за допомогою прийому перебільшення якостей, властивостей звірів – гіперболізації" [5, с. 112]. Герої обох казок здатні усвідомлювати, мислити, розмовляти, однак персонажі англійської казки на додачу ще й читають і навіть пишуть листи. За допомогою мовлення персонажів яскраво відображаються етнічні особливості казок. Так, евфоніка казкового епосу представлена асонансом у пісні української кози (накопичення голосних звуків [o], [a], які передають мекання кози); дисонансом – повторення приголосного звука [r] у муркотінні англійської кішки. В українській народній казці знаходимо чималу кількість звертань: *Діточки мої, козеняточка! Сестричко!* (до лисиці), *Вовче! Чоловіче* (до коваля), а в англійській лише поодинокі: *Mother! Kittens!* Особливе значення у досліджуваних текстах казок має експресивний синтаксис – усі речення в мовленні козенят і пісні їхньої матері-кози з української казки так само, як і в мовленні вовка, кішки і кошенят з англійської є окличними. Наявність зменшено-пестливих суфіксів *-ок-, -очк-, -ичк-, -еньк-* у тексті надає своєрідного звучання українській казці (*голосок, козеняточка, сестричка, тоненький*). Художні засоби увиразнення мови представлені порівняннями: *стояв як укопаний*; епітетами: *невдалий голос; тоненький голосочок, White kitten and Black kitten, Grey kitten*; народнорозмовними словами: *нагибати, умудрився, причитує, схаменулись*. Серед найпоширеніших стилістичних фігур мовлення за результатами компаративного аналізу виділено асиндетон: *"Пішла коза по лісу, напаслась досить, вернулаь додому, підійшла до дверей і заспівала"* [6]; синтаксичний паралелізм, який не є характерним для англійської казки: *"Ваша матінка прийшла, Молочка вам принесла; плеоназм: одмикайтесь-одчиняйтесь, живі-здорові"* [6], що демонструє протяжність, характерну українському фольклору.

Отже, українські й англійські анімалістичні казки мають багато спільних лексико-стилістичних ознак. Проте тексти творів демонструють національну своєрідність кожного народу, адже мовна презентація образів тварин відбувається по-різному, залежно від

особливостей сприйняття картини світу кожним етносом. Відповідно звірі – персонажі казок – своїм мовленням і поведінкою нагадують представників того етносу, в якому ці казки поширені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовський І.П. Розкішна гілка казкового епосу на Україні / Казки про тварин. Київ: Дніпро, 1986. С. 5-13.
2. Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ: Либідь, 1987. 156 с.
3. Коваленко І.Ю., Баранова С.В. Анімалістична казка як вид казки. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 198-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_11_48 (дата звернення: 07.10.2020).
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ: ВЦ "Академія", 2006. С. 54.
5. Омельчук Ю.О. Тропеїчні засоби української та англійської народної казки. Південний архів. Філологічні науки: Зб. наук. праць. Випуск LIII. Херсон: ХДУ, 2012. С. 111-114.
6. Українські народні казки. URL: <http://rozvyvajko.com.ua/kazky/ukrajinski-narodni-kazky/> (дата звернення: 07.10.2020).
7. Bond M. A Bear Called Paddington. New York: HarperFestival, 2014. 174 p.
8. Briggs K.M. A Dictionary of British Folktales in the English language. London: Routledge and Paul, 1991. 580 p.
9. Grimm Brothers. The Fox and the Cat. URL: <https://etc.usf.edu/lit2go/175/grimms-fairy-tales/3128/the-fox-and-the-cat/> (last accessed: 07.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Ю.О. Омельчук

УДК 82.09: 821.161.2-31

Мозгова С.Л.

МОТИВ ВИБОРУ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК "СМІТНИК ГОСПОДА НАШОГО"

У статті досліджується мотив вибору в романі сучасної української письменниці Галини Пагутяк "Смітник Господа нашого". Акцентується увага на бінарних опозиціях свобода / несвобода, загальне / індивідуальне тощо. Проблема свободи вибору розкривається в екзистенційному полі роману. героїв. Доведено, що мотив вибору є складовою філософського виміру роману Галини Пагутяк.

Ключові слова: свобода вибору, екзистенція, інтертекстуальність, бінарна опозиція, філософський роман.

The article deals with the motive of choice in the novel of modern Ukrainian writer Halyna Pahutiak "Dump of our Lord". Emphasis is placed on binary oppositions freedom / non-freedom, general / individual, etc. The problem of freedom of choice is revealed in the existential field of the novel. It is proved that the motive of choice is a component of the philosophical dimension of Halyna Pahutiak's novel.

Key words: freedom of choice, existence, intertextuality, binary opposition, philosophical novel.

Творчість Галини Пагутяк стала предметом зацікавлення як науковців, так і читачів. Широкий тематичний діапазон, злободенна проблематика, образна система художніх текстів письменниці свідчать про оригінальність її письма.

Проза Г. Пагутяк різнобічно осмислюється літературознавцями, зокрема А. Артюх, І. Білою, Т. Бовсунівською, Г. Бокшань, Т. Гребенюк, М. Кірячок, Я. Поліщуком та ін.

Романістика письменниці відзначається глибоким філософізмом, інтелектуалізмом, психологізмом, символікою, тяжінням до фольклору, містицизмом та інтертекстуальністю.

Мета статті – розкрити художню реалізацію мотиву вибору в романі Галини Пагутяк "Смітник Господа нашого".

Символіка іпоєднання реального та ірреального в романі "Смітник Господа нашого" дозволяють досягнути важливі проблеми самотності, свободи вибору, плінності життя. Дослідниця Марина Кірячок відзначає: "Художній вимір роману "Смітник Господа нашого" неоднозначний. Подібний до лабіринту, блукаючи котрим читач намагається знайти вихід у реальний світ. Однак саме поняття реальності тут піддається сумніву, дійсність віртуалізується, насичується химерними видіннями та поступовим нагнітанням тривоги і страху в передчутті апокаліптичного фіналу" [2, с. 17].

Події відбуваються у Дивній країні, яка населена лише п'ятьма мешканцями – це Колос, Базиль, Шептун, Діоген і Перевізник. Кожен із них отримав ім'я залежно від вдачі. Символіка імен виступає своєрідним кодом, закладеним авторкою для більшого узагальнення і водночас для репрезентації психологічних типів індивідів.

Колос має спокійний і розважливий характер, він залюблений у землю і рослини, саме це робить його щасливим. Поведінка і характер Базиля виступають контрастом до його імені, адже нічого царственного ні в поставі, ні у вчинках не спостерігається. Він має мрію, однак здатен тільки чекати, а не наближатися до неї. Шептун – найбільш небезпечний і підозрілий, боїться змін і нікому не довіряє. Навіть його голос нагадує шипіння змії. Діоген залюблений у дерева, у ліс. Це символ великої сили, котра гине від бездіяльності. А Перевізник любить річку, яка і стане для нього останнім прихистком.

Таким чином, можемо припустити, що ці "п'ять вар'ятів" символізують землю, повітря, рослини і воду – світ, де комфортно почуваються люди, які знають про своє призначення. Але це не стосується мешканців Дивної країни на незайманій землі, бо головне їхнє призначення – чекати Короля, який зможе відповісти на їхні питання.

Герої роману потерпають від негоди, страждають від холоду і голоду, їх переслідує постійний страх і непевність, однак нічого в своєму житті вони змінювати не здатні, а то й не хочуть. Лише Діоген марить лісом, мріє туди піти, навіть робить спробу порушити табу, якого насправді немає. Кожен із чоловіків залишається на незайманій землі, не цікавлячись про існування світу поза межами Дивної країни. У недалекому минулому вони перебували у закритому приміщенні (божевільні), не маючи змоги робити вибір чи повністю усвідомлювати драматизм ситуації. Незаймана земля дала цим персонажам лише самотність і відчуженість, а відтак – їхнє життя не змінилося.

Мотив страждання розгортається у творі разом із мотивом свободи вибору, підсилюючи абсурд ситуації, в якій опинилися п'ятеро героїв твору. Реалізація художнього мотиву вибору відбувається через вчинки героїв, які живуть у місті. На протигагу Дивній країні з її консервативним життям, містяни – Жінка, Віктор – здатні зробити спробу змінити своє життя. Однак Віктор не користується свободою вибору, бо для мешканців Дивної країни він Король, а для міста – пересічна особа, лікар божевільні. Він розповідає: *"Вибрав п'ятьох бідолах, оголосив їм, що я Король і хочу визволити їх з в'язниці, повести в Дивну країну, де їм буде добре. Вони сиділи у в'язниці так довго, що вже нічого не пам'ятали, отака собі tabularasa, цілком придатна на роль аборигена. Я вирішив повести їх в одну з незайманих земель, яких не існує на карті. В оті смітники, бо то все одно, що зникнути остаточно. Ти знаєш. Що звідти вороття нема..."* [3, с. 179]. Чоловік не скористався можливістю піти у незайману землю, бо перемогла його байдужість: *"Нам нема чого робити в цій пустелі. Якби ти знала, як мені боляче усвідомлювати, що ми тут чужі, бо не можемо порозумітися з ними! Ми беззахисні, глухі й сліпі"* [3, с. 187].

Дослідниця С. Бородіца вважає: "Г. Пагутяк міфологізує сакральне як онтологічний феномен: явне та невидиме, природне та надприродне у просторі присутності. У романі

"Смітник Господа нашого" сакральне виступає як "межовий" стан буття між дійсною та трансцендентною реальністю" [1, с. 24]. Сюжет розгортаються у двох площинах: у реальному місті та в хворобливій свідомості божевільних людей.

"Мотив самотності, реальності як проекція божевілля, залежності та свободи формують концептуальний базис роману "Смітник Господа нашого". Авторка утверджує самотність як основоположну домінанту, що зумовлює сутність "творення" ірраціонального простору тексту та стає підґрунтям внутрішнього єства кожного з героїв" [2, с. 20], констатує М. Кірячок. У творі зображена ще одна "незаймана земля" – смітник, де живе скалічений Грицько. Саме цей персонаж характеризується як впевнена і вільна людина, незважаючи на фізичні обмеження. Вважаємо його провідником між незайманою землею та Іншим світом, бо, за законами жанру казки, герої мусять мати помічників. Для Грицька помічником став старезний крук Круцьо, який уособлює мудрість.

І лише дитина здатна подолати кордони і заборони. Таким є образ Малого, який перебував і у місті, і в Дивній країні, і на смітнику. Він бачить те, чого не здатні побачити дорослі, гостріше сприймає несправедливість, відчуває добрих людей і потребує захисту. Опинившись після своїх пригод у Гриця на смітнику, Малий подолав невидиму стіну, яка так заважала всім іншим персонажам робити вибір, відповідаючи за свої вчинки.

Екзистенційна проблема абсурдності життя розгортається на всіх рівнях тексту Г. Пагутяк. Проблематика твору, зокрема і свобода вибору побудована на бінарних опозиціях свобода / несвобода, загальне / індивідуальне, реальне / ірреальне, життя / смерть.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородица С. Національно-міфологічний код у романі "Смітник Господа нашого" Галини Пагутяк. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Borodicsa.pdf> (дата звернення: 02.10.2020).
2. Кірячок М. Апокаліптичне напруження як концептуальна основа образної системи роману Галини Пагутяк "Смітник Господа нашого". *Слово і час*. 2015. № 7. С. 16-21.
3. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі. Львів, ЛА "Піраміда". 2007. 368 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК 811.111

Мороз О. Д.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО КРЕОЛІЗОВАНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОМІКСІВ)

У статті розглядаються синтаксичні особливості англomовного креолізованого тексту, що пов'язані з необхідністю мовної компресії та відображають специфіку розмовного мовлення на матеріалі коміксів.

Ключові слова: креолізований текст, комікс, синтаксичні особливості.

The article deals with the syntactic features of English creolized text, connected with the necessity of the language compression and reflecting the specificity of the colloquial speech, case study of comic books.

Key words: creolized text, comics, syntactic features.

У сучасному спілкуванні ускладнені, або креолізовані, тексти набувають особливої ролі. Під час формування змістового та прагматичного потенціалів цього виду тексту взаємодіють одиниці різних семіотичних систем, які в свою чергу інтегруються та переробляються одержувачем інформації в одне ціле. Наразі одним з найпоширеніших видів

креолізованого тексту є комікси. Найбільшої популярності вони досягли в англійських країнах, зокрема в Америці.

Вивченню креолізованого тексту присвятили дослідження О. Анісімова, В. Березіна, Н. Валгіна, А. Зенкова, які розглядали різні аспекти інтерпретації поєднання графічних і вербальних компонентів креолізованого тексту. За О. Анісімовою, креолізований текст – це ускладнена текстова формація, у якій словесні та символічні елементи утворюють єдине візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, орієнтоване на складний прагматичний вплив на реципієнта [1, с. 17]. Згідно з цим визначенням, можемо вважати комікс одним із типів креолізованого тексту.

Мета даної статті – виокремити найбільш розповсюджені особливості синтаксичної структури вербального компоненту англійських коміксів та дослідити їхню залежність від графічної складової даного виду креолізованого тексту.

У галузі літературних і філологічних досліджень зростає інтерес до побудови текстів коміксів через необхідність дослідження нових способів побудови композиції та вивчення візуальної риторики.

Вербальну частину коміксу складає друкований текст, який являє собою або мовлення персонажів, або ж слова автора. Слова, які вимовляють герої або їх думки знаходяться у філактеріях в формі, що нагадує бульбашку. Невербальна частина, або графіка коміксу, являє собою певну послідовність зображень, кожне з яких обрамлено та утворює панель, що замінює буквенний текст, бере участь в утворенні емоційного фону та відображає динамічність подій, зображених у графічній частині коміксу. Ефективна взаємодія цих двох компонентів гарантує цілісність та узгодженість ускладнених текстів коміксу. Але, не зважаючи на оригінальність і специфіку коміксу, є всі підстави розглядати його як своєрідний діалогічний текст поряд із текстом, типовим для драматургії. Діалог у широкому розумінні є найбільш адекватною формою зображення ситуації спілкування. Відмінною рисою діалогу є виражена емоційність. Фраза важлива не лише за своїм логічним змістом, а й емоційними проявами, переданими інтонацією, жестами, мімікою тощо у момент розмови. Емоційність діалогу визначається загальною ситуацією спілкування, стимулами, що провокують реакцію.

При найближчому розгляді тексту майже будь-якого коміксу стає очевидним, що він являє собою пряму мову персонажів, яка зображується на тлі, створеному за допомогою невербальних компонентів. Іконічна складова коміксу дозволяє простежити жести, пози та міміку героїв. Це не тільки допомагає правильно інтерпретувати сам текст, але і дає уявлення про поведінку персонажів у різних життєвих ситуаціях.

Мовними засобами, які передають емоційну складову мовлення героїв коміксів, є, перш за все, вигукі. Характеристика їх мовлення також включає й прості синтаксичні та граматичні конструкції. Оскільки діалог героїв коміксів відбувається у фіксованому місці та часі, найбільш часто вживаний граматичний час – Present. Прагматична функція теперішнього часу в діалогічному тексті полягає у підкресленій емоційності мовленнєвих дій співрозмовників.

Комікс має яскраво виражену комунікативну спрямованість, тому його текстова частина найчастіше представлена діалогами або полілогами. Словесні компоненти коміксу – це буквенний текст, що включає мовлення героїв та коментарі автора. Мовлення героїв зазвичай лаконічне та має ознаки усної форми спілкування. Це пов'язано з обмеженим простором панелей, де відбувається діалог персонажів. Необхідність розміщення зображень персонажів, їх оточення, а також мовних бульбашок з текстом у кадрі обмежує довжину рядків, що в свою чергу призводить до того, що мова героїв коміксів часто виключає складні речення, громіздкий і ускладнений синтаксис. Синтаксична структура словесної частини коміксу також відносно проста і максимально наближена до розмовного мовлення, оскільки легше сприймається завдяки тому, що комікси, як правило, це розважальний жанр. Мовлення персонажів має діалогічний характер, автор намагається зробити їх висловлювання короткими та змістовними. Досягти цього ефекту допомагає і зображення, графічна частина

коміксу, оскільки воно містить величезну кількість інформації, яка не виражається вербально [2, с. 41].

Таким чином, синтаксис текстової частини коміксу максимально наближений до синтаксису, притаманному усному мовленню. Численні лінгвістичні дослідження показують, що між розмовною та літературною версіями англійського мовлення існують досить глибокі структурні відмінності.

Синтаксична специфіка розмовного мовлення визначається його емоційним забарвленням, безпосередністю, випадковістю, а також тим, що воно набуває форми діалогічного спілкування, в якому мовлення характеризується відносно ритмічною швидкістю. В усному дискурсі сама ситуація визначає значення висловлювання. Ці стилістичні характеристики призводять до економії мовних ресурсів, до стиснення мови, що означає зменшення кількості мовних одиниць у звичайному мовленні порівняно із літературним мовленням у тому ж контексті. Часте використання знаків оклику та імітації звуків (ономатопеї) є відмінною рисою коміксів, адже завдяки їм автору вдається передати якомога більше інформації, використовуючи якомога менше мовних ресурсів. Словесна частина коміксу, що зображує звукові ефекти, об'єднується з графічною частиною. Так, наприклад, лексема "blam" на сторінках коміксу використовується для передачі звуку пострілу з вогнепальної зброї. Ономатопетичні слова в коміксах завжди виділяються різноманітними графічними чи візуальними засобами, наприклад, шрифтом, що відрізняється від звичайного, кольором, не вирівняними літерами або літерами різного розміру.

Приклад питального речення, окличного речення та ономатопеї на трьох сусідніх панелях можна побачити на наступному малюнку (див. рис. 1).

Рис. 1. Hellboy: Box Full of Evil № 1, с. 16.

Отже, вивчення текстів коміксів відбувається з обов'язковим врахуванням графічного компоненту. Особливості синтаксису коміксів пов'язані з необхідністю стиснення об'єму текстів та досягнення мовної компресії. Синтаксична структура тексту коміксів відображає усі характеристики, притаманні розмовному мовленню. У текстах коміксів представлено всі види комунікативних фраз: розповідні, питальні та спонукальні. Серед питальних речень переважають загальні питальні речення, представлено й риторичні запитання. Спонукальні фрази найчастіше використовуються з метою демонстрації емоційного стресу персонажів або спроб словесного впливу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анисимова Е. Е. О целостности и связности креолизованного текста. К постановке проблемы. Филологические науки. 1996. № 5.
2. Eisner W. Comics and Sequential Art. Tamarac, Flor. : Poorhouse Press, 1985. 164 p.

3. Mignola M. Hellboy: Box Full of Evil. Milwaukie, Oregon : Dark Horse Comics, 1999. Issue 1. 36 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

УДК 811.161.2'373(045)

Мунтян О. О.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ЕПІТЕТНИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

У статті проаналізовано особливості творення багатокomпонентних епітетних конструкцій та їх уживання у сучасних художніх текстах.

Ключові слова: епітетна конструкція, багатокomпонентні сполуки, художній текст, структурна схема, означальний елемент.

The article considers the peculiarities of the creation of multicomponent epithet constructions and their use in modern literary texts.

Key words: epithet construction, multicomponent compounds, artistic text, structural scheme, defining element.

Багатокomпонентні епітетні конструкції – рідкість, і трапляються вони здебільшого в художніх текстах, оскільки художній дискурс дозволяє використовувати такі громіздкі сполуки. Крім того, в художній літературі автор вільний видозмінювати епітетну конструкцію згідно своєму суб'єктивному баченню: поширювати її, доповнювати нестандартними композиційними елементами та змінювати позицію структурних одиниць. Здебільшого багатокomпонентні епітетні конструкції є авторськими.

Зрозуміло, що ними не варто нагромаджувати художній текст, оскільки їхня надмірна присутність буде ускладнювати розуміння тексту.

Часто конструкції, в яких є більше ніж три компоненти, вибудовуються на базі комбінації конструкцій із супідрядністю і послідовною підрядністю компонентів і є комонуваннями типу "вкладання", в яких одним із компонентів реалізується дві функції – носія ознаки й ознаки.

Багатокomпонентні конструкції дуже важко класифікувати за структурними схемами, оскільки кількість компонентів дозволяє вжити декілька різноманітних компонентів у різних позиціях, які рідко повторюються.

Однак найпростішою для класифікації виявилась група складних сполук, схожа на бінарні та трикомпонентні: *чиєсь чуже, незнане холодне тіло* (СД, с. 25), *безшелесну й беззоряну хмарну оксамитову ніч* (СДС, с. 157), *велика, жива, пишна, усміхнена ружа* (СДС, с. 83), *в цім порожнім, великім, чорнім, безбережнім маєтку* (СДС, с. 350), *свої невтомні і чорнонебі від брехонь роти* (СД, с. 92), *тріпотливому з радості людському серці* (СД, с. 88). У таких епітетних конструкціях спостерігаємо здебільшого поширення конструкцій додатковим елементом – епітетом, який більш розлого та влучно характеризує опорне слово. Крім того, можна спостерігати поширення прикметником із прилеглими до нього словами, що ілюструють останні два приклади. Такі сполуки важко віднести до якоїсь із підгруп, оскільки додаткові елементи мають важливе значення.

Наступну підгрупу, яку ми розглянемо, ми уже згадували, класифікуючи бінарні та трикомпонентні конструкції. Якщо в попередній групі багатокomпонентних конструкцій додаткові прикметники стоять у препозиції до опорного слова, варто виділити підгрупу, в якій означальні елементи будуть стояти в постпозиції: *жити на цьому світі, такому веселому, такому кольоровому і запашиному* (СД, с. 14). У цьому випадку варто відмітити, що

конструкція містить підсилювальний компонент *такому*, який повторюється і створює градаційну шкалу.

У проаналізованих текстах ще трапляються такі багатокомпонентні сполуки: *під яблунею старою, розлогою, розкарячкуватою, наполовину всохлою* (СДС, с. 161), *обручі, гарячі, тяжкі й неблаганні* (СДС, с. 63), *слова, солоні, солодкі, в'їдливі й приперчені про те, про се* (СДС, с. 40). Наведені приклади структуровані чітко згідно схеми, оскільки вони по-різному видозмінені. Однак їх можна поєднати за спільним принципом постпозиції атрибутивних елементів.

Епітетна сполука *призахідне сонце – лагідне, недокірливе, терпляче* (СД, с. 25) також побудована за схожим алгоритмом. Однак вона містить один елемент у препозиції, а потспозиційні одиниці виділені за допомогою тире.

Необхідно звернути увагу, що часто багатокомпонентні конструкції містять у своєму складі порівняння, напр.: *одна маленька, дрібна, як блоха, і гостра, мов кинджал, думка* (СД, с. 144). Людям властиво порівнювати себе з навколишнім світом, оскільки ми можемо пізнати себе тільки порівнюючи з іншим. Художньо-образне мовлення налічує безкінечну кількість порівнянь, які посилюють його образність і пояснюють складні речі у зрозумілих термінах.

Дуже цікавою з композиційного погляду є конструкція *лагідним вітром урожайної пори* (СДС, с. 32). В цьому випадку дві епітетні конструкції (*лагідний вітер* та *урожайна пора*) опинились поруч у реченні. Лексична і синтаксична валентність слів-компонентів (носіїв ознаки) уможливило їх об'єднання й утворення ними нової конструкції. Однак залежні компоненти-ознаки цих конструкцій виступають при них. Отже, створюється складна чотирикомпонентна *конструкція лагідним вітром урожайної пори*, що зумовлюється функціонуванням бінарних конструкцій у простому поширеному реченні. За рахунок приєднання однорідних і неоднорідних ознакових компонентів, у ролі яких часто є особові займенники, такі структури можуть ускладнюватися і далі.

Досить продуктивною є модель творення багатокомпонентної епітетної конструкції з дієприкметником або дієприкметниковим зворотом: *переповнена травневим соком трава* (СДС, с. 162), *туго налиті ледь загорілі вже литки* (СДС, с. 160), *із мертво складеними на колінах руками* (СД, с. 114). Однак такі моделі важко класифікувати за кількістю структурних компонентів, оскільки зворот може бути поширений великою кількістю слів, водночас позначаючи одне означення для опорного іменника з семантичного боку.

Отже, варто узагальнити найбільш поширені структурно-семантичні типи багатокомпонентних конструкцій. Оскільки багатокомпонентні сполуки, які ми зафіксували в художніх текстах, достатньо унікальні і щоразу поширені різними елементами, що їм дозволяє кількість композиційних одиниць, їх важко розподілити між декількома категоріями. Тому наведена вище класифікація достатньо узагальнена, а розподіл одиниць між категоріями конструкцій відносний.

Найбільше прикладів вдалося знайти за схемою, в якій декілька прикметників у препозиції означають один опорний іменник. Досить часто в художньо-образному мовленні вживається схожа модель з означальними елементами в постпозиції.

Також художньо-образне мовлення української мови багате на різноманітні художні порівняння, які творять епітетні конструкції.

Досить продуктивною є модель, де іменник означено дієприкметниковим зворотом. Зворот може бути поширений великою кількістю компонентів, які іноді нагадують ціле речення.

У такий спосіб багатокомпонентні епітетні конструкції значно збагачують художньо-образне мовлення, ускладнюючи його лінгвістичне полотно. Такі конструкції місткі та мають змогу більш прозоріше описати опорний предмет чи явище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Г: Герасим'юк О. Глухота: Збірка поезій / О. Герасим'юк. – К.: Смолоскип, 2014. – 112 с.
2. НЗМ: Дашвар Люко. На запах м'яса: роман / Люко Дашвар. – Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2014. – 368 с.: іл.
3. СДС: Лис Володимир. Соло для Соломії: роман / В. Лис; пердм. Т. Прохаська. – Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2014. – 368с.
4. СД: Матіос Марія. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів: "ЛА ПІРАМІДА", 2007. – 188 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.П. Олексенко

УДК 821.131.1 – 029; 82 – 3

Ніділевич О. С.

ПОПУЛЯРНА БЕЛЕТРИСТИКА У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню основних рис та прийомів популярної белетристики у французькому історичному романі 1840-х років на підставі аналізу взаємодії історичного роману та roman populaire як одного з жанрових різновидів паралітератури.

Ключові слова: популярна белетристика, історичний роман, roman populaire, паралітература, роман-фейлетон.

Популярна белетристика все частіше привертає увагу вчених. Її дослідженням займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Буайє А.-М., Лотман Ю., Ное А., Согомоян М., Філоненко С., Чекалов К. та ін.

Мета статті – встановити значення поняття "популярна белетристика", виявити її ознаки, що плідно використовуються в історичних романах 1840-х років на матеріалі творів "Жан Кавальє" Е. Сю та "Дочка регента" О. Дюма.

Вважається, що популярна белетристика бере витоки в національних літературах, зокрема – у французькій. Дослідники висловлюють різні думки відносно появи цього літературного явища. Зокрема, на думку К. Чекалова, дослідника витоків масової французької літератури, вона існувала ще з часів давнього Риму [6, с. 6]. Кардинально протилежний погляд обґрунтовує Ю. Лотман: "масова культура виникає в суспільстві, що має вже традицію "високої" культури нового часу, і на підґрунті цієї традиції" [2, с. 387]. Водночас усі спеціалісти погоджуються з тим, що вирішальний вплив на формування масової культури належить появі на межі ХІХ-ХХ століть засобів "технічної репродукції", описаних В. Беньяніном.

Для визначення означеного феномену в літературознавстві використовуються різні терміни. Уже з ХІХ ст. у Франції подібну літературу (мова йде, головним чином, про жанр роману) називають "романами для слуг", "романами для куховарок", "романами для порт'є", а також "літературою за два су", "недорогою літературою" тощо [7].

У німецькому літературознавстві зустрічаються *Trivialliteratur* (якій протиставляється *Hochliteratur* – "література для еліти"), *Literatur für Viele* ("для широкого кола"), *Unterhaltungsliteratur* ("розважальна література") та інші. В англійській мові найбільш уживаний термін "*popular literature*", але також існують "*pulp fiction*", "*pulps*", "*literature of entertainment*". У сучасному французькому літературознавстві дослідники, поряд із *littérature populaire* і *littérature de masse*, усе більше використовують термін *paralittérature* ("паралітература") [7; 8; 10].

У вітчизняному літературознавстві найчастіше використовуються терміни "масова література", подекуди "популярна белетристика", термін "паралітература" поки не поширений серед вітчизняних дослідників. Це поняття увібрало в себе ті якості (легкість стилю, захоплюючу манеру оповіді, цікаву фабулу) та виникло на підґрунті саме французької літератури того часу.

Для визначення жанру "популярного роману" видається більш влучним використання французького терміну *roman populaire*, а в цей період слово "популярний" означало також "народний", створений для народу, той, що читається народом.

Традиція вивчення феномену популярної белетристики ХІХ ст. в зарубіжному літературознавстві зароджується у другій половині ХХ століття. Про це свідчить той факт, що багато французьких журналів починають присвячувати цілі номери саме вивченню популярної літератури, *roman populaire*, роману-фейлетону в 1970-х -80-х роках.

Це змушує дослідників звернути увагу і на жанр *roman populaire*, що лежить у витоків цього феномену, а також на тісно пов'язану з ним форму роману-фейлетону. Слід, однак, розмежовувати поняття *roman populaire* і роману-фейлетону: останній був лише формою публікації популярного роману й існував недовго, а *roman populaire* зародився до появи роману-фейлетону і продовжував існувати після його зникнення.

Roman populaire часом тісно взаємодіє з історичним або пригодницьким романами, але в історичному романі історія завжди постає як предмет зображення, у той час як в *roman populaire* – це лише фон, декор, що завжди витіснений на другий план.

Ще одна важлива характеристика формульної літератури – домінує орієнтація на відволікання від дійсності та розважання. Оскільки пригодницька і детективна літератури часто використовуються як засіб тимчасового відволікання від неприємних життєвих емоцій, подібні твори нерідко називають паралітературою (протиставляючи літературі), розвагою (протиставляючи серйозній літературі), популярним мистецтвом (протиставляючи істинному), низовою культурою (протиставляючи високій) або вдаються ще до якогось зневажливого протиставлення [1, с. 41-42].

Альфред Ное вирізняє низку ознак, що характеризує твори паралітератури [9]. Окрім зовнішніх ознак (паратекст, характерна обкладинка, приналежність до тієї чи іншої серії чи цикли) сюди відносяться постійне використання одних і тих же наративних схем (декор, персонажі) без якоїсь іронічної та пародійної дистанції, повна асиміляція того, що визначається та визначає таким чином, що уявний світ розглядається не як мовне творіння, але як інша реальність, менш складна, більш зрозуміла; світ паралітератури (А. Ное використовує також термін "література споживання") поділяється на поганих та добрих, подібно релігійному дуалізму: персонажі такої літератури характеризуються за своєю функцією в інтризі твору і не виявляють будь-якої психологічної еволюції. На думку дослідника, така статичність характерів наближає подібну літературу до текстів середньовічної доби [9]. І головне – література споживання викликає в читача близькі та зрозумілі йому емоції, які він безпомилково впізнає за допомогою повторюваних символів та ключових висловів. Саме це забезпечує популярність такого роду літератури.

Не дивлячись на те, що в літературознавстві існує значний корпус праць, присвячених вивченню французького історичного роману початку ХІХ ст. (А. де Віньї, О. де Бальзак, В. Гюго, П. Меріме), проте французький історичний роман середини століття розглядається в них частіше побіжно. До того ж в літературознавстві нерідко можна зустріти таку точку зору, згідно з якою історичні твори 1840-50-х років ХІХ століття відносяться не до жанру історичного роману, а до жанрів паралітератури (пригодницького роману, роману плаща та шпаги, *roman populaire*) [4, с. 40]. Однак, на нашу думку, жанрова взаємодія в цьому випадку більш складна та тонка.

У період початку ХІХ століття історичний роман фокусується на душевних уболіваннях головного героя, описі драматичних і трагічних зіткненнях, що безпосередньо залежить від долі особистості, оточення та ставлення до нього. У той же час історичний роман у Франції (як і англійський, зосібна Вальтера Скотта) виносить на перше місце

питання шляху, питання сили особистості вплинути на хід історичних подій і на відповідний їх ефект на нього, питання "випробувань", моральних вчинків героя в різних ситуаціях.

Міцна кореляція історичного роману з романтизмом спричинила применшення значимості жанрово-естетичного розмаїття, що сформувалося у цій структурі. Французький історичний роман пройшов тернистий шлях у своєму розвитку, позначений і революціями, і війнами, і поразками, зневір'ям – віддзеркаленням реалій ХІХ століття.

Звернемося, наприклад, до роману "Жан Кавальє" Ежена Сю, в якому він зображає фатальні наслідки відміни Людовиком ХІV у 1685 році Нантського едикту, що спровокував масові переслідування протестантів та народні повстання, у тому числі і повстання в Севеннах. Обираючи тему, письменник керувався читацькими вподобаннями свого часу, враховував інтерес аудиторії до тієї чи іншої доби, популярність творів про героїв, що уособлюють народне середовище.

Значний вступ до роману містить характеристику історичної доби, у творі письменник відверто виявляє своє ставлення до зображених подій та персонажів, яскраво змальовує місцевий колорит, побут, образ життя, звичаї, події, що викладаються ним в хронологічній послідовності. Водночас слід зазначити, що Е. Сю, майже відмовляючись від чіткого датування подій, вважає більш важливим зосередитися на змалюванні поведінки своїх героїв, мотивів їхніх вчинків у важливі та переламні моменти історії, ніж загострювати увагу на хронологічних межах того чи іншого історичного епізоду. На підставі спостережень особливостей змалювання героїв роману можна дійти висновку, що персонажі "Жана Кавальє" ближче до персонажів історичного роману початку ХІХ століття, ніж до героїв "популярного роману". Водночас аналіз роману Ежена Сю "Жан Кавальє" дозволяє констатувати наявність у ньому низки характерних рис "популярного роману". Насамперед, неможливо не відзначити в ньому сильний вплив готичного, а також близького до нього "шаленого" романтичного роману.

А от в основу роману О. Дюма "Дочка регента", події якого розгортаються в 1719 році, покладено змову бретонського дворянства проти регента. Переносячи дію свого твору в добу Регентства, О. Дюма відтворює дух цього історичного періоду, його характерні особливості: поєднання серйозного та жартівливого, демонстративної строгості та фривольності, атмосферу вічного свята та веселощів.

Однак той факт, що у творі "Дочка регента" є чітко визначеною межа між добром та злом, а його герої досить явно розмежовуються на позитивних та негативних, завдяки виявленню авторського ставлення та їхній оцінці, видається можливим стверджувати наявність певних рис популярного роману. Яскравим підтвердженням цього виявляються, як видається, особливості змалювання поверхнево описаного, статичного характеру Елен де Шаверн, при створенні образу якої автор використовує велику кількість кліше. До того ж неможливо не відзначити, що в окремих сценах Елен постає в ролі класичної "Жертви", головний герой – в ролі "Рятівника", а регент – в ролі могутнього "Покровителя". Усе це швидше доводить, що система персонажів роману "Дочка регента" займає якесь проміжне становище, зберігаючи низку рис, притаманних ранньому історичному роману, і все більш тяжіючи до героїв популярної белетристики.

Висновки. Масова література є одним із найяскравіших літературних і культурних феноменів літературного процесу ХІХ століття. Наявність рис "популярного роману" у французькому історичному романі 1840-х-50-х років виявляється цілком закономірною: певна трансформація романтичного історичного роману зумовлюється різними чинниками. А форма публікації роману-фейлетону призвела до обов'язкової наявності неочікуваних поворотів у розвитку сюжету, широкого застосування техніки повторів, прийому саспенса, певної бінарності у системі образів тощо. Виявлення в історичному романі цього періоду рис популярної літератури переконливо свідчить про початок нового етапу в розвитку цього жанру, його еволюцію, актуалізацію, адаптацію до нових умов існування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кавелти Дж. Г. Изучение литературных формул / Дж. Г. Кавелти // Новое литературное обозрение. – 1996. – № 22. – С. 33-64.
2. Лотман Ю. М. Массовая литература как историко-культурная проблема / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Избранные статьи: В 3-х т. / Ю. М. Лотман. Т. 3: Статьи по истории русской литературы. Теория и семиотика других искусств. Механизмы культуры. Мелкие заметки. – Таллин: Александра, 1993. – С. 380-388.
3. Согомоян М. К. Становление популярного романа в латиноамериканской прозе XIX века (Хорхе Исаакс, Бернардо Гимараэс, Эдуардо Гутьеррес, Мануэль Пайно-и-Флорес): дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / М. К. Согомоян. – М., 2009. – 260 с.
4. Соколов Е. Г. Аналитика масскульта / Е. Г. Соколов. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – 280 с.
5. Філоненко, С. О. "Література № 2": Місце популярної белетристики в літературній ієрархії / С. О. Філоненко // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск XXIII. – Частина 1. – С. 381-388.
6. Чекалов К. А. Формирование массовой литературы во Франции XVII – первая треть XVIII века / К. А. Чекалов. – М.: ИМЛИ РАН, 2008. – 248 с.
7. Boyer A.-M. La Paralittérature / A.-M. Boyer. – Paris: PUF, 1992. – 127 p.
8. Nathan M. Splendeurs et misères du roman populaire / Michel Nathan. – Lyon: Presses universitaires de Lyon, 1991. – 236 p.
9. Noe A. Romans populaires français du 19 siècle: (интернет-версия лекций) [en ligne] / A. Noe. – Disponible sur: <http://homepage.univie.ac.at/alfred.noe/Populaire/Populaire-index.htm>
10. Tortel J., Lacassin Fr., Noel A. Entretiens sur la paralittérature / J. Tortel, Fr. Lacassin, A. Noel. – Paris: Plon, 1970. – 479 p.

Рекомендує до друку науковий керівник викладач В. В. Коротєєва

УДК 811.161.1 373 42

Нікішенко В. М.

КОНЦЕПТ СОНЦЕ В РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто основні характеристики концепту Сонце, який є важливим компонентом мовної картини світу, та його роль у свідомості носіїв російської мови.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, ментальність.

The article considers the main characteristics of the concept of the Sun, which is an important component of the linguistic picture of the world, and its role in the minds of Russian speakers.

Key words: concept, linguistic picture of the world, mentality.

Лінгвістичні дослідження в сфері концептів демонструють широкий спектр проблематики: типи і види концептів, методи тлумачення та опису, способи і форми функціонування в ментальному просторі, їх співвіднесеність з конкретно значущими одиницями мови.

Концепт не має однозначного тлумачення в сучасній лінгвістичній науці. Науковці виділяють логічний підхід до вивчення концептів (Н. Арутюнова, Ю. Степанов), психолінгвістичний підхід (А. Залевська), лінгвістичний підхід (О. Бабушкін), філософський підхід (В. Колесов) психологічний підхід (Д. Лихачов, М. Холодна), інтегративний підхід (С. Ляпін, В. Карасик).

Зміст цього поняття ще не можна визнати до кінця сформованим, так як кожен дослідник виділяє і висуває на перше місце різні ознаки і складові концепту. У нашому

дослідженні ми будемо використовувати точку зору О.С. Кубрякової, яка вважає, що "концепт – це одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості..." [3, с. 91-92].

В кінці ХХ століття, лінгвісти поступово з'ясували, що представник певної мови – це виразник концептуальних систем цієї мови. Концепти можна вважати ментальними утвореннями, бо у кожному концепті з'єднуються принципово важливі для людини знання про світ. Система концептів утворює картину світу, в якій відбивається розуміння людиною реальності, на основі якого людина мислить світ [5].

Одним з важливих концептів в російській ментальності є концепт Сонце, тому нашим завданням є виявлення місця, яке він займає в мовній картині світу російського етносу.

Концепт є складним за своєю структурою явищем, яке відображає культурне життя різних епох. Він є сукупністю різних історичних верств, відмінних за часом, походженням та семантикою. Особлива структура концепту включає в себе:

- основну (актуальну) ознаку;
- додаткову (пасивну, історичну) ознаку;
- внутрішню форму (зазвичай не усвідомлюється) [8, с. 40].

Концептуальна система має складну структуру, до якої входять концептуальні підсистеми. Так, за класифікацією М. В. Піменової, концепт Сонце належить до класу базових та підкласу космічних (сонце, місяць, зірки, небо, планета) [4, с. 45].

Мовна картина світу – це історично сформована в повсякденній свідомості даного мовного колективу і відображена у мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності. Мовна картина світу формує тип ставлення індивідуума до світу (природи, тварин), а також формує норми поведінки людини в світі. Кожна мова відображає певний спосіб сприйняття і організації ("концептуалізації") світу. Висловлені в ньому значення поєднуються в єдину систему поглядів, певну колективну філософію, яка виступає в якості обов'язкової всім носіям мови [9, с. 120].

Концепт СОНЦЕ представлений не тільки в етнічній мовній картині світу, а й у науковій як наукове поняття, а також зміст концепту перетинається з змістом наукового поняття: ядерні ознаки концепту збігаються з основними ознаками наукового поняття.

Основні ознаки наукового поняття СОНЦЕ в науковій картині світу: "небесне тіло", "центр Сонячної системи", "куля", "високої температури", "великого діаметру", "зірка (одна з багатьох)", "джерело світла", "випромінює енергію", "випромінює ультрафіолет", "сонячні бурі", "джерело життя на Землі", "переміщається в просторі", "має плями".

У національний концепт входять оціночні компоненти. Сонце оцінюється з позитивного боку і ототожнюється з красою: "*Стала Марфа Прекрасная в саду как красное солнышко, золотая грудь как звёздочка*" *Что краше света? (солнце); Красная девушка ходит по небу (солнце); Ясен как солнце.* [6, с. 351]. У фольклорних текстах частіше використовується дериват слова – *сонечко*, що підкреслює доброзичливе ставлення до об'єкта.

У давньослов'янської міфології Сонце постає в образі двох богів: Дажбог і Ярило. Дажбог – Бог літа і щастя, також відомий як щедрий бог. Його символом є сонячний диск золотого кольору. Дажбог розташовується в золотому палаці на землі вічного літа.

Слов'янські народи вірили, що без Сонця не буде життя – без його тепла на землю приходять ніч, холод, зима, смерть. Без небесного вогню не буде вогню домашнього. Сонце обожнювалося в першу чергу, і сонячні боги були найбільш шанованими.

Концепт СОНЦЕ динамічно розвивається, і в мовній свідомості сучасників втрачають свою важливість ознаки "праця", "справедливе", "мудре", "непогрішимо", "бог", а більш значущими стають ознаки "відпочинок", "радість", "свобода", "центр світу", "зле".

Для уточнення сприйняття концепту Сонце в свідомості сучасників був проведений лінгвістичний експеримент – опитування замкнутої групи учасників. Респондентам було запропоновано відповісти на декілька питань: "Сонце – це ..." і "Сонце – яке?". В опитуванні приймали участь респонденти таких вікових груп: студенти Херсонського державного університету різних курсів від 18 до 22-х років.

Найбільш важливою відмінністю нашого дослідження стала частотність: респонденти частіше вказували на типові ознаки, ніж на глибинні. Типові ознаки: планета, ласкаве, тепле, світле, добре, кохана людина. Глибинні: зірка, центр Сонячної системи, коло, джерело життя на Землі.

В.І. Карасик бачить в структурі концепту три основних компоненти: образний (зорові, слухові, тактильні, смакові, сприймаються нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених в нашій пам'яті); понятійний (мовна фіксація концепту); ціннісний компонент. З цієї точки зору структуру концепту СОНЦЕ складають традиційні ознаки, властиві народній свідомості: "бог", "живе", "на небі", "красиве", "яскраве", "кохана людина", "золото", "праця", "благо", "влада", "цінне", "істина", "непогрішимо", "мудре", "справедливе", "ласкаве", "вогонь" [2, с. 107].

Концепт СОНЦЕ найчастіше представлений в російських фольклорних текстах: в казках, малих жанрах фольклору (прислів'ях, приказках, загадках), обрядових піснях, баладах, історичних піснях, ліричних піснях.

Не кожний згадає казку або заспіває пісню про Сонце, а прислів'я коли-небудь та й скаже і сам не помітить, що згадав Сонце в розмові. Багато прислів'їв з'явилися в результаті спостереження над життям природи і людей, в результаті людської цікавості як сонце з'являється на небосхилі.

У російській народній творчості прислів'я і приказки згадують про Сонце з позитивного боку, порівнюють з теплотою, добром, красою і зразком правди. Наприклад: *"Мир освещается солнцем, а человек – знанием"*; *"Не заслонишь солнце рукавицей, не убьёшь молодца небылицей"*; *"При солнышке тепло, при матери добро"*; *"Счастье – что солнышко, улыбнётся и скроется"*; *"Придёт солнышко и к нашим окошечкам"*; *"И в моё оконце засветит солнце"*; *"Солнце не померкнет, народ не сломится"*; *"Солнце, как родная матушка, никогда не обидит"*; *"Солнышко на всех ровно светит"* [7, с. 145].

Сонце укладає в собі основні цінності цього світу, причому цінності насамперед духовні, моральні – справедливість, істина: *"Правда чище ясного солнца"*; *"За ушко да на солнышко"*; *"И солнце не без пятен"* (тут закладена ідея сонця як деякого ідеалу) [1, с. 65].

У свідомості народу присутнє і розуміння практичної цінності сонця: воно є джерелом світла, тепла, від сонця залежить урожай; важливим є концептуальний ознака "праця" – тривалість селянської праці обумовлена довжиною світлового дня: *"Лежебоку и солнце не в пору всходит"*; *"До солнца пройти три покоса, ходитъ будет не босо"* [5, с. 92].

Отже, концепт СОНЦЕ відноситься до конкретних (предметних), вербалізованих, відомих всім носіям російської культури концептів. Сонце у свідомості людини незмінно постає як найбільша цінність (і в моральному, і в матеріальному сенсі, так як з сонцем пов'язаний урожай – основа життя селян). Сонце є ідеалом, осередком добра і чесноти, а віддаленість сонця і сприйняття його як вічного, незмінного ("сонце – вічність", "сонце – даль") дозволяє йому зберігати роль божества.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даниленко В.П. Картина мира в пословицах русского народа [Текст] – Санкт-Петербург : Алетей, 2017. – 373 с.
2. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
3. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
4. Пименова 2006: Пименова, М.В. Проблемы когнитивной лингвистики и концептуальных исследований на современном этапе [Текст] / М. В. Пименова // Ментальность и язык: коллективная монография ; отв. ред. М. В. Пименова. – Кемерово : КемГУ, 2006. – С. 45-46

5. Попова, З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. / З.Д. Попова, И.А. Стернин; 3-е изд., стереотип. – Воронеж: Изд-во "Истоки", 2003. – 192 с.
6. Пословицы русского народа. Сборник В. И. Даля / авт.-сост. Даль В. И. – М.: Рус. яз. Медиа, 2004. – 814 с.
7. Русские народные загадки, пословицы, поговорки [Текст] / Сост., авт. вступ. ст., коммент. и слов Ю.Г. Круглов. – М.: Просвещение, 1990. – 335 с.
8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 990 с.
9. Чепелова Т. П. История возникновения понятия "языковая картина мира", его развитие // Молодой ученый. – 2009. – №5. – С. 119-122. – URL <https://moluch.ru/archive/5/382/>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.П. Тропіна

УДК 81'255.4 : 811.111(043.3)

Нуждін В.С.

БАЗИСНІ ЗАСАДИ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДАННЯ АНІМАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Статтю присвячено вивченню проблематики перекладання анімаційних фільмів для дитячої цільової аудиторії. У статті розкрито зміст поняття "аудіовізуальний переклад" та виявлено магістральні вимоги до відеопродукції, призначеної для дитячої глядацької аудиторії.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, анімаційний фільм.

The article is devoted to problematic analysis of the animation movie translation for children. The article deals with the term of "audiovisual translation" and there has been researched the basic requirements to film production which is created for children.

Key words: audiovisual translation, animation movie.

Перекладання анімаційних фільмів є невід'ємною частиною аудіовізуального перекладу та зумовлює специфіку цього жанру. Аудіовізуальний переклад донедавна належав до периферійних галузей перекладознавства. Розвиток кінематографу та глобалізація світу посприяли стрімкому зростанню неабиякого інтересу до аудіовізуального перекладу [2, с. 44].

Під аудіовізуальним перекладом науковці розуміють суміжні поняття, як-от відео переклад або телепереклад, екранний переклад, медіа переклад. Тобто, перекладання аудіовізуальної продукції охоплює його головну складову – перекладання словесного супроводу до відеоряду, який застосовують в аспекті перекладання будь-якої відеопродукції, зокрема кінофільмів, анімаційних фільмів, телесеріалів, різного жанру телевізійних програм.

Головною особливістю такого типу перекладання є поєднання вербальних та невербальних компонентів. Особливості синхронного, послідовного та письмового перекладів поєднуються під час роботи з теле та відеорядом [6].

Мультиплікаційний фільм – це "вид кіномистецтва, твори якого створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху мальованих (графічна мультиплікація) або об'ємних (об'ємна мультиплікація) об'єктів" [4, с. 14–15].

Особливість мультиплікації полягає у використанні тільки образної манери подачі сюжету: "Мультиплікація вимагає особливої образності: гранично умовної, але в той же час і гранично переконливої в цій умовності"

Отже, магістральними характеристиками мультфільму для дітей є умовність та образність. Але, аналізуючи мультиплікаційні фільми сьогодення можна дійти до висновку, що перекладач не завжди дотримується цих норм. Використовуючи яскраві образи

персонажів, режисери та сценаристи таких анімаційних фільмів змальовують дитячій аудиторії "дорослий" спосіб життя та стиль поведінки.

Головною проблемою у сприйнятті мультиплікаційного фільму дитиною молодшого шкільного віку є те, що перш за все діти не має мають ані художнього, ані життєвого досвіду для того, щоб правильно осмислити сюжет мультфільму. Діти "не бачать тих прихованих смислів, які зазвичай містяться у словах і діях героїв" [1, с. 9].

Домінантними характеристиками анімаційної продукції, призначеної для дитячої глядацької аудиторії, є сюжетна динаміка, дидактичний смисл, тобто зорієнтованість на реалізацію регулятивної виховної функції.

На відміну від кінофільму, який тяжіє до реалістичності, головними характеристиками мультиплікаційного фільму постають метафоричність, образність, алегорія, іронія, переосмислення. Загалом, всі зазначені критерії можна звести до домінування вигадки, створення вторинного всесвіту, глобальної фантазії, що і визначає мультиплікаційний фільм для дітей як жанр [5, с. 7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баженова, Л.М. Психологические особенности восприятия фильмов и телевизионных передач младшими школьниками. Начальная школа. 1995. № 11. С. 8-11.
2. Бухольц Н. А. Відтворення ідіолекту персонажів анімаційних фільмів у перекладі : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02. Херсон, 2016 . 273 с.
3. Кино : Энциклопедический словарь / Гл. ред. С.И. Юткевич. М. : Советская энциклопедия, 1987. 640 с.
4. Коломієць І.І. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога). Умань ВПЦ "Візаві", 2015. 202 с.
5. Сітцевá М. Психологічні особливості мультфільмів для дітей // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 23. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. Київ : Вид. Нац. Пед. ун. ім. М. П. Драгоманова, 2012. С. 155-158.
6. Fois E. Audiovisual Translation : Theory and Practice. 2012. Vol. 2. N 4. [Electronic resource] Available from : <http://www.Between-journal.it>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

УДК 81'42: [80: 001. 891]

Огіренко Я.О.

ПОНЯТТЯ ПОРІВНЯННЯ ТА ПОРТРЕТНОГО ОПИСУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються теоретичні питання стосовно лінгвістичної природи порівнянь та особливостей портретного опису в сучасних прозових російськомовних творах початку XXI ст.

Ключові слова: літературний портрет, портретний опис, порівняння, мовні порівняння, художні порівняння, індивідуально-авторські порівняння.

The article considers theoretical questions concerning the linguistic nature of comparisons and features of portrait description in modern prose Russian-language works of the beginning of the XXI century.

Key words: literary portrait, portrait description, comparisons, language comparisons, artistic comparisons, individual-author comparisons.

Дослідженню літературного портрету у різних типах тексту присвячена ціла низка робіт вітчизняних учених (О.А. Аксьонова, М.М. Бахтін, В.А. Кухаренко, Т.В. Насалевич,

О.Д. Нефьодова, Г.М. Поспелов, В.Я. Пропп та ін.) та зарубіжних (Р. Барт, В. Вундт, С. Томпсон, М. Уорнер, О. Уоррен та ін.) мовознавців. Однак на сьогоднішній день до числа слабо розроблених проблем доцільно віднести й питання, пов'язані з вивченням лексичних особливостей портретних описів.

Дослідники портретного опису (В.С. Барахов, О.С. Горшенева, Т.В. Насалевич, О.В. Омецинська, А.Ю. Скачков, та ін.) вказують на його важливу роль у загальній характеристиці персонажів. Вводячи портретний опис у текст митці слова апелюють до читацької уяви, використовуючи різні стилістичні прийоми, серед яких значну питому вагу має *порівняння*.

Порівняння – один із важливих прийомів людського пізнання, ґрунтований на осмисленні нових категорій через відомі. У лінгвістиці порівняння розуміється як стилістичний прийом, який ґрунтується на образній трансформації граматично оформленого зіставлення (В.В. Одінецов). Порівняння – один із способів осмислення дійсності, одна з форм художнього мислення. Без порівнянь не може обійтися жодна мова, а особливо яскраво, виразно й емоційно вони проявляються в мові художньої літератури.

Саме цим зумовлений вибір теми нашого дослідження, що присвячене аналізу одного з найпоширеніших стилістичних прийомів, наявних у портретному описі сучасної російської прози початку ХХІ ст., а саме – порівнянню.

Порівняння – часткове уподібнення двох об'єктів – є однією з мовних категорій: "Поняття рівності – нерівності, більшого чи меншого ступеня якості, які знаходять своє вираження як у граматичній категорії ступенів порівняння прикметників і прислівників, так і у лексиці і фразеології" [1, с. 449].

Порівняння взагалі – це зіставлення двох предметів, які мають будь-яку загальну для них обох ознаку, з метою більш яскравої й наочної характеристики одного з них [3, с. 11]. У ході даної розумової операції будуються ієрархічні зв'язки між судженнями, що формуються, при цьому інформація вибирається таким чином, щоб виокремити один об'єкт на тлі іншого, конкретизувати його риси.

У мовознавчій теоретичній літературі під порівнянням розуміють засіб, що реалізує акт мислення і встановлює ознаки предметів та явищ шляхом зіставлення їх з предметами та явищами, які є загальновідомими для носіїв таких ознак. Тому цілком слушним є твердження І. К. Кучеренка про те, що у мові порівняння – не значення, а спосіб його вираження [5, с. 38].

Прагнення виробити систему понять, співвідносних із мовним порівнянням, зумовило появу ряду досліджень, які присвячені визначенню місця та функцій порівняльних конструкцій у системі мовних одиниць. У вітчизняному мовознавстві такі студії будуються на матеріалі різних мов: української (праці О.І. Марчук, С.М. Рошко, Н.П. Шаповалової), російської (дослідження Л. І. М'яснянкіної) тощо.

Структура порівняння багатокомпонентна, при цьому погляди лінгвістів з питання про кількість, значення цих компонентів різняться, і до сих пір ця проблема залишається відкритою.

Більшість дослідників виділяють три основних компонента порівняння. Тут буде доречною трактовка Б.В. Томашевського: " 1) те, що порівнюється, або "предмет" порівняння (comparandum); 2) те, з чим порівнюється, або "образ" (comparatum); 3) те, на основі чого відбувається порівняння, – "ознака" або модуль порівняння (tertium comparationis)" [9, с. 204.].

На думку деяких лінгвістів, можна виокремити ще один складник – показник порівняльних відношень – засіб мовного оформлення порівняльної семантики [10, с. 4].

Стилістично виділяють порівняння мовні (інакше, звичайні, загальноприйняті, традиційні, штаповані) і мовленнєві (індивідуальні, асоціативні, стилістично забарвлені, образні, оказіональні, художні, авторські, оригінальні, поетичні). Типи порівнянь розрізняються за переважанням одного з двох видів інформації – логіко-предметної і експресивної.

До *мовних* порівнянь зазвичай відносяться порівняння, що закріпилися в мові в результаті регулярного вживання. Вони перетворилися на своєрідні штампи, в стійкі сполучення: *хитрий як лис, здоровий як бик*. Традиційний характер таких штампів перетворює їх на фразеологізми, образна основа яких стає несуттєвою для їх загального підсилювального сенсу.

Індивідуально-авторські порівняння, без сумніву, представляють найбільший інтерес. "...Образне порівняння у мові у загальному вигляді можна визначити як прийом художнього мовлення, що направлений на посилення впливу на читача (слухача) й заснований на частковому співвідношенні двох або декількох предметів або явищ [7, с. 46].

Художні порівняння є суб'єктивними авторськими утвореннями, переважна більшість з них ґрунтована на нових асоціативних паралелях, що розширює наше уявлення про світ. У художньому порівнянні емоційний зміст переважає над предметно-логічним, висувається НА: перший план. Метою такого порівняння є виділення і посилення інтенсивності ознаки порівнюваного компонента, а також створення певного настрою і відношення до нього. Якщо *логічне порівняння* – це засіб повідомлення інформації, факту, то *художнє порівняння* – цей більшою мірою засіб його інтерпретації. За своїми властивостями цей тип порівняння відноситься до стилістично маркірованих компонентів художнього тексту: характеризується підвищеним рівнем стилістичної інформації, яка розуміється як додаткова інформація, що містить різні експресивно-емоційні, оцінні та інші конотативні відтінки.

У вітчизняній стилістиці, лінгвостилістиці, лінгвістиці тексту і має таке визначення: "Портрет в літературному творі – зображення зовнішності героя: його обличчя, фігури, одягу, манери триматися" [8, с. 275]. "Портрет у літературі – засіб типізації та індивідуалізації персонажів. Маючи за основний предмет художнього зображення взаємодію з довкіллям, письменники описують зміни зовнішнього вигляду персонажів у конкретних ситуаціях, у взаєминах між ними. Пильна увага до портретів персонажів ґрунтується на загальній закономірності, згідно з якою внутрішні психічні стани людей відображаються в міміці (виражальні рухи м'язів обличчя), пантоміміці (виражальні рухи всього тіла), в динаміці мовлення (інтонація, темпоритм, тембр), диханні і т.п., що допомагає в процесі спілкування глибше розуміти внутрішній світ один одного. Окрім того, одяг людини часто свідчить про її естетичні смаки, риси вдачі, майновий стан, рід занять. Тому письменники фіксують як зовнішній вигляд персонажів, так і їх внутрішній стан, намагаються витлумачувати відповідність чи розбіжність між їхніми так званими зовнішніми та внутрішніми портретами" [6, с. 546].

Поняття портрету персонажа в художньому творі може включати в себе опис зовнішності героя, його соціальну характеристику, опис внутрішнього стану персонажа.

Портрет – зовнішня характеристика дійових осіб, і є однією із граней художнього образу; нерозривно зв'язаний з усією системою художнього мислення письменника. Відношення автора до дійової особи як до відповідної в своїх проявах єдності робить його портрет стійким і цілісним. Це дає нам можливість припустити, що той чи інший портретний фрагмент носить не випадковий характер, а служить цілям створення закінченого художнього образу.

Словесний портрет – це елемент структури художнього тексту, частина його образної системи, яка вирішує завдання всебічного розкриття образу літературного героя, а в деяких випадках – ідейного замислу твору в цілому.

При цьому слід зазначити, що метою портретного опису зазвичай є конструювання образу, де окремі риси вказують на суттєві характеристики.

"Портрет виступає одним із засобів індивідуалізації персонажа. Окрім зовнішніх фізичних характеристик персонажа, до портрету включаються відомості про його зачіску, одягу, манери, аксесуари, тобто про те, що відображає смаки, пристрасті, звички – індивідуальність героя. Портрет на відміну від пейзажу визначає і соціальну приналежність персонажа, і входить до темпорального континууму тексту, бо в костюмі знаходить своє

відображення і доба, і пора року, і час доби" [2, с. 142]. З викладеного випливає, що портретний опис включає:

1. зображення зовнішності: обличчя, волосся, статури і т.п.;
2. опис міміки, голосу і динаміки дихання, пантоміміки і манер;
3. опис одягу і аксесуарів.

Слід зазначити, що роль порівняльних конструкцій на рівні тексту недостатньо вивчена вченими. Інтерес представляють як прості, так і розгорнуті текстуальні порівняння. Виходячи з положення І.Р.Гальперіна про те, що серед численних прийомів вираження суб'єктивної модальності тексту значну роль грає система стилістичних прийомів літературної обробки, особливо засоби образності, епітети, повтори, метафори, евфемізми та ін., перспективним видається вивчення порівняння як образного засобу саме на рівні тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 606 с.
2. Барахов В. С. Литературный портрет / В. С. Барахов. – Л. : Наука, 1985. – 312 с.
3. Кузнец М. Д. Стилистика английского языка [Текст] / М. Д. Кузнец, Ю. М. Скребнев. – Ленинград, 1960. – 245 с.
4. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту : [навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови] / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
5. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 106 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка. – К. : Академія, 2006. – 751 с.
7. Мезенин С. М. Конструкции современного английского языка со значением сравнения [Текст] / С. М. Мезенин : дис. ... канд. филол. наук. – М. , 1968. – С. 107–117.
8. Словарь литературоведческих терминов / редактор-сост. Л. И. Тимофеев и др. – М. : "Просвещение", 1974. – 509 с.
9. Томашевский Б. В. Стилистика [Текст] / Б. В. Томашевский. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – С. 204–217.
10. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. П. Шаповалова. – Дніпропетровськ, 1998. – 17 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Резніченко

УДК 882.09

Паляниця В.В.

КОНЦЕПТ "КАРТИНА" В РОМАНІ ДІНИ РУБІНОЇ "БІЛА ГОЛУБКА КОРДОВИ"

Статтю присвячено дослідженню концепту "картина" в романі Діни Рубіної "Біла голубка Кордови". Концепт в художньому тексті, а саме в романі, репрезентується за допомогою авторських художніх метафор, які будуть розглянуті у статті.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, концепт "картина".

The article is devoted research of the concept of "picture" in Dina Rubina's novel "White Dove of Cordoba". The concept in the literary text is represented by the author's artistic metaphors, which will be considered in the article.

Key words: metaphore, poetic language, concept "picture", conceptual metaphor, the author's metaphors.

В художньому тексті концепт визначається як конструкт ідиостилію. Тобто концепт це базовий компонент усієї художньої структури. Це виявляється у тім, що в художньому тексті концептуальне значення виступає в якості фундаменту, що потенціально містить варіанти асоціативного розгортання смислу. Таким чином, концепт у художньому тексті розкривається за допомогою метафор. Роман Діни Рубіної "Біла голубка Кордови" не є винятковістю.

В романі декілька концептів: *жінка, мати, картина, процес створення картин, тобто робота, мистецтво, дружба, шлях та ін.* Усі вони дуже міцно переплітаються один з одним та уявляють собою єдиний сплав, що репрезентується за допомогою авторських художніх метафор.

Нашу статтю буде присвячено дослідженню концепту "картина" за допомогою індивідуально-авторських метафор.

У романі в концепт "**картина**" гармонійно вплітається концепт "**жінка**". Герой порівнює роботу над картиною, над її історією з любовними відносинами з жінкою: *"Сейчас, когда была сыграна увертюра, когда прозвучали все главные темы симфонии под названием "Рождение новой Венеры из пены морской", можно перейти к свободным вариациям. Он любил такие внезапные переходы к вроде бы незначимым байкам, сплетням о великих, к поучительным историям, с кем-то произошедшим... Это напоминало ему прелюдию в любви, когда любое нетерпеливое движение может смять нарастающее сладкое томление, тягу к обладанию... – в нашем случае, картиной, а не женщиной, но это одно и то же"*.

Кордовін постійно проводить паралель між картиною та жінкою: *"Он спустился в мастерскую, осторожно, одними ладонями поднял картину... И все-таки помедлил еще, отступив на три шага и охватывая взглядом всю ее целиком, как где-нибудь на высоком приеме охватываешь изумленным и гордым взглядом **любимую**, с головы до ног наизусть выцелованную **женщину**, неожиданную и ослепительную..."*.

*"Так увлеченно и тревожно, так страстно, как об этой **картине**, он не думал ни об одной из своих **женщин**. И это было странно: ее провенанс и результаты всесторонней технологической экспертизы были в безупречном порядке. Сейчас, после того как он завершил ее преобразование, никто на свете никогда не усомнится в авторстве толедского мастера..."*

І далі нова метафора: *"**Венера** уже нарождалась..."*. У цьому епізоді та в наступних назва симфонії *"Рождение новой Венеры из пены морской"* набуває нового метафоричного сенсу: народження картини-підробки, що видається за картину відомого художника Фалька: *"Пейзаж Фалька стоял на диване... Венера, рожденная из пены морской! Моря, впрочем, Мертвого... Так что ж: мертворожденная Венера?; Молния чемодана вновь раззявила щель, из которой был извлечен и отправлен в карман брюк все тот же, продремавший **мирное рождение Венеры**, бездельник "глок"..."*.

З хвилюванням у душі герой згадує картини дитинства, коли він наклеює переводні малюнки: *"Надо было пробиться к картинке, к **спящей красавице** сквозь тугую мутную пелену...; ...ведь это по сути, все тот же процесс расчистки живописи, и все то же замирание сердца..."*.

Завдяки антропоморфним метафорам картина в романі постає як жива істота: *"Картина была завершена, и вот уже покрыта слоем лака... но не готова... не была готова **зажить реальной подлинной жизнью**: еще не придумана была, не найдена история находки, не выбраны **приемные родители**... Плавная паванна, его любимый период сотворения мифа, как микроскопический скол сотворения мира: созревание ситуации, наполнение картины **плотью и кровью** судьбы. Все еще было у нее, у **воздушной красавицы**, впереди"*.

Для Захара картина – **добич, коштовність**: *"А пока захватить к Марго и, тщательно запеленав и укутав **драгоценную добычу**, проработать маршрут, по которому картина достигнет его дома...; Наконец открыл автомобиль и с полчаса еще суетился, будто*

молодой отец, уютно и безопасно – как своего младенца, – обустроивая в салоне утреннюю добычу, будущую драгоценность". "А рама, родная рама – это в нашем деле все равно, что родная мама. Ее реставрировать ни в коем случае не нужно: **оберег, драгоценность**".

Метафора картина – дівчина: "...если уж "Венеру" ищут, да еще такие уважаемые инстанции, то можно пособить данную **девушку** найти – сколько еще ей валяются у Гнатюка без дела...".

Метафора картина – наречена: "Сам понимаешь, Эль Греко – не та невеста, которая засидится в девках".

Таким чином, навколо концепту картина вибудовується метафоричний ланцюг: картина – любимая женщина – Венера, рожденная из пены морской – возлюбленная – воздушная красавица – девушка – невеста – добыча – драгоценность.

Роман "Біла голубка Кордови" є репрезентантом художньої картини світу Діни Рубіної, створеної за допомоги цілеспрямовано відібраних мовних та мовленнєвих засобів. Одним із найбільш ефективних засобів є концептуальна метафора, що в когнітивній лінгвістиці тлумачиться як основний механізм пізнання, що використовується з метою збільшення об'єму знань відносно слабо зрозумілого явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рубина Д. Белая голубка Кордовы: роман / Дина Рубина. – М.: Эксмо, 2009. – 544 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Резніченко

УДК 82.091:002.891.3

Перелига І.О.

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОНЯТЬ: ВІЧНИЙ, ВІКОВИЙ, СВІТОВИЙ, ТРАДИЦІЙНИЙ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ОБРАЗ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ НАУЦІ

У статті розглядається проблема розмежування та підходи до трактування термінів "вічний", "віковий", "світовий", "універсальний", "традиційний" в характеристиці образу.

Ключові слова: вічний, віковий, універсальний, світовий, образ.

The article deals with the problem of delimitation approaches to the interpretation of terms "eternal", "age-long", "worldwide", "universal", "traditional" in the image characteristics.

Key words: eternal, age-long, worldwide, universal, traditional, image.

Письменники і поети знову і знову звертатимуться до конкретних вічних образів, оскільки вони мають унікальну сміність і практично невичерпний запас смислів, а високий ступінь полівалентності дає можливість досить легко "включати" їх в будь-яку систему образів і досить гнучко використовувати в сюжетній лінії [2, с. 202]. Однією з найважливіших проблем порівняльного літературознавства є всебічне дослідження таких традиційних образів. У вітчизняному літературознавстві вже склалася певна традиція вивчення цього питання (роботи О. Веселовського, Є. Мелетинського, В. Жирмунського, А. Михайлова, Л. Пінського, І. Нусинова, В. Багно, Г. Ішимбаєвої, А. Нямцу і т.д.).

Аналіз наукових праць, присвячених розкриттю поняття "вічний образ" у літературі наводить на думку, що в сучасній вітчизняній науці про літературу досі не існує загальноприйнятого терміну для визначення такого роду образів і сюжетів. Поряд з найбільш популярним і традиційним визначенням "вічний" або "віковий" (І. Нусинов) образ в науковій літературі можна зустріти також визначення "світовий" (Л.С. Пінський), "універсальний", "традиційний" (А. Нямцу). У визначенні "вічний" підкреслюється позачасовий характер

побутування образу / сюжету в культурі і літературі, що само по собі не зовсім точно, так як будь-який з образів / сюжетів, що традиційно відносяться до цього розряду, має свою точку відліку на часовій вісі.

Водночас з цим, критерії віднесення того чи іншого засобу до розряду вічних виявляються розмитими. Г. Багдасарова дотримується думки, що найочевиднішим критерієм тут є частотність появи образу в літературі і його затребуваність в різні епохи, проте цей кількісний принцип здається досить умовним [1, с. 16]. Незважаючи на всі очевидні недоліки терміну "вічний образ/сюжет", визначення "світовий" і "універсальний" в даному випадку здаються ще більш неточними. Поняття "світовий образ/сюжет" співвідноситься не стільки з часовими категоріями (хоча й мається на увазі, що це образи/сюжети, що існують в літературі упродовж тривалого часу), скільки з категоріями просторовими, тобто акцент робиться на популярності того чи іншого способу/сюжету в масштабах світової літератури, що само по собі здається навряд чи можливим.

Також зазначається, що художня література є чи не найбільш повним осередком констант кожної культури, яка має досить розвинену систему словесності. У ній константами-інваріантами виступають вічні образи, під якими розуміються художні загальнолюдські образи, які зазнали процес трансформації з соціальної категорії в психологічну [3, с. 131]. Якщо виходити з ідеї про універсальність мистецтва, то вічні образи – окремі випадки втілення всесвітніх образів і мотивів. Універсальність передбачає затребуваність не тільки в будь-яку історичну епоху, але й в будь-якій культурі. Це зближує поняття "універсальний" і "світовий образ/сюжет". Звичайно, можна говорити про універсальність деяких мотивів світової літератури (на цьому, по суті, будуються праці О. Веселовського, В. Проппа, Є. Мелетинського). Російський дослідник Г. Багдасарова [2] влучно зауважує, що при цьому поняття універсального образу і, особливо, сюжету залишається досить розмитим.

А. Нямцу зіставляє термін "традиційний образ/сюжет" з усталеною в літературознавчій науці термінологією. Дослідник вважає, що всі раніше наведені визначення ґрунтуються на метафоричному принципі, що привносить в науковий термін деяке емоційне забарвлення. "Термін же "традиційні сюжети і образи", – зауважує А. Нямцу, – на відміну від інших, не має метафоричного звучання і вже тому точний і зручний, бо відображає сутність явища, а не його емоційну оцінку" [4, с. 8]. Відсутність емоційного забарвлення в науковому терміні, звичайно, є перевагою, проте поняття "традиція", що лежить в основі запропонованого А. Нямцу терміну, видається ще більш відносним та неконкретним, ніж навіть поняття універсальності або вічності, що лежать в основі раніше представлених варіантів позначення подібного роду сюжетів та образів. Натомість у своїй статті сучасна дослідниця М. Франчук стверджує, що традиційний образ, який може інколи виступати як частина традиційного сюжету, частіше за все "існує цілком самостійно і несе у собі певні характерні психо-поведінкові універсальні домінанти. Тоді такий образ мислиться окремо від сюжету і використовується як модель для створення інших структур з включенням його в інші події системи і зв'язки" [5, с. 155].

Г. Багдасарова вважає, що, таким чином, нікотре з представлених визначень не є еталонним, однак більш традиційним і найменш неточним дослідниці видається визначення "вічний" [1, с. 16].

Згідно твердження А. Нямцу, змістові характеристики більшості традиційних образів, що мають легендарно-міфологічне походження, слід розглядати як своєрідні психологічні типи або моделі поведінки, які відображають суттєві – як правило, екзистенційні – сторони індивідуального або колективного буття. Подібні структури первинно схильні до досить високого рівня семантичної універсалізації, в результаті якої вони сприймаються в читацькій свідомості як образи-символи (знаки, поняття, емблеми), що стають багатозначними при їх включенні у свідомість іншої культурно-історичної епохи, яка досягла вже іншого бачення і розуміння оточуючого світу і природи людини. Найбільш очевидним результатом такої рецепційної універсалізації є, як правило, розширення і збагачення змістовного об'єму

персонажу (сюжетної схеми), ускладнення інтегральних та диференційних характеристик з точки зору синхронії та діахронії його функціонування. Цей процес не є безумовно обов'язковим для всіх традиційних образів, деякі з них вже від моменту первинного розвитку протообразу були орієнтовані на формалізований розвиток, суттю якого є орієнтація на принцип циклізації [4, с. 9].

Новий варіант традиційної структури за своїми ідейно-естетичними характеристиками повинен відповідати логіці еволюції героїв в іншому культурно-історичному вимірі, не допускається і повне знищення основних змістовних характеристик загальновідомого матеріалу (винятком є, мабуть, тільки пародії та апокрифи).

У більшості таких варіантів традиційного сюжетно-образного матеріалу у трансформованому вигляді зберігаються, як правило, певні суттєві риси загальновідомих ситуацій і мотивувань, що забезпечують їх упізнавання для читачів, яке є вихідною передумовою для встановлення характеру переосмислення традиційного матеріалу. Тому сприйняття проблематики сучасних обробок традиційних структур передбачає певний рівень художньо-естетичної підготовки реципієнта, знання використовуваного автором фольклорно-міфологічного і літературного матеріалу [4, с. 24].

Визначальну роль у формуванні і виникненні національних запитів у тій чи іншій культурі набуває подібність соціально-історичних, ідеологічних і морально-психологічних факторів, що спонукають культурну свідомість одного народу звертатися в пошуках засобів і форм адекватного відображення і осмислення своєї дійсності до сюжетів, образів і мотивів іншого. Це можуть бути географічно близько розташовані народи однієї зони та регіону, або значно віддалені один від одного. В останньому випадку розвиваються міжрегіональні контакти, характер яких визначається рівнем політико-економічних і культурних зв'язків, а також особистими літературними симпатіями письменників.

У процесі розширення географії функціонування, легендарні структури почали перероблятися і пристосовуватися до вимог і традицій іншого культурного середовища, їх початкове національне прикріплення поступово розмивалося і ставало умовним (традиційним) [4, с. 13].

Отже, трактування зазначених понять (віковий, вічний, світовий, традиційний та універсальний) може використовуватись в залежності від того, яке змістовне наповнення вкладається та перш за все, які фактори включаються в поняття задля його повного розмежування. Такими чином ці образи здатні відкривати перед читачем далеку перспективу, куди вмщується вся історія їх існування в літературі, а також міфологічне, легендарне та фольклорне минуле.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багдасарова А. А. Сюжет о Дон Жуане в испанской драме XVII –первой половины XX вв.: Дис. ... канд. филол. наук / А. А. Багдасарова. – Ростов-на-Дону, 2012. – 212 с.
2. Луков В. Мольер, Поклен Жан-Батист / В. Луков // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник у 2-х т. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – Т. 2: Л – Я / За ред., Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль, 2006. – С. 201-207.
3. Нусинов И. М. Вековые образы [Электронный ресурс] / И. М. Нусинов // Литературная энциклопедия: в 11 т. – М.: Изд-во Ком. акад., 1929–1939. – Т. 2. – М., 1929. – Стб. 128–137. – Режим доступа: <http://febweb.ru/feb/litenc/encyclop/le2/le2-1281.htm?cmd=p&istext=1>
4. Фоміна Г. В., Нямцу А. Є. Міф і легенда у загальнокультурному просторі: Монографія / Г. В. Фоміна, А. Є. Нямцу. – Чернівці: Рута, 2009. – 239 с.
5. Франчук М. Традиційні сюжети в сучасному літературознавстві : до проблеми типології / М. Франчук // Житомирські літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 7. – С. 152-157.

Рекомендує до друку науковий керівник викладач А.Д. Онопрієнко

БІБЛІЙНИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ БІБЛІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті розглядається біблійний образ-символ як репрезентант біблійної картини світу.

Ключові слова: Біблія, релігія, символ, образ, картина світу.

The article deals with the biblical image-symbol as a representative of the biblical image of the world.

Key words: the Bible, religion, symbol, image, image of the world.

Термін "картина світу" вперше увійшов в науку на зламі ХІХ-ХХ століть і з того часу став одним із фундаментальних наукових понять, в якому виражається специфіка людського буття. Поняття картини світу спочатку з'явилося у наукових розвідках з філософії, звідки пізніше було запозичене іншими науками, зокрема релігієзнавством, соціологією, психологією, педагогікою, лінгвістикою тощо.

На сьогоднішній день існують різні підходи до визначення і вивчення картини світу, але всі зводяться до єдиної ідеї – картина світу є узагальненим відображенням, системою уявлень про людину, її життя і оточення.

Досить влучним, на нашу думку, є визначення картини світу Б.А. Серебреннікова, який трактує її як цілісний глобальний образ світу, що є результатом всієї духовної активності людини; певне бачення і конструювання світу відповідно до логіки його розуміння [8, с. 60].

Термін "картина світу" в сучасних лінгвістичних розвідках має декілька трактувань, відмінності між якими залежать від галузі мовознавчої науки, яка розглядає це явище. Більшість учених розглядають картину світу як структурну єдність, упорядковану сукупність знань про дійсність, що формуються у свідомості суспільства, групи чи окремого індивіда [6, с. 51]. Кожна мовно-культурна спільнота творить свою картину світу, яка є одночасно продуктом ментальної та мовної діяльності людини, і разом з тим засобом, що формує людську особистість. Картина світу не просто відображає об'єктивну реальність, але також містить позицію суб'єкта, його ставлення до явищ цієї реальності [2, с. 150].

Картина світу є системою взаємопов'язаних образів – наочних уявлень про світ і місце людини в ньому, відомостей про взаємини людини з оточуючим світом (природою, суспільством, іншими людьми) і самою собою. Образи, як складники картини світу, зазвичай мають емоційне забарвлення. Породжувані цією своєрідною конфігурацією образів і відомостей життєвої позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації і духовні орієнтири доповнюють картину світу, а будь-які істотні зміни в ній тягнуть за собою зміни в системі зазначених елементів [4, с. 119].

Картина світу формується концептуальною і мовною картинами світу, які є взаємозалежними: концептуальна картина світу є ширшою, багатшою та складнішою за своєю структурою у порівнянні з мовною, яка відображає специфічне світосприйняття представників певного мовного колективу і лише частково репрезентує концептуальну картину світу [5, с. 30].

Концептуальна картина світу – це уявлення про світобудову у свідомості людини у вигляді концептів [9, с. 70], в той час як мовна картина світу є відображеною у мовному та мовленнєвому матеріалі сукупністю знань про світ [1, с. 37]. За визначенням З.Д. Попової та І.А. Стерніна, мовна картина світу – це уявлення про дійсність, відбите у мовних знаках і їх значеннях, мовне членування світу, впорядкування предметів і явищ, інформацію про світ, що закладена в системних значеннях слів [6, с. 19].

Більшість сучасних дослідників мовної картини світу погоджуються, що концептуалізація навколишнього світу у кожній мові є специфічною. Важливим фактором при цьому є філософсько-релігійні вірування певного народу, оскільки релігійний фактор в житті суспільства є дуже важливим і завжди впливає на розвиток і становлення культури [10, с. 252].

Таким чином, слід розрізнати окрему складову мовної картини світу – релігійну, яка виникла ще в той час, коли релігія лише зароджувалася. В її основі є уявлення про всесильного і всемогутнього Бога, який має безмірну владу і створив все навкруги. Все, що відбувалося в світі або в житті окремої людини пояснювалося як воля Божа, а смисл людського існування – як необхідність приймати і підкорятися цій волі [7, с. 37].

Основною рисою, яка відрізняє нерелігійну картину світу від релігійної є те, що остання слугує відображенням уявлень людей про надприродне [3, с. 46]. Особливістю релігійної картини світу є уявлення про світ як такий, що має подвійну природу – реальну і надприродну (сакральну). Сакральна природа світу вважається головною, оскільки саме вона впливає на життя людей в реальному світі. Люди можуть взаємодіяти з сакральним, божественним світом лише шляхом спеціальних дій, на кшталт, молитв, ритуалів, медитацій, і в спеціально відведених для цього місцях [11, с. 44–45].

Релігійна картина світу відрізняється у представників різних конфесій. Її своєрідність при цьому проявляється в специфіці доктринального трактування, в природі мовних сенсів, у символічних образах [10, с. 252].

Складниками християнської релігійної картини світу є різноманітні біблійні сюжети або мотиви. К. Букер виділяє сім основних і найпоширеніших у художній літературі біблійних сюжетів: перемога над чудовиськом, "із грязі в князі", "пригода", "подорож і повернення", "комедія", "трагедія" і "відродження" [13].

Перераховані та інші біблійні сюжети реалізуються за допомогою біблійних образів-символів – елементів тексту Біблії, що втілюють знання про світ, характерне для християнського релігійного світобачення. Система біблійних образів-символів, які здатні впливати на масову свідомість, структурують християнську картину світу [12, с. 67].

П.С. Хаботнякова розглядає розповсюджені у художній літературі біблійні сюжети, мотиви і деякі біблійні образи-символи, за допомогою яких вони реалізуються. Зокрема, мотив "гріхопадіння", за спостереженнями дослідниці, можуть реалізувати такі біблійні образи-символи, як Адам, Єва, змії, плід, фіговий листок, дерево життя; мотив "Каїн та Авель" – кров, Каїн; мотив "Великий Потоп" – вода, потоп та Ноїв ковчег; мотив "Вавилонська Вежа" – відповідний біблійний образ-символ Вавилонська вежа; мотив "Звіт з Авраамом" – Авраам, земля обітована, агнець; мотив "Мойсей та Вихід з Єгипту" – кари Єгипетські; мотив "народження Ісуса Христа" – віфлеємська зірка; мотив "Розп'яття та Воскресіння" – Гетсиманський сад, хрест, тридцять срібняків, терновий вінок, поцілунок Іуди [12, с. 61–67].

Однак, слід зазначити, що перелік вищевказаних біблійних мотивів та образів-символів, які їх реалізують, є неповним. У ході аналізу фактичного матеріалу нами було виявлено інші біблійні образи-символи, які реалізують окрім зазначених й деякі інші біблійні мотиви.

Отже, християнська релігійна картина світу є різновидом мовної картини світу, складниками якої є різноманітні біблійні сюжети та мотиви. Останні, своєю чергою, реалізуються в текстах художньої літератури за допомогою біблійних образів-символів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. Вопросы языкознания. 1995. № 1. С. 37–66.
2. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа. Москва: УРСС Эдиториал, 2004. 232 с.

3. Григорьева Л.Л. Религиозная картина мира и ее отображение во фразеологии. Альманах современной науки и образования. 2008. № 8(15). Ч. 2. С. 45–48.
4. Захарова Т.В. Термин "картина мира" в современных лингвистических исследованиях. Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах: сб. ст. участников IV междунар. науч. конф. 25-26 апр. 2008, Т.2. Челябинск: ООО "Изд-во РЕКПОЛ", 2008. С. 118–121.
5. Маслова В. Статус картины мира и ее типы в антропоцентрической парадигме. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика". 2013. Вип. 18. С. 28–35.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.
7. Сагитдинова Т.К. Понятие картины мира в контексте различных наук. Гуманитарные исследования. 2017. № 4 (17). С. 36–38.
8. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: язык и мышление. Москва: Наука, 1988. 244 с.
9. Середницька А.Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. № 21. Т. 1. С. 69–71.
10. Смирнова М.С. Релігійна складова мовної картини світу. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. 2014. Вип. 692. С. 250–254.
11. Стрельник О.Н. Философия: учебное пособие. Москва: Юрайт-Издат, 2008. 335 с.
12. Хаботнякова П.С. Лінгвальна репрезентація біблійних образів-символів в англomовному містичному трилері: когнітивно-прагматичний аспект (на матеріалі творів Френка Перетті): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький державний університет. Запоріжжя, 2019. 294 с.
13. Booker C. The Seven Basic Plots: Why We Tell Stories. London: Christopher – Continuum International Publishing Group, 2005. 736 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. В. Поторій

УДК 811.134.2 366.5 367.625

Питько С.С.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ВИДУ ДІЄСЛОВА В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізується категорія виду іспанського дієслова у її співвідношенні з іншими дієслівними категоріями.

Ключові слова: граматична категорія, аспектуальність, функціональна граматики.

The article analyses the category of aspect of the Spanish verb in its correlation with other verbal categories.

Key words: grammatical category, aspect, functional grammar.

Функціональна граматики – напрям лінгвістичних досліджень, в основі якого лежить вивчення універсальних категорій мови. Цей вид граматичних студій спрямований на вивчення та опис функцій одиниць мовної структури і закономірностей функціонування цих одиниць. Граматики цього типу розглядає в єдиній системі засоби, що належать до різних мовних рівнів, але які об'єднані на основі спільності своїх семантичних функцій. При аналізі мовного матеріалу використовується підхід "від семантики до її формального вираження" (або "від функцій до засобів", так званий ономаціологічний підхід) як основний, що визначає

граматичну структуру, у поєднанні з підходом "від форми до семантики" ("від засобів до функцій") [1, с. 134].

Основними поняттями функціональної граматики є семантична категорія (функціонально-семантична категорія) і функціонально-семантичне поле. До полів функціональної граматики належать такі, як *поле інтенсивності*, *поле локативності*, *поле темпоральності*, *поле компаративності* та ін. У вітчизняній лінгвістиці в рамках функціональної граматики розглядається поняття аспектуальності, яке трактується як функціонально-семантична категорія, що об'єднує різнорівневі мовні засоби. Аспектуальність розуміється як семантична категоріальна ознака, що передає характер протікання і розподілу дії в часі [там само, с. 136, 139].

Аспектуальність – це функціонально-семантичне поле, що конструюється взаємодійними мовними засобами: *морфологічними*, *синтаксичними*, *словотвірними*, *лексико-граматичними*, *лексичними* та їх різноманітними поєднаннями, об'єднаними спільністю семантичних відносин, тобто відносин, зміст яких полягає в передачі характеру протікання і розподілу дії в часі. На думку О.В. Бондарко, аспектуальні значення зосереджені насамперед у сфері дієслівного предиката, у сфері дії, оскільки, аспектуальність виходить і за межі дії-предикату, і тому аспектуальна характеристика властива не тільки предикату, а й висловлюванню в цілому [1, с. 303].

Ю. С. Маслов виділяє дві сфери аспектуальних значень: 1) *якісну* і 2) *кількісну аспектуальність*. Система категорій якісної аспектуальності відкривається поділом усіх явищ на статичні (стану, відносини) і динамічні (дії). Динамічні явища поділяються за ознакою спрямованості дії на його "внутрішню" межу, на групи граничних і неграничних предикатів. Граничні предикати, у свою чергу, поділяються на ті, що виражають дії, що досягли межі і дії, що не досягли межі. На відміну від якісної аспектуальності, категорії кількісної аспектуальності, до яких відносять *кратність*, *тривалість* і *інтенсивність*, не об'єднані загальною семантичною ідеєю, а визнаються "різноякісними" і логічно неоднорідними, про що свідчить можливість їх поєднання в рамках однієї лексеми, тобто вони характеризують одне і те ж дію, але з різних сторін [2, с. 195-197].

Перераховані вище основні категорії аспектуальності, виділені спочатку на матеріалі слов'янських мов, можуть бути застосовані до іспанської мови.

В іспанській мові категорія аспектуальності передається через систему форм і значень часів, які включають в себе поняття про обмеженості/необмеженості часу дії, його тривалості, кратності і точковості, граничності, неграничності, тобто через елементи аспектуальності.

Відсутність формально вираженого протиставлення доконаного / недоконаного виду дієслова компенсується в іспанській мові різними засобами. Видові відтінки дієслова виражаються часовими формами дієслова і відображають обмеженість/необмеженість часу дії, поняття послідовності, контактності, тривалості тощо. Багато іспанських граматицистів (І. Андрес-Суарес, Е. Аларкос-Йоранч, А. Бельо) вважають, що за винятком простого минулого часу – *Pretérito Indefinido* (наприклад, *canté*), усі інші прості часи означають дію незавершену, точніше, в них відсутня вказівка на обмеженість часу дії, тобто ці форми виражають відтінки значення недоконаного виду. У свою чергу, усі складні часові форми (*hecantado*, *habíacantado*, *hayacantado* та ін.) передають обмежену в часі і в цьому сенсі закінчену дію. Тому в їх значеннях містяться відтінки доконаного виду. Протиставлення простих і складних часів надає іспанській мові можливості для вираження видових, аспектуальних відтінків.

Видові відтінки проявляються і в семантиці деяких дієслів, перш за все тих, які виражають певний спосіб дії. Вважається, що таким дієсловом властива лексична категорія способу дії.

Так, В.С. Виноградов [3] наводить одну з найбільш загальних класифікацій іспанських дієслів, що виражають спосіб дії:

- дія моментальна (одноразова, точкова) – *saltar, llamar, firmar, chocar, decidir*;

- дія багаторазова (повторювана) – *golpear, picotear, pestañear, hojear, frecuentar*;
- дія тривала (імперфектна) – *saber, vivir, querer, contemplar, conocer, respetar*;
- дія гранична (перфектна) – *nacer, morir, acabar, concluir* ;
- дія початкова (інхотивна) – *amanecer, enrojecer, comenzar, empezar, alborear* ;
- дія термінативна (фінітивна) – *cesar, terminar, acabar, dejar(de)*;
- дія статальна (виражає стан) – *dormir, alegrarse, descansar, aburrirse* [3, с. 423].

Іспанські лінгвісти Педро Енрікес Уренья і Амадо Алонсо в "*Gramática Castellana*" [4] пропонують наступний поділ дієслів за вираженням способу протікання дії: у першу чергу, дієслова поділяються на *перфектні та імперфектні*, тобто ті, що виражають дію, яка для того, щоб стати повною, не потребує закінченості: *brillar, querer, saber, oír, ver, nadar*; і ті, чия дія не є повною, якщо вона не закінчена: *saltar, salir, entrar, terminar, comer, hacer, morir*. Але тут же вчені відзначають, що подібний поділ дієслів на перфективні та імперфективні більше відповідає загальноприйнятому, міжнародному погляду на цю проблему, будучи термінами порівняльної лінгвістики [4, с. 203].

П.Е. Уренья і А. Алонсо пропонують свою класифікацію, яка найкраще, на їхню думку, відображає реалії іспанської мови. Пропонується розділяти дієслова на *перманентні (permanentes)* і так звані *десинентні (desinientes)*. Перманентні дієслова означають дію повну і тривалу, наприклад: *brillar, querer, saber* (сяяти, хотіти, знати), *десинентні* (походить від латинського *desinere, terminar*) – означають дію закінчену, наприклад: *nacer, morir* (народитися, померти). Ці визначення найбільш збігаються з прийнятими в лінгвістиці визначеннями граничних і неграничних дієслів [там само, с. 205-207].

Інша класифікація пропонується Хосе Рока Понс [5], який розрізняє три способи протікання дії, що відповідають таким формам минулого часу:

- імперфективний (*imperfectivo* – недоконаний, імперфект);
- точковий (*puntual* – простий минулий);
- перфективний (*perfectivo* – складний минулий).

Розглядаючи питання про вираження категорії виду в іспанській мові,

Рока Понс пропонує приділяти основну увагу дієслівним перифразам – описовим конструкціям, мають особливе значення з точки зору вираження виду (*ir haciendo algo* – поступовий розвиток дії, *volver a hacer algo* – повторювана дія) [5, с. 385].

М. Алонсо вважає, що "дієслівний вид зазвичай включається в граматичну категорію часу. Дієслово, саме по собі, позначає процес протікання дії, а також феномени, пов'язані з проявами людської душі і об'єктами навколишнього нас дійсності, має різні види, судячи за початковості або граничності, які він висловлює перфективно або імперфективно". Поряд з видом дієслівної дії (*aspecto del hecho verbal*) М. Алонсо досліджує і спосіб дієслівної дії (*manera del hecho verbal*), який, як він зазначає, "походить з самого семантичного змісту дієслова", і за способом дії дієслово може мати значення інхотивності, перфективності, ітеративності тощо [4, с. 210].

Останнім часом всебічне вивчення аспектуальних можливостей іспанської мови призвело до перегляду поняття способу дії в іспаністиці. Його стали пов'язувати не стільки з характером самої дієслівної лексеми, скільки з модифікацією її значення під впливом різних контекстуальних засобів.

У сучасній іспанській мові всі основні відмінності видового характеру мають місце тільки при наявності розбіжностей і в часових значеннях, тому виділення категорії виду як такої вважається невиправданим, а різні видові відтінки, що проявляються у формах дієслівних часів, трактується як вторинний ефект часових відмінностей.

Отже, іспанська система дієслівних часів і лексико-семантичні особливості дієслів мають широкі можливості для передачі найрізноманітніших часових, аспектуальних і модальних значень, смислів і відтінків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис: Наука, 2000. 303с.
2. Маслов Ю.С. Перфективность // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис: Наука, 2003. С. 195-210.
3. Виноградов В. С., Милосавский И.Г. Сопоставительная морфология русского и испанского языков. М., 1999. 423 с.
4. Gramática de la lengua española, nueva edición, reformada, de 1931. Madrid, 1998. 203 p.
5. Roca Pons J. El aspecto verbal en español. Ling. Antw. 2 (1998). P. 385-399.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Л. Ткаченко

УДК 81'38'42:82-93.09

Пономарьова В.В.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ XX-XXI СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються мовностилістичні особливості та їх реалізація у художньому тексті, а саме в дитячій прозі XX-XXI століття, визначення поняття дитячої прози та її розвиток у сучасному періоді.

Ключові слова: мовностилістичні особливості художнього тексту, дитяча проза, мова дитячої прози, дитяча література.

The article considers linguistic and stylistic features and their implementation in the literary text, namely in children's prose of the XX-XXI centuries, the definition of children's prose and its development in the modern period.

Key words: linguistic and stylistic features of a literary text, children's prose, language of children's prose, children's literature.

Період 20-21 століття – це час змін у різних сферах життя: технічній, науковій, дослідницькій, соціальній тощо. Всі вище перераховані чинники внесли свій відбиток у мовностилістичні особливості художніх текстів і вплинули або змінили стилістичні засоби, мову, які сприяють втіленню авторської інтенції й виконують одну з найважливіших ролей у художньому творі.

Провідне місце у літературі займає дитяча проза. Вона розвивається разом зі світом, трансформується і тому потребує аналізу та систематизації дитячої літератури. До числа науковців, які розглядали теоретичні та практичні аспекти мовно виражальних засобів дитячих художніх текстів можна віднести: Денисовець І., Закревська Я., Іванюк С., Качак Т. та ін.

"Дитяча література – художні, наукові, науково-популярні твори, які написані для дітей. Найчастіше в це поняття включаються також твори "дорослої" літератури, що назавжди ввійшли в коло дитячого читання..." [2, с. 149]. З цього визначення ми розуміємо: література є одним з впливових важелів у розвитку дитини, тому що мовна організація формує мовну культуру покоління, що підрастає та задає тенденцію розвитку мовленнєвої компетенції.

Дитяча проза має свої певні критерії, адже вона мусить не тільки відповідати рівневі знань аудиторії, але і підвищувати його, розвивати психологічний стан дитини, мати певне поліграфічне оформлення аби краще сприймався текст.

Синтаксис займає чільне місце у дослідженнях художнього тексту. Словосполучення та речення формують виразність стилю, емоційно розфарбовують та сприяють розумінню канви написаної автором.

У повісті Всеволода Нестайка "В країні сонячних зайчиків" для передачі та занурення в ситуацію подану автором, для підсилення емоційних важелів ми спостерігаємо стилістичну фігуру парцеляцію. Наприклад: "*І – дивна річ! – всі прокинулися одночасно,... А прокинувшись, одразу ж забули про таємничого незнайомця*" [4]; "*День був жаркий. Сонце пекло немилосердно. Діти знемагали від спеки і ховалися в тінь*" [4]; "*Тут було гамірно й весело, як у дитячому садку. Буратіно, Хлопчик-Мізничик, Івасик-Телесик та Цибуліно ...Червона Шапочка, Альонушка, Дюймовочка, Снігуронька та інші дівчатка бавилися ляльками*" [4].

"Арніка" Зірки Мензатюк – літературна казка, яка розповідає про мандрі дівчини-квітки у пошуках живої води для порятунку мами. На її шляху зустрічаються різні міфологічні персонажі, авторка використовує алюзії. Застосовуючи канони літературної казки, В. Кизилова покликається на Ю. Ковалева: "Літературна казка – художній твір письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами (цитатами, ремінісценціями, алюзіями тощо)" [1, с. 31].

Мензатюк використовує художньо-виразні засоби, такі як епітети: сивий камінь, дике каміння, наприклад: "*Спустився донизу, сів на сивому камені*" [3]; "*Зайшла між круті скелі, між дике каміння*" [3], порівняння: "*...сидить дівчинка, мов леліточка*" [3], зменшувально-пестливі слова: "*Тільки як ти туди дістанешся, дитинко-зеленинко?*" [3].

Ми розуміємо, що саме ці засоби художньої виразності формують мовностилістичну особливість прози авторки. Лексичні одиниці, взаємодіючи між собою на рівні семантики, породжують безліч образів, які, в свою чергу, створюють художній світ твору з подальшим сюжетом і системою персонажів. Серед них найбільш широко представлені епітети, порівняння. Проте враховуючи основну вікову аудиторію цього твору (діти і підлітки), автор не обтяжує розповідь надто важким синтаксисом і намагається надати казці жвавість, легкість і безпосередність дитячого мислення.

Мовностилістичні особливості у дитячій прозі зумовлені:

1. Віковими обмеженнями.

"Специфіка дитячої літератури зумовлюється віковими особливостями читачів, адресується дітям певних вікових груп: молодша та середня дошкільна (3-7 років), старша дошкільна та молодша шкільна (7-11 років), середня шкільна (від 11-12 до 14-15 років) і вік ранньої юності або старший шкільний вік (від 15 до 18 років)" [2, с. 149].

2. Синтаксичними конструкціями.

Вони демонструють авторське письмо, його думки та стиль. Естетично обрамлюють твір.

3. Критеріями художнього стилю.

Мовні засоби слугують способом передачі художнього образу, емоційного стану і настрою оповідача.

Лексичні засоби сприяють створенню автором образності, доповнення художнього світу твору яскравими деталями, цікавими персонажами та подіями. Синтаксичні засоби стилістики дозволяють вибудувати послідовні і в той же час емоційні висловлювання.

Отже, мова дитячої книги повинна бути багата і виразна, але водночас доступна аби дитина розуміла текст і збагачувала свою мовну компетентність. Мова – основний засіб художнього зображення життя в літературі. Слова в мові літературного твору набувають додаткового художнього значення. Слово розкриває ідейний зміст твору та авторський задум.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кизилова В. В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс. Старобільськ: Вид-во ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка". 2015. 236 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства /голова ред. А. Волков. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.

3. Мензатюк Зірка. Казки. К.: Фоліо. 2006. 43 с.
4. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2759>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.П. Карабута

УДК 821.133.1(091)

Попов В. В.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ У ФРАНЦУЗЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ СТАТУС

У статті розглядаються історія виникнення та основні теоретичні концепти екзистенціалізму як філософської та літературної течії Франції 40-х років ХХ століття. Особлива увага звертається на його домінуючий вплив на розвиток французької літератури цього періоду. Виокремлено творчість найбільш відомих персоналій французької екзистенціальної літератури у цей час; серед яких виокремлюється і постать А. Камю.

Ключові слова: екзистенціалізм, екзистенція, буття, абсурд, питання свободи та вибору.

The article deals with the history of origin and basic theoretical concepts of existentialism as a philosophical and literary movement in France in the 40s of the twentieth century. Particular attention is paid to its dominant influence on the development of French literature of this period. The works of the most famous personalities of French existential literature at this time are singled out; among which the figure of A. Camus stands out.

Key words: existentialism, existence, being, absurd, questions of freedom and choice.

Екзистенціалізм – один з найавторитетніших напрямів західноєвропейської філософії ХХ ст., характерним для якого було осмислення проблем людського існування шляхом їх внутрішнього сприйняття та переживання. Філософія екзистенціалізму – ірраціональна реакція на раціоналізм Просвітництва і німецької класичної філософії. Згідно тверджень філософів-екзистенціалістів, головний порок раціонального мислення полягає в тому, що воно впливає із принципу протилежності суб'єкта і об'єкта, тобто розподіляє світ на дві сфери – об'єктивну та суб'єктивну. Усю дійсність, в тому числі й людину, раціональне мислення розглядає лише як предмет, сутність, пізнанням якої можна маніпулювати в термінах суб'єкта-об'єкта. Справжня філософія, з точки зору екзистенціалізму, повинна виходити з єдності об'єкта і суб'єкта.

Головна категорія філософії екзистенціалізму – це екзистенція. Екзистенція (від лат. *existo* – існую) – специфічно людське існування у світі, що характеризується як "поза межове" (трансцендентальне) відносно натуралістично-психологічних параметрів буття і як незагальне – однократне, унікальне [5, с. 187]. Відповідно до філософії екзистенціалізму, щоб усвідомити себе як екзистенцію, людина повинна опинитися в "межовій ситуації" – наприклад, перед обличчям смерті. Як наслідок, світ стає для людини інтимно близьким. Справжнім способом пізнання, способом проникнення у світ екзистенції оголошується інтуїція.

Визначне місце у філософії екзистенціалізму займає формулювання й вирішення питання свободи, яка визначається як вибір особистістю однієї з незчисленних можливостей. Предмети й тварини не володіють свободою, оскільки відразу володіють сущим, есенцією. Людина ж осягає свою сутність упродовж усього життя і несе відповідальність за кожний здійснений вчинок, не може пояснювати свої помилки обставинами. Таким чином, людина мислиться екзистенціалістами як "проект", який сам себе вибудовує: "Людина – це перш за все проект, котрий переживається суб'єктивно" [4]. Врешті-решт, ідеальна свобода людини – це свобода особистості від суспільства.

Екзистенціалізм надзвичайно широко розповсюдився завдяки французьким письменникам, які висловлювали філософські поняття доступною кожному мовою художньої літератури. Екзистенціалізм (лат. *existential* – існування) у літературі – течія, що виникла після Першої світової війни, сформувалася в 30-40-і роки, найбільшого розвитку досягла в 50-60-ті ХХ ст. Ж.-П. Сартр (1905-1980), А. Камю (1913-1960), С. де Бовуар (1908-1968) – ці імена представляють літературу французького екзистенціалізму, яка мала великий вплив на багатьох письменників другої половини ХХ століття.

Екзистенціалізм як одна з найбільш вагомих складових літературного процесу Франції був ознаменований виходом у світ творів Ж.-П. Сартра "Нудота" (1938); "Мухи" (1943), А. Камю "Сторонній" ("Чужий") (1942); "Калігула" (1944), характерною рисою яких було втілення філософських ідей у жанровій формі притчі. Таким чином, письменники-екзистенціалісти надавали філософії статус мистецтва. У творчості письменників-екзистенціалістів складається концепція мистецтва як самовираження. Це призводить до стирання меж між філософією та літературою, обумовлює фрагментарність, афористичність, ліричну сповідальність у творах Ж.-П. Сартра та А. Камю.

Своєрідним маніфестом екзистенціалізму у Франції стала книга Ж.-П. Сартра "Буття і ніщо. Досвід феноменологічної онтології" (1943), написана ним в період німецької окупації. Сам Ж.-П. Сартр відзначав, що "Буття і ніщо" – це твір про свободу, написаний для того, щоб зрозуміти, що являє собою для долі людини "факт свободи" [3, с. 21]. Думки Сартра у цьому творі зводяться до того, що люди свідомі, а тому вони вільні створіння, покликані нести відповідальність за свій вибір і свої вчинки. Ця та подібні ідеї філософа і письменника-екзистенціаліста виявилися найбільш співзвучними з настроями французьких, та й не тільки французьких інтелектуалів, поставлених в період війни та окупації в умови дуже складного морального вибору.

В основі екзистенціального світогляду – усвідомлення абсурдності буття, ірраціональності життя, в якій випадковість відіграє роль давньоримського Фатуму. Абсурд – (лат. *absurdus* – безглуздий) – нісенітниця, безглуздя. Істина екзистенціальна, тобто пов'язана лише із власним досвідом. Письменники-екзистенціалісти стверджували, що екзистенціалізм – це не стільки система понять, як вираження певного умонастрою, відчуття буття в абсурдному світі, у світі, який утратив Бога. Класикою філософії абсурду є філософське есе А. Камю "Міф про Сізіфа".

Уявлення про світ у екзистенціалістів дуалістичне: немає чітких кордонів між злом і добром, які сприймаються як сторони однієї й тієї ж медалі. Зло в екзистенціальній філософії невикорінне, оскільки керується безмежною владою смерті. Екзистенціальний герой відчуває відчуженість від світу кон'юнктури і від сутнісних (метафізичних) законів світобудови. Тому головною етичною категорією виступає відчуженість, яка розриває природні зв'язки між людьми, замикаючи кожного в орбіту особистого існування і тим самим прирікаючи на самотність. Самотність – одна з основних домінант екзистенціального світогляду. "Так екзистенціалісти стверджують, що людина приречена на самотність, оскільки інше існування вороже нашому. Відомі вислови Сартра про те, що кожен бачить в іншому початок зла, тому не терпить зближення. Мудрість в тому, щоб не нав'язуватися іншим, краще тримати рідних на відстані, бо вони більше всього жалять. Притчею про екзистенціальну самотність називають п'єсу Сартра "За зачиненими дверима" (1945), в якій герої помирають, і на них чекає суд, але дорогою в пекло вони потрапляють у готель, де сваряться, дратуються і доходять висновку, що в пеклі буде краще. Але іншого пекла не буде, пеклом є їхнє примусове існування. У п'єсі "Мухи" підкреслюється самотність Ореста, хоча міф розповідає про історію дружби з Піладом" [2, с. 118].

Письменники-екзистенціалісти створювали свої твори в епоху, коли найбільш наочно проявило себе відчуження людини від гнітючої, ворожої країни, коли кожен для себе і наодинці з собою повинен був визначати свою позицію і своє місце, своє особисте ставлення до того, що відбувається, до реальності. Головною у творах Сартра і Камю стала проблема

суверенності людської свідомості, сенсу, онтологічного статусу і призначення особистості, свободи індивіда, його вчинків, дій та відповідальності за них.

У кожному літературному періоді формувалися певні погляди на людину. Наприклад, у період бароко людина зображувалася гріховною від народження, приреченою. Критичний реалізм показує істоту, залежну від буржуазної дійсності. Натуралісти вбачали в людині результат біологічної спадковості та соціального середовища, символісти – "земне втілення вічної душі, що відчувало зв'язок з трансцендентним" [1, с. 42]. Як же сприймали людину екзистенціалісти? Уявлення екзистенціалістів з цього приводу висвітлені у філософських поглядах Ж.-П. Сартра. За Сартром, людина:

- "чиста дошка", яка собою нічого не являє;
- стає лише тим, що сама із себе зробить;
- відповідальна за себе та інших;
- спрямована у майбутнє, через що постійно знаходиться у стані тривоги через проблему вибору: відповідальність – раціональність – свобода;
- занедбана – адже в світі без Бога вона не має опори ані в собі, ані поза собою (атеїстичний екзистенціалізм);
- відповідає за всіх людей: "Вибираючи себе, я вибираю людину взагалі" [1, с. 42].

Підсумовуючи все сказане, можна сформулювати наступні ключові ознаки екзистенціальної літератури.

1. Тематика: існування людини в абсурдному світі; критика реальності, яка пригнічує людську особистість.
2. Ідея: звільнення людського розуму та душі від абсурдної дійсності.
3. Герої: самотні, з песимістичним поглядом на життя, бунтарі.
4. Наявність у сюжеті "граничних ситуацій".
5. Висловлення протесту проти насильства.
6. Насиченість творів алюзіями, символами; наявність підтексту або подвійного змісту.

Врешті-решт французький екзистенціалізм, що зародився в умовах війни й національної катастрофи, став тим живильним середовищем, на ґрунті якого виросло й виховувалось ціле покоління французьких інтелектуалів, яке стало пізніше учасником акцій протесту в травні 1968 року. Згодом вплив екзистенціалізму як філософського руху пішов на спад, поступившись місцем новим тенденціям, але разом з тим екзистенціальна проблематика, яка поставила в центр своїх розмірковувань проблему внутрішнього світу людини, її надій та страхів перед обличчям зовнішніх викликів, завжди буде співзвучною масовій психології сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: Навч. посіб., 3-тє вид. / Г. Й. Давиденко, Г. М. Стрельчук, Н. І. Гринчак. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
2. Ефремова Л. М. Экзистенциализм в литературе и искусстве / Л. М. Ефремова // Филологические науки. Вопросы теории и практики, 2009. – № 2 (4). – С. 117–120.
3. Полякова Н. В. Французский экзистенциализм: политическая философия в условиях национальной катастрофы / Н. В. Полякова // Вестник СПбГУ, 2015. – Сер. 6. – Вып. 3. – С. 15–24.
4. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – це гуманізм [Електронний ресурс] / Ж.-П. Сартр // Сумерки богів. – М.: Политиздат, 1989. – С. 319–344. – Режим доступу: <http://darkelly.info/work/PD/sartre.ukr.pdf>
5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. В. Горбонос

СТРУКТУРА ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ "ТАНЕЦЬ" І "DANCE" В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей структурування лінгвокультурологічних полів "танець" / "dance" в українській і англійській мовах, описі і зіставленні їх змісту в національній свідомості етносів.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, лінгвокультурологічне поле, лінгвокультурема, національна специфіка.

The article examines the peculiarities of structuring of the linguistic and cultural field "dance" in the Ukrainian and English languages, the description and comparison of their content in the national consciousness of ethnic groups.

Key words: concept, linguistic picture of the world, linguocultural field, linguocultureme, national specifics.

Сучасні лінгвістичні студії характеризуються антропоцентричним підходом, що дає змогу досліджувати мову як суспільне явище в системі духовних цінностей народу, в нерозривному зв'язку зі свідомістю та мисленням людини. Кожна мовна одиниця є репрезентацією концептуального простору навколишнього середовища, мовленнєвим виявом того чи того його фрагмента.

Як стверджує О. Кравченко-Дзондза, "мовна одиниця функціонує часто не просто як словомінація з одним чи кількома лінгвістичними значеннями, а як словоконцепт – вмістилище узагальненого культурного смислу (сенсу), що дає підстави вважати мовну одиницю культурним концептом" [5, с. 126]. Таким чином, концепт є носієм не тільки власне лінгвістичної, а й культурної інформації, оскільки йому властиве асоціативне нашарування різних культурних смислів на основне семантичне значення, так звані культурні сугестії.

Національна специфіка концептів, за В.І. Карасиком, виявляється в "наявності відмінностей в однойменних концептів у різних національних культурах, а також у наявності унікальних концептів, що є властивими лише одній культурі. Справедливим є твердження про те, що повна відсутність концепту в тій чи тій лінгвокультурі – дуже рідкісне явище, значно рідкісніше, ніж відсутність однослівного висловлювання для певного концепту" [4, с. 112].

На думку З.Д. Попової та Й.А. Стерніна, національна специфіка концептів проявляється "у наявності відмінних концептуальних ознак у національних концептів, у різній організації їхніх концептуальних полів, тобто те, що в одній концептосфері є ядром, в іншій – може бути периферією" [6, с. 15]. Відмінне у понятійному, ціннісному й асоціативному прошарках концепту спричинює відмінності його сприйняття, усвідомлення і розуміння в різних мовних картинах світу.

Традиційне розуміння терміну "танець" у мистецтвознавчій та науковій літературі зводиться до його сприйняття як виду мистецтва, в якому художній образ створюється за допомогою ритмічних рухів і положень тіла, найчастіше під музику. Таке вузьке трактування терміну "танець" характерне, перш за все, для української мови. Однак, на нашу думку, не зовсім правильно визначати танець тільки як вид мистецтва, адже в сучасному соціумі танець характеризується цілим набором ознак, які доповнюють і розширюють його обсяг і зміст.

Поняття "танець" у різних народів є показником наявності певної унікальності, національної своєрідності концепту у свідомості спільноти. Велика кількість номінацій досліджуваного концепту є свідченням актуальності вербалізованого концепту для свідомості народу. Так, концепт "ТАНЕЦЬ / DANCE" в українській мові мові вербалізується такими основними лексемами, як *танець, танок, танчик, коло, хоровод, хореографія, музики,*

танцюльки, в англійській – *dance, jig, prance, bob, frolic, caper, cavort, skip, leapfrog, choreography, music* та ін.

Поняття концепту нерозривно пов'язане з мовною картиною світу, яка дозволяє сприймати довкілля крізь призму мови. Аналіз мовної системи через дослідження "полів" сприяє найбільш повному уявленню про мовну картину світу певного народу. "Поле" є важливим під час вивчення мовної картини світу з погляду змісту, складу (досліджується фрагмент світогляду тієї чи тієї культури), а також структурної організації, що відображає специфіку ціннісної орієнтації мовних пріоритетів етносу.

Семантичні поля включають в себе близькі за значенням і формальними ознаками лексеми лінгвокультурологічного поля, котре визначається як "... ієрархічна система одиниць, що мають загальне значення і відбивають у собі систему відповідних понять культури, лінгвокультурем ..." [3, с. 42].

Лінгвокультуреми – це більш складне багатовимірне явище порівняно з одиницями звичайних полів. В.В. Воробйов вважає, що "лінгвокультурологічне поле, як структура лінгвокультурем, є єдністю знаків, значень і співвідносних понять про класи предметів культури. Одиниці поля (лінгвокультуреми) характеризуються певною двовимірністю; семантика лінгвокультурем є діалектичним зв'язком мовного і немовного змісту як різних і водночас взаємопов'язаних форм відображення референта" [3, с. 43].

Лексичні одиниці, котрі об'єднані загальним семантичним показником і утворюють відносно замкнуті групи, які в сукупності можна інтерпретувати як лінгвокультурологічне поле. Виділення ядра лінгвокультурологічного поля "танець" в українській і англійській мовах уможливлено вивченням словникових дефініцій. У структурі полів є кілька структурних ліній, завдяки яким поле отримує певну структуру, а його складники підпорядковані певній логіці відношень. Так, слово *танець* у семній структурі має такі компоненти: 1) *вид мистецтва, в якому художній образ створюється пластичними та ритмічними рухами людського тіла;* 2) *сукупність пластичних і ритмічних рухів певного темпу й характеру, що їх виконують у такт певній музиці;* 3) *виконання таких рухів;* 4) *музичний твір у ритмі, стилі й темпі музики до таких рухів;* 5) *розваги, учасники яких танцюють;* 6) *те саме, що танок* [2, с. 1430]. Водночас в англійській мові слово *dance* структурі значення має такий основний компонент: *a successive group of rhythmical steps or bodily motions, or both, usually executed to music – серія ритмічних кроків і рухів, котрі виконуються під музику* [8]. Говорячи про танці як про вид мистецтва, англійськомовні словники ставлять цей компонент тільки на третє місце: 3) *the act of dancing – мистецтво створення образу засобами пластичних рухів під музику* [8].

Поза термінологічним розумінням, у межах наявного бачення світу, в центр лінгвокультурологічного поля "танець" в українській і англійській мовах увійшли дві лексичні групи. Перша група репрезентована лексичними одиницями, що характеризують танець як вид мистецтва (назвами танців). Лексеми і стійкі поєднання зі словами *dance* і *танець*, поміщені в це лінгвокультурологічне поле, відображають уточнення родового поняття на види відповідно до уявленнями носіїв мов. Таким чином, перше лінгвокультурологічне поле за смыслом поділяємо на стилі та напрямки. У кожній із досліджуваних мов виявилось по кілька з них.

Лінгвокультурологічне поле на позначення напрямків і стилів танців в українській мові класифікуємо таким чином: 1) балет; 2) бальні танці; 3) історичні танці; 4) вуличні танці; 5) латиноамериканські танці; 6) європейські танці; 7) народні танці; 8) еротичні танці; 9) ритуальні танці; 10) сучасні танці. Кожен з цих стилів і напрямків, в свою чергу, поділяється на підстили. Так, у межах лінгвокультуреми "балет" цей вид мистецтва поділяють на класичний, романтичний і сучасний.

Англійськомовна класифікація стилів і напрямків у межах досліджуваного лінгвокультурологічного поля репрезентує: 1) *social dance / participation dance;* 2) *ballroom dance;* 3) *vernacular dance;* 4) *Latin dance;* 5) *swing dance;* 6) *traditional dance;* 7) *folk dance;*

8) concert (performance) dance; 9) liturgical dance; 10) historical dance; 11) freestyle; 12) street dance.

Як і в українській мові, деякі лінгвокультурологічні поля в англійській мові також частково збігаються. Наприклад, лінгвокультурологічне поле "ballroom dance" включає в себе і так званий міжнародний стандарт європейських танців (International standard): Tango, Waltz, Viennese Waltz, Quickstep, Foxtrot, і міжнародний стандарт латиноамериканських танців (International Latin): Cha-chacha, Rumba, Samba, Paso Doble, Jive.

Друге лінгвокультурологічне поле "танець / dance" в кожній із мов представлено фразеологічними одиницями, до складу яких і входить слово *танець* (наприклад, *хто за дівчину платить, той її і танцює; танцювати від печі; танцювати циганської халандри*) або *dance* (наприклад, *dance macabre* – танець смерті; *dance for joy* – стрибати, танцювати від радості; *dance in a net* – робити щось таємно, приховано, залишатися непоміченим; *dance after one's pipe* – танцювати під чийсь дудку, виконувати чийсь примхи) [1, с. 259].

Отже, займаючи провідне місце у картині світу українсько- й англійськомовного суспільства, танець використовується як спосіб самовираження і соціального спілкування, як спосіб спілкування з Богом, вид мистецтва і вид спорту. До складу лінгвокультурологічного поля "танець/ dance" в українській і англійській мовах належить дві лексичні групи. Перша група представлена лексичними одиницями, що характеризують танець як вид мистецтва. Друге лінгвокультурологічне поле "танець / dance" в кожній з мов представлено фразеологічними одиницями, до складу яких і входять слова *танець* або *dance*. Варто зауважити, що межі синонімічних рядів лінгвокультурологічного поля "танець / dance" є відкритими. Оскільки межі самого поля також не замкнуті, відкриті для подальшого доповнення та, незважаючи на структурну самостійність, поле "танець / dance" знаходиться у взаємointegraції із суміжними полями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К. Т. Баранцев]. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2005. 1056 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.
3. Воробьев В.В. О понятии лингвокультурологии и ее компонентах. *Язык и культура. Вторая международная конференция. Доклады. Киев: УИМО. 1993. С.42-48.*
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Перемена, 2002. 477 с.
5. Кравченко-Дзондза О. Концепт як мовноментальне утворення (на прикладі західноукраїнської прози 20-30-х років ХХ століття). *Молодь і ринок.* № 8 (91), 2012. С. 126-130.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
7. Радзівська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту: Текст – соціум – культура – мовна особистість. Київ: ДП "Інформ.аналіт.агентство", 2010. 491 с.
8. Dance. Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com/browse/dance?s=t> (дата звернення: 05.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Ю.О. Омельчук

КОГНІТИВНО-ВІЗУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОКАЦІЙ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ

У статті надається теоретичне обґрунтування значущості когнітивно-візуального підходу до навчання англійських колокацій учнів ліцеїв.

Ключові слова: візуалізація, візуальне мислення, когнітивно-візуальний підхід, колокація.

The article provides a theoretical justification for the importance of cognitive-visual approach to teaching English collocations to high school students.

Key words: visualization, visual thinking, cognitive-visual approach, collocation.

Пошук ефективних підходів до формування освітніх компетентностей учнів ліцеїв не втрачає актуальності для сучасної теорії та практики викладання іноземних мов, адже система освіти не завжди своєчасно реагує на нові цивілізаційні виклики й зміни, до яких належить домінування візуального способу передачі та сприйняття інформації. У такому контексті Т. Сиріна вважає за потрібне під час вибору методики навчання іноземних мов ураховувати особливості мислення сучасного учня, який більш ефективно сприймає образи, ніж вербальні засоби [11, с. 81]. Формування комунікативної компетентності та її окремих компонентів, зокрема, навчання англійських колокацій, має відображати зазначені вище тенденції за допомогою використання таких підходів до викладання іноземних мов, які б враховували особливості візуального мислення сучасних учнів і містили потенціал для їхнього когнітивного розвитку. Одним з таких підходів є когнітивно-візуальний. Отже, метою статті є теоретичне обґрунтування значущості когнітивно-візуального підходу до навчання англійських колокацій учнів ліцеїв.

Критичний огляд науково-методичної літератури з питань використання когнітивно-візуального підходу в освітньому процесі дає підстави стверджувати, що більшість опрацьованих досліджень здійснено в контексті навчання природничих і точних наук (праці Д. Безуглого, В. Далінгер, Н. Житеньової, О. Князевої тощо), у той час як дидактичний потенціал когнітивної візуалізації для навчання іноземних мов висвітлено не достатньо, що відкриває можливості для наукового пошуку в цьому напрямі.

Проаналізувавши науково-методичну літературу з теми дослідження, маємо змогу узагальнити основні підходи до визначення основних понять-складників когнітивно-візуального підходу, а саме: візуалізація, когнітивна візуалізація, візуальне мислення.

Досить традиційно візуалізацію розуміють як спосіб унаочнення явищ і понять, представлення фізичного явища або процесу в зручній для зорового сприйняття формі [1, с. 38]. М. Друшляк, проаналізувавши різні підходи до визначення поняття "візуалізація", робить висновок, що деякі дослідники ототожнюють його з наочністю, стверджуючи, що візуалізація виконує лише ілюстративну функцію. Водночас інші науковці розрізняють ці поняття, розуміючи наочність як демонстрацію готового образу предметів, процесів або явищ, а візуалізацію – як активну діяльність суб'єкта в процесі створення й відчуження образу. Отже, візуалізація є процесом унаочнення навчального матеріалу, що містить не тільки відтворення зорового образу, але й процес його конструювання [4, с. 79–80]. На такому процесуально-конструктивному розумінні візуалізації наголошує також В. Давидова, яка визначає це поняття як когнітивну технологію трансформування семантичної інформації у видиму картину, у результаті чого теоретичний смисл отримує видимий образ з об'єктивної реальності, а семантична інформація в процесі її сприйняття перетворюється в суб'єктивний образ і закріплюється в пам'яті реципієнта [3, с. 25]. На відміну від дидактичної ілюстрації, на думку В. Давидової, візуалізація реалізує більш глибокі когнітивні цілі, зокрема,

забезпечуючи більш очевидний зв'язок теоретичних положень з об'єктивною реальністю та доповнюючи ментальне (суб'єктивне) висловлення думки її об'єктивною моделлю [3, с. 26].

Наведене вище дає змогу стверджувати, що візуалізація, або когнітивна візуалізація дидактичних об'єктів [2, с. 6], має значний потенціал для розвитку пізнавальних здібностей учнів. На користь цього твердження можна навести результати дослідження Д. Безуглого, який, називаючи візуалізацію стратегією сучасного навчання, наводить такі аргументи на підтримку своєї думки: в епоху інформаційного суспільства до 90% інформації передається візуальними каналами; завдяки можливостям візуалізації значні обсяги навчальної інформації можна подати в згорнутій і зручній формі, що сприятиме інтенсифікації процесу навчання; механізми вербально-логічного та чуттєво-образного відображення мають бути доповнені потенціалом візуального мислення учнів. У такому контексті Д. Безуглий головною метою візуалізації в навчанні називає підтримку логічних операцій на всіх етапах навчальної діяльності [2, с. 6].

У контексті нашого дослідження пропонуємо використовувати визначення Н. Житеньової, згідно з яким, когнітивною візуалізацією є подання навчальної інформації, яке враховує відповідну технологію щодо її створення або обробки, з метою активізації та інтенсифікації когнітивних процесів та підтримки продуктивної діяльності особистості [5, с. 124].

Побудова процесу навчання на основі когнітивно-візуального підходу дає змогу найефективніше використовувати потенціал візуального мислення учнів. Візуальне мислення є формою наочно-образного мислення та полягає в розв'язанні завдань шляхом активного оперування зоровими образами об'єктів [10, с. 308]. За визначенням М. Друшляк, візуальне мислення є діяльністю розуму, завдяки якій з'являється можливість здійснити переклад з однієї мови, формату, способу подання об'єкта на іншу, осмислити зв'язки й відношення між його структурними одиницями [4, с. 81]. О. Князева серед особливостей візуального мислення старшокласників називає активну пізнавальну діяльність суб'єкта як умову його розвитку, його діалектичний зв'язок з абстрактним мисленням, яке вербалізує образи, суб'єктивний характер образів [8, с. 11].

На думку О. Князевої, реалізація когнітивно-візуального підходу передбачає, крім урахування специфіки візуального мислення учнів, створення візуального освітнього середовища, в якому основну функцію наочності буде переорієнтовано з ілюстративної на пізнавальну та поєднано різні форми презентації навчального матеріалу [8, с. 9]. У такому контексті актуальним для нашої роботи є результати дослідження Н. Ізотової та О. Буглаєвої, які створили систему засобів візуалізації у навчанні іноземної мови, використавши концепцію В. Магалашвілі й В. Бодрова, які пропонують розрізняти візуалізацію знань і візуалізацію інформації. На відміну від візуалізації інформації, на думку дослідників, візуалізація знань є міждисциплінарним поняттям, що межує з психологією, графічним дизайном, педагогікою й менеджментом знань, що має на меті покращити процеси передачі знань і стимулювати когнітивні процеси [9, с. 421]. Візуалізація знань є набором графічних елементів і зв'язків між ними, що використовується для передачі знань від експерта реципієнтам і що пояснює причини й цілі знань у контексті знання, що передається [9, с. 422].

Таким чином, на думку Н. Ізотової та О. Буглаєвої, візуалізація інформації у навчанні іноземних мов – це подання в зручній і доступній формі повідомлень про основні факти події культури, які передаються засобами іноземної мови. До засобів візуалізації інформації належать ілюстрації, слайди, схеми, графіки, колажі, презентації, відеофільми тощо. Засобами візуалізації знань Н. Ізотова та О. Буглаєва називають подання в зручній і доступній формі фонетичних, граматичних, лексичних, соціокультурних і комунікативних знань з метою їх узагальнення та більш ефективного засвоєння. До засобів візуалізації знань належать мультимедійна презентація, ментальні карти, інфографіка тощо [7, с. 71].

Використання когнітивно-візуального підходу в процесі навчання англійських колокацій учнів ліцеїв вважаємо виправданим і доцільним. Англійські колокації належать до лексичних одиниць, методика навчання яких відрізняється від способів навчання звичайних

лексичних одиниць. Це пов'язано з особливостями колокацій як виду словосполучень, що "за своїми окремими ознаками (відтворюваністю, усталеним складом тощо) належать до фразеологічних одиниць, але відрізняються від них нульовою експресивністю й нульовою (у тому числі й втраченою) метафоричністю" [6, с. 55–56]. Запам'ятовування таких одиниць та їх подальше використання в усному й писемному мовленні викликає певні труднощі, оскільки комбінацію компонентів колокацій не можна пояснити логічно, адже вона є непередбачуваною з точки зору лексико-семантичної сполучуваності. Це, у свою чергу, стає причиною розповсюджених помилок у мовленні, оскільки неправильний вибір компонента колокації спричинюється міжмовною інтерференцією – негативним впливом рідної мови. Використання когнітивно-візуального підходу взагалі й залучення засобів візуалізації знань, зокрема, на нашу думку, створюють належні педагогічні умови для більш успішного засвоєння англійських колокацій учнями ліцеїв.

У результаті виконаного дослідження маємо змогу зробити висновок про те, що когнітивно-візуальний підхід до навчання англійських колокацій є перспективним напрямом досліджень, адже він ґрунтується на розумінні освітнього процесу як свідомої пізнавальної діяльності учнів з використанням дидактичного потенціалу всіх засобів візуалізації навчального матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Издательство ИКАР, 2009. 448 с.
2. Безуглий Д. Візуалізація як сучасна стратегія навчання. Фізико-математична освіта. Науковий журнал. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. № 1(2). С. 5 – 11.
3. Давыдова В.Ю. Методология визуализации теоретических знаний. Вестник СамГУ. 2011. № 3 (84). С. 24 – 28.
4. Друшляк М.Г. Словник візуальної освіти: наочність, візуалізація, візуальне мислення. Фізико-математична освіта. 2018. Випуск 1 (15). Частина 2. С. 78 – 83.
5. Житеньова В.Н. Візуалізація: основні поняття та визначення. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2307-4507/article/view/189581> (дата звернення 08.10.2020 р.).
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Том 2. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.
7. Изотова Н.В., Буглаева Е.Ю. Система средств визуализации в обучении иностранному языку. Вестник Брянского государственного университета. 2015. № 2. С. 70 – 75.
8. Князева О. О. Реализация когнитивно-визуального подхода в обучении старшеклассников началам математического анализа: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Омск, 2003. 28 с.
9. Магалашвили В.В., Бодров В.Н. Ориентированная на цели визуализация знаний. Educational Technology & Society. 2008. Т. 11, № 1. С. 420 – 433.
10. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. 487 с.
11. Сырина Т. А. Когнитивная визуализация: сущность понятия и его роль в обучении языку. Вестник ТГПУ. 2016. № 7 (172). С. 81– 85.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемі організації та проведення тестових контрольних заходів у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів англійської мови у закладах вищої освіти.

Ключові слова: тестовий контроль, майбутній учитель англійської мови.

The article is devoted to the problem of organization and realization of future English teachers' testing in the process of their professional training.

Key words: test control, future English teacher.

Контроль необхідний в навчальному процесі, щоб мати точне уявлення про те, наскільки студенти просунулися у виконанні програми, як вони засвоїли мовний матеріал, як оволоділи вміннями усного мовлення, читання та письма. Необхідна чітка організація процесу контролю для того, щоб в максимально короткий час оцінити найбільшу кількість студентів з дотриманням норм якості та об'єктивності результатів. Найбільш перспективним напрямком в методичній літературі визнається тестування, що дозволяє систематизувати знання студентів, виявити їх потенційні можливості і визначити причини труднощів. Незаперечною перевагою тестування визнається зменшення як емоційної напруги осіб, яких тестують, так і часу для перевірки результатів.

Проблеми визначення та оцінки якості навчання, ступеня сформованості англійської мовленнєвої компетенції студентів мовних спеціальностей, рівня володіння видами мовленнєвої діяльності є одними з центральних у методиці викладання іноземних мов. У вітчизняній методичній науці ключовим поняттям, що відбиває зазначені аспекти і об'єднує різноманітні підходи до їх вирішення, є поняття "контроль", який трактується як компонент навчально-виховного процесу, націлений на "визначення рівня знань, навичок і умінь студента та формулювання на цій основі оцінки за певний розділ програми, курсу або періоду навчання [1, с. 84].

Окремим аспектам проблеми контролю в процесі навчання іноземної мови присвячено низку досліджень: навчання іншомовного спілкування і контроль усного мовлення студентів (В. Коккота, Н. Мініна, О. Корчагіна, Н. Шебеко), структура іншомовної комунікативної компетенції (П. Леннон, Н. Хомський, А. Девіс, Д. Хаймз), зміст і форми контролю рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції (І. Бім, Н. Елухина, О. Поляков, В. Сафонова), врахування індивідуальних особливостей осіб, які проходять тестування (О. Казанський, Р. Немов, І. Зимня), специфіка конструювання тестів (С. Клішина, Н. Гулюкіна, М. Мельникова та ін.).

Оскільки провідними навчальними цілями навчання є знання, вміння та навички, основним видом діяльності з використання вивченої інформації є репродуктивний, тобто відтворення і застосування знань, навичок і умінь в типових ситуаціях. На цьому рівні тестові завдання відрізняються від тестових завдань не за формою, а за змістом і рівнем складності, наприклад [1, с. 43]:

1. Лінгвістичний компонент комунікативної компетенції:

Read the first sentence. Is the second sentence true or false?

1. I find Ron a bit stingy, do not you? – I think he smells strange.

2. She made a gallant effort. – She showed no fear.

3. I find the new manager somewhat terse. – I think the new manager is a little rude.

2. Теоретико-методична компетенція: Уміння – це: 1) операція, що досягла рівня автоматизму, 2) засвоєний спосіб виконання дій, 3) володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, 4) набір знань і навичок.

3. Стилiстичний компонент предметної компетенції:

Match the name of a stylistic device with the example:

1. *anaphora* 1 _____ 2. *anadiplosis* 2 _____ 3. *antithesis* 3 _____

a) *Youth is lovely, age is lonely.*

b) *She brought trouble to your daughter Jane. She brought trouble to everyone.*

c) *I am exactly the man to be placed in a superior position in such a case as that. I am above the rest of mankind in such a case as that.*

У рамках професійної діяльності, коли формуються комунікативно-методична і предметно-методична компетенції, провідними навчальними цілями є дії по застосуванню і аналізу, тому основним видом діяльності студентів стає продуктивний. Цей рівень діяльності передбачає застосування сформованих навичок і вмінь для вирішення професійних проблем в рамках навчальної групи [3, с. 43]. Об'єктами тестування виступають предметно-методична компетенція (сукупність володіння аспектами іноземної мови та методикою його викладання) і комунікативно-методична компетенція (сукупність дидактико-комунікативних і професійно-комунікативних умінь). Тестові завдання другого рівня відрізняються прикладним характером і високим рівнем аналітичної діяльності, наприклад [5, с. 32]:

1. Предметно-методична компетенція:

Match the phrasal verbs to the definitions and illustrate them with your examples. Make gapped sentences for your group mates to practice. set sth off, make sth up, make sb / sth out, take sb out, wear out, run sth up, seep out

1) *to allow a bill, debt, etc. to reach a large total*

2) *to go to a restaurant, theatre, club, etc. with sb you have invited*

3) *to invent a story, etc., especially in order to trick or entertain sb*

4) *to flow slowly and in small quantities through sth or into sth*

5) *to start a process or series of events.*

2. Комунікативно-методична компетенція:

Listen to your group mate's presentation and mark down mistakes in a) grammar, b) pronunciation, c) vocabulary choice.

Make a spoken report on these aspects.

Рівень навчально-професійної діяльності передбачає виконання завдань, що виникають в реальному професійному контексті. На цьому рівні за допомогою професійно-діяльнісного тесту перевіряються вміння виконувати продуктивні дії компетентного фахівця, наприклад:

1. Предметно-методична компетенція:

A. *The tasks are jumbled. Put them in a correct order providing your explanation. A. In pairs pupils design useful inventions with the things in the workshop.*

B. *Students look at the picture of a workshop with different instruments, materials and objects and find the English words for all the things in the picture. In pairs they check each other on the words.*

C. *Students draw pictures of their inventions and put the descriptions and the pictures together.*

D. *Students write the descriptions of their inventions.*

2. Комунікативно-методична компетенція:

1) *Read the following classroom situations and choose the best teacher's reply: This is an elementary class. The teacher is giving an instruction for the pair work.*

a) *Now you will work in collaboration with your mate on the left.*

b) *Ok, children! Let's work in pairs. Працюємо в парах! Understand?*

c) *Now I'd like you to work in pairs. Look at your partner, please.*

2) *Explain why one reply is better than the others [4, с. 33].*

Перш за все, при організації та плануванні контрольних заходів для тестування рівня сформованості англomовної мовленнєвої компетенції студентів мовних спеціальностей необхідно дотримуватися таких положень: процес визначення рівня сформованості

іншомовних мовленнєвих умінь відбувається при здійсненні іншомовної мовленнєвої діяльності в ході виконання студентами завдань; перевірка вмінь говоріння здійснюється шляхом реалізації цього виду мовленнєвої діяльності в штучно створених умовах, максимально наближених до ситуацій реального спілкування; об'єктом тестового контролю виступають мовленнєві вміння; тестування рівня сформованості комунікативної компетенції має бути орієнтоване на особистість студентів як користувачів англійської мови [5, с. 63].

Розглянемо тестові завдання, які передбачають активну участь особи, яку тестують, і перевіряють уміння монологічного мовлення.

Завдання 1: Опис малюнків / фотографій.

Об'єкти контролю: вміння описувати, презентувати; показники: доцільність, зв'язність і логічність висловлювання, вільність мови.

Канал подачі невербального стимулу (малюнки, фото): зоровий.

Підготовка: від 1,5 до 5 хвилин.

Тривалість: 1-5 хв.

Переваги: окремі малюнки не обов'язково мають бути спеціально розроблені для контролю. Такий стимул є економічним і ефективним засобом забезпечення змісту висловлювання з наданням певної свободи студентам у виборі мовних засобів. Отримані мовні зразки прямо порівнюються, оскільки засновані на тих же малюнках і їх інтерпретації істотно не відрізняються. Студенти можуть виробляти завчені теми [4, с. 36].

Недоліки: студент може втратити якийсь аспект в описі малюнка або не знати назви істотних зображених предметів. Використання серії малюнків утруднено у зв'язку з їх виготовленням.

Студентам пропонується описати людей, предмети, події, зображені на малюнку, що веде до інтерпретації зображення і дискусії більш загальних аспектів. Викладач може ставити питання про опис малюнка, якщо студент упустив деякі деталі або нечітко сформулював твердження, або запитання про ставлення до загального предмету розмови.

Варіації тестових завдань дуже різноманітні. Можливе використання декількох схожих малюнків, які відрізняються лише незначними деталями, або малюнків, об'єднаних однією тематикою. Більш складним завданням є складання оповідання за серією малюнків. Студент отримує невелику кількість малюнків (4-10) і розповідає зображену на них ситуацію. Завдання ускладнюється, якщо він отримує окремі малюнки, які слід упорядкувати з метою створення ситуації.

Завдання 2: Обмін інформацією [4, с. 37].

Об'єкти контролю: вміння ставити і відповідати на питання, описувати, розповідати, пояснювати, уточнювати, давати точні і ясні вказівки. На високому рівні також перевіряють вміння переконувати, стверджувати, робити пропозиції, домовлятися, (не) погоджуватися, висловлювати власну точку зору або запитувати думку інших.

Канал подачі вербального стимулу: зоровий (текст).

Підготовка: від 5 до 10 хвилин на те, щоб ознайомитися зі стимулом.

Тривалість: 1-5 хвилин.

Переваги: автентичний і комунікативний прийом.

Недоліки: прийом обмежений специфічним типом спілкування (передача фактичної інформації). Не підходить для перевірки умінь вести двосторонню розмову.

Сутність прийому полягає в тому, що студент володіє інформацією, необхідної співрозмовнику, в ролі якого виступає екзаменатор, для виконання завдання, тому він повинен представити цю інформацію. Він висловлюється від свого імені або йому / їй пропонується певна роль [2, с. 14].

Перейдемо до тестових завдань, що передбачають активну участь двох або декількох учасників, в тому числі і екзаменатора, і перевіряють вміння діалогічного мовлення [1, с. 22].

Завдання 1: Відповіді на питання.

Об'єкти контролю: вміння надавати фактичну особистісну інформацію, висловлювати свої переваги, відповідати на питання, вміння реплікування та ініціювання розмови, вміння висловлювати згоду або незгоду, висловлювати свою точку зору, описувати і розповідати.

Канал подачі вербального стимулу: зоровий і / або слуховий (питання другої особи, яку тестують / екзаменатора).

Підготовка: від 1,5 до 5 хвилин.

Тривалість: від 1 до 10 хвилин (в залежності від мети тесту і рівня, що демонструє людина, яку тестують).

Переваги: автентичний прийом; завдання легко розробляти і адмініструвати.

Недоліки: Важко дискримінувати відповіді, оскільки тільки ті, хто має високий рівень володіння іноземною мовою, виявляють різні рівні сформованості іншомовної комунікативної компетенції.

Однією з умов успішного виконання завдання є створення доброзичливої атмосфери.

Таким чином, зазначені варіанти тестових завдань мають свої переваги і недоліки, що не дозволяє говорити про перевагу одного завдання над іншим. Складність, форма і зміст завдань для студентів мовних спеціальностей на перевірку рівня сформованості англомовної мовленнєвої компетенції повинні відповідати зазначеним в специфікації рівням володіння іноземною мовою. Викладачу необхідно ретельно опрацювати тестовий матеріал, а виконання завдань повинно бути інтерактивним. Необхідно також розробити об'єктивні критерії оцінювання кінцевого результату усного тестування англомовних мовленнєвих навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердичевский А. Л. Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе. Москва : Высш. шк., 1909. 103 с.
2. Елухина Н. В. Контроль устного общения на иностранном языке. *Иностранные языки в школе*. 1998. № 2. С. 14-18.
3. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва : Просвещение, 1995. 183 с.
4. Коряковцева Н.Ф. Теория обучения иностранным языкам: продуктивные образовательные технологии: учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. Заведений. Москва : Издательский центр "Академия, 2010. 192 с.
5. Thornbury S. How to Teach Speaking. Harlow : Pearson Education Ltd., Longman, 2008. 157 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

УДК 821.161.2-95

Пуголовка В.О.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕНТЕЗІЙНИХ РОМАНІВ ДАРИ КОРНІЙ "ГОНИХМАРНИК" ТА "МІСЯЦІВНА"

У статті розглядаються теоретичні засади фантастики та фентезійної літератури, порівнюються змістові елементи романів Дари Корній "Гонихмарник" та "Місяцівна"

Ключові слова: фантастика, фентезі, Дара Корній, "Гонихмарник", "Місяцівна".

The article deals with the theoretical foundations of fiction and fantasy literature, the content elements of Dara Kornii's novels "The Honykhmarnyk" and "The Lady Moon" are compared.

Key words: fiction, fantasy, Dara Kornii, "The Honykhmarnyk", "The Lady Moon".

У сучасному суспільстві спостерігається стрімкий цивілізаційно-культурний розвиток, що має вплив на велику кількість аспектів діяльності людини. Звісно, такий вплив не оминає освіту і культуру. Наша література повністю відкрита до оновлень та віянь зарубіжжя. Саме ця відкритість обумовила популяризацію в ній нового жанру – українського фентезі, яке швидкими темпами поширилося у творчості митців слова.

Говорячи про фентезі як жанр літератури, не можна оминати саме визначення цього терміна. У першу чергу варто зазначити, що фентезі – це жанр фантастичної літератури. Фентезійна література веде свої корені з міфології. Переклад грецького слова *phantasiu* пояснює цей процес, оскільки "фантазія" означає "робити видимим". О.С. Чернявська зазначає, що фентезі є літературою уяви, що дає можливість досліджувати найважливіші питання життя без обмежень себе кордонами та часопростором [7].

Фентезі та само, як різноманітні види міфу, народжується від прагнення людини осягнути вічний двобій добра і зла. Це намагання зрозуміти давнє протистояння спонукає людей і нині звертатися до міфів у царині літератури.

Термін "фентезі" має походження від англійського "fantasy" і означає "фантазія". Література жанру фентезі виводить фантазію письменника на перший план.

У літературознавчій енциклопедії є таке визначення цього жанру: фентезі (англ. *fantasy*: ідея, вигадка) – жанровий різновид фантастики, в якому використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, рицарського епосу, поєднані з реалістичною нарацією, змальовуються віртуальні світи із середньовічними реаліями, нетехнічною психологією [4].

Але з часів Дж. Р.Р. Толкіна з'являється нове сприймання жанру фентезі. Воно стало протилежним від науки, оскільки побудоване на новій, вибудованій фантазією автора реальності, де абсолютно все стає можливим.

Літературознавці мають різні погляди на літературу жанру фентезі. А. Трокай зазначає, що такі твори не повинні мати логічне пояснення, оскільки визначальними для них є фатум, етична позиція "добро – зло", винагорода за зусилля, квест, подолання перешкод, диво [6]. Інші дослідники вважають, що фентезі є різновидом літературної казки. Це зменшує естетичне значення такої літератури та призводить до ігнорування кількох провідних ознак. Дж. Толкін стверджує, що вигаданому необхідно надати внутрішню "логіку реального" [2]. Щодо українського літературознавства, то проблему фентезійної літератури вивчали Н. Дев'ятко, О. Романенко, Т. Бовсунівська, О. Ковтун, В. Марко, А. Гурдуз, О. Леоненко. Дослідження науковців роз'яснюють дискусію. У них вчені стверджують, що чарівні казки, звісно, споріднені з жанром фентезі, але ці поняття не є тотожними. Фентезі синтезує в собі міф, казку, фольклор та інші жанри літератури.

Для порівняльного аналізу творів жанру фентезі спочатку треба з'ясувати основні атрибути останнього. О. Леоненко визначає такі жанрові ознаки фентезі: наявність вигаданого світу, де відбуваються події, неможливі в реальності; наявність вигаданих, чарівних істот, магії й потойбічного світу [3]. Спираючись на автентичну міфологію, письменники створюють особисту міфологічну систему. Такий підхід позитивно слугує для національної самоідентифікації, формує громадянську свідомість, визначає рівень людяності й гуманізму в суспільстві, виховує в читачеві патріотизм. Головною ж метою фентезі є не розповісти про великих воїнів, магів чи гостровухих істот, а оповісти про одвічну боротьбу Добра зі Злом у людській душі, про шляхи становлення самосвідомості особистості.

Дара Корній обирає центральною темою своїх творів якраз цю боротьбу. Але авторським постає те, що ця битва ведеться в самій душі (серці) героя і результати двобою впливають на рішення, які приймає персонаж. Авторка обирає дівчат головними персонажами обох романів. Вони – розумні, вони – художниці, вони – борються та перемагають.

У "Гонихмарнику" добро та чистоту репрезентує головна героїня Аліна. Працюючи над цим образом, "письменниця мала на меті допомогти своїй доньці Даринці розібратися з її підлітковими проблемами та бідами" [1]. Героїня твору виховувалась у звичайній родині,

захоплюється малюванням, досить розумна та начитана. З часом дізнається, що перейняла від матері талант травниці (це стане їй у нагоді для перемоги). Злом постає персонаж Сашко – хлопець, який від батька отримав дворушника, що поселився в душі хлопця. Оскільки мати головної героїні в юності пережила зустріч та кохання із таким же дворушником, донька пішла їй ж дорогою. Але Аліна вирішила не тікати від потвори, а виселити її з душі свого обранця.

Роман "Місяцівна" має схожу, але в той самий час і відмінну у своїй основі історію. Одночасно зло і добро борються в головній героїні. Тереза-Надія є надзвичайно світлим персонажем і презентує Добро. Дара Корній наділила її навіть світлим кольором шкіри. Головна героїня – альбінос. Вона також росла у звичайній родині, до певного моменту не знала про існування дворушника. Він і є лицем Зла у цьому романі. Дводушник, який називає себе Богом, заселяється до серця дівчини та змінює її життя. Але героїня також у спадок, але від свого біологічного батька, отримала здібності до мольфарства. Знову ж таки здібності та міцне коріння дівчини врятовують її та позбавлять від дводушника.

На перший план у романах виходять герої, їхні вчинки, хвилювання, чарівне та казкове посідає другорядне місце. Авторка використовує стандартні фентезійні елементи:

- змалювання нереального світу та іншого виміру (в обох романах події відбуваються в реальності, але пізніше кордон реального та ірреального стирається – у "Гонихмарнику" Аліна потрапила до вирію, у "Місяцівні" Тереза опинилася на межі Світла та Тіні);
- оберіг (в обох романах це медальйон – у "Гонихмарнику" його передала від бабусі до головної героїні матір, у "Місяцівні" він має назву "лунниця" і також дістався Терезі від матері);
- ірреальні здібності ("Гонихмарник" насичений надприродними здібностями як Аліни (ведіння, малювання минулого/майбутнього), так і Сашка (управління силами природи), а "Місяцівна" розповідає про мольфарство та про надсилу, яку надає звичайній людині дворушник);
- ритуал (дебютний роман письменниці описує ритуали, як можна покалічити, збити з пантелику чи виселити дворушника, а останній на сьогодні роман розповідає про виведення із серця та знищення дводушника).

В обох випадках у змалюванні Зла Дара Корній пише про нитки. Гонихмарник через срібні нитки, що йдуть від його рук, керує хмарами. У "Місяцівні" срібні нитки зустрічаються другорядно, а от сам зв'язок дворушника із Терезою показаний через нитку, яка з'єднує їхні серця. Також обидва дворушники не мають облич, а описи їхньої зовнішності сходяться в тому, що це страшенні потвори, побачивши яких, неможливо спокійно жити далі.

Ще однією спільною рисою цих романів є хронотоп. Оскільки Дара Корній сучасна письменниця зі Львова, вона пише про сьогоднішній день та поселяє своїх героїнь у рідне місто. Саме у місті Лева відбуваються події. Неможливо не помітити захоплення мисткинею рідними місцями. Найбільш фантастичні епізоди відбуваються на природі: в лісі, в Карпатах. Авторка надає українським горам магичності, чар, а в останньому романі ще й життя. Прапрапрадід Терези умів спілкуватися з ними та з усією оточуючою природою. Це вміння він передав і дівчині в кінці роману.

Потрапивши в інший світ, отримавши надздібності, людина поводить себе інакше, по-новому. Навіть якщо у "звичайному" житті вона не відрізняється від інших, то в світі ірреальному, де панують інші закони, вона змінюється, пристосовується до нових обставин, відриває в собі духовний потенціал, про який і не знала раніше. У цьому помітна і дидактика фентезі: необов'язково опинитися у світі чар та магії, щоб стати краще, оскільки вдосконалювати себе і дотримуватися кодексу честі можна за будь-яких обставин. Але робити це чи ні – особистий вибір кожного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Л. Вивчення твору Дари Корній "Гонимарник" у закладі вищої освіти. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації": Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 47. С. 192-193.
2. Кошелєв С. Л. Жанрова природа "Володаря кілець". Проблеми методу і жанру в сучасній літературі. № 6. 1981. С. 81–96.
3. Леоненко О. С. Жанр фентезі в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Черкаси, 2010. 20 с. URL: <http://uk.orgsun.com/abstracts/1/115-3.php>. (дата звернення: 05.10.2020).
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. К. Академія, 2007. Т. 2. Маадай-Кара. 622 с.
5. Стужук О. Художня фантастика: проблеми класифікації. Філол. семінари. Вип. 8. Художня форма. К. 2005. С. 98–101.
6. Трокай А. Фантастика і фентезі в сучасній українській літературі. 2010. № 2. С. 28–30.
7. Чернявська О. До питання класифікації жанру фентезі. Літературознавчі студії. 2015. Вип. 1(2). С. 323-331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_1%282%29__38__ (дата звернення: 05.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

УДК 81.111'42

Раєнок В.В.

ОБРАЗ МЕРІ ПОПШІНС У ОДНОЙМЕННИХ ХУДОЖНЬОМУ ТА КІНОТВОРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОІСТОРИЧНОГО ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджено розбіжності у авторському трактуванні персонажних образів на прикладі художнього тексту та кінотексту, обумовлені різницею національно-культурного та історичного оточення, в якому ці твори постали.

Ключові слова: художній текст, кінотекст, персонажний образ.

The article focuses on the research of the discrepancy of the author's view of the character's images in a fiction text and cinematic text. Given that, the differences are based on national, cultural and historical factors.

The key words: literary text, cinematic text, character's image.

Постановка проблеми. При порівнянні будь-яких, двох чи більше, текстів (як суто вербальних, так і кінотекстів), в яких присутні одні й ті самі персонажі, ми завжди стикаємося з таким явищем, як авторське бачення персонажу. Але не можна будь-які відмінності у поданні того чи іншого художнього персонажу автором "списувати" лише на унікальні риси його особистості. Зазвичай твори постають у різні історичні епохи, або у різних місцевостях, або і те, і інше одночасно. Врахування впливу культурно-історичного фактору при аналізі художніх творів є актуальною проблемою, значимість якої лише збільшується зі зростом питомої ваги кінотекстів у культурному доробку людства. Зважаючи на те, що література, так і кінематограф, є видами мистецтва, які легко вступають в процес безпосередньої взаємодії, коли художній текст та кінотекст містять в собі елементи один одного, ми обрали обидва різновиди тексту в якості об'єктів дослідження для даної статті (з обов'язковим урахуванням специфіки кожного при аналізі).

Аналіз останніх досліджень. Спираючись на роботи Н.Д. Арутюнової, А. Вежбицької, В.Н. Телії та інших визначних дослідників, які підкреслювали важливу роль етнокультурного середовища для розвитку мови, та враховуючи специфічні особливості, притаманні

кінотекстам, накреслені Ю.М. Лотманом, ми спробуємо дослідити специфіку авторського відтворення персонажних образів у художніх текстах та кінотекстах залежно від історичних та етнокультурологічних чинників.

Мета статті виявити розбіжності у характеристиках художніх персонажів та встановити ступінь їхньої залежності від історико-культурного фону.

Виклад основного матеріалу.

Текст можна визначити як послідовність мовних одиниць, об'єднану за змістом та граматично [7-16]. Основними особливостями *художнього тексту* є:

- "умовність", "опосередкованість" внутрішнього світу тексту;
- синергетична складність (наявність власної кодової системи, окрім загальномовної) і пов'язана з нею виняткова цілісність;
- наявність імпліцитних смислів;
- інтертекстуальність (вплив міжтекстових зв'язків на його смисл).

Кінотекст згідно з Ю. Лотманом, є синтезом двох оповідальних тенденцій: зображувальної та словесної.

Персонажний образ – це образ однієї з дійових осіб художнього твору, який виступає як об'єкт розповіді та сприймається як жива або умовно жива істота.

Для того, щоб зрозуміти наявні (і дуже значні) розбіжності у відтворенні художнього образу Мері Поппінс в обох творах, вдамося до методики лінгвоісторичного та лінгвокультурологічного аналізування. Періоди написання повісті (1934) та зйомок фільму (1964) – різні, як різні і країни їх створення (Велика Британія та США відповідно). Сильна різниця трактовки образу Мері Поппінс обумовлена в даному випадку не тільки особливостями авторського світогляду, але й пануючими у суспільстві установками, які, відповідно, реалізувалися у рівні попиту читачів/глядачів на відповідні твори – або ж, іншими словами, на їх популярність. 1960-ті належали вже до періоду перегляду старих, традиційних сімейних та суспільних цінностей, особливо в Америці. Саме ця "війна проти традиції" простежується у протистоянні "Мері Поппінс – містер Бенкс" протягом майже цілого 2-годинного фільму. Ці два художні персонажі – типові антагоністи. Містер Бенкс у кінотворі уособлює консерватизм, педантизм та чоловічий шовінізм. Але коли ми беремо книгу, там Мері Поппінс стриманіша у поведінці (за винятком фантастичних епізодів, на кшталт Вихідного) та ніколи не протиставляється містеру Бенксу. Так, вони дуже різні – але зовсім не протилежні. Навіть мова Мері Поппінс у книзі більш формальна, рафінована (якраз це притаманно містеру Бенксу, згідно з трактуванням режисера, та є майже його "візитною карткою" у фільмі). Розповідаючи дітям про Червону Корову, Мері з повагою каже про неї: "The Red Cow was very respectable..." [9-30], – тобто респектабельність, поважність (традиційна англійська цінність) для неї (на відміну від кіногероїні), пустим звуком не є. Вона вживає епітети типу "ladylike" [9-31] (такий, що лічить леді) (тут і далі переклад наш – В.Р.), саме коли хоче створити в дітей позитивне уявлення про когось. Вона не є "революціонеркою", а її протистояння буденному, позбавленому поезії світові – приховане, не відкрите. Також важливо, що вона не є, не може бути ворогом практичного підходу вже тому тільки, що сама практична наскрізь (дуже промовисте порівняння, коли у фільмі Мері Поппінс дістає із сумки, серед інших речей, дзеркало та фікус, а в книзі – складане похідне ліжко та простирадла). Що ж до персонажного образу містера Бенкса у книзі, він набагато "блідніший", "периферійніший" і, хоча безумовно його можна назвати консерватором – але все ж не в тій мірі, що в фільмі. "Антагоністом" Мері Поппінс у книжковій версії він не є.

Показовим є момент появи Мері Поппінс у художньому тексті та кінотексті відповідно. У фільмі вона одразу приковує до себе увагу всіма можливими засобами – вона спускається з неба на парасолі, одночасно вітер "здуває" з вулиці довгу чергу всіх її потенційних конкуренток; вона входить в будинок Бенксів, наче до себе додому та одразу ж без особливих зусиль домінує над містером Бенксом, який щойно хвалився, що він – повновладний господар у себе вдома ("*I treat my subjects: servants, children, wife with a firm but gentle hand, noblesse oblige*") [10]. Тут ми маємо гіпертрофійний, навіть карикатуризований

прояв того, що в наші часи звать "чоловічим шовінізмом" – і це не випадковість. "Тиранські нахили" містера Бенкса слугують дуже зручним фоном для головної героїні, так би мовити, "відтілюють" її чесноти, які, звісно ж, протилежного характеру. До речі, час дії у кінотворі зміщено з 1934 у 1910 рік, а місис Бенкс знаходиться в самій середині суфражистського руху (що не заважає їй бути вдома слухняною жінкою свого чоловіка – важко сказати, чи це спроба режисера створити ще один "ідеальний", "всеосяжний" персонажний образ, чи просто прихована авторська іронія з приводу створення таких образів). Тобто, саме в часи другої хвилі американського фемінізму автор робить посилання на часи його першої хвилі: ще один приклад "актуалізації", "адаптації" твору до певних історично-культурних умов, хоча й не пов'язаний напряму з образом Мері Поппінс.

Не менш важливо й те, що у фільмі сама поява Мері трактується, як відгук на об'яву *dimey*, Бенксів-молодших: "...It's her... She's answered our advertisement.

Michael: Rosy cheeks and everything" [10] ("...Так, це вона... Саме така, як ми й просили в тій об'яві. Майкл: Рожеві щоки і все таке інше") – діти самі роблять свій вибір, всупереч батьковому, і автор кінотексту не шкодує художніх засобів, щоб показати, що їхній вибір є набагато кращим. Зміна традиційних поглядів на виховання дітей – це теж Америка, 1960-70ті роки. В книзі нічого подібного немає: поява нової няні там, хоча й не обійшлася без чудесного, але немає ні цього виразного конфлікту "містер Бенкс – Мері Поппінс", або "буденне та нудне – чудесне і цікаве", який проходить майже через все кіно; ані вирішальної ролі дітей у виборі няні: вони просто виглядають у вікно, бачать у сутінках темну фігуру і гадають, що це батько повернувся додому ("*There he is!*" said Michael, pointing suddenly to a shape that banged heavily against the gate" [9 – 6]).

Звісно, у звичайній середній британській сім'ї на початку 20 століття чи могло воно бути інакше? Мері в повісті Памели Треверс – теж жінка сильна та незалежна, але вона, так би мовити, не виходить за рамки своєї, раз окресленої, соціальної ролі – принаймні, в робочий час.

Загалом Мері Поппінс у фільмі супроводжує набагато більше чудес, аніж у повісті – це вже більш схоже на "типову" казкову діснеївську героїню. Суто людські вади, навіть фізичні, її не торкаються (навіть, коли вона прикладає складаний метр до себе, там написано: "Mary Poppins. Practically perfect in every way" [10] ("Мері Поппінс. Практично досконала в будь-якому відношенні.")). Якщо брати до уваги характер, то вона сама про себе каже, що ніколи не сердиться (" I am never cross")[10] – це взагалі повна протилежність книжковій Мері Поппінс. Героїня повісті постає з перших сторінок надто гордовитою, різкою, навіть інколи грубою; вона сердиться, якщо діти, за її розумінням, ведуть себе неналежним чином. Зовнішність її теж не ідеальна ("*маленькі пронизливі блакитні очі, завеликі руки та ноги*") – і лише згодом читачеві стає зрозуміло, що під цією "оболонкою" ховається. Якщо говорити про причину, то тут ймовірна не тільки розбіжність у авторському трактуванні персонажного образу, але й обмеженість кінотексту рамками часу (у художньому тексті, який зазвичай читають набагато довше, аніж дивляться кіно, і який більшою мірою спирається на уяву читача, можливості для поступового розкриття характеру персонажів незрівнянно більші) та значно вагоміша роль невербальних прийомів у кінотексті (образ тут більш наочний, і відразу, викликана ним, була б відповідно, сильнішою). Але все ж така виразна ідеалізація головних героїв фільмів – прийом, типовий для даної країни та епохи.

З певною долею припущення можна сказати, що американська Мері 1964 – це подальший розвиток образу, "вивільнення" англійської Мері 1934, але повної тотожності між цими двома персонажами бути все ж не може. Причини тут не тільки у впливі низки культурно-історичних цінностей, але ще й у різниці можливостей та обмежень, які притаманні відповідно художньому текстові та кінотекстові, а також (не в останню чергу) різниці у авторському баченні та втіленні даних образів.

Висновки. Таким чином, використання лінгвоісторичного аналізу в поєднанні з лінгвокультурологічним при розгляді персонажного образу, наявного в тексті, дозволяє відокремити загальний компонент від часткового (історико-культурне підґрунтя від

особливостей певного виду творчості та особливостей авторського світогляду). Взяття до уваги даного моменту дозволяє точніше інтерпретувати авторські тексти та розуміти різницю між більш загальними, "типовими" характеристиками персонажів та суто авторськими – "унікальними".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека . М.: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Учебное пособие. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995.
3. Джиоева А.: Англосаксонский менталитет сквозь призму английского языка Алеся Джиоева, 2014.
4. Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии // Филология и культура. Материалы междунар. конф. Тамбов, изд-во ТГУ, 1999. С. 14-15.
5. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин: Ээсти Раамат, 1973. 92 с.
6. Т. Г. Лук'янець Кіноприйоми і кінотехніки в художньому тексті: семіотичне підґрунтя вербальної трансформації// Вісник маріупольського державного університету серія філологія , 2017, ВИП. 17. С. 34-37.
7. Солганик Г.Я. Стилистика текста: Учеб. пособие для студентов, абитуриентов, преподавателей-филологов и учащихся старших классов школ гуманитарного профиля. – 2-е изд. – М.: Флинта; Наука, 2000. 253 с.
8. Wierzbicka Anna. Semantics, Culture, and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configuration . New York: Oxford University Press, 584 p.
9. Travers P.: Mary Poppins, ISBN: 9780007398553 Ebook Edition © NOVEMBER 2013 ISBN: 9780007552672 Version: 2013-11-15
10. Mary Poppins – 1964 Walt Disney film, directed by Robert Stevenson

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Цапів

УДК 811.111-26'42

Рачева Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей репрезентації етнічних стереотипів в англomовному кінодискурсі, їх описі і зіставленні їх змісту в національній свідомості реципієнтів.

Ключові слова: стереотип, етнічний стереотип, кінодискурс, кінотекст, етнічні групи.

The article examines the peculiarities of the representation of ethnic stereotypes in English-language film discourse, their description and comparison of their content in the national consciousness of the recipients.

Key words: stereotype, ethnic stereotype, film discourse, film text, ethnic groups.

Сприйняття людьми один одного здійснюється крізь призму стереотипів, що склалися. Протягом життя у свідомості людини народжується, формується величезна кількість стереотипів. Кожна людина володіє особливою формою сприйняття навколишнього світу, на основі якого в свідомості створюється так звана картина світу, що включає в себе об'єктивну частину та суб'єктивну оцінку дійсності індивідумом. Стереотип є частиною цієї картини [3, с. 579].

Роз'єднаність культур, їх буття і мовні відмінності – це фактори які впливають на взаємини між людьми різних культур, на ефективність їхньої співпраці і взаєморозуміння [4, с. 74].

О. Селіванова зауважує, що стереотип – "детермінована культурою, впорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища" [3, с. 579].

Кінематограф – одна з найпоширеніших галузей мистецтва, яка вже давно стала частиною повсякденного життя сучасної людини. Кіно це не тільки цікавий та популярний спосіб проведення дозвілля у різному віці, та й могутнє знаряддя впливу на думку соціуму, засіб агітації та пропаганди. Телебачення сьогодні – рушійна сила для формування свідомості, системи цінностей людини. Внаслідок поширення саме голлівудського кіно, англійська мова стала більш затребованою.

І. Коваленко трактує кінодискурс як тривірневу синкретичну систему, або "креолізовану" єдність, що репрезентує власне текст, семіотичний простір, і результат інтерсеміотичного перекладу [1, с. 50].

Сучасний кінематограф зображає людське життя, з усіма його стереотипами та культурними явищами, якщо не прямо, то пародійно, гіперболізовано. Кіномитці відтворюють сучасність здебільшого метафорично.

Представники кожної наукової галузі знань виокремлюють у стереотипі ті його характеристики та властивості, які відображають роль стереотипу перш за все з позиції аспекту їхнього дослідження. Цим зумовлюється їх різноманіття: соціальні стереотипи, етнічні стереотипи, когнітивні стереотипи, мовні стереотипи, етнокультурні стереотипи, гендерні стереотипи тощо [2].

Різновидом соціальних стереотипів є стереотипи етнічні, які характеризують членів етнічних груп, приписуються їм або асоціюються з ними. У проаналізованих англійськомовних кінотекстах зустрічається значна кількість стереотипів присвячених різним лінгвокультурами, зокрема фіксуються уявлення про американців, британців, греків, індусів, італійців, афроамериканців та росіян [2].

У ході нашого дослідження було виявлено етнічні стереотипи про індусів, характерні для американських кінофільмів. Так, американці вважають їх надто засмаглими:

"Mom saw a picture of you and Russell on Facebook, and even though he's a doctor, she threatened to disown you if you continue to date a man whose skin was darker than a Frappuccino" ("Mother's Day").

*" – But, Florence, have you seen our grandchild?
Oh... I get why they call him Tanner. He's a little dark.
I think he's a little light"* ("Mother's Day").

У першому прикладі ця думка вербалізується за допомогою порівняння *darker than a Frappuccino*, де теща порівнює шкіру зятя з фрапучино – холодним каковим напоєм. У другому випадку та сама жінка намагається зрозуміти чому її онука звать *Tanner*, пояснюючи це теж темнуватим кольором його шкіри: від англ. *tan* 'засмага' [2].

Так, неодноразово зазначається, що британці дуже консервативні та стримані в емоціях: *"He is clearly the most dreadful cold fish"* ("Bridget Jones's Diary");

*" – Charlie thinks it's a big mistake.
Because you don't have a romantic bone in your body.
No, no. Because I'm a realist.*

No. Because you are an Englishman. Cold as a fish." ("Letters to Juliet").

В першому прикладі для експлікації цієї думки використано фразеологічний зворот *cold fish* 'бездушна холодна людина', в другому – відбувається його трансформація за рахунок додавання частки *as*, хоча семантичне наповнення звороту залишається незмінним [2].

Про австралійську англійську теж існує стереотипове уявлення, оскільки їх акцент дуже важко зрозуміти: *"Australians are the nicest people, but you can only understand about half of what they say"* (*"My life in ruins"*) [2].

Канадці дуже часто асоціюються з американцями, що їм безперечно не до вподоби:

" – The bus air conditioner, it break, and these American idiots never stops to complain, complain, complain.

– Wait a minute! Did you just call us Americans?

– Americans, Canadians. What's the difference?" (*"My life in ruins"*).

Це зумовлено їх територіальною близькістю та поширеною міграцією канадського населення до Штатів у пошуках роботи [2].

Стереотиповим є уявлення про те, що італійці дуже емоційні та полюбляють бити посуд під час сварок. Весільна традиція розбивання вази лише доводить це:

"Come on. It's vase-breaking time. It's a tradition. The maid of honor shatters a vase, and the number of pieces symbolizes the years of happiness she wishes for the bride and groom" (*"When in Rome"*) [2].

Цікаві є уявлення американців і про греків. Серед етнічних стереотипів у кінофільмах продукуються такі:

– У Греції немає нічого окрім руїн та голих статуй богів:

"I'm Irv Giddeon, and I've come here to see as many ancient ruins as possible. How many of you, like me, have come here to fondle as many nude statues as possible?" (*"My life in ruins"*).

– Жінки в Греції мають вуса:

"This is comedy. The Greeks invented it. It's like mustaches on women" (*"My life in ruins"*) [2].

Підсумовуючи, можна зазначити, що в англійськомовних кінотекстах втілюються в життя, окрім універсальних, різноманітні етнічні стереотипи. Аналіз мовного матеріалу дає змогу дійти висновку, що усі види вищезазначених етнічних стереотипів мають як позитивне так і негативне забарвлення та окреслюють різні етнічні групи. Ці стереотипні уявлення з'являються завдяки індивідуальному досвіду людини, певним національним або фольклорним традиціям та сталим поняттям, закладеним релігією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваленко И.В. Интерсемиотический перевод в межкультурном аспекте: постановка проблемы / И.В. Коваленко // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 50–53.
2. Рачева Н. Особливості репрезентації гендерних, соціальних та етнічних стереотипів в англійськомовному кінодискурсі: кваліф. робота на здобуття СВО "бакалавр" : 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2019. 73 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
4. Стефаненко Т.Г. Етнопсихологія. / Т.Г. Стефаненко. – М.: Либерія, 2000. – С. 74

Рекомендує до друку науковий керівник професор О. О. Заболотська

УДК 372.881.111.1

Реуцька В. С.

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПИСЬМА

У статті розглядаються шляхи формування соціокультурної компетентності учнів ліцеїв. Наведено приклади завдань для формування соціокультурної компетентності при навчанні письма; обґрунтовано використання автентичних текстів.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, ліцей, навчання письма.

The article represents the ways of formation of lyceum students' socio-cultural competence. Examples of tasks for the formation of socio-cultural competence in teaching writing are proposed; the use of authentic texts is substantiated.

Key words: socio-cultural competence, lyceum, teaching writing.

У сучасному світі знання іноземних мов є одним з найважливіших чинників становлення успішної особистості через свої пізнавальні, розвиваючі та соціальні функції.

Слід наголосити, то що процес викладання в сучасному освітньому середовищі передбачає зв'язок між педагогом і учнями з метою отримання учнями конкретних знань, умінь і навичок, а також залучення їх до цінностей тієї чи іншої культури. У силу того, що глобалізація впливає на життя людей, з боку педагога важливо організувати учнів до комунікації з мешканцями інших держав у відповідності з прийнятими іншими культурами нормами, які учні засвоюють у процесі вивчення іноземної мови. Формування подібних соціальних взаємозв'язків безперечно сприяє прискоренню самореалізації особистості в системі суспільних відносин.

Проблеми формування соціокультурної компетентності особистості розробляли І. Зимня, І. Бім, О. Горошкіна [1], Т. Колодько [3], Є. Подольська [4] та ін. Питанням формування соціокультурної компетенції учнів старших класів гімназії в процесі вивчення іноземної мови присвячено праці Н. Єфремової [2].

Метою даної статті є дослідити особливості формування соціокультурної компетентності учнів ліцеїв в ході навчання писемного аспекту англійського мовлення.

У сучасному світі учні отримують доступ до іншомовних матеріалів через Інтернет, спілкуючись з носіями мови, слухаючи музику, долучаючись таким чином до культури країн, мови яких вивчаються. Знайомство з культурою іншої країни відбувається шляхом порівняння і постійної оцінки вже наявних знань і понять зі знову отриманими, зі знаннями і поняттями, які стосуються своєї країни. Порівнюючи, учні виділяють спільне й специфічне, що сприяє об'єднанню, розвитку розуміння та толерантного ставлення до інших країн, народів, традицій.

Одним із ефективних способів формування соціокультурної компетентності учнів є робота з автентичними текстами як засобами занурення в мовну дійсність. Різновидом опрацювання автентичних текстів вважається методика порівняльного аналізу, головним положенням якої є те, то що країнознавчу лексику необхідно вводити методом соціально-країнознавчого відображення, тобто вводити лексеми не окремо, а у контексті попереднього аналізу загальних основ соціального устрою, ключових положень культури іншої країни.

Робота з автентичними словами відіграє важливу роль у процесі зіставлення культури країни мови, що вивчається, з рідною культурою.

Навчання письма англійською мовою має відбуватися послідовно, важливо не упускати не однієї дрібниці, і системно підходити до засвоєння матеріалу учнями.

Навчання письма передбачає формування в учнів умінь і навичок, які допоможуть їм здійснювати спілкування на міжкультурному рівні, а саме: 1) виробити необхідні граматичні автоматизми; 2) сформувати навички і вміння формулювати думку відповідно до бажаного писемного стилю; 3) сформувати уявлення про предметний зміст, стилі та графічні форми письмового тексту.

Мета навчання письму – навчити писати іноземною мовою ті ж тексти, які людина вміє писати рідною мовою, наприклад, заповнення анкети, написання різних видів листів, резюме, заяв, творів, доповідей, рецензій, листівок та електронних листів. Кожен тип тексту вимагає залучення певного набору мовних засобів, певної композиції.

Навчання письма англійською мовою має передбачати такі етапи і аспекти засвоєння матеріалу:

1. Вивчення граматики та орфографії.
2. Графічне зображення буквених символів друкованими та великими літерами, відточування каліграфії.

3. Робота з текстами: копіювання, переписування, самостійне складання речень, напрацювання і закріплення засвоєного матеріалу.
4. Вивчення форм, конструкцій і нормативів побудови та написання листів: *directed writing, guided writing, free writing*. Вправи на логічне заповнення пропусків; складання планів і виклад тез при роботі з великим обсягом інформації; розвиток навичок розширення і скорочення вихідного тексту.
5. Робота з малими текстами. Виконання вправ на логічну побудову текстів, послідовність викладу інформації та використання мовних зворотів; складання текстів і листів на прикладі зразків, складання текстів із запропонованого набору речень, побудову логічних смислових ланцюжків.
6. Складання письмових розповідей на підставі навчальних посібників з картинками-зображеннями.
7. Робота з текстами-трансформерами і перетворення текстів, наприклад, складання тексту-резюме на підставі проведеного інтерв'ю, створення з об'ємного листа з короткої телеграми з урахуванням збереження головної інформаційної складової.
8. Вивчення жанрів інформаційного викладу тексту: лист другові (неофіційний лист), лист колезі, лист діловому партнерові (офіційний лист), вітальна листівка для друзів і рідних; листівка та привітання партнерів по бізнесу, художні нариси й оповідання, формат газетної статті, доповіді, звіти, діалоги у форматі п'єси, правила заповнення офіційних юридичних документів.
9. Вивчення і використання на практиці простих і складних синтаксичних конструкцій та фразеологізмів.

Навчання різних форм письма – це проміжний етап перед навчанням писемного мовлення, яке відбувається послідовно, від запису ідей, ключових пропозицій, трансформацій текстів до написання власних творів.

Вправи з формування навичок письма поділяються на такі види:

1. списування з додатковим характером;
2. виписування з тексту або записування зі слуху;
3. вправи на трансформацію;
4. вправи на знаходження помилок;
5. вправи на логічне завершення думки;
6. вправи на розширення тексту;
7. навчання написання текстів різних типів.

Наведемо приклад вправи для формування соціокультурної компетентності під час навчання письма. Завдання полягає у наступному: розв'язати кросворд, причому здогадатися про заховані слова допоможуть частини словосполучень, що означають визначні пам'ятки Лондона.

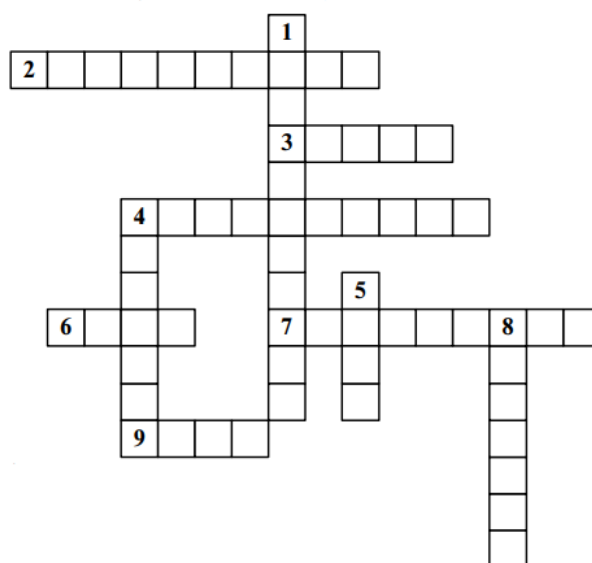

Рис. 1.

Across

2. *Houses of ...*
3. *... of London.*
4. *... Palace.*
6. *... is the and financial and business centre of London.*
7. *... Square.*
9. *... Park*

Down

1. *... Abbey.*
4. *... Isles.*
5. *... Gallery.*
8. *National ...*

Процес формування соціокультурної компетентності учнів ліцеїв на уроках англійської мови передбачає застосування автентичних текстів (адапованих і неадапованих), текстів художньої літератури, відеоматеріалів, мультимедійних навчальних програм, Інтернет-ресурсів, фольклору (прислів'їв, приказок, загадок, ідіом). Акцент у роботі робиться на три види національно-маркованих лексичних одиниць: фонову лексику, конотативну лексику та реалії.

Отже, методика навчання іноземної мови передбачає обов'язкове включення соціокультурного компонента. Формування соціокультурної компетенції відбувається поступово з обов'язковим залученням у процес навчання автентичних матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горошкіна О. Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22. Ч. II. С. 183-189.
2. Ефремова Н. Н. Формирование соціокультурной компетенции учащихся старших классов гимназии. *Образование и саморазвитие*. 2007. № 5. С. 76-80.
3. Колодзько Т.М. Педагогічні умови ефективного формування соціокультурної компетентності учнів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки: Зб. наук. праць*. Київ : НПУ, 2004. Вип. 57. С. 54-63.

4. Подольська Є. А., Назаркіна В. М., Яковлев А. О. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті: монографія. Харків : Вид-во НФАУ Золоті сторінки, 2002. 236 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

УДК 81'11

Сакун К.В.

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА "ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ" УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Стаття присвячена зіставному лінгвокогнітивному дослідженню метафор в романі англійського письменника Дж.Р.Р. Толкіна "Хоббіт, або туди і звідти" і в найбільш авторитетних перекладах цього роману українською мовою. Описано лінгвокогнітивний потенціал метафори в художньому тексті.

Ключові слова: метафора, лінгвокогнітивний потенціал, перекладацькі трансформації.

The article is devoted to a comparative linguocognitive study of metaphors in the novel by English writer J.R.R. Tolkien "The Hobbit, or here and there" and in the most popular translations of this novel into Ukrainian. The linguocognitive potential of metaphor in an artistic text is described.

Key words: metaphor, linguocognitive potential, translation transformations.

Дж.Р.Р. Толкін, майстер художнього образу, визнаний у всьому світі. Звернення до метафор Дж.Р.Р. Толкіна і їх перекладацьким трансформаціям – актуальний напрямок. Існує більше десяти перекладів його роману "Хоббіт, або туди і звідти", що створює необхідну базу для дослідження проблеми перекладу метафор і індивідуальних особливостей окремих перекладачів. Дослідження базується на доробках сучасного перекладознавства (Є.В. Бреус [1], Ю.В. Ванніков [2], В.Н. Комісаров [3], Р.К. Миньяр-Белоручев [5], А. Попович [6]).

Всесвітній рух толкіністів, популярність жанру фентезі і нев'яуча слава Дж.Р.Р. Толкіна – творця нових світів – все це служить показником стабільного інтересу до творчості популярного автора протягом останніх десятиліть. У зв'язку з цим вивчення своєрідності поетики Дж.Р.Р. Толкіна і специфіки її передачі перекладах є досить важливим завданням сучасної лінгвістики, теоретичної та історичної поетики, літературознавства та інших наук, а також культурології та соціології.

Наразі в когнітивістиці визнано, що метафора є досить поширеним явищем у текстах різних функціональних стилів: науковому, побутовому, політичному, публіцистичному тощо.

Разом з тим добре відомо, що найбільшою мірою метафора властива художньому мовленню і що саме художні метафори представляють максимальну складність для перекладу.

Переклад метафори є складним процесом, адже саме перекладач вирішує як адекватно відтворити цей образний засіб іншою мовою.

У художньому тексті естетичний ефект не менш важливий, ніж інші складові. У таких випадках втрата метафори може привести до того, що сенс буде переданий не в повній мірі, а тому збереження метафоричного образу дуже значимо [3, с. 115].

Для теорії і практики перекладу дуже значущим є розрізнення конвенціональних (стертих, мовних) метафор і авторських (креативних, мовних, індивідуальних). Різняться й засоби і способи перекладу, які застосовуються перекладачем. Для перекладу

конвенціональних метафор характерно застосування загальноновживаного аналога в мові, авторські метафори слід відтворювати якомога наближеними до оригіналу.

Вчені Дж. Лакофф і М. Джонсон розрізняють структурні, орієнтаційні і онтологічні метафори [4, с. 47]. Кожному різновиду метафор відповідають різні способи перекладу.

Орієнтаційні метафори засновані в основному на фізичному досвіді. Оскільки будь-якій людині будь-якої культури притаманне тіло певної форми, що взаємодіє з навколишнім світом, орієнтаційні метафори в більшості випадків перекладаються дослівно. Зокрема, як в англійській, так і в українській культурі існують метафоричні моделі: MORE IS UP (більше орієнтовані НАВЕРХ) LESS IS DOWN (МЕНШЕ – ВНИЗ). Тому можливі варіанти перекладу: Оригінал: "It is a fact that Bilbo's reputation went up a very great deal with the dwarves after this" [8, с. 86]. Репутація Більбо в очах гномів одразу зростає. [9, с. 119]

Основа онтологічних метафор становить уявлення недискретності суті у вигляді більш конкретної сутності. В даному випадку при перекладі головну роль відіграє наявність відповідного концепту в культурі перекладу. Найчастіше доводиться підшукувати еквівалентний концепт, в більшій чи меншій мірі схожий з поняттям вихідної культури. Так, на думку О. О. Прокоп'євої, англійську метафору MIND IS A MACHINE неможливо перекласти дослівно, оскільки в українській мові відсутнє однослівне поняття, відповідне англійської MIND, яке в різних контекстах розуміється або як "розум", або як "дух", "душа". Таким чином, дану метафору можна перевести за допомогою подібного концепту: РОЗУМ – ЦЕ МАШИНА. Однак в разі MIND IS A BRITTLE OBJECT адекватним буде переклад з використанням іншого концепту: ДУША – це тендітний об'єкт [7, с. 47]. Структурні метафори, що співвідносять два концепти при структуруванні одного в термінах іншого, як правило, культурно обумовлені, тому при перекладі таких метафор необхідно враховувати наявність такого ж способу представлення досвіду в культурі перекладу. Метафоричні моделі – належність кожної конкретної культури, тому при порівняльному вивченні метафоричних моделей, що зустрічаються в англійській і українськомовних текстах необхідно враховувати специфіку культурної ситуації, характерне використання певної моделі для структурування окремої понятійної області.

При перекладі зі зміною метафоричної проекції в текстах перекладів досліджуваного роману використовуються: еквіваленція, стилістична нейтралізація, метафорична диференціація і цілісне перетворення.

У процесі дослідження визначено, що більшість перекладачів воліють зберігати метафоричну проекцію, хоча в окремих перекладах виявляється тенденція до її зміни. Це, зокрема, проявляється в перекладі Л. Яхніної, який орієнтований на дитячу аудиторію і нерідко визначається як "переказ" оригінального тексту.

Застосування різних перекладацьких трансформацій метафоричних одиниць в перекладених текстах роману Дж. Толкіна дозволяє досить адекватно передавати зміст метафоричних виразів, хоча деякі види трансформацій викликають заперечення з боку шанувальників творчості Дж Толкіна.

До числа перекладацьких трансформацій, що викликають підвищену критику, особливо часто відноситься усунення в перекладі метафори, яка присутня в оригіналі. Максимально обережним повинен бути перекладач і при використанні інших трансформацій, що помітно відрізняють оригінальний текст і текст перекладу. Від перекладача, який працює з широко відомим текстом, вимагається висока лінгвокультурологічна ерудиція, повне врахування особливостей вихідної мови та мови перекладу в їх взаємозв'язку з національною культурою та традиціями відповідних народів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский/ Е.В. Бреус: Учеб. пособие. Ч. 1. М.: Изд-во УРАО, 2001. 103 с.
2. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности. *Текст и перевод*. М. : Наука, 1988. С. 34-39.

3. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: Учебное пособие. М. : ЧеРо, 1999. 136 с.
4. Лакофф Дж. Когнитивная семантика. *Язык и интеллект*. М., 1996. С. 143–185.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевод. М. : Московский лицей, 1996 – 208 с.
6. Попович А. Проблемы художественного перевода. М.: Высшая школа, 1980. 199 с.
7. Прокопьева А. А. Сопоставительное исследование метафорических моделей в русскоязычных и англоязычных романах В.В. Набокова: Дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2007. 260 с.
8. Tolkien J.R.R. *The Hobbit, or There and Back again*. New York, 1997. 255 p.
9. Толкін Дж.Р.Р. Хоббіт, або Туди і звідти: Пер. з англ. В.О.Маторіної. К: Вид-во Ексмо, 2004. 560 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.О. Акішина

УДК 81-42: 821.161.2-31

Свердлова О.М.

КОНЦЕПЦІЇ ВОЛІ ТА СВІДОМОСТІ АУГУСТО ПЕРЕСА В РОМАНІ МІГЕЛЯ ДЕ УНАМУНО "ТУМАН"

У статті розглядається проблема інтерпретації концепції волі та свідомості в романі Мігеля де Унамуно "Туман" на прикладі головного героя Аугусто Переса.

Ключові слова: воля, персонаж, руман, свідомість, , туман.

The article deals with the problem of interpretation of the concept of will and consciousness in Miguel de Unamuno's novel "Fog" on the example of the main character Augusto Perez.

Key words: will, character, novela, consciousness,, fog.

Ми вирішили виділити деякі роздуми Мігеля де Унамуно в румані "Туман". Можливо, авторові було зручніше виражати свої думки через персонажів в діалозі, чим через аргументи і концепції. Звичайно, саме так це розуміє і Хуліан Маріас:

"І річ у тому, що дон Мігель де Унамуно, створюючи літературний твір, не пропонував завдання естетичного або художнього характеру в строгому значенні слова, а, швидше, усе це мало тенденцію підняти і оживити – можливо, вирішити, якщо можливо, – це "унікальне питання," яке він проголосив майже на самому початку. Коли Унамуно говорить про літературну цінність своїх творів, він зазвичай уникає цього слова або, принаймні, роз'яснює його за допомогою іншого поетичного терміну. І це надає цьому слову його безпосереднє і первинне значення творіння" [4, 55].

Якщо розум вирішує або розчиняється, життя і його бажання будуть краще зрозумілі через поетичне, творче. Навіть якщо проти вас повстає ваше власне створіння. Уява, віра і фантазія не повинні так легко витіснятися з філософської області, тому Унамуно, підкреслюючи розмитість межі, що розділяє реальність і вигадку, закликає нас до міфологізації. Життя розуміється в його еволюції як історія, як щось розказане; Простіше кажучи, міф. Історія і розповідь мають пізнавальну цінність в тій мірі, в якій вони мають на увазі певну проекцію власної свідомості, так що вигаданий персонаж буде чимось на зразок спроектованого самоаналізу.

З цієї причини, можливо, ми можемо інтерпретувати творчість Унамуно як серію романів, в яких філософія і література зливаються в одному поетичному образі. Романи, принаймні, Унамуно, здаються проекціями і майже втіленнями його власних філософських ідей, що нерідко використовувалося як аргумент проти нього. Це, звичайно ж, призводить до концепції руман [2, 173-174], який намагається втопити описи в потоці діалогів, в невимовній мішанині літератури і філософії.

Можна сказати, що справжнє дослідження є частковим і звеличує зміст і філософські впливи на шкоду іншим за своєю природою; і, можливо, це справедливий докір. Але буває, що в той же час – це показано нам як необхідність, тому що, можливо, значення вираження "правильна інтерпретація", особливо у випадку з автором, який нас цікавить, не сильно відрізняється від значення "Квадратного кола".

"Роботи Унамуно піддаються найрізноманітнішому тлумаченню, вони наново винаходять себе десятиліття за десятиліттям, з кожним новим приливом критичних течій. Усе це надає розуму Унамуно хронічний характер, який наполягав, активно і пасивно, на тому, що кожен літературний твір живе своїм власним життям і що тільки читачі повинні його інтерпретувати"[3, 101-102].

Істотною характеристикою *руману* і "Туману" більшою мірою, чим якого-небудь іншого твору, є незалежність твору і навіть його персонажів від автора. У переплетінні і туманній плутанині між реальністю і вигадкою випадковість і непередбачуваність визначають ритм композиції і виконання.

Унамуно, здається, знаходить задоволення в усуненні бар'єрів, в цензурі старих визначень, в пошуку об'єктивності. І в "Тумані" ми можемо спостерігати постійну боротьбу з одним з найзнаменитіших інтелектуальних ідеалів в історії, злиття науки і філософії завдяки ясним і різним ідеям, геометрії думки: "Вони говорять, що еллінська мова повинна розрізняти, визначати, розділяти; Що ж, моя справа – бути невизначеним, збивати з пантелику"[1, 545].

По суті, наука – це розчинення туману, те, що прояснює, уточнює і обмежує. Проте більшість власне людських питань не можуть бути розчинені, про що свідчать невдалі спроби зробити філософію строгою наукою. Унамуно не лише змінює це "Я думаю, отже, я існую", але і те, що сумніватися, означає думати, навіть якщо він приймає це:

"А думати – означає сумніватися і не більше ніж сумніватися. Це відомо, це без коливань уявляється; ні віра, ні знання, ні уява не допускають сумнівів, і навіть сумнів їх руйнує, але не можна мислити без сумніву. І цей сумнів в тому, що віра і знання, які є чимось статичним, нерухомим, мертвим, створюють думку, яка є динамічною, неспокійною, живою" [1, 649].

Таким чином, в цій панорамі, в якій немає нічого ясного або різного, і ми не розділяємо чітко реальне і вигадане, наша мета полягатиме в тому, щоб спробувати побачити щось крізь туман, зокрема, те, що пов'язано з першими главами твору, і що за невідоме бажання пробуджується в Аугусто, коли він зустрічається очима з Еухенією. Вірно, що до цього питання можна підійти з різних точок зору, хоча, як, можливо, і було задумано автором, коли проливаєш світло на туман, можливо, що хтось виявиться засліпленим і не у фокусі. З фрейдистської психологічної точки зору Аугусто виглядає гротескною і дезорієнтованою людиною, оскільки до тих пір він пригнічував речі, пов'язані із задоволенням, мабуть, із-за материнського надмірного захисту, вказаного в історії, завжди подавляв свої імпульси, направляючи їх в інтелектуальний план.

Подібно до того, як камінь чекає можливості вивільнитися, щоб показати свою природну тенденцію і нахил, дію закону всесвітнього тяжіння, окремі події, такі як зустріч з Еухенією, дозволяють проявитися характеру особи як приватне вираження Волі. В цьому випадку Унамуно дуже ясно дає зрозуміти, що Аугусто – не той, хто вибирає, оскільки він, схоже, вирішив йти за першою собакою, яка пройшла мимо. Фактично, він навіть не підозрював, що стежив за Еухенією, доки не опинився в порталі її будинку.

Якщо в природі потрібна тільки причина, яка примушує проявлятися закони, що нею управляють, або тварина реагує відповідно до характеру свого виду всякий раз, коли з'являється стимул, то людська істота проявляє вищу міру індивідуальності. Мотив, що має більшу інтелектуальну складність, приводить в рух наш індивідуальний характер. У будь-якому випадку, тільки через тимчасовий розвиток, в ході нашого власного роману ми дізнаємося свій спосіб життя. Але мотив, знання – це тільки умова бажання проявитися. Еухенія – об'єкт попереднього бажання, яке проявилось її очима. Аугусто був закоханий, не

знаючи про це, не знайшовши кого-небудь, в кого можна було б закохатися. Але він, як, можливо, і ми, не має права вибирати нечітко, так само як камінь не вирішує впасти, оскільки людське тяжіння, як і гравітація, є простим проявом того ж бажання.

Ми дуже добре знаємо, що Унамуно з ентузіазмом відноситься до інвертування фундаментальних принципів авторів-раціоналістів. Особливо показова зміна, внесена в той же монолог, в якому Аугусто згадує свою зустріч з Еухенією після того, як обговорив її зі своїм другом і шаховим супротивником:

"А як я закохався, якщо, строго кажучи, не можу сказати, що знаю її? Ба, знання прийде пізніше. Любов передує знанню, а знання вбиває його. "*Nihil volitum quin praecognitum*", – учив мене батько Зарамійо, але я дійшов протилежного висновку: це *nihil cognitum quin praevolitum*. Вони говорять, що знати – означає прощати. Ні, пробачення – це знання. Спочатку любов, потім знання" [1, 566].

Точні і уточнені знання втілюють в життя цю універсальну тенденцію, перетворюють її на бажання того або іншого. Унамуно підкреслює боротьбу між бажанням і знанням більше, ніж свою незалежність, оскільки трагічне почуття виникає із-за раціональної відмови від життєвих спрямувань з боку опозиції. Проте розум не здатний змінити даний нам характер, змінити або навіть пояснити тенденції, що становлять саму нашу суть.

Мотиви – це джерело дій, оскільки вони приводять в дію тенденцію, не залежну від нашого власного знання. Іншими словами, це інший, раціональний тип стимулу. Уява також грає фундаментальну роль в людській поведінці, як і все, в що ми віримо і чекаємо, навіть не маючи точних знань.

"А щоб щось любити, чого вистачає? Погляньте на це! Проблиск; ось любляча інтуїція, проблиск в тумані. Потім настає прояснення, досконале бачення, туман перетворюється на краплі води або граду, або снігу, або каменю. Наука – це скеля. Ні-ні, туман, туман! Хто був орлом, що літає на лоні хмар! І побачити крізь них сонце, теж як туманне світло" [1, 566].

Тінь, туманність, смутне бачення – цього вистачає, щоб хотіти. Говорять, що кінцева причина рухається не відповідно до її реальної істоти, а відповідно до її відомого буття. Ось чому для Аугусто досить погляду, і коли Віктор запитує про Еухенію, він насилу може відповісти, оскільки у нього немає чітких знань. Іноді він ставить питання, чи любить він справжню Еухенію або ту, яка фігурувала в його уяві; і він навіть утішає себе, думаючи, що те, що він створив, не може бути відібране у нього.

Хуліан Маріас відмічає, що романи Унамуно не психологічні, а екзистенціальні, онтологічні або, залежно від цілісного характеру кожної людини, особисті:

"Якщо в цих романах є любов, ненависть, печаль, задрість, то це ніколи не стани свідомості, а способи існування. Пристрасть для Унамуно не є почуттям, просто психічною прихильністю, але він розуміє і інтерпретує її як спосіб існування; тобто онтологічним способом; Це не те, що з вами відбувається, те, що ви відчуваєте в певний момент, а то, що ви є" [4, 3-14].

Таким чином, персонаж просто символ, спосіб буття. Він визначається конкретними обставинами, в яких автор поміщає події, що ним розповідаються. Згідно цієї концепції, можна сказати, що людина не вільна вибирати, що вона хоче або кого вона хоче. Фактично, *свобода вибору* – вираз, який тут стає суперечливим, оскільки вибір має на увазі неминуче вираження характеру, рухомого певним мотивом.

В цьому випадку Аугусто закохується, тому що він скований, тому що він не може поступити інакше; тому що, поглянувши в очі Еухенії, він не може не закохатися. Тільки по ходу цього роману, який є життя, ми поступово розуміємо причину наших дій і, в той же час, той факт, що у них дійсно є причина, означає, що ми виконуємо їх з потреби.

У кінці історії Аугусто розуміє, що ніколи не був повністю вільний робити те, що робив, тому божеволіє і впадає у відчай. Він не знаходить стоїчної розради в спогляданні необхідності подій, оскільки самі стоїки вважали, що внутрішня свідомість є лазівкою для

порятунку індивідуальної свободи, в якій сам Аугусто заперечував. Здавалося б, романи, румани, оповідання прослужать довгожданою розрадою:

"Так, я вже чув, що найвизвольніше в мистецтві те, що воно примушує забути про його існування. Є ті, хто занурюється в читання романів, щоб відволіктися від себе, забути про свої печалі ... Ні, найвизвольніше в мистецтві те, що воно примушує сумніватися в його існуванні"[1, 664].

Можливо, та причинна структура і той порядок, який ми сприймаємо у світі, є не інше, як наш єдиний спосіб пізнати це, проекція або схема, яку ми нав'язуємо реальності, яка цілком може бути вільною, небезпечною, непередбачуваною, непізнанною. Можливо, логіка – це не характеристика реальності, як того хотів юний Унамуно, а швидше людська спроба освітити і прояснити щось заплутане, розсіяти вічний туман.

ЛІТЕРАТУРА:

1. De Unamuno, Miguel, Obras completas. Madrid: Escelicer, 1966-1971. 9 vols.
2. Elizalde, Ignacio, Miguel de Unamuno y su novelística. Guipúzcoa: Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1983.
3. Garrido Ardila, Juan Antonio, "Nueva lectura de Niebla: Kierkegaard y el amor", Revista de Literatura, LXX/139 (2008): 85-118.
4. Marías, Julián, Miguel de Unamuno. Barcelona: Gustavo Gili, 1968.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Самарін

УДК 372.881.111

Синельникова І.М.

ВЕБ-РЕСУРС "ENVOCAB" ЯК ЗРУЧНИЙ ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається веб-ресурс, який був розроблений для поповнення словникового запасу учнів англійської мови, в основу якого було покладено циклічне повторення слів.

Ключові слова: особистісно-орієнтований підхід, веб-тренажер, циклічність.

The article discusses a web resource that was developed to replenish the vocabulary of English students, which was based on cyclic repetition of words.

Key words: personality-oriented approach, web simulator, cyclicity.

Поява веб-ресурсів в системі освіти надає широкі можливості для вивчення англійської мови. Аналіз веб-тренажерів, які спрямовані на вивчення англійської мови, довів недостатність уваги, що приділяється такій дидактичній формі, як електронні словники. Вони, як правило, виходять за межі навчально-методичного комплексу, проте відіграють важливу роль у накопиченні та закріпленні словникового запасу. Особливо при дистанційному навчанні.

Проаналізувавши існуючі тренажери на поповнення словникового запасу, помітили, що вони, як правило, мають один недолік: слова, які ти помітив, що "вивчив", більше не повторюються.

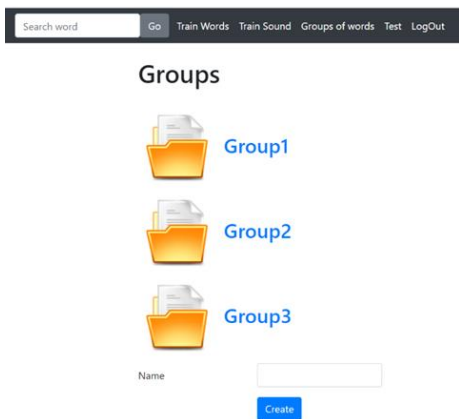
Нами було створено у колоборації з програмістом Балясним Сергієм електронний ресурс EnVocab (<http://envocab.herokuapp.com/>), який налічує 7000 найуживаніших слів англійської мови. В основу тренажера покладено циклічне повторення слів.

Словник містить два тренажери:

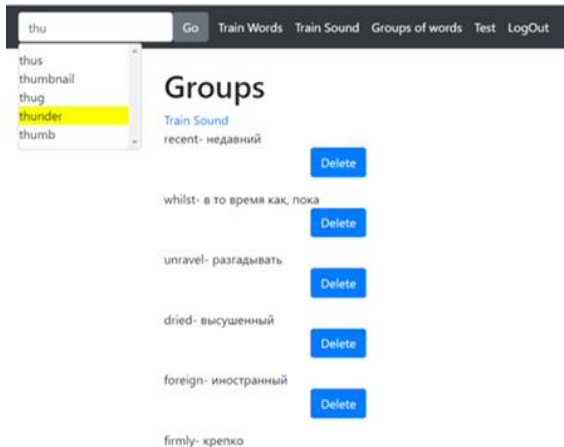
- "Groups words";
- "Train Words".

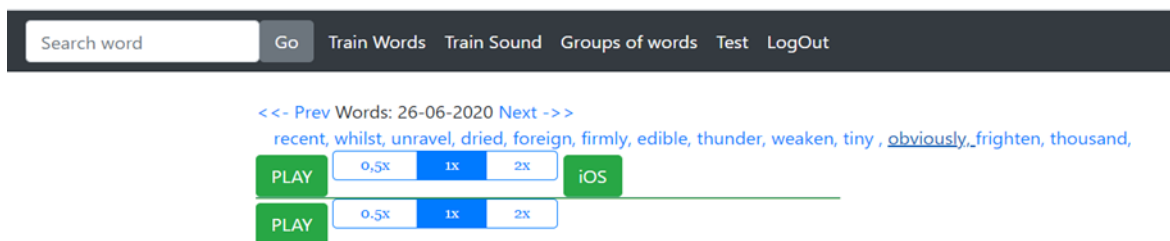
У тренажері "Groups words" створено папки (мал.1), у які з загального словника (7000 тис. слів) додаються слова, що необхідно вивчити (мал.2). Таким чином, формується група слів для запам'ятовування. Далі обираємо функцію "Train Sound" (мал.3), яка дозволяє чути слово англійською та його переклад, обрана кількість слів повторюється по-колу, що сприяє швидкому запам'ятовуванню слів. Після вивчення слова, його можна видалити з групи та додати у другу вільну папку, для того, щоб згодом повторити.

Мал.1.

Мал. 2.

Мал. 3.

Тренажер "Train Words" побудований таким чином, що програма довільно видає слово (мал. 4), яке ми можемо прослухати та відмітити як відоме, чи таке що потребує вивчення. Ті слова, що потребують повторення будуть з'являтися протягом одного циклу, поки не будуть позначені, як відомі. У розділі "Train Sound" можна ще раз переглянути та прослухати слова, які були опрацьовані протягом дня та циклу взагалі (мал. 5). Робота словника розрахована на 7000 тис. слів, після того як цю кількість слів буде відпрацьовано, цикл повториться. Тривалість часу проходження одного циклу залежатиме від того, скільки слів у день буде взято.

Мал.4.

<< Prev Words: 26-06-2020 Next ->>

snack, outfit, redux, custody, rung, donut, conscious,

PLAY 0.5x 1x 2x IOS

pear, popcorn, potato, prawn, pub, pudding, rare, rice, ripe, roast, salad, salami, salmon, salt, salty, sandwich, sardine, sauce, soda, spice, spicy, steak, stew, trout, baguette, pizza, Sorbet, pasta, croissant, cooked, cooking, statements, baked, crisps, cornflakes, for breakfast, boiled eggs, take a sip, have a bite, adam's apple, abdomen, ankle, arm, armpit, artery, back, beard, brain, breast, breastbone, buttocks, calf, cartilage, cheek, chest, chin, cornea, dimple, elbow, face, foot, forearm, forehead, groin, hair, hand, heart, heel, hip, hip-bone, instep, iris, jaw, kidney, knee, knuckle, leg, ligament, limb, liver, loin, lung, mouth, muscle, mustache, nail, navel, neck, nipple, nose, nostril, palm, pelvis, pupil, shin, shoulder, skeleton, skull, spine, stomach, teeth, temple, tendon, thigh, thorax, throat, thumb, toe, tongue, tooth, trunk, vein, waist, wrist, eyes, lips, ears, ribs, eyelids, eyebrows, eyelashes, fingernail, index finger, kneecap, collarbone, ring finger, little finger, middle finger, big toe, little toe, toenail, upper arm, small intestine, brown eyes, green eyes, large intestine, head, blue eyes, accidentally, antique, bartender, chase, delirium, derive, equation, infernal, kidnap, rend, sheer, soap, testimony, torso, unaccountable, wretch, harbor, dryly, accidentally, torso, unaccountable, indictment, eggplant, inundate, inundation, ridge, foo, retro, mickey, equivocal, regal, apprehensive, salve, affliction, goose, graceful, exult, cucumber, attitude, saturate, disclaim, disclaimer, assert, stench, gourmet, turmeric, Maven, attest, contagion, unwittingly, multifaceted, amid, dismal, column, hygiene, faraway,

PLAY 0.5x 1x 2x

Мал. 5.

Така технологія вивчення слів дозволяє економити час, бо дозволяє вивчати слова в будь-якому зручному місці за наявності ноутбука, планшета чи смартфона та навушників. Треба зазначити, що веб-ресурс EnVocab працює в декількох операційних системах: Android, Windows та IOS.

Перед нами стояла проблема, щоб слова у тренажері "Train Words", які нам видає система з'являлися через деякий час. Адже, відомо, рідко вживані слова з часом забуваються. Повторення слів у EnVocab носить циклічний характер, що сприяє засвоєнню нових слів та повторенню вже вивчених.

Таким чином, нами було розроблено веб-ресурс, який складається з двох тренажерів, кожен з яких сприяє поповненню та закріпленню словникового запасу англійської мови. Його ергономічність полягає у циклічному повторенні слів та зручності користування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сисоєва С. О. Створення і впровадження електронних навчальних засобів: теоретичний аналіз проблеми [Текст] / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журн. – 2005. – Вип. 3 – 4. – Ч. I. – С. 78 – 85.
2. Стрілець В. В. Проектна методика навчання англійської мови майбутніх програмістів із застосуванням інформаційних технологій: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02/ Стрілець Валентина Василівна. – Київ, 2010. – 275 с.
3. Тарнопольський О.Б. Використання Інтернет-технологій у навчанні англійської мови // ВІСНИК Житомирського державного університету. – № 53 – 2010. – С. 47-51.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Є.О. Співаковська

УДК 821.161.2-1.09

Синюк А.М.

МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ВІТРУ В ПОЕЗІЇ СВІТЛАНИ ЙОВЕНКО

У статті аналізується символіка образу вітру в руслі міфологічної традиції та вплив світової культури на його художню реалізацію в поезії Світлани Йовенко.

Ключові слова: символ, архетипний образ, міфопоетика, світогляд.

The article analyzes the symbolism of the image of the wind in line with the mythological tradition and the influence of world culture on its artistic realization in the poetry of Svetlana Yovenko.

Keywords: symbol, archetypic image, mythopoetics, outlook.

Художній текст відзначається образністю, метафоричністю, а почасти символізмом та міфологізмом. Розкодування міфологем допомагає реципієнтові відчутти авторську світоглядну позицію.

Літературний доробок Світлани Йовенко досліджували такі вчені: П. Волинчук, Г. Гордасевич, Л. Кулакевич, П. Мовчан, М. Наєнко, Ю. Покальчук, І. Смаглий та ін. Проте міфопоетичний аналіз образу віру в поезії мисткині здійснюється вперше.

Метою статті є інтерпретація міфологічної символіки образу вітру в ліриці Світлани Йовенко. Об'єктом дослідження є поетичні тексти письменниці. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: віднайти образи вітру у творах поетеси; проаналізувати особливості художнього втілення міфологеми вітру; з'ясувати співвіднесеність авторського світобачення із слов'янськими прадавніми віруваннями.

Образ вітру є досить частотним у збірці поезій Світлани Йовенко "Безсмертя ластівки" та набуває різних іпостасей та трактувань. У словнику-довіднику "Знаки української етнокультури" знаходимо таке пояснення вітру – це "більший або менший рух потоку повітря в горизонтальному напрямі" [3, с. 100]. Також ця стихія асоціюється з холодом, силою, страхом, а інколи – з полегшенням спеки. У вірші аналізованої письменниці "Легіт черемховий" уже з назви розуміємо, що в тексті мова йдеться про легкий приємний вітерець. І справді, поетеса пише про ту стихію, що допомагає ліричній героїні під час її страждань: "Нишком заплачеш – / хто це осудить?! / Губи гарячі / Вітер остудить" [4, с. 16]. Любовні муки із дівчиною розділяє тільки вітер, котрий також спроможний остудити її жар.

"Вітер – у народних уявленнях демонічна істота" [2, с. 78]. Світлана Йовенко в іншій поезії ("Такий сьогодні день...") персоніфікує цей образ та наділяє злою силою: "Такий сьогодні день: / злий вітер шарпав ружу, / в лице їй реготав – / мовляв, твій час мине!" [4, с. 17]. Якщо врахувати, що ружа – "символ дівочої краси, молодості, привабливості" [3, с. 510], то можна вважати, що письменниця таким чином показує скороминущість молодості та нетривалість краси. А вітер зображується сильнішим за тендітну троянду та наділяється злою силою.

"Вітер – вияв небесних духовних сил. А ті сили є добрі й злі. Тож і вітри всякі: приносять або дощі, або суховії, або буреломи, або прохолоду" [1, с. 351]. Відповідно у поетичній творчості Світлани Йовенко зустрічаються всі ці вияви образу вітру. Наприклад, у вірші "Канікули" ця міфологема асоціюється із посухою: "Золота я в сонці була – / вітер хмароньку звів!" [4, с. 20]. А у вірші "Село в снігах зіщулилось, вхололо..." повітряна стихія принесла буревій: "У Надинівку внадилася хвища, / мете хтозна-звідкіль – з усіх боків, / і в димарях розбійний вітер свище, / під'юджує дітей і парубків" [4, с. 21]. Тут поетеса вказує на те, що ця стихія наганяє на людей, зокрема, на дітей, страх.

За народними уявленнями вітер – "могутній, нестримний, незрозумілий для людей – ніхто не знає його витоків, не вгадає його сил і напрямків, не передбачить його наслідків" [1, с. 351]. Нестримність та нещадність цієї стихії показано у вірші Світлани Йовенко "...Де синьо-сизий хмар стрімкий наплив": "Цей вітер дме мені, крізь мене, скрізь! / Моя душа – поривчасте це небо! / Іду, спішу, лечу до тебе! / Я – хмаровиння вітряне і вись. // Усе зірвалось з якорів! Ущент / розбиті дні, і платівки, і – годі! / Ти – вітру шал, а я – сімсот мелодій! / Дзвіниця Лаври в небі – диригент" [4, с. 58]. Також у цьому вірші образ вітру асоціюється із силою почуттів, що їх передає лірична героїня та тягнеться до духовної висоти, про що засвідчує образ дзвіниці Київсько-Печерської Лаври. Також спостерігаємо тут звукові образи – шум вітру, звук дзвіниці, мелодії душі тощо.

Біль, страждання, смуток, самотність – такі почуття найчастіше супроводжуються символом вітру. У вірші Світлани Йовенко "Птах у небі" лірична героїня переживає муки

кохання та зради: "Де ті, що ти лишив їх на шляхах, / жінки, які не знали, що ти з р а д а, / що вітру – лиш забава – листопади? / Це я – сльоза. Не зачіпай. Нехай" [4, с. 31]. Осінні мотиви тут підсилюють сум та самоту. І. Смаглий зазначає: "Психологічна колізія внутрішнього буття ліричної героїні С. Йовенко – це балансування на межі конструктивної, гармонійної самотності, яку вона сприймає як необхідну, і деструктивної самотності, що пов'язана із фрустраційними процесами в її свідомості" [5, с. 14].

Міфологема вітру також може символізувати натхнення. За народними уявленнями, вітер – "дихання Всесвіту, вияв космічних світових сил, які водночас і руйнують, і відновлюють, і дають життя, і знищують його" [1, с. 351]. Саме небесні сили та особисті почуття дають ліричній героїні вірша Світлани Йовенко "Коли ж в маю розмає..." насагу до творчості: "Коли ж в маю розмає крила без / і рожевіє хмаронька порання, / з самого вітру, з вітру і небес / творила я слова свого кохання" [4, с. 22]. Кохання тут асоціюється із творчістю, а вітер та небеса – духовним втіленням інтимних почуттів. І. Смаглий підкреслює: "У вираженні авторської свідомості актуалізовано мотиви внутрішнього світовідчуття самотності, страху, болю, любові без відповіді або її втрати, смерті. Самотність в поезії С. Йовенко трактується неоднозначно: як творче усамітнення, самотність серед людей і самотність-відчуження. Такі різновиди самотності ілюструють полюсність мислення героїні, якій необхідне творче усамітнення, але неприйнятними є "самотність у натовпі", самотність у житті" [5, с. 16].

Отже, міфологічна символіка образу вітру в поезії Світлани Йовенко пов'язана із народними уявленнями. Вітер у доробку письменниці уособлює повітряну стихію, її життєдайні та руйнівні сили, а також символізує кохання, творчість, самотність, страждання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Йовенко С. Безсмертя ластівки : Лірика. Поеми. Київ : Дніпро, 1989. 487 с.
5. Смаглий І. Авторська свідомість та своєрідність її поетичного вираження в поезії Світлани Йовенко : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01 – Українська література. Бердянськ, 2017. 22 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Т.О. Цепкало

УДК 801.675.2

Слінько В.О.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ ЧИСЛА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

У даній статті розглядаються структурні особливості числівникових фразеологічних одиниць та їх функціонування у сучасному німецькомовному газетному дискурсі.

Ключові слова: фразеологізм, дискурс, структурна класифікація.

The article deals with the structural features of numeral phraseological units and their functioning in modern German-language newspaper discourse.

Key words: phraseology, discourse, structural classification.

Кожна мова не тільки відображає об'єктивний світ, а й по-своєму інтерпретує його. Умовою пізнання людиною світу та орієнтації у просторі й часі, життєдіяльності загалом є

систематизація дійсності. Однією з форм систематизації світу є його кількісне впорядкування. Це робить світ дискретним, вимірним, підрахованим.

Поняття числа цікавило людство ще з давніх-давен і з'явилося на тому етапі розвитку пізнання, коли людям вдалося абстрагуватися від усіх властивостей, за виключенням кількісних, перелічуваних ними предметів.

В даний час велика частина наукових робіт таких вчених, як А. Д. Рахштайн, В. Н. Телія, В. Л. Архангельський, В. В. Виноградов, Н. М. Шанський, присвячена вивченню класифікації фразеологічних одиниць (далі – ФО), не зачіпаючи складові елементи ФО, які є прагматично значущими як в контексті, так і без контексту.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей і типових для ФО з числовим компонентом характеристик, які дозволяють не тільки заповнити лакуни в описі німецької мови, а зокрема німецької фразеології, а й сприяють глибокому розумінню способу мислення і ментальності носіїв німецької мови та способів передачі у контексті газетного дискурсу.

Фразеологія – особлива галузь мовознавства, що вивчає словосполучення фразеологічних одиниць, їх статус у мові, семантичні, морфолого – синтаксичні та стилістичні особливості [1].

Питання фразеології цікавили і продовжують цікавити як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У чисельних працях сучасних лінгвістів широким спектром відзначаються дослідження фразеологічної номінації (А. М. Афоніна, О. І. Діброва, В. М. Телія), механізмів утворення фразеологічних одиниць (М.Ф. Алефрієнко, В. І. Гавриць). Активно досліджувалась семантика ускладнених мовних знаків (Я. А. Баран, М.В. Гамзюк), ґрунтовно вивчалась національно – культурна складова семантики ФО (Є. М. Верещагін, В. Г. Гак, Д. О. Добровольський).

Проте дослідження фразеологічних одиниць виходить на новий рівень. Так, дослідниця О. П. Дмитренко, розглядає фразеологічну семантику ФО соціально-економічної сфери сучасної німецької мови з урахуванням національного менталітету [3].

Взаємодія мови і культури залишається об'єктом досліджень сучасної лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, семіотики та власне лінгвістики. Фразеологія розглядається як динамічна система, що відображає усі сфери життя народу і нерозривно пов'язана з ним. Тому фразеосистему вважають скрабницею національно-культурної інформації [6, с. 2].

Фразеологізми постають національно – специфічними одиницями мови, що передають з покоління в покоління культурний фонд народу, саме тому дослідження національно-культурного компоненту як складової фразеологічних одиниць належить до найактуальніших питань у вивченні фразеологічної картини світу [4, с. 1].

У німецькій мові існує класифікація ФО в плані їх співвідношення з різними частинами мови і в залежності від того, який компонент фразеологізма домінує в звороті, а також в залежності від його синтаксичної функції, запропонована М. Городниковою і О. Розен, відповідно до якою розрізняють дієсловні фразеологізми, серед яких широко представлені різні препозиціональні групи, стійкі порівняння, парні зрощення, субстантивні фразеологізми, які включають також ідіоми і лексичні одиниці. На думку цих вчених інші категорії менш продуктивні: ад'єктивні, номінативні, нумеративні, вигуківі [2, с. 47].

Під газетним дискурсом ми розуміємо динамічне когнітивно-комунікативне явище, процес та результат мовної комунікації в друкованих засобах масової інформації. В умовах масової комунікації газетні тексти виступають продуктом дискурсивної діяльності, яка сприяє обміну соціально значущою актуальною інформацією [7, с. 21].

Газетно-публіцистичний стиль є самостійним функціональним стилем, що володіє певним соціальним призначенням, комбінацією мовних функцій, що ставить своєю головною метою повідомлення, заклик і переконання. Тому в газетно-публіцистичному стилі є великий вибір лінгвістичних, граматичних і композиційних особливостей, які допомагають зблизити автора із співрозмовником.

Найважливішою характеристикою газетного дискурсу є категорія інформаційного поля, під яким тут розуміється те, що газета охоплює той або інший простір фактів і подій реального світу і представляє це читачу.

Різноманітний і жанровий репертуар сучасної публіцистики, не поступається художній літературі. Вчені розрізняють наступні жанри у сучасній публіцистиці: репортаж, замітки, хронікальна інформація, інтерв'ю, передова стаття, звіт, нарис, фейлетон, рецензія та інші жанри [4].

Багата публіцистика й на виразні ресурси. Як і художня література, вона володіє значною силою впливу, використовує найрізноманітніші шляхи вираження, а саме: риторичні фігури, різноманітні лексичні та граматичні засоби.

Фразеологічні одиниці також активно проникають і у медійну сферу. У сучасній німецькомовній пресі дедалі частіше використовуються фразеологічні одиниці з числовим компонентом. Це демонструє різносторонній та глибокий інтерес до фразеологічного багатства мови.

У ході дослідження зібраного матеріалу, було виявлено, що на сторінках сучасної німецькомовної преси вживаються такі фразеологічні одиниці, які можна віднести до різних рівнів стилістичного забарвлення.

Одними із найбільш вживаними фразеологізмами є так названі "нейтральні фразеологізми", які виступають додатком у реченнях та не несуть основного емоційного навантаження у повідомленні. Яскравим прикладом таких фразеологічних одиниць можуть служити: *auf den ersten Blick – на перший погляд; auf den zweiten Blick – з іншої точки зору.*

Meiner Meinung nach hat es zwei Seiten. Denn Amerika strahlt immer aus nur von einem Kriterium – den Interessen Amerikas selbst, aber nicht den Interessen von Russland, zumal sie in letzter Zeit von seiner Führung formuliert wurden [11].

Zum Null kommen – звести все нанівець.

Die Meinungsverschiedenheiten über die Hauptprinzipien der Konfliktlösung in Karabach kann zum Null kommen. Dies erklärte der amerikanische Co-Vorsitzende der Minsk OSZE-Gruppen Matthew Bryza berichtet über das armenische öffentliche Fernsehen [9].

Не є винятком також прислів'я та приказки. Наприклад:

Zwei Hund an einem Bein kommen selten überein – два ведмеді не уживаються в одній берлозі

Messi und Neymar? Zwei Hund an einem Bein kommen selten überein! Barcelona muss aus der Vergangenheit lernen [8].

Die erste Geige spielen – бути першим

"Die erste Rolle, die erste Geige, gehört in erster Linie den Regionen selbst, wer muss ihr wirkliches Interesse an internationalen bestimmen Zusammenarbeit", – sagte Lawrow [10].

Таким чином, дослідження фразеологічних одиниць у газетному дискурсі показало, що використання є необхідним прийомом для створення експресивності та образності тексту. Функціонування фразеологізмів у газетних текстах вмотивоване вибором жанру та його специфікою. Інформація, що міститься у газетно-публіцистичних фразеологізмах, стосується різних сфер та аспектів діяльності та життя людини. Фразеологізми насичують текст додатковими смислами, що сприяє успішному вирішенню творчих завдань, які стоять перед журналістом та приваблюють увагу читача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології Львів. Вищ. шк., 1980. 155 с.
2. Городникова М. Д., Розен Е. В. Лексикология современного немецкого языка. М.: Просвещение 1967. 167 с.

3. Дмитренко О. П. Фразеологічні одиниці на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій мові: структурний та семантичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2010. 20 с.
4. Лапиніна О. Л. Національно – культурна своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом: автореф. дис. на здобуття наук. ступення кан. філол. наук: 26. 09. 16. Херсон , 2016. 20с.
5. Ленина С. В. Газета как форма межкультурного взаимодействия (на материале современной немецкой прессы) : автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 24.00.01 – теория и история культур, С. В. Ленина. Нижний Новгород, 2007. 20 с.
6. Орел І. І. Фольклорний компонент у фразеосистемі сучасної німецької мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступення кан. філол. наук: 20. 01. 11. Херсон, 2011. 20 с.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. К.: Ваклер; М. : Рефл-бук, 2001. 656 с.
8. Kicker [Електронний ресурс] 2018. № 45. Режим доступу до журналу: <https://emagazine.kicker.de/de/profiles/6925623b4e1b/editions/21c3b11f00260beb340d>
9. Der Spiegel. №35. Hamburg: Spiegel-Verlag. 120 S. ISSN 1868-4378. 2019.
10. Die Welt [Електронний ресурс] 2018. №5-8. Режим доступу до журналу.: <http://www.welt.de/welt/print/index-2018.html>
11. Die Welt [Електронний ресурс] 2019. № 6. Режим доступу до журналу.: <http://www.welt.de/welt/print/index-2019.html>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.М. Солдатова

УДК 811.112.2

Сорокотяга І.В.

АНГЛІЙСЬКІ КОЛЬОРОНАЗВИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті розглядаються кольороназви, що є елементом зображення мовної картини світу, наводяться приклади кольороназв англійського походження, що вживаються в сучасних публіцистичних виданнях.

Ключові слова: кольороназва, публіцистика, етимологія кольору.

The article deals with color names which are an element of the linguistic picture of the world, gives examples of colors of English origin in modern publications.

Key words: color, publicism, etymology of color.

Колір – це об'єкт дослідження багатьох дисциплін, що є не завжди схожими з лінгвістикою: психофізіології, психології сприйняття, психофізики, оптики, анатомії ока, світлотехніки, теорії фотографії, поліграфії, колориметрії, хімії барвників тощо. Вже цей перелік означає практичну актуальність проблематики, сполученої з кольором, що підвищується з появою новітніх засобів його відтворення і нових методів використання. Кольором вважають психологічно-емоційно-культурне явище, за його допомоги передають афективний та психічний стан людини, її риси характеру, соціальні та культурні аспекти життя народу [7, с. 122].

За допомогою головних кольороназв – як особливих методів світобачення, що несуть у собі пряме (за винятком слова rosa) значення та розуміння кольору, німецька мова сучасності може диференціювати колірне сприйняття особистістю та "номіналізувати" семантичну обширність феномену кольору в національній мовній картині світу[5, с. 15].

Представимо приклад деяких можливих відтінків синього кольору, що презентовані німецькою системою стандартизації кольорів RAL (залишено первинну версію розташування тонів синього): *violettblau, grünblau, fernblau, pastellblau, ultramarinblau, signalblau,*

brilliantblau, graublau, azurblau, enzianblau, stahlblausaphirblau, schwarzblau, taubenblau, himmelblau, verkehrsblau, türkisblau, capriblau, , lichtblau, kobaltblau, ozeanblau, wasserblau, nachtblau, perlenzian, perlnachtblau [14].

В результаті дослідження лексико-семантичної групи кольороназв більшість вчених дійшло висновку про її системність. Усі кольороназви слугують членами єдиної системи назв кольорів з чітко визначеним місцем і кордонами кожного члена системи. Членам "ядра" підпорядковані всі інші кольороназви, тобто периферія системи. "Периферія" колірної системи у відмінних мовах організована неоднаково. Вона включає в себе різноманітні структурно-функціональні типи одиниць, відношення яких до "ядра" та між собою в різних національних мовах не збігається.

Ядерні або абсолютні кольороназви, в свою чергу, діляться на хроматичні, відповідно семи основним спектральним кольорам, виділеними фізиками (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий), і ахроматичні (чорний, білий, сірий).

Таким чином, вивчаючи вербалізацію колірної сприйняття, лінгвісти поділяють кольороназви на наступні групи:

1. Основні (ядерні, абсолютні):
  - 1) хроматичні (червоний, жовтий, зелений та ін.);
  - 2) ахроматичні (чорний, білий, сірий).
2. Відтінки (периферійні) [2, с.89].

Одним із найголовніших джерел збільшення лексики кольороназв є публіцистичні та літературні запозичення з деяких мов. Відомо, що французька мова XVII століття "забезпечила" багато європейських мов словами культурного шару, що включають і терміни кольору [4, с. 76]. Інша частина запозичень прийшла в мову в кінці XIX століття у зв'язку з поширенням впливу французької моди на Європу; також зробили свій внесок у цей процес і торгові зв'язки зі Сходом, в результаті яких були запозичені кольороназви, що утворені від назв масті коней.

Н.В. Усанкова звертає увагу на необхідність диференційованого підходу до класифікації колірних ознак. За етимологією усі назви кольорів вчені поділяють на дві лексико-семантичні групи: первинні та вторинні. До первинних відносяться кольороназви, які в мовах сучасності не мають взаємного зв'язку з іменниками-референтами і означають метафізичні, уявні якості кольору. Їхня етимологія та зв'язок з певною реальною назвою розкривається за допомогою аналізу їх походження (червоний, рум'яний, рудий, жовтий, зелений і т. д.). Вторинні кольороназви – це кольороназви, що відносять конкретний колір за відтінковою подібністю до різних предметів і явищ навколишнього середовища [9, с. 122].

Головні кольороназви в системі мови еволюціонують таким чином: спочатку з'являються назви білого та чорного кольорів (вірніше, макро-білого та макро-чорного, зона значень яких значно ширше, ніж в нашому уявленні), потім до них додається назва червоного кольору, далі – зеленого та жовтого (спочатку один з них, а потім другий), і потім – синього й потім – коричневого. Незабаром після цього з'являються назви фіолетового, оранжевого, сірого та рожевого кольорів. Ця схема виникнення та розвитку кольороназв слугує універсальною для всіх мов [6, с. 263].

Т.В. Авраменко вважає кольороназви засобом з акцентом на образність. У журнальних оглядах широко використовується образна фразеологія з використанням кольороназв, вона надає висловлюванню виразності та яскравості. Т.В. Авраменко аналізує перекладацькі особливості журнально-публіцистичного стилю, а саме способи перекладу заголовків та уривків журнально-інформаційних статей на підставі власних перекладів. Автор повідомляє, що для заголовків журналів у Німеччині притаманним є подвійний зміст заголовку, так як композиція слів обирається таким чином, що за змістом можна зробити абсолютно різні переклади [1].

Лексема "*blue*" прийшла в німецьку мову з англійської, але запозичена з французької, де, в свою чергу, походила з середньовісньонімецької (давньоангл. форма – *blew, bleu*, в

середньоангл. зустрічається як *blāw*). У середньовіснійнімецькій *blāo* означає "синій", "посинілий", "синювато-сірий"[10, с. 53].

У тлумачному словнику англійської мови лексема "*blue*" пояснюється як "...*something that is the colour of a sky on a sunny day*" [13, р. 144].

English-Russian Dictionary дає такий переклад лексеми "*blue*": голубий, лазурний, синій, синя, голуба фарба, фарбувати у синій колір, а також у множині "*blues*" транжирити [8, с. 88].

Зі сторони психології синій відноситься до цілющих кольорів, що заспокоюють, сприяє фізичному і ментальному відпочинку, створює атмосферу захищеності і довіри. Це колір креативності. Він спонукає відчуття людини до заспокоєння, злагоди з собою та іншими людьми. Синій колір пов'язаний із фізичною потребою в спокої і з психологічною потребою в насолоді життям. Як правило, він асоціюється з мудрістю, інтуїцією [3, с. 20].

На позначення рожевого кольору існує запозичення з англійської мови – *pink*. Слово *pink* (рожевий) загально узгоджено вважається за походженням голландським (від слова *pinck*). Існує теорія того, як цей термін почали пов'язувати з кольором. *Pinck* позначає малий, відштовхуючись від виразу *pinckooogen* "маленькі очі", тобто в англійській – *half-closed eyes* (напіввідкриті очі), що і було застосовано до загальних видів котеджних квітів *Dianthus plumarius*, які називали *pink* із 17 сторіччя. Рожевий колір символізує здоров'я та процвітання: *the pink of perfection* – сама довершеність.[13, р. 1009]

Деякі кольороназви з англійської мови також стали фундаментом для створення лексичних одиниць, визначаючих оригінальні відтінки у світі моди. Розглянемо наступні приклади.

"Eine glitzernde Fendi Baguette Bag und ein pinker Chanel Cardigan" [12].

Pink – рожевий колір. "*English Language Dictionary*" визначає прикметник *pink* так: *Of a colour intermediate between red and white, as of coral or salmon* (колірний проміжок між червоним і білим, як корали або лосось) [13, с. 468]. *Pink* вживається для позначення кольору таким предметам одягу, аксесуарам та косметичці, як: *Minirock, Handtasche, Hose, Lippenstift, Mantel, Nagellack, Bluse, Slipper* [11].

"Herzogin Kate zeigt, wie man cosmic grey Jeans chic stylt" [11].

Cosmic grey – відповідає космічно-сірому кольору. "*English Language Dictionary*" визначає прикметник *grey* так: *Of a colour intermediate between black and white, as of ashes or lead* (колірний проміжок між чорним і білим, як попіл або свинець) [13, с. 159]. *Cosmic grey* вживається для позначення кольору предметам одягу, а також аксесуарам, таким як: *Top, Boots, Ohrringe, Umhängetasche, Jeans, Wollmantel* [11]. *Cosmic grey* слід визначити як кольороназву, створену для позначення штучного забарвлення і утворену шляхом конверсії від іменника з прикметником.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авраменко Т. В. Специфіка перекладу фразеологізмів з колірною лексикою: веб-сайт. URL:http://www.confcontact.com/20121220/2_avramenko.htm
2. Брагина А. А. Цветовые определения и формирование новых значений слов и словосочетаний. М.: Наука, 1997. 105 с.
3. Галеев Б. Человек, искусство, техника: проблемы синестезии в искусстве. Казань, 1987. 266 с.
4. Демянков В. З. Когнитивная лексика как разновидность интерпретирующего подхода. М.: Советская Россия, 1994. 131 с.
5. Кантемір С. О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :10.02.04. "Германські мови". Одеса, 2003. 22с.
6. Краснянский В. В. Представление цветовых сложений в одномтомном толковом словаре русского языка. М.: Наука, 1996. 265 с.
7. Люшер М.А. Магия цвета. Харьков: Свитовид, 1996. 232 с.

8. Мюллер В. К. Англо-русский словарь, 70000 слов и выражений. СПб.: Академический проект, 1996. 912 с.
9. Усанкова Н. В. О семантических коннотациях цветообозначений. Калининград : [б. и.], 2001. С. 118–129
10. A Concise Etymological Dictionary of the English Language. By the rev. Walter W. Skeat. N.Y., 1963. 347 p.
11. Alexandra Link. Elle. München, 2019. № 2.
12. Dr. Hubert Burda. InStyle.München, 2018. № 10.
13. English Language Dictionary. L.&Glasgow: Collins COBUILD, 1992. 1703 p.
14. RAL–Farben: веб-сайт. URL: <http://www.ral-farben.de/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.А. Ковбасюк

УДК 81'42

Строєва О.Г.

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

У статті було розглянуто основні маркери мовленевої поведінки політичного дискурсу Дональда Трампа.

Ключові слова: політичний дискурс, лінгвальні маркери, предикати, комунікація, промова.

The article considers the main markers of speech behavior of Donald Trump's political discourse.

Keywords: political discourse, lingual markers, predicates, communication, speech.

Мовна поведінка Дональда Трампа – 45-го президента Сполучених Штатів Америки чи не найяскравіше репрезентує його світогляд, принципи та систему цінностей. Він вирізняється не тільки своїми неординарними вчинками, але й зухвалими та високо-емоційними промовами.

Промови Дональда Трампа характеризуються постійним використанням лінгвальних маркерів модальності – візуальних, тактильних та аудіальних предикатів. Предикати формуються у людини на несвідомому рівні і є тими ключами, які надають можливість доступу до несвідомого в адресата, до його внутрішніх психічних процесів.

Першим методом спроби керування людською підсвідомістю є часте використання особового займенника *we*, який слугує концептуальною опозицією і належить до базових концептів політичного дискурсу. Вживання особового займенника *we* знаряддям уособлення усіх громадян країни та американської нації в цілому та підсилює психологічний тиск завдяки залученню їх у зазначені проблеми. Це значно скорочує дистанцію між адресатом та цільовою аудиторією, переконуючи їх, що вони роблять одну справу та переслідують спільну мету: *"We have to put them back in to our society. In some cases they're stone cold criminals. We can't do that. We open edi tup. We go trid of regulations that were unnecessary. We did the biggest ta xcuts we've ever done in our country. We opened up the oil. We opened – you know we're the largest oil exporter now. We're the largest oil and gasin the world right now. Nobody thought that was possible this quickly "* [1].

Часте вживання словосполучення *The United States*– акцентує посилену увагу на приналежності Трампа до однієї країни, до батьківщини. Загальновідомим є той факт, що кожен громадянин США неймовірно патріотично ставиться до своєї країни. Таким постійним вживанням власної назви країни Трамп намагається показати, що всі досягнення з питань

політики, економіки і культури є спільними досягненнями його правлячої партії, народу та кожного громадянина: "*The United States will not tell you how to live or work or worship. We only ask that you honor our sovereignty in return*" [1].

Характерною рисою промов Дональда Трампа є використання низки таких візуальних предикатів як *tosee, toperceive, toobserve, toview, tolook* для зосередженні уваги народу на прозорості його політики. Прозорість виступає основною рисою політики уряду США. Рівень прозорості діяльності державних і муніципальних органів закріплений прийнятою Першою поправкою до Конституції США, що гарантує свободу слова та віросповідання та закон "Про свободу інформації", який гарантує отримання інформації:

"*When I see some of there sponses, when I see some of the statements made by Congressmen and women I – I say am – are we living in the United States of America*" [2].

Характерною особливістю мовленнєвої поведінки Трампа є також *спрощений синтаксис*, який можна назвати наближеним політичним мовленням до буденної розмови. Президент як правило не використовує складних речень і навіть у заздалегідь підготовлених промовах воліє користуватись простими реченнями і конструкціями. Висловлювання типу: "*We're big fat dummies. This will be over*" (пер. "Ми повні йолопи. Але це закінчиться") становлять більше 85 % у мовленні Трампа. Йому також властиві фрагментовані синтаксичні структури, тобто коли одне синтаксичне ціле подробити на одно-двослівні неповні речення, що власне притаманне розмовному реєстру: "*I'm going to build a wall. A big, beautiful wall. Huge. And I'm going to make Mexico pay for it*" (пер. "Я побудую стіну. Велику, шикарну стіну. Гігантську. І я примушу Мексику за неї заплатити").

Зовсім новою для американської політичної комунікації є особливість Дональда Трампа наділяти своїх опонентів прізвиськами і повторювати їх при кожній слушній нагоді. Прикладом таких прізвиськ є *Crooked Hillary* (пер. "Шахрайка Гілари"), *Lying Ted* ("Брехун Тед"), *Little Marco* ("Малюк Марко"), *Corrupt Kaine* ("Корумпований Кейн"), *Low-energy Bush* ("Низькоенергетичний Буш").

На перший погляд така тактика звертатися до людей, послуговуючись образливими прізвиськами, може видатися примітивною та інфантильною, оскільки зазвичай властива дітям на ігровому майданчику. Проте, з погляду когнітивістики вона має потужний ефект. Якщо, наприклад, повторювати вкрай негативне означення *crooked* в поєднанні з іменем Клінтон, через деякий час в мозку утворюються зв'язки (лінки), які уможливають автоматичну асоціацію між іменем конкурента та шахрайством.

Трампом використовуються *проста лексика (powerful, great, folks)* та *повтори* задля засвоєння повідомлення мовцем. Дискурсивна діяльність Дональда Трампа вирізняється особливою прихильністю використовувати різні стилістичні засоби мовлення.

Так, використання гіперболізації в його промовах є найбільш використованим засобом для концентрації уваги на певних питаннях та ситуаціях: " But there are *thousand sandthous and sandthousands*, and it's billions of dollars of money flowing into the pockets of some very bad criminals. There are potential victims, including young children, that we can still protect if we act now to secure our border and build a wall" [3]. Промови Дональда Трампа звісно не обходяться без контрастів. Контраст є одним з найбільш сильних засобів для привернення уваги аудиторії. Трамп навмисно використовує антонімічні конструкції в своїх промовах, бо завдяки такому стилістичному прийому поняття розкривається у всій повноті, саме при зіткненні його зі словом у протилежному значення: " The decision is ours to make. We must choose between *greatness or gridlock, results or resistance, vision or vengeance, incredible progress or pointless destruction*. Tonight, I ask you to choose greatness" [4].

Стиль промов Дональда Трампа також можна характеризувати як телеграфний. Він висловлює свої думки короткими реченнями і використовує постійні повтори: "*Don't forget, we're the piggy bank that everybody's robbing. We're – we're the ones, we're the piggy bank that everybody is stealing from and robbing and taking advantage of*" [5].

Проаналізувавши промови Дональда Трампа можна зробити такі висновки. Найчастотнішими лексико-стилістичними маркерами політичного дискурсу Дональда Трампа є постійне використання лінгвальних маркерів модальності – візуальних, тактильних та аудіальних предикатів, гіперболізація та схильність до суперлативів, використання контрастів та антитез, спрощений синтаксис.

ЛІТЕРАТУРА:

1. URL: Interview: Laura Ingraham Interviews Donald Trump on Fox News in El Paso, Texas – February 11, 2019 <https://factba.se/transcript/donald-trump-interview-laura-ingraham-fox-news-february-11-2019>
2. Witkin H. A. Cognitive Style: Essence and Origins / H. A. Witkin, D. R. Goodenough. – N.Y.: International Universities Press, 1981. – P. 1–141.
3. URL: Interview: Donald Trump with Baker, Haberman, Sulzberger of The New York Times – January 31, 2019 <https://factba.se/transcript/donald-trump-interview-nyt-baker-haberman-sulzberger-january-31-2019>
4. URL: Speech: Donald Trump Delivers the State of the Union – February 5, 2019 <https://factba.se/transcript/donald-trump-speech-state-of-the-union-february-5-2019>
5. URL: Speech: Donald Trump Holds a Political Rally in Green Bay, Wisconsin – April 27, 2019 <https://factba.se/transcript/donald-trump-speech-maga-rally-green-bay-wisconsin-april-27-2019>

Рекомендує до друку науковий керівник **Н.В. Базилевич**

УДК 371.315:811.111

Сурхаєв В.М.

КОМПЛЕКС ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНОГО СЛОВНИКА УЧНІВ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається комплекс вправ для формування активного та пасивного словникового запасу учнів основної та старшої школи.

Ключові слова: потенційний словник, читання, аудіювання, метод, прийом, лексика.

The article deals with the set of exercises for the formation of active and passive vocabulary of primary and secondary school students.

Key words: potential dictionary, reading, listening, method, reception, vocabulary.

Вимоги до рівня володіння учнями вміннями читання та аудіювання постійно підвищуються через зростаючу інформатизацію усіх сфер сучасного життя. Як наслідок, збільшується кількість інформаційних іншомовних текстів, що використовуються у навчанні іноземних мов. Тексти насичені різноманітними лексичними одиницями, значенням яких учні мають навчитися здогадуватися.

Англійська мова має один із найбагатших і найрізноманітніших словникових запасів у світі. У ньому є багато мовних проблем, які слід дослідити через його мінливість. Дієслівні сполучення слів посідають особливе місце в англійській мові, оскільки саме у цьому дієслові ми можемо спостерігати за різноманітністю форм сполучень слів та взаємодією дієслівного значення та структури словосполучення більше, ніж у будь-якій іншій частині мови.

Набуття англійської мови та особливо практичних навичок розмовної англійської мови неможливе без набуття базових структур поєднання слів мови.

Ми розробили кілька практичних вправ, щоб допомогти учням збільшити свій словниковий запас, зробити його різноманітнішим та різноманітнішим. Вправи дають

практику у виявленні різних типів дієслів із декількома словами та дають учням можливість більш вільного використання нових дієслів.

Exercise 1

Read and translate the proverbs with the multi-word verbs.

1. When rogues fall out, then honest men come by their own.
2. When the wine is in, the wit is out
3. When the sea gives up it is dead.
4. Long looked for comes at last
5. Never put off till tomorrow what you can do today.
6. Put off the evil hour as long as you can.
7. Better to wear out than to rust out

Exercise 2

Fill in the multi-word verbs: be about, be at, be away, be down.

1. He .....to journey up to London.
2. We .....just.....to leave when you telephoned.
3. "You see, I have some very fine Renoirs". "He.....the pictures".
4. What.....you.....now?
5. He .....on business.
6. Have you.....to see Robin Hill?
7. The blinds..... always .....and her barefooted tribe was never permitted to enter the sacred precinct save on state occasions.

Exercise 3

Complete these sentences as shown in the example. Example: He told me to fill in the form, so I filled it in.

Example: He told me to fill in the form, so I filled it in.

1. He told me to put out my cigarette, so I
2. He told me to take off my shoes, so I
3. He told me to turn on the heating, so I
4. He told me to ring up Ann, so I
5. He told me to give up smoking, so I
6. He told me to put on my glasses, so I
7. He told me to write down my address, so I

Exercise 4

Fill in the multi-word verbs: look up, wash up, ring up, ring off, eat up finish off, drink off

1. .... your porridge.
2. Even before we finished talking she .....!
3. I'm going to ..... after supper.
4. .... the following words in the dictionary.
5. ....me..... m the evening and we shall goto the pictures.
6. ....your composition!
7. He.....his tea at a gulp, he was very thirsty.

Exercise 5

Look at the multi-word verbs in the sentences below. What do you think they mean? What is the general meaning of the particle "through" in the examples above?

1. She has had a long and difficult life. She has lived through two world wars and a revolution.
2. It was a horrible and painful experience. I never want to go through anything like that again.
3. Doctor's Jones's lectures are long and boring. I refuse to sit through any more of them.
4. He is a very heavy sleeper. If a fire alarm started ringing, I'm sure he would sleep through it
5. We both felt much better after we had sat down and talked through all our problems.

Exercise 6

One of the sentences below is correct. All the others have one mistake in them. Change the sentences so that they are all correct.

1. No, you can't have the money. I refuse to hand over.
2. She came across to be a very decisive person.
3. They got away several serious crimes.
4. He passed off himself as a policeman.
5. You should have seen him through immediately.
6. I was never taken in by his lies.
7. He talked me into sign the cheque.
8. I never go with first impressions.

Таким чином, запропонований нами комплекс вправ для формування ПС розроблений з урахуванням етапності формування лексичних навичок і номенклатури видів ММЗ. Функціонування навички здогадки відбувається під час читання чи аудіювання, і робота з формування ПС учнів має організовуватися навколо тексту. Учні повинні володіти знаннями про види здогадки і засвоїти алгоритм дій для застосування прийомів здогадки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берман И. М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах / И. М. Берман. – М.: Высшая школа, 1970. – 230 с.
2. Богушевич Н. В. Формування потенційного словника учнів основної і старшої загально-освітньої школи під час читання / Н. В. Богушевич, В. В. Сорока // Іноземні мови. 2011. – № 2. – С. 10 – 15.

Рекомендує до друку науковий керівник Н.В. Базилевич

УДК 821.161.2

Сьоміна А.І.

САТИРИЧНЕ ЗМАЛЮВАННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В РОМАНІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА "ЧАС СМЕРТОХРИСТІВ. МІРАЖІ 2077 РОКУ"

У статті проаналізовано засоби сатиричного змалювання новітньої української історії в романі Юрія Щербака "Час смертохристів. Міражі 2077 року".

Ключові слова: Юрій Щербак, "Час смертохристів. Міражі 2077 року", засоби сатиричного змалювання.

In the article were distinguished and analyzed the images of figures of modern Ukrainian history in the novel "Time of Smertohrysts. Mirages of 2077" by Yuri Scherbak.

Key words: Yuri Scherbak, "Time of Smertohrysts. Mirages of 2077"

Сучасна українська проза здебільшого направлена на розкриття суспільно-політичних проблем. Вона постійно шукає шляхи їх осмислення, водночас не оминаючи український літературний процес та загальноєвропейські практики загалом. Досить цікавий та незвичний роман Юрія Щербака "Час смертохристів. Міражі 2077 року" – немов концентрація уваги на найнебезпечніших реаліях політичної ситуації України. Авангардний сюжет, вигадливі авторські фантастичні події, інколи з гротескним відтінком, спочатку збентежили критиків та читачів, адже Ю. Щербак зобразив політичні ситуації, що легко вгадувалися в умовах українського сьогодення, але переніс події у майбутній 2077 рік: "У романі багато ситуацій може видатися надуманими, але вони не є такими, бо фактично – це віддзеркалення

нинішнього світу" [1]. Юрій Щербак протягом багатьох років був свідком політичних ігор на межі ХХ та ХХІ століть. Саме тому він у своєму романі наважився порушити гострі проблеми, намагаючись застерегти українців від небезпек, що із великою вірогідністю очікують на Україну. За висловом Л. Онишкевич, роман Ю. Щербака – "...це сатира на силу олігархів, уряд маріонеток, наївну вишивко-шароварщину, легке віддавання влади не-українцям. Це також сатира на пасивних жителів України, які не беруть на себе відповідальності за свою державу" [2, с. 4].

У романі зображена нова світова карта політичної ситуації з державними утвореннями: УРОД (Українсько-Російська Об'єднана Держава, сформована позаблоково), Франко-Арабський халіфат, Альянс Південна Америка, Ісламо-Монгольська Чорна Орда, Конфедерація Держав Північної Америки. Основна увага зосереджена на Військово-Козацькій Федеративній державі (Україна), яка поступово втратила суверенітет у реаліях 2077 року: умовно влада належить пішакам, якими керують олігархи; землі розділені між політичними організаціями; на культурне значення столиці всім байдуже, а в центрі збудували Батий-град для вирішення важливого питання остаточного поглинання України Чорною Ордою; у багатіїв з'явилися "кріпаки ХХІ століття", які слугують для роботи у борделях та для участі у гладіаторських боях; людей позбавили християнства, а лицемірні ігри світових політиків призвели до чергових планетарних воєн. Ю. Щербак у назвах громадських та політичних об'єднань використав авторські аббревіатури, конотація яких здебільшого негативна, таким чином зображуючи всю абсурдність нового світового ладу: СУКА – Східно-Українська Комуністична Асоціація, УСРАН – Українська секція російської академії наук, ЗЕК – Зона етнічної консолідації [3].

Автор часто вдається до використання уїдливої іронії, як у випадку з назвами, нейтралізуючи пафос роману: прикладом може слугувати плакат на кордоні України "Наше майбутнє – УРОД (Українсько-російська Об'єднана Держава" або заснування Іваном Крейдою, Генеральним Прокурором України, марксистсько-української демократичної асоціації (МУДА).

Іронія постійно зустрічається у романі, особливо в зображенні персонажів. Так варто згадати змальований День української богині, якою стала "всесвітньовідома письменниця, філософ Ксенія" [3], авторка творів "Останній оргазм у Києві", "Велика дірка" та інших. Хоча сам гетьман Махун зазначає, що "...вона – єдина, кого зараз читають..." [3]. Цей образ з'являється невмотивовано та лише на одну сцену, зникаючи після отримання своєї порції сарказму від автора.

Основною сюжетною лінією роману Ю. Щербака "Час смертохристів. Міражі 2077 року" є світова боротьба за політичне панування на планеті. Ситуація в Україні дещо змінилася: тепер ми маємо "...гетьмана Кузьму-Данила Махуна, посади Генерального Писаря та Головного Військового Отамана, а замість СБУ – Державну Варту; але ця показна українізація – не послідовна політика влади, а лише бутафорна шароварщина..." [3]. Щоб розвіяти всі сумніви, автор описує це саркастично: "Його Ясновельможність Гетьман України, генерал армії Кузьма-Данило Махун важкими кроками міряв кабінет гетьманського палацу, бетонна, схожа на гігантську літаючу тарілку споруда якого угніздилася на легендарній горі над Дніпром, у кількох кілометрах від Трипілля. Археологи знайшли тут перше поселення українців, які прийшли сюди з Індії шість тисяч років тому. Вони стверджували, що саме в цьому місці було зварено перший український борщ, через що село, яке споконвіку існувало на цій горі, мало назву Борщів, а гора звалася Борщиною..." [3, с. 80-81]. Сам образ Гетьмана – немовби симбіоз, дещо схожий на сатиричне висміювання автором президентів, але він взагалі не вимагає від читача якихось розумових зусиль задля створення асоціативного ланцюга.

Роль рятівника світу віддана українському розвіднику Ігорю Гайдуку, який повернувся зі служби в Конфедерації Держав Північної Америки. Герой поступово бере участь у політичних інтригах, заговорах та підступних змовах. Незважаючи на бажання та спроби уберегти державу від агресії з боку Чорної Орди, його наміри виявляються безуспішними.

Опинившись у скрутній ситуації, будучи звинуваченим у злочині та розшукуваним, єдине, що його рятує – прихильність першої леді Північної Америки Ширлі Ван Лі, із якою у студентські роки мав роман. Як ми дізнаємося згодом, Ширлі була вагітна від Ігоря, але вийшла заміж за Ендрю Ван Лі – американця китайського походження, майбутнього Президента Конфедерації. Досить цікава та комічна ситуація, що підсилюється інформацією про подвійну гру Ігоря: він заробляє великі гроші на таємних військових проєктах, а для того, щоб ніхто про це не дізнався, спить із касиркою банку "Контіненталь" Ліндою Кенворсі [3].

Ігор Гайдук взагалі досить показовий персонаж. Інколи його вчинки примітивні, а мотивація – відсутня. Так, наприклад, читаючи у літаку статтю про смертохристів та їх появу, герой зазначає, що це "божевільна гидота", тому кілька разів відволікається, але все одно продовжує її вивчати зі словами: "Доведеться читати цю маячню далі, ось тільки незрозуміло для чого" [3]. Хоч вороги України й бояться Гайдука, повернувшись на батьківщину зі Штатів, він постійно перебуває у якомусь дивному та млявому стані, взагалі не розуміючи ситуації. Таким чином події роману розвиваються не за дуже сприятливим сценарієм, однак із бивствами, закулісними інтригами та бійками.

Релігійний аспект історії самому герою та твору загалом дається досить важко, незважаючи на те, що образ "смертохристів" дав назву роману Ю. Щербака. Автор чудово змалював персонажів, які засідають у Києво-Печерській лаврі, закликаючи всіх не вірити у Воскресіння та поховати тіло Христа на території Лаври із обов'язковим написом: "Віднині всі вільні. Христос помер" [3]. Таким смертохристам протистоять так звані воскресохристи на чолі з отцем Іваном. Його доля хоч і трагічна (смерть наприкінці роману від рук лаврських ченців), проте сам образ ідеологічно вивірених: "...він свято вірив у прикмету: якщо жінка, яка втратила дитину через аборт чи смерть, з'їсть яблуко до Яблучного Спасу, її дитина на небі буде скривджена і не матиме свого яблука. Він завжди казав про це у своїх проповідях напередодні серпневих свят" [3]. Усі інші персонажі роману перебувають далеко відносно релігійних процесів, як і головний герой: "Все християнство з його Євангеліями, заплутаними конфесійними справами, конфліктами, молитвами, ритуалами – все недосяжне для розуміння Гайдука" [4]. Його так зване "навернення" наприкінці роману викликає незрозумілі емоції: насправду невідомо, необхідно зворушитись чи посміятися з його електронного листа, адресованого "...таємно, особисто Сину Божому Ісусу Христу з Назарета" [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коскін В., Бондаренко С. Юрій Щербак: Люди без моралі без моралі – це смертохристи. URL: <http://www.vox.com.ua/data/publ/2011/05/18/yurii-scherbak-lyudy-bez-morali-tse-smertohrysty.html> (дата звернення: 04.10.2020).
2. Онишкевич Л. У Вашингтоні відбувся круглий стіл за романом Юрія Щербака "Час смертохристів: Міражі 2077 року". Літературна Україна. 2013. № 3. С. 4. URL: <https://studfile.net/preview/8112341/> (дата звернення: 01.10.2020).
3. Щербак Ю. Час смертохристів: Міражі 2077 року. URL: <http://litakcent.com/2012/01/10/chas-smertohrystiv-ta-pomidory-vbyvci/> (дата звернення: 04.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Бондаренко

УДК 81.38(82-3)

Тарасенко Ю. І.

ОБРАЗ БУНТАРКИ У РОМАНІ С. КОЛЛІНС "ГОЛОДНІ ІГРИ"

У статті розглянуто стилістичні засоби актуалізації образу бунтарки у романі С. Коллінс "Голодні Ігри", описано їх вираження через аналіз вербалізації складників концепту "бунтарство".

Ключові слова: образ, образ бунтарки, концепт.

The article focuses on revealing stylistic means of S. Collins' novel "The Hunger Games" and describes their expression via the verbalized components of the concept of rebellion.

Key words: stylistic means, image of rebellion, concept.

Актуальність теми визначається її відповідністю загальній спрямованості лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних розвідок на виявлення лінгвокультурних особливостей персонажних образів та механізмів їх формування в художніх текстах. Актуальність підсилюється відсутністю досліджень художнього образу жінки бунтарки та ідіостилю роману антиутопії С. Коллінс.

У контексті цієї статті спираючись на концепцію Л.І. Белехової та праці учнів її школи, художній образ жінки, бунтарки зокрема, розуміємо як триєдиний лінгвокогнітивний конструкт, що інтегрує передконцептуальну, концептуальну й вербальну іпостасі [2, с. 15]. Передконцептуальна іпостась – це імплікативні ознаки архетипів, що втілені в художньому тексті і мають бути реконструйовані шляхом інтерпретативного й архетипного аналізу фрагментів тексту, в яких йдеться про жінку бунтарку. Концептуальна іпостась структурована складниками концептів та їх розширеннями у концептуальні схеми (метафоричні, метонімічні чи оксиморонні) [1, с. 23-30].

Слід зауважити, що, поняття "концепт", то у сучасній лінгвістиці він тлумачиться як ментальна репрезентація думки, яка включає описання важливих якостей класу або поняття через вербалізовані у тексті складники концепту [4, с. 33]. Зважаючи на рамки статті, ми не станемо аналізувати передконцептуальну та концептуальні іпостасі образу, а лише вербальну, тому прослідкуємо особливості вербалізації концепту "бунтарство" у художньому дискурсі Сьюзен Коллінс.

Кембриджський словник англійської мови подає таке визначення терміну "бунтар" – "a person who is opposed to the political system in their country and tries to change it using force" (людина, яка протистоїть політичній системі в своїй країні і намагається змінити її за допомогою сили) [1]. Тобто, бунтарем вважається людина, яка чинить опір або піднімає зброю проти уряду чи правителя своєї країни. Вираження непокірності у тексті здобувається за допомогою граматичних конструкцій, наповнених лексичними одиницями зі значенням бунтарства: *"Her chances of being chosen so remote that I'd not even bothered to worry about her. Had not I done everything? Taken the tesserae, refused to let her do the same?"* [6, с. 19]. У наведеній цитаті ми бачимо, що героїня переживає, але чомусь не хвилювалася за сестру, бо їй здається, що вона зробила достатньо, щоб забезпечити її від участі в Іграх. Вербалізаторами непокірності чи бунтарства тут є такі лексичні поєднання, як *"had not even bothered, to worry about her"*. Крім того, автор використовує час Past Perfect, щоб показати, що дія відбулася в минулому і нічого не можна змінити.

Іншим показовим моментом є ситуація з батьком Піта Мелларка, партнера Кітніс по змаганням. Він приносить їй печиво, показуючи добре ставлення, але у той самий час вона розуміє, що їй доведеться вбити його сина: *"After all, I'll be trying to kill his son soon"* [6, с. 29]. Вбивство завжди пов'язане з випробуванням совісті: *"Katniss, it's just hunting. You're the best hunter I know," says Gale. "It's not just hunting. They're armed. They think," I say. "So do you. And you've had more practice. Real practice," he says. "You know how to kill." "Not people," I say. "How different can it be, really?" says Gale grimly"* [6, с. 30]. У наведеному прикладі показано, що в антиутопічному (тоталітарному) суспільстві у людей не повинно бути почуття совісті, тому що увесь Панем холоднокровно щороку дивиться на те, як підлітки вбивають один одного. Причому в першому і другому дистрикті вважається честю потрапити на Ігри, і діти готуються до цього з ранніх років. Сьюзен Коллінс вдається до використання повторів іменника *"hunting"*, щоб зробити акцент на порівнянні смертельних ігор зі звичайним полюванням. Складник концепту "бунтарство" *вбивство втілюється* метафорично. Концептуальна метафора "мисливство – це вбивство" лежить в основі такого порівняння.

Друга частина роману "Голодні ігри" репрезентує жорстокість організаторів жорстоких змагань, які на полі бою використовують птахів, що імітують людські голоси. Для

Кітніс це був голос сестри: *"There is **nothing** about the bird that suggests it's a mutt. **Nothing** except the horribly lifelike sounds of Prim's voice streaming from its mouth"* [7, с. 221]. Таким чином, для підкреслення сильного духу дівчини С. Колінс уживає синтаксичні конструкції у Present Simple, вказуючи, що дія відбувається у теперішньому часі. Повторення слова *"nothing"* є ключовим моментом у цих реченнях, оскільки це вказує на рішучість головної героїні у своїх діях. Непокірність дівчини виражається у тому, що, почувши крики Прім, вона, хоч й побігла на звук, проте потім вбила пташку, переступаючи через свої болісні відчуття, але розуміючи, що то була не її сестра: *"I silence it with a narrow inits throat. The bird falls to the ground. I remove my arrow and wring its neck for good measure"* [7, с. 221]. Авторка використовує більш-менш короткі граматичні конструкції, що передають різкість подій та їх швидкоплинність.

Крім того, вербалізація концепту бунтарства виражається у кінці другої частини Кітніс і Піт йдуть проти системи, змусивши організаторів оголосити переможцями їх обох. Це призвело до того, що уряд, бачачи в Кітніс загрозу, влаштовує Ігри між переможцями. На них Кітніс звинувачує себе за те, що поставила під загрозу своїх близьких: *"Prim. My mother. Gale. Madge. **I think of them watching me from home. At least I hope they're at home. Not taken into custody by Thread. Being punished as Cinna is. As Darius is. Punished because of me. Everybody"*** [7, с. 190]. До того ж, у даному прикладі вербалізуються ще й категорія неприступності, так як, з одного боку, героїня боїться за людей, імена яких перераховує (їх ще можна розглядати як вербалізатори страху). З іншого боку, дівчина взяла на себе тяжку ношу та змогла змінити правила смертельних змагань, проте досить високою ціною. Вербалізаторами категорії "бунтарства" на прикладі такої цитати можна розглядати через лексичні одиниці, такі як: *"hope"*, *"everybody"*, а також конструкцією: *"I think of them watching me from home"*, тобто Кітніс, не дивлячись на складне положення, все ще думає, що її рідні отримують свободу й повернуться додому. Таким чином, авторка знов використовує короткі односкладні речення, для вираження твердих намірів головної героїні йти проти системи.

Окрім лаконічних граматичних конструкцій текст насичений великими за розміром реченнями: *"... since I **stepped up** to take Prim's place, and now it seems I **have become** someone precious. At first one, then another, then almost every member of the crowd **touches** the three middle fingers of their left hand to their lips and **holds** it out to me"* [6, с. 21]. У подібному прикладі наявні дієслова у різних часових співвіднесеннях: спочатку у Past Simple, показуючи швидко зміну подій, тобто в один момент на сцені стояла Прім, а зараз – Кітніс. Проте основними часовими лініями у даному прикладі є Present Simple та Present Perfect. Так як попередні дії дівчини вплинули на суспільну думку, то ми маємо дієслово у Present Perfect *"have become"*, що показує результат, а вже потім, у теперішньому часі, бачимо, що *"every member of the crowd **touches** the three middle fingers of their left hand to their lips and **holds** it out to me"*. Отже, подібний жест для мешканців усіх дистриктів є знаком непокори, бунтарства та неприйняття "Голодних Ігор". Люди мовчки виказують свою повагу та співучасть дівчинці з шахтарського району.

Наступний бунтівний вчинок Кітніс – це вихід всіх трибутів. Її стиліст бажає, щоб про неї говорили. Тож їй дарують вогонь: *"the girl on fire"*. Таким чином, концепт бунтарства прямо пов'язаний з прізвиськом, яке отримала головна героїня твору: *"What about you, **girl on fire**?"* [7, с. 139]. Так, автор уживає подібну фразу, повторюючи її декілька разів, впродовж всього роману. Дана метафора описує характер дівчини та її бунтарський настрій. Ця фраза стає фірмовою для Кітніс, що ще більше підкреслює марнославство Капітолію, бо вони пам'ятають дівчину лише через її незвичайний наряд. Отже, С. Коллінс використовує слово *"fire"* як неодноразову метафору, щоб наголосити на пафосі столиці Панему та зробити акцент на певних стереотипах краси. Значення метафори *"girl on fire"* змінюється після виходу головної героїні на арену, оскільки організатор ігор використовує її прізвисько, щоб заподіяти їй шкоду: *"The tail end of my jacket **catches on fire** and I have to stop to rip it from my body and stamp out the **flames**....The **fireball** hits a tree off to my left, engulfing it in **flames"*** [6, с. 118]. Таким чином, лексична одиниця на позначення вогнює точною вербалізацією

концепту бунтарства, проте, судячи з цитати, вогонь стає для дівчини пасткою, в яку вона сама ж потрапила, намагаючись замулювати на змаганнях. Крім того, авторка застосовує однокореневі лексичні одиниці, ставлячи акцент саме на цьому слові: "fire", "fireball" та близьке за значенням слово "flames".

Остання візуальна метафора – троянда, натякає на таємницю та унікальність Капітолію. На відміну від інших метафор, ці квіти зберігають однакову символіку у всьому тексті. С. Коллінс використовує зображення таким чином, щоб показати, що хоча Кітніс та її співгромадяни починають повставати проти уряду, вони не повністю пробивають урядові бар'єри наприкінці "Голодних ігор". Коли Кітніс та Піт проходять публічне інтерв'ю з Цезарем Флікерманом, він і Піт жартують про запах троянд, який, здається, існує всюди в Капітолії: "Tell me, do I still smell like roses?, he asks Caesar, and then there's a whole run where they take turns sniffing each other that brings down the house" [6, с. 90]. Таким чином, рози, як і вогонь є своєрідними антонімами один до одного, так як рози – символ капітолійців, а вогонь – протестантів.

Головні герої твору представлені як пара, що теж не вважається звичним у розпал змагань: "Rebellion? I have to think about that one a moment. But when I remember the other couples, standing stiffly apart, never touching or acknowledging each other, as if their fellow tribute did not exist, as if the Games had already begun, I know what Haymitch means" [6, с. 56]. Так, ми бачимо, що авторка використала великі складні конструкції з умовним способом, який включає такі лексичні одиниці як "as if", щоб показати неминучість та марність зусиль, які вкладають головні герої з метою полегшення для себе проходження смертельних ігор. Таким чином, бути ворогами набагато вигідніше у цьому світі, ніж бути друзями: "Presenting ourselves not as adversaries but as friends has distinguished us as much as the fiery costumes" [6, с. 56]. Вони тримаються за руки, щоб продемонструвати єдність їхнього району. Це саме по собі трохи віддає непокірністю ще до початку "Голодних Ігор". До того ж, С. Коллінс вдається до використання антонімів у одній синтаксичній конструкції: "adversaries" та "friends".

Концепт бунтарства досить влучно вербалізується за допомогою метафори. Так, третя частина роману чітко відображає пригноблене суспільство та його гнобителів, тобто капітолійців. Чесний народ потрапив у Панем, щоб боротися й намагався припинити свій голод за рахунок справедливості. Вони зробили пропаганду для показу в столиці, щоб підштовхнути населення до ще більшого бунту: "People of Panem, we fight, we dare, we end our hunger for justice!" [8, с. 39]. У подібному невеликому за розміром реченні є багато таємного змісту. По-перше, "end our hunger for justice" – метафора, яка відсилає до самої назви роману "The Hunger Games". По-друге, авторка знову використовує повторювальні особові займенники множини "we", що привертають увагу та говорять про об'єднання народу з метою протистояння тоталітарному режиму.

Деяко символічним є вибір головної героїні стосовно квітів. Коли маленька Рутт була вбита на полі бою, Кітніс рушає у ліс, щоб знайти яскраві дикі квіти: "A few steps into the woods grows a bank of wildflowers. Perhaps they are really weeds of some sort, but they have blossoms in beautiful shades of violet and yellow and white" [6, с. 159]. За допомогою епітетів "violet", "yellow", "white" авторка показує, що навіть серед темряви та безліч смертей можна знайти щось світле. "Wildflowers" виростили у відносній свободі, таким чином, дівчина шанує пам'ять загиблої з одинадцятого дистрикту.

Порівняння головної героїні з пташкою-пересмішницею робить дівчину ще ціннішою серед свого народу: "The birds fall silent. Somewhere, a mockingjay gives the warning whistle that precedes the hovercraft" [6, с. 160]. Так само, як і лексична одиниця "fire", "mockingjay" відіграє велику роль у становленні концепту "бунтарства" Кітніс. Пташки замовкають у лісі, що є знаком про наближення якоїсь катастрофи. У другій та третій частинах "Голодних Ігор" символ пташки-пересмішниці стає ще більш значущим серед повстанців. Кітніс буквально є новим представником свободи та амбасадором бунтарства.

Текст роману наповнений риторичними запитаннями та внутрішніми монологами: *"What am I going to do? Is there any point in doing anything at all? My mother, my sister, and Gale's family are finally safe"* [8, с. 15]. Кітніс знаходиться у тяжкому положенні після других "Голодних Ігор", вона втратила усе, проте її все ще хвилює доля інших людей, хоча вона втомилася від війни.

Отже, образ жінки бунтарки розуміємо як тривимірну величину, яка включає перед концептуальну, концептуальну і вербальну іпостасі, ознаки яких щільно переплітаються між собою. Формування образу жінки бунтарки відбувається в романі через вербалізацію складників художнього концепту "бунтарство", що слугує виявленню відносин героя та світу, зображеної культурної ситуації та соціальної системи. У такий спосіб концепт "бунтарство" грає головну сюжетно-відтворюючу роль у антиутопічних творах і роман "Голодні Ігри". "Бунтарство" частіше репрезентується через лексичні одиниці протягом усього твору за допомогою влучних та невеликих граматичних конструкцій, задля передачі настрою персонажів й кращого розуміння їхньої поведінки. Окрім того, текст роману насичений реченнями, що вживаються у таких часових лініях, як: Present Simple, Present Perfect та Past Simple. Для концепту "бунтарство" характерні слова символи: "fire", "rose", "mockingjay", "spark", "flame", "wildflowers" "rebellion" тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 К., 2002. – 461 с.
2. Белехова, Л.И. Современная лингвистика в Украине и мире: научные парадигмы, наработки и перспективы. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : "Лінгвістика"*, Херсон: Вид-во ХДУ, Вип. II, 2005, 8 – 15.
3. Колесова А. О. Художній образ Коханої / Коханого в англомовних поетичних текстах ХІХ–ХХ століття : лінгвокогнітивний та гендерний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Колесова Алла Олексіївна. – Херсон, 2012. – 210 с.
4. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М. : Языки славянских культур, 2007. 248 с.
5. Cambridge dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rebel>.
6. Collins S. The Hunger Games – Hardcover. N.Y: Scholastic Press, 2010. P. 400
7. Collins S. Catching Fire (The Hunger Games). New York: Scholastic Press, 2009. – P. 327.
8. Collins S. Mockingjay (The Hunger Games). – New York: Scholastic Press, 2011. – P. 447.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л. І. Белехова

УДК 791:82-92:81'276=133.1=111

Тимощук К.О.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ФРАНКОМОВНІЙ ТА АНГЛОМОВНІЙ ПРЕСІ

У статті розглянуто структурні особливості термінів кіно у франкомовній та англомовній пресі.

Ключові слова: монолексемні терміни, полілексемні терміни.

The article considers the structural features of the cinema terms in the French and English press.

Key words: monolexem terms, polylexem terms.

Актуальність статті зумовлена стрімким поширенням кінематографічного мистецтва, його інтеграційним та глобальним характером, що сприяє появі кінематографічної термінології, яка знайшла своє специфічне вербальне і поняттєве відображення в національних мовах країн, що користуються досягненням кінематографії. У зв'язку з цим важливим видається дослідження особливостей походження, формування та розвитку кінематографічних термінологічних одиниць, які являють собою величезний масив, що використовується не лише у сфері кінематографічної термінології, але і в загальноживаній лексиці, а також у термінологіях суміжних наук і дисциплін.

З точки зору формальної структури всі французькі кінематографічні термінологічні одиниці можна розділити на монологемні і полілексемні терміни.

Творення полілексемних термінів у кінотермінології французької мови відбувається способом синтаксичної та семантичної номінації (транстермінологізації), а також за допомогою запозичення [4, с. 72].

Монологемних термінів у франкомовній пресі майже в три рази менше (31%). Таким чином, вони передають родові поняття та додані до них видові ознаки [6, с. 5]. Так, термін *écran* (m) – *l'écran, surface blanche plane réfléchissant la lumière sur laquelle on projette l'image filmique, peut être constitué de matériaux divers et présenter des formes variées (écran courbe, hémisphérique, triple écran, etc.)*, що означає "екран, плоска біла поверхня, що відбиває світло, на який проектується кінофільм, може складатися з різних матеріалів і представлений в різних формах (кривий екран, напівсферичний, потрійний екран, і т.д.)". В сучасному технологічному світі з'являються нові поняття: *écran (m) métalisé* (металізований кінопроекційний екран), *écran (m) circulaire* (коловий кінопроекційний екран), *écran concave* (увігнутий кінопроекційний екран) [7, с. 125].

Французькі кінотерміни можуть містити у своєму складі від двох до семи компонентів, що дозволяє відносити їх двокомпонентних та багатоконпонентних.

Термінокомпоненти зазвичай з'єднуються за допомогою керування, узгодження чи прилягання [4, с. 25].

Найбільш поширеним є граматичний зв'язок керування. Це пояснюється тим, що прийменниковий тип зв'язку у французькій мові взагалі домінуючий, оскільки вона належить до аналітичного типу мов: *le plateau de tournage* (знімальна площадка), *morceau (m) de film* (фрагмент фільму) [3, с.84].

Друге місце в кінематографічній термінології французької мови посідає граматичний зв'язок узгодження, під час якого відбувається морфологічне уподібнення двох компонентів: *bande original* (саундтрек), *projection (f) muette* (німа проекція).

Прилягання належить до непродуктивного виду граматичного зв'язку у французькій мові через відсутність морфологічного керування: *négatif (m) image* (негативне зображення) [3, с.86].

Говорячи про структурні характеристики англійських кінематографічних термінів, науковці відмічають високу продуктивність і регулярну повторюваність використання певних терміноутворюючих елементів та формування певного кінотермінологічного фонду.

Дивлячись на термінотворчі мовні засоби, кінотерміни можна поділити на три типи:

- терміни-прості слова (*action!* – мотор!, *cast* – склад акторів, *shot* – кадр, *talkie* – звуковий фільм, *montage* – монтаж);
  - терміни-складні слова: (*scriptwriter* – сценарист, *cinematographer* – режисер-оператор, *melodrama* – мелодрама);
  - терміни-словосполучення (*soundeffect* – звуковий ефект, *set decorator* – художник з декорацій, *sound editor* – звукорежисер, *soundtrack* – фонограма) [2, с. 308]
- Серед одиниць термінологічної кінематографічної лексики виокремлюються:
- іменники (*thriller* – триллер, *cast* – акторський склад, *reel* – короткометражний фільм, *film* – фільм, *caption* – субтитр, *shot* – кадр, *subtitles* – субтитри);
  - прикметники (*historical* – історичний, *black* – чорний, *white* – білий, *lead* – головна)

- дієслова (*to act* – грати, *to shoot* – знімати, *to cut* – монтувати, *assemble* – монтувати, *to cast* – розподіляти ролі);
- герундії та віддієслівні іменники (*dubbing* – дублювання, *casting* – розподіл ролей) [2, с. 310].

Щодо багатокомпонентних лексичних одиниць, досліджених у сфері кінематографічної термінології, спостерігається наступна система:

- прикметник + іменник (*silent film* – німе кіно, *animated film* – мультфільм, *rough cut* – чорновий варіант, *talking pictures* – звукове кіно, *black-and-white film* – чорно-білий фільм, *celluloid film* – фільм на кіноплівці, *long shot* – загальний план, *visual editor* – екранний редактор, *medium shot* – середній план, *editing room* – монтажна кімната, *shooting schedule*);
- іменник+іменник (*sound track*, *motion picture*, *director's cut*, *film editor* – графік зйомок, *film clip* – фрагмент фільму, *feature film* – художній фільм);
- іменник+прийменник+іменник (*director of photography* – оператор, *credits* – список організаторів, *subtitles of the film* – субтитри для фільму);
- дієслово+іменник, дієслово+ (прикметник) +герундій (*to shoot a film* – знімати фільм, *to make a film* – знімати фільм, *to change a film* – заміна плівки, *to cast a film* – розподіляти ролі, *to make a (sound-)recording* – записувати) [5, с. 8].

Отже, ми виокремили наступні типи французьких кінематографічних термінологічних одиниць: двокомпонентні та багатокомпонентні. Термінокомпоненти з'єднуються за допомогою керування, узгодження чи прилягання. Англійська кінематографічна термінологія тяжіє до створення багатокомпонентних термінів, що передають складну внутрішню багатоаспектність цих понять. Таким чином, багатокомпонентні терміни сприяють подальшій деталізації термінів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-русский словарь кинотерминов [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://festagent.com/ru/dictionary/>.
2. Куц, Е. О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінотермінів англійської мови [Текст] / Е. О. Куц // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр.. Чернівці : ЧНУ, 2014. Вип. 690/691: Германська філологія. С. 308-313
3. Лоскутова Н.М. Кінематографічна термінологія: структура та семантика (на матеріалі французької та української мов): дис. ... канд. філ. наук : 10.02.17 / Одеса, 2016. 339 с.
4. Дейлі Г. Сучасна кінематографія : становлення та історія розвитку / Г. Дейлі : [переклад з англійської мови В. Вовка, С. Семенця, Т. Яхєєвої]. К. : Інтелсфера, 2002. 297 с.
5. Houston D. The Sounds Of Trek. *Starlog*. 1979. № 26. P. 52–53.
6. Gascoin P. Tonya Kinzinger. Objectif mode. *Journal*. 2006. № 1037. P. 6-8.
7. Journot M.-T. *Le vocabulaire du cinéma : vocabulaire*. Paris : Librairie Hachette, 1986. 1196 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Голотюк

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У межах статті розглянуто засоби формування громадської думки у сучасному соціумі. Увагу зосереджено на мовних засобах маніпуляції в американській газеті "New York Times" і новинах телеканалу CNN.

Ключові слова: засоби масової інформації, мовне маніпулювання, праймінг, фреймінг.

The article considers the means of forming public opinion in modern society. Much attention is given to linguistic means of manipulation in the American newspaper "New York Times" and CNN news.

Key words: mass media, language manipulation, priming, framing.

Кожного дня на екранах телевізорів ми перегледаємо великий обсяг медійної інформації. За ранковим сніданком, у метро на шляху до університету, в кав'ярні неподалік від власного будинку, на вечірньому кіносеансі ми сприймаємо той контент, який прямо впливає на нашу свідомість. А враховуючи той факт, що сучасна людина і дня не може прожити без власного смартфона – ми можемо впевнено стверджувати, що медіаконтент є одним з ключових факторів, що впливає на формування суспільної думки.

На сьогоднішній день, об'єктивною закономірністю розвитку інформаційного суспільства є інтенсифікація інформаційних процесів. Ці процеси за допомогою засобів масової інформації можуть впливати як позитивно (пропаганда й поширення у житті суспільства високих культурних цінностей, виховання людей на зразках світової культури, що сприяють усесторонньому розвитку людини), так і негативно, призводячи до інформаційних перевантажень, що, у свою чергу, послаблює здатність мислити, міркувати.

Одна з провідних телекомпаній CNN кожного дня збільшує кількість своєї глядачів. Звідси виникає питання: "Як їм вдається не лише втримати глядача перед екраном, а й залучити їх все більшу кількість?". Відповідь є очевидною. Мас-медіа застосовують велику кількість засобів впливу на свідомість глядача. Це робиться настільки вдало, що ми вже не розуміємо, що через звичайні новини нами маніпулюють, змінюють наші погляди та переконання. Влучно характеризує такий вплив концепція "глобального села" Маршалла Маклуена. Вона полягає у тому, що на сьогоднішній день весь світ став "стисненим" і новини у ньому настільки швидко поширюються, як плітки в невеликому селі, де його жителі один одного добре знають [2, с. 149].

Навіть у політичній науці та медіазнавстві вже існує таке поняття як "ефект CNN". Воно означає вплив цілодобових каналів новин на прийняття серйозних рішень політичними діячами на рівні урядів і міжнародних організацій. Жан Бодрійяр у своєму нарисі "Війни в затоці не було" влучно описав такий вплив. Під час війни на Близькому сході відбувалася трансляція цих подій на телеекранах. Проте глядачі через призму засобів впливу зі сторони мас-медіа сприймали інформацію дещо у спотвореній формі [1, с. 63-64].

Найчастіше ми можемо спостерігати використання праймінгу і фреймінгу під час розповсюдження медіаконтенту. Тому розглянемо особливості цих двох методів більш детально.

Праймінг використовується у медіаконтенті різного формату. За допомогою однієї думки, яка є провідною у конкретному потоці інформації, відбувається формування в уяві споживачів такої інформації схожих думок. Ефект праймінгу може бути як позитивним, так і негативним. Наприклад, перегледаючи насильницьку сцену у фільмі, виникає більша ймовірність повторення цих дій у глядача. Або ж навпаки, безкорислива допомога іншим людям буде спонукати глядачів робити такі ж добрі вчинки.

Ефект фреймінгу є переважно негативним, адже він створює уявні рамки у свідомості людей. Це стримує їх розвиток та бажання до самовдосконалення. Навіть якщо у людини є вроджений талант до чого-небудь та потенціал, вона може його не використати із-за певних обмежень у її свідомості. Фреймінг є засобом маніпуляції, які використовують для керування думками різних соціальних груп.

"The New York Times" – газета світового масштабу, яка здатна змінити погляди читачів. На її сторінках розміщені найскандальніші новини, найцікавіші інтерв'ю з популярними людьми, рейтинги основних брендів, інтригуючі розповіді про політику. Вперше сторінки цієї газети були надруковані у 1851 році і до сьогодні ми маємо до них доступ. Минуло вже багато часу з моменту першого видання, але газета розвивається і нині. Результат такого прогресу ми вже можемо побачити не лише у паперовій формі, а й в онлайн-режимі [5].

Основні зміни в "The New York Times" полягали у переході від друкованого формату газети, до її електронної форми. Тривалий час акціонери компанії та головні менеджери відмовлялися від діджиталізації своєї роботи. І це ледве не погубило журнал. Адже майже вся читацька аудиторія віком від 18 до 35 років замінила паперові сторінки на онлайн-видання газет. Саме з 2010 року почалася поступова інтеграція "The New York Times" в інтернет-простір [5].

Переглядаючи сторінки популярної газети "The New York Times", ми бачимо, що усі статті є надзвичайно легкими для сприйняття. Їх автори та редактори не використовують складних конструкцій, не поширеної серед загальних мас термінології. І це не випадковість, адже чим простіший буде матеріал для його сприйняття читачем, тим краще люди будуть поглинати подану інформацію. Редактори всесвітньовідомої газети застосовують концепцію, за якої рівень складності опублікованого матеріалу повинен бути на 10 % нижчим за середньостатистичний рівень інтелекту людей. І як ми бачимо, "The New York Times" вдало застосовує цю концепцію, залучаючи при цьому кожного року все більшу читацьку аудиторію [4].

Наступна особливість цієї газети – це помірна хаотичність та фрагментарність у розміщенні статей. Беручи до рук вище розглянуту нами газету ми вже на першій сторінці бачимо, що невеликі за розміром статті розміщені на ній нібито уривчасто. Хоча дана хаотичність насправді має лише видимий характер. І зазвичай теми цих статей є сумісними між собою та написані в одному стилі [4].

Ще одним засобом маніпуляції є уривчастість повідомлень. Беручи повну й поширену статтю, редактори залишають для друку лише частину. Фактично газета самостійно, або за чієюсь вказівкою, визначає значущість фактів для читача. Саме таким чином змінюється контекст повідомлень і реальні події можуть бути спотворені саме із-за неповноти інформації.

Ми можемо регулярно бачити на сторінках "The New York Times" такі слова як "Сенсація! Сенсація!". І це не просто слова для залучення уваги, а сильний засіб маніпуляції. Адже сенсаційність та терміновість повідомлення не дає ніякої можливості повно та свідомо сприйняти інформацію читачем. Тобто вони не можуть критично оцінити матеріал та проаналізувати його зміст більш детально. За допомогою цього засобу маніпуляції можна так подати інформацію, що читач не матиме чіткого та об'єктивного уявлення про ту чи іншу подію [4].

Як відомо, "The New York Times" завжди стежить за всіма політичними подіями країни. Вона мала негативний досвід щодо введення статистики голосів на виборах президента. Адже якщо раніше передрукувати весь тираж газети з новою статистичною інформацією було не можливо, то за допомогою онлайн-системи це можна зробити за лічені хвилини. Це є явною перевагою переходу газети до електронного формату.

Останні вибори президента, на яких переміг Дональд Трамп, також були цікавим об'єктом для газети. Її редактори зрозуміли, що аудіоверсія політичних подій більше зацікавила молодих людей, ніж паперовий та електронний формати. Хоча діючий президент

США розкритикував газету, це призвело до протилежного ефекту. Адже після його запису про "The New York Times" у Twitter, кількість читачів газети значно зросла. І ця подія завжди залишиться яскравою історією у житті газети [5].

Основною своєю перевагою "The New York Times" вважає направленість на самого читача. Вони не женуться за великою кількістю переглядів сторінок та малоприбутковою рекламою. Газета вже протягом багатьох років розміщує на своїх сторінках лише якісний контент, який може зацікавити кожного читача. Компанія пишається своїми професійними журналістами. Їх журналісти працюють на сьогоднішній день вже у 150 країнах, що становить 85% всіх держав світу [3].

Отже, підводячи підсумки, ми можемо впевнено сказати, що сьогодні мас-медіа використовують різноманітні засоби впливу на формування суспільної думки. На прикладі всесвітньовідомої газети "The New York Times" та новин телеканалу CNN ми розглянули які саме засоби маніпулювання та стилістичні засоби слугують для приховування або спотворення інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воловик Д.В. Інформаційно-комунікаційний вимір дипломатії початку XXI століття. Науковий вісник дипломатичної академії України. Випуск 20 (1). 2013. С. 62-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2013_20%281%29__10
2. Приходькіна Н.О. Основні положення концепції Герберта Маршалла Маклюена в контексті виникнення феномена медіаосвіти. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 142. 2017. С. 145-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_34
3. Інтернет-видання "Blog.Imena.UA". URL: <https://www.imena.ua/blog/the-new-nyt/>
4. Інтернет-видання "Media Sapiens". URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/10579/2011-01-15-zmi-zasobi-manipulyuvannya-informatsieyu/>
5. Сайт "Телекритика". URL: <https://telekritika.ua/kak-the-new-york-times-vyzhila-v-vek-podryvnyh-innovacij/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Короткова

УДК 070.303.4

Тонг Нгок Ань

ПОНЯТТЯ "СТАТТЯ" В УКРАЇНСЬКОМУ ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВІ

У статті аналізуються визначення, які пропонують українські науковці та журналісти-практики щодо базового жанру аналітики – статті. Охарактеризовано сильні і слабкі сторони дефініцій, спрогнозовано траєкторію подальшого розвитку жанру статті в українських мас-медіа.

Ключові слова: стаття, жанр, журналістика.

The article analyzes the definitions offered by Ukrainian scientists and practicing journalists in relation to the basic genre of analytics – articles. The strengths and weaknesses of the definitions are characterized, the trajectory of further development of the article genre in the Ukrainian mass media is predicted.

Key words: article, genre, journalism.

Жанр "стаття" в українській науці про журналістику належить до так званих академічних, сталих жанрових форм аналітики. Його називають основним, провідним, базовим серед інших аналітичних жанрів. Така позиція журналістикознавців, на нашу думку,

цілком заслуговує уваги, оскільки стаття є найбільш складною для написання і в той же час найбільш визнаною серед читачів формою подання актуальної проблемної ситуації в традиційних текстових медіа.

Історично жанр "стаття" виник у лоні суспільно-гуманітарних наук. Ним послуговувалися філософи античності, ритори, мовознавці, літературознавці, критики тощо. В українському журналістикознавстві цей жанр виник порівняно пізно, у ХІХ ст. Н. Орлова у статті "Нагромаджувальний період формування наукової мови українського журналістикознавства (ІХ ст. – 70-ті рр. ХІХ ст.)" зауважує: "Наприкінці ХVІІІ – І пол. ХІХ ст. на тлі історичного процесу становлення української нації формується українська літературна мова, на етнічних землях України виникає газетно-журнальна справа, починається процес стихійного накопичення понять пресової журналістики – базису наукової мови журналістикознавства" [5, с. 28]. Саме в перших журналістикознавчих працях І. Франка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Павлика, Б. Грінченка та ін. фіксуємо терміновживання слова стаття як жанру журналістики.

Метою наукової розвідки є аналіз дефініцій жанру стаття в українському журналістикознавстві.

Журналіст-практик, літературний критик, видавець, херсонський письменник В. Піддубняк у власній лексикографічній праці "Словник журналіста і видавця" використовує описовий метод для дефініції журналістикознавчих понять: "стаття – один із складних газетних і журнальних жанрів, який вимагає особливої майстерності літературного викладу; одиниця матеріалу у друкованому виданні. Науковий, публіцистичний твір розміром від 200 рядків. ... вирізняється найбільшою порівняно з іншими жанрами широтою узагальнень, глибиною аналізу фактів і явищ. Події тут досліджуються у порядку від узагальнення до частковостей. ... основне повідомлення є висновком або прогнозом з використанням численних фактів і свідчень" [6, с. 78]. На нашу думку, автор у визначенні жанру "стаття" наводить його характеристику. Цінним є те, що В. Піддубняк сказав про широке значення поняття "стаття" в журналістиці: це будь-яка публікація в пресі (саме у такому аспекті вживають слово стаття читачі газет і журналів).

Також доволі суперечливим є твердження про те, що у статті досліджуються події. За законами жанру предметом статті є проблеми, конфлікти, проблемні ситуації, а не події.

К. Серажим, розглядаючи традиційні аналітичні жанри, у навчальному виданні "Текстознавство" подає таке визначення: "Стаття – порівняно невеликий за обсягом публіцистичний твір, який характеризується широким та глибоким аналізом фактів. У ньому здебільшого аналізується та узагальнюється багатий фактологічний матеріал, що слугує розкриттю конкретної теми, навколо якої він синтезується. Думка розгортається логічно, доказово, аналітично. Саме на розвитку думки і засновується стаття" [7, с. 305]. На нашу думку, дослідниця не зовсім коректно сказала про "невеликий за обсягом" матеріал, оскільки традиційно стаття – це доволі великий текст.

І. Михайлин у словнику-довіднику "Журналістика" пропонує доволі вдалу і точну дефініцію: "Стаття – найважливіший аналітичний жанр журналістики, що на підставі розгляду та зіставлення значної групи фактів чи ситуацій ґрунтовно і глибоко, з науковою точністю трактує, осмислює і теоретично узагальнює проблеми соціальної дійсності" [1, с. 251].

У словнику Ю. Бондаря "Мас-медіа у термінах і визначеннях" дефініція жанру статті взята з "Великого тлумачного словника сучасної української мови": "стаття – жанр публіцистики, твір у пресі, збірника чи альманахах, широке, поглиблене дослідження на ту чи іншу важливу тему" [4, с. 157]. Таке трактування для фахового лексикографічного видання з журналістики надто загальне і не відображає специфіки жанру статті.

О. Підлуцький у колективному навчальному посібнику "Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво" пропонує таке визначення: "Стаття як жанр – це публікація, що аналізує певні актуальні ситуації, процеси, явища, закономірні зв'язки, що лежать у їхній основі, з метою визначення їхньої суспільної (політичної, економічної, культурної тощо)

значущості й у з'ясуванні того, які позиції слід зайняти, щоб підтримати чи усунути таку ситуацію, такий процес, таке явище" [2, с. 144]. Ця дефініція надто ускладнена синтаксичними зворотами, зазначенням мети, жанрових особливостей таких публікацій.

На нашу думку, найбільш ґрунтовне визначення подав Г. Кривошея у посібнику "Теорія і практика журналістики": "стаття – аналітично-публіцистичний жанр, у якому на основі аналізу й узагальнення фактів, подій і явищ матеріального та духовного життя суспільства розробляються певні теоретичні питання, аналізуються, досліджуються суспільнознавчі проблеми, визначаються шляхи та засоби їх вирішення" [крив, с. 91]. Саме цю дефініцію використовуватимемо у своїх подальших журналістикознавчих дослідженнях.

Загалом жанр статті сьогодні поряд із іншими традиційними жанровими формами зазнає трансформацій та змін. Це пов'язано із багатьма чинниками: політичними, економічними, комунікаційними, впливом читачів на контент, творчою складовою журналістської праці.

Через зниження інтересу аудиторії до паперових газет та журналів, редакції закривають друковані версії, переходять в онлайн. Наприклад, авторитетний аналітичний тижневик "Дзеркало тижня" з 2020 року припинив існування як паперова газета. Відповідно зменшується кількість текстів у традиційних жанрових формах.

Електронна природа нових медіа формує нові форми жанрів. Уже сьогодні колишня стаття набула мультимедійних форм і представлена в інтернет-виданнях як лонгвід. Прогнозуємо подальші зміни в жанровій системі, основним чинником яких стане вплив інтернет-середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І.Л. Михайлин. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
2. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво : навчальний посібник / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко та ін. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 287 с.
3. Кривошея Г.П. Теорія і практика журналістики : навч. посібник. Київ : Книжкове вид-во НАУ, 2007. 220 с.
4. Мас-медіа у термінах і визначеннях : корот. Слов.-довід. : навч. посіб. / Уклад. Ю. В. Бондар. Київ : МАУП, 2005. 224 с.
5. Орлова Н.В. Нагромаджувальний період формування наукової мови українського журналістикознавства (IX ст. – 70-ті рр. XIX ст.) // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика" : 36. наук. пр. Випуск 30. / Херс. держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2017. С. 26-30. URL: <https://docplayer.net/107161615-Naukoviy-visnik-hersonskogo-derzhavnogo-universitetu-seriya-lingvistika.html>
6. Піддубняк В. Г. Словник журналіста і видавця. Херсон : ХМД, 2005. 120 с.
7. Серажим К. С. Текстознавство : підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 527 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Орлова

УДК 811 . 161. 2'373 . 23

Турчина Д.В.

ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У РОМАНІ ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ"

У статті розглянуто роль власних назв у художньому тексті, проаналізовано принципи номінації та особливості вживання їх у контексті.

Ключові слова: антропонім, власне ім'я, номінація, мотив номінації, принципи номінації, критерії номінації.

The article considers the role of proper names in the literary text, analyzes the principles of nomination and the peculiarities of their use in context.

Key words: anthroponym, proper name, nomination, motive of nomination, principles of nomination, criteria of nomination.

У художньому тексті виявляються всі грані ономастичного простору антропонімів: зокрема, здатність їх до різноманітних комбінацій, можливість розгортання ономастичних рядів, конотативні властивості їх тощо. Тому Ю. Карпенко літературну ономастику визначають як "гру" загальнономовними нормами, здійснювану автором" [1, с. 12].

На думку науковця, антропонімія художнього твору заслуговує окремого ґрунтовного вивчення як з теоретичного, так і з практичного погляду, оскільки антропоніми відіграють важливу роль у розкритті головної теми та ідеї, авторського задуму та сюжету, вони є ключовими словами у складній композиції художнього тексту [1]. Добір митцем власних імен чітко підпорядковується меті якнайповніше розкрити образ, подати власну оцінку або виявити ставлення до персонажа. Тому письменники послуговуються вже існуючими або створюють нові оніми на основі наявних моделей, що дає змогу читачеві якісно сприймати художній текст через низку асоціацій, які впливають на розуміння твору.

Актуалізація ономастичних властивостей онімів, за визначенням М.Полякова, коли з цілого спектру особливостей їх у конкретній ситуації мовлення яскраво висвітлюється одне чи кілька забарвлень, підпорядковані певним закономірностям, що залежать від причин вибору або створення власного імені для певного об'єкта, становить мотив номінації [2, с. 84-85].

Критерії, на основі яких структурується онімний простір, – це сукупність ознак, з-поміж яких виокремлюють загальнономовні, диференційні, специфічні особливості власних назв. Тому систематизація в ономастиці, на думку А. Суперанської, В. Сталтмане, Н. Подольської "здійснюється за різними принципами: за типами іменованих об'єктів, за мовною належністю назв, за характером лексичних основ, за формальними показниками, на основі типологічної, хронологічної, генетичної спільності назв і т. ін." [3, с. 203]. Можливе групування онімів і за іншими особливостями. Тому схема класифікації та систематизації ономастикону залежить передусім від завдань, що поставлені перед дослідниками. Ураховуючи це, ми виділили такі принципи номінації осіб у романі Любка Дереша "Культ":

Номінація осіб за віком: учням і підліткам автор дає імена: *Юрасик, Юра, Тимко, Іра, Дарця Борхес, Семпльований* тощо. Часто для позначення віку автором добирається до оніма відповідне вербальне оточення: *кумпель Сергій Мокоша, кохана Соломія, вуйко Андрій, пан Юрій, пан Андрій*. Людей середнього віку та літніх він називає на ім'я: *пан Ярослав, Андрій Ярославович, пан Вайсготт, Банзай, Дмитро Дмитрович Хорса, Держислава Черевуха, Вітайль Ханігін-Тичинда та ін.*

Наприклад: *Мене звали Дарця Борхес, я горжуся тим, що прочитала всього кінга* (с. 20); *Семпльований задер голову, явно зраділий, що його зауважили* (с. 21); *Багато хто запитував його, чи він, бува, не той Юрко Банзай* (с. 8); *Банзаїв найкращий кумпель – Сергій Мокоша, який усім представлявся як Доц, знайшов безтямного Юрка у квартирі на кухні...* (с. 10); *Директора звали Андрій Ярославович* (с. 12); *Він познайомився з Держиславою Черевухою..., викладачкою світової літератури* (с. 17). Отже, на вік натякає як на форму імені, так і лексичне оточення.

Номінація за соціальним станом: *директор Андрій Ярославович або пан Андрій*. Наприклад: *Директора звали Андрій Ярославович* (с. 12);

Часто у тексті письменник не дає імені тій чи тій особі, вказавши лише на її соціальний статус: *Нарешті на горизонті з'явився завуч* (с. 25); *Вчителька вже повернулася до норми й продовжувала лекцію* (с. 26);

Номінація за професією, родом занять: *психолог пан Дмитро, хімік пан Ярослав, письменник, за професією вчитель географії – Вітайль Ханігін-Тичинда та ін.* Наприклад: *Психолог був лисим старим чоловіком з молочною кущою бородою. Повністю його звали*

Дмитром Дмитровичем Хорсою, однак він усіх просив називати його просто Дімою (с. 15); Він запізнався із вчителем української мови та літератури паном Лісуном..., та його дружиною – панею Полісункою.. (с. 16);

Поява словосполучень власних імен зі значенням додаткової ознаки пов'язана з необхідністю називати другорядних персонажів. У цьому контексті дві характеристики особи – наявність імені та назва професії – додають розповіді відтінку розмовності, розширюють відомості про дійову особу: *Викладач біології – Інокентій Ярилов, у миру Кеша, .. сидів в аудиторії, посміхаючись в очікуванні файної забави* (с. 19); *Він познайомився з Держиславою Черевухою..., викладачкою світової літератури* (с. 17).

За родинними стосунками героїв або стосунками "приналежності" письменники іменують групу другорядних персонажів, близьких до оточення головних героїв. Її не зовсім точно можна назвати безонімною, оскільки він виступає одним із видів онімів. У таких позначеннях сама особа не іменується, але вказується на її стосунки до іншої особи, названої антропонімічно. Складається враження, що автор шкодує імені для цих осіб, щоб не засмічувати поле сприймання читача, його пам'ять. Безонімна номінація стосується тільки другорядних персонажів. Наприклад: *Його тато хотів, щоб син пішов по батькових слідах і став юристом* (с. 9); *Банзай збирався приїжджати до тата й бабці лише за рештою речей* (с. 9); *Тато як звично. був на роботі. Баба сиділа вдома* (с. 24); *Тоді баба закривала Дінку в буді, підкликала мене малого і казала..* (48).

Отже, система найменувань персонажів у романі Любка Дереша "Культ" містить у собі різні способи номінації, добір яких залежить від необхідності вказати на вік особи, рід занять, стосунки тощо, що подає інформацію про дійову особу. Номінація персонажів часто залежить від ситуації мовлення, ступеня значущості особи в художньому творі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко Ю.А. Стилистические возможности топонимических названий // *Питання стилістики української мови в її взаємозв'язку з іншими слов'янськими мовами.*: тези доп. міжвуз. наук. конф. Чернівці, 1963. С. 17-20.
2. Поляков М.Я. Вопросы поэтики и художественной семантики. М., 1986.
3. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская; отв. ред. А. П. Непокупный. М.: Наука, 1986. 256 с.
4. Дереш Любка Культ. Харків, 2006. 240 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Г. Окуневич

УДК 378.016

Фуглевич К. А.

ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ ЯК ОЗНАКА МЕДІАГРАМОТНОСТІ

У статті розглядаються актуальне питання медіаграмотності в період пандемії коронавірусу. На конкретних прикладах проілюстровано критерії перевірки інформації на правдивість та достовірність, проаналізовано поширювані фейки у соціальних мережах

Ключові слова: фейк, достовірність, перевірка інформації, медіаграмотність, маніпуляції.

The article considers the topical issue of medialiteracy during the coronavirus pandemic. Specific examples illustrate the criteria for verifying information for truthfulness and reliability, analyze the spread of fakes on social networks

Key words: fake, reliability, information verification, media literacy, manipulations.

Сьогодні XXI століття – це інформаційне століття, в якому відбувається надшвидкісний потік інформації. Тому наразі питання медіаграмотності є актуальним, оскільки важливим для сучасної людини стає здатність критично й усвідомлено сприймати, оцінювати медіатексти, медіаінформацію, розпізнавати маніпуляції, фейки, пропаганду тощо.

Крім того, 2020 рік приніс людству пандемію, що спричинив вірус Covid 19. Більшість населення опинилося в інформаційному вакуумі, коли була відсутність достатня кількість інформації у певному середовищі чи на певній території. У такій стресовій та кризовій ситуації людина потребує значно більше інформації. Основним джерелом інформації, новин в цій ситуації були соціальні мережі. Саме вони стали джерелом фейків, дезінформації, маніпуляцій.

Важливим для громадськості є вміння розпізнавати неправдиву, фейкову, маніпулятивну інформацію. Серед основних критеріїв перевірки інформації, як вважає дослідниця О. Рембецька, є:

- перевірка наявності у публікації вказівки на країну, місто, де відбулася подія; дати, коли сталася подія;
- перевірка першоджерела та авторства;
- перевірка експертних думок, хто про це говорить, чи справі це експерт у цій галузі, чи наявні думки 2-3 різних експертів;
- перевірка інформації на офіційних сайтах організацій, інших відкритих джерелах інформації;
- перевірка фотоматеріалів щодо справжності [4, с. 193].

На конкретних прикладах проаналізуємо поширювані повідомлення, вказавши на правила перевірки інформації.

Останнім часом у соціальних мережах, батьківських чатах, групах у вайбері поширювалася інформація про, ще дистанційне вимірювання температури є шкідливим, впливає на склад крові людини, несе навіть смертельні наслідки. Автори цього повідомлення стверджують, що школи, дитячі садочки, магазини використовують дешеві, так звані "технічні пірометри", в інструкції яких зазначено про зміни різного роду поверхонь, крім температури тіла людини та тварин. У повідомленні зазначається, що ці апарати діють на основі лазерного вимірювання і пропускають лазер через організм людини, чим і зумовлюється шкідливий вплив.

Таке повідомлення є абсолютним фейком, можемо навести декілька спростувань. По-перше, якщо перевірити статистику смертності від використання медичних або побутових вимірювачів температури, то переконаємося, що її не існує, не зафіксовано у світі жодного випадку. По-друге, вимірювання температури здійснюють виключно побутовими та медичними дистанційними термометрами. Потужність випромінювання лазера на таких пірометрах становить не більше 5 мВт (міліват), що є абсолютно безпечним, хоча медичні працівники застерігають про неможливість наведення лазера на очі людини, адже воно може спричинити пошкодження зору. По-третє, технічними пірометрами не можна вимірювати температуру тіла людини, оскільки вони мають величезну похибку – до 5-10°C.

Отже, повідомлення про небезпеку вимірювання температури дистанційними засобами із зображення дитини, на яку наводять термометр, є фейком, який можна віднести до панічних, оскільки їхня мета – спричинити паніку серед громадськості.

Ще одним з поширюваних у соціальних мережах був фейк про різні фази захворювання на Covid 19, симптоми та поради про лікування. Ця інформація була дуже ретельно виписана, чітко структурована, складалася з декількох блоків, містила алгоритми дій. Однак, якщо звернутися до офіційних джерел, якими на сьогодні є офіційні сайти: Всесвітньої організації охорони здоров'я (<https://www.who.int/countries/ukr>), Міністерства охорони здоров'я України (<https://moz.gov.ua>), Центру громадського здоров'я МОЗ України (<https://phc.org.ua>), Урядового сайту COVID 19 – (<https://covid19.com.ua>), то зрозуміємо, що самолікування не припустиме при симптомах COVID 19. ВООЗ, МОЗ стверджують, що при

вияві ознак захворювання – лихоманка, підвищена температура, утруднене дихання, треба негайно звертатися до лікаря.

Автори фейкової інформації виділили 3 фази захворювання: 1 фаза – початок захворювання, 2 – запалення, 3 – видужання. Проте за офіційними джерелами інформації, таких стадій не існує, на думку лікарів, між зараженням і появою симптомів може пройти 2-14 днів, все доволі індивідуально і залежить від складності перебігу. Тому ці фази, вказані дні прояву тих чи інших симптомів плутають читачів.

Досить дивними видаються методи лікування на кожній із стадій хвороби. На другій стадії (запалення) у повідомленні радять пити більше води до півтора літра в день і вживати вітамін С. Як відомо усім, самолікування шкодить здоров'ю, тому ВООЗ, МОЗ категорично заявляють про необхідність негайного звернення до лікаря при перших симптомах хвороби.

На останок у повідомлення стверджується про необхідність вживання в їжу фруктів та овочів, у яких рН перевищує кислотний рівень коронавірусу (5,5 – 8,5). Серед таких виділено: авокадо (15,6 рН), лимон (8,2 рН), манго (8,7 рН) та інші. Однак, якщо перевіритися за достовірними джерелами рН зазначених продуктів, то ми переконаємося, що ці показники завищені від справжніх: авокадо (6,3 рН), лимон (2,2 рН), манго (6 рН).

Отже, споживаючи будь-яку інформацію, необхідно пам'ятати про медіаграмотність, критично сприймати тексти, перевіряти інформацію на достовірність за вказаними критеріями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гороховський О. М. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник / О. М. Гороховський. – Дніпро: ЛІРА, 2017. – 133 с.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошниченко Ю. – 2-ге вид., стер. – К.: АУП, ЦВП, 2012. – 58 с.
3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
4. Рембецька О. В. Медіаграмотність у період пандемії коронавірусу // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи" (19-20 травня 2020 р.) [Електронний ресурс] / За заг. ред. І. В. Гайдаєнко; упор. Т. Г. Окуневич. – 2020. – С. 192-195.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Рембецька

УДК 339.138:659.11

Харитоненкова А.О.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ПОКУПЦЯ

У статті розкриваються основні види психологічного впливу на підсвідомість споживача з метою придбання бажаного товару або послуги.

Ключові слова: реклама, білборд, вплив, споживач, текст.

The article reveals the main types of psychological influence on the subconscious of the consumer in order to purchase the desired product or service.

Keywords: advertising, billboard, influence, consumer, text.

На сьогодні вулична реклама займає чільне місце в становленні лінгвопортрету міста, а також допомагає успішно продавати товар або послугу. За її допомогою споживач дізнається про нові типи послуг чи товарів, допомагає зорієнтуватися в ринку виробників і

напрямую маніпулює людиною. Рекламу здатна розвивати й змінювати поведінку й світогляд людей.

"Пряма реклама – це реклама, яка має безпосереднє застосування як прагматичний засіб, що стимулює споживання певних товарів та послуг" [3, с. 129]. Логічне використання навіть невеликої кількості даних з посиланням на запити і проблеми споживачької аудиторії може підвищити ефективність реклами й відповідно успіх товару на ринку.

Відомий німецький психолог Г. Бенеш констатує, що реклама, в її сучасному розумінні, вже не є тією соціальною технологією, яка традиційно була функційно зорієнтована на вирішення завдань актуалізації уваги, інтересу, бажання та спонукання до дії різних категорій покупців. Учений стверджує, що у новітній психології основні функції реклами ще більше сконцентровані та переводяться у "парадигму бумерангу", у якій відображується основна інтенція сучасної реклами, тобто те, що в той чи інший спосіб уже виявляється в прагненнях публіки [4, с. 427].

Кожна особистість неоднаково вловлює повідомлення, через те в основному виділяють подібні її психологічні стани: 1) особа, котра поділяє і уміє роз'яснити те, що з нею трапляється; 2) особа має деякі почуття, утім не може внести ясність їх причини; 3) особа не знає про свій стан і про мотиви його виникнення [2].

Метою та результатом впливу повсякчас є певна зміна стану, що колись існував. Позитивний ефект реклами – це поява у споживача нових вражень, бажань, уявлень та цілей, що тісно пов'язані з рекламованим товаром. Широко розповсюдженою була модель впливу реклами на психіку AIMDA (створена Е.Палмером у 1896 р.), де: А – Attention – увага, І – Interest – інтерес, М – Motive – мотив, D – Desire – бажання, А – Activity – активність. Сфера інтересів певної людини достатньо різнопланова, часто отримується так, що наявність одних зацікавленостей виключає інші.

Афективний аспект впливу реклами. Емоційний компонент впливу реклами на споживача визначає емоційне відношення до об'єкта реклами: симпатія, антипатія, нейтральність або неоднозначність. Емоції – це такі психічні процеси, де споживач особисто і безпосередньо дає оцінку своїм тим чи тим явищам навколишньої дійсності.

Важливо пам'ятати, що сюжет реклами повинен змодельовати весь емоційний цикл, інакше емоція виявиться перерваною, незавершеною, що викликає відчуття невдоволення та роздратування. Рішення цього питання сучасна психологія вбачає в тому, що індивідуальність реклами не повинна суперечити завданню розширення ринку покупців, тобто реклама емоційно повинна залучати людей, а не відштовхувати.

Поведінковий складник впливу реклами. Дослідження цього механізму передбачає дослідження вчинків людини, визначених його купівельною поведінкою під тиском реклами. Поведінковий складник включає усвідомлену поведінку й поведінку на несвідомому рівні, на свідомому – в поведінці відбиваються потреби, мотивації, волевиявлення людини, на несвідомому рівні – інтуїція людини.

Психологічна тактика в рекламі. Після того, як створена основна ідея реклами і сформовані завдання, які вона має вирішити, стає черга її підготовки до виходу в світ. Сам дизайн реклами дає передумови для вдалого досягнення результату – перехід потенційного покупця в реального споживача.

Готуючи білборд, пілар та іншу зовнішню рекламу, необхідно добре продумати оформлення: правильно розмістити текст, знайти вдалу картинку й обрати ту гаму кольорів, на фоні якої реклама продукту чи послуги буде сприйматися вдало. Саме тут треба звернути особливу увагу на психологічну тактику в виборі тексту, кольору, зображення в рекламі.

Уплив кольору в рекламі. За допомогою певної кольорової гами можливо керувати ставленням потенційного покупця до реклами й викликати необхідні враження, наприклад: "Свіжий мед 238 грн за 3 літри" (8.08.2020, пілар, вул. Залагерсег, 16) – реклама зображена на фоні жовтого кольору, який напрямую асоціюється з медом. "Дякуємо медикам!" (10.08.2020, білборд, вул. Залагерсег, 18) – текст розміщений на фоні блакитного кольору, який асоціюється з медичною галуззю.

Уплив корпоративної образності. Відчутно зросла роль корпоративної символіки виробника товарів, імені дистриб'ютора, найважливішим складником і матеріальною базою яких є торговий знак, марка, а також назва фірми [1, с. 347].

Усі бажання, пристрасті, задуми й відносини формуються в речах і знаках, щоб перетворитися на предмети купівлі та споживання. Не секрет, що у всьому є образ, але найважливішим є той образ, який символізує назва фірми і товарний знак. Саме тому, товарний знак, торгова марка, назва фірми є символом ділової репутації та якості, об'єктом значних капітальних вкладень, наприклад: *"МОУО UA – магазин електроніки ОБИРАЙ ТЕСТУЙ КУПУЙ"* (1.08.2020, білборд, вул. Залаегерсег, 18), *"КІБЕРНЕТИКИ – технології вражають"* (3.08.2020, білборд, вул. Залаегерсег, 18).

Стиль і зміст тексту в рекламі. Покупець відгукується на заклик і починає вникати в сенс реклами, і тут настає черга впливання рекламного тексту. Текст реклами має бути лаконічним і простим. Малі фрази, що містять одну просту ідею, діють набагато міцніше й переконливіше утримуються в свідомості споживача. Необхідно при складанні рекламного тексту також не застосовувати умовний спосіб і минулий час дієслів. Ураховуючи аудиторію покупців, текст реклами має містити мовні звороти або специфічну для цієї аудиторії термінологію. *"McDelivery Ракета Безкоштовна доставка. Налітай! Ми не чіпали, чесно!"* (10.09.2020, білборд, вул. Перекопська). *"Зачиняють середні школи. Зайві діти? Батьківщина захищає!"* (30.07.2020, білборд, вул.200-річчя Херсона).

Ілюстрації в зовнішній рекламі. Дуже часто в зовнішніх рекламних оголошеннях зображенню віддають провідне значення, тому що роль їх використання досить широка. Зображення можуть утримувати великий обсяг інформації, що дозволяє звузити текст до мінімуму. Сприймається така інформація швидше й запам'ятовується краще., наприклад: *"Херсон Для життя Для людей Благодійний фонд Устина Мальцева"* (20.07.2020, білборд, вул. Ілюші Кулика) – на білборді зображена молода дівчина-лікарка та жінка похилого віку; *"Дезинфекційні засоби Засоби індивідуального захисту Безконтактні термометри Опромінювачі бактеріцидні 050 158 69 60 вул.Нафтовиків 15"* (22.07.2020, білборд, вул. Херсонська) – зображена дівчина в масці з миючими засобами в руках.

Отже, суть дії реклами розкривається в використанні особливостей психології покупця. Найкращою є реклама, в якій враховані інтереси та потреби покупців. Рекламникам необхідно мати базові уявлення про мотиви потенційних споживачів, аби розуміти які товари, послуги й умови змусять людей купити товар.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горошко Е. И. Мужчина и женщина (или как мы себя видим через призму гендера). М., 1997. 57 с.
2. Психологічні аспекти реклами як інструменту міжнародного маркетингу в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://revolution.allbest.ru/marketing/00141232_1.html
3. Лапіна В.В. Пізнавальний потенціал соціально-психологічного підходу до дослідження сучасних рекламних практик. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць. К.: Логос, 2012. Вип. 14. С. 127 – 135.
4. Бенеш Г. Психологія: dtv-Atlas: Довідник. Гельмут Бенеш; Пер. з нім. Наук. ред. пер. О. Васютинський. К.: Знання-Прес, 2007. 510 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Мартос

ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ ВВЕДЕННЯ УЧНІВ В МОВЛЕННЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються інтерактивні вправи для введення учнів в іномовне мовленнєве середовище на уроках англійської мови.

Ключові слова: інтерактивна вправа, англійська мова, говоріння.

The article deals with interactive exercises for introducing students to a foreign language speaking environment at the lessons of English.

Key words: interactive exercise, English, speaking.

Зміни сьогодення корегують мету та призначення сучасного освітнього процесу. У таких умовах класична та традиційна організація навчання відступає на другий план разом з сухою передачею знань від учителя до учнів, на її зміну приходить реформа освіти.

Реформування системи освіти в Україні орієнтує вчителів на відмову від авторитарного стилю навчання й переходу до гуманістичного підходу та дитиноцентризму й застосування методів, що допомагають розвивати творчі уміння особистості, враховуючи її індивідуальні особливості, оскільки це забезпечує самоцінність знань, розвиток умінь здобувати, опрацьовувати інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення людини.

Отож щонайперше потрібно зацікавити навчальною темою учасників освітнього процесу та залучити тих, хто відстає, у вивчення нового матеріалу, таким чином перетворити пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. У цьому викладачеві допоможе використання активних форм роботи, які будуються на інтерактивних методах, тоді виникне зв'язок як між учителем та учнями, так і між самими учнями.

Актуальність роботи визначається її відповідністю сучасності та зумовлена загальним спрямуванням розвитку освіти. Інтерактивні вправи на сьогодні є передовою формою роботи. В основі інтерактивних методів навчання, на відміну від традиційних, лежить безперервна взаємодія учасників освітнього процесу між собою та з учителем. Такий підхід дозволяє активізувати навчання та зробити його захоплюючим для учнів.

Метою даної статті є дослідження можливостей ефективного використання інтерактивних методів навчання у процесі формування комунікативної компетенції учнів на початковому етапі уроку англійської мови – мовленнєва розминка.

Інтерактивна форма навчальної роботи співвідноситься із комунікативно-діяльнісним підходом до оволодіння іноземною мовою, який домінує у практиці сучасної школи. Відповідно до концепції навчання іноземної мови передбачається соціальна взаємодія учнів як міжособистісна комунікація, важливою характеристикою якої є здатність одного зі співрозмовників приймати роль іншого як партнера у спілкуванні і відповідно інтерпретувати ситуацію, визначаючи власні дії. У практиці навчання іноземних мов інтерактивне навчання можна асоціювати з розвитком критичного мислення як конструктивної інтелектуальної діяльності школярів під час організації та здійснення мовленнєвої взаємодії [2, с. 29].

У свою чергу мовленнєва зарядка (warm-up) є одним із найважливіших етапів року іноземної мови. Перші хвилини уроку часто є дуже важкими для вчителя, тому що треба задати тон усього уроку, створити певну атмосферу і налаштувати учнів на творчу працю.

За допомогою мовленнєвої зарядки досягаються такі цілі на уроці англійської мови:

- активізувати увагу учнів до теми уроку;
- повторити матеріал, який вивчали раніше;
- поповнити лексичний запас новими словами;
- дати змогу учням використати загальні знання;
- розговорити учнів;

- залучити до роботи учнів усього класу.

Різноманітність видів мовленнєвої зарядки роблять початок уроку незвичним та цікавим. Причому кожного разу можна обирати нову форму роботи, таким чином утримуючи увагу та мотивацію учнів. На цьому етапі уроку вчитель може використати прийом гри, бесіду, малюнки, за якими потім практикувати монологічне чи діалогічне мовлення, розділити клас на групи чи пари, вивчити короткі вірші або пісні, щоб допомогти учасникам освітнього процесу вільно спілкуватися та вживати іноземну мову у житті без стресу.

У навчанні іноземних мов інтерактивні методи навчання можна розглядати як творчі види діяльності, що дозволяють створювати ситуації мовленнєвої взаємодії, сприяють удосконаленню комунікативного досвіду учнів. Творчі комунікативні завдання можуть виконуватись у різних формах, зокрема індивідуально та колективно (парна, групова робота). Найбільш повно це виявляється під час проведення рольових тематичних ігор, проектною роботи, у процесі вирішення навчальних мовленнєвих ситуацій, змістом яких передбачається монологічне, діалогічне й полілогічне спілкування учасників навчального процесу [2, с. 31].

Крім звичайної застарілої бесіди за вивченою темою на початку уроку, можна використати наступні інтерактивні вправи як warm-up для введення в іншомовне мовленнєве середовище:

1. *Name three things in 5 second*

Ставимо таймер на 5 секунд і просимо учня назвати, наприклад, 3 речі, які можна купити в магазині чи 3 речі, які потрібно зробити зранку.

2. *True confessions*

До уроку чи швидко на початку уроку кожен повинен придумати 2-3 факти про себе, але 1 факт буде невірним і 1-2 – правдивим. Задача класу зрозуміти, що правда, а що брехня, задаючи навідні питання і намагаючись розпізнати обманюють вас чи ні. Ця вправа – одна зі способів у тренуванні задавати питання.

3. *Pour it out*

Завдання гри полягає у тому, що і вчителю, і учням до початку уроку потрібно придумати 3 запитання самому собі й дати на них відповідь, але на уроці називати тільки свої відповіді, а інші повинні здогадатися, яким було питання до цієї відповіді.

4. *Burning questions*

Демонструємо учням відео фрагмент із запитаннями, після кожного запитання і відповіді просимо переказати почуте, а потім відповісти на поставлене запитання у відео.

5. *A 5 Minute Activity*

Кожному дається аркуш паперу, де є таблиця з 4 колонками, 3 з яких треба заповнити учням самостійно. У першій колонці, наприклад, написано: *3 речі, які ти купив, 3 місця, які ти відвідав, 3 пісні, які ти слухав* тощо. А в інші колонки діти мають записати ці три речі з кожної категорії. Після заповнення таблички вчитель перевіряє. Якщо у когось слова збігаються, то ці учні мають їх викреслити. У кінці підраховуються бали (за кожне слово, що не повторялося, виставляється 1 бал), та визначається переможець. Також за цією таблицею можна скласти діалоги.

6. *Fanta*

Пишемо запитання на маленьких аркушах, які складаються в скриньку / мішечок / тарілку, учні по черзі тягнуть і відповідають. Можна дописати фанти з завданнями, що допоможе більше залучити учнів до роботи на уроці.

7. *Alias*

Це гра, що пояснює слова та змушує людей розмовляти. Гравці діляться на команди, які ходять по черзі. Перша команда вибирає гравця, який буде пояснювати слова на час. Цей гравець бере картки, суперники перевертають пісочний годинник – час пішов! Поки сиплеться пісок (близько 1 хвилини), гравець повинен пояснити своїй команді, а команда, відповідно, повинна відгадати, як можна більше слів. Пояснювати слова з карток потрібно іншими словами. При реалізації задуму у висловлюванні добираються слова, що найбільш

точно передають думку мовця. Заборонено лише використання однокореневих слів і перекладати загадане слово на інші мови світу.

Подані інтерактивні вправи чудово допомагають розвивати один з видів мовленнєвої діяльності – говоріння. Що веде до активного вживання англійської мови на уроках і швидкого залучення до навчального процесу.

Використання на уроці запропонованих інтерактивних технологій сприятиме ефективному повторенню вивченої лексики, поповненню словникового запасу, глибокому засвоєнню навичок правильної артикуляції, розвиткові уваги, пам'яті, мислення, формуванню вмінь працювати в парах, групах тощо [1, с. 81].

Отже, на уроках англійської мови доцільно використовувати інтерактивні вправи, які розвивають та практикують навички говоріння, а також урізноманітнюють початок уроку та мотивують учнів до навчання й вивчення іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куріч М. Використання інтерактивних технологій на уроках іноземної мови [Електронний ресурс] / М. Куріч // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 2. – С. 80-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_2_21
2. Редько В. Інтерактивні технології навчання іноземної мови / В. Редько // Рідна школа. – 2011. – № 8-9. – С. 28-36.

Рекомендує до друку науковий доцент Н.В. Поторій

УДК 811.111-272-42

Чепінога В.О.

ПОЗИТИВНА КОНОТАЦІЯ КОНЦЕПТУ "МАТЕРИНСТВО" НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ У. ТЕККЕРЕЯ "ЯРМАРОК МАРНОСЛАВСТВА"

У статті дається визначення терміну "концепт", як основного поняття когнітивної лінгвістики, окреслюється концепт "МАТЕРИНСТВО" за класифікацією О.М. Приходька і наводяться приклади вербалізації даного концепту в позитивній конотації.

Ключові слова: концепт, концептосфера, когнітивна лінгвістика, конотація.

The article defines the term "concept" as the basic concept of cognitive linguistics, outlines the concept "MOTHERHOOD" according to the classification of Prikhodko O., gives the examples of verbalization of this concept in a positive connotation.

Key words: concept, concept sphere, cognitive linguistics, connotation.

У ході розвитку лінгвістичної науки, та у процесі переходу від лінгвістики, що вивчає мови, до лінгвістики, що вивчає мову у зв'язку з людською діяльністю, сучасна гуманітарна наука зіткнулася з необхідністю позначення даного явища відповідним терміном для адекватного позначення змістової сторони мовного знаку, в якому функціонально поєдналися б значення психологічної та мовознавчої категорій [1, с. 4-12].

Академік О. Кубрякова, вважає концепт лінгвокогнітивним явищем – це одиниця "ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості чи тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної у людській психіці" [3, с. 90-93].

Поняття "материнство", "дитина" відносяться до прадавніх понять культури різних народів, які зберігаються у первісному вигляді, незважаючи на зміни у сучасному світі. Народження дитини, існування матері – це універсалії для різних народів та епох, в той же

час поняття "материнство" в різних культурах оцінюється по-різному і має відповідні компоненти.

Аналіз мовних засобів вираження концепту "МАТЕРИНСТВО" дозволяє зробити висновки про уявлення, оцінку та асоціації, пов'язані з даним феноменом, який існує в мовній картині світу різних етносів.

Лінгвістична природа концептосфери "МАТЕРИНСТВО" передбачає його закріпленість за певними вербальними засобами реалізації, сукупність яких створює відповідне лексико-семантичне поле, побудоване навколо домінанти (ядра), представлені лексеми іменем концепту.

В ядрі лексико-семантичного поля "МАТЕРИНСТВО" в англійській мові знаходиться лексема *"motherhood"*. Близню периферію поля формують лексичні одиниці, які мають інтегральне спільне з ядром: *"maternity"*, *"parenting"*, *"matternology"*, *"motherliness"*, *"maternalism"*. Дальню периферію презентують лексеми *"pregnancy"*, *"paternity"*.

Концепт "МАТЕРИНСТВО" за класифікацією А. Приходько відносимо до універсального, нерегулятивного, параметричного типу, антропоморфного класу, фамільного підкласу.

Так, у творі "Ярмарок марносластва" за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу різних контекстів було вилучено концептуальні метафори з цільовим доменом МАТЕРИНСТВО, які несуть позитивну конотацію.

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ЛЮБОВ: *"She enveloped the feeble and unconscious creature with love and worship"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ НІЖНІСТЬ: *"<...and she had no soft maternal heart, this unlucky girl, otherwise the prattle and talk of the younger children, with whose care she was chiefly intrusted, might have soothed and interested her;...>"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ РАДІСТЬ: *"<... Amelia looked up in his face with bright maternal pleasure"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ЩАСТЯ: *"<...YOU went on Tuesday to joy and happiness, with your mother and YOUR DEVOTED YOUNG SOLDIER by your side...>"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ЖІНОЧНІСТЬ: *"But Rebecca was a young lady of too much resolution and energy of character to permit herself much useless and unseemly sorrow for the irrevocable past...>"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ СПІВЧУТТЯ: *"What good mother is there that would not commiserate a penniless spinster...>"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ПІКЛУВАННЯ: *"Oh, those women! They nurse and cuddle their presentiments, and make darlings of their ugliest thoughts, as they do of their deformed children"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ПОРАДИ: *"She instructed her daughters how to bear poverty cheerfully, and invented a thousand notable methods to conceal or evade it."* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ВИХОВАННЯ: *"She was brought up as became her mother's daughter"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ЛАСКА: *"<... embraced her with an almost maternal kindness, uttered many soothing protests of regard and affection for her, vowed that she loved her as a daughter, and would do everything in her power to serve her>"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ ЖИТТЯ: *"It was her life which the baby drank in from her bosom"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ НАДІЯ: *"How she laughed and wept over it--how love, and hope, and prayer woke again in her bosom as the baby nestled there"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ БОЖИЙ ДАР: *"Mother is the name for God in the lips and hearts of little children; and here was one who was worshipping a stone!"* [2].

МАТЕРИНСТВО – ЦЕ РУКОДІЛЛЯ: *"<...to make for him the most wonderful and ingenious dresses, for which end the thrifty widow cut up and altered every available little bit of finery which she possessed out of her wardrobe during her marriage...>"* [2].

Отже, в романі "Ярмарок марнославства" автора У. Теккерея прослідковується позитивна конотація концепту МАТЕРИНСТВО, що було виявлено за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу уривків з твору. Дана конотація концепту МАТЕРИНСТВО була відтворена автором за допомогою вилучення концептуальних метафор, з цільовим доменом МАТЕРИНСТВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воркачев С. Г. Концепт как "зонтиковый термин" // Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. – М., 2003 – С. 4-12.
2. "Vanity Fair" by William Makepeace Thackeray [Електронний ресурс]. – Режим доступу о інформаційних даних : <http://www.gutenberg.org/files/599/599-h/599-h.htm>
3. Kubryakova, E. S. and Demiankov, V. Z. and Pankrats, Yu. G., and Luzina, L. N., ed. 1997. Kratkii Slovar Kognitivnykh Terminov. Moskva: Izdatelstvo MGU.

Рекомендує до друку науковий професор Л.І. Белехова

УДК 070.303.4

Чобітько К.С.

ПОНЯТТЯ "РЕЦЕНЗІЯ" В НАУЦІ ПРО СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються дефініції жанру рецензія, наголошується на спільних і відмінних характеристиках визначень дослідників.

Ключові слова: рецензія, жанр, журналістика.

The article considers the definitions of the genre of review, emphasizes the common and different characteristics of the definitions of researchers.

Key words: review, genre, journalism.

Досліджуючи специфіку текстів української періодичної преси, складно чітко розмежувати більшість публікацій за жанровою ознакою, оскільки впродовж останніх років виникла велика кількість нових форм викладу, модифікацій усталених журналістських жанрів. Н. Орлова у статті "Жанрово-тематичний аналіз рецензії на шпальтах "Літературної України" та "Українського журналу" слушно зауважує: "На сторінках друкованих видань спостерігаємо зміни характеру подання журналістських публікацій, т.зв. традиційні жанри журналістики зазнають дифузії, побутують у нових різновидах" [5, с. 54]. Ці процеси вплинули на розвиток окремих жанрів, зокрема рецензії.

За радянських часів рецензію активно використовували як інструмент ідеології. Зі змінами в державі, суспільстві, журналістиці, що почалися після 1991 року, почався і досі триває складний процес трансформування змістової вимоги до рецензії та перебудови її жанрової структури. Все це призвело до появи не лише нових видів цього жанру, але й наявності окремих негативних тенденцій його сучасного функціонування та розвитку. Їх вивчення є важливим для сучасної теорії і методики журналістської творчості, для жанрової системи сучасної української журналістики. Саме цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Метою наукової розвідки є аналіз дефініцій жанру рецензія в сучасній науці про соціальні комунікації.

Рецензія має потужний потенціал подальшого розвитку та еволюції. Однією з її унікальних особливостей (яка і є одним із основних будівельних матеріалів видової різноманітності цього жанру) є існування на межі таких великих сфер функціонування тексту, як публіцистика, аналітика та літературна критика.

До теми жанрової природи рецензії зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, які досліджували питання теорії і практики журналістських жанрів (М. Бахтін, В. Буряк,

Л. Кройчик, О. Тертичний, В. Шандра). Такі учені, як В. Шкляр, Д. Прилюк, В. Здоровега, Р. Гром'як, Ю. Бурляй, Г. Лазутіна, С. Распопова та багато інших аналізували цей надзвичайно цікавий жанр більш детально.

Розглянемо визначення рецензії з позицій літературної критики та журналістики. Відомий український журналістикознавець В. Здоровега відносить цей жанр до аналітичних і подає таке його визначення: "це один з найпоширеніших літературно-критичних жанрів, мета якого аналіз, оцінення художнього, мистецького, публіцистичного, наукового твору, зіставлення його з життям, а також розгляд порушених у творі суспільних проблем" [3, с. 204]. Російський учений О. Тертичний також наголошує на тому, що рецензія як жанр має справу з уже відображеною кимось дійсністю.

Визначення, в якому наголошується на літературно-критичному складнику рецензії, фіксуємо у літературознавця Ю. Бурляя: "Рецензія – один із провідних жанрів літературної критики, що дає розгляд та оцінку творам художньої літератури та мистецтва, визначає їх та характеризує допущені хиби й недоліки" [1, с. 137].

У праці "Текстознавство" К. Серажим зазначає: "Критичний матеріал, написаний фахівцем із відповідної галузі, називають рецензією" [6, с. 307]. У цій дефініції дослідниця, на нашу думку, розуміє досліджуваний жанр надто загально. Проте цілком слушно К. Серажим зауважує, що "як журналістський жанр рецензія поєднує у собі риси інформаційних та аналітичних жанрів і має чітку комунікативну мету – привернути увагу читача до рецензованого твору. Саме це визначає особливості рецензії як жанру. ... Рецензія – жанр синтетичний (з одного боку, аналітичний жанр, оскільки вона вивчає, аналізує, досліджує, з другого – інформаційний, оскільки традиційно присвячена одній темі і відповідає на запитання: що? де? коли і для чого?)" [6, с. 308].

О. Підлуцький пропонує таке визначення: "Рецензія – це відгук (перш за все критичний) на твір художньої літератури, мистецтва, науки, журналістики тощо. Вона розглядає, як правило, один-два твори і дає їм оцінку. Головне завдання журналіста – побачити в рецензованому творі щось таке, чого не може помітити невтаємничений читач чи глядач" [2, с. 154].

Отже, дослідники у дефініціях сходяться на тому, що природа рецензії складна, синтетична за характером. Поєднання трьох складників – аналітичного, літературно-критичного і публіцистичного – становить жанрову своєрідність рецензії.

Рецензію традиційно відносять до аналітичних жанрів. Підставою для цього є, перш за все, мета, яку ставить перед собою автор.

Об'єктом рецензії є художнє явище, що створюється одним з видів мистецтва: літературою, музикою, живописом, театром, кіно. Предметом рецензії, наприклад, є як окремий твір, так і збірка творів; або ж це може бути спектакль, кінофільм, музичний альбом тощо.

Рецензія розглядає, аналізує і презентує новинки мистецтва читачеві. Це зближує рецензію з іншими інформаційними жанрами, наприклад, з анотацією. Але завдання рецензента, підкреслюють дослідники, не тільки сформулювати уявлення в аудиторії про існування певного явища мистецтва, живопису, літератури, але, перш за все, надати його критичну оцінку, по можливості всесторонню й об'єктивну. Ніякий інший жанр критики чи аналітики не ставить перед собою подібної мети.

При написанні рецензії журналіст має бути відповідальним, особливо при виборі предмету для критичного відгуку. Тут важливо не перейти межу між журналістикою і джінсою, між аргументованим відгуком, оцінкою художнього явища, і його рекламою чи антирекламою.

Спробуємо на основі всього вище сказаного синтезувати власну дефініцію досліджуваного жанру: *рецензія – це провідний жанр літературної критики та аналітичної журналістики, який містить елементи публіцистики, дає аналіз та оцінку художньому явищу, створеному літературою, музикою, живописом, театром чи кіно, а також публіцистичних та наукових творів.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурляй Ю. Основи літературно-художньої критики Київ : Вища школа, 1985. 245 с.
2. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво : навчальний посібник / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко та ін. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 287 с.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів : ПАІС, 2004. 320 с.
4. Кузьменко О. Тональність та міра критики в критичній статті (на прикладі сучасних українських рецензій). Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка: веб-сайт. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2294>.
5. Орлова Н.В. Жанрово-тематичний аналіз рецензії на шпальтах "Літературної України" та "Українського журналу" Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 12 – 13 вересня 2016 року). / Олексенко В. П., Рембецька О. В. та ін.; Херс. держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2016. С. 54-57. URL: <http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%97%D0%B1%>
6. Серажим К. С. Текстознавство : підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 527 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Орлова

УДК 82.09:821:161.2-1

Чорна І.В.

АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ ХАТИ В ЛІРИЦІ АНАТОЛІЯ КИЧИНСЬКОГО

У статті розглядається архетипний образ хати в поезіях Анатолія Кичинського, художньо-філософські узагальнення ліричного героя, розкриваються образно-тропеїчні засоби, зокрема глибинні смисли символічного образу дому.

Ключові слова: архетипний образ, символічний образ, міфологічний образ, образу дому, метафора.

The article deals with the archetypal image of the house in Anatolii Kychynskiy's poems, artistic and philosophical generalizations of the lyrical hero; figurative and tropical means, in particular the deep meanings of the symbolic image of the house are revealed.

Key words: archetypal image, symbolic image, mythological image, image of the house, metaphor.

Для української літератури архетипний образ дому (хати) є одним із найпопулярніших і найінтимніших. Чільне місце посідає художня реалізація цього образу в поезії, зокрема у Т. Шевченка, Н. Кобринської, Віри Вовк, Л. Костенко, В. Стуса, І. Калинця, Т. Мельничука, В. Кордуна, Л. Горлача тощо.

Метою нашої статті є розкриття художньої реалізації архетипного образу хати в ліриці Анатолія Кичинського.

Хата для українця уособлює цілий світ. У "Словнику символів культури України" за загальною редакцією В. Коцура, О. Потапенка та М. Дмитренка вказано, що "хата – символ Всесвіту; батьківщини, рідної землі, безперервності роду, тепла, затишку; святості; добра і надії; материнської любові; захисту і допомоги" [3, с. 227]. У збірці вибраних віршів А. Кичинського "Жива і скошена тече в мені трава" (2018) архетипний образ хати фокусує в собі минуле і теперішнє, дитинство і старість, радість і смуток.

Ностальгією пронизано поезію "Моя маленька Іскро Божа...", де митець із любов'ю згадує рідну домівку:

Як зараз бачу хату отчу,
таку далеку хату отчу
(невже я плачу?), хату отчу,
де на осонні, клич не клич,
на гожий день блакитні очі,
на Божий день глибокі очі
заплющив кручений панич [1, с. 28].

Переживання та емоційний стан ліричного героя передано трикратним повтором словосполучення "хата отча". Загальну картину спогаду з дитинства доповнюють журавель, квіти, дерева, ластівки, горобчики, гойдалка. Автор вдається до використання прийому контрасту:

Високий світ. Низенькі двері.
Широкий світ. Вузькі двері.
Веселий світ. Печальні двері [1, с. 29].

Це підсилює розуміння вже дорослою людиною складнощів життя. Двері – середній ярус простору житла символізує людське середовище і пов'язує верхній і нижній яруси.

Ностальгією та філософськими роздумами позначена поезія "На відстані сльози". Митець змальовує інтимний момент повернення додому:

На відстані сльози ідуть за днями дні,
одним одне вікно горить мені між ними.
Горить мені вікно у рідній стороні,
щоб я не забував між вікнами чужими [1, с. 136].

До речі, вікно, за віруваннями наших предків, символізує надію, чекання, а також можливість людини. "Вікно називали "святим", бо воно уявлялося як чарівний отвір, який дає можливість здійснювати зносини з "білим світом". <...> Сакралізація вікна зумовлена значною мірою спільністю його функцій з оком <...>" [1, с. 40-41]. Затишок хати уособлює піч – символ материнської любові, достатку і тепла. У вірші цей образ присутній опосередковано:

На відстані сльози над полум'ям рудим
стоїть холодний дим до самого до неба.
Холодний і гіркий іде у небо дим.
Теплішого мені й солодшого не треба [1, с. 136].

У вірші "В гості до мами" А. Кичинський також сакралізує хату, асоціюючи її з матір'ю:

<...> і стане останнім містком
в дорозі до нашої мами.
І буде стежина сира.
І буде рукою подати
до нашого з вами села,
до білої нашої хати [1, с. 41].

Епітет *біла* хата найчастіше зустрічаємо в ліриці митця, що відповідає фольклорній традиції українців. Наприклад, поезія "Чорні черешні" побудована на контрасті чорного і білого кольорів, де рефреном звучить рядок "за білою хатою чорні черешні" у кожній із чотирьох строф. Художній текст пройнятий сумом і глибокими роздумами про плинність життя ("сльозяться на вітрі шибки голубі", "сумно порипують двері сінешні", студитимуть душу морози прийдешні"). Філософська поезія "Відчиняються двері..." метафорично описує осінь людського життя, що співпадає з осінню в природі:

Як не вітер, то протяг до хати заносить
дим і попіл, і холод осінніх багать. <...>
Прищемивши до болю твій погляд у небо,
голосами гусей тобі двері ячать [1, с. 132].

За віруваннями наших предків, верхній ярус хати символізував небо. У вірші "З вікна лікарні видно так далеко" А. Кичинський подає таку картину:

Ставок. Село. На комині лелека.

Пил на шляху. Сліди від ніг, коліс [1, с. 115].

Вона свідчить про ідилію сільського життя. Образ лелеки на хаті символізує щасливу і благополучну сім'ю.

У вірші "В осінніх барвах розкошує око" настрої ліричного героя міняється від мінорного до життєствердного:

<...> над рідні стіни, найрідніші стіни,
які не перетворяться в руїни,
дарма, що з них до решти обліта,
облушуючись, мазка золота [1, с. 128].

Золотий колір символізує у цьому випадку повноту і радість життя.

Як справедливо зауважує Л. Миронюк, "Архетип Дому символізується в образі хати як об'єкта дитинства, батьківського дому <...> й просторовому образі обійстя, наповнюючись ментальними ознаками патріархально-автентичної України" [2, с. 84]. Це твердження стосується і лірики А. Кичинського, поета глибоко національного та індивідуально неповторного. Архетипний образ хати в його поезіях змальовано експресивно, автор послуговується прийомами контрасту та повторів, вдається до вживання сталих епітетів, персоніфікації, що суттєво зближує художню картину світу митця з усною народною творчістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кичинський А. Жива і скошена тече в мені трава: вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2018. 208 с.
2. Миронюк Л. Архетип Дому в поезії Л. Костенко. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Vznu_fi_2015_2_11.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
3. Словник символів культури України / за загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум. 2002. 260 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Немченко

УДК 81'42

Чумачова К.О.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГІЗМІВ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ДЖОНА ГРІНА "ПРОВИНА ЗІРОК"

У статті розглядаються особливості відтворення сленгізмів в художньому творі Джона Гріна "Провина зірок".

Ключові слова: молодіжна субкультура, сленг, лінгвістичні одиниці, жаргон, сучасні реалії.

The article deals with the peculiarities of the reproduction of slang in the work of art by John Green "The fault of the stars".

Key words: youth subculture, slang, linguistic units, jargon, modern realities.

Молодіжна субкультура є особливим соціокультурним феноменом і характеризується такими елементами, як певні цінності і орієнтації, специфічні норми і зразки поведінки учасників субкультурної групи, власна статусна структура, джерела інформації та канали комунікації, певний набір способів проведення часу, смаків і уподобань, а також молодіжна мода, жаргон і фольклор. В даний час дослідження молодіжного жаргону актуально в силу

його затребуваності в певній частині суспільства, рухливості процесів, що відбуваються в ньому, широті поширення серед молоді. Тому, вивчення молодіжного сленгу в даний час є своєчасним і актуальним. Сленг як одна із складових розмовного пласту лексики будь-якої мови, відображає функціонування мови у різних прошарках суспільства та професійних групах. Відомо, що для кожної національності існує своя градація складності мов.

Актуальність теми зумовлена контекстом сучасних реалій, де молодь надто легко вдається до запозичень, синтезування власного середовища та використання атрибуції, яка часто не притаманна її ментально-культурному простору. Не є винятком і явище сленгу в мовленні молодого покоління, проблема якого все більше стає актуальною. Тому, ми проаналізуємо саме сленгові одиниці у творі Дж. Гріна "Провина зірок". Вивченню ролі роману "Провина зірок" (англ. *The fault in our stars*), написаного Джоном Гріном (англ. John Green), присвячені дослідження Зеліченко А. А., Татанової Л. І., Talbot Margaret, Cart, Michael та ін. Відомо, що роман "Провина зірок" розглядається як трагічний роман про любов, дружбу і зраду приречених на смерть підлітків.

З лінгвістичної точки зору сленг складається з фразеологізмів і слів, які виникають і спочатку вживаються в конкретних соціальних групах, відображаючи їх цілісну орієнтацію. Сленгізми загальноновживані і зберігають емоційнооцінний характер.

Межу між сленгом і розмовною мовою провести складно. Деякі дослідники говорять в зв'язку з цим про виникнення так званого загального сленгу, яким користуються не тільки окремі соціальні групи, але і більшість носіїв української мови. Лінгвісти, що вивчають сленг, з давніх-давен відзначають змішання в цьому понятті різних аспектів, наприклад лексичного і стилістичного. З точки зору лексикології в слензі можна виокремити в першу чергу загальноновживану лексику різного походження і лексику, пов'язану з різними соціальними групами.

Перш за все, сленг – це особлива лексика, вживання якої іноді, в певних ситуаціях (кінотекстах), супроводжується відхиленнями від літературної норми на інших мовних рівнях (фонетичному, граматичному і т.д.). Сленг не є стилем або підстилем мови, він, на думку багатьох дослідників, проникає в усі стилі мовлення. Сленг реалізується в основному в усному мовленні і проявляється особливо тоді, коли вживається не в вузькому обмеженому кола, а людьми, які не мають прямого відношення до середовища або соціального угруповання, де формується сленг. Основна складність полягає у визначенні того, яку саме лексику віднести до сленгу, як розмежувати сленг, аргі, сленги і інші шари або пласти розмовної лексики [1, с. 43].

Молодіжний сленг – це один з функціональних стилів, до якого вдаються носії мови з відносно високим рівнем освіти (його "англізованість" – вагоме свідчення того доказ) тільки в певній ситуації спілкування". Подібне ставлення до сленгу можна знайти і в роботах зарубіжних лінгвістів (Заводовская, 25). Молодіжний сленг є своєрідним протестом проти офіційної літературної мови, обмеженої нормативними правилами, котрий веде до творчої винахідливості молоді, до створення своєї специфічної, багатой, сучасної і жартівливої мови. Він – не ізольоване явище, що існує само по собі, а є результатом прояву зацікавлень його носіїв [4, с. 54].

Творчість Джона Гріна, об'єднує підлітків, які часто зазнають труднощів з тим, щоб знайти собі друзів. Це не найпопулярніші хлопці в школі, які спорту воліють, читання і глибокого вивчення улюблених фільмів і серіалів. *Nerdfighteria* дозволяє їм відчувати себе частиною чогось більшого, дає їм відчуття причетності і підвищує самооцінку, що так необхідно в підлітковому віці.

Відомо, що роман "Провина зірок" розглядається як трагічний роман про любов, дружбу і зраду приречених на смерть підлітків. Головними героями роману є шістнадцятирічна Хейзел Грейс (Hazel Grace Lancaster) і сімнадцятирічний Гас Уостерс (Augustus Waters). Назва роману (*The fault in our stars*) перегукується з метафорою 'star-crossed love', яка була задіяна автором в промові Хейзел, як визнання в любові Огастусом, і являє собою цитату з п'єси Шекспіра "Юлій Цезар".

З перших сторінок роману ми дізнаємось, що головна героїня переживає депресію, чекаючи своєї долі в будь-який момент: Depression is a side effect of dying [5]. Будучи підлітком, Хейзел вважає за краще пасивне проведення часу для знайомства з новими людьми та спілкування з друзями. "Make friends!". Героїня бажає матері, переживаючи за стан дочки.

Однак у душі герої-підлітки сповнені страхів і сумнівів щодо майбутнього, доказом цієї ідеї є використання сленгового виразу Like a hill that just goes up [5] та використання художнього порівняння як останій сліпий у промові Гуса: *I'm afraid of forgetting* [5].

Героїня називає себе *Victorian lady*, що говорить, по-перше, про її скромність, схожу на ту епоху, по-друге, про її добру освіту, оскільки не кожен підліток може легко змінювати історичні поняття. Хейзел описує себе як одновалентну Хейзел, проголошуючи, що вона єдина дитина в сім'ї.

Поряд з описом характеристик підлітків, обтяжених серйозною хворобою, автор створює образ шкільного друга Хейзела, що живе повноцінним і здоровим життям, у Кейтлін було таке насичене соціальне життя, яке потрібно планувати до хвилини [3, с. 43].

Автор використовує метафору професійних шахів, щоб яскраво описати любов до шопінгу шкільного друга головного героя Хейзел:

Kaitlyn snake her way through the aisles, shopping with the kind of intensity and focus that one usually associates with professional chess [5].

Кейтлін-змія проходила крізь проходи, здійснюючи покупки з такою інтенсивністю та фокусом, яку зазвичай асоціюють із професійними шахами.

Через те, що роман "Провина зірок" був написаний американським письменником і спрямований на аудиторію американських підлітків, він включає багато жаргонних виразів: *Take pot (slang: smoke marijuana), to paw at (slang: paw), dude (slang: guy, dude), curfew (American time, after which the child is not allowed to stay at home (negotiated by parents)), Debbie Downer (slang. Bore)*.

a) *don't send me to a support group. Buy me a fake certificate so I can go to clubs, drink vodka and take a pot* [5].

b) *His hand reached over her boob over her shirt and patted her* [5].

c) *They are both married to very sophisticated lawye dudes* [5].

d) *Gus's curfew was also at ten o'clock* [5].

a) *не надсилайте мене до групи підтримки. Купіть мені підроблений посвідчення, щоб я міг ходити в клуби, пити горілку і брати горщик.*

б) *Його рука дотягнулася до її сиськи над сорочкою і лапнула її.*

в) *Вони обоє одружені з дуже вигадливими адвокатськими чуваками.*

г) *Комендантська година Гуса також була о десятий.*

Наступні жаргонні слова розкривають характер персонажів і представляють їх бажання жити повною мірою:

to take pot – курити травку;

awesomesause – *exceptionally awesom* – офігительно;

Dude (a fellow, a buddy) – чувак;

to be taken – бути у відносинах, занятий;

It's no big deal – *to not be a serious problem* – фігня.

Соціокультурний фон у романі вказується за допомогою вульгарного слова:

my lungs suck at being lungs – мої легені відстійні в ролі легких;

utter horseshit – загальна дурниця;

goddamned unfair – чортовськи несправедливо;

douche [du:ʃ] – (недоброзичлива чи зневажлива людина) – придурок;

freaking – проклятий;

let me fucking die – дай мені здохнути.

Розглянемо приклад даного підтексту.

How was Isaac's Support Group?

*It was incredible, Gus said.
You're such a Debbie Downer, his mom said.
Як працювала група підтримки Ісаака?
Це було неймовірно, – сказав Гус.
Ти такий Деббі Даунер, – сказала його мама.*

Ім'я персонажа, Деббі Даунер, – це сленгова фраза, яка посилається на того, хто часто додає погані новини і негативні почуття до зібрання, тим самим збиваючи настрої усіх навколо них. Характер зазвичай проявляється на соціальних зборах і переривають розмову, щоб висловити негативні думки і вимови.

Таким чином, у романі "Провина" зірок для барвистого зображення образу американських підлітків сленг використовується як найпоширеніший літературний шлях, разом із ними автор вміло включає в діалоги підлітків вульгаризми, американізми та розмовні вирази. Демонструючи теми кохання, дружби, сім'ї як важливих аспектів життя підлітка, Джон Грін демонструє читачам самоіронію підлітків над їхньою трагічною долею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зацний, Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу. Львів: Паіс, 2007.
2. Зеличенок, Аліса Альбертовна. Особенности творчества Джона Грина, на примере романа Виноваты звёзды. Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки 156.2, 2014.
3. Иванова, Г. Р. Территориальная дифференциация английского университетского сленга. Синхрон но диахронное исследование: Автореф. дис. к. филол. н. М, 1991.
4. Кияшко, Олена Олександрівна. Аспекти соціолінгвістичного варіювання лексичної системи сучасної англійської мови. 2018.
5. Green, John. The fault in our stars. <https://www.goodreads.com/book/show/11876085-the-fault-in-our-stars>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О. Г. Хан

УДК 801.675.2

Шаптала В. В.

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЛІЦЕЇ

Стаття присвячена дослідженню практики впровадження проектної методики у процес навчання англійської мови учнів ліцею.

Ключові слова: проект, ліцей, навчання англійської мови.

The article is devoted to the study of the project methodology implementation in the process of teaching lyceum students English.

Key words: project, lyceum, English language teaching.

Англійська мова вже давно стала ланкою, що зв'язує різні нації та країни, виступаючи провідним засобом спілкування між ними. Кількість людей, які розмовляють офіційною мовою Сполученого Королівства і вважають її рідною, складає чотириста мільйонів, а ще сімсот мільйонів розмовляють мовою британців як іноземною [1]. Такі цифри дійсно вражають і тому здебільшого сумнівів у потребі вивчення даної мови не виникає. Але реалізація цієї мети висуває перед викладачами низку викликів.

По-перше, викладачеві необхідно "замотивуватися" самому. Адже, щоб переконати інших, ми маємо вірити в успіх освітнього процесу, в позитивні результати навчання.

Наступний крок – це відбір навчального матеріалу, ретельна підготовка завдань, розробка авторських уроків. На цьому етапі якнайкраще звернутися до проектної методики, надати заняттям креативності й неповторності. Завершальним шаблоном буде безпосередньо реалізація, втілення оригінальних учительських розробок на освітньому просторі.

Перш за все хотілося б зазначити, що метод проектів – це технологічний аспект освіти, який допомагає учням здобувати знання, і який створено з урахуванням реальної життєвої практики. Проектна технологія окреслює практику проектування стосовно усунення проблем, які виникають під час мовних ситуацій і вимагають від учасників навчального процесу певних намагань, спрямованих на пошук, а також експериментальну роботу, присвячену створенню проектів, з подальшим захистом і аналізом результатів.

Метод проектів виник у 20-ті роки минулого століття у США й розвивався у межах гуманістичного напрямку у філософії та освіті, в педагогічних поглядах і експериментальній роботі Дж. Дьюї та В. Х Кілпатрика [2]. Впровадженням методу проектів у навчальний процес вищої й середньої школи займалися Г. Селевко, М. Кларін, Е. Полат, Д. Левітес, Л. Кондрашова, І. Зязюн, Л. Пироженко, О. Пометун, І. Фрейман, О. Пехота, Н. Якубовська та інші. Активно досліджували питання методу проектів у викладанні іноземної мови Ю. Риндіна, І. Фатеєва, А. Леонтьєв, Е. Ахраменко, Т. Душеина, Н. Кочетурова.

Актуальність дослідження зумовлена підвищеною цікавістю до методу проектів у сьогоденнішніх реаліях, застосуванням даного методу в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти. З його допомогою можна легко реалізувати виховні, освітні й розвиваючі задачі, які ставить перед собою вчитель. Проблема розвитку методу проекту присвячено значну як за обсягом, так і за змістом кількість наукових досліджень. Метод проектів пропонує широку сферу для креативної діяльності, дозволяє об'єднувати розмаїті операції й привносить до навчального процесу зацікавленість, захоплення й підвищену ефективність. Вдатися до методу проектів під час вивчення іноземної мови означає сформувати в учнів країнознавчу компетенцію, сприяти розвитку їх комунікативних навичок. Метод дає можливість нестандартно підійти до навчальної діяльності, активно впливає на інтелектуальну й емоційно-ціннісну сфери розвитку.

У даній статті ми пропонуємо розглянути застосування проектної методики навчання англійської мови на базі Херсонського академічного ліцею ім. О. В. Мішукова Херсонської міської ради при ХДУ.

Під час проходження виробничої практики на базі Херсонського академічного ліцею ім. О. В. Мішукова Херсонської міської ради при ХДУ нами було імплементовано проектну методику в освітній процес з англійської мови. У процесі підготовки пробного й залікового уроків, з тем "Environment" і "Jobs and Ambitions" відповідно, ми вдалися до використання інноваційних технологій, а саме демонстрації відеосюжетів і анімаційних фільмів, активно застосовували фотоматеріали (наприклад, ілюстрації й ідіоми з заданих тем) для стимулювання пізнавальної активності учнів. Застосування слайдових презентацій було імплементовано в процесі проведення навчальної гри "Animals on ice". Формат Power Point гри полягав у тому, що кожному окремому питанню надавалося 3 слайди презентації: на першому було розміщено безпосередньо саме питання, наприклад "How long does a reindeer live?" На другому – варіанти відповідей: А) 15 years; В) 20 years; С) 25 years. На третьому – правильний варіант відповіді й зображення тварини. Для оформлення було використано блакитний колір та його відтінки, білий контрастний шрифт та якісні різнокольорові зображення мешканців засніженого материка. Мета даної гри – тренувати граматичні структури англійської мови, збагатити словниковий запас та активізувати лексичний мінімум, розширити фонові знання учнів. Завдяки інноваційному формату та привабливому дизайну презентації відбулося підвищення інтересу до навчання, що досить важливо. О. Айслі сказав: "Гарний дизайн викликає у глядача бажання дізнатися більше", тому використовуючи в учительській практиці проектний метод, варто пам'ятати не лише про зміст, а й про зовнішнє оформлення роботи, її пакування.

Одним із елементів залікового уроку стала гра-лото для вивчення професій. Діти мали зіставити картку з відповідним окремим зображенням, але щоб її отримати, обов'язковою умовою було озвучити предмет, зображений на картці. Перемагає не той, хто швидше за всіх збере лото-картку, а той, хто назве більше слів з поточної теми. Невідомі слова зазначаємо на звороті картки. У такий спосіб легко й цікаво засвоїти нову й повторити вже відому лексику.

Отже, метод проектів – це вже не новий, але максимально дієвий підхід у вивченні іноземної мови, який не лише допоможе активізувати знання учнів з англійської мови, але й задіє пласт фонових знань, підвищить ерудованість учнів із суміжних предметів, стане "бустером" у розвитку креативності й абстрактного мислення учнів, а також просто додасть навчальному процесу живого спілкування й сприятиме висловленню неповторних думок особистостей-учасників освітнього процесу і зміцненню їх впевненості в собі та власній творчій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Английский язык в цифрах и фактах: интересно о полезном. URL : <https://englex.ru/english-in-numbers-and-facts/> (Дата звернення: 07.10.2020).
2. Пахомова Н. Ю. Метод учёного проекта в образовательном. Москва : АРКТИ, 2005. 112 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.А. Зуброва

УДК 811.111'373.23

Шевчук Н.С.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ)

У статті висвітлюється мовна специфіка публічних виступів сучасних англійськомовних політиків, що актуалізується в їх промовах.

Ключові слова: мовна особистість політика, дискурс, політичний дискурс, політичний текст, політична промова.

The article deals with the language specifics of public speeches of modern English-speaking politicians, which is relevant in their speeches.

Key words: politician's language personality, discourse, political discourse, political text, political speech.

Мовлення політичних діячів є актуальним напрямом політичної дискурсології. Промови провідних англійськомовних політичних лідерів сучасності відзеркалюють різноманіття лексичних і стилістичних засобів, що є необхідними для досягнення комунікативної мети політиків, та демонструють специфіку їх мовленнєвої поведінки.

Мова як абстрактна знакова система реально існує у вигляді дискурсів. Спілкування не є абстрактним, воно завжди протікає в певній сфері людської діяльності, у певному соціальному просторі. Саме тому в лінгвістичній літературі, як правило, аналізується не дискурс взагалі, а конкретний дискурс (публіцистичний дискурс, дискурс влади, дискурс претендентів на владу, економічний дискурс і т.д.). Політичний дискурс теж не обділений увагою дослідників. Політична мова, політична комунікація викликає зацікавленість широкого кола науковців [1; 2; 3; 4; 5 та ін.].

Політичні зміни, що відбуваються за останні роки в світі, дозволяють проявляти велику творчу свободу й активно використовувати різноманітні мовні засоби. У результаті

мова ЗМІ, висловлювання політиків стають для дослідників джерелом виявлення нових виразних можливостей мови, нових тенденцій у мові останнього десятиліття ХХІ століття.

Проблема вивчення мовної особистості викликає значний інтерес з боку лінгвістів, а в рамках дослідження політичного дискурсу вона набуває особливої актуальності. Оскільки багато дій, що відбуваються в сфері політики, мають мовну природу, актуальним є вивчення прийомів мовного впливу на масову аудиторію. У зв'язку з цим нашу увагу привертають виступи сучасних англійськомовних політичних діячів.

Загальною комунікативною установкою політичних висловлювань у демократичному суспільстві є установка на те, щоб захопити, зацікавити, переконати адресата. Сфера вираження емоцій та емоційного тиску вносить у мову елемент артистизму [2].

Політична лінгвістика – наука, що виникла на перетині лінгвістики з політологією та враховує також досягнення етнології, соціальної психології та соціології. Основним завданням політичної лінгвістики при цьому є дослідження різноманітних взаємовідносин між мовою, комунікацією, суб'єктами політичної діяльності та політичним станом суспільства. Отже, політична лінгвістика об'єднується насамперед матеріалом, що досліджується (політичне мовлення, політичні тексти, політичний дискурс) [3].

Політичний дискурс є важливим для політичної лінгвістики поняттям. Політичне "життя", яке визначає сприйняття тексту, є максимально різноманітним. Тому у зміст політичного дискурсу зазвичай включають усі наявні в свідомості мовця і слухача компоненти, що здатні впливати на породження та сприйняття мовлення: інші тексти, зміст яких враховується автором і адресатом даного тексту, політичні погляди автора та його завдання при створенні тексту, політичну ситуацію, в якій створюється і функціонує цей текст [4].

Мовна особистість політичного діяча пізнається завдяки набору спеціальних "ключових слів". Під ключовими словами розуміються лексеми, що позначають найбільш актуальні поняття або явища, відображені в дискурсі певного політика. Характерними ознаками ключових слів є співвіднесеність з певним політичним діячем, номінація актуальних понять і явищ епохи, що перебувають у центрі суспільної дискусії (тобто в центрі уваги ЗМІ) та висока частотність уживання [3].

Так, у ході аналізу текстів промов видатних англійськомовних політичних діячів сучасності встановлено, що деякі політики не використовують вступного або прямого звернення до громадян своєї країни, що можна пояснити необхідністю негайного фокусування уваги на події, яка є предметом обговорення. Наприклад, *Today I want to talk very clearly and plainly about our economic situation* [6]. Або, *This morning I want to talk about the future of Europe* [7].

Тема патріотизму розкривається за допомогою вживання таких лексем, як: *patriot, patriotism, spirit of patriotism, to sacrifice for, willingness to sacrifice, make the ultimate sacrifice, commitment to, to give life for, to serve, to fight for the country, to risk the life for* [7].

Такі лексеми, як *to fight i to risk*, які мають негативне забарвлення, у певних контекстах можуть мати потужний позитивний потенціал, що дозволяє ораторам донести необхідну інформацію до свідомості людей і викликати дух патріотизму [5].

Часто, звертаючись до публіки, політичні діячі висловлюються як за себе, так і за свою країну, використовуючи при цьому особисті займенники *I i we, a також прямий порядок слів: We will defeat violent extremism by standing together ... . I will make sure those questions are asked and answered* [7]. *We will have to weigh carefully where our true national interest lies* [6].

Ще однією особливістю текстів політичного дискурсу є тенденція до емоційності та експресивності мови. Так, наприклад, у промовах політичних діячів зустрічаються такі вирази, як *I appreciate ..., I believe ..., I truly believe ..., I'm convinced that ..., I believe deeply ..., I do have an unyielding belief ..., I'm very proud to ..., I'm forever grateful for ..., I can, humbled by the task before us, and firm in my belief ..., I fundamentally disagree ..., ... I care deeply ...*, що не тільки висловлюють почуття мовця, але і змушують слухачів щиро вірити його словам [5].

Деякі вислови, по суті, не виражають емоцій (*I confess, I reject*), але несуть певне емоційне забарвлення, що робить мовлення більш експресивним. Такі вирази, як *I can not guarantee ...* не викликають ніяких сумнівів у прагненнях політика, тому що на противагу сказаному політичний діяч використовує *But I can promise ...*, що свідчить про впевненість мовця в своїх майбутніх діях [7].

Деякі промови є досить експресивними та супроводжуються такими одиницями, як: *I appreciate ..., I'm grateful to / for ..., I (strongly) believe ..., I'm confident ..., I hope ..., I will forever be optimistic about ..., I will miss ..., I was excited about ..., ... I can not tell you how much I love you ..., I worry ..., ... with a thankful heart ...* та ін. [6].

Таким чином, вивчення мовних особливостей виступів сучасних політиків є цікавою і перспективною сферою дослідження для сучасних науковців. Такі тенденції в розвитку сучасної лінгвістики зможуть забезпечити успішне встановлення контактів між представниками різних культур та надаватимуть можливість вивчати особливості світогляду носіїв різних мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : монографія. Львів : Видавничий центр при ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 281 с.
2. Краснобаєва Б. О. Сучасна американська публіцистика у комунікативно-функціональному дискурсі. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Філологічні науки*. 2014. No 1 (7). URL: <http://duep.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/8244.pdf>. (дата звернення: 20.08.2020).
3. Нагорна Л. Б. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ : Світогляд, 2005. 316 с.
4. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції. *Вісник Житомирського державного університету. Сер. Філологічні науки*. Вип. 39. Житомир, 2008. С. 218–221.
5. Busch Andrew E. The constitution on campaign trail: the surprising political career of America's founding document. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. USA, 2007. 319 p.
6. The American Heritage: Dictionary of the English Language. Fifth Edition Houghton Mifflin's premiere dictionary by Editors of the American Heritage Dictionary. Boston, 2011. 345 p.
7. URL: <https://edition.cnn.com/politics> (дата звернення: 15.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Короткова

УДК 886.81.2

Шнабська Т.Г.

ПОНЯТТЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті розглядається поняття мовної картини світу як частини загальної картини світу, яка сформована великою кількістю різних чинників.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, просторово-часовий континуум, концептуальна картина світу, концепт.

The article deals with the concept of the linguistic picture of the world as part of the general picture of the world which is formed by a large number of different factors.

Key words: picture of the world, linguistic picture of the world, time-space continuum, conceptual picture of the world, concept.

При розгляді проблеми про роль мови у формуванні картини світу в свідомості людини, перш за все, необхідно визначити саме поняття "картина світу". Явище, що називається "картиною світу", є таким же давнім, "як сама людина" [2, с. 76]. Проте, "картина світу", стала предметом науково-філософського розгляду лише в недавній час. Термін "картина світу" був висунутий в кінці XIX – початку XX ст. в рамках фізики. Одним з перших цей термін почав вживати В. Герц стосовно фізичного світу. В. Герц пояснював поняття "картина світу" як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, які відображають суттєві властивості об'єктів [2, с. 83].

За словами В. А. Маслової, "кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб його концептуалізації" [5, с. 113]. Виходячи з цього, можна припустити, що кожна мова має особливу картину світу, і кожна мовна особистість повинна орієнтуватися на дану картину при організації змісту висловлювання. У цьому специфічно проявляється людське сприйняття світу, зафіксоване в мові [5, с. 114].

Поняття **мовної картини світу** як частини загальної картини світу будується на дослідженні уявлень людини про навколишню його реальність. У той час як світ являє собою взаємодію людини і середовища, картина світу є результатом перебудови інформації про їх взаємодію і кожен компонент окремо. Отже, представники когнітивної лінгвістики небезпідставно стверджують, що наша концептуальна система, яка відображена у вигляді мовної картини світу, залежить від фізичного і культурного досвіду і пов'язана з ним [3, с. 10].

Мовна картина світу є результатом відображення колективної свідомості етносу зовнішнього світу в процесі свого історичного розвитку, що включає пізнання цього світу. Вона сформована великою кількістю різних чинників, серед яких О. А. Корнілов виділяє два основних – зовнішній світ і свідомість [3, с. 51].

У своїй роботі дослідник пропонує називати навколишній світ або Всесвіт "просторово-часовим континуумом" [3]. Реальний вплив на національну свідомість, що створює первинну модель світу, надає лише невелика частина просторово-часового континууму, а саме – природні особливості певної місцевості, а також кліматичні умови, що існували в історичний період становлення конкретного народу. Це говорить про те, що під час формування мовних картин світу різних народів була відсутня єдність зовнішнього світу як фактора, який визначає спільність людської психології і мислення. Більшість народів, які живуть в несхожих природно-кліматичних умовах, довгий час не мали й уявлень про те, що знаходилося поза межами їх безпосереднього сприйняття. Тільки пізніше, завдяки науці, яка зробила надбанням буденної людської свідомості багато з факторів зовнішнього виду, мовні картини народів розширилися за рахунок появи нових реалій, хоча інформація про них і була недостатньою [3].

О. А. Корнілов вважає, що саме географічне середовище стало вирішальним фактором, що вплинув на фізіологію, психологію і історичну долю народів ще на стадії їх становлення [3, с. 40]. Однак, людська свідомість представляється досліднику не менш важливим фактором формування мовної картини світу. Мова у даній ситуації йде як про свідомість кожної людини, так і про колективну свідомість, що представляє собою якусь абстрактну сукупність індивідуальних свідомостей всіх членів того чи іншого соціуму. У такій колективній свідомості виключаються чисто індивідуальні особливості і об'єднуються всі типи [3, с. 55].

Розглядаючи окремо мовну картину світу, можна прийти до висновку, що вона не стоїть в одному ряду зі спеціальними картинами світу (наприклад, хімічна, фізична та інші картини світу), але бере участь в їх формуванні. Саме завдяки мові людина може розуміти світ, так само може розуміти себе, адже мовні особливості відображають суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Національний досвід і визначає специфічні особливості мови, які в результаті, формують в людській свідомості певну картину світу [6, с. 60].

Мова являє собою один з найважливіших способів формування і існування знань людини про світ. У свою чергу найважливішим змістовним компонентом етнічно обумовленої самотності мови є його внутрішня форма [5, с. 67]. У процесі людської діяльності природним чином відбивається об'єктивний світ, а в слові кожна людина фіксує результати пізнання [5].

Таким чином, явище, яке в різних концепціях називається "мовна картина світу", являє собою сукупність отриманих знань, відображених в мовній формі. Деякі дослідники в своїх роботах воліють використовувати для опису цього явища такі терміни, як "мовний проміжний світ", "мовна репрезентація світу" або "мовна модель світу" [5, с. 68].

Найбільш загальні характеристики має **концептуальна картина світу**, яка, на думку Л. А. Лисиченко, постає явищем багатомірним, "в якому відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами" [4, с. 25]. В. І. Постовалова доповнює це трактування: "Картина світу не є дзеркальним відображенням світу і не є відкритим "вікном" у світ, а саме картиною, тобто інтерпретацією, актом світорозуміння ... вона залежить від призми, через яку здійснюється світобачення" [7, с. 71].

На думку Л. А. Лисиченко, мовна картина світу складається із мовних одиниць, що виражають **концепти, поняття**, а також мовних способів і засобів вираження зв'язків, що існують у концептуальній картині світу [4, с. 14]. Так, ця дослідниця звертає увагу на зв'язки мовних явищ у картинах світу – як концептуальній, так і мовній.

У структурі мовної картини світу важливе її перебування у тричленній парадигмі картин світу: домовної, тобто психічної, концептуальної, тобто логічної та мовної – власне лінгвальної. Трьом рівням відповідають три наукових терміни: *концепт* як мовне уявлення про явище, який супроводжується у свідомості численними ознаками і асоціаціями, *поняття* як мовно-логічна одиниця, що є наслідком узагальнення найсуттєвіших із погляду мовця рис концепту, що супроводжується мовним вираженням, і *значення слова*, яке містить поняттєву основу й ускладнюється ознаками, пов'язаними в свідомості носіїв мови з цим концептом та з внутрішніми зв'язками [9, с. 43].

Польський лінгвіст Є. Бартмінський пропонує розглядати поняття "мовна картина світу" у двох варіантах, які спрощено можна визначити як "суб'єктивний" і "об'єктивний" і означити поняттями "бачення світу" і "картина світу". *Бачення* передбачає спостерігача, оскільки є чийось, а отже – і суб'єкта, який спостерігає; *картина*, яка також є результатом чийогось бачення, але вже не містить такої сильної імплікації суб'єкта, де центр зміщується на об'єкт, тобто на те, що міститься в самій мові [1, с. 87]. Саме ж поняття "мовна картина світу" функціонує в працях цього дослідника досить у незвичному трактуванні: "втілена в мові інтерпретація дійсності, яку можна уявити у вигляді комплексу суджень про світ" [1, с. 88].

Отже, мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тією особливістю, що людина здатна сприймати і розуміти світ, а відтак і саму себе, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу [8, с. 36].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Пер. с пол. Москва : Индрик, 2005. 528 с.
2. Герц Г. Три картины мира // Новые идеи в философии. Сб. 11 : Теория познания и точные науки. СПб., 1946. С. 65–123.
3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. изд. 2-е, испр. и доп. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.
4. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Вид. група "Основа", 2009. 191 с.

5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2004. 266 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Изд. центр "Академия", 2001. 208 с.
7. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. С. 8–69.
8. Тарланов З. К. Язык. Этнос. Время: очерки по русскому и общему языкознанию. Петрозаводск : Петрозав. ун-т, 1993. 222 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент К.С. Французова

УДК 811.111'373.43

Щепак А.С.

СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПРЕСИ)

У статті розглядаються особливості структури та семантики неологізмів, що функціонують у текстах сучасної англійськомовної молодіжної преси.

Ключові слова: мовні зміни, неологізми, структура неологізмів, семантика неологізмів, сучасна молодіжна преса.

The article focuses on the peculiarities of the structure and semantics of neologisms that function in the texts of modern English youth press.

Key words: neologisms, structure of neologisms, semantics of neologisms, modern youth press.

Англійська мова безперервно збагачується новими лексичними одиницями протягом усієї історії свого розвитку. Підвищений інтерес до проблем неології зумовлено важливою роллю неологізмів у сучасній англійській мові, що відбиває розвиток і пристосування мови до нових умов її функціонування, які постійно змінюються під впливом зовнішніх факторів.

Увага до вивчення причин появи нових слів і закономірностей їх утворення не зменшується протягом багатьох десятиліть. Цілий ряд наукових праць, написаних на матеріалі англійської та української мов, присвячений вивченню неологізмів, їх характеристик, підвидів і особливостей уживання. Проблеми неологізмів вивчають багато вітчизняних, а також зарубіжних лінгвістів, наукові доробки яких послужили загальнотеоретичною базою для нашого дослідження [1; 2; 3; 4 та ін.].

На сьогодні інтерес викликає соціальна сфера функціонування неологізмів, так як у рамках саме цієї області з'являється багато нових слів, що зумовлено істотними змінами в суспільстві й пов'язано насамперед з глобалізацією культури та глобальною інформатизацією світової спільноти. Сьогодні ЗМІ відзеркалюють усі глобальні процеси, що відбуваються в світі, тому поява новотворів торкнулася й інформаційної сфери. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю вивчення новітньої лексики як засобу відображення змін у сучасній лінгвокультурі. Актуальність визначається також необхідністю вивчення неологізмів як засобу передачі мовних змін, що відбуваються в сучасному англійськомовному молодіжному середовищі під впливом таких факторів як інформатизація, комп'ютеризація та глобалізація.

Сучасна молодіжна преса розглядається в дослідженні як особлива сфера мовленнєвого вживання, яка володіє специфічними ознаками й характеристиками. Адже, на нашу думку, тексти сучасних англійськомовних молодіжних видань найбільш активно відбивають динаміку розвитку мови на лексико-семантичному, когнітивному та прагматичному рівнях, що дозволяє утворити загальну картину мовного простору.

Кожна епоха збагачує мову новими лексичними одиницями. Відомо, що у періоди найбільшої активності суспільно-політичного та культурного життя країни приток нових слів суттєво збільшується [2].

Проблематика неологізмів належить до актуальних питань сучасної лінгвістики. До основних питань цієї проблематики можна віднести критерії визначення й оцінки неологізмів і визначення всіх лексичних явищ, які можна включити в це поняття. Увага приділяється також утворенню неологізмів, включенню їх у словниковий склад даної мови та їх реалізації в словниковому складі [1].

Сучасна англійська мова характеризується припливом нової лексики, що стрімко заповнює ті тематичні простори, що з найбільшою повнотою відбивають зміни, які відбуваються в таких сферах життя суспільства, як політика, економіка, релігія, медицина, армія, молодіжна субкультура, спорт, їжа, напої, предмети побуту, прикраси, одяг, косметика і т.д. [5].

Нашу увагу привертають новотвори, що функціонують у текстах сучасних англійськомовних молодіжних видань. Молодіжна англійськомовна преса відрізняється не тільки тим, що є орієнтованою на молодь, а й тим, що має особливе функціональне навантаження, зокрема виховання молодого покоління. Отже, мова молоді, а саме створення та вживання нових лексем, дозволяє підліткам відчувати себе окремим суспільством, яке має свою власну кодову систему. Молодь усе активніше вживає в мовленні різного роду новоутворення, використання яких у сучасній англійськомовній пресі допомагає наповнити текст газет і журналів певною часткою експресивності, тим самим впливати на широку читацьку аудиторію.

У ході дослідження було встановлено основні морфологічні способи появи нових слів, що зафіксовано у сфері англійськомовних мас-медіа. Так, одним із способів утворення неологізмів, що функціонують у текстах сучасної англійськомовної молодіжної преси є **словоскладання**, що передбачає утворення нових слів за допомогою з'єднання двох основ: *brat-packer* 'молоді письменники, які користуються популярністю', *cushioncraft* 'судно на повітряній подушці', *earworm* 'вушний черв'як', нав'язлива пісня або мелодія, яка постійно крутиться в голові', *painkiller* 'безпечний засіб', *software* 'комп'ютерні програми', *windsurfer* 'спортсмен, який займається віндсерфінгом' та ін. [5].

Ще одним продуктивним способом утворення неологізмів, зафіксованих у текстах молодіжних видань, є **афіксація**, тобто утворення нових слів за допомогою префіксів і суфіксів. Наприклад, *caller* 'той, хто телефонує, абонент', *dreamer* 'мрійник', *flapper* 'хлопавка, мухобійка', *peeling* 'відшарування', *soothing* 'заспокійливе', *swinger* 'життєлюб', *up-since-dawner* 'жайворонок', людина, яка рано встає' і т. д. [4; 5].

Абревіація є продуктивним способом словотворення в сучасній англійській мові. Число абревіатур у текстах сучасних англійськомовних видань постійно зростає: *ABA* (*Amateur Boxing Association*) 'американська боксерська асоціація', *EC* (*European Community*) 'Європейське співтовариство', *NBA* (*National Basketball Association*) 'Національна баскетбольна асоціація' та ін. [6].

Усічення – один з найпоширеніших прийомів словотворення за останні десятиліття. Основою такого новоутворення є, як мінімум, два слова, кінець одного і початок іншого в яких скорочуються, а основи комбінуються: *digiverse* (*digital* та *universe*) 'цифровий світ', *guesstimate* (*guess* та *estimate*) 'давати оцінку чогось дуже приблизно, не гарантуючи точності', *netiquette* (*network* та *etiquette*) 'мережевий етикет, список правил, які прийняті при спілкуванні в мережі', *sitcom* (*situation* та *comedy*) 'гумористична програма або телесеріал, що будуються на повсякденних ситуаціях', *videorazzi* (*video* та *paparazzi*) 'журналісти, які знімають зірок на відео' і т. д. [5].

Наступний спосіб – це **конверсія**, за допомогою якої нове слово утворюється, переходячи з однієї частини мови в іншу без будь-яких змін у зовнішній формі. Наприклад, дієслово *trash* має значення 'громити, перетворювати на купу уламків', іменник *trash* означає 'погром, розгром (у знак протесту)' та ін. [6].

Таким чином, новотвори в текстах сучасної англійськомовної молодіжної преси використовуються для посилення прагматичної спрямованості мовлення, збільшення впливу на адресата.

Перспективним лишається аналіз структурно-семантичних типів неологізмів, що функціонують у різних дискурсах сучасної англійської мови, уточнення їх статусу, визначення факторів, які зумовлюють їх появу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Козьмик Г. О., Хейлик Т. О. Актуальні проблеми вивчення неології. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_gn/2008_1/files/GN108_22.pdf (дата звернення: 12.09.2020).
2. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : монографія. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
3. Kerremans Daphné. A Web of New Words: A Corpus-Based Study of the Conventionalization Process of English Neologisms. Peter Lang, 2015. 278 p.
4. Great Examples of Modern-Day Neologisms. URL: <https://www.vappingo.com/word-blog/great-examples-of-neologisms/> (дата звернення: 15.07.2020).
5. The Early 21st Century's Words and Expressions Existing in the English Language but not in Dictionaries. URL: <http://www.twirpx.com/file/257501/> (дата звернення: 28.08.2020).
6. URL: <https://www.youthpress.org> (дата звернення: 29.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.В. Короткова

УДК 801.675.2

Ющук В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ НІМЕЦЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ КОРНЕЛІЇ ФУНКЕ

У статті проаналізовано специфіку індивідуального стилю поезії Корнелії Функе; розглянуто поняття індивідуального стилю автора; досліджено головні особливості творчості німецькомовної письменниці Корнелії Функе.

Ключові слова: індивідуальний стиль, автор, Корнелія Функе, жанр фентезі, інтертекстуальність, "Чорнильне серце".

The article analyzed the specifics of the individual style of poetry of Cornelia Funke, examined the concept of the individual style of the author; the main features of the work of the German-speaking writer Cornelia Funke were studied.

Key words: individual style, author, Cornelia Funke, fantasy genre, intertextuality, "Ink Heart."

Вивчення індивідуального стилю автора є однією з найважливіших завдань стилістики. Опис мови на рівні норми – це традиційне завдання стилістики, починаючи з XVII століття, в той час як опис на рівні індивідуальної мови порівняно нове питання, висунуте в коло наукових проблем в перші десятиліття XX століття.

Творчість будь-якого автора є унікальною, особливою. З одного боку вона завжди зіставляється з літературним жанром, з іншого ж боку, вона завжди виходить за рамки будь-яких літературних течій саме через своєрідність неповторності автора. У лінгвостилістиці для визначення характерних рис індивідуального мовлення письменника використовують такі терміни, як "стиль", "стиль автора", "ідіостиль", "ідіолект", "індивідуальний стиль", "авторський стиль", що не мають чіткого визначення та критеріїв розмежування.

Г. Поспелов підкреслює, що багатозначність цього поняття зумовлена історично: "термін "стиль" виник у римській літературі як метонімічне позначення особливостей "написання" – словесного складу творів того чи іншого автора" [6, с. 303].

Російський дослідник В. Виноградов визначає індивідуальний стиль як своєрідну, історично зумовлену, складну, проте структурно єдину і внутрішньо пов'язану систему засобів і форм словесного творчого вираження [1, с. 105].

Аналіз останніх досліджень свідчить також про значний інтерес до жанру літератури – фентезі. Фентезі – жанр, що поєднує риси фантастики і сказань, епосів, міфології та має глибокі й міцні корені в літературних традиціях різних часів і народів, аж до найдавніших, але як певний жанр склався в ХХ столітті.

Яскравою представницею цього жанру можна назвати німецькомовну письменницю Корнелію Функе. Корнелія Функе народилася 10 грудня 1958 року в місті Дорстен, у Вестфалії. Її шлях у літературу – один з найбільш незвичайних. Перш ніж стати письменником, Корнелія Функе була соціальним працівником і займалася проблемами дітей-інвалідів. Саме тоді вона по-справжньому усвідомила цінність історій, що допомагали їй підопічним відволіктися від сумної дійсності і поплинути уявою в чарівні світи [3].

Особливості творчості К. Функе викликали неабиякий інтерес у дослідників. Наприклад у роботі Комісарової О. В. досліджувалися лінгвостилістичні особливості літературної німецької казки на основі трилогії [4]. Вивченню спільних та відмінних рис літературного тексту "Tintenhertz" та тексту екранізації присвячена робота К. В. Несмачнової [5]. Інтертекстуальність трилогії "Tintenhertz", "Tintenblut", "Tintentod" досліджується в роботах С. Хебер [12].

Найбільшу популярність письменниці приніс роман "Чорнильне серце", який вийшов друком у 2003 році німецькою та англійською мовами. Літературна казка "Чорнильне серце" відноситься до літератури постмодернізму. Інтертекстуальність – це невід'ємна якість літератури цієї епохи. Найважливішим видом інтертексту в літературній казці Корнелії Функе є епіграф, як спосіб співвіднесення власного тексту з текстами інших авторів та інших епох. Однією з причин частого використання прецедентних текстів у творі "Tintenhertz" стає сюжетний задум автора. Основний стрижень сюжетної побудови є особливий дар окремих дійових осіб Мо, Меггі, Даріуса, завдяки якому персонажі та предмети здійснюють наративні металеписи наприклад: фея з твору Дж. Баррі "Peter Pan", золото з твору Р.Л. Стівенсона "Die Schatzinsel" які згадуються в оповіданні "Tintenhertz".

У казці "Tintenhertz" епіграф, що випереджає найпершу главу "Ein Fremder in der Nacht", створює імпліцитну алюзію на згадуваний в ньому твір Л.М. Бостона "Die Kinder von Green Knowe": "Der Mond schimmerte im Auge des Schaukelpferdes und auch im Auge der Maus, wenn Tolly sie unter dem Kissen hervorholte, um sie anzuschauen. Die Uhr tickte, und in der Stille meinte er kleine nackte Füße über den Boden laufen zu hören, dann Kichern und Wispern und ein Geräusch, als würden die Seiten eines großen Buches umgeblättert Lucy M. Boston, Die Kinder von Green Knowe...".

"Es fiel Regen in jener Nacht, ein feiner, wispernder Regen. Noch viele Jahre später musste Meggie bloß die Augen schließen und schon hörte sie ihn, wie winzige Finger, die gegen die Scheibe klopfen...Unter ihrem Kissen lag das Buch, in dem sie gelesen hatte...." [9].

Алюзія в даному випадку будується на порівнянні головної героїні Меггі, яка зберігає книгу під подушкою, з протагоністом Толлі з цитованого твору, який зберігає під подушкою мишу. Читачу немов нав'язується це порівняння: хронотоп ночі цитованого в епіграфі твору збігається з просторово-часовими відносинами першого розділу за рахунок акустичного дублювання уривка з твору Л.М. Бостона на початку твору "Tintenhertz". Одна і та ж морфема "wisper" присутня як в епіграфі – іменник "das Wispern" (нім. – "шепіт"), так і в основному тексті – дієприкметник "wispernd" (нім. – "шепоче").

Слід зазначити що у романі прослідковуються риси Середньовіччя. Яскравим представником Середньовічного хронотопу в творі К. Функе стає жонглер на ім'я Штаубфінгер (нім. – "Staubfinger"). Читач може здогадатися про те, що "дивне", як вважає

Меггі, ім'я "Staubfinger" є значущим і вказує на професію персонажа в п'ятому розділі "Nur ein Bild".

Вперше безпосередньо назва його професії звучить в шістнадцятій главі "Damals", коли Штаубфінгер представляється Мо: "Ich bin nur ein Gaukler, ein harmloser Feuerspucker". Слово "Gaukler" є архаїзмом і перекладається з німецької мови як "фігляр, жонглер". Тому за ним йде пояснення у вигляді неологізму "Feuerspucker" який перекладається як "пожирач вогню", що допомагає зрозуміти читачу значення застарілого слова [9 с. 123].

Ще однією важливою рисою, що характеризує Середньовічну картину світу, яка знайшла свій вияв у трилогії К. Функе, є малограмотність населення доби середньовіччя. "Sie können nicht lesen. Ein Buch ist für sie wie das andere, nichts als bedrucktes Papier". Причому в казці присутня репрезентація Середньовічної моделі суспільства на метарівні. Не випадково в текст автором включений уривок, в якому Елінор нагадує Меггі про те, що раніше вміння читати було привілеєм багатих: "Früher konnten nur die Reichen lesen. Deshalb gab man den Armen Bilder zu den Buchstaben, damit sie die Geschichten verstehen konnten". У творі "Tintenherz" також через ставлення до грамотності розкривається середньовічна васальна модель взаємовідносин в суспільстві: "Alle meine Männer können weder schreiben noch lesen. Ich habe es ihnen verboten. Nur ich habe es mir beibringen lassen, von einer meiner Magd" [9 с. 235].

Отже, К. Функе своєю книгою намагається доказати, що книжковий світ і реальний переплетені набагато сильніше, ніж нам часом здається. Корнелії Функе вдалося, занурюючи читача в казкову історію не зупинилася на пригодах тільки головного героя, а й створити інтригуючий світ чарівництва, зітканий з паралельних світів, в яких персонажі настільки психологічно точні, що, здається, вони живуть поруч з нами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. М.: Высшая школа, 1980. 340 с.
2. Водоватова О. Корнелія Функе: крізь світи до мрії. Веб-сайт. URL: <http://litakcent.com/2011/10/26/kornelija-funke-kriz-svity-do-mriji/>.
3. Девятко Н. Возможности влияния современных жанров. Полдень. 2005 № 5, С. 256-264
4. Комиссарова Е. В. Лингвостилистические особенности литературной сказки в немецком языке (на примере трилогии Корнелии Функе "Tintenherz", "Tintenblut", "Tintentod") автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Елена Владимировна Комиссарова; Смоленский. гос. ун-т. – Смоленск, 2017. – 22 с.
5. Несмачнова Е. К. Литературный текст и кинотекст: логика трансформации (на примере романа Корнелии Функе "Чернильное сердце" и его экранизация. Екатерина Владимировна Несмачнова: Лингвистика, лингводидактика и переводоведение. – Вестник ВолГУ. Серия 9. – 2015. – Вып. 13. – С. 156-160
6. Поспелов Г. Н. Теория литературы. М.: ВШ, 1978. 351 с.
7. Функе К. Чорнильна кров. – Вінниця: Теза, 2010 р. – 512 с.
8. Функе К. Чорнильна смерть. – Вінниця: "Теза", 2010 р. – 670 с.
9. Функе К. Чорнильне серце. – Вінниця: "Теза", 2009 р. – 575 с.
10. Хаецкая Е. Книжные дети, не знавшие битв. Корнелия Функе. Чернильная кровь. М.: Махаон, 2012.
11. Яворська Л. Жанр фентезі у сучасній літературі для дітей. веб-сайт. URL: http://ddpu.drohobych.net/native_word/wpcontent/uploads/2016/04/19.pdf
12. Heber S. Das Buch im Buch. Selbstreferenz, Intertextualität und Mythenadaption in Cornelia Funkes Tinten-Trilogie. – Kiel: Ludwig Verlag, 2010. – 210 S.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.М. Солдатова

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА "ЕВФЕМІЯ" ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті з'ясовуються значення поняття евфемізму, існуючі способи евфемізації та лінгвостилістичні особливості політичного дискурсу.

Ключові слова: евфемізм, політичний дискурс, евфемія, способи евфемізації.

The article deals with the meaning of the concept of euphemism, the existing methods of euphemism and linguistic and stylistic features of political discourse.

Key words: euphemism, political discourse, euphemy, way of euphemism.

XXI століття – час політичних змін та переходу з одних політичних режимів у інші. Ці зміни, викликані рядом соціальних та культурних чинників, тягнуть за собою відповідні перетворення у мовній системі, яка не залишається сталою і пристосовується до тієї суспільно-політичної реальності, яка панує у середовищі використання певної мови.

Жодна політична комунікація, жоден виступ політичного діяча не відбувається без спроб завуальовати дійсність, прикрасити її за допомогою лексичних засобів та приховати неприємні факти. Керуючись метою політичного лідерства, політики вдаються до використання лексичних одиниць, які завуальовують негативні суспільні явища і прикрасюють їх – евфемізмів.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення практичного застосування політичних евфемізмів представниками франкомовних країн у зв'язку зі зростанням ролі політичної комунікації, а також незначною кількістю чітко систематизованого переліку евфемізмів, властивих політичному дискурсу та лексико-семантичного аналізу найбільш загальноживаних політичних мовних одиниць.

Зауважимо, що більшість лінгвістів погоджуються, що у літературі лінгвістичного спрямування існує досить багато визначень поняття "евфемізм". Наприклад, О.С. Ахманова зазначає в "Словаре лингвистических терминов", що евфемізм – це троп, який полягає в непрямому, прикритому, ввічливому, пом'якшеному позначенні певного предмета чи явища [2, с. 545].

Російський мовознавець Л. Крисін визначає евфемізм як спосіб непрямого, перифрастичного і при цьому пом'якшувального позначення предметів, властивостей чи дій [5, с. 384].

А. Кацев підкреслює пом'якшувальну функцію евфемізмів та визначає їх як непрямі замітники страшного, ганебного або одіозного, які використовуються через моральні або релігійні мотиви [4, с. 16].

У французькій лінгвістиці існує також декілька трактувань даного тропу: "Euphémisme est un mot ou une expression employé à dessein afin d'éviter l'évocation d'une réalité désagréable ou choquante" [11, с. 65]; "euphémisme – choix d'un mot atténué pour remplacer un mot jugé trop cru, une expression jugée trop choquante" [11, р. 111].

Відомо, що евфемізація характеризується певними способами. Різні класифікації способів евфемізації, які існують в лінгвістичній літературі, відрізняються критеріями, за якими здійснювалося розбиття на групи. Наприклад, Л.В. Порохницька поділяє усі способи утворення евфемізмів на три великі групи: евфемізми-поєднання (евфемістичні перифрази), евфемізми-фразеологічні одиниці та евфемізми зі структурою речення [8, с. 27].

Евфемізми-поєднання мають такі типи: перифрази, засновані на недосказанності; перифрази, що базуються на генералізації; перифрази, що мають в своїй основі евфемістичну гіперболізацію і перифрази, що представляють собою номінації "від супротивного" (засновані на поляризації). В окрему групу ми виокремили метафоричні евфемізми – евфемізми, що

володіють нейтральною конотацією і, в силу частого вживання, у значній мірі стертою внутрішньою формою.

У сучасній лінгвістиці термін "дискурс" надзвичайно популярний, оскільки поняття дискурсу дуже абстрактне, як, наприклад, поняття мови, ідеології, суспільства. Отже, дискурс – це, по-перше, "інтерактивна діяльність учасників спілкування, встановлення й підтримка контакту" [10, с. 5], по-друге, дискурс відображає залежність створюваного мовного добутку від значної кількості екстралінгвістичних факторів – знань про світ, думок, установок і конкретних цілей мовця [9, с. 14], по-третє, дискурс – це вербалізація певної ментальності, це спосіб інтерпретування навколишньої дійсності, це, властивий певному соціуму, спосіб бачення світу. Н.Д. Арутюнова вважає що, дискурс – це мова, занурена в життя [1, с. 18].

Метою політичного дискурсу є спонукання до "політично правильних" дій або оцінок. В.З. Дем'янков стверджує, що політичний дискурс є своєрідною театралізованою агресією [3, с. 36].

Політичні евфемізми – це і є так звані "мовні маски", тобто стилістично та емоційно нейтральні слова чи вирази, які замінюють, інші, більш різкі чи непристойні [6, с. 11], це слова-прикриття, слова-маски [7, с. 28], – це вирази, що вживаються замість заборонених виразів. Іншими словами, замість гіркої правди люди говорять ту ж саму правду, проте в солодкій оболонці, яка маскує та прикриває гіркоту. При цьому, як мовець, так і слухач прекрасно розуміють, що приховують евфемізми.

Таким чином, політичний дискурс спрямований на переконання, дії слухачів, і в певній мірі маніпулювання їхньою свідомістю, містить у собі навіювання та пропаганду певного набору цінностей, позицій, ідеалів та поглядів промовцем з метою досягнення політичних цілей. Найважливішою функцією політичного дискурсу є здійснення політичної пропаганди, переконання та впливу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 137 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1999. 605 с.
3. Демьянков В. Политический дискурс как предмет политической филологии. Москва: РАН ИНИОН, 2002. 136 с.
4. Кацев А.М. Мовне табу і евфемія. Львів, 1988. 180 с.
5. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи/ Русский язык конца XX столетия. Москва, 1996. 408 с.
6. Кусько Л.І. Дискурс іноземномовної комунікації. Львів: Вид-во Львів. нац. Ун-ту ім. Івана Франка. 2001. 146 с.
7. Миронина А.Ю. Политические эвфемизмы как средство реализации стратегии уклонения от истины в современном политическом дискурсе: Новгород, 2012. 219 с.
8. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования. Вопросы языкознания. Москва, 2001. 170 с.
9. Решетарова І.В. Засоби евфемії в масмедійному дискурсі початку XXI століття: 10.02.15. Донецьк, 2010. 20 с.
10. Сергеев В.М. Когнитивные методы в социальных исследованиях/ Язык и моделирование социального взаимодействия. Москва: Прогресс, 1997. 220 с.
11. Larousse. Dictionnaire de la linguistique et des sciences du langage. Paris: Larousse, 2008., 311 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Голотюк

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НАСЛІДКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглядаються наслідки зовнішньої трудової міграції громадян України для національного ринку праці, вплив міграційних переміщень на стан та структуру вітчизняної робочої сили.

Ключові слова: трудова міграція, робоча сила, ринок праці.

The article considers the consequences of external labor migration of Ukrainian citizens for the national labor market, the impact of migration on the state and structure of the domestic labor force.

Key words: labor migration, labor force, labor market.

Диспропорційність соціально-економічного розвитку держав світу, прискорення й інтенсифікація процесу глобалізації, розвиток транспортних мереж та інформаційно-комунікаційних технологій, зменшення бюрократичних перепон у перетині кордонів між країнами та інші взаємозалежні процеси зумовлюють збільшення усіх форм зовнішньої міграційної активності, водночас формуючи як міграційні настрої, так і нагоди й умови для їх втілення. На пропозицію робочої сили на національних ринках праці найбільший вплив мають такі форми територіальних переміщень, як постійна міграція населення працездатного віку та трудова міграція. Необхідно зауважити, що остання може призводити до більш серйозних наслідків, оскільки характеристики (професійні, освітньо-кваліфікаційні, демографічні тощо) працівників-мігрантів та їхніх робочих місць мають яскраво виражену специфіку. Це надзвичайно актуально для України, яка на тлі економічної кризи й соціальних потрясінь стала для сусідніх країн і держав ЄС одним з найбільших донорів робочої сили [9, с. 304], а відтак актуальною є потреба висвітлення наслідків трудовіграційних переміщень громадян нашої країни для вітчизняного ринку праці.

Проблему впливу зовнішньої трудової міграції населення на соціально-економічне становище в державі розглядали у своїх роботах В. Андреев, О. Борисов, Н. Карпачова, Е. Лібанова, О. Петрос [1, 5, 6, 8].

Мета статті – визначити та окреслити основні наслідки зовнішньої трудової міграції населення для українського ринку праці.

Державна служба статистики провела дослідження у 2008, 2012 та 2017 роках, на основі яких, оприлюднила такі результати оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції: 2017 р. – 1,3 млн осіб [3]; 2012 – 1,2 млн осіб [2]; 2008 – близько 1,3 млн осіб [4]. Було з'ясовано, що основними мотивами міграційної активності населення є насамперед економічні. Зокрема, 8,2% трудових мігрантів вказали основною причиною виїзду за кордон з метою працевлаштування відсутність в Україні роботи, що відповідає здобутій кваліфікації, ще 85% респондентів послалися на низький розмір заробітної плати [3]. З огляду на фактичний розрив у розмірах заробітків між нашою державою і країнами-сусідами, сподіватися на редукцію потоків трудових мігрантів не доводиться, що безумовно призведе до погіршення соціально-економічної ситуації в Україні.

Зокрема, масові міграційні потоки можуть мати такі наслідки для вітчизняного ринку праці:

1. Зміни чисельності робочої сили. Указані зміни мають амбівалентний характер. З одного боку, від'їзд працездатної частини населення за кордон призводить до зниження рівня безробіття та зменшення напруги на вітчизняному ринку праці. З іншого боку, негативним наслідком цих змін є виникнення дефіциту робочої сили в певних сферах професійної діяльності. Зокрема, нині відчувається брак працівників у

будівельній та машинобудівній сферах; не вистачає на українському ринку праці слюсарів, швачок, електриків, працівників громадського обслуговування [7; 9, с. 305].

За останні роки трудова міграція призвела до помітного зменшення робочої сили на території нашої держави. Варто зазначити, що у період з 2013 по 2016 рр. кількість економічно активного населення у віці від 15 до 70 років в Україні скоротилася з 21 млн. до 18 млн. За цей часовий проміжок чисельність штатних працівників зменшилася на 2 млн., а самозайнятих – на 2,5 млн [1, с. 3; 7].

2. Зміни у віковій структурі робочої сили. Втрати працездатного населення, зумовлені зовнішніми міграційними переміщеннями, негативно впливають на загальний стан державної економіки, призодять до затримання процесів зміни поколінь робочої сили, кадрового старіння, поступового вимивання трудового потенціалу. Основну групу українських трудових мігрантів складають молоді люди віком від 22 до 29 років та особи 40-49 років [3]. Окрім того, сучасна молодь достатньо часто покидає межі власної держави для здобуття вищої освіти, при цьому частка повернення цієї категорії населення на батьківщину є достатньо низькою [6, с. 22].
3. Зміни у професійній структурі робочої сили. Стрімкий і масовий відплив осіб працездатного віку за кордон може стати одним із факторів виникнення змін у секторальній структурі економіки, причиною кадрового голоду в окремих сферах професійної діяльності, що зі свого боку може спричинити скорочення обсягів виробництва та підвищення собівартості продукції (послуг), внаслідок збільшення вартості праці дефіцитного працівника. Нині для України є характерним достатньо високий рівень професійно-кваліфікаційної розбалансованості ринку праці (спостерігається нестача кваліфікованих робітників з інструментом, фахівці в сфері науково-технічної, зокрема інженерно-програмної діяльності тощо) [9, с. 306].
4. Зміни в освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили. Одним із найбільш негативних наслідків міграційних переміщень населення є вимивання його освіченої частини, що зумовлює втрату накопиченого в межах держави людського і соціального капіталу, скорочує обсяги економічної віддачі державних вкладень у людський розвиток (соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту) та зменшує можливості впровадження й поширення інновацій у країні через відсутність відповідної кваліфікованої робочої сили [8; 9, с. 306]. Щорічні втрати нашої держави від виїзду науковців і висококваліфікованих фахівців оцінюються у понад 1 млрд. дол. США [5, с. 17.]. У нинішній час громадяни України з повною, базовою та неповною вищою освітою становлять майже третину від загальної кількості трудових мігрантів. Більшість із них працюють на робочих місцях, що взагалі не потребують кваліфікації і особливих професійних вмінь (36,1%) або в інших сферах, відмінних від здобутої в межах рідної країни освіти (29,5%) [3]. Більш того, повернувшись та відновивши трудову діяльність в Україні, мігранти, що працювали не за фахом, не можуть відразу ефективно виконувати свої посадові обов'язки, оскільки потребують додаткового навчання для поновлення знань, вмінь та навичок.
5. Ескалація конкуренції між вітчизняними роботодавцями за кваліфіковану робочу силу. У сукупності прояву вказаних раніше наслідків імовірно у майбутньому є загострення питання боротьби роботодавців за кваліфікованих працівників. Прояв цього наслідку має бінарний характер. З одного боку, він може сприяти підвищенню якості наявних робочих місць, зростанню рівня заробітної плати та розширенню соціального пакета працівників. З іншого боку, при стагнації розвитку економіки наявна тенденція може призвести до необґрунтованого збільшення заробітної плати без прив'язки до продуктивності праці та виникненням ситуацій, за яких спеціалісти з недостатньою кваліфікацією займатимуть посади, які є вищими за їхній професійний рівень [9, с. 307].

Отже, інтенсифікація потоків трудових мігрантів має цілий спектр негативних наслідків для українського ринку праці, зумовлюючи дефіцит трудових ресурсів у певних

сферах професійної діяльності, загальне скорочення кількості робочої сили, декваліфікацію працівників, зміни у віковій структурі робочої сили, зменшення можливостей національного розвитку внаслідок відтоку за кордон найкращих і найбільш кваліфікованих фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вплив трудової міграції українських працівників на ринки праці України і ЄС (на прикладі будівельників) / упоряд. В. Андреев, О. Борисов – Київ: Профспілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України, 2018 р. – 32 с.
2. Звіт щодо організації проведення, методології та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. – К.: Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2012. – 96 с.;
3. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень/Державна служба статистики України.- Київ, 2017. – 36 с.
4. Зовнішня трудова міграція населення України / Український центр соціальних реформ. Державний комітет статистики України. – К., 2009. – 118 с.
5. Карпачова Н.І. Світова проблема міграції висококваліфікованої робочої сили та відтік інтелекту з України / Н. І. Карпачова // Безпека життєдіяльності. – 2007.- № 10. – С.15 – 19.
6. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. – 2018. – № 2 (33). – С. 24.
7. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>
8. Петрос О. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України / О. Петрос, В. Васильєв // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 93–100. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16.
9. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О. В.Федорова**

УДК 159.9:37.013

Більська О. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається проблематика виникнення синдрому емоційного вигорання серед педагогів. Явище емоційного вигорання стає дедалі розповсюдженим у сучасному світі через різні фактори. Саме вивченню цих факторів і присвячена стаття.

Ключові слова: синдром емоційного вигорання, трудовоголізм, перфекціонізм.

The article considers the problem of emotional burnout among teachers. The phenomenon of emotional burnout is becoming more common in today's world due to various factors. The article is devoted to the study of these factors.

Key words: emotional burnout, workaholism, perfectionism.

Синдром емоційного вигорання було внесено до оновленої Міжнародної класифікації хвороб, яку схвалили під час 72-ї сесії Генеральної Асамблеї охорони здоров'я. Документ набуде чинності з 1 січня 2022 року.

Емоційне вигорання описують як фізичне і психічне виснаження внаслідок хронічного стресу, пов'язаного з роботою або іншою зайнятістю й помістили до розділу "Проблем, пов'язаних із зайнятістю або відсутністю зайнятості". Пізніше у ВООЗ уточнили, що "емоційне вигорання" є не хворобою, а професійним явищем.

У працях зарубіжних й українських вчених, присвячених змісту, структурі та методам його діагностики (Х. Фрейденбергер, У. Шуфелі, К. Маслач, В. Бойко, Н. Водоп'янова, С. Максименко, Л. Карамушка, Г. Ложкін, М. Смульсон, Т. Форманюк Т. Зайчикова, А. Юр'єв, І. Куш, М. Буриш, Н. Левицька, О. Старченкова та ін.), було відображено проблему синдрому емоційного вигорання. Проте, комплексного та цілісного уявлення про причини виникнення, особливостей прояву та ознак емоційного вигорання у педагогів у вітчизняній психології на сьогодні недостатньо [2, с. 238 – 242].

Наявність синдрому емоційного вигорання першочергово характерно для професій, що пов'язані зі наданням допомоги людям (педагоги, медичні працівники, вчителі, психологи, соціальні працівники, працівники правоохоронних органів тощо) [1, с. 136].

Першими роботами з названої проблематики з'явилися в 70-і роки ХХ століття в США. Соціальна психологиня К. Маслач дала характеристику синдрому емоційного вигорання як синдром фізичного та емоційного виснаження, що містить в собі розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втрату розуміння і співчуття по відношенню до клієнтів. Пізніше К. Кондо визначає вигорання як стан дезадаптованості до робочого місця через надмірне робоче навантаження і неадекватні міжособистісні відносини.

Поміж педагогічних працівників схильність до синдрому емоційного вигорання виявляють першочергово ті фахівці, яких найбільшою мірою відрізняють такі особистісні якості, як підвищене почуття відповідальності, готовність завжди прийти на допомогу учню, прагнення бути потрібним, бажання надати психологічну підтримку, переживання з приводу своєї професійної компетентності та ін.

Провівши дослідження серед 100 педагогів з різним стажем роботи за допомогою методики "Діагностика рівня емоційного вигорання" (В. Бойко), нами було отримано такі дані: у 32% досліджуваних синдром сформувався хоч в одній фазі – напруження, резистенції або виснаження; у 56% синдром знаходиться на стадії формування; і лише у 12% досліджуваних представлений синдром не сформувався взагалі.

Причинами такого частого виникнення синдрому можуть бути трудоголізм та перфекціонізм. Коли людина намагається віддати своїй роботі максимум своїх зусиль та зосереджується лише на роботі, прагне виконати все досколом та довести до ідеалу, то згодом виникає відчуття спустошеності та виснаження [3, с. 368].

Особливо це підкріплюється в тих випадках, коли не відбувається поповнення ресурсів організму – як фізичних, так і психічних. Поступово людина виснажується і вже через певний час вона не здатна до виконання як професійних обов'язків, так і до повсякденних справ. Це призводить до порушень здоров'я, порушень у сімейній, особистісній, міжособистісній, професійній сферах.

Висновки. Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує потреба в подальшому дослідженні синдрому емоційного вигорання й причин виникнення. Перспективами подальшого дослідження є розробка комплексних профілактичних заходів щодо попередження і запобігання розвитку синдрому емоційного вигорання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амиров Н.Х. Труд и здоровье руководителей. – М.: Гэотар-мед, 2002. – 136 с.
2. Мудрик А. Б. Особливості розвитку та прояву синдрому емоційного вигорання у студентів-психологів / А. Б. Мудрик // Освіта регіону. Політологія. Психологія.

Комунікації : наук. журн. / Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". – Кременчуг, 2013. – № 3 (33). – С. 238-242.

3. Синдром "професійного вигорання" та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – 2-е вид., перероб. та доповн. – К. : Міленіум, 2006. – 368 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.І. Тавровецька

УДК 159.923

Бриж А. В.

СПЕЦИФІКА ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ СТУДЕНТА МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

У статті представлено опис роботи з побудови психологічних типів, що узагальнюють соціально-психологічні характеристики студентів в сформованому профілі. Автором обґрунтовано методики, які було обрано з метою психодіагностики особистісних та комунікативних якостей, що мають значення для формування портрету студента. Визначено базові психологічні аспекти, на які необхідно звернути увагу в даних випадках.

Ключові слова: типологія, екзистенція, особистісні якості, обмеження, негативні стани.

In the article the master's student presented a description of the work on the construction of psychological types that summarize the socio-psychological characteristics of students in the formed profile. The author substantiated the methods chosen for the purpose of psychodiagnostics of personal and communicative qualities for the formation of types. The basic psychological aspects that need to be addressed in these cases are identified.

Key words: typology, existence, personal qualities, limitations, negative states.

Актуальність теми. Становлення висококваліфікованого спеціаліста-медика набуває значущої актуальності в сучасних реаліях. На даний час, в умовах пандемії та реформування системи надання медичних послуг вторинної та третинної ланки до особистості студента-медика вже висувається низка нових вимог, що стосуються не тільки набуття професійних навичок майбутньої спеціальності, а й до індивідуально-психологічних якостей фахівця як людини.

Психологічний портрет особистості визначає вибір професійного спрямування. Врахування в повній мірі особистісних якостей людини є основою для самоактуалізованої та професійно реалізованої особистості. Вивчення психологічних профілів дозволить максимально коректно підбирати майбутній персонал. Але питання "правильно" психологічно визначеного діагностичного матеріалу залишається відкритим і в цій статті ми обґрунтуємо наш авторський вибір методик.

Проблема особистісного і професійного розвитку знаходилася в центрі уваги вітчизняної та зарубіжної психології, а також сучасності (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, Ж.П. Вірна, О.В. Запорожець, О.Ф. Лазурський, В.М. Мясіщев, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, А.В. Фурман, В.Д. Шадріков, Н.Ф. Шевченко та ін.; А. Адлер, Ж. Піаже, К. Рождерс, З. Фройд, В. Штерн, К. Юнг та ін.). В.П. Зінченко, Є.О. Клімов, В.О. Моляко, К.К. Платонов, М.С. Пряжніков, В.В. Рибалка та ін. займалися вивченням особистості студента в його динамічному особистісному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Психологічний портрет особистості є сукупністю базових характеристик внутрішнього "Я" студента, який в процесі професійного та особистісного розвитку набуває нових якостей, або зазнає динамічних змін вже існуюча

психічна система. Якщо узагальнено, то основною функцією психологічного портрету є надання інформації про особистість досліджуваного, в нашому випадку, студента медичного коледжу [1].

Психологічний портрет – це сукупність певних психологічних характеристик особистості, включаючи ознаки та властивості: темпераменту, характеру, здібностей, спрямованості, рівня розвитку інтелекту, самоконтролю та самооцінки, емоційності, вольових якостей, комунікативності, міри вираженості колективізму. Метою формування психологічного портрету є презентація внутрішнього світу особистості, її емоційно-чуттєвої сфери, а також духовності.

Психологічні портрети класифікують за метою використання: пошукові (побудова профілів з метою розшуку людини); орієнтувальний (скерування дій в необхідному напрямку, відносно конкретної людини, або з врахуванням певних особливостей); характерологічний (визначення, уточнення, доповнення існуючого портрету характерологічними рисами особистості); діагностичний (встановлення, уточнення, класифікування поведінкових паттернів людини за видом або типом); консультативний (підвищення компетентності особистостей, що займаються пошуковими, слідчими, криміналістичними діями відносно особи); психологічний профіль (підвид портрету, який вміщує в собі індивідуально-психологічні, типологічні та характерологічні риси особистості); імаженативний (штучно створений образ об'єкта, ілюзорне або хибне бачення особистості); порівняльний (образ, що формується з метою порівняння з подібними); верифікаційний (створення імовірного образу особистості, що викликає цікавість); прогностичний (прогнозування імовірних поведінкових паттернів, що пов'язані з індивідуально-психологічними якостями особистості) [2].

Ми обрали для дослідження психологічний профіль як підвид портрету. Оскільки формування портрету пов'язано з певними особистісними змінами, ми дослідили студентів перших та останніх курсів, з метою встановлення детермінації індивідуально-психологічних якостей від етапу професійного спрямування.

Психологічний портрет може вміщувати багато характеристик, починаючи від типу темпераменту та характеру до екзистенційно-іраціональних поглядів. У своєму дослідженні ми зупинили увагу на об'єктивних методиках дослідження особистісного профілю студента-медика, особливості протікання нервово-психічних станів, а також ціннісний компонент, що стосується екзистенційної наповненості та якості життя. Для дослідження було використано методики: "Каліфорнійський психологічний опитувальник" (модифікація Н. Тарабіної та Н. Графініної) – багатомірний особистісний опитувальник, що заснований на базі ММРІ та дозволяє дослідити соціально-психологічний тип особистості; "Я-структурний тест Дж. Аммона" (модифікація Ю. Тупіцина) – тест був використаний для встановлення рівня вираженості або не сформованості якостей негативного спектру, а саме: рівня агресії, тривоги, страху, різних типів обмежень для особистості. Дана методика дозволяє зрозуміти аспекти емоційної сфери особистості та включити їх в наш портрет; "Шкала екзистенції" (А. Ленгле та К. Орглер) – на нашу думку, екзистенційна наповненість, якість життя людини, наявність сенсу життя загалом є визначальними критеріями для самореалізації та самоактуалізації особистості.

Представлений психодіагностичний набір охоплює різні сфери буття особистості, соціально-комунікативної сторони життя, питання якості та наповненості сьогодення, індивідуально-психологічного типу людини.

Висновки. Вважаємо, що обрані методики дозволяють повноцінно дослідити особистісні характеристики, способи комунікації та професійну взаємодію, особливості реалізації в сімейній та професійній сфері. Використання проєктивних методик не є об'єктивним, оскільки ми як дослідники не можемо прослідкувати за виконанням інструкції, оцінити її зрозумілість для досліджуваного, крім того виникають труднощі з отриманням зворотного зв'язку з респондентом, оскільки контакт віртуальний та одноразовий.

Перспективами подальших досліджень визначено розширення сфери застосування психодіагностичного інструментарію щодо вивчення професійного спрямування студентів медичного коледжу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скориніна-Погребна О. В. Соціально-психологічний портрет студентської молоді м. Харкова. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки. 2013. № 5. С. 149-156.
2. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів. Навчальний посібник / за ред. І. Жданова. Х. : ХНУВС, 2014. 516 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.М. Самкова**

УДК 316.774:316.614-053.4/6

Герасимчук К. М.

ВПЛИВ ЗМІ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ

У статті досліджено вплив засобів масової інформації на процес соціалізації дітей в сучасних умовах.

Ключові слова: засоби масової інформації, особистість дитини, соціалізація, суспільство.

The article examines the influence of the media on the process of socialization of children in modern conditions.

Key words: mass media, child's personality, socialization, society.

Проблема впливу засобів масової інформації на глобальний суспільний простір є однією з найбільш актуальних в умовах сучасності. Теперішній світ неможливий без обміну інформацією та налагодження постійно діючих комунікацій між структурними елементами суспільства. В ролі посередників у суспільному діалозі виступають мас-медіа, які сьогодні є одним із потужних соціальних інститутів суспільної системи та значною потенційною силою, спрямованою на демократизацію та гармонізацію суспільних процесів. ЗМІ також є важливим засобом формування особистості, продукування рис гуманізму, толерантності, соціальної відповідальності та солідарності. Сьогодні стала очевидною перевага інформаційної складової людської діяльності над усіма іншими її формами та складовими. В сучасному світі інформація породжує нове знання, нові соціальні практики, модерні технології облаштування суспільного буття.

Значний внесок у розробку проблематики впливу засобів масової інформації на дитину, внесли такі вітчизняні вчені як Т. Алексеєнко, Г. Апостолова, О. Байер, І. Бех, С. Єроніна, І. Загарницька, Т. Захарова, А. Лучинкіна, М. Максимов, О. Петрунько, А. Тадаєва та інші.

Одним із головних факторів соціалізації є засоби масової інформації. Як зазначає українська дослідниця Г. Лещук вони покликані "у всьому цивілізованому світі регулювати та забезпечувати основні права та обов'язки демократично вільної людини. Унаслідок науково-технічної революції засоби масової інформації увійшли буквально до кожного дому, вони здійснюють практично постійний вплив на учасників будь-якого суспільства" [2, с. 78].

На ранніх етапах соціалізації, тобто у дитячому віці, отримання нової інформації є найважливішим. Адже саме дитячому віці дитина отримує основні знання у процесі навчання в школі, у неї закладаються основи поведінки в суспільстві та необхідні для життя побутові навички. Для дітей одним із основних джерелом інформації є не тільки телебачення, а вже сьогодні і мережа Internet. Нажаль, книги, дитячі журнали вже відходять на другі позиції. Звичайно, діти опановують Internet, роль якого для дитини суперечлива. Якщо таке

опанування відбувається під наглядом батьків, а ще краще – разом з батьками, при цьому користувачі читають книги, журнали, грають в розвивальні ігри, дивляться "добре" дитяче кіно тощо, то це безумовно, позитивно впливає на соціалізацію дитини. Вона отримує багато інформації, як наукової, так і повсякденної, яка їй знадобиться у подальшому. Якщо ж дитина сама, без нагляду дорослих, проводить довгий час у мережі, то такі інформаційні "знання" не є прийнятними.

Зазначимо, що в інформаційному просторі діти є реципієнтами, тобто в перекладі з латинської – той, хто щось приймає, отримує. Тобто дитина отримує "продукти" ЗМІ та є їх реципієнтом. Саме цей вислів стосується не тільки дитини, а й безумовно всіх громадян. Сучасні вітчизняні дослідники В. та Л. Башманівські наголошують, що "медіа є найефективнішим засобом налагодження діалогу у глобалізованому просторі, що сприяють формуванню потреб та інтересів особистості, визначають пріоритетні завдання, репрезентують досягнення світової культури, політики, економіки, конструктивно впливають на становлення та розвиток свідомого представника суспільства. Набувають актуальності заходи, спрямовані на формування інформаційних смаків у реципієнта, підвищення його інтелектуального рівня та вироблення умінь і навичок користування медіа системами" [1, с. 21].

Отже, роль засобів масової інформації як елемента сучасного інформаційного простору є безумовно важливою. Вони мають велике значення в процесі соціалізації людини, зокрема – дитини, формуючи особистість із достатнім рівнем соціальної активності, суспільної відповідальності та громадянської солідарності

ЛІТЕРАТУРА:

1. Башманівський В. Особливості комунікації реципієнта та засобів масової інформації у глобалізованому світі / В. Башманівський, Л. Башманівська // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 10. – С. 20-28.
2. Лещук Г. Вплив засобів масової інформації на процес соціалізації підлітків / Г. Лещук // Молодь і ринок. – 2014. – № 3. – С. 76-81.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Костючков

УДК 159.923.2

Голдаєва А.Г.

ДИНАМІКА ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ДО СЛУЖБИ

У статті презентовано результати дослідження динаміки готовності до військової діяльності у військовослужбовців з різним досвідом служби.

Ключові слова: військовослужбовці з різним досвідом служби, психологічна готовність, компоненти психологічної готовності.

The article presents the results of a study of the dynamics of readiness for military activity in servicemen with different service experience.

Key words: servicemen with different service experience, psychological readiness, components of psychological readiness.

Військова діяльність, в першу чергу, вимагає від особистості морально-психологічної готовності до праці взагалі, тобто усвідомлення та розуміння військовослужбовцями необхідності виконувати свої службові обов'язки та готовність здійснювати саме цю діяльність, розвиватися як професіонал, удосконалювати себе для вдосконалення своєї діяльності. Готовність до військової діяльності, виконання поставлених службово-бойових завдань є складним ієрархізованим феноменом, що потребує для його розгляду використання

системного підходу, а саме дослідження компонентів готовності та встановлення зв'язків між ними [3, с. 7].

В сучасних умовах ведення військових дій на сході України проблема готовності особистості до військової служби набуває гострої актуальності та соціальної значущості, що й зумовлює необхідність збільшення наукових досліджень з даної тематики.

З цією метою нами було проведено дослідження психологічних особливостей динаміки готовності до військової діяльності у військовослужбовців з різним досвідом служби за допомогою методики "Прогноз", опитувальника "Дослідження вольової саморегуляції" О. Зверькова та Є. Ейдмана, методики "Семантичний диференціал" Ч. Осгуда, Фрайбурзького особистісного опитувальника, методики "Структура мотивації трудової діяльності".

Базою емпіричного дослідження є військова частина А 1836. Емпіричну вибірку склали 60 осіб військовослужбовців віком від 18 до 32 років. Емпіричну вибірку було розділено на три групи відповідно до мети дослідження, а саме особи, що взагалі не мають досвіду військової служби (тільки прийняли присягу) – до складу цієї групи ввійшло 20 осіб; військовослужбовців, що мають досвід строкової служби, (20 осіб) та третя група досліджуваних – військовослужбовців, що мають досвід контрактної служби три роки (представленість 20 осіб).

В своєму дослідженні ми розглядали психологічну готовність як синтез особливостей особистості, що є суб'єктивними умовами її успішної професійної діяльності та мають досить складну структуру [4, с. 107]. Психологічна готовність є специфічним психологічним утворенням, що характеризується складною динамічною структурою, а між її компонентами існують функціональні залежності. Дослідниками виокремлюється досить різноманітні компоненти психологічної готовності, єдиної моделі в сучасній науці не має, залежно від підходу до розуміння поняття "психологічна готовність" виділяється різна її структура, компоненти та засади формування [2, с. 155].

Нами було взято за основу нашого дослідження модель психологічної готовності особистості до діяльності О. Тарновської, яка виокремила когнітивний (розглядається як раціональна оцінка власне себе як військового), емоційно-вольовий (відображає емоційну стійкість військовослужбовців, рівень їх вольової саморегуляції), мотиваційний (розуміється як система мотивів, що спрямовує особистість військовослужбовців до військової діяльності) та особистісний (розглядається як комплекс існуючих особистісних рис у військовослужбовців, що сприяють їхній ефективній військово-професійній діяльності) компоненти [1, с. 146].

Вивчаючи особливості динаміки емоційно-вольового компонента психологічної готовності до військової служби виявлено, що для військовослужбовців, які вже мають досвід контрактної служби більш властиво наявність нервово-психічної стійкості, сформованість достатнього рівня саморегуляції власного емоційного стану, вміння адаптуватися в нових соціальних умовах, ніж для військовослужбовців, що мають досвід строкової служби чи взагалі не мають досвіду військової служби. Встановлено, що не залежно від досвіду військової служби (контракт, строкова чи лише призвані на військову службу) для військовослужбовців не властиво схильність до нервово-психічного зриву. Нами не було виявлено суїцидальних тенденцій в поведінці досліджуваних військових. З'ясовано, що більшість військовослужбовців не залежно від їхнього досвіду служби мають високий рівень самовладання, наполегливості та вольової саморегуляції.

Встановлено, що для військовослужбовців без досвіду військової служби (особи, що лише готуються до присяги), більш властиво наявність нервово-психічної нестійкості, ніж для військових з досвідом строкової та контрактної служби. Проте у військовослужбовців, що мають досвід контрактної служби, є більш ймовірнішою можливість виникнення емоційного зриву, ніж у військовослужбовці, що мають досвід строкової служби. Такі результати можуть бути обумовлені, на нашу думку, тим, що військовослужбовці, що мають досвід контрактної служби більше часу перебували в умовах загрози їхньому життю, в екстремальних ситуаціях,

більше та частіше піддавалися впливу дії стрес-факторів, також ми вважаємо отримані результати можуть бути ще також обумовлені проявом емоційного вигорання, виснаження нервової системи військовослужбовців-контрактників, або можливо зниження рівня механізмів психологічного захисту. Також виявлено, що для військовослужбовців без досвіду військової служби характерніше нижчий рівень наполегливості, самовладання, а також загальної саморегуляції, ніж для військовослужбовців, що мають досвід контрактної та строкової служби.

Динаміка особистісного компонента психологічної готовності військовослужбовців в залежності від досвіду військової служби характеризується наступними особливостями: виявлено, що у військових без досвіду служби більш властиво домінування нижчого рівня екстраверсії, ніж у військових, що мають досвід строкової та контрактної служби, а у досліджуваних військовослужбовців, що мають досвід строкової служби, рівень екстраверсії є нижчим, ніж досліджуваних із досвідом контрактної служби. Тобто, ми можемо стверджувати, що чим більший стаж військової служби характерний для військовослужбовців, тим більш властиво для них наявність таких особистісних рис, як екстравертованість, потреба в спілкуванні з товаришами, орієнтація на спілкування в колективі. Також виявлено, що у військовослужбовців без досвіду військової служби рівень товариськості є нижчим, ніж у осіб з досвідом строкової та контрактної служби, а у військовослужбовців, що мають досвід контрактної служби рівень товариськості вище, ніж у осіб, що мають досвід строкової служби. Тобто, статистично встановлено, що чим більший досвід військової служби у військових, тим вищий рівень прояву товариськості як особистісної риси для них є властивим. Слід зазначити, що розвинені комунікативні здібності військовослужбовців, здатність легко встановлювати контакт з товаришами по службі та ефективно спілкуватися з ними є важливими особистісними характеристиками для військових, тому сформованість екстравертованості, як особистісної риси сприятиме формуванню у військовослужбовців високої психологічної готовності до військової служби.

Встановлено, що для військовослужбовців, що мають досвід контрактної служби, більш властиво виявляти відкритість, вони менш схильні до депресивності як особистісної риси, ніж для військовослужбовців, що не мають досвіду служби, лише прибули для її проходження. Також виявлено, що для осіб без досвіду служби більш характерно виявляти невротичність, ніж військовослужбовцям, що мають досвід строкової та контрактної служби.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що у військовослужбовців з досвідом військової служби зростає потреба в спілкуванні, підвищується рівень екстравертованості, починають більше орієнтуватися на спілкування з товаришами по службі, більше проявляють товариськість як особистісну рису, з досвідом служби дещо знижується депресивність, невротичність, підвищується відкритість.

Встановлено, що когнітивний аспект психологічної готовності до військової служби у військовослужбовців з різним досвідом військової служби характеризується наступною динамікою: військовослужбовці без досвіду військової служби, що лише призвані на військову службу та готуються до складання присяги, мають лише середні значення (крайні взагалі відсутні) за рівнем сформованості у них особистісних рис у самосприйнятті себе як військовослужбовця, тобто, ми можемо припустити, що у них не сформоване самоусвідомлення себе як військовослужбовця. Військові, що мають досвід служби (і строкову, і контракт), більш схильні самоусвідомлювати себе як нероздратованих та не метушливих військовослужбовців, вони оцінюють себе як військових більш врівноважених, стриманих, схильних приймати виважені рішення. Слід зазначити, що військовослужбовці, що мають досвід строкової служби, самоусвідомлюють себе як військового з більш сформованими особистісними рисами доброзичливості та товариськості, ніж військовослужбовці-контрактники. Однак військовослужбовці, що мають досвід контрактної служби, сприймають себе як військових більш сильних, чуйних, добрих, ніж військовослужбовці, що мають досвід строкової служби. Крім цього виявлено, що всі військовослужбовці не залежно від їх досвіду служби сприймають себе як військового, що

самоусвідомлює себе, як носія соціально бажаних характеристик та приймає себе як особистість; схильні проявляти самоконтроль, вміють мобілізуватися, чітко дотримуватися наказів керівництва в стресових ситуаціях.

Встановлено, що військовослужбовці без досвіду служби більш схильні самоусвідомлювати себе як менш сумлінного, впевнено, рішучого, діяльнісного військового, ніж військовослужбовці з досвідом служби як строкової, так і контрактної. Також виявлено, військовослужбовці-контрактники оцінюють себе як більш сильних військових, ніж особи взагалі без досвіду служби.

Статистично встановлено, що мотиваційний компонент психологічної готовності до військової служби у військовослужбовців з різним досвідом військової служби характеризується наступною динамікою: у військовослужбовців, що мають досвід строкової служби, домінує внутрішня мотивація до військової діяльності. У військовослужбовців, що мають досвід строкової служби, та у військовослужбовці, що без досвіду служби, домінує зовнішня мотивація до військово-професійної діяльності. Однак слід зазначити, що у військовослужбовців, що мають досвід строкової служби, превалює зовнішня позитивна мотивація, а у військовослужбовців, що не мають досвіду служби, – зовнішня негативна мотивація.

Виявлено, що у військовослужбовців-контрактників домінує внутрішня мотивація до військової служби більше, ніж у військовослужбовців без досвіду та з досвідом строкової служби, а серед військовослужбовців, що мають строкову службу за плечима, превалює кількість осіб з внутрішньою мотивацією до діяльності, ніж серед військовослужбовців без військового досвіду, що лише прибули на службу. Крім цього з'ясовано, що для військовослужбовців, що не мають досвіду служби, більш властиво домінування зовнішньої мотивації, ніж для військовослужбовців з досвідом і строкової, і контрактної служби, а для осіб, що мають досвід строкової служби, більш властиво домінування зовнішньої мотивації до служби, ніж для контрактників. Також встановлено, що для військовослужбовців, що не мають досвіду служби, лише прибули до її несення, властиво превалювання зовнішньої негативної мотивації до служби, ніж для військовослужбовців з досвідом служби (строкової та контрактної), а для осіб, що мають досвід строкової служби, характерніше, ніж для контрактників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гагдиш Д. Г. Человек в экстремальных ситуациях / Д. Г. Гагдиш, Я. Д. Магомедов, А. Ромен, А. Тарновская. – М. : Знание, 1991. – 236 с.
2. Колесніченко О. С. Структурно-функціональна модель психологічної готовності військовослужбовців Національної Гвардії України до ризику / О. С. Колесніченко, А. А. Лиман // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2015. – Вип. 3. – С. 153-158.
3. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ до правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 20.02.02 "Військова педагогічна та психологія" / І. В. Платонов . – Хмельницький : НАДПСУ, 2001. – 16 с.
4. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації: монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, В. І. Воробйова та ін. – Х. : Національна акад. НГУ, 2016. – 335 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ф. Казібекова

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ТА КІБЕРБУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядаються особливості ставлення школярів до проблеми насильства в учнівському середовищі, особливості їх психоемоційного стану й на основі отриманих результатів запропоновано профілактичну програму.

Ключові слова: булінг, насилля, психоемоційний стан, підлітковий вік.

The article considers the peculiarities of schoolchildren's attitude to the problem of violence in the student environment, the peculiarities of their psycho-emotional state and on the basis of the obtained results the preventive program is offered.

Key words: bullying, violence, psycho-emotional state, adolescence.

На сьогоднішній день проблема булінгу є надзвичайно актуальною та масовою. А подолання випадків булінгу серед молоді є найважливішим завданням, оскільки досвід жорстокого поводження, спостереження за цим неминуче призводить до дуже серйозних негативних наслідків у їхньому житті як теперішньому, так і в майбутньому [2, с. 127]. Крім цього слід зазначити, що проблема булінгу є ще досить складною з огляду на те, що це явище може мати скритий характер та є систематичним [1, с. 178].

На жаль, булінг у наш час став глобальним, навіть можна сказати масовим явищем. Тому вирішення цієї проблеми потребує нових ідей та нових шляхів подолання. З цією метою нами розроблено та запропоновано психопрофілактичну програму щодо подолання проявів булінгу та кібербулінгу.

Для розробки ефективної психопрофілактичної програми нами було проведено дослідження відношення підлітків до проблеми насильства в учнівському середовищі, вивчено особливості їх психоемоційної сфери за допомогою авторської анкети, методики "Діагностика самооцінки психічних станів" за Г. Айзенком, методики "Діагностики показників та форм агресії" А. Басса та А. Дарки.

Дослідження проводилося зі школярами, що навчаються в восьмому класі Херсонської загальноосвітньої школи № 46. Загальна кількість респондентів в дослідженні склала 38 осіб, віком від 13 до 14 років, з них 16 хлопців та 22 дівчини.

За результатами анкетування з метою дослідження ставлення школярів підліткового віку до проблеми насильства в учнівському середовищі встановлено, що більшість досліджуваних підлітків вважають проблему булінгу актуальною для нашого суспільства. На думку досліджуваних школярів найпоширенішими проявами насильства є насильство старших дітей над молодшими, на другому місці – насильство між однолітками. Також досліджувані підлітки вважають, що найбільш небезпечними є психологічне та фізичне насильство, дещо менша частина зазначає, що саме булінг. Проте слід зазначити, що булінг та психологічне насильство є дуже близькими за змістом [3, с. 69].

Встановлено, що на їх думку причинами насильства є вживання алкоголю та наркотичних речовин, недостатнє виховання в сім'ї, вплив засобів масової інформації, наслідування дітьми дій дорослих, неефективна дія правоохоронних органів, недостатній рівень виховної роботи у школі. Також з'ясовано, що половина досліджуваних школярів підліткового віку зазначають, що були свідками жорстокого поводження з друзями. На їхню думку підлітки дізнаються про "технологію" насильства саме з випусків новин і кримінальної хроніки, з кінофільмів, з комп'ютерних ігор, від друзів. Також нами було встановлено, що більшість досліджуваних підлітків зазнавали морального приниження, обзивання, що свідчить про емоційне насилля, а саме про випадки булінгу; значна частина досліджуваних школярів підліткового віку піддавалися фізичному насиллю, зазнавали побиття, ляпасів; частина переживали пограбування (відбирали гроші, речі, мобільні телефони), не значна

частина, проте вони піддавалися кібербулінгу зі сторони однолітків та декілька осіб взагалі зазнавали нападу групи.

Встановлено, що у випадку насильства підлітки в перу чергу готові звернутися за допомогою до батьків, на другому місці – до друзів, далі – до поліції, до психолога, до вчителя, і на останньому місці (5 % досліджуваних) – не готові звертатися по допомогу, а діяли б самостійно, на власний розсуд.

Отже, аналізуючи отримані результати, актуальним буде розробка та проведення психопрофілактичної роботи щодо профілактики булінгу та кібербулінгу для підлітків, скільки значна частина досліджуваних зазначила, що переживали прояви насилля у власну адресу.

Також було діагностовано, що для більшості досліджуваних дітей підліткового віку властиво низький рівень тривожності, фрустрації, ригідності та агресивності. Однак, при цьому значна частина досліджуваних має середній рівень тривоги, агресивності та середній й високий рівні ригідності. А отже для них властиво наявність природно необхідного рівня тривоги, що є необхідною умовою для існування, можуть ситуативно проявляти хвилювання через виникнення труднощів, характерно проявляти рівень агресії, що є життєво необхідним для взаємовідносин з іншими людьми, для побудови власних кордонів. Також значна частина підлітків можуть проявляти в емоційному житті залякність, млявість, нерухливість почуттів; у поведінці – негнучкість.

Крім цього виявлено, що для досліджуваних підлітків більш властиво ситуативний прояв ворожості, фізичної агресії, непрямой агресії, вербальної агресії, взагалі агресивності, роздратованості, підозрливості та почуття провини й відсутність негативізму й переживання почуття образи. Однак слід зазначити, що значна частина досліджуваних підлітків мають також високий рівень прояву вербальної агресії та наявності почуття провини, що на нашу думку, пов'язано з віковими особливостями підліткового віку.

За допомогою рангового коефіцієнта кореляції Спірмена, встановлено, що чим більше для підлітків властиво ригідність, тим менше для них властиво прояв фізичної агресії та ворожості до оточуючих. Також встановлено, що чим більше властиво підліткам проявляти тривожність, тим більше вони схильні до підозрливості та переживати почуття провини за недотримання правил.

Таким чином аналізуючи та враховуючи результати емпіричного дослідження нами було розроблено психопрофілактичну програму для школярів старших класів, що спрямована на популяризацію ненасильницької моделі поведінки, формування у дітей розуміння щодо неприпустимості проявів булінгу в освітньому середовищі.

Програма складається із п'яти занять. Перше заняття спрямоване на формування усвідомлення учнями особистісного досвіду та стереотипів поведінки в конфліктних ситуаціях та формування мирного способів вирішення конфліктів. Друге заняття присвячене інформуванню учнів щодо проблеми булінгу в учнівському середовищі, його наслідків, а також ознайомлення щодо правил користування Інтернетом з метою профілактики виникнення кібербулінгу. Третє – ознайомити учнів з видами насильства, його причинами та наслідками, виробити можливий план дій в ситуації цькування в класі, обговорення можливих шляхів подолання агресивних дій по відношенню до себе. Четверте заняття присвячене емоційному розвантаженню учнів, відреагування власної агресії та гніву безпечних шляхом для уникнення можливих конфліктних ситуацій у взаєминах з оточуючими людьми, недопущення проявів булінгу в учнівському середовищі. П'яте заняття спрямоване на формувати у учнів толерантного відношення до оточення, відпрацювання навичок безконфліктного спілкування.

В цілому, розроблена психопрофілактична програма сприятиме формуванню практичних навичок володіння собою в різних ситуаціях, збагаченню психологічної компетентності учнів щодо проблеми булінгу в учнівському середовищі, сприятиме формуванню ненасильницької моделі поведінки в учнівському середовищі та значно розширить розуміння можливих способів протистояння булінгу підлітками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі / О. Кормило // Проблеми гуманітарних наук. Серія "Психологія". – 2015. – Вип. 35. – С. 174-187.
2. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення / Л. І. Лушпай. // Національний університет "Острозька академія". Серія: Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 126-131.
3. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / В. Л. Андрєєнкова, В. О. Мельничук, О. А. Калашник. – К.: ТОВ "Агенство "Україна", 2019. – 132 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.Ф. Казібекова**

УДК 316.6:316.776.33:316.62

Гуділіна Ю.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

У статті представлені результати дослідження соціально-психологічних особливостей суб'єктності користувачів соціальних мереж Інтернет.

Ключові слова: соціальні мережі, суб'єктність, Інтернет-залежність, віртуальний простір, особистість.

The article presents the results of the study of the socio-psychological features of the subjectivity of users of social networks of the Internet.

Key words: social networks, subjectivity, Internet dependence, virtual space, personality.

Постановка наукової проблеми. Віртуальні соціальні мережі (від англ. social networks) давно і щільно інтегровані в середовище щоденних соціальних інтеракцій і активно використовуються як основний засіб зв'язку з іншими. Реальна діяльність особистості займає платформи в Інтернеті, отримує віртуальні представництва, нові ресурси і можливості. Людина, в свою чергу, все чіткіше проявляється у віртуальному полі взаємодії та спілкуванні, доповнюючи свою реальну активність віртуальними атрибутами та інструментами. Під час цього процесу у багатьох користувачів виникають симптоми залежності, межі "online-" і "offline-буття" стираються, і часто складно розпізнати, де закінчується одне життя і починається інше, де зникає "offline-особистість" і виникає "online-".

Контекст віртуальної реальності соціальних мереж займає своє становище в психологічних напрямках пізнання особистості (Г. Асмолів, О. Войскунський, А. Жичкіна, Ю. Зінченко, І. Шкуратова, М. Говорухіна, А. Viseu, А. Albrechtslund, Т. Indalecio, Z. Shanyang, S. Grasmuck, J. Martin, D. Boyd, A. Yong-Yeol, H. Seungyeo, K. Haewoon, H. Bechar-Israeli та інші).

Дослідження у сфері виникнення та розвитку Інтернет-залежності належать Е. Бен-Артзі, І. Голдбергу, М. Гріффіті, Б. Єгорову, Н. Кузнецовій, В. Лоскутовій, М. Орзак, О. Петровій, Р. Роджерс, І. Чудовій, Н. Шапірі, Л. Юр'євій, К. Янг.

Отже, актуальність розглянутої в даній статті проблеми обумовлена необхідністю наукового осмислення феноменології посилення впливу соціальних мереж на особистість та її буття.

Мета дослідження. Проаналізувати соціально-психологічні особливості суб'єктності особистості в умовах віртуального простору соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу. На 2019 рік за даними аналітичного центру Alexa (www.alexa.com), створеного для ведення бізнесу в Інтернеті, та італійського оглядача

технологій, соціальних медіа, сфер маркетингу та зв'язків з громадськістю Вінченцо Козенца (www.vincos.it) світова статистика реєстрації користувальницьких акаунтів у соціальних мережах виглядає наступним чином (табл. 1):

Таблиця 1.

Кількість користувальницьких акаунтів у соціальних мережах у світі (2013 рік)

Соціальні мережі	Число зареєстрованих акаунтів	Охоплення Інтернет-користувачів
	Млн. осіб	
Facebook	2 000	1553
Google +	500	92
Twitter	288	169
Вконтакте	204	57
LinkedIn	200	126
Однокласники	176	36
MySpace	54	10

Джерело: складено автором на основі

Практично в усьому світі лідером серед соціальних мереж була і залишається соціальна мережа Facebook.

Така популярність соціальних мереж серед користувачів Інтернету не тільки в Україні, а й у всьому світі пояснюється багатством наданих ними можливостей і ресурсів діяльності та комунікації. Ці можливості постійно розвиваються, змінюються і вдосконалюються під впливом очікувань користувача від нової реальності буття, обумовлених прагненням користувачів до пошуку нових шляхів самовизначення. Особистість має принциповий вплив на кіберпростір, регулярно поставляючи йому нові запити. Це обопільний прогресуючий процес, взаємовпливова тенденція. "Не тільки ми вриваємося у віртуальний світ своєю ідентичністю, але і віртуальний світ вривається в нас, добудовуючи і розширюючи простір нашого Я" [5]. Віртуальний простір стає, швидше, особливою реальністю буття особистості і використовується нею як поле ставлення для недоступних раніше можливостей самовизначення.

Фокус інтересів сучасних дослідників Інтернет-простору зміщується на феномени, що виявляють нерозривність зовнішнього і внутрішнього світу особистості користувача. Світ віртуальних соціальних комунікацій розглядається як злиття, симбіоз "online-" і "offline-" діяльності" [3].

Соціальні мережі – це простір для спілкування між реальними людьми за допомогою цифрових технологій, простір їх реального буття, який ймовірно, ніколи не виходить за рамки віртуального, але при цьому не стає менш реальним.

Змінюється і уявлення про цілі та функції самопрезентації особистості в Інтернеті. "Інтернет став платформою для відновлення стабільності ідентичності" [1, с. 34]. Користувачі стали більше звертатися до нових форм самовираження і ресурсів, які дозволяють їм "знайти свою спільноту" [10, с. 51].

Розвиток блогосфери, "живих журналів" і соціальних мереж пішов у напрямку зниження анонімності їхніх авторів в Інтернеті, розкриваючи справжню особистість, презентуючи віртуальному співтовариству їхню реальну (хоча і мережеву) ідентичність через формування змісту персональних сторінок, і активного відбору кола своєї соціальної взаємодії.

Питання самопроголошення в мережі є нерозривно пов'язаним з можливістю конструювання одразу декількох неспівпадаючих (альтернативних) ідентичностей у мережі

(різні акаунти, наприклад) [2]. Це відносно новий феномен у психологічній науці, що вимагає особливої уваги дослідників.

За результатами проведеного в 2019 році контент-аналізу думок користувачів про соціальні мережі [8] сформовано перелік основних видів діяльності користувачів у соціальних мережах, що представлено в табл. 2.

Таблиця 2.

Види діяльності користувачів у соціальних мережах

№	Вид діяльності в соціальній мережі	%
1	2	3
1	Спілкування	
1.1	Пошук і підтримка старих контактів, відновлення відносин (з колегами, однокласниками, географічно віддаленими людьми тощо)	39,26
1.2	Спілкування за допомогою соціальної мережі, що сприяє розкріпачення (завдяки дистанційованості, приватності, що зберігається анонімності та можливості корекції власного образу)	36,2
1.3	Пошук нових контактів (корисних, цікавих зв'язків)	15,33
1.4	Розширення меж спілкування з цікавими людьми, завдяки можливості бути в курсі їх життя (підтримання актуальних контактів); спілкування з ними в мережі, а потім і в реальному житті.	5,52
2	Розваги	
2.1	Обмін контентом, створення власного контенту (завантаження та публікація аудіо та відео матеріалів тощо) та його обговорення	52,15
2.2	Ігри, програми	18,4
3	Взаємодія в тематичних групах (обговорення цікавих, актуальних тем, відповіді на запитання, можливість поставити запитання, створення власних тем), створення та підтримання власних груп	35,6
4	Пошук інформації, що цікавить (про товар, послугу, подію, бренд, заході, виробнику тощо), пошук відгуків і коментарів споживачів або учасників	17,8
5	Спостереження за цікавими людьми завдяки доступності їх особистої інформації	16,56
6	Часті відвідини сторінки без особливої мети, оновлення сторінки в очікуванні активності інших користувачів (повідомлень, коментарів); очікування "лайків" і заявок на додавання в друзі	9,1
7	"Коротання" часу (у транспорті, на навчанні, на роботі тощо)	5
8	Повідомлення про себе (опис актуального стану, почуттів, думок, місцезнаходження, діяльності тощо)	3,69

1	2	3
9	Організація зустрічей з друзями, цікавими і корисними людьми	2,46
10	Демонстрація своєї творчості, обговорення хобі, реклама (на своїй сторінці, у тематичній групі або у спеціальній створеній для цього групі)	2,46
11	Пошук роботи	0,6

Джерело: складено автором на основі [7; 8]

Отримані дані створюють підставу для виділення параметрів активності користувачів соціальних мереж:

1. захопленість різними видами віртуальної взаємодії: перевага різних видів активності в соціальній мережі, крім спілкування (обмін контентом, посиланнями, новинами, публікації тощо), участь у діяльності спільнот, часте відвідування своїх і чужих сторінок, оновлення статусу, "аватара" тощо.
2. комунікативність та ініціативність особистості в мережі: підтримання зв'язків і контактів, спілкування, коментування, орієнтованість на пошук партнерів з комунікації, спілкування в групах, організація зустрічей і заходів, демонстрація продуктів своєї творчості тощо.
3. публічність особистої інформації: повідомлення про себе і свій актуальний стан, публікація особистих фото, доступних для перегляду всім, перегляд сторінок інших користувачів і інформації про них, спостереження за користувачами, оновлення статусу тощо.

До зазначених параметрів слід, на наше переконання, додати кількісні індикатори активності, які не були представлені у наведеному вище дослідженні, але є показовими для оцінки ступеня активності користувача:

4. кількість підтримуваних акаунтів – один користувач може підтримувати кілька актуальних сторінок на одному або різних ресурсах;
5. частота відвідувань сторінок – враховуючи, що соціальні мережі стали невід'ємною частиною життєдіяльності особистості, очевидно, що висока частота відвідувань свідчить і про високий ступінь активності.

Про високу активність особистості в соціальній мережі свідчать високі значення за сформульованими позиціями. Про низьку активність, відповідно, знижені.

Однак наведених кількісних параметрів недостатньо для розуміння якості активності особистості в соціальній мережі, яка, насамперед, характеризує рівень суб'єктності мережевої поведінки.

Висока суб'єктність активності учасника полягає в застосуванні ресурсів соціальних мереж у реальному бутті (налагодження нових реальних та віртуальних зв'язків, самопроголошення, демонстрація і реклама своєї творчості і захоплені, пошук роботи і корисних контактів, навчання, розширення меж реальної взаємодії з іншими, участь і організація заходів тощо), підвищуючи можливість самореалізації особистості, зміцнюючи її суб'єктність і допомагаючи в досягненні автентичного буття і співіснування з Іншими.

Низька суб'єктність активності полягає в безцільному перебуванні в мережі, спостереженні за іншими користувачами та очікуванні ініціативи в комунікації від Інших (повідомлень, коментарів, "лайків" тощо), "коротанні" часу тощо. Таким чином, соціальна мережа може ставати середовищем, яке надмірно впливає на особистість, що викликає звикання і залежність. Особа занурюється в середовище віртуальної взаємодії, підкоряючись її правилам і умовам, втрачаючи суб'єктність [6, с. 67].

На підставі наведеного аналізу активності особистості в соціальній мережі, можна виділити індикатори високої і низької суб'єктності особистості.

1. Індикаторами високої суб'єктності є:

- висока комунікативність (спілкування та підтримання актуальних контактів, пошук і знайомство з новими людьми, участь в обговореннях, обмін досвідом, думками і враженнями, формування трендів і думок, спілкування в тематичних групах тощо);
- пізнання власних можливостей і реалізації потенцій (пошук роботи, демонстрація, реклама, обговорення хобі і творчих робіт, а також пошук способів їх реалізації, пошук клієнтів тощо);
- пізнавальна активність і спрямованість на дослідження нового (пошук інформації, що цікавить, навчання (існують соціальні мережі, "що спеціалізуються" на вивченні мов – www.livemocha.com, www.soziety.com тощо);
- перетворювальна діяльність у віртуальному просторі буття (публікація, обговорення та створення новинного, інформаційного та медіа контенту тощо);
- ініціативність та лідерська позиція (відкрите повідомлення про себе, створення актуальних тем спілкування, адміністрування власних груп і спільнот, участь в обговореннях, обмін думками тощо);
- застосування ресурсів віртуальних просторів у реальному бутті (розширення меж спілкування з цікавими людьми, організація зустрічей і заходів, пошук роботи).

2. Індикаторами низької суб'єктності слід визнати:

- пасивність у комунікації (знижена орієнтованість на встановлення контактів, перегляд сторінок друзів, перегляд акаунтів відвідувачів своєї сторінки);
- очікування ініціативи від партнерів по співіснуванню (спостереження за людьми, що цікавлять, оновлення статусу з метою викликати інтерес до себе);
- залежне ставлення до середовища віртуальних інтеракцій (проведення часу іноді на шкоду основному заняттю (роботі, навчанню), часте і безцільне відвідування та оновлення сторінки в очікуванні активності від партнерів);
- висока орієнтація на схвалення групи (очікування "лайків", коментарів і додавань до друзів).

Про зростання суб'єктності, суб'єктної активності особистості можна міркувати, враховуючи включеність особистості в "цифрову реальність" як енергійного актора, можливість пристосовувати технології інтерактивних цифрових мереж до своїх потреб і своєї системи цінностей.

"Ментальна конструкція окремої людини потенційно більше суб'єкта, окрема людина – потенційно більш активний агент впливу на структурування подій" [1, с. 120].

Конкретна людина, оволодівши необхідними знаннями та операціями, створює власну віртуальну реальність, свій світ, в якому з найбільшою повнотою втілюється картина її внутрішнього життя.

Якщо на попередніх історичних етапах буття людини і людства значна дистанція, яку необхідно було пройти ментальному продукту до його втілення в реальність, і природний опір реальності, яка вже функціонує за своїми законами, обумовлювали "витратність" особистості, але в результаті більш органічну підсумкову реалізацію проекту, то зараз з меншими зусиллями і в більш короткий час доступ до "глобальних втілень" свого ментального продукту отримали багато людей. Отже, віртуальна реальність, створена чиеюсь індивідуальною свідомістю, може обумовлювати буття багатьох людей.

Низька суб'єктна активність, втрата суб'єктності і, отже, автентичності буття у зв'язку з причетністю особи до віртуальної реальності відображається в побоюваннях, пов'язаних зі злиттям особистості і комп'ютера. Існує високий ризик стирання реального суб'єкта, його повного занурення в поле комфортного віртуального буття порівняно з реальним. Але ця "насолада" суб'єкта є ілюзорною, як сама віртуальна реальність, яка досягається особистістю в online, але не розширює можливості її буття в offline. Зовнішній (offline) і внутрішній (online) світ, "offline-" і "online" особистості єдині в сучасній дійсності. Цей щільний зв'язок і відсутність справжнього діалогу з "Іншим" за певних обставин можуть призвести до виникнення залежності від віртуального "Я" і відсторонення від реального буття.

Таким чином, слід відзначити принципову важливість тієї позиції, яку спочатку займає учасник віртуальної комунікації – суб'єкту або асуб'єкту.

Суб'єктна позиція виражається в орієнтації на підтримку своєї ідентичності в співіснуванні з Іншим, прагненні до автентичності буття в реальному полі. Автентичне буття Д. Адамс розглядає як "процес переструктурування середовища відповідно до структури особистісних смислів", який виступає невід'ємною частиною психічного здоров'я особистості. На противагу йому неавтентичним буттям є "відтворення і трансляція в середу формально освоєних особистістю соціальних приписів, що створює ілюзію адекватної поведінки, але такою, по суті, не є" [1, с. 45]. Займаючи суб'єктну позицію, людина здатна і прагне бути реалістичною і в кіберпросторі. Віртуальна реальність може поєднуватися з життям в offline, створюючи додаткову ресурсність, пропонуючи інформацію, способи та операції, що вдосконалюють буття особи, що підвищують можливість її самореалізації [2, с. 121].

Асуб'єктна позиція проявляється в ухиленні від реальних контактів з Іншими, відстороненні від людей, втраті справжньої зацікавленості в них. Особистість вибирає віртуальну реальність, відгороджуючись від небажаних контактів, відносин і суджень, формуючи помилкову ідентичність, в результаті отримуючи більше підкріплення своєї ідентичності. Як наслідок, виникає небезпека "зависання" особистості у віртуальному просторі соціальних мереж, коли спілкування "online" із засобів, що розширюють межі реального життя особистості, перетворюється на єдину існуючу потребу, яка підкоряє собі людину [2, с. 56]. Ця потреба робить її залежною від гаджетів (комп'ютерів, ноутбуків, смартфонів, айфонів, мобільного Інтернету тощо), нових можливостей віртуалізованого світу, що дозволяють особистості не прив'язуватися до місця, що дає можливість віртуального контакту тут і зараз (мобільних версій сайтів, соціальних мереж, майданчиків типу Instagram). В результаті цієї залежності формується "неправдосуб'єктна" позиція особистості, що перешкоджає досягненню автентичності буття.

Висновки. Осмислення теми позиції особистості в умовах віртуалізації буття в соціальних мережах набуває сьогодні особливої важливості для психологічної науки і для окремого індивіда як користувача віртуальних технологій. Розгляд позиції особистості з точки зору суб'єктно-буттєвого підходу видається вданому випадку найбільш актуальним, в силу слабкої вивченості особистості як суб'єкта віртуального простору буття. Таким чином, теоретичний аналіз методологічних підходів до розуміння особистості та її активності дозволив зробити висновок про необхідність спиратися в емпіричних дослідженнях подібного спрямування саме на поняття "суб'єктність" при розгляді особистості в соціальних мережах. Підходячи до аналізу особистості як суб'єкта, ми бачимо в людині діяча, що реалізує своє ставлення до навколишньої дійсності, до самого себе, перетворює буття відповідно до структури своїх сенсів. Інтерпретація користувачів соціальних мереж з позицій їх суб'єктності дає можливість вивчити та інтерпретувати такі важливі характеристики їх особистості, як ідентичність, самоактуалізація та ін., залежно від рівня активності їх включення в Інтернет-комунікації та суб'єктності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Онищенко О. С. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 220 с.
2. Посохова В. В. Комунікативні характеристики особистості, схильної до інтернет-залежності. Наук. студії із соц.та політ. психології. Київ: Міленіум, 2005. Вип. 10 (13). С. 209-219.
3. Рябикіна, З. И. Перспективы исследования личности с теоретико- методологических позиций психологии субъекта. Человек. Сообщество. Управление. 2013. №3. С. 43-56.
4. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Марич, 2009. 232 с.

5. Чепелева Н. В. Ідентичність особистості в контексті психологічної герменевтики. Наук. студії із соц. та політ. Психології. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 13 (16). С. 13–24.
6. Adams, G. R., Dyk, P. A. H., & Bennion, L. D. Parent- adolescent relationships and identity formation. *Family Perspective*, 2007. 322 pp.
7. Back, M.D., Stopfer, J. M., Vazire, S., Gaddis, S., Schmukle, S.C., B., Gosling, S.D. Facebook Profiles Reflect Actual Personality, Not Self-Idealization. *Psychological Science*. 2019. Vol. 5. № 31. P 114-128.
8. Eidi A. Internet Addiction Is Likely to Increase in Home Quarantine Caused By Coronavirus Disease (COVID 19). *Health Sci Surveillance Sys* 2020. Vol 8. No 3. P 136-138.
9. Marcia, J. E Identity and Psychosocial Development in Adulthood. *Identity: an International Journal of Theory and Research*. 2019. Vol. 2. №2 (113). P 23-52.
10. Poster, M. *Cyber Democracy: Internet and the Public Sphere*. American Cultural Studies: A Reader, Oxford University Press, 2010. 214 pp.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С. І. Бабатіна

УДК 159.9 : 658.012

Дельдекіна В.В.

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ КЕРІВНИКІВ

У статті представлені аналіз емпіричного дослідження професійно важливих якостей керівника підприємства. Автор надає результати кореляційного аналізу та встановлює значущі результати впливу особистісного розвитку на управлінську діяльність керівників підприємства.

Ключові слова: якості керівника, соціально-психологічні чинники управління.

The article presents an analysis of an empirical study of professionally important qualities of the head of the enterprise. The author provides the results of correlation analysis and establishes significant results of the impact of personal development on the management of business leaders.

Key words: qualities of the head, social and psychological factors of management.

Образ керівника став об'єктом активного дослідження психологів у 80-ті роки ХХ ст. – це час революції в управлінні, яка розширила його сферу за межі економіки і промислових підприємств; призвела до вдосконалення та оновлення управлінських методів і технологій. Такий стан висуває нові вимоги до керівників, до його управлінської діяльності та вивчення психологічних чинників становлення професійно важливих рис керівника, лідера підприємства. Розглянемо теоретичні підходи щодо ролі. Його психологічних рис в системі управління.

З точки зору Л. Дафта, західної теорії менеджменту виділяють три основні групи навичок менеджера: концептуальні; людські; технічні [1].

Під концептуальними навичками розуміється пізнавальні здібності керівника. Це такі навички, як вміння обробляти інформацію, виокремлювати головні цілі, їх генерувати, здатність до перспективного розвитку, планування діяльності.

Під людськими навичками розуміється здатність керівника до встановлення конструктивних стосунків в колективі, здатність до об'єднання односторонців, до створення союзів та врегулювання непорозумінь. Діагностувати такі якості психологи можуть через те, як менеджер ставиться до співробітників, які стимули, мотиватори застосовує, як заохочує до діяльності, як подає приклад, як винагороджує.

До технічних навичок відносять вузький аспект вироблення специфічних для окремої діяльності спеціальних знань та вмінь, тобто це володіння керівником технічними навичками у конкретній галузі.

У статті ми представляємо результат пілотажного дослідження, яке було проведено упродовж 2019-2020 року на групі 20 керівників комерційних підприємств із стажем управлінської діяльності від 2 до 15 років (13 чоловіків та 7 жінок). Ми застосували ряд діагностичних методик: "Шкала самооцінки управлінських якостей" (Л. М. Карамушка), "Смисложиттєві орієнтації" (розробка Д. О. Леонтьєва), Самоактуалізаційний тест (Е. Шострома, варіант адаптації САМОАЛ, створений Н. Каліною та А. Лазукіним).

Результати кореляційного аналізу дозволи прийти до наступних висновків.

Розвиток і формування особистості керівника неможливо дослідити без урахування його життєвого шляху, початком якого є вступ на першу посаду, а завершенням – звільнення з останньої займаної посади (психологія тлумачить цей процес як багаторазові переходи від однієї стадії до іншої). Управлінський шлях можна поділити на періоди і фази, які є значними подіями, пов'язаними із змінами системи цінностей, життєвих планів і визначаються загальними закономірностями розвитку залученої до управлінської діяльності особистості в часі й просторі. На основі специфічних для людей психофізіологічних передумов керівник привласнює суспільний досвід (у формі цінностей, норм поведінки, знань, умінь тощо), переробляє його і на цій основі впливає на соціум і на самого себе. Отже, в процесі планування та здійснення емпіричного дослідження однією з головних робочих гіпотез виступало припущення про те, що характеристики особистісного розвитку пов'язані з стажем управлінської діяльності керівників. Для її перевірки ми провели кореляційний аналіз даних.

Коефіцієнт кореляції Пірсона характеризує існування лінійної залежності між двома величинами. Для вибірки кількістю 20 осіб критичні коефіцієнти складають 0,444 (при $p \leq 0,05$) та 0,561 (при $p \leq 0,01$).

Таблиця 1

**Кореляції об'єктивних показників управлінської діяльності
із результатами психологічних тестів**

	Вік	Стаж керівної діяльності	Кількість суб'єктів управління
Самоактуалізаційний тест САМОАЛ			
Загальний бал за тестом	–	–	0,598
Цінності	-0,402	–	0,502
Погляд на природу людини	-0,35	-0,453	0,485
Креативність	-0,696	-0,41	–
Автономність	–	–	0,496
Саморозуміння	–	–	0,445
Аутосимпатія.	–	–	0,469
Контактність.	-0,32	–	0,72
Гнучкість у спілкуванні	-0,35	-0,37	0,447
Самооцінка управлінських здібностей			
РД інтелектуальність	-0,451	–	–
Смисложиттєві орієнтації			
Процес	–	–	0,423
Результат	–	–	0,414
ЛК-Я	-0,32	–	0,342
ЛК-життя	-0,442	–	0,447

З даних таблиці ми бачимо, що наше припущення про зв'язок особистісного та професійного розвитку із стажем керівної діяльності не знайшло вагомого підтвердження (значуща від'ємна кореляція з поглядами на природу людини ($p \leq 0,05$) та тенденції до протилежного зв'язку стажу із креативністю та гнучкістю у спілкуванні). Великий стаж керівної діяльності призводить до невіри в людей і їхні можливості, є перешкодою для щирих і гармонійних міжособистісних відносин, природної симпатії і довіри до людей, чесності, неупередженості і доброзичливості.

Натомість ми виявили структурні взаємозв'язки віку опитаних керівників із показниками особистісного розвитку, переважно також від'ємні. Чим більший вік має людина, тим меншою є її потяг до творчості та креативності ($p \leq 0,01$), тим менший рівень домагань у сфері інтелектуальних управлінських компетенцій ($p \leq 0,05$), тим менша впевненість у тому, що вони здатні контролювати власне життя ($p \leq 0,05$) і більш виразний потяг до інтеграції стилів життя, гармонійного поєднання кар'єри з сім'єю та саморозвитком ($p \leq 0,05$). Такий розподіл кореляцій свідчить про те, що описані зміни пов'язані саме з проходженням вікових етапів розвитку, а не впливом професійної діяльності на особистість.

Кількість суб'єктів управління, що знаходяться під керівництвом опитаних, виявилася впливовим фактором в процесі особистісного розвитку керівників, що підтверджено рядом значущих позитивних кореляцій. Чим більше людей має особистість в керуванні, тим більше у неї проявляється загальний потяг до самоактуалізації ($p \leq 0,01$) та більшість його складових. Звернемо увагу на те, що шкала орієнтації у часі, яка вважається провідною в структурі опитувальника САМОАЛ, не виявила лінійних зв'язків з жодною об'єктивною характеристикою управлінської діяльності.

Цікаво, що кількість суб'єктів управління значуще позитивно пов'язана з контактністю керівників ($p \leq 0,01$) і гнучкістю у спілкуванні ($p \leq 0,05$) і водночас має тенденцію до негативних взаємозв'язків із стажем професійної діяльності. Отже, вік керівника та кількість суб'єктів управління є факторами, що здійснюють різний, іноді протилежний вплив на формування особистісних якостей керівників та їх здатність до саморозвитку.

Ця тенденція підтверджується стосовно показника локусу контролю: чим більше людей має особа в керівництві, тим більше вона впевнена в здатності контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх ($p \leq 0,05$). Натомість із віком збільшується фаталізм, переконаність у тому, що життя людини невідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє ($p \leq 0,05$).

В структурі кореляцій ми констатуємо багато коефіцієнтів, що свідчать про зв'язок професійної мотивації з особливостями особистісного розвитку. Звертає на себе увагу протилежний зв'язок між виразністю кар'єрних орієнтацій особистості та її орієнтацією у часі, здатністю жити "тут і тепер".

Отже, розвиток особистості керівника передбачає його входження в систему управлінських відносин і самостійне їх відтворення, здійснюється як під впливом цілеспрямованих зусиль, так і під безпосереднім впливом соціуму за його активного вибіркового ставлення до норм, цінностей середовища, взаємодії з оточенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзвоник Г. П. Психологічні чинники виникнення професійного стресу у менеджерів / Дзвоник Г.П., Савченко Т.М. // *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Europejska nauka XXI powieka – 2011 (14).* – Р. 62-72.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ф. Казібекова

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЖІНОК У РАННЬОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

У статті представлені результати дослідження особливостей психічного здоров'я жінок різного віку (раннього та середнього дорослого віку).

Ключові слова: психічне здоров'я, психічний дискомфорт, нервово-психічна стійкість, ранній дорослий вік, середній дорослий вік.

The article deals the results of a study of the mental health of women of different ages (early and middle adulthood).

Key words: mental health, mental discomfort, neuropsychological stability, early adulthood, middle adulthood.

На сьогоднішній день в Україні важливість питання психічного здоров'я обумовлено реаліями сучасного життя. Можна спостерігати збільшення ситуацій, що ставлять високі вимоги до психологічних особливостей і психічних функцій людини [1]. Трансформація українського суспільства, пандемія COVID 19 та її наслідки, загальна економічна нестабільність, відкрите питання врегулювання ситуації на території Донбасу – усе це значною мірою впливає на психічне здоров'я особистості.

Вважаємо, що сучасні реалії життя мають колосальний вплив на психічне здоров'я особистості, а особливо на жінку, оскільки традиційно вона виконує більше функцій у суспільстві, ніж чоловіки. На жінку покладено більше відповідальності у вихованні дітей, попри це вона створює сімейний затишок, а сучасне суспільство диктує популярну роль жінки – бізнес вумен.

Мета статті полягає у визначенні особливостей психічного здоров'я у жінок різного віку (ранньому та середньому дорослому віці).

З метою визначення особливостей психічного здоров'я у жінок різного віку засновано наступні методи:

1. "Опитувальника загального здоров'я (Д. Голдберга).
2. Опитувальник "Оцінка рівня нервово-психічної стійкості "Прогноз"" (В. Бодров).
3. Опитувальника "Виявлення і оцінка невротичного стану" (К. Яхін, Д. Менделевич).
4. Математична обробка даних здійснювалася за допомогою багатofункціонального критерію F^* Фішера (з метою порівняння отриманих результатів у жінок раннього та середнього дорослого віку).

Результати дослідження рівня психічного дискомфорту зображені на рис. 1.

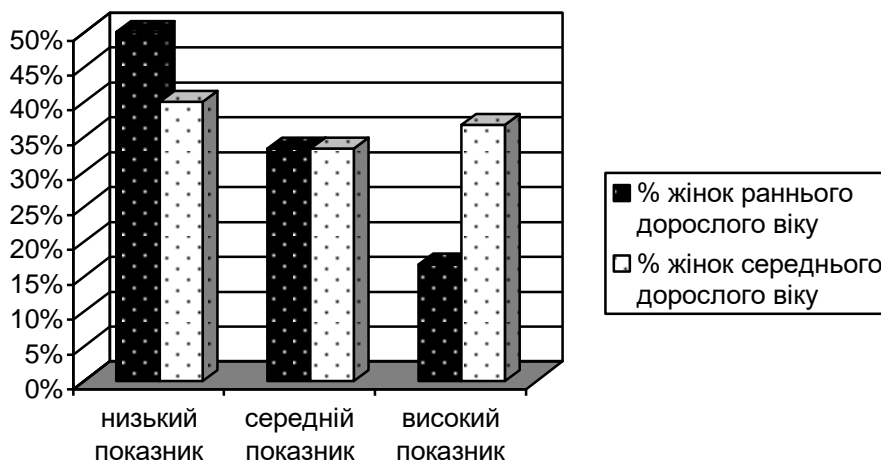

Рис. 1. Результати дослідження рівня психічного дискомфорту у жінок різного віку.

Отримані результати свідчать про те, що більшість жінок раннього дорослого віку (50 %) та більшість жінок середнього дорослого віку (40 %) виявляють низький показник психічного дискомфорту. Отже, їх загальне психічне благополуччя знаходиться у нормі.

Та слід відмітити, що 36,7 % жінок середнього дорослого віку демонструють високий показник психічного дискомфорту ϕ -ем. (2,77), $p \leq 0,01$, на відміну від жінок раннього дорослого віку (16,7 %). Такі результати є досить серйозними та потребують уваги спеціалістів, оскільки підвищений рівень психічного дискомфорту може свідчити про домінування емоційної нестійкості жінок, домінування у них негативних емоцій, наявність психологічної нестабільності та загальне незадоволення своїм психічним та фізичним здоров'ям.

У таблиці 1. представлені результати показників нервово-психічної стійкості жінок за методикою "Прогноз" (В. Бодров).

Таблиця 1

Результати дослідження нервово-психічної стійкості жінок різного віку

Показник нервово-психічної стійкості (НПС)	% досліджуваних раннього дорослого віку	% досліджуваних середнього дорослого віку	ϕ емпіричне	Рівень значення
Висока НПС	33,3%	26,7%	0,79	-
Хороша НПС	40 %	33,3%	0,26	-
Задовільна НПС	26,7%	40 %	2,75	0,01
Незадовільна НПС	0 %	0 %	0	-

Отримані результати свідчать про те, що більшість жінок раннього дорослого віку володіють хорошою нервово-психічною стійкістю (40 %), ще 33,3 % мають високу нервово-психічну стійкість та 26,7 % – задовільну. Більшість жінок середнього дорослого віку (40 %) виявляють задовільну нервово-психічну стійкість, 33,3 % – хорошу та 26,7 % – високу нервово-психічну стійкість. У групі досліджуваних не виявлено жінок з незадовільним показником нервово-психічної стійкості.

Отже, більшість жінок раннього дорослого віку мають хорошу нервово-психічну стійкість (40 %), на відміну від жінок середнього дорослого віку ϕ -ем. (2,75), $p \leq 0,01$, це вказує на те, що зриви у них маловірогідні і прогноз є сприятливим.

Більшість жінок середнього дорослого віку (40 %) виявляють задовільну нервово-психічну стійкість, що вказує на вірогідність зривів, особливо в певних екстремальних умовах. Прогноз для даної категорії жінок є малосприятливим.

Результати дослідження оцінки невротичного стану у жінок різного віку свідчать про наступне:

Отримані результати жінок раннього дорослого віку свідчать про наступне: більшість досліджуваних виявляють показники рівня здоров'я за усіма шкалами – шкалою тривоги (66,7 %), шкалою невротичних депресій (83,3 %), шкалою астенії (76,7 %), шкалою істеричного реагування (66,7 %), шкалою obsесивно-фобічних порушень (90 %) та шкалою вегетативних порушень (93,3 %). Отже, більшість жінок раннього дорослого віку не виявляють ознаки невротичного стану, що свідчить про їх психічне здоров'я.

Результати жінок середнього дорослого віку також свідчать про те, що у більшості досліджуваних показники невротичних станів також у межах норми – шкала тривоги (56,7 %), шкала невротичних депресій (76,6 %), шкала астенії (56,7 %), шкала істеричного реагування (73,3 %), шкала obsесивно-фобічних порушень (80 %) та шкала вегетативних порушень (76,7 %).

Але слід вказати, що значний відсоток жінок (майже половина) виявляють хворобливий характер розладів за шкалою тривоги (43,3 %) та за шкалою астенії (43,3 %). Тобто, зазначений відсоток жінок у більшості випадків відчують невизначеність, очікують

негативні події у житті; виявляють підвищену стомлюваність, виснаженість, неспроможність до тривалої розумової і фізичної роботи, переживають порушення сну та володіють нестійким настроєм. Такі результати є тривожними, оскільки можуть провокувати прояви психічних розладів.

Розбіжності за мірою прояву підвищених показників невротичних станів жінок різного віку представлені у таблиці 2.

Отже, встановлено, що відсоток жінок середнього дорослого віку з підвищеними показниками астенії перевищує відсоток жінок раннього дорослого віку ϕ -ем. (2,19), $p \leq 0,05$. Також встановлено, що значний відсоток жінок середнього дорослого віку мають прояви вегетативних порушень, на відміну від жінок раннього дорослого віку ϕ -ем. (2,15), $p \leq 0,05$. Порушення вегетативних функцій організму можуть бути зумовлені розладами нейрогенної регуляції та виявлятися у вигляді підвищеного серцебиття, аритмії, загальної роздратованості, підвищеної тривожності та порушенні сну. Тобто, така категорія жінок може знаходитися на межі норми та патології не тільки психічного, але й фізичного здоров'я.

Таблиця 2

Результати порівняння підвищених показників невротичного стану жінок різного віку

Показники невротичного стану	% досліджуваних раннього дорослого віку	% досліджуваних середнього дорослого віку	ϕ емпіричне	Рівень значення
шкала тривоги	33,3 %	43,3 %	1,09	-
шкала невротичних депресій	16,7 %	23,3 %	0,23	-
шкала астенії	23,3 %	43,3 %	2,19	0,05
шкала істеричного реагування	33,3 %	26,7 %	0,37	-
шкала obsесивно-фобічних порушень	10 %	20 %	1,16	-
шкала вегетативних порушень	6,7 %	23,3 %	2,15	0,05

Таким чином встановлено, що більшість жінок раннього дорослого віку мають низький показник психічного дискомфорту; не виявляють ознак невротичного стану; володіють хорошою нервово-психічною стійкістю, що у цілому свідчить про психічне здоров'я жінок у категорії норми.

Більшість жінок середнього дорослого віку виявляють низький показник психічного дискомфорту; не виявляють ознак невротичного стану; попри це, більшість досліджуваних виявляють задовільну нервово-психічну стійкість. У цілому результати вказують на відсутність ознак психічних розладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко Н.В. Теоретичні основи збереження психічного здоров'я особистості. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 2012. Т. XIV, Ч. 4. С. 44–56.

Рекомендує до друку науковий керівник Н.І. Тавровецька

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ

У статті магістранткою представлено дослідження основних факторів, причин та наслідків безробіття сучасної молоді. Основними показниками цього процесу є внутрішні (самооцінка, мотивація, цінності) та зовнішні (освіта, місце проживання) фактори.

Ключові слова: безробіття, молодь, психологічна підтримка, соціально-психологічні наслідки, мотивація.

In the article, the master's student presented a study of the main factors, causes and consequences of modern youth unemployment. The main indicators of this process are internal (self-esteem, motivation, values) and external (education, place of residence) factors.

Key words: unemployment, youth, psychological support, social and psychological consequences, motivation.

Актуальність теми. В нашому житті за останні роки відбулося багато значних як позитивних, так і негативних змін. До других відносяться наслідки безробіття. Актуальність полягає в тому, що безробіття охоплює групу людей на стадії становлення і багатьма сприймається як особиста невдача. Наслідками цього явища є: погіршення матеріального становища, зниження соціального статусу, відсутність професійного розвитку та загалом погіршення трудових відносин, особистісного самовизначення і погіршення психічного здоров'я. Виявлення особистісних рис та спрямування безробітної молоді дозволить розробити ефективні форми психологічної підтримки.

Вітчизняні психологи проявляють інтерес до психологічних проблем безробіття і вивчають окремі аспекти цього явища. Порушенням проблем особистості, які знаходяться в кризі пошуку зайнятості (А.Н. Дьомін), проблеми самоактуалізації, особливості самооцінки, саморегуляції безробітних (Т.Н. Горбачова, В.А. Брєєв, А.Н. Колобкова, В.А. Солнцева, Т.С. Чуйкова). Психологічні компоненти безробіття розглядали такі автори як Г.І. Осадча, З.Г. Гаджинский, З.Т. Голенкова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема безробіття цікавиться все більше коло дослідників та вчених різних країн так, як воно набуває все ширшого розповсюдження та впливає, як на соціально-економічну ситуацію в країні, так і на психічне здоров'я молоді.

Вітчизняні спеціалісти акцентують увагу на аналізі окремих компонентів безробіття. Наприклад, О.М. Балакірева, яка займалася вивченням проблеми безробіття та аналізом психологічних особливостей поведінки, у своїх роботах розглядає вплив безробіття на проблеми самоактуалізації, самооцінки та саморегуляції. У її працях виявлено індивідуальні та вікові відмінності в переживанні даної ситуації, адаптації та мотивації до працевлаштування. Окрім цього, дослідження О.М. Балакірева показали, що низька конкурентоспроможність молоді пояснюється рядом факторів, а саме: рівнем самооцінки, ступенем професійного самовизначення, мотивами та цінностями, якістю освіти, соціальною захищеністю, місцем проживання та інше [1].

В сучасних умовах розвитку проблема зайнятості молоді має важливе місце у суспільстві. Велика кількість безробітних – молодь у віці від 15 до 24 років. Загалом, для молодих людей імовірність безробіття втричі вище, ніж у іншої частини населення.

Молодь – це певна соціальна група, яка перебуває на стадії переходу від дитинства до дорослості. Тому, як зазначає І.В. Сенік, на цьому етапі важливими є поняття соціалізації, формуються цінності, професійні очікування та відбувається становлення ролей та набуття статусу. Загалом, молодь дуже вразлива частина населення. Так, як їм важче влаштуватися на

роботу, ніж дорослим у яких є уже досвід роботи. Через це в країні спостерігається високий рівень безробіття саме у вікових групах – від 15 до 24 років [3].

Н.М. Красовська досліджуючи спрямованість молоді, визначила, що в результаті низької профорієнтації у школах, підготовка молодих спеціалістів не відповідає вимогам сучасних роботодавців. Тобто, через перенасиченість таких професій, як економіст, бухгалтер, юрист, після закінчення навчання, випускники з дипломом та без досвіду роботи, не можуть працювати [2].

Виявлено, що після шести місяців безробіття починається небезпечна фаза. Характерними її ознаками є деструктивні зміни людини. Особистість звикає до цієї ситуації та втрачає сформовані навички, навички та загалом професіоналізм.

Соціально-психологічні наслідки безробіття молоді, на думку І.М. Тимоша, є глибшими та складнішими, на відміну від дорослого населення. Основними серед них є такі як: втрата професійної підготовки, самоповаги, збільшення злочинності, розладів в сім'ї та в цілому відбувається зниження рівня життя населення. Окрім цього, І.М.Тимош зазначав, що глобальними наслідками безробіття у країні є збільшення кількості психічно хворих, числа вбивств та самогубств [4].

Безробіття серед молоді це проблема багатьох країн, включаючи і Україну. На основі цього формується негативний досвід, з часом і звичка до даної ситуації та бездіяльність молоді до власного життя.

Висновки з проведеного дослідження.

Молодь – це основа майбутнього потенціалу країни. Вона визначає майбутнє держави, впливає на суспільні процеси та може використовувати свої власні внутрішні ресурси: інтелектуальний потенціал, мобільність. Одним з перспективних рішень є включення молоді в соціальні-економічні процеси країни.

Безробіття – процес, який повинен хвилювати суспільство. Треба глибоко вивчати причини, які є основою появи цього явища та наслідки до яких може воно привести.

Аналізуючи дослідження виявлено, що на формування появи безробіття впливають, як внутрішні, так і зовнішні фактори. До перших входять: низька самооцінка, відсутність мотивації, відсутність досвіду та інші. До зовнішніх відносять такі як: економічна ситуація, соціалізація особистості, освіта, криза, низька заробітна плата та її затримка.

Загалом, ефективне вирішення проблеми безробіття призведе до покращення соціальної ситуації в країні, вирішення особистісних проблем молоді та піднесення загального рівня економіки.

Перспективами подальших досліджень є дослідження адаптаційних процесів, доповнення соціально-психологічних детермінантів безробітної молоді та розробка корекційних тренінгових програм для покращення мотивації у пошуках роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балакірева О.М. Проблеми працевлаштування та міграційні орієнтації молоді / О.М. Балакірева // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 76-91.
2. Красовська Н.М. Як зорієнтувати молодь на ринку праці / Н.М. Красовська // Праця і зарплата. – 2008. – № 17. – С. 4.
3. Сенік І.В. Економічна активність населення України / І.В. Сенік. –Київ.: Державний комітет статистики України, 2010. – 104 с.
4. Тимош І.М. Молодь в сфері зайнятості населення / І.М. Тимош. – Тернопіль.: Терноп. академія нар. госп-ва, 1996. – 14 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Н.І. Тавровецька

ВПЛИВ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ НА КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються шляхи розвитку тривожності та її зв'язку з розвитком пізнавальних процесів під час впливу тривалого стресу.

Ключові слова: стрес, тривожність, когнітивні процеси, дистанційне навчання, юнацький вік.

The article considers the ways of development of anxiety and its connection with the development of cognitive processes during exposure to prolonged stress.

Key words: stress, anxiety, cognitive processes, distance learning, adolescence.

Актуальність вивчення питання взаємозв'язку дистанційного навчання, що супроводжує підвищення рівня тривожності, її емоційну складову та когнітивну сферу визначається надзвичайною ситуацією розвитку такого виду навчання. У подальшому можливе поширення карантинних заходів, що може посилити рівень тривожності в усіх вікових категоріях. Кожна людина сприймає ситуацію віддаленого навчання індивідуально, але вплив такого виду роботи на емоційну та когнітивну сфери не до кінця вивчений. Триводність вивчали такі вчені як В.М. Дружинін С.О. Амбалова, Ю.М. Анісімова, Г.К. Аскерова, М.І. Бекоева, Г.М. Каменєва, Б.О. Тахохов тощо. Когнітивну сферу вивчали Л.В. Мудрик, О.В. Петровський, А.О. Реан, Г. Крайг, О.І. Стрижиус та ін. Особливості юнацького віку розглядали Л.І. Божович, Л.С. Виготський, М.Р. Гінзбург, І.В. Дубровіна, Б.С. Круглов, О.П. Авдуєвська та ін.

Дистанційне навчання можна розглядати як ту освіту, що не використовує денне або очне навчання. Спілкування під час навчального процесу відбувається без фізичного контакту, за допомогою допоміжних засобів спілкування. Основна перевага дистанційної форми отримання знань – можливість одержання освіти в будь-якому місці, при можливості задіяння електронних інформаційних ресурсів. При цьому забезпечується можливість соціального завдання – рівного доступу до освіти, що можна порівняти, в певній мірі, з такою формою забезпечення рівного доступу до здобуття вищої професійної освіти, як ЄДІ, що в психологічному плані забезпечує формування почуття приналежності і причетності до учасників дистанційної освіти. Ще одна перевага дистанційної освіти – навчання за індивідуальними планами, у зручний для студента час.

Разом з тим, дистанційна освіта несе в собі і ряд проблем, в тому числі організаційного та психологічного плану, які не дозволяють в повній мірі реалізувати наявні можливості використання цієї форми навчання. Наприклад, у період такого виду роботи когнітивні процеси не задіяні в повній мірі, процес відбувається менш структуровано та повно. Вплив нестабільного виду діяльності може призвести до підвищеного рівня тривожності, що має негативну роль тривожності в функціонуванні когнітивних процесів. Мета статті – теоретично вивчити та визначити, чи схильна особистість, що має довготривалий стрес до активної позиції не тільки у навчанні, а й позиції загалом, адже психіці потрібно позначити зони і періоди небезпеки, впорядкувати простір і час. Інтелект людини забезпечує адаптацію особистості до навколишнього світу, а високий рівень тривожності – це, навпаки, явний прояв дезадаптації. Необхідно пам'ятати про відсутність безпосереднього емоційного, енергетичного контакту студентів з педагогом. Це ускладнює процес передачі соціокультурного досвіду, негативно впливає на групову і професійну ідентифікацію, навчальну мотивацію [2]. Особливості механістичності способу навчання також призводить до ускладнень роботи. В такому виді навчання відбувається знеособлення суб'єктів освітнього процесу – електронний вид навчання сприяє не тільки анонімності, але і сенсорної деградації в спілкуванні.

Відомо, що тривожність як наслідок підвищеної чутливості індивіда до внутрішнього дискомфорту породжує розумову активність з пошуку шляхів позбавлення від цієї тривоги, змушує людину породжувати варіанти картини світу, а також шукати шляхи для їх реалізації. Екзистенційна ж тривога є мотиваційним "двигуном" розумової активності людини, оскільки не має інших причин виникнення крім самої себе, і безпредметна.

Тривожність, як стійкий стан, перешкоджає ясності думки, ефективності спілкування, підприємливості, створює труднощі при знайомстві з новими людьми, при обробці необхідної інформації. В цілому, тривожність є суб'єктивним показником неблагополуччя особистості [1]. Але щоб вона сформувалася, людина повинна мати досвід невдалих, неадекватних способів подолання стану тривоги. У ситуації дистанційного ж навчання тривожність може проявлятися у формі

Незважаючи на високий рівень вимог до навчання сучасна ситуація вимагає ще й обмеження соціальних контактів з близькими. Студенти, що постійно знаходились в групі, спілкувались та мали певні рівні відносин, у дистанційній формі навчання повинні також підтримувати контакти на відстані. Це, в свою чергу, також несе негативний вплив на поведінкову, емоційну, когнітивну сфери, адже недостатній рівень соціальної взаємодії негативна сторона карантинних заходів [3].

Тривожність також можна розглядати як позитивний компонент у розвитку особистості лише тоді, коли вона має адаптаційні особливості, допомагає мобілізувати сили, ресурси та знання особистостей. Для профілактики та подолання тривожності особистості необхідно допомагати студентам знаходити ефективні способи, за допомогою яких вони могли б навчитися справлятися з хвилюванням, невпевненістю і іншими проявами емоційної нестійкості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васюк К. М. Когнітивно-стильові особливості стереотипів соціальної активності в юнацькому віці. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2015. Вип. 2(2). С. 99.
2. Каськов І. В. Теоретичні аспекти тривожності та її вплив на самооцінку в юнацькому віці. Вісник Національного університету оборони України. 2014. Вип. 4. С. 111.
3. Харченко М.А. Диагностика проявлений тревожности у студенческой молодежи. Научно-медицинский вестник. 2009. № 8. С. 49.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ф. Казібекова

УДК 364.2; 303.02

Задніпряна Г.М.

ПРОГРАМА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПРОФІЛАКТИКИ КІБЕРБУЛІНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядаються результати дослідження стану профілактики кібербулінгу у загальноосвітніх закладах України. Для оцінки ситуації використано метод аналізу документів. Одержані результати дозволяють зробити висновки про напрями удосконалення технології профілактики кібербулінгу в загальноосвітніх школах України.

Ключові слова: кібербулінг, булінг, агресія, профілактика, емпатія, медіація, система

The article deals the results of a research of the state of cyberbullying prevention in secondary schools of Ukraine. The method of document analysis was used to assess the situation. The obtained results allow to draw conclusions about the directions of improving the technology of cyberbullying prevention in secondary schools of Ukraine.

Keywords: cyberbullying, bullying, aggression, prevention, empathy, mediation, system

Для розробки моделі профілактики кібербулінгу в загальноосвітньому закладі виникає необхідність оцінити стан профілактичної роботи з даного напрямку у школах України. Для цього використано метод аналізу документів. У ході дослідження передбачений аналіз 10 текстових документів, розміщених в Інтернеті. Вибірка матеріалів для аналізу проводилась за ключовими словами "профілактика кібербулінгу в молодіжному середовищі", "протидія кібербулінгу".

Вибірка документів для дослідження охоплює різні види документів, у тому числі: програми (3), результати авторських досліджень, викладені у наукових публікаціях (5), методичні розробки (1). Зокрема, серед документів відібрано такі: [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Предметом аналізу є: напрями розв'язання проблеми кібербулінгу; основні форми роботи; переваги і недоліки програм з профілактики кібербулінгу; організаційна специфіка. Охарактеризуємо зміст виділених для аналізу документів.

Є. Волченкова виділяє два профілактичні напрями: технічний і особистісний. Перший пов'язаний із розвитком технічних пристосувань, які дозволяють увести обмеження небажаного контексту (фільтри, цензура); використання у соціальних мережах кнопок тривоги, налаштування конфіденційності персональних акаунтів. Це дозволяє створити систему швидкого реагування провайдерів, правоохоронних органів на протиправну діяльність в Інтернеті. Другий напрям передбачає навчання користувачів Інтернету правилам безпеки й коректної поведінки стосовно інших користувачів [1, с. 707]. О. Дроздовим (2003) здійснене дисертаційне дослідження "Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді". Ним пропонується програма освітньо-профілактичного спецкурсу "Психологія агресивної поведінки", який впроваджено у навчальний процес підготовки спеціалістів за фахом "Психологія" [2, с. 7-8]. І. Лубенець констатує необхідність навчання учнів безпечного користування Інтернетом. Важливо акцентувати увагу на тому, чого не варто робити, спілкуючись через Інтернет; також необхідно навчити нівелювати конфлікт і давати відсіч кіберпереслідувачу [4].

Л. Найдьоновою розроблено методичні рекомендації, орієнтовані на ознайомлення зі способами розпізнавання кібербулінгу та захисту дитини. За основу автором взятий досвід психологів і освітян Європи і Америки. Ефективними є багаторівневі загальношкільні програми покращення екології шкільного середовища. Вони мають системний характер – передбачають співпрацю учнів, батьків, сім'ї, вчителів, а також найближчого територіального оточення школи. На основі аналізу міжнародного досвіду, Л.Найдьоновою виділено п'ять стратегічних напрямів: 1) забезпечення розуміння явища булінгу і кібербулінгу суб'єктами освітнього процесу; 2) розвиток проактивної шкільної політики, включаючи своєчасне планування і організацію повсякденних практик; 3) створення ресурсного соціального оточення; 4) захист середовища, що передбачає використання технологій з навчальною та соціальною метою, забезпечення нагляду за дітьми у віртуальному просторі, моделювання спільних Інтернет-ресурсів; 5) організація співпраці школи з територіальним середовищем [5, с. 33-34].

А. Зинцовою розроблено модель допомоги підліткам, що стали жертвою кібербулінгу. Автор зосереджує увагу на формах соціального, психологічного, педагогічного впливу особистість, що сприяють її відновленню. Модель базується на використанні індивідуальних і групових методів психотерапії, які забезпечують створення нової когнітивної моделі життєдіяльності, афективну переоцінку травми. Пропонується застосовувати комплекс засобів терапевтичного впливу: розмовну терапію, ігротерапію, арт-терапію, музикотерапію, кінезітерапію, бібліотерапію, казкотерапію тощо. Обрані методи направлені, з одного боку, на зменшення напруги та скорочення емоційної дистанції учасників групи, з іншого – на вироблення вміння виражати почуття та бажання. Підлітків вчать аналізувати та моделювати свої дії у різних життєвих ситуаціях [3].

На офіційному сайті міністерства освіти і науки України, у закладці "Протидія булінгу" розміщено посилання на 7 методичних документів. Серед них представляє інтерес методичний посібник: Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Він розроблений

колективом авторів у 2019 році. У ньому запропоновано різні види занять, орієнтовані на дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, учнів 5-11 класів ("протидія булінгу в учнівському середовищі", батьків ("Протидія булінгу"), педагогічних працівників ("Протидія боулінгу в закладах освіти") [6].

Наступна група документів, що стали предметом аналізу, мають програмний характер. Першою є профілактична програма "Профілактика булінгу в учнівському середовищі: антибулінгова майстерня для підлітків" (Житомирський міський ліцей при ЖДТУ). Програма призначена для учнів середніх та старших класів. Особливістю програми є те, що крім традиційних заходів навчання способами протидії булінгу, вона передбачає згуртування учнів, які прибули до школи. Для формування довірчих стосунків застосовується тренінг "навчання на рівних". Також передбачено формування свідомого й відповідального ставлення до проблем інших членів групи, небайдуже ставлення до жертв булінгу, знання способів надання допомоги, руйнування позиції пасивного спостерігача [10]. Можемо зробити висновок: хоча автор й не позначає даний напрям роботи як розвиток емпатії, фактично він його передбачає. Програма передбачає інноваційні форми соціальної роботи: "навчання на рівних", соціально-просвітницький тренінг. У структурі програми такі складові: аналіз актуальності булінгу для цільової аудиторії; застосування групових інтерактивних лекцій; навчання в антибулінговій майстерні тренерів; упровадження тренінгів; дослідження ефективності програми.

Друга програма, що стала предметом аналізу, – авторська програма з профілактики булінгу "Створи школу миру та злагоди" практичного психолога закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 5 В.А. Борисенко. Програму впроваджує психолог. Ключовим елементом для реалізації програми є освітня програма "Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе" для учнів 14-15 років. Основною формою реалізації програми є тематичне заняття з використанням елементів тренінгу. Зміст програми охоплює такі проблеми: конструктивні дії в ситуації конфлікту; як протистояти тиску однолітків; розвиток навичок подолання негативних емоційних станів; розвиток емпатії; здорове спілкування [7].

Практичним психологом Смородинської філії I-II ступенів ЗЗСО I-III ступенів № 5 Кравчило Я.О. розроблено й впроваджено авторську програму "Профілактика булінгу в учнівському середовищі. Вона призначена для учнів 8-11 класів. Програма складається з 3 розділів інформаційного й практичного характеру. Головна увага зосереджується на поданні теоретичного матеріалу, опрацюванні методів виявлення постраждалих та булерів, підвищенні професійної компетентності педагогічних працівників і батьків. Практична частина передбачає тренінг асертивної поведінки, психологічну гру для 9 класу "Методи арт-терапії: вивчення літературних творів, ілюстрація, інсценування. Моделювання альтернативного варіанту розвитку подій"; виставку малюнків на тему шкільного булінгу. Для батьків та вчителів проводиться групова консультація; для вчителів передбачено семінар.

Певну специфіку має один із документів, що став предметом аналізу, а саме – антибулінгова політика, схвалена педагогічною радою гімназії № 6 м. Херсона (протокол № 4 від 25.11.2019). Вона має на меті створити безпечний освітній простір. Для цього пропонується "Кодекс безпечного освітнього середовища" (КБОС). Головною метою КБОС є навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії в освітньому процесі, а також захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих. У Кодексі міститься ряд документів, важливих для регулювання міжособистісних відношень в освітньому закладі. У гімназії впроваджується комплексний План-заходів щодо створення у 2019/2020 навчальному році безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок. Він передбачає такі напрями: 1) інформаційно-профілактичні заходи; 2) формування навичок дружніх стосунків; 3) психологічний супровід; 4) робота з батьками [9].

Узагальнюючи результати проведеного аналізу документів можна зробити деякі висновки. Цільова спрямованість програм передбачає насамперед вирішення основних проблем профілактики булінгу в молодіжному середовищі, тобто вони мають більш широкий

зміст, ніж профілактика кібербулінгу. У деяких випадках вирішення проблеми розглядається ще у більш широкому контексті – як створення безпечного середовища. Аналіз показав, що основна діяльність громад по вирішенню проблеми кібербулінгу зосереджена у таких напрямках:

- Надання допомоги жертвам кібербулінгу: застосування методів терапевтичного впливу; вироблення вміння виражати почуття; розвиток навичок подолання негативних емоційних станів; навчання через моделювання власних дій у різних життєвих ситуаціях
- Навчання користувачів правилам безпеки й коректної поведінки: розвиток медіа грамотності; створення педагогічно орієнтованих соціальних мереж; навчання дітей щодо власних прав та способів захисту від насильства
- Підготовка фахівців освітніх структур до профілактичної роботи: навчання працівників з питань захисту від насильства учнів; навчання наданню допомоги у відповідних ситуаціях
- Просвіта батьків: навчання батьків з питань виховання без насильства
- Розвиток шкільної політики: планування і організація повсякденних практик; регулювання міжособистісних відношень в освітньому закладі через прийняття нормативних документів; запровадженням багаторівневого підходу (навчання тренерів); дослідження ефективності профілактичної програми
- Інше: виявлення постраждалих та булерів; формування навичок дружніх стосунків здобувачів освіти; формування довірчих стосунків, розвиток емпатії, конструктивні дії в ситуації конфлікту

Основними формами роботи є: запровадження проактивної шкільної політики, освітньо-профілактичний спецкурс (освітня програма), багаторівневі шкільні програми, створення веб-сайтів, запровадження медіації через служби порозуміння, факультативи, гуртки, виставка малюнків, групові консультації, семінари. Застосовуються такі методи: інтерактивна лекція, соціально-психологічний тренінг, індивідуальні і групові методи терапії (у тому числі метод арт-терапії), дискусія після перегляду кінофільму, "навчання на рівних". До роботи з профілактики кібербулінгу у школі мають бути залучені: адміністрація школи, усі працівники, батьки, органи шкільного самоврядування, учні, представники територіального середовища (у тому числі мешканці міста/села)

Як **переваги** розглянутих програм слід відмітити: вони передбачають узагальнення напрацьованого досвіду та його поширення в різних регіонах України; налагодження співпраці працівників школи, батьків, представників громади; підготовку фахівців психологічної служби до профілактики кібербулінгу. У цій роботі мають бути об'єднані ресурси школи, органів шкільного самоврядування, самих учнів та їхніх батьків

Разом з тим можна виділити і недоліки. Так, програми, що підлягали аналізу, не можна уважати такими, що ґрунтуються на системному підході; у них недостатня увага приділяється діагностичним технологіям, майже не представлений напрям з реалізації медіації, не приділяється належна увага розвитку емпатії учнів. На нашу думку, суттєвим обмеженням є недостатнє методичне забезпечення (відсутність спеціально підготовлених друкованих та відеоматеріалів з проблеми), а також недостатнє врахування особливостей віку. Одним зі слабких місць є нечітко окреслені очікувані **результати**. Як такі розглядаються: збагачення знань і навичок про булінг, конфлікти та способи їх вирішення; здобуття навичок подолання негативних емоцій, розвиток емпатії; розвиток вміння відстоювати свої переконання без конфліктів; мирна комунікація.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волченкова Е. В. Профілактика кібербулінга в подростково-молодежній среде / Е. В. Волченкова // XX Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана "Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт

- емпіричного дослідження", 16-18 марта 2017 г., Екатеринбург. –Екатеринбург: УрФУ, 2017. – С. 702-708.
2. Дроздов О.Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.05 Соціальна психологія. – Чернігів, 2003. – 225 с.
  3. Зинцова А.С. Социальная профилактика кибербуллинга//Вестник Нижегородского университета им.Н.И.Лобачевского. Серия: Социальные науки, 2014, № 3(35). – С. 122-128
  4. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів//Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2016. – № 5. – С. 178-182
  5. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернаті: способи розпізнання і захист дитини//Л.А.Найдьонова //Методичні рекомендації. – К., 2014. – 80 с.
  6. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protydiy-bulliny.pdf>
  7. <https://naurok.com.ua/programa-profilaktiki-bulingu-stvori-shkolu-miru-ta-zlagodi-107903.html> програма 2
  8. <https://vseosvita.ua/library/programa-profilaktika-bulingu-v-ucnivskomu-seredovisi-186779>
  9. <http://g6.ks.ua/article/antybulingova-polityka-hersonskoyi-gimnaziyi-no-6>
  10. <https://vipsoft.blob.core.windows.net > contest>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 616-006: 364-3-027.564.2

Кобзар І.С.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ ОНКОХВОРИМ ДІТЬМ

У статті розглянуто соціально-психологічний стан сім'ї з онкохворими дітьми та програму надання благодійної допомоги для них.

Ключові слова: онкозахворювання, онкохвора дитина, волонтер, благодійність, волонтерська діяльність, потреба.

The article considers the socio-psychological state of a family with children with cancer and the program of providing charitable assistance to them.

Keywords: cancer, child with cancer, volunteer, charity, volunteering, need.

Україна знаходиться серед держав з високим рівнем захворюваності на рак. Щорічно близько 65 тисяч осіб помирають від онкологічних захворювань, а 140 тисяч дізнаються про хворобу в себе [6]. У місті Херсон, станом на 01 січня 2019 року на обліку в обласному канцер-реєстрі перебувають 29 659 хворих на рак. Щороку в Херсонській області виявляється понад 4 тис нових випадків злоякісних новоутворень і помирає від раку понад 2 тис осіб. Питома вага онкологічних хворих, виявлених на I-II стадіях раку, в Херсонській області у 2018 році становила 51%[2].

Онкозахворювання – це важка хвороба, яка має вплив на всі аспекти життя людини, що проявляється як на фізичному, на психологічному й на соціальному рівнях. Лікарями, психологами та вченими, які досліджують проблеми психологічного стану онкохворих, відмічено, що на психологічний стан дитини впливають деякі соціальні фактори, такі як відносини з батьками та родичами, емоційний стан дитини, прийняття дитиною хворобу, спілкування з товаришами, та дозвілля. Родина в якій дитина хвора на рак, переживає тяжкий період життя, постійно знаходиться в пригніченому стані. "Навіть добре адаптовані й

стабільні сімейні системи переживають суттєве напруження і потребують часу та зусиль для формування адаптації до ситуації, в якій вони опинилися" [4]. Цей стан також впливає і на дитину, якій найголовніше, що потрібно це підтримка сім'ї. Як зазначила головний лікар закладу Інна Холодняк: "Держава, обласна державна адміністрація, обласна рада, Департамент охорони здоров'я опікуються питаннями надання медичної допомоги онкологічним хворим, особливо дітям. Вони забезпечені необхідною хіміотерапією, онкогематологічне відділення в гарному матеріально-технічному стані. І діти, і батьки потребують мотивації, віри в одужання, психологічної підтримки. Кошти для цього надають благодійники" [3].

Благодійна допомога, яка може надатися волонтерами, у вигляді моральної підтримки та допомоги батькам в покращенні настрою для дітей в лікарні. "Волонтер – це, передусім, добра, милосердна людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомогти вирішувати проблеми інших людей. До того ж, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами" [1]. "Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги" [5]. Тому було створено програму благодійної допомоги для онкохворих дітей в лікарні ім. О. С. Лучанського міста Херсон. До цієї програми були долучені батьки, медичні працівники, соціальний педагог та ін. Програма складається з трьох етапів підготовчого, робочого, та завершального.

На підготовчому етапі відбулося знайомство з батьками та їх дітьми. Було проведено бесіду з батьками, щодо заходів, які вони хотіли би, щоб провели. На другому етапі було проведено ряд заходів для дітей, такі, як проведення занять, для дрібної моторики рук, виставка малюнків, театральна вистава, казкотерапія, тощо. Найголовніше було, щоб заняття проводилися так, аби не впливало на режим за яким живуть діти, для того щоб їх фізичний стан не погіршився. Третій завершальний етап включає в себе моніторинг програми, аналіз проведеної роботи, та результат.

Діти, перебуваючи в лікарні, мають різний діагноз, деякі знаходяться постійно прикуті до ліжка, у кого не такий тяжкий стан можуть проводити час в ігрових кімнатах, гратися з іншими дітьми, при цьому у них є режим який вони повинні дотримуватися, щоб не перевтомлюватися. Певна кількість дітей-пацієнтів мають періодично приходити до лікарні та проводити там час під наглядом лікарів, але є діти, які знаходяться постійно в стаціонарі і яких батьки з дозволу лікаря можуть забирати тільки на вихідні.

Адаптація до умов лікарні є одним із складних періодів для дитини та її родини. І вона, і батьки емоційно виснажені, що також впливає на фізичний стан, відбувається звикання до приміщення лікарні, до медичного персоналу та до самої хвороби, змінюються відносини у родині, виникають труднощі в комунікації з оточуючими, знижується соціальна активність. Тому наша програма, зокрема, була спрямована на збереження (формування) позитивних міжособистісних відносин учасників ситуації. Оскільки діти, які знаходяться постійно в лікарні, не мають можливостей відвідувати освітні заклади, дитячі садочки, спочатку були проведені заходи для згуртування, щоб вони могли спокійно відчувати себе в колективі. Для дітей шкільного віку важливо продовжувати навчання, щоб не відставати від ровесників, та після повернення до школи максимально швидко включитися до загального навчального процесу. Тому частиною нашої програми була організація занять з волонтерами за навчальною програмою тієї школи, у якій діти навчалися до початку стаціонарного лікування.

Отже, діти, знаходячись у лікарні, переживають складні емоційні потрясіння, депресивний стан, відчувають на собі труднощі у сім'ї. Тому ми дійшли висновку, що благодійна допомога їм потрібна на кращому рівні, ніж та, яка надається на сьогоднішній день. Одним з головніших наших завдань було, покращення емоційного стану, та мотивування дітей до позитивного настрою, незважаючи на тяжкий діагноз. Наш досвід довів, що на Херсонщині слід залучати більше волонтерів, кваліфікованих фахівців,

благодійних організацій, спонсорів, меценатів для урізноманітнення соціальних послуг дітям з онкозахворюваннями задля стимуляції їхньої активної життєдіяльності у важливих сферах життя. Для досягнення ряду зазначених цілей нами була створена програма, яка мала на меті допомогти батькам та медичному персоналу у проведенні заходів задля покращення емоційного стану дітей у лікарні. Наразі ми проводимо заходи етапу оцінювання їх ефективності, що дозволить оцінити і саму програму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху / укл. Т. Л. Лях, авт. кол.: О. В. Безпалько, Н. В. Заверіко, І. Д. Зверева, Н. В. Зімовець та ін. – К. : ВГЦ "Волонтер", 2001. – 176 с.
2. На Херсонщині починається впровадження Програми боротьби з онкологічними захворюваннями: сайт Херсонської обласної державної адміністрації. Новини від 30.01.2019 13:59:57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/nahersonshhini-pochinaetsja-vprovadzhenja-programi-borotbi-z-onkologichnimi-zahvorjuvannjami>
3. Онкохворі діти Херсонщини потребують допомоги небайдужих: сайт Департамент охорони здоров'я Херсонської державної адміністрації. Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doz-kherson.com.ua/component/content/article/32-novini/1164-novini-onkokhvoridi-khersonshchini-potrebuyut-dopomogi-nebajduzhikh.html>
4. Піонтковська О. Базові засади та обґрунтування медико-психологічної допомоги у сфері дитячої онкології / О. Піонтковська // Медична психологія – 2013 – № 4 – С. – 24.
5. "Про волонтерську діяльність", Закон України № 3236-VI від [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
6. Які заходи вживає Україна для попередження та раннього виявлення онкозахворювань: сайт Міністерства охорони здоров'я України. Новини від 4 лютого 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/jaki-zahodi-vzhivae-ukraina-dlja-poperedzhennja-ta-rannogo-vijavlennja-onkozahvorjuvan>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.О. Гурич

УДК 159.923

Кравченко Д.Є.

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПСИХОКОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З КОЛИШНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

У статті магістранткою представлено опис авторської роботи у формі психоконсультативних сесій з групою осіб, які були звільнені з місць відбування покарань. Основними чинниками, на яких базується програма є показники життєстійкості, а також рівень постпенітенциарної адаптації, соціальної фрустрованості, нервово-психічної нестійкості.

Ключові слова: консультація, постпенітенциарна адаптація, життєстійкість, нервово-психічна стабільність, методи саморегуляції.

In the article, the master's student presented a description of the author's work in the form of psycho-counseling sessions with a group of people who were released from prisons. The main factors on which the program is based were indicators of viability, as well as the level of post-penitentiary adaptation, social frustration, neuropsychiatric instability.

Key words: consultation, post-penitentiary adaptation, vitality, neuropsychological stability, methods of self-regulation.

Актуальність теми. Особистість, що звільнена з закладів відбування покарань знаходиться в стресовому стані, оскільки, окрім рідних, якщо вони є, залишена сама на себе. Відсутність роботи, втрата професійних знань та навичок, соціальна дезадаптація та, навіть, відсутність місця для проживання – це основа для подальшої асоціальної поведінки та, в перспективі, повернення до в'язниці або СІЗО. Крім того, значну роль відіграє загальний рівень дезадаптації, людина не спроможна повернутися швидко до умов життя, які є звичними для значної кількості людей.

Життєстійкість як регулятор адаптаційних ресурсів є основним у вивченні, та досліджувався в постпенітенціарних умовах, такими авторами: О. Анцибалова, О. Писарев, О. Молчанова. Ю. Анатонян, Е. Леус, А. Соловійов, М. Ліборакін, В. Гульдман, М. Андреев, В. Трубніков, В. Наливайко, Б. Телефанко, М. Флямер, В. Якімець та ін.

Виклад основного матеріалу. Психологічне консультування колишніх ув'язнених спрямоване на вирішення завдання сприяння стабілізації психічних процесів, а також стимуляція травматичного зростання. Завданнями консультативного процесу було встановлено: уточнення проблеми колишнього засудженого; інформування клієнта про зміст його проблеми, труднощі та небезпеки, пов'язані з їх реалізацією; вивчення особистості клієнта, розширення його психологічного портрету в процесі роботи; підбір способів та рекомендацій для вирішення його питання; навчання клієнта профілактики рецидивів негативних нервово-психічних та емоційних станів; профорієнтаційні аспекти роботи; навчання навичкам соціальної комунікації.

Принципами формування програми психологічного консультування є: ставлення до колишніх засуджених як повноцінних особистостей, які під впливом спеціальних технік та методик роботи можуть виправитися, розкаятися, зрозуміти себе та інших; розвиток рефлексії для таких особистостей є можливим, за рахунок, оптимізації розвитку взаємопов'язаних з нею якостей; базовим у розвитку життєстійкості особистості є включення у діяльність або професійну роботу, що сприяє розширенню уявлень особистості про власні здібності фізичного та психічного плану, вивчення індивідуально-особистісних якостей; розвиток сильних особистісних сторін та пропрацювання слабких; формування віри у свої сили та можливості; навчання навичкам саморефлексії від нижчого до вищого рівня [2].

Умовно теми, на які було поділено консультативний процес: 1. знайомство, налаштування позитивного комплайенсу, роз'яснення особливостей подальшої роботи (1 консультація); 2. стабілізація емоційного стану (2-3 консультації); 3. обговорення та вирішення нагальних питань та труднощів (4 консультації); 4. навчання навичкам соціальної комунікації (2 консультації); 5. планування майбутнього (1-2 консультації); 6. підведення підсумків роботи (1 консультація).

Консультації середньої тривалості (11-14 консультацій), 45-50 хвилин було витрачено на одну консультацію. Психологічне консультування базувалося на гуманістичних засадах, передбачало безоціночне судження та прийняття особистості колишнього засудженого.

Структура кожного заняття включало в себе: організаційну частину (ритуал привітання та перевірка домашнього завдання, рефлексія минулої сесії), основна частина (обговорення питання, передача інформації з її апробацією) та заключна (рефлексія, підведення підсумків).

Основні форми роботи, що застосовувалися бесіда, дискусія, мозковий штурм та техніки роботи, що описані вище.

В процесі консультативної роботи виникли такі труднощі:

- психологічний бар'єр, коли стан колишнього ув'язненого був нестабільним, що впливало на процес спілкування в сторону формальності, фонологізації. Найчастіше спостерігалися на початку взаємодії. Мали швидкоплинний або ситуативний характер. Вирішенням цього було безпосереднє звернення уваги на даний аспект та його обговорення;

- пасивний бар'єр – закрита поза, відсутня словесна або емоційна реакція, формальність у відповідях на запитання. Також було характерним на початку спілкування. В процесі формування довіри цей ефект зник;
- активний бар'єр – бажання переговорити було сильнішим за почути, провокація, демонстративна поведінка – характерно для ситуацій, які були травматичними або глибоко особистісними. Після пояснення мети роботи та результатів, які можливо досягти більшість клієнтів все ж таки розкривалися перед консультантом;
- змістовно-сміслові бар'єри стали основними у роботі, оскільки будь-яка інформація сприймалася виключно з власного досвіду. Сприйняття інаковості стало можливим за допомогою сприйняття інформації через власний досвід, але враховуючи соціальний досвід [1].

Висновки. Детальний план прописати не є допустимим, оскільки кожна сесія була достатньо індивідуальною та йшла за своєю внутрішньою логікою. Представлені теми є найбільш актуальними для досліджуваних.

Перспективами подальших досліджень визначено удосконалення існуючої програми, її розширення до психологічного супроводу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Синьов В. М., Медведєв В. С., Скоков С. І. Професійне спілкування пенітенціарного персоналу: Навчально-методичний посібник. К. : Генеза, 2002. С. 183.
2. Соціальна адаптація вихованців ВТК, які звільняються з місць позбавлення волі // Соціальний супровід неповнолітніх і молоді, які відбувають покарання та звільняються з місць позбавлення волі : методичні рекомендації для працівників ЦССМ. Ужгород, 2002. 132 с.

Рекомендує до друку науковий керівник **Н.І. Тавровецька**

УДК 159.922.8

Крижановська А.А.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті представлені емпіричні результати дослідження сучасних підлітків, які схильні до віктимної поведінки. Автор аналізує результати психологічного дослідження, встановлює причинно-наслідкові зв'язки.

Ключові слова: віктимність, підлітки, типи віктимізації.

The article presents the empirical results of a study of modern adolescents who are prone to victim behavior. The author analyzes the results of psychological research, establishes cause-and-effect relationships.

Key words: victimization, adolescents, types of victimization.

Проблема віктимізації особистості завжди була актуальною та дискусійною серед науковців. Особливо це питання набуває гостроти у періоди нестійкої політичної, економічної та суспільної кризи, коли ми спостерігаємо процеси трансформації в українському суспільстві вже понад 30 років. Такі зміни не можуть не відбиватися на індивідуальності людини, особливо страждають ще психічно незрілі діти, особливо у підлітковий період. На сьогодні у чисельних наукових дослідженнях вже встановлено, що віктимність, її властивості, а також якості особистості у підлітковому віці мають складний та системний характер. Складність дослідження віктимної поведінки підлітків полягає у багатокомпонентності, тобто залежності від багатьох чинників.

Теоретичний аналіз літературних джерел з психології щодо проблеми віктимної поведінки дає підстави визначити, що здебільшого науковці різних галузей розглядають віктимність (або віктимну поведінку) як набуті фізичні, психічні й соціальні риси та ознаки людини, які можуть перетворити її схильною до перетворення на жертву, а отже й до віктимної поведінки. Такий процес називають віктимізацією особистості.

О. Андронікова у своєму дослідженні виокремлює специфічні чинники виникнення віктимної поведінки підлітків: спостереження факту насильства або досвід переживання його; комплекс психологічних якостей (емоційна неадекватна самооцінка, нестійкість, тривожність); набір психологічних особливостей підлітків: нерозвиненість моральної свідомості та недостатність критичних і прогностичних функцій когнітивної сфери; відсутність відчуття соціальної підтримки, неадекватні стратегії сімейного виховання батька і матері [1].

Мета нашої статті – представити результати емпіричного дослідження на групі осіб підліткового періоду.

До складу загальної вибірки увійшли 136 підлітків (78 хлопчиків та 58 дівчинок) Тарасівського закладу ПЗСО Херсонської області. Вік випробуваних був від 12 до 16 років. Усі респонденти дали згоду на участь у дослідженні, яке проходило у присутності практичного психолога закладу освіти. На етапі емпіричного дослідження ми застосували методика "Схильність до віктимної поведінки" (О. Андронікової). Ця методика була обрана нами з метою виявлення підлітків схильних до віктимізації. Авторка цієї методики розробила опитувальник для вимірювання саме схильності особистості до реалізації різних форм віктимної поведінки. Методика містить такі шкалами: схильність до агресивної віктимної поведінки, схильність до залежної та безпорадної поведінки, реалізованої віктимності, схильність до саморуйнівної поведінки, схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки, схильність до некритичної поведінки. За результатами опитувальника ми можемо здійснити поділ за рівнями віктимності. Опитувальник розроблений для обстеження осіб підліткового і юнацького віку.

Результати дослідження представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Аналіз схильності підлітків до різних типів віктимної поведінки (за методикою "Схильність до віктимної поведінки" О. Андронікової)

Типи віктимної поведінки підлітків	Відхилення кількісних показників від норми		
	вище	середнє	нижче
реалізована віктимність	47,16	26,48	26,36
схильність до агресивної віктимної поведінки	50,41	24,13	25,46
схильність до саморуйнівної поведінки	40,25	29,31	30,44
схильність до залежної та безпорадної поведінки	24,97	36,47	38,56
схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки	37,18	22,35	40,47
схильність до некритичної поведінки	37,86	25,85	36,29

За шкалою реалізованої віктимності 26,36 % підлітків виявили результати нижче норми. Такі результати свідчать, що підлітки рідко потрапляють в критичні ситуації або вони демонструють захисний спосіб поведінки, який дозволяє уникати небезпечних, критичних ситуацій. Однак результати свідчать про внутрішню готовність до віктимного способу поведінки. Вище норми мають показники 47,16 % респондентів. Такі підлітки досить часто потрапляють в неприємні або навіть небезпечні для їх здоров'я і життя ситуації. Причиною цього є внутрішня схильність особистості діяти певними, фіксованими в життєвому досвіді

способами поведінки, тобто ті механізми психологічного захисту, які підліток демонструє не ефективні. Найчастіше це такі дії, як прагнення до агресивної поведінки, імпульсивні дії, що мають спонтанний характер.

Агресивна форма віктимної поведінки виявлена у 50,41 % (вище від норми) підлітків і згідно норм опитувальника такі підлітки є підвищено віктимогенними внаслідок прояву власної агресії. Зазвичай це може бути провокуюча поведінка, образа, знущання або напади на тих, хто заподіяв їм шкоди. Для цього типу характерне є навмисне створення конфліктної ситуації, підліток демонструє антигромадські, антисоціальні установки.

За шкалою схильності до саморуйнівної поведінки 40,25 % підлітків мають результати вище норми. Такі підлітки провокує ситуацію віктимності своїм проханням або зверненням. Жертовність – це головна їх риса, яка пов'язана з активною поведінкою людини. Для потерпілих характерна поведінка двох видів: провокуюча і саморуйнівна, яка характеризується схильністю до ризику, поведінки. Такі підлітки можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій, сподіваючись, що все минеться добре.

За шкалою схильності до залежної та безпорадної поведінки 24,97 % підлітків виявили результати шкалою вище норми. Такі підлітки не роблять опору, протидії злочинцю, знущанням. Причинами такої поведінки може бути: вік (молодше за кривдника), фізична слабкість, боягузтво і інше. Така група підлітків буде постійно залучатися до кризової ситуації з метою отримання співчуття і підтримки оточуючих. Все це обумовлює рольову позицію жертви, підлітки боязкі, сором'язливі, сильно піддаються навіюванню особи яка має авторитет.

Шкала схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки виявила 37,18 % підлітків вище норми. Підлітки демонструють жертовну поведінку, яка є соціально схвалюваною. Позитивна поведінка особи звертає на себе увагу та дії агресора, такі особи, демонструють позитивну поведінку в ситуаціях конфлікту й, вважають необхідним втручання в конфлікт, навіть якщо це може призвести до шкоди їх життям.

Шкала схильності до некритичної поведінки виявила вище норми 37,86 % підлітків. Підлітки демонструють необачність, невміння правильно оцінювати життєві ситуації. Це пов'язано з їх некритичністю, що зазвичай має прояв на основі особистісних негативних, а крім того, в силу невисокого інтелектуального рівня.

За результатами отриманих даних ми можемо визначити три рівні схильності підлітків до віктимної поведінки. Результати представлено на рис. 1.

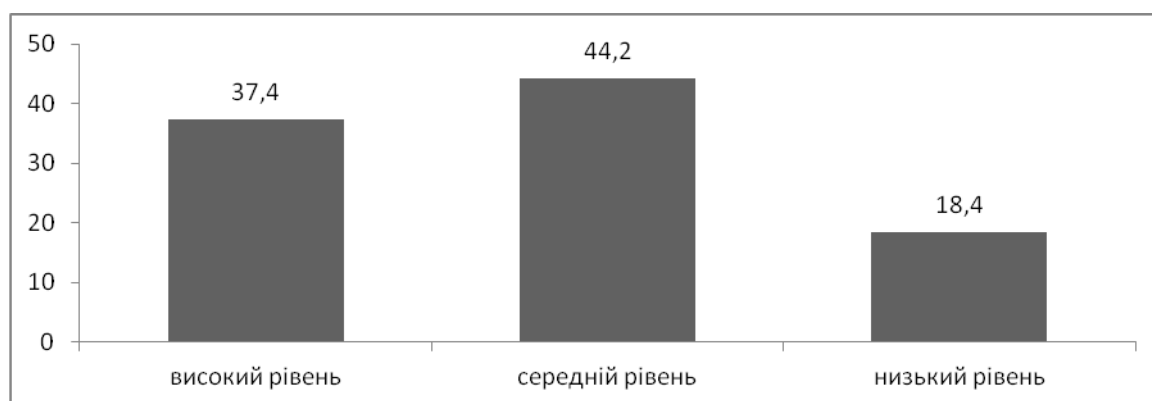

Рис. 1. Загальний розподіл групи за схильністю до віктимної поведінки (y%).

Здійснено емпіричне дослідження виявило домінуючі види схильності до віктимної поведінки у підлітків. За нашими результатами, у підлітків домінує реалізована форма віктимної поведінки та схильність до агресивної форми поведінки. Найменший прояв отримав такий вид як схильність до залежної та безпорадної поведінки. В цілому у нашій виборці було виявлено 38,1% осіб підліткового віку з високим рівнем схильності до віктимної поведінки, 45,6% підлітків з середнім і лише 16,3% з низьким. Такі результати потребують подальшого дослідження та встановлення чинників виникнення таких форм поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андронникова О.О. Виктимное поведение подростков: факторы возникновения и профилактика : монография. Новосибирск : НГИ, 2005. 300 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Н.І. Тавровецька

УДК 159.922.72

К.В. Кугук

ЗНАЧИМІСТЬ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Досліджено особливості емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано необхідність розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: емоційний інтелект, молодший шкільний вік.

The peculiarities of emotional intelligence in children of primary school age have been studied. The necessity of development of emotional intelligence in children of primary school age is analyzed.

Keywords: emotional intellect, junior school age.

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини з 6 до 9 років. В цей час відбувається інтенсивний біологічний розвиток дитячого організму. Трансформації, які відбуваються у цей період, – це зміни у центральній нервовій системі, у розвитку м'язів та кісток, а також діяльності внутрішніх органів.

Нові фактори, які пов'язані з загальним розвитком молодшого школяра, зміною образу життя, цілей, приводять до того, що змінюється й його емоційне життя. З'являються нові переживання, виникають нові привабливі завдання та цілі, народжується нове емоційне відношення до де яких явищ та видів діяльності, які раніше не мали ні якого значення.

Дослідник Є.М. Александровська вважає "... одним з важливих напрямлень духовно-морального виховання молодших школярів формування орієнтації на іншу людину, тому що тільки через реакцію іншої людини дитина відчуває свій власний опит соціальної взаємодії та отримує багаж знань для будування відносин з оточуючим світом. Все ще у процесі навчання молодших школярів емоційне життя дитини та його вміння налаштовувати взаємовідносини, винесено за рамки навчального процесу, а переважну роль займає когнітивний розвиток. У зв'язку з цим проблема вивчення емоційного інтелекту молодших школярів до цього часу залишається не вирішеною" [1, с. 48].

Емоційний розвиток у молодшому шкільному віці випереджує інтелектуальний, саме тому духовно-моральне виховання є гострою проблемою моральних уявлень особистості та розвитку гуманних відчуттів. Недостатнє формування цієї сфери психіки, може привести до виникнення багатьох внутрішніх та між особистих проблем та конфліктів. Наприклад, таких як не сприйняття себе та інших, не вміння працювати у команді, не вміння контролювати свої емоції, тощо.

У системі емоційного інтелекту присутні два аспекти: внутрішньоособистісний та міжособистісний тобто соціальний, іншими словами вміння керувати відносинами з людьми.

Вдосконалення кругозору та логічного мислення дитини ще не є підґрунтям до його майбутньої адаптивності та успішності у житті.

У цьому віці саме формується емоційне сприйняття позитивного чи негативного ставлення до навколишніх подій.

Факторами впливу на емоційний інтелект є життєві випадки, які можуть викликати у дитини відчуття тривоги, занепокоєння, радість тощо. Їх значимість закладається у тому, що

осмислення дитиною своїх емоцій та емоцій оточення, дає дитині висновок про навколишню ситуацію та готує його до відповідної реакції.

Фактори можуть бути біологічними та соціальними. Під біологічними факторами мається на увазі статеві особливості, вік; пуд соціальними – оточення дитини, вплив на нього соціального середовища, відношення батьків до дітей, відносини з однолітками та відношення дитини у школі.

Відношення дитини з родиною є основним фактором становлення та організації емоційного інтелекту. Розвитком дитини у системі дитячо-батьківських відносин займались такі видатні вчені, як Р.М. Грановська, Р.В. Овчарова, А.С. Співаковська та інші. Вони прийшли до висновку "... що сім'я – це перша соціальна сфера, яка призначає її розвиток та становлення основи формування її домінуючих емоційних станів. Родина стає джерелом перших позитивних та негативних переживань та емоцій дитини. Все це складається у основу формування та зародження емоційного інтелекту" [3, с. 13].

Розпочинаючи шкільне життя у дитини повністю змінюється склад життя, тому цей період дуже важливий для розвитку емоційного інтелекту. Під час навчання у дитини виникає можливість самостійно оцінювати власні вчинки та дії. З'являється додаткове спілкування з однолітками, новими друзями та вчителями, яке зовсім не схоже на попередні відносини у дитсадку. У дитини можуть виникнути труднощі через погану адаптацію, тому потрібно навчати дітей говорити відкрито про свої емоції та почуття.

На думку А.В Чернявської треба приділяти більше уваги емоційній освіті дітей у школах. "Одним з вирішення проблеми було би нове уявлення про можливості шкіл виховання цілісної особистості, зводячи в класній кімнаті розум та серце в єдине ціле. Є доцільним запровадження в школах підготовки щодо основ емоційного інтелекту. Передбачується запровадження в систему освіти розвиток найважливіших людських здібностей, таких, як самопізнання, самоконтроль та емпатія, а також навчання вмінню слухати, залагоджувати конфлікти та підтримувати співробітництво" [5, с. 137].

Автори Г.А. Цукерман та О.Л. Венгер помічають, що "... при благодійних умовах навчання та достатньому рівні інтелектуального розвитку на ці й основі виникають передумови до розвитку теоретичного мислення та свідомості. Саме в цьому віці дитина починає усвідомлювати відносини між нею та оточенням, розуміти громадські мотиви поведінки, моральних оцінках, значимість конфліктних ситуацій, тобто поступово дитина вступає у фазу формування особистості" [4, с. 48].

М.М. Шпак у своєму дослідженні про вікові особливості емоційного інтелекту молодших школярів зазначає, що "на основі вікових особливостей емоційного розвитку дітей цього віку, відповідно до відокремлених структурних компонентів емоційного інтелекту визначено критерії та показники розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів, а саме: критерієм розвитку когнітивного компоненту є розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, а показниками його розвитку: здатність встановити факт емоційного переживання у себе чи іншої людини; розпізнати емоцію за експресивними ознаками; вербалізувати емоцію; розуміти причини, що викликали цю емоцію, та наслідки, до яких вона призведе; критерієм розвитку емоційного компонента є особливості емоційного реагування в емоціогенних ситуаціях, а показниками його розвитку: емоційне самопочуття; емоційність; емоційна стійкість; експресивність вираження емоцій; емоційне ставлення до себе чи інших людей; критерієм розвитку конативного компонента є уміння управляти емоціями, як власними, так і інших людей, а показниками його розвитку: емоційний самоконтроль; емоційна саморегуляція; регуляція емоцій інших людей; емоційна креативність; критерієм розвитку соціально – комунікативного компоненту є здатність застосовувати емоційні компетенції у спілкуванні та соціальній взаємодії, а показниками його розвитку: розвинута емпатія; відсутність емоційних бар'єрів у спілкуванні; здатність легко і швидко встановлювати емоційний контакт з іншими людьми" [6, с. 71].

Також М.М. Шпак наголошує на тому "... що важливість феномену (емоційного інтелекту) стає очевидною, коли йдеться про проблеми гуманізації навчання і виховання

особистості загалом та збереження психологічного здоров'я забезпечення емоційного благополуччя учнів в закладах освіти" [7, с. 237].

На думку Т.С. Кабаченко "... дитячі переживання є прямим наслідком нових, важких або неприємних життєвих ситуацій. У житті діти стикаються з труднощами набагато частіше, ніж дорослі люди, тому що те, що для дорослого є привичним та природнім, у дитини може визвати страх, занепокоєння, тривогу. Не маючи досвіду, молодші школярі обов'язково стикаються з чимось невідомим, неочікуваним для себе. Труднощі грають особливу роль у житті дитини, даючи йому можливість випробовувати свої здібності, що у одних випадках буде вдалим, а в інших стане причиною гніву та розчарування. В таких випадках особливу роль відіграє емоційний інтелект, він стає своєрідним регулятором емоційного життя дитини, закріплює необхідну їй емоційну інформацію та відкидає непотрібну" [2, с. 54].

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Узагальнено, що молодший шкільний вік є особливо значимим для формування та розвитку емоційного інтелекту. Саме в цьому віці виникають фізіологічні та психологічні передумови для його становлення та функціонування. При сприятливих умовах інтелектуального розвитку та розширення кругозору, у дитини виникають передумови до теоретичного розвитку мислення та пізнання навколишнього середовища. Саме в цей час дитина починає розуміти соціальні стосунки між нею та навколишнім світом, розуміти загальну поведінку оточення, схвалення або осудження діяльності людей, значимість моральної свідомості суспільства, тобто саме у молодшому шкільному віці дитина вступає у фазу формування особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александровская Э.М. Психологическое сопровождение школьников / Э.М. Александровская, Н.И. Кокуркина, Н.В. Куренкова. Москва: Академия, 2013 – 208 с.
2. Кабаченко Т.С. Психология управления / Т.С. Кабаченко. – Москва: Педагогическое общество России, 2012 – 384 с.
3. Рыжов Д.В. Младший школьный возраст, как сенситивный период развития эмоционального интеллекта / Д.В. Рыжов // Среднее профессиональное образование. – 2013. № 2 – С. 29–37.
4. Цукерман Г.В. Психологическое обследование младших школьников / Г.А. Цукерман, А.Л. Венгер – Москва: Владокс-Пресс, 2013.
5. Ченявська А.В./ Емоційний інтелект – запорука успішного навчання // Мораль і Ринок № 12(95) – 2012 – С. 136 – 139.
6. Шпак М. М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів / М. М. Шпак // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (68), Issue : 164. – Budapest, 2018 – Р. 71 – 74.
7. Шпак М. М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці / М. М. Шпак // Психологічні перспективи. – 2017. – Вип. 29 – С. 234 – 244.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В. І. Шебанова

УДК 159.9.01

Кулик Д. Е.

ФЕНОМЕН БУЛІНГУ В ШКІЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

У цій статті розкривається поняття "булінг" як прояв поведінки між однокласниками у шкільному середовищі. Виокремленні основні причини появи булінгу у колі однолітків. Описані основні методи та засоби профілактики булінгу в шкільному середовищі.

Ключові слова: булінг, шкільне середовище, кривдник, жертва, булінгова поведінка

This article reveals the concept of "bullying" as a manifestation of behavior between classmates in the school environment. The main causes of bullying among peers have been identified. The main methods and means of bullying prevention in the school environment are described.

Key words: bullying, school environment, abuser, victim, bullying behavior

У сьогоднішні засоби масової інформації та Інтернет повідомляють про надзвичайні події, що відбуваються у школах серед підлітків: десь підлітки побили однолітка до напівсмерті, десь підліток намагався покінчити життя самогубством, через те що більше не зміг терпіти постійні приниження серед своїх однокласників. І це ще не всі відомі нам прояви жорстокості серед підлітків, подібні проблеми у суспільстві називають булінгом.

Англійське слово булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, грубіян, кривдник, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування. Одним із перших, хто почав вивчати цю проблему, був скандинавський вчений Ден Олвеус, який провів у 70-х роках дослідження явища булінгу серед хлопців. Після цих досліджень почалися вивчення феномену булінгу в усіх країнах. На даний момент цей феномен залишається загадкою, ще не всі аспекти були розглянуті, ще багато запитань виникає на цю тему, оскільки булінг – це як правило, латентний, тобто прихований процес [1].

Майже в кожному класі та дитячому колективі є діти, які стають об'єктами глузувань та цькувань, а також підлітки, які є ініціаторами булінгу. Найчастіше цькування розпочинають надміру агресивні діти, які люблять бути лідером, тобто бути "головними" у їхньому колі спілкування. Їх не турбують почуття інших, вони прагнуть бути в центрі уваги. Принижуючи інших, вони підвищують власну значущість [3].

Наявність жертви, над якою знуцаються більш сильні однокласники, негативно впливає на психологічну атмосферу в шкільному колективі. Насмішки, цькування, знуцання та приниження над ізгоями відбуваються на очах інших дітей – це призводить до появи жорстокості, агресивності у одних дітей, страху та депресії у інших. Цькування не залишає байдужими нікого: частина дітей боїтиметься опинитися на місці жертви, а інша частина, під впливом подій, дозволить собі бути у ролі агресора.

Основними причинами шкільного булінгу можуть бути: зі сторони жертви – зовнішність, діалект, занижена або завищена самооцінка, страх, успішність у школі, явно виражені фізичні захворювання та/або відхилення, що роблять дитину не такою як всі, у певному розумінні особливою, нав'язування своїх ідей, порушення правил поведінки та спілкування з однокласниками та однолітками; зі сторони булера – привертання уваги, помста, боротьба за владу, статус, лідерство, неприйняття думки іншого підлітка, що не збігається з його власною, заздрість, самоствердження. Особливо небезпечна причина виникнення булінгової поведінки зі сторони булера, може бути пов'язана з задоволенням садистичних потреб підлітка [6].

Шкільний булінг необхідно розглядати, як такий що має дві основні форми прояву: психологічний – цькування, пов'язані з діями, що впливають на психіку підлітка. Це вербальні образи, принизливі прізвиська, насмішки, залякування, емоційний тиск, плітки, ізоляція (виключення або ігнорування жертви частиною однолітків, або цілим класом), вимагання (наприклад, відбирають їжу, гроші, одяг тощо); фізичний – вважається найбільш жорстокою формою булінгу. Проявами фізичного булінгу є: штовхання, підніжки, побиття, умисні удари, пошкодження нанесені певними важкими предметами, сексуальний булінг та хепісліпінг (побиття на камеру телефону та розміщення у соціальних мережах) [5].

Дослідники з проблеми булінгу в шкільному середовищі виділяють три головні фактори, що дозволяють виявити дітей/підлітків групи ризику булінгу:

1. Множинний стрес – передбачає те, що жертви мають безліч проблем: від соціального неблагополуччя та конфліктів у сім'ї, аж до поганого здоров'я, утрудненої комунікації з однолітками.

2. Провокуючі "особливості" жертви – під такими особливостями визначаються: "незвичайна" манера мовлення, вміння тримати себе в колективі, зовнішній вигляд, та й взагалі все "незвичайне" з точки зору її однокласників.
3. Стигматизація – расові (національні) та фізичні особливості підлітка. Найчастіше жертви булінгу приховують свої проблеми від власних батьків, про це вони дізнаються в основному під час екстремальних та/або кризових ситуацій, що можуть завершуватися навіть суїцидальними спробами підлітка. Саме тому, батькам необхідно знати, які саме особливості поведінки їхніх дітей може заставити замислитися про те, чи не є їхня дитина жертвою булінгової поведінки [2].

Залежно від цільових груп впливу усі профілактичні прийоми можна поділити на два етапи:

1. Первинна профілактика – комплекс заходів, спрямованих не тільки на учнів школи, але й на їхніх батьків з метою формування духовно-моральних цінностей та доброзичливої поведінки, а також сприяння розвитку особистості;
2. Вторинна профілактика – системна, комплексна робота з дітьми групи ризику (жертви та кривдники), метою якої є соціальна адаптація та реабілітація дітей, після впливу подій виникнення булінгової поведінки. [2].

Засобами та формами профілактики булінгу в шкільному середовищі можуть бути:

- Розвиток навичок спілкування з однолітками;
- Розвиток навичок стресостійкості, вольових якостей, прояву емпатії;
- Робота на покращення атмосфери у класі, зниження рівня напруги у спілкуванні;
- Батьківські збори;
- Класні години;
- Робота психолога з вчителями та адміністрації навчального закладу з теми булінгу;
- Тренінги (для учнів, батьків та вчителів) на теми: зниження рівня агресивності, наслідки булінгової поведінки, згуртованості колективу;
- Організація позашкільних занять (поїздки на природу, походи у кіно, різноманітні екскурсії, організація тематичних концертів, тощо)

Розвитку та поширенню булінгової ситуації може сприяти те, що дитина приховує випадки шкільного цькування. На жаль, без допомоги іншої, третьої сторони неможливо самостійно вийти з цього довготривалого, психологічно складного конфлікту. Саме тому, батькам необхідно вибудовувати відносини з дитиною таким чином, аби вона їм довіряла та могла розповісти про все та попросити допомоги.

Таким чином, булінг залежить від сформованості шкільного колективу та вирішеності складних ситуацій. Почасти, на думки українських дослідників [9], невідповідність соціальних очікувань учасників навчально-виховного, освітнього процесу є ключовим чинником конфліктів, що мають місце у шкільному просторі [8, 12]. Найголовніше, якщо булінгу, на самому початку протидіано, то наслідки будуть мінімальними, у вигляді слабких негативних емоцій, але якщо булінг був довготривалим, то він може залишити відбиток на стилі поведінки підлітків. А якщо, підліток був жертвою, то можливо в подальшому він й буде поводити себе як жертва у будь-яких життєвих ситуаціях. Шкільний булінг – явище системне та комплексне. Саме тому, крім шкільного психолога, подібними проблемами мають займатися вчителі, керівництво школи, які зобов'язані припиняти ці ситуації, а не казати, що діти самі мають вирішувати подібні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ермолова Т.В. Савицкая Н.В. Буллинг как групповой феномен: исследование буллинга в Финляндии и скандинавских странах за последние 20 лет (1994-2014) // Современная зарубежная психология. – 2015, Т. 4, № 1. С. 65-90.
2. Барліт А.Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі / А.Ю. Барліт, О.О. Барліт // Горизонти освіти. – 2012. – № 2. – С. 44-46

3. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К.: ФОП Нічога С.О. – 2020. – 196 с.
4. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії [Електронний ресурс] / Л. І. Лушпай // Наук. зап. [Нац. ун-ту "Острозька академія"]. Сер. :Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
5. Ожйова О. М. Шкільне насильство : сутність, види, профілактика: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 / О. М. Ожйова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012. – С. 10–20.
6. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: 19.00.05 "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи". Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Сєвєродонецьк, 2017. 40 с.
7. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 134 с.
8. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / Л. Волинець, Т. Дорошок, М. Євсюкова та ін. ; [ред. : К. Левченко, І. Трубавіна] ; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді.
9. Losey B. Bullying, suicide, and homicide. Understanding, assessment and preventing threats for victims of bullying. USA: Routledge, 2011
10. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress "Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa", 27 Sept. 2014, USA, New-York. Vol. II, "Columbia Press". New-York, 2014. P. 176-180.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.С. Попович

УДК 364. 642: 364.632–055.2

Літвінова Д. С.

ФЕНОМЕН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ

Статтю присвячено дослідженню феномена домашнього насильства над жінками в умовах сучасної України.

Ключові слова: насильство в сім'ї, сучасна жінка, гендерне насильство, сучасний світ.

The article is devoted to the study of the phenomenon of domestic violence against women in modern Ukraine.

Key words: domestic violence, modern woman, gender violence, modern world.

У царині сучасної науки існує кілька підходів до розгляду визначення поняття "насильство над жінками" в різних інтерпретаціях – соціологічній, педагогічній, психологічній, культурологічній, фамілістичній тощо. Розвиток безпрецедентної динамічності транскультурних міграцій, лібералізація інституціональних режимів, формування принципово нових явищ, пов'язаних із транскордонними взаємодіями – такими як міжкордонна мобільність, транснаціональні сім'ї, поширення так званих "гнучких" форм громадянства, а також загострення конвергентних проблем, загроз та викликів безпекового, соціально-політичного та економічного характеру актуалізує проблему дослідження насилля над жінками в домашніх умовах.

Метою статті є визначення ключових аспектів дослідження феномена домашнього насильства над жінками в умовах сучасної України, а також з'ясування ефективних шляхів подолання або редукції цього соціального явища.

В Україні в дослідженні домашнього насильства над жінками є значні фактологічні, концептуальні та організаційні здобутки. Феномен домашнього насильства над жінками та пов'язаних із ним явищ віддавна став об'єктом наукової та, зокрема, соціологічної рефлексії. Відомими фахівцями із цієї проблематики є українські учені А. Блага, В. Брижик, Л. Войтова, Л. Гаврилук, Т. Гайналь, А. Галай, О. Кочемировська, Д. Лях, К. Мінакова, Т. Мустафаєв, Н. Новокшонова, Я. Оленіна, Ю. Приколотіна, Г. Христова, Т. Циганчук, М. Ясеновська та інші дослідники.

Соціологічно-психологічний аналіз показує, що трансформація природи домашнього насильства над жінками під впливом сучасних соціально-політичних, економічних, культурних і комунікаційно-технологічних інновацій спричиняє тенденцію до "розмивання", а то й повного нівелювання оціночних конотацій щодо феномену насильства над жінками. Це спричиняє появу нових соціальних загроз і викликів, таких як стійка віктимізація (набуття статусу жертви) певних соціальних груп (жінки, діти, національні меншини, сексуальні меншини, особи з інвалідністю) та, як наслідок, зростанням інтенсивності напруженості та активізації деструктивних процесів у суспільстві.

Сучасні дослідники наводять різні визначення домашнього насильства як цивілізаційного феномену. Так, в енциклопедичному політологічному словнику насилля характеризується як невід'ємна сторона всієї історії людства. Насилля може здійснюватися фізичними, економічними, психологічними та іншими засобами. Воно є "навмисною дією, спрямованою на знищення людини (людей) або завдання їм шкоди і здійснюється поза їх волею" [4, с. 382].

"Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи" дає таке визначення: "Насильство у сім'ї – domestic violence – будь-які умисні дії фізичного, психологічного, сексуального чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина, завдають моральної шкоди, а також шкоди фізичному, психічному здоров'ю" [5, с. 104].

Деякі зарубіжні автори розглядають насилля в його найбільш гострих формах як самокерований механізм, що спирається на реалізацію певних вроджених властивостей людини. Скажімо, на думку А. Бабієвої "... насилля полягає в тому, щоби блокувати волю індивідів і змусити їх (або утримати) від дій, які диктуються тими, хто здійснює насилля. Насилля взагалі можна коротко визначити як узурпацію свободи волі. Це є панування одних індивідів над іншими, засноване на зовнішньому примусі" [1, с. 163].

Для дослідників – політологів, соціологів, педагогів, культурологів, юристів – важливим є з'ясування конкретних механізмів виникнення особистісних поведінкових виявів, а також розробка шляхів ескалації / редукації в суспільстві такого рудиментарного явища людської психіки, як насилля та явища, яке його здебільшого генерує – агресивності. На переконання Нобелівського лауреата, австрійського етолога К. Лоренца, "... у нас є вагомні підстави вважати внутрішньовидову агресію найбільш серйозною небезпекою, яка загрожує людству в сучасних умовах культурно-історичного й технічного розвитку. Але перспектива побороти цю небезпеку аж ніяк не покращиться, якщо ми будемо ставитися до неї як до чогось метафізичного і невідворотного; якщо ж спробувати простежити ланцюг природних причин її виникнення – це може допомогти" [3].

Протягом багатьох століть насилля виступало найважливішим способом вирішення гострих соціальних суперечок, їх зворотною стороною, особливо у відносинах між народами. В умовах застосування нової парадигми суспільного життя виникає феномен парадигмального буттєвого простору, який перетворюється на обов'язкову складову життя сучасної людини: саме цей простір має охоплювати всі сфери суспільного життя. Нові форми єдиної постмодерністської стратегії розвитку світу, сучасні вияви кроскультурної взаємодії реалізують нові взаємодію і резонанс, які стимулюють продукування нових форматів соціальної практики. Політикам, які не володіють моральною культурою, гуманними переконаннями, воно здається найефективнішим та дуже привабливим методом досягнення своїх цілей, оскільки здатне фізично усунути супротивника. Відтак, необхідною вбачається

історична ретроспектива суспільно-культурної проблематики, пов'язаної з насильством над жінками в умовах сім'ї.

Трансформація природи домашнього насильства щодо жінок спричиняє тенденцію до "розмивання", а то й повного нівелювання оціночних конотацій: це спричиняє появу нових соціальних загроз і викликів, таких як стійка віктимізація (набуття статусу жертви) певних соціальних груп та, як наслідок, зростанням інтенсивності напруженості та активізації деструктивних процесів у суспільстві.

Сучасний світ без перебільшення можна назвати світом насильства в різних його проявах – від військового та політичного, культурного та інформаційного до релігійного та ментального, побутового та сімейного. Актуальність проблеми насильства над жінками підтверджується тим, що з 1999 року 25 листопада світова спільнота під проводом ООН відзначає Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства над жінками та проводять щорічну всесвітню акцію "16 днів протидії гендерному насильству". Таким чином сучасне глобалізоване суспільство дійшло усвідомлення того, що гендерне насильство є брутальним порушенням прав жінок, а світовий жіночий Рух отримав ще одну важливу перемогу в процесі поетапної редукції дискримінації за статевою ознакою. Фактично, гендерне насильство є різновидом агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від аб'юзу (словесних образ), приниження та погроз до тілесних ушкоджень та ментального примусу [2].

Для продуктивного дослідження феномену домашнього насильства над жінками надзвичайно важливо не тільки застосувати для аналізу найбільш широкий спектр пізнавальних засобів, а й у самому процесі дослідження провести методологічний пошук із метою вироблення оптимальних когнітивних підходів, прийомів і стратегій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект / А. Бабаєва // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 161–168.
2. Васильєва В. Роль громадських організацій у формуванні ненасильницької культури у сім'ї і суспільстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php>
3. Лоренц К. Агрессия (так называемое "зло") / К. Лоренц; [пер. с нем.]. – М.: Издательская группа "Прогресс", 1994. – 272 с.; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z0000031/st000.shtml>.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
5. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 232 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Федорова

УДК 159.9.

Ляху Д. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ

У статті висвітлюються результати проведеного емпіричного дослідження психологічних особливостей ставлення до себе здобувачів вищої освіти гуманітарної та технічної галузей навчання.

Ключові слова: самооцінка, самосвідомість, тривожність, "Я"-концепція, рівень домагань.

The article highlights the results of an empirical study of the psychological characteristics of the attitude of higher education in the humanities and technical field of education.

Key words: self-esteem, self-awareness, anxiety, "I"-concept, level of claims.

В епоху, що потребує гуманізації освіти виникає необхідність приділяти максимум уваги особистісному розвитку студентської молоді, що передбачає осмислення кожною особистістю своєї унікальності і індивідуальності.

У зв'язку з цим мають бути серйозні зміни вузівської підготовки фахівця, яка повинна стати не тільки професійно, а й особистісно орієнтованою, розвиваючою інтерес до самопізнання і самовдосконалення, формуватиме цілісну особистість.

Модернізація суспільства і зростаючі вимоги до сучасного фахівця визначають важливість виховного середовища вищої школи в рішенні задач розвитку особистості і професійному становленні конкурентоспроможного фахівця, що неможливо без адекватної оцінки особистістю себе, свого професійного потенціалу.

Актуальність дослідження визначається необхідністю пошуку шляхів вдосконалення професійних компетенцій майбутніх фахівців за допомогою рефлексивного аналізу, подолання на його основі виявлених труднощів, а також відсутністю технологій становлення оптимальної професійно-особистісної самооцінки студентів у виховній середовищі вищої школи.

У дослідженні психологічного ставлення до себе здобувачів освіти основоположними джерелами є наукові праці психологів. Самооцінка особистості досліджена в наукових працях найбільших психологів і педагогів, які зробили вагомий внесок в розгляд її теоретичних аспектів. А саме це наступні науковці: Б. Г. Ананьєв, Р. Бернс, Л. І. Божович, В. Джемс, Ф. Зімбардо, В. Квінн, І. С. Кон, А. Н. Леонтьєв, Р. Мейлі, І. М. Міхєєва, В. В. Овсянникова, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, Е.Т. Соколова, В. В. Столін, А. Г. Спіркін, П. Р. Чамата, І. І. Чеснокова, Т. Шибутані тощо. [1, с.37; 4].

У роботах названих авторів розглядалися такі питання, як структура, функції, можливості та закономірності формування адекватної самооцінки в процесі особистісного становлення індивіда, а також всі допоміжні поняття, що входять до великого психологічного терміну "самооцінка".

Необхідно відзначити, що ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науковій літературі немає загальноприйнятого визначення даного феномена. Однак на підставі досліджень зазначених вище авторів можна зробити висновок про те, що самооцінка є рефлексивним компонентом самосвідомості, який виконує регулятивну функцію; вона визначає напрямок і рівень активності людини, її ставлення до світу, людям, самому собі; виступає в якості важливого детермінанта всіх форм і видів діяльності та соціальної поведінки людини.

Метою статті є висвітлення дослідження психологічних особливостей ставлення до себе здобувачів вищої освіти різних галузей знань, а саме гуманітарної та технічної галузей. В контексті поняття "ставлення до себе", у нашому дослідженні ми звертаємось до таких понять, як "тривожність", "рівень домагань", "самооцінка", "самосвідомість", "Я"-концепція".

Експериментальна база дослідження: ХДУ (Херсонський державний університет) та ХНТУ (Херсонський національний технічний університет). До вибірки увійшли студенти 3 курсу. У дослідженні ми звернулись до порівняння 4 спеціальностей: психологія, соціальна робота (ХДУ), програмування, фізико-математичний напрям (ХНТУ).

Використанні у дослідженні методики: методика "Оцінка рівня домагань" В.К. Гербачевського, методика "Шкала ситуативної (реактивної) і особистісної тривожності" Спілберга-Ханіна, методика "Особистісний диференціал" Е.Ф. Бажина, О.М. Еткінда.

Методика "Оцінка рівня домагань", розроблена В.К. Гербачевським, призначена для виявлення рівнів домагань за допомогою діагностики компонентів мотиваційної структури особистості. [2, с. 96].

Методика "Шкала ситуативної (реактивної) і особистісної тривожності" Спілберга-Ханіна складається з двох частин для вимірювання двох форм тривожності : підшкала оцінки ситуативної тривожності та підшкала оцінки особистісної тривожності. [2, с. 97].

Методика "Особистісний диференціал", розроблена Е.Ф. Бажиним та О.М. Еткіндом для вивчення суб'єктивного ставлення людини до себе або до інших людей.

Для дослідження психологічних особливостей ставлення до себе здобувачів вищої освіти було проведено кореляційний аналіз поміж показників рівня тривожності, рівня самооцінки та самосвідомості, рівня домагань.

За допомогою кореляційного аналізу виявлені наступні статистично значущі взаємозв'язки: між показниками рівня самооцінки та показниками рівня особистісної тривожності здобувача вищої освіти. На нашу думку виявлені зв'язки вказують на важливість у формуванні майбутнього фахівця як спеціаліста та особистості.

Вказані результати підтверджують дані отримані вище, а саме для підвищення рівня самооцінки майбутнього фахівця, необхідно сформувати адекватний рівень тривожності, а також підвищити рівень самосвідомості та самоорганізації за допомогою роботи над особистісними психологічними характеристиками.

У досліджуваних, які мали високий рівень тривожності, спостерігалась схильність до самокритики, невпевненості в собі, завищених сподіваннях від самого себе, що призводить до неспроможності реалізувати свій професійний потенціал на реальному рівні. Ці фактори можуть спровокувати апатію та небажання працювати за фахом, займатись професійним розвитком та саморозвитком.

Рівень самооцінки студентів, у яких виявлено низький рівень тривожності, можемо визначити як адекватний. Студенти із мінімальною схильністю до переживань відчують себе більш впевнено у професійній сфері, розуміють свою професійну цінність та адекватно оцінюють власні знання та можливості реалізації славного потенціалу.

Отже, становлення професійно-особистісної самооцінки майбутніх фахівців в ході навчально-професійної діяльності має здійснюватися як цілеспрямований процес, ефективність якого визначається комплексом виявлених нами педагогічних умов: стимулюванням мотивації самопізнання, вибором оптимального стилю діяльності та спілкування, посиленням виховної та розвиваючої функцій навчання, створенням позитивного професійного середовища; персоналізацією міжособистісної взаємодії. [3, с. 68].

Таким чином, створення позитивної атмосфери в освітньому процесі, педагогічний супровід, що включає педагогічну підтримку та психологічну допомогу студентам, сприяють формуванню у них адекватної професійної самооцінки, а також професійному та особистісному розвитку в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандура А. Теория самоэффективности//Психологический журнал. 2010 – № 1.
2. Балл Г.А., Бургин М.С. Анализ психологического воздействия и его педагогическое влияние // Вопросы психологии. 2014. – № 4.
3. Заборова Е.Н. Студенты об институте негосударственного высшего образования // Социологические исследования. 2015. – № 11.
4. Крупник І.Р. Особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Херсон, 2015. 222 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Р.Крупник

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ В ОТГ

У статті розглядається проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт в об'єднаній територіальній громаді. Пропонуються напрями удосконалення механізмів взаємодії суб'єктів соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у сільській громаді.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, соціальні послуги, соціальний захист, інтегрована модель

The article considers the problem of ensuring social protection of orphans in the united territorial community. The directions of improvement of mechanisms of interaction of subjects of social protection of orphans and children deprived of parental care in a rural community are offered.

Keywords: united territorial community, social services, social protection, integrated model, interdepartmental interaction

Запровадження в сільській місцевості науково обґрунтованої моделі взаємодії суб'єктів забезпечення соціального захисту дітей-сиріт є перспективним напрямом діяльності в умовах децентралізації соціальних послуг. Головною метою є підвищення якості та доступності професійних соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді, що проживають у сільських типах поселення. Зазначена проблема привернула увагу науковців, які розглядають різні її аспекти (І. Козубовська, М. Кравченко, Г. Слозанська).

Але незважаючи на здійснені кроки "існуюча в Україні система захисту прав та інтересів дитини є недосконалою та не повною мірою відповідає вимогам часу. "Неефективна міжгалузева координація в комплексному розв'язанні проблем, пов'язаних із забезпеченням прав дітей, гальмує модернізацію існуючої системи. Актуальними, особливо в умовах децентралізації влади, залишаються питання збереження та вдосконалення механізму взаємодії з відповідними службами на місцях" [3].

Мета статті: на основі аналізу механізмів взаємодії суб'єктів забезпечення соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ), виділити перспективні напрями їх удосконалення.

Виклад матеріалу. Діяльність державних і недержавних організацій щодо забезпечення прав дитини на виховання у безпечному сімейному середовищі є: забезпечення розвитку дітей, благополуччя сім'ї, соціальної справедливості й участі у житті суспільства; подолання сімейного неблагополуччя, відновлення функцій сім'ї, запобігання вилученню з неї дитини і допомога у вирішенні соціально-правових питань; розвиток сімейних форм влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків; реформування інтернатних закладів; соціальна підтримка молоді із числа дітей-сиріт [1, с. 43]. Одним із напрямів вирішення проблеми забезпечення прав дітей-сиріт є запровадження в Україні інтегрованої моделі соціальних послуг. Вона передбачає, що робота селищних рад має бути спрямована на реалізацію основних напрямів забезпечення прав і захисту інтересів дітей. Ефективна реалізація зазначених напрямів діяльності неможлива без забезпечення узгодженої взаємодії її суб'єктів.

Аналіз чинного законодавства, узагальнення досвіду, проведене експертне опитування фахівців соціальних служб дозволили виокремити основні напрями удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в об'єднаній територіальній громаді.

1. Розробка та реалізація комплексних програм профілактики сімейного неблагополуччя, комплексних планів заходів, спрямованих на реалізацію зазначених вище напрямів забезпечення прав і захисту інтересів дітей
2. Оптимізація мережі закладів, що надають допомогу. Мова йде про явну недосконалість мережі закладів по наданню дітям корекційно-реабілітаційної допомоги; фактично в ОТГ немає служб соціально-психологічної реабілітації дітей. В результаті у прийомні сім'ї потрапляють діти з явними психічними порушеннями. Їм насамперед потрібна психокорекційна та психосоціальна допомога. Розв'язати вказану проблему можливо тільки шляхом організації спільних зусиль органів охорони здоров'я, управлінь освіти й соціального захисту.
3. Умовою успішної координації діяльності установ є створення єдиного інформаційного поля, що забезпечить оперативність доступу до інформації. Важливим є створення єдиної бази даних про: сім'ї, що знаходяться у соціально небезпечному становищі; про дітей, які не відвідують з неповажних причин освітні заклади; дітей-сиріт, що потребують сімейного влаштування; сільські сім'ї, готові до реалізації волонтерської діяльності. Важливим є виявлення сімей на ранній стадії соціального неблагополуччя. Підключення до виявлення неблагополучних сімей дошкільних закладів та органів охорони здоров'я.
4. Організація безпосередньої взаємодії зі структурами, куди можуть бути направлені діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, які потребують допомоги держави (на навчання, лікування, консультації тощо). Форми взаємодії: спільне проведення різних заходів, об'єднання ресурсів у наданні соціальної допомоги; обмін інформацією, надання рекомендацій, направлення листів тощо.
5. Інформаційно-методичне забезпечення представництва прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування – організовується службами у справах дітей у вигляді семінарів, курсів підвищення кваліфікації, забезпечення різними методичними розробками з основних напрямів діяльності. Доцільним є систематичне проведення міжвідомчих семінарів-нарад з метою розгляду питань результативності діяльності органів та закладів системи соціального захисту дітей-сиріт.
6. Організація навчання та обміну досвідом спеціалістів – координатором виступають вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку фахівців відповідних спеціальностей. Доцільною є організація мобільних виїзних бригад, які можуть реалізувати свою діяльність на базі сільських рад або загальноосвітніх шкіл.
7. Залучення суб'єктів соціального захисту дітей-сиріт до розробки й удосконалення законодавчих та інших нормативних актів.

Висновки. Впровадження зазначених механізмів забезпечить укріплення взаємодії та координацію діяльності органів соціального захисту, опіки та піклування, освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, культури та спорту тощо. Це є умовою підвищення ефективності захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в об'єднаних територіальних громадах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / Автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та інш. / За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.
2. Повноваження об'єднаних громад із питань забезпечення та дотримання прав дитини: розуміння витоків функцій. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/301/dity.pdf>
3. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми "Національний план дій щодо реалізації конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 5 квітня 2017 № 230-р

4. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Постанова Кабінету міністрів України від 1 червня 2020 № 585

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 159.92

Нечмілова Т. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ВЧИТЕЛІВ

У статті досліджуються детермінанти конфліктогенності вчителів за сферами особистісних властивостей, почуттів і професійно-психічних станів учителів.

Ключові слова: педагогічні конфлікти, детермінанти конфліктогенності вчителів, психічні властивості, почуття, психічні стани.

The article investigates the determinants of teachers' conflict in the spheres of personal qualities, feelings and professional and mental states of teachers.

Key words: pedagogical conflicts, determinants of teachers' conflictogenicity, mental properties, feelings, mental states.

На сьогодні однією із актуальних проблем у системі освіти, є питання конфліктів у освітньому середовищі. Зокрема, міжособистісних між учителем і учнями, що зумовлює необхідність дослідження цього явища, розробку і впровадження ефективних технологій та технік щодо попередження й конструктивного вирішення конфліктів (В. І. Журавльов, О. М. Лукашенок, Т. І. Марголіна, М. М. Рібакова та ін.) [1; 2; 3; 4].

Мета нашого дослідження була спрямована на вивчення детермінант конфліктогенності вчителів.

Психологічні детермінанти педагогічних конфліктів являють собою сукупність чинників, що відображають психологічні особливості всіх суб'єктів педагогічної взаємодії в загальноосвітній школі (передусім – учителів та учнів).

На нашу думку психологічні детермінанти конфліктності шкільних вчителів за своєю сутністю мають переважно суб'єктивний (внутрішній) характер. Але на суб'єктивну конфліктність можуть впливати і соціально-психологічні чинники об'єктивного характеру. Серед об'єктивних (зовнішніх) соціально-психологічних детермінант шкільних конфліктів ряд дослідників виокремлюють: незавершеність реформування загальноосвітньої школи; соціально-економічні труднощі; кризовий спад суспільної моралі й етики. Безперечно, що при вирішенні проблем педагогічної конфліктності в загальноосвітній школі необхідно всесторонньо враховувати вплив усіх основних чинників як об'єктивного соціально-психологічного, так і суб'єктивно-психологічного характеру, але останні детермінанти, без сумніву, у виникненні педагогічної конфліктогенності мають істотно вищий вплив.

Основні суб'єктивно-психологічні детермінанти вчительської конфліктності виявлялися нами на двох рівнях: на рівні проявів особливостей психіки неконфліктних або малоконфліктних вчителів; на рівні відмінностей чинників конфліктності вчителів залежно від педагогічного досвіду.

На кожному рівні детермінація педагогічної конфліктності визначалася за сферами особистісних властивостей, почуттів і професійно-психічних станів учителів.

При визначенні конфліктогенності вчителів шляхом аналізу показників метаіндивідуальних психологічних характеристик шкільних педагогів виявлено, що для усіх учителів із педагогічним стажем більше 3-х років характерним є підвищений динамізм нервової системи (сфера особистісних психічних властивостей) та підвищена реактивна збудливість (сфера психічних станів особистості), при цьому толерантність особистісного ставлення (сфера психічних почуттів) виявлена на різному рівні.

Аналіз соціально-психологічних (професійних) характеристик шкільних педагогів виявив у всіх учителів підвищення реакції на психологічний мікроклімат і фрустрації в зв'язку з педагогічними труднощами, але при цьому показники особистісних властивостей, зокрема вольової регуляції і комунікативності, дружелюбності й особистої відповідальності, виявлені на різному рівні.

Отже результати зазначених результатів підтвердили, що вчительська професія обумовлює підвищену конфліктогенність у всіх шкільних педагогів. Професійні особливості педагогічної діяльності породжують відповідні зміни їх метаіндивідуальних та соціально-психологічних особистісних якостей. Водночас загальні метаіндивідуальні психічні і соціально-психологічні характеристики опитаних вчителів виявили неоднакові рівні їхньої конфліктогенності. Завдяки цьому стало можливим виокремлення в педагогічному середовищі неконфліктних і конфліктних учителів, а також визначення відмінностей конфліктогенності вчителів із різним педагогічним досвідом.

Серед психологічних характеристик при загальному опитуванні у неконфліктних учителів виявлено домінування: емоційної врівноваженості і самоконтролю (сфера особистісних психічних властивостей); проявів справедливості, толерантності й особистої відповідальності (сфера особистісних психічних почуттів); психічної захищеності при підвищеному рівні реактивній збудливості (сфера психічних станів особистості).

Серед соціально-психологічних характеристик виявлено домінування: професійної впевненості в собі і комунікативності або товариськості (сфера особистісних властивостей); вищих моральних почуттів разом із дружелюбністю і неприйняттям підлабузництва та брехні (сфера основних почуттів особистості); емпатії до колег та учнів разом із підвищеною реакцією на психологічний мікроклімат і педагогічні труднощі (сфера психологічних станів особистості).

Аналіз конфліктогенності неконфліктних учителів показав, що при загальній рівності домінантних суб'єктивно-психологічних чинників виявилися відмінності їх рівнів у вчителів із різним педагогічним досвідом. Результати аналізу вчительської конфліктогенності розрізнялися за трьома групами шкільних педагогів: із педагогічним стажем від 3-х до 10-ти років; із педагогічним стажем від 10-ти до 25-ти років; із педагогічним стажем більше 25-ти років.

У молодих неконфліктних вчителів із педагогічним стажем *до 10 років* виявлено: з одного боку – підвищені рівні динамізму нервової системи, реактивної збудливості і фрустрації в зв'язку з педагогічними труднощами, з іншого – знижені рівні емоційної врівноваженості і самоконтролю толерантності відносин, упевненості в собі і реакції на психологічний мікроклімат у педагогічному колективі.

У неконфліктних учителів із педагогічним стажем від 10 до 25 років виявлено високі або підвищені рівні всіх позитивних для досвідченого шкільного педагога психічних і соціально-психологічних якостей і відповідно знижені рівні динамізму нервової системи, реактивної збудливості і фрустрації в зв'язку з педагогічними труднощами. Близькі до таких показників психічні і соціально-психологічні якості вчителів із педагогічним стажем *понад 25 років* за винятком зниженої емоційної врівноваженості, комунікативності і дружелюбності.

Висновок. З'ясовано, що у числі психічних властивостей шкільних педагогів основними психологічними детермінантами вчительської конфліктогенності варто вважати підвищений динамізм нервової системи і різні рівні емоційної врівноваженості і самоконтролю вчителів (залежно від їхнього педагогічного досвіду). Ці психічні чинники обумовлюють в складній педагогічній ситуації підвищену збудливість у кожного вчителя, але вчителя в залежності від стажу роботи можуть по-різному її регулювати.

Серед психічних почуттів шкільних педагогів основними психологічними детермінантами конфліктогенності вчителів виступають взаємозалежні прояви справедливості і людської симпатії, толерантності відносин з іншими людьми. Неоднаковість їхніх рівнів характеризує різні ступені потенційної вчительської конфліктності залежно від педагогічного досвіду і метаіндивідуальності вчителів.

У сфері психічних станів особистості шкільних педагогів основними психологічними детермінантами конфліктогенності вчительської професії є різні рівні реактивної збудливості і психічної захищеності вчителів. Ці психічні чинники суттєво обумовлюють різну поведінку неконфліктних і конфліктних учителів у складних ситуаціях як в навчально-виховному процесі, так і в педагогічному колективі школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавльов В. І. Основи педагогічної конфліктології / В. І. Журавльов. – К.: Либидь, 2015. – 284 с.
2. Лукашенок О. М. Конфліктологічні етюди для вчителя / О. М. Лукашенок . – К.: Фоліант, 2008. – 180 с.
3. Марголіна Т. І. До питання діагностики конфліктності вчителя / Т. І. Марголіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: психологія. Харків: ХНУ. – 2013. – Вип. 48, №1046. – С. 122–138.
4. Рибаківа М. М. Конфлікт та взаємодія у педагогічному процесі / М. М. Рибаківа. – К.: Фоліант, 2018. – 228 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор **В. І. Шебанова**

УДК 159.9

Пагу А. Д.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

У статті висвітлюються результати проведеного дослідження особливостей психологічної готовності до шлюбу молодих чоловіків та жінок.

Ключові слова: психологічна готовність, шлюбні відносини, сімейне життя.

The article highlights the results of a study of the peculiarities of psychological readiness for marriage of young men and women.

Key words: psychological readiness, marital relations, family life.

Сім'я в усі часи постійно перебувала в центрі уваги передової суспільної думки. І це не дивно, сім'я є системою соціального функціонування людини, один з основних інститутів суспільства. За думку Т.В. Андрєєвої, сім'я – це соціальний інститут, що володіє певними соціальними нормами, зразками поведінки, санкціями, правами і обов'язками, які здійснюють організацію і регулювання поколінь. Роль сім'ї в суспільстві за своєю значимістю неможливо порівняти з жодним іншим соціальним інститутом, адже сім'я допомагає сформувати особистість людини, впливає на її розвиток та опанування новими соціальними ролями. Саме сімейне життя розвиває в молодих людей основні поняття моральності та норми поведінки особистості в суспільстві, допомагає розширити внутрішній світ особистості та сформувати її індивідуальні якості. Родина впливає не просто на формування особистості людини, а більше на її самоствердження та всебічний розвиток її індивідуальності.

Молода сім'я – це чоловік і жінка активного, репродуктивного віку (до 28 років) проживають разом з моменту фактичного освіти подружнього союзу не менше двох років, з родичами або без них, з дітьми або без них, з будь-якими орієнтаціями на дітей [2].

У молодих сім'ях формується модель майбутніх сімейних відносин – розподіл влади і обов'язків, духовні зв'язки між подружжям, пошук такого типу відносин, який задовольняв би їх обох, виробляються загальні сімейні цінності. Фахівці стверджують, що цей процес безпосередньо залежить від неготовності подружжя до сімейного життя.

Неготовність до шлюбу проявляється в не реалістичності ролевих очікувань і установок подружжя. Усвідомлення того, що реальна людина не відповідає ідеальному образу, вдається до проживання деструктивних ролей, через що виникає глибоке

невдоволення партнером, своєю особистістю, взаємовідносинами загалом. Щодо гармонійної та стабільної сім'ї, то такі відносини можуть бути сформовані при певній психологічній готовності молодої пари до шлюбного життя.

Тому, щоб допомогти сім'ям уникнути розлучень на початковому етапі сімейного життя, подружжя потрібно готувати до шлюбу. Засобом такої підготовки може бути розробка та впровадження відповідних програм.

Під готовністю до шлюбу, слідом за Ю.Є. Альшиною, ми розуміємо систему соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей шлюбу [1]. І виділяємо: соціально-моральну; мотиваційну; педагогічну та психологічну готовність [3]. Крім виділення компонентів готовності до шлюбу, важливо звернути увагу на те, що готовність до шлюбу визначається не тільки рівнем розвитку її компонентів, але і співвідношенням очікувань і установок подружжя.

Соціально-моральна готовність передбачає громадянську зрілість, розуміння соціальної значущості сім'ї, володіння почуття відповідальності, повага майбутнього чоловіка, знання прав і обов'язків вступають подружжя в шлюбні відносини, ведення здорового способу життя забезпечує розвиток внутрішнього духовного досвіду людини, вдосконаленню міжсімейних стосунків, підтримці дружніх і високоморальних відносин з оточуючими людьми.

Мотиваційна готовність передбачає готовність кожного з подружжя до самостійності, наявність в них відчуття відповідальності за створювану ними сім'ю, готовність появи дітей та подальшого їх зростання.

Педагогічна готовність складається з вмінь та навичок у господарсько-економічній сфері, педагогічної грамотності подружжя та їх сексуальної вихованості.

Отже, психологічна готовність включає в себе наявність в людини розвинених навичок спілкування з іншими людьми, деякої схожості поглядів на оточуючий світ і сімейне життя, постійності почуттів і стійкого характеру, розвинених вольових якостей особистості, вміння створити здорову морально-психологічну атмосферу в сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алешина Ю. Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни: дис. канд. псих. наук: ВАК / Алешина Юлия Евгеньевна – М., 1995. – 250 с.
2. Андреева Т. В., Кононова А. В. Распределение ролей в молодой семье. Ананьевские чтения-2002. Психология и политика. Тезы научн-практ. конф. СПб.: СПбГУ, 2002.
3. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. К., 2005. № 5. С. 8-13.
4. Попович І.С. Социальные ожидания в теориях мотивации личности. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2014. Вып. 4(20). С. 53-63.
5. Сизанов А. Н. Здоровье и семья: психологический аспект. Минск: Беларусь, 2008. – 386 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.С. Попович

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ШКОЛІ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

У статті висвітлене поняття "домашнє насильство". Розкрито мету, першочергові завдання та етапи програми взаємодії соціального педагога школи щодо попередження та протидії домашньому насильству. Зазначено форми роботи, спрямовані на реалізацію даної програми.

Ключові слова: домашнє насильство, соціальний педагог, попередження та протидія домашньому насильству, програма.

The article covers the concept of "domestic violence". The purpose, priority tasks and stages of the program of interaction of the social pedagogue of school concerning the prevention and counteraction to domestic violence are considered. The forms of work for the program implementation are indicated.

Key words: domestic violence, social pedagogue, prevention and counteraction to domestic violence, program.

Навіть у 21-му столітті проблема домашнього насильства як в Україні так і у всьому світі залишається дуже актуальною та потребує ретельного вивчення та впровадження дій на запобігання та протидію цьому феномену. Першочергово від проявів домашнього насильства страждають діти, які нерідко стають свідками жорстокого поводження стосовно членів їх сімей або стають жертвами різних видів насильства у родині зі сторони батьків чи осіб, які їх замінюють. Міністр соціальної політики Юлія Соколовська на Міжнародному форумі UNFPA "Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства" навела статистичні дані: "Протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року... Від дітей надійшло 1055 звернень" [1].

Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" термін "домашнє насильство" визначається як "діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь" [2]. Згаданим Законом також визначені наступні форми домашнього насильства: економічне, психологічне; сексуальне, фізичне.

Кожна з вищезазначених форм домашнього насильства залишає свій слід у подальшому психічному, моральному, духовному розвитку дитини. Тривалий вплив насильства викликає у маленької людини недовіру до старших, або взагалі до всіх, хто її оточує. Дитина починає вважати, що вона не отримає сторонню допомогу, що нерідко викликає відчуття непотрібності, незахищеності та породжує у неї бажання вчинити самогубство.

Насильство не є проблемою лише сім'ї, це проблема кожного, хто може стати свідком протиправних вчинків. Саме тому на соціально-психологічну службу школи покладена велика відповідальність щодо протидії та запобігання домашньому насильству. Для запобігання поширенню насильства в родині нами була розроблена програма взаємодії соціального педагога закладу середньої освіти щодо попередження та протидії домашньому насильству.

Метою програми "Разом заради дитини" визначено проведення заходів з учнями школи, батьками, вчителями щодо попередження насильства над дітьми в сімейному середовищі та створення умов для подальшої довіри між усіма учасниками програми, що в майбутньому допоможе у попередженні негативних проявів, чи допомозі у випадку вчинення протиправних дій стосовно дитини.

Першочерговим завданням програми є ознайомлення учасників програми з питаннями запобігання та протидії домашньому насильству. За період впровадження програми протидії домашньому насильству, учасники ознайомляться з наступною інформацією:

- визначення терміну "домашнє насильство" за Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" у порівнянні з іншими визначеннями зазначені у науковій літературі з теми попередження насильства;
- форми та прояви домашнього насильства;
- відповідальні за вчинення акту насильства над дитиною;
- контакти, посадові особи, громадські суб'єкти, до яких може звернутися людина у випадку проявів насильства в сім'ї, або якщо вона стала свідком незаконного діяння, або жертвою насильства в родині.

Програма взаємодії соціального педагога щодо протидії домашньому насильству включає наступні етапи:

- I етап – підготовчий, включає в себе налагодження взаємодовірливих стосунків між учнями, соціальним педагогом, батьками та педагогічним колективом школи. Розробка заходів спрямованих на ознайомлення усіх учасників програми з способами протидії та попередження насильства в сім'ї;
- II етап – виконавчий, включає в себе проведення запланованих інформаційних, практичних, тренінгових заходів щодо проблеми попередження домашнього насильства;
- III етап – завершальний, містить наступні заходи: проведення моніторингу стосовно отриманих знань за час проведення програми взаємодії соціального педагога з іншими членами залученими до програми протидії та попередження насильства над дітьми.

Форми роботи, що використовує соціальний педагог за час впровадження програми взаємодії щодо попередження домашньому насильству:

- лекція – використовуються у роботі соціального педагога для послідовного викладу матеріалу стосовно визначення головних понять з теми "домашнього насильства", дозволяє сформуванню у членів програми певний комплекс знань стосовно теми, що в подальшому допоможе більш вільно розуміти наступний виклад матеріалу;
- вечір запитань і відповідей – використовуючи таку форму роботи, соціальний педагог зможе відповісти на усі питання, що турбують учнів їх батьків, та вчителів. Головною умовою проведення таких вечорів – заздалегідь підготовлений список питань, що дозволить збільшити час на інформативні відповіді соціального педагога;
- бесіда – дозволяє погодити думки стосовно проблеми домашнього насильства, виробити позитивні взаємовідносини;
- консультації – їх різноманіття дозволяє у формі індивідуальних, групових чи колективних занять ознайомитись з проблематикою консультативної зустрічі.

Моніторинг та оцінка результатів впровадження програми включає наступне:

- визначення, чи у ході реалізації програми було виконано усі заплановані на початку завдання;
- використання методів аналізу та оцінки результатів, таких як спостереження, опитування, інтерв'ю, що дозволить оцінити рівень отриманих знань у ході проведення заходів програми.

Таким чином, впровадження програми взаємодії соціального педагога щодо протидії домашньому насильству допоможе мінімізувати прояви насильства стосовно дитини, покращити рівень інформованості стосовно проблеми "домашнього насильства", допоможе

краще розуміти порядок звернення у випадку прояву насильства та способи допомоги постраждалій особі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства, – Юлія Соколовська: сайт Урядовий портал. Новини Міністерство соціальної політики України, опубліковано 20 лютого 2020 року о 18:03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/kozhna-5-zhinka-v-ukrayini-stikayetsya-z-tiyeu-chi-inshoyu-formoyu-nasilstva-yuliya-sokolovska>
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. – Назва з екрану.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.О. Гуріч

УДК 159.9:316.48

Пасечник Д.Є.

ДИНАМІКА ВИНИКНЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ

В роботі висвітлено результати емпіричного дослідження динаміки конфліктності в студентських групах. Опитано 176 студентів-психологів щодо досвіду переживання міжособистісних та групових конфліктів в університеті. Порівняно рівень залученості в конфліктні ситуації у студентів різних курсів та форм навчання.

Ключові слова: конфліктна ситуація, горизонтальні та вертикальні конфлікти, конструктивне вирішення конфліктів.

This paper describes the results of an empirical study of the dynamics of conflict in student groups. 176 students-psychologists completed a questionnaire about the experience of interpersonal and group conflicts at the university. The level of involvement in conflict situations was compared among students of different courses and forms of education.

Keywords: conflict situation, horizontal and vertical conflicts, constructive conflict resolution.

Проблема соціальних конфліктів протягом багатьох століть не втрачає значущості. Непорозуміння, протистояння, зіткнення протилежних інтересів і поглядів повсякчасно виникають в процесі людського спілкування в усіх сферах життя. Саме психологія здатна запропонувати ефективні способи вирішення конфліктів. Але не зважаючи на чисельні праці західних та вітчизняних вчених, в яких пояснено механізми розвитку конфліктів в різних соціальних групах, запропоновано способи їх попередження і конструктивного вирішення (М. Дейч, К. Левін, Д. Майерс, К. Томас; Л.М. Жалдак, П.Г. Лузан, О.В. Маріна та баг. інших), ця проблема ще далека від вирішення [1; 2; 3].

Мета даної статті – висвітлити результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення динаміки конфліктних ситуацій в студентських групах різних форм навчання.

В опитуванні прийняли участь студенти спеціальності "Психологія": бакалаври 1-4 курсів та магістранти. Вибірка налічувала 176 осіб, серед яких 93 навчалися на денній формі, та 83 студентів заочної форми навчання.

На основі попереднього аналізу наукової літератури була розроблена анкета, що охоплювала різні види горизонтальних та вертикальних конфліктів в студентському середовищі. Для відповідей була використана 5-бальна шкала Лікерта (оцінки від 0 до 4 балів).

1. Як часто ви спостерігали різні види конфліктів за останній рік навчання (навіть ті, що не стосувалися вас особисто)?
2. На вашу думку, як змінилася загальна конфліктність в середовищі університету за останній рік?
3. В яких сферах ваших теперішніх стосунків в університеті існує певна психологічна напруженість, непорозуміння або відкриті конфлікти?
4. Як змінилася ваша особиста конфліктність за останній рік?
5. Що було причинами конфліктів, які ви спостерігали в університеті?

Отримані індивідуальні оцінки були підсумовані стосовно студентів різних курсів та форм навчання (частотний аналіз, середні оцінки в групах). Для порівняння даних студентів денної та заочної форм навчання застосовано t-критерій Стьюдента.

Перші два питання анкети були спрямовані на виявлення загальної конфліктності середовища навчального закладу. Більше третини опитаних відмітили збільшення конфліктності в середовищі університету за останній рік (27,3 % відповіли "трохи збільшилась", 8,5 % відчували суттєве збільшення). Отримані результати можуть відображувати загальне зростання психологічної напруженості у суспільстві протягом 2020 року.

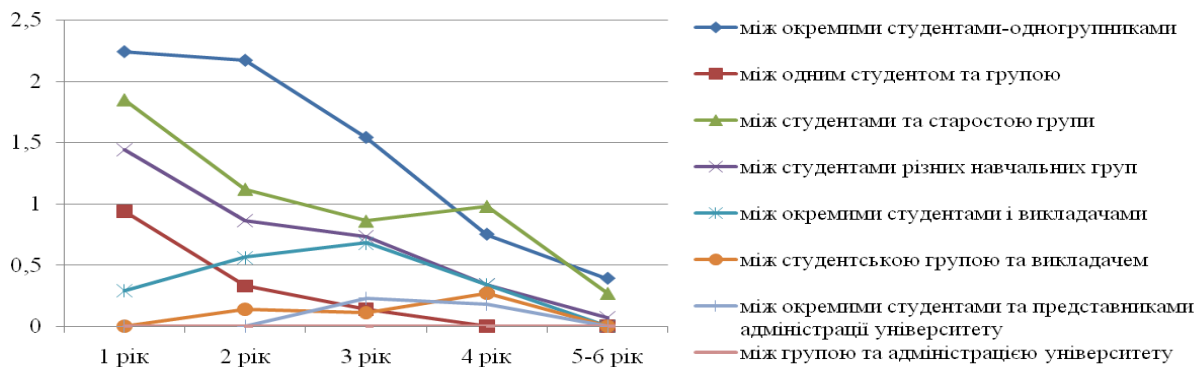

Рис. 1. Середні показники поширеності конфліктів різного типу в університеті.

Розповсюдженість різних типів конфліктів, що спостерігають студенти під час навчання, представлена на рис. 1. Пік міжособистісної конфліктності припадає на 1-2 курси, потім їх кількість різко знижується. На 3-4 році навчання дещо зростає кількість вертикальних конфліктів. В групах магістрів спостерігається найнижчий рівень конфліктності.

Найбільша психологічна напруженість (табл.1) виявлена у стосунках з одногрупниками та старостою групи. Лише 16 студентів (9,1 %) відповіли, що жодного разу не були особисто залучені до конфліктних ситуацій. Найвищі оцінки отримані на 1 та 2 курсах; починаючи з третього курсу майже не спостерігається постійних та тривалих конфліктів, що свідчить як про позитивну групову динаміку, так і про набуття життєвого досвіду студентами.

Таблиця 1

Середні показники вираженості різних форм конфліктних ситуацій

Види конфліктів:	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5-6 рік
із одногрупниками	1,51	1,64	1,06	0,88	0,42
із старостою групи	0,70	1,14	0,95	1,29	0,63
із студентами інших груп	0,82	0,49	0,26	0,28	0,14
із викладачами	0,45	0,46	0,53	0,31	0,14
із представниками адміністрації	0,28	0,13	0,22	0,20	0

Більшість студентів 3-6 років навчання відповіли, що їх особиста конфліктність за останній рік суттєво зменшилась. Ми вважаємо, на результат вплинуло вивчення широкого

спектру психологічних дисциплін, що передбачають оволодіння навичками міжгрупової взаємодії, в тому числі – регулювання конфліктних ситуацій.

Типовими причинами конфліктів в студентському середовищі виявились проблеми, що стосуються спільної діяльності в процесі навчання (ствердні відповіді від "іноді до "дуже часто" дали 42,6 % опитаних в загальній вибірці). Також впливовими є джерела конфліктів, що лежать поза навчальним процесом: особиста неприязнь (23,3 %), бажання самоствердитись, бути лідером (18,8%), гострі суспільно-політичні проблеми (15,3 %).

Рівень індивідуальної конфліктності студентів було підраховано як суму оцінок 3 та 4 питань анкети. Ми провели порівняльний аналіз залученості в конфліктні ситуації – див. таблицю 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз залученості студентів в конфліктні ситуації

	Середні значення в групах					ANOVA, F	знач-ть
	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5-6 рік		
Денна форма (N=93)	10,11	9,97	8,41	7,45	5,56	4,36	0,002
Заочна форма (N=83)	9,25	9,55	8,71	8,03	6,15	1,52	0,198
t-критерій	1,66	0,86	0,72	0,71	1,00		
значимість	0,18	0,39	0,47	0,48	0,32		

Отже існують статистично достовірні відмінності між вираженістю конфліктів на різних курсах навчання, що відображають динаміку розвитку міжособистісних стосунків у студентських групах. Динаміка зниження рівня конфліктності студентів стаціонару відповідає відомим стадіям розвитку групи: становлення, конфліктного періоду (незадоволення, змагання та критики), нормотворення, коли розвивається рольова структура групи, зростає згуртованість і підтримка, після чого наступає активна ділова взаємодія [3].

Висновки. Активна навчальна взаємодія студентів сприяє виникненню міжособистісних конфліктів на початку навчання та їх нейтралізації на старших курсах, що свідчить про адаптацію до середовища університету, формування єдиних групових норм, спільні засоби комунікації та однакове бачення шляхів досягнення поставлених завдань разом з однокласниками. Хоча на перебіг конфліктів суттєво впливають характеристики конкретної ситуації та навчального середовища, їх успішне вирішення залежить, насамперед, від психологічної зрілості його учасників. Тому перспективи подальших досліджень ми бачимо у пошуку особистісних чинників, що впливають на вирішення конфліктів у студентських групах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калаур С.М. Попередження та розв’язання конфліктів в освітньому середовищі вищих навчальних закладів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. 2010. № 3. С. 126-130.
2. Крупник І.Р. Особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Херсон, 2015. 222 с.
3. Маріна О.В. Конфлікти і шляхи їх попередження у колективі академічної групи студентів-першокурсників. Науковий вісник Донбасу. 2014. № 1(25). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN25/13.pdf>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І. Р. Крупник

ВПЛИВ МІЖПІВКУЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ НА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІВОРУКОЇ ДИТИНИ

У статті розглядаються теорії виникнення лівацтва, домінування півкуль у ліворуких та правшів, розкриваються погляди на здібності ліворуких, негативні наслідки їх перенавчання.

Ключові слова: ліворукість та праворукість; лівацтво; амбідекстерія; перенавчання; міжпівкульна асиметрія; провідна рука, побутове лівацтво.

The article deals with the modern pedagogical and psycholinguistic studies on left-handedness. It covers the theories of the origins of left-handedness, views on abilities of left-handed people, and reveals the negative consequences of their retraining.

Key words: left-handedness and right-handedness; retraining; hemispheric asymmetry, leading hand, and graphic left-handedness

Актуальність дослідження. Кількість ліворуких за останні два десятиліття в Україні зросла в чотири рази. Статистикою ще у 1980-х роках було зафіксовано 3% шульг серед новонароджених, сьогодні їх зафіксовано на 12,5 відсотка більше. І якщо праворукість завжди приймалася як норма, то ставлення до ліворуких людей було різним: від поклоніння до заборон і сенестрофобії – боязні лівої руки. Ліворукі люди складають маловивчену, але чисельну меншину. За статистичними даними сьогодні на Землі близько 600 мільйонів ліворуких людей різних національностей.

У нашому суспільстві багато років проблеми ліворуких вважалися надуманими. Ну, працюєш ти лівою рукою краще, ніж правою, – що тут такого? А насправді ігнорування лівацтва дитини може призвести до порушень фізичного і психічного здоров'я, не дає змоги розкрити здібності, виявити обдарованості, а отже, й реалізувати себе в дорослому житті. Лівацтво не забаганка і не дивацтво, а дещо інша організація роботи півкуль головного мозку. Відповідно до закону природи, у ліворуких краще розвинена права півкуля мозку, а у праворуких – ліва.

Існує три погляди на здібності ліворуких і праворуких людей. Перший базується на тому, що поведінка і нервово-психічна діяльність ліворуких гірші, ніж у праворуких. Науковці цього підходу доводять, що частота лівацтва спостерігається серед хворих епілепсією, шизофренією, спадковим алкоголізмом, а також розладами психічної діяльності. Інший підхід базується на дослідженнях рівності здібностей праворуких і ліворуких, а прихильники третього доводять, що у ліворуких спостерігаються великі адаптивні можливості, у них кращі показники роботи нервово-психічної системи і обґрунтовують це тим, що таким людям постійно доводиться пристосовуватися до "правостороннього" світу. Проте наш "праворукий" світ і далі залишається в значній мірі незручним для ліворуких. Лівші знаходяться в менш сприятливих умовах діяльності, ніж правші. І у своєму побуті, і на уроках ліворукі діти постійно стикаються з більшими чи меншими незручностями[4].

Такі науковці як В. Біанкі, Н. Брагіна, Р. Гнатюк, В.Деглін, А. Чуприков вивчали вплив функціональної асиметрії мозку на праву і ліву півкулі; особливості і потенціал ліворуких дітей досліджували О. Козинцев, А.Костецька, М. Лемак, О. Мартинюк, К. Сєдов, Л. Туріщева, Л. Шкарбан, Л. Шкелебей; вивченню емоційно – вольової сфери ліворуких дітей присвячені праці Л.Батова, Р. Девідсона, Т. Доброхотової, Е. Хомської.

Мета статті – розкрити вплив міжпівкульної асиметрії мозку на особливості розвитку ліворукої дитини

З давніх часів люди почали задумуватися, як саме працює організм людини, чому природа зробила людину саме такою? На теперішній час вже розв'язано багато питань, але одна із таємниць залишається відкритою – це функціонування нервової системи людини,

зокрема головного мозку. Існували погляди, що півкулі головного мозку не залежні, кожна працює сама по собі, але вчені довели, що півкулі головного мозку тісно зв'язані між собою. Також у результаті тривалих експериментальних досліджень було доведено, що якщо порушується одна з півкуль, інша продовжує роботу. Пізніше вчені ввели нове поняття – функціональна асиметрія мозку і виявили, що у одних людей краще розвинена одна півкуля, а в інших – друга [3].

У сучасному світі людей поділяють на правшів і лівшів. Якщо переважає права півкуля – людина лівша, якщо домінує ліва півкуля – правша. Але є люди з однаково розвиненими півкулями – це амбідекстри, у людей амбісіністрів обидві півкулі слабо розвинені.

Кожна півкуля має свої властивості: права півкуля схильна до узагальнення, синтезу, вона оперує більш конкретними образами, ніж знаками, забезпечує цілісність сприйняття, відповідає за просторово-образне мислення; ліва півкуля здатна аналізувати предмети і явища, виокремлювати їх, розподіляти на окремі елементи та складати логічні ланцюги, відповідає за читання, рахування, мовлення [1].

Декілька років назад, праву півкулю людського мозку нейрофізіологи вважали неробою і "трутнем". Але вони й дослідчили, що права півкуля не байдикує, а є "мовчазним помічником". Першою спеціалізованою функцією, що виявили у правій півкулі, була функція стримування домінуючої півкулі. Наприклад, якщо права півкуля порушується, то людина стає балакучою, мовлення людини набуває яскравих відтінків, людина оперує красивими словами, фразами. Але поряд з цим втрачається мелодика і ритм звуків, голос стає глухим, сиплим, сприймаються тільки звуки людського мовлення, а все інше перестає хвилювати, здається одноманітним і нецікавим: курликання журавлів, гуркотіння весняного грому, радісний сміх дитини, різнобарв'я навколишньої природи втрачає свою привабливість, світло музичних творів, бо всі ці властивості притаманні лише правій півкулі [4].

Асиметрична функціональність двох півкуль дозволяє людині бачити світ з двох точок зору, пізнавати його, використовуючи не тільки мовлення, а і інтуїцією, ніби породжує в корі головного мозку двох співрозмовників і створює фізіологічну основу для творчості

Потрібно розуміти, що лівацьтво це – індивідуальний варіант норми і ліворукі діти розвиваються абсолютно за іншими законами. Наприклад, серед лівшів багато тугодумів, і результати довготривалих міркувань бувають оригінальними, "чудакуватими". У літературі часто згадується деяка тупуватість, якою начебто відзначався Ейнштейн у шкільні роки. Майбутнього творця теорії відносності записали до розумово відсталих, тому що йому не вдалося швидко сприйняти і усвідомити інформацію. Математика давалася йому дуже важко. А у правшів інші складності: жорсткі зв'язки між правою і лівою півкулями залишають мало шансів на свободу творчості та різновиди діяльності [2].

В Україні виросло перше покоління ліворуких людей. Їм зараз близько 30-ти років і це ті українці, яких не переучували писати правою рукою. Досвід переучування лівшів нещодавно був вельми поширений у вітчизняній системі освіти. І лише у 80-ті роки минулого століття українські вчені засвідчили, що чинник насильницького переучування ліворуких дітей негативно впливає на розвиток дитини. Надалі в неї можуть виникати проблеми з концентрацією уваги, пам'яттю, читанням, письмом і навіть вимовою, знижується самооцінка. Відбувається це внаслідок надмірних і невинуватих перевантажень півкулі мозку, яка за своєю природою не є домінуючою [5].

Вчителі початкових класів знають, що ліворуких учнів перенавчати не можна, бо вони особливо вразливі і тривожні, примус може спричинити серйозний стрес, але вчителям рідко коли спадає на думку: а чи відсутність заборони перенавчання – все, що потрібно таким учням? Як почувуються у школі ті діти, для кого "ліве та праве помінялося місцями"? Окрім усвідомлення негативних наслідків перенавчання, сам процес навчання ліворуких так і залишається не адаптованим: відсутні спеціальні зошити для ліворуких, освітлення класу і розміщення столів пристосоване для праворукої більшості, при цьому число ліворуких

поступово збільшується. Отже, проблема лівацтва залишає широке поле для нових наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Довгань О. Теоретичні аспекти амбідекстрії та ліворукості учнів початкових класів / Довгань О. // Педагогічна освіта : теорія і практика: збірник наукових праць Кам'янець –Подільського національного університету імені Івана Огієнка . Том 2. Випуск 26 (1–2019) – Кам'янець-Подільськ, 2019. –С. 243-248.
2. Козинець О.В. Сучасні дослідження ліворукості в педагогіці та психолінгвістиці / О.В. Козинець // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць № . – Вип. 17. –Київ , 2011. – С. 92-95
3. Мартинюк О. Сучасні підходи до організації навчання та виховання ліворуких дітей / О. Мартинюк // Початкова школа. – 2014. – № 7. – С. 53-56
4. Тимофійчук І. Навіщо нам дві півкулі [Електронний ресурс] Режим доступу: https://molbuk.ua/vashe_zdorovya/p_zdorovya/74543-navischo-nam-dvi-pivkuli.html
5. Шкарбан Л. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості / Л. В. Шкарбан // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Випуск 9. – Умань, 2014. – С. 81– 87.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.О. Федорова

УДК 159.9.

Погорєлова А.О.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТРЕСУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті висвітлені особливості переживання стресу та стресостійкості у дітей підліткового віку, стресори та основні стратегії подолання стресу.

Ключові слова: стресостійкість, стресор, стратегії подолання стресу.

The article highlights the features of experiencing stress and stress resistance in adolescents, stressors and basic strategies for coping with stress.

Key words: stress resistance, stressor, strategies for overcoming stress.

"Я у стресі" – це фраза, яка періодично повторюється у нашому житті. Рівень стресу, який щодня переживають підлітки, описаний як у художній, так і науковій літературі. Дорослі часто недооцінюють такий рівень стресу і не завжди можуть усвідомлювати потенційні наслідки стресу для підлітків та молодих людей. Ця недостатня оцінка стресу, який переживають підлітки, може бути частково пов'язана з недостатньою обізнаністю про джерела стресу в житті підлітків, мінливою природою стресових факторів з часом, постійно мінливою складністю життя підлітків та тенденцією дорослих порівняти свої підліткові роки з досвідом інших. Фізіологічний розвиток, когнітивні відмінності, пубертатні зміни, незрілі механізми подолання, повільніше відновлення після стресових подій та відсутність досвіду в боротьбі зі стресом можуть посилити стресові події, які зазнають підлітки.

Актуальність проблеми розвитку стресостійкості школярів підліткового віку зростає з різних причин, серед яких такі: наявність складних вікових проблем у підлітків (нові відносини з дорослими і однолітками, особливо Я-концепції, підлітковий пубертат), відсутність в навчальній програмі занять з профілактики стресових станів школярів і формування стресостійкості як необхідного компонента їх здоров'я.

Підліток стикається з багатою кількістю проблем, негативний вплив яких призводить до виникнення стресового стану. Також появі стресу сприяють проблеми у родині (сімейні конфлікти, батьківська жорстокість і т. д.) [1; 3].

Поняття стресостійкості отримало в науковій літературі досить широке висвітлення. Під стресостійкість різними дослідниками розуміється як здатність до стабільної емоційної або психічної стійкості (Зільберман П. Б., Левітів Н. Д., Марищук В. Л., Норакидзе В. Г., Рейковський Я), як надситуативна (Петровський В. А.) або пошукова активність (Міхеєва Н. Ф.), як витривалість, життєстійкість (Кобаса С., Мадді С.). Це здатність емоційно збудженої людини зберігати певну спрямованість своїх дій, адекватне функціонування та контроль над вираженням емоцій [2].

Проблема стресостійкості учнів підліткового віку є маловивченою проблемою, хоча деякі її аспекти відображені в роботах ряду авторів (Андрєєва І. А., Анохіна П. К., Волосовцева В. В., Макаді Л., Семеновских Т. В., та ін.).

Метою статті було дослідити стресостійкість, стресори та виокремити можливі стратегії стресостійкості. На думку К. Лей (2002), підлітки "можуть переживати цілий спектр стресів, починаючи від звичайних і закінчуючи важкими". Стрес асоціюється з різноманітними способами поведінки з високим ризиком, включаючи куріння, самогубства, депресію, зловживання наркотиками, поведінкові проблеми та участь у високоризикованих сексуальних ситуаціях (Адлер А., Гудман П., Долан П., Кубзанська Л., Фінкельштейн Е. Б., та ін.).

Підлітковий вік характеризується бурхливим психофізіологічним розвитком і перебудовою соціальної практики дитини, що необхідно враховувати при розгляді проблеми стресостійкості. Ця проблема пов'язана зі стратегіями, які передбачають активні форми подолання стресу, які можуть бути знайдені в аналізі психічних і соціальних механізмів реагування на стресор.

В підлітковому віці діти стикаються з такими труднощами як фізіологічні зміни організму, непорозуміння з дорослими, батьками, фінансові питання, бажання автономії, труднощі у навчанні, школі. На фоні переживань підлітка щодо вищеперерахованих нюансів, будь який стрес у житті підлітка може привести до небезпечних та деструктивних наслідків.

Психодинамічна характеристика реагування на стресор. Одна з головних функцій психіки – урівноваження процесів організму при постійних змінах умов зовнішнього середовища. Розглядаючи взаємозв'язок динамічних характеристик підлітка і стресостійкість, важливо відзначити, що будь-які перетворення одночасно зачіпають соматіку і психіку людини. Підлітки з рухливістю нервових процесів і переключення відрізняються швидким реагуванням на стресор, високою працездатністю, що в цілому є індикатором високої стресостійкості. Такий тип реагування умовно можна назвати "динамічним". Саме цей тип реагування, який здійснює якісно пристосувальний ефект, створює таку систему, підкреслював П. К. Анохін, всі частини якої вступають в функціональне об'єднання на основі безперервної зворотної інформації про пристосувальний результат, і яку можна назвати "функціональною системою". Важливо враховувати думку Б. Г. Ананьєва, який підкреслював, що на основі різних типів нервової системи може бути сформований один і той же тип характеру, так само як контрастні властивості характеру можуть виявитися у людей з одним і тим же типом нервової системи. Кожну властивість темпераменту доцільно розглядати в сукупності, як динамічні характеристики, які відображаються на ступені стійкості до стресу через особистісні характеристики, що поєднують соціальні та суб'єктивні компоненти [4].

У підлітковому віці провідною є комунікативна діяльність, що відрізняється дуальністю: з одного боку підліток прагнути до відокремлення, а з іншого – до афіліації. На думку Х. Ремшидт, актуальним стає порівняння себе з однолітками, що може викликати тривожність і привести до гострих конфліктів або депресивного стану. Ряд дослідників показують, що відсутність тривожності перешкоджає формуванню соціально адекватної поведінки і провокує появу або посилення зовнішнього стресора. І, навпаки, у високотревожних людей спостерігається акцентування уваги на якості деталей, характерна

висока вимогливість до себе, що веде до завищення значущості зроблених помилок і відповідальності за них.

Підліток при виникненні проблем не може брати на себе відповідальність за прийняті рішення (найчастіше усвідомлюючи і переживаючи це), і потребує допомоги з боку дорослих. Рівень фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку обмежений рамками вікових можливостей і доступного ресурсу.

Особливості стресостійкості підлітка. Під стресостійкість підлітка ми розуміємо узагальнене властивість особистості, яке характеризує її здатність протистояти стресовим факторам протягом часу, необхідного для організації нових умов, в яких даний стресор не є загрозливим. Стресостійкість буде забезпечувати високу ефективність діяльності і збереже здоров'я підлітка, якщо той буде потенційно готовий за рахунок енергії емоційного збудження "сконструювати" за зазначений час нову діяльність і зможе надати їй домінуючий і, крім того, легітимний статус. Це здатність емоційно збудженої людини зберігати певну спрямованість своїх дій, адекватне функціонування та контроль над вираженням емоцій.

Можна виділити наступні стратегії подолання стресу.

До першого типу умовно можуть бути віднесені наступні:

1. Подолання стресу може бути виражено зміщенням емоційного сприйняття системи відносин з однолітками в сторону орієнтації на співпрацю. За рахунок розширення спілкування можлива зміна статусу підлітка. Підліток активно "приміряє" на себе різні соціальні ролі, визначає вимоги, можливості і права, властиві кожному новому образу, створює шляхи нейтралізації негативних життєвих умов через переосмислення ситуацій.
2. Конструктивна поведінка підлітка підвищує його потенціал, сприяє самоактуалізації і реалізації можливостей. Спираються конструктивні способи вирішення проблем на цілісну діяльність. Оволодіння цілісністю передбачає спільну участь у трансформації середовища підлітка і дорослого, в підтримці і своєчасного "відступу" на задній план останнього.
3. Модель пристосування середовища включає в себе різні чинники, і необхідно враховувати вагу кожного з них. Найбільш значущим соціальним фактором, що знижує інтенсивність стресора, є нормальне функціонування в соціумі і адекватна соціальна підтримка дорослих, що знижує психічну депривацію і підвищує стійкість до психологічних стресів (Д. Кассел). Для розробки моделі середового зміни необхідно зробити акцент на ресурсну насиченості середовища. Як відомо, діти, які виростили в гігієнічно бездоганною обстановці, але потребували емоційними стимулами, значно відстають у розвитку, і не мають впевненості в тому, що вони зможуть наздогнати однолітків, навіть якщо отримають ці стимули в достатку.

Висновок. Отже, після проведення аналізу поставленої в дослідженні проблеми, можна зробити висновок, що питання стресостійкості підлітків залишається без достатньої уваги з боку навчальної діяльності. Підлітковий стрес вимагає більше уваги і висвітлення у наукових роботах, що вказує на подальшу необхідність вивчення цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева И. А., Анохина С. А. Стресс в подростковом возрасте // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2006. № 4.
2. Бусыгина И. С., Распопин Е. В. Внутриличностные ресурсы стрессоустойчивости личности. // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология, 2013. Т. 6. № 2. С. 93-97.
3. Крупник І.Р. Особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Херсон, 2015. 222 с.

4. Прихожан, А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А.М. Прихожан. – Москва : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО 'МОДЭК', 2000. – 304 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Р. Крупник

УДК 159.942.5

Присяжнюк О. В.

ВПЛИВ ПОЧУТТЯ ОБРАЗИ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

У цій статті висвітлюється негативний вплив почуття образи на психологічне здоров'я людини.

Ключові слова: образа, образливість, шкода від почуття образи.

This article highlights the negative impact of feelings of resentment on a person's psychological health.

Key words: resentment, resentment, harm from feeling resentment.

Образа – це реакція людини на щось несправедливо, як їй здається, заподіяне по відношенню до неї, а також викликані цим негативно забарвлені емоції. Включає в себе такі відчуття, як гнів до того, хто образив, та жалість до себе.

Образа виникає найчастіше у відносинах зі значущими людьми. Чим більше людина пов'язана на емоційному рівні з іншою, тим більш та людина може стати джерелом такої емоції, як образа.

На думку вченого О. Апунович, у образи є ряд психологічних функцій, наприклад: сигнальна, яка показує про порушення соціальних комунікацій; оціночна, яка показує, наскільки порушений контакт; регуляторна, яка управляє і виправляє комунікації; адаптивна, яка допомагає подолати важку ситуацію, піти від відповідальності; спонукальна, яка показує конкретний шлях до відновлення зруйнованих відносин; комунікативна, коли скривджена людина привертає увагу чи навіть співчуття оточуючих [2].

М.А. Набатова також трактує образу як "характерне емоційне переживання", як "переживання, пов'язане з несправедливістю у взаєминах між партнерами по спілкуванню" [7, с. 10]. М.А. Набатова бачить причину образи в розбіжності між тим, що ми очікуємо від людини, і її реальною поведінкою.

З.А. Агєєва в співавторстві з М.С. Гріценко в теоретичній частині свого дослідження розглядають образу як "негативне емоційне переживання", "специфічний емоційний стан" і як "реакцію на невідповідність очікуваної і реальної поведінки партнера по спілкуванню" [1, с. 19]. В емпіричній частині роботи вони отримали результати кореляційного аналізу між показниками 7 методик. Зокрема, підтверджені дані про те, що найчастіше ображаються на найближчих, а найбільш поширеними причинами образи є порушення в міжособистісних відносинах (зрада, обман, несправедливість), що образливість прямо корелює з низькою самооцінкою, високим рівнем тривожності, низькою комунікативною толерантністю, конфліктністю і агресивністю, також виявлені гендерні відмінності в переживанні образи.

Робота Н. Ю. Гусакова, містить не тільки якісний огляд всіх відомих досліджень образи, але і власну гіпотезу трактування образи як психологічного процесу [3]. На думку Н.Ю. Гусакова, образа – не просто емоційна реакція на несправедливість, але і дія, процес, а в будь-якому процесі, суб'єктом якого є людина, є мета, порядок дій і результат.

Якщо розглянути дії скривдженого в послідовності елементів, то можна виділити:

- 1) наявність мети (дії скривдженого людини не спонтанні або хаотичні, а цілком послідовні і логічні);
- 2) наявність у скривдженого цінності себе для себе (ідеї власної гідності);
- 3) наявність у картині світу скривдженого ідеї справедливості / несправедливості;

4) наявність несправедливої (образливої) дії; 5) усвідомлення факту несправедливої (образливої) дії; 6) реакція на образу (агресія/відхід у себе; реакція словом/ділом; вербально/невербально); 7) поведінка після образи (активна помста; загострення, поглиблення конфлікту; підігрівання образи в собі; байдужість, "забування" кривдника, пошук шляхів примирення); 8) завершення (розрив відносин; "заморозка" конфлікту; примирення; прощення) [3, с. 28].

У центрі всього механізму образи Н.Ю. Гусаков розміщує почуття і цінність власної гідності: образа це приниження гідності людини або нереалізована потреба в його визнанні. Причому в акті образи, на думку автора, важливе не стільки реальна поведінка партнера по спілкуванню, яка, нібито, визиває негативні емоції через розбіжність з моїми очікуваннями, скільки конфлікт між моїм образом Я-очікуваного і Я-відображеного, між тим, що я є для себе до образи і що я є для себе після [3, с. 53–54].

Є. П. Ільїн у фундаментальній праці "Емоції і почуття" відносить образу до класу "фрустраційної емоції" і визначає її як "емоційну реакцію на несправедливе ставлення до себе, коли зачіпається почуття власної гідності людини, коли людина усвідомлює, що її незаслужено принижують" [4, с. 349].

Образа це стрес, а постійна образа, яку довго тримають та згадують, це стрес тривалий і стійкий, він веде до психосоматичних проявів. Тому корисно образи пробачати, або переживати їх природньо. Пробачення – це психологічне та філософське явище, яке спрямоване на процес подолання образи, як суто особистісної форми агресії, з моральної точки зору сприймається як позитивна реакція на людські провини.

Люди, які легше пробачають, або природно переживають образи, більш щасливі й здорові, ніж ті, хто довго тримає образу [5, с. 3]. Крім того, пробачення знижує стресове навантаження, підвищує оптимізм та настрій. У багатьох релігіях пробачення це акт милосердя, та головна чеснота, тому що насамперед це корисно для психічного здоров'я.

Також рекомендується очищати пам'ять від минулих образ. Наприклад, Ю. Орлов пише: "Для саногенного очищення пам'яті не потрібно намагатися забути образи, а навпаки, для акту згасання потрібно згадувати образи, але правильно і саногенним шляхом. Для цього досить в доброму стані благополуччя і спокою уявляти ситуацію образи, згадувати усе детально, усі елементи. Відтворення стану образи з повторним її багаторазовим переживанням у позитивному стані як раз і призведе до згасання емоційного заряду, пов'язаного з подібними ситуаціями" [6, с. 34].

Дуже корисно для психічного здоров'я мати постійний навик пробачати та відпускати образи. Це таке особливе вміння, яке можна сформувати, як і будь який інший навик. Для цього потрібно подолати в собі страх, біль, гіркоту та виробити емпатію до людей, які визначаються як кривдники, та вміти змінювати вектор мотивації з помсти і агресії на позитивний компроміс. Отже, для постійного навика пробачення у тому числі потрібно розвивати таку якість, як емпатію. Емпатія – це навик резонувати з почуттями іншої людини, здатність співпереживати, проявляти інтерес до її почуттів. Існує багато психологічних практик з розвитку емпатії. Наприклад, розширювати коло спілкування, вчитися розуміти людей з різних соціальних верств, уникати поспішних суджень та стереотипів. Тренуватися менш занурюватись у себе, більш звертати увагу на оточуючих, займатися волонтерською діяльністю.

Існує ще багато психологічних технік проживання образи природно. У психотерапії існує теорія "завершення гештальта". Вона говорить, що шаблони поведінки будуть кожного разу повторюватися до тих пір, поки людина не вилікується від первісної травми і не навчиться реагувати на подібні ситуації позитивно та конструктивно. Ще один навик конструктивного проживання образи це принцип усвідомленості і відповідальності. Роблячи усвідомлений вибір, людина бере на себе відповідальність за наслідки цього вибору. Все у своєму житті людини створює переважно сама, та сама може це міняти, це стосується у тому числі і думок, почуттів, емоцій.

Таким чином, образа – це захисна реакція на дії і слова оточуючих, але людина може керувати своєю реакцією на ці слова і вчинки людей. І це тільки вибір людини, в якій емоції перебувати. Вона сама вирішує – ображатися чи ні, бути в емоціях, які руйнують і викликають різні хвороби або перебувати принаймні в нейтральному стані та відчувати радість, щастя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеева З. А., Гриценко М. С. Социально-психологическая природа и феноменология обидчивости // Вестник Ивановского государственного университета. Серия "Естественные, общественные науки". – 2009. – Вып. 1. Педагогика. Психология. Социальная работа. – С. 19–23.
2. Апуневич О. А. Коррекция обиды и обидчивости в подростковом возрасте // Психологическая коррекция как фактор обеспечения безопасности развития личности. – Череповец: Издательство ЧГУ, 2011. – С. 44–95.
3. Гусаков Н. Ю. Обида: психогенез деструктивного поведения. – Йошкар-Ола: МарГУ, 2010. – 123 с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.
5. Набатова М. А. Социально-педагогическая помощь младшим школьникам в преодолении обид: автореф. дис. канд. пед. наук. – Кострома, 2005. – 19 с.
6. Орлов Ю. М. Обида. Вина. – М.: Слайдинг, 2004. – 96 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.Є. Блинова

УДК 159.9.

Присяжнюк С.О.

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ, ПРИВАБЛИВІСТЬ ТА НЕБЕЗПЕКА

У статті висвітлюється негативна сторона перфекціонізму, його генезис, та способи як його уникнути.

Ключові слова: перфекціонізм, деструктивний перфекціонізм, психологічні розлади.

The article highlights the negative side of perfectionism, its genesis, and ways to avoid it.

Key words: perfectionism, destructive perfectionism, psychological disorders.

У нашому суспільстві склався позитивний образ такого явища як перфекціонізм. Перфекціонізм виступає як еталон, як те, до чого потрібно прагнути. Успіхи, досягнення, ідеали, високі оцінки, грамоти, медалі – це все дуже мотивуюче і грає велику роль в професійному, і не тільки, успіху. Але є негативна сторона цього явища, про яку все частіше пишуть вчені психологи. Виявлено, що перфекціонізм, як прагнення до ідеалу, дуже часто веде до психологічних проблем, таких як вигоряння, прокрастинація, хандра, депресії і навіть психічні розлади. Вчений Д. Хамачек пише також і про позитивні властивості здорового перфекціонізму [4]. Він відрізняється від невротичного тим, що прагнення до ідеалу виступає як конструктивне явище, мотивуюче, надихаюче, що приносить задоволення від самого процесу прагнення. Тому перфекціонізм умовно розділений на два види здоровий і невротичний. Але навіть і здоровий перфекціонізм має дуже багато шансів перерости в невротичний, на думку вчених, в цьому і полягає небезпека цього явища [1]. При невротичному перфекціонізму людина сама себе встановлює високі вимоги і важкодоступні цілі і його гонитва за ідеалом перетворюється в самокатування:

- розчарування від невдачі веде до депресії, зниження самооцінки ("Я невдаха, я недостойний успіху");
- нездорова самокритика, почуття провини не дають радіти досягненням, людина постійно незадоволена собою;

- максималізм, принцип "все або нічого" змушує відмовлятися від багатьох справ; страх невдачі змушує уникати ситуацій, де можуть проявитися недосконалості;
- надмірна скрупульозність, дріб'язковість, увага до деталей віднімають багато часу;
- робота, супутник життя, які не вписуються в вигадані стандарти, потрапляють в розряд "недостойних" – у людини не складається кар'єра, руйнується особисте життя.

Перфекціонізм починає формуватися дуже рано, частіше ще в молодшому шкільному віці і навіть раніше. Вирішальними в її виникненні виступає сімейне виховання. Вчений Д. Хамачек відзначає, що невротичний перфекціонізм має коріння з дитинства, з досвіду взаємодії з батьками, чия любов залежить від результатів діяльності дитини [4]. Дитина прагне стати досконалою для таких батьків, щоб уникнути несхвалення, та також для того, щоб нарешті прийняти самого себе через надлюдські зусилля та досягнення. У таких умовах дитина усвідомлює, що тільки добре виконання чогось робить його цінним. Батьки перфекціоніста дуже критичні, вимогливі і в цілому надають дитині істотно менше турботи, доброти та підтримки. Дитина змушена бути ідеальною, щоб задовольнити батьківські очікування і уникнути критики.

Ось такі типи батьківської поведінки розвивають в дітей нездоровий перфекціонізм:

1. батьки багато вимагають від дитини, надмірно критичні;
2. батьківські вимоги надмірно високі;
3. батьківське схвалення практично відсутнє, або воно поверхнєве та умовне;
4. батьки-перфекціоністи самі є еталонами для дітей, які навчаються в них настановам і формам поведінки.

В шкільному віці на перший план виходить проблема запобігання перфекціонізму, тобто формування здорової мотивації і самооцінки. Перш за все педагогам і батькам не слід завищувати рівень домагань дитини, ставити перед ним непосильні завдання, пише вчений С. Степанов [3]. Це особливо актуально при засиллі всіляких ненаукових посібників типу "Як виховати генія", "Як прищепити дитині енциклопедичні знання" і т. п. Батьки, натхнені такими "навчаннями", починають вимагати від дитини ознаки геніальності та енциклопедичної ерудиції. Не слід також робити некоректні порівняння дитини з однолітками та слід роз'яснювати дитині, що неможливо в усьому перевершити всіх. Важливо також не ототожнювати невдачу в якійсь справі з особистісними вадами дитини. Від невдач не застрахований ніхто, вони – невід'ємний елемент будь-якої активності, в тому числі і навчальної діяльності. Важливо навчитися розцінювати невдачу як вказівку на неприйнятність деякого рішення і необхідність пошуку іншого, а не невірна, негідна дія, пише вчений С. Степанов [3].

З огляду на все це, дуже корисними будуть рекомендації як приборкати перфекціонізм. Для цього підійдуть такі рекомендації, наприклад:

1. Вибирати час щоб подумати, чому постійно йде недовіра до себе, страх помилок. Корисно подумати та проаналізувати, наскільки страхи реальні, чи не є вони (хоча б частково) плодом власних фантазій. Наскільки критичні помилки. Намагатися робити тільки те, що під силу.
2. Давати собі право бути недосконалим у праці. Усвідомлювати, що можливо не дуже ідеальна робота, закінчена сьогодні, все ж таки краща за досконалу роботу, що відкладається та можливо і не закінчиться ніколи, бо зворотна сторона перфекціонізму це прокрастинація.
3. Перед початком кожної більш-менш значної справи проводити невелику підготовчу роботу. Оцінювати, для чого потрібна ця робота, що буде залежати від результатів її виконання. Вирішувати скільки часу і сил можна їй віддати, виходячи з її реальної значущості у житті.
4. Якщо ніяк не виходє приступити до якоїсь справи через острах, що щось буде погано, відповідати на питання: а що страшного станеться, якщо не вийде?
5. Усвідомлювати, що не помиляється той, хто нічого не робить. Конструктивно сприймати критику: критика - це прояв інтересу до роботи.

Отже висновок цієї статті: перфекціонізм швидше шкідливий, ніж корисний, бо навіть здоровий конструктивний перфекціонізм має властивість переходити в деструктивний невротичний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаранян Н., Холмгорова А., Юдеева Т. Перфекціонізм, депресія і тривога. // Московський психотерапевтичний журнал. 2001. № 4. С. 18-48.
2. Ільїн Є. П. Трудоголізм, перфекціонізм, лінь. // Видавничий дім "Пітер", мар. 16, 2011. С. 92-95.
3. Спепанов С.С. Популярна психологічна енциклопедія // 2005. С. 483
4. Хамачек Д. Психодинаміка нормального та невротичного перфекціонізму // Психологія. 1978. № 15 С. 27-33.
5. Ясна В.А., Еніколопов С.Н. Перфекціонізм: історія Вивчення та сучасний стан проблеми // Питання психології. 2007. № 4. С. 157-166.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І. Р. Крупник

УДК 303.02; 264.02

Прошенко В.П.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У статті розкриваються результати дослідження стану соціального капіталу населення України в цілому й окремих вразливих груп. Доведена необхідність створення умов у громаді для формування й розвитку соціального капіталу мешканців.

Ключові слова: соціальний капітал, довіра, солідарність, кооперація, готовність до співпраці, соціальні мережі

The article deals with the results of research of the state of social capital of the population of Ukraine as a whole and of individual vulnerable groups. The necessity of creating conditions in the territorial community for the formation and development of the social capital of residents has been proved.

Keywords: social capital, trust, solidarity, cooperation, willingness to cooperate, social networks

Приналежність людини до різних спільнот, довіра до них і участь у спільних справах утворюють специфічний нематеріальний чинник соціального розвитку – соціальний капітал. Чинником його розвитку, насамперед, є комунікації між різними суб'єктами, які здійснюються на основі спільної мети чи цінностей. У свою чергу, стан соціального капіталу у суспільстві впливає на характер взаємодії між людьми, їх спілкування.

Мета статті: встановлення стану розвитку соціального капіталу в Україні. З урахуванням відносної новизни проблеми для українського суспільства, а також наявності методичних і організаційних обмежень, предметом аналізу ми зробили результати репрезентативних всеукраїнських досліджень.

Рівень довіри населення України, до соціальних структур, покликаних забезпечувати соціальну безпеку, порядок і підтримку дозволяє з'ясувати дослідження, проведене Інститутом соціології НАН України (2012). Населення виявило різний рівень довіри до соціальних інститутів і осіб. Можна констатувати зневіреність у міліції (63%), прокуратурі (67%), уряді (68%), політичних партіях (70%), Верховній Раді (72%). Значно більше люди довіряють колегам по роботі (49,5%), сусідам (49, 1%), співвітчизникам (43%), церкви (52%). Незначним залишається рівень довіри до ЗМІ (29,9%), армії (27,7%), місцевих органів

влади (15,8%), Президента (15,3%), профспілок (14,8%), підприємців (14,5%). 57% населення висловили згоду із твердженням "Нікому не довіряти – найбезпечніше [2, с. 105-107]. Розширення простору відчуження між людиною і суспільством є небезпечним. Причиною є недостатня увага держави до створення умов формування соціального капіталу, солідаризації різних груп суспільства, укріплення цілісності суспільного організму.

Для оцінки стану соціального капіталу й умов його розвитку Асоціацією сприяння самоорганізації населення проведено комплексне міжрегіональне дослідження у 25 регіонах України (в обласних центрах, в містах Краматорськ, Сєвєродонецьк та у 24 ОТГ – в кожній області по одній) Застосовано метод випадкової вибірки. Проаналізовано умови формування соціального капіталу, створених на усіх рівнях влади [4]. Для оцінки соціального капіталу використані такі критерії: довіра та соціальна залученість (участь у колективних діях, створення груп і мереж, інформування та комунікації). Ознаками наявності соціального капіталу є активність мешканців та їхня участь у суспільному житті (у тому числі у складі об'єднань), готовність до співпраці; ставлення громадян, ПГС, органів влади одне до одного, характер взаємовідносин між ними: рівень довіри, солідарності; усвідомлення членами спільнот своєї відповідальності за стан справ у своїй громаді, країні в цілому.

Для аналізу дослідниками використано інтерв'ю із 74 експертами – представниками органів місцевого самоврядування, лідерами громадських організацій, експертами національного рівня; дані Держстату й Держреєстру громадських формувань; відповіді органів влади на інформаційні запити та звернення дослідників та громадян; офіційні сайти ОМС на предмет наявності повноти інформації, що міститься на них, та доступності для громадськості; соціальні мережі (facebook) і онлайн-інструменти для аналізу; оприлюднена на офіційних сайтах органів влади інформація про склад і діяльність консультативно-дорадчих органів, НПА, що регулюють їх діяльність, проведені ними заходи; результати соціальних досліджень, які проводились Інститутом, Асоціацією, партнерськими й іншими організаціями (2014-2017); результати проведених у країнах Європи досліджень з питань формування соціального капіталу. Дослідження відбувалось у липні-вересні 2017. Воно дозволило з'ясувати, що в більшості областей у сферах міжлюдських і владно-громадських відносин не створено належних умов для формування й розвитку соціального капіталу. Зокрема [4]:

- належним чином не забезпечено відкритість діяльності органів влади й посадових осіб (про це свідчить відсутність систематичного й достатнього інформування громади про прийняті владою рішення, а також хід виконання прийнятих; наявність застарілої інформації на офіційних сайтах, відсутність суспільно важливих документів; майже не працює механізм вільного доступу представників громадськості на сесії облради, засідання комісій, різні наради; більшість органів влади не додержується вимог щодо регулярної звітності керівників, не завжди реагують на звернення громадян); усе це обмежує можливості комунікації влади з громадою;
- слабким і нерегулярним є зворотний зв'язок "громадськість-влада"; він обмежується зверненнями громадян поштою, через "гарячі лінії", через особисті звернення до керівників, нерегулярними консультаціями з громадськістю; за результатами звернень не приймаються системні рішення, вони не узагальнюються, архіви не оприлюднюються; органами влади на застосовуються соціологічні дослідження як інструмент вивчення громадської думки, не аналізуються публікації у ЗМІ та мережі інтернат з питань з розвитку соціального капіталу;
- знижений рівень співпраці органів влади і громадських організацій, майже не створюються умови для діяльності громадських і благодійних організацій, органів самоорганізації населення; зменшено кількість нежитлових приміщень, які виділяються їм на пільгових умовах; недостатньо використовуються конкурсні механізми підтримки проектів НДО, а також механізм соціального замовлення;
- відсутність залучення громадськості до формування та реалізації місцевої політики; насамперед це пов'язано з недосконалістю організаційно-правових актів; вони

скоріше мають декларативний характер, не містять механізму стимулювання громадян до участі у процесах підготовки, прийняття та реалізації рішень.

Представники органів влади й недержавних організацій не підготовлені до використання механізмів співпраці влади і громадськості, відсутні програми навчання (не мають системного характеру, охоплюють незначне коло осіб)

Автори дослідження прийшли до висновку, що створені у 2012 році в Україні "організаційно-правові умови для формування і розвитку соціального капіталу неповною мірою відповідають сучасним державним пріоритетам та суспільним очікуванням" [4].

Певна частина досліджень соціального капіталу присвячена вимірюванню рівня його розвитку у вразливих груп населення.

Н. Гордієнко доводить зростання значення соціального капіталу у підготовці вихованців інтернатних закладів до майбутнього самостійного життя. Емпіричне дослідження соціального капіталу вихованців інтернатів України проводилося у 2014 р.; було опитано 634 учні 8-11 класів із 14 закладів, які представляють різні регіони. Із загальної кількості опитаних для подальшого емпіричного аналізу було обрано дві категорії: дітей-сиріт і дітей з інвалідністю, які, насамперед, потребують соціального захисту. Як показники соціального капіталу вихованців інтернатних закладів обрано: ціннісні орієнтації, довіра до оточуючих, суб'єктивні оцінки ролі інтернату в їхньому житті, навчальна успішність, рівень матеріальної забезпеченості сім'ї, готовність до самостійного життя та плани на майбутнє. Дослідження дозволило автору зробити висновки [1, с. 54-55]:

1. у ціннісних орієнтаціях респондентів є позиції, які відрізняються від цінностей інших категорій учнів інтернату (цінності сім'ї, здобуття поваги оточуючих, освіти, самореалізації, розваг), і позиції, які не відрізняються (освіта, соціальний статус, бізнес, спокійне життя, багатство, розваги);
2. показники довіри до оточуючих (членів сім'ї, учителів, однолітків своєї й протилежної статі) у дітей-сиріт є вищими, ніж у дітей-інвалідів; для перших важливим є розвиток відповідальності, самостійності, допомоги у виборі життєвого шляху, для дітей-інвалідів – розвиток організованості, дисциплінованості і самостійності; діти з інвалідністю не хочуть залишати інтернат і переходити в інклюзивну школу;
3. успішність респондентів є нижчою порівняно з іншими категоріями вихованців інтернатних закладів; за рівнем матеріальної забезпеченості сім'ї більший соціальний капітал мають діти з інвалідністю, серед яких 40,5% виховуються у відносно матеріально забезпечених сім'ях.

Емпіричні дані показали, що діти з інвалідністю і діти-сироти у меншій мірі відчувають готовність до самостійного дорослого життя по закінченню навчального закладу, ніж інші вихованці.

Ще одне дослідження було присвячене виявленню рівня соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Переїзд частини населення на інше місце проживання у зв'язку з бойовими діями на сході України вплинуло на їхній соціальний капітал. Для визначення його особливостей у ВПО проведене дослідження. Виділено критерії: кількість ресурсів соціальної мережі актора, соціальна довіра та готовність до взаємодопомоги. Вони вимірювались за допомогою інструментарію: "опитувальник вимірювання індивідуального соціального капіталу КРІКС Р. Стиллі в адаптації І.І.Семків (кількість ресурсів соціальної мережі актора), "Шкала соціальної довіри" Дж.Роттела, адаптована С.Достоваловим (соціальна довіра), методика оцінки вертикального та горизонтального індивідуалізму-колективізму В.І.Чиркова (готовність до взаємодопомоги)" [3, с. 180]. Експериментальну вибірку склали особи, які покинули місце проживання; особи, причиною переїзду яких є необхідність уникнення негативних наслідків конфлікту та тимчасової окупації; особи, переїзд яких відбувся після 2014 року. Дослідження проводилось у соціальній мережі (група "Переселенці Донбасу"); у ньому взяли участь 100 осіб, які переїхали з Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим.

Контрольну групу склали 100 осіб, які з 2014 не змінювали місце проживання (Київська, Одеська, Сумська, Полтавська області).

На основі емпіричного дослідження виявлено кореляційні плеяди у двох групах досліджуваних. Аналіз кореляційних плеяд показників соціального капіталу у двох групах досліджуваних дозволяє стверджувати, що його особливостями у ВПО є: "прямий зв'язок між показником горизонтального колективізму та дозвіллевим ресурсом; обернений зв'язок між показником горизонтального індивідуалізму й соціальною довірою; обернені зв'язки між показником вертикального колективізму та такими показниками як соціально-професійний ресурс та ресурс соціальних інститутів; значущі обернені зв'язки між показником емоційного ресурсу (особисті зв'язки з іншими людьми) та такими показниками як соціальна довіра та інституційна довіра; значущі прямі зв'язки між показником міжнародного ресурсу та показниками емоційного та соціально-професійного ресурсів. У групі ВПО готовність до взаємодопомоги пов'язана з ресурсами приватної сфери, тоді як у контрольній групі готовність до взаємодопомоги пов'язана з ресурсами публічної сфери" [так само, с. 180].

Таким чином, на основі оцінки досліджень рівня соціального капіталу, проведених різними суб'єктами в Україні у 2012-2014 роках встановлено низький рівень розвитку соціального капіталу як населення в цілому, так і вразливих груп. Водночас, загострення соціальних проблем, недостатність ресурсів зумовлює актуалізацію проблеми кооперації суб'єктів, яка може бути вирішена в контексті теорії соціального капіталу. Набуває значення соціальне партнерство як спосіб організації співпраці суб'єктів, залучених до вирішення проблем населення відповідної території (скоординовані зусилля); залучення до участі на ринку надання соціальних послуг організацій і установ різних форм власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордієнко Н.М. Соціальний капітал вихованців інтернатних навчальних закладів України // Грані. – 2018. Том 2. – № 1. – С. 46-55
2. Панькова О.В. Доверие как основа формирования социального капитала в контексте развития человеческого потенциала Украины / О. В. Панькова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – Вип. 16. – С. 101-109 . – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_15
3. Педько К.В. Особливості соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: порівняльний аналіз кореляційних плеяд //Науковий вісник Херсонського державного університету: Психологічні науки. – 2018. – Випуск 3. Том 1. – С. 180-184
4. <http://samoorg.com.ua/blog/2017/12/27/stan-sotsialnogo-kapitalu-v-gromadah-ukrayini-umovi-formuvannya-ta-rozvitku>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Копилова

УДК 159.9.

Прудська В.А.

ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ЯКІ ЧИННИКИ ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто поняття "професійне вигорання" та які чинники передують у виникненні синдрому.

Ключові слова: чинники, втома, стрес, синдром, компонент.

The article reveals the concept of "professional burnout" and what personal qualities of the teacher precede the emergence of burnout.

Key words: factors, fatigue, stress, syndrome, component.

Актуальність теми. "Наша робота – це робота серця й нервів, це буквально щоденна витрата величезних душевних сил, – писав

В. Сухомлинський, – наша робота – це повсякчасна зміна ситуацій, що викликає то посилене збудження, то гальмування" [4, с. 426].

Дійсно, проблема "вигорання" вчителів привертає все більше уваги в медичній, організаційній та спеціальній психології. Це пов'язано насамперед зі зростанням вимог до професійної діяльності. Сучасний фахівець повинен не тільки досконало знати предмет своєї роботи, володіти інформаційними технологіями, а й мати відповідні професійні якості, серед яких розвинені комунікативні здібності (навички спілкування з людьми), висока працездатність, самоконтроль та врівноваженість, активність та ініціативність, організаторські та аналітичні здібності, гнучкість тощо. Але високі вимоги які висуваються до особистості фахівця часто не відповідають умовам, у яких відбувається його діяльність (умови матеріального середовища, соціально-психологічні умови). Крім того існують особистісні якості, що роблять суб'єкта більш уразливим до синдрому "професійного вигорання". Серед них: прагнення до неодмінного успіху, гіпервідповідальність; наявність невеликої кількості інтересів крім роботи чи їхня відсутність [2, с.243-250]; переважання внутрішнього "локусу контролю", низька самооцінка, тривожність, агресивність [1, с. 99-101].

Метою даної статті є розкриття сутності проблеми "професійного вигорання" та виявити особистісні чинники, які впливають на емоційне вигорання вчителя.

Вперше термін "емоційне вигорання" запропонував Г. Фреденберг для опису станів працівників, які відчували поступове емоційне виснаження, втрату мотивації до основного виду діяльності і зниження працездатності. На відміну від професійної деформації, психічне вигорання частіше відносять до повного регресу професійного розвитку, оскільки воно охоплює особистість загалом, руйнуючи її і негативно впливаючи на ефективність трудової діяльності. Аналіз суб'єктивних відчуттів людей, що знаходяться на стадії емоційного вигорання, свідчить, що вони відрізняються від аналогічних відчуттів, пов'язаних з нормальною фізичною втомою. Явище емоційного вигорання, по-перше, безпосередньо пов'язане із професійною діяльністю, а по-друге, є незворотним і не зникає після сну та інших форм відпочинку. Психологічною наукою заперечується ототожнення зазначеного феномена з такими станами, як депресія, втома, стрес [3, с. 53-54].

На думку вчених, при виникненні синдрому професійного вигорання істотно впливають три особистісні чинники – рольовий, організаційний та особистісний, який психологи одноставно визнають ключовим.

Звісно одним з найважливіших чинників вигорання є особистісні якості. Тому для вивчення синдрому "вигорання" було проведено соціально-психологічне дослідження. У ньому взяли участь 70 вчителів з 4 шкіл району. Для дослідження використовували методику "Діагностика рівня емоційного вигорання" (В.В.Бойко). Обробку даних провели за результатами кореляційного аналізу. Отримані результати методики дали можливість зробити оцінку особливостям прояву всіх компонентів синдрому у вчителів.

Проаналізувавши загальні дані (таблиця 1), за допомогою яких можна дати оцінку рівню розвитку компонентів синдрому можна сказати, що переважною фазою професійного вигорання є симптом "резистенція" – 43,4% опитаних отримали такий результат, на другому місці отримався симптом "напруження" – 20,2% опитаних, на третьому місці симптом "виснаження" – 12,7%. З отриманих даних можна зробити висновок, що синдром "професійного вигорання" проходить саме через симптом "резистенція". Це свідчить про те, що робота містить в собі перевантажену емоціями комунікативну діяльність. Також створюють умови напруги і другий симптом – "напруження", за цих умов педагоги відчують тривожність, невдоволеність собою.

№	Компоненти синдрому	Рівні розвитку компонентів синдрому (% від загального опитування)		
		Низький	Середній	Високий
1.				
2.	Резистенція	41,7	61,9	43,4
3.	Напруження	29,3	27,3	20,2
4.	Виснаження	45,6	41,7	12,7

Отже, підсумовуючи, процитуємо поради великого вченого-науковця і, водночас, педагога-практика Василя Олександровича Сухомлинського, який звертався до своїх колег-вчителів:

- знати своє здоров'я та особливості своєї нервової системи й серця;
- уміти обачно витратити нервові сили в процесі повсякденної праці, володіти емоціями – не допускати, щоб "проросло зерно" таких негативних моментів, як похмурість, перебільшення чужих пороків, гіперболізація "ненормальних" дитячих намірів і дій [1, с. 425].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орел В.Е. Феномен "выгорания" в зарубежной психологии: эмпирические исследования и перспективы // Психологический журнал, 2001, том 22, № 1, С. 99-101.
2. Павленко В.В. Психологічний зміст синдрому "професійного вигорання" у вчителя // Актуальні проблеми психології. Том I.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, частина 7. – С.243-250.
3. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – С.53-54.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибр.тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.2 – С. 426

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Р. Крупник

УДК 159.923

Рибак В. Я.

ЧИННИКИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ-ПІДЛІТКАМИ В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

У статті розглядаються особливості взаємовідносин між батьками та дітьми підліткового віку в сучасній сім'ї та чинники, що впливають виникнення конфліктів між ними.

Ключові слова: дитячо-батьківські відносини, конфлікти, чинники конфліктів, підлітковий вік.

The article describes the features of the relationship between parents and adolescents in the modern family and the factors influencing the emergence of conflicts between them.

Key words: child-parent relationship, conflicts, conflict factors, adolescence.

Проблема конфліктів між батьками та дітьми є завжди особливо актуальною. Вплив сім'ї на дітей в підлітковому віці обумовлений, в першу чергу, завданнями формування особистості підлітка та усвідомлення ними власної ідентичності. Властивістю цього вікового

періоду є одночасна наявність двох суперечливих типів потреб: потреби в автономії від батьків і самоідентичності та потреби в підтримці і приналежності до сім'ї. Сам процес становлення автономності у осіб підліткового віку може протікати по різному, є чинники, що можуть його прискорювати, або навпаки уповільнювати. Цей процес обумовлений впливом батьківських уявлень, які наявні в сім'ї підлітка, та існуючих очікувань у батьків щодо власної дитини. Вплив сім'ї є різноплановим, може охоплювати досить різні сторони особистості підлітка (когнітивної, поведінкової, афективної) та є постійним [1, с. 119].

Взаємовідносини з батьками в підлітковому віці обумовлені значним впливом переживання нових для них почуттів, а саме: прагненнями до дорослості, самостійності та самоствердження. Для дітей підліткового віку характерно намагання відмовлятися від підвищеного нормативного контролю з боку батьків, вони перестають орієнтуватися на ідеалізовані зразки своїх батьків, починають активно відстоювати особисті права на власну самостійність, висувати особисті пропозиції щодо вирішення значної частини життєвих питань, які вирішуються у їхній сім'ї, безпосередні вимоги батьків, які стосуються змін в їх власній поведінці перестають виконувати. Намагаються різними шляхами знижувати контроль батьків та досить хворобливо реагують на обмеження їх прав як явні, так і приховані [2, с. 83].

Дослідження особливостей батьківсько-дитячих взаємин, чинників, що впливають на виникнення конфліктів в сім'ї, завжди є актуальними, особливо в сучасних умовах, коли суспільство, сім'я переживають ряд системних трансформацій, що докорінно впливають на особливості її життєдіяльності. Наявність соціально-економічної нестабільності у суспільстві в багатьох аспектах обумовлює наявність нестійкості виконання своїх функцій сім'єю, зокрема, щодо виховання підростаючого покоління.

З цією метою нами було проведено дослідження особливостей батьківсько-дитячих відносин в підлітковому віці та чинників, що впливають на виникнення конфліктів між дітьми-підлітками та батьками в сучасній сім'ї за допомогою методики "Поведінка батьків і ставлення підлітків до них" (ADOR) та методики "Дитячо-батьківські відносини підлітків" П. Трояновської [3].

Дослідження проводилося зі школярами, що навчаються в 9-10-х класах загальноосвітньої школи № 31 м. Херсон. Загальна кількість респондентів в дослідженні склала 45 осіб, віком від 14 до 16 років. З метою виявити достовірні відмінності у взаємовідносинах з батьком та матір'ю у підлітків, нами було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вимірів.

Аналізуючи отримані результати, встановлено, що матері у взаємовідносинах з донькою-підлітком більш схильні проявляти позитивне ставлення, позитивний інтерес, емоційно розуміти та співчувати, приймати своїх доньок, проявляти низький рівень ворожості, емоційну дистантність, ніж у взаємовідносинах зі своїми синами підліткового віку. У взаєминах з синами матері більш схильні надавати їм автономність, ніж з доньками. Що стосується особливостей взаємовідносин батька з дітьми-підлітками, встановлено, що для батька у взаєминах з донькою підліткового віку більш властиво проявляти піклування, емоційне тепло, позитивний інтерес, співпереживання, ніж з сином-підлітком. У взаємовідносинах з сином для батька більш характерно проявляти відгородженість, емоційну холодність, ворожість, директивність, ніж у взаєминах з донькою. Також нами було виявлено, що для взаємовідносин підлітків зі своїм батьком більш характерно наявність емоційної прохолодності, емоційної дистанції у стосунках, простежується відсутність емоційного контакту між ними, для тата більш властиво проявляти заохочення автономності у власних дітей підліткового віку, самостійності, ніж для взаємовідносин дітей-підлітків з мамою. Для матері більш властиво у взаємовідносинах з дитиною-підлітком проявляти контроль до її захоплень, інтересів, до кола друзів, розуміти з ким спілкується дитина, також матері більш схильні прислуховуватися до їх прохань та побажань підлітків, намагаються задовольняти їх потреби, ніж батько у взаємовідносинах з дітьми підліткового віку.

З метою дослідити, яким чином взаємозв'язок рівня схильності до конфліктності у підлітків (прояву не порозуміння у взаєминах з батьками, схильність до вирішення спірних питань за допомогою конфліктів) з соціальними та психологічними чинниками виникнення конфліктів в сім'ї, що проявляються у специфіці взаємовідносин між батьками та дітьми-підлітками, нами було проведено за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена аналіз отриманих результатів. Виявлено, що показник конфліктності має статистично значущі позитивні взаємозв'язки з показниками "автономність" ($r = 0,392$, при $p \leq 0,01$), "ворожість" ($r = 0,475$, при $p \leq 0,01$), "вимогливість" ($r_{\text{емп}} = 0,332$ при $p \leq 0,05$), "авторитарність" ($r_s = 0,363$ при $p \leq 0,05$), "контроль" ($r = 0,298$, при $p \leq 0,05$), "неадекватний образ дитини" ($r_s = 0,321$ при $p \leq 0,05$) та обернену залежність з показником "прийняття" ($r_s = -0,541$ при $p \leq 0,01$), "позитивний інтерес" ($r_s = -0,618$ при $p \leq 0,01$), "задоволеність потреб" ($r_s = -0,381$ при $p \leq 0,01$), "емпатія" ($r_s = -0,328$ при $p \leq 0,05$), "загальна задоволеність відносин з батьками" ($r_s = -0,638$ при $p \leq 0,01$). Отримана нами структура кореляційних зв'язків засвідчує, що виникнення високого рівня конфліктності у взаєминах між батьками та дітьми підліткового віку має зв'язок з наявністю у їхніх взаємовідносинах ворожості, відсутність тепла та поваги, існування негативного ставлення батьками до власних дитини, відсутність уваги зі сторони батьків до своїх чад, проявом завищених вимог щодо власних дітей, демонстрації у взаєминах з дитиною повної та беззаперечної влади над ними, наявність нав'язливої дрібної опіки, підвищеного контролю, обмежень, а також сформованість неадекватного образу власної дитини, не розуміння важливості та значимості її переживання, зроблених вчинків власної дитини, існуючого емоційного стану. Також слід зазначити, що наявність у взаємовідносинах батьків позитивного інтересу до дітей-підлітків незалежно від власних очікувань, що існують, та конкретних успіхів власної дитини, прийняття батьками власних дітей, демонстрація любові та уваги до них, визнавання певних прав та існування індивідуальності у дитини, готовності батьків надати емоційну підтримку власній дитині, наявність співпереживання у стосунках, відсутність негативного оцінювання, своєчасне адекватне реагування на потреби підлітка та наявність загальної задоволеності від існуючих взаємовідносин у сім'ї обумовлюють зниження прояву конфліктності в сімейних взаєминах між батьками та дітьми-підлітками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апішева А. Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками / А. Ш. Апішева // Вісник НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – Вип. 2. – С. 117-125.
2. Вітюк Н. Р. До проблеми конфліктності батьківсько-дитячої взаємодії в період підліткової кризи / Н. Р. Вітюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ. – 2007. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 79-88.
3. Ратанова Т. А. Психодиагностические методы изучения личности: учебное пособие / Т. А. Ратанова, Н. Ф. Шляхта. – М.: Флинта, 2005. – 166 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.Є. Блинова

УДК:373.2.091.12:36-051

Спірідонова О. О.

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкривається історичний аспект становлення дошкільної освіти в Україні, мета і форми дошкільної освіти, функції соціального педагога дошкільного закладу

Ключові слова: дошкільна освіта, заклади дошкільної освіти, форми дошкільної освіти, організація навчально-виховного процесу.

The article reveals the historical aspect of the formation of preschool education in Ukraine, the purpose and forms of preschool education

Key words: preschool education, preschool education institutions, forms of preschool education, organization of educational process.

В системі безперервної освіти України велике місце займає дошкільна освіта. Організація роботи в дошкільних навчальних закладах урегульовано Законом України "Про дошкільну освіту", Положенням про дошкільний навчальний заклад, програмами, що схвалені Міністерством освіти і науки України. Сьогодні в Україні розвиваються дошкільні навчальні заклади різних типів. Мережа дошкільних навчальних закладів санаторного типу розширюється, в них безкоштовно виховуються і проходять лікування діти із соматичними хворобами і діти з вадами психофізичного розвитку. На теперішній час дошкільна освіта в Україні має такі форми: групи короткотривалого перебування; групи при загальноосвітніх навчальних закладах; державні та приватні дошкільні навчальні заклади.

Мета статті – розкрити функції соціального педагога в дошкільних навчальних закладах

Історія організації дошкільного виховання в Україні була предметом спеціальних досліджень таких науковців як А. Бондаря, М. Грищенко, А. Мельниченко, С. Сірополку, Г. Ясницького. Соціально-педагогічні аспекти виховання дітей дошкільного віку досліджували Т. Алексеєнко, С. Болтівець, Варяниця, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Курінна, Т. Поніманська, І. Рогальська та ін. та ін. Дослідники розкривають зміст соціального виховання дітей дошкільного віку, наголошують на необхідності і співпраці з психологами, родинами, потребі розширення функцій дошкільного навчального закладу.

Першим, хто звернув увагу на освіту і виховання молодого покоління був Платон. Він говорив, що мета виховання – формування "і тіла, і душі найпрекраснішим". Видатний філософ, педагог зробив висновок про необхідність відкриття державних дошкільних закладів, відстоював державне суспільне виховання дітей. Запропонована ним система передбачала виховання дітей від трьох до шести років. У Стародавній Греції слово "педагог" означало дослівно "провідник дитини". Так говорили про прислугу, яка супроводжували дитину до школи, чекали її, а потім приводили назад додому. Але не всі заслуговували на спілкування з дитиною, а тільки ті, які були вірними домівці[6].

З 2000 року в нашій країні введено до кваліфікаційного переліку спеціальностей професія "соціальний педагог". У загальноосвітніх школах, у міських та обласних центрах для дітей сім'ї і молоді, у спеціальних навчально-виховних закладах з'явилися соціальні педагоги.

За наказом Міністерства освіти і науки України від 4 листопада 2010 року N1055 "Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів" було введено посаду соціального педагога до штатного розкладу дошкільних навчальних закладів, що не містять такі посади [2].

Листом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22 липня 2011 р. затверджено посади соціальних педагогів дошкільних навчальних закладів відповідальність за відпрацювання алгоритму, моделей діяльності, нормативно-правове та методичне забезпечення покладається на керівників психологічних служб. Керівникам психологічних служб необхідно запланувати позачергове навчання фахівців, призначених на посади соціальних педагогів дошкільних навчальних закладів з окресленої проблематики [3].

У дошкільному навчальному закладі соціальний педагог – це новий тип педагога. Мета його діяльності – це допомогти вихованцю зрозуміти навколишній світ, піклуватися про формування моральних цінностей, аналізувати процес розвитку дитини і формування її нахилів та здібностей.

Соціальний педагог дошкільного закладу має головне завдання – створити соціально-сприятливе середовища для кожного вихованця.

На думку А. Й. Капської "важливою сутнісною характеристикою соціально-педагогічної діяльності є її гуманістичні цінності. Вони передбачають усвідомлення соціальним педагогом цінності й неповторності життя кожної людини, її права на гідне людське життя; визнання необхідності створення оптимальних умов для її життєдіяльності й життєзабезпечення. Власне, цінності соціально-педагогічної діяльності свідчать, про її комплексний характер, гуманістичну природу і сутність" [5]. За переконаннями Рогальської І. "більшість спеціалістів, які працюють на посаді соціального педагога в дошкільних навчальних закладах, – колишні вихователі, методисти та завідувачі, скорочені з певних причин, які не мають спеціалізованої перепідготовки" [4].

За результатами її дослідження встановлено, що не всі соціальні педагоги на належному рівні володіють теоретичними знаннями, на практиці не повною мірою реалізують функції соціального педагога, не використовують новітні технології у своїй роботі щодо встановленні зв'язків із вихователями дітей та їх родинами.

О. Алеко зазначає "...на сьогодні виникає потреба в конкретизації напрямів діяльності соціального педагога в ДНЗ, розробці кваліфікаційної характеристики, змісту та форм його роботи, яка суттєво відрізняється від роботи соціального педагога в загальноосвітній школі, узагальненні існуючого передового педагогічного досвіду. Як правило, чинний стан діяльності свідчить, що посада соціального педагога є лише у великих містах. І тому, певна частина функціональних обов'язків соціального педагога додатково покладається на вихователя та інших педагогічних працівників" [1].

Аналіз нормативних документів і праць дослідників з проблем соціальної педагогіки дають підстави виокремити функції соціального педагога в дошкільному закладі:

А) експерта в постановці соціального діагнозу й визначенні методів компетентного втручання;

Б) конфліктолога, який допомагає передбачити, уникнути, а вразі потреби й вирішити конфліктні ситуації, що виникають у дітей;

В) адвоката, захисника інтересів і законних прав дитини;

Г) помічника у вирішенні проблем, який допомагає розширити компетентність і здатність власними силами вирішувати певні проблеми;

Д) соціального терапевта й наставника дітей, сім'ї, оточуючих їх людей, який турбується про здоров'я сім'ї, її моральні загальнолюдські цінності, своєчасне вирішення проблем, що виникають;

Ж) посередника, який сприяє взаєморозумінню між окремими дітьми, дорослими та їх оточенням;

З) організатора індивідуального й групового соціального виховання особистості.

Узагальнюючи зазначимо, що позиції, висвітленні у статті не вичерпують усього кола проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алеко О. Напрями роботи соціального педагога в дошкільному закладі / О. Алеко // Теорія та методика навчання і виховання. – 2011. – Вип. 29. – С. 16-22.
2. Закон України "Про дошкільну освіту" // Дошкільне виховання : бібліотечка журналу. – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 2001. – С. 4–33.
3. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від "22" липня 2011р. № 1/9-562. – 26 с
4. Рогальська І.П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05 /Умань, 2009. – 25 с.
5. Соціальна педагогіка: [підручник] /А.Й.Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с

6. Історичний аспект становлення дошкільної освіти в Україні. [Електронний ресурс] Режим доступу – www.arttobuild.ru/index.php?

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Федорова

УДК 159.9

Столярчук В.В.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ВЛАСНОЇ ТІЛЕСНОСТІ

Тіло і душа – це частини однієї системи, які постійно взаємодіють і впливають одна на одну. Тілесність – базовий процес людського буття. Тіло – інструмент для пізнання світу і самовираження душі, яка живе в цьому тілі. Через стан тіла можна дізнатися, що відбувається з психікою людини. Ставлення до власного тіла має фундаментальне значення, тому що вплинути можна лише на те, що насправді тобі належить – в першу чергу власне тіло. Прагнення залишатися здоровим, привабливим, працездатним обумовлені можливостями тіла. Подружившись із ним, особистість здатна якісно змінювати своє життя, впустити в нього благополуччя.

Body and soul are parts of one system that constantly interact and influence each other. Corporeality is the basic process of human existence. The body is a tool for knowing the world and self-expression of the soul that lives in this body. Through the state of the body you can find out what happens to the human psyche. The attitude to your own body is of fundamental importance, because we can only influence what really belongs to us – first of all our own body. The desire to stay healthy, attractive, able to work due to the capabilities of the body. Having befriended with which, a person is able to change the quality of its life and be prosperous.

З реальністю тілесного існування людина зустрічається постійно. Хоча в буденності може й не помічати свого тіла, у тілесності є багато способів виявити себе. Один з найбільш розповсюджених і не найприємніших – хвороби. "Нормальна" ж тілесність проявляється в кожному моменті нашої життєдіяльності у вигляді слабкості, втоми, або сили, збудження і т.п. Т.С. Леві пише: "тілесність – це одухотворене тіло" [2].

Як стверджує В. Летуновський, шлях до цілковитої присутності у світі починається з повноцінної присутності у своєму тілі [4].

О.Е. Газарова виділяє такий комплекс характеристик тілесності: 1) тілесність являє собою продукт взаємодії тіла і духа; 2) це видима частина душі; 3) тілесність формується з моменту зачаття до смерті; 4) механізми утворення і "склад" тілесності дуже складні; 5) тілесність виражає систему смислів людини; 6) всі складові частини тілесності конгруентні і "проростають" одна в одну [1].

Становлення тілесності відбувається в онтогенезі. Тілесність, рівень її розвитку і усвідомлення мають пряме відношення до стану фізичного і психічного здоров'я.

У психології здоров'я тілесність розглядається як ресурс багатомірного системного феномена здоров'я, яке формується на 4-х рівнях: фізіологічному, психічному, соціальному і духовному.

Почуття і тіло – основні постачальники інформації про світ і себе в ньому. Наші органи чуттів – інструменти взаємодії з оточуючим простором.

А. Менегетті робить акцент на тому, що через тілесне, чуттєве пізнання людина навчається більш тонкому сприйняттю себе і життя в цілому, так як першою реакцією на зовнішній подразник будь-якого роду є саме реакція організму. І дана реакція, перевірена свідомістю згодом, може дати більш точну інформацію, ніж коли людина спирається лише на інтелектуальне пізнання світу [5].

До тілесних здібностей (основних ресурсів тілесності) включають:

- Здатність підтримувати рівень енергії, працездатність, тонус.

- Розвинутий кінестетичний інтелект, що забезпечує здатність цілісно, гармонійно, плавно, ефективно рухатися, займати пози в просторі.
- Здатність відчувати, конгруентно інтерпретувати, усвідомлювати і вербалізувати тілесні сигнали.
- Уміння виражати через тіло актуальні емоційні стани і зчитувати такі стани у інших.
- Здатність спиратися на внутрішні відчуття, інтуїцію, підсвідомість при прийнятті рішень.
- Намір розвивати і зберігати здоровим своє тіло.
- Уміння використовувати тіло як універсальний смисловий "резонатор" як з фізичним світом, так і з соціумом, зі світом цінностей, смислів, ідей.

Для якісного функціонування будь-який інструмент потребує спеціального догляду. Потрібно бути уважним до відчуттів у власному тілі: біль, дискомфорт, напруга в певних його частинах сигналізує нам що, що енергія емоцій не знаходить виходу і накопичується, блокуючи свободу рухів.

Тіло можна читати як книгу нашого життя. Якщо дисбаланс триває довгий час, тіло деформується. Наприклад, від постійної роботи під керівництвом когось може втягуватися шия, підіймаються постійно напружені плечі, осанка порушується, якщо неправильно сидіти. У спортсменів же завдяки міцним м'язам спини і живота рівний хребет, розкрита грудна клітка, їх тіло ніби розширюється у просторі, бо регулярними тренуваннями вони прокачують через нього велику кількість енергії. Відповідним буде і самопочуття людини, самооцінка, впевненість у собі. Коли дихати на повні груди, відчувається наплив радості і спокою, вдовolenості і умиротворення. Усвідомлене дихання і пряма спина – найпростіша практика для покращення свого психофізіологічного стану.

Наше тіло – не лише вмістилище нашого розуму, волі і наших почуттів, воно саме джерело почуттів, волі і розуму. Якщо людина перемагає своє ліниве, пасивне тіло, вона змінює і свій характер. Створюючи його регулярними вправами, тренує свій дух, волю до життя. Корируючи малюнок власного тіла, ми впливаємо на свій внутрішній стан. Поставивши собі енергійну, пружну ходу, ми розвиваємо свою впевненість. Тримаючи живий, зацікавлений вираз обличчя, зберігаючи ясний погляд, ми підвищуємо рівень зібраності і мотивацію до справи.

Можливості душевного, інтелектуального і духовного розвитку залежать від можливостей тіла людини, тому потрібно з нього знімати блоки і обмеження, починати правильно рухатися, робити фізичні вправи, і вчитися розслаблятися, аби тіло поступово ставало іншим, готовим до росту душі, для відтворення нових програм.

Якщо ми хочемо розвинути особистість, починати потрібно з розвитку тіла, з любові до нього, тобто з правильно відношення до нього, з приємних і корисних дій таких як, здорове харчування, дотримання режиму дня, розминка.

А. Менегетті вважає, що по мірі відчуття свого тіла, людина навчається піклуватися про себе, що прямим і позитивним чином відображується на самооцінці, особистісному розвитку, усвідомленні свого потенціалу. Біологічне здоров'я і краса тіла не лише виражають інтенцію людини на зовнішнє благополуччя, вони ще в більшій мірі дозволяють їй заглянути у глибину своєї особистості і побачити за усім цим відношення до самого себе [5].

Можна виділити такі основні поведінкові стратегії людини по відношенню до власного тіла у повсякденному житті:

- а) недостатнє прийняття себе при досить активній позиції відносно власного тіла, що включає в себе інтенсивні тренування, проведення процедур для тіла, слідування діетам;
- б) прийняття себе і свого тіла при активній позиції у відношенні до тілесного функціонування;
- в) труднощі у взаємовідносинах з власним тілом і самоприйняттям у цілому при помірно-активній позиції по відношенню до свого тіла;
- г) високий рівень неприйняття свого тіла і особистості в цілому разом з пасивною позицією у відношенні турботи про себе.

Удосконалення свого тіла, безумовно, сприяє прийняттю своєї особистості: зростає рівень самооцінки, впевненості у собі і рівень самодостатності [6].

Однак, за наявності внутрішнього конфлікту, суб'єктивна незадоволеність своїм тілом часто являється запитом на проведення глибокої особистісної роботи. Психотерапевтичне консультування і різні види психотілесних практик допомагають на шляху самопізнання і прийняття свого тіла, звільнюють від внутрішніх конфліктів, що перешкоджають психологічному комфорту і особистісному росту людини.

Не слід ототожнювати людину з тілом, але любов до себе починається з турботи про власне тіло. Здоров'я і рухливість тіла – запорука психологічного благополуччя і відчуття повноти життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Газарова Е.Э. Тело и телесность: психологический анализ // URL: [http:// telesnost.ru/psi/telo i telesnost psihologicheskii analiz.htm](http://telesnost.ru/psi/telo_i_telesnost_psihologicheskii_analiz.htm)
2. Леви Т.С. Диагностика психологической границы личности: качественный анализ // Вопросы психологии. – 2013. – № 5. – С. 93–101.
3. Леви Т.С. Курс "Психология телесности" в профессионально-личностной подготовке психологов // Знание. Понимание. Умение. 2004. № 1.
4. Летуновский В. В. Экзистенциальная психотерапия в работе с телом // URL: <http://hpsy.ru/public/x029.htm>
5. Менегетти А. Психосоматика / Пер. с итальянского М.: БФ "Онтопсихология", 2009. – 334 с.
6. Рождественская Н.Н., Волкова О.А. Образ тела как проекция отношения к собственной личности // Психология телесности: теоретические и практические исследования. – 2009. – С. 9-12.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ф. Казібекова

УДК 159.947.5

Супрун О. Л.

МЕТОДИ КЕРУВАННЯ СПОРТИВНОЮ МОТИВАЦІЄЮ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ ДО ЗМАГАНЬ

Метою статті є висвітлення актуальної для психології спорту проблеми мотивації до спорту. Розглянуто методи спортивної мотивації та ключові теорії, що характеризують різні психологічні особливості мотивів до занять спортом. Проаналізовано психологічні особливості методів спортивного тренування в процесі підготовки спортсменів до змагань.

Ключові слова: мотив, мотивація до занять спортом, методи спортивного тренування, фізична підготовка.

The purpose of the article is to highlight the problem of motivation for sports relevant to the psychology of sports. Methods of sports motivation and key theories that characterize various psychological features of motives for sports are considered. The psychological features of sports training methods in the process of preparing athletes for competitions are analyzed.

Key words: motive, motivation to play sports, methods of sports training, physical training

Теоретичне аналізування [1, 7] дає підстави стверджувати, що доцільним є розподіл методів спортивного тренування на загально-педагогічні, специфічні та додаткові. Зауважимо, що додаткові методи є такими, що спеціально створюються до запитів тренувальної, змагальної, реабілітаційної практики [1].

Загально-педагогічні методи спрямовані на опанування знань, умінь та навиків. Вони розподіляються на методи, що забезпечують:

- сенсорну передачу та засвоєння інформації, а саме натуральний показ, демонстрування тощо;
- друковану передачу, засвоєння та відтворення інформації, тобто робота з документальною інформацією;
- усну передачу, засвоєння та відтворення інформації, зокрема лекційного матеріалу, розповідь, пояснення тощо.

Особливими (унікальними чи специфічними) є методи, які використовуються з метою опанування руховими вміннями та навичками, а також для вдосконалення рухових навичок і розвитку фізичних якостей.

Для оволодіння руховими вміннями та навичками використовуються методи, що передбачають формування цілісної рухової навички (цілісні вправи), а також методи, що передбачають формування цілісного рухового навичку, мається на увазі рухового комплексу за частинам з наступним їх з'єднанням в одне ціле. У такому випадку застосовують розчленовані вправи [1].

Для вдосконалення рухових навиків і розвитку фізичних якостей використовуються методи, які передбачають точне нормування та регулювання навантаження під час виконання вправи: рівномірне, перемінне, повторне, інтервальне та колове тренування.

У психології спорту можуть бути використані і використовуються методи загальної, соціальної, вікової, педагогічної психології: спостереження, експеримент, тестування, моделювання ігрових ситуацій, профілактична бесіда, опитування, моделювання та ін.

Зауважимо, що процес підготовки спортсменів на факультеті фізичного виховання та спорту – це інтелектуальна, творча діяльність, спрямована на здобуття рівня вищої освіти – бакалавр, яка організована у закладі вищої освіти. Зі спортивною діяльністю поєднана освітня діяльність, яка передбачає систему науково-методичних, психолого-педагогічних, спортивних заходів, спрямованих на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь, компетентностей, на формування гармонійно розвиненої особистості бакалавра-вчителя фізичного виховання та бакалавра-спортсмена. Провідним видом діяльності бакалаврів, що впливає на їхній психічний розвиток – є навчально-професійна діяльність. Навчально-професійна діяльність вимагає від майбутнього фахівця високої навчальної, наукової, спортивної активності, засвоєння нових психологічних норм і критеріїв соціокультурного розвитку. Відповідно, у процесі навчально-професійної діяльності та через неї досягається основна мета підготовки бакалаврів фізичного виховання та спорту. У грамотно організованій освітніми навчально-професійній діяльності здійснюється професійне становлення бакалавра, набуття ним професійно важливих знань, умінь і навичок. У той же час навчально-професійна діяльність бакалаврів факультету фізичного виховання та спорту носить спортивний і змагальний характер, що позначається на її змістово-процесуальних особливостях. Особистісне зростання бакалавра, як фахівця, супроводжується завершенням професійного самовизначення, трансформуванням структури самосвідомості, формуванням і змістовим наповненням соціально-професійного виміру "Я-концепції". Психічні процеси і психічні стани наповнюються професійним змістом [3].

У контексті дослідження нашої проблеми, зазначимо, що основу навчально-професійної діяльності бакалавра складає його мотиваційна сфера. Ядро мотиваційної сфери становлять потреби – динамічно-активні психічні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування ("здобуття освіти" – О.Л.) і спонукають до діяльності, спрямованої на зняття цієї залежності. Відповідно потреби, опосередковані складними психологічними процесами мотивації, реалізують себе у формі мотиву поведінки [2]. Очевидно, дослідження динамічно-активних психічних станів, або як ми їх визначили – мотиваційних психічних станів бакалаврів, дозволить відшукати психологічні детермінанти, що впливають на розвиток в конкретних соціокультурних умовах.

Мотиваційний психічний стан відображає загальнофункціональний рівень психічної активності людини, який залежить від змістово-процесуальних особливостей професійної діяльності, зокрема умов, динаміки, темпоритму, а також від індивідуально-психологічних особливостей людини. Мотиваційні психічні стани можуть володіти низкою класифікаційних ознак, бути короткочасними, ситуативними, стійкими, особистісними та мати ще безліч вимірів [4].

Таким чином, досягнення високих результатів у спорті певною мірою зумовлено впливом мотиваційної сфери людини [6], якісних і кількісних вимірів мотиваційних психічних станів. Мотивація є стрижневою характеристикою особистості спортсмена і запорукою досягнення професійного зростання. Реалістичні очікування [5], сформована мотивація до успіху спортсмена веде його до поставленої мети, впливає на змістові особливості всіх процесів, що протікають в організмі під час тренувальної, змагальної, відновлювальної діяльності. Тому грамотне застосування і поєднання низки методів керування спортивною мотивацією сприяє покращенню тренувального процесу спортсменів, що спонукає до отримання високих результатів під час змагань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонец В. Ф., Козак Е. Педагогические условия формирования спортивной мотивации на начальном этапе многолетней подготовки спортсменов гиревого спорта. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. № 2(4), 2016. С. 23-37.
2. Гайдук Г.А. Факторна структура мотиваційно-сміслових особливостей особистості як передумови її толерантної поведінки. Проблеми сучасної психології. Випуск 34, 2016. С. 69-79.
3. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви. Боогдан, 2013. 512 с.
4. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. К., 2005. № 5. С. 8-13.
5. Попович І. С. Соціальні очікування як регулятор соціально-психологічної реальності. Актуальні проблеми психології. К.: Фенікс. 2016. Т. 1. Вип.44. С. 138-143.
6. Попович И.С. Социальные ожидания в теориях мотивации личности. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2014. Вып. 4(20). С. 53-63.
7. Чермит К. Д. Теория и методика физической культуры: опорные схемы. М.: Советский спорт, 2005. 272 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.С. Попович

ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОГОЛОШЕННЯ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено методологічні засади оголошення надзвичайного стану в Україні. Характеризується правові підстави та умови оголошення надзвичайного стану, а також механізм реалізації правових норм компетентними органами державної влади.

Ключові слова: надзвичайний стан, надзвичайна ситуація, права людини, оголошення надзвичайного стану.

The article investigates the methodological principles of declaring a state of emergency in Ukraine. It is characterized by the legal grounds and conditions of the state of emergency, as well as the mechanism of implementation of legal norms of the competent public authorities.

Key words: state of emergency, human rights, declaration of state of emergency.

Діяльність будь-якої країни направлена на захист свого суверенітету та територіальної цілісності при цьому забезпечуючи гідні умови для життя своїм громадянам. Конституцією України гарантовано, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Особливого значення це набуває при необхідності введення надзвичайної ситуації. Держава має гарантувати особі захист у будь-якій надзвичайній ситуації, особливо коли настають неординарні життєві ситуації, коли люди у перші хвилини не мають можливості та не можуть забезпечити нормальні умови своєї діяльності.

Говорячи за Україну то її територія неодноразово потерпала від різного роду надзвичайних ситуацій. Так, найбільша трагедія, яка продовжує своє існування військові дії на сході країни-Луганська та Донецька області, нині анексовано частину території України-Крим. Залишається надзвичайною зоною – Луганська та Донецькі області, Крим, вважаються тимчасово окупованими зонами.

Словник української мови, слово "методологія" (грец. *μεθοδολογία* – учення про метод) трактує, як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності. Основу методології складає мислення й світогляд як операційне середовище самодисципліни та роботи з інформацією, моделями, алгоритмами [2].

Кодексом цивільного захисту України, визначено, що надзвичайна ситуація – "це обстановка на окремі території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності". Також, цим же кодексом трактується схожий за змістом до надзвичайної ситуації, це "небезпечна подія – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків та "небезпечний чинник" – складова частина небезпечного явища (пожежа, вибух, викидання, загроза викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом),

перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини" [3].

Тобто, для визначення надзвичайної ситуації та введення її на території держави, необхідно провести певну процедуру. Оголошення відповідної адміністративної території зоною надзвичайної екологічної ситуації здійснюється шляхом підписання Указу Президента України за ініціативою Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України, який в свою чергу затверджується Верховною Радою України. Подальша процедура передбачає затвердження Указу про оголошення окремої території зоною надзвичайної екологічної ситуації Парламентом в період до двох днів, з моменту внесення звернення Голови держави. Протягом цього ж терміну, відповідно до ст. 83 Конституції України Верховна Рада України збирається без скликання і голосує відповідно до звернення. Зроблено акцент на необхідності невідкладного доведення до відома Парламенту Президентом держави факту видання указу про введення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації.

В Указі чітко прописуються обставини, територіальні розміри з чітким вказанням назви місцевості, розписуються заходи які допускаються на її території, які повністю або частково забороняються та строки дії таких заборон, все це спрямовується щоб недопустити та попередити людські втрати, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації тощо.

Обов'язковою складовою є те, що вказується відповідний орган який несе повну відповідальність за виконання цього указу. Як, приклад, Указом Президента №1692 від 03.12.2005 році "Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим" на території України надзвичайний стан вводився в Автономній Республіці Крим, у зв'язку із захворювання птаці високопатогенним грипом, що створило загрозу життю і здоров'ю населення.

Слід зазначити, що введення надзвичайного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поведіння або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії.

Виходячи із вищевказаного та говорячи про введення надзвичайного стану як правило у більшості випадків причиною виникнення надзвичайних ситуацій, у першу чергу є людський фактор ігнорування правил та різного роду вимог, низька дисципліна, перевищення своїх особистих сил призводить до настання надзвичайних ситуацій. Як приклад, масове вирубування лісу призвело до природної надзвичайної ситуації затоплення та буревії; недотримання виробничої дисципліни та самонадійність призвели до Чорнобильської трагедії тощо.

Таким чином, методологічною основою введення надзвичайного стану є проведення певної процедури органами державної влади та обмеження прав і свобод громадян в умовах дії надзвичайних ситуацій переслідує певні цілі, які направлені на збереження життя і здоров'я громадян, нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, недопущення випадків вандалізму, тортур тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
2. Словник української мови в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ. Наукова думка 1970 – 1980. 671 с.
3. Кодекс цивільного захисту України.URL. [https:// zakon. rada.gov. ua/laws/ show/ 5403-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text) (дата звернення 18.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Циганок

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано ключові аспекти кадрової політики в діяльності Збройних Сил України.

Ключові слова: кадрове забезпечення, військова кадрова політика, військова кадрова робота, військова кар'єра.

This article clarifies the key aspects of personnel policy in the activities of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: staffing, military personnel policy, military personnel work, military career.

Обороздатність України безпосередньо залежить від того, наскільки ефективно здійснюють свою діяльність суб'єкти, що наділяються повноваженнями стосовно публічного адміністрування в Збройних Силах України (далі – ЗСУ). Тобто, мова йде про їх професійний рівень, якщо точніше, від того, який людський потенціал. Проте, на сьогоднішній день, можна стверджувати, що система управління персоналом в нашій країні неефективна, внаслідок чого це відображається в низькому професійному рівні державної служби в цілому.

Питання кадрової політики в діяльності ЗСУ, створення професійного як офіцерського корпусу, так і інших категорій військовослужбовців, надання їм не тільки високих професійних, а й морально-психологічних якостей, приближення системи їх підготовки та проходження служби до сучасних світових та європейських стандартів залишається однією із актуальних задач загальнодержавного рівня.

Основна мета військової кадрової політики – створити сприятливі умови для служби у ЗСУ, відповідно до яких військовослужбовець мав би можливість реалізувати свої навички, потреби та інтереси, в тому числі забезпечити належний рівень бойової підготовки. На думку О.І. Сивака: "критеріями оцінки військовослужбовців є рівень освітньої підготовки, військова кваліфікація, досвід, повага і дотримання демократичних цінностей, професіоналізм, дисциплінованість, морально-психологічна стійкість" [3, с. 14].

Таким чином, питання, які стосуються військової кадрової політики, тісно переплітаються з кадровим менеджментом у системі ЗСУ. Розглянемо це питання більш детально.

Відмітимо, що реалізація сучасної кадрової політики ЗСУ передбачається великою кількістю нормативно-правових актів, проте, ключовим нормативним документом в цьому аспекті є "Концепція військової кадрової політики у Збройних Силах України на період до 2020 року" від 26 червня 2017 року № 342 (далі – Концепція), в якій вказується, що "головною метою військової кадрової політики є створення умов для гарантованого та якісного комплектування Збройних Сил персоналом, спроможним виконувати завдання за призначенням, і його ефективне використання" [2]. Відповідно до пункту 1.2 Концепції, визначено, що "Військова кадрова політика у Збройних Силах – сукупність принципів, напрямів, форм та методів діяльності органів військового управління, спрямованих на створення цілісної системи формування, підготовки, ефективного використання персоналу відповідно до потреб Збройних Сил, забезпечення потреб кожної особистості, розвитку в неї стійкої мотивації до військової служби та можливості реалізації свого потенціалу під час її проходження" [2].

Враховуючи окреслені положення, слід вказати, що формування та реалізація кадрової політики ЗСУ, яка буде ефективною – це один із найважливіших інструментів для того, щоб створити необхідну армію, яка захищатиме державний суверенітет і територіальну цілісність в повній мірі. Кадрова політика ЗСУ дозволяє сформувати наступну систему роботи з персоналом:

1. підготувати військовослужбовців-професіоналів та працівників (державних службовців) ЗСУ на усіх ланках управління за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, які здатні відмінно розв'язувати складні військово-професійні, соціально-професійні та соціально-побутові задачі в динамічних умовах, що постійно змінюються;
2. супроводжувати кар'єру кожного військовослужбовця і державних службовців, постійно підвищуючи їх кваліфікації на протязі усієї служби;
3. забезпечити належні соціальні гарантії військовослужбовців, працівників ЗСУ та членів їх сімей, а також підвищувати соціальні стандарти і престиж військової служби у ЗСУ;
4. удосконалювати систему цивільної адаптації військовослужбовців, які звільнені з військової служби у запас або у відставку, їхньої профорієнтації, перепідготовки та їх працевлаштування.

Засобом, який здійснює реалізацію державної кадрової політики покладається на кадрову роботу, яка характеризується як "діяльність органів військового управління, спрямована на реалізацію цілей і завдань військової кадрової політики стосовно добору, планування, підготовки, розстановки та раціонального використання кадрів" [2].

Серед іншого, напрямами військової кадрової роботи є такі: 1) прогнозування потреб за кадрами та планування кадрового замовлення, що необхідно для того, аби забезпечити функціонування збройної організації суспільства; 2) вивчення, відбір та кадрове забезпечення персоналу ЗСУ; 3) моніторинг штатно-посадового складу ЗСУ та розробка оптимальних рекомендацій, щоб оптимізувати кількісно-якісні характеристики з ціллю виконувати завдання стосовно забезпечення національної безпеки держави; 4) узагальнення та проведення військового моніторингу у кадровій діяльності ЗСУ, застосовуючи сучасні інформаційно-технічні технології.

Продовжуючи, зазначимо, що законодавцем також використовується поняття "персонал" як особовий склад ЗСУ та резервістів, які проходять службу у військовому резерві ЗСУ. Особовий склад ЗСУ складають військовослужбовці та працівники ЗСУ, якими виконуються покладені на них обов'язки в рамках закону.

Один із ключових чинників військової служби для окресленої категорії осіб (як за будь-якою професійною діяльністю) є фактор кар'єри. Військова кар'єра є свідомим шляхом військовослужбовця, який він реалізує через просування на посадах, з врахуванням бажання досягти запланованого ним статусу, завдяки якому буде забезпечено професійне і соціальне утвердження його як військовослужбовця згідно до рівня його кваліфікації [1, с. 177].

Отже, врахувавши ключові аспекти військової кадрової політики, а також основні задачі кадрової роботи як засобу її реалізації, можна зробити логічний висновок, що останнє у ЗСУ направлено на те, щоб забезпечити сприятливий рівень та якість кадрового забезпечення армії високопрофесійним кадровим потенціалом, який здатен вирішувати задачі, які на них покладаються.

Підсумовуючи, зазначимо, що кадрове забезпечення в діяльності Збройних Сил України – це напрям діяльності суб'єктів публічного адміністрування в зазначеній сфері, який направлений на те, щоб реалізувати цілі і ключові задачі кадрової політики з питань, які стосуються добору, планування, підготовки, розстановки та раціонального використання кадрів.

Встановлено, що ключовим засобом, який слугує для реалізації кадрової політики в діяльності Збройних Сил України є кадрова робота, ціль якої – забезпечити на певні посади необхідну кількість професійного персоналу, у якого є досвід, щоб вирішувати складні задачі оборони, зокрема: 1) розвивати оборонні можливості; 2) проводити участь у військових операціях; 3) виконувати функції з питань управління та командування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Військова служба в Україні: правове регулювання: монографія / І.Ф. Корж; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Служба безпеки України. К., 2015. 208 с.
2. Концепція військової кадрової політики у Збройних Силах України на період до 2020 року (Затверджена наказом Міністерства оборони України № 342 від 26.06.2017 р.) / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/kadrova-politika/konczepczyia-kadrovoi-politiki-v-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення: 29.09.2020).
3. Сивак О.І. Кадрова політика та її роль у реформуванні збройних сил України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Львів, 2007. 20 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Ю. Волкович**

УДК 349.41

Біжик А.В.

МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті визначено загальне поняття методу правового регулювання, його теоретичне та практичне значення в регулюванні правових відносин, види методів правового регулювання, приклади правового закріплення імперативного та диспозитивного методу правового регулювання земельних відносин у пострадянських країнах.

Ключові слова: метод правового регулювання, імперативний метод правового регулювання, диспозитивний метод правового регулювання, земельні відносини.

The article defines the general concept of the method of legal regulation, its theoretical and practical significance in the regulation of legal relations, types of methods of legal regulation, examples of legal consolidation of the imperative and dispositive method of legal regulation of land relations in post-Soviet countries.

Key words: method of legal regulation, imperative method of legal regulation, dispositive method of legal regulation, land relations.

Загальноживаним в теорії права є наступне поняття методу правового регулювання: метод правового регулювання – це система засобів і способів правового впливу на суспільні відносини. Метод правового регулювання визначає за допомогою якого комплексу юридичних засобів [1, с. 370] упорядковуються суспільні відносини.

Метою правових методів є визначення: правового статусу суб'єктів правовідносин, кола їх прав і обов'язків, переліку юридичних фактів, порядку захисту прав і інтересів учасників правовідносин [2, с. 192].

Метод правового регулювання визначає складові елементи системи права, межі правового регулювання суспільних відносин.

В основу розмежування методів правового регулювання покладені порядок визначення змісту правовідносин, рівень автономності суб'єктів правовідносин, способи захисту порушених прав, специфіка виконання обов'язків суб'єктів правовідносин.

Класична теорія права виділяє два основні методи правового регулювання: централізований (імперативний) метод і децентралізований (диспозитивний) метод. Велика частина учених-теоретиків вважають, що ці методи відносяться до так званих "основних" методів правового регулювання. Додатковими методами правового регулювання є: рекомендаційний метод, заохочувальний метод, метод переконання, примусу, заборони тощо. Деякі автори виділяють інші види методів правового регулювання (наприклад, метод раціоналізації правового регулювання (М. Долгополова) [3, с. 5]).

Імперативний метод правового регулювання відрізняється наступними ознаками:

- нерівність суб'єктів правовідносин;
- основа методу – обов'язкові приписи і заборони;
- домінує в галузях публічного права.

Диспозитивний метод правового регулювання відрізняється наступними ознаками:

- рівність суб'єктів правовідносин;
- основа – можливість суб'єктів на власний розсуд використати передбачені нормами права правомочності;
- застосовується в галузях частки права [4, с. 51].

Який з методів використовується для правового регулювання тих або інших відносин залежить від типу системи правового регулювання. Для зобов'язальної системи правового регулювання властиво використання імперативного методу так, як ця система базується на поєднанні "обов'язок – відповідальність". Для диспозитивної – диспозитивний метод правового регулювання так, як ця система базується на поєднанні "права – гарантії" [1, с. 385].

Норми земельного права у більшості своїй відносяться до диспозитивної системи правового регулювання, а тому регулюють приватноправові відносини.

Приватноправові відносини, на відміну від публічно-правових, характеризуються обмеженим втручанням держави в регулювання відносин. Тобто, правове регулювання земельних відносин спрямоване на захист інтересів громадян, приватних осіб в їх взаємовідносинах з державою, що виступає юридичною особою і з іншими приватними особами.

Слід зазначити різноманітність підходів до визначення поняття "метод земельного права", аналіз яких дозволяє визначити наступне розуміння поняття методу земельного права "це сукупність юридичних прийомів і способів впливу на учасників земельних відносин".

Земельне право не має власного, лише йому властивого методу правового регулювання, тому правове регулювання земельних відносин ґрунтується на використанні імперативного і диспозитивного методу. Взаємодія цих методів ґрунтується на головному принципі земельного законодавства "регулювання відносин по використанню і охороні земель здійснюється, виходячи з уявлень про землю як про природний об'єкт, природний ресурс і нерухоме майно" [5, с. 37].

Імперативний метод правового регулювання земельних відносин характеризується:

- економічними розрахунками і прогнозами використання землі в державі;
- особливостями надання і вилучення (викупу) землі для цілей оборони, охорони природи та інше;
- державний контроль над правильним використанням земель тощо.

Приклади імперативних правових норм в земельному законодавстві країн СНД :

1. збереження земельного фонду, поліпшення якості і підвищення родючості ґрунтів як найважливішого природного ресурсу, основи життєдіяльності громадян – ст. 2 Земельні кодекси республіки Узбекистан [6];
2. розробка і здійснення програм по охороні і поліпшенню муніципальних земель – ст. 8 Земельного кодексу Азербайджанської Республіки [7];
3. викуп земельної ділянки для державних потреб робиться в порядку, встановленому Радою Міністрів Республіки Білорусь, за його кадастровою вартістю на дату викупу – ст. 73 Кодекси республіки Білорусь про землю [8].

Диспозитивний метод правового регулювання земельних – це спосіб правового впливу, при якому суб'єктам земельних правовідносин надається свобода (власний розсуд) в реалізації своїх цілей і завдань. Підвидами диспозитивного методу правового регулювання земельних відносин є:

1. рекомендаційний метод надає можливості альтернативної поведінки суб'єкта земельних правовідносин, коли суб'єкт може вибирати спосіб своєї поведінки для досягнення поставленої мети (наприклад, "власник надає земельну ділянку у

- безвідплатне (постійне) користування або на праві оренди" – ст. 46 Земельний кодекс Республіки Вірменія [9]);
2. метод санкцій виражається в тому, що рішення про реалізацію своїх земельних повноважень суб'єкт земельних правовідносин приймає самостійно, але це рішення набуває юридичну силу лише після підтвердження його відповідним компетентним органом (наприклад, "щоб уникнути надмірного ділення земель відповідним органом виконавчої влади встановлюються правила визначення мінімальної площі земельної ділянки, яка може підлягати державній реєстрації", – ч.4 ст.5 Земельного кодексу Азербайджанської Республіки);
  3. метод делегування виражається в наданні прав і свобод суб'єктам земельних правовідносин (наприклад, "громадяни і юридичні особи здійснюють права, що належать їм, на земельні ділянки на власний розсуд, якщо інше не встановлене справжнім Кодексом, федеральними законами. Відмова громадян і юридичних осіб від здійснення прав, що належать їм, на земельні ділянки не спричиняє за собою припинення їх обов'язків, встановлених статтею 42 справжнього Кодексу, – ст. 43 Земельні кодекси РФ [10]).

Деякі учені схиляються до думки про об'єднання двох основних методів правового регулювання земельних відносин в "імперативно-диспозитивний метод". Тобто імперативний метод застосовується в частині регулювання питань, пов'язаних з діями державних органів у сфері раціонального використання земель або їх охорони, і диспозитивний метод – в регулюванні взаємодії учасників земельних відносин.

Ми вважаємо, що таке об'єднання методів правового регулювання земельних відносин не має практичного значення і не відрізняється елементом новизни в регулюванні земельних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с. 41-45.
2. Харитонов Є.О. Цивільне право України : підручник / Харитонов Є.О., Старцев О.В. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2007. – 816 с.
3. Долгополова М. В.. Актуальные проблемы предмета и метода правового регулирования: автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Долгополова Мария Владимировна; [Место защиты: С.-Петербург. гос. ун-т] – Санкт-Петербург, 2009 – Количество страниц: 26 с. Санкт-Петербург, 2009 – 26 с.
4. Нецветаев А.Г. Земельное право. Учебно-методический комплекс/ А.Г. Нецветаев. – М.: ЕАОИ, 2008 – 386 с.
5. Батычко В.Т. Земельное право в вопросах и ответах / В.Т. Батычко. – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2007. – 145 с. 68- 46.
6. Земельний кодекс Республіки Узбекистан від 30.04.1998 № 598-І [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=149947. 14
7. Земельний кодекс Азербайджанської Республіки від 16.07.1996 № 695-ІQ [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://eco.gov.az/az/435-azerbaicans-republikasinin-torpaq-mecellesi>.
8. Кодекс республіки Білорусь про землю від 23.06 2008 г. № 425-3 [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.etalonline.by/?type=text&regnum=Hk0800425#load_text_none_1_6.
9. Земельний кодекс Республіки Вірменія від 02.05.2001. № ЗР-185 [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.parliament.am/legislation.
10. Земельный кодекс Российской Федерации от 25.10.2001 № 136-ФЗ // Российская газета. – N 211-212. – 30.10.2001.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Гавловська

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглянуто та проаналізовано досвід зарубіжних країн у напрямку відповідальності медичних працівників за адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, охорона здоров'я, адміністративна відповідальність, медичний працівник.

The article considers and analyzes the experience of foreign countries in the direction of liability of medical workers for administrative offenses.

Key words: administrative offenses, experience, responsibility, medical worker.

З розвитком суспільства значної актуальності набувають питання правового забезпечення медичної діяльності. Насамперед це пов'язано з низкою причин, основною з яких може вважатись неналежний стан охорони здоров'я і, як наслідок, масова невдоволеність пацієнтів якістю та доступністю медичної допомоги. Саме через це одним із ключових кроків держави у цьому плані має стати реформування системи надання медичної допомоги, тому хотілось би проаналізувати досвід зарубіжних країн.

Аналізуючи кодекс Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення не містить адміністративних проступків у цій сфері, а за порушення законодавства в сфері охорони здоров'я населення запроваджена кримінальна відповідальність.

Досліджуючи кодекс про адміністративні правопорушення Азейбарджану, то відповідальність медичних працівників передбачена за зайняття приватною медичною практикою чи фармацевтичною діяльністю без спеціального дозволу (ліцензії), а також за зайняття народною медициною без диплома, виданого в установленому законом порядку (ст. 64) [1].

Кодекс про правопорушення Республіки Молдова передбачає закріплення складів адміністративних правопорушень в окремій главі "Правопорушення, що посягають на здоров'я населення, здоров'я особи та санітарно-епідеміологічний режим". Адміністративна відповідальність у цій сфері встановлена за "розголошення конфіденційної інформації про медичний огляд щодо виявлення інфікування вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), що викликає захворювання на СНІД, медичним персоналом або іншими особами, які в силу посадових обов'язків володіють такою інформацією" (ст. 75); "незаконне зайняття медичною й фармацевтичною діяльністю, зокрема зайняття медичною й фармацевтичною діяльністю як професією особою, яка не має належної медичної чи фармацевтичної освіти, зайняття особою, яка має дозвіл на здійснення фармацевтичної діяльності, видами діяльності, які не зазначені в ліцензії, здійснення фармацевтичної діяльності в заборонених Міністерством охорони здоров'я місцях; неналежне зберігання ліків, зберігання, застосування, рекламування та реалізацію ліків, заборонених до застосування Міністерством охорони здоров'я, з вичерпаним терміном придатності, а також без документа й/або інформації, що засвідчують якість і без найменування та адреси виробника; порушення правил виписування рецептів і відпуску ліків; виготовлення, зміну формули виготовлення, технологічного процесу, маркування ліків, іншої фармацевтичної й парафармацевтичної продукції, а також нормативно-технічної документації підприємствами, що виготовляють ліки, іншу фармацевтичну й парафармацевтичну продукцію, без відповідного дозволу Міністерством охорони здоров'я; зайняття фармацевтичною діяльністю без використання інформаційної системи обліку обороту ліків, експлуатацію цієї системи з порушенням установлених випробувань; зайняття народною медициною без наявності спеціального дозволу, виданого установленому законом порядку" (ст. 77).

Крім вище зазначеного, передбачається відповідальність за порушення законодавства про донорство крові, а саме: "розкрадання крові та її компонентів, їх ненавмисне псування,

використання донорської крові, її компонентів та отриманих із неї препаратів з метою отримання, прибутку, незаконне вивезення з країни донорської крові, її компонентів та отриманих із неї препаратів, незабезпечення зберігання донорської крові, її компонентів та отриманих із неї препаратів, умисне приховування донорів крові відомостей про перенесені захворювання" (ст. 79).

У Молдові як і в Україні, встановлена адміністративна відповідальність за порушення у сфері санітарного законодавства, а саме: "порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм під час реалізації продукції продуктів (товарів) або надання послуг споживачеві, порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм працівниками підприємств харчової галузі, невиконання в установленій строк законних розпоряджень компетентних органів про усунення порушень санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, невиконання обов'язку оприлюднення достовірної інформації про якість питної води, виробництво, зберігання перевезення й розподіл незатверджених нових видів харчових продуктів і таких, що контактують із ними, матеріалів у приміщеннях і в умовах, що не відповідають санітарним правилам" (ст. 80) [2].

Кодекс Республіки Узбекистан про адміністративну відповідальність також містить окрему главу, що має назву "Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я населення" у цій главі встановлюється відповідальність лише за "неналежне забезпечення умов безпеки медичного обстеження на ВІЛ-інфекцію/ СНІД, проведення медичних і косметичних маніпуляцій, що можуть спричинити зараження ВІЛ-інфекцією/СНІД" (ст. 59), а також за "розголошення лікарської або комерційної таємниці, інших відомостей, які можуть заподіяти моральному або матеріальну шкоду громадянину, його правам, свободам і законним інтересам" (ст. 46) [3].

Спираючись на даний аналіз адміністративно-деліктного законодавства держав пострадянського простору можна говорити про те, що в цих державах встановлена адміністративна відповідальність у сфері охорони здоров'я загалом і відповідальність медичних працівників зокрема з урахуванням особливостей побудови такої системи в рамках кожної країни. Не дивлячись на те, що основою існування адміністративної відповідальності, її розуміння є радянське адміністративно-деліктне законодавство, кожна держава намагається будувати законодавство про адміністративну відповідальність на свій розсуд, для зручності своїх громадян чим і зумовлені різні підходи до закріплення адміністративної відповідальності медичних працівників у цих державах. У більшості країн усі адміністративні правопорушення у сфері охорони здоров'я виведені в окрему главу, де серед усього масиву правопорушень є й такі, суб'єктом яких законодавець визначає медичних працівників. Наприклад в Білорусії, у цій сфері адміністративна відповідальність узагалі відсутня, проте встановлена кримінальна, що пояснюється необхідністю жорсткішого захисту охорони здоров'я кримінально-правовими заходами. У більшості держав під адміністративну відповідальність потрапляють протиправні діяння медичних працівників, пов'язані з недотриманням законодавства щодо наркотиків, крові та її компонентів, здійсненням медичної діяльності без дозволу, зайняттям народною медициною без дозволу тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс Азербайджанської Республіки про адміністративні правопорушення від 14.05.1985р. – Режим доступу: // [http : http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/az/az024ru.pdf](http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/az/az024ru.pdf).
2. Кодекс Республіки Молдова про адміністративні правопорушення від 29.03.1985р. – Режим доступу: // [http : http://ak-md.ru](http://ak-md.ru).
3. Кодекс Республіки Узбекистан об административной ответственности: Утвержден Законом Республики Узбекистан от 22.09.1994 г. – Режим доступу: // [http : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421092](https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421092).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

У статті розглянуто ключові нормативно-правові акти, якими регламентуються особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо протидії нелегальній міграції.

Ключові слова: державна прикордонна служба України, нелегальна міграція, адміністративна відповідальність.

The article considers the key regulations governing the specifics of proceedings in cases of administrative offenses to combat illegal migration.

Key words: state Border guard service of Ukraine, illegal migration, administrative liability.

В діяльності Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужби України) щодо протидії нелегальній міграції, пріоритетною формою залишається адміністративно-процесуальна. Незважаючи на умови особливого періоду, правопорушення, яким запобігає Держприкордонслужба України, в переважній більшості становлять адміністративні делікти. За останніми статистичними даними, які є у відкритих джерелах, в 2018 році в результаті діяльності означеного правоохоронного органу було складено близько 99 232 протоколів про адміністративні правопорушення, що говорить про їх збільшення, порівнюючи з попередніми роками (2017 рік – 72 146, 2016 рік – 54 493) [2, с. 4]. Зазвичай, протоколи склалися за ст. 204-1 КУпАП [1].

Цими статистичними даними засвідчується стан оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби України та виникає потреба проаналізувати питання стосовно провадження у справах про адміністративні правопорушення нелегальних мігрантів, в рамках якого здобуваються основоположні результати під час охорони державного кордону.

Правила, за якими здійснюється провадження у справах про адміністративні правопорушення, протидія яких відноситься до повноважень Держприкордонслужби України, передбачається за різними нормативно-правовими актами, призначення яких відрізняється. Безумовно, ключовим серед таких актів є КУпАП (розділи IV і V) [1].

Процесуальні дії щодо нелегальних мігрантів, які регламентуються КУпАП, підпорядковуються вирішенню загальних задач в частині законодавства про адміністративну відповідальність. У правовій доктрині на цей рахунок зазвичай акцентують увагу тільки на деякі особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення. Як приклад, виділимо думку О.І. Савченко, який з'ясував, що "провадження у справах про адміністративні делікти у сфері міграції є складовою частиною провадження про адміністративні делікти, але має свій специфічний предмет регулювання і характеризується чітко визначеним колом суб'єктів, які беруть участь у адміністративно-процесуальних відносинах" [6, с. 15]. Сформований таким чином підхід у правовій доктрині адміністративного права обумовлює теоретичне обґрунтування про загальну послідовність процесуальної діяльності у справах про адміністративні правопорушення щодо нелегальних мігрантів.

Окрім КУпАП як законодавчого акту про адміністративну відповідальність, яким передбачено попередження та штраф, норми, які також мають значення для того, щоб здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення нелегальних мігрантів, мають своє відображення і в інших нормативно-правових актах.

Наприклад, основоположний Закон України "Про Державну прикордонну службу України", яким не тільки визначаються правові основи організації та діяльності Держприкордонслужби України, її загальної структури, чисельності, функцій та

повноважень, тощо, але й і містяться правила, які мають відношення до провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо нелегальних мігрантів. Так, органи, підрозділи, військовослужбовці та працівники Держприкордонслужби України, згідно до п. 14 ч. 1 ст. 20 зазначеного Закону, вправі "здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України, стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передачу їх прикордонним органам суміжної держави, на час, необхідний для такої передачі" [3], а також відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 20 Закону, "тримати осіб, затриманих в адміністративному порядку, в спеціально обладнаних для цих цілей приміщеннях" [3]. Значимість окреслених нормативних положень у тому, що подібні правила не містяться в законодавстві про адміністративну відповідальність.

Нормативно-правові акти підзаконного рівня закріплюють правила, якими регламентується статус окремих структурних елементів Держприкордонслужби України – органів та підрозділів охорони державного кордону. Наприклад, відповідно до "Положення про відділ прикордонної служби Державної прикордонної служби України, затверджене наказом МВС України № 311 від 15 квітня 2016 року", окреслюється право начальника відділу прикордонної служби "розглядати справи про адміністративні правопорушення, розгляд яких законодавством віднесено до компетенції Держприкордонслужби, накладати стягнення або передавати справи про адміністративні правопорушення на розгляд інших уповноважених органів виконавчої влади або судів" [4]. Зазначене регламентування має вагоме значення, тому що деталізує положення процесуального законодавства, в якому лише міститься вказівка про те, що від імені органів Держприкордонслужби України розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення вправі начальники органів охорони державного кордону і Морської охорони та їх заступники [1].

До групи процесуальних актів також можна зарахувати окремий Закон України "Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень" [5]. Одне з правопорушень, яке визначено цим Законом та пов'язане з нелегальною міграцією, є "невиконання обов'язку перевірити перед початком міжнародного пасажирського перевезення наявність у пасажирів документів, необхідних для в'їзду до держави прямування, транзиту, що призвело до перевезення чи спроби перевезення пасажирів через державний кордон України без необхідних документів" (ст. 1) [5]. В цьому ж Законі визначається коло осіб органів охорони державного кордону, які уповноважені розглядати справи, застосовувати штрафи та складати адміністративні протоколи.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що особливості здійснення органами Держприкордонслужби України провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо нелегальних мігрантів, пов'язуються із дією: концептуальних актів; нормативно-правових актів, якими регламентується статус прикордонної служби та її структурних складових; процесуальних актів, якими передбачено участь прикордонної служби в частині запобігання правопорушенням. З-поміж існуючих нормативних положень, таке провадження характеризується розшуковою спрямованістю, спрощеністю та пришвидженою процесуальною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 2755-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
2. Основні результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2018 році. Київ: Адміністрація Держ. прикордон. служби України, січень, 2018. 50 с.
3. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.

4. Про затвердження Положення про відділ прикордонної служби Державної прикордонної служби України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15 квітня 2016 року № 311 / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник Верховної Ради України. 2016. № 311.
5. Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень: Закон України від 10 січня 2002 року № 2920-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 113.
6. Савченко О.І. Адміністративні делікти у сфері міграції: автореф. дис. ...канд. юрид. наук за спец. 12.00.07. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2008. 26 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 342.7

Бухтояров С.В.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

У статті розглянуто основні напрями удосконалення адміністративно-правового статусу Національної поліції України як суб'єкта, що забезпечує права і свободи дитини, тим самим, виявлено подальше проведення ефективної реалізації ювенальної політики в цьому питанні.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, права і свободи дитини, ювенальна політика.

The article considers the main directions of improving the administrative and legal status of the National Police of Ukraine as an entity that ensures the rights and freedoms of the child, thus revealing the further implementation of effective juvenile policy in this matter.

Key words: administrative and legal status, rights and freedoms of the child, juvenile policy.

Створення рекомендацій стосовно удосконалення змістовного наповнення адміністративно-правового статусу за будь-яким суб'єктом владних повноважень – це невід'ємний вектор в частині підвищення дієвості його функціонування, а також під час сприяння подальшого досягнення його цілей і розв'язання задач, що перед ним поставлені. У зв'язку з цим, встановлення напрямів удосконалення адміністративно-правового статусу Національної поліції України (далі – НП України), будучи суб'єктом, який забезпечує права і свободи дитини – в подальшому повинно значно сприяти тому, щоб проводити ефективну реалізацію ювенальної політики в нашій країні та в цілому покращити положення дітей, яке і без того, наразі має досить "пригнічене" становище [1, с. 15].

У контексті наведеного, вбачаємо за доцільне виокремити основні напрями удосконалення в розглядуваному питанні: 1) затвердження оновленого (сучасного) формату сприйняття, за яким суспільство та держава по-новому сприйматимуть права і свободи дитини, а також визнання їх встановлення як складової частини державної політики; 2) удосконалення чинної законодавчої бази України в частині функціонування НП України в цілому, та за сферою забезпечення прав і свобод дитини, зокрема; 3) подальше удосконалення засад організаційно-правового характеру, що пов'язані з діяльністю служби ювенальної превенції (далі – ЮП) як спеціально структурного органу НП України за сферою забезпечення прав і свобод дитини. Охарактеризуємо кожен з напрямів більш детально.

1. В першу чергу, зробимо акцент на загальні фактори, які, на наш погляд, негативно впливають на процес сприйняття прав і свобод дитини як суспільством, так і державою, а

саме: 1) нестабільність економічної та політичної ситуації; 2) збройний конфлікт на Сході країни; 3) декларативний характер ювенальної законодавчої бази, а також відсутність механізмів правового та фінансового спрямування, які б могли її реалізувати; 4) превалювання за діяльністю державних інституцій з прав людини підходів, за якими дитина осмислюється не як суб'єкт, а як об'єкт правовідносин; 5) ускладнений доступ дітей до правосуддя; 6) недосконала система попередження домашнього насильства над дитиною.

Отже, щоб сформувати адекватний сучасним реаліям формат сприйняття, за яким суспільство і держава "по-новому" сприйматимуть права і свободи дитини, вважаємо, що це можливо, якщо:

а) досягти мирної обстановки та злагоди в суспільстві, відновивши територіальну цілісність нашої країни та загалом припинивши збройний конфлікт на Сході України. Ніхто не буде заперечувати, що окреслені складові – це обов'язкові умови, які необхідні, аби створити передбачену Конвенцією про права дитини атмосферу, в якій царює щастя, любов і розуміння, що є потрібним для максимального і гармонічного розвитку дитини. На нашу думку, першочергово у контексті наведеного, аби досягти цього – потрібно підвищувати дієвість роботи органів державної влади та установ в частині ліквідації несприятливих наслідків збройного конфлікту та покращувати соціальний захист дітей, постраждалих від наслідків ведення воєнних дій;

б) зміцнити загальне концептуальне направлення ЮП за частиною її взаємозв'язку з правовою політикою та ідеологічними поглядами держави. В даному аспекті потрібно: 1) розробити науково обґрунтовані критерії оцінювання діяльності органів державної влади за сферою забезпечення прав і свобод дитини; 2) переглянути загальні підходи державної політики в частині дотримання гарантій прав дитини; 3) відмовитися від практики, в основі якої дитина визнається тільки як бенефіціар власних прав і свобод, але не суб'єктом, якому притаманне реальне володіння правоздатністю за окресленою сферою;

в) адаптувати принцип спеціалізації органів влади за сферою прав дитини, насамперед, через відокремлення у їх структурі підрозділів спеціалізованого типу та наділити їх відповідними повноваженнями. Персоналом даних підрозділів обов'язково має здійснюватись проходження додаткової професійної підготовки, після якої, окрім фахових навичок, можливо оволодіти спеціальною професійною компетенцією за галузями педагогіки та дитячої психології.

Враховуючи наведене, зазначимо, що формування служби ЮП, без перебільшення, можна назвати одним із перших позитивних кроків на шляху створення ефективного механізму, який би забезпечував в повному обсязі права і свободи дитини. Проте, аби ця служба ефективно функціонувала, потрібно покращувати існуючий стан нормативно-правового регулювання в частині її організації та діяльності.

2. За цим напрямом необхідно відразу зауважити, що Закон України "Про Національну поліцію" [2] та інші нормативно-правові акти – заклали фундамент організаційно-правових засад діяльності НП України за сферою забезпечення прав і свобод дитини. Однак, щоб ефективно здійснювати НП покладені на нею задачі у цій сфері, а також виконувати покладені на неї повноваження – замало тільки прописати їх за нормативним документом. Потрібно ще запровадити відповідні доповнюючі механізми, які гарантуватимуть налагоджену та дієву роботу служб і підрозділів НП України, через відповідне задоволення її матеріально-технічними, фінансовими, інформаційними та кадровими потребами. Отже, змістовне наповнення оновленого законодавства та змін до вже існуючих нормативно-правових актів підзаконного характеру повинно охоплювати практичні аспекти в діяльності НП України, а також врегулювати належним чином організаційні, цільові та компетенційні аспекти її діяльності за сферою забезпечення прав і свобод дитини.

Беручи до уваги наведене, першочерговою задачею, на нашу думку, має бути розробка та введення в законну силу Положення про Управління ЮП, а також внесення змін до "Інструкції з організації роботи підрозділів ЮП Національної поліції України" [3], змістовне наповнення яких обов'язково б охоплювало основоположні елементи адміністративно-

правового статусу служби ЮП, зокрема: 1) містило б норми стосовно цілей, засад, а також мети діяльності служби ЮП; 2) її структуру та організаційне підпорядкування; 3) спеціальні процедури, форми і методи діяльності; 4) задачі, функції, права та обов'язки, а також відповідальність її посадових осіб. Якщо вести мову за відомчу нормотворчість, то, на наш погляд, вона повинна бути націлена на: а) реалізацію прозорих та зрозумілих алгоритмів дій служб і підрозділів НП України (посадових осіб) стосовно вирішення завдань за сферою забезпечення прав і свобод дитини; б) встановлення змісту та фіксація прав і обов'язків працівників поліції за окресленою сферою; в) реалізація механізмів взаємодії служби ЮП з іншими службами та підрозділами НП України, в тому числі органами держави та місцевого самоврядування, ціль яких – виконувати покладені на них задачі у цій сфері.

3. Подальше удосконалення заключного напрямку можна пов'язати з наступними моментами:

- розширювати функції та збільшувати обсяг повноважень служби ЮП, надавши їй статус підрозділу НП України, передбачаючи спеціальну компетенцію за сферою прав дитини (підрозділ спеціальної поліції) та, відповідно, розширити статус Управління ЮП, зробивши його окремим департаментом НП України;
- встановити штатну чисельність працівників підрозділів ЮП згідно до прийнятих за більшою частиною зарубіжних країн норм (в яких розрахунок виходить з 1 працівника на 2 тис. дітей);
- розробити та удосконалити нові кадрові стандарти для підрозділів ЮП, насамперед, шляхом додержання передбачених кваліфікаційних вимог до працівників щодо професійних знань за сферою юриспруденції, дитячої психології, тощо; володіння законодавчою базою; володіння морально-етичними якостями; уміння здійснювати аналіз ситуації, перебуваючи у середовищі дитини; уміння взаємодіяти з іншими суб'єктами, які теж забезпечують права і свободи дитини;
- оптимізувати програми в частині підготовки спеціалістів для підрозділів ЮП [4, с. 120].

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянувши основні напрями удосконалення адміністративно-правового статусу НП України як суб'єкта, що забезпечує прав і свободи дитини, виявлено, що подальша його оптимізація має здійснюватися саме через прийняття нових та шляхом удосконалення існуючих законодавчих актів, однак, не потрібно забувати про реалізацію належних механізмів в цьому питанні, щоб зміни могли працювати на практиці, а не бути прописаними тільки на "папері".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оніщенко Н.М. Права і свободи дитини: вступ до проблеми. Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 13–17.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40(41). Ст. 379.
3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 року № 1044 / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник Верховної Ради України. 2017. № 1044.
4. Семерак О.С., Семерак І.О. Ювенальна юстиція: проблеми впровадження та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Випуск 44. Том 2. С. 119–122.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Циганок

ПОНЯТТЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті визначено особливості становлення та розвитку міжнародного регулювання відносин в сфері надання медичних послуг

Ключові слова: медична послуга, механізм правового регулювання, право споживача, інститут захист прав споживачів.

The article identifies the features of the formation and development of international regulation of relations in the field of medical services

Key words: medical service, mechanism of legal regulation, consumer right, institute of consumer protection.

Механізм правового регулювання захисту прав споживачів в цілому, та прав споживачів у сфері надання медичних послуг зокрема, пройшов певні історичні етапи становлення та розвитку.

Відправною точкою становлення та розвитку інституту захисту прав споживачів вважається проведення в 60-80 рр. XIX ст. в США компаній протесту проти завищених цін на залізничне перевезення пасажирів та багажу. Результатом проведених компаній стало створення на державному рівні сенатської Комісії з питань торгівлі між штатами з метою регулювання залізничних тарифів. Початок XX ст. відзначився прийняттям Президентом США Рузвельтом двох білей "про харчові продукти та медикаменти" та "про санітарну інспекцію м'яса". Дані біллі в подальшому стали основою для прийняття відповідних нормативно-правових актів, що містили норми щодо заборони торгівлі фальсифікованими продуктами та лікарськими засобами між американськими штатами [1, с. 34].

30-ті рр. XX ст. в США відзначилися створенням Союзу споживачів, першими напрямками боротьби якого за права споживачів стали нагляд за якістю харчових продуктів та медикаментів, бойкот товарів з фашистської Німеччини.

На початку 60 років XX ст. Р. Нейдер видає книгу "Небезпечний за будь-якої швидкості", в якій наводить факти недостатньої надійності автомобілів Chevrolet Corvaір промислової корпорації "Дженерал Моторс" [1, с. 35].

У 1961 р. та 1962 р. у своїх Посланнях до Конгресу ("Спеціальне послання про захист інтересів споживачів") президент США Дж.Кеннеді закликав створити правовий механізм регулювання та захисту наступних прав споживачів: право на вибір товарів і послуг на конкурентній основі; право на безпеку товарів і послуг; право на інформацію; право бути вислуханими ("Білл про права споживачів") [2].

Продовжуючи свою діяльність у сфері консюмеризму Дж.Кеннеді сприяв створенню Консультативної ради у справах споживачів, (на даний момент, організація має назву Управління у справах споживачів) та в окремих комітетах Конгресу США – відповідних підкомітетів з проблем споживачів.

В наступні роки в різних країнах світу на національному рівні були створенні відповідні організації з захисту прав споживачів: Споживча Рада Норвегії (1953 р.). Мета – вирішення юридичних та економічних питань орієнтованих на підвищення якості товарів та послуг, Нідерландський союз споживачів (1954 р.). Мета – взаємодія з відповідними державними органами, виробниками товарів, дослідження споживчого попиту, Комітет з політики захисту споживачів Організації економічного співробітництва та розвитку (1961 р.). Мета – дослідження проблем споживачів, сприяння співробітництву у сфері захисту прав споживачів, доведення до суспільства консюмерську політику, Організація по тестуванню товарів "Штифтунг Варентест" (Німеччина, 70 рр. XX ст.). Мета – порівняння результатів споживчих випробувань товарів і послуг та лабораторних досліджень, Американська

федерація (США, 1968 р.). Мета – об'єднання загальнонаціональних і місцевих конюмерських організацій захисту прав споживачів та координація програм захисту споживачів від низької якості товарів та високих цін на різні групи товарів, у т.ч. медичні препарати та обслуговування, Створення інституту Омбудсмена із захисту прав споживачів (Швеції, 1971 р.) [1, с. 37], Дорадчий комітет з захисту прав споживачів (Європейський економічний Союз (далі – ЄЕС), 1973 р. Мета – виконання дорадчих функцій в Комісіях ЄЕС, Європейське бюро споживачів (1972 р.) приймає відповідні директиви для урядів країн ЄС у сфері профілактики фальсифікації продуктів, встановлення відсоткових ставок за споживчими кредитами, недобросовісної реклами, маркування товарів та послуг тощо (наприклад, Директива про загальну безпеку продукції 2001/95/ЄС).

Особливе місце в системі організації захисту прав споживачів на міжнародному рівні стало створення у 1960 р. Міжнародної організації споживачів – Consumers International (далі – CI), яка є світовою федерацією груп споживачів та об'єднує понад 270 організації захисту прав споживачів з 115 країн [3, с. 67].

Діяльність вказаних нами міжнародних та національних організацій має за загальною мету "захист прав споживачів" шляхом консолідації зусиль груп споживачів і відповідних організацій та захист їх прав і інтересів перед відповідними державними та міжнародними органами і організаціями. Схематично дану тезу проілюстровано нами у Додатку А. "Роль організації із захисту прав споживачів".

Для розвитку руху щодо захисту прав споживачів в європейських країнах важливим стало закріплення відповідних норм у Договорі про створення Європейського Економічного Союзу (Римський договір, 1957 р.). Так, згідно зі ст. 2 Римського договору, одним із складових завдань ЄЕС є "створення спільного ринку, швидке підвищення рівня життя" [4].

Наступним кроком у формуванні інституту захисту прав споживачів стало прийняття асамблеєю ЄЕС Хартії на захист прав споживачів (1973 р.). Даний міжнародний нормативно-правовий акт складається з 5 Розділів у відповідності до прав споживачів, які визначено в ньому: право споживачів на захист і допомогу; право на конюмерську інформацію; право на представництво та консультацію. Право на компенсацію в разі збитків; право на конюмерську освіту [5].

У 1975 р. Радою Міністрів ЄЕС була прийнята Перша програма щодо захисту прав споживачів, яка закріпила наступні права споживача: право на інформацію, право на представництво.

А вже в 1981 році було схвалено Другу програму ЄЕС щодо захисту прав споживачів та інформаційної політики. Дана програма мала на меті активізувати діяльність органів ЄЕС у сфері забезпечення якості товарів і послуг та доступу споживачів до достовірної інформації про них [5].

Протягом наступних декількох десятиліть ЄС було прийнято ряд міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту прав споживачів: Маастрихтський договір (1992 р.) закріпив зобов'язання країн ЄС захищати безпеку й економічні інтереси споживачів та забезпечити доступ до відповідної інформації; Амстердамський договір (1997 р.) визначив загальну мету діяльності членів ЄС у сфері захисту прав споживачів – на держав-учасниць покладається обов'язок забезпечувати захист права на здоров'я споживачів, їх безпеку та задоволення економічних інтересів, реалізацію права на інформацію, самоорганізацію та освіту [5]; Рішення Європейського Парламенту та Ради про затвердження програми дій Співтовариства у сфері споживчої політики на 2007–2013 (2006р.). Мета даного Рішення полягає у доповненні, підтримці та моніторингу політики членів ЄС у сфері захисту прав споживачів [6]; Лісабонський договір (2007 р.) мав на меті затвердження положення щодо закріплення норм Конституційного Договору ЄС у відповідних установчих договорах країн ЄС та визначення статусу "обов'язкової" для членів ЄС Хартії основних прав Європейського Союзу; Директиви ЄС характеризуються мінімальними нормативними стандартами щодо захисту прав споживачів для країн-членів ЄС. Члени ЄС можуть перевищувати директивні стандарти лише в межах забезпечення дієвого механізму вільного переміщення товарів і

послуг у межах внутрішнього ринку ЄС. Всі Директиви ЄС у сфері захисту прав споживачів умовно можна поділити на горизонтальні (наприклад, Директива про порівняльну рекламу 84/450/ЄЕС) та галузеві (наприклад, Директива про медичну продукцію для застосування людьми 2001/83/ЄС) [7, с. 36].

Основоположним міжнародно-правовим актом сфері захисту прав споживачів стала Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Керівні принципи для захисту інтересів споживачів" (далі – Резолюція ООН) прийнята у 1985р.[7].

Досліджуючи положення нормативно-правових актів ООН, ми можемо визначити такі напрями сприяння розвитку правового регулювання у сфері захисту прав споживачів з боку ООН. А саме, сприяти: 1) міжнародному співробітництву; 2) розвитку національного законодавства та правового механізму захисту прав споживачів окремих держав; 3) розвитку ринкових відносин з відповідною структурою виробництва і розподілу товарів; 4) розвитку самоорганізації споживачів.

Отже, норми міжнародних актів та функціональна спрямованість діяльності міжнародних органів і організацій у сфері захисту прав споживачів складає міжнародну консюмерську систему, яка має велике значення і для формування даного інституту в країнах що розвиваються (у т.ч. і для України), адже вона створила для них передумови розповсюдження сучасних споживчих методів при підтримці відповідних міжнародних організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна економіка: Підручник / За ред. І. Ф. Радіонової. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: А.П.Н., 2010. 673 с.
2. Історія міжнародного руху споживачів. – Офіційний сайт м. Коростень. URL: <http://korosten-rada.gov.ua/?page=277>
3. Стратегический план международной организации потребителей на 2007-2011 годы (CONSUMERS INTERNATIONAL STRATEGIC PLAN FOR 2007-2011). Стандартизація сертифікація якість. 2009. №4 С. 67-69.
4. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017
5. Поплавська М. Місце права на інформацію про продукцію в системі прав споживачів за законодавством України та ЄС URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
6. EU consumer policy strategy 2007-2013: European Parliament resolution of 20 May 2008. Official Journal. 2009. С 279 Е. 19.11.2009. Р. 17–23.
7. Захист прав споживачів в Європейському Союзі та Україні: аналітичний звіт. 2007. 218 с.
8. Керівні принципи для захисту інтересів споживачів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.unian.ua/consumers/356993-rezolyutsiya-generalnoji-asambleji-oon-kerivni-printsipi -dlya-zahistu-interesiv-spojivachiv.html>

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Стратонов

УДК 342.5

Газукін М.В.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КАДРОВИХ ПРОЦЕДУР В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню поняття кадрових процедур в національній поліції. Проаналізовано підходи до визначення, значення та змісту кадрових процедур в діяльності Національної поліції.

Ключові слова: Національна поліція, кадрові процеси, кадрове забезпечення поліції.

The article is devoted to the study of the concept of personnel procedures in the national police. Approaches to determining, meaning and content of personnel procedures in the activities of the National Police are analyzed.

Key words: National police, personnel processes, police staffing.

На сучасному етапі реформування Національної поліції України питання організації забезпечення роботи з кадрами в її структурі відіграє ключову роль з точки зору ефективності та дієвості поліції як основного правоохоронного органу. Введення конкурсу на посади, створення поліцейських комісій, включення до їх складу представників громадськості, системна атестація кадрів із застосуванням сучасних форм оцінювання й контролю актуалізували питання запровадження оновленої системи забезпечення роботи з кадрами, яка б відповідала сучасним реаліям та радикальним реформам правоохоронної системи України загалом.

Дослідженням кадрового забезпечення органів внутрішніх справ були присвячені роботи: В. Б. Авер'янова, М. І. Ануфрієва, І. В. Арістової, О. М. Бандурки, В. М. Бесчастного, В. М. Клименка, В. О. Криволапчука, О. В. Крушельницької, В. О. Кудрі, В. А. Ліпницького, Д. П. Мельничук, В. П. Петкова, Т. О. Проценка, І. М. Шопіної, О. Н. Ярмиш тощо. Проте і надалі існує потреба комплексного підходу до вивчення кадрової політики в Національній поліції України.

Ст. 1 Закону України "Про Національну поліцію" від 02.07.2015 № 580-VIII визначає, що "національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку".

Зважаючи на вагомую роль в суспільному житті, важливості функцій і завдань органів поліції, як слушно зазначає В. Ю. Грітчина, одним із пріоритетних напрямків реформи є саме "вдосконалення кадрових процедур у Національній поліції України для забезпечення ефективного добору, навчання, підготовки й розстановки кадрів, проходження служби, мотивації, просування й переміщення по службі, вивільнення, тощо" [1].

В юридичні науки відсутні єдиний підхід та визначення поняття кадрових процедур. У загальному розумінні під процедурою прийнято розуміти встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання, обговорення або оформлення чого-небудь, установлену послідовність дій.

Так, В. Ю. Грітчина пропонує під кадровими процедурами в Національній поліції України розуміти "установлену відповідно до норм трудового та адміністративного законодавства впорядковану послідовність дій щодо добору, навчання, підготовки, розстановки кадрів, проходження служби, атестації, мотивації, просування та переміщення по службі, вивільнення, які є елементами управління кадрами і у своїй сукупності становлять процес кадрового забезпечення Національної поліції України, здійснюваний з метою комплектації поліції висококваліфікованими професіоналами для ефективного виконання покладених на неї функцій і завдань" [1].

В. М. Тетеря визначає, що "адміністративною процедурою кадрового забезпечення Національної поліції є встановлений законодавчими нормами порядок діяльності органів кадрового забезпечення з метою формування високоефективного та кваліфікованого кадрового складу" [5, с. 13].

Загалом, в більшості випадків, кадрові процедури розглядаються як складова кадрової політики (кадрової роботи, управління кадрами, тощо). Саме тому існує необхідність та теоретичному та методологічному рівнях закріпити поняття кадрових процедур в Національній поліції для уникнення їх дублювання та неоднозначності розуміння.

В. А. Співак розкриває зміст кадрових процедур через призму їх завдань. Так, основними завданнями кадрових процедур автор визначає: аналізуванням змісту праці персоналу; планування та прогнозування забезпечення кадрами та визначення джерел її задоволення; підбирання та адаптацію персоналу; планування просування та розвитку

персоналу;; розроблення системи оцінювання результатів діяльності колективу і окремих працівників, у т.ч. атестування працівників; організацію і нормування праці, охорону праці й забезпечення її безпеки; соціальний захист персоналу, розроблення документів, що послуговують трудові відносини, ведення обліку персоналу, кадрової документації; здійснення контролю трудової дисципліни; дослідження факторів виникнення конфліктів та шляхи їх урегулювання та вирішення; мотивацію та стимулювання; здійсненням профорієнтаційної роботи та ін. [4, с. 326–329].

На думку А. Манджули та О. Янко, кадрові процедури основним завданням кадрових процедур є забезпечення організаційно-штатної роботи з добору і розстановленням кадрів; кадрової підготовки та перепідготовки; присвоєння звань; оцінювання, службового переміщення й просування кадрів; роботи з кадровим резервом; зміцнення законності і дисципліни, вихованням та стимулюванням; соціальним забезпеченням кадрів; вивільнення кадрів; роботи з ветеранами; [2, с. 83].

Отже, значення кадрових процедур в Національній поліції України полягає у:

- 1) забезпеченні організації та реалізації добору, навчання, підготовки, адаптації, розстановки, атестації й оцінювання, виховання, зміцнення дисципліни, мотивації кадрів, проходження, просування та переміщення по службі, обліку, аудиту, вивільнення кадрів, тощо;
- 2) оптимізації та спрощенні процесу кадрового забезпечення й управління кадрами;
- 3) упорядкування, уніфікація та формалізація кадрової роботи, сприяння чіткому виконанню покладених функцій і завдань;
- 4) забезпечення соціально-партнерських відносин між громадянами та органами поліції, а також між структурними елементами Національної поліції між собою та іншими органами державної влади;
- 5) очищення влади, подолання й запобігання корупції;
- 6) деполітизація, демілітаризація, децентралізація й гуманізація діяльності поліції;
- 7) підвищення рівня професіоналізму, психологічної стійкості та адаптованості поліцейських до роботи в сучасних умовах тощо.

Отже, серед науковців не існує єдиного визначення поняття та змісту кадрових процедур. Кадрові процедури є первинними базовими складовими організації процесу й безпосереднього здійснення управління кадрами, від якості, чіткості та однозначності яких, залежать результативність та ефективність здійснення Національною поліцією України своїх завдань та досягнення мети. Саме тому актуальним залишається вироблення цілісного розуміння даної правової категорії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грітчина В. Ю. Адміністративно правове забезпечення кадрових процедур в Національній поліції України. Дис. к.ю.н., зі спеціальності 12.00.07. URL: http://sipl.com.ua/wpcontent/uploads/2017/02/diss_Грітчина_сайт_основа.pdf.
2. Манжула А. Кадрове забезпечення ОВС на тлі становлення демократичних процесів в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 3. С. 82–85.
3. Про Національну поліцію" від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом. СПб : Питер, 2000. 416 с.
5. Тетеря В. М. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні. Автореф. На.к.ю.н. зі спеціальності 12.00.07. Харків, 2018. 23 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Ю.В. Капарулін

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

У статті було здійснено поверхневий аналіз основних проблем в частині встановлення кримінально-правової кваліфікації незаконного проведення абортів, враховуючи напрацювання правової доктрини.

Ключові слова: незаконне проведення абортів, кримінально-правова кваліфікація, кримінальна відповідальність.

The article provides a superficial analysis of the main problems in terms of establishing the criminal law qualification of illegal abortion, taking into account the development of legal doctrine.

Key words: illegal abortion, criminal law qualification, criminal liability.

Під час проведення незаконного абортів, правозастосовними органами здійснюється юридична оцінка вчиненого діяння, встановлюється його відповідність юридичній конструкції за конкретним складом кримінального правопорушення, що передбачений нормами КК України, тобто ними проводиться кваліфікація такого діяння.

Особливістю кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 134 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є те, що вона може визначатися тільки в межах виконання задач кримінально-правової кваліфікації як ключової форми відносин кримінально-правового спрямування. Між тим, кримінально-правова кваліфікація вважається одним із видів юридичної кваліфікації.

Таким чином, при простеженні можливості визнавати склад кримінального правопорушення як юридичну підставу процесу кваліфікації злочинів, не потрібно забувати, що, доводячи наявність характерних ознак складу за конкретним кримінальним правопорушенням, передбачається етап стадії, за якою встановлюється відповідність між ознаками злочинного діяння і нормою.

Враховуючи наведене, достатньо проблематично визнавати підставою окремого процесу те явище, яке передбачається лише на конкретній його стадії кваліфікації, яке вважається своєрідним результатом для кримінально-правового оцінювання злочинного діяння органами, які на це уповноважені та як наслідок, йде констатація відповідності між юридично значимими ознаками посягання та ознаками кримінального правопорушення, який передбачено на рівні Закону. Отже, вважаємо за доцільне перейти до розгляду можливих проблем, які існують на сьогодні здебільшого з тверджень, що надаються в кримінальній науці.

Серед незаконності, для того, щоб настала відповідальність за ч. 3 ст. 134 КК України – проведення абортів повинно призвести до наслідків, які спричинили "тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи" [1]. В цьому аспекті обов'язковою умовою є існування причинного зв'язку між злочинним діянням і настанням наслідку суспільно-небезпечного характеру. З цього випливає, що проводячи аборт в медичній установі медичним працівником, проте, яким порушується установленна процедура (у вечірній час, при чергуванні, без складання необхідної медичної документації, тощо), повинно кваліфікуватись як незаконне діяння. Подібні дії медичного працівника цілком можливо кваліфікувати за ч. 3 ст. 134 КК України, якщо після проведення операції було спричинено наслідки потерпілій особі, які окреслені вище.

Отже, із "незаконністю" абортів все є більш ніж зрозумілим, що не можна сказати про суспільно-небезпечні наслідки все тієї ж ключової ч. 3 ст. 134 КК України. Якщо щодо тривалого розладу здоров'я або смерті особи, яка є потерпілою, у вчених "серйозних питань" не настає, то із "безплідністю" все не так очевидно.

За кримінальною літературою є декілька протилежних позицій з цього приводу. Так, Л.А. Лозановичем наголошується на неправильності утвердження такої кваліфікуючої ознаки розглядуваного нами кримінального правопорушення, як безплідність, виходячи з того, що "це не самостійне захворювання, а симптомокомплекс різноманітних захворювань організму, а тому його діагностика може зайняти значний проміжок часу" [2, с. 203].

О. Дудоров та В. Балабко дотримуються протилежної точки зору, зазначаючи, що "закріплення безплідності як кваліфікованої ознаки досліджуваного злочину загалом не суперечить здійсненності кримінального переслідування як одному з принципів криміналізації" [3, с. 27].

Продовжуючи розгляд, необхідно указати також на проблемний аспект стосовно неврегульованості питання щодо проведення операції зі штучного переривання вагітності, термін якої становить більше ніж 22 тижні. Вважаємо, що подібне злочинне діяння не буде вважатись абортom, навіть якщо жінкою (потерпілою) було надано згоду. Відмітимо, що чинним законодавством України не закріплюються підстави аби штучно переривати вагітність після 22-х тижнів. При такій ситуації, можливо здійснювати штучні пологи, тим самим буде визнаватись не загибель плоду, а смерть новонародженої дитини у зв'язку із штучним вигнанням її з організму матері. Саме тому окреслена подія кваліфікується за ч. 2 ст. 115 КК України як "умисне вбивство малолітньої дитини" [1]. Відтак, на наш погляд, недоцільно доповнювати ст. 134 КК України частиною, якою передбачатиметься відповідальність за незаконне переривання вагітності, строк якої перевищує більше ніж 22 тижня.

З метою продовження виокремлення можливих проблем, зазначимо і про те, що значним недоліком чинного регулювання відповідальності за незаконне проведення абортu виділяється неможливість притягнути до кримінальної відповідальності особу, у якої є спеціальна медична освіта, але тільки у випадку, якщо не відбулося настання наслідків за ч. 3 ст. 134 КК України. Тому що в такому разі аборт можливо провести не у сертифікованих медичних закладах, порушуючи, при цьому, порядок одержання згоди від вагітної жінки.

Окремим проблемним питанням в частині кримінально-правового оцінювання незаконного проведення абортu є його кваліфікація, якщо він вчиняється у співучасті [4, с. 287]. Слід вказати, що актуальність проблеми розгляду "співучасті" за незаконне проведення абортu, в першу чергу обумовлюється потребою реалізації інтегративної концепції співучасті як інституту в загальній частині кримінального права та характеризується відносним дефіцитом теоретичних та правових розробок на законодавчому рівні, які б давали можливість якісно та ефективно здійснювати регулювання існуючих та нових форм "співучасті", з якими систематично "зіштовхуються" як правники, так і працівники правоохоронних органів та суду.

Підсумовуючи наведене вище, слід вказати про те, що було виявлено проблеми встановлення кримінально-правової кваліфікації незаконного проведення абортu переважно через правову доктрину, що дозволило виокремити основоположні, серед яких: 1) проблеми встановлення кваліфікації щодо наслідків, які настають за ч. 3 ст. 134 Кримінального кодексу України, в особливості щодо такої складової як "безплідність"; 2) неврегульованість питання щодо проведення операції зі штучного переривання вагітності, термін якої становить більше ніж 22 тижні; 3) законодавчий недолік щодо неможливості притягнути до кримінальної відповідальності особу, у якої є спеціальна медична освіта, але тільки у випадку, якщо не відбулося настання наслідків за ч. 3 ст. 134 Кримінального кодексу України; 4) проблемні питання кримінально-правової кваліфікації розглядуваного кримінального правопорушення (злочину), які стосуються форм "співучасті" та видів співучасників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25(26). Ст. 131.

2. Лозанович Л.А. Безплідність як наслідок незаконно проведеного аборту: проблемні аспекти. Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право. 2012. Випуск 2 (14). С. 202–205.
3. Дудоров О., Балабко В. Незаконне проведення аборту: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального законодавства. Вісник Національної академії прокуратури України. Кримінальне право та кримінологія. 2012. № 4. С. 26–31.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 4-те вид, переробл. і допов. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х.: Право, 2010. 456 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Стратонов

УДК 346.11

Гожуловський О.Ю.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

У статті розглядається історичний розвиток принципів господарського судочинства в Україні, який тісно пов'язаний із розвитком господарського судочинства в Росії. Приділяється значна увага принципам оскарження та колегіальності.

Ключові слова: принципи господарського процесу, судочинство, законність, оскарження, колегіальність.

The article considers the historical development of the principles of commercial litigation in Ukraine, which is closely related to the development of commercial litigation in Russia. Considerable attention is paid to the principles of appeal and collegiality.

Key words: principles of economic process, judicial proceedings, legality, appeals, collegiality.

Принципи господарського процесу пройшли довгий історичний шлях становлення, формування та закріплення та тісно пов'язані з історією виникнення й розвитку господарського судочинства взагалі. Тобто вони є вирішальним кроком і загальними засадами господарського судочинства, його першоосновою. Тому уявляється доречним провести історичний екскурс та дослідження принципів господарського процесу.

Насамперед з'явилися загальноправові процесуальні принципи, на яких базується судочинство, а саме: розгляд та вирішення справ виключно судами, законність, незалежність суддів та підкорення їх закону, гласність судового процесу та ін.

Розвиток системи господарської юрисдикції в Україні тісно пов'язаний з Росією, який завершився перетворенням органів державного арбітражу на систему арбітражних судів, а потім господарських судів, та відображає процес становлення незалежної й ефективної судової влади.

Історія свідчить про можливість різноваріантного підходу до вирішення спорів між суб'єктами підприємницької діяльності. У багатьох країнах господарські спори вирішуються або в межах загальної судової системи, або за допомогою квазісудових органів, або спеціалізованими судами (наприклад по спорах у сфері фінансових, податкових відносин).

Історія становлення, формування та виокремлення господарських судів давня та різноманітна та бере початок від Стародавнього Риму. Майже за півтисячоліття до нашої ери було прийнято відомі Закони XII таблиць, в яких викладено початкові правові засади організації громадянського суспільства. Як наголошував видатний вчений О. Підопригора, протягом тисячоліття ці засади розвивалися, набувши згодом досконалої системи римського приватного права. Виникнення юридичного процесу і відповідно юридичної процесуальної

форми значною мірою пов'язують із виникненням державного суду в Римі, який виник разом з утворенням державних органів, оскільки був і залишається складовою державного апарату. Дійсно, господарський процес має особливу процесуальну форму, яка теж має своїм підґрунтям відповідні принципи [1, с. 232].

Поширення комерційних судів в Росії відмітно з початку XIX ст. Перший комерційний суд, що вирішував торговельні спори, був заснований губернатором Новоросії герцогом Рішельє в Одесі в 1808 р. за аналогією з подібними судовими установами, які існували в ту епоху у Франції. Організацію, компетенцію і порядок розгляду справ Одеського комерційного суду регламентував "Статут судочинства у комерційних судах". Статут мав положення щодо підсудності справ, виклику та явки до суду, відводу судді та членів суду, порядку слухання справи, можливості передачі спору на новий розгляд третейського суду, рішення суду та його виконання, тобто за змістом статут цей є надзвичайно близьким до сучасних норм господарського судочинства та містив його основні засади.

О. Тимошук зазначає, що проголошення П. Скоропадським урядового курсу на ринкову економіку означало кардинальну зміну державних ціннісних пріоритетів. Гетьманський уряд постав перед необхідністю вжиття непопулярних дій, зокрема адміністративного і кримінального примусу, що відразу заклало зовнішню очевидність суперечностей між його деклараціями і засобами їх досягнення, робило владу гетьмана вкрай вразливою з боку опозиційних висловлювань [2, с. 23].

Зміни стосувалися різних аспектів правового регулювання суспільного життя, зокрема це й організація та діяльність судових органів і здійснення судочинства. Основи судової системи було визначено в "Законах про тимчасовий державний устрій України" від 29 квітня 1918 р. Усі судді, а також особи, що мали бути прийняті на судові посади, давали присягу такого змісту: "Урочисто обіцяю додержувати вірності Державі Українській, твердо виконувати її закони, чинити справедливий суд, як совість мені каже і завжди поводитись відповідно з гідністю свого стану".

Уявляється, що таким чином формувалися та діяли принцип оскарження судового рішення та принцип незалежності суддів.

Узагалі принцип оскарження має цікаву історію. На світанку історії усіх народів Європи суд був суспільною публічною установою, рішення якої було остаточним й жодному оскарженню не підлягало, навіть якщо було неправосудним. Так, за правилами ранньоримського легісакційного процесу незадоволений рішенням суду позивач або відповідач могли лише подати позов проти судді, який постановив неправосудне рішення, але зобов'язані були спочатку виконати його присуд. Ця характерна риса зберігалась і в класичному (формулярному) процесі у Стародавньому Римі, де все ще не було вищих і нижчих судових інстанцій. Однак по мірі становлення державного апарату як інституції, відокремленої від громади, державна влада по суті привласнила собі суддівські функції, оскільки суд був, можливо, найвпливовішим управлінським інструментом у керівництві суспільством. Суд поступово втратив своє становище як істини в останній інстанції щодо конкретної юридичної справи, а центральна влада закріпила за собою право ревізувати його рішення. Оскільки інститут апеляційного оскарження ще не був винайдений, скасування або зміна рішення покладалась на той же суд, що постановив первинне рішення. Як уявляється, апеляційний спосіб оскарження міг виникнути тільки тоді, коли центральна державна влада уже зміцніла настільки, що змогла підкорити своєму контролю суд громади або навіть замінити його своїми установами, улаштованими на основі ієрархічного підпорядкування, тобто підпорядкування нижчих судів вищим.

Поступово йшов розвиток саме спеціалізації судового розгляду справ та з'являлися міжгалузеві та галузеві процесуальні принципи. На жаль, законодавство не містило окремих положень щодо господарського судочинства, однак судова система хоч і базувалася на нормах колишньої Російської імперії, уже мала чітко визначені риси національної державності. У "Законах про тимчасовий державний устрій України" в кількох статтях було

зафіксовано принципи судової недоторканності особи, що ґрунтувалися на загальносвітових досягненнях правової думки того часу [1, с. 112].

З метою захисту демократичних прав трудящих та для наведення порядку на території Закарпатської України, 12 січня 1945 р. Народна рада видала декрет чис. 33 "Про організацію судових органів Закарпатської України". Найвищою судовою інстанцією Закарпатської України був Вищий Народний суд, який знаходився у м. Ужгород і поширював свою діяльність на всю територію краю. Тобто діяв принцип оскарження.

Розвивався та діяв принцип колегіальності. Оскаржені вироки і рішення Народних судів розглядав Вищий Народний суд як суд другої інстанції у відповідній колегії (з кримінальних чи з цивільних справ) у складі трьох постійних суддів. Касаційна колегія Вищого Народного суду розглядала кожну справу, що надійшла на розгляд у повному обсязі, і виносила остаточні рішення. Вона мала право: відхилити касаційну скаргу або касаційний протест і залишати вирок або рішення в силі; змінити вирок Народного суду, але лише у бік полегшення кари; змінити рішення Народного суду по цивільній справі і справу вирішити по суті відповідно до тих доказів, які були в справі; скасувати вирок або рішення народного суду і справу передати на новий розгляд в іншому складі суддів, скасувати вирок народного суду і закрити справу. Судді, згідно з параграфом 13 декрету, "є незалежними, підкоряються тільки закону і керуються своєю совістю". Такий (параграф 14) зазначав, що "судочинство ведеться українською мовою при рівноправності руської мови з забезпеченням перекладачів для тих, які не володіють цими мовами" [3, с. 43].

На підставі проведеного вище аналізу історичного шляху принципів господарського судочинства можливо зробити такі висновки: виникнення та створення спеціальних судових господарських (арбітражних) органів відповідало економічним потребам держави, вони були одним із необхідних спеціальних державних інститутів, що забезпечували ефективний розвиток економічних відносин, вони сприяли поширенню економічного впливу регіону на світовий ринок як засіб правового забезпечення участі держави у світовому товарообігу, вони упорядкували ринкові відносини, захищали торгово-промислові економічні інтереси, сприяли економічному розвитку держави, оздоровленню міжнародних торговельних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарське процесуальне право України : підруч. / за заг. ред. В. Д. Чернадчука. Суми : Університетська книга, 2006. 331 с.
2. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української держави (квітень – грудень 1918 р.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... доктора юрид. наук. ; спец. 12.00.01 – "Теорія та історія держави і права ; історія політичних та правових учень", 2000. 35 с.
3. Чопко Ю. Оновлені принципи господарського процесу. Юридичний журнал. 2002. № 4. С. 42-45.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

УДК 321.01

Грищенко Є. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглядаються проблемні питання наднаціональності та процесів глобалізації, визначається поняття "державного суверенітету" та вплив на нього євроінтеграції.

Ключові слова: суверенітет, інтеграція, глобалізація, євроінтеграція.

The article examines the problematic issues of supranationality and globalization processes, defines the concept of "state sovereignty" and the impact of European integration on it.

Key words: sovereignty, integration, globalization, European integration.

Складний шлях становлення української державності, позначений перманентною зміною зовнішньополітичного вектору, а також пошуком Україною свого місця на геополітичній арені, зумовив актуальність дослідження усього спектру проблем, що стосуються як європейської інтеграції загалом, так і ідеї трансформації суверенітету держави в рамках Європейської Співдружності.

В процесі глобалізації та інтеграції звичне поняття державного суверенітету постало предметом критики зі сторони теоретиків розмитого або як ще називають – обмеженого суверенітету. Науковці переконані, що сьогодні відсутні держави, які наділені абсолютним суверенітетом. Це пояснюється низкою причин, з якими зіштовхується держава, серед них участь в міжнародних організаціях, верховенство міжнародного права над національним. На думку вчених, все це може призвести до знищення державного та національного суверенітетів.

Третє тисячоліття характеризується виникненням нового міжнародного порядку, що спрямований на інтенсифікацію інтеграційних процесів. Інтеграція як процес створення й розвитку різноманітних моделей взаємодії між політичними суб'єктами стала головною характеристикою міжнародних відносин після закінчення періоду "холодної війни". З одного боку, відбувається глобалізація економічних зв'язків і стирання національних відмінностей у процесі поширення масової культури, з іншого – все наполегливіше заявляють про себе нові суб'єкти на міжнародній арені: транснаціональні корпорації, неурядові організації, регіональні й місцеві органи влади. У своїй діяльності вони прагнуть вийти за рамки національних держав, що ставить світове співтовариство перед необхідністю вироблення нових правил і механізмів регулювання взаємин. Триває кардинальний аналіз національної державності, котра подається посиленому натиску: залежності від наднаціональної, міжнародної спільноти та внутрішньо державних структур.

Звісно, суверенітет держави являється базою невід'ємних суверенних прав, та вони розповсюджуються і за межу території держав. Норми, договори чи звичаї міжнародного права здатні обмежувати дані суверенні права держави; можливе добровільне обмеження прав односторонньо з боку держави. При цьому суверенітет продовжує існувати, адже без нього держава не може існувати.

Д. Ружман вважає, що скасування державних бар'єрів раціональне з будь-якої сторони. "Відбулось "старіння" національних держав: одночасно вони є занадто малими та занадто великими. Малі, адже хоча і є учасниками наднаціональних об'єднань, але не здатні всеосяжно забезпечити громадську безпеку для свого народу та бути активним учасником у міжнародних питаннях. Великі – розвиток всіх адміністративних одиниць не є максимально забезпеченим, не всі громадяни є активними учасниками громадського життя" [1].

Ще у 1973 р. канцлер ФРН В. Брандт, під час промови у Страсбурзі в Європарламенті, наголошував, що метою інтеграції є "розумно організований європейський уряд, який зможе приймати необхідні рішення у галузі спільної політики та буде підлягати парламентському контролю. Європейські держави передадуть цьому уряду свої суверенні права, які у майбутньому можливо буде здійснювати тільки спільно" [3, с. 206].

В ЄС створено наднаціональні владні інституції (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), що репрезентують всі формальні гілки державної влади, національні органи влади поступово втрачають своє пріоритетне значення. Звичайно, що така ситуація створює для регіонів набагато більші можливості щодо задоволення своїх вимог, оскільки вони тепер можуть апелювати безпосередньо до вищих європейських владних інстанцій, обминаючи свої національні правління. Іншими словами адміністративні одиниці розглядаються не в національному, а в загальноєвропейському вимірі. Водночас серед

європейського політичного істеблшменту та широкої громадськості поширюється переконання, що майбутня Європа – це Європа регіонів [1].

В Європейському Союзі в межах інтеграції панує процес створення третього регіонального рівня політичної системи, котрий є не симетричним, нерівномірним до двох інших – наднаціонального і національного. Ті нововведення, котрі регіони впровадили у європейську політичну систему, існують в межах і у логіці націй-держав. Це явище спричинило розвиток концепції "Європи регіонів", мета якої розподілити місце регіонів у Європейському Союзі.

Багато вчених сходяться на думці, що існування наднаціональних частин у механізмі певного міжнародного утворення не спричиняє утиску на суверенітет її держав-учасниць. За умови, якщо наднаціональне утворення належить до конфедеративного союзу держав, який діє не виключно від власного імені, а й одночасно представляє своїх учасників, які не зазнають утиску власного суверенітету, адже вони лише делегують деякі повноваження об'єднанню яке спільно створене.

Найбільш чітке і зрозуміле трактування терміну наднаціональності в світовій правовій літературі дали Г. Шермерс та І. Кунц. Науковці переконані, що надання державами-членами низки власних суверенних повноважень міжнародному об'єднанню і наділення його необхідними повноваженнями, стосовно їх впровадження, є головною ознакою явища "наднаціональності" [5].

Л. Грицаєнко вважає, що найраціональнішим є виділення національної складової світових організацій, а не тлумачення наднаціональності даних утворень. Необхідно зазначити, що наднаціональність ЄС ґрунтується на делегуванні низки власних національних прав державами-членами на користь інституцій даного об'єднання у деяких сферах. Згідно цьому, у порівнянні з державною владою, наднаціональна є значно вищою, адже її діяльність вільна від указівок держав-учасниць організації, а нормативно-правові акти напряду діють та мають примат на їх території [2].

О. Мещерякова підкреслює, що досить проблемним є питання виокремлення кордонів суверенітету держави в період активних глобалізаційних процесів, адже згідно до нього, як зазначає сучасна наука делегування компетенцій міжнародним організаціям – це один з проявів суверенітету, а не його обмеження [4].

Слід зауважити, що верховна влада постійно існує в рамках національного конституційного правопорядку держави, який регулює верховенство такої влади, визначає параметри і, як правило, визначає її обмеження навіть за умови передачі деяких суверенних повноважень держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бусигіна І. Сучасне й майбутнє "Європи регіонів" (проблеми європейського регіоналізму) URL: <http://www.rami.ru/cosmopolis/archives/2/busygina.html> (дата звернення: 18.12.2019).
2. Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. "Міжнародне право". Київ, 2009. 244 с.
3. Кишилов Н.С. Западноевропейская интеграция: политические аспекты. Москва: 1985. 256 с.
4. Мещерякова О. М. Наднациональность в праве Европейского Союза и проблема суверенитета: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.10 Москва: 2010. 468 с.
5. Толстухин А.Э. О наднациональном характере Европейского Союза. Московский журнал международного права. 1997. № 4. С. 3–19.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті було з'ясовано основні напрями інституційного розвитку державного управління у сфері національної безпеки.

Ключові слова: державне управління, державна політика, сталий розвиток, інституційний розвиток.

This article clarified the main directions of institutional development of public administration in the field of national security.

Key words: governance, public policy, sustainability, institutional development.

Реалізації національної ідеї та забезпеченню належного рівня безпеки в Україні заважають багато факторів, а також помилки і прорахунки в реформуванні системи державної влади. Нехтування національними інтересами при прийнятті державно-управлінських рішень призводить до несприятливих негативних наслідків у забезпеченні національної безпеки. В умовах сьогодення основне завдання України полягає в тому, щоб зберегти територіальну цілісність і внутрішньополітичну стабільність, забезпечивши добробут усіх соціальних груп, які утворюють населення нашої держави, а також подолати наслідки економічної системної кризи. Комплексний підхід до вирішення цього завдання має становити базис внутрішньої державної безпекової політики, що забезпечує розвиток України.

На сьогодні, виходячи з економічного, політичного і соціального прогнозу загроз національним інтересам, принциповим та важливим питанням є створення дієвого інституційного механізму процедури щодо підготовки та прийняття рішень управлінського характеру, організації їх здійснення й ефективного контролю у сфері забезпечення національної безпеки. Однак, зазначене ускладнюється певними чинниками. Якщо відсутній чітко визначений вектор для перспективного державного будівництва, то обсяг різноманітних національних проєктів, програм і планів в країні не переходять у якість такого будівництва. Між іншим, саме змістовне наповнення цих документів повинно бути не формальним і суперечливим, а характеризуватися стратегічністю та направлятися на задоволення національних інтересів.

Відзначимо, що на протязі усієї незалежності України, владними структурами не раз демонструвалась нездатність (імпотентність) ґрунтовно передбачити наслідки під час розвитку тих чи інших явищ (процесів). Саме тому, в найближчий час буде помилкою очікувати значний прорив в соціально-економічному розвитку, а відтак, і у формуванні яскраво вираженого піднесення рівня національної безпеки. Однак, очевидним є те, що інституційний механізм державного управління у розглядуваній сфері потребує системного вдосконалення [2, с. 120].

Виходячи з положень ст. 26 Закону України "Про національну безпеку України" стосовно прийняття її стратегії на кожні 5 років [4], постараємося виокремити деякі напрями, які спрямовані на розвиток процесу політичного формування стратегії національної безпеки, що розглядається в контексті послідовних етапів.

На першому етапі, враховуючи законодавство, передбачається реалізація концептуальної основи забезпечення національної безпеки. На цьому етапі приймають конкретні законодавчі акти і розробляють загальний концепт такої безпеки, за яким визначаються загрози, небезпеки і відповідні заходи, щоб їх запобігати. Також за цим етапом передбачається співпраця вищих державних органів із залученням провідних науково-дослідних установ країни, спеціалістів тощо. Така співпраця відбувається за багатьма напрямами (правовий, економічний, зовнішньополітичний тощо).

Відмітимо, що другий етап представлений формуванням доктрини національної безпеки, яка становить площину, щоб забезпечити безпеку особистості, суспільства та держави в цілому. При цьому, ключові положення цієї доктрини повинні стосуватися військової, економічної, соціальної стабільності.

Вже на третьому етапі передбачено на основі доктрини національної безпеки створення стратегій громадської (публічної) безпеки, кібербезпеки, тощо, тобто основної лінії поведінки інститутів держави і суспільства за тією чи іншою сферою. В комплексі окреслені документи правового характеру повинні містити чітку відповідь на ключове запитання: як, за допомогою яких сил і засобів необхідно вирішувати завдання щодо забезпечення національної безпеки загалом та по окремим її видам у найближчій і подальшій перспективі, зокрема.

Заключний, четвертий етап містить в собі формування різноманітних планів, видання наказів, директив, прийняття інших управлінських рішень, які мають короткочасну дію, а також більш конкретні документи, які представлені у вигляді програмних дій різних органів влади стосовно забезпечення національної безпеки [1, с. 8-9].

В продовження, зазначимо, що стратегічною метою забезпечення національної безпеки є підтримка динамічної стабільності суспільства та держави, мається на увазі контроль за основними соціально-економічними процесами, і як наслідок – досягти поєднання умов внутрішнього і зовнішнього змісту, які сприятливо вплинуть на еволюційний розвиток країни.

Не можна оминати увагою і зростаючі внутрішні загрози, які породжують все більший підхід до проблеми забезпечення національної безпеки України як до забезпечення динамічної стабільності її досить складної системи безпеки. Загалом, під стабільністю системи безпеки слід розуміти динаміку різних процесів, що не змінює відхиленням зовнішніх або внутрішніх умов, які формуються в переважній більшості штучно, що забезпечує передбачуваність системоутворюючих параметрів і станів цієї системи, напрямків і тенденцій її еволюції, а також змогу оптимально та ефективно реагувати на зміни, загрози і небезпеки.

Саме за рахунок стабільності системи безпеки зумовлюється перехід України до сталого розвитку в рамках сучасної цивілізації та в результаті передбачається значна демократизація усіх сфер суспільного життя. Модель сталого розвитку може суміщатися тільки з деякими соціально-політичними трансформаціями, які призводять до створення інститутів відкритого громадянського суспільства і можуть повністю направити розвиток соціальної практики за новим шляхом. Вакуум суспільної стабільності передбачає заповнення за допомогою оновленої інституціональної конструкції демократичного типу.

Разом з тим, останніми роками все більшої популяризації набуває думка про те, що забезпечення національної безпеки в будь-якій державі залежить від створення нової парадигми цивілізаційного мислення, підґрунтям якого є усвідомлення небезпек глобального характеру і головна мета якої – забезпечити розуміння суспільством тієї обставини, що розвиток має відобразитись на інтересах людини і розширювати його можливості як учасника в процесах державного розвитку.

Так, з погляду цієї нової парадигми важливо міцніше пов'язувати стратегію сталого розвитку до Концепції та Стратегії національної безпеки України. Це можна пояснити тим, що концептуально забезпечення національної безпеки характеризується в аспекті нової моделі розвитку на систему інституційних рішень державного характеру та активну підтримку інститутів недержавного типу цієї безпеки. Її забезпечення – це процес безперервний та нескінчений. По мірі ліквідації або локалізації одних небезпек і загроз, неодмінно з'являються інші, змінюються їх пріоритети, форми та прояви зовнішнього характеру. Усе це потребує безперервний моніторинг внутрішньополітичної і міжнародної обстановки, ситуативний аналіз та наукове усвідомлення шляхів забезпечення національної безпеки в умовах сучасності і організації цієї діяльності на глобальному, національному і

регіональному рівнях, враховуючи стратегічні інтереси держави та небажаний вплив на державний добробут населення та його своєрідність [3, с. 90].

Насамкінець, зазначимо, що забезпечення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій – це одна із ключових задач державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, в тому числі і в аспекті забезпечення сталого розвитку України. Відтак, вважаємо, що слід виділити пріоритетні заходи в цих напрямках, серед яких можуть визнаватися такі:

- реалізація норм правового, науково-технічного і економічного змісту, які пов'язані із тим, щоб підвищити стійкість функціонування організацій в умовах небезпеки;
- збір, обробка та видача інформації з питань стосовно попередження і ліквідації кризових та надзвичайних ситуацій;
- прогноз та оцінка надзвичайних ситуацій і своєчасне створення відповідних заходів стосовно їх попередження [3, с. 92].

Серед іншого, для сталого безпечного розвитку України в цьому напрямі повинна сприяти активна зовнішня політика, яка зосереджується на пошуках згоди і інтересів, які співпадають з іншими державами, базуючись на системі багатосторонніх взаємовигідних партнерських відносин в контексті моніторингу та зменшення наслідків по забрудненню навколишнього середовища.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що перспективи розвитку державного управління у сфері національної безпеки України обґрунтовуються необхідністю удосконалити інституційні засоби такого управління, які повинні забезпечити його високу ефективність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородін Д.І. Аналіз сучасних викликів національній безпеці та процесів її інституціоналізації в Україні. Публічне управління і адміністрування. 2019. № 9. С. 7–11.
2. Ірха Ю.Б. Державне управління у сфері національної безпеки: проблеми та перспективи формування дієвого механізму. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2018. № 8(9). С. 119–123.
3. Момотенко Т.Д. Формування інституційних механізмів державного управління у сфері національної безпеки. Форум права. 2018. С. 89–92.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ю. Волкович

УДК 34. 349

Д'яченко Н.С.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито поняття "поліцейська діяльність", мета, суб'єкти та об'єкти поліцейської діяльності, основні методи здійснення поліцейської діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: поліцейська діяльність, мета поліцейської діяльності, суб'єкти поліцейської діяльності, об'єкти поліцейської діяльності, основні методи здійснення поліцейської діяльності.

The article reveals the concept of "policing", the purpose, subjects and objects of policing, the main methods of policing the National Police of Ukraine.

Keywords: policing, purpose of policing, subjects of policing, objects of policing, basic methods of policing.

Загальнотеоретична характеристика поліцейської діяльності дозволяє визначити не тільки поняття "поліцейська діяльність", мету, суб'єкти та об'єкти поліцейської діяльності, основні методи здійснення поліцейської діяльності, але й в подальших дослідженнях визначити особливості здійснення поліцейської діяльності саме Національної поліції України.

Серед науковців існують різні підходи до розуміння поняття "поліцейська діяльність":

1. "поліцейська діяльність повинна базуватись на основоположних принципах правої держави – принципах законності, гуманізму, верховенства права, забезпечення прав і свобод людини тощо" (Л. фон Штейн) [1];
2. "поліцейська діяльність – це діяльність внутрішнього управління, через яку окремі особи захищаються від небезпеки, що їм загрожує, від оточуючих стихійних і особистісних сил, нейтралізуючи ці сили, встановлюючи їм межі" [2, с. 16];
3. "поліцейська діяльність – це особливий вид соціальної, державно-управлінської діяльності, що здійснюється на основі закону і в інтересах суспільства, спрямованої на охорону і підтримку громадського порядку, забезпечення громадської безпеки заходами примусу" (В.М.Шадрін) [3, с. 112];
4. "поліцейська діяльність – це специфічна форма реалізації поліцейської функції держави, що припускає цілеспрямований вплив відповідних державних інститутів (органів) на соціальні відносини" (М.М. Москаленко) [4];
5. "поліцейська діяльність – це особливий вид державно-управлінської діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та пов'язаної із застосуванням державного примусу" (К.С. Бельський) [5, с. 34].

В сучасному світі існують дві моделі організації поліцейської діяльності: континентально-європейська модель (притаманна наступним державам Італія, Іспанія, Франція, Німеччина, Польща, Україна та інші) та англосаксонська (британська) модель (США, Великобританія та інші) [6, с. 212].

Більш детально охарактеризуємо континентально-європейську модель так, як діяльність Національної поліції України відноситься саме до даної моделі.

Континентально-європейська модель відрізняється наступними ознаками:

- централізоване управління державою поліцейських відомств;
- владна вертикальна система поліції;
- широкий обсяг повноважень;
- поліція – невід'ємна складова органів виконавчої влади з спеціалізованим вищим галузевим органом (наприклад, в Україні це Міністерство внутрішніх справ) тощо.

В Україні нормативно-правове регулювання поліцейської діяльності здійснюється системою нормативно-правовими актами.

До якої відносяться наступні національні та міжнародні нормативно-правові акти:

I. Національне законодавство:

1. *Конституція України*;
2. *кодекси України* (Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс про працю України тощо);
3. *закони* (Закон України "Про Національну поліцію", Закон України "Про адміністративний нагляд за особами, звільнених з місць позбавлення волі", Закон України "Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України" тощо);
4. *підзаконні нормативно-правові акти*: а) акти Президента України (указ Президента України "Про символіку Національної Поліції", указ Президента України "Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини тощо); б) акти Кабінету Міністрів України (Правила дорожнього руху, Положення про Національну поліцію

тощо); в) акти Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України (Положення про патрульну службу МВС, Положення про Департамент патрульної поліції тощо);

II. Міжнародне законодавство:

1. Загальна декларація прав людини (1948 р.);
2. Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1963 р.);
3. Міжнародний пакт про громадські та політичні права (1966 р.);
4. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтриманні правопорядку (1990 р.);
5. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.);
6. Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.).

Розуміння поняття "поліція" та "поліцейська діяльність" не можливе без урахування "Community Policing" – філософія роботи поліції з законослужняними громадянами. Метою даної концепції є зміщення фокусу поліцейської діяльності з обробки викликів до принципового вирішення проблеми.

Дана мета реалізуються шляхом:

1. організація поліцейської діяльності з метою ефективного реагування на потреби суспільства;
2. участь суспільства у профілактики злочинності;
3. зміцнення партнерських відносин поліції з громадянами [7, с. 9];
4. участь представників громадськості у процесі визначення проблем правоохоронної діяльності та плануванні їх вирішенні;
5. оцінка громадськістю ефективності діяльності поліції [8, с.12].

У своїх працях Й. Горінецький зазначає, що "поліція, як інститут захисту державного ладу та забезпечення громадської безпеки, має керуватися новою філософією поліцейської діяльності, яка ґрунтується на переході від реактивної моделі (реагування на злочини, їх розслідування та покарання злочинців) до проактивної моделі (служіння громадянам з акцентом на попередження злочинів і співпрацю міліції з населенням на основі системи "поліція – народ – партнери")" [9, с. 52].

Дослідження теоретичних підходів до розуміння поняття "поліцейська діяльність" та нормативно-правового його закріплення дозволяє виділити наступні ознаки поліцейської діяльності:

- поліцейська діяльність – це різновид соціальної діяльності, яка реалізується шляхом керівництва спеціальними структурами виконавчої влади, спрямованими на охорону громадського порядку та забезпечення безпеки;
- метою поліцейської діяльності – є служінні суспільству, здійснення охорони прав і свобод людини, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку;
- суб'єктами поліцейської діяльності можуть бути не тільки співробітники поліції, але й представники громадськості;
- об'єктами поліцейської діяльності є поведінка суб'єктів суспільних відносин, на яких спрямовані заходи державний примус, безпека суспільства та індивідів; особистість, її права, свободи та обов'язки; матеріальні та духовні цінності; держава, її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [10];
- зміст поліцейської діяльності становить поняття "охорона";
- основними методами здійснення поліцейської діяльності є адміністративний примус і адміністративний нагляд, а засобами – є застосуванням превентивних поліцейських заходів;
- поліцейська діяльність – це професійна, публічна діяльність, яка здійснюється на правовій основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Штейн Л. фон. Ученіе объ управленіи и право управленія съ сравненіемъ литературы и законодательствъ Франціи, Англіи и Германіи: руководство, изданное Лоренцомъ Штейномъ, профессоромъ Венскаго университета, какъ основаніе его лекцій: переводъ съ немецкаго: подъ редакціею И. Е. Андреевскаго, орд. профессора С.-Петербургскаго университета / Штейн Л. фон. Репр. воспроизведение дореволюц. изд. С.-Петербургъ, 1874.
2. Штейн Л. фон. Ученіе объ управленіи и право управленія съ сравненіемъ литературы и законодательствъ Франціи, Англіи и Германіи: руководство, изданное Лоренцомъ Штейномъ, профессоромъ Венскаго университета, какъ основаніе его лекцій: переводъ съ немецкаго: подъ редакціею И. Е. Андреевскаго, орд. профессора С.-Петербургскаго университета / Штейн Л. фон. Репр. воспроизведение дореволюц. изд. С.-Петербургъ, 1874.
3. Шадрин В. М. Полицейская деятельность как объект исследования (историко-правовой аспект). Вестник Челябинского государственного университета. 2003. № 1. том 9. С. 111–117
4. Москаленко М.М. Концепция "полицейского права" как идейно-теоретическое основание организации и деятельности полиции дореволюционной России (историко-теоретический аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теория и история права и государства; История правовых учений". СанктПетербург, 2004. 22 с.
5. Полицейское право. Лекционный курс / под ред. А.В. Куракина. М.: Дело и Сервис, 2004. 816 с.
6. Копча В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ. Публічне право. №2 (26). 2017. С.211-2117.
7. Community Policing" URL: <https://www.osce.org/secretariat/107820>
8. Калаянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 40 с.
9. Горінецький Й.І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень"; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. 203 с.
10. Фомін Ю. В. Поліцейське право та поліцейське законодавство як правова основа діяльності органів внутрішніх справ. Право і Безпека. 2011. № 4. С. 90–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_4_22.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М.В. Проценко

УДК 351.71

Жайворонок О.О.

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті проаналізовано зарубіжний досвід щодо здійснення превентивних заходів в діяльності правоохоронних органів, зокрема поліції, що дозволило запозичити деякі напрями до вітчизняного простору в зазначеному питанні.

Ключові слова: превентивні заходи, ювенальна превенція, муніципальна поліція, публічна та громадська безпека.

The article analyzes foreign experience in the implementation of preventive measures in the activities of law enforcement agencies, in particular the police, which allowed to borrow some directions to the domestic space in this matter.

Key words: preventive measures, juvenile prevention, municipal police, public security.

В умовах сьогодення, Україна як держава, в якій відбуваються євроінтеграційні процеси, поступово приводить національне законодавство відповідно до норм та стандартів європейського зразку. Вказане наголошує на необхідності розглянути досвід діяльності правоохоронних органів деяких країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) під час використання превентивних заходів, а також висвітлити досвід окремих передових країн світу, що сприятиме можливому запозиченню позитивного досвіду у вітчизняний простір.

Переходячи відразу до розгляду європейського досвіду та виділяючи таку країну як Великобританія в досліджуваній сфері, вкажемо, що з 31 січня 2020 року вона офіційно не є членом ЄС. Якби там не було, проте її досвід є беззаперечним та таким, який неможливо обійти стороною.

Важливим аспектом в частині ефективного здійснення поліцією Великобританії превентивних заходів є те, що вони в більшій мірі залежать від деяких особливостей організаційного змісту. Так, територія цієї країни "розбита" за принципом своєрідних поліцейських зон, відповідно до яких здійснюється будівництво управління місцевими поліцейськими загонами.

У зв'язку з цим, працівникам територіальних поліцейських сил надається максимальний обсяг повноважень, однак, тільки в рамках відведеного за ними регіону, зрозуміло, що в інших регіонах такі повноваження будуть дещо обмежені.

Поряд з поліцією, у Великобританії правоохоронно-превентивні функції виконують:

- органи, для яких функціональне призначення здійснювати охорону публічного порядку є другорядним (цивільні службовці);
- громадяни, які уповноважені на рівні закону припиняти злочини у сфері публічного порядку, в тому числі, доставляти правопорушників в органи поліції та до суду [3, с. 462].

Наразі у Великобританії дуже розповсюджений сектор взаємодії поліції та населення, внаслідок чого було прийнято значну кількість операційних стратегій, зокрема: 1) піший та контактний патруль, консультативні групи тощо. Окремо діє програма "сусідське спостереження", яка сприяє підвищити рівень безпеки громадян та забезпечити публічний порядок у районах. Її специфіка в тому, щоб спостерігати за людьми, які викликають підозру [3, с. 463].

Продовжуючи розгляд, виокремимо таку країну як Німеччина, в якій наразі достатньо розвинена організація, використання та забезпечення заходів превентивного характеру.

Основа організації діяльності поліції Німеччини, в тому числі під час здійснення превентивних заходів передбачає: 1) профілактичні дії запобігання злочинності; 2) превалювання роз'яснювально-превентивної діяльності поліції; 3) залучення громадян в якості партнерів поліції; 4) запровадження оновлених стратегій безпеки, направлених на суспільно-орієнтовану роботу поліції [3, с. 464].

Вагомим здобутком в діяльності німецької поліції є напрям ювенальної превенції. Так, дана сфера відзначається високим ступенем ефективності в процесі застосування заходів. Основоположний момент стратегії профілактики правопорушень щодо неповнолітніх у Німеччині полягає у тому, що схильність дитини до вчинення правопорушення – це тимчасовий прояв, а репресивні заходи тільки з негативної сторони впливають на розвиток дитини як особистості. Отже, ключовим акцентом в цій сфері є пошук причин та здійснення профілактичних заходів в частині здійснюваних правопорушень дітьми [2, с. 86].

Вагоме місце під час здійснення превентивних заходів відводиться Польщі та Чехії. В цих країнах поліція має значний масив повноважень стосовно здійснення роботи превентивного характеру. У Чехії та Польщі функціонує муніципальна (громадська) поліція,

яка займається профілактикою правопорушень у сфері дорожнього руху, в тому числі забезпечує громадський порядок за окремими муніципалітетами. Основними повноваженнями інспекторів муніципальної поліції є наступні:

1. сприяти забезпеченню безпеки осіб і власності в рамках повноважень, які на них покладено;
2. здійснювати нагляд за додержанням правил поведінки в громадських місцях, які встановлюються органами місцевого самоврядування;
3. здійснювати нагляд за додержанням правил дорожнього руху і громадського порядку [1, р. 37] тощо.

Переходячи безпосередньо до аналізу досвіду провідних країн світу щодо здійснення превентивних заходів правоохоронними органами, неможливо не зробити акцент на такій країні як Сполучені Штати Америки (далі – США). В США як державі – провідне превентивне відомство займає поліція.

Законодавством США повноваження поліції розуміються як закріплені права, передані державою для того, щоб здійснювати регулювання цивільних інтересів, захисту безпеки і всього, що має відношення до громадян, в тому числі для здійснення превентивної діяльності стосовно кримінальних злочинів, заворушень масового характеру, виступів, тощо [4, с. 116].

В США також значно приділяється увага розвитку інституту ювенальної юстиції, який за участю органів поліції мінімізує підліткову та дитячу злочинність. Поліція здійснює профілактичну роботу в цій сфері за рахунок соціальних технологій, а також соціально-правових конструкцій і структур недержавного типу [2, с. 87].

Наступною країною, яку необхідно виділити – це Канада. Що стосується превентивного напрямку роботи в діяльності всіх поліцейських органів Канади, то він є одним із пріоритетних. Означене викликано жвавими реформаторськими процесами, які в свій час проводилися в Канаді.

Так, поліція не могла більше розглядатися як "командос". Тобто, було встановлено, що поліція є суспільством, а суспільство є поліцією. Отже, на сьогодні превенція в даній країні – один із найважливіших та найгуманніших способів боротьби з правопорушеннями. Зокрема, діяльність поліцейських органів спрямована на те, щоб попереджати та знижувати рівень злочинності, піддержувати правопорядок, у тому числі за рахунок співпраці з громадськістю. Одна із ключових задач поліції – передбачати можливі правопорушення серед підлітків, через здійснення впливу на поведінку усіх осіб, якими вчинялися правопорушення, аби не допускати рецидивів. Подібна діяльність потребує комплексних заходів, направлених, перш за все, на забезпечення належного формування особистості [1, р. 39].

Отже, розглянувши досвід деяких країн Заходу і Сходу, можна чітко прослідкувати існування значної кількості підходів щодо процесу здійснення заходів превентивного характеру загалом та провадження превентивної діяльності, зокрема. В окремих країнах увага приділяється на розширення повноважень поліції, а в інших – на максимальну співпрацю поліції з населенням.

Беручи до уваги наведене, вбачається логічним запозичити міжнародний досвід до вітчизняного простору в аспекті здійснення заходів превентивного характеру за наступними напрямками:

1. поглиблювати "превентивні можливості" працівників поліції України, розширивши з однієї сторони їх права в сфері застосування заходів превентивного характеру, а з іншої – полегшивши механізм їх використання;
2. удосконалювати нормативно-правову базу в частині деталізації регулювання процедур та порядку здійснення заходів превентивного характеру та в цілому приводити її у відповідність до європейських та міжнародних стандартів під час здійснення превентивної діяльності;
3. посилювати співпрацю з населенням під час здійснення превентивної діяльності за рахунок запровадження дієвих та ефективних проєктів, які будуть освітлені не тільки на "папері", як це існує в умовах сьогодення, а й на практиці в реальному житті;

4. розробляти та адаптувати різні поліцейсько-соціальні програми, спрямовані на здійснення профілактики правопорушень, проведення роз'яснювальної роботи за різними верствами населення, а також підвищувати правосвідомість серед громадян;
5. поступово впроваджувати набуті знання та навички в діяльність підрозділів поліції, які забезпечують охорону публічної безпеки та порядку.

Наданий перелік напрямів міжнародного досвіду, які можливо запозичити та використати до вітчизняного простору, звичайно, не можна вважати повним. Проте, навіть, якщо за вказаними напрямами плідно попрацювати та максимально ефективно їх адаптувати під формат роботи Національної поліції України в процесі здійснення заходів превентивного характеру – це значно підвищить превентивну діяльність загалом на новий, домінуючий рівень, близький до європейського зразку та передових країн світу.

Як висновок, необхідно вказати, що застосування превентивних заходів в ряді зарубіжних країн має свої особливості в частині їх здійснення правоохоронними органами, зокрема поліції. Загалом, міжнародний досвід стосовно здійснення превентивної діяльності має вагомий практичний відбиток, в тому числі під час його використання органами Національної поліції України в зазначеній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будь О. Организация и правовое регулирование применения превентивных полицейских мер в сфере обеспечения правопорядка в стране: опыт ряда стран Европы и мира для Украины. *Legea si viata: Закон и Жизнь: междунар. науч.-практ. журн.* 2019. № 2/2 (Februarie). P. 36–41.
2. Мураненко К.Ю. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Psychological journal*. 2019. № 2 (22). С. 85–98.
3. З Соболев Є.Ю., Коломойцев С.С. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 461–466.
4. Цанько Я.О. Досвід США щодо здійснення превентивних заходів органами поліції. "Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку": Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 листопада 2015 р. Львів: Західноукраїнська організація "Центр правничих ініціатив", 2015. С. 115–118.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

УДК 94(476+493):623.1

Жук В.Г.

БРЕСТСЬКА ФОРТЕЦЯ ТА ФОРТ ЕБЕН-ЕМАЕЛЬ ЯК ПРИКЛАД ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛИШНІХ ОБОРОННИХ СПОРУД У СУЧАСНІ МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ

У статті порівнюються Брестська фортеця та бельгійський форт Ебен-Емаель, їх трансформація від поля битви до місця шани та пам'яті загиблим військовим під час Другої світової війни.

Ключові слова: фортеця, планер, форт, десант, кумулятивні заряди, броне ковпаки, укріплення

The article compares the Brest Fortress and the Belgian Fort Eben-Emael, their transformation from a battlefield to places of honor and memory killed by the military during World War II.

Keywords: fortress, glider, fort, landing, cumulative charges, armor caps, fortifications

Аналізуючи бої за Брестську фортецю у 1941 році, можна зустріти необгрунтовані думки істориків-аматорів що черпають свої знання з вікіпедії, стосовно того, що оборона цієї фортеці – це єдине у своєму роді бойове зіткнення. А "Захід" настільки нерозумний що будував свою Лінію Мажино тільки для того, щоб її обійшли німці. З цим важко погодитися, тому в цій статті зроблено спробу привести аргументи та надати докази, що своя "Брестська фортеця" була і на території Бельгії. Її назва – Ебен-Емаель.

Після Першої світової війни європейські країни по-різному оцінювали методіку ведення боїв в нових умовах військово-технологічного прогресу ХХ століття. Французькі воєначальники, наприклад, вирішили, що вести успішну війну проти сучасної і важкої броньованої техніки досить складно і обтяжливо тому зробили ставку на оборонну систему своєї країни. Вершиною цієї стратегії стало будівництво лінії захисних укріплень, відомої у військовій історії як "лінія Мажино". Бельгійці, дивлячись на будівництво цього потужного фортифікаційного фронту, вирішили створити щось подібне в менших масштабах і в 30-х роках розгорнули велике військово-будівництво. З півночі на південь простягнулася лінія нових фортів: Ебен-Емаель, де Обін-Нефшато, де Баттіс та де Танкремонт. З огляду на Першу світову війну, бельгійці поставилися до будівництва фортів досить продумано. Для спорудження був використаний залізобетон, гарматні вежі, функціонально поліпшена система вентиляції, сильно заглиблені були під землю склади боєприпасів [1. с. 5-15].

Проект форту був розроблений бельгійським інженером Анрі Бріальмоном ще до Першої світової війни, тож в 30-і роки його тільки модернізували до вимог часу. Відмінною особливістю Ебен-Емаеля було його артилерійське оснащення гарматами, які давали можливість обстрілювати далекі цілі східного району Льежа (місто що знаходилось поруч). Відмінність Ебен-Емаеля від укріплень в Бресті, полягало в тому, що значна її частина знаходилася під землею. На поверхні були не великі гарматні башти та кулемети [1. с. 5-15].

Прогалиною Ебен-Емаеля була його недостатня протиповітряна оборона, що, мабуть і наштовхнуло німецьке командування на думку використовувати в захопленні форту посадковий десант із застосуванням штурмових планерів новітнього типу DFS 230. Штурм був назначений на 10 травня 1940 року.

О 5:20 хвилин, літаки з планерами непомітно перетнули кордон Бельгії та з'явилися в районі форту, останні були відчеплені та пішли вниз. Гарнізон Ебен-Емаеля був захоплений повітряним нальотом зненацька. Не даючи бельгійцям прийти в себе, німці, прикриті вогнем турельних кулеметів з дахів планерів стрімко кинулися до бронекоробок, амбразур і вихідних шахт вентиляційних каналів. Настільки стрімкий натиск атаки привів до того, що вже в перші бойові хвилини 7 казематів і 14 гармат були виведені німцями з ладу. Вибухи спеціально підготовлених кумулятивних 44-кілограмових зарядів пробивали 200-мм сталь броньованих коробок [1. с. 45-46].

Така сама ситуація була і 22 червня 1941 році в Бресті де наполовину вдягнені червоноармійці потрапляли до полону [3. с. 93-95].

Після годинного бою основна частина форту виявилася захопленою німцями. Блискучий успіх штурмової десантної операції не дозволив усе ж німцям остаточно закріпитися в форті. Бельгійські частини, дислоковані в околицях Ебен-Емаеля, прийшли в себе і почали атакувати за підтримки артилерійського вогню інших фортів; німецька штурмова група, змушена була шукати укриття у покинутих гарнізоном приміщеннях та казармах. Оборона форту Ебен-Емаель на заході сприймається як подвиг тих, хто перші стали на захист своєї країни. Штурм укріплень виявився не таким складним як в Бересті з однієї причини – з боку німецьких частин виступили професіонали в штурмових діях, на відміну від штурму Брестської фортеці, де цим заняттям зайнялися прості піхотинці з 45-піхотної дивізії Вермахту, що призвело до великих втрат. В Ебен-Емаель загинуло 6 військових і 11 поранених (не враховуючи бої на околицях форту). В Бересті загинуло приблизно 300 солдат. Протягом декількох годин німці опанували потужною, сучасною фортецею, з усіма її бункерами, оборонними спорудами і гарнізоном. При цьому втрати німців склали 6 убитих і

11 поранених. В Бресті за час штурму загинуло близько 300 німецьких солдат та офіцерів [2. с. 122-123].

Все було б наче добре, якщо не брати до уваги що в фортеці на той момент перебувало 8 тис. чоловік гарнізону, танки, бронетехніка, гармати та т.д. Але про це завжди замовчували, щоб ситуація "грала яскравими фарбами" і можна було постійно розповідати про героїзм радянських солдатів що з голими руками йдуть на німців [5. с. 144-146].

Відмінно від Берестейської фортеці, форт Ебен-Емаель після Другої світової війни не став об'єктом військової пропаганди. Він став місцем пам'яті перших захисників не тільки Бельгії, а і Франції. Під його стінами не проводять мітинги, не розливають горілку й не їдять солдатську кашу, на його укріпленнях не наносять фарбою написи "можемо повторити 1941-1945". Однак у політичному плані обидві твердині мають велику роль для країн, адже асоціюються з початком війни для кожної з них. Події 1941 року у фортеці, як би дивно це не звучало, але популяризувало Брест. Після робіт радянського публіциста Сергія Смирнова, широка маса людей дізналася що відбувалося у фортеці це призвело до того що з'явилися туристичні маршрути до Бреста [4. с. 215-217].

А з побудовою меморіального комплексу, ця битва взагалі надавала "рейки" для потужного радянського пропагандистського локомотива. Про суттєві прорахунки військового командування, через які люди у фортеці виявились оточеними в перші години війни та були приреченими, швидко забули. Але історична правда рано чи пізно розставляє все на свої місця, вносячи, таким чином, лад і гармонію в наші знання про минуле.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dunstan S. Fort Eben Emael: The key to Hitler's victory in the West / Simon Dunstan. – Oxford: Bloomsbury Publishing, 2005. – 64 с. – (Osprey Publishing).
2. Алиев Р. В, Рыжов И. Ю. Брест. Июнь. Крепость: в 2 кн. / Ростислав Алиев, Илья Рыжов. – Брест: Полиграфика, 2012. – Кн. 1. – 271 с.
3. Бешанов В. В. Брестская крепость. / В. В. Бешанов. – 2-е изд. – М.: Яуза-Эксмо, 2005. – 160 с.
4. Смирнов С. С. Брестская крепость / С. С. Смирнов. – М.: Художественная литература, 1970. – 430 с.
5. Суворов А. М. Брестская крепость на ветрах истории / А. М. Суворов. – Брест: ООО "Редакция журнала С33", 2004. – 152 с.

Рекомендує до друку науковий керівник О.О. Коник

УДК 343.4

Зеленська О.О.

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ "ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТА"

У статті було встановлено суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення в частині порушення прав пацієнта.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, суб'єктивні ознаки, медичний працівник, права пацієнта.

The article established the subject and the subjective side of the criminal offense in terms of violation of the rights of the patient.

Key words: criminal offense, subjective signs, medical worker, patient rights.

З-поміж об'єктивних ознак кримінального правопорушення, не менш важливими являються два інші обов'язкові елементи – суб'єкт та суб'єктивна сторона. Спробуємо з'ясувати їх щодо порушення прав пацієнта.

Розпочинаючи традиційне акцентування уваги на суб'єкті, слід відмітити, що безпосередньо суб'єктом порушення прав пацієнта, як і за всіма іншими "медичними злочинами" загалом, вважається медичний працівник. В свою чергу, з'ясуємо, хто ж може бути спеціальним суб'єктом розглядуваного кримінального правопорушення.

В контексті наведеного необхідно звернутися до "Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики", затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 року № 690, відповідно до якого: "дослідник/співдослідник – лікар, який має достатню професійну підготовку та досвід лікування пацієнтів, знає правила належної клінічної практики та відповідні нормативно-правові акти. Дослідник несе відповідальність за проведення у місці дослідження клінічного випробування лікарського засобу. Якщо клінічне випробування проводиться групою осіб у певному місці проведення дослідження, один із дослідників визначається відповідальним керівником дослідницької групи і може називатися відповідальним дослідником" [5].

З цього вбачається, що клінічні дослідження проводяться лікарями (дослідниками), до яких передбачається відповідальність за подібні дослідження. Наприклад, якщо випробування здійснює група дослідників, то в такому разі до відповідальності притягатиметься саме керівник цієї групи. Отже, можна сказати, що до спеціального суб'єкта вчинення діяння за ст. 141 Кримінального кодексу України (далі – КК України) необхідно відносити:

1. лікаря-дослідника, призначення якого здійснювати клінічні випробування лікарських засобів в індивідуальному режимі;
2. відповідального керівника дослідницької групи (лікаря), якщо здійснюються клінічні випробування лікарських засобів групою дослідників [4, с. 513].

Переходячи безпосередньо до суб'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення, зазначимо, що цей елемент характеризується внутрішнім психічним становлення особи до вчинюваного нею кримінального діяння: "такі, що скоєні особою суспільно-небезпечне діяння отримують адекватне відображення в її психіці. Оце внутрішнє, психічне відношення особи до скоєної нею суспільно-небезпечної дії або бездіяльності, а також її наслідків і називають в кримінальному праві суб'єктивною стороною злочину" [1, с. 91].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони виступає вина, а серед додаткових – мотив і мета вчинення протиправного діяння. В сукупності, завдяки цим ознакам можливо встановити кваліфікацію кримінального правопорушення.

Специфіка вини в частині порушення прав пацієнта, яким було завдано тяжких наслідків за ст. 141 КК України проявляється через ставлення до діяння та наслідків, які було потягнуто, в результаті чого така вина може мати прояв різних форм [3, с. 271]. Наприклад, якщо лікарем було умисно порушено покладений на нього обов'язок у вигляді надання допомоги хворому та при цьому віддаючи собі звіт про те, які наслідки можуть настати для пацієнта, тим не менш, якщо лікар розраховує на їх відвернення або ставить до них з байдужістю, то при подібній ситуації можуть виникати труднощі під час кваліфікації такого діяння. Тобто, ось тут і може встановлюватися так звана "змішана форма вини", за якою одна форма вини суб'єкта охоплює безпосередньо діяння, а інша форма – її наслідки.

Говорячи безпосередньо про існуючий склад кримінального правопорушення за ст. 141 КК України, то він як і інші злочинні проступки (до яких належать загальні ознаки порушення прав пацієнта), може здійснюватися у формі змішаної вини.

У зв'язку з наведеним, можна наголосити, що порушення прав пацієнта з площини суб'єктивної сторони відмічаються виключно у вигляді необережної форми вини, яка в повній мірі може відобразитися через змішану вину – умисне ставлення до кримінального

правопорушення і необережне ставлення до наслідків суспільно небезпечного характеру. Означене цілком відображає кримінальне правопорушення за ст. 141 КК України.

Говорячи про мотив і мету, в першу чергу, потрібно розуміти, аби кваліфікувати порушення прав пацієнта за ст. 141 КК України, наявність мотиву і мети в принципі не є обов'язковим, тому що така необхідність потрібна лиш для того, щоб вказати на наявність таких складових за диспозицією норми [2, с. 264], в нашому випадку ст. 141 КК України.

Загалом, мотиви порушення прав пацієнта можуть мати відношення як до самого пацієнта, так і взагалі його не стосуватися. Як приклад, вкажемо про те, що у вигляді мотиву відмови лікарем надати допомогу хворому може виступати стан алкогольного сп'яніння чи негативний настрій, які можливо настали після того, як у лікаря відбувався конфлікт з керівництвом медичного закладу.

Мета ж як кінцевий результат вчинюваного діяння, надає їм так званий закінчений сенс. Але, якщо мета перебуває у складній формі вини під час здійснення порушення прав пацієнта, то в такому разі вона стосується лише окремих наслідків. Наприклад, кінцевою метою при порушенні правил випробування ліків може бути бажання уникати бюрократичних перешкод в одержанні відповідного дозволу на подібні випробування, не дивлячись на те, що ліки потрібні, корисні та є важливими для людей. Отже, неповідомлення пацієнту деяких особливостей щодо проведення медичних процедур може бути цілеспрямованим моментом, щоб не почути відмову по причині страху, і, в кінцевому випадку воно вчиняється з хотінням врятувати життя пацієнту.

Таким чином, з'ясувавши суб'єктивні ознаки за ст. 141 КК України "Порушення прав пацієнта", можна чітко прослідкувати те, що суб'єкт даного кримінального правопорушення є більш ніж зрозумілим, а ось при встановленні суб'єктивної сторони можуть виникати деякі суперечливі моменти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агаев И.Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение: учебное пособие. М.: Юристъ, 2008. 335 с.
2. Бажанов М.І., В.В. Сташис, В.Я. Тацій. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. Київ: Юрінком Інтер. 2005. 479 с.
3. Єфремов С.О. Склад злочину: проблемні питання. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 1 (14). С. 270–272.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид, переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
5. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 року № 690 / Міністерство охорони здоров'я України. Офіційний вісник Верховної Ради України. 2009. № 690.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Саїнчин

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто окремі підходи та моделі, що існують в зарубіжних країнах, за допомогою яких реалізуються поліцейські послуги, а також виокремлено перспективні напрями, які можливо адаптувати до вітчизняного простору в цьому питанні.

Ключові слова: поліцейські послуги, правоохоронна діяльність, обслуговування населення,

This article considers some approaches and models that exist in foreign countries, through which police services are implemented, as well as highlights promising areas that can be adapted to the domestic space in this regard.

Key words: police services, law enforcement activities, public service.

Сучасні умови розвитку України як держави говорять про її стрімке спрямування до Європейського Союзу (далі – ЄС), це стосується і розширеного міжнародного співробітництва з країнами ЄС, адаптації правових систем, тощо. Одне із ключових питань, яке має місце бути сьогодні – це реформування правоохоронних органів, а також поступове перетворення поліції з органу, який виступає як каральний (репресивний) на сервісний (інституційний). Ефективним засобом, який може забезпечити реформаторські зміни у цьому напрямі, слугує дослідження та виокремлення ключових моментів із зарубіжного досвіду, що дозволить засвоїти існуючі у світі підходи та моделі, за допомогою яких організовується правоохоронна діяльність.

В багатьох країнах правоохоронними органами було взято на озброєння і вже сьогодні активно реалізовується модель (концепція) Compstat Policing, яка синтезує традиційні тактики боротьби зі злочинністю та прийняття участі громадян в такій роботі. "Compstat Policing", по своїй суті, продемонструвала нову філософію діяльності поліції, за якою поліція як орган сформована згідно до засади децентралізації її системи, тобто основою її діяльності є тісна співпраця з громадянами, яка полягає у спільному визначенні проблем та їх вирішенні [3, с. 122].

Продовжуючи, виділимо також концепцію "сучасної боротьби зі злочинністю", яка є характерною в першу чергу для ФРН та деяких інших держав ЄС. За цією концепцією, чільне місце в діяльності кримінальної поліції займає не (попередження, припинення чи розкриття кримінальних злочинів), а орієнтир у середовищі, яке має злочинний характер. Поліція повинна не чекати повідомлення про злочини, які було вчинено, а досить активно залучатися до кримінальних подій, конспіративно входити до злочинних угруповань, здійснювати вербування і навіть, якщо в цьому буде потреба, провокувати на те, щоб злочин вчинився. Поліцейські ФРН у своїй діяльності керуються засадами, які було визначено одним міністром внутрішніх справ у післявоєнний період, серед яких: 1) діяльність поліції підпорядковується парламентському контролю і тим самим, опосередковано – суспільству; 2) поліція, здійснюючи повноваження, зобов'язується підпорядковуватися не тільки закону, але й мати на увазі моральні норми, що підтримуються більшою частиною громадськості; 3) діяльність поліції повинна орієнтуватись на те, щоб служити населенню, тому що дії поліції можуть мати ефект за умови, якщо є збалансована згода населення з поліцією [3, с. 133].

Деяко детальніше звернемо увагу на окремі країни та особливості поліцейської діяльності в аспекті послуг. Так, у Чехії наприклад, основоположні завдання, які забезпечують здійснення сервісної функції згідно до Закону "Про поліцію" (1991 року), покладають на поліцію регіонального та муніципального рівня, підрозділи яких є більш усвідомленими до проблем місцевості, аніж національна поліція. Прикладом організаційних

змін стосовно обслуговування поліцією звичайних громадян може послугувати реалізація так званого "столу скарг", який закріплено за кожним поліцейським відділком [5].

У такій країні як Франція теж значно уваги приділялось, щоб покращити імідж поліції серед населення, в тому числі, багато разів змінювалися пріоритети діяльності поліції. Так, у Франції існує Центральна дирекція Національної поліції МВС, на яку покладається значна кількість повноважень, зокрема: 1) перевіряти виконання рішень МВС; 2) контролювати правильний розподіл обов'язків між різними службами, а також займатися розстановкою кадрів; 3) сприяти адаптації поліції, згідно до існуючих потреб у населення; 4) брати участь під час розробки відповідних реформ. Окрім цього, апаратом зазначеного відомства здійснюється проведення перевірок, за скаргами, які надходять від населення щодо органів поліції, цим самим, проходить серйозна робота над їх аналізом та об'єктивністю і у разі чого, накладаються дисциплінарні стягнення на працівників поліції [3, с. 137].

Особливої уваги в межах нашого дослідження заслуговує концепція комунального поліціювання (Community policing), яка з'явилася в англо-американській системі права ще у 70-х рр. ХХ ст., однак пізніше з дещо іншими варіаціями була поширена і на держави ЄС.

Community Policing як модель в діяльності поліції повністю задовольняє потреби в сучасному суспільстві і дає змогу трансформувати поліцейську парадигму з концепції вузького типу поліцейської охорони на дещо ширшу (поліцейську службу) [4, с. 297]. Окрім завдання, яке є традиційним – знижувати рівень злочинності, сучасна поліція направлена і на те, щоб вирішувати значний масив соціальних проблем. Концептуальна основа таких змін обумовлена впевненістю у тому, що злочинність в рамках відповідної території може бути знижена завдяки аналізу характеристик і недоліків даного району, щоб в подальшому застосувати відповідну стратегію та конкретні заходи.

Також свого розвитку отримала ще одна концепція так званого "проактивного" обслуговування населення, відповідно до якої органи поліції повинні займати не реактивну, а проактивну сторону та здійснювати систематичну профілактику соціальної напруженості та протидіяти злочинам завдяки вирішенню проблем громадян і реалізації програм самообслуговування у сфері, яка забезпечує безпеку. Необхідна вимога стосовно діяльності сучасної поліції полягає у тому, що поліція має служити для громадян, звітувати та співпрацювати з громадою. Ця вимога є визначальною для створення подальших стратегій діяльності та розвитку поліції в переважній більшості країн світу.

Охарактеризована проактивна позиція може відбуватися як за довготривалою перспективою, так і проявлятися у систематичній діяльності органів поліції. Як приклад, у Великобританії патрульні поліцейські намагаються попередити формування груп людей, які знаходяться в місцях для відпочинку ввечері або вночі, з ціллю запобігати правопорушенням масового характеру. Серед іншого, поліція постійно знаходиться на зв'язку з мешканцями тих районів, в яких зосереджуються розважальні заклади і в яких має місце бути реальна небезпека під час виникнення порушень громадського порядку [3, с. 156].

Таким чином, ключова мета цієї концепції в тому, щоб формувати якісно нові відносини між громадянами і поліцією, які можна характеризувати як партнерські. Окрім того, громадяни повинні сприйматися поліцією не тільки як партнери, але і як клієнти. І, відповідно, поліція повинна планувати свою діяльність таким чином, щоб від законослухняних громадян не надходило ніяких дорікань щодо якості поліцейського обслуговування [2, с. 27-28].

У підсумку до вищевикладеного розгляду зарубіжного досвіду країн, в яких досить успішно відбувається реалізація ідей, за якими поліція перетворюється на інституцію, яка сприяє зміцнювати публічний порядок, захищати права і свободи кожної людини по окремоті та суспільства, зокрема, можна зазначити, що в нашій країні такий процес тільки набирає обертів.

Навіть не дивлячись на те, що реформування адміністративно-правового регулювання Національної поліції в Україні відбувається з врахуванням максимального використання зарубіжного досвіду, залученням іноземних спеціалістів і т.п., на нашу думку, серед

перспективних напрямів становлення і розвитку адміністративно-правового регулювання Національної поліції на сучасному етапі, враховуючи зарубіжний досвід, слід виділяти наступні: 1) впровадження концепції Community policing (за якою функціонування поліції орієнтується відповідно до потреб суспільства й на основі партнерських відносин із ним). Ця концепція без сумніву була б дуже корисною для України, однак, окрім її впровадження, не треба забувати, що дуже багато залежить від того, як сприймається поліція громадянами, а в нашій країні, поки ставлення людей не буде змінюватися, звичайно, в першу чергу потрібно, щоб поліція вела себе достойно та належним чином виконувала свої обов'язки, доти говорити про щось зарано; 2) впровадження концепції "проактивного" обслуговування населення (за якою органи поліції повинні здійснювати систематичну профілактику соціальної напруженості та протидіяти злочинам завдяки вирішенню проблем громадян і реалізації програм самообслуговування у сфері, яка забезпечує безпеку); 3) впровадження засобів, які забезпечують відкритість діяльності Національної поліції.

Як висновок, необхідно вказати, що зарубіжний досвід регулювання поліцейських послуг чітко дає зрозуміти, що в більшості розвинених країн досить успішно відбувається реалізація ідей, за якими поліція перетворюється на інституцію, яка сприяє зміцнювати публічний порядок, захищати права і свободи кожної людини по окремоті та суспільства, зокрема. В тому числі, сучасні умови, які існують у розвинених демократичних країнах світу утворюють погляд на поліцію як систему, що є відкритою та спрямована на те, щоб обслуговувати громадськість, аналізувати стан соціуму та виявляти причини злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ворушило В.П. Зарубіжний досвід щодо зміцнення законності у діяльності поліції. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2013. № 3. С. 152–159.
2. Ежевский Д.О. Британская муниципальная полиция в системе органов государства и местного самоуправления. Право и политика. 2013. № 6. С. 8–31.
3. Матюхіна Н.П. Управління поліцією зарубіжних країн: сучасні підходи та ключові поняття. Х. Гриф. 2016, 301 с.
4. Поволоцький О.В. Модель "Community Policing" як майбутнє поліцейської діяльності (досвід Англії та Уельсу, США і Канади). Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2014. Вип. 8. С. 294–302.
5. Реформа поліції Чеської Республіки: питання законодавчого забезпечення. [Електронний ресурс]. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/195-199-2017-5-----30-.pdf> (дата звернення: 01.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 347.962

Зіміна Г. В.

СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

У статті розглядаються підходи до поняття "суддівське самоврядування", правовий статус суддівського самоврядування в Україні.

Ключові слова: самоврядування, судоустрій, правовий статус, суддя.

The article considers the approaches to the concept of "judicial self-government", the legal status of judicial self-government in Ukraine.

Key words: self-government, judiciary, legal status, judge.

Прагнення України стати європейською державою зобов'язує останню до створення системи органів публічної влади відповідного рівня, пріоритетом у діяльності яких повинні стати чесність, людяність, справедливість і верховенство права. Особливої уваги потребує судова гілка влади, яка останнім часом викликає багато нарікань як із боку громадянського суспільства, так і самих суддів. Про це свідчить рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі "Олександр Волков проти України", яке стало остаточним 27 травня 2013 року та фактично дало негативну оцінку всій судовій реформі 2010 року. Слід зазначити, що одним із напрямків судової реформи було вдосконалення функціонування суддівського самоврядування, що є гарантом незалежності судової гілки влади [3, с. 66].

Сучасний стан розвитку правосуддя, наявність численних порушень професійних прав суддів, впровадження принципів демократизму зумовлюють необхідність дослідження інституту суддівського самоврядування як гаранта забезпечення прав суддів та принципу незалежності суду та суддів зокрема.

Розглянемо поняття суддівське самоврядування в двох аспектах:

1. Самоврядування це – автономне, незалежне функціонування будь-якої організаційної структури, яка має право приймати рішення щодо внутрішніх проблем та участь усіх членів організації.
2. Право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи. Саме в цьому значенні використовується термін "суддівське самоврядування".

П. Ф. Карпечкин дає таке визначення: суддівське самоврядування – самостійна форма організації судової влади і статусу суддів, яка виражається у колективному вирішенні професійними судьями питання внутрішньої діяльності судів [2, с. 40-43].

На думку Д. Ю. Шпенюва, ознаками суддівського самоврядування є: являє собою одночасно організаційну гарантію, принцип функціонування судової системи та вид державного управління;

- реалізується як формально організованими органами суддівського самоврядування, ради суддів, так і в не організованих формах, збори суддів;
- ієрархічність органів суддівського самоврядування та неорганізованих форм та їх взаємодія;
- законодавчо закріплений розподіл адміністративних повноважень між різними органами суддівського самоврядування та іншими його формами;
- поєднання загальнодержавної, централізованої, та локальної форм регулювання порядку утворення та функціонування органів суддівського самоврядування;
- поєднання внутрішньо-управлінських та зовнішньоуправлінських функцій при реалізації суддівського самоврядування;
- може здійснюватися виключно дійсними судьями або відповідного суду, якщо мова йде про суддівське самоврядування цього суду, або делегованими судьями на міжсудовому або вищому рівнях [4, с. 366].

Закон України "Про судоустрій і статус суддів" у ч. 2 ст. 113 визначає суддівське самоврядування як гарантію забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, а його діяльність має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів [1].

На законодавчому рівні закріплено, що професійні судді України незалежні і підкоряються виключно Конституції України та законам України. Судді України наділені усіма правами та свободами людини і громадянина, окрім обмежень, що встановлені чинним законодавством України. Певні права та їх обмеження обумовлені особливостями їх правового статусу.

Загалом Закон "Про судоустрій і статус суддів" у частині другій статті 124 визначає суддівське самоврядування як гарантію забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, а його діяльність має сприяти створенню належних організаційних умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів. Суддівське самоврядування в контексті

захисту професійних прав суддів насамперед виступає гарантією реалізації прав на незалежність суду, судді, на соціальний захист, матеріальне забезпечення та інші права, зумовлені професійною діяльністю судді. При цьому суддівське самоврядування не має права втручатися в процесуальну діяльність судді.

Суддівське самоврядування виконує фундаментальну роль у забезпеченні професійних прав суддів. Носіями суддівського самоврядування виступають самі ж судді, які об'єднані у відповідне колективне утворення з метою вирішення питань внутрішньої діяльності суду, вираження та захисту власних професійних інтересів.

Д. Ю. Шпенюв зазначає, що ефективність реалізації суддівського самоврядування в значній мірі залежить від належного правового регулювання в цій сфері, що означає повноту, всебічність та доцільність, а саме відповідність правового регулювання таким критеріям:

1. регламентація достатніх та доцільних повноважень суддівського самоврядування залежно від рівня, на якому воно реалізується;
2. не допущення перетинання повноважень між органами суддівського самоврядування різного рівня;
3. визначення реального механізму виконання рішень, прийнятих при здійсненні суддівського самоврядування [3, с.367].

Таким чином, суддівське самоврядування відіграє ключову роль в управлінні службою суддів в Україні, яка полягає в тому, що практично всі питання в сфері організації та діяльності суддів та всієї судової системи належать до вирішення або принаймні схвалення органами суддівського самоврядування. Органи суддівського самоврядування приймають обов'язкові для виконання всіма судьями або судьями окремих судів рішення, однак законодавством не встановлено механізм забезпечення їх виконання. Тому на сьогодні законодавство в сфері регулювання питань суддівського самоврядування потребує подальшого удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України "Про судоустрій і статус суддів". Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення: 25.09.2020)
2. Карпечкін П.Ф. Критерії класифікації функцій судів загальної юрисдикції. Вісник Верховного Суду України. 2015. Вип. 3. С. 40 – 43.
3. Шпенюв Д. Ю. Поняття суддівського самоврядування як однієї з основних форм управління службою суддів в Україні. Форум права. 2014. Вип. 4. С. 364-369.
4. Уляновська О. В. Роль суддівського самоврядування в забезпеченні ефективного судочинства. Адміністративне право і процес. 2014. Вип. 7. С. 66-74.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

УДК 343.121.4

Козлович А.В.

АДВОКАТ ЯК ПРЕДСТАВНИК ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У статті було визначено правовий статус адвоката як представника потерпілого, а також виокремлено деякі проблемні аспекти в цьому питанні.

Ключові слова: кримінальне провадження, адвокат (представник), потерпіла особа.

The article defined the legal status of a lawyer as a representative of the victim, as well as highlighted some problematic aspects in this matter.

Key words: criminal proceedings, lawyer (representative), the victim.

В умовах постійного оновлення кримінального судочинства України, окрім важливої ролі адвоката як захисника за кримінальним провадженням, не менш вагома роль відводиться йому як представнику потерпілого. У зв'язку з цим, щоб осмислити процесуальні особливості адвоката як представника в цьому питанні, необхідно розглянути його процесуальний статус, враховуючи проблемні аспекти.

У першу чергу, потрібно з'ясувати, хто є потерпілою особою. Відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зазначено, що "потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди" [2].

Таким чином, виходячи з наведеного положення КПК України, можна побачити, що процесуальний статус потерпілого набувається за умови, якщо особі було завдано моральної, фізичною чи майнової шкоди.

Продовжуючи розгляд та акцентуючи увагу на адвокаті, слід вказати, що згідно до ч. 1 ст. 58 КПК України, зазначено: "потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником" [2], тобто адвокат. Згадаємо і положення спеціалізованого Закону стосовно того, що представництво адвоката стосується прав і обов'язків потерпілого у кримінальному провадженні (ч. 9 ст. 1 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність") [4]. З цього випливає основна задача адвоката як представника – забезпечувати реалізацію прав і обов'язків потерпілого у кримінальному провадженні [1, с. 89].

Відповідно до ч. 4 ст. 58 КПК України встановлено, що "представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику" [2]. В свою чергу, діяльність адвоката як представника щодо реалізації обов'язків потерпілого (ст. 57 КПК України), направлена на те, щоб забезпечити їх виконання самим потерпілим, серед яких встановлені наступні: "1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; 2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю" [2].

Слід також вказати, що діяльність адвоката як представника відмічається більш за все на досудовій стадії кримінального провадження. Зміст такої діяльності передбачено процесуальними засобами, до яких входять: 1) допомога під час подання заяви про кримінальне правопорушення; 2) ініціювання та участь під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; 3) оцінювання їх законності та доцільності; 4) поновлення прав потерпілого, які були порушені; 5) відшкодування шкоди, яка була заподіяна кримінальним правопорушенням.

Серед проблем, на які вказує адвокатська спільнота під час здійснення адвокатом представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні є такі: 1) не відшкодовуються збитки, які завдані кримінальним правопорушенням; 2) відсутня правова регламентація щодо обов'язку приймати участь представника потерпілого за випадками, коли в цьому виникає об'єктивна потреба; 3) правова некомпетентність та процесуальна пасивність потерпілих осіб. Що стосується порушень прав потерпілих, адвокатами було віднесено наступні: 1) неправильність кримінально-правової кваліфікації під час приймання і реєстрації заяв про кримінальні правопорушення; 2) порушення під час інформування потерпілих стосовно їх прав, процесуальних рішень, ходу і результатів досудового розслідування; 3) при визнанні потерпілим тощо.

Продовжуючи тезу щодо проблем діяльності адвоката як представника потерпілого, можна відмітити справедливе зауваження Д.Ю. Кавуна про те, що "істотною прогалиною

регламентації інституту потерпілого є відсутність будь-яких згадувань про нього в Конституції України. Ні серед завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), ні серед загальних засад кримінального провадження (ст. 7 КПК України) забезпечення прав і законних інтересів потерпілого окремо не виділяється, а це значить, що жертві кримінального правопорушення у кримінальному процесі відводиться другорядне місце, що слід віднести до суттєвих недоліків діючого КПК України, бо без закладання в нього положень щодо забезпечення прав і законних інтересів потерпілого кримінальна процесуальна діяльність в демократичній, правовій державі не може функціонувати ефективно" [3, с. 15].

Наступне питання, яке не можна оминати увагою – обов'язкова участь представника потерпілого, оскільки законом поверхнево закріплено такі можливості та випадки. У зв'язку з цим, порушується баланс інтересів потерпілого, підозрюваного і обвинуваченого стосовно обов'язкової участі як захисника, так і представника.

Зауважимо, що зазначена проблема широкого обговорювалася, коли ще діяв КПК УРСР 1960 року, і не дивлячись на багато рекомендацій та пропозицій її усунути, вона по сей день належним чином не вирішена.

Підсумовуючи, робимо висновок про те, що окрім важливої ролі адвоката як захисника за кримінальним провадженням, не менш вагома роль відводиться йому як представнику потерпілого.

Діяльність адвоката як представника потерпілого у кримінальному провадженні направлена на те, щоб забезпечувати реалізацію прав і обов'язків потерпілого, які було порушено внаслідок вчиненого кримінального правопорушення.

Змістом діяльності адвоката як представника потерпілого є: 1) допомога під час подання заяви про кримінальне правопорушення; 2) ініціювання та участь під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; 3) оцінювання їх законності та доцільності; 4) поновлення прав потерпілого, які були порушені; 5) відшкодування шкоди, яка була заподіяна кримінальним правопорушенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубивка И.В. Деятельность адвоката как представителя потерпевшего (физического лица) в стадии досудебного расследования. Право и политика. 2016. № 3. С. 88–93.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9(13). Ст. 88.
3. Кавун Д.Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2017. 23 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Капарулін

УДК 349.3

Костів В. О.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено систему джерел соціального обслуговування в Україні як на національному, так і міжнародному рівнях.

Ключові слова: соціальне обслуговування, соціальні послуги, право соціального забезпечення

The article examines the system of sources of social services in Ukraine at both national and international levels.

Key words: social service, social services, social security law

Конституція проголосила Україну соціальною, демократичною, правовою державою, що має вирішальне значення для визнання й забезпечення соціальних прав людини й громадянина. Соціальне обслуговування займає одне з чільних місць в системі соціального забезпечення, а ступінь його розвитку є показником розвитку і соціального забезпечення в цілому.

Однією із гарантій забезпечення реалізації конституційних положень є механізм реалізації, який включає в себе нормативно-правове регулювання здійснення соціального обслуговування.

Система надання соціальних послуг в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, які можна поділити на такі великі групи: закони України, підзаконні акти, а також положеннями міжнародно-правових актів, які були ратифіковані Верховною Радою України.

Основою здійснення соціального обслуговування в Україні є Конституція України. Стаття 46 Конституції визначає: "громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом" [2].

Тобто, закріплення в Основному законі такої характеристики України як соціальної держави, стало підґрунтям для подальшого уточнення та деталізації цих положень в інших нормативно-правових актах.

Профільним законом в сфері здійснення соціального обслуговування є Закон України "Про соціальні послуги" від 17.01.2019 № 2671-VIII [4], який визначає основоположні засади функціонування системи соціальних послуг, визначає поняття і систему соціальних послуг, її учасників та етапів, закріплює повноваження центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування; встановлює вимоги щодо формування реєстрів надавачів та отримувачів соціальних послуг, класифікатор послуг; визначає етапи організації, планування та фінансування соціальних послуг.

Саме цей нормативний акт містить визначення поняття соціального обслуговування та визначає його як "послуги, спрямовані на мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду" [4].

Наступним досить великим блоком правового регулювання соціального обслуговування є закони, які регламентують особливості соціального захисту та надання соціальних послуг різним категоріям громадян. До них належать: Закони України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні", "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей", "Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк", "Про

соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ", "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні", "Про запобігання та протидію домашньому насильству", "Про охорону дитинства", "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" тощо.

Вагомим блоком правого регулювання соціального обслуговування є підзаконні акти. Так, важливі положення соціального обслуговування населення містять норми Постанови Верховної Ради України "Про заснування соціальних стипендій Верховної Ради України для студентів вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей", Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку надання платних соціальних послуг і їхній перелік", Постанова Кабінету міністрів України про затвердження Порядку призначення й виплати компенсації фізичним особам, що надають соціальні послуги, а також Постанови Кабінету міністрів України, які визначають порядок діяльності певних соціальних установ, наприклад: "Типове положення про республіканський Автономної Республіки Крим, обласний, Київський та Севастопольський міський центр соціальних служб", "Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб" тощо.

Наступною складовою нормативно-правового регулювання соціального обслуговування в Україні є міжнародні акти.

Вагомими міжнародними нормативними актами, як для соціального забезпечення в цілому, так і для соціального обслуговування зокрема, є Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.).

Так, ст. 25 Загальної декларації прав людини закріплює право кожного на "такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї", а також "право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини" [2]. Саме цим міжнародним актом вперше було закріплено право кожного на отримання соціальних послуг, незалежно від соціальних чи фізичних ознак.

Міжнародним пактом про економічні, соціальні й культурні права закріплено право людини на соціальне забезпечення (ст. 11), а також на достатній життєвий рівень та на неухильне поліпшення умов життя як її, так і її сім'ї.

Значним джерелом соціального обслуговування є нормотворча діяльність Міжнародної організації праці, якою було ухвалено цілу низку конвенцій та рекомендацій загального значення, хоч і не закріплюють визначення поняття соціального обслуговування, проте містять окремі його види. Наприклад, у 1952 році Генеральною конференцією Міжнародної організації праці була прийнята Конвенція № 102 "Про мінімальні норми соціального забезпечення", у 1961 році – № 118 "Про рівноправність громадян держави та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення", у 1962 році – № 117 "Про основні цілі і норми соціальної політики". Проте варто наголосити на тому, що Україна ратифікувала не усі зазначені акти, що ускладнює та дещо сповільнює удосконалення механізму надання соціальних послуг.

Обов'язок держави щодо надання потребуючим верствам населення соціальних послуг, як гарантії їх гідного існування, закріплено і в Європейській соціальній хартії, прийнятій в 1961 році членами Ради Європи.

Прийнятий у 1964 році Європейський кодекс соціального забезпечення закріпив право кожного на отримання допомоги у випадку настання традиційних соціальних ризиків у вигляді періодичних виплат або у вигляді медичної допомоги.

Також, 26 травня 1995 року членами Співдружності Незалежних Держав було прийнято Конвенцію Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини, відповідно до якої кожному гарантовано право на соціальне забезпечення, що реалізується шляхом надання допомог (медичних, соціальних), здійснення захисту

соціальних прав матері та дитини відповідними службами, наданні допомоги особам із інвалідністю в сфері професійної підготовки та сприяння їх працевлаштуванню, наданні пільг у системі соціального забезпечення [1, с. 258].

Отже, система законодавства України в сфері соціального обслуговування є досить розгалуженою. Дослідження національного та міжнародного законодавства в сфері соціального обслуговування та їх порівняння його свідчать про те, що в цілому законодавство України відповідає основним міжнародним стандартам та принципам з соціального обслуговування, проте деякі положення законодавства потребують імплементації та фактичної реалізації з метою забезпечення гідного рівня життя та соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Більбот А. В. Міжнародно-правові акти про соціальне обслуговування та законодавство України. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 57. С. 255-261.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення – 04.10.2020).
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 04.10.2020).
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#top> (дата звернення – 04.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казанчан

УДК 342.92

Котенко Д.І.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті було розглянуто психологічне вивчення особового складу через застосування різноманітних засобів.

Ключові слова: психологічне вивчення, особовий склад, психодіагностичні методи.

This article examines the psychological study of personnel through the use of various tools.

Key words: psychological study, personnel, psychodiagnostic methods.

В сучасних умовах переходу Збройних Сил України (далі – ЗСУ) на професійну основу, роль офіцерського корпусу невідмінно підвищується. Комплектування особового складу ЗСУ професіоналами, які мають високий рівень кваліфікації та підготовка такої категорії кадрів становить одне із основоположних питань кадрової роботи у ЗСУ. В основу існуючих підходів щодо комплектування посад офіцерського складу входять принципи сучасної кадрової політики, які обумовлюють перехід на науково-обґрунтовані методи психологічного вивчення особового складу так званого екстремального профілю діяльності. Зазначене надасть змогу результативно проводити діагностику професійно-важливих якостей та здійснювати прогноз успішної діяльності на вищих посадах, а також ефективно оцінювати кандидатів залежно від їх компетентності.

Зазначимо, що у Концепції кадрової політики в ЗСУ (на період до 2020 року) наголошується, що одним із пріоритетних напрямів кадрової роботи вважається "ефективне службове використання військовослужбовців, які мають оперативно-стратегічний (оперативно-тактичний) рівень військової освіти, високий рівень професійної підготовки (класної кваліфікації), науковий ступінь (вчене звання), пройшли підготовку за кордоном, є учасниками бойових дій, отримали досвід під час проведення антитерористичної операції, мають практичний досвід участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки,

служби в багатонаціональних органах військового управління, володіють іноземними мовами, та командирів (начальників) усіх рівнів, які протягом двох останніх років мають високі досягнення в індивідуальній підготовці" [2]. Відтак, психологічна підготовка особового складу є частиною індивідуальної підготовки. Тому, оцінювання психологічної підготовки може проводитись за рахунок засобів психологічного вивчення та психодіагностичного методу, зокрема.

В свою чергу, в Наказі Міністерства оборони України 26 лютого 2018 року № 83 "Про затвердження Положення про Вищу атестаційну комісію Міністерства оборони України", встановлено, що "Вища атестаційна комісія створюється у Міністерстві оборони України для проведення атестування військовослужбовців, здійснення всебічної оцінки їх ділових, моральних, професійних та індивідуальних якостей, визначення відповідності займаним посадам, перспектив подальшого службового використання та розгляду інших питань, пов'язаних з військовою службою" [4]. Тобто, цим Наказом передбачається психологічне вивчення кандидатів, які можуть пропонуватися на призначення відповідних посад.

Окрім наведеного, відмітимо, що під час здійснення психологічного вивчення особового складу в інтересах реалізації кадрової політики у ЗСУ, фактично говориться про прийняття рішень стосовно раціональності призначення на відповідну категорію посад за конкретною діяльністю трудового характеру. Також відображаються характерні ознаки процесу вибору, сприяння до визначення подальшої професійної діяльності, на підставі проведення діагностики особливостей та прогнозів щодо здатності людини належним чином її опанувати та в майбутньому ефективно працювати. Між іншим, здійснюється прогноз щодо успішного розвитку комплексу якостей, які є професійно важливими, тобто за рахунок яких формується професіонал. Проведення відбору кандидатів на посади, що є вакантними, використовуючи, при цьому, тільки співбесіди, говорить про те, що в такому аспекті проявляється суб'єктивне відношення психолога та фактичну відсутність діючих інструментів, щоб перевіряти особистісні особливості кандидатів [1, с. 43].

Слід також зробити акцент на тому, що обґрунтування психологічного вивчення особового складу пов'язується із тим, що необхідно вирішувати низку питань стосовно розробки, перевірки і використання відповідних методик на практиці. Вони повинні бути визначені за результатами вже здійсненого теоретичного аналізу, який враховує вимоги, що висуваються до особистості конкретних військових спеціалістів.

Ще одне важливе питання – це спосіб реалізації психологічного вивчення особового складу в аспекті застосування комп'ютерного тестування. Тенденція поширення реалізації різноманітних тестових процедур за рахунок використання відповідного програмного забезпечення та мережі-Інтернет за останні роки набрало неймовірних обертів.

Програмне забезпечення вже стало як невід'ємний елемент під час діагностики діяльності психолога. Стрімке піднесення інформаційних технологій створило передумови для виникнення абсолютно нового покоління комп'ютерних діагностичних систем, в тому числі шаленими темпами прискорюється процес адаптації у практику методик автоматизованого типу та вже реалізовано базу для подальшої автоматизації процесу збирання, обробки та зберігання інформації психодіагностичного змісту.

В контексті наведеного, слід вказати, що у ЗСУ, представниками Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України було реалізовано ще у 2014 році автоматизоване робоче місце (далі – АРМ) психолога, для того, щоб проводити психодіагностичні обстеження військовослужбовців, які носять рекомендаційний характер для просування по службі на вищі посади номенклатури призначення Міністра оборони України [3]. В АРМ знаходиться сформована спеціальна комп'ютерна система психодіагностичного обстеження військовослужбовців "Психолог", мета якої – організувати та проводити відповідні тести.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що реалізація ключових задач Концепції військової кадрової політики у Збройних Силах України вимагає розроблення науково-обґрунтованих підходів щодо оцінювання потенціалу кадрових ресурсів, особливо в

частині офіцерського корпусу. Найбільш ефективним способом такого оцінювання вважається психологічне вивчення особового складу через застосування психодіагностичного методу. Реалізація цього методу відображається різноманітними засобами (тестами, психодіагностичними методиками) та за допомогою здійснення комп'ютерного психологічного вивчення.

Застосування комп'ютерного психологічного тестування є перспективним напрямом удосконалення психологічного вивчення особового складу. Наукова обґрунтованість та значні практичні напрацювання цієї сфери не викликають сумнівів. Саме тому, психологічне вивчення особового складу є вкрай актуальним та важливим засобом під час подальшої реалізації кадрової політики у Збройних Силах України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробйова І.В. Сучасні підходи до автоматизації професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу. Честь і закон. № 4. 2015. С. 42–46.
2. Концепція військової кадрової політики у Збройних Силах України на період до 2020 року (Затверджена наказом Міністерства оборони України № 342 від 26.06.2017 р.) / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/kadrova-politika/konczepczija-kadrovoi-politiki-v-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення: 28.09.2020).
3. Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/kadrova-politika/naukovo-metodichne-zabezpechennya/naukovo-metodichnij-czentr-kadrovoi-politiki-ministerstva-oboroni-ukraini.html> (дата звернення: 28.09.2020).
4. Про затвердження Положення про Вищу атестаційну комісію Міністерства оборони України": Наказ Міністерства оборони України від 26 лютого 2018 року № 83 / Міністерство оборони України. Офіційний вісник Верховної Ради України. 2018. № 83.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ю. Волкович

УДК 342.53

Красман П.С.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості організаційного забезпечення Вищого антикорупційного суду України, а також виявлено, яка роль відводиться адміністративно-правовому регулюванню цього питання.

Ключові слова: Вищий антикорупційний суд, апарат суду, організаційне забезпечення, адміністративно-правове регулювання, суддівське самоврядування.

This article considers the peculiarities of the organizational support of the Supreme Anti-Corruption Court of Ukraine, as well as reveals the role assigned to the administrative and legal regulation of this issue.

Key words: Supreme Anti-Corruption Court, court apparatus, organizational support, administrative and legal regulation, judicial self-government.

Сучасний етап формування Вищого антикорупційного суду України (далі – ВАСУ) в частині його організаційного забезпечення, науковою доктриною належним чином ще не досліджувався, адже, нагадаємо, що ВАСУ повноцінно почав функціонувати тільки 5 вересня 2019 року. Окреслене викликає необхідність спробувати урегулювати дане питання, тому що як вказує С.В. Глуценко: "належне забезпечення діяльності кожного суду впливає на

ефективність його функціонування як державного (судового) органу та якість здійснення ним правосуддя" [1, с. 44].

Відповідно до ст. 16 профільного Закону України "Про Вищий антикорупційний суд" передбачено, що організаційне забезпечення діяльності ВАСУ здійснюється за допомогою апарату ВАС згідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [3;4]. Як правильно наголошує С.В. Глушенко: "сутність організаційного забезпечення вищого спеціалізованого суду полягає в комплексній реалізації апаратом певних заходів, результати якої спрямовані на створення належних умов функціонування відповідного вищого спеціалізованого суду як органу судової влади" [1, с. 45]. А відтак, оскільки "Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України" [3] (ст. 1 ЗУ "Про Вищий антикорупційний суд"), то дане міркування цілком і повністю має відношення до його організаційного забезпечення.

Продовжуючи, відмітимо, що характерною особливістю структури апарату ВАСУ є те, що "в апараті Вищого антикорупційного суду утворюється самостійний структурний підрозділ для організаційного забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. Голова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду контролює ефективність діяльності самостійного структурного підрозділу, який здійснює організаційне забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, вносить пропозиції про призначення на посаду керівника цього підрозділу та погоджує його звільнення з посади, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства, погоджує проект положення про такий структурний підрозділ та зміни до цього положення" [3] (ст. 16 ЗУ "Про Вищий антикорупційний суд").

Однак, не лише апарат суду здійснює його організаційне забезпечення. На наш погляд, до інших підрозділів можуть відноситися такі як: бухгалтерська служба, служба, яка працює з персоналом, підрозділи інформаційно-технічного та аналітичного типу, тощо. Але, безумовно, що провідна роль в організаційному забезпечення ВАСУ відводиться його апарату.

Враховувавши наведене, можливо вказати, що під організаційним забезпеченням роботи ВАСУ слід розуміти комплекс відповідних заходів фінансового, кадрового, матеріально-технічного, інформаційно-методичного, організаційно-технічного характеру, спрямування яких направлена на те, щоб сформувати необхідні умови, аби забезпечити усебічне, об'єктивне та незалежне здійснення правосуддя ВАСУ як суду "першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом" [3].

У контексті наведеного, слід трохи повернутися назад та згадати, що історія створення ВАСУ бере свій початок з червня 2016 року, коли в межах проведення судової реформи вносилися зміни до Конституції України, а також було оновлено Закон України "Про судоустрій і статус суддів" [2, с. 8]. І лише 7 червня 2018 року було прийнято профільний закон, яким регламентується діяльність ВАСУ [3] та між іншим, було реалізовано правовий фундамент для встановлення шляхів адміністративно-правового регулювання діяльності даного органу.

Враховуючи вказане, слушним вбачається зробити акцент на законодавстві, яке має безпосереднє відношення до сфери адміністративно-правового регулювання діяльності ВАСУ в аспекті його організаційного забезпечення. Так, виходячи з положень ст. 19 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" вказується, що "суд утворюється і ліквідується законом; проект закону про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя; підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної цим Законом системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою; утворення суду може відбуватися шляхом створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) судів; кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя

з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів" [4]. Отже, можна чітко прослідкувати, що один із вагомих напрямів адміністративно-правового регулювання сфери антикорупційного судочинства проявляється через адміністративно-правові відносини, реалізація яких відбувається в процесі утворення або ліквідації ВАС.

Насамкінець, аналізуючи організаційне забезпечення ВАСУ, слід звернути увагу на суддівське самоврядування як "самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями" [4] (ст. 126 ЗУ "Про судоустрій і статус суддів"), за допомогою якого вирішуються питання внутрішньої діяльності судів в нашій країні. "Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів" [4] (ст. 126 ЗУ "Про судоустрій і статус суддів"). Тобто, даним законом в цьому питанні поширюється дія в тому числі і на суддівське самоврядування у ВАС.

Наведене вище підтверджується наступним: "суддям Вищого антикорупційного суду у зв'язку із здійсненням правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень надаються, поряд із визначеними Конституцією України та Законом України "Про судоустрій і статус суддів" гарантіями, додаткові гарантії забезпечення їх особистої безпеки та особистої безпеки членів їхніх сімей та збереження їхнього майна" [3] (ст. 10 ЗУ "Про Вищий антикорупційний суд").

Таким чином, узагальнюючи, слід вказати, що нами було поверхнево з'ясовано, яким чином здійснюється регулювання організаційного забезпечення ВАСУ, врахувавши, при цьому, адміністративно-правовий аспект.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глуценко С.В. Проблемні питання організаційного забезпечення Вищого спеціалізованого суду. Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал. 2014. С. 43–51.
2. Косиця О.О. Організаційно-правові підстави створення антикорупційного суду в Україні. Судова та слідча практика в Україні. 2017. Вип. 4. С. 6–10.
3. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII (останні зміни: 30.07.2020) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 24. Ст. 212.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (останні зміни: 20.06.2020) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Капарулін

УДК 342.95

Лебедева Г.Ю.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У статті розглянуто міжнародний досвід щодо забезпечення кібербезпеки, виходячи з якого було виокремлено ключові напрями розвитку цього інституту в Україні.

Ключові слова: забезпечення кібербезпеки, міжнародний досвід, Стратегія національної кібербезпеки.

The article considers the international experience in cybersecurity, based on which the key areas of development of this institution in Ukraine were identified.

Key words: cybersecurity, international experience, National cybersecurity strategist.

Механізм забезпечення кібербезпеки, який існує сьогодні, є недосконалим та який потрібно удосконалювати. Визначити шляхи удосконалення механізму неможливо без врахування міжнародного досвіду, особливо, враховуючи прагнення України адаптувати вітчизняне законодавство відповідно до європейських та світових норм та стандартів. У зв'язку з чим, нами буде приділено увагу країнам Європейського Союзу (далі – ЄС), які являються досить розвинені в зазначеному питанні, а також окремо проаналізуємо провідні держави світу (США та Китай).

1. Аналізуючи країни ЄС, перш за все, вважаємо за необхідне приділити увагу такій країні як Великобританія, тому що в цій країні питанню кібербезпеки надають вагомого значення, яке займає одне із першочергових місць. Одразу ж відзначимо, що 31 січня 2020 року вона офіційно не є членом Європейського Союзу, однак оминати увагою її цікавий досвід не можна.

Отже, ще у 2016 році Урядом Великої Британії було оприлюднено 5-річний план реалізації Стратегії національної кібербезпеки. Ключова мета цієї Стратегії на 2021 рік в тому, щоб застосовувати всі необхідні заходи для повної безпеки Великобританії та її стійкості до кіберзагроз, яка буде процвітати та впевнено себе "відчувати" в цифровому світі.

Відмітимо також те, що за цією Стратегією кіберзлочинність виступає в аспекті двох форм злочинної діяльності, які є взаємопов'язаними, а саме: 1) кіберзалежність злочинів, маються на увазі злочини, які можуть здійснювати виключно з використанням пристроїв інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), де ці пристрої виступають як інструмент для того, щоб вчинити злочин і ціль такого злочину, як приклад (розробити та поширити шкідливе програмне забезпечення, щоб мати фінансову вигоду або ж зламати, щоб викрасти чи пошкодити дані/мережу; 2) злочини, які пов'язуються з використанням кібератаки. Це так звані традиційні злочини, які як правило мають тенденцію до збільшення в масштаби або охоплені за сприянням комп'ютерів (мереж) чи інших складових ІКТ [2].

Відповідно до поставленої мети Стратегії, було створено і Національний центр кібербезпеки (NCSC). NCSC дає унікальну змогу для того, щоб створювати ефективні партнерські відносини в сфері кібербезпеки між урядом, промисловістю і громадськістю, що у підсумку дає змогу реалізовувати безпеку Великобританії в мережі Інтернет.

2. Розглядаючи зарубіжний досвід в сфері кібербезпеки, не можна оминати увагою країну, яка є нашим сусідом – Польща. Ця країна на сьогоднішній день дуже плідно розвиває кіберзахист на державному рівні [5].

Протягом тривалого часу, зусилля влади Польщі у боротьбі з кіберзагрозами були недостатніми. Проте, значна кількість масштабних атак на фоні того, що в Польщі був відсутній єдиний координований центр, який займається ухваленням рішень, стало стимулом для подальших дій. Так що ж, власне кажучи, зробила Польща? В першу чергу, було прийнято відповідні зміни до законодавства, за якими влада має право вводити у країні надзвичайний стан, якщо будуть випадки атак у віртуальному просторі. А це, між іншими являється юридичною новацією, якою можуть похвалитися не так багато держав. По-друге, владою було визнано недоцільність функціонування декількох інституцій, які борються з кіберзагрозами, тобто які тільки дублювали одна одну. У зв'язку з цим, ще у 2011 році було сформовано Міністерство адміністрації і цифровізації, ключовими задачами якого стало – забезпечити кібербезпеку у військовій сфері, захищати конфіденційність громадян, розбудовувати національну освітню платформу, залучати до Інтернету людей похилого віку, а також жителів з віддалених районів. Третім напрямом було створення у 2016 Національного центру кібербезпеки в межах Міністерства цифровізації. Основне завдання цього центру – попереджати загрози, ефективно реагувати на них та координувати дії. Діяльність цього центру є вдалим прикладом державно-приватного партнерства сфери кіберзахисту. І останнім напрямом є те, що Польщею було опрацьовано нову Стратегію кібербезпеки. Нею передбачається, що до 2022 року влада виступатиме гарантом у безпеці громадян, а також щодо суб'єктів економічної діяльності і державних установ у сфері кібербезпеки [5].

3. Окремо виділимо таку країну як Сполучені Штати Америки (далі – США). На сьогоднішній день, законодавча база США у сфері забезпечення інформаційної безпеки формується з федеральних законів та законів штатів, якими була створена правова основа для реалізації єдиної державної політики у сфері захисту інформації, щоб забезпечувати інтереси національної безпеки.

Із останнього, у 2018 році у Вашингтоні оголосили про зміст статусу Кіберкомандування Збройних Сил США. По-перше, зазначено структуру в планах виключити з підпорядкування Стратегічному командуванню ЗС США та піднести її на рівень окремого функціонального командування збройними силами. Це дасть змогу здійснити централізацію керівництва у кібернапрямі зі сторони Міністерства Оборони та Об'єднаного комітету начальників штабів США. Тепер Кіберкомандування буде мати більше повноважень стосовно розвитку можливостей у проведенні відповідних дій в кіберпросторі, під час підготовки кадрів, виконання бюджету, а також під час планування дій в кіберпросторі та їх реалізації, тощо. Водночас, продовжуються зміни на рівні видів американських збройних сил США [1, с. 28].

4. Останньою країною для розгляду є Китайська Народна Республіка (далі – КНР). Особливість КНР під час здійснення діяльності у сфері забезпечення кібербезпеки пов'язується перш за все жорстким контролем щодо будь-якої інформації в Інтернеті. У 2016 році Урядом КНР було схвалено закон про кібербезпеку, який направлено на те, щоб тільки посилювати і централізувати державний контроль над Інтернетом, це стосується і іноземних компаній, які відіграють значну роль. Цей закон ставить задачі установам і підприємствам поліпшувати їх змогу захищатися від вторгнень в мережі Інтернет, вимагаючи перевірки безпеки обладнанні і даних, які знаходяться в стратегічних секторах. В цьому законі також містяться положення, які зобов'язують інтернет-операторів надавати "технічну допомогу" владі щодо справ, які мають відношення до національної безпеки [3].

Не можна не відмітити також те, що в КНР особливо приділяється увага кадровому забезпеченню в зазначеній сфері. Це підтверджується тим, що в країні сьогодні розпочато будівництво першого інституту, який здійснює підготовку фахівців кібербезпеки, а до 2027 року в КНР планують реалізувати 4-6 подібних навчальних заклади. В сукупності усе це є підтвердженням серйозних намірів Китаю стосовно забезпечення кібербезпеки [1, с. 29].

Враховуючи досвід проаналізованих зарубіжних країн, виокремимо ключові напрями розвитку інституту забезпечення кібербезпеки, які в подальшому можливо адаптувати в нашій державі, серед яких:

- потрібно збільшувати виділення коштів на суб'єктів, діяльність яких спрямовується на те, щоб забезпечити кібербезпеку в державі;
- проводити відповідні заходи для покращення якості освіти працівників кіберполіції. Врахувавши досвід США, вважаємо, що необхідно створити спеціальну академію при Міністерстві внутрішніх справ, яка б займалася підготовкою фахівців, які будуть протидіяти кіберзлочинам. В тому числі, державна політика повинна спрямовуватися на обмін досвідом між суб'єктами правоохоронних органів, що у підсумку дасть можливість кіберполіції переймати досвід фахівців у зазначеній сфері, а також організовано проводити висококваліфіковану підготовку, які будуть попереджати, виявляти та розкривати злочини у сфері інформаційних технологій, існуючих у кіберпросторі;
- кардинально оновити Стратегію кібербезпеки України. На нашу думку, її потрібно розширити та охопити більше коло питань у цій сфері, оскільки на даний момент вона обмежується тільки питаннями, які містять в собі базовий зміст. В цьому аспекті можна використовувати досвід Великобританії, тому що в цій країні стратегія, яка забезпечує кібербезпеку, охоплює майже усі питання та являється ключовим документом у цій сфері;

- потрібно розширювати міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібербезпеки, тобто залучати можливості міжнародної технічної допомоги з ціллю розбудови національної системи кібербезпеки;
- розробити організаційно-технічну модель надійного захисту вітчизняного кіберпростору, а також розширити засади, щоб сформувавши методи та принципи стосовно здійснення "електронної оборони";
- необхідно збільшити контроль в Інтернеті (як приклад, тут слугує Китай). Цей напрям можна обґрунтувати тим, що сьогодні в мережу Інтернет потрапляє необмежена кількість "фейкових" новин, які в свою чергу, створюють оману для населення загалом та підривають довіру до державних органів (частіше за все це стосується правоохоронних органів), зокрема [4, с. 129-130].

Отже, роблячи висновок з викладеного, зазначимо, що сьогоднішні світові тенденції розвитку інформаційного суспільства схиляють всі держави в світі приймати заходи стосовно забезпечення кібербезпеки. Протягом останніх десяти років, в багатьох Європейських країнах поширюються плани заходів та Стратегії, які слугують для вирішення задач щодо забезпечення кібербезпеки, не є виключенням і Україна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булавін А.В. Про підходи США та Китаю щодо забезпечення кібербезпеки. Суспільство: політика, економіка, право. 2018. № 1. С. 27–31.
2. Законодавство та стратегії у сфері кібербезпеки країн Європейського союзу США, Канади та інших / [Електронний ресурс]. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/INFODOVIDKA-ZAKONODAVSTVO-TA-STRATEGIYI-KIBERBEZPEKA.pdf> (дата звернення: 28.09.2020).
3. Китай схвалив новий закон про кібербезпеку / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1616273-kitay-skhvaliv-noviy-zakon-pro-kiberbezpeku> (дата звернення: 28.09.2020).
4. Сухонос В.В. Зарубіжний досвід забезпечення кібербезпеки та можливості його використання в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 128–133.
5. Як це робила Польща: досвід боротьби з кіберзагрозами. Електронне видання "Економічна правда" / [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/10/12/630044/> (дата звернення: 28.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Циганок

УДК 343.1

Логацький С.А.

ПОНЯТТЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

У статті визначено історичні, довідкові, теоретично-юридичні та законодавчі підходи до розуміння поняття "слідчі дії".

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, негласна слідча (розшукова) дія.

The article identifies historical, reference, theoretical, legal and legislative approaches to understanding the concept of "investigative actions".

Key words: investigative (search) actions, covert investigative (search) action.

В наукових працях з кримінального процесу та криміналістики висловлюються дещо відмінні підходи різних вчених до визначення слідчих дій, що в певній мірі перешкоджає однаковому розумінню цієї категорії як різновиду пізнавальних тактико-криміналістичних засобів, які використовує слідчий, прокурор під час здійснення досудового розслідування.

Окремі науковці вказують на те, що в теорії й практиці кримінального процесу на сьогодні склалися два підходи до визначення слідчих (розшукових) дій: в широкому значенні під ними розуміють всі передбачені кримінально-процесуальним законом дії слідчого, які виконуються ним за кримінальним провадженням; у вузькому розумінні – це передбачені КПК дії слідчого (прокурора), які виконуються з метою збирання доказів [1, с. 344].

З метою вивчення динаміки появи поняття "слідчі (розшукові) дії" у вітчизняному КПК ми звернулись до історичної, довідкової, юридичної літератури та законодавства.

В "Уставі уголовного судочинства" царської Росії, видання 1864 р., законодавчо врегульовується питання проведення слідчих дій та вживається термін "слідчі дії", але відсутнє визначення його поняття (ст.ст. 291-292) [2, с. 386].

В "Уставі уголовного судочинства" царської Росії, видання 1892 р., також відсутнє законодавче визначення поняття "слідчі дії", але вони перераховуються в конкретних нормах з указаною процедурою їх виконання – допит свідка (ст.ст. 97-98), огляд, освідування, обшук (ст.ст. 105- 106) тощо [3, с. 138]. Загальна кількість слідчих дій складала не більше десятка.

У КПК України 1960 р. законодавець теж не закріплював поняття слідчих дій, обмежуючись їхньою назвою та процесуальним порядком виконання, хоча це уже був інший рівень розвитку суспільства. Кількість слідчих дій цього кодексу сягала 20 видів [4, с. 72].

Сучасний, чинний КПК України не дає законодавчого визначення слідчої дії та закріпив нові поняття: "слідчу (розшукову) дію" і її різновид – "негласну слідчу (розшукову) дію", які за своїм завданням нічим не відрізняються від задач, які вирішували слідчі дії. Закон свідчить, що вони спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні та регламентують підстави їх проведення і процедуру проведення (ст. 223 ч. 1 КПК) [5, с. 113].

Вільна енциклопедія не дає визначення поняття "слідча дія", але тлумачить сучасні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії відповідно до визначень, установлених КПК України, як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [6, с. 1]. Український юридичний термінологічний словник вживає поняття "слідчі дії" та визначає їх як частину процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальному провадженні [7, с. 13].

На думку В.Я. Тація "слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні" [7, с. 285].

Інше визначення слідчих дій пропонує білоруський вчений П.В. Митнік, на думку якого "слідчі дії – це частина процесуальних дій, які отримали детальну регламентацію в кримінально-процесуальному законі і спрямовані на збирання та перевірку доказів" [8, с. 3-4].

Відомий український процесуаліст С.М. Стахівський наголошував на тому, що "слідчі дії є частиною процесуальних дій, котрі спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальній справі та відрізняються від решти дій слідчого силою процесуального примусу" [9, с. 7].

На таку ж спрямованість слідчих дій вказує й білоруський процесуаліст М.А. Шостак, на думку якого "слідчі дії – це передбачена кримінально-процесуальним законом діяльність із збирання і перевірки доказів, котра здійснюється органом кримінального переслідування за матеріалами і кримінальними справами. Водночас він вказує на те, що збирання і перевірка доказів можуть бути здійснені й іншими способами, які передбачені КПК, проте слідчі дії є основними" [10, с. 60].

На думку вченого криміналіста Г.В. Федорова, у визначенні "слідчих дій" повинна бути "відображена їх цільова спрямованість на дослідження доказів, що має місце, наприклад, при огляді предметів і документів, коли вивчаються і фіксуються їх індивідуальні ознаки і виявлені на них сліди злочину, а також в разі призначення і проведення експертизи". При цьому Г.В. Федоров звертає увагу на те, що "ні збирання, ні перевірка доказів не можуть

включати в себе їх дослідження, під час якого встановлюються фактичні дані про властивості доказів і їх взаємозв'язки". Акцентуючи увагу на криміналістичній сутності слідчих дій як тактичних засобів протидії злочинності, а також вказуючи на спадковість наукових теорій, він пропонує визначати слідчі дії як різновид процесуальних дій, що становлять собою комплекс передбачених і суворо регламентованих кримінально-процесуальним законом заходів компетентних осіб, котрі спрямовані на збирання, дослідження, перевірку і використання доказів [11, с. 89-91].

В певній мірі таке визначення слідчих дій підтримує і позицію іншого науковця – А.В. Яскевича, котрий вказує на те, що "всі слідчі дії спрямовані на збирання і дослідження доказів, тобто забезпечення відшукування істини у встановленій законом процесуальній формі" [12, с. 154].

Російський науковець Є.В. Рибачук вважає, що "слідчі дії відрізняються від процесуальних тим, що вони можуть здійснюватися тільки в стадії попереднього (за українським законодавством – досудового) розслідування або судового розгляду. Інші ж процесуальні дії можуть проводитися не тільки в стадії попереднього розслідування, але й в інших стадіях процесу" [13, с. 31]. Отже, на його думку, слідча дія є процесуальною і в той же час процесуальні дії не завжди відносяться до слідчих

Автори наведених визначень не завжди враховують сутності тих визначень слідчої дії, які були запропоновані попередниками, відомими вченими-криміналістами й фахівцями в галузі науки кримінального процесу. Так, наприклад, С.А. Шейфер пропонував розглядати слідчу дію в двох аспектах: пізнавальному і нормативному. До першого він відносив визначення ролі слідчої дії у формуванні доказів. До другого – приписи, що встановлюють: а) підстави проведення слідчих дій; б) бажану поведінку слідчого й інших учасників; в) засоби примусу, що забезпечують виконання учасниками слідчих дій їх обов'язків. За такого розуміння слідчої дії криміналістикою будуть розв'язуватися організаційно-технічні питання [13, с. 146-149].

В своїх дослідженнях, які присвячені проблемам слідчих дій, він розглядає їх у зв'язку з пізнавальною діяльністю, що здійснюється під час досудового розслідування і розуміє як слідчі лише ті дії слідчого, що мають пізнавальний характер, та пов'язує їх із словами "слід", "дослідження", що зазвичай називають збиранням доказів [13, с. 5-6].

Дослідивши в межах докторської дисертації проблемні питання пізнавальної діяльності слідчого, В.М. Стратонов цілком справедливо вказує на те, що "слідча дія є певним елементом складної та багатогранної діяльності слідчого, має непросту структуру, відповідно до якої присутні різні аспекти наукового аналізу, тому як у гносеологічному, так і в методологічному планах є засобом пізнання події злочину та осіб, які вчинили його, а також обставин провадження". Тобто, на його думку, проведення слідчих дій є практично-пізнавальною діяльністю [14, с. 14].

Як зауважує О.М. Бандурка "значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів, а отже – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення і досягнення визначених законом завдань кримінального провадження" [15, с. 285].

На думку Б.А. Шолудько, процес "процесуалізації" оперативно-розшукової діяльності необхідно спрямувати в сторону чіткого розмежування функцій слідчого і співробітника оперативного підрозділу, який буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію. Особливу увагу необхідно надати порядку складання, змісту протоколу. Наприклад, у ч. 3 ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій із додатками не пізніше ніж через 24 години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору. У нормі не вказана кількість протоколів щодо однієї негласної слідчої (розшукової) дії. За загальним правилом (ст. 106 КПК України) протокол складається під час проведення процесуальної дії або безпосередньо після її закінчення. Але, негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитися у строк до 18 місяців, містити значну кількість окремих подій, епізодів,

проводитися різними співробітниками оперативних підрозділів. Зважаючи на буквальний зміст норм, одна процесуальна дія оформляється однією постановою й одним протоколом. Але у разі тривалого проведення негласної слідчої (розшукової) дії це буде складний громіздкий процесуальний документ [16, с. 56].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Руководство для следователей / О.Я. Баев [и др.]; под. ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. М. : ИНФРА-М; ИПК Лига-Разума, 1997. 732 с.
2. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 г. Российское законодательство X-XXвв. М., 1991. Том 8. С. 120-251.
3. Свод законов Российской Империи. – Т. 16. Ч. 2. Судебные уставы. – СПб, 1892. – 195 с. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/53/50>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 1001-05 від 28.12.1960 р. в редакції від 18.01.2012 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України. Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-УІ URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Матеріал з вільної енциклопедії URL: http://ua.wikipedia.org/wiki/Слідчі_дії.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажевський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг ред. В.Я.Тация, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.:Право, 2012. Т. 1. 768 с.
8. Мытник П.В. Следственные действия : учеб. пособие / П.В. Мытник. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. 111 с.
9. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посібник / С.М. Стахівський. К. : Атіка, 2009. 64 с.
10. Шостак М.А. Уголовный процесс. Особенная часть. Возбуждение уголовных дел и предварительное расследование : Альбом схем : учеб. пособие / М.А. Шостак. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. 146 с.
11. Федоров Г.В. Криминалистические средства противодействия преступности : монография / Г.В. Федоров. – Минск: Центр охраны труда и промбезопасности, 2007. 277 с.
12. Яскевич А.В. Соотношение между следственными действиями и оперативно-розыскными мероприятиями / А.В. Яскевич. Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. Минск, 2003. Вып. 1. С. 154-155.
13. Шейфер С.А. Понятие следственного действия и его место в системе научного знания / С.А. Шейфер. Развитие науки и практики уголовного судопроизводства в свете требований Конституции СССР. М., 1978. С. 146-147.
14. Стратонов В.М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 Кримінальний процес, криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2010. 36 с.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажевський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг ред. В.Я.Тация, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.:Право, 2012.Т. 1. 768 с.
16. Шолудько Б. Негласні слідчі (розшукові) дії URL: http://foliant.in.ua/pravovoyu-kommentariy_id_16.html

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Гавловська

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

У статті розглянуто особливості правового статусу Національної поліції України як правоохоронного органу в контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: Національна поліція України, правовий статус, права і свободи людини і громадянина.

The articles consider the peculiarities of the legal status of the National Police of Ukraine as a law enforcement body in the context of ensuring human and civil rights and freedoms.

Key words: National police of Ukraine, the legal status, human and civil rights and freedoms.

Процеси державотворення в Україні, які відбуваються в умовах сьогодення, свідчать про значні фундаментальні перетворення, що спрямовуються на те, щоб забезпечити реальне виконання норм та закріплення принципів правового характеру за вищим Законом нашої країни – Конституції.

Оновлення торкнулись і такого правоохоронного органу держави як міліція. Реформування даного інституту було суттєвим: фактично державою було перетворено правоохоронний орган "радянського типу" із каральними методами на новий інститут, який чітко спрямував свій вектор на правову охорону та захист прав людини і громадянина, регламентуючи конкретні права та обов'язки, межі компетенції, тощо [1, с. 199].

Відтак, оновлений правовий статус існуючої вже понад п'ять років (з 2015 року) Національної поліції України викликає необхідність з'ясувати його роль та місце в державному механізмі, особливо в частині забезпечення верховенства Основного Закону України. На нашу думку, коректно аналізувати особливості правового статусу цього правоохоронного органу з погляду забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Окрім цього, оновлена в 2016 році ст. 131-1 Конституції України закріпила нове поняття – "органи правопорядку" [2], які мають пряме відношення і до Національної поліції України. У зв'язку з цим необхідно привести у відповідність решту законодавства до положення Конституції України, з ціллю ідентичного осмислення в процесі використання даного терміну. В першу чергу окреслене стосується профільного Закону України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 року № 580-VIII [3], за яким поліція не закріплюється як орган правопорядку.

Відповідно до ч.1 ст. 1 Закону України "Про Національну поліцію", встановлено, що "Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку" [3].

Зазначимо, що окремі норми профільного Закону представлені таким чином, що "органи правопорядку" ототожені з "правоохоронним органом". Наприклад, "поліція відповідно до покладених на неї завдань: виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України" [3] (п. 25 ст. 23 вищевказаного Закону). Іншим прикладом можна навести те, що даний термін вживається під час відображення аналогії поліцейських органів за іншими державами. Так, "поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів" [3] (ст. 5 вищевказаного Закону).

Враховуючи зазначені положення профільного закону, може скластись враження, що законодавцем до кінця не було визначено статус органів поліції (або ж вони є органами

правопорядку та правоохоронними органами, або центральним органом виконавчої влади (далі – ЦОВВ), якому притаманні специфічні повноваження). Однак, якби там не було, але наведене повністю характеризує правовий статус поліції відповідно до норм Конституції України.

Отже, Національна поліція як ЦОВВ та складова державного механізму – покликана виконувати діяльність, направлену на те, щоб забезпечувати права і свободи людини. Нормами ж Конституції України встановлюється вектор такої діяльності поліції, які в тому числі фіксують його у площині формування належних умов, за рахунок яких гарантується можливість ефективно здійснювати охорону та захист цих прав і свобод.

Продовжуючи, слід вказати і про те, що профільним законом про поліцію встановлено, що "завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги" [3].

Відтак, виходячи з цього положення, можна стверджувати, що Національна поліція як ЦОВВ в своїй діяльності виконує як правоохоронні, так і правозахисні функції, завдяки яким формуються додаткові умови аби ефективно забезпечувати права і свободи людини і громадянина.

Акцентування на "захисті прав" серед ключових задач поліції, безумовно, прямо не впливає на якість праці органів поліції, проте дозволяє розширити осмислення як в суспільстві, так і серед працівників цієї інституції про важливість забезпечення такого захисту та орієнтування і утвердження правових засад, які закріплені за Конституцією України.

Насамкінець, відзначимо, що особливий статус Національної поліції України передбачено в Законі України "Про національну безпеку України" [4]. Цим законом закріплена можливість здійснювати цивільний контроль за діяльністю органів поліції з боку Кабміну. "Кабінет Міністрів України відповідно до статей 113, 116, 117 Конституції і законів України здійснює контроль за дотриманням законодавства та реалізацією державної політики у сферах національної безпеки і оборони, звітує з цих питань перед Президентом України і Верховною Радою України" (ст. 7 вищевказаного Закону) [4]. Серед іншого, цим законом вводиться поняття сектору безпеки і оборони України, до складу якого, з-поміж інших органів, входить і поліція (ст. 12 вищевказаного Закону) [4].

Як підсумок, варто зазначити, що оновлення законодавства та створення п'ять років тому Національної поліції України засвідчило про важливість цього правоохоронного та правозахисного інституту.

Основу конституційно-правового статусу Національної поліції України становлять закріплені чинним законодавством завдання, згідно до яких органи поліції спрямовують свою діяльність аби забезпечувати права і свободи людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Селюков В.С. Від міліції до поліції: правові проблеми, чинники, вектори реформування. Вісник ХНУВС. 2016. № 1 (60). С. 198–206.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96 – ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40(41). Ст. 379.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ

У статті розглядаються основні елементи нового ринку електричної енергії в Україні, їх особливості та завдання.

Ключові слова: ринок електричної енергії, сегмент ринку, конкуренція, електропостачання.

The article considers the main elements of the new electricity market in Ukraine, their features and objectives.

Key words: electricity market, market segment, competition, electricity supply

Електроенергетика є однією з основоположних галузей діяльності будь-якої держави, а тому питання її реформування стає принциповим як для окремої країни, так і для світу в цілому. На сьогодні політичний вектор розвинутих країн світу направлений на лібералізацію ринку електроенергії, зокрема такої політики притримується Європейський Союз, Угоду про асоціацію з яким Україна підписала та ратифікувала у 2014 році. Так, однією з цілей Угоди про асоціацію України з ЄС є "сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах..." [3].

Крім цього, ще 1 лютого 2011 року Україна набула статусу Договірної Сторони в Енергетичному Співтоваристві Південно-Східної Європи. Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства було підписано 24 вересня 2010 року в місті Скоп'є (Македонія) і ратифіковано Законом України "Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства" від 15.12.2010 № 2787-VI [1].

З метою виконання зобов'язань відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, українські державні органи влади разом із Секретаріатом Енергетичного Співтовариства (ECS) розпочали процес впровадження Третього Енергетичного Пакету шляхом підготовки проекту Закону України "Про ринок електричної енергії", який був прийнятий 13.04.2017 року за номером 2019-VII (далі – Закон).

Як зазначається в статті 2, Закон спрямований на імплементацію положень Директиви ЄС 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії, тобто на досягнення підвищення ефективності, конкурентних цін, покращення якості обслуговування, а також для сприяння безпеці постачання і стабільності в цій галузі.

Відповідно до нового закону з 1 липня 2019 року в Україні запрацювала нова модель ринку електричної енергії, яка функціонує на конкурентних засадах (на відміну від старої моделі, за якою ринок електричної енергії був повністю монополізований), крім діяльності суб'єктів природних монополій.

В статті 3 Закону передбачені принципи функціонування нової моделі ринку, зокрема такі принципи, як:

1. забезпечення енергетичної безпеки України;
2. забезпечення балансу між попитом та пропозицією електричної енергії;
3. енергоефективності та захисту навколишнього природного середовища;
4. сприяння розвитку альтернативної та відновлюваної енергетики;
5. добросовісної конкуренції;
6. вільного вибору електропостачальника споживачем;
7. недискримінаційної участі в ринку електричної енергії;
8. незалежного державного регулювання тощо [2].

Новий Закон визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням їхніх інтересів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та негативного впливу на навколишнє середовище.

Основним нововведенням реформи є запровадження конкурентних ринкових відносин, для чого був створений багатоскладовий механізм купівлі-продажу електричної енергії.

Зокрема, Законом передбачені нові сегменти ринку електричної енергії, а саме:

1. двосторонні договори;
2. ринок "на добу наперед";
3. внутрішньодобовий ринок;
4. балансуєчий ринок;
5. ринок допоміжних послуг;
6. роздрібний ринок.

Першим сегментом ринку є двосторонні договори, тобто позабіржова торгівля, яка полягає у тому, що відтепер всі учасники ринку можуть укласти договори купівлі-продажу електроенергії за вільними цінами та на вільних умовах, з урахуванням деяких обмежень, встановлених Законом. Наприклад, тепер кінцевий споживач може укласти договір купівлі-продажу електроенергії напряму з виробником, при виконанні певних умов.

Наступними сегментами ринку електричної енергії є ринок "на добу наперед" та внутрішньодобовий ринок, суть яких полягає у тому, що учасники ринку електричної енергії укладають з оператором ринку договори про участь у ринку "на добу наперед" та внутрішньодобовому ринку та приймають участь у централізованих торгах шляхом подання пропозицій щодо продажу або купівлі електричної енергії за ринковими цінами.

Ще одним сегментом нової моделі ринку електричної енергії є балансуєчий ринок. Основним завданням балансуєчого ринку є балансування обсягів попиту та пропозиції електричної енергії у межах поточної доби та врегулювання небалансів електричної енергії сторін, відповідальних за баланс.

Також, окремим сегментом ринку електроенергії є ринок допоміжних послуг. На ринку допоміжних послуг оператор системи передачі купує на ринкових та прозорих засадах допоміжні послуги для забезпечення надійної роботи Об'єднаної енергетичної системи України та належної якості електричної енергії [2].

Всі вище перелічені сегменти ринку електричної енергії є складовими оптового ринку електроенергії. Окремим сегментом є роздрібний ринок електричної енергії, який функціонує для задоволення потреб кінцевих споживачів у електричній енергії та пов'язаних з нею послугах.

Крім нових механізмів торгівлі електричною енергією, Законом передбачені нові ролі для учасників ринку електричної енергії.

Відповідно до Закону суб'єктами ринку електричної енергії є:

1. виробники електричної енергії;
2. оператор системи передачі;
3. оператор системи розподілу;
4. оператор ринку електричної енергії;
5. трейдери;
6. електропостачальники;
7. споживачі;
8. гарантований покупець.

Закон дає визначення кожному з перелічених суб'єктів ринку, визначає його роль, завдання та функції.

Крім своїх прямих функцій, деякі з перелічених суб'єктів виконують додаткові функції на ринку електричної енергії. Так, наприклад, оператор системи передачі, який

зокрема є природною монополією, виконує функції адміністратора розрахунків та адміністратора комерційного обліку. Електропостачальник в свою чергу може виконувати функції постачальника універсальних послуг та постачальника "останньої надії".

Таким чином, можна зробити висновок, що новим Законом було кардинально змінено структуру та принципи побудови ринку електричної енергії України. Нарешті запроваджено механізми для вільного конкурування як для виробників електричної енергії, так і для електропостачальних компаній, чим насамперед покращено становище кінцевих споживачів, оскільки останні тепер можуть вільно обирати постачальника електроенергії на кращих для себе умовах.

На сьогодні ще зарано робити конкретні висновки про результати запровадження нової моделі ринку електричної енергії в Україні, оскільки процес її побудови знаходиться в перехідному етапі. Але саме запровадження конкурентного ринку в сфері електроенергетики можна вважати позитивним результатом довготривалого процесу реформування даної сфери, оскільки це є новим кроком на шляху до принципово нової держави, побудованої на європейських принципах та стандартах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інформація щодо Енергетичного Співтовариства з офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=4664#:~:text=1>
2. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 27-28. – ст. 312.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014 р №984_011 // Офіційний вісник України. – 2014. – №75. – том 1, стор.83, стаття 2125.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 94(536) "20"

Моцьо К. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КРАЇНАХ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено і проаналізовано особливості процесу політичних перетворень початку ХХІ століття, що відбувалися в арабських країнах Перської затоки, а саме: Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Кувейті, Катарі, Омані й Бахреїні.

Ключові слова: країни зони Перської затоки (Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Катар, Оман, Бахрейн), Близький Схід, політична модернізація, демократизація, лібералізація.

The article highlights and analyzes the problem of the peculiarities of the process of political transformation in the early XXI century, which took place in Arab states of the Persian Gulf, namely Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Kuwait, Qatar, Oman and Bahrain.

Key words: Arab states of the Persian Gulf (Saudi Arabia, UAE, Kuwait, Qatar, Oman and Bahrain), Middle East, political modernization, democratization, liberalization.

Політичні перетворення країн Аравійського півострова, що розпочалися тут ще в другій половині ХХ ст., було продовжено і на початку ХХІ ст. У цей час монархії Перської затоки починають усвідомлювати вичерпність своїх енергетичних ресурсів, що безтурботне життя завдяки величезним прибуткам від нафтогазових покладів не буде вічним. Розуміння цієї проблеми спричинило крах політичних концепцій лідерів арабських монархій і

підштовхнуло до поглиблення регіональних інтеграційних процесів. Проте найважливішою особливістю політичних змін на початку XXI ст. в арабських нафтовидобувних країнах стало поступове впровадження елементів демократизації. Тож держави Аравійського півострова постали перед новими політичними викликами XXI ст., що потребували конструктивного вирішення.

Метою статті є аналіз процесу політичних перетворень й особливостей його протікання в монархіях зони Перської затоки.

Проблема розвитку країн, що розташовані в Затоці, не залишилася непоміченою науковцями. Навпаки, дослідженню аравійських монархій в цілому, й політичних процесів зокрема, присвячено безліч праць, як зарубіжних, так й українських дослідників. Українська історіографія висвітлює лише окремі аспекти цієї проблематики, слід звернути увагу на роботи науковців Ж. Б. Ігошиної, І. І. Мудрієвської, Б. О. Парахонського, Г. М. Яворської, М. О. Замікули, О. О. Воловича, М. А. Субха, В. І. Нагайчука тощо. Серед американських дослідників варто виокремити М. Найтса, Дж. Джефрі, С. Гендерсона, Б. Ріделя, М. Рубіна. Російська наукова база містить надзвичайно велику кількість праць з відповідної тематики, серед авторів яких слід відзначити Г. Г. Косача, В. О. Ісаєва, С. О. Мелкумян, О. О. Філоніка, І. В. Крючкова, О. І. Яковлева.

Політичні процеси у досліджуваній період в аравійських монархіях відбувалися нерівномірно, зі своїми особливостями в кожній з країн Перської затоки. Проте все ж декілька спільних рис існувало: початок XXI ст. для усіх монархій Аравійського півострова був позначений політичним реформуванням, введенням деяких елементів демократизації та лібералізації політичної системи й політичного життя загалом. Ну й звичайно, традиційна форма правління зі спадковою владою правлячої династії продовжує залишатися непорушним постулатом для усіх без винятку арабських держав Затоки. Насамперед, доцільно визначити політичні перетворення в країнах-лідерах, що виокремилися саме на початку XXI ст.: Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія і Катар.

2000-і роки для ОАЕ почалися з низки політичних заходів, спрямованих на часткову демократизацію політичної системи. До влади прийшло нове покоління політиків, яке ініціювало продовження реформ, розпочатих в минулому – XX – столітті. Важливою подією політичного життя ОАЕ стало проведення виборів: у грудні 2006 р. було прийнято рішення, згідно з яким частина місць до органу представницької влади стала виборною [3, с. 92-93]. Поступово розширювалися права жінок: вони почали займати керівні посади. Наприкінці 2007 р. у складі кабінету міністрів ОАЕ було чотири жінки. У 2008 р. двох жінок призначили послами, а також одна жінка стала суддею в Абу-Дабі [3, с. 94].

У Саудівській Аравії влада сприяла проведенню реформ, у ході яких було розширено коло учасників прийняття важливих рішень для країни. Протягом 2003–2005 років було збільшено склад членів Консультативної ради, утворено Центр національного діалогу й Антикорупційний комітет [2, с. 96-97]. Загалом на початку XXI ст. Саудівська Аравія перетворюється в ключового політичного гравця як на Близькому Сході, так і на міжнародній арені.

Необхідності зміни вектору катарського політичного курсу на початку XXI ст. та прагненню владної верхівки послідовно реформувати політичну систему сприяли декілька ключових подій в історії Близького Сходу, що відбулися наприкінці XX ст.: ірано-іракська війна, вторгнення Іраку до Кувейту та загроза з боку Саудівської Аравії. Тож на тлі потенційного виникнення в майбутньому зовнішньої небезпеки лідер Катару емір Хамад серйозно взявся до розв'язання внутрішніх проблем. Новий емір став активним ініціатором втілення ліберальних проєктів у державі. У квітні 2003 р. шляхом всенародного референдуму було затверджено нову Конституцію. Головним її досягненням стало формування виборчого парламенту – Консультативної ради [1, с. 45, 48]. Перетворення, що відбулися в політиці, було проведено за традиційною для цього емірату схемою, яка ґрунтується на тому, що опозиція правителю виходить із правлячого сімейства [1, с. 48].

Політичні модернізаційні процеси на початку ХХІ ст. відбувалися і в менш потужних державах Перської затоки – Омані, Бахреїні та Катарі.

Початок нового століття для Оману став часом продовження розпочатого раніше політичного реформування. У 2002 р. було внесено зміни до виборчого закону, відповідного до яких усі громадяни, що досягли 21-го року здобували право брати участь у виборах, а 2007 р. уже дозволялося вести передвиборчу кампанію [4, с. 229]. Завдяки сприянню султана Кабуса бін Саїда жінки почали займати вищі державні посади, зміцнили позиції в бізнесі, будували дипломатичну кар'єру, активно залучилися до роботи в парламенті.

Владна еліта Бахреїну теж продовжувала проведення політичної модернізації. У квітні 2000 р. було надано дозвіл жінкам і немусульманам входити до складу Консультативної ради. Згодом 14 лютого 2001 р. було опубліковано "Хартію національної дії" – важливий для Бахреїну документ, що передбачав перехід до конституційної монархії, надавав право жінкам обирати і бути обраними до державних органів. Тобто, було документально зафіксовано готовність правлячої династії Аль-Халіфа до проведення низки перетворень і реформування політичного устрою країни [4, с. 167].

На політичний розвиток Кувейту початку ХХІ ст. негативно вплинули події минулого ХХ ст.: іракська криза й окупація країни (серпень 1990 р.). Внутрішньополітичне становище монархії залишалось нестабільним, що проявилось в низці політичних криз першого десятиліття ХХІ ст., спровокованих протистоянням між урядом і парламентом. Усе це свідчить про те, що політична система Кувейту перебуває на етапі становлення [5 с. 17].

Отже, як бачимо, політичні перетворення в країнах Перської затоки на початку ХХІ ст. проходили нерівномірно, адже парламенти арабських монархій володіли різними повноваженнями й неоднаковим політичним досвідом. Утім це не зупинило процес впровадження елементів демократизації та лібералізації політичної системи цієї групи країн, поступове розширення прав жінок. Звісно, країни Аравійського півострова не є демократіями в західному розумінні, й навряд чи стануть ними, але все ж певні позитивні зрушення на початку ХХІ ст. у політичному житті арабських монархій заперечувати не можна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дербенев А. С. Катар в конце ХХ – начале ХХІ в.: динамика политических процессов / А. С. Дербенев // Вестник Моск. ун-та. – 2019. – № 1. – С. 39-53.
2. Косач Г. Г. Саудовская Аравия и "арабская весна" / Г. Г. Косач // Свободная мысль. – 2012. – № 5-6 (1633). – С. 91-101.
3. Мелкумян Е. С. Внутриполитическое развитие ОАЭ в 2000-е годы / Е. С. Мелкумян // Ближний Восток и современность. – 2016. – Выпуск 50. – С. 90-100.
4. Мелкумян Е. С. История арабских стран. Государства Залива в ХХ – начале ХХІ века: учеб. пособие для академического бакалавриата / Е. С. Мелкумян. – М.: Юрайт, 2018. – 240 с.
5. Мелкумян Е. С. Кувейт в 2000-е гг.: внутриполитическое развитие и внешняя политика / Е. С. Мелкумян. – М.: Институт Ближнего Востока, 2012. – 112 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Г.М. Михайленко

УДК 342

Невидничий В.В

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА І БАНКРУТСТВО: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

У статті розглядаються проблемні питання формування банківської системи і банкрутства. Зроблено невеличкий історичний екскурс з цієї тематики.

Ключові слова: банки, зобов'язання, банкрутство, боржники, банківська система.

The article considers the problematic issues of the formation of the banking system and bankruptcy. A short historical excursion on this topic was made.

Keywords: banks, liabilities, bankruptcy, debtors, banking system.

Протягом останніх кількох років в Україні здійснюються заходи щодо створення умов, що сприяють підвищенню підприємницької активності, а також усунення зайвого адміністративного втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, яке негативно впливає на підприємницьку діяльність. Це сприяє належній реалізації права на підприємницьку діяльність, закріпленого в ст.42 Конституції України.

В період реформи української економіки ствердження ринкових відносин, зобов'язальне право отримує особливе значення. На це звертають увагу відомі науковці, які пропонують виділити зобов'язальне право в окрему підгалузь цивільного права, а саме: В.А. Васильєва, І.С. Канзафарова, Т.С. Ківалова, В.В. Луць, Є.О. Харитонов та інші, визначаючи саме її найбільшою підгалуззю вітчизняного цивільного права [1, с. 3].

Правове регулювання українського зобов'язального права визначається певними своєрідними особливостями, а його витoki сягаю додержавного періоду – періоду, коли зобов'язання регулювались мононормами, а в подальшому нормами звичаєвого права.

Певний розвиток зобов'язальне право отримало в античних містах-державках Пантікапей, Ольвії, Херсонесі, Феодосії і т.д. (VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. до н.е.). Між цими, а також іншими державами (Греція, Рим), активно розвивались майнові відносини, завдяки яким відомо про використання таких договорів, як позика, дарування, купівля-продаж, оренда та ін. [2, с. 52-53]. Разом з тим, наголошується на можливості існування в даний період розвитку договорів фрахтування, доручення, товариства тощо.

У "Руській Правді" Ярослава Мудрого зазначалося, що "коли банкрутство купця станеться через нещасливу пригоду, а не через його недбалість, тобто коли потоне корабель або пропаде товар під час війни чи від вогню, то кредитор не вправі вимагати свої гроші негайно, взяти його в неволю чи продати; купець може сплачувати свої борги частками, бо шкода – з Божої волі, а він сам не винен; а от коли купець втратить своє майно внаслідок пияцтва, або вдавшись до карних справ, або через власну безпорадність, то вже воля кредитора – дати йому "прольонгату" або продати його разом з усім майном".

Отже, ще за часів Київської Русі законодавство надавало боржникові можливість виправити своє майнове становище в разі настання кризової ситуації.

Активно розвиватись інститут банкрутства почав розвиватися в Середньовіччі, перш за все як інститут торгового права. Закони з питань банкрутства XVI ст. мали за своєю суттю кримінальний зміст, оскільки були спрямовані не стільки на врегулювання конфлікту між неплатоспроможним боржником та його кредиторами, скільки на запобігання порушенням комерційного обігу з боку потенційних боржників. Зокрема, у Франції указ короля Франциска I (1536 р.) містив припис про те, що "проти банкрутів повинно бути суворе провадження вони підлягають тілесному покаранню, накладенню на них ошийника і прикуттю до ганебного стовпа".

Значний вплив на правове регулювання мала нормотворчість Петра I. Так, Артикул військовий Петра I, що був затверджений у 1715 році. Він розглядав примирення як пом'якшуючу обставину при призначенні покарання.

За кордоном санація має не лише історію, а й популярність. Прикладом є світова фінансова криза 1998 р., коли англійський банк із двохсотлітньою історією Barings (один із найстаріших і найбільших у світі) був, по суті, розорений. Але голландська фінансова група ING провела процедуру санації Barings. У результаті банк не втратив жодного клієнта й утворився новий конгломерат ING Barings, що успішно працює в усьому світі. Це стало можливим завдяки проведеній санації, яка активно застосовується у світовій практиці й існує для виведення підприємства з фінансової кризи [4].

Державна підтримка банкрутів проводилася в 90-ті р. державами Східної Європи (Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина) при переході на нову структуру економіки і

наприкінці 80-х – початку 90-х у Скандинавії (Швеція, Фінляндія), де економіка має яскраво виражену соціальну спрямованість. Причому набір засобів був щонайширшим – від фінансових дотацій до санації підприємств державою [4].

Вважається, що перші кроки в історії неплатоспроможності, були врегульовані римським правом. Саме в цей період розвитку людської цивілізації були розроблені спеціальні правила вирішення суперечностей між кредиторами в разі звернення стягнення на майно боржника.

Норми, що регулювали особисту відповідальність боржника перед кредиторами, містилися в римському Законі XII таблиць. Цей закон встановлював право кредитора звернути в рабство неспроможного боржника після встановлення факту боргу (рішенням суду або визнанням самого боржника) і відсутності оплати останнього боржником або третіми особами протягом 90 днів. Одночасно зі зникненням інститутів особистого виконання поступово розвивався інститут майнового виконання вимог кредиторів [5]. Кредитори допускалися до володіння майном боржника (з метою "нагляду та охорони"), і при відсутності протягом 30 днів задоволення вимог кредиторів майно боржника продавалося в рахунок боргу. Проте навіть продаж майна боржника не розривала його відносин з кредиторами. Якщо згодом він придбав будь-яким шляхом деяке майно, то воно повинно було знову перейти кредиторам, поки борг не був погашений повністю, боржнику дозволялося залишати собі майно, необхідне для його проживання і прожитку. В останні роки Римської республіки з майновими стягненнями поєднувалися видача голови боржника кредитору.

З падіння Римської імперії інститут неспроможності отримав великий розвиток в країнах Європи, де зазнав глобальних перетворень, спрямованих на врегулювання потреб торговельних відносин [3].

Високий ступінь розвитку торговельних відносин, яка була характерна для італійських міст того часу, вимагала розвинутого конкурсного законодавства. Італійські статuti того часу містили часом цілі розділи, присвячені неспроможності. Інститут неспроможності в середньовічній Італії в основному застосовувався в торговельній сфері, так як викликався вимогами торгового обороту. Існували спеціальні торговельні суди, де судьями були виборні з середовища купців. Проте втручання суду не усувало особливої ролі кредиторів у процесі неспроможності.

Оголошення неспроможності могло визнаватися за власною ініціативою боржника, або на вимогу кредиторів або суду. Вразі якщо неплатоспроможність визнавалася через суд то боржник мав надати докази про свою неплатоспроможність, а кредитори були зобов'язані подати докази своїх прав, що свідчило б про наявність несплати боргу.

Будь-яка неплатоспроможність у середні віки вважалася умисною, а боржник, особа, яка намагається шляхом обману звільнитися від боргів, та ухилитися від майнових зобов'язань. Боржників які тікали від кредиторів, почали називати банкрутами від слова – *bancus* банк, лавка, торговий заклад, *rotto* – ламати, закривати заклад.

Отже, тематика банків, банківської системи і банкрутства цікавила людей, як і давно, так і в сучасному світі. Проблематика правового регулювання цих інститутів є дуже актуальною і зараз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зобов'язальне право України: Підручник / [Харитонов Є.О., Безклубий І.А., Бервено С.М. та ін.]; За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. – 848 с.
2. Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Історія України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 957 с.
3. Майданик Р.А. Довірчі угоди в праві Стародавнього Риму: поняття, види, правова природа / Р.А. Майданик // Вісник. Юридичні науки. Вип. 40. – К.: Київ. держав. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2000. – С. 17-25.

4. Макаруч В.С. Основи римського приватного права: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2000. – 176 с.
5. Михайлов Д.М. Международные расчеты и гарантии. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. – 368 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УДК 343.8

Овчаренко А.С.

ЗМІСТ КРИМІНОГЕННИХ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

У статті було розглянуто основні криміногенні чинники, які представлені явищами та процесами, що породжують вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, умисне вбивство, корисливий мотив, деструктивні явища та процеси.

The article considers the main criminogenic factors, which are represented by the phenomena and processes that give rise to the commission of premeditated murder for selfish motives.

Key words: criminal offenses, premeditated murder, selfish motive, destructive phenomena and processes.

Важливим елементом під час кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень є криміногенні чинники. Умисні вбивства з корисливих мотивів (ті, що мають на меті досягнення якоїсь вигоди), як і будь-який кримінальний проступок виступають соціальним явищем, а відтак, причини вчинення даної категорії кримінальних правопорушень потрібно шукати за тими деструктивними явищами суспільного життя, які більш за все впливають на деформацію суспільної свідомості та спричиняють корисливу мотивацію. Серед таких, перш за все, можна виділити такі: агресивність у суспільстві, яка перебуває на високому рівні; падаючий рівень життя населення; явне розшарування населення, залежно від рівня доходів та матеріального забезпечення; масштабність безробіття, яка систематично зростає; велика алкогольна та наркотична залежність, тощо. Наведені несприятливі процеси, що відбуваються в сучасних реаліях, на наш погляд, досить яскраво відображають їх вплив на колективну та індивідуальну свідомість, тим самим, провокують мотивацію, аби здійснювати злочинну поведінку. Отже, охарактеризуємо кожен з чинників більш детально.

1. Агресивна поведінка – це своєрідний інформаційний сигнал про соціальні негаразди, яка характеризує положення соціального середовища. Якби це прикро не було, але агресія в нашому суспільстві стала звичайним явищем. І причинами цього є більш ніж зрозумілими. В першу чергу, війна, яка протягом стількох років сформувала деякі "корективи", які прямо стосуються відносин між людьми. Між цим, досить часто з мережі-Інтернет або з телебачення лунає інформація про те, що ситуація на Сході країни загострюється, а також кількість загиблих стає ще більшою. В цілому військові дії спонукають до зростаючої психологічної напруги та тривоги суспільства. З цього приводу Ю.М. Антоняном вказується, що "вчиненню корисливих злочинів сприяє високий рівень тривожності людей, які невпевнені в завтрашньому дні, а тому готові до корисливих дій, щоб відвести від себе нужду" [2, с. 3].

2. Іншою причиною, через яку зростає рівень агресії у суспільстві виступає економічна криза. Регулярно падаючий рівень життя свідчить про створення та поширення корисливої психології, насамперед, таке стосується молодь, яка в силу власної соціальної незрілості

старається хоч якось задовольняти свої потреби, у зв'язку з цим, велика частина молоді обирає шлях звернення до кримінальних способів, за рахунок яких можливо збагатитися. По останнім даним ООН, на сьогоднішній день – населення України знаходиться на межі бідності, а прожитковий мінімум "коливається" з порогом бідності держав Африки [3]. Більш того, в нашій країні середній клас як такий відсутній, а тому, можна чітко спостерігати різке розширення населення (багаті>бідні), і якщо говорити за бідне населення, то більша його частина нездатна задовольнити навіть елементарні щоденні потреби, через що породжується заздрість до інших, більш багатих прошарків, в результаті – це переростає до озлобленості та готовності здійснювати насильницькі дії.

Нерівність в доходах в якійсь мірі провокує соціальну напругу у суспільстві, а якщо цей рівень буде високим, то це може призвести до збільшення конфліктності за різними соціальними групами, а відтак, зросте рівень насильства. В даному контексті, слушною є думка Ю.М. Антоняна: "чим далі стоять один від одного полюса бідності і багатства, тим вище соціальна напруженість і прагнення бідних і зубожілих до найбільш простих, протиправних способів захопити чужі матеріальні блага" [2, с. 4]. Отже, межа невідповідності між потребами і можливостями створює дисонанс у свідомості особи і у разі вчинення вбивства з корисливих мотивів, компенсується через застосування насильницьких дій, які вважаються ефективним засобом, аби досягти кінцевої корисливої мети.

3. Ситуація, що склалася на сьогоднішній день за сферою зайнятості та праці, також відмічається значним криміногенним потенціалом. Так, виходячи з останніх даних Державної служби статистики України, кількість офіційно зареєстрованих безробітних, станом на 4 травня 2020 року становила 456 тис, а по неофіційним даним близько 5 млн громадян [1]. Причому, якщо брати в рахунок віковий показник, то найбільшу кількість цієї категорії можна спостерігати серед молоді до 24 років. В цьому аспекті слід вказати, що криміногенно орієнтована молодь, яка має середній рівень освіти – просто не здатна створювати конкуренцію, існуючій на сучасній площі молодіжного ринку зайнятості, а тому, цій категорії можна розраховувати виключно на професію, яка, зазвичай, не потребує ніякої кваліфікації та передбачає низький рівень оплати праці. Отже, вказані чинники і складають контингент злочинців, якими вчиняються умисні вбивства з корисливих мотивів [4, с. 243].

4. Остання причина, вплив якої прямо відноситься до збільшення рівня агресії та насильницької злочинності, направленої на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів – це зростаюча кількість населення з алкогольною і наркотичною залежністю. Експерти відмічають, що "сьогодні до наркотиків тягнуться учасники бойових дій на Сході України, а також люди з депресивними настроями – жертви соціальної та економічної кризи, безробітні, молодь з неблагополучних родин" [5]. Враховуючи наведене міркування, можна вказати, що особа, перебуваючи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, втрачає контроль над своєю поведінкою, тим самим схильна здійснювати агресивні дії, які призводять до вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів.

Насамкінець, відмітимо, що систематична потреба у забезпеченні елементарних фізіологічних потреб – відводить на другий план такі прекрасні почуття як любов, щастя, самореалізацію і т.д. Свідомість переважної більшості населення нашої країни превалює в напрямі психологічної установки "як би вижити, а не як бути успішною та реалізованою особою". Як результат – відсутність життєвих перспектив є провідним породжуючим фактором бажання задовольняти власні потреби через застосування насильства над людиною, як крайнього проявлення агресії.

Підсумовуючи, зазначимо, що існування в нашій країні високого рівня агресії, поляризації доходів, економічної кризи, алкогольної та наркотичної залежності – негативно відображається на морально-психологічному кліматі населення загалом та молоді, зокрема. У зв'язку з відсутністю можливостей та умов для самореалізації – відбувається деформація мотиваційної сфери свідомості людини, а тому, у разі вчинення нею умисного вбивства з корисливих мотивів, означене компенсується через застосування насильства як найбільш дієвого засобу, щоб досягти корисливу (кінцеву) мету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична довідка щодо ситуації на ринку праці. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3020138-kilkist-bezrobitnih-za-rik-zrosla-na-48-derzsluzba-zajnatosti.html> (дата звернення: 04.10.2020).
2. Антонян Ю.М. Причины корыстной преступности. Вестник Воронежского института МВД России. 2010. №4. С. 1–7.
3. В ООН сказали сколько украинцев живет за чертой бедности. [Електронний ресурс]. URL: <http://ru.tsn.ua/groshi/v-oon-skazali-skolko-ukraincev-zhivut-za-chertoybednosti-427503.html> (дата звернення 04.10.2020).
4. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : моногр. Харків : Право, 2011. 423 с.
5. Рівень вживання наркотиків в Україні – загроза національній безпеці – експерти. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27959447.html> (дата звернення 04.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Саїнчин

УДК 341.1 043 477

Орлик О. Д.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню основних напрямів міжнародного співробітництва Національної гвардії України на міжнародній арені, її внески та здобутки на підставі аналізу законодавства України та інформаційних джерел.

Ключові слова: Національна гвардія України, міжнародне співробітництво, правоохоронні функції, військові формування, спільні навчання.

The article is concerned with research of the main directions of international cooperation of the National Guard of Ukraine on the international stage, its contributions and achievements based on the analysis of Ukrainian legislation and information sources.

Key words: National Guard of Ukraine, international cooperation, law enforcement functions, army units, combined exercise.

В реаліях сьогодення, яке пов'язане з напруженим світовим настроєм та активною дією інформаційного суспільства дуже важливою є інформаційна інтеграція нашої держави у світовий безпековий простір а також прийняття кращих іноземних практик й підбиття їх під законодавство України.

Відповідно до Закону України, "Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту держаного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій" [1].

Повноваження та обов'язки Національної гвардії України "брати участь у міжнародному співробітництві, міжнародних операціях з підтримування миру і безпеки на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у порядку і на умовах, визначених законами України" [1].

Командувач Національної гвардії України керує проведенням міжнародного співробітництва, задля розбудови і підтримання конструктивного діалогу з країнами – партнерами, що є однією з найважливіших складових бойової діяльності та охорони громадського порядку. Інструментом обміну досвідом постають міжнародні проекти. Безпосередню організацію міжнародного співробітництва Національної гвардії здійснює відділ міжнародного співробітництва.

Національна гвардія України, відповідно до частини третьої статті 102 Конституції України, як невід’ємна складова сектору безпеки і оборони, активно співпрацює з НАТО і визначила євроатлантичний напрям розвитку одним із найважливіших пріоритетів міжнародного співробітництва у своїй діяльності.

Відповідно до Указу Президента України "Про річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік" головною метою розвитку Національної гвардії України є "розбудова її як мобільного, боєздатного військового формування з правоохоронними функціями, здатного у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони України виконувати визначені правоохоронні і оборонні завдання з протидії загрозам національній безпеці та спільні завдання у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки" [2], що планується досягти виконанням таких пріоритетних завдань:

1 – розроблення та введення в дію штатно-організаційної структури органів управління відповідно до принципів побудови та функціонування штабів держав – членів НАТО (J, G, S – структура) з урахуванням особливостей Національної гвардії України (кінцевий термін виконання – 2023 рік);

2 – забезпечення відповідності потребам Національної гвардії України рівня укомплектованості посад рядового, сержантського і старшинського складу військовослужбовцями військової служби за контрактом (кінцевий термін виконання – 2020 рік);

3 – забезпечення доукомплектування мережі пунктів управління сучасними засобами зв’язку, інформатизації та іншими матеріально-технічними засобами (кінцевий термін виконання – 2020 рік);

4 – створення сучасної захищеної системи радіозв’язку, сумісної з системами інших складових сектору безпеки і оборони України (кінцевий термін виконання – 2025 рік);

5 – забезпечення функціонування Центру обробки інформації Національної гвардії України (кінцевий термін виконання – 2020 рік);

6 – нарощення спроможності цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України (кінцевий термін виконання – 2020 рік);

7 – удосконалення системи мобілізації та продовження формування військового резерву в Національній гвардії України (кінцевий термін виконання – 2020 рік) [2].

Національна гвардія України веде активну діяльність у рамках Міжнародної асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи FIER. На постійній основі Україна бере участь у роботі Комісії, робочих груп та інших заходах, а саме у щорічному Саміті директорів та командувачів структур-членів Асоціації, у комісіях: "Міжнародна справа", "Нові технології та логістика", "Організація службової діяльності", "Людські ресурси", а також у засіданні робочої групи за напрямом "Діяльність підрозділів спеціального призначення", яке, до речі, планується провести на базі Національної гвардії України урахуваючи зацікавленість з боку членів Асоціації у досвіді Національної гвардії України, отриманому під час участі в проведенні антитерористичної операції в умовах ведення гібридної війни у східних регіонах України. Також, у червні 2021 року планується прийом комісії з "Організації службової діяльності".

У минулому році Міжнародний Комітет Червоного Хреста в Україні висловив ініціативу співпраці з Національною гвардією України, та після проведених зустрічей сторони досягли домовленостей щодо:

1 – облаштування навчальної аудиторії для проведення занять з міжнародного гуманітарного права за фінансуванням Міжнародного Комітету Червоного Хреста на

території Міжнародного міжвідомчого багатопрофільного центру з підготовки підрозділів Національної гвардії України "Старе";

2 – долучення інструкторів Міжнародного міжвідомчого багатопрофільного центру до підготовки у навчальному курсі з дотримання Міжнародного гуманітарного права та Женевської Конвенції з прав людини;

3 – проведення представниками Міжнародного Комітету Червоного Хреста дводенних семінарів з дотримання Міжнародного гуманітарного права, протимінної безпеки, правоохоронної діяльності тощо, для особового складу, що убуває на ротацію в зону Операцій Об'єднаних Сил від оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України, а також одноденного семінару для офіцерів Головного управління [6].

Важливим напрямком співпраці є робота з ЕУАМ. Консультативна місія Європейського союзу та Національна гвардія України співпрацюють у:

1 – наданні допомоги для вдосконалення законодавчої бази діяльності Національної гвардії України;

2 – підвищення якості системи професійної підготовки військовослужбовців до виконання правоохоронних функцій;

3 – продовження надання матеріально-технічної допомоги;

4 – удосконалення діяльності Національної гвардії України під час виконання правоохоронних завдань відповідно до стандартів європейських правоохоронних структур [5].

Було затверджено та розпочато реалізацію проекту розвитку та розбудови Міжнародного навчального центру Національної гвардії в рамках допомоги від Уряду США через Глобальний резервний фонд безпеки у рамках участі Національної гвардії України в Багатонаціональному об'єднаному координаційному комітеті. За результатами проведення двосторонніх зустрічей представники Збройних сил Великобританії (операція "ORBITAL") [4] підтвердили готовність до започаткування співробітництва за напрямками, що становлять спільний інтерес. Наразі очікується офіційний дозвіл на започаткування співробітництва від Уряду Великобританії.

З напрямку підготовки вагому підтримку у розвитку Національної гвардії України надає Об'єднана оперативно-тактична група Збройних сил Канади в Україні (операція "UNIFAER") [3]. Спільно було розроблено кваліфікаційний стандарт та навчальну програму базового навчального курсу для рядового складу (ПР1) та базового курсу лідерства для молодших командирів (ПР2). На даний час ведеться робота щодо доопрацювання навчальної програми для середнього курсу лідерства (ПР3) для підготовки сержантів взводів.

Висновки. Національна гвардія України проводить активну та успішну міжнародну діяльність, сутність якої полягає у зміцненні довіри між державами й у розвитку двостороннього співробітництва, завдяки якому існує можливість вивчати, залучати матеріально-технічну допомогу для вдосконалення матеріально-технічної бази, й, безсумнівно, ефективно впроваджувати найкращий світовий досвід у діяльність структури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України "Про національну гвардію України" [Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>]
2. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік [Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text>]
3. Офіційний сайт Національної гвардії України [Режим доступу: <https://ngu.gov.ua/ua>]
4. Офіційний сайт Міністерства оборони України [Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua>]
5. Офіційний сайт ЕУАМ Україна [Режим доступу: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/>]
6. Офіційний сайт Товариства Червоного Хреста України [Режим доступу: <https://redcross.org.ua>]

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М Риженко

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ВИДИ ПРОТИПРАВНИХ КОРУПЦІЙНИХ ДІЙ

У статті розглядаються поняття та основні види протиправних корупційних дій в Україні.

Ключові слова: корупція, корупційне правопорушення, корупційний злочин.

The article considers the concepts and main types of illegal corruption in Ukraine.

Key words: corruption, corruption administrative offense, corruption crime.

Проведеними громадськими організаціями опитуваннями на території України встановлено значну частину населення та представників бізнесу, що в повсякденній діяльності стикаються з корупційними проявами серед співробітників органів державного управління, що зумовлює затягування процесів інтеграції України до ЄС. Разом з тим, в ході соціологічних досліджень встановлено, що велика кількість населення, не зважаючи на особисту участь в корупційних процесах (ініціативне надання неправомірної вигоди тощо), вважає та висловлює позиції щодо покарання суб'єктів корупційних дій шляхом притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання у вигляді позбавлення волі незважаючи на розмежований законодавцем ступінь суспільно-небезпечних дій суб'єктів та відповідальність за їх вчинення. Саме тому важливим для вітчизняної науки, процесів реформування та розвитку державних органів України виступає процес запобігання та протидії корупції в частині кваліфікації протиправних дій та визначення ступеню вини, а також пошук шляхів їх оптимізації.

Проводячи аналіз наукових публікацій та досліджень у вищевказаному напрямку відомо, що значна кількість науковців, серед яких Дубенко С.Д., Кохан С.О., Мельник М.І., Нижник Н.Р., Олуйко В.М., Прохоренко О.Я. та інші приділяли увагу вивченню питання за темою. Водночас спеціальне комплексне дослідження розмежування відповідальності у відповідності до вчинення суспільно-небезпечних дій та внутрішнє ставлення суб'єктів (суб'єктивне сторона правопорушення) – відсутні.

Ефективна протидія будь – яким антисоціальним проявам залежить від розуміння глибини, суті, причин та умов, що їм сприяють. Одним з них є корупція, прояви та функціонування якої мають чи не найголовніший негативний вплив на розвиток держави та економічно – стабільного суспільства, а також забезпечення в повній мірі реалізації прав та свобод людини.

Витоки корупції – в людських негативах, які породжують намагання встановити особливу систему зв'язків та відносин з метою отримання і розподілу незаконних прибутків. Для цього використовуються як прогалини в законодавстві, що провокують стихійну появу нормативно нерегламентованих додаткових видів діяльності, так і прямі порушення існуючих норм і правил. Така система складається незалежно від ступеня розвитку суспільства і економічних стосунків. З точки зору інтересів суспільства питання полягає лише в масштабах цього явища. За досягненням певного значення рівня корупції, який вимірюється ступенем довіри населення до влади, суспільство фактично лишається без ефективного управління. Таким чином виникає реальна загроза існуванню самого суспільства. За таких умов цілком зрозумілим є той факт, що протидія корупції вважається одним з пріоритетних завдань значної кількості держав [1, с. 27].

Зокрема, Україна, яка у відповідності до вимог держав учасниць ЄС, що закріплені в стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" та схвалені Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 на шляху інтеграції до Європейського Союзу взяла на себе зобов'язання з реформування органів державного управління. Основною вимогою ЄС являється викорінення та протидія корупції в реформованих органах та життєво важливих сферах діяльності.

Проводячи дослівний енциклопедичний та словниковий аналіз корупція з латинської надається як "corruption" – "корозія, роз'їдання, руйнування". При цьому, вченими – філологами однозначного трактування та єдності в роз'ясненні поняття "корупції" не досягнуто ("причетність декількох осіб до справ, співучасть у пошкодженні", "ламати", "псувати").

В сучасній теорії права виділяють основні рівні корупції:

1. Перший рівень (загальнодержавний): корупція у найвищих ешелонах влади, що реалізована у лобіюванні призначення на керівні посади в центральні органи – розпорядники коштів державного бюджету України з подальшим прийняттям рішень з метою їх не цільового та протиправного використання в інтересах лобістів.
2. Другий рівень (регіональний): корупція на рівні обласних (регіональних) органів виконавчої влади. Відрізняється від першого рівня обмеженням кола поширення впливу, т.зв. територіальний вплив.
3. Третій рівень (низовий): корупція дрібного характеру, що вчиняється посадовими особами (державними службовцями), які безпосередньо залучені до прийняття управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування на місцях.
4. Четвертий рівень (від злиднів): корупційні дії, що вчиняються державними службовцями (найчастіше ті, що належать до третього рівня) ситуативно, у зв'язку із скрутним матеріальним та становищем та недостатнім рівнем державного грошового забезпечення (заробітної плати).

Проводячи аналіз чинного законодавства України статтю 1 Закону України "Про запобігання корупції" визначено поняття "корупції" та зазначено, що корупція являється "використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей" [2].

Зважаючи на вищевикладене, дії вчинені визначеним суб'єктом з вказаними в Законі України "Про запобігання корупції" ознаками являються "корупційними" та кваліфікуються в розрізі чинного антикорупційного законодавства як "корупційне правопорушення", за яке встановлено юридичну відповідальність (кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову). Окрім цього, значну увагу чинне законодавство приділяє наявності предмету корупції – "неправомірної вигоди", що в разі її відсутності виключає наявність складу корупційного правопорушення.

Також, Законом України "Про запобігання корупції" виділено в окрему категорію правопорушення, пов'язані з корупцією, що являє собою "діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність" [2].

Так, виходячи з вищевикладеного та під час проведення аналізу чинних нормативно – правових актів в сфері протидії корупції (антикорупційне законодавство) законодавець виділяє 2 (дві) основних групи протиправних корупційних дій (корупційних правопорушень), запобігання та протидію яким віднесено до компетенції спеціально уповноважених органів, якими в свою чергу вживаються заходи кримінально (адміністративно) – правового впливу:

І група: Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

"Главою 13 – А Кодексу України про адміністративні правопорушення: стаття 172-4. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності стаття 172-5. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків стаття 172-6. Порушення вимог фінансового контролю стаття 172-7. Порушення вимог

щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів стаття 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень стаття 172-9. Невжиття заходів щодо протидії корупції стаття 172-9-1. Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням" [3].

II група: Кримінальні корупційні злочини.

"Відповідно до примітки до статті 45 Кримінального кодексу України корупційними злочинами, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, згідно з цим Кодексом вважаються злочини, передбачені: статтею 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем); статтею 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем); статтею 308 (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); статтею 312 (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); статтею 313 (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням); статтею 320 (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів); статтею 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження); статтею 410 (викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем). Згідно з приміткою до статті 45 Кримінального кодексу України також корупційними злочинами, відповідно до цього Кодексу, вважаються злочини передбачені: статтею 210 (нецільове використання бюджетних коштів, здійсненню видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням); статтею 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації); статтею 364 (зловживання владою або службовим становищем); статтею 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми); статтею 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги); статтею 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірно вигоди службовою особою)" [4], "статтею 368-2 (незаконне збагачення); статтею 368-3 (підкуп службової особи юридичної особи приватного праві незалежно від організаційно-правової форми); статтею 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги); статтею 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі); статтею 369-2 (зловживання впливом)" [4].

Вищевказане розмежування протиправних корупційних дій (з моменту прийняття Закону України "Про запобігання корупції" та "Національне антикорупційне бюро") повинно було надати новий поштовх в реалізації реформ України та чітко визначити відповідальність суб'єктів, а також розмежувати вчинення протиправних дій в залежності від ступеню суспільної небезпеки. Разом з тим, у відповідності до проведеного "міжнародною організацією Transparency International Ukraine аналізом результатів сприйняття корупції – 2019 Україна повернулась на рівень 2017 року (30 із 100 балів) та посідає 126 місце з 180 країн (поряд з Україною в рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті)" [5], що свідчить про не ефективно проведено роботу в напрямку протидії та запобігання корупції спеціально уповноваженими державними органами, а також проблем в правозастосуванні антикорупційного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Константинов С.Ф. Міжнародний досвід щодо протидії корупції // Митна справа – №1(73)'2011, частина 2. – С. 26 – 29.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – ст. 2056
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7.12.1984 № 8073- X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – додаток до № 51. – ст. 1122
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – ст. 131
5. Аналіз результатів Індексу сприйняття корупції. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 11.10.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Саїнчин

УДК 336.223.5

Петрук С.С.

СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОДАТКОВИЙ РЕЖИМ В ЧАСТИНІ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто характерні особливості існуючого спеціального податкового режиму в частині оподаткування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: спеціальний податковий режим, сільськогосподарські підприємства, система оподаткування, частка сільськогосподарського товаровиробника.

This article considers the characteristic features of the existing special tax regime in terms of taxation of agricultural enterprises.

Key words: special tax regime, agricultural enterprises, taxation system, share of agricultural producers.

Наразі в аграрному секторі нашої країни – актуальним є питання реалізації більш ефективної податкової системи. Для сільськогосподарських товаровиробників створення збалансованої податкової політики необхідно виконувати з позиції врахування особливостей цієї галузі та виходячи з підтримки соціальних стандартів для робітників саме сільськогосподарських підприємств. Сьогоднішня сучасна практика оподаткування сільськогосподарських підприємств характеризується функціонуванням особливих податкових інструментів та існуванням спеціального режиму оподаткування, за допомогою якого можливо спрощувати податкові процедури загалом та здійснювати стимулювання розвитку сільськогосподарської діяльності, зокрема [1, с. 78].

Спеціальний податковий режим в частині оподаткування сільськогосподарських підприємств демонструє спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, тобто набуття цими суб'єктами статусу платника єдиного податку четвертої групи, частках яких у попередньому податковому (звітному) році дорівнювала або перевищувала 75 % [2, с. 111].

Нормами Податкового кодексу України (далі – ПК України) встановлено, що "спеціальний податковий режим – система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів. Спеціальний податковий режим може передбачати особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих податків та зборів" [4] (п. 11.2, 11.3, ст. 11 ПК України).

Беручи до уваги наведене, зазначимо, що у сільському господарстві одну з найпоширеніших категорій слід вважати сільськогосподарські підприємства як особливого виду економічної діяльності, відповідно до якого – категорія платників податків окреслює

вихідні властивості стосовно шляхів удосконалення підходів в частині оподаткування та з врахуванням цього запровадження спеціальних режимів.

При запровадженні спеціального податкового режиму, об'єкт та суб'єкт такого оподаткування в сільському господарстві відмічається власною специфікою. Історично так склалося, що земля в сільському господарстві завжди виступала основоположним засобом виробництва. Дана обставина обумовлює деякі фундаментальні умови для того, щоб визначити об'єкта оподаткування цієї галузі.

Питання запровадження податкових ставок в рамках спеціальних режимів оподаткування за цією галуззю й у рамках встановлення податкових умов викликає дискусії і по сей день науково ще не напрацьовано. Принциповість дискусії схиляється в більшій мірі до розв'язання двох питань: 1) механізму визначення податкової ставки; 2) обсягу податкової ставки (граничний розмір, за яким вилучаються кошти). В цьому аспекті необхідно вказати, що створити єдиний концепт не є можливим, тому що кожен режим спеціального оподаткування є проявом індивідуальної податкової підсистеми, формування якої здійснюється через власні економічні передумови [3, с. 38].

Таким чином, за конкретною формою спеціального оподаткування передбачається певний механізм, за яким формується податкова ставка. Даний підхід є доволі обґрунтованим, тому що базується на максимальному врахуванні чинників податково утворювального типу, які притаманні відповідному виду спеціального оподаткування [3, с. 39].

З метою продовження, вкажемо, що сільськогосподарські підприємства (товаровиробники), застосовуючи зазначений спеціальний податковий режим – звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подачі податкової звітності з наступних податків та зборів (податок на прибуток підприємств: податок на майно (акцент на земельний податок); рентної плати під час спеціального використання води.

Також податковим законодавством встановлюються обмеження, згідно до яких платниками єдиного податку четвертої групи не вправі бути сільськогосподарські підприємства, що мають податковий борг станом на 1 січня звітного року, якими здійснюється діяльність по виробництву підакцизних товарів (за якими більш ніж 50 % доходу, одержаного від продажу власної продукції).

Окрім цього, сільськогосподарські підприємства, які підпадають під критерії, що ставляться до платника єдиного податку четвертої групи, вправі отримати такий статус, але за умови, якщо подали до органів державної фіскальної служби такі документи: 1) річну податкову декларацію стосовно усієї площі земельних ділянок, з яких справляється податок; 2) податкову декларацію стосовно окремої земельної ділянки; 3) розрахунок частки сільськогосподарського товаровиробництва; 4) довідки про фактичне існування земельних ділянок [5, с. 67-68].

Отже, коротко проаналізувавши спеціальний податковий режим, можна сказати, що для сільськогосподарських підприємств він слугує як стимуляційний фактор, за рахунок якого дана категорія суб'єктів господарювання одержує значні пільги в оподаткуванні. Між іншим, він є системою заходів, що встановлюються державою та визначають особливий порядок організації і здійснення оподаткування сільськогосподарських підприємств, надаючи податкові пільги.

Характерні ознаки, які відображають застосування даного спеціального податкового режиму є такі: а) необхідність наявності статусу сільськогосподарського товаровиробника; б) додержання частки сільськогосподарського товаровиробництва розміром 75 %; в) необхідність наявності у власності чи в оренді земель сільськогосподарського призначення.

Підсумовуючи, зазначимо, що існуючий спеціальний податковий режим посідає вагомe місце в системі правового забезпечення оподаткування сільськогосподарських підприємств. Даний режим є одним із елементів податкового механізму, що використовується в нашій країні через форму спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жидяк О.Р. Вдосконалення системи оподаткування підприємницьких структур аграрної сфери. Ефективна економіка. 2013. № 6. С. 77–83.
2. Лунін І.О. Вдосконалення механізму справляння єдиного податку четвертої групи у процесі здійснення реорганізації сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. С. 111–114.
3. Опря Є.А. Спеціальні режими прямого оподаткування у сільському господарстві: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08. Київ, 2008. 180 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (останні зміни: 13.08.2020) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13(17). Ст. 112.
5. Погрібний О.О. Характеристика спеціального податкового режиму для сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми правового регулювання економіки: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 66–69.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.М. Риженко

УДК 94(477.72) "17/18":325.3:323.15

Пітомець К.С.

КОЛОНІЗАЦІЯ ЕТНОСПІЛЬНОТ ЄВРЕЙСЬКОГО, НІМЕЦЬКОГО, БОЛГАРСЬКОГО ТА ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

У статті висвітлено і проаналізовано причини та процес заселення Півдня України єврейським, німецьким, грецьким та болгарським етносами у XVIII – початку XIX ст..

Ключові слова: колонізація, етноси, асиміляція, ксенофобія, греки, німці-меноніти, болгарини, євреї, "лінія осідлості".

The article highlights and analyzes the causes and process of settlement of the South of Ukraine by Jewish, German, Greek and Bulgarian ethnic groups in the XVIII – early XIX centuries.

Key words: colonization, ethnic groups, assimilation, xenophobia, Greeks, Mennonite Germans, Bulgarians, Jews, "settlement line".

Структура населення України є надзвичайно різноманітною, та визначається значною насиченістю етносів, що проживають на її території. Особливої уваги потребує Південь України, адже він здавна був місцем перетину як антропогенних, природних так і релігійних кордонів. Тривалий час проживання різних етнічних груп відзначався як процесами асиміляції, самовизначення, так і проявами ксенофобії та агресивних спалахів. Відтак відбувався процес розподілу територій відповідно до певних соціокультурних чи побутових особливостей [1, с. 9].

Варто визначити причини появи та розселення такого значного масиву представників різних етносів на територіях Південної України. Це спричинено конфліктами Російської та Османської імперій у Причорномор'ї на геополітичному рівні, що було виражено періодом жорстоких війн XVIII ст. Так, Російська імперія заволоділа територіями навколо Чорного та Азовського морів, проте цей регіон визначався слабозаселеністю, а це тягло за собою проблеми освоєння, адміністративного, господарського та побутового облаштування, і, безумовно, захисту кордонів [3, с. 37].

Найбільш активним етапом переселення можна вважати закінчення російсько-турецької війни та підписання Кючук-Кайнарджійського миру 1774 року. Ця тенденція зберігалася до кінця 20-х років XIX ст. Саме так території Причорномор'я на доволі довгий

час були основним регіоном колонізаційних процесів і політики заселення Російської імперії [2, с. 5].

Першими іноземними переселенцями на Півдні України можна вважати греків, вони з'явилися у Приазов'ї у 1778 році, переселилися з Криму. Етнічно склалися із двох груп, що визначалось мовною розбіжністю. Греки-еліни становили 60% від загальної кількості, спілкувалися на діалекті новогрецької мови. Іншу групу становили греко-татари, що становили 40% загальної кількості, розмовляли урумською мовою. Безумовно, спільною рисою цих груп є значний вплив на них татарського населення за тривалого проживання у Криму [2, с. 15].

Поява болгар на території Південної України відбувалась в той саме час, що і греків, і призвела до заснування селища Вільшанка, Херсонської губернії. У 1797-1805 роки активно відбувався процес заселення Катеринославської губернії. Освоєння інших територій також відбувалось досить насичено, причиною підписання 26 грудня 1860 року Олександром II указу, який дозволяв організоване переміщення до Таврійської, Херсонської та Катеринославської губерній. Проте, характерною рисою подальших колонізаційних процесів болгар є певні "хвилі", силу яких зумовлювали заохочувальні та вигідні заходи імперської влади, що імітували сприятливі умови та лояльну політику [3, с. 42].

Німецькі колоністи потрапили на Південь України у 1786 році. Це були групи менонітів, спершу представлені сектантами-антибабтистами, а з 1803 року вихідцями з Боварії та Пруссії. Їх оселення відбувалось на вільних землях південного регіону біля Чорного та Азовського морів. Найбільш колонізованими німцями губерніями на 20-ті рр. можна вважати Катеринославську та Одеську [2, с. 5].

Доля єврейського населення Півдня України є дуже суперечливою. Після розділів Польщі на території України опинилися близько 1,5 млн. іноземнопідданих євреїв. Уряд Російської імперії одразу розмежував ту зону, де могли розселятися представники єврейського етносу, це була так звана "лінія осідлості". Близько 90% євреїв, проживаючих на Правобережній Україні, заселяли містечка Волинської та Подільської губерній. Альтернативним варіантом для них залишався дозвіл переселення на вільні землі Новоросії. Проте значна кількість єврейського населення бажала поселитися пока "межею осідлості", у міста Північної Таврії та Криму і почати займатися звичними для себе заняттями. Відтак торговельні центри та морські порти Півдня України стали місцем освоєння багаточисельних єврейських общин, заселялись Одеса, Херсон, Миколаїв, Керчь, Судак та інші.

Етноспільноти Півдня України були представлені селянським населенням, повсякденне життя якого було установлене через підсвідомі сценарії поведінки. Це було спричинено належністю до певної господарської чи релігійної общини, що визначало побут та ментальність мешканців колоній, і залишалось незмінним упродовж багатьох десятиліть.

Таким чином, заселення Півдня України представниками інших етносів відбувалось за різних історичних причин і мало свої особливості у випадку заселення кожного із етносів. Царський уряд потребував активної колонізації територій біля Чорного та Азовського морів і вдався до політичних хитрощів, проте вони швидко розкривали істинну позицію уряду і демонстрували установленний порядок процесу заселення і особливостей проживання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верменич Я. В. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі / Я. В. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 482 с.
2. Грищенко Ю. В. Болгарська етнічна меншина радянської України у 1920-1930-х рр.: соціально-економічне, суспільно-політичне та культурне життя: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. "Історія України" / Юлія Володимирівна Грищенко. – К., 2016. – 264 с.
3. Данильченко О. П. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. / О. П. Данильченко – К., 1993. – 59 с.

4. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зінкевич, В. Т. Зінич та ін.; За ред. В. І. Наулка. – К, 2001. 424 с.
5. Пачев С.І. Народи Північного Приазов'я: етнічний склад та особливості побутової культури / Сергій Пачев. – Запоріжжя: Просвіта, 1997. – 176 с.

Рекомендує до друку науковий керівник С.Г. Водотика

УДК 094

Роговська Л.В.

ЗАГАЛЬНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКОГО ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНЩИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано загальне становище німецького населення Херсонщини у міжвоєнний період, загалом охарактеризоване соціально-політичне і адміністративно-територіальне положення, німецької етнічної меншини, в умовах нової радянської політичної влади.

Ключові слова: німецькі поселенці, етнічне питання, етнонаціональна спільнота, міжвоєнний період, національні райони.

The article analyzes the general situation of the German population of Kherson region in the interwar period, generally characterizes the socio-political and administrative-territorial situation of the German ethnic minority in the new Soviet political power.

Key words: German settlers, ethnic question, ethno-national community, interwar period, national districts.

Характеристику становища німецьких громад на Херсонщині у 1920-30 роках слід розглядати через призму соціалістичних перетворень, які проводила радянська держава в зазначений період.

З початком 1920-х рр. в Україні впроваджувалася національно-культурна робота, яка безпосередньо була пов'язана з введенням національної політики "коренізації" керівництвом СРСР, стосовно усіх народів союзу республік та зокрема етнічних меншостей. Згідно з новим напрямом політики "коренізації", мало б впроваджуватися забезпечення та дотримання національно-культурних інтересів усіх етнічних спільнот, які проживали на території України [4, с. 68].

Каталізатором впровадження нових заходів стосовно національної політики, виступала необхідність врегулювання міжнаціональних взаємин в новоствореній державі, яка хотіла позиціонувати себе як передова держава у якій усі народи користуються рівними правами і яка забезпечує кожній національності розвиток своєї культури, національній за формою та соціалістичній за змістом. В результаті X (1921 р.) та XII (1923 р.) з'їздів РКП(б), були окреслені основні напрями розгортання національної політики у країні, вони стосувалися по перше "українізації", а по друге безпосередньо заходів щодо національних спільнот.

Курс на коренізацію національних меншин, передбачав: підготовку національних кадрів, формування системи національно-адміністративного районування, відкриття навчальних закладів, з багатонаціональними мовами викладання (шкіл, гімназій, училищ тощо), організацію видавництва літератури мовами національних меншин, інтерес вивчення історії національностей, відродження національних традицій та культури [5, с. 155]. Звичайно, подібна політика мала, загалом, пропагандистський характер і була спрямована на здобуття лояльності до нової влади, серед різних національних груп населення.

Стан німецьких громад на Херсонщині у 1920-і роки можна охарактеризувати як: боротьбу німецьких національних меншин за своє самоврядування, та прагнення до

національної окремішності; протистояння новій радянській системі адміністративно-територіального та земельного землеустрою, який вони впроваджували на Півдні України. Також важливо зазначити, що не знаходячи підтримки і розуміння від нової політичної влади, німецький етнічний елемент починає емігрувати з південноукраїнських земель.

На початку 1930-х рр. радянська політика стосовно соціально-культурного розвитку етнічних меншостей була рішуче згорнута. Такі дії, були обумовлені зміною в керівництві вищих ешелонів влади, та перепрофілювання внутрішньої політики на колективізацію села, масштабні хлібозаготівлі, милітаризацію економіки, антирелігійними кампаніями та ін. [3, с. 100].

Згортання "українізації" та "коренізації" майже одразу негативно вплинуло на становищі німецьких національних меншин. Негативні наслідки, нової національної радянської політики відображені у змінах соціально-культурного аспекту життя німецьких поселенців. Зокрема, ми можемо зазначити, що відбувалося поглиблення кризи німецького громадського самоврядування.

Обмежувалося адміністративна автономність, в результаті ліквідації німецьких національних районів на Херсонщині, відбувалися негативні трансформації німецьких етнічних громад, відбувалося розкуркулення та занепадання господарств, висилки куркульських сімей, поселенців позбавляли власності, що в результаті призвело до зубожіння населення. Посилювався тиск на віруючих, а так як більшість німецьких громад були дуже релігійними (це були громади менонітів і євангелістських християн, які активно дотримувалися релігійних звичаїв), то у подальшому це спричинило руйнування німецької релігійної громади [1, арк. 144-145].

Відбувався соціальний гніт владою більшовиків, стосовно німецької етнічної меншини, яка уособлювала їх, як зрадників, шпигунів та підривний елемент, який необхідно жорстко контролювати і ліквідовувати паростки автономізму. Серед методів політичного впливу, радянська влада впроваджувала й голод 1932-1933 рр., який вкрай негативно вплинув на соціально-економічне життя німецького населення. Життєвий уклад у херсонських колоніях, що складався протягом багатьох поколінь, було зруйновано.

Відповідною реакцією німецького суспільства Херсонщини, були міграційні хвилі, в документах зазначається про великий процент еміграції німців до Америки, як приклад можна навести с. Кам'янка яке виїхало майже повністю [2, арк. 213-214].

Компартія активно застосовувала механізми "розкуркулення", пошуку та ліквідації "ворогів" та боротьбу із "шкідництвом", але найбільш масового і успішного характеру, все ж таки, набрало винищення голодом. Відповідно, що така політика підкріплювалася нормативно-правовими актами радянського керівництва, як УРСР так загально-республіканськими інстанціями.

Таким чином, із становленням нового політичного устрою на території України, відбуваються кардинальні перетворення життєвого устрою німецької етнічності Херсонщини. Німецьке суспільство у міжвоєнний період проходить багато етапів трансформацій, починаючи з культурного піднесення на початку 1920-х, та закінчуючи занепаданням класичних німецьких господарств в кінці 1930-х рр.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО). Ф. Р-2. – Оп.4. – Спр. 8.
2. ДАХО. – Ф. Р-2. – Оп.1.- Спр. 763.
3. Бобылева С. "Большой террор" как завершающий этап насильственной трансформации немецкой диаспоры Украины // Історія німців України : [матеріали всеукр. наук. конф.] / В. Васильчук, Э. Плесская, Ю. Поліщук, О. Берестень, Ю. та ін. Берестень. – Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2017. – С. 93-111.
4. Сиволапов В.О. Радянська німецьких колоній в Україні у 20–30-х рр. ХХ ст.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Сиволапов Василь Олексійович. – Луганськ, 2007. – С. 68.

5. Стьопченко Е. М. Національно-культурний розвиток німців Півдня України у 20-ті роки ХХ століття / Е. М. Стьопченко // Етнічна історія народів Європи : збірник наук. праць / гол. редкол.: А. Г. Слюсаренко; Поліщук, НАН України, Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : Київський ун-т, 1999. – Вип.16 : Німці в етнокультурному просторі України. – 2004. – С.153-159.

Рекомендує до друку науковий керівник Л.О. Цибуленко

УДК 342.952

Рожина В.І.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОСТОРУ

У статті було розглянуто міжнародний досвід правового забезпечення інвестиційної діяльності в аспекті досягнення сприятливого інвестиційного клімату через інститути спільного інвестування, а також виокремлено можливість запозичення позитивного аспекту до вітчизняного простору.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інститути спільного інвестування, правове забезпечення.

The article considers the international experience of legal support of investment activities in terms of achieving a favorable investment climate through mutual investment institutions, as well as highlights the possibility of borrowing a positive aspect to the domestic space.

Key words: investment activity, collective investment institutions, legal support.

Україна, будучи державою з розвиваючою економікою, потребує активний приплив інвестицій, які потрібні, щоб розвивати виробництво, створювати нові робочі місця та в результаті – виходити на зовнішній ринок, враховуючи умови жорсткої конкуренції. Однією із ключових передумов забезпечення позитивного інвестиційного клімату в нашій країні є налагодження чіткого адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності з ціллю формувати у інвесторів впевненість в тому, що їх кошти захищені, а також гарантувати їх повернення у разі необхідності. Позитивний досвід подібного регулювання існує в багатьох розвинених країнах-членів Європейського Союзу (далі – ЄС), а також США та Японії як провідних країн світу в цій сфері. У зв'язку з цим, для нашої країни важливим є досвід адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності окреслених країн, виходячи з обраного нами геополітичного вибору та подальших перспектив в майбутньому стати повноправним членом ЄС.

Перш за все, слід вказати, що успішний довготривалий досвід по залученню інвестицій в країнах ЄС говорить про високий рівень зі сторони інвесторів, а також стабільну дію на практиці загальноєвропейських нормативно-правових актів, якими витісняються норми національного законодавства більшості країн-членів ЄС [1, с. 128].

Отож, на нашу думку, ключова увага має зосереджуватися на зарубіжному досвіді правової регламентації інститутів спільного інвестування. Як приклад, у Великобританії інститут спільного інвестування містить інвестиційні трасти та юніт-трастів. Перші характеризуються інститутами закритого типу, які не вправі систематично здійснювати випуск чи викупування власних паїв, а їх акції котируються на фондовій біржі. Дещо іншою є специфіка юніт-трастів. Так, коли інвестор вкладає в них кошти, він одержує свідоцтво про внесення паю. Слід відмітити, що протягом останнього часу, юніт-трасти, дія яких відбувається через специфічне британське законодавство про трасти – інвестиційні компанії відкритого типу, сформовані згідно до Директиви ЄС "Про підприємства

колективного інвестування в обігові цінні папери" від 1985 року, якою декларуються загальні уніфіковані принципи щодо формування інститутів спільного інвестування. Цей процес відбувається за рахунок того, що інвестиційними компаніями управляти набагато простіше, а інвесторам більш зрозумілою є структура ціноутворення, внаслідок чого – акції подібних компаній продаються набагато простіше за межами Великобританії [4, с. 81-82]. Насамкінець, слід вказати, хоч і Великобританія офіційно вже не являється членом ЄС (з 31 січня 2020 року), проте, оминувати увагою її досвід було б неправильно.

Продовжуючи, відмітимо, що завдяки належному правовому забезпеченню – індустрія спільного інвестування у країнах-членів ЄС теж є дуже ваговою, про що свідчать конкретні показники. Наприклад у таких країнах як Португалія, Іспанія, було зареєстровано близько 40 % темпу річного зростання вартості активів інвестиційних фондів. В свою чергу, близько 30 % сімей Франції мають у володінні акції інвестиційних фондів. Водночас, найпоширеніша форма організації спільного інвестування у цій країні – корпоративні інвестиційні фонди з відкритим типом (SICAV).

Заслуговує своєї уваги інвестиційна сфера у Німеччині, в якій економіка є дещо специфічною, мається на увазі, що регулювання фінансових інститутів, якими здійснюються інвестиції на ринку цінних паперів – покладається на ту ж законодавчу базу, якою регулюються і банки. Основою функціонування інвестиційних фондів є Закон про інвестиційні компанії (KAGG), відповідно до якого інвестиційні компанії вважаються як кредитні установи, на які впливають всі відповідні норми закону. Такі норми контролюються зі сторони Федерального відомства по нагляду за кредитними установами [4, с. 83].

В такій країні як Японія, для економіки провідну роль відіграють банки у спільному інвестуванні. Правове забезпечення цієї сфери відмічається тим, що основна частка капіталів спільного інвестування управляється сьома найбільшими трастовими банками (спеціалізовані структури), якими виконуються як функції довірчого управління коштами вкладників, так і відбувається організація спільного інвестування. Серед ключових функцій даних інститутів можна виокремити: 1) управління нагромадженими на трастових рахунках коштами через їх вклад у цінні папери; 2) подібного роду рахунки використовуються, аби організувати кредитування корпорацій; 3) контроль за коштами, які доручаються пенсійними фондами та іншими інституційними інвесторами, що реалізовані портфелями цінних паперів клієнтів тощо [3, с. 14].

Останньою країною, на яку варто зробити акцент є Сполучені Штати Америки (далі – США). Правове забезпечення інвестиційної діяльності в цій країні представлене різноманітними формами організації та масштабами спільного інвестування, для яких традиційним є або ж тотальна заборона, або жорсткі обмеження щодо операцій банків по цінним паперам, тому що дані фінансові інструменти є оптимальними активами, щоб розмішувати кошти інститутів спільного інвестування. Так, в США банки, в тому числі інвестиційні – це один із елементів системи спільного інвестування, які керують (акумулюють) коштами суб'єктів. Окрім цього, у США ще існують небанківські заклади, представлені інститутами спільного інвестування, розподіл яких здійснюється за трьома видами:

- компанії сертифікатів по готівковій вартості;
- об'єднані інвестиційні трасти;
- менеджеріальні компанії.

Перші емітують сертифікати по визначеній номінальній вартості, яка по своїй сутності є однією із форм контракту між інвестором та компанією. За ними встановлюється еквівалентний номінал загальної суши коштів інвестора; строк дії контракту стосовно управління ними; умови управління, а також умови щодо сплати базової інвестиційної суми та доходу, провадження яких відбувається після того, як завершилася дія контракту.

Об'єднані інвестиційні трасти формуються через трастовий договір, тобто контракт, за яким відбувається управління інвестиційним портфелем по дорученню власника.

Що стосується третього виду, то слід зазначити, що на сьогоднішній день кількість менеджеріальних компаній досягла 5085, а вартість їх активів – близько 2137 млрд. дол. В цілому, на протязі останніх двох десятиліть розвиток інститутів спільного інвестування у США здійснюється завдяки цим компаніям з відкритим типом [3, с. 16-17].

З метою продовження, варто вказати і на те, що вагоме значення для правового регулювання інвестиційної діяльності в зарубіжних країнах належить правовим гарантіям збереження та повернення інвестицій. В цьому контексті необхідно визнати переконливу думку О.В. Рибія, який досліджував міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності та зазначав таке: "прагнучи забезпечити гарантування інвестицій на багатосторонній основі, західні держави ініціювали укладання в 1985 р. Сеульської конвенції про заснування Багатостороннього агентства гарантування інвестицій (БАГІ), яке займається страхуванням інвестицій від комерційних і некомерційних ризиків за підтримки держав-експортерів інвестицій, або спільно з країнами-імпортерами, в інтересах заохочення національної інвестиційної політики та сприяння економічному розвитку" [2, с. 12-13].

Беручи до уваги вищенаведене, слід вказати, що інвестиційна привабливість нашої країни обумовлюється її економічним потенціалом, а також досить дешевою сировинною базою і робочою силою. Проте, якби там не було, але існують певні фактори, які заважають притоку інвестицій в Україну, зокрема: зарегульована підприємницька діяльність; суцільна корупція та превалювання дуже низького рівня довіри до судів і правоохоронних органів. Серед іншого, в нашій країні не користуються широким поширенням інститути спільного інвестування по причині численних шахрайських схем в даній сфері. Більш того, фондовий ринок України, наразі, фактично закритий і слабозвинений, а рівень довіри зарубіжних інвесторів до акцій вітчизняних підприємств, м'яко кажучи, незначний.

Отож, поверхнево розглянувши позитивний досвід правового забезпечення інвестиційної діяльності в зарубіжних країнах, вбачається за можливе надати висновок про потребу систематизації вітчизняного законодавства до сфери інвестицій загалом та інвестиційної діяльності, зокрема, враховуючи позитивний досвід правового забезпечення зарубіжних країн з цих питань. На нашу думку, результатом такої систематизації має стати цілісний консолідований акт, який буде регулювати всі ключові питання інвестиційної діяльності, що дасть змогу забезпечити додержання принципу правової визначеності за цією сферою. З-поміж цього, кожному діючому і потенційному інвестору в Україні має гарантуватися отримання зрозумілого і дієвого інструментарію своєї діяльності та щодо захисту власних інвестицій, а також гарантуватися повернення своїх вкладень у разі необхідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Разіна Т.І. Административно-правовое обеспечение позитивного инвестиционного климата в зарубежных странах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5 (volume 1). С. 127–132.
2. Рибій О.В. Міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності: теорія та практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Київ, 2008. 17 с.
3. Сукурова Н.М. Іноземне інвестування як чинник інноваційного розвитку економіки регіонів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Ужгород, 2015. 20 с.
4. Фурдичко Л.Є. Інститути спільного інвестування: міжнародний досвід, специфіка та розвиток в Україні. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 81–88.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

ІНСТИТУТ ПРОБАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті було визначено поняття пробації через законодавчий рівень та правову доктрину, а також розкрито змістовне наповнення цього інституту.

Ключові слова: інститут пробації, виконання покарань, ресоціалізація.

The article defines the concept of probation through the legislative level and legal doctrine, as well as reveals the content of this institution.

Key words: institute of probation, execution of punishments, resocialization.

Дослідження інституту пробації в Україні в контексті адміністративно-правових аспектів потребує системності та комплексності, що зумовлюється певними факторами. Зокрема, проблемні питання теоретичного та практичного спрямування цієї діяльності гальмують, а в деяких ситуаціях – роблять неможливим здійснення ключової мети пробації, тобто того, для чого вона взагалі була реалізована та функціонує (повернення правопорушників, якими вчинено злочини кримінального характеру, до нормального законслухняного суспільства).

Саме тому, після того як буде визначено поняття та розкрито зміст цього інституту, ми будемо мати можливість відокремлювати це явище від суміжних та з'ясувати ключові особливості.

Відмітимо, що пробація – це юридичний термін, що виник близько 200 років тому як інститут кримінально-правового англосаксонського права та був підвидом умовного засудження або умовного звільнення. В перекладі з англійської, пробація означає "випробування або умовне звільнення (від покарання), а в перекладі з латини – випробовувати або віддавати під нагляд" [1, с. 106].

Слід зазначити, що пробація в Україні мала свої відбитки, починаючи ще з 2008 року і відповідний термін, її форми і змістовне наповнення закріплювалося за відомчими нормативно-правовими актами. Прийнявши довгоочікуваний Закон України "Про пробацію" від 5 липня 2015 року, власне кажучи, було закріплено і відповідний термін, який має сучасне розуміння. Так, згідно до ч. 6 ст. 2 цього Закону, встановлюється, що "пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого" [4].

Отже, можна сказати, що запровадження інституту пробації в Україні слугує як необхідний інструмент по сей день, що регулює питання виконання покарань відповідно до європейського рівня, оскільки цей інститут вважається єдиним ефективним державним елементом, який здатен вивести морально застарілий режимний вид покарання радянського зразку на абсолютно інший, сучасний європейський вид, що перевиховує правопорушників. Саме тому, окреслене питання і вимагає більш детального аналізу та подальшого впровадження в українську правову систему.

В свою чергу, звертаючись до правової доктрини, доречно виділити думку Н. Хуторської, за якою пробація визначається як "складний соціально-правовий інститут, який, з одного боку, є мірою покарання, що полягає в переданні особи, визнаної судом винною у вчиненні злочину, без застосування до неї тюремного ув'язнення під наглядом спеціальної служби на певний термін в умовах, установлених судом, порушення яких тягне призначення тюремного ув'язнення, а з іншого боку – системою виконання такого кримінального покарання, що включає комплекс сил і засобів, спрямованих на досягнення мети ресоціалізації засуджених" [5, с. 12]. Також інші науковці пробацію розуміють як "умовне невиконання призначеного покарання або умовне непризначення покарання з поміщенням засудженого на певний термін під індивідуальний нагляд посадової особи

(офіцера пробації, агента, помічника тощо), яка здійснює контроль за поведінкою піднаглядного, виконанням ним певних обов'язків та умов пробації, забезпечує проведення виправного курсу" [2, с. 148].

Враховуючи ці позиції, цілком доречно буде зробити аргументований висновок про те, що така діяльність може визначатися як різновид забезпечення публічною адміністрацією належного правопорядку. А ключовими її складниками є покарання і ресоціалізація.

Продовжуючи розкривати змістове наповнення пробації, необхідно виділити її завдання. Так, відповідно до ст. 6 Закону України "Про пробацію" закріплено, що "завданнями пробації є: підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень" [4].

Отже, пробація в Україні – це спрямована система, яка повинна забезпечувати переваги виховання правопорушників згідно до встановлених законодавством покарань і застосовуватися до осіб, якими було вчинено злочин або правопорушення, перш за все це має відношення до кримінальних видів покарань, які не пов'язані із позбавленням волі та наданні суду інформації, яка характеризує зазначеного суб'єкта [3].

Пробація – це не ухилення від відповідальності правопорушником (злочинцем), це реалізація відповідного балансу між правами правопорушників і постраждалих від злочинів та інтересів суспільства в контексті його безпеки. Відповідно, в нашій країні, з ціллю забезпечити такий баланс, завдяки якому реалізується безпека суспільства, запобігання злочинів, виправлення правопорушників, а також підвищення рівня довіри серед осіб в секторі юстиції – була створена повноцінна система пробації. Застосування санкцій, що не пов'язані з позбавленням волі, дають змогу як мінімум у десять разів зменшувати витрати держави на те, щоб утримувати правопорушників, ніж засуджених у місцях позбавлення волі і в результаті направляти необхідні ресурси на їх реабілітацію.

Враховуючи наведене, можна сказати, що якби там не було, але змінювати підхід щодо виправлення осіб, які свого часу оступилися, і, власне, нівелювати рецидив, який може наступити в майбутньому – це основоположний момент у системі пробації. Головне, що необхідно пам'ятати – неприпустимим є нанесення шкоди тим, у кого є право на другий шанс і хто хоче приносити користь суспільству. Ось такий посил повинен забезпечувати систему пробації, яка демонструє надію та віру держави у свого громадянина, бо пробація – це не карт-бланш, а кропітка повсякденна праця з тими, хто тільки починає вчитися справлятися зі своїми проблемами, не переступаючи межу закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатирьова О. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні. Монографія. Київ. Дакор. 2013. 368 с.
2. Вишневський М.В. Стан та проблеми наукового дослідження у сфері пробації. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 10. С. 146–152.
3. Прийняття Закону України "Про пробацію" – як перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками / [Електронний ресурс]. URL: <https://merfaotg.gov.ua/news/1581408077/> (дата звернення: 02.10.2020).

4. Про пробацію: Закон України від 5 липня 2015 року № 160-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93.
5. Хуторська Н. Інститут пробації в США: кримінально-правові, криміногенні й організаційно-управлінські аспекти: автореф. дисер. канд. юр. наук. Москва. 1992. 14 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Капарулін

УДК 347.22.01

Савченко В.В.

РЕЧОВО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті розглядаються поняття та види речово-правових способів захисту права власності, а також судова практика щодо визначення особливостей віндикаційного та негативного позовів.

Ключові слова: захист права власності, власність, віндикаційний позов, негативний позов.

The article considers the concepts and types of property and legal methods of protection of property rights, as well as case law on determining the features of vindication and negatory claims.

Key words: protection of property rights, property, vindication claim, negative claim.

Приписи Конституції України, які стосуються захисту права власності знайшли свій подальший розвиток саме у цивільному законодавстві, яке у свою чергу закріплює конкретні способи захисту цивільних прав та інтересів, у тому числі щодо права власності. Важливою задачею цивілістичної доктрини є саме визначення відповідних критеріїв вибору конкретного способу захисту порушеного чи оспорюваного права власності, що може привнести позитивні зміни для підвищення стабільності та надійності становища власників.

Питанням визначення способів захисту права власності у юридичній літературі приділяється значна увага, тим не менш частина науковців не знаходить єдиної спільної думки, як наслідок виникають дискусії та формулювання різного розуміння певних понять, особливостей та класифікацій. Дана тема стала предметом дослідження таких вчених, як І.О. Дзера, О.В. Дзера, В.П. Ємельянов, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнєцова, О.А. Підпригора, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов, О.С. Харченко та ін. [1, с. 55]

У даному дослідженні ми розглянемо саме речово-правові способи захисту права власності. Вони застосовуються у випадках порушення права власності, що носять речово-правовий характер. Зазначені права власника абсолютні, їм у свою чергу протистоїть певна кількість інших осіб. Будь-яке порушення права власності власника: прав володіння, користування й розпорядження майном підлягає негайному припиненню. Так, речово-правовими способами захисту права власності є:

1. віндикаційний позов;
2. негативний та похідні від нього позови, зокрема, позов про визнання незаконним правового акта, який порушує право власності, тощо;
3. позов про визнання права власності. Частина цивілістів відносять такі позови до негативних або віндикаційних, але більшість, зокрема, "В.А. Рясенцев, Ю.К. Толстой, все ж таки рахують, що це самостійні речово-правові позови" [2, с. 30]. Позиція, якої дотримується більшість вчених знайшла своє відображення в Цивільному кодексі України (ст. 392).

Віндикаційний і негативний позови є найпоширенішими способами захисту права власності, які між собою є взаємовиключними. Це означає, що вони не можуть бути заявлені одночасно.

Віндикаційний позов – це позов власника про витребування речі з чужого незаконного володіння. Тобто, віндикаційний позов – позов власника до володіючого невласника про повернення майна.

У постанові Верховного Суду від 4 липня 2018 р. по справі № 653/1096/16-ц сказано, що "предметом віндикаційного позову є вимога власника, який не є фактичним володільцем індивідуально визначеного майна, до особи, що незаконно фактично володіє цим майном, про повернення його з чужого незаконного володіння" [2, с. 33].

Ще одне важливе положення викладено у постанові Верховного Суду від 15 вересня 2019 р. по справі № 522/7636/14-ц, а саме визначено, що "необхідною умовою для задоволення віндикаційного позову є встановлення під час розгляду спорів, щодо витребування майна, обставини перебування спірного майна у володінні позивача, який вказує про порушення своїх прав, як власника з підстав визначених законодавством, та який на момент подання позову не є власником цього майна, однак вважає себе таким" [2, с. 34].

Тепер переходимо до розгляду такого способу захисту права власності, як негаторний позов. Негаторний позов – це позов власника, котрий є фактичним володільцем майна, до будь-якої особи щодо усунення перешкод, які ця особа створює в користуванні чи розпорядженні певним майном. За негаторним позовом позивач має право на усунення явних перешкод, а також зобов'язати відповідача утриматися від учинення дій, які можуть призвести до виникнення таких перешкод.

Для виникнення негаторного позову необхідна наявність деяких умов, а саме:

- дії третіх осіб створюють перешкоди для здійснення права користування та/або права розпорядження;
- вказані порушення продовжують існувати на момент пред'явлення власником позову;
- якщо сторони перебувають в зобов'язальних правовідносинах, то негаторний позов не може бути пред'явлений;
- може бути поданим тільки щодо індивідуально-визначеного майна.

Цікаво те, що критерієм для розмежування віндикаційного й негаторного позовів є наявність або відсутність в особи права володіння майном на момент звернення з позовом до суду.

Щодо позову про визнання права власності. Вимога про визнання права власності може бути додатковою до іншої вимоги, наприклад, до позову про витребування майна з чужого незаконного володіння, про усунення порушень права власності, не пов'язаних з порушенням володіння, про виключення майна з опису та ін. Таке визначення права власності на майно судом, необхідно тоді, коли в позивача відсутні певні правовстановлюючі документи щодо його приналежності.

Чинне законодавство та практика свідчать, що вимоги про визнання права власності можуть мати складну юридичну природу, а отже можуть:

1. бути предметом самостійного позову;
2. поєднуватися з позовами про визнання правочинів недійсними, позовами, що впливають із зобов'язальних правовідносин, які вважаються основними, а вимоги про визнання права власності – додатковими.

Отже, позов про визнання права власності не варто ототожнювати з віндикаційним чи негаторним позовом. Цей позов може бути самостійним або додатковим позовом до іншого речового позову.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2011. 255 с.
2. Судовий захист прав власності: Матеріали міжнародної конференції; Одеса, 25 червня 2004 року (Бібліотека журналу "Юридичний вісник") / Голов. ред. д.ю.н., проф. С.В. Ківалов; заст. голов. ред.. д.ю.н., проф.. М.О. Баймуратов. Одеса : Юридична література, 2014. 64 с.

3. Цивільне право України : курс лекц. : у 6-и т. вид. Р. Б. Шишка, О. Л. Зайцев, С. О. Мічурін та ін. / за ред. Р. Б. Шишки, В. А. Кройтора. 2-е випр. та доп. Х. : Еспада. Т. 1. 2018. 680 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УДК 342. 33

Семко С.О.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ПОДІЛУ ВЛАДИ

У статті визначаються історичні аспекти виникнення та розвитку теорії поділу влади у ході розвитку суспільних відносин у сфері державотворення.

Ключові слова: влада, принцип розподілу влади, теорія розподілу влади, правова держава, демократична держава.

The article characterizes the main stages of the formation of the theory of separation of powers. The article analyzes the scientific positions on the ratio of branches of government in public administration.

Key words: power, principle of separation of powers, theory of separation of powers, law state, democratic state

Принцип поділу влади виступає безспірною ознакою правової держави. Він представляє собою важіль, що координує проведення державних реформ, обрання вектору державної політики. Саме тому його становлення та розвиток виступає предметом дослідження науковців різних наукових напрямків – політологів, соціологів, теоретиків права, конституціоналістів, адміністративістів. Зокрема, серед них слід виділити таких вітчизняних науковців як О.О. Даниляк, В.В. Забарський, А.М. Колодій, О.Р. Кравців, В.Ф. Погорілко, В.М. Савчин, С.С. Скрипнюк та інших.

Слід відмітити, що влада завжди займала важливе місце у філософсько-правовій доктрині. Її розглядали як елемент реалізації державних функцій, як фактор, що забезпечує виконання правових норм та визначає напрямки розвитку суспільства. Погодимося з позицією В.М. Геворкяна стосовно того, що теорія розподілу влади має значний історичний досвід розвитку, який не тільки свідчить про її значимість для сучасного державного будівництва, але й говорить про її дієвість як універсальної конструкції, яка базується на поєднанні конфліктів та компромісів [1, с. 116].

Виступаючи загальноприйнятою ознакою правової держави, теорія поділу влади має свої витоки іще з античних часів. Зокрема, Аристотель виділяв у державній владі три основні частини, від стану яких залежить і стан державного устрою: законодавчий орган (який розглядає справи держави); посади (тобто посадові особи); судові органи. При цьому він не виключав передачу окремих справ на розгляд всього народу, адже Аристотель писав, що демократичним началом є те, що "всі громадяни вирішують всі справи, оскільки до такого роду рівності демократія і прагне" [2, с. 225]. Подібні погляди можливо знайти також в роботах Платона, Епікура та інших мислителів того часу. При цьому філософами підкреслюється те, що зосередження влади у одній із гілок призводить до порушення демократії.

Становлення сучасної теорії поділу влади, на думку багатьох науковців, почалося у XVII столітті з розвитку англійської політико-правової школи. Одним з найвідоміших представників того часу Дж. Локком визначалося, що політична влада відрізняється від інших соціальних видів влади та містить у собі право видавати закони і застосовувати примус для їх виконання, встановлення покарання, збереження власності та захисту держави від

нападу ззовні заради суспільного блага. Для цього філософ поділяв політичну владу на законодавчу, виконавчу та федеративну [3, с. 185]. І якщо дві перші гілки влади він тлумачив так само, як вони встановлюються науковцями сьогодні, то остання гілка влади визначалася для реалізації зовнішніх зносин, адаптації суспільства та держави у міжнародних відносинах. При цьому філософ не виділяв судову гілку влади з виконавчої.

Відомим прибічником теорії поділу влади того часу був також французький філософ Ш.Л. Монтеск'є, якого вважають безспірним "батьком" теорії поділу влади, який визначив класичний варіант поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Філософ визнавав, що основне призначення державного устрою полягає у наданні громадянам політичної свободи, яка можлива лише при поділі влади на три гілки. При цьому Ш.Л. Монтеск'є зауважує, що у разі поєднання законодавчої, виконавчої та судової влади у одній особі чи установі, то свободи не буде і все загине, оскільки така влада стане джерелом пригнічення [2, с. 232-233].

У німецькій школі права прибічником поділу влади виступав Іммануїл Кант, який у "Метафізиці моралі" визначав три гілки влади як поєднання волі у трьох особах: верховна влада в особі законодавця (суверенітет), виконавча влада в особі правителя (правління згідно закону) та судова влада в особі судді (присуджує кожному своє відповідно до закону. При цьому окреслені гілки влади підтримують одна одну (скоординовані), підкорюються одна одній та спрямовані на забезпечення прав підданих. При цьому І. Кант включав поділ влади до своїх відомих чотирьох принципів, які гарантують громадянську свободу та правопорядок в державі [4, с. 143].

Г.В.Ф. Гегель також підтримував теорію поділу влади, яка, на його думку, сприяє формуванню належного політичного устрою. Однак, філософ звертає увагу на те, що поділ влади повинен виключати розуміння їх взаємного обмеження як негативного ворожого явища. Метою кожної влади у даному випадку повинно виступати самовизначення, яке дає їй розуміння корисності самої себе для суспільства, а не для боротьби з іншими гілками влади [2, с. 242].

Конституція США 1787 року стала одним із класичних прикладів реалізації принципу поділу влади, що дає підстави звернутися до позицій американських філософів та політичних діячів того часу. Так, Т. Джефферсон, спираючись на позицію Монтеск'є щодо необхідності поділу влади на три гілки, разом з тим визначає, що практика державного управління не вимагає повного відсторонення однієї гілки влади від іншої. Він підкреслює їх зв'язок, при цьому акцентуючи увагу на тому, що їх єдність виступає одночасно підставою для здійснення конституційного контролю однієї над двома іншими. Водночас, він також вказував на те, що подільність та автономність гілок влади є важливою умовою, яка вимагає надання кожній гілці власної свободи, яка ґрунтується на незалежному від інших гілок влади призначенні осіб на їх посади [2, с. 248].

Прибічником поділу влади на три гілки був і Дж. Адамс. Він визначав, що законодавча, виконавча і судова влади повинні бути розділені таким чином, щоб забезпечити панування законів, а не людей [5, с. 408]. Відмітимо, що на відміну від Т. Джефферсона, який вважав узурпатором законодавчу гілку влади, Дж. Адамс визначав, що головна боротьба точиться між законодавчою та виконавчою гілками. Однак, як і Т. Джефферсон та Г.В.Ф. Гегель, він схилився до того, що жодна гілка влади не є господарем закону, реалізація якого можлива лише у співпраці трьох гілок.

Важливим елементом, внесеним до теорії поділу влади є, на нашу думку, концепція поділу повноважень. Зокрема, і Г.В.Ф. Гегель і представник американської школи Дж. Медісон звертали увагу на: 1) незалежність призначення посадових осіб однієї гілки від іншої; 2) повноваження однієї гілки влади не повинні прямо чи опосередковано здійснюватися іншими.

Таким чином, у самому загальному вигляді теорія поділу влади передбачає поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову. При цьому всі три гілки влади діють самостійно і взаємно стримують одна одну від абсолютного правління. Однак, у самих судженнях стосовно поділу влади на три гілки існують певні протиріччя, які породжують

конфлікти під час її реалізації. Зокрема, це конфлікт між необхідністю забезпечення взаємодії трьох гілок при їх повній відокремленості одна від одної. Це призводить до того, що рівень відокремленості та поєднання між гілками досі не визначений і не має чітких критеріїв, які б можна було задіяти у практиці державотворення.

Іншим конфліктом виступає наявність наукових позицій, які виступають проти поділу влади, що на думку окремих філософів минулого та сучасних науковців призводить до зламу підпорядкованості гілок влади одна одній. У свою чергу така підпорядкованість є важливою умовою для цілісності не тільки влади, але й самої державності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Геворкян М.В. Истоки теории разделения властей. Вестник Псковского государственного университета. Серия: социально-гуманитарные науки. 2010. С. 116-120. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoki-teorii-razdeleniya-vlastey> (дата звернення 27.09.2020).
2. Теория государства и права: Хрестоматия: В 2 т. / Авт.-сост. В.В. Лазарев, С.В. Липень. М.: Юрист, 2001. Т. 1. 684 с.
3. Федоренко В.О. Теорія поділу влади в європейській правовій думці XVIII ст. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2009. № 9. С. 184-188.
4. Цуркан-Сайфуліна Ю.В. Інтерпретація влади і права у німецькій класичній філософії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2 Том 3. С. 142-145.
5. Хоменко О.В. Принцип поділу державної влади в юридичній науці та практиці США. Форум права. 2014. № 3. С. 405-411.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Задорожня

УДК 341.231

Соколенко О.О.

ПРАВОВИЙ СТАТУС І ВИДИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ОМБУДСМЕНІВ

У статті розглядаються декілька найбільш поширених видів спеціалізованих омбудсменів.

Ключові слова: омбудсмен, спеціалізований омбудсмен, омбудсмен з прав дитини, фінансовий омбудсмен, військовий омбудсмен.

The article examines some of the most common types of specialized ombudsmen.

Key words: ombudsman, specialized ombudsman, ombudsman for children's rights, financial ombudsman, military ombudsman.

Зарубіжний досвід показує, що проявом ефективності, гнучкості державного управління у сфері забезпечення та захисту прав людини є запровадження моделі спеціалізованого омбудсмена.

Причини заснування інституту спеціалізованого омбудсмена, вважає Л.В. Голяк, наступні: суспільство і держава визнають необхідність гарантування не тільки прав та свобод більшості населення, а й прав і законних інтересів меншин та окремих категорій громадян, зокрема тих, які з різних причин не можуть здійснювати їх самостійно у повному обсязі; він є чинником формування громадянського суспільства, збагачення та універсалізації каталогу прав та свобод людини на міжнародному та національному рівнях, а також розвитку правозахисної функції держави [1, с. 66].

Ю.С. Палєєва під поняттям спеціалізованого омбудсмена розуміє незалежну авторитетну особу, головна мета якої полягає в тому, щоб діяти як посередник між певною групою населення й державними органами чи органами місцевого самоврядування, а також у цій якості проводити моніторинг законодавства й діяльності органів управління на основі повноважень, які дозволяють звертатися з запитом та мати доступ до необхідної інформації, подавати рекомендації щодо протидії фактам поганого управління й усунення порушень прав людини [3, с. 85].

В науковій літературі з урахуванням досвіду зарубіжних країн виділяються декілька найбільш поширених типів спеціалізованого омбудсмена, які пов'язані з масовими порушеннями прав окремих вразливих соціальних груп: у справах дітей, військовослужбовців, дітей, мігрантів, біженців та з інших питань.

І.Б. Сіра визначає, що одним з найпоширеніших інститутів виступає омбудсмен з прав дитини. Вперше посада уповноваженого з прав дитини була заснована у 1981 р. у Норвегії. Зараз цей інститут найпоширеніший у країнах Європейського Союзу, Латинській Америці, Російській Федерації. Підставами для його створення стали масові порушення прав дітей, особливо в бідних країнах. Діти є досить специфічною категорією населення країни, у якої можливість захисту своїх прав вкрай обмежена перш за все віком, відсутністю знань про свої права та можливості їх захисту. Тому існування спеціалізованого омбудсмена з прав дитини є вкрай необхідним як для держав з великою кількістю населення, так і для слаборозвинених країн. Уповноважений з прав дитини в Польщі має конституційний статус [5].

Поява спеціалізованого омбудсмена з прав дитини обумовлена прийняттям Декларації прав дитини та практичними діями ООН у сфері їх захисту. Процес створення такого інституту і його форми О. Марцеляк характеризує так: "Вперше ця посада була запроваджена у 1981 р. в Норвегії. І цього ж року було створене Південно-австралійське Бюро захисту інтересів дітей та омбудсман з прав дитини у Фінляндії. У 1987 р. голова Бундестагу і парламентські фракції ФРН запровадили Комісію з прав дітей, яка функціонує при комітетах Бундестагу з прав жінок і молоді та з проблем сім'ї і престарілих. В 1989 р. створено відомство комісара з прав дитини в Новій Зеландії та в Австрії. Наступного 1990 р. неурядовою організацією – Національною радою з охорони дитинства створено службу омбудсмана по справах дітей і молоді в Ізраїлі. А в Гватемалі цього ж року в структурі урядового відомства з розслідування випадків порушення прав людини виділено спеціальний підрозділ, який займається питаннями охорони дитинства і сім'ї. У 1991 р. запроваджено інститут дитячого омбудсмана в Колумбії. У 1993 р. утворено відомство омбудсмана з прав дитини у Швеції, у 1994 – в Данії, а у 1995 р. – в Ісландії" [2]. Підкреслимо, що в Україні вже виконує покладені на нього обов'язки такий інститут.

Як визначає В.М. Тарасюк, військовий омбудсмен, вперше введений у Швеції у 1915 р., відіграв велику роль під час Першої та Другої світової війни. Після Другої світової війни кількість скарг до нього стрімко зменшилася, і в 1968 р. його повноваження перейшли до парламентського омбудсмена. Зараз великими повноваженнями наділений омбудсмен Федеративної Республіки Німеччина, який був призначений після приєднання країни до НАТО. Уповноважений Бундестагу з питань оборони є допоміжним органом під час здійснення парламентського контролю у сфері оборони та безпеки, має статус федерального міністра. Поряд з конкретними передумовами в окремих державах можна визначити і загальні причини виникнення військового омбудсмена: специфіка військової служби та військових структур, відокремлений характер життя в армії, зв'язок з національною безпекою та майбутнім нових поколінь. Тому захисник з питань військовослужбовців необхідний у країнах з великою ймовірністю військових конфліктів, у країнах, в яких частина армії активно залучається до участі в миротворчих операціях у зонах конфліктів ООН, НАТО. Такі омбудсмени діють в Нідерландах, Чехії, Російській Федерації [6, с. 128-129].

Особливе значення для України має фінансова сфера та необхідність розроблення системи гарантій особи в цих правовідносинах. В умовах стихійного розвитку ринкової еко-

номіки, стрімких валютних коливань, які часто є суб'єктивними, непрогнозованими, підвищення інфляційного тиску та багатьох інших проблем, які особливо загострилися після світової економічної кризи 2008–2009 років, Україна стикнулася з глибоким протистоянням між банками та їхніми клієнтами, які із обох боків виявилися неспроможними виконувати взяті на себе зобов'язання. "Спроби вирішити ці проблеми призвели до активного використання таких жорстких інструментів, як колекторські компанії, масовий продаж заставної власності, застосування процедур штучного банкрутства і багато іншого, що негативно відобразилося на ситуації в банківському секторі" [4, с. 67].

Специфіка діяльності банківської системи, розвиток та ускладнення продуктів фінансового ринку, сутність яких часто незрозуміла багатьом споживачам фінансових послуг, визначає, що важливим механізмом захисту їх прав вважається інститут фінансового омбудсмена, який був рекомендований для створення в Україні Світовим банком ще в 2011 році. Фінансовий омбудсмен успішно функціонує в більш ніж 40-ка країнах світу та має різний правовий статус, функції та повноваження. Так, в окремих державах цей інститут створений в системі захисту прав споживачів (Данія, Швеція, Латвія, Литва), також він може існувати як універсальний інститут для всього фінансового сектору (Великобританія, Австралія), або ж як окремий орган для одного або більше сегментів фінансового ринку (Польща, Канада, Італія).

Прикладом для України щодо запровадження фінансового омбудсмена можна вважати досвід ФРН, в якій цей інститут успішно функціонує від початку 90-х років як громадська структура, створена Спілкою приватних банків Німеччини. Слід відмітити, що в Німеччині, крім фінансового омбудсмена приватних банків, існують й інші їхні види, наприклад, омбудсмен німецьких банків публічного сектору, омбудсмен кооперативних банків тощо [4, с. 70]. Запровадження в Україні фінансового омбудсмена в системі приватних банків дозволить, окрім підвищення рівня захисту прав та інтересів людини у фінансовій сфері, також повернути довіру до фінансових установ, яка зараз знаходиться на вкрай низькому рівні.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що інститут спеціалізованого омбудсмену відіграє важливу роль у механізмі захисту прав людини, підтвердженням чого є успішне функціонування його численних різновидів в сучасних демократичних державах світу. Наявність спеціалізованих омбудсменів у системі правозахисних органів свідчить про спроможність держави захистити не лише найголовніші права всіх людей, але й окремі потреби вразливих груп населення, які в більшій мірі потребують такого захисту. Низка політичних та соціально-економічних факторів обумовлюють потребу в створенні інститутів спеціалізованих омбудсменів, що вплине на загальний стан дотримання прав людини в Україні. Дослідження найближчих перспектив впровадження спеціалізованих омбудсменів в Україні доводить, що такими є військовий та фінансовий омбудсмени.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голяк Л. В. Становлення та розвиток інституту спеціалізованого омбудсмена. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2011. Вип. 1. С. 61–67.
2. Марцеляк О. Омбудсман з прав дитини: проблеми формування і розвитку у світі і в Україні. Право України. 2003. № 10. С. 44–48. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/324.doc.html>
3. Палєєва Ю. С. Спеціалізовані омбудсмени в зарубіжних країнах: досвід для України. Альманах міжнародного права. 2015. Випуск 7. С. 84–91.
4. Сирота А. І. Фінансовий омбудсмен як позасудова система врегулювання спорів на фінансовому ринку України. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2013. № 4 (63). С. 67–71.

5. Сіра І. Б. Становлення інституту Уповноваженого з прав дитини в Україні. Державне управління: теорія та практика. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_20
6. Тарасюк В.М. Інститут військового омбудсмена як інструмент демократичного контролю. Держава і право. Сер. Політичні науки. 2016. Вип. 73. С. 128-143.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.А. Казанчан

УДК 342.63

Тележенко Т. О.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

У статті розглядаються питання визначення поняття державних послуг через призму державної реєстрації актів цивільного стану.

Ключові слова: державні послуги, адміністративна процедура, акти цивільного стану.

The articles consider the definition of public services through the prism of state registration of civil status.

Key words: public services, administrative procedure, acts of civil status.

Для з'ясування основних напрямків законодавчого закріплення та чіткого визначення діяльності органів реєстрації актів цивільного стану, важливим є визначення та формулювання поняття державних послуг (здійснення певних адміністративних процедур) в контексті державної реєстрації актів цивільного стану.

Досить влучно зазначає В.П. Тимошук, що таких ознак, які є в адміністративній процедурі, а саме цілісність та загальна спрямованість в адміністративному процесі у його широкому розумінні немає. Адже відомо, що діяльність органів реєстрації актів цивільного стану, зокрема щодо прийняття адміністративних актів, які засвідчують певні дії та події, та судові вирішення адміністративних спорів мають відмінні мету, завдання, принципи, склад та статус суб'єктів-учасників тощо.

На думку В.М. Бевзенка, адміністративна процедура – це, насамперед, інститут адміністративного (матеріального) права, загальний зміст та призначення якого описується у загальній частині цієї галузі права [1, с. 58].

Звертаючи увагу на особливості сфери державної реєстрації актів цивільного стану, строки та особливості статуту окремих суб'єктів звернення щодо реалізації такої форм державних послуг, слід визначити окремі ознаки процедури державної реєстрації актів цивільного стану:

1. сфера об'єктивізації – діяльність в окремій специфічній сфері – сфері цивільного стану, яка має свої особливості галузі правового регулювання (цивільно-правова);
2. окрема правова детальна регламентація порядку звернення, розгляду та строків щодо прийняття рішення;
3. специфічний суб'єктний склад;
4. цілеспрямованість на отримання результату;
5. результатом є прийняття адміністративного акту, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки суб'єктів адміністративно-правових відносин [2, с. 21], що виникають, а досить часто констатує наявність юридичного факту.

Згідно ст. 2 ЗУ "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків [ ]. Державній реєстрації відповідно до зазначеного закону підлягають народження фізичної

особи та її походження, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть. Їх обов'язкова реєстрація забезпечує охорону особистих майнових та немайнових прав, державних і суспільних інтересів.

Серед актів цивільного стану виділяються такі акти які:

1. фіксують факти, що впливають на правове становище фізичної особи: народження та смерть (визнання померлим), одруження та розірвання шлюбу, усиновлення та встановлення (визнання) батьківства;
2. спрямовані на індивідуалізацію фізичної особи шляхом присвоєння і реєстрації його імені.

За своєю суттю акти цивільного стану у світлі їх засвідчення органами ДРАЦС – адміністративні акти, в яких відповідні обставини відображаються, шляхом внесення відомостей про них до Державного реєстру актів цивільного стану, а також закріплюються офіційними документами. Вони є доказом зареєстрованих фактів і зберігають це значення доти, поки у встановленому законом порядку їх не буде змінено чи анульовано.

Отже, керуючись теоретичними напрацюваннями вчених-адміністративістів та на основі особливостей специфіки роботи державних органів у сфері реєстрації актів цивільного стану можна стверджувати, що під державною послугою у сфері державної реєстрації актів цивільного стану розуміється встановлена законодавством сукупність послідовно вчинюваних органами державної реєстрації актів цивільного стану процедурних дій з розгляду та вирішення адміністративного звернення, результатом якого є прийняття адміністративного акту, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки суб'єктів звернення щодо реалізації адміністративної процедури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажажа М. А. Моніторинг як інструмент забезпечення якості державних та муніципальних послуг [Текст] / М. А. Ажажа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2018. – № 50. – С. 270-277.
2. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів / [Тимошук В.П., Добрянська Н.Л., Курінний О.В., Школьнік Є.О. та ін.] / Заг. ред. Тимошука В.П., Курінного О.В. – К., 2015. – 428 с.
3. Закон України "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 38. – с. 1381. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Стратонов

УДК 347.4

Федотова Т.І.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРИЄДНАННЯ

У статті розглядаються генеза договору приєднання, правова регламентація такого договору за законодавством інших держав. Наведено теоретичне узагальнення та окреслено специфіку договору приєднання. Визначено особливості такого договору.

Ключові слова: договір приєднання, зміст договору приєднання, правові ознаки договору приєднання..

The article examines the genesis contract of adhesion, the legal regulation of the contract under the laws of other states. Theoretical summaries and outlines the specific contract of adhesion are introduced. Also the author studies the features of this agreement.

Keywords: treaty accession, treaty content accession, accession treaty law nature.

Будь-яке цивілізоване суспільство задля забезпечення обігу матеріальних та нематеріальних благ створює відповідні правові інструменти, які в свою чергу й надалі його розвивають. Таким інструментом ще з часів Стародавнього Риму є договір, що зарекомендував себе як найефективніший засіб товарообігу. Звісно, в різні періоди історії та розвитку суспільства він змінювався і трансформовався – змінювалися його призначення та функції, однак, його сутність при цьому й досі залишається незмінною.

Перш за все варто зазначити, що досліджувана категорія існує в цивільному праві далеко не всіх країн. Зокрема, вона відсутня в цивільних кодексах Болгарії, Румунії, Німеччини та ін. Разом з тим, в тих, державах, де цивільне законодавство визначає таку категорію як договір приєднання, попри подібне трактування вона має відмінний ступінь правового регулювання.

Зокрема, Цивільний кодекс Канади у ст. 1379 лише надає визначення договору приєднання: контракт є приєднанням, коли основні положення, які він містить, були накладені однією з частин або написані ним, на його рахунок або відповідно до його інструкцій, і вони не можуть вільно обговорюватися [1].

Також, лише вказівку на назву поняття договору містить ч. 2 ст. 1110 Цивільного кодексу Франції, у якій зазначено, що договір про приєднання є тим, чий загальні умови, зняті з переговорів та задалегідь визначаються однією зі сторін [2].

Натомість, стаття 1332 Цивільного кодексу Італії містить лише вказівку щодо порядку укладення договору приєднання, не розкриваючи його сутності [3].

Доволі схожим з вітчизняним є правове регулювання договору приєднання за цивільним законодавством Республіки Білорусь та Російської Федерації.

Так, в ст. 398 Цивільного кодексу Республіки Білорусь зазначається, що договором приєднання визнається договір, умови якого визначені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах і могли бути прийняті іншою стороною не інакше як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому.

Договором приєднання в сфері страхування визнається договір, умови якого визначені в правилах відповідних видів страхування, затверджених страховиком або об'єднанням страховиків і узгоджених з органом, що здійснює державний нагляд за страховою діяльністю, і можуть бути прийняті іншою стороною (страхувальником) не інакше як шляхом приєднання до договору страхування.

Сторона, яка приєдналася до договору має право вимагати розірвання або зміни договору, якщо договір приєднання хоча і не суперечить законодавству, але позбавляє цю сторону прав, що зазвичай надаються за договорами такого виду, виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язань або містить інші явно обтяжливі умови, які вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

За наявності обставин, передбачених в пункті 2 ст. 398, вимога про розірвання договору, пред'явлена стороною, яка приєдналася до договору у зв'язку із здійсненням своєї підприємницької діяльності, не підлягає задоволенню, якщо сторона, що приєдналася знала або повинна була знати, на яких умовах укладає договір [4].

Майже тотожні положення містить ст. 428 Цивільного кодексу Російської Федерації. Зокрема в ній зазначається, що договором приєднання визнається договір, умови якого визначені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах і могли бути прийняті іншою стороною не інакше як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому.

Сторона, яка приєдналася до договору має право вимагати розірвання або зміни договору, якщо договір приєднання хоча і не суперечить закону й іншим правовим актам, але позбавляє цю сторону прав, що зазвичай надаються за договорами такого виду, виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язань або містить інші явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася умови, які вона виходячи зі своїх інтересів, що

розумно розуміються не прийняла б за наявності у неї можливості брати участь у визначенні її умов договору.

Якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті зобов'язання, в разі зміни або розірвання договору судом на вимогу про приєднання якої до договору сторони договір вважається діючим в зміненій редакції або відповідно не діяли з моменту його укладення.

Правила, передбачені пунктом 2 вищевказаної статті, підлягають застосуванню також у випадках, якщо при укладенні договору, який не є договором приєднання, умови договору визначені однією зі сторін, а інша сторона в силу явного нерівності переговорних можливостей поставлена в становище, істотно ускладнює узгодження іншого змісту окремих умов договору [5].

Таким чином, можна дійти висновку, що правове регулювання договору приєднання в деяких зарубіжних країнах як Республіка Білорусь та Російська Федерація є схожим з законодавством України, а в інших, наприклад, Франції, Італії, Канади доволі відрізняється від вітчизняного, що зумовлено правовою традицією вказаних країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс Канади. URL: <https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/1386/Contrat%20d%27adhesion.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.09. 2020).
2. Цивільний кодекс Франції. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=450290 (дата звернення: 18.09. 2020).
3. Цивільний кодекс Італії. URL: http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm (дата звернення: 18.09. 2020).
4. Цивільний кодекс Республіки Білорусь. URL: http://kodeksy-by.com/grazhdanskij_kodeks_rb/398.htm (дата звернення: 18.09. 2020).
5. Цивільний кодекс Російської Федерації . URL: <http://stgkrf.ru/428> (дата звернення: 18.09. 2020).

Рекомендує до друку науковий керівник професор В.М. Стратонов

УДК 342.9

Фур В.М.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

У статті визначаються основні терміни щодо фінансово-економічної безпеки держави. Проаналізовано низку поглядів науковців щодо визначення фінансово-економічної безпеки держави.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека держави, економічне зростання, національні пріоритети, правоохоронні органи, комплекс заходів

The article defines the basic terms of financial and economic security of the state. A number of views on the definition of financial and economic security of the state are analyzed.

Key words: financial and economic security of the state, economic growth, national priorities, law enforcement agencies, a set of measures

Світова фінансово-економічна криза першого десятиліття XXI століття, яка своїм впливом охопила всі аспекти економічного життя суспільства більшості країн, тривалий спад на фондовому ринку, зменшення доходу експортерів, ускладнення доступу позичальників на зовнішні фінансові ринки, девальвація національної валюти, спад реальних доходів населення

свідчать про актуальність зовнішніх загроз фінансовій безпеці України, слабкість механізму її забезпечення та про необхідність підвищення рівня безпеки фінансової система держави.

Розробка ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки держави неможлива без наукового розуміння її економічної сутності, дослідження та розробка методів оцінки та перегляду теоретичних підходів до забезпечення стабільності та стійкості фінансової система держави.

У свою чергу, забезпечення фінансово-економічної безпеки є запорукою стабільного економічного зростання нашої держави та покращення добробуту населення. Саме тому на сучасному етапі розвитку економіки України забезпечення її фінансово-економічної безпеки є одним із найважливіших національних пріоритетів. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що сучасний стан правового забезпечення діяльності правоохоронних органів у сфері фінансово-економічної безпеки держави, яка є складовою національної безпеки, в умовах демократичних перетворень, які зараз відбуваються в державі, супроводжуються складними процесами реформування політичних та господарсько-правових відносин.

Враховуючи актуальність проблеми посилення економічної безпеки України, доцільно дослідити та проаналізувати основні рівні діяльності правоохоронних органів у сфері фінансово-економічної безпеки. Вивчення цього питання в цьому контексті сприятиме розвитку ефективної вітчизняної системи фінансово-економічної безпеки.

На протязі тривалого часу визначення фінансово-економічної безпеки не було розроблене вченими і практично не використовувалося в юридичних та економічних науках і, крім того, ні привернули достатньо уваги вітчизняних вчених. Однак швидкий розвиток лібералізації та інтеграції призвів до розвитку у багатьох країнах світу національних концепцій безпеки, одним з основних елементів яких є саме фінансово-економічна складова.

Фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування економічної системи та сталі економічне зростання. Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в тім, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних функціональних цілей фінансової безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи;
- підтримка фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- досягнення високої конкурентноздатності;
- забезпечення високої ліквідності активів;
- підтримка належного рівня ділової активності;
- забезпечення захисту інформаційного поля і комерційної таємниці;
- ефективна організація безпеки капіталу та майна підприємства, а також його комерційних інтересів [5].

Розглянемо погляди вчених на визначення фінансово-економічної безпеки.

А. В. Степаненко та М. І. Герасимова визначають економічну складову фінансово-економічної безпеки як стан економіки, що забезпечує його зовнішню незалежність і внутрішню стабільність [1, с. 39].

В. І. Мунтян визначає економічну безпеку як національний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [3, с. 68].

В. О. Гончарова визначає національну економічну безпеку як стан національної економіки, в якому панує стабільність і здатність до протидії несприятливим умовам розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [4, с. 18].

Слушним удається думка О. Мелих, яка під фінансовою безпекою держави розуміє безпечну фінансову систему країни від втручання внутрішніх та зовнішніх загроз, ефективно використання її фінансових ресурсів з метою захисту інтересів особи та суспільства.

Забезпечення фінансової безпеки держави повинно базуватися на механізмі, що становить систему складних, масштабних державно-політичних рішень і розвитку напрямків діяльності з використанням якісних фінансових інструментів для забезпечення фінансової стабільності та ефективності відповідної система, захист ключових інтересів держави (громадян, бізнес-структур, установ, організацій) у галузі національних та міжнародних фінансів, здатність країни здійснювати власну фінансову політику та збільшувати фінансову здатність повноцінно виконувати завдання та функції в сучасних умовах посилення фінансової глобалізації та конфлікту національних інтересів. Суттєве посилення фінансової безпеки, першочергове зміцнення фінансового потенціалу реального сектору економіки, суб'єктів господарювання, домашніх господарств, забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, надійної внутрішньої захищеності національної валюти та стабільності валютного курсу, інтересів вкладників, фінансового ринку, здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень держави, максимальне поліпшення інвестиційного клімату – виступають ключовим завданням забезпечення фінансової безпеки будь-якої держави [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Степаненко А., Герасимов М. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. Регіональна економіка. 2002. № 2. С. 39–54.
2. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. Економічний аналіз. 2013 рік. Випуск 12. Частина 2. С. 266–272.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : КВШ, 1998. 462 с.
4. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : монографія. Харків : ХНУ, 2001. 195 с.
5. Фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія / О. М. Підхомний; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Сполом, 2012. – 356 с. – Бібліогр.: С. 329-356.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Х.В. Шперун

УДК 351.740(476)

Чайка І.С.

СИСТЕМА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЯКІ ВЗАЄМОДІЮТЬ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

У статті було розглянуто систему органів публічної адміністрації, які взаємодіють з Національною поліцією України на території проведення ООС, надавши перелік її основних груп.

Ключові слова: Національна поліція України, операція Об'єднаних сил, органи публічної адміністрації.

The article considers the system of public administration bodies that interact with the National Police of Ukraine on the territory of the environmental protection, providing a list of its main groups.

Key words: National police of Ukraine, Joint Forces operation, public administration bodies.

Розглядаючи систему органів публічної адміністрації, які взаємодіють з Національною поліцією України (далі – НП України) на території проведення операції Об'єднаних сил (далі – ООС), слухним видається міркування Д. Денисюка, яким досліджувалось місце НП України за системою органів публічної адміністрації, а саме, ним говорилося, що "це така частина системи органів публічної адміністрації у сфері внутрішньої безпеки держави, яка

здійснює специфічну публічну діяльність і надає поліцейські послуги у сфері гарантування публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надає в межах, встановлених законом, послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги" [1, с. 119].

Переходячи безпосередньо до розгляду основного питання, слід в першу чергу відмітити, що починаючи з 30 квітня 2018 року, Антитерористичну операцію (АТО) було переформатовано ООС, передавши управління від Служби безпеки України, яким формально здійснювалося управління АТО до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ.

Наведене чітко дає зрозуміти, що система органів публічної адміністрації, які взаємодіють з НП України (вже на території проведення ООС) цілком і повністю відповідає чинній законодавчій та практичній ситуації, яка відбувається сьогодні на сході нашої країни. У зв'язку з цим, вбачаємо за необхідне виокремити три групи органів, залежно від їх ролі та обсягу повноважень у зоні проведення ООС.

1. Першу групу органів публічної адміністрації загальноприйнято складають ті, що встановлені вищим Законом нашої країни – Конституцією та законами України, якими здійснюється політичне керівництво та забезпечення проведення ООС, а саме: Президент України та Кабінет Міністрів України.

2. Другу групу складають ті органи, які передбачено ст. 12 Закону України "Про національну безпеку України", зокрема: "Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику" [2].

3. Третю групу суб'єктів публічної адміністрації, які можуть бути залучені до взаємодії з НП України у разі необхідності є інші державні органи та органи місцевого самоврядування. В даному аспекті вбачається виокремити законодавчий акт, який якраз було прийнято перед тим, як запровадити ООС, а саме Закон України від 18 січня 2018 року "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях" [3], відповідно до якого "з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави під час відсічі збройної агресії у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, залучені до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, відповідно до Конституції та законодавства України мають право:

1. застосовувати у разі крайньої необхідності зброю і спеціальні засоби до осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район здійснення зазначених заходів;
2. затримувати і доставляти осіб до органів Національної поліції України;
3. перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи;
4. здійснювати особистий огляд громадян, огляд наявних при них речей, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться;
5. тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях і дорогах, не допускати транспортних засобів, громадян на окремі ділянки

- місцевості та об'єкти, виводити громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксировувати транспортні засоби;
6. входити (проникати) в житлові й інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби для виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях;
  7. використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, у тому числі спеціальні, що належать громадянам (за їхньою згодою), підприємствам, установам та організаціям, крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та міжнародних організацій" [3] (ст. 12 Закону). Отож, виходячи з наведеного положення статті цього Закону, можна прослідкувати конкретні повноваження, які застосовуються правоохоронними органами (в нашому випадку НП України) та іншими державними органами і органами місцевого самоврядування, серед яких можна вважати ті, що передбачені як Законом України "Про національну безпеку України" [2] (перелік наведений вище), так і Законом, яким стосується ООС, деталізований перелік яких закріплено за статтею 8 [3].

Таким чином, нами було з'ясовано систему органів публічної адміністрації, які взаємодіють з Національною поліцією України на території проведення операції Об'єднаних сил, яка продемонстрована трьома основними групами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисюк Д. Місце та особливості діяльності Національної поліції України в системі органів публічної адміністрації. Право і суспільство. 2016. № 4. С. 119 –125.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 10. Ст. 54.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Циганок

УДК 343.4

Чернятевич Д.В.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Інститут відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, відіграє важливу роль в системі охоронних зобов'язань і цивільного права в цілому. Проблеми деліктної відповідальності із таким спеціальним об'єктом як джерело підвищеної небезпеки, становлять значний науковий і прикладний інтерес, зумовлений появою нових та ускладненням застосування існуючих видів джерел підвищеної небезпеки.

Ключові слова: джерело підвищеної небезпеки, деліктна відповідальність, цивілістична наука.

The institution of responsibility for the school, prevention of sources of increased danger, plays an important role in the system of security relations and civil law in general. Problems of tort liability for such a special object as a source of increased danger, the creation of significant

scientific and applied interests due to the emergence of new and the conclusion of the use of existing sources of increased danger.

Key words: source of increased danger, tortious liability, civil science.

Незважаючи на розробленість поняття джерела підвищеної небезпеки в цивілістичній науці, його трактування до цього часу залишається дискусійним. Відсутність єдиного теоретичного підґрунтя, існування різних практичних точок зору на поняття джерела підвищеної небезпеки пояснює брак узагальненого класифікаційного підходу щодо ознак джерела підвищеної небезпеки і не сприяє формуванню одноманітності правозастосувальної практики у вирішенні судових справ, пов'язаних із цією категорією правовідносин.

У зв'язку з цим у сучасній цивілістичній науці обґрунтовано кілька концепцій правової природи категорії "джерело підвищеної небезпеки". Поширення набули теорії "діяльності" та "об'єктів або предметів матеріального світу" [4, с. 843].

До основних концепцій визначення поняття джерела підвищеної небезпеки відносяться: теорія "діяльності"; теорія "енергії"; теорія "властивостей", теорія "шкідливих речей (об'єктів) матеріального світу" [5, с. 10].

Найбільшого поширення у доктрині цивільного права набула теорія, згідно з якою джерела підвищеної небезпеки розглядаються з точки зору діяльності, пов'язаної з експлуатацією небезпечних об'єктів.

Найсерйознішого обґрунтування теорія "діяльності" набула у дослідженнях Б.С. Антимонова, на думку якого, джерело підвищеної небезпеки завжди являє собою окремих рід діяльності, за будь-яких обставин є дією або системою дій [2, с. 98].

Основні положення теорії "діяльності" можна звести до таких пунктів: 1) під джерелом підвищеної небезпеки слід розуміти тільки діяльність, пов'язану з використанням певних предметів; 2) певні предмети, об'єкти матеріального світу створюють підвищену небезпеку тільки на основі діяльності таких предметів; 3) підвищено небезпечна діяльність характеризується зв'язком з такими видами техніки, експлуатація яких не виключає можливості заподіяння непередбаченої шкоди; [2, с. 98-101].

Категорія джерела підвищеної небезпеки має відтак індивідуально визначений зміст та набуває самостійного значення.

Згідно ч. 1 ст. 1187 ЦК України джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для особи, що цю діяльність здійснює, та інших осіб [1].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що визначальна теза найпоширеніших теорій полягає у визнанні джерелом підвищеної небезпеки діяльності людей (теорія "діяльності"), або властивостей природи (теорія "властивостей", "шкідливих речей"), або певної енергії (теорія "енергії").

Основоположна ознака правової категорії джерела підвищеної небезпеки полягає в тому, що при дії джерела підвищеної небезпеки виключається можливість повного контролю за проявом шкідливих властивостей матеріального з того моменту, як розвиток науки і техніки дозволяє людині цілком контролювати небезпеку заподіяння шкоди під час використання специфічних властивостей об'єкта, останній перестає бути джерелом підвищеної небезпеки [8, с. 804].

Наступною ознакою визначення джерела підвищеної небезпеки є підвищена небезпека заподіяння шкоди оточуючим, включаючи як матеріальну, так і моральну шкоду. [2, с. 101].

Наступна ознака джерела підвищеної небезпеки проявляється в його шкідливості. Н. Терещенко зазначала, що "можливість заподіяння шкоди називається підвищеною, тому що обумовлена не лише суб'єктивною стороною поведінки людини, що нею контролюється, але і суб'єктивними даними предметів, які використовуються" [16, с. 116].

Отже, питання поняття й істотних ознак правової категорії джерела підвищеної небезпеки і діяльності, що створює підвищену небезпеку для оточуючих, дотепер не має однозначного вирішення ні в законодавстві, ні в цивільно-правовій доктрині, ні на практиці.

Зміст конструкції "джерело підвищеної небезпеки" розкривається на основі двох взаємопов'язаних елементів: "матеріальний об'єкт" та "діяльність".

У Цивільному Кодексі України через норму ст. 1187 надано перелік (втім, не вичерпний) тих об'єктів, що за певних умов можуть бути визнані джерелом підвищеної небезпеки [1]. До нього входять транспортні засоби, механізми та обладнання, хімічні, радіоактивні, вибухо- і вогнебезпечні речовини, дикі звірі, службові собаки та собаки бійцівських порід тощо.

О.О. Красавчиков вважає можливим розподілити всі джерела підвищеної небезпеки на такі основні групи (види): фізичні; фізико-хімічні; хімічні; біологічні. Наведена класифікація є класифікацією джерел підвищеної небезпеки, кожна з груп якої має більш чи менш дрібні внутрішні підрозділи.[9, с. 48].

Зобов'язання з відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, належать до тих правових інститутів цивільного права, щодо яких можна стверджувати, що сам засіб їх формалізації в нормах права визначає дискусійність питання про сутність цього правового явища, його юридичної природи [7, с. 24].

У цьому зв'язку вітчизняні цивілісти слушно звертають увагу на те, що сучасне зобов'язальне право містить значну кількість традиційних і незвичайних (аномальних) видів зобов'язань, до яких безумовно можна віднести зобов'язання з відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки [10, с. 190].

В умовах сучасних правовідносин, юридичне визначення ризику – імовірності настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності підприємства або особи, набуває істотного значення [12, с. 181].

На думку, І.В. Волосенко, "ризик у цивільному праві загалом можна розглядати як імовірність (можливість) настання позитивного або негативного результату, що обумовлено професійним чи іншим характером діяльності особи або включенням у зобов'язання випадкових юридичних фактів" [10, с. 60].

Деліктний ризик (в загальному розумінні), як вид юридичного ризику, – ймовірність настання негативних майнових наслідків, зокрема шляхом порушення чужого суб'єктивного права. Таким чином ми визначили, що ризик в деліктних зобов'язаннях має самостійне значення та складається з загального деліктного ризику та алеаторного деліктного ризику [10, с. 62].

Уповноваженість на завдання шкоди виключає протиправність. Поведінка такої особи буде правомірною. Особа вважається уповноваженою на завдання шкоди, якщо вона: здійснювала реалізацію своїх прав, прямо передбачених нормами об'єктивного права; виконувала покладений на неї обов'язок; завдала шкоду за згодою потерпілого, крім випадків, заборонених законом [13, с. 49].

Протиправність містить специфічний зміст тоді, коли про неї говорять цивілісти. Н.Д. Дурманов помітив, що у нашому законодавстві "проведена дифференціація видів протиправності" – є протиправність кримінальна, адміністративна, трудова, а також цивільна. Правопорушення відбуваються через людей, їхню поведінку. Обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду накладається тільки за умови, що шкоду спричинено протиправною поведінкою [6, с. 191].

Термін за змістом ідентичний до системи відповідальності незалежно від вини є термін – сувора відповідальність, який переважно застосовується у міжнародному праві. Сувора відповідальність виникла в результаті науково-технічного прогресу, об'єктивно пов'язаного з необхідністю відшкодування шкоди, заподіяної у процесі експлуатації джерел підвищеної небезпеки [15, с. 11].

Принцип вини визнається основним принципом цивільно-правової відповідальності. Однак, деліктне зобов'язання відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної

небезпеки, на нашу думку, виконується шляхом обмеження або виключення зазначеного принципу. Так, і на думку К. Цвайгерта замість концепції відповідальності незалежно вини, слід використовувати концепцію відповідальності за ризик. Оскільки дійсною умовою притягнення до відповідальності, в даному делікті, є дія випадку як зворотна сторона юридичного ризику. [17, с. 430].

Необережна вина характеризується тим, що особа не усвідомлює протиправності своєї поведінки, не передбачає і не бажає настання шкідливих наслідків, але повинна усвідомлювати характер своєї поведінки і передбачати можливість заподіяння шкоди.

Разом з тим, не можна, на нашу думку, необережну вину тлумачити тільки як фактичну помилку, якою вона є, якщо абстрагуватись від внутрішнього ставлення особи до вчинених нею дій і їхніх наслідків [8, с. 804].

Суб'єктивна характеристика необережної вини виражається в недостатній інтелектуальній і вольовій активності суб'єкта, що призвела до нещасного випадку, хоча він міг і повинен був зробити необхідні зусилля, щоб не допустити факту заподіяння шкоди іншому [19, с. 80].

Обов'язок з відшкодування заподіяної шкоди виникає незалежно від вини заподіювача шкоди, тобто і за випадково заподіяну шкоду. В цьому полягає істотна особливість відшкодування за ст. 1187 ЦК України порівняно з відшкодуванням на загальних підставах (ст. 1166 ЦК України). "Невинуватий" характер обов'язку з відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, підтверджується змістом обставин, наявність яких звільняє від відповідальності за ст. 1187 ЦК України [1]. До таких обставин належать непереборна сила та умисел потерпілого.

Універсальною підставою цивільно-правової відповідальності взагалі, і деліктної зокрема, є склад цивільного правопорушення [18, с. 510].

Виключення шкоди із розряду умов цивільної відповідальності є недоцільним, тому що встановлення цієї умови відповідальності супроводжується, як правило, характеристикою заподіяної шкоди, що має, гадаємо, істотне значення для кваліфікації порушеного правовідношення, а також для визначення розміру деліктної відповідальності. [20, с. 78-79].

Відомо, що наявність шкоди виступає мірою відповідальності в цивільному праві, оскільки розмір відшкодування повинен відповідати розміру заподіяної шкоди. [19, с. 65].

Із змісту ст. 1187 Цивільного Кодексу України можна зробити висновок про те, що шкода, заподіяна джерелом підвищеної небезпеки, – це та шкода, якої завдає джерело, тому тут ідеться про відповідальність під час його використання, за ризикову діяльність щодо використання джерела підвищеної небезпеки [1].

Проте, на думку О.О. Красавчикова, законодавець у цих випадках має на увазі що шкода завдається саме власником джерела підвищеної небезпеки [9, с. 160]. Таке твердження щодо характеру окресленої шкоди видається досить суперечливим.

Цивільно-правова відповідальність у деліктних зобов'язаннях при змішаній вині характеризується тим, що вона покладається як на заподіювача шкоди, так і на потерпілого, а збитки являють собою єдине ціле. Вина потерпілого може або спричинити повну відмову у відшкодуванні заподіяної йому шкоди на підставі ч. 5 ст. 1187 ЦК України, або зменшення розміру відшкодування на підставі ст. 1193 ЦК України [1].

Юридичний ризик як конструкція цивільного права має декілька підходів щодо визначення сутності його змісту та правової природи. Отак, в літературі щодо даного питання існує позиція об'єктивного ризику, суб'єктивного ризику, та суб'єктивно-об'єктивного ризику.

В рамках підходу об'єктивного ризику, розуміння змісту ризику відображалось як правомірна небезпечна дія або можливість небажаної випадковості [14, с. 11].

Саме тому, в контексті теорії ризику, останній визначають як об'єктивну реальність, негативний соціальний результат, можлива шкода [11, с. 47-48].

Загалом, відповідальність, пов'язана з відносною свободою волі суб'єкта, зі здатністю окремої особи обирати певний варіант поведінки [3, с. 171].

Цивільне законодавство стверджує правило про презумпцію вини заподіювача шкоди, тобто заподіювач шкоди завжди вважається винуватим, доки не доведе зворотнє.

Кожен суб'єкт цивільного права, чи то громадянин, чи то держава, зобов'язаний діяти з певним ступенем дбайливості й обачності, які від нього вимагаються за характером зобов'язань та умовами цивільного обігу. Невиконання або неналежне виконання цього обов'язку тягне за собою цивільне правопорушення, елементом якого є суб'єктивна складова – як вина, так і ризик.

Склад правопорушення, як правило, повинен міститись у діях будь-якої особи, якій висунуто вимогу про відшкодування шкоди. Відсутність однієї з названих умов надає право звільнити особу від цивільно-правової відповідальності і тоді мову варто вести про виникнення умов для застосування заходів захисту порушеного права.

Вина як умова відповідальності може виключатися, однак обов'язок відшкодування шкоди потерпілому зберігається. Саме тому правовий "вакуум", що утворюється за відсутності умов відповідальності, заповнюється застосуванням ризику у суб'єктивному та об'єктивному значенні, за допомогою якого здійснюється відшкодування шкоди, наприклад, при відсутності вини власника джерела підвищеної небезпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности. – К.: дат, 2012. – 256 с.
3. Брагинський М.І., Витрянський В.В. Договірне право. Книга перша: Загальні положення. 2-е изд. – Х.: Статут, 2015. – 842 с.
4. Дзера О.В., Кузнєцова В.В. Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць та інші; За ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 912 с.
5. Дзера О.В., Кузнєцова В.В. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцовой. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – Кн. 2. – 640 с.
6. Дурманов Н.Д. Понятие преступления. – Х.: Изд-во: Норма, 2008. – 314 с.
7. Жуковська О.Л. відшкодування шкоди, завданої джерело підвищеної небезпеки: деякі аспекти проблеми. – К.: Либідь, 2014. – 200 с.
8. Іоффе О.С. Зобов'язальне право. – М.: Юрид. літ., 2005. – 880 с.
9. Красавчиков О.А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. – М.: Юрид. лит., 2006. – 200 с.
10. Майданчик Р.А. Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посібник // Відп. ред. Р.А. Майданик. – К.: Юстиніан, 2007. – 912 с.
11. Мезрин Б.Н. О юридической природе риска в гражданском праве // Гражданское право и способы его защиты. – Свердловск, 2014. – С. 47- 48.
12. Олексієнко Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). – К.: Видавничий будинок "Максимум"; Тернопіль: "Економічна думка", 2010. – 592 с.
13. Отраднова О.О. Неправомірна поведінка як умова відшкодування недоговірної шкоди в цивільному праві України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 2. – С. 45-49.
14. Рассудовський В. Питання про майновий ризик у цивільному праві // Радянська юстиція. – 2003. – № 12. – С. 9-11.
15. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Загальне вчення про деликтні зобов'язання у цивільному праві: Навч. посібник. – Л.: ЛДУ, 2013. – 152 с.
16. Терещенко Н. Поняття джерела підвищеної небезпеки // Право України. – 2010. – № 11 – С. 115-118.

17. Цвайгерт К., Кетц Х. Введення у порівняльне правознавство у сфері приватного права. У 2-х томах. – М.: Міжнародні правовідносини. – 2008. – Т. 2. Договір. Безпідставне збагачення. Делікт. – 512 с.
18. Чередниченко Л.К. Понятие и виды источников повышенной опасности. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2015. – 130 с.
19. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. Енцикл.", 2008. – Т. 1: А-Г. 672 с. : іл., с. 11.
20. Ярошенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона: Гражданско-правовая защита личных неимущественных прав граждан. – М.: Юрид. лит., 2010. – 174 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.С. Саїнчин

УДК: 342.97

Чір'єва К.С.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування моделей фінансування бізнесу в Україні відбувалось у складних умовах інституціональної трансформації та змін форм власності. Фінанси підприємств корпоративного сектора є вразливими до кризових процесів в економіці та інституційних прогалів, що особливо актуально в Україні.

Ключові слова: бізнес, фінанси, підприємства, корпоративний сектор.

The formation of models of business finance in Ukraine was seen among the smart minds of the institutional transformation and change of forms of power. Finances of enterprises of the corporate sector, which are influencing to crisis processes in the economy and institutional glades, is especially important in Ukraine.

Key words. Business, finance, enterprises, corporate sector.

Вступ. В будь-якій державі незалежно від домінуючої економічної моделі та способу організації суспільних відносин, банківська система відіграє ключову роль. Недарма банківську систему часто порівнюють з кровоносною системою економіки держави [1, с. 19]. Не тільки в Україні, а й багатьох інших державах банківська регулятивна політика знаходиться далеко не в ідеальному стані. Наприклад, "у Китаї кредитний портфель чотирьох найбільших банків, які володіють 80% активів усієї банківської системи, складається на 25% або 200 млрд доларів з прострочених кредитів сумнівної якості. Схожа ситуація виникла в Індії" [2, 55].

Нестабільна макроекономічна ситуація в Україні, декапіталізація у фінансовому секторі та непослідовні заходи стосовно очищення банківської системи упродовж 2014–2016 рр. значно погіршили умови фінансування бізнесу в Україні. Прорахунки НБУ у грошово-кредитній і валютно-курсній політиці, боргова політика уряду, особливо після 2014 р., попри наявність ресурсів, призвели до згорання кредитування підприємств. Упродовж останніх років відбувається прогресуюча автономізація фінансів бізнесу, проявом якої є стрімке зниження частки банківського кредитування у фінансуванні продуктивного капіталу в Україні.

Правове регулювання, правові відносини банківської діяльності досліджували різні науковці, зокрема: Л. Воронова, О. Вовчак, В. Грушко, О. Любунь, О. Орлюк, В. Кротюк, М. Козоріз та ін.

Так, 20 березня 1991 року було розпочато новий етап розбудови вітчизняної банківської системи. Згідно з прийнятим Верховною Радою України Законом "Про банки та банківську діяльність" було засновано Національний банк України (надалі – НБУ) [3]. Курс у

напрямі незалежності держави вимагав створення власної грошової та банківської системи. Законом передбачено створення децентралізованого банківського сектора з самостійною державною установою в особі НБУ.

Побудова банківської системи фактично з нуля була надзвичайно складним викликом. В умовах синхронної трансформації економічних, правових та суспільних сфер, що проявляло себе в формі невизначеності політичного курсу, корупції, інфляції тощо було досить важко сформувати ефективну систему банківського регулювання та нагляду [4, с. 21]. Що стосується України, то її банківську систему можна віднести до перехідного типу, хоча скоріше вона вже наближена до банківської системи ринкового типу. І тут цілком слушною є позиція російських вчених, які зазначають, що банківська система є "перехідною в тому розумінні, що в ній хоча і за формою містяться компоненти ринкової банківської системи, проте їх взаємодія не досягла ще необхідного ступеня зрілості" [5, с. 57].

Фінансову систему держави професор Л.К. Воронова досліджує, як: "сукупність різних сфер фінансових відносин, у процесі яких утворюються і використовуються різні грошові фонди" [6, с. 21]. Кожна ланка (інститут) системи фінансів має свої специфічні форми та методи формування та використання грошових фондів. Так, фінансова система держави розглядається, Т. Латковською "по-перше, як сукупність фінансово-правових інститутів, кожний з яких сприяє утворенню фондів грошових коштів; по-друге, як сукупність державних органів та установ, що здійснюють фінансову діяльність. Учені підкреслюють, що фінансова система держави являє собою "статичну фінансову діяльність держави" [7, с. 99].

Підсистему публічних державних та муніципальних фондів грошових коштів складають централізовані та децентралізовані фонди, які взаємопов'язані та взаємозумовлені. Відносини між банками і клієнтами ґрунтуються на договірній основі, а саме на банківських договорах.

Так, відповідно до ст.47 Закону України "Про банки та банківську діяльність", на підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати такі банківські операції:

1) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3) розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Є також, цілий ряд банківських операцій та угод, які банки мають право здійснювати на підставі закону, за умови наявності всіх банківських ліцензій, так і на підставі письмового дозволу Національного банку України.

Таким чином, концепції "трьох китів" договорів (кредитний договір, договір банківського вкладу (депозиту) та договір банківського рахунку) раніше не проводилось. Досліджували або окремі банківські договори (Є.В. Карманов досліджено договір банківського вкладу в іноземній валюті [8], Н.В. Тульчевська – договір банківського депозитного рахунку [9], С.М. Лемех – кредитний договір [10], Н.В. Дроздова – договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України) [11] та ін.

Отже, предмет дослідження обмежений трьома договорами (кредитний договір, договір банківського вкладу та договір банківського рахунку) з причин, передбачених Законом України "Про банки та банківську діяльність" (ч. ч. 1,2 ст. 19; ч.1 ст.47; до п.2 ч.1 ст. 20) [3].

Банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку. Банкам забороняється вимагати від клієнта придбання будь-яких товарів чи послуг від банку або від спорідненої чи пов'язаної особи банку як обов'язкову умову надання банківських послуг [12].

Отже, зазначений загальний аналіз законодавства дає підстави стверджувати, що операції, які опосередковують договори банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку та кредитний договір, у сукупності становлять основний зміст банківської діяльності, яка підлягає ліцензуванню, а неможливість виконувати хоч одну банківську операцію з числа базових, в тому числі з мотивів відкликання банківської ліцензії, нівелює поняття банківської діяльності в цілому, зміст якої визначив законодавець.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гетманцев Д.О., Шукліна Н.Г. Банківське право України: – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
2. Андрианов В. Ограничение банковских рисков: рекомендации Базельского комитета и обязательные нормативы деятельности банков. // Банковское дело. – 2004. – № 10. – С. 47-55.
3. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30. 154. (із змінами та доповненнями).
4. Олексій Хаб'юк. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія. – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПругПринт, 2008. – 260с.
5. Банківське право України: навч. посібник / Кол. авт.: Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.О. та ін. За заг. ред. А.О. Селіванова – К.: Ін Юре, 2000. – С. 56–58.
6. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – С. 21–22.
7. Латковська Т.А. Закони в системі джерел банківського права // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 98–100.
8. Карманов Є.В. Договір банківського вкладу (депозиту) в іноземній валюті : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Є. В. Карманов; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 20 с.
9. Тульчевська Н. В. Укладення договору банківського депозитного рахунку / Н. В. Тульчевська // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 18. – С. 363-368.
10. Лемех С.М. Кредитний договір : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. М. Лемех; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004. – 19 с.
11. Дроздова, Наталія Василівна. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Дроздова Наталія Василівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 22 с.
12. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо укладення договорів у вигляді електронного документа" від 3 лютого 2017 року за № 6028: URL <https://ips.ligazakon.net/document/LH4NG00B?an=2/>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Ю. Волкович**

УДК 342.951

Шаповал О.С.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглядаються питання адміністративної відповідальності у сфері інтелектуальної власності та проблеми в процесі притягнення осіб до відповідальності за вчинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

За необхідне вважаємо зазначити вчених, які присвятили свої роботи питанням адміністративної відповідальності, а саме: О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.К. Колпаков, В.Б. Авер'янов та інші.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, інтелектуальна власність, правопорушення у сфері інтелектуальної власності.

The article considers the issues of administrative liability in the field of intellectual property and problems in the process of bringing people to justice for committing offenses in the field of intellectual property.

Key words: administrative responsibility, intellectual property, intellectual property offenses.

Розглядаючи питання адміністративної відповідальності у сфері інтелектуальної власності ми вважаємо за необхідне розглянути саме поняття адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність.

Згідно статті 9 КУпАП Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [1].

Адміністративна відповідальність – це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [2].

Норма в якій передбачені положення про порушення права інтелектуальної власності містяться в главі 6 КУпАП, а саме "Адміністративні правопорушення, що посягають на власність".

Однією із особливостей даної норми ми вважаємо бланкетний характер диспозиції, оскільки для того, щоб встановити зміст правопорушення треба звертатися до нормативних актів цивільного законодавства. Так як основи права інтелектуальної власності закладені в Цивільному кодексі України.

Згідно частини першої статті 418 ЦКУ Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [3].

Говорячи про об'єкт даного правопорушення, то треба посилатися на Цивільний кодекс України, оскільки вичерпний перелік об'єктів права інтелектуальної власності передбачений в статті 420 ЦКУ – До об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [3].

Відповідно до статті 255 КУпАП особами, які мають право складати адміністративні протоколи з порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності є: органи Національної поліції, органи державної податкової служби, державні інспектори з питань інтелектуальної власності та державні інспектори сільського господарства [1].

Розглядаючи питання підвідомчості справ про адміністративні правопорушення у сфері прав інтелектуальної власності, то уповноваженими органами на розгляд цих справ відповідно до статті 221 КУпАП є районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді) [1].

Важливо зазначити, що за вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності законодавець передбачає штрафні санкції в поєднанні з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для їх виготовлення.

Провівши аналіз вище зазначеної інформації ми дійшли до висновку, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, яка проявляється в негативному реагуванні держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних діянь. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат

інтелектуальної чи творчої діяльності. Перелік об'єктів даного правопорушення передбачений в Цивільному кодексі України, що підтверджує нерозривний зв'язок даної норми із цивільним законодавством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984р. №8073-X// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984.
2. Адміністративне право України: Підручник: За заг.ред. д.ю.н., проф. Коломоець Т.О. – Київ: "Истина", 2008.
3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Рекомендує до друку науковий керівник професор О.М. Правоторова

УДК 346.9

Шевченко А.О.

ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ

У статті розглянуто підстави і порядок представлення в суді інтересів держави органами прокуратури та проаналізовано законодавче закріплення цієї функції.

Ключові слова: органи прокуратури, захист прав, представництво інтересів, держава, суд.

The article considers the grounds and procedure for representing the interests of the state in court by the Prosecutor's Office and analyzes the legislative consolidation of this function.

Key words: the Prosecutor's Office, protection of rights, representation of interests, state, court.

Національне законодавство адаптуючись до європейських норм потребує деякого переосмислення ролі прокуратури у захисті інтересів держави та суспільства, позбавляючи прокуратуру надмірними повноваженнями щодо виконання нагляду та додержання законів, вимагає запровадження нових правових механізм, які дозволять підвищити її працездатність та приділити увагу на питання пов'язаних з кримінальним судочинством [1, с. 30].

Сучасні зміни Конституційного законодавства підтверджують тезу про те, що функція представництва інтересів держави для прокуратури залишаться в першу чергу правозахисною, саме порушення або загроза порушення інтересів держави стали підставою для виникнення такого представництва [2, с. 29].

Представництво виникає на основі договору, закону, акта та інших підстав визначених законодавством. Представником є особа яка має право, вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Представником не може бути особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені.

Компонентами для виконання функції представництва держави є:

1. Загроза порушення або порушення інтересів держави;
2. Захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, органи місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави не допускається:

1. В особі державних компаній;

2. У правовідносинах, пов'язаних із проведенням референдумів;
3. Створенням та діяльністю засобів масової інформації;
4. У правовідносинах, пов'язаних із діяльністю Президента України;
5. Створенням та діяльністю політичних партій;
6. У правовідносинах, пов'язаних із діяльністю Верховної Ради України [3].

В окремому випадку за визначеним законодавством представництво в суді інтересів держави може виступати в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України та здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції [4, с. 141].

Правове регулювання представництва прокурором інтересів держави в суді здійснюється актами матеріального й процесуального права.

Однією з особливостей представництва я різновиду юрисдикційних проваджень у діяльності прокуратури є те, що її кінцевим результатом є прийняття прокурором рішення про наявність чи відсутність підстав для вжиття заходів представницького характеру та внесення відповідного процесуального документа або акту, що в свою чергу не є кінцевим результатом вирішення справи і поновлення інтересу держави, оскільки рішення по справі приймається судом на підставі матеріального й процесуального права. [5, с. 178]

Виділяючи авторів роботи які присвячені проблемам реалізації представницької функції органів прокуратури в суді: М. Мичка, Н. Наулік, Г. Серета, В. Сухонос, Е. Іскандеров, П. Каркача, М. Косют, В. Кравчук, зазначимо що їх дослідження допомогли сучасності виділити основні проблеми і помилки в здійсненні представництва прокурором інтересів держави у суді [6, с. 93].

Доходячи до висновку та проаналізувавши вище зазначене можна зазначити, що представництво інтересів держави органами прокуратури в суді є важливим елементом в структурі правовідносин, метою представництва прокурором інтересів держави в суді є захист загальних інтересів суспільства та держави, а завданнями – дії прокурора щодо реалізації наданих йому процесуальних повноважень у суді та організаційні заходи, які є практичним способом досягнення поставленої мети. Представництво як особливий вид юрисдикційної діяльності прокуратури має як специфічні, так і основні (загальні) ознаки юрисдикційної діяльності, зокрема передбачає юрисдикційний захист суспільних відносин, обов'язковою складовою яких є державний (суспільний) інтерес; здійснюється уповноваженим державним органом на підставі закону; має правозастосовний і правоохоронний характер; має особливі умови й підстави її здійснення; має особливий процесуальний регламент вирішення питання наявності підстав для представництва інтересів держави в суді; має особливі форми прийняття рішення про вжиття заходів представницького характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брус І. Правове регулювання представницької функції прокуратури щодо захисту інтересів держави / І. Брус // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 39-48.
2. Заболоцкая И. Доказательная деятельность прокурора / И. Заболоцкая // Закон и право. 2000. № 1. С. 29-30.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Дата оновлення: 03.07.2020 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (Дата звернення 07.09.2020).
4. Канура І. Обґрунтування Закону України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
5. Комаров В. В. Процесуальні питання пов'язані з виконанням судових рішень / В. В. Комаров, В. В. Баранкова // Теорія та практика судової діяльності : наук.-практ. посіб. – Київ, 2007. – Розд. 1, § 9. – С. 171–200.

6. Кошинець В. Принципи діяльності та визначення статусу органів прокуратури в контексті рішень Конституційного Суду України / В. Кошинець// Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 2. С. 93–101.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Петренко

УДК 342.736

Яворська А.О.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті було виокремлено ключові нормативно-правові акти, якими регулюється порядок розгляду електронних петицій до органів державної влади, встановлено умовні стадії, за якими відбувається процедура подання і розгляд електронних петицій, а також приділено увагу статистичним даним та тематиці електронних петицій, що подаються до Президента України.

Ключові слова: електронна петиція, органи державної влади, процедура подання електронних петицій, статистичні дані.

The article highlighted the key regulations governing the procedure for consideration of electronic petitions to public authorities, established the conditional stages of the procedure for submitting and reviewing electronic petitions, as well as paid attention to statistics and topics of electronic petitions submitted to the President of Ukraine.

Key words: electronic petition, public authorities electronic petition procedure, statistics.

Розглядаючи нормативно-правові засади реалізації електронних петицій до органів державної влади, а саме до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, необхідно вказати на ключові нормативно-правові акти.

Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України, було прийнято Указом Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015. Головою Верховної Ради України було прийнято Розпорядження "Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України" від 28 жовтня 2015 року № 1494, Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 року № 457 [1, с. 64].

Вказаними документами, на Президента України, Кабінет Міністрів України та Верховну Раду України не покладається обов'язок, щоб надати змогу автору представити свою електронну петицію, продемонструвати план заходів стосовно її реалізації та узгоджувати цей план з автором. Технічної можливості здійснювати публічний контроль за реалізацією електронних петицій, які було підтримано, теж не передбачено відповідними веб-сайтами, де відбувається збір підписів в підтримку електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Аналізуючи Закон України "Про звернення громадян", вчені умовно виокремлюють стадії, за якими відбувається процедура подання і розгляд електронних петицій. Так, наприклад, О. Колесниковим виділяються наступні стадії електронних петицій: "ініціювання петиції; перевірка електронної петиції; оприлюднення петиції; збір підписів на підтримку петиції; надсилання петиції адресату; розгляд електронної петиції; публікація результатів розгляду петиції" [2]. Охарактеризуємо їх змістовніше.

1. Ініціювання петиції. Цим етапом текст електронної петиції проходить формулювання на офіційному веб-сайті відповідного органу влади, який збирає підписи, використовуючи спеціальну форму, яка заповнюється автором (ініціатором).

2. Перевірка електронної петиції. Органом влади, на сайті якого електронна петиція була створена, на протязі декількох днів ця петиція перевіряється на відповідність встановленим законодавством вимогам. Якщо перевірка пройдена, вона оприлюднюється, щоб збирати підписи. Відповідно, якщо було виявлено невідповідності, вона не оприлюднюється, про що обов'язково повідомляється автору (ініціатору).
3. Оприлюднення петиції. На цьому етапі в обов'язковому порядку зазначається дата, коли буде розпочато збір підписів та інформація стосовно загальної кількості осіб, якими було підписано електронну петицію.
4. Збір підписів на підтримку петиції. Відповідно до Закону України "Про звернення громадян" зазначається, що "електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян" [3].
5. Надсилання петиції адресату. Цей етап передбачений тільки у випадку, коли збір підписів на підтримку петиції здійснюється через сайт громадського об'єднання. Після чого, згідно до Закону України "Про звернення громадян" встановлено: "Електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом встановленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція" [3].
6. Розгляд електронної петиції. Законодавством передбачено, що розгляд електронної петиції повинен здійснюватись невідкладно, але не пізніше, ніж десять робочих днів (звернення громадян розглядаються місяць). Окрім цього, порядок розгляду встановлюється тим органом, якому вона адресована.
7. Публікація результатів розгляду петиції. Відповідь на електронну петицію надається не пізніше наступного робочого дня після того, як закінчився її розгляд, оприлюднюється на офіційному веб-сайті та надсилається у письмовому форматі автору (ініціатору). У відповіді обґрунтовується результат розгляду порушених питань, якщо такі мали місце бути [2].

Вважаємо за необхідне приділити увагу аналізу тематики електронних петицій до органів державної влади, які відображають їх реалізацію, спираючись при цьому на статистичні дані. Пропонуємо зробити акцент виключно на Президенті України.

Так, першим органом, для якого почав функціонувати веб-сайт електронних петицій, був Президент України. Відмітимо, що протягом 2015-2020 років кількість поданих петицій до Президента України перевищує 52,500 тис., однак, за всі роки лише 73 петиції набрали необхідну кількість підписів. Тобто, кожна електронна петиція зібрала не менше 25 000 підписів за допомогою осіб, які впливають на процес прийняття рішень та які реалізували своє конституційне права щодо участі в управлінні державними справами [4, с. 222]. Можливо це невеликий показник за п'ять років існування електронної петиції, але, для нашої країни навіть такий результат є значним проривом у розвитку правової свідомості громадян.

Що стосується тематики електронних петицій, які були зареєстровані та продовжують наповнювати веб-сайт Президента України, то їх можна поділити за критерієм важливості, які найбільше хвилюють громадян, зокрема: 1) забезпечення правопорядку (13,32 %); 2) реформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування (11,10 %); 3) культура та освіта (9 %); 4) охорона здоров'я, медицина (8 %); 5) заробітна плата (7,08 %); 6) економічна та соціальна політика (6 %); 7) зовнішня політика (5 %); 8) інші питання. Зазначені показники є приблизними, однак, загалом прослідковується яскрава картина того,

що громадянське суспільство розвивається досить інтенсивно, тому що пріоритети активних громадян змінюються в сторону питань державного спрямування.

Як приклад, виділимо досить актуальну електронну петицію 2020 року (яка набрала аж 40879 підписів), у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби COVID-19 та стосується заборони дистанційного навчання, що, на думку автора петиції, несе руйнуючий характер для розвитку кожного громадянина. Відповідь Президента була досить типовою та полягала в тому, що це питання буде комплексно опрацьовано Міністерством освіти і науки України.

Між іншим, незважаючи на те, що велика кількість петицій не набирає необхідної кількості підписів, проте вони так чи інакше слугують як своєрідний індикатор суспільного запиту та ключових питань для суспільства України [5]. Важливо зазначити і те, що електронні петиції до Президента України є підґрунтям для того, щоб коригувати курс державної політики, приймати відповідні рішення та посилювати контроль за реалізацією вже існуючих рішень.

Насамкінець, слід також вказати, що нормативно-правове регулювання електронних петицій до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України необхідно удосконалювати в частині забезпечення участі ініціатора петиції; способів, за якими можна ідентифікувати автора електронної петиції та осіб, які є підписантами; виключення норм щодо додаткових умов, які направлені до громадських об'єднань, якими здійснюється збір підписів в підтримку електронних петицій через веб-сайт.

Отже, можна зробити логічний висновок, що реалізація електронних петицій до органів державної влади – це надзвичайно важливий інструмент для прояву електронної демократії, спосіб впливу, щоб приймати рішення та забезпечувати право щодо участі в управлінні державними справами. Очевидним фактом є те, що реалізація електронних петицій повинна удосконалюватись, але багато що залежить від активності громадян та їх правової свідомості, яка тільки набирає обертів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закірова С. Ефективність системи електронних петицій в Україні: аналіз і застереження першого досвіду. Громадська думка про правотворення: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. 2016. № 1. С. 63–68.
2. Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. // Асоціація сприяння самоорганізації населення, 2017 р. [Електронний ресурс]. URL: https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
3. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Белікова М.І. До питання про стан реалізації права на петицію: аспекти деліктоздатності. Всеукраїнська наукова конференція "Людина – суспільство – держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан" (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2019 року). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2019. С. 221–224.
5. Смелянова А.Г. "Е-петиція: бюрократія чи демократія?". Портал liganet / [Електронний ресурс]. URL: <https://blog.liga.net/user/aemelyanova/article/25016> (дата звернення: 24.09.2020).

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Х.В. Шперун

МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ В СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ

Стаття присвячена аналізу системи антикорупційних органів України. Визначено перелік органів, які складають систему спеціальних антикорупційних органів України.

Ключові слова: корупція, спеціальний антикорупційний орган, Національне антикорупційне бюро України, система спеціальних антикорупційних органів України.

The article is devoted to the analysis of the system of anti-corruption bodies of Ukraine. Defined the list of bodies that make up the system of special anti-corruption bodies of Ukraine.

Key words: corruption, special anti-corruption body, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the system of special anti-corruption bodies of Ukraine.

Корупційні діяння негативно впливають на всі сфери життя суспільства, а тому зобов'язують державу створювати органи протидії корупції. На теперішній час Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів, зміст яких спрямований на боротьбу з корупцією. Зокрема, Конвенція ООН проти корупції, прийнята на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 року була ратифікована нашою державою 18 жовтня 2006 року. Саме норми цього міжнародного договору у сфері протидії корупції вимагали від держав-учасниць створення органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією.

Формування системи спеціальних антикорупційних органів України на виконання її міжнародних зобов'язань розпочалося ще у 2014 р. з прийняттям нового антикорупційного законодавства. Однак до сьогодні в нормативно-правових актах нашої держави відсутнє визначення поняття спеціального антикорупційного органу та перелік таких органів. Проте це питання врегульовано міжнародними нормативно-правовими актами, учасницею яких є Україна.

Зокрема, доктор юридичних наук Е.Дмитренко, здійснивши аналіз змісту міжнародних документів, ратифікованих Україною, дійшла наступних висновків: за виконання та проведення моніторингу антикорупційних законів і заходів повинні відповідати спеціальні органи або співробітники; основні функції та завдання у сфері протидії корупції можуть виконуватися силами одного або кількох спеціалізованих органів [2, с. 32].

Отже, спеціальний антикорупційний орган – це незалежний орган, на який покладаються завдання з протидії та профілактики корупції, наділений відповідними повноваженнями, ресурсами і кваліфікацією, створений відповідно до міжнародних стандартів та з урахуванням особливостей національної правової системи.

На думку Н.В. Шинкаренка, створення будь-якої антикорупційної структури загальнодержавного масштабу не матиме жодного шансу на успіх, якщо не будуть ретельно опрацьовані організаційно-правові основи її функціонування [5, с. 76]. Також важливим аспектом ефективного функціонування спеціальних антикорупційних установ є чітке визначення переліку таких органів та їх місця у системі, яку вони утворюють.

У ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання корупції" визначені спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, до яких належать: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1 с. 18]. Однак серед науковців досі відбуваються дискусії з приводу того, чи всі вище перелічені суб'єкти входять до системи спеціальних антикорупційних органів України.

О. Пархоменко-Куцевіл підкреслює, що у зазначеному законі не враховані інші органи, які займаються формуванням та реалізацією антикорупційної політики. Так на сьогодні створені та діють Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне

агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаних від корупційних та інших злочинів [4, с. 34].

У цьому контексті, О. Пархоменко-Куцевіл виділяє наступні органи, що формують та реалізують антикорупційну політику: органи прокуратури, у тому числі Спеціалізована антикорупційна прокуратура; органи Національної поліції України; Національне антикорупційне бюро України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Державне бюро розслідувань; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаних від корупційних та інших злочинів; Вищий антикорупційний суд [4, с. 34].

На думку Р. Гречанюк, систему спеціальних антикорупційних органів України становлять Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції та Спеціальна антикорупційна прокуратура [1, с. 20].

Таким чином, законодавець розмежовує поняття "спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції" і "спеціальний антикорупційний орган". Відповідно система спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції є ширшою від системи спеціальних антикорупційних органів України.

Національне антикорупційне бюро України було створено на підставі прийняття Закону України "Про Національне антикорупційне бюро України" від 14 жовтня 2014 року. Відповідно до ст. 1 цього Закону Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. [3].

За згодою прокурора Спеціальної антикорупційної прокуратури, детективу Національного антикорупційного бюро України може бути надано можливість розслідувати кримінальні правопорушення не віднесені до підслідності бюро.

Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Однією з важливих для суспільства та громадськості функцією є перевірка декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [4, с. 35]. Тобто основною функцією цього органу є запобігання корупційним правопорушенням шляхом перевірки майного стану уповноважених суб'єктів.

На Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру покладаються такі функції: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях. До повноважень антикорупційних прокурорів належить також надання дозволу на початок розслідування детективами Національного антикорупційного бюро. Таким чином, у нормативно-правових документах передбачена тісна співпраця Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з Національним антикорупційним бюро України [4, с. 35].

На думку Р. Гречанюк, якщо розглядати функції та повноваження вище перелічених органів, то можна зробити висновок, що Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції дійсно є інституційно самостійними монофункціональними органами, основним завданням та функцією яких є боротьба з корупцією за допомогою правоохоронних (Національне антикорупційне бюро України) та превентивних (Національне агентство з питань запобігання корупції) повноважень. В свою чергу, органи прокуратури та Національної поліції є поліфункціональними, оскільки сфера їх діяльності охоплює широке коло правовідносин та не обмежується лише антикорупційними заходами і функцією протидії корупції [1, с. 20]. Таке чітке розуміння системи спеціальних установ боротьби з корупцією сприятиме ефективності їх роботи.

Отже, спеціальні антикорупційні органи – це незалежні установи, на які покладені повноваження запобігання та боротьби з корупцією за допомогою фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Це поняття є відносно новим для України і потребує більш детального

вивчення та закріплення на законодавчому рівні. На сьогодні до системи спеціальних антикорупційних органів України входять Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції та Спеціальна антикорупційна прокуратура. Національне антикорупційне бюро України займає важливе місце у цій системі, тому що наділене повноваженнями здійснювати досудове розслідування щодо корупційних злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гречанюк Р.В. Поняття, ознаки та система спеціальних антикорупційних органів України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 17-21.
2. Дмитренко Е. Міжнародні стандарти створення і діяльності спеціального антикорупційного органу в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 29-34.
3. Закон України "Про Національне антикорупційне бюро" Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (Дата звернення: 15.09.2020).
4. Пархоменко-Куцевіл О. І. Розвиток системи антикорупційних інституцій в Україні Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 3. С. 33-38.
5. Шинкаренко Н.В. Національне антикорупційне бюро України як суб'єкт запобігання корупції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 2. С. 74-77.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Х.В. Шперун

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються шляхи формування позитивних лідерських якостей молодших школярів засобами проєктної діяльності.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, проєкт, проєктна діяльність.

The article considers the ways of formation of positive leadership qualities of junior schoolchildren by means of project activity

Key words: leader, leadership, leadership qualities, project, project activity.

Зміна пріоритетів у суспільстві, де головною цінністю, суб'єктом культури і життя є людина, вимагає від сучасної школи системного, інноваційного, соціально-педагогічного забезпечення освітнього процесу, який ґрунтується на гуманістичних і демократичних засадах, принципах толерантності, суб'єкт – суб'єктної взаємодії. Система освіти має забезпечити формування особистості з демократичним світоглядом, здатної до самоосвіти, саморозвитку, самоствердження і самореалізації, мобільної і конкурентоспроможної на ринку праці.

Підвищення соціальної ролі людини як особистості свідчить про те, що і короткочасне діяння негуманного лідера може мати негативні суспільні наслідки. Отже дуже важливо виховувати лідерську позицію особистості на принципах загальнолюдських цінностей, водночас розвиваючи її етнічну самосвідомість.

Зокрема, в Концепції "Нової української школи" значна увага звертається на особистість педагога та якості, якими той повинен володіти. Сьогочасний вчитель повинен бути не лише компетентним у своїй справі, а й бути лідером в повсякчасному житті, служити взірцем для наслідування, формувати лідерські якості у молоді.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях і в повсякчасній свідомості підготовка прийдешніх лідерів все більш сприймається як державне, стратегічне завдання. З її рішенням пов'язуються надії на прогрес суспільства, забезпечення національної безпеки в її найширшому сучасному розумінні [4, с. 74].

У Концепції НУШ та модернізації освіти підкреслюється, що юне покоління має взяти на себе відповідальність за нинішнє і майбутнє світу. Становлення дитини-лідера включає у себе:

- наділення дитини повноваженнями лідера;
- навчання моделюванню активності;
- уособлення потенціальних та актуальних задатків.

Провідними лозунгами Нової української школи є *формування креативної особистості, вміння працювати в команді та критично мислити, формування патріота-інноватора, створення умов для самовизначення школяра, реалізації своїх можливостей для підготовки до життя у вільному суспільстві, що багато в чому забезпечується лідерськими якостями* [6, с. 38].

Сучасні умови життя вимагають і нової якості освіти. Провідним орієнтиром у вихованні особистості стає не тільки здатність приймати самостійні рішення, а й передбачати наслідки, нести за них відповідальність. Досить багато здобувачів освіти мають негласний потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Результатом цього є зниження зацікавленості в спілкуванні з людьми, відсутність уміння взаємодіяти,

співпрацювати, навиків партнерства. Виходячи з цього необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, котра готує майбутніх лідерів [1, с. 15].

У контексті нашого дослідження серед основних форм виховання якостей лідера ми виділяємо *колективні творчі справи*. Корисними є заходи, проведені у співпраці з батьками учнів. Вплив школи та сім'ї на виховання особистісних якостей лідера у дітей стає ефективним за умов: *участі у колективно-групових формах роботи учнів; створення соціально – освітнього простору взаємодії сім'ї і школи, педагогів та батьків; активне включення школярів у процес самовиховання, самооцінки, саморозвитку* [5, с. 35].

Схильність до лідерства проявляється вже в ранньому дитинстві. Вперше дитина стає частиною колективу у закладі дитячої освіти. У цей час у дитини починають проявлятися лідерські якості: лідер у дитячому колективі проявляє вищий за інших рівень загальної активності та зацікавленості у різноманітних видах активності, навіть організовує ігри, у яких виступає у ролі ведучого, у розподілі іграшок проявляє ініціативу. Поступово учні сприймають цю дитину у якості лідера, починають залежати від неї. Зазвичай вихователі сварять дітей-лідерів за ініціативність, хоча потрібно направити енергію дитини у корисному напрямку [3, с. 58].

Провідною діяльністю учнів молодшого віку поступово стає навчання. Молодші школярі також беруть участь у ігровій, спортивній, естетичній, трудовій діяльності, *громадській роботі*, виконують різні разові або відносно постійні завдання. Це надає можливості для появи формальних або неформальних лідерів [2, с. 55].

У здобувачів освіти у молодшому шкільному віці можуть відбуватися зрушення у взаємостосунках. У них з'являються колективні відносини, формуються громадські погляди, взаємооцінка та критичність до інших. На цьому підґрунті в учнів починає визначатися спрямованість особистості, відбувається швидке оволодіння правилами моралі, виникають нові моральні почуття і потреби. Здобувачі освіти молодшого шкільного віку, як правило, приймають лідерську роль без коливань, поважають думку вчителя і, якщо думка була представлена вчителем. Орієнтуються вони на активність, проте неадекватна їх самооцінка стає причиною невдач при виконанні ролі лідера [3, с. 58].

Як відомо, в цьому віці має немале значення підготовленість до виконання ролі лідера, уміння організовувати активність. Все це переконує у тому, що педагогові та будь – якому дорослому треба звертати увагу на створення умов необхідних для прояву лідером активності в діяльності та формування у нього якостей лідера.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів у вихованні лідерів, варто виділити риси, які забезпечують ефективне лідерство: повага, справедливість, гідність, відповідальність, ініціативність, працездатність, самостійність, прагнення до досягнень і успіху

Аналіз практики виховання лідера в сучасних умовах показує, що в ряді випадків у *процесі формування і розвитку особистості лідера за межами сфери впливу сім'ї та її культури бере участь школа*. Незважаючи на те, що основні завдання школи відрізняються від завдань сім'ї, школа все більше і частіше виконує ту роботу, яка завжди вважалася обов'язком виключно сім'ї та її культури [4, с. 75]

Важливу роль у вихованні лідерських якостей грає також *самоврядування* школярів. Залучення всіх здобувачів освіти, розподіл повноважень між ними і зміна лідерів є факторами, які забезпечують ефективну організацію самоврядування. Самоврядування є ефективним за умов самостійного знаходження учнями шляхів вирішення проблем, формування умінь не тільки підкорятися, а й керувати [2, с. 50]

Висновок: Аналіз соціально-психологічної та психолого-педагогічної літератури свідчить про існування різних підходів у вивченні феномена лідерства. Багато науковців сходяться на думці і розуміють лідерство як прояв міжособистісного впливу у взаємовідносинах членів групи. Ми вважаємо, що лідер – це найбільш авторитетна особистість у групі, яка шляхом використання своїх особистісних якостей займає ключове

положення у соціальних, моральних та інших ситуаціях, груповій діяльності. Лідер має значний вплив на групу, бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

Доведено, що ефективність процесу формування позитивних лідерських якостей молодших школярів можна суттєво підвищити за дотриманням таких умов:

1. високого теоретичного та практичного рівня підготовки вчителів та батьків;
2. впровадження проектної діяльності в освітній процес;
3. участі дітей в учнівському самоврядуванні, проведенні класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участі у творчій діяльності (кружках, конкурсах, КТС, іграх);
4. використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
5. урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час бесід, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єршов А. А. Лідер і авторитет групи Текст. / А.А. Єршов // Експериментальна та прикладна психологія. 1971. – № 4. – С. 11-16.
2. Жданова М. Ю. Формирование лидерских качеств младших школьников средствами внеклассной работы / М.Ю. Жданова // Студенческая наука XXI века. – №4(7). – 2015. – С. 6-65.
3. Зайцева Е. М. Деякі особливості лідерства в контактних групах школярів [Текст] / Е.М. Зайцева // Психологія вікових колективів. – Кострома, 1978. – С. 57-59.
4. Кретов Б. І. Типологія лідерства [Текст] // Соціально-гуманістичні знання. – 2000. – № 3. – С. 73-78.
5. Кричевський Р. Л., Лідерство як структурний феномен. Психологія керівництва і лідерства в спортивному колективі [Текст] / Р.Л. Кричевський, М.М. Рижак. – М. : МГУ, 1985. – С. 30-37.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

Рекомендує до друку науковий керівник І.В. Гриценко

УДК 373.3.091.32:811.161.2373 (07)

Браніцька О.М.

МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВОМУ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано проблему формування комунікативної компетентності в процесі навчання початкового курсу української мови. Основну увагу приділено методичним засобам навчання, які застосовуються в Новій українській школі для впровадження комунікативно-орієнтованого навчання молодших школярів.

Ключові слова: комунікативне навчання; сучасні засоби навчання; комунікативна компетентність; хмари слів ;теги слів.

The article analyzes the problem of formation of communicative competence in the process of teaching the initial course of the Ukrainian language.

Key words: communicative learning; modern teaching aids; communicative competence; word clouds, word tags.

Сучасне суспільство висуває вимоги до формування всебічно розвиненої особистості молодшого школяра. Одним із показників оптимального розвитку учня початкових класів є сформованість його комунікативної компетентності. На її розвиток відповідно до сучасних умов та соціальних запитів орієнтує й Нова українська школа (НУШ).

Модерні процеси, що зумовили зміни в системі української освіти актуалізували роль комунікативно розвиненої особистості молодшого школяра, а ідеї Нової української школи декларують активне впровадження комунікативно-орієнтованого навчання в освітній процес початкової освіти.

Не викликає сумнівів той факт, що в початковому курсі української мови міститься глибокий навчальний потенціал для реалізації та впровадження комунікативного навчання.

У лінгводидактиці представлено чимало наукових позицій учених щодо проблеми комунікативного навчання та дотичних дефініцій: комунікативний підхід, комунікативна ситуація, комунікант, закони комунікації, комунікативно-орієнтоване навчання, комунікативна компетентність тощо. У науковій площині проблему комунікативного навчання в початковій школі досліджували такі вчені: М. Вашуленко, А. Каніщенко, К. Климова, І. Нагрибельна, Г. Ткачук, Н. Сіранчук та ін..

Різноманітний науковий інтерес учених та вчителів-практиків до проблеми комунікативного навчання та способів його впровадження в початковому курсі української мови підкреслює актуальність порушеної у статті проблеми та актуалізує сучасні підходи комунікативного навчання молодших школярів.

У межах порушеної проблеми акцентуємо увагу на аналізі конкретних методичних засобах навчання, що спрямовані на формування комунікативної компетентності молодших школярів. До них відносяться методи, прийоми, форми навчання, види роботи тощо.

У науковій літературі знаходимо аналіз методичних інновацій, які можуть слугувати практичним підґрунтям для впровадження комунікативно-орієнтованого навчання молодших школярів.

Наприклад, науковці справедливо визначають методика, що активно розвиває як комунікативну, так і лексичну компетентності- Хмари слів.

Досліджуючи дану методика навчання, вчені пояснюють її так: "...Хмару слів розглядаємо як візуалізацію слів (тегів) за певним принципом" [1, с. 106-109]. Така думка, висловлена І.Нагрибельною щодо ідентифікації інноваційної методики навчання логічно передбачає й принципи групування слів. Дослідниця зазначає, що частіше слова групують за певним тематичним принципом. З огляду на означене педагог в процесі роботи над лексичним матеріалом може запропонувати учням певні теми для опрацювання, наприклад "Пори року", "Подорож", "Професії", "Родина" тощо [1].

Сутність застосування методики Хмари слів полягає в тому, що вона дозволяє групувати тематично об'єднані слова та використовувати їх у комунікативних ситуаціях. Проілюструємо детальніше на прикладі впровадження методики Хмари слів в комунікативній ситуації.

Зміст роботи полягає в тому, що вчитель пропонує учням змодельовати комунікативну ситуацію та укласти діалог (полілог) пов'язаний із нею. Темою комунікативної ситуації може бути "Подорож до лісу", "Експерсія до старовинної фортеці", "Вулиці мого міста" тощо. Учням пропонуються хмари слів до кожної з тем.

1.Складіть діалог (полілог) на одну з тем, користуючись пропонованими тегами Хмари слів.

Тема : "Подорож до лісу".

Хмара слів: чисте повітря-озон-кисень; тихо- нечутно-безшумно; сосна-смерічка-ялиця.

Тема: "Експерсія до старовинної фортеці".

Хмара слів: історія-старовина-пам'ять; мур-огорожа-застава; зброя-гарата-рушниця-ядро; замок Паланок – Олеський змок – Інкерманська фортеця.

Тема : "Вулиці мого міста".

Хмара слів: провулок-вулиця-околиця; книгарня-аптека-крамниця; бруківка-грунтовка-тротуар.

Користуючись тегами слів. Учні створюють речення, висловлюють свою думку, вчаться передавати емоції та описувати побачене. Представлені теги слів можуть бути розширені за своєю кількістю. Їх основне призначення полягає в тому, щоб формувати в молодших школярів в невимушеній формі навички вільного висловлювання, опису та володіння словом. Усі означені вміння загалом формують комунікативну компетентність молодшого школяра, яка реалізується не тільки в освітньому процесі. Сформована комунікативна компетентність- це той критерій освіченості мовця, який вирізняє сучасну мовну особистість.

Актуальним прикладом комунікативно-орієнтованого навчання є вправи та завдання на комунікативній основі. Вони сприяють розвитку мовлення учнів, закріплюють орфографічну та орфоепічну грамотність молодшого школяра. Пропонуємо вправу, що має комунікативне спрямування.

1. Прочитайте текст, визначте його основну думку.
2. Визначте поради, які допомагають побудувати вам успішне спілкування.
3. Випишіть сполучення дієслів та поясніть їх семантику.

Вміння спілкуватися

Люди, яких люблять і шанують, не обов'язково вродливі і не завжди винятково розумні. Проте вони мають такі властивості, які полегшують їм установлювати контакти з іншими людьми і допомагають знаходити собі друзів.

Ці властивості можуть бути закладені в характері від самого народження, але їх можна виробити, доклавши до цього певних зусиль.

У чому таємниця правильного спілкування з людьми? Вважається, що люди- ніби дзеркало. Усміхайся, і світ вертатиме тобі посмішку. А якщо ж будеш хмуритися на людей – вони у відповідь будуть хмуритися на тебе.

Це одна з мудростей, яка має глибоке значення для успішного спілкування. Дружня усмішка усуває настороженість або агресивність. Вона долає перешкоди у спілкуванні. І навпаки – людям дуже важко ставитися нечемно до тих, хто до них ставиться приязно. Успішного й приємного спілкування!

У процесі формування комунікативно-орієнтованого навчання на сучасному етапі початкової освіти впроваджуються різні методичні засоби, що сприяють формуванню в молодших школярів навичок вільного володіння українською мовою в різних комунікативних ситуаціях.

Аналіз наукової літератури та перспективного педагогічного досвіду вчителів Нової української школи дозволив узагальнити та виділити такі: комунікативні методи та технології навчання (методи факальних об'єктів, синектики, моделювання маленькими чоловічками, "мозковий штурм", асоціативне коло тощо); комунікативні дидактичні ігри (моделювання сюжетних, рольових, позанавчальних комунікативних ситуацій); інтерактивні форми роботи (групові, колективні, індивідуальні).

Отже, сучасний арсенал методичних засобів навчання української мови, що сприяють формуванню комунікативної компетентності молодших школярів нині- дуже великий. Саме від педагога залежить вибір конкретних засобів, що будуть ефективними в конкретній педагогічній ситуації. Ефективність їх застосування вимірюється успішністю опанування лінгвістичного матеріалу учнями та рівнем сформованості у них комунікативних знань, умінь і навичок, що становить підґрунтя для сформованості комунікативної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методична інноватика в навчанні початкового курсу української мови. //Актуальні питання гуманітарних наук, том 6,№ 27(2020), с.106-107.
2. Українська мова: Практикум: Навч. посібник. – 2-ге вид., стереотип. / Позяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю.. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.

3. Януш Ф. Роль української мови у вихованні студентів // Дивослово, 2005. – № 4. – С. 37 – 39.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Валуєва

УДК 37.016

Брит І.В.

СТАН СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В статті розглядається проблема сімейного виховання дітей з особливими освітніми потребами. Звертається увага на формування в дітей дошкільного віку емоційного та соціального інтелекту, як важливих складових їх успішної соціалізації та психічного розвитку.

Ключові слова: сімейне виховання, діти з особливими освітніми потребами, соціальний та емоційний інтелект, дослідження.

The article considers the problem of family upbringing of children with special educational needs. Attention is paid to the formation of emotional and social intelligence in preschool children as important components of their successful socialization and mental development.

Key words: family upbringing, children with special educational needs, social and emotional intelligence, research.

В сім'ї особлива роль належить функціям емоційної підтримки, духовного спілкування, виховній функції. Лише завдяки цілеспрямованим її зусиллям молода людина пізнає, осягає обов'язки перед іншими людьми, передусім перед батьками, стверджує себе як людина. Цьому сприяє та сім'я, в якій витає дух любові, співчуття, де турбуються один про одного. Адже уроки доброти, любові, здатність до співпереживання, як стверджує В.О. Сухомлинський, неможливо почерпнути з книжок [4, с. 125].

Відома всім фраза "ми родом всі з дитинства". Кожна доросла людина вкладає в ці слова власний зміст і підтекст. Для нас, майбутніх вихователів, педагогів, в цих словах читаємо такий підтекст: "такими, якими ми є – завдячуємо своїм вихователям (батькам, вихователям в дитячому садочку, бабусям тощо)". Якої якості з точки зору соціальних стандартів є отримана виховна програма – не є предметом нашого розгляду.

У зв'язку з обговоренням в суспільстві проблеми булінгу серед молоді, почастишали соціологічні дослідження, що вказують на те, що дорослі в міру дорослішання дитини, недостатньо часу приділяють спілкуванню з дитиною. Різні автори вказують на те, що дитина в день може сподіватися на спілкування з батьками не більше десяти хвилин, решта часу дитина спілкується з іншими джерелами інформації: інтернетом, товаришами, випадковими знайомими тощо [1, с. 4].

На жаль, в дитинстві батьки в процесі спілкування цікавляться найчастіше тим, які оцінки отримала дитина в школі або тим, що вони їла. І не ставлять інші важливі питання, які розвивали б їхній емоційний та соціальний інтелекти, емпатію, допитливість тощо.

Сучасна парадигма в освіті проголосила принцип дитиноцентризму одним із головних принципів. Важливим складовими, що забезпечують успіх даного підходу є формування виховної компетентності в батьків дітей, важливими складовими якої є соціальний і емоційний інтелект [2; 3].

Під емоційним інтелектом ми розуміємо вміння людини екологічно транслювати, усвідомлювати свої емоції, справлятися з різними почуттями, коментувати їх, "читати емоції" інших людей тощо.

В концепції Нової української школи акцент зроблено на дитиноцентризм; доброзичливість, позитивне ставлення; довіру у взаємовідносинах з дітьми; діалог, взаємодію, взаємоповагу тощо. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, мають бути добровільними та зацікавленими однодумцями. А школа зобов'язана допомагати батькам здобувати знання про розвиток дитини, ефективні способи виховання в неї сильних сторін характеру, чеснот залежно від її індивідуальних особливостей [5, с. 3-4].

Щоб з'ясувати, як розуміють батьки вислів "безумовне прийняття дитини" важливе в аспекті особистісно-зорієнтованого підходу і наскільки вони знайомі з соціальним та емоційним інтелектом, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, нами було проведено обстеження в дошкільному навчальному закладі комбінованого типу м. Херсона. В дослідженні взяли участь батьки різних вікових груп – всього 10 чоловік. Аналіз результатів показав, що думки обстежених розділились: переважна більшість батьків (80% від загальної кількості) вважає, що дитину вони приймають, але при цьому ставились вимоги стосовно своєї дитини: такі як бути "слухняним", "дисциплінованим", "організованим", виконувати встановлені вимоги дитиною в сім'ї, "прибирати за собою", "бути привітним", "не сперечатись" тощо. Невелика кількість обстежених батьків (20%) погодилася з вимогою безумовного прийняття дитини (вони про цю вимогу вже від когось чули), але відчують труднощі щодо пояснення даного висловлювання.

Крім того, батькам було запропоновано відповісти на питання, чи застосовують вони (а якщо використовують, то як часто) в процесі спілкування з дітьми запитання, спрямовані на формування емоційного і соціального інтелекту:

1. Що сьогодні в тебе було найцікавішим?
2. Що тебе здивувало? Що тебе розсмішило? Що тебе засмутило?
3. Що було незрозумілим?
4. У що (чим) ти сьогодні грав (ла) з дітьми?
5. Чим захоплюються твої друзі?
6. Чим ти хочеш зайнятися на вихідних?
7. Яке заняття тобі найбільше подобається (у дитсадку)?
8. Чим ти сьогодні можеш пишатися? (Що ти зробив (ла) доброго? Чому ти навчився (лась)? Кому допоміг? тощо)
9. Які суперздібності ти хотів (ла) би мати? Яким супергероєм ти хотів (ла) би стати?
10. Чим тобі подобається займатися в дитсадку? Вдома? Біля будинку?
11. Чи обговорюєте ви разом кінофільми, мультфільми? Прочитані книжки? Новини?
12. Чи ділитесь (розповідаєте) дитині про свої почуття? Чи розповідаєте дитині як ви справляєтесь із своїми почуттями?

Аналіз відповідей обстежених батьків показав, що даним питанням батьки не приділяють належної уваги. Лише 10% обстежених зазначили, що намагаються ставити подібні питання, але не більше 50% від вказаного переліку.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що така вимога як "безумовне прийняття" дитини для переважної більшості батьків є незрозумілим. Бажає кращого і формування в дітей соціального та емоційного інтелекту.

Лише отримавши любов і підтримку, дитина зможе стати впевненою в собі, розібратися та справитись зі своїми почуттями, не боїтиметься спробувати щось нове. А без цих якостей складно розраховувати на те, що дитина стане успішною, соціалізованою.

Отримані результати дослідження обумовили наші подальші пошуки в напрямку просвітницької роботи з батьками. З цією метою нами було розроблено цикл лекцій для них. Результати повторного обстеження батьків ми опрацюємо в найближчій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наказ МОН України від 02.10. 2018 р № 1047 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і

взаємодії педагогів з іншими органами і службами" режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodoviyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>

2. Колесник І.П., Кравець Н.П. Робота з розумово відсталими дітьми-сиротами: Навчальний посібник. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 82 с.
3. Кот М.З. Теорія і методика виховної роботи: Навчальний посібник / М.З. Кот.– К. : 216 с.
4. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 415 с.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УДК 378.147

Варакса Ю.О.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ФРАЗЕОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ВИЩІ

У статті розглядається проблема розроблення і упровадження ефективних підходів до формування лексичної та фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкової освіти.

Ключові слова: лексикологія, фразеологія, компетентності, комунікативно-діяльнісний підхід, особистісно зорієнтований підхід, контекстний підхід.

The problem of a working out and providing of the effective approaches to the forming of a lexical and phraseological competence of the future teachers of primary school is observed in the article.

Key words: lexicology, phraseology, competences, communicative and active approach, personality oriented approach, context approach.

Нові зміни в освіті, оновлення змісту й структури навчання початкової школи актуалізують проблему якісної підготовки вчителя в умовах вищого освітнього педагогічного закладу. Особливо актуалізувалась, на наш погляд, наукова проблема розроблення й упровадження ефективних підходів до формування лексичної та фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів, зокрема: особистісно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного, соціокультурного.

Питанням дослідження вивчення лексикології і фразеології у закладах вищої та загальної середньої освіти займалося багато науковців, зокрема, З. Бакум, О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, В. Мельничайко, М. Пентилук, Т. Симоненко та ін.).

У вивченні лексикології і фразеології майбутніми вчителями початкових класів важливо звертати увагу на розвиток власних природних здібностей, на розвиток їхніх нахилів, умінь у майбутній професійній діяльності.

Опановуючи лексичну систему української мови, викладачі акцентують увагу студентів на її мобільності, неоднорідності, відкритості, складності структури, різних темпах розвитку окремих її шарів. Усі ці якості, як свідчить практика, створюють певні труднощі в процесі опанування лексики, головною з яких є великий обсяг словникового складу та його постійний рух.

Перед викладачами вишів стоїть складне завдання – навчити студентів, майбутніх учителів початкових класів, володіти мовою свідомо, правильно, доречно використовувати мовні засоби під час спілкування, зробити мову знаряддям опанування професійних знань.

Удосконалюючи знання про лексичну систему української мови, майбутні фахівці водночас засвоюють особливості вивчення лексики в початковій школі, тобто виклад матеріалу відбувається в штучно створеному професійному контексті.

Різні підходи у навчанні дають можливість різнобічно дослідити матеріал з лексикології і фразеології. Так особистісно зорієнтований підхід у формуванні лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів є інтегрованим, оскільки забезпечує формування всіх компетентностей особистості студентів, необхідних для успішної професійної діяльності.

Упровадження комунікативно-діяльнісного підходу в освітній процес вишу істотно змінює функції викладачів та студентів: забезпечує ґрунтовну лінгвістичну підготовку, виробляє практичні навички користуватися мовою як засобом спілкування, навчає студентів самостійно працювати й отримувати інформацію з різних джерел, опрацьовувати її і в подальшому застосовувати у власному мовленні.

У "Словнику-довіднику з української лінгводидактики" зазначено, що *комунікативно-діяльнісний підхід* до навчання мови полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності задля оволодіння комунікативними вміннями й навичками. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів комунікативної компетентності – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації і потребує розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників. Цьому сприяє моделювання комунікативних ситуацій на уроці, введення елементів риторики. Для методики української мови актуальним є мовленнєве спілкування, яке здійснюється в процесі виконання різноманітних вправ і завдань, що випливають з потреб, цільових настанов спілкування (висловити своє враження, довести певне наукове положення, поінформувати, переконати співрозмовника, з'ясувати ставлення іншої людини) [5].

Головне завдання комунікативно-діяльнісного підходу полягає у формуванні лексичної і фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів, спроможних забезпечувати продуктивну комунікативну діяльність, виявляти високий рівень мовної культури, знання норм мовленнєвого етикету.

У формулювання поняття "комунікативно-діяльнісний підхід" науковці, методисти вкладають такий зміст: процес навчання мови повинен активізувати мовленнєво-розумову діяльність учня і студента, сформованість комунікативної компетентності є запорукою формування конкурентоздатного випускника вишу, тільки спілкуючись можна навчити ефективного спілкування.

Саме робота над словом, словосполученням, реченням, зв'язним текстом (текстотворча діяльність), розроблення студентом планів-конспектів уроків з мови та їх захист у студентській аудиторії, аналіз досвіду роботи вчителів початкових класів стає засобом лінгвістичного, мовленнєвого і комунікативного розвитку особистості [4]. Роботу зі словом на засадах словоцентризму у навчанні майбутніх учителів початкових класів необхідно здійснювати системно, інтегративно, інтерактивно, з урахуванням змістових ліній Типової освітньої програми курсу української мови ("Взаємодіємо усно", "Взаємодіємо письмово", "Читаємо", "Досліджуємо мовні явища", "Досліджуємо медіа").

Чуття мови, уміння відчувати красу слова, вільно володіти виражальними засобами слова відкриє вчителю шлях до серця учня, його особистісних та освітніх потреб. Високої

мовної культури можна досягти шляхом наполегливої праці як учителя, так і здобувача початкової освіти.

Робота над словом допомагає майбутнім учителям опанувати унормовану, професійну, наукову, офіційно-ділову лексику, розкриває багатство та виражальні особливості словника сучасної української літературної мови, багатозначність та омонімію слова, сприяє з'ясуванню конкретного та абстрактного, прямого і переносного значення слова, допомагає активно оволодіти багатим словниковим запасом літературної мови, який необхідний для подальшої професійної діяльності. Збагачення словникового запасу майбутніх фахівців передбачає з'ясування незнайомих слів і окремих значень багатозначного слова, уточнення значень окремих слів та навчання правильно їх уживати відповідно до жанру та стилю мовлення. З'ясуванню значення слова допомагають знання студентів таких відомостей з лексики, як значення слова, багатозначність, переносне вживання, синоніми, антоніми, омоніми, усвідомлення спорідненості слів, урочистих слів.

На думку С. Карамана, що чільне місце в контекстному підході відводиться текстам, які необхідно добирати у вигляді системи тем: Всесвіт – людство – народ – я; минуле – сучасне – майбутнє; мій університет сьогодні – яким я його бачу в майбутньому; розвиток методики від давнини до сьогодення: проблеми, пошуки, перспективи; національне – загальнолюдське; краса в природі та людині, у мистецтві та мові; духовна спадщина рідного народу і людства; найвидатніші постаті в історії, освіті, мистецтві [2, с. 31].

У нашій статті контекстний підхід розглядаємо як спрямованість освітнього процесу на моделювання такого змісту навчання, який би дав змогу зануритися студенту у майбутню професію через використання різних форм, методів і засобів навчання. Контекстний підхід у навчанні лексикології і фразеології майбутніх фахівців реалізується через створення контекстного середовища, якими можуть бути тексти різних жанрів і стилів мовлення.

На думку дослідників (Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Копусь, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторської та ін.), застосування компетентнісного підходу сприяє подоланню традиційних підходів до вищої освіти, веде до розроблення нових стратегій змісту і технологій освіти.

Компетентнісний підхід спрямований на формування в студентів предметних і ключових компетентностей. Цей підхід передбачає, на думку А. Хуторського, не засвоєння розрізнених фрагментарних знань, а оволодіння ними в комплексі [7].

Аналіз наукових праць визначив концептуальні положення проблемного підходу, що реалізуються в процесі навчання лексикології й фразеології, по-перше, через розкриття теоретичного матеріалу на лекціях, текст розглядається як мовленнєва одиниця найвищого рівня, звертається особлива увага на функції лексичних одиниць, що використовуються у тексті, на добір вправ та завдань проблемного характеру, при виконанні яких необхідно здійснювати розумові операції, як аналіз, синтез, пошук розв'язання, висловлення міркувань тощо.

Важливим у межах соціокультурного підходу є систематичне використання у процесі опанування студентами мови внутрішньо-предметних зв'язків: з лексикою, фразеологією, з морфологією і синтаксисом, з культурою мовлення і стилістикою, текстом. Ці зв'язки допомагають спрямувати мовленнєвий розвиток майбутніх учителів початкових класів і охопити всю лінгвістичну систему.

Здійснення практично на кожному занятті внутрішньопредметного зв'язку із лексикою і фразеологією дає можливість послідовно збагачувати мовлення студентів необхідними засобами навчання. Загальноновизнаюю є і потреба в тому, щоб мовлення студентів було правильним не лише у правописному контексті, а й в аспекті мовленнєвої культури. Саме на рівні тексту здійснюється вдосконалення вмінь досягати комунікативних цілей.

Ознайомлення із соціокультурними особливостями українського народу має свої позитивні сторони і впливає на засвоєння мови, це зокрема: відомості про історію, символи держави, географічне розташування, народна творчість економічний розвиток, побут заохочують до комунікації та сприяють ефективному засвоєнню мовного матеріалу.

Отже, урахування особистісно зорієнтованого, комунікативно- діяльнісного, контекстного, компетентнісного, соціокультурного підходів у навчанні лексикології і фразеології сприяє формуванню практичних професійних умінь і навичок, лексичної і фразеологічної компетентності, розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2002. – 1140 с.
2. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника / С. О. Караман // Вісник Львівського університету. Серія філологічна.–Львів, 2010.–Випуск 50.– С.87–98.
3. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. – [2-ге вид., виправ. і доп.]. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.
4. Овсієнко Л. М. Формування стратегічної компетентності учнів ЗНЗ на текстовій основі: прикладний аспект / Л. М. Овсієнко // Українська мова і література в школах України. – 2016. – № 6. – С. 39–45.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
6. Сугейко Л.Г. Інновації у підготовці мовної особистості вчителя початкової школи / Л.Г.Сугейко. – Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 65. Херсон: ХДУ, 2014. С. 367-370.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / Андрей Васильевич Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Сугейко

УДК 159.923

Васібаєва З. Ш.

ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються особливості профілактики та корекції емоційного вигорання вчителів початкової школи.

Ключові слова: педагогічна діяльність, стрес, вигорання, синдром "емоційного вигорання".

The article considers the features of prevention and correction of emotional burnout of primary school teachers.

Key words: pedagogical activity, stress, burnout, emotional burnout syndrome.

Соціальні зміни та економічні перетворення, що відбуваються протягом останніх десятиліть, знайшли відображення у всіх сферах культурного та соціального життя, що стосуються освіти. Такий значний перехід мав ширший вплив на концепцію освіти, встановлення нового законодавства та, крім того, шкільне середовище. Інтенсифікація життя, соціально-політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні сьогодні, висувають до педагогічних працівників нові, більш складні вимоги, що, безумовно, впливає на психологічний стан педагогів, провокує виникнення емоційного напруження, розвиток значної кількості професійних стресів. Всі ці зміни привели до високого рівня вимоги до

розвитку вчителів, а також до виконання та їх підходу до викладання, що може призвести до тривалого перенапруження.

Синдром "емоційного вигорання" все ще переважно обговорюється в медичних професіях, але він зараз розглядається як синдром, який стосується більшості професій, він може виникати навіть під час академічних досліджень.

Професія педагога – одна з тих, де синдром "емоційного вигорання" є найбільш поширеним. Тому важливим є вивчення особливостей його виникнення, розвитку та перебігу саме у педагогічній діяльності. Про важливість дослідження проблеми говорить і внесення синдрому "емоційного вигорання" до Міжнародної класифікації хвороб.

Професія вчителя вимагає від нього володіти конкретними навичками та знаннями, таких численних галузей як психологія, педагогіка та соціологія, що супроводжуються певною особистістю, оскільки навчання є прямою роботою з молоддю. Важливо усвідомлювати, яким інструментом праці вчителя є ставлення до самого себе. Ставлення вчителя до самооцінки та турботи про своє благополуччя необхідна умова і повинна постійно заохочуватися та розвиватися [3].

Педагогічна діяльність – це професія з багатьма стресовими ситуаціями, пов'язаними з роботою, часто щодня. Це стресове навантаження може спричинити за собою часті зміни роботи, більш високі показники нещастя і навіть більш раннє звільнення. Якщо порівнювати їх з іншими професіями, результати вчителів не є дуже переконливими, оскільки деякі констатують, що психічний стан вчителя не є значно гіршим, ніж інші професії, проте інші дослідження виявили нижчі показники добробуту вчителів порівняно з іншими зразками працездатного населення.

Існує залежність між швидкістю вигорання та загальним задоволенням від роботи, самопочуттям та рівнем депресії вчителів. Загальне самопочуття вчителів значно пов'язане з рівнем депресії та стресу на роботі.

Іншими факторами, що впливають на стан здоров'я та рівень емоційного вигорання, є сприйняття вчителями поведінки учнів, а також сприйняття керівництва на додаток до рівня їхньої приналежності. Кількість учнів та шкільне середовище, схоже, не впливають на рівень вигорання. Крім того, дослідження повідомляють про зв'язок загальних педагогічних знань учителів та рівня емоційного вигорання, але це не є переконливим.

До основних стресових чинників, що можуть спричинити емоційне вигорання у вчителів початкової школи відносяться наступні: низьке соціальне визнання, недостатня зарплата, підпорядкованість адміністративній роботі, відсутність часу для відпочинку, недостатня співпраця батьків, неналежне ставлення учнів до освіти, погана поведінка учнів, дефіцит у школі навчальних посібників та обладнання для класу, велика кількість учнів у класі, обмеженість у часі, велика кількість учнів не приносить навчальних посібників, відсутність мотивації в учнів, мало місця для групової роботи [5].

Синдром "емоційного вигорання" – процес, що розвивається поступово, заснований на тривалому стресі кілька місяців або навіть. Взагалі, на основі багатьох досліджень, що виявляють загальні риси змін, якими страждає людина, емоційне вигорання проходить через кілька значущих стадій. Таким чином, можна виділити п'ять етапів емоційного вигорання.

Перший етап представлений початковим ентузіазмом і енергійністю, завершеним тривалим перевантаженням. Особи готові присвятити весь свій вільний час на шкоду сім'ї, вільному часу, оскільки вони задовольняють свої потреби в роботі. Щодо вчителів, то це відображається у надмірній прихильності до школи та учнів, ідеалістичному підході та нереалістичному очікуванні.

Другий етап – це фаза застою. Початковий ентузіазм згасає, і люди виявляють, що їх ідеальні переконання неможливо реалізувати, очікування не виправдовуються. Отже, виникає фрустрація, і, таким чином, люди зосереджуються на непрофесійних роботах діяльності чи захоплення. Крім того, з'являються втома, емоційні та психічні межі. Вчитель може зіткнутися з невдячністю учнів, батьків, досвідом розчарування; вимоги учнів, батьків та директора стають набридливими.

Третя стадія – це фаза фрустрації, в якій люди сумніваються у почутті своєї спроможності до роботи. Такі сумніви виникають через негативний досвід в роботі з учнями, батьками чи керівництвом. Індивід розчаровується в професії, поступово втрачає ентузіазм. У відношенні до учнів, батьків та колег можуть виявлятися психічні та фізичні труднощі. Вчителі сприймають учнів негативно, часто використовують примусові засоби.

На четвертій стадії апатія виникає як логічний наслідок тривалих розладів. Вчитель виконує лише необхідні обов'язки, не приймає нововведень. Він сприймає професію як джерело доходу та виникає бажання відмовитися від роботи. Такі викладачі шукають усамітнення, а присутність інших їх дратує. Переважає неприязнь між учителем та учнями.

П'ята стадія являє собою вигорання. Симптоми добре помітні – понижується загальний фізичний, досягається емоційне та розумове виснаження, знеособленість та цинізм. Ця фаза вимагає психотерапії, що надається фахівцем.

Синдром "емоційного вигорання" можна визначити на основі спостереження за значущими симптомами у особистості або на основі конкретних психологічних методів: методик, анкет, опитувальників. У контексті діагностики слід згадати диференційну діагностику вигорання як такого, що має вирішальне значення для відмежування вигорання від інших негативних емоційних явищ та психічних хвороб [1].

Стратегії подолання синдрому "емоційного вигорання" – це цілеспрямована реакція з точки зору подолання напружених та складних ситуацій. Вибір включає певні стратегії, орієнтовані або на вирішення проблеми, або підтримання рівня суб'єктивного благополуччя. Індивід повинен бути готовий переоцінити та змінити свої пріоритети та прийняти потенціал остаточна зміна життя. Якщо вчитель піддається тривалому стресу або переживає низький рівень вигорання, слід вжити декілька заходів, щоб усунути або зменшити симптоми [2].

Крім того, запропоновані рекомендації можуть бути використані в якості профілактики тими, хто не відчуває емоційного вигорання, але опиняються під напругою або під тиском.

Виокремлюють наступні заходи, які слід вжити:

1. Визначити джерело проблеми. Може статися, що вчитель відчуває симптоми вигорання, викликані зовнішніми факторами.
2. Підтримка почуття гумору є одним з ефективних інструментів, оскільки дає змогу побачити іншого сторона справи. Вчителі, які втратили почуття гумору, вигорають значно швидше і повністю, ніж ті, хто рясно ним користується.
3. Здатність розслабитися і зняти напругу після пережитого стресу. Це необхідно, щоб забути негативні ситуації та пережити відчуття задоволення або щастя.
4. Скорочення понаднормових або зайвих годин
5. Постановка або відновлення реалістичних та короткотермінових цілей та реалістичності у встановленні строків.
6. Перестановка завдань і розкладів з найкращих переваг, тобто розробка плану управління стресом та вигоранням, що відображає оптимальний рівень стресу.
7. Уникайте синдрому помічників, тобто уникайте надмірної чутливості до потреби інших людей. Балансування між емпатією та емоційною дистанцією є основоположним.
8. Не намагайтеся нести відповідальність за всіх. Будьте наполегливі, тобто навчіться говорити "НІ".
9. Використовуйте пропозиції допомоги, тобто якщо ви відчуваєте, що ваші реакції в критичних ситуаціях невірні, відвідайте відповідне навчання, організуйте дискусійні групи з колегами, попросіть наставництво чи нагляд.
10. Налагодження контактів з різними групами людей, які страждають рівними або подібними симптомами.
11. Постарайтеся мислити позитивно. Світ не чорний або білий. Спробуйте написати список переваг своєї професії.
12. Робіть перерви і використовувати їх для відпочинку протягом робочого дня.

13. Відмежування робочого життя від особистого.

14. Дбайте про своє здоров'я, тобто знайте про попереджувальний сигнал, що передається вашим тілом і полегшіть темп.

Крім того, основні потреби, такі як достатня кількість сну та розслаблення у поєднанні здорової їжі, улюблені вправи та розумова гігієна викликають приємні відчуття [4].

Отже, в силу вищезазначеного, проблема емоційного вигорання є актуальною в сучасному світі. Професія педагога – одна з тих, де синдром "емоційного вигорання" є найбільш поширеним. Синдром "емоційного вигорання" проходить п'ять етапів. Доцільно ознайомитись із проблемою емоційного вигорання, щоб можна було розрізнити симптоми як засоби профілактики і, якщо вони прогресують, навчитися вести боротьбу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гремлинг С., Ауэрбах С. Практикум по управлению стрессом. – СПб.: Питер, 2002. – 240 с.
2. Зайчикова Т.В. Профілактика та подолання синдрому "професійного вигорання" у вчителів: соціально-психологічні та гендерні аспекти. Навчальна програма / За наук.ред. Карамушки Л.М. – К.: "Міленіум", 2004. – 24 с.
3. Карамушка Л.М., Зайчикова Т.В. Синдром "професійного вигорання" у вчителів: тендерні аспекти. – К.: Міленіум, 2003. – 40 с.
4. Кочерга О., Васильев О. Синдром згорання // Психолог на педраді. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – 178 с.
5. Малец Л. Внимание: "выгорание" // Персонал. – 2000. – № 2. – С. 99-102.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Казаннікова

УДК 159.923.35

Войлакова І.І.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються особливості формування пізнавальних інтересів учнів початкової школи, засоби їх формування.

Ключові слова: пізнавальних інтерес, учень, молодший шкільний вік, засіб.

The article considers the peculiarities of the formation of cognitive interests of primary school pupils, the means of their formation.

Key words: cognitive interest, pupil, primary school age, tool.

Соціальне завдання сучасної освіти реалізовується у налаштуванні особистості до самостійного набуття знань, до постійного прагнення заглиблюватися в область пізнання, формувати стійкі пізнавальні мотиви навчання, основним з яких є пізнавальний інтерес.

Формування пізнавального інтересу у молодших школярів є однією з актуальних проблем педагогіки. Розвиток пізнавальних інтересів дитини в процесі її навчання в початковій школі – один з важливих чинників успішності в навчанні.

Педагогічною наукою доведено необхідність теоретичної розробки цієї проблеми і пошук її вирішень на практиці. Кожному вчителю відомо, що учень не зможе успішно засвоїти матеріал, якщо він байдуже ставитися до знань. Тому пізнавальний інтерес у молодших школярів потрібно формувати і розвивати з раннього віку. У початковій школі формування пізнавального інтересу має свої особливості. Наприклад, такою особливістю стало формування пізнавального інтересу і становлення самосвідомості. Дитина усвідомлює

себе в новій ролі учня (Я – учень!) [1, с.19]. На цьому етапі закладаються основи уявлення про світ, людину та її діяльності.

Щукіна Г.І. виділяє основні характерні особливості пізнавального інтересу [5]:

1. "Пошуковий" характер – людина весь час шукає, намагається знайти нові сторони в цікавості його предмет, встановити більш глибокі зв'язки і відносини.
2. Переживання емоціями розумової, інтелектуальної діяльності (почуття).
3. Вольовий характер – прагнення до продуктивної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях пізнавальний інтерес є потребою дитини в знаннях, що орієнтують її в навколишньому світі. Пізнавальна активність на ранніх етапах розвитку проявляється у вигляді цікавості. Першим двигуном пізнавальних процесів є цікавість.

К.Д. Ушинський зауважував, що цікавість спонукає дитину до питань, створює орієнтування в навколишньому світі, зосереджує розумову діяльність на певній галузі і переростає в допитливість. Для розвитку допитливості необхідно навчання і виховання. Для розвитку пізнавальної потреби необхідний постійний перехід від уже знайомого предмета на абсолютно новий предмет. В основі розвитку лежить незадоволеність одних знань і постійний пошук, який призводить до нових знань [4, с.80]. Головним джерелом спонукання молодших школярів до праці і розумової діяльності є інтерес. Таку ж важливу роль у формуванні пізнавального інтересу грають запитання вчителя. Грамотно складені, мають певну структуру, змушують мислити, послідовно, самостійно, економно розподіляти ресурси для досягнення мети, аналізувати свої дії, міркувати і доводити свої судження. Питання вчителя виконують кілька функцій: інформаційну, організаційну, контролюючу, мотиваційну, стимулюючу.

В ході формування пізнавального інтересу відбувається перехід інтересу з однієї стадії свого розвитку на іншу. Вчені пояснили, що в ході переходу стадій попередні не забуваються. Вони залишаються і функціонують нарівні з новими формами, які лише з'явилися.

До розвитку інтересу можна віднести і випадки перетворення пізнавального інтересу в навчальний інтерес. Формування пізнавальних інтересів у школярів починається з самого початку навчання в школі. У перші роки навчання всі інтереси молодшого школяра розвиваються дуже помітно. Діти на початку навчання швидко запам'ятовують яскравий і цікавий матеріал. Пізнавальний інтерес в учнів не виникає при шаблонному викладі матеріалу [2, с. 118].

Таким чином, ми дізналися, що всі вчені говорять про одне, що пізнавальний інтерес – це складний процес відносин людини і явищ навколишньої дійсності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави виділити педагогічні умови, дотримання яких сприяє формуванню, розвитку і зміцненню пізнавальних інтересів молодших школярів [3]:

- максимальна опора на активну розумову діяльність учнів. Головним підґрунтям для розвитку пізнавальних сил і можливостей учнів є ситуації вирішення пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, здогадів, роздуми, ситуації розумової напруги, ситуації суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, в яких необхідно розібратися самому, прийняти рішення, сформуванню певну точку зору.
- освітній процес повинен проходити на оптимальному рівні розвитку учнів. У реальному процесі навчання вчителю доводиться мати справу з тим, щоб постійно навчати учнів безлічі умінь і навичок, в постійному ускладненні учбової праці, в оволодінні все більш складними і досконалішими вміннями, що дозволяють вирішувати більш складні завдання пізнання, формується основа розвивального навчання, яке зміцнює пізнавальні сили, інтерес і прагнення школяра.
- створення сприятливої емоційної атмосфери пізнавальної діяльності учнів.
- сприятливе спілкування в навчальному процесі. Прагнення до спілкування з товаришами, з учителем саме по собі може бути сильним мотивом навчання і в той же час сприяти зміцненню пізнавального інтересу.

До ефективних засобів формування пізнавальних інтересів молодших школярів відносяться творчі завдання, дидактичні ігри, проблемні завдання. Ми розглянемо дидактичні ігри, як один з вище перерахованих засобів.

Одним із засобів формування пізнавального інтересів дітей є власне ігрові дії. Гра служить емоційним фоном, на якому розгортаються уроки. Гра з розваги перетворюється в роботу та допомагає зробити будь-який навчальний матеріал захоплюючим, створюють радісний настрій, полегшує процес засвоєння знань [1]. Звідси випливає, що на уроках можна використовувати дидактичні ігри.

Дидактичні ігри – це вид навчальних занять, організованих у вигляді навчальних ігор. Реалізують ряд принципів ігрового, активного навчання і відрізняються наявністю правил, фіксованої структури ігрової діяльності та системи оцінювання, один з методів активного навчання.

Як дидактичний засіб, в учнів в процесі навчання виступають навчальні завдання. Якщо навчальне завдання створює проблемну ситуацію, то таке завдання називають проблемним. Проблемне завдання – необхідний компонент освітнього процесу, метою якого є розвиток мислення учнів. Проблемне навчання, а не піднесення готових, придатних лише для заучування фактів і висновків завжди викликає негасимий інтерес учнів. Таке навчання змушує шукати істину і всім колективом знаходити її. Проблемна ситуація характеризує певний психічний стан учня, що виникає в процесі виконання завдання, яке допомагає йому усвідомити суперечність між необхідністю виконати завдання і неможливістю здійснити це за допомогою наявних знань; усвідомлення протиріччя пробуджує в учня потреба у відкритті нових знань про предмет, способі або умовах виконання дій.

Проблемна ситуація виникає, коли вчитель навмисно зіштовхує життєві уявлення учнів з фактами, для пояснення яких у школярів не вистачає знань, життєвого досвіду. Навмисно зіштовхнути життєві уявлення учнів з науковими фактами можна за допомогою досвіду, розповіді про цікавий факт, наочних засобів, практичних завдань.

Виразним показником інтелектуальної активності, супутньої інтересу школярів, є їх активне оперування набутиим багажем знань і умінь. Пізнавальний інтерес не уживається зі штампом і шаблоном, тому залучення придбаних знань до різних ситуацій і завданням свідчить про їх гнучкості, їх вільному використанні і може сприяти прагненню глибоко проникнути в пізнання [3].

Завдяки проведенню дидактичних ігор, інтегрованих уроків, створення проблемних ситуацій, використання творчих завдань на уроках, діти зможуть розвинути своє творче мислення, набути впевненості в своїх силах, навчитися керувати своїми пошуковими діями, підпорядкувати їх певним цілям. У цих умовах у дітей розвиваються такі важливі якості мислення, як глибина, критичність, гнучкість, які є сторонами її самостійності. Тільки розвиток самостійного мислення, творчого, пошукового, дослідницького є основним завданням початкової ланки освіти.

Отже, формування пізнавального інтересу у молодших школярів є однією з актуальних проблем педагогіки. Розвиток пізнавальних інтересів дитини в процесі її навчання в початковій школі – один з важливих чинників успішності в навчанні. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави виділити педагогічні умови, дотримання яких сприяє формуванню, розвитку і зміцненню пізнавальних інтересів молодших школярів: максимальна опора на активну розумову діяльність учнів; освітній процес повинен проходити на оптимальному рівні розвитку учнів; створення сприятливої емоційної атмосфери пізнавальної діяльності учнів; сприятливе спілкування в навчальному процесі. Ефективними засобами формування пізнавальних інтересів молодших школярів є творчі завдання, дидактичні ігри, проблемні завдання і інтегровані уроки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н. М. Бібік. – К., 1997. – 90 с

2. Бондар Л. Питання навчання і виховання в поглядах К. Ушинського і В.Сухомлинського // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 12-15.
3. Григорьева М.В. Структура мотивов учения младших школьников и ее роль в процессе школьной адаптации / М.В. Григорьева // Начальная школа № 1, 2011. – С. 156.
4. Мосіященко В.А. Історія педагогіки // Ушинський про виховання / В.А. Мосіященко, Л.В. Задорожна, О.І. Курак. – Суми, 2005. – С. 79-92.
5. Пізнавальний інтерес учнів та його формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28069/> – 3 екрану. – Мова укр.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Б.М. Андрієвський

УДК. 371.1

Губанова Д.В.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються основні передумови формування культури здоров'я та здорового способу життя в учнів спеціальної школи.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, культура здоров'я.

The article considers the main prerequisites for the formation of a culture of health and healthy lifestyle in students of special schools.

Keywords: health, healthy lifestyle, health culture.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), "Здоров'я – це стан фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів". Здоровий спосіб життя – це спосіб життя, заснований на принципах моральності, раціонально організований, активний, трудовий, що загартовує і, в той же час, захищає від неблагополучних дій оточуючого середовища, що дозволяє до глибокої старості зберігати моральне, психічне та фізичне здоров'я [6].

В свою чергу, здоровий спосіб життя визначається як певна поведінка людини, що базується на різних знаннях про різні фактори, що впливають на здоров'я людини та на вибір нею алгоритмів поведінки, які максимально забезпечують збереження, зміцнення здоров'я [1, с. 221].

Поняття формування здорового способу життя у тематичній Державній доповіді про становище молоді в Україні "Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи" трактують так: "формування здорового способу життя" – це "процес цілеспрямованого докладання зусиль для поліпшення здоров'я і благополуччя населення".

На думку О. Яременка та Р. Левіна, – це "процес докладання зусиль для покращення здоров'я та добробуту в цілому, зокрема ефективної політики, розробки цільових програм, надання відповідних послуг які можуть надати потрібні послуги я, щоб дати людям можливість посилити контроль над власним здоров'ям та покращити його".

Формування здорового способу життя через освіту, є створення здоров'язбереженого освітнього середовища – один із пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти. У цьому контексті завданням сучасної школи є:

- використання здорових технологій навчання;
- поєднання рухового та статичного навантаження, виконання режиму рухової активності;
- організація раціонального харчування;

- заміна авторитарного стилю спілкування стилем співпраці;
- створення емоційно слухної навчальної атмосфери;
- формування в учнів та їхніх батьків осмислення значущості здоров'я, вирощування здоров'я, тощо [4, с. 103].

Під час формування в учнів з особливими освітніми потребами здорового способу життя слід зважати на те, що їх недорозвинута й неповноцінна пізнавальна діяльність частенько супроводжується емоційною і духовною недосвідченістю, несерйозністю, схильністю до навіювання. Що спонукає до того, що ці діти частіше потрапляють під вплив іншої особистості.

І.М. Піскунова доказала, що невпевненість у собі сприяє сформуваності у них відчуття залежності, звички виконувати забаганки інших, незважаючи на свої бажання та почуття. Неможливість самостійно знайти вихід зі складної ситуації, нерозуміння з боку оточуючих, загострення конфліктів у сім'ї наближають розумово відсталу дитину до кримінального середовища, аморальних та антисоціальних дій, вживання наркотичних речовин" [2, с. 99].

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу можна виокремити, що однією із складових здорового способу життя є доцільна мотиваційна сфера школярів, направлена на збереження та зміцнення особистого здоров'я. Ця мотиваційна настанова повинна стати домінуючою, визначальною у поведінці дітей, їх бажанні вести здоровий спосіб життя.

А, культура здоров'я є основним складовим компонентом загальної культури людини, зумовлений матеріальним та духовним середовищем особистості.

Культура здорового способу життя формується за допомогою важкої інтегративної освіти, основними компонентами якої є знання про збереження й удосконалення власного здоров'я, відношення до здоров'я як самоцінності.

Для успішного вирішення даної проблеми потрібно з'ясувати теоретичні передумови, до яких належать валеологізація освітнього простору, з'ясування педагогічних умов і ступенів сформованості культури здорового способу життя, модульний підхід до процесу навчання.

Найважливішими педагогічними умовами, що сприяють формуванню культури здорового способу життя, виділяють:

- суб'єктивний показник, що передбачає урахування індивідуальних факторів, що грають незрівнянно велику роль у становленні культури здорового способу життя особистості;
- організація навчально – виховного процесу: включення системи валеологічних знань у систему освіти, уточнення та конкретизація завдань, підбір форм і методів валеологічного навчання й виховання, тощо [5, с. 84].

Безумовно, високий рівень культури здоров'я молоді не з'являється сам по собі. Він є результатом активної систематичної роботи учнів над собою та цілеспрямованою взаємодією з оточуючими людьми і педагогами. Тому процес виховання культури здоров'я підрастаючого покоління передбачає наявність викладачів, які мають розвинену здоров'язбережувальну компетентність, високий рівень культури здоров'я. Все це становить важливу складову їх загальної та професійної культури [3, с. 61].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васічкина О.В. Здоровий спосіб життя як складова життєвої компетентності учнів / О.В. Васічкина, В.О. Смоляр // Педагогіка, психологія та медико – біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 11. – С. 221.
2. Гладощук О. Здоровий спосіб життя: виховання та контроль / О. Гладощук // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 99.
3. Горашук, В. Теоретичні підходи до формування культури здоров'я школярів / В. Горашук // Безпека життєдіяльності. – 2005. – № 5. – С. 61.
4. Коган О.В. Можливості формування здорового способу життя в учнів допоміжної школи // Імідж сучасного педагога, 2004. – № 8. – С. 103.

5. Яременко О. Формування здорового способу життя / О.О. Яременко. – К., 2005. – 84
6. <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/19/114>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Сокур

УДК 373.2.09:37.091.3/.015.311

Гулак Н.П.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РЕЖИСЕРСЬКИХ ІГОР

У статті представлено організаційно-педагогічні умови розвитку творчості дітей старшого дошкільного віку засобами режисерських ігор.

Ключові слова: творчі здібності, режисерські ігри, моделювання розвивального середовища, дитяча уява.

The article presents the organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of older preschool children by means of director's games.

Key words: creative abilities, directing games, modeling of developmental environment, children's imagination.

Дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку творчих можливостей. Яскравість почуттів та уяви дитини, безпосередність сприйняття нею навколишнього світу, активне пізнання світу створюють передумови для формування в цей період творчої діяльності.

У проекті Концепції розвитку дошкільної освіти визначено пріоритетні напрями реформування дошкільної ланки: визначення успішності та обдарованості кожної дитини; створення умов для всебічного розвитку особистості дитини [2].

Величезна роль у розвитку та управлінні дитиною належить грі – найважливішому виду діяльності. Гра є найбільш доступною для дітей діяльністю, способом обробки вражень і знань, отриманих від зовнішнього світу. Гра формує всі аспекти особистості дитини, значні зміни відбуваються в її психіці, готуючи перехід до нової, більш високої стадії розвитку. Це пояснює величезні освітні можливості гри. Гра чітко відображає особливості мислення і уяви дитини, її емоційність, активність, розвиток потреби у спілкуванні. Дитяча творчість проявляється в ідеї гри і в пошуку засобів для її реалізації.

Щоб творчі здібності дитини розвивалися правильно і в потрібному напрямку, максимально розкривалися і давали можливість для успішного творчого розвитку, слід створювати певні організаційно-педагогічні умови.

Перші передумови до розвитку творчості з'являються з таких простих дій, як раннє ходіння або повзання, участь у ранковій гімнастиці, у перших простих рухливих та рольових іграх.

Потім використовується читання казок та оповідань, рахунок, знайомство з різними інструментами та матеріалами для ігор.

Важливою умовою розвитку творчості у дитини є створення обстановки, що випереджає її розвиток. Необхідно, наскільки це можливо, заздалегідь оточити дитину таким середовищем і такою системою відносин, які стимулювали б її творчу діяльність та поступово розвивали б саме те, що в відповідний момент матиме ефективний вплив

Отже, першою умовою розвитку творчості у дітей старшого дошкільного віку є моделювання оточуючого середовища, яке буде випереджати розвиток. Дитину бажано оточити такими предметами, які будуть активізувати творчий процес і спонукати її до дій з виявленням творчості.

Друга умова успішного розвитку творчості полягає в наданні дитині свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, в тривалості занять однією справою. Тоді бажання дитини, її інтерес, емоційний підйом будуть надійною гарантією того, що вже більше напруження розуму не призведе до перевтоми, піде дитині на користь.

Дитина повинна мати самостійний вибір напрямів творчих дій. Вона визначається яким видом діяльності хоче в даний момент часу займатися. Якщо діяльність захоплює дитину, то інтелектуальна напруга не буде причиною розвитку перевтоми. Навпаки, все це піде на користь дитині.

Третя умова розвитку здатності до творчості впливає з самого характеру творчого процесу, який вимагає максимального напруження сил. Справа в тому, що здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше у своїй діяльності людина добирається до "стелі" своїх можливостей і поступово піднімає цю "планку" все вище і вище.

Процес пізнання світу в цей час йде дуже інтенсивно, але скористатися досвідом дорослих дитина ще не може, так як пояснити малюку де-які речі щескладно. Тому в цей період дитина змушена більше, ніж будь-коли, займатися творчістю, вирішувати безліч абсолютно нових для неї завдань самостійно, без попереднього навчання.

Третя умова розвитку здатності до творчості полягає у збільшенні кількості поставлених перед дитиною завдань та їх поступове ускладнення. Якщо визначену спочатку межу розвитку творчих здібностей постійно підвищувати, то ця здатність буде вдосконалюватися та максимально успішно розвиватися. Вихованці дошкільного віку пізнають навколишній світ зовсім не так, як дорослі. Найчастіше вони не можуть використовувати досвід, пропонований дорослою людиною. Цю особливість дитячого організму слід використовувати по максимуму, дозволяючи малюку самостійно знаходити рішення для тих чи інших проблем, стимулюючи тим самим інтенсивний розвиток творчого мислення [4].

Четверта умова успішного розвитку здатності до творчості полягає у тому, дитина має виявляти максимальну самостійність у виконанні завдань творчого характеру. Не можна робити за дитину те, що вона сама здатна виконати, думати за неї, обирати варіанти творчого вирішення. Особливо, коли є усі можливості для самостійного отримання певного мисленнєвого висновку.

Відомо, що для творчості необхідна комфортна психологічна обстановка і наявність вільного часу. Тому пята умова успішного розвитку творчості засобами режисерських ігор – це тепла дружня атмосфера в сім'ї та дитячому колективі. Важливо постійно стимулювати дитину до творчості, проявляти співчуття до її невдач, терпляче ставитися навіть до дивних ідей, що зовсім неможливі у реальному житті. Потрібно під час гри повністю виключити некоректні по відношенню до дитини зауваження та осуд. Про важливість цього наголошував у своїх працях К.Д. Ушинський [5].

Формування здатності до творчості у дітей буде ефективним лише в тому випадку, якщо воно відбувається собою у вигляді цілеспрямованого процесу, в ході якого вирішуються педагогічні завдання, спрямовані на досягнення кінцевої мети. Формування здатності до творчості пов'язане з розвитком уяви дитини, тому саме уяву можна вважати одним зі складових творчих здібностей.

Уява формується в процесі творчої діяльності. Розвиток різних видів уяви є не стільки передумовою, скільки результатом розвитку різних видів творчої діяльності.

Уяві притаманна висока ступінь наочності і конкретності. Провідним механізмом творчої уяви, в якому метою виступає створення саме нового "предмета", служить процес привнесення будь-якої властивості предметів з іншої сфери.

Як показують дослідження Л. С. Виготського, уява дітей є біднішою, ніж у дорослої людини, що пояснюється недостатнім особистим досвідом. Автор робить висновок про необхідність "розширювати досвід дитини, якщо ми хочемо створити досить міцні основи для його творчої діяльності ..." [1].

Дитяча уява має образний характер, її функціонування – це особливого типу переробка образів, яка здійснюється через здатність розмежовувати властивості образу від інших його властивостей та переносити на інший образ [3].

Отже, ефективному розвитку здатності до творчості у дітей старшого дошкільного віку сприяють такі організаційно-педагогічні умови:

- створення обстановки, що випереджає розвиток дітей, необхідно, оточити дитину таким середовищем і такою системою відносин, які стимулювали б її творчу діяльність;
- надання дитині свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, в тривалості занять обраною справою, у виборі способів досягнення результату тощо.
- поступове збільшенні кількості поставлених перед дитиною завдань та їх покрокове ускладнення.
- максимальна самостійність у виконанні завдань творчого характеру.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що дошкільний вік, дає прекрасні можливості для розвитку здібностей до творчості. І від того, наскільки були використані ці можливості, багато в чому буде залежати творчий потенціал дорослої людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка [Текст] // Л.С. Выготский. Психология развития. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.
2. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років : Проект [Електронний ресурс] / Стратегічна дорадча група "Освіта" ; МОН України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
3. Психологічні науки : Збірник наукових праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Вип. 6 (30). – Ч. 1. – С. 267- 277.
4. Реан А. А. Психология и психодиагностика личности : теория, методы исследования, практикум / Артур Александрович Реан. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 255 с.
5. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т. 2. / К. Ушинський – К., 1983. – 359 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Е. Анісімова

УДК 372.46

Гурова І.Ю.

ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ МОВНИХ ПОНЯТЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті окреслено проблеми усвідомлення мовної термінології дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: мовні поняття, генезис, діти дошкільного віку.

The article outlines the problems of awareness of speech terminology of preschool children.

Key words: speech concepts, genesis, preschool children.

Проблема формування знань про мовні поняття в дітей старшого дошкільного віку належить до найбільш актуальних у сучасній лінгводидактиці й практиці роботи закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО). До неї зверталися такі вчені як А. Богуш, С. Дем'яненко, Л. Журова, С. Карпова, Ф. Сохін, О. Ушакова, А. Шахнарович та ін.

Дослідження вчених свідчать, що мовна термінологія в мовленні дітей з'являється досить рано, ще у трирічному віці. Але її усвідомлення відбувається тільки у процесі умовної мовно-теоретичної підготовки під час шкільного навчання, зокрема в букварний період. Відсутність осмисленої мовно-понятійної готовності дітей до школи, використання в ЗДО

мовної термінології без наповнення її відповідним понятійним змістом негативно проявляється вже на перших етапах навчання, що значно гальмує процес оволодіння грамотою дітьми шестирічного віку, свідоме визначення ними понять і їх практичне застосування.

Не помічаючи матеріальної оболонки мовного знака як чогось автономного, не сприймаючи мови як системи одиниць, системи знаків, що мають значення й форму, діти підсвідомо користуються рідною мовою, що як особливий світ для них не існує. Розуміння мовних одиниць дошкільниками є інтуїтивним, позасвідомим. Засвоєння дитиною мовних значень на рівні інтуїції (розуміння змісту інформації, яка сприймається) можливе завдяки тому, що нею відчуті, сприйняті, пережиті ті явища, зв'язки між ними, які відповідають позначеним одиницям мови [2].

Мовні поняття дитина засвоює у своєму житті двічі. Уперше, коли ненавмисно, мимовільно, на рівні житейського розуміння співвідносить почуті й вимовлені образи мовних знаків з дійсністю, з предметами, явищами, зв'язками й відношеннями між ними. У дитячому садку цей процес, пов'язаний із закономірним інтуїтивним установам дитиною зв'язку позамовної (реальної) й мовної дійсності, побудований на тренуванні пам'яті, вербального мислення, уяви. Удруге це відбувається у школі, коли розпочинається первинне системне усвідомлення й виникає осмислення: сприймання мовного значення як смислової ознаки мовного знака (одиниці), виділення граматичного значення як мовного феномена, як мовної дійсності, як метамови [3].

Для практичного, дотеретичного засвоєння поєднання мовних засобів дитина запам'ятовує орфоепічні та граматичні норми. Під час мимовільного запам'ятовування традиції вживання формується мовне чуття. За теорією Л.І. Божович, "чуття мови" виникає мимовільно як побічний продукт діяльності, спрямованої на оволодіння практикою мовленнєвого спілкування. Таке неусвідомлене неаналізоване емоційне, на рівні почуття, а не мислення узагальнення мовленнєвого досвіду дитини може бути використане для регулювання й контролю правильності мовлення як усного в дошкільному закладі, так і писемного в початковій школі [1; с. 27-60.]. Мовленнєвий досвід дитини охоплює: практичне володіння рідною мовою; емпіричне узагальнення спостережень над мовою, виконаних її носієм незалежно від спеціальних знань про мову, що відповідає "чуттю мови" [1; с. 33-44].

На основі "чуття мови", що складає основу для здійснення спеціальної когнітивно-рефлексивної мовної підготовки, в дошкільників формуються елементарні вміння аналізу мовних явищ; діти поступово підводяться до осмислення та усвідомлення мовних одиниць, до виділення їх істотних ознак. На такій базі дітей ознайомлюють із основами лінгвістичних знань. Мова як знакова система, якою дитина до цього часу користувалася практично, стає предметом аналізу, спостережень, порівняння, зіставлення, синтезу, класифікації, абстрагування, тобто різнобічного вивчення [3; с. 55]. Отже, коли мовлення стає для дітей предметом цілеспрямованого спостереження, вони завдяки лише власній інтуїтивній здатності виділяють у потоці мовлення мовні одиниці.

Погляди педагогів та методистів дають підстави стверджувати, що дітей старшого дошкільного віку необхідно вводити у світ доступних їм теоретичних понять, а не дбати лише про формування суто практичних умінь і навичок, що відповідають узагальненням емпіричного рівня. Робота над формуванням мовних понять має бути логічно продовжена на наступному рівні – під час шкільного навчання [6].

Оперування кількісними ознаками у визначенні речення пояснюється практикою дошкільної метамовної підготовки. На заняттях із розвитку мовлення діти вперше чують і сприймають термін "речення". Старші дошкільники складають різні синтаксичні одиниці за картинками, на тему тощо. Складність цих завдань у тому, що дітям пропонується побудувати мовну одиницю (скласти речення), структурних властивостей якої вони зовсім не знають. Вимогою скласти речення вихователь ставить перед дітьми сформульовані у стійкій формі одночасно два завдання "Що таке речення?" і "Скласти речення". Діти інтуїтивно розуміють, що для виконання поставленого перед ними завдання потрібно розглянути

запропоновану картинку, щоб сказати, що зображено на ній або розказати про головне в сюжеті. Правильна відповідь потребує усвідомлення першого й другого запитання. Таким чином, діти, не знаючи в чому сутність терміна "речення", починають відповідати й складати фразу. Дошкільники, відповідаючи на інтуїтивно усвідомлене запитання, здійснюють пошук відповіді на приховане запитання, так і не усвідомлюючи до кінця його значення. Вони здійснюють пошук варіанта відповіді шляхом підбору та називання фраз, різних словосполучень, невеликих розповідей з 2-3-х речень доти, поки знайдена ними форма відображає суть речення. Згода чи незгода вихователя з відповіддю є для дітей показником правильності вирішення цього завдання. Якщо вони отримували позитивну оцінку, схвалення дорослого, то даний випадок складання речення брався дошкільниками за ознаку речення. З цього моменту в дітей синтаксичні структури асоціюються не з правильною граматичною формою, яку відшукала дитина, а з формами та видами робіт за картинкою; за власним спостереженням; з відповідями на заняттях у випадку, коли вони були визнані правильними [4].

Отже, на підготовчому етапі робота спрямовується на практичне засвоєння речення; в дітей формується певне сприйняття поняття речення. У старших дошкільників упродовж попередньої роботи над реченням (до шести років) виявлена тенденція при вирішенні цього граматичного завдання – урахувати формальні чи смислові або тільки кількісні ознаки. Така система роботи веде до вузько лінгвістичної, практичної спрямованості у формуванні мовних умінь і навичок, перетворюється в самоціль без урахування того, що мовою дитина вже володіє практично, так само, як практично вже володіє спонтанним неусвідомленим аналізом (у психолінгвістиці названим вичленуванням) психолінгвістичних одиниць у потоці мовлення (звуком, словом, реченням), хоча такі одиниці не завжди збігаються із лінгвістичними. Така лінгвістично некоректна робота не забезпечує пропедевтики мовних понять у плані довільності, усвідомленості, навмисності, не сприяє переведенню мовлення на більш якісний рівень його розвитку. При односторонній роботі поняття залишаються неусвідомленими [5].

Практичне оволодіння тематичними, логічними, лексико-граматичними розрядами слів допомагає дітям під час подальшого навчання їх у школі на елементарному рівні розпізнавати лексичні одиниці за сприйнятими в дитячому садку зразками діти, спираючись на власний емпіричний розумовий досвід, на цій основі безпомилково можуть ототожнювати лінгвістичний термін з відповідними мовними фактами, а згодом усвідомлювати, про які лексичні явища йдеться.

Дитина оволодіває словом несвідомо й не може зробити визначення слова, але виділяє його з потоку мовлення. Діти 5-6-ти років володіють системою життєвих понять, які виникають на основі їхнього практичного досвіду. Наукові поняття формуються в процесі навчання, починаються з логічного формулювання й вже потім наповнюються конкретним практичним змістом [7].

Такий стан проблеми, що виявлено у процесі аналізу наявних підходів у лінгвометодичній науці, а також у сучасній практиці розвитку мовлення дітей дошкільного віку, пояснюють низкою факторів, зокрема:

- недостатнім розрізненням у методичній науці психологічних механізмів розвитку усного мовлення дітей й оволодіння ними метамовою, а відтак упусканням завдань, змісту й методів навчання говоріння рідною мовою й роботи над мовними поняттями;
- відсутністю програмових завдань щодо формування усвідомлених знань про мовні поняття у процесі загальної мовної підготовки дітей впродовж дошкільного віку;
- відсутністю розроблених методик пропедевтики мовних понять; некоректним поведінням у ЗДО з мовною термінологією, робота з якою проводиться вихователями інтуїтивним шляхом без урахування суті явища.

Отже, спеціальна мовна підготовка має бути пов'язана з усвідомленням дітьми знакової системи мови, з розумінням мовних одиниць, із умінням здійснювати аналіз мовних явищ на рівні виділення суттєвих ознак; із початковою цілеспрямованою рефлексією дитини

над мовленням, тобто з усвідомленням і контролем над його утворенням; із початковим розвитком свідомо контрольованого мовлення тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1968. 464 с.
2. Дем'яненко С.Д. Лінгвометодичні підходи до мовнопонятійної роботи в дошкільній освіті / Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ: ІЗМН СДПУ, 2006. Вип. 29. С. 129 – 133.
3. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. К.: НМЦВО, 2003. 300 с.
4. Мироненко О.В. Реалізація граматичних норм майбутніми вчителями початкової школи у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням // Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 листопада 2020, м. Херсон); Херс. держ. ун-т. – Херсон: ХДУ, 2020. – С. 326-331.
5. Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови // Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho studia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. – Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka škola Danubius. – 2016. – 28-29 oktobra. – С. 56-58.
6. Полєвікова О.Б. Аналіз методичних підходів до мовної освіти дітей у контексті словоцентризму. Педагогічні науки. Херсон, 2017. Вип. 75. С. 141-146.
7. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільця [Текст] / О.Б. Полєвікова, Ж.І.Шурда // The 12th International conference "Science and society" (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P. 77-87.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Мироненко

УДК: 372. 134

Єленич Т.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано психолого-педагогічні основи застосування сучасних освітніх засобів у процесі розвитку мовлення дітей раннього віку.

Ключові слова: психолого-педагогічні основи, розвиток мовлення дітей раннього віку, сучасні освітні засоби.

The article substantiates the psychological and pedagogical foundations of the use of modern educational tools in the process of speech development of young children.

Key words: psychological and pedagogical bases, speech development of young children, modern educational means.

Активізація дидактичного процесу багато в чому залежить від доречного використання освітніх засобів. У цьому переконують праці таких учених як Ю. Бабанський, Л. Занков, М. Махмутов, Н. Талізін та ін.

Важливе значення мають засоби наочності в ранньому віці [4]. Нині в переддошкільних групах є змога використовувати такі засоби як су-джок, фланелеграф, бізборд, килимок-трансформер, фетрова книжка тощо [2; 3].

Досліджуючи вплив сучасних освітніх засобів на розвиток мовлення дітей раннього віку, ми прагнули з'ясувати психолого-педагогічні основи їх застосування.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що поняття "наочність" має філософське і педагогічне походження. У філософії під наочністю розуміють властивості відображення дійсності в формі почуттєво-конкретних образів. У педагогіці наочність визначають як один із дидактичних принципів навчання. До неї відносять різні наочні посібники (засоби).

Принцип наочності вважається одним із найстаріших і найважливіших принципів дидактики. Ще в середині XVII сторіччя його обґрунтував і розкрив великий слов'янський педагог Ян Амос Коменський. У сучасній дидактиці принцип наочності розглядається у світлі діалектичного положення про єдність конкретного і абстрактного. Це означає, що в навчанні варто, дотримуючись логіки процесу засвоєння знань, на кожному відрізку пізнавальної діяльності знайти його вихідний початок у фактах і спостереженнях одиничного чи в аксіомах, поняттях і закономірностях, і визначити закономірний перехід від сприйняття одиничного, конкретного до загального, абстрактного і, навпаки, від загального, абстрактного до одиничного, конкретного. Засоби наочності дають змогу здійснювати пізнавальні дії і прийоми учіння на шляху дітей від пізнання до знання, і тим самим сприяють реалізації принципу наочності в навчанні.

Творці теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперін і Н. Талізін вважають, що в кожній дії людини є орієнтувальна, виконавча і контрольна частини, і підкреслюють, що дії завжди відбуваються на тому чи іншому рівні [5, с. 58-61].

Ступінь (рівень) опанування дією суб'єктом характеризують формою дії. У процесі навчання діти оволодівають новими знаннями, уміннями і навичками завдяки трьом формам пізнавальних дій:

матеріальна форма дії – об'єкт дії подається дітям у вигляді реальних предметів. Крім того, виділяється додатково близька до матеріальної матеріалізована форма дії, за якої об'єкти дії подаються у вигляді моделей, схем, креслень. У результаті перетворення матеріальної чи матеріалізованої дії виникає перцептивна форма дії – це теоретичні дії, які утворюють уміння бачити, чути (сприйняття, спостереження, уява, уявлення);

зовнішньомовна форма дії – об'єкт подається в формі зовнішньої мови – усної чи письмової;

розумова форма дії – здійснюється "про себе" і її структурними елементами вважаються мислительні і мнемічні дії (аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, класифікація, запам'ятовування, відтворення тощо).

П. Гальперін виділив п'ять етапів, у процесі яких може формуватися повноцінна дія [1]:

1. попереднє ознайомлення з дією і умовами її виконання, створення позитивної мотивації уміння;
2. етап створення орієнтовної основи дії (ООД), який є визначальним у дії. П.Я. Гальперін наголошує, що ООД є системою вказівок на те, як виконувати нову дію, а не є самою дією. Самої дії в учня ще немає, він взагалі не проводив її, а без виконання дії їй не можна навчитися;
3. формування дії в матеріальному (матеріалізованому) вигляді з розгортанням всіх операцій, які входять до неї;
4. формування дії в зовнішній мові "про себе", скорочення і автоматизація дії;
5. формування дії у внутрішній мові.

Спираючись на цю концепцію, можна зробити деякі теоретичні і практичні висновки стосовно застосування наочності в навчанні.

Усі названі форми навчальних дій мають своє конкретне значення і застосовуються в процесі навчання в різних поєднаннях. Надання переваги тій чи іншій формі дії приводить до однорідності освітнього процесу і приносить замість користі тільки шкоду. Отож лише уміле поєднання наочних, мовних (абстрактно-логічних) і практичних методів і прийомів навчання дасть змогу дітям із різним типом сприйняття, пам'яті і мислення активно засвоювати навчальний матеріал. Навчальне пізнання (засвоєння знань) починається від об'єкта пізнання, що знаходиться поза мозком людини і сприймається органами чуттів. Об'єктом і предметом навчального пізнання є навчальний матеріал або якісь його частини.

Результатом відчуття і сприйняття є образи і уявлення (слідовий образ відчуття чи сприйняття, які раніше мали місце), що формуються в процесі практичної діяльності і на основі вже наявних уявлень. В образі відображаються особливо добре ті матеріали, які потрібні для досягнення мети діяльності. Уявлення, узагальнюючись словом, формує поняття, тобто психічне явище, властиве тільки людині як елемент мислення, відображення суттєвого в об'єкті пізнання. Таким чином, уявлення – це форма абстрактного мислення, покликана відображати предмети і явища дійсності через їх суттєві ознаки, зв'язки і відношення. Поняття закріплюється словами або знаками (символами). Серед деяких психологів існує думка, що поняття відображають дійсність точніше, ніж відчуття і сприйняття. Воно допомагає пізнати систему явищ і структуру кожного з них. На основі системи понять утворюється знання.

Для освітнього процесу важливе значення мають уявлення, тобто образи предметів чи явищ, які в даний час на органи чуттів не впливають, але впливали раніше. За своїм психологічним походженням вони являють собою вторинні образи предметів чи явищ. Дослідження показують, що найбільш характерною особливістю уявлень є їх узагальненість – у пам'яті зберігаються найбільш типові для даного предмета ознаки.

Будь-який наочний посібник можна розглядати як носій заздалегідь закріпленої в ньому семантичної інформації. Під час цілеспрямованого використання наочного посібника відбувається модульований вплив середовища на свідомість людини, яка сприйняла інформацію, закладену в цьому наочному посібнику. Такий вплив відбувається на основі сигналів – матеріальних носіїв впливу на органи чуттів.

Людина здійснює зв'язки з зовнішнім світом, приймаючи і видаючи інформацію. Приймання інформації обумовлюється модулюванням зовнішнього впливу на рецептори. Комбінації цих подразників перетворюються в сенсорній ділянці нервової системи. При цьому, по-перше, різко скорочується потік інформації. По-друге, доцільно об'єднуються різні комбінації подразників у класи однакового призначення.

У скороченому вигляді потік інформації надходить до свідомості, де встановлюються взаємозв'язки і визначається доцільна реакція системи, яка спрямовується для реалізації в моторну ділянку. В цій ділянці команда розділяється і може перетворюватись в цілу систему відповідних рухів. Крім того, залишаються неусвідомлені зв'язки між сенсорною і моторною ділянками (природжені шляхи – передані інстинктами, і шляхи, одержані в результаті навчання і тренування). Тобто у свідомості людини відбувається замкнутий процес обробки інформації: сенсорна ділянка – свідомість, моторна ділянка – неусвідомлені шляхи, які з'єднують моторну і сенсорну ділянку в середині організму, – знову сенсорна ділянка і т.д.

Поділ на сенсорну й моторну ділянки умовний, тому що в живих організмів вони об'єднані між собою і являють спільне так зване сенсомоторне поле, за допомогою якого здійснюється сприйняття і передавання інформації (у вигляді руху) назовні. Умовний поділ сенсорного і моторного полів організму використовується для виділення специфіки інформаційних потоків. На цій основі стає можливим абстрактно розглянути виконання п'яти основних функцій по переробці інформації людиною:

функція 1 – сприйняття в чистому вигляді носить абстрактний характер. Інформація надходить з навколишнього світу, згортається в сенсорній ділянці і зосереджується в свідомості (накопичення);

функція 2 – дія в чистому вигляді також носить абстрактний характер. Інформація на основі раніше запам'ятованого впливає через моторну ділянку і ефектори на зовнішній світ;

функція 3 – неусвідомлена реакція – замикається внутрішній ланцюг, минаючи свідомість;

функція 4 – усвідомлена реакція – інформація зовнішнього світу проникає через сенсорну ділянку в свідомість, порівнюється з мотивами й метою, потім через моторну ділянку впливає на зовнішній світ;

функція 5 – рефлексія.

Інформація циркулює в замкнутому середовищі: сенсорна ділянка – свідомість, моторна ділянка – неусвідомлені зв'язки – сенсорна ділянка і т.д. Під час рефлексії зміна потоку інформації визначається тільки її перетвореннями свідомістю людини і залежить від її правильних і неправильних асоціацій. Ця функція обробки інформації людиною здається їй винятковою і для неї самої вона незрівнянна з будь-якими іншими хвилюваннями. Свідомість оброблює інформацію і утворює з неї нову, яка, пройшовши знову в сенсорну ділянку заміщує стару інформацію і знову надходить в свідомість. Такий процес може відбуватись багаторазово, кожного разу накладаючись на попередній цикл. Із кожним циклом обробки інформації результати все більше віддаляються від зовнішнього світу. Достовірність цих результатів має потребу в об'єктивній перевірці шляхом опори (через моторну ділянку) безпосередньо на зовнішній світ, одержанням по сенсорному каналу підтвердження про правильність досягнутих результатів.

Це дає змогу виділити такі ступені в навчальному пізнанні:

а) сприйняття об'єктів з метою формування почуттєвих конкретних образів (з елементами абстракції);

б) поступовий перехід від конкретного до абстрактного шляхом аналізу і узагальнення;

в) утворення понять, де відображаються суттєві властивості і зв'язки об'єктів;

г) перехід від абстрактного до конкретного (понятійно-конкретного шляхом синтезу результатів попередніх етапів пізнання;

д) застосування конкретного в практичній діяльності.

Таким чином, освітній процес являє собою своєрідну взаємодію педагога і дитини, під час якої відбувається активна мислительна діяльність з обох сторін. У цій взаємодії постійно змінюються психічні властивості учасників освітнього процесу: педагог оволодіває методикою викладання навчального матеріалу, а діти краще його засвоюють.

Здійснення освітнього процесу передбачає залучення засобів наочності у всі канали передачі навчальної інформації (прямі і зворотні, зовнішні і внутрішні). Тому функції наочності в навчанні є дуже широкими: забезпечення адекватного відображення дійсності; доповнення пояснень педагога, роблячи його більш образним; підвищення інтенсивності подання навчальної інформації, роблячи її більш доступною; створення основи почуттєвого сприйняття і опори пізнання; бути засобом керування процесом навчання і активізації мислительної діяльності дітей; спрямування самостійної роботи дітей, враховуючи їх індивідуальний стиль роботи; бути самостійним джерелом одержання навчальної інформації; бути засобом здійснення контролю і самоконтролю за результатами навчальної діяльності; підвищення доступності навчання; гарантувати наочність навчання; збуджувати емоції і викликати інтерес дітей до навчання.

У реальному освітньому процесі засоби наочності взаємодіють із різними методами і прийомами навчання. Характер цих взаємодій впливає на ефективність освітнього процесу. На жаль, як свідчить практика, традиційні методи навчання не завжди гарантують постійний зовнішній прямий зв'язок, тобто навчальна інформація, подана вихователем, не завжди засвоюється дитиною.

З цього можна зробити висновок, що функції засобів наочності дуже різноманітні, а їх оптимальне застосування сприяє вирішенню багатьох дидактичних завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальперин П.Я. Основне результаты исследований по проблеме "Формирование умственных действий и понятий" / П.Я. Гальперин // – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1965. – 72 с.
2. Полєвікова О.Б., Береснева А.І. Використання методу суджок в освітніх ситуаціях з дітьми раннього віку // The 5th International scientific and practical conference "Dynamics of the development of world science" (January 22-24, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. – P. 835-841.
3. Полєвікова О.Б., Макарова А.П. Бізіборд як ефективний засіб саморозвитку дітей раннього віку / О.Б. Полєвікова, А.П. Макарова // The 2nd International scientific and practical conference "Innovative development of science and education" (April 26-28, 2020) ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. – P. 352-356.
4. Полєвікова О.Б., Макарова А.П. Організація розвивального середовища в ранньому дитинстві / О.Б. Полєвікова, А.П. Макарова // The 1st International scientific and practical conference —Modern science: problems and innovations (April 5-7, 2020) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2020. – P. 421-426.
5. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников.- М.: Просвещение, 1988. – 175 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Б. Полєвікова**

УДК811.111'06

Єфімчук М.А.

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У даній статті розглядаються проблеми викладання іноземної мови та деякі методи формування комунікативної компетентності учнів у використанні комунікативної технології на уроках англійської мови.

Ключові слова: комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, спілкування, іноземні мови, викладання іноземних мов, міжкультурне спілкування.

This article discusses the problems of teaching a foreign language and some methods of forming students' communicative competence in the use of communication technology in English lessons.

Key words: communicative competence, formation of communicative competence, communication, foreign languages, teaching of foreign languages, intercultural communication.

Комунікативний підхід є повним та оптимальним впорядкуванням взаємозв'язку між компонентами змісту навчання. Когнітивний підхід до навчання є універсальний обліковий процес знань та індивідуальні психофізичні властивості, що характеризують когнітивний стиль кожного учня.

Предметна компетентність визначається як "засвоений студентами досвід конкретної діяльності для певного предмету у навчальному процесі, пов'язаний із набуттям нових знань, його перетворенням та застосуванням", а комунікативна компетентність інтерпретується як "здатність людини подати заявку в специфічні знання мови спілкування, методи взаємодії з оточуючими та далекими люди та події, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями " [2, 2 с.]

Головною та провідною метою викладання іноземних мов у загальноосвітній школі є комунікативна мета, що визначає весь навчальний процес. Розвиток діалогічного мовлення

іноземною мовою, що вивчається, є однією з найгостріших проблем сучасної педагогічної науки. Це підтверджується рядом досліджень, статей, посібників, які з'явилися нещодавно. І, тим не менше, ця проблема вимагає подальшого методологічного вирішення, оскільки сучасні вимоги до діалогічного мовлення – навчати студентів розмовляти іноземною мовою. Ця ситуація вимагає нового пошуку для більш раціональної методології навчання діалогічного мовлення, в якому бажані практичні результати були б досягнуті найкоротшим можливим шляхом із мінімальними витратами часу та зусиль, а сам процес навчання був би здійсненим, цікавим та захоплюючим для студентів. Незважаючи на те, що діалогічне мовлення складніше монологічного з точки зору інтенсивності уваги, і з точки зору погляду на різноманітність та якість використовуваних мовних зразків. [1, 4 с.]

Говорячи про завдання викладання діалогу, так і повинно бути зазначено, що методика навчання діалогічного мовлення має нещодавно з'явився як самостійний аспект викладання усної мови мовлення. У цій галузі ще є багато питань, які потребують теоретичних та експериментальних досліджень. До них належать:

- співвідношення діалогічного та монологічного мовлення;
- принципи та прийоми створення комунікативного середовища на уроці;
- особливості мовлення, сприйняття в процесі діалогу;
- підбір ситуацій, що лежать в основі навчального діалогу на різних етапах навчання;
- підбір матеріалу для викладання діалогу.

Кожен з двох форм усного мовлення – діалог і монолог – має свої власні мовні особливості, тому необхідний диференційований підхід, щоб навчитися кожному з них. Діалог – це форма мовлення, в якій відбувається прямий обмін висловлюваннями між двома або більше осіб. В основі будь-якого діалогу лежать різні заяви, поєднання яких становить його суть. [5, 24 с.]

У монологі розмова в основному відбувається особисто. За умови, що доповідачі мають можливість бачити один одного, спілкування стає простішим, оскільки існує багато паралінгвістичних засобів, що використовуються для передачі значущого і зрозумілого повідомлення, наприклад, фізичних рухів, жестів або міміки (Carter & Nunan 2001). Використання виразних засобів також є частиною особливостей мовлення. Розмова як така вимагає не лише правильного використання фонем окремо, але й їхнього з'єднання в реальну, швидку промову. Це включає асиміляцію, елізію, зв'язування та використання слабких форм. [8, 65 с.]

Враховуючи викладання мови, дуже рідко можна мати справу лише з однією мовною навичкою, оскільки ці чотири навички інтегровані. Навчання мовам повинно це також відображати, а також інтегрувати всі мовні навички в навчальний процес, щоб бути максимально ефективним. Більше того, існує тенденція розглядати розмову як засіб спілкування, а не як мовну навичку. Розмовляти як таке в середньому класі дуже часто обмежують для перевірки розуміння. Таким чином, діяльність, яка могла б розвинути мислення та покращити практичне використання мови в комунікативних ситуаціях, майже повністю опущена. Незважаючи на те, що вивчаючи іноземних мов розмову вважають найважливішою навичкою, яку потрібно опанувати, а також найскладнішою для вивчення [6, 14 с.].

Коли справа стосується використання конкретних видів діяльності для розвитку мовлення іноземною мовою, для вчителів важливо визначити, чи відповідають методики критеріям успішної діяльності. Ур (1996) визначає їх як високу участь, адекватний рівень мови, багато розмов та високу мотивацію серед учасників. Більше того, важливо встановити основні цілі діяльності. Як заявляють Браун (2004) та Ковачикова та Гайдачова-Весела (2016), використання підходів, прийомів та заходів для виступу повинно базуватися на чіткому плануванні поля фокусу – на контролі за діяльністю, чи спрямована вона на розмовляти індивідуально, парами або групами, і якщо увага приділяється практиці точності, вільності або інших особливостей мовлення іноземною мовою.

Слід зазначити, що мовлення як складова мовленнєва діяльність, займає провідне місце в процесі розвитку комунікативних навичок. [9, 214 с.]

Отже, широкий методичний аналіз майстерності визначає процес розвитку комунікативної компетентності, інтерактивну здатність застосовуваних методів навчання. Набір уроків в інтерактивній студентській групі створює середовище для реального спілкування, яке збагачує комунікативний досвід учнів та демонструє особливості комунікативної поведінки, які є актуальні та корисні для своєї майбутньої професії.

Тож ми можемо однозначно дійти висновку, що випускник з майстерною комунікативною компетенцією досягне більше цілей у своїй майбутній професії. Розробка компетентності, яка розглядається в середній школі студентів прагне отримати їх адекватно готовими до робочого місця.

Більше того, інтерактивне середовище відповідає віковій психологічній особливості учнів. Немає сумнівів, що уроки у звичній формі є трохи нудними для творців 18-ти років. [7, 19 с.]

Далі наведені завдання уроків в рамках однієї теми.

1. Виконувати мовні та комунікативні засоби, необхідні для дослідження невідомих областей.
2. Практикувати використання мови та спілкування на рівні підготовленого мовлення.
3. Формувати комунікативні навички в процесі панельної роботи обговорення.

Матеріал для вивчення та дослідження: автентичні тексти на тему країнознавство, словники, енциклопедії, відповідно тематичні сайти.

Інтерактивне заняття проходить наступні етапи вивчення:

1. Мотивація.
2. Організація роботи з інформацією.
3. Проміжний контроль і корекція.
4. Презентація.
5. Рефлексія.

Етап мотивації – це етап, повністю контрольована вчителем. На цьому етапі завдання вчителя – зацікавити студентів та мотивувати їх до вивчення етнографії матеріалу через демонстрацію уваги до своїх досвід та думка. Одне з інтерактивних викладок, деякі прийоми, можуть бути стимулюванням висловлювання власної думки учнів.

На етапі організації вчитель стежить за учнями, працюють частково. Інтерактивні прийоми навчання цього етапу може бути:

- прийняття рішень (вибір теми дослідження);
- пошук інформації для вивчення та розслідування (друковані та електронні ресурси);
- відновлення різномірної інформації (об'єднання інформації в єдиний текст);
- робота над презентацією комунікативних навичок (говорити граматично та фонетично правильно). [3, 118 с.]

На наступному етапі проміжного контролю і виправлення вчитель перевіряє підготовлені висловлювання спільно зі студентами. Цей етап також частково контролюється вчителем. Інтерактивні методи цього етапом є:

- розширення інформації (додавання сучасні / історичні факти про об'єкт дослідження);
- задавання питань / відповідь на запитання (практикуючи навички розуміння та відповіді на поставлені запитання аудиторія);
- пошук взаємозв'язків між об'єктами (здатність проводити операції синтезу, аналізу та порівняння);
- прийняття рішення (можливість вибрати оптимальний напрямок від декількох запропонованих варіантів). [4, 116 с.]

На етапі презентації студенти виконують свої підготовлені звіти. Цей процес можна розділити на два рівні: презентація підготовленого виступу та непідготовленого виступу. Серед прийомів підготовленого мовного рівня може бути наступне:

- планування (незалежні планові заяви);

- анкета (збір інформації про ціль об'єкту у формі анкет, співбесід);
- складання рейтингу (порівняльний аналіз);
- усне оповідання (підготовлені висловлювання).

Прийомами невідповідного рівня мовлення є:

- задавати питання та давати відповіді;
- дискусія (обговорення отриманої інформації);
- дебати (обміни);
- панельні дискусії.

Етап рефлексивного аналізу передбачає обговорення наведені результати. Усі учасники (викладач та студенти) підбивають результати досліджень студентів, а також комунікативні здібності. Цей етап чітко вказує на рівень розвитку компетентності у навчанні. [10, 72 с.]

Слід підкреслити, у цій галузі наше дослідження доводить ефективність комунікативної майстерності у компетентності, що розвивається з позиції безпосередньої міжособистісної взаємодія.

Подальші дослідження слід провести для дослідження непродуктивних комунікативних навичок (навички читання та аудіювання) у використанні інтерактивних прийомів навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової освіти / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
2. Нова українська школа: основи стандарту освіти / Ред. кол.: Лілія Гриневич, Віктор Бриндза, Ніна Дементівська, Роман Шиян (координатор проекту) та ін. Львів, 2016. 64 с.
3. Пасов Є. І. Комунікативний метод іноземного мовлення викладання / Є. І. Пасов. – 2-е видання. Кор., М., 1991. – 223 с.
4. Гальскова Н. Д. Теорія і практика зарубіжного викладання мов. Начальна школа: метод. Настанова / Н. Д. Гальскова, З. Н. Нікітенко. – М.: Епік-прес, 2004. – 240 с.
5. Старкова Д. А. Групова проектна діяльність як засіб розвитку управлінських методологічних навичок майбутній вчитель іноземної мови. / Д. А. Старкова // канд. пед. наук. – Єкатеринбург, 2009. – 228 с.
6. Harmer J. The practice of English Language Teaching / J. Harmer. – Longman, 2003. – 371 p.
7. Littlewood W., Teaching oral communication: A methodological framework. / W. Littlewood. – Oxford: Blackwell, 1992. – 112 p.
8. Scrivener J. Learning Teaching. / J. Scrivener. – Macmillan, 2013. – 418 p.
9. Brown H. D. Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy / H. D. Brown. – Longman, 2001. – 480 p.
10. Lerner I. Y. Didactic basis of teaching methods / I. Y. Lerner. – М.: Pedagogika, 1981. – 186 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Валусва

ДИФЕРЕНЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАТРИМКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається поняття затримки психічного розвитку дитини-дошкільника, як слабо вираженої аномалії. Охарактеризовано специфічні особливості дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: психічний розвиток, психічні процеси, затримка психічного розвитку дитини дошкільного віку.

The article considers the concept of a preschool child's retardation of mental development as a mild anomaly. The specific features of preschool children' retardation of mental development are characterized.

Key words: mental development, mental processes, preschool child's retardation of mental development.

Затримка психічного розвитку у дітей є найбільш поширеною слабо вираженою аномалією розвитку. Вона може зустрічатися і як самостійний вид дизонтогенезу, і бути складовою частиною інших порушень розвитку.

Діти із затримкою психічного розвитку – це дуже неоднорідна група дітей. Причини і механізми виникнення відставання у психічному розвитку та формуванні особистості у кожної конкретної дитини можуть бути різними. Як зазначає Обухівська А.Г., діти із затримкою психічного розвитку розчиняються в інших категоріях дітей залежно від провідного чинника, який ускладнює розвиток і навчання дитини [3, с.23]. Даний факт доводить необхідність диференційної психодіагностики даного порушення розвитку. Своєчасна діагностика є запорукою успішності корекції. Сензитивним для корекції затримок психічного розвитку є ранній і дошкільний вік. Однак дуже часто проблема діагностики даної аномалії розвитку виникає в молодшому шкільному віці у зв'язку із неуспішністю дитини у навчанні, яка може бути обумовлена різноманітними причинами, серед яких є і затримка психічного розвитку. Складним є відмежування затримок психічного розвитку від розумової відсталості, легка форма якої має подібні із затримками психічного розвитку ознаки.

На відміну від олігофренії, де психічний, і в першу чергу інтелектуальний, розвиток має виражений і невідворотний характер, при затримці психічного розвитку мова іде про уповільнення темпу психічного розвитку. Також при затримках психічного розвитку частіше переважають не інтелектуального дизонтогенезу, а емоційного. Особливістю затримки психічного розвитку є якісно інша структура інтелектуальної недостатності у порівнянні із розумовою відсталістю. Психічний розвиток відрізняється нерівномірністю порушень різних психічних функцій, при цьому операції мислення можуть бути більш збереженими у порівнянні з іншими психічними функціями.

На відміну від олігофренії, у дітей із затримкою психічного розвитку відсутня інертність психічних процесів, вони здатні не тільки приймати й використовувати допомогу, але і переносити засвоєні навички розумової діяльності в інші ситуації. За допомогою дорослого вони можуть виконувати інтелектуальні завдання на близькому до норми рівні. Саме цим діти із затримкою психічного розвитку якісно відрізняються від дітей із розумовою відсталістю.

Особливістю психічного розвитку дітей із затриманим розвитком в дошкільному віці є недостатність у них процесів сприймання, пам'яті, уваги. У зв'язку із недостатньою інтегральною діяльністю мозку діти із затримкою психічного розвитку мають складності у впізнаванні незвично представлених предметів та зображень, їм важко поєднати окремі деталі малюнка у єдиний образ. Саме ці специфічні порушення визначають обмеженість і фрагментарність уявлень про навколишній світ у дітей із затримками психічного розвитку.

Недостатність інтегративної діяльності мозку при затримках психічного розвитку проявляється у сенсомоторних порушеннях, що помітно у малюнках дітей. У дітей із затримкою психічного розвитку існують проблеми в утворенні зв'язків між окремими перцептивними і руховими функціями. Однією з характерних особливостей дітей із затримками психічного розвитку є відставання у формуванні в них просторових уявлень, недостатнє орієнтування у частинах власного тіла. У дошкільному віці у них частіше, ніж у дітей, що нормально розвиваються, спостерігається перехресна чи невиражена латеральність [1]. Також характерною ознакою дітей із затримкою психічного розвитку є недостатність у них дрібної моторики.

При затримках психічного розвитку часто спостерігається відставання у розвитку мовлення, також стійкі фонетико-фонематичні порушення, розлади артикуляції.

Характерною особливістю дітей із затримками психічного розвитку є виражене порушення у більшості з них функції активної уваги. Для таких дітей властивою є недостатня концентрація на суттєвих ознаках. При відсутності корекційних занять дана ознака може спричинити відставання у розвитку мислительних операцій. Порушення уваги особливо виражені при руховій розгальмованості, підвищеній афективній збудливості.

Для багатьох дітей із затримкою психічного розвитку властива своєрідна структура пам'яті. Іноді це проявляється у значній продуктивності мимовільного запам'ятовування. Затримання розвитку довільної пам'яті пов'язано із слабкістю регуляції довільної діяльності, недостатньою цілеспрямованістю, несформованістю функцій самоконтролю. Недостатня сформованість саморегуляції обумовлює характерні порушення і поведінки у даної категорії дітей. Особливо це стає помітним з початком систематичного навчання в школі.

Як було вже зауважено, категорія дітей із затримками психічного розвитку є неоднорідною. В одних на перший план виступає уповільнення становлення емоційно-особистісних характеристик та довільної регуляції поведінки. Це діти з різними формами інфантилізму. При затримках психічного розвитку церебрального генезу спостерігається зниження інтелектуальної продуктивності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст: советы родителям и педагогам) / Е.М. Мастюкова. – М.: Владос, 1997. – 304 с.
2. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: Навч.-метод. посібник / О.Б. Нагорна. – Рівне, 2016. – 141 с.
3. Обухівська А.Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, Т.В. Жук. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2012. – 128 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Казаннікова

УДК 37.015.31:7- 053.5:374

Зеленська Д.В.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ АРТИСТИЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

У статті розглядаються особливості формування артистизму в учнів початкової школи у позакласній роботі, що проявляються у різних типах форм та методах

Ключові слова: артистизм, форма, метод, молодші школярі, позакласна робота.

The article considers the peculiarities of the formation of artistry in primary school students in extracurricular activities, which are manifested in different types of forms and methods.

Key words: artistry, form, method, junior schoolchildren, extracurricular activities.

Зміст освітнього процесу складають властивості всебічно розвиненої особистості. Формування артистизму молодших школярів у позакласній роботі є одним із компонентів цілісної системи виховання, в основі якої лежать різні форми і методи художньо-естетичного напрямку: музичні, художні, театральні-ігрові, хореографічні та ін.

Сучасність вимагає знаходження нових форм і методів естетичного, морального, гуманного виховання молодших школярів в процесі позакласної роботи., виникає *проблема* щодо відповідності між формою і змістом, тому що наповнення старих форм новим змістом призведе до гальмування виховного процесу.

Метод – це засіб практичної діяльності особистості, шлях досягнення нею поставленої мети.

Методи виховання поділяються на "методи різнобічного впливу на свідомість почуття й волю учнів з метою формування їхніх поглядів і переконань (бесіда, позитивний приклад та ін.), методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки (вправа, створення виховних ситуацій та ін.); методи регулювання, корекції, стимулювання позитивної поведінки й діяльності вихованців (змагання, заохочення та ін.)" [1, с. 206].

До основних методів позакласної художньо-естетичної освітньої роботи відносяться:

- інформаційні методи;
- наочні методи;
- практичні методи;
- методи стимулювання творчої діяльності;
- методи контролю за ефективністю художньо-естетичного виховання учнів.

Необхідною умовою успішної індивідуальної роботи з учнями є вивчення і знання учителем їхніх індивідуальних особливостей.

Методика індивідуального виховного впливу на учнів початкової школи залежить від індивідуальних здібностей учнів, їхнього темпераменту та емоційно-психологічного стану. У кожній конкретній ситуації учителю слід передбачати педагогічні дії, які б сприяли формуванню позитивних якостей у дітей і відповідно усуненню негативних.

Особливістю методики є те, що вчителі постійно шукають нові напрями, прийоми виховної роботи і передають свої знахідки наступним поколінням. Необхідною передумовою зростання педагогічної майстерності творчого вчителя є постійний обмін педагогічним досвідом з колегами, науковцями.

Форми організації виховання – це поняття, що "визначає зовнішнє виявлення процесу виховання. Форми організації виховання взаємопов'язані зі змістом виховання. Зміни у змісті виховання породжують зміни у формах організації виховання, і навпаки. Якщо зміст виховання вказує на те що є, то форми організації виховання – в якому вигляді це виявляється. Зміст формується, а форма наповнюється змістом, де провідна роль належить саме змісту" [2, с. 967].

Форма в практичній педагогічній діяльності відображає зовнішні ознаки явища і визначається як певна дія щодо організації освітнього процесу, в свою чергу *метод* визначає внутрішній зв'язок його елементів і характеризується спілкуванням між вчителем та учнями.

Ефективність форм організації виховання залежить від вправного використання методів, за допомогою яких буде досягнута поставлена мета.

Форми організації виховного процесу мають бути творчими, сучасними, оригінальними. Форми поділяються на індивідуальні, в яких на перший план виступає вміння учителя спілкуватися з учнями на суб'єкт-суб'єктному рівні; мікрогрупи, до складу якої входять учні, об'єднані виключно на добровільній основі, і критерієм такого об'єднання є їхня психологічна сумісність, інтерес до однієї проблеми; колективні (5 – 7 осіб, 25 – 40 осіб), спрямовані на спільне виконання вправ, завдань пісень та ін.; масові (межа необмежена) – це учні класу, декількох класів, різних шкіл, батьківська громадість тощо).

За структурою форми виховання мають відомі структурні компоненти: композицію, експозицію, зав'язку, кульмінацію і розв'язку.

В індивідуальній музичній, художній, театральній-ігровій, фольклорній і хореографічній діяльності учнів знайомлять із літературним матеріалом, діти вивчають звичаї і традиції рідного народу, розучують музично-ритмічні етюди, вивчають сольні та хорові твори, грають на музичних інструментах, малюють тощо.

Індивідуальні форми роботи тісно пов'язані із груповими.

До *групових форм* позакласної музично-освітньої діяльності учнів відносяться наступні види роботи: вокальна (хоровий спів), фольклорна (народний спів, хороводи, народні ігри, інсценізація пісень та ін.), хореографічна (народні і сучасні танці, танки, етюди тощо), театральна (театралізація-гра, опера-казка, інсценізація та ін.).

Масові форми поділяються на прості та комплексні масові форми, що відрізняються різноманітністю використаних засобів і методів (тематичні ранки і свята, вечорниці, КВК, art-flash mob, перформанс та ін.)

"Залежно від обраних методів виховного впливу форми організації виховання поділяють на:

- вербальні (збори, усні журнали, музичні салони та ін.);
- практичні (екскурсії, ігри, конкурси та ін.);
- наочні (виставки, кінолекторії, музеї, галереї, перегляд вистав та ін.)" [2, с. 967].

На думку Володимира Черкасова "належно організоване культурно-освітнє середовище викликатиме позитивні емоції та бажання впроваджувати ознайомлення з музичним мистецтвом. Воно є важливим компонентом музично-освітньої діяльності вчителів музики загальноосвітніх навчальних закладів. Таке культурно-освітнє середовище можна створити в процесі організування та проведення занять дитячої філармонії, лекцій-концертів, оглядів-конкурсів художньої самодіяльності, музичних свят та карнавалів, відвідування театрів ляльок, музичних, драматичних театрів і театрів опери та балету" [3, с. 207].

Діяльність молодших школярів у позакласній виховній роботі є різноманітною і багатогранною, отже кожен вчитель повинен чітко уявляти мету педагогічного впливу, відчувати технологію педагогічного процесу як цілісного явища, уміло включатися в нього, прогнозувати, вивчати і перевіряти одержані результати на різних етапах розвитку освітньої системи, систематично збагачувати свої знання про методи і форми виховного впливу.

Таким чином, особливістю формування артистизму в учнів початкової школи є музично-акторська, музично-драматургічна, музично-хореографічна й музично-режисерська освітня діяльність, що проявляється у різних типах форм. Опановуючи й активно застосовуючи на практиці методи і прийоми щодо формування артистичності дітей молодшого шкільного віку в перспективі дозволять вийти на більш високий рівень комунікативних

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горобець Т. Підготовка студентів-практикантів педагогічних коледжів відділення "Музичне виховання" до позакласної роботи у закладах загальної середньої освіти. // Педагогічна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.24 (1-2018). – Ч.2. / Тетяна Горобець, Василь Шкоба. – Кам'янець-Подільський, 2018. – 408 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Черкасов В. Теорія і методика музичної освіти: навч. посіб. /В. Черкасов. – К.:ВЦ "Академія", 2016. – 240 с.

Рекомендує до друку науковий керівник А.Л. Владимирова

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ТА МУЗИЧНО- ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

У статті розглядаються педагогічні умови естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор

Ключові слова: педагогічні умови, музичні та музично-дидактичні ігри, молодші школярі

The article considers the pedagogical conditions of aesthetic development of primary school students by means of musical and musical-didactic games.

Key words: pedagogical conditions, musical and musical-didactic games, junior schoolchildren

В початковій школі питання естетичного розвитку учнів засобами музичних та музично-дидактичних ігор знайшло відображення в чинних освітніх програмах, однак практична реалізація цього питання знаходиться ще не на показовому рівні.

Це зумовлено, на наш погляд, причинами, серед яких виділяється недостатня розробка практичних і науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо використання музичних та музично-дидактичних ігор із освітньою метою викладу матеріалу. Як правило, музичний ігровий та музично-дидактичний матеріал використовується епізодично, без детально розробленої методики його використання, часто самі ж учителі вважають музичну й музично-дидактичну ігрову діяльність як розважальну й не завжди важливою, тому не приділяють достатньо уваги на реалізацію цього процесу.

Успішність розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор визначається сукупністю взаємозв'язаних педагогічних умов, що забезпечують ефективне використання музично-ігрового матеріалу в початковій школі.

О. Савченко зазначає, що умова – це філософська категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає й існує; складає середовище, обстановку, в якій виникає, існує і розвивається певне явище або процес [2, с. 31].

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів та організаційних форм, що забезпечують успішне розв'язання поставлених завдань.

Вивчаючи та аналізуючи науково-педагогічну й музичну методичну літературу, ми прийшли до висновку, що розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор сприяють наступні *педагогічні умови*:

1. доступність і змістовність;
2. системний і цілеспрямований підхід до використання музичних та музично-дидактичних ігор;
3. особистісно-орієнтований підхід до кожного учня;
4. створення атмосфери діалогового музично-творчого спілкування;
5. використання різноманітних форм, методів і прийомів на уроках музичного мистецтва;
6. забезпечення науковою та музично-методичною літературою.

Згідно із визначеними педагогічними умовами нашого дослідження, музичний та музично-дидактичний матеріал, який ми плануємо використати в процесі освітньої роботи має бути *доступним і зрозумілим* учнями молодших класів, не перевантаженим зайвою інформацією і спрямованим на розвиток естетичного потенціалу молодших школярів. Це перша педагогічна умова.

Ефективність освітнього процесу значно зростає, якщо музично-ігровий і музично-дидактичний матеріал буде використовуватися *систематично й цілеспрямовано*. Систематичність забезпечується регулярним використанням музично-ігрового і музично-дидактичного матеріалу на уроках, у позакласній роботі, у різних життєвих ситуаціях.

Цілеспрямованість процесу естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор означає прагнення досягнення освітньої мети уроку музичного мистецтва, з урахуванням його специфіки. Музичний та музично-дидактичний матеріал, підготовлений до уроку, може використовуватися в процесі слухання музики, вокальної роботи, ритмічної та інструментальної діяльності, а також для ілюстрації та конкретизації основного музично-програмного матеріалу, актуалізації знань учнів, поповнення їхнього чуттєвого досвіду; зацікавленості школярів до нової теми, закріплення та поглиблення вивченого матеріалу, підвищення активності учнів; емоційній насиченості та особистісної значущості музичної гри для школяра; зв'язку навчання з життям.

Розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор спонукає вчителя зосереджувати увагу в освітньому процесі на індивідуальні здібності кожного учня. Це зумовлює застосування *особистісно-орієнтованого підходу до кожного учня* як важливої педагогічної умови нашого дослідження, що передбачає спрямування освітнього процесу на музичний розвиток особистості, формування виконавських умінь і навичок, активізацію творчого потенціалу.

Під час розробки методичного матеріалу необхідно враховувати вікові особливості молодших школярів і специфіку освітньої роботи школи. Вчителю на уроках музичного мистецтва необхідно розвивати творчу ініціативу дітей, музичну активність учнів, створюючи атмосферу розкритості й самостійності.

Завдяки *створенню атмосфери діалогового музично-творчого спілкування* і "вагомого педагогічному потенціалу та художнім можливостям музичних ігор сучасний урок музичного мистецтва стає повноцінним: гра перетворюється із розваги у форму, що забезпечує творче самовираження учнів засобами музичного мистецтва, здійснює активізацію пізнавального інтересу вихованців" [1].

У процесі діалогового музично-творчого спілкування вчителя й учнів, у школярів формуються і розвиваються музичні здібності, мислення, уява. Співтворчість обох сторін активізує та збагачує досвід, стимулюючи подальший розвиток один одного. Якщо вчитель і учні діють на ґрунті спільної музичної діяльності, результат буде успішним і якісним.

Ми поділяємо думку О. Фраловської про те, що означений характер спілкування залежить, від наступних чинників:

- від позитивної емоційного спілкування, що передбачає врахування і використання психологічних особливостей молодшого шкільного віку та індивідуальних якостей кожної дитини;
- виразності мовної інтонації та оцінних суджень вчителя;
- від педагогічної майстерності, що виступає важливим чинником в умінні передбачати дитячу реакцію;
- від здібностей учителя щодо перевтілення (уміння слухати, аналізувати, приймати рішення тощо) [3].

Практика розвитку естетичного потенціалу молодших школярів показує, що це довготривалий і складний процес, який починається ще в дошкільному віці й здійснюється протягом життя. Основна роль проведення музичних та музично-дидактичних ігор у першому та другому класах у цьому процесі надається вчителю. Він добирає музичний і музично-дидактичний матеріал, стосовно тематики уроку. Учням другого та третього класів учитель може запропонувати підбирати цікавий теоретичний музичний матеріал до теми, що буде вивчатися і виступати з ним в класі. Такі творчі завдання розвивають творчість, активність і самостійність учнів, сприяють розвитку їхнього естетичного потенціалу.

Використання різноманітних форм, методів і прийомів на уроках музичного мистецтва щодо музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва

допоможе учням зорієнтуватися в різнобарв'ї музичного мистецтва. Це одна із важливих педагогічних умов розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Наповнення змісту освітнього процесу в початковій школі музичним і музично-дидактичним матеріалом забезпечує міцне засвоєння знань, розширює кругозір учнів, розвиває їхній світогляд. Правильно підібраний музичний і музично-дидактичний матеріал повинен бути емоційно багатим і викликати в учнів інтерес та захоплення.

Забезпечення учителя науковою та музично-методичною літературою допоможе знайти ігри й творчі завдання, які впливатимуть на характер учнів, їхню поведінку, сприймання і творчу діяльність.

Гра – це вид діяльності, що спрямований на відтворення і засвоєння соціального досвіду. Сенс дитячої гри полягає у відтворенні дій дорослих і відносин між ними – це діяльність, яка спрямована на сприймання і розуміння предметної та соціальної дійсності, один із засобів музичного, фізичного, розумового, морального виховання дітей.

Активізація роботи уяви в учнів можлива через застосування на уроках музичного мистецтва малювання, без попереднього оголошення образної характеристики твору. Це може бути довільний малюнок, нав'язаний музикою, або яскраві моменти, що запам'яталися на уроці в процесі слухання музики.

Результат творчої роботи може бути художньо цінним і з погляду образотворчого мистецтва, але в рамках уроку музичного мистецтва важливо не тільки намалювати свої почуття, але й розповісти про їх. Процес обговорення малюнків може бути фронтальним, тому що зображення в кожного учня вийшло власним і неповторним.

Досвід спілкування з музичним твором стає частиною емоційно-ціннісного досвіду сприймання музичних творів, що при систематичній роботі може стати основою для емпатії, що розуміється як сприймання почуттів інших людей і співпереживанням їм.

Іншою стороною такого творчого завдання може стати формування оригінального стилю образного мислення, як одного із проявів розвитку креативності. При підготовці основи творчої діяльності й становлення креативного стилю необхідно мати досвід, вміння наслідувати, осмислювати, освоювати, застосовувати, а також удосконалювати свої надбання.

Отже, використання музичних та музично-дидактичних ігор, як засобу розвитку естетичного потенціалу молодших школярів полягає у визначенні місця музично-ігрової діяльності в освітньому процесі та структурі уроку музичного мистецтва з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи. Застосування музичних та музично-дидактичних ігор на різних етапах уроку музичного мистецтва, продумана та керована учителем організація музично-ігрової діяльності дітей, дозволяє активізувати музичне сприймання учнів, закріпити необхідні знання, уміння і навички, розвинути музичні здібності та закласти базу для розвитку музично-естетичного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблемно-моделюючі ігри в музичному навчанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:...shkola. ostriv.in.ua > publication
2. Савченко О.Я. Навчити учнів учитися: психолого-дидактичний аспект / О.Я. Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії.- 2005. – № 1. – С. 29-32.
3. Фраловська О. Ігрова педагогіка. Технологічний аспект / О. Фраловська // Відкритий урок: розробки, технології, досвід.- 2005. – № 21-22, С. 53-59.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Б.М. Андрієвський

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті розкриваються специфічні особливості формування лексичної сторони мовлення дітей з порушенням розумового розвитку.

Ключові слова: діти з порушенням розумового розвитку, мовлення, лексична сторона мовлення, словниковий запас.

The article reveals the specific features of the formation of the lexical side of speech of children with intellectual disabilities.

Key words: children with intellectual disabilities, speech, lexical side of speech, vocabulary.

Суспільство на сучасному етапі розвитку ставить перед освітньою галуззю нові завдання, які спрямовані на значне посилення уваги до навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління. Ці завдання постають не лише перед освітніми галузями, які опікуються дітьми із нормотиповим психофізичним розвитком, але й тими, які займаються навчанням та вихованням дітей з різноманітними відхиленнями, зокрема з вадами інтелектуального розвитку. Покращення підготовки таких дітей до самостійного життя є важливим завданням державного рівня. Вагомою складовою цього завдання є формування мовленнєвої функції у дітей з інтелектуальним порушенням, яка забезпечуватиме таким дітям можливість у майбутньому брати активну участь у трудовому та соціальному житті.

У допоміжній школі або інклюзивному освітньому закладі загальні завдання навчання і виховання вирішуються в поєднанні зі спеціальним, серед яких корекція порушень мовлення дітей з вадами інтелектуального розвитку посідає важливе місце.

Мовлення як суспільно- історичне явище, супроводжує всі сторони існування людини, забезпечує успішність її адаптації, інтеграції та соціалізації. Тому увага до мовленнєвого розвитку кожної особи не випадкова, особливо коли йдеться про дітей з інтелектуальним недорозвиненням.

Мовлення можна визначити як одну з основних форм спілкування за допомогою мовних одиниць, яка включає процеси продукування та розуміння висловлювання. Мовлення людини розглядається як специфічна, ієрархічно організована діяльність. Як і для будь-якого іншого виду психофізіологічної діяльності людини, для мовлення характерна наявність мотиву, цілеспрямованості та певної структури. До основних функцій мовлення, окрім спілкування, можна віднести пізнавальну та регулюючу. Мовлення виконує винятково важливу роль у процесі формуванні вищих психічних функцій. Вчені, які займалися вивченням особливостей психічного розвитку розумово відсталих дітей (Л. Виготський, Л. Занков, М. Гнезділов, В. Петрова, М. Савченко, Є. Соботович, Г. Каше, М. Певзнер), виявили специфічні особливості їхнього усного мовлення, розкрили вплив недорозвинення мовленнєвої функції на формування розумових операцій [1, 67].

У свою чергу, інтелектуальні порушення, що притаманні учням допоміжних шкіл, призводять до зниження їхнього загального і мовленнєвого розвитку. Мовлення цих дітей характеризується бідністю лексичного запасу, переважанням пасивної лексики над активною. Самостійно побудовані висловлювання характеризуються порушенням зв'язку слів у реченнях. У мовленні спостерігається перевага простих непоширених речень, неадекватне вживання слів та значна кількість граматичних і синтаксичних помилок [2].

Процес формування усного мовлення у дитини з порушенням розумового розвитку здійснюється в уповільненому темпі і з наявністю специфічних особливостей. Специфіка проявляється під час становлення всіх сторін мовлення: опануванні фонетичною стороною мовлення словниковим складом, будовою речень, формуванні діалогічного і монологічного мовлення.

Діти з порушенням інтелектуального розвитку, не маючи ніяких вад слуху, аномалій у будові мовленнєвих органів, оволодівають мовленням значно пізніше своїх однолітків з нормотиповим розвитком. Наприклад, за дослідженнями М. Певзнер "перші слова розумово відсталі діти починають вимовляти лише на 3-му, 4-му і навіть 5-му році життя" [4, с. 34]. За даними Касселя, Шлезінгера, М. Зєсмана, "більше 40% дітей з інтелектуальним порушенням починають говорити пізніше 3-х років" [4, с. 34]. І. Карлін і М. Страззулла стверджують, що "діти з інтелектуальними порушенням не переходять до спонтанного белькотіння до 12 – 24 місяців; перші слова з'являються у них в 2,5 – 5 років [4, с. 35].

На відміну від дітей з нормальним розвитком діти з інтелектуальними вадами пізніше переходять до вживання речень. Поява перших слів у останньої категорії дітей віддалена від об'єднання їх у речення значно більшим часовим інтервалом, ніж у нормі. Таким чином, можна констатувати у дітей із недорозвиненням розумового розвитку запізнення становлення мовленнєвої функції в усіх її аспектах.

Вивчаючи причин, які зумовлюють уповільнене становлення мовленнєвої діяльності у дітей з вадами інтелекту, слід враховувати перш за все характерне для них загальне недорозвинення всіх сторін психіки, що і призводить до суттєвих затримок і відхилень у розумовому розвитку.

Також, важливим чинником, який гальмує розвиток мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, є характерні для них недоліки засвоєння лексичної сторони рідної мови. Відхилення загального розвитку створює перепони для розуміння такою дитиною значення слів, які вимовляють оточуючі люди. Тут можна прослідкувати такі причинно-наслідкові зв'язки: недорозвиток пізнавальної діяльності напряду перешкоджає опануванню лексичними одиницями мови, що, в свою чергу, негативно впливає на реалізацію потенційних можливостей розвитку самої пізнавальної діяльності та становлення інших сторін мовлення. Наприклад, відомо, що дитина впізнає та вимовляє знайоме слово легше, ніж незнайоме. Отже, можна зробити висновок, що розуміння значення слова відіграє значну роль в організації фонологічної сторони мовлення. Тому досить логічним є припущення, що бідний словниковий запас негативно вплине на стан фонематичного слуху. Також існують інші механізми, які пояснюють негативний дію недоліків засвоєння лексики на становлення граматичної сторони мовлення. Отже, сповільнене, неточне, помилкове засвоєння значень слів гальмує формування усіх сторін мовлення дитини.

До причин відхиленого формування мовленнєвої діяльності у дітей з порушенням розумового розвитку можна віднести недоліки у становленні основної функції мовлення – спілкування. Внаслідок загального недорозвинення психіки накопичення досвіду протікає спотворено і уповільнено. Аномально розвинена пізнавальна діяльність не може забезпечити швидке накопичення уявлень і стимулювати появу нових інтересів та потреб. В результаті, дитина не відчуває необхідності у мовленнєвому спілкуванні з оточуючими людьми [3].

Словниковий запас дітей з вадами інтелектуального розвитку характеризує особливості їхньої пізнавальної діяльності, вміння осмислювати і відображати у власному мовленні оточуючу дійсність, а також демонструє своєрідність загального психічного розвитку дітей. Бідність активного і пасивного словника у дітей з інтелектуальним порушенням обумовлена багатьма факторами, серед яких основним є недостатній рівень їхнього розумового розвитку. Сповільнене оволодіння словниковим запасом значною мірою є результатом обмеження вербальних та соціальних контактів дітей, недостатньою сформованістю у них інтересів до навколишньої дійсності [1].

Бідність словника створює значні труднощі у спілкуванні розумово відсталої дитини з іншими людьми. Особливості протікання пізнавальної діяльності в одних випадках ускладнює процес розуміння зверненого мовлення, в інших – більше страждає побудова власних висловлювань. Недоліки лексичної сторони мовлення призводить до неправомірно частого вживання однієї й тієї ж групи слів. Це робить мовлення шаблонним, одноманітним, неточним [1].

Під час переходу учнів із класу в клас їхній словник збагачується. Проте усі зміни мають своєрідний характер. Словник школярів значно поповнюється в першу чергу іменниками і дієсловами.

Дуже повільно здійснюється накопичення слів, що означають властивості і якості об'єктів та явищ. Це можна пояснити відсутністю потреби використовувати у побутовому мовленні широкого колу прикметників. Школярі не розрізняють значення багатьох прикметників, а також невірно утворюють їх ("хвойний дуб", "пісочна стежка"). Особливо повільно відбувається розширення словника прикметниками, що позначають особистісні якості людини. Замість прикметників у цьому випадку школярі з порушенням розумового розвитку використовують іменники: наприклад, замість слова "старанний" вживають "відмінник", слова "добрий", "чуйний" замінюють на "друг" [4].

З кожним наступним роком навчання збільшується число і різноманітність прислівників у мовленні зазначеної категорії дітей. Учні навчаються позначати за допомогою прислівників ті ознаки та якості, які вони вивчають на практиці ("незабаром", "спочатку", "після"). Але прислівники, що позначають якості дії або переживань ("ненароком", "безшумно") вживаються рідко [1].

Розширюється запас займенників і прийменників, поступово скорочується число помилок у використанні прийменників. Це стосується випадків, коли висловлюються відношення, засвоєні наочно, або якщо ці відношення конкретні. Там, де за допомогою прийменників необхідно відобразити відношення переносного або узагальненого значення, прогрес з вадами інтелектуального розвитку є незначним.

Отже, словниковий запас у дітей з порушенням розумового розвитку завдяки спеціальному навчанню з часом збільшується. Проте, все одно значно відстає від норми та потребує від вчителя більш цілеспрямованої і напруженої роботи, більшого використання дій і наочних прийомів навчання, а також продуманої системи спеціальних вправ, які викликають у дітей інтерес, позитивні емоції, спонукатимуть вживати нові слова і закріплювати їх у власному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах : Метод. пособие для учителя – логопеда. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 224 с.
2. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 680 с.
3. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія: Навчальний посібник для студентів вищих закладів/ За редакцією С.П. Миронової. – Кам'янець – Подільський: Кам'янець – Подільський державний університет, інформаційно – видавничий відділ, 2004. 220 с.
4. Соболевич Е. Ф. Речевое недоразвития у детей и пути их коррекции: (дети с нарушение интеллекта и моторной алалией). М. : Классикс стиль, 2003. 160 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Ільїна

УДК 373.211.24

Кермач М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку, педагогічний вплив на цей процес вихователя закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: цінність, дошкільний вік, ціннісно-змістова сфера.

The article considers the peculiarities of the formation of universal values of preschool children, the pedagogical impact on this process of the educator of the preschool institution.

Key words: value, preschool age, value-semantic sphere.

Актуальною і соціально значущою проблемою теперішнього часу визнається проблема духовно-морального виховання підростаючого покоління, що передбачає засвоєння моральних принципів, оволодіння заданими суспільством зразками поведінки, становлення моральної позиції особистості. Одним з найважливіших компонентів духовно-морального виховання є формування особистісних цінностей і смислів, які визначають поведінку людини і вибір її життєвого шляху.

Тож, суспільство сьогодні потребує свідомих людей. Саме в дошкільному віці формується фундамент світогляду людини, уявлення про себе та оточуючих людей, розвивається довольна поведінка, засвоюються принципи моралі, норми та правила.

Одним з основних завдань закладів дошкільної освіти є соціалізація дитини, а отже – формування у неї загальнолюдських цінностей [2]. Вихователі спрямовують процес формування ціннісної сфери особистості в потрібному напрямі, адже сама дитина ще не спроможна орієнтуватися та здійснювати вибір цінностей усвідомлено.

Саме в дошкільному віці дитина отримує уявлення про спілкування людей, їх вчинки та поведінку. Батьки та вихователі формують основу моральних переживань [3, с.11]. Основною умовою становлення ціннісної сфери дитини дошкільного віку є наявність узгодженої системи цінностей батьків та педагогів. Саме тому важливою є підготовка майбутніх вихователів та їх власна система загальнолюдських цінностей, а також – співпраця закладу дошкільної освіти з батьками дитини. [1, с. 14].

Нам близька точка зору вчених, згідно з якою за доцільне визнається виділення ціннісної сфери особистості і розуміння під цим терміном найважливішого компонента структури особистості, що задає світоглядні установки і поведінкові стратегії (А.Г. Асмолов, В.В. Гулякіна, Л.С.Виготський, Д.А. Леонтьєв, Г. Оллпорт, М. Рокіч, С.Л. Рубінштейн, А.В. Сірий та ін.).

В даний час в дошкільній педагогічній науці здійснюється пошук педагогічних принципів і засобів організації життєдіяльності дітей, які активізують механізми соціально ціннісного орієнтування [2, с. 31]. Перед сучасним закладом дошкільної освіти ставляться завдання забезпечення психологічного комфорту, гармонії взаємодії дитини з навколишнім світом, закладки фундаменту особистісного розвитку дітей.

У дошкільному віці дитина повинна усвідомити об'єктивність і справедливість загальнолюдських норм, набути практичного досвіду вчинків, відповідних моральних правил суспільства, і на його основі – навички поведінки, в яких буде проявлятися гуманне ставлення до оточуючих, відповідальне ставлення до діяльності [4].

Розрізняють 2 типи загальнолюдських цінностей, які підлягають впливу в закладі дошкільної освіти:

- Цінності-цілі (термінальні цінності) – певні кінцеві цілі діяльності людини. Наприклад, щастя, родина, здоров'я, дружба, краса людини, природи, мистецтва та ін.
- Цінності-засоби (інструментальні цінності) – принципи діяльності особистості, що визначають шляхи досягнення цілей. Наприклад, творчість, цілеспрямованість, впевненість, чесність, наполегливість та ін [5].

Формування ціннісно-змістової сфери дитини відбувається в процесі її багатогранної діяльності: в іграх, в спілкуванні, в різноманітних відносинах з однолітками і дорослими. Становлення системи особистісних цінностей дитини залежить від різних чинників, але, слід зазначити, що значну роль в даному процесі відіграє педагогічний вплив [1].

Позначимо систему цінностей дітей дошкільного віку, на яку ми орієнтувалися у нашому науковому дослідженні. Вона включає в себе 3 складові:

1. "Я". В рамках даного напрямку ми проводимо роботу по формуванню у дошкільників ціннісних уявлень про себе, свої почуття і емоції, а також формуванню ціннісного ставлення до здоров'я;
2. "Люди, які мене оточують". Розвиток даного напрямку охоплює залучення дітей до елементарних загальноприйнятих норм і правил, взаємин з однолітками і дорослими, формування шанобливого ставлення до оточуючих, вивчення еталонів звернення, вітань, культури поведінки, формування у дітей уявлень про дружбу;
3. "Світ навколо мене". Напрямок охоплює формування цілісної картини світу, екологічної культури, уявлень про навколишній світ природи, а також дбайливого ставлення до будь-якого прояву життя на Землі.

Ці напрями враховують систему власне особистісних та суспільних цінностей, необхідних свідомій відповідальній людині, патріотичній особистості.

З огляду на все вищесказане, визначаємо 3 стадії формування загальнолюдських цінностей дитини дошкільного віку:

1 – стадія впровадження системи ціннісних уявлень в освітній процес і пред'явлення їх вихованцю;

2 – стадія активізації позитивних переживань дитини;

3 – стадія прояву і закріплення ціннісних уявлень і ціннісних відносин в поведінці, діяльності.

Нами був систематизований комплекс заходів, які увійшли в освітній процес та завдяки комплексному використанню мають сприяти формуванню загальнолюдських цінностей. Вони:

- дозволяють розширити і урізноманітнити ціннісні уявлення дітей (читання літератури, використання невеликих за обсягом віршів певного змісту, бесіди, проведення тематичних занять і ін.);
- активізують позитивні переживання дитини, сприяють викликом його емоційно-позитивної реакції (показ на комп'ютері слайдів, що сприяють формуванню інтересу і дбайливого ставлення дитини до навколишнього світу; тренінгові вправи і елементи психогімнастики і ін.);
- формують власний досвід дитини (рольові ігри, ігри-вправи, міні-діалоги) [5].

Формування ціннісної сфери дитини дошкільного віку можливе такими методами: навіювання, власний приклад, роз'яснення, переконання, вправи, оцінювання та ін.

Ціннісні орієнтації мають такі компоненти:

- Ставлення до людини, як до цінності (особистості з власними переконаннями, інтересами);
- Бережливе ставлення до природи, будь-чого живого;
- Сприймання життя в усіх його різноманітних формах;
- Бережливе ставлення до чужого, зробленого людиною, повага до своєї праці та праці інших.
- Розуміння краси людини / природи / мистецтва.

З метою формування загальнолюдських цінностей у дошкільному віці доцільно використовувати засоби дитячої літератури. Мистецтво слова формує не лише розуміння прекрасного, а й може здійснювати виховний вплив шляхом описаних прикладів шаблонів поведінки, співпереживання героям, опису та аналізу виховних ситуацій та ін.

Отже, формування ціннісної сфери – процес досить складний, що має певну протяжність за часом. Через свої вікові особливості дитина дошкільного віку не може самостійно "відфільтрувати" вплив зовнішнього світу, а отже – і самостійно визначити орієнтири ціннісної сфери. Дошкільники потребують прикладів дорослих та особистої участі у реальних чи змодельованих ситуаціях. Для співвіднесення себе з оточуючим світом та суспільством діти дошкільного віку спираються на знання, досвід, орієнтири дорослих, зразки їх поведінки під час різних ситуацій. Саме тому основною умовою становлення ціннісної сфери дитини дошкільного віку є наявність узгодженої системи цінностей батьків

та педагогів. Архіважливою є підготовка майбутніх вихователів та їх власна система загальнолюдських цінностей, а також – співпраця закладу дошкільної освіти з батьками дитини. Формування ціннісної сфери дитини дошкільного віку можливе такими методами: навіювання, власний приклад, роз'яснення, переконання, вправи, оцінювання та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурковська Т., Особливості ціннісної сфери педагогів – "дошкільників" // Практичний психолог: дитячий садок. – № 5. – 2014.
2. Карасьова К., Формуємо ціннісні орієнтири // Дошкільне виховання. – № 2. – 2015.
3. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.10.2017 р. № 1/9-546.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів.- К.:Видавничий центр "Академія", 2015. – 448 с.
5. Піроженко Т.О. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі – К.: Срібна хвиля, 2012.
6. Цибуля Н., Друзяк. О., Робота щодо формування соціально-ціннісної поведінки дошкільників // Практичний психолог: дитячий садок. – № 7. – 2014.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.І. Сидоренко

УДК 376.–056.36

Кравцова О.В.

ТРУДНОЩІ СТАНОВЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті зроблений аналіз спеціальної літератури з проблеми пізнавальної активності дітей з вадами розвитку. Розглянуто основні особливості пізнавальної сфери дітей з порушеннями розвитку та пізнавальної активності, висвітлена сутність та роль пізнавальної активності у процесі навчання розумово відсталих учнів. Визначено, що навчально-виховний процес у спеціальній загальноосвітній школі спрямований не тільки на отримання знань і вмінь, а, перш за все, має на меті сформувати в учнів вміння застосовувати набуті знання у побуті.

Ключові слова: корекція, пізнавальна активність, розвиток.

The article analyzes the psychological, pedagogical and special literature on the problem of cognitive activity. The main features of the cognitive sphere of children with disorders of cognitive development and cognitive activity are highlighted, the essence and role of cognitive activity in the learning process of mentally retarded students are determined. According to research by psychologists and educators on this topic, we can conclude that the educational process in a special secondary school is aimed not only at acquiring knowledge and skills, but, above all, aims to form students' ability to apply acquired knowledge in everyday life.

Key words: correction, development, cognitive activity.

Оскільки активність є необхідною умовою формування розумових якостей особистості проблема розвитку пізнавальної активності учнів на всіх етапах становлення освіти була однією з актуальних. Під пізнавальною активністю розуміють природне прагнення учнів до пізнання, яке розвивається в навчальному процесі при організації навчальної діяльності та регулюванні з боку педагога та школяра так, щоб до неї залучалися різні сторони його психічної діяльності, подібно іншим сферам його життя, наприклад, в заняттях бесідах, іграх, у сім'ї або при зустрічах з товаришами.

Для правильного вибору методів навчання і виховання необхідні знання психологічної структури пізнавальних процесів, закономірностей їх формування. Великий внесок у вивчення та розвиток когнітивних процесів внесли такі вчені, як: Л.С. Вигодський, А.Н. С.Л. Рубінштейн, Л.С. Сахаров, Леонтьєв, А.Н. Соколов, Дж. Піаже, та ін. Вони розробили різні теорії та техніки формування пізнавальних процесів [8. с. 49].

Вже давно звертається увага на той факт, що ряд шкідливих факторів може спричинити порушення швидкості розвитку дитини. Це дозволило виділити синдром психологічного інфантилізму у дітей.

У вітчизняній літературі психофізичний інфантилізм був описаний у працях Г.Є. Сухорєва, М.О. Гуревич, В.А. Гіляровський, Т.П. Сімсон, М. Я. Серейський, А.Ф. Мельникова, Є.Н. Крилова.

Цей тип аномалії характеризується затримкою розвитку відділів центральної нервової системи, що формуються пізніше [10 с. 87].

Молодший шкільний вік – найважливіший етап шкільного дитинства. Висока сензитивність цього вікового періоду визначає великий потенціал для різнобічного розвитку дитини.

Провідний характером навчальної діяльності зумовлює основні досягнення цього віку і є визначальними для наступних років навчання: до кінця молодшого шкільного віку дитина повинна бажати навчатися, вміти вчитися і вірити в себе.

Позитивні надбання цього періоду є необхідною основою, на якій будується подальший розвиток дитини як суб'єкта пізнання та діяльності. Невдача призводить до небажання йти до школи. Викладачі вважають важливим навчити дітей читати, писати та арифметиці, але мало звертають уваги на те, що якщо вони не враховують психологічних, емоційних потреб дітей, вони сприяють створенню та підтримці суспільства в які люди не представляють цінності.

Але разом з цим так і педагоги, як І. Антипова, А. Маркова, І. Зимня, З. Чехлова та ін. відмічають, що пізнавальна активність таких дітей з'являється лише під час спільної діяльності, акцентуючи увагу на необхідності спілкування у діалозі, сумісного пошуку, співробітництва, при рівноправному спілкуванні суб'єктів в освітньому процесі, вважаючи, що лише така діяльність забезпечить продуктивний розвиток пізнавальної активності [6 с. 254].

Той факт, що діти відмовляються від школи, вплив є насамперед на вчителів, і іноді їх негативні емоції спрямовані до дітей. Тут можливі й один вихід – вчителі та діти можуть навчитися краще розуміти одне одного, побачити в позитивному світі, що вони можуть зробити один для одного, і допомогти одне одному почуватися сильнішими та кращими [5 с. 35].

На сьогодні перед спеціальною освітою постає завдання виховати не лише всебічно розвинену особистість, але й особистість, яка орієнтується в постійно мінливій дійсності, готову освоювати нові галузі знань та види діяльності. У зв'язку з цим особливе місце займає проблема вивчення і розвитку пізнавальної активності дітей з порушеннями розвитку. Педагогам, які працюють у спеціальній освіті, потрібно вільно володіти інструментарієм, що дозволяє оцінити пізнавальну активність цих дітей та сприяти їх розвитку [1 с. 6-8].

Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, одним з пріоритетних напрямків в розвитку сучасної освіти є впровадження інформаційних технологій, які розширюють можливості учнів щодо якісного формування системи знань, умінь і навичок. Застосування знань на практиці сприяють розвитку інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами, спонукають до самонавчання, створюють сприятливі умови для навчальної діяльності. Перед спеціальними педагогами постає проблема конструювати пізнавальну інформацію так, щоб вона була більш доступною для відставаючих школярів і доступною для більш сильних, забезпечувати бажання вчитися, включати всіх учнів в активну пізнавальну діяльність і здійснювати зворотний зв'язок. Науковці вказують, що самостійність є вищим рівнем активності. Пізнавальна

активність виявляється в умінні учнів самостійно мислити, орієнтуватися в новій ситуації, розумінні завдання і самостійно знайти підхід до їх розв'язання. Саме ця проблема і є однією з найактуальніших на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти [4 с.38].

У дітей з порушеннями розвитку моторики розвивається зі значним запізненням. Дуже важко виявити домінуючу руку. Їх хода не стійка, рухи ще не скоординовані. Затриманий розвиток предметних дій, з'являються тільки маніпулятивні дії (зазначимо, що у дітей які нормально розвиваються ці дії виникають на першому році життя). Діти з порушеннями розумового розвитку не наслідують дії дорослого, а отже вони самостійно не опановують основним способом засвоєння суспільного досвіду. Окреслені вище ознаки негативно впливають на розвиток сприйняття, а саме на узагальненість, предметність, константність. Основними завданнями корекційної роботи на даному етапі онтогенезу є: засвоєння сенсорних еталонів в за допомогою предметних дій та розвиток різних властивостей сприйняття. Під час навчання предметним діям необхідно формувати у дітей пошукові способи орієнтації у завданні, навчати дитину розрізняти кольори предметів, величину та форму. При формуванні у дітей константного сприйняття предмету в першу чергу потрібно дати зрозуміти що зовнішній вигляд предмета може змінюватися в залежності від того, з якої сторони на нього дивляться, однак предмет залишається незмінним. Так і продуктивні види діяльності як малювання, аплікація, конструювання, ліплення дуже сприяють ефективному формуванню образів у цілісного предмета.

Як зазначає І. Мамайчук конструктивна діяльність, має розвивальний потенціал, тому що дитина в процесі цієї діяльності, по-перше, знайомиться з просторовими властивостями предметів, по-друге, у неї формуються різноманітні способи сприйняття: виокремлення складної форми складання цілого з окремих частин, та встановлення просторових взаємовідносин між предметами [7 с. 6-9].

Важливе значення у розвивальній роботі з цією категорією дітей, належить формуванню просторової орієнтації. Програма формування просторових уявлень дітей включає декілька рівнів: взаємовідношення об'єктів між собою розміщення об'єктів щодо власного тіла; рівень простору; лінгвістичний простір [3 с. 135].

Розвивальна програма здійснюється в три етапи: – на першому етапі роботи постає завдання навчити дітей розрізняти відношення предметів та їх частин по вертикалі (на, над, під); – на другому – формується уявлення про горизонтальне розміщення (поруч біля); – на третьому – такі уявлення: "зліва", "справа", "перед", "між", тощо. При формуванні просторових уявлень у дітей з вадами розумового розвитку потрібно звертати увагу і на розвиток дотикового сприйняття. Для цього застосовуються різноманітні дидактичні ігри, спрямованих на дотикове сприйняття величини, форми, об'єму тощо. Найперше дітей навчають сприйняттю знайомих предметів (ведмедик, лялька, пірамідка, машинка тощо). Далі пропонується обмацування об'ємних геометричних форм (куля, куб, деталі конструктора тощо). Поступово дії ускладнюються і дітям пропонують обмацувати та називати плоскі геометричні фігури, на останньому етапі діти вчаться класифікувати об'ємні фігури за величиною. Розвиток пам'яті дітей з вадами розумового розвитку теж має свої особливості: знижений обсяг запам'ятовування, труднощі у збереженні та відтворенні інформації. [2, с. 362]. Отже основними напрямками роботи з розвитку пам'яті є: 1) формування об'єму слухової, зорової, та дотикової пам'яті; 2) опосередковане запам'ятовування предметів в процесі ігрової діяльності. Важливою ознакою у дітей даної категорії є недорозвиток мислення, що характеризується: конкретністю, низьким рівнем узагальнення, неможливістю утворення понять. Корекційна робота повинна здійснюватися в таких напрямках: 1) предметно-практичні дії з предметами різної величини, форми, кольору; 2) навчання знаряддєвим діям; 3) стимулювання наочно-образного мислення під час зображувальної та конструктивної діяльності; 4) навчання найпростішим логічним операціям (порівняння, узагальнення). Оскільки предмета діяльність є основою розвитку наочно-дійового мислення дітей, доцільним буде використання вправ на дію за зразком, групування предметів та виокремлення різних властивостей предметів. Величезного значення абувають ігри з

використанням допоміжних засобів (палка, мотузка, тощо), наприклад, ігри "Виштовхни м'ячик із труби", "Дістань іграшку", Виконуючи такі завдання, діти вчаться аналізувати умови практичного завдання виявляти внутрішні зв'язки предмета, знаходити вихід з проблемної ситуації. Здатність дитини оперувати уявними образами є основою для розвитку наочно-образного мислення. Найскладнішим для дітей з вадами розумового розвитку є перехід від наочно-чуттєвого пізнання до словеснологічного. Тому розвивальні заняття повинні бути спрямовані на формування елементарних логічних операцій: аналіз, синтез порівняння, узагальнення. Як зазначає Б Брөзе, операція порівняння є передумовою розвитку у логічних операці й [3, с. 121].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. Билатеральное регулирование как механизм поведения – Москва, 1963. – 16 с. – (Вопросы психологии).
2. Андрющенко Т. Ю. Карабекова Н. В. Коррекция психологического развития младших школьников на начальных этапах обучения, . – Москва: Академия, 2004. – 96 с.
3. Брөзе Б. Активизация ослабленного интеллекта при обучении во вспомогательных школах. – Москва, 1981. – 240 с. – (Медицина).
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. – Москва: Педагогика, 1984 – 369 с. – (Том 5).
5. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. – К. : Вища школа, 1985. – 328 с.;
6. Дьячков А.И. Основы обучения и воспитания аномальных детей / Под общей редакцией проф. А.И. Дьячкова. – М.; Просвещение, 1965. – 343 с.
7. Дичківська І.М. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти Випуск 10(53), 2014. Наукові записки РДГУ. С 6-11
8. Лурия А.Р. Нейропсихология и проблемы обучения в общеобразовательной школе. – М. – Воронеж: Институт практической психологии, НПО "МОДЭК", 1997г. – 61 с.
9. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2010. – 400 с.
10. Никишина В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития: Пособие для психологов и педагогов. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 128 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Сокур

УДК 372.48

Крижановська А.А.

ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ

У статті автор розглядає особливості інтеграції навчальних предметів в початковій школі; виокремлено характерні для Нової української школи види та рівні інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, міжпредметні зв'язки, початкова школа.

In the article the author considers the peculiarities of the integration of subjects in primary school; the types and levels of integration characteristic of the New Ukrainian School are singled out.

Keywords: integration, interdisciplinary links, primary school.

Одним із важливих принципів реформування сучасної освіти в Україні є інтегроване навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Інтеграція пов'язаних між собою шкільних предметів з метою надання учням цілісного розуміння навколишнього світу є

також одним з пріоритетних напрямів інноваційних освітніх технологій у Новій українській школі.

Окремі аспекти вдосконалення навчання і виховання школярів з позиції інтеграції, міжпредметних зв'язків у навчанні розглядалися в працях видатних педагогів-класиків (Я. А. Коменського, Д. Локка, І. Гербарта, М. Песталоцці, К. Ушинського та ін.), в роботах сучасних дидактів (В. Бондаря, І. Зверева, М. Данилова, В. Максимової, М. Скаткіна, О. Савченко та ін.), вчених-психологів (С. Кабанової-Меллер, М. Марусинець, Н. Тализіної, Ю. Самаріна, Г. Вергелеса та ін.), вчених-методистів (М. Львова, В. Горецького, Н. Светловської, Ю. Колягіна, Г. Приступи та ін.)

Водночас зазначимо, що на сьогодні недостатньо науково обґрунтовано дидактичні аспекти впровадження інтегрованого навчання в умовах НУШ, нерозв'язані проблеми, пов'язані зі створенням оптимальних умов для впровадження інтегрованого навчання у навчальний процес. Вивченням та впровадженням питань освітньої інтеграції сьогодні займається багато науковців та учителів-практиків [1, 2, 3].

На підставі аналізу науково-методичної літератури можна виділити два аспекти інтеграції в дидактиці:

- інтеграція як мета навчання, передбачає створення цілісної уяви про навколишній світ як єдине ціле, у якому всі елементи взаємозв'язані;
- інтеграція як засіб навчання, орієнтований на зближення предметних знань, встановлення між ними взаємозв'язків [4].

На нашу думку, важливими передумовами для організації інтегрованого навчання в умовах НУШ є:

- зростання тенденцій інтеграції у науці, виробництві та суспільних відносинах;
- можливість розв'язання існуючої у предметній системі суперечності між розрізненими предметними знаннями учнів і необхідністю їх системного застосування у практичній діяльності.

Слід зазначити, що для сучасного освітнього середовища НУШ характерним є використання інтеграції різних видів та рівнів [2].

Визначаючи в процесі навчання теми інтегративного характеру, необхідно брати до уваги лише суттєві, об'єктивно необхідні зв'язки між предметами одного циклу для розкриття змісту у навчальному матеріалі. Важливо, щоб понятійний апарат спирався на зміст інших базових предметів, на інформацію, яку отримують учні із засобів масової інформації, літератури, мистецтва та на їх власний життєвий досвід.

Інтеграція за змістом, тобто за тематичним підходом: можуть інтегруватися такі предмети – математика з арифметикою, початки алгебри та геометрії; навчання грамоти: мова, література; природознавство може охоплювати такі предмети: астрономію, екологію, економіку, зоологію, ботаніку, анатомію, географію; мистецтво інтегрує образотворче, музичне, декоративно-прикладне, хореографічне. Наприклад, тема: "Першоцвіти" розглядається на уроках української мови і читання, математики, природознавства і мистецтва [1].

Інтеграція на рівні способів дії (навичок) (діяльнісний підхід) надає можливість зв'язати зміст двох або більше предметів у межах однієї теми дослідження на основі міжпредметних зв'язків. Міжпредметні зв'язки можуть бути горизонтальними або вертикальними. *Горизонтальні* міжпредметні зв'язки характеризуються вивченням поняття на уроках різних предметів впродовж деякого часу (неодночасно). Наприклад, на уроках природознавства досліджують, як виготовляють папір, на уроках української мови проводиться словникова робота – зі словом папір, на уроках трудового навчання виготовляють різні іграшки з паперу.

Вертикальні міжпредметні зв'язки характеризуються вивченням поняття на одному уроці або в один часовий проміжок на різних уроках із використанням навчального матеріалу з різних предметів. Наприклад, на уроці з літературного читання вивчається вірш про річку, на уроці образотворчого мистецтва – малюють водні рослини, на уроках української мови

вивчається правопис власних назв і, нарешті, на уроках природознавства вивчається тема водойми України [7].

Виокремимо такі можливості впровадження інтеграції в навчальний процес на засадах Нової української школи:

- поєднання спорідненого матеріалу кількох предметів навколо однієї теми;
- укрупнення знань та досягнення їх цілісності;
- залучення учнів до процесу самостійного освоєння знань;
- формування творчих здібностей особистості учнів;
- застосовування набутих знань з різних навчальних предметів у повсякденній діяльності. Створення програм інтегрованого навчання на основі тематичного та діяльнісного підходів в умовах НУШ дозволяє ефективно здійснити як інтеграцію змісту навчального матеріалу шкільних предметів, так і інтеграцію на рівні навичок XXI століття.

За допомогою інтегрованого навчання в умовах НУШ створюється можливість формування в учнів якісно нових знань та навичок, цілісного уявлення про навколишній світ.

Отже, серцевиною формування наукового світогляду, вироблення сучасної світоглядної парадигми у молодших школярів виступає інтеграція змісту, яка здійснюється шляхом злиття в одному предметі елементів різних навчальних предметів (курсів, тем). Інтеграція вирішує основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами. Навіть самі компетенції є інтегрованим результатом навчальної діяльності учнів і формуються передусім на основі інтегрування змісту загальної початкової освіти. Особливо актуальними є інтегрування різнопредметних знань у початковій загальній освіті, оскільки для молодших школярів властиве нерозчленоване сприйняття об'єктів навколишнього світу, а цілісне [5].

У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей у початковій школі інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в освітніх програмах і навчальних планах.

Відомо, що найбільш оптимальною формою інтеграції є навчальні теми інтегративного характеру. Вони, на відміну від предметів, курсів, менш об'ємні, крім того, якщо для інтегративних курсів взаємозв'язок між знаннями різних наук постійний, то для навчальних тем інтегративного характеру він варіативний.

Отже, інтегроване навчання має такі переваги: сприяє розвитку вміння бачити взаємозв'язки між різними явищами природи, глибше розуміти будь-яку тему завдяки її дослідженню через кілька точок зору, більш чітко визначати мету кожного предмету в різних контекстах, усвідомлювати комплексний підхід: предмети, навички, ідеї та різні точки зору пов'язані з реальним світом; надається можливість удосконалювати компетентності [6].

Таким чином, використання інтеграційного підходу у початковій освіті сприяє формуванню у молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, дає можливість формувати в учнів динамічність застосування знань в нових ситуаціях, гнучкість розуму, уміння переносити та узагальнювати знання з різних предметів; з'являється здатність вирішувати складні практичні завдання, що вимагають синтезу знань із різних наукових галузей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большакова І., М. Пристінська "Інтегроване навчання: тематичний та діяльнісний підходи" НВК "НОВОПЕЧЕРСЬКА ШКОЛА" <https://www.youtube.com/watch?v=f2kvqQdQp54>

2. Гончаренко С.У. "Формування наукової картини світу в дорослих: метод. Посіб. [Рукопис] \ С.У. Гончаренко. – К.: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – С. 123.
3. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання / М. Іванчук // Початкова школа – 2004. № 5; С. 10-13.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. МОН 27.10 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. http://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf
6. Професійна освіта: Словник. Навч. Посібник / Уклад. С. У. Гончаренко та ін., За ред. Н. Г. Нічкало. – К.: Вища шк., 2000. – 280 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник для студентів пед. фак. / О. Я. Савченко. – К.: 2011. – С. 416.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Гриценко

УДК 376.53

Курамішина О. Л.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ЧИТАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлені етапи формування навички читання в учнів початкових класів із затримкою психічного розвитку, наводяться види мовних та мовленнєвих вправ, які доцільно використовувати під час корекційно-розвивального навчання.

Ключові слова: навичка читання, учні початкових класів, затримка психічного розвитку.

The article highlights the stages of formation of reading skills in primary school students with mental retardation, provides the types of language and speech exercises that should be used during correctional and developmental training.

Key words: reading skills, primary school students, mental retardation.

Актуальність теми. Проблема формування повноцінної навички читання – одна з найгостріших проблем шкільного навчання, зокрема дітей з порушеннями психофізичного розвитку (особливими освітніми потребами). Зазначена проблема була предметом вивчення таких науковців та практиків, як: Т. Ахутіна, Р. Беккер, І. Лазарева, О. Логінова, Р. Левіна, В. Тищенко, О. Токарева, М. Хватцев, Н. Чередниченко, М. Шеремет та ін. Дослідники наголошують на тому, що порушення опануванням навички читання є специфічним розладом мовленнєвої діяльності – з одного боку, та проявом шкільної неуспішності – з іншого. Досвід практичної роботи в школі засвідчує, що особливі труднощі засвоєння читання виникають в учнів, які мають затримку психічного розвитку, що в першу чергу негативно відбивається на опануванні навчальним матеріалом та розвитку особистості школяра

Виклад основного матеріалу. Під поняттям "затримка психічного розвитку" розуміють уповільнення темпів розвитку вищих психічних функцій, що відносяться до передумов інтелекту [4, с. 13]. Для молодших школярів із затримкою психічного розвитку характерні обмеженість словникового запасу, неадекватне використання слів, недостатнє диференціювання предметів за істотними ознаками, несформованість зв'язного мовлення тощо. У цієї категорії дітей часто зустрічаються порушення звуковимови, зниження слухової пам'яті. Такі школярі з великими труднощами оволодівають аналізом і синтезом звукового складу слова.

Серед симптомів порушень навички читання у молодших школярів можна виділити наступні:

- труднощі звукозлиття (складання звуків у склади);
- нестійкість звуко-буквених позначень, забування букв;
- нерозуміння змісту прочитаного;
- стійкі заміни букв під час читання або їх змішування;
- спотворення закінчень слів;
- порушення узгодження слів;
- невміння виділяти головне та переказувати [1, с. 247].

Відповідно, для опанування таким складним видом мовленнєвої діяльності учнями із затримкою психічного розвитку необхідно проводити цілеспрямовану комплексну корекційно-розвивальну роботу із залученням у якості опори збережені функції та аналізаторні системи (зорову, слухову, кінестетичну).

У першу логопедична робота має бути орієнтована на розвиток таких загальнопізнавальних процесів, як: мислення, пам'ять, увага, сприйняття і водночас максимальні зусилля логопеда спрямовуються на формування специфічних (мовленнєвих) процесів та компонентів мовленнєвої функціональної системи, зокрема:

- фонематичного сприйняття, диференціації фонем, уявлень та навичок фонематичного аналізу;
- звуковимовної сторони мовлення;
- імпресивного активного словникового запасу;
- операцій оперування граматичними засобами на рівні слова, речення й тексту;
- зв'язного монологічного мовлення тощо [3, с. 42].

Логопедична робота з корекції порушень опанування навичкою читання проводиться поетапно.

На першому етапі корекційно-розвивального навчання – робота на рівні букви – формують стійкі звуко-буквенні співвідношення, а також розвивають у дітей здатність орієнтуватися на аркуші паперу, сторінці книги, а також в просторі. З цією метою доцільно використовувати такі ігри, як: викладання букв з паличок для рахування, малювання букв або обведення літер по трафарету, графічні диктанти, домальовування букв, знаходження схованих букв у малюнках.

На другому етапі – корекція труднощів на рівні складу – на учнів вчать впізнавати букви у різних складових позиціях, злито читати склади. На цьому етапі колекційного навчання застосовують завдання на складання графічних схем складів, читання таблиць, що містять прямі й обернені склади, придумування слів на запропонований склад.

Після засвоєння навичок оперування складами, злитого читання переходять до наступного етапу – роботі на рівні слова. Пропонуються такі види завдань: робота зі спільнокореневими словами, гра "Дочитай слово", граматична арифметика, ділення слова на склади, визначення наголошеного складу, гра "Зміни звук у слові на інший і отримаєш нове слово", робота зі словниковими словами, підбір синонімів або антонімів, виключення зайвих слів.

На четвертому етапі відпрацьовують смислову та технічну сторони навички читання на рівні словосполучень, акцентуючи увагу на формуванні лінгвістичних операцій оперування граматичним значенням слова, типах поєднання слів. З цією метою можна використовувати наступні мовні вправи: підібрати до іменника прикметник або дієслово, робота з прийменниками, складання словосполучень з пред'явленими словами або картинками, читання словосполучень та співвіднесення їх з картинками.

Далі переходять на наступний етап логопедичної роботи – формування навички читання рівні речення. Використовують такі завдання: складання речень за картинками й схемами, відновлення деформованих речень, гра "Встав пропущене слово", "Знайди межі речення" та інші. Обов'язковою умовою роботи на цьому етапі є аналіз прочитаного, встановлення зв'язку між членами речення.

І на останньому, шостому етапі, корекційно-розвивального навчання ми формуємо в учнів здатність читати та розуміти зміст тексту. Відпрацьовуються операції встановлення логічних зв'язків між реченнями, з яких складається текст, інтонаційну виразність, логічний наголос. Тексти складаються спочатку в усній формі з опорою на серію сюжетних картинок, потім на одну сюжетну картинку. Далі працюють над деформованими текстами. Учні читаючи текст застосовують опановані на попередніх етапах навчання навички: узгоджують слова у реченні, встановлюють правильний порядок слів, аналізують зміст прочитаного [4, с. 72].

Висновки. Отже, корекційно-розвивальне навчання з формування навички читання у молодших школярів із затримкою психічного розвитку має відбуватися поетапно та систематично з дотриманням принципу індивідуального підходу. Успішність цього процесу залежить від стану психофізіологічних процесів, що складають функціональний базис читання. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на вивчення мозкових механізмів, які об'єднуються у робочому стані забезпечують опанування та реалізацію читання як виду мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безруких М.М., Крещенко О.Ю. Психофизиологические критерии трудностей обучения письму и чтению у учеников младших классов. *Актуальные проблемы логопедической практики*. Спб: Речь. 2004. С. 247-253.
2. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: учебно-методическое пособие. Спб: Речь. 2002. 286 с.
3. Парамонова Л.Г. Дисграфия. Диагностика, профилактика, коррекция. Спб: ДЕТСТВО-ПРЕСС.2006. 128 с.
4. Поваляева М.А. Профилактика и коррекция нарушения письменной речи: качество образования: учебное пособие. Ростов н/Д.: Феникс. 2006. 158 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.В. Кабельникова

УДК: 372. 461

Лунгу Р.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТВОРЧОЇ РОБОТИ З КАЗКОЮ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ТРВЗ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті міститься обґрунтування психологічних умов творчої роботи з казкою за технологією ТРВЗ у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: психологічні основи, творча робота з казкою, заклад дошкільної освіти, технологія ТРВЗ (творче розв'язання винахідницьких завдань).

The article contains a substantiation of the psychological conditions of creative work with a fairy tale on the technology of theory of solving inventive problems in a preschool institution.

Key words: psychological bases, creative work with a fairy tale, preschool institution, theory of solving inventive problems technology (creative solution of inventive tasks).

Технологічна революція, на межі якої знаходиться людство, потребує творчих особистостей. Розвиток творчого потенціалу майбутнього громадянина – пріоритетне завдання державної політики у галузі освіти. Про це наголошується у Законах України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", Базовому компоненті дошкільної освіти.

У педагогічних дослідженнях міститься обґрунтування того, що розвитку творчості в освітньому процесі сприяють творчі завдання та форми роботи [3].

Важливим компонентом у психологічній структурі творчої креативної особистості є творча уява. Здійснені численні дослідження вчених у різних галузях науки свідчать про вагомість уяви у процесі творчої діяльності людини впродовж життя.

Показниками досягнень функціонального розвитку дитини в певний віковий період є новоутворення, які визначають її свідомість, ставлення до навколишнього середовища, характер її внутрішнього та зовнішнього життя.

Традиційно у психології новоутворення класифікують на центральні та похідні, які мають системний характер і становлять єдине ціле (Л.С. Виготський). Вчені акцентують увагу на тому, що новоутворення, які були центральними лініями розвитку в одному віці, стають другорядними в іншому (Б.Г. Ананьєв). Однак варто зазначити, що новоутворення, втративши свій статус головних, стають базовими, вихідними для новоутворень наступних вікових періодів і подальшого розвитку особистості в цілому. Центральним новоутворенням дошкільного вікового періоду є уява (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін та інші). Тож, виходячи з цього, дошкільний вік є визначальним для розвитку та формування уяви.

Керуючись положенням видатного вітчизняного психолога Г.С. Костюка, зазначаємо, що розвиток особистості характеризується постійним ускладненням і структуруванням, забезпечує виникнення нових психічних якостей та складних психічних структур і характеризується спіралевидним характером. При цьому нові психічні структури виникають на основі попередніх [2, с. 137].

Вчені розглядали психолого-педагогічні основи розвитку творчої уяви дітей і відзначали, як різні види дитячої діяльності впливають на розвиток творчого потенціалу дитини [4].

На конкретно науковому рівні дослідниками помічено важливість досліджень про особливості розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці (О.К. Дусавицький, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір); теоретичні та практичні положення дослідників про творчу уяву та її формування в дошкільному віці (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, С.Л. Рубінштейн); психологічні дослідження розвитку механізмів уяви (О.М. Дьяченко, О.Є. Сапогова); психологічні основи особистісно орієнтованого виховання (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.Л. Кононко).

Виходячи з мети нашого дослідження, вважаємо за доцільне визначити зміст поняття психологічних умов.

У психологічному словнику умова – існуючий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявністю якого з необхідністю впливає існування даного явища [6, с. 707].

Також під умовою розуміють сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища [5, с. 120].

До головних ознак психологічних умов розвитку має бути віднесена саме психологічна ознака явищ, яка до цих умов належить.

Аналіз положень видатних психологів дає нам підстави для висновку, що уява тісно взаємопов'язана та взаємоінтегрована з різноманітними психічними процесами. Логічне формулювання вищезазначеної тези наводить Л.С. Виготський, який по відношенню до уяви стверджує, що це діяльність (психічна), яка спрямована на створення нового образу, в процесі якого виконуються різноманітні дії (аналіз, синтез, абстрагування) та операції (агломунація та інші). У той же час у діяльності необхідна участь багатьох психічних процесів (пам'ять, мислення, увага) [1].

В аналізі уяви як психологічного процесу, особливо актуальною та перспективною, в межах нашого дослідження, вважаємо саме точку зору Л.С. Виготського щодо залежності продуктивності уяви (творчої уяви) від розвитку мовлення дитини. Працюючи над даною проблемою, вчений висунув цілу концепцію, згідно якої "розвиток уяви залежить від розвитку мови, яка звільняє дитину від безпосередніх вражень про предмет та надає можливість уявити предмет, який для неї невідомий, і роздумувати про нього" [15]. Уява пов'язана з основною психологічною формою спілкування з навколишнім світом, тому всі

видумані вистави "відбуваються не підсвідомо, а свідомо, із прямою установкою на те, щоб пізнати невідомий фантастичний образ, що відноситься до майбутнього або до минулого" [1].

У роботах О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова та ін. міститься акцент на необхідності пізнавальної діяльності для розвитку дитини. Зокрема, вчені наголошують, що саме завдяки діяльності дитина набуває життєвий досвід, засвоюються знання, виробляються вміння і навички. У процесі пізнавальної діяльності відбувається розвиток пізнавальної сфери дитини, у процесі постійного розширення і збагачення досвіду дитини, її знань про оточуючий світ, оскільки саме реальні об'єкти оточуючої дійсності є "вихідним матеріалом" для створення об'єктів уяви. Необхідною умовою є також надання дитині свободи у виборі діяльності, у чергуванні занять, якими вона хоче займатися, в їх тривалості, у виборі способів тощо. При цьому потрібно звертати особливу увагу на формування у дитини відповідних стимулів, які б забезпечили певну системність і послідовність у цьому виборі. Усе це буде сприяти тому, на що належним чином спрямовані бажання дитини, її інтерес, позитивні емоції стануть гарантією розвитку творчої уяви.

Необхідно врахувати, що пізнавальні процеси дитини мають мимовільний характер і значною мірою залежать саме від внутрішньої спрямованості дитини, її інтересів. У дошкільників вольові процеси розвинуті мінімально, а це означає, що найбільш ефективними для неї є мимовільні пізнавальні процеси, для яких є визначальними як зовнішні фактори (яскравість об'єкта, його привабливість), так і внутрішні (інтерес, позитивна установка тощо).

Базуючись на положенні Л.С. Виготського [1] про те, що багатство досвіду є визначальним для ефективності уяви, можемо говорити про те, що досвід набувається через процеси пізнання. У цьому випадку виступають на передній план такі психічні процеси: увага, відчуття і сприймання.

На нашу думку, варто відмітити, що особливості розвитку здібностей дитини за певним типом (загальні, спеціальні, художні тощо) відповідним чином визначають і індивідуальний характер прояву творчої уяви дитини, який потрібно обов'язково враховувати при роботі з нею.

Важливою психологічною характеристикою уяви особистості саме в дошкільному періоді є її підвищена емоційність. Потрібно враховувати, що об'єкти творчої уяви набувають для дитини особистісної значущості і починають існувати в її свідомості як абсолютно реальні. Окрім того, потрібно звертати особливу увагу на забезпечення позитивного клімату між предметами навколишньої дійсності, які слугують матеріалом для створення образів творчої уяви, та цими образами, і, відповідно, – між уявними образами та їх відтворення у реальних об'єктах. Окрім того, важливим є забезпечення належного створення позитивного емоційного забарвлення діяльності дитини по створенню і реалізації об'єктів творчої уяви.

У роботах Л.С. Виготського, Т.А. Рібо, Л.С. Рубінштейна було встановлено тісний взаємозв'язок уяви із емоційним життям людини. Вчений Т.А. Рібо підкреслив, що всі форми творчої уяви містять сильні емоційні моменти, завдяки яким збираються, накопичуються враження, формуються образи та думки, підвладні настрою людини. Власне, процес впливу емоцій на розвиток творчої уяви досліджує і Л.С. Виготський, який на фоні дослідження даної проблематики виводить "закон загального емоційного знаку", суть якого полягає в тому, що саме емоційна насиченість подіями, спогадами активно стимулює творчу уяву. Тобто, уява та емоції мають подвійний зв'язок, де завдяки творчій уяві відбувається об'єднання образів при створенні емоційного забарвлення ("емоційний знак") та вплив самої уяви на почуття.

Прослідковується взаємозв'язок між уявою та дійсністю.

Отже, в процесі аналізу положень впливу емоцій на розвиток творчої уяви, Т.А. Рібо та Л.С. Виготський пропонують поняття "емоційна уява", яке характеризується поєднанням творчих образів за емоційним принципом на основі суб'єктивного стану (Т.А. Рібо) та фіксації дитиною на власних переживаннях (Л.С. Виготський).

Таким чином, думки, емоції, воля і творчість – у сукупності складають основу пізнавального інтересу, який характеризується підвищеною стійкістю, спрямованістю на

матеріал (ігровий, екологічний, математичний і т.д.), чіткою націленістю на пізнаваний предмет, мотивацією, в якій головне місце займають пізнавальні мотиви, пов'язані з позитивними емоціями і породжуючи пізнавальну активність дитини. Наявність усього різноманіття процесів, включених у пізнавальний інтерес, є умовою інтелектуально-творчого розвитку особистості, її саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виготський Л.С. Навчання та розвиток у дитячому віці / Л.С. Виготський. – Москва, 1956. – 300 с.
2. Костюк Г. С. Избранные психологические труды [Текст] : научное издание / Г.С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
3. Полєвікова О.Б. Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів. – Автореф. Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Херсонський держ. ун-т. – Херсон., 2004. – 20 с.
4. Полєвікова О.Б., Левик І.О. Методичні основи розвитку мотивації дошкільників до вивчення рідної мови через сторітелінг // ADVANCESOFSCIENCE: Proceeding sofarticles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 5 April 2019 [Electronic resource] / Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. – Electron. txt. d. (1 файл 4,6 МВ). – Czech Republic, Karlovy Vary: SkleněnýMůstek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. – С.369-381.
5. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. –Київ, 2006. – 424 с.
6. Психологічний тлумачний словник / за ред. О. П. Чижова. – Харків, 2004. – 520 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Б. Полєвікова**

УДК [7.079:008-053.5]:39 (477.72/.74)

Матвєєва Т.

СУЧАСНА ДИТЯЧА ФЕСТИВАЛЬНА КУЛЬТУРА ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ, ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті розглядаються проблема збереження дитячого музичного та пісенного фольклору в сучасній дитячій фестивальній культурі

Ключові слова: культура, фестиваль, фольклорна творчість, традиції українського народу

The article considers the problem of preserving children's music and song folklore in modern children's festival culture.

Key words: culture, festival, folklore, traditions of the Ukrainian people

Культура зберігає і утверджує національне існування народу. Культурні традиції українського народу тісно пов'язані із життям народу. Вони відображають культурний прогрес нації, підсилюють інтерес до фольклорних творів мистецтва, активно впливають на створення нових творчих запитів особистості, що є стимулом для розвитку нашої нації і держави.

Фестиваль – (від франц. festival, від лат. festivus – веселий, святковий) – це масове свято, що складається із досягнень різних видів мистецтв, об'єднаних єдиною програмою і назвою.

Відомий етнограф, письменник і засновник перших фольклорних фестивалів в Україні ("Берегиня" – міжнародний фестиваль фольклору, дитячий фестиваль "Котилася торба" – дитячі народні ігри, фестиваль "Коляда" – новорічні та різдвяні свята, фестиваль автентичної

пісні "Покуть" та ін.) В. Скуратівський зазначав, що поки будуть жити народні традиції, доти буде жити Україна, що саме завдяки фольклорним та музичним фестивалям "пощастило якоюсь мірою оживити затухаючі джерельця народної пісенної культури, виявити невідомих досі носіїв і популяризаторів й у такий спосіб збагатити фольклорну спадщину національним мелосом" [2, с. 2].

Він бажав щоб увесь український народ захопився ідеєю відродження звичаїв, обрядів, традицій рідної країни, що саме у колисковій пісні, з якої починається життя, у народних звичаях, традиціях, обрядах і ритуалах "ще й досі хоч якоюсь мірою збереглася ота первісно закована генетична основа нації, що в силу історичних умов протягом багатьох століть цілеспрямовано й послідовно винищувалась і фізично, й духовно" [1, с. 83].

Фестиваль "Червона рута" в Україні, був першим. Мета – формування української національної музичної масової культури. Це були заходи мистецько-розважального характеру, програми яких склалися із музичного, пісенного, танцювального та інших народно-культурних мистецьких дійств. Преса писала: "30 років тому, 17–24 вересня 1989 року, в Чернівцях відбувся перший фестиваль української сучасної пісні та популярної музики "Червона рута". Свято української музики тривало під пильним контролем КДБ, міліції та Компартії. Втім, навіть пильна увага не завадила тому, що на пісенному святі прозвучав Гімн України і люди розгорнули синьо-жовті прапори". Фестиваль "Червона рута" став не просто культурною подією, це був вагомий поступ українців у здобутті незалежності Української держави [4].

В наш час фольклорні фестивалі – це багатопланові та багатогранні за змістом і масовістю заходи. Головне місце займають українські народні пісні, український фольклор, музика, танці, звичаї, традиції, обряди. З'являються новітні українські фольклорні композиції. Проведення таких заходів покликане виконувати роль рятувальника народно-мистецької традиції від професійних функцій до соціокультурних.

Серед традиційних масових заходів на Херсонщині є Всеукраїнський благодійний фестиваль народної творчості "Купальські зорі" (м. Гола Пристань), який включає конкурси фольклорних, вокальних, музичних і театральних колективів на обрядову тематику свята Івана Купала.

Збереження національних звичаїв і традицій у культурному просторі Херсонської області забезпечує розвиток творчого потенціалу підростаючого покоління.

Композитори України, в тому числі і Херсонщини (М. Безвуляк, А. Білецький, П. Дворський, В. Другальов, В. Плакеев, І. Полевиков, М. Свидюк, А. Скуратівський, В. Телюк та ін.) пишуть популярні українські пісні для дітей і дорослих. Їхня творчість сприяє високій мовній культурі, духовному та інтелектуальному розвитку особистості.

Музику до Гімну Всеукраїнського дитячого фестивалю бандуристів "Таврійські зустрічі" написав А. Скуратівський, автором Гімну Всеукраїнського благодійного фестивалю народної творчості "Купальські зорі" та візиткою аматорського народного ансамблю народної пісні "Макітерка" виступає М. Безвуляк. Твори композиторів, які написані для простих людей, а саме пісні про рідні села, де вони живуть (Добропілля, Долматівка, Кардашинка, Гола Пристань та ін.) виконуються і передаються підростаючому поколінню.

Альбом вокальних творів "Сповідь серця" І. Полевікова нікого не залишить байдужим, тому що суттєву роль у процесі роботи над творами відіграли твори поетів-класиків української літератури: В. Сосюри Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка та ін.

Наукові праці провідних вчених В. Давидюка, ("Крокове колесо", "Фольклористичні зошити"), І. Мацієвського ("Троїста музика"), а також сучасних науковців Г. Стельмащук ("Українські народні головні убори"), А. Фурдичко ("Становлення фольк-рокової культури в Україні") та ін., вражають простором думки, свободою вибору теми, яка через творчість індивіду прямиє до ідеалу.

З метою розвитку і популяризації фольклорної творчості Таврійського краю, відродження і збереження національно-культурних українських традицій на Херсонщині проходять дитячі фестивалі-конкурси ("Херсонський первоцвіт", "Весняні дзвіночки", конкурс вокалістів

"Зорепад", міський фестиваль естрадної пісні "Кришталеві нотки", обласний фестиваль-конкурс малих вокальних форм, вокальних ансамблів та фольклорних колективів "Пісенна веселка Херсонщини", щорічний фестиваль "Таврійські передзвони". У рамках Всеукраїнського благодійного дитячого фестивалю у місті Скадовську проходить щорічний дитячий фестиваль "Чорноморські ігри", а в дитячому оздоровчому таборі "Чайка", у Лазурному (сміт), фестиваль "Таврійська чайка". В конкурсі беруть участь діти-вокалісти й танцювальні колективи.

Метою Всеукраїнського фестивалю дитячої сільської творчості "Золоте зернятко" (с. Залізний порт), символом якого є синичка, що тримає пшеничний колосок – це розкриття дитячих творчих талантів дітей, які живуть у сільській місцевості. "Унікальний в Україні фестиваль проводиться традиційно на березі Чорного моря у курортній зоні. Самодіяльні сільські дитячі колективи та окремі виконавці з усіх областей нашої країни презентують концертні програми та сольні виступи. Щорічно у фестивалі беруть участь до 400 дітей віком від 6 до 18 років. Фестиваль проводиться за рахунок благодійних внесків. Участь у ньому для дітей з незаможних сільських родин є повністю безкоштовною"[3, с. 414].

Свята за народними традиціями, які щорічно проходять в Херсонській області ("Щедрий вечір, добрий вечір", "Душа Півдня", "Таврійська родина", "Українська масляна", цикл різдвяно-новорічних свят "Новорічне перевесло" та ін.) допомагають особистості соціалізуватися в суспільстві, вдосконалити свої артистичні здібності та вміння.

Приваблюють фестивалі народної інструментальної музики "Приінгулецька хвиля", а також творчі звіти колективів та солістів відділу народних інструментів "Весняний барвограй". Регіональний фестиваль народної музики "Чумацький шлях" є одним із найкращих заходів народно-інструментальної музики, який проходить раз на два роки (м. Нова Каховка).

Дитячий фестиваль бандуристів "Таврійські зустрічі" не раз зачаровував слухачів своїм професійним виконавством. Метою цього видовища виступає популяризація бандурного мистецтва та кращих зразків української пісні.

Не можна обминути увагою фольклорний ансамбль "Кобза" (керівник гурту О. Яценко), який був створений для популяризації української народної музики. Репертуар цього гурту неодноразово виступав на конкурсах та фестивалях.

Яскравим та іскрометним виглядає регіональний фестиваль-конкурс авторських хореографічних творів "Верховинця степова криниця", який стимулює індивіда до розвиваючої діяльності.

Інноваційними культурно-мистецькими проектами на народній фольклорній основі виступають "Свято кабака, або Хелловін по-українськи",

"Мистецька толока", "Рушник Херсонщині", "Моє село – Херсонщини частинка", кавуновий фестиваль "Солодке диво" (м. Гола Пристань), крім концертної програми включає дегустацію кавунів і динь, які вирощені на землях степової Херсонщини. Телевізійний фестиваль "Таврійська зірка", який захопив дітей своєю новою установкою (майстер-класи із провідними педагогами і музикантами в різних номінаціях: вокал, хореографія, музичне й театральне мистецтво), як ніколи полонили серця юних конкурсантів) та ін.

Основними завданнями Всеукраїнського фестивалю національних культур "Таврійська родина" (м. Генічеськ) є розвиток культурних традицій різних народностей, пропаганда народного мистецтва, фольклорних скарбів, виховання толерантності.

Отже, визначальними напрямками нашого дослідження є відродження і впровадження національно-культурних традицій українського народу (обрядів, народних звичаїв, традицій, свят) в освітній процес початкової школи, який в сучасних умовах є центром формування в учнів національної самосвідомості й основним складовим творчого мислення і соціальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генетична основа нації, або горе народів, що втрачає свого бога // Берегиня : Всеукр. народознавчий часопис. – 2006. – № 1. – С. 83 – 86.
2. Зборовський А. Шляхами Василя Скуратівського /Анатолій Зборовський // Культура і життя. – 2007. – № 8. – С. 2
3. Наумкіна О.В. Фестивалі Херсонщини. / О.В. Наумкіна, О.П. Сіліщенко. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві, 2016, вип. 1(12) С. 412-425.
4. Пісенний вибух 1989 року. Фестиваль "Червона рута" www.radiosvoboda.org > ... [Електроний ресурс]

Рекомендує до друку науковий керівник професор Б.М. Андрієвський

УДК 37.016

Менаріфова І.В.

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З МАТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАТЬ І ВМІНЬ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ.

У статті висвітлені питання організації проведення позакласної роботи з математики з учнями які мають порушення інтелектуального розвитку, проведено аналіз спеціальної та загальної педагогічної літератури. Визначено шляхи покращення математичних знань і вмінь в учнів спеціальної школи.

Ключові слова: позакласна робота, діти з порушенням розумового розвитку, навчання математиці, спеціальна школа, математичні знання і вміння.

The article highlights the organization of extracurricular activities in mathematics with students with intellectual disabilities, analysis of special and general pedagogical literature. The ways to improve mathematical knowledge and skills of students in special schools.

Key words: extracurricular activities, children with intellectual disabilities, teaching mathematics, special school, mathematical knowledge and skills.

Актуальність теми. В освіті дітей з порушенням розумового розвитку важливе значення має навчання математиці. Вченими-дефектологами (Ардобацька. К.В., Миронова С.П., Ляшенко. О. М., Перова М. М., Хилько В. А., Ск В. В. та інші), доведено, що дітям, які мають порушення інтелектуального розвитку складніше зрозуміти та вивчити математику. Складність оволодіння математичними знаннями обумовлені багатьма чинниками такими як: спадковість, вроджені порушення спричинені захворюваннями або травмами, несприятливим соціальним оточенням тощо. За визначеними вченими встановлено, що для дітей з порушенням інтелектуального розвитку для кращого засвоєння ними математики потрібна спеціальна навчальна програма, адаптована до пізнавальних можливостей учнів та спеціальні методи навчання. Відомо, що математика є одним з найбільш складних предметів для учнів з порушенням інтелектуального розвитку. З одного боку, це пояснюється абстрактністю математичних понять, а з іншого – особливостями засвоєння математичних знань учнями з порушенням інтелектуального розвитку. Неправильно підібраний навчальний матеріал вчителем для учнів спеціальної школи нерідко призводить до зниження їхнього інтересу щодо засвоєння нового матеріалу. Саме позакласна робота дає можливість додатково відкрити для дітей цікавий математичний простір, який спрямований на покращення засвоєння математичних знань і вмінь учнями спеціальних закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивчення пізнавальної сфери людини через свою значимість постійно знаходиться в центрі уваги психологів, педагогів, філософів, фізіологів.

Особливе значення це питання набуває у корекційній педагогіці, коли мова йде про роботу з дітьми, первинне порушення яких безпосередньо зачіпає інтелектуальну сферу тому його успішне рішення має не тільки розвиваюче, але й корекційне значення. Одним з основних завдань корекційної педагогіки є вдосконалення процесу навчання дітей з порушенням інтелектуального розвитку з метою забезпечення оптимальних умов для їхньої соціальної адаптації та інтеграції. Теорією і практикою спеціальної освіти неодноразово доведено, що корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу в спеціальній школі (Баряєва Л. Б., Борякова Н. Ю., Гаврилов О. В., Гаврилушкіна О. П., Ек В. В., Єременко І. Г., Капустіна Г. М., Ляшенко О. М., Перова М. М. та ін.).

Успішне виконання завдань навчання і виховання учнів з порушенням інтелектуального розвитку можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення і подолання їхніх психофізичних порушень, максимально можливий цілісний особистісний розвиток.

Під позакласною роботою розуміють необов'язкові, добровільні, позаурочні заняття учнів, вони сприяють корекції порушень, розвитку вищих психічних функцій, формуванню практичних умінь і навичок, поглибленню знань з предмета, соціальної адаптації дітей, організації дозвілля учнів [6, с. 15].

Позакласні заняття є невід'ємною частиною всієї навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи спеціального освітнього закладу. Позакласна робота, зокрема з математики організовується із школярами в позаурочний час на добровільній основі. Різні форми позакласних занять з математики позитивно впливають на розвиток творчих здібностей дітей, сприяють формуванню вміння обчислювати приклади та розв'язувати задачі, креслити геометричні фігури, визначати периметр, площу, об'єм, обираючи при цьому раціональні прийоми роботи. Вони дозволяють прищепити учням практичні навички та вміння, які допоможуть їм успішно адаптуватись до життя в соціальному середовищі та знайти доступну професію. Правильно організована позакласна робота – це стимул для того, щоб учні по-іншому подивилися на навчальний предмет і зацікавилися ним [4, с. 25].

На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки значна увага приділяється розробці та теоретичному обґрунтуванню нових технологій та форм навчання, спрямованих на корекцію та розвиток осіб з порушенням розумового розвитку. У становленні особистості дитини з порушенням інтелектуального розвитку значну роль відіграє рівень сформованості її комунікативної компетентності. Значний потенціал для формування комунікативних умінь школярів з порушенням інтелектуального розвитку, на думку вчених-дефектологів (Глоба О.В., Синьов В. М., Єременко І. Г., Костенко В. В., та ін.) мають дидактичні ігри. Саме тому, в позакласній роботі з математики в спеціальній школі правильно підібраний наочно-дидактичний та ігровий матеріал, організація комунікації з учнями займає достатньо важливе місце.

Важливим застереженням для вчителів-дефектологів є думки Д.Ельконіна, який вважав, що змістом розгорнутої, розвиненої форми рольової гри є не предмет і його використання або зміна людини, а відносини між людьми, опосередковано здійснювані через дії з предметами [1, с. 33].

Позакласна робота формує і розвиває особистість дитини. Керувати виховним процесом – означає не тільки розвивати і вдосконалювати закладений потенціал в дитині природою, коригувати виявлені порушення в його поведінці чи свідомості, а й формувати у нього потребу в постійному саморозвитку [5, с. 48].

В спеціальних освітніх закладах нерідко використовують такий вид позакласної роботи з математики, як гурткова робота. Ця форма роботи в спеціальній школі несе в собі позитивний ефект у плані закріплення отриманих на уроках математичних знань, умінь і навичок, використання їх у практичній діяльності. Ефективною також являється індивідуальна робота з дітьми, які цікавляться певними математичними знаннями та вміннями, тобто потрібно для кожного учня враховувати його рівень пізнавальних можливостей, пропонувати окремі завдання тощо.

Для кращого запам'ятовування навчального матеріалу з математики потрібно використовувати ілюстрації задач, побудови завдань з детальним поясненням, картинки з геометричними фігурами, об'ємні геометричні фігури. Це сприяє розвитку аналітико-синтетичної діяльності, здатності порівнювати та іншим мисленнєвим процесам [2, с. 93].

Дуже важливо приділяти належну увагу корекційній роботі. Пристосовувати ті завдання, які підходять кожному учню окремо та намагатися поєднувати цю роботу з груповою формою навчання під час позакласної роботи. Позакласну роботу з математики важливо поєднувати з ігровою формою навчання, такий спосіб поліпшує інтерес щодо математичних компетентностей. Ще важливим елементом позакласної роботи з математики є міжпредметні зв'язки, наприклад математика з трудовим навчанням (дитині потрібно зробити мамі на свято подарунок, наприклад картину із використанням орігамі "об'ємну картину"). Вчитель імітує магазин з потрібними предметами, дитина купує все, робить розрахунки, отримує чек, використовуючи математичні знання, а потім робить разом із вчителем картину з орігамі. Працюючи у такий спосіб, в учнів розвивається творча діяльність, розширюються соціальні навички, математичні знання і вміння та поліпшується взаємодія між собою. Такий вид діяльності, водночас, розвиває і сприяє корекційно-розвивальній роботі.

Для з'ясування стану сформованості математичних знань і вмінь в учнів з порушенням розумового розвитку 7-го класу, нами було проведено дослідження. В констатувальному експериментальному дослідженні було використано 5 завдань: визначення назв геометричних фігур, знаходження їх на "зашумлених" картинках, розшифрувати слово, розфарбувати однакові геометричні фігури однаковим кольором, виконати арифметичні дії з числами. За результатами оцінювання учнів було розподілено за такими рівнями: достатній 20%, середній 40%, низький 40%.

Висновки. Отримані результати дозволили з'ясувати "сильні" та "слабкі" сторони в процесі навчання математики. А також визначити подальші кроки, спрямовані на покращення мотивації учнів, щодо вивчення навчального матеріалу, зокрема шляхом використання міжпредметних зв'язків наприклад з уроками трудового навчання, географії, біології, тощо.

Наступним нашим кроком в напрямку покращення освітнього процесу з математики, буде розробка програми для математичного гуртка в школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вержиховська О. М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник / Вержиховська О.М., Бонецька О. М., Козак А. В. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друкарня Рута ", 2013. – 372 с.
2. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филічева Т.Б. Логопедия: Учеб. пособие / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филічева. Екатеринбург: АРД ЛТД, 1998. – 320 с.
3. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку / Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 164 с.
4. Семаго Н.Я. Проблемные дети: основы диагностической и коррекционной работы психолога / Н.Я. Семаго, М.М. Семаго. М.: АРКТИ, 2007. – 208 с.
5. Шаталов Г.И. Способы повышения мотивации обучения. Математика / Г.И. Шаталов. – Приложение к газете "Первое сентября". 2010. № 23. С. 15–16.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглядаються актуальні питання вивчення гендерних особливостей підлітків з порушенням інтелектом. За даними нашого дослідження процес формування статевої поведінки у підлітків з порушенням інтелектом значно ускладнений багатьма причинами, основна з яких порушення інтелектуального розвитку.

Ключові слова: підлітки з порушенням інтелектом, гендерні особливості, статева ідентичність, статеве виховання.

The article considers topical issues of studying the gender characteristics of adolescents with intellectual disabilities. According to our study, the process of formation of sexual behavior in adolescents with intellectual disabilities is significantly complicated by many reasons, the main of which is intellectual impairment.

Key words: teenagers with intellectual disabilities, gender features, gender identity, sex education.

Важливу роль в процесі соціальної адаптації особистості підлітка відіграє усвідомлення себе як представника статі, яке є важливим показником соціальної та особистісної зрілості людини. Слід зазначити, що при становленні статевої ідентифікації існує ряд гендерних відмінностей і особливостей.

Підлітковий вік є дуже важливим і досить кризовим в становленні особистості. Нові ролі та пов'язані з ними вимоги, визначають необхідність набувати власний досвід, пізнавати себе і навколишній світ. Одним з результатів такого пізнання стає ідентифікація власного "Я", невід'ємною частиною якого є статева ідентичність [2, с 35].

Проблема статевої соціалізації, яка включає в себе питання формування психічної статі дитини, психічних та психологічних статевоїх відмінностей і статевої диференціації, знаходяться на межі таких наук як соціологія, біологія, медицина, психологія, спеціальна психологія, педагогіки та корекційна психопедагогіка. Вона є однією з найважливіших проблем дитячої, соціальної, педагогічної психології, тому що без її вирішення неможливо розробити методи адекватного диференційованого підходу до статевого виховання дітей різного віку. Також ця проблема привертає велику увагу психологів і психіатрів, які прагнуть з'ясувати, якою мірою статевої відмінності обумовлені саме біологічними і соціальними чинниками, які психологічні механізми виникнення статевоїх ролей [4, с 189].

Вивчення гендерних уявлень осіб, що мають інтелектуальні порушення, є пріоритетним напрямком в спеціальній психології, тому що характер гендерних уявлень є одним з головних показників соціальної та особистісної зрілості людини [6, с 225].

Вченими зазначено, що особистість з інтелектуальними порушеннями заслуговує на особливу увагу до цієї проблем. Це пов'язано з тим, що її гендерний розвиток відрізняється від гендерного розвитку дітей з нормативним розвитком (так само як і формування в них статевої поведінки, сексуальної активності та орієнтації, обізнаності в питаннях, що стосуються статі) і негативно впливає на їх соціальну адаптацію в цілому. У зв'язку з цим формується науковий інтерес до вивчення гендерних уявлень осіб з порушенням інтелектом [5, с 289].

Особливостями гендерної ідентичності у підлітків з порушенням інтелектом присвятили свої дослідження Нугаєва О.Г., Левицький В.С., Шіпіцина Л. М. Науковці описують особливості психосексуального розвитку дітей і підлітків з порушенням інтелектом, доводять концепції статевої ідентичності, статевоїх ролей та сексуальної поведінки [5, 6, 7].

В процесі проведеного нами дослідження були вивчені гендерні уявлення учнів старших класів, що мають інтелектуальні порушення. У дослідженні брали участь учні старших класів спеціальної школи у віці 14-16 років у кількості 15 осіб.

У процесі дослідження гендерних уявлень старшокласників з порушеним інтелектом були використані наступні методики: опитувальник "Я – чоловік / жінка ..." (автор Ожигова Л. Н.), метою якого є вивчення особливостей гендерної ідентичності і ступеня прихильності гендерним стереотипам; опитувальник "Дослідження статевої ідентичності у підлітків з порушеним інтелектом" (автор Каштанова С. Н., Миколаєва А. Н.) метою, якого є виявлення особливостей уявлень про гендерні відмінності і про себе як про представника певної статі; модифікований малюночний тест "Намалюй людину своєї та протилежної статі" автор Шіпіцина Л.М. [1, 3, 5, 7].

Аналізуючи результати опитувальника "Дослідження статевої ідентичності у підлітків з порушеним інтелектом" можна зробити наступні висновки: значні ускладнення викликала тема про відмінні риси хлопчиків і дівчаток, але відповіді учнів були. У хлопчиків при визначенні жіночої статі зовнішні якості переважали над особистісними, підлітки з порушеним інтелектом частіше відштовхувалися від зовнішніх ознак. Учні старших класів спеціальної школи без сорому говорили на відверті теми, не соромилися у висловлюваннях і заявляли про свою дорослість, з упевненістю вказуючи на те, що вже в 9 класі вони вважають себе чоловіком або жінкою.

При виконанні модифікованого малюночного тесту "Намалюй людину своєї та протилежної статі" були отримані результати, які викликають інтерес. При зображенні людини своєї статі в одязі і без одягу більш як половини старшокласників в своїх малюнках мали відповідність з такими параметрами, як одяг і аксесуари, зачіски, фігури і зображення додаткових параметрів (обличчя, губи, очі). Менше половини досліджуваних в своїх малюнках зображували і мали відповідності з такими параметрами, як зображення вторинних статевих ознак. Ніхто з досліджуваних при зображенні людини не вказував на первинні статеві ознаки (геніталії). Таким чином, можна говорити про те, що при зображенні зовнішніх ознак людини старшокласники з порушеним інтелектом виявляються більш успішними, ніж при зображенні первинних і вторинних статевих ознак.

За результати методики "Я – чоловік / жінка ..." ми можемо зробити наступні висновки: підлітки, в залежності від рівня інтелектуального розвитку, по-різному ідентифікують себе з протилежною статтю. Учні з порушеним інтелектом менше відповідають гендерній ідентичності, ніж підлітки з нормальним інтелектуальним розвитком.

Все вище зазначене дозволяє зробити наступні висновки: у формуванні гендерних уявлень старшокласників з порушеним інтелектом існує ряд труднощів. Гендерні уявлення виявляються не повними, фрагментарними, характеризуються великою кількістю гендерних стереотипів. Старшокласники з порушеним інтелектом не мають в своїх уявленнях правильного гендерного образу. Все це в подальшому негативно впливає на гендерну соціалізацію старшокласників спеціальної школи. Саме тому необхідно в процесі навчання та виховання осіб з інтелектуальними порушеннями, приділяти увагу, статевого виховання учнів з порушеним інтелектом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каштанова С. Н., Николаева, А. Н. Исследование полоролевой идентичности у подростков с умственной отсталостью. // Современные проблемы науки и образования. – 2014. № 6. – URL: <http://www.science-education.ru/pdf/2014/6/1235.pdf>./
2. Нугаева О. Г. Особенности половой идентичности подростков с интеллектуальной недостаточностью: Монография. – Урал.гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2004. – 265 с.
3. Роон М.В. Гендерные представления старшеклассников с умственной отсталостью. Наука и современность. Психологические науки. 2016. № 3. С. 87-92.

4. Сорокин Л. М., Исаев Д. Н. Психология детей с нарушениями интеллектуального развития: учебник для студентов учреждений высшего профессионального образования / Москва: Академия, 2012. – 223 с.
5. Синьов В.М. Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К. : Знання, 2008. 359 с.
6. Шульженко Д.І. Психологічні умови включення розумово відсталих учнів у середовище інклюзивної школи. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна, 2012. Вип. 19(2). С. 222-229.
7. Шипицына Л.М. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта. Спб.: Речь, 2005. – 477 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

УДК 1174.37.01

Міщанинець А. В.

ЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. БАТЬКИ – ПРОФЕСІЯ ЧИ ПОКЛИКАННЯ ?

У статті розглядаються психолого-педагогічні вимоги до батьків як до вихователів.

Ключові слова: виховання, освіта, мистецтво, сім'я, здібності, родинне виховання, самовиховання, інтуїція.

The article deals the psychological and pedagogical requirements for parents as educators.

Key words: upbringing, education, art, family, abilities, family upbringing, self-education intuition.

З давніх давен відомо, що виховання – це мистецтво, а хороший вихователю – талант. Не всі однаково обдаровані від природи, тим паче не кожен формується в сприятливих для розквіту таланту умовах. Дитина з самого народження потребує турботи і уваги батьків, неповторної батьківської усмішки, інтонації рідного голосу, ніжного дотику рук. Мало кому в житті щастить зустріти хоча б одного генія в області педагогіки, який був живим свідком щоденної мудрості і терпіння, доброти і строгості, вимогливості і розуміння.

Що ж виходить ? Якщо немає виняткових здібностей в батьківському мистецтві, той не слід і намагатись ? Нехай наших діток виховують якщо не таланти, то хоча б дипломовані спеціалісти – професіонали своєї справи. На щастя, переважна більшість батьків вважатиме подібну постановку питання абсурдною.

Ніхто не може замінити дитині батьків, навіть якщо вони дуже молоді, недосвідчені і нетерплячі. Головне, щоб батьки прагнули до досягнення виховних непростих премудростей, вірили в свої можливості, будували разом з дитиною той єдиний, неповторний світ, в якому зросте їх первісток, сформується складний та багатогранний сімейний організм.

Сім'я для дитини – це свого роду весь навколишній світ в мініатюрі, діюча модель людської поведінки": писав А. Карлсон. Чим менша дитина, тим більше абсолютного впливу має на неї сім'я. В тісному маленькому колективі, спочатку відбувається біологічне народження організму, а вже потім соціальне становлення, як особистості.

Мистецтво виховання – не односторонній процес. Перетворити рутинні клопоти батьківських обов'язків в справжнє покликання можна тільки непосильною кропіткою працею, яка проявляється в повсякденному спілкуванні з дитиною, у взаємодії і взаємовпливі на своє чадо. Розвинути в собі особистісні якості, які потрібні справжньому вихователю, викоринити пагубні звички, негативні схильності та риси характеру можуть лише, ті батьки,

які турбуються про долю своєї дитини; хочуть зростити її не тільки фізично дужою, але і морально здоровою; повноцінним громадянином суспільства. Сімейне виховання – це впершу чергу самовиховання [1, с. 37].

Відомий російський письменник і мислитель Л. Н. Толстой писав: "Я думаю, що не тільки трудно, но невозможно хорошо воспитать детей, если сам дурен; и что воспитание детей есть только самосовершенствование, которому ничто не помогает столько, как дети... Все воспитание состоит в большем и большем сознании своих ошибок и исправление себя от них" [2, с. 402-403].

Служіння педагогічному мистецтву потребує повної самовіддачі, захопленості справою, концентрації всіх душевних ресурсів та думок на одній цілі. Сімейне виховання – це особливий вид мистецтва. Адже, ще в давнину говорили про те, що дитина – це не посудина, яку треба наповнити водою, а факел, який слід підпалити. Щоб палав факел безкорисливості і самовідданості, громадянськості і відповідальності, батькам необхідно постійно і цілеспрямовано працювати над собою, самовдосконалюватись.

Креативний підхід до сімейного виховання передбачає психологічну готовність батьків до ролі вихователів. Ця готовність включає в себе розуміння складності задач, які виникають в зв'язку з формуванням майбутнього повноправного члена суспільства.

Дорослий зрощує своїх дітей не для того, щоб ним опікувались в старості і навіть не для того, щоб зробити з дитини хорошого працівника, професіонала в певній сфері, а для того щоб дитя могло знайти своє місце в житті, своє покликання, стати щасливою людиною в майбутньому.

Якщо батьки знаходять в собі сили і сміливість усвідомити кінцеву мету виховних впливів і моральні норми суспільства являються їх ціннісними орієнтирами, тоді процес виховання стає єдиним можливим і бажаним способом життєдіяльності в сім'ї. Виховання протікає в форматі щоденного спілкування батьків з дітьми, не вимагаючи при цьому додаткового часу та особливих педагогічних прийомів.

Щаслива усмішка малечі здатна залагодити будь-які сімейні конфлікти, зберегти між чоловіком і дружиною почуття любові, зробити з них єдине ціле. Дуже багато цікавого може дитя в пелюшках. Головне – спільна мета, спільне бажання обох батьків виростити щасливу дитину.

Отже, знати себе, оцінювати свої заслуги і недоліки, бути нещадним до власних слабкостей, наважуватись на те що завідома не виходить, вірити в величезні можливості самовиховання – все це грані батьківського таланту.

Сімейне виховання стає справжнім мистецтвом завдяки батьківській інтуїції. Як відомо, інтуїція забезпечує безпосереднє відображення дійсності. Інтуїція – це та психологічна функція, котра передає суб'єктові сприйняття несвідомим шляхом. Завдяки інтуїції один і той же проступок дитини в різний час отримує абсолютно різну оцінку.

Інтуїція – необхідна ланка у виховному процесі. Для розвитку інтуїтивних здібностей мати і батько повинні уважно стежити за проявами характеру своєї дитини, намагатись не залишати без уваги її суперечливі реакції, розуміти індивідуальні особливості [4, с. 364].

Щоб батьківський обов'язок став провідною потребою, дорослому необхідно розвивати в собі здібності до саморегуляції, самоврядування. Здатність до саморегуляції, вміння володіти собою – одна з найважливіших сторін в структурі особистості. Особливості темпераменту, властивості нервової системи накладають свій відбиток на поведінці. Якщо батьки можуть правильно оцінити своє вміння стримуватись, пригнічувати негативні емоції, то вони можуть виробити прийнятні шляхи для вдосконалення саморегуляції.

Сама значуща складова виховного таланту – це любов до дитини. Чи дійсно любов до дитини народжується одночасно з її появою на світ? На це питання однозначної відповіді немає. Існують мами, які люблять свою крихітку задовго до того, як почують її перший крик. Є такі, у яких любов до дитини дозріває по мірі того, як ростуть і ускладнюються турботи про неї.

Батьківський інстинкт проявляється по різному в окремих індивідів в залежності від особистісних та індивідуальних особливостей, виховання, статі, віку і багатьох інших факторів. Батьківський інстинкт і любов до дитини – це не одне й те саме. Любов до дітей належить до найбільш складних, вищих, суто, людських почуттів, хоча в якості біологічної основи можна розглядати інстинкт як продовженням роду, захисти потомства.

Любов до дітей – це соціальне, моральне почуття, яке не дається людині від народження, а розвивається по мірі зростання її особистості.

"Любовь к ребенку, как и всякая великая любовь становится творческой и может дать ребенку прочное, истинное счастье, когда она усиливает размах жизни любящего, делает из него полноценного человека, а не превращает любимое существо в идола, – писал Ф. Е. Дзержинський своїй коханій дружині. – Любовь, которая обращена лишь к одному лицу и которая исчерпывает в нем всю радость жизни, превращая все остальное лишь в тяжесть и муку, – такая любовь несет в себе яд для обоих..." [3, с. 182].

Бути батьками – найскладніше і найвідповідальніше людське покликання. Можна не сформуванати у себе музичних чи математичних здібностей, але не розвивати батьківський талант людина не має права.

Головною метою виховання дітей у родині є всебічний розвиток особистості, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. Досягнення цієї мети включає здійснення таких завдань, як фізичне, розумове, моральне, трудове, естетичне, патріотичне, правове, економічне виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н. П. Педагогіка для студентів вищих навчальних закладів / Волкова Н. П. – К. : Академія, 2003. –193 с.
2. Толстой Л. Н. Роль примера и подражания в воспитании / Толстой Л. Н. – М.: Педагогические сочинение, 1953. – 500 с.
3. Дзержинський Ф. Е. Письмо С. С. Дзержинской от 15 декабря 1913 г. – Дневник. Письма к родным / Дзержинський Ф. Е. – М. : Свеча, 1958, – 185 с.
4. Андреева Г.М. Социальная психология : учеб. / Г.М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 364 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.С. Фоміна

УДК: 378. 015

Мокринська Л.М.

ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті здійснено аналіз змістового аспекту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів.

Ключові слова: етапи навчання, фахова підготовка, творчі здібності, початкова школа.

The article analyzes the content of the professional training of future primary school teachers to form the creative abilities of students.

Key words: stages of education, professional training, creative abilities, primary school.

Становлення педагога, здатного до формування творчої особистості вихованця, – завдання складне і завжди актуальне [4]. Ним опікуються постійно: від зародження шкіл до нашого часу.

Обґрунтування можливих шляхів вирішення зазначеної вище проблеми знаходимо у працях філософів, педагогів, психологів України та зарубіжжя.

У нашому дослідженні ми спиралися на наукові здобутки В. Андрушенка, В. Кременя, М. Лук'янчук, В. Паламарчук, П. Сауха, С. Сисоевої, Г. Балла, Д. Богоявленської, Г. Костюка, М. Холодної, О. Кульчицької та ін.

Аналіз наукових праць дав змогу виокремити кілька логічних етапів підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів обіймає кілька логічних етапів. Перший етап (початок навчання) має бути зорієнтований на формування мотивації студентів до навчання, обраного фаху, розвитку комунікативних навиків, рефлексивної діяльності [3].

Хочемо наголосити, що у процесі формування творчих здібностей важливої ролі набуває пізнавальний фактор, знання. Тому на навчальних дисциплінах 1-4 семестрів студенти мають засвоїти загальні відомості про вікові та психологічні характеристики молодших школярів, особливості педагогічної діяльності, специфіку навчання в початкових класах.

Формування творчої ініціативи майбутніх учителів початкових класів полягає, перш за все, у спрямованості на вдосконалення існуючих та створення нових форм, методів і засобів педагогічної діяльності, здатності педагога прогнозувати та моделювати освітній процес, відшукувати і застосовувати засоби зацікавлення учнів, нові форми навчальних занять, способи ефективного використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі. Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів дуже тісно пов'язана з виявленням тих методів, форм і засобів, які найбільш сприятимуть залученню студентів до активної пізнавальної діяльності, формуватимуть пізнавальний інтерес та пізнавальні вміння, які в свою чергу забезпечать гармонійний розвиток особистості із сучасними світоглядними уявленнями, переконаннями, прагненням пізнати довколишній світ, вмінням реалізувати себе, використати свої здібності. Пізнавальні вміння, без яких не можливе професійне кваліфіковане виконання обов'язків педагога, можна отримати лише в процесі навчально-пізнавальної діяльності [1].

Отримані знання і навички з вивчення загальних та фахових дисциплін не тільки активізують творчу діяльність майбутніх учителів початкової школи, а й допомагають набутти досвіду об'єктивної оцінки як своєї діяльності, так і діяльності товаришів, сприяють формуванню власних критеріїв оцінки педагогічної діяльності.

Серед завдань, спрямованих на формування майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів пропонуємо такі: наведіть приклади різних точок зору на особистісно орієнтовану освіту; зробіть порівняльний аналіз будь-якої особистісно орієнтованої технології з традиційним навчанням; розкрийте принципи побудови змісту та особливості методики комунікативних та ігрових технологій; доберіть педагогічні ігри для використання їх при опануванні дисциплін спеціальності; проаналізуйте використання проблемних ситуацій у процесі вивчення предметів вашої спеціальності; розробіть 2-3 варіанти проблемних ситуацій для конкретно обраної теми з будь-якого предмету вашої спеціальності; яким вимогам має відповідати організація інтенсивного навчання? Зробіть порівняльний аналіз пасивного, активного та інтерактивного навчання. Такі завдання на лекційних та практичних заняттях сприяють розвитку у майбутніх учителів початкових класів професійної спрямованості, мотивації на творчу педагогічну діяльність, її розуміння та готують студентів для подальшого вивчення фахових дисциплін.

Підвищенню пізнавальної діяльності студентів, розвитку їх самостійності та творчості сприяють творчі проекти (скласти та оформити рекламний проспект, розробка контенту для веб-сайту, підготувати інтерв'ю та ін.), творчі письмові роботи (написати газетну статтю про педагога-новатора, скласти казку для учнів початкових класів тощо), творча робота з лекційним матеріалом (знайти помилку, заповнити пропуски в опорному конспекті, відновлюючи інформацію; висловити особисте ставлення до почутого; сформулювати

правило, а тоді порівняти з прийнятим; скласти словник термінів з теми тощо), використання технічних засобів навчання (робота з веб-сайтами, перегляд кінофільмів, телепередач, звукозаписів, тощо).

У сучасних умовах технічні засоби навчання, Інтернет органічно вписуються у життя студентів та школярів і допомагають значно урізноманітнити процес навчання.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи цікавою та корисною є підготовка презентацій: у студентів підвищується інтерес до вивчення навчальних предметів; відбувається заохочення до індивідуальної та творчої роботи; відбувається мотивація до прояву своїх здібностей, конкурентоспроможності, вміння презентувати свої власні розробки та презентації. А подальше використання презентацій у професійній діяльності дозволяють учителю створити наочний матеріал, розкрити свій творчий потенціал, а учні вчаться підбирати влучний матеріал, правильно його оформлювати та презентувати для однокласників [5].

Окрім того, використання комп'ютера забезпечує всебічний (поточний, модульний, підсумковий) контроль освітнього процесу. Контроль виконує функцію зворотного зв'язку між студентом і викладачем, дозволяє більш об'єктивно оцінити опитаних. Крім того, комп'ютерний контроль дозволяє значно заощадити навчальний час, тому що здійснюється одночасна перевірка знань усіх студентів. Це дає змогу викладачеві приділити більше уваги творчим аспектам роботи на заняттях.

Робота з підвищення пізнавальної діяльності студентів сприяє їх активності на заняттях, збільшенню уваги, мотивації. Майбутні учителі початкових класів вчаться висловлювати власні думки рідною та іноземною мовами, використовувати терміни професійного спрямування, готуються до вивчення методик викладання, мають змогу розробляти нові методичні прийоми освітньої роботи. Окрім того, студенти отримують емоційне піднесення, що позначається на якості їх творчих робіт, бо стимулює мовленнєвий процес [6].

Перед вивченням методики навчання грамоти доречним є впровадження в освітній процес вибіркового освітнього компоненту "Формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти" (2 етап). Вибіркова навчальна дисципліна є системотвірною складовою навчання грамоти в початковій школі.

Вибірковий освітній компонент – це практичний додаток до основної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Він забезпечує методичну підготовку до формування творчих здібностей молодших школярів, допоможе чітко уявити роль та місце творчих здібностей у житті сучасної людини, глибше усвідомити завдання методик навчання фахових дисциплін, осмислити методичні явища й оволодіти методами та прийомами формування творчих здібностей учнів початкових класів на різних типах уроків.

Професійно-методична підготовка під час опанування вибіркової навчальної дисципліни має на меті: забезпечити студентів фундаментальними науково-методичними знаннями з питання формування творчих здібностей учнів; навчити свідомо створювати власний досвід творчого навчання молодших школярів (на уроках різних типів та з різних предметів); формувати вміння виявляти й використовувати кращі надбаня педагогічного досвіду з формування творчих здібностей учнів; бути готовим до роботи в умовах реформування освіти в Україні.

Основними завданнями вибіркової навчальної дисципліни є: формування навичок комплексного підходу до формування творчих здібностей молодших школярів; засвоєння основних теоретичних положень і основоположних принципів формування творчих здібностей учнів початкових класів; розуміння необхідності й доцільності використання основних форм, методів, прийомів із формування творчих здібностей учнів; розуміння ролі учителя в цьому процесі; формування творчої особистості майбутнього учителя початкових класів [1].

У результаті вивчення вибіркової навчальної дисципліни студенти мають знати: визначення понять "творчість", "здібності", "задатки", "творчі здібності", "креативність",

"обдарованість", "талант" та ін.; функції та стадії творчого процесу, види та структуру творчих здібностей молодших школярів; основні підходи, принципи та умови формування творчих здібностей молодших школярів; методи та методики діагностики розвитку творчих здібностей учнів початкових класів; основні форми, методи, прийоми формування творчих здібностей школярів; роль учителя та педагогічної творчості у сучасній професійній діяльності.

Після вивчення вибіркової навчальної дисципліни студенти йдуть на навчальну практику, що сприяє формуванню професійної рефлексії, адже під час практики формуються професійні компетенції, відбувається усвідомлення обраної професії.

Третім етапом (методичним) підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти є вивчення методик викладання навчальних дисциплін. Викладання кожної теми з дисципліни має здійснюватися за таким алгоритмом: новий матеріал, місце теми у програмі початкової школи, власна розробка реалізації в практичну діяльність.

Спочатку студенти вивчають новий матеріал, отримують нові відомості з теми, пригадують раніше вивчене, працюють з термінами. Потім знайомляться з тим, як дана тема відображена у програмі початкової школи. Після цього виконують практичні вправи та завдання, зорієнтовані на майбутню професійну діяльність: добирають методи та прийоми вивчення даного матеріалу, добирають вправи та завдання для формування у творчих здібностей у процесі навчання грамоти, добирають відеоматеріали, розробляють презентації до теми, розробляють конспекти тощо [2].

Різноманітними та диференційованими мають бути завдання для самостійної роботи: від простіших (знайти вправи та завдання для формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти, дібрати відеоматеріали для забезпечення уроків у початковій школі) до творчих (розробити та представити проект, написати статтю, рецензувати роботу одного групування, скласти глосарій тощо). Виконання таких завдань готує майбутніх учителів до їх використання у початковій школі (адапованих до віку учнів).

Лекційні та практичні завдання мають закінчуватися етапом рефлексії. Рефлексивно-результативний етап передбачає узагальнення власних здобутків майбутніх учителів початкової школи, представлення своїх творчих доробок на студентських науково-практичних конференціях, круглих столах, написанні студентських наукових робіт, роботі проблемних груп.

Важливим чинником формування творчих здібностей студентів є участь у тренінгах, яка дає змогу активізувати спілкування студентів, у результаті чого розвивається їхня самосвідомість, самоконтроль та саморегуляція, відбувається коригування потреб, мотивів та ціннісних орієнтацій щодо педагогічної творчості, формується вміння швидко пристосовуватися до нових ситуацій, знаходити альтернативні рішення, абстрактно мислити.

Ефективність упровадження цих етапів підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти є перспективою наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лук'янчук М.В. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку / М.В. Лук'янчук. – Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів (14 травня 2015 року). Луцьк, 2016. С. 238-242.
2. Полєвікова О.Б. Особливості роботи зі словом у добуковарний період навчання грамоти / О.Б. Полєвікова // Педагогічні науки: [зб. наук. праць / ред. Є.С. Барбіна]. – Херсон, 2010. – Вип. 56. – С. 127 – 131.

3. Полєвікова О.Б. Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Херсон, 2004. 22 с.
4. Полєвікова О.Б. Партиципативність як теоретичне підґрунтя інноваційного підходу до фахової підготовки майбутніх педагогів / О.Б. Полєвікова, Т.А. Швець, І.М. Цюпак. – Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон, 9-10 листопада 2020. С. 384-390.
5. Сугейко Л.Г. Інновації у підготовці мовної особистості вчителя початкової школи / Л.Г. Сугейко. – Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 65. – Херсон: ХДУ, 2014. – С. 367-370.
6. Сугейко Л.Г. Лінгвокультурологічні засади як засіб формування національно-мовної особистості фахівця початкової освіти / Л.Г. Сугейко. – Збірник наукових праць: Дрогобицький державний університет ім. Івана Франка. Дрогобич: Посвіта. 2015. С. 539-547.
7. Сугейко Л.Г. Фахова підготовка майбутніх учителів початкових класів на лінгвокраїнознавчій основі / Л.Г. Сугейко. – Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 67. Херсон: ХДУ, 2015. С. 407-411.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Л.Г. Сугейко

УДК 37(477.72)"18/19"

Нікішенко А. В.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано розвиток освіти на Херсонщині у другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Виокремлено основні тенденції, характерні для даного періоду.

Ключові слова: освіта, Херсонщина, тенденції розвитку, друга половина ХІХ – початок ХХ століття.

The article analyzes the development of education in the Kherson region in the second half of the XIX – early XX centuries. The main trends of this period are outlined.

Key words: education, Kherson region, development trends, second half of the XIX – beginning of the XX centuries.

Сьогодні в умовах активного впровадження децентралізації освіти та впровадження реформи Нової української школи значної уваги заслуговує генеза освітньої галузі, зокрема і в різних територіальних одиницях, адже розвиток сучасної освіти неможливий без урахування здобутків минулого.

Концептуальні засади розвитку освіти були розглянуті Н. Дічек, В. Кузьменком, О. Сухомлинською, В. Федяєвою та ін. Проблеми розвитку освіти на Херсонщині розглядали такі відомі науковці, як В. Добровольська, Л. Рябовол, Н. Слюсаренко, Т. Щетина та ін.

Дослідники різнобічно аналізували розвиток освіти на Херсонщині, проте майже не було досліджень, які б комплексно висвітлювали розвиток освіти на Херсонщині у другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Це і зумовило вибір теми статті.

Метою статті є аналіз розвитку освіти на Херсонщині та виокремлення її основних тенденцій протягом другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Територіально Херсонщина у другій половині ХІХ – початку ХХ століття входила до складу Херсонської губернії, яка була створена ще 1803 року. 1852 року почався новий етап реформування гімназійної освіти. Саме цього року було гімназії поділено на три умовні

розряди та уведено нові навчальні плани. Гімназії поділилися на такі групи: 1) з вивченням законодавства і природничої історії; 2) з грецької мови; 3) лише з вивченням законодавства. У парафіяльних та повітових училищах навчальні плани не зазнали істотних змін. У цей же період тимчасово було призупинено функціонування приватних закладів освіти. Лише як виняток їх відкриття дозволяли російським підданам [10].

Друга половина XIX століття позначена також інтенсивним розвитком жіночої освіти. 1858 року було розроблено, а 1860 року затверджено положення про жіночі училища, згідно з яким училища поділялися на заклади першого розряду та другого розряду. Термін навчання в училищах першого розряду становив шість років. За змістом навчальна програма в цих закладах була наближена до курсу чоловічих гімназій. Дівчата вивчали російську мову й словесність, природознавство, загальну й російську історію, Закон Божий, рукоділля, фізику, арифметику й основи геометрії. Курс училищ другого розряду відповідав навчальній програмі повітових училищ і включав чистописання, основи арифметики, Закон Божий, географія, російська історія, рукоділля. Основна мета жіночої освіти в цей період полягала у повідомленні дівчатам суспільно-корисних знань, виховання освіченої матері сімейства [9, с. 374]. Таким чином, у 50-х роках XIX століття почалось створення законодавчої регламентації жіночої освіти та централізації мережі. Хоча Т. Щетина зауважує, що перші заклади освіти для дівчат з'явилися в Херсонській губернії на початку XIX ст.

Кінець 1850 років відзначився початком заснування недільних шкіл (хоча перші циркуляри щодо організації їх роботи з'явилися лише у 1960 роках), які були безоплатними. За змістом навчання вони відповідали парафіяльним [1].

У 1850 роках було також запроваджено адміністративно-управлінські трансформації в Міністерстві освіти, що сприяло централізації управління навчальними округами. 1856 року Навчальним комітетом було ініційовано розробку статутів нижчих та середніх закладів освіти. Фінальний проєкт цих документів було надруковано у 1860 році.

1860 року було затверджено ще один ключовий документ – "Положення про ради при попечителях навчальних округів". Зазначені органи виступали посередниками між педагогічними радами гімназій та попечителем навчального округу. Їх повноваження полягали у вирішенні проблем господарчо-адміністративного забезпечення закладів освіти, працевлаштування вчителів, експектиси підручників та методичних рекомендацій [6] та ін. Створення такого органу сприяло децентралізації та посиленню демократизації освітньої сфери.

1864 року було затверджено "Положення про земські установи". Це положення вводило в Російських губерніях, зокрема Херсонській земства як елементи місцевого самоврядування. На земства покладалися ремонт мостів і шляхів, продовольча допомога населенню, утримання лікарень, богаділень, страхування, медицина, освіта.

У 1864 р. було трансформовано структуру Міністерства народної освіти, зокрема суттєво змінено повноваження Вченого комітету. 1864 року імператором було прийнято рішення щодо збільшення заробітної плати учителям від 50 до 100 % та офіційно введено одиницю підрахунку робочого часу – урок.

Цього ж 1864 року було прийнято "Положення про початкові народні училища" та новий статут гімназій.

Також помітною є тенденція спрямування середніх та нижчих закладів освіти до надання загальної освіти та об'єднання у відомстві Міністерства народної освіти.

Усе вищезазначене відображає суспільно-політичні умови розвитку освіти на Херсонщині, серед яких головне місце відводилось уведенню земств з передачею їм відповідних повноважень.

Навчання в земських школах тривало 2-4 роки. Учні оволодівали знаннями з фізики, природознавства, географії, хімії, історії. Архівні документи [4] вказують на те, що Херсонське земство почало здійснювати активну діяльність з уведення загальної початкової освіти, що виступало частиною плану розвитку освіти в Херсонській губернії. Земські школи отримували фінансування від земств, сільських і міських громад. У земських школах активно

проводили народні читання, публічні лекції, пересувні виставки, що вказує на те, що ці заклади були культурно-освітніми осередками Херсонщини.

Починаючи з 1864 року, в Російській імперії існувало три типи державних світських закладів освіти: прогімназії, гімназії та народні училища. Прогімназії (термін навчання 4 роки) за змістом навчального контенту відповідали першим чотирьом класам гімназії. У свою чергу гімназії було віднесено до закладів середньої освіти і оголошено навчальними (а не вихованими) закладами. Проте за ними було збережено право відкривати пансіони [2]. У зазначених закладах освіти мали можливість навчатися діти всіх станів та віросповідань.

Спільне навчання дівчат та хлопців допускалось у початкових народних училищах.

1865 року було прийнято "Тимчасові правила про порядок розгляду, схвалення й запровадження до використання навчальних керівництв і посібників для середніх і нижчих навчальних закладів Міністерства народної освіти", згідно з якими список рекомендованих підручників та посібників затверджувався Міністерством народної освіти. Цього ж року було складено перший каталог такої літератури [9, с. 444].

Початкова освіта представляли народні училища, що поділялися на світські та церковно-парафіяльні. Перші підпорядковувалися Міністерству народної освіти, а другі – Святейшому Синоду. Також, як зазначає Т. Щетина, "новою нормативною базою передбачалось існування й інших різновидів таких навчальних закладів (елементарні школи інших відомств, недільні й приватні школи, школи грамоти), зокрема в губерніях на "окраїнах", і дозволялося навчання на початку не російською, а місцевою мовою" [11].

1865 року спеціально розробленим проектом положення про жіночі училища було оновлено мету закладів жіночої освіти – підготовка домашніх наставниць та учителів [7]. Духовне відомство відкривало заклади для дівчат: жіночі училища духовного відомства й єпархіальні училища. 1868 року було затверджено статут єпархіальних училищ, який передбачав метою жіночої освіти – виховати підданість престолу та Батьківщині [6].

У цей же період активно діяло відомство імператриці Марії, яке в період до 1917 р. заснувало значну кількість пансіонів та відкритих всестанових жіночих закладів освіти. Предмети тут поділялись на обов'язкові (Закон Божий, російська мова, російська історія й географія, арифметика, чистописання) й необов'язкові (рукоділля, ремесла та ін.).

Із 1865 року у Херсонській губернії почала активно розвиватися освітня мережа. Після створення губернії першим закладом освіти 1806 року стало засноване у місті Херсоні духовне училище.

1855 року в Херсоні було відкрито перший жіночий навчальний заклад – пансіон шляхетних дівчат, навчання в якому відбувалося за програмою повітового училища. Пізніше (1864 р.) його було перетворено на приватну гімназію, яка 1867 року стала громадською [3].

Крім вищезазначених, працювали також 4 чоловічих пансіони, 6 чоловічих шкіл, вірменське училище, міське дівоче училище для дівчат різних станів, сирітське жіноче училище, 12 жіночих пансіонів, караїмське училище в Херсоні, єврейські навчальні заклади (116 закладів першого розряду та 142 другого розряду), приватне парафіяльне училище, сирітське чоловіче училище, чоловіча школа при римсько-католицькій церкві, школа при реформатському молитовному будинку, школа при Євангелістсько-лютеранській церкві та ін.

У 1870 року прийнято "Положення про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти", яке затвердило перейменування закладів жіночої освіти у гімназії та прогімназії [8]. За змістом навчання в чоловічих гімназіях відрізнялось лише додатковим вивченням давніх мов.

Щільність закладів освіти на території Херсонщини є значною, особливо для міста та прилеглих селищ. Варто акцентувати також на різноманітті типів закладів освіти.

У 1875 року було затверджено "Положення про сільські училища". Воно передбачало відкриття однокласних та двокласних закладів освіти. Відповідальним за розподіл сільських та міських училищ по території губернії був попечитель навчального округу. Система

управління училищами була докорінно змінена після прийняття 1874 року "Положення про початкові народні училища".

Херсонщина славилась багатоманіттям народностей, які проживали на її території. 1870 року вийшов друком проєкт системи освіти так званих "руських іногородців". Згідно з цим документом їх було поділено на іногородців-християн та іногородці-магометан. Тим дітям, які не знали російської мови, було запропоновано навчатися рідною мовою в спеціально створених національних школах. Проте для їх навчання використовували книги, перекладені російською та надруковані російськими буквами. 1873 року було затверджено "Положення про єврейські початкові училища", в якому зазначалось, що там, де при значній кількості єврейського населення бракує державних училищ, можна відкривати одно- і двокласні єврейські училища.

У процесі дослідження знайдено відомості про такі позашкільні форми й методи початкової освіти, як читальні й публічні народні читання. З'ясовано, що 1876 року було затверджено правила про проведення публічних читань, відповідно до яких такі заходи отримували право проводити приватні особи чи товариства, а контроль мали здійснювати директори народних училищ. Для читань допускались лише тексти, затверджені Ученим комітетом Міністерства народної освіти чи Святейшим Синодом, лекторами виступали духовні особи чи вчителі.

Більшість дослідників історії педагогіки вважають, що система початкової освіти в Російській імперії була остаточно сформована у 1870-х роках, а надалі вона лише зазнавала незначних змін. У 1880-х рр. було оголошено про надання початковій освіті прикладного характеру. Задля реалізації останнього, при початкових училищах створювались ремісничі класи.

Як зазначає Я. Нагрибельний, директор народних шкіл Херсонської губернії В. Фармаковський розробив методіку проведення занять з ручної праці та запропонував план проведення занять та приклади готових моделей виробів. Це було здійснено для покращення методичного забезпечення шкіл та, як наслідок, стимулювання відвідування шкіл учнями. А 1872 року було рекомендовано до впровадження книжку з основ землеробства [5].

З метою привернення уваги земств до професійної освіти 1892 року Міністерство народної освіти опублікувало циркуляр "Про звернення уваги земств до користі відкриття курсів садівництва та городництва для учителів, також влаштування при школах садів і городів". Як наслідок у 90-х роках XIX століття для вчителів народних шкіл Херсонщини почали проводити заняття із ремісничого навчання [11]. Наприклад, такі курси було організовано при Херсонській сільськогосподарській школі і це сприяло впровадженню у школах ручної праці, квітництва, кошикоплетіння, бджільництва, шовківництва.

Початок XX століття відзначився гостротою питання становлення національної школи, використання мов національних менших, зокрема української. Варто відзначити також уведення такого предмета як ручна праця, що надало закладам освіти більш прикладного характеру.

Події 1905 року сприяли виникненню україноорієнтованих товариств, благодійних установ. Херсонщина вважалася культурним центром імперії, тому варто відзначити належну кількість культурних утворень, які функціонували та її теренах. Крім того, цей час відзначився з одного боку стабільністю державних закладів освіти, і водночас нестабільністю приватних, які масово відкривалися і, не витримуючи конкуренції, закривалися.

1905 року, враховуючи специфіку регіону, у Херсонській учительській семінарії було введено курс "викладання з окремих галузей сільського господарства" [5].

Таким чином, можемо зробити висновок, що у другій половині XIX – початку XX століття мережа закладів освіти складалася з гімназій, сільських, церковно-парафіяльних одно- та двокласних, міських училищ, земських шкіл. Специфічним для Херсонської губернії було розповсюдження національних шкіл, військових та приватних закладів освіти.

Серед основних тенденцій розвитку освіти, властивих Херсонщині, можна виділити наступні: значне розширення незалежності попечителів закладів освіти та ускладнення їх обов'язків; розширення типів закладів освіти; виникнення та розповсюдження методів та

форм позашкільної роботи, серед яких організація публічних лекцій, народних читань та ін.; залучення громадськості для обговорення управлінських рішень та освітніх реформ на сторінках преси; розширення та поглиблення змісту освіти, остаточне затвердження становості; широка участь духівництва, місцевих громад та приватних осіб у матеріальному забезпеченні закладів освіти; для освіти іногородців було запроваджено спеціалізовані заклади, національні школи; урахування специфіку регіону, посилення трудової та ремісничої підготовки учнів у початкових школах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волженский С. Народное образование в России. Санкт-Петербург: Тип. М. О. Эттингера, 1872. 44 с.
2. Горбунов П. Классические гимназии и прогимназии. Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и К., 1887. 130 с.
3. Карпова А. В. Херсонська губернія в архівних документах. URL: <http://www.arches.gov.ua/Publicat/References/Карпова.php>
4. Лихачева Е. Материалы для истории женского образования в России (1865–1880 гг.). Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1901. Т. 4. 647 с.
5. Нагрибельний Я. А. Розвиток сільськогосподарської освіти на Херсонщині у другій половині XIX – на початку XX ст. Чорноморський літопис. 2012. Вип. 5. С. 169–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2012_5_26
6. Народное образование в России с 60-х гг. XIX в. / сост. Н. В. Чехов. Москва: Польза, 1912. 224 с.
7. О Положении о женских училищах ведомства Министерства Народного Просвещения Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1876. Т. 3. 1528 с.
8. Положение о женских гимназиях и прогимназиях Министерства народного просвещения. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения / сост. М. Родевич. Санкт-Петербург, 1884. С. 48–50.
9. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения (1802–1902). Санкт-Петербург: Министерство Народного Просвещения, 1902. 785 с.
10. Слюсаренко, Н. В. Трудова підготовка молоді на Херсонщині: історико-педагогічний аспект. Херсон: Айлант, 2003. 476 с.
11. Щетина Т. П. Розвиток освітньої мережі Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.). Педагогічний альманах. 2019. Вип. 41. С. 308–315.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.В. Слюсаренко

УДК 37.064.2:316.47:17.022.1

Нода С.В.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ УЧНІВСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті на основі аналізу різних підходів розглядається сутність проблеми формування поваги до вчителя та його авторитетність в умовах учнівського середовища.

Ключові слова: повага, повага до вчителя, учнівське середовище, авторитет, структура авторитету.

The article, based on the analysis of different approaches, considers the essence of the problem of forming respect for the teacher and his authority in the student environment.

Key words: respect, respect for the teacher, student environment, authority, authority structure

Сьогодні, як ніколи раніше, роль школи та вчителя у процесі навчання та виховання зростає, оскільки вчительська професія – одна з найважливіших у світі, вчитель є основоположником усіх соціальних змін, готуючи майбутні покоління, і проблема виявлення поваги до вчителя серед підростаючого покоління є однією з найактуальніших.

В сучасному учнівському середовищі можна спостерігати зниження поваги до вчителя та педагогічної професії, в цілому це зумовлено багатьма факторами, один з визначних – втрата престижності даної професії через її низький соціальний статус, який можна підвищити лише за умови зміни державної політики. Для того, щоб бути затребуваним професіоналом, авторитетною людиною, яка має повагу серед колег, батьків та учнів, сьогодні недостатньо вчителю глибоко знати свій предмет, пояснювати навчальний матеріал і мати можливість перевірити рівень його засвоєння учнями. Потрібно постійно проявляти високий рівень професіоналізму та педагогічних компетентностей, вміння організувати учнівське середовище, бажання до самоосвіти та саморозвитку.

Проблема формування поваги до вчителя та педагогічного авторитету привертала увагу багатьох дослідників: І. П. Андриаді, Ш. О. Амоношвілі, М. Ю. Кондратьєв займалися вивченням компонентів авторитету, особливостей побудови та шляхів формування авторитетних взаємин; А. С. Макаренко та Д. Ф. Самуйленков у своїх працях наголошували на важливості поваги до вчителя як основи стосунків педагога з учнями, а також розробляли види авторитету виділивши істинний та хибний; В. О. Сухомлинський, О. В. Шепелева визначали сутність, принципи та особливості формування поваги до вчителя, вплив авторитету педагога на особистість вихованців; та інші.

Розглянемо тезаурус ключових слів, які нам необхідні для вивчення та можливості узагальнення проблеми дослідження.

На думку Т. Ф. Єфремової, повага – це ставлення, яке відображає визнання переваги, важливості або цінності високих моральних якостей якоїсь людини, висока оцінка її діяльності [5].

Н. М. Баранова схиляється до думки, що повага – абстрактна соціальна категорія, котра відображає оцінку почуття гідності, вищості, значнішої ідеальності того, хто є об'єктом оцінювання. Поважне ставлення ґрунтується на визнанні високих якостей кого-небудь чи чого-небудь, відносно яких проводиться ця соціальна оцінка [4].

Аналізуючи роботу С. Д. Резника відзначено, що повага до вчителя – це сформована громадська думка про гідність, моральність, переваги та недоліки педагога [10].

За твердженням А. І. Кравченко, повага – це вияв авторитету, вплив, міра визнання суспільством заслуг індивіда; результат відношення соціально значущих характеристик суб'єкта зі шкалою цінісних орієнтирів суспільства [6].

Проаналізувавши роботи вчених, зроблено висновок, що повага до вчителя – це абстрактна категорія, яка характеризується визнанням суспільством значущості педагога, його гідності, соціальних та моральних якостей, впевненість в його компетентності та професійності. Узагальнення поняття дає можливість зрозуміти, що формування поваги є складним процесом. Він залежить від учнівського середовища, в якому працює педагог.

Г. М. Андреева стверджує, що учнівське середовище – це система залучення дітей шкільного віку в суспільно-соціальні та освітні відносини. Вона передбачає засоби виникнення, зміст і рамки існування учнівського колективу, формує моделі, норми й правила індивідуальної поведінки та колективної взаємодії [2].

На думку Л. А. Порохні, учнівське середовище – це складна структура міжособистісної взаємодії учнів, яка весь час розвивається спираючись на близькі та далекі сфери життя. Значну роль в цьому процесі відіграє вчитель, який корегує взаємовпливи всіх складових компонентів цієї системи [9].

Можливо зробити висновок, що учнівське середовище – це неоднорідна культурна модель соціального інституту, яка має розгалужену систему взаємозв'язків, котрі забезпечують сукупність впливів і умов формування розвиненої особистості.

Сутність поняття "повага до вчителя" тісно взаємопов'язане з поняттям "авторитет", яке є підґрунтям формування належного ставлення учнів до педагога.

В академічній глумачній словник української мови, поняття авторитет розглядається як загально визнане значення, поважність, вплив певної особи на погляди, переконання і поведінку людей, життєдіяльність суспільства, завдяки їх перевагам або заслугам [1].

У педагогічному словнику Б. М. Бім-Бада, авторитет розглядається як невимушене сприйняття індивідом впливу якоїсь людини, яке базується на признанні його чеснот. [8].

О. В. Шепелева визначає авторитет вчителя, як місце педагога в суспільстві. Саме воно обумовлене специфічним ролями педагогічної діяльності, в яких виявляються обов'язки, права і норми вчителя-посередника в момент передачі соціального досвіду. Внутрішня кореляція професійними якостями та можливостями вчителя із вимогами оточення, відчуття благополуччя, почуття гідності, що забезпечують йому визнання серед колег [11].

М. Ю. Кондратьєв у своїй роботі пояснює, що авторитет вчителя – це важлива особистісна якість педагога, інструмент впливу на особистість дитини з метою досягнення ефективних результатів освітнього процесу. Чим вищий авторитет, тим кращі відносини між учителем та учнями, тим більший рівень поваги можна спостерігати по відношенню до нього [7].

Як зазначає І. П. Андриаді, авторитет виражається в умінні бажаним чином скеровувати, не примушуючи, діяльність та думки іншої людини. Повага до вчителя та його авторитет пов'язані з ціннісною орієнтацією та характеристиками групи і визначають ступінь навіюваної дії. Вченою було розроблено структуру авторитету вчителя, в якій представлені компоненти, безумовно прийняті до оцінки в суб'єкт-суб'єктних відносинах при побудові авторитетних відносин[3]:

1. *Професійний компонент*, який включає спеціальну ерудицію, методичну майстерність, технологічну різноманітність.
2. *Особистісний компонент*, до складу якого входять: ціннісна складова (моральні, філософські, естетичні цінності); характерологічна складова (якості характеру, котрі створюють передумови для формування авторитету); культурологічна складова (поведінка, обізнаність в певних питаннях, спосіб та манера спілкування).
3. *Соціальний компонент*, що відображає соціальну перцепцію на яку впливають значимість, престиж професії і професійні стереотипи.
4. *Рольовий компонент*, який характеризується займаною посадою і зумовленими нею правами і обов'язками.

Проаналізувавши літературу і тезаурус ключових слів, проведено дослідження серед учнів початкової школи Херсонської ЗОШ № 28 ім. О.С. Пушкіна. Мета даного дослідження – визначення наявності поваги до вчителя серед учнів.

Дослідження проводилось методом опитування. В ході якого виявлено, що учні найбільше цінують такі якості: доброзичливість, терплячість, щирість, повага до особистості учня, справедливість. Найменше поваги, на думку учнів, заслуговують вчителі, які часто підвищують голос, не дослухаються до думки учнів та проявляють авторитаризм. Тобто авторитетність вчителя та повага до нього базується на особистісному ставленні педагога до учня. Більшість учнів зосереджуються на особистих якостях педагога і в останню чергу звертають увагу на професійні компетентності.

Під час розмови з учнями було виявлено таку закономірність, що учні 1-2 класів проявили більше бажання допомогти своєму вчителю, ніж учні 3-4 класів. Це може свідчити про те, відношення учнів не залишається постійним до одного й тогож вчителя за довготривалої взаємодії з ним, оскільки з плином часу змінюється сфера їх мотивації, одна цінність втрачає силу, інша навпаки набуває сили, підвищуються та виникають нові потреби та інтереси.

Формування поваги до педагога залежить не тільки від нього особисто, а й від того, як його сприймають учні, тобто особливостей учнівського середовища. Особистість учителя розглядається та оцінюється учнями не безпосередньо, а через призму їх орієнтацій та ціннісних критеріїв. Звідси випливає, що не лише якості педагога впливають на наявність авторитету, а й потреби та цінності учнів є не менш важливими. Те, що буде цікавити та впливати на одних учнів, може залишити байдужим інших, які зосереджуються на інших цінностях та ідеалах.

Отже, повага до вчителя – це почуття, яке характеризується визнанням значущості педагога, його соціальних та моральних якостей, впевненість в його компетентності та професійності. Становлення авторитету та поваги до вчителя – це поступовий процес, який залежить від вікових особливостей учнів. Саме тому рівень авторитету та поваги до вчителя є високим показником його діяльності, що в свою чергу спонукає дітей дослухатися до думок і порад педагога, наслідувати його, довіряти його настановам, приймати його цінності й переконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua>
2. Андреева Г. М. Психология социального познания: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. – Издание второе, перераб. и доп / Г. М. Андреева. – Москва: Аспект Пресс, 2000. – 288 с
3. Андриади И. П. Авторитет учителя процесс его становления: Монография. / И. П. Андриади – М. : МПГУ, 1997. – 205 с.
4. Баранова Н.М. Етика: навч. посібник / Н.М.Баранова. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 323 с.
5. Ефремова Т. Ф. Толково-словообразовательный словарь [Електронний ресурс] / Т. Ф. Ефремова. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://glosum.ru>.
6. Кравченко А. И. Социология / А. И. Кравченко. – Москва: Академический Проект, 2001. – 508 с.
7. Кондратьев М. Ю. Слагаемые авторитета / М. Ю. Кондратьев. – Москва: Знания, 1988. – 80 с.
8. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – Москва: Большая рос. энцикл, 2002. – 342 с.
9. Порохня Л. А. Учнівський колектив як важлива складова учнівського середовища . – Харків, 2015. – Вип. – № / Л. А. Порохня. // Збірник наукових праць "Педагогіка та психологія". – 2015. – №48. – С. 67–75.
10. Резник С. Д. Преподаватель вуза: технологии и организация деятельности: учебник / С. Д. Резник, О. А. Вдовина. – Пенза: ПГУАС, 2014. – 356 с.
11. Шепелева О. Формирование профессионального статуса будущего учителя в период его обучения в вузе : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Шепелева О. – Магнитогорск, 2009. – 177 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.Є. Петухова

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗДАТНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ З РОДИНАМИ ДІТЕЙ

У статті представлено форми та методи формування у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти здатності до партнерської взаємодії з батьками вихованців.

Ключові слова: технології активного навчання, соціально-педагогічний тренінг, дистанційна освіта, есе-оцінювання якості професійної компетентності.

The article presents the forms and methods of forming the ability of future educators of preschool education institutions to partner with the parents of pupils.

Key words: technologies of active learning, socio-pedagogical training, distance education, essay-assessment of the quality of professional competence.

Для забезпечення сприятливих умов життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості необхідні зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії дитячого закладу і родини.

Підготовка майбутніх вихователів ЗДО до вирішення завдань взаємодії з батьками передбачала поступове нарощування професійно значущих компетенцій.

Метою першого етапу стало засвоєння теоретичних знань за допомогою використання технологій активного навчання та їх застосування в процесі квазіпрофесійна діяльності педагога дошкільної освіти.

У початковому плані підготовки вихователів дітей дошкільного віку за спеціальністю "Дошкільна освіта" визначені навчальні дисципліни, орієнтовані на освоєння знань про технології педагогічного спілкування і умінь їх застосовувати в різних комунікативних ситуаціях. Було запропоновано теми для самостійного опрацювання студентами окремих тем. Наприклад: "Здійснення роботи з педагогічним колективом ЗДО щодо організації взаємодії з сім'ями вихованців", "Впровадження інноваційних форм для ефективної взаємодії з сім'ями вихованців", "Підвищення педагогічної культури батьків дітей дошкільного віку", "Форми роботи з батьками щодо обміну досвідом виховання дітей".

Також запропоновано тематику курсових робіт. Наведемо приклади: "Використання надбань української етнопедагогіки у родинному вихованні дітей", "Виховний потенціал сім'ї у формуванні особистості дитини-дошкільника", "Роль родинних традицій у вихованні дітей", "Шляхи розв'язання конфліктів між батьками та дітьми дошкільного віку", "Формування педагогічної рефлексії як складової педагогічної культури батьків", "Спільна робота дитячого садка і родини по вихованню дошкільників на традиціях українського народу".

Наступним етапом підготовки стане мотиваційно-аналітичний етап, мета якого – мотивація майбутніх педагогів до партнерської взаємодії з сім'ями вихованців. Реалізація даної мети здійснюється за допомогою використання методу кейсу, аналізу педагогічних ситуацій.

Особливе місце в розвитку комунікативної компетентності майбутнього педагога набувають елементи соціально-педагогічного тренінгу, що дозволяє в різних ситуаціях педагогічного спілкування навчитися краще розуміти партнера по спілкуванню, грамотно вибудувати технологію позитивного спілкування з різними партнерами, освоїти вміння моделювати стратегію управління педагогічним спілкуванням з позиції особистісного взаємодії. Такі ігри та вправи сприяють розвитку у студентів прагнення до творчої самореалізації в педагогічній діяльності. Застосування даного методу у навчальній практиці розвиває такі якості: відкрите висловлювання почуттів; руйнування рольових стереотипів; поглиблення почуття відповідальності; усвідомлення власних мотивів діяльності; адекватне

сприймання себе та інших учасників тренінгу; активний контакт і співробітництво з іншими членами групи [1, с. 54].

На практичних заняттях проводились рольові ігри: "Ми не боїмося змін", "Педагогічний колектив – це команда", "Вчимося спілкуватися", "Здоровий педагог – успішний педагог".

Серед нетрадиційних форм роботи з батьками пропонується виготовлення "авторських журналів та газет". Студенти розробили свої варіанти. Наприклад: "Батьківський вісник", "Весела сімейка", "Батьки + діти", "спеціальний" випуск журналу, присвячений яскравій події в житті дітей.

Як зазначає С. Івах, "дуже важливою є апробація набутих студентами вмінь і навичок організації роботи з батьками дошкільників під час педагогічної практики, коли майбутні вихователі мають змогу продемонструвати рівень підготовки безпосередньо в реальній роботі, яка є сполучною ланкою між теоретичним навчанням та майбутньою професійною діяльністю з дітьми дошкільного віку, їхніми батьками" [2].

Під час організації педагогічної практики у якості залікового завдання було запропоновано розробку Куточку для батьків. Пропонуються "Методичні рекомендації щодо оформлення стенду "Для вас, шановні батьки".

За результатами опитувань педагогів та батьків особливої актуальності набули останнім часом питання організації взаємодії з родинами під час дистанційного навчання та в умовах адаптаційного карантину, пов'язаного з розповсюдження захворювання COVID – 19.

Дистанційне навчання – це сукупність сучасних засобів, що забезпечують надання інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання інформаційно-комунікативних технологій.

Дистанційна освіта – це той контент, який надається педагогом і закладом дошкільної освіти батькам своїх вихованців. Саме батьки вирішують, у який зручний для них та їхніх дітей час використати запропоновані відео-матеріали, тексти казок, віршів, приклади ігрової, фізичної, трудової, образотворчої та інших видів діяльності. Формат онлайн-занять дітей дошкільного віку передбачає безпосередню участь батьків [3, с. 21].

Майбутні фахівці розробили свої пропозиції щодо організації дистанційного навчання: аудіо-казки, навчально-розвивальні комп'ютерні ігри, руханки, майстер-класи з дитячої ручної праці, мультиплікаційні фільми.

Особливу увагу було зосереджено на важливість усвідомлення доречності та відповідності використання інтернет-ресурсів віковим особливостям кожної окремої дитини. Процес сприйняття інформації засобами комп'ютерних технологій повинен обов'язково мати продовження у вигляді пояснень, коментарів, бесід з дитиною щодо змісту побаченого. Тільки у разі такого формату дитина отримає користь від пасивного перегляду навіть корисних матеріалів. Задля вирішення цього завдання підготовлено рекомендації щодо подальшого опрацювання цих матеріалів у родинному колі.

Завершальним в системі підготовки майбутніх педагогів до співпраці з батьками визначено рефлексивно-узагальнюючий етап, мета якого – аналіз і узагальнення їх індивідуальної готовності до організації партнерської взаємодії з батьками вихованців за допомогою рефлексії, розробка індивідуальної траєкторії самовдосконалення в сфері педагогічного спілкування., складання есе з оцінкою якості своєї професійної компетентності в сфері партнерської взаємодії з батьками вихованців і складання індивідуального маршруту самоосвіти.

Аналіз змін в рівнях сформованості здатності до роботи з родинами дітей свідчить такі позитивні зміни в змістовних характеристиках професійної готовності: прояв емоційної чуйності, комунікабельності, спостережливості, вміння володіти собою, доброзичливості, глибокого і стійкого інтересу до педагогічної діяльності, емпатії, рефлексії; ґрунтовні знання програмного матеріалу; використання різноманітних методів і прийомів роботи з батьками; володіння методикою проведення заходів відповідної тематики; вміння працювати з

методичною літературою; володіння комунікативними вміннями, що проявляються у встановленні педагогічно доцільних взаємин з колегами, дітьми та їх батьками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Киричок В. Тренінги та розвиток комунікацій / В. Киричок // Відкритий урок. 2006. – № 1. – С. 51–61.
2. Івах С. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей дошкільного віку в умовах вищого закладу освіти. URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2245/2321> (дата звернення: 13.05.2020)
3. Проблеми дистанційної освіти дошкільнят. Круглий стіл "ДВ". – "Дошкільне виховання". – 2020, № 5, – С. 21-29.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Е. Анісімова

УДК 373.2.016:82

Панченко А.В.

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті автор розглядає психолого-педагогічні засади формування діалогічного мовлення дітей дошкільного віку; виокремлено етапи засвоєння діалогічного мовлення дошкільниками.

Ключові слова: діалог, дошкільники, мовленнєвий розвиток, заклад дошкільної освіти, словник.

In the articles the author considers psychological and pedagogical bases of formation of dialogic speech of children of preschool age; the stage of assimilation of dialogic speech by preschoolers is singled out.

Key words: dialogue, preschoolers, speech development, preschool education institution, dictionary.

Мовний розвиток дітей середнього дошкільного віку характеризується наступними особливостями. Мислення дитини багато в чому визначають особливості його словника.

Відомий вітчизняний психолог Л. С. Виготський зазначає, що "наочно-дієве і наочно-образне мислення дітей середнього дошкільного віку пояснює переважання в їх словнику слів, позначають назви предметів, явищ, якостей. Оскільки словесно-логічне мислення у дітей цього віку ще не розвинене, то вони погано засвоюють слова узагальненої лексики, що виражають абстрактні і абстрактні поняття" [1].

За даними О. Н. Гвоздева "в активному словнику чотирирічної дитини, як правило, спостерігається 50,2% іменників, 27,4% дієслів, 11,8% прикметників, 5,8% прислівників, 1,9% числівників, 1,2% сполучники, 0,9% прийменників, 0,9% вигуків і частинок" [4, с. 91]. Розглядаючи цей факт з психологічної точки зору і спираючись на висновки багатьох психологів, вчений пояснює це тим, що у маленьких дітей ще немає потреби в словах, що виражають ознаки, оскільки у них ще не сформовано саме відчуття ознаки. На думку О. Н. Гвоздева "щоб це відчуття виникло, дитина повинна усвідомити неоднорідність однорідних предметів, йому необхідно навчитися порівнювати і робити висновки з порівняння. Через порівняння осягаються розміри і форма, кольори і властивості предмета. Ні в чому так наочно не позначається дозрівання психіки дітей, коли вони стають старшими, як саме в збільшенні числа прикметників, якими збагачується мова" [4, с. 94]. О. Н. Гвоздев відзначає особливу мовну обдарованість дітей 4-5 років, яка проявляється в тому, що дитина "конструє форми слова, виходячи з їх значень" [4, с. 95]. Відповідно до думки Т. І. Гризик, у

дітей середнього дошкільного віку "значно розширюється коло граматичних явищ, якими опановує дитина. Дошкільник засвоює типи відмінків імен іменників, прикметників, числівників і відмінювання дієслова, оволодіває системою закінчень і правильним вживанням форм родового відмінка однини і множини іменників (нема (чого ?) шапки, рукавиць, штанів); узгодження іменників і прикметників у роді, числі і відмінку (добрий хлопчик, весела дівчинка, блакитне відро); форми дієслів в наказовому способі (стань! пострибай!)" [1, с. 49].

Завдяки цьому процесу дитина починає використовувати рідну мову як засіб спілкування і мислення. При цьому він поступово починає оволодівати діалогічними вміннями. За словами А. П. Воронової "у дітей середнього дошкільного віку відбувається подальший розвиток діалогічного мовлення. Розвинений діалог дозволяє дитині легко входити в контакт як з дорослими, так і з однолітками. В процесі ігрової діяльності діти вчаться задавати один одному питання, вирішувати конфліктні ситуації, використовуючи набуті мовні засоби і діалогічні вміння" [2, с. 12].

У своєму дослідженні особливостей діалогічного мовлення О. В. Чулкова [1] виділила етапи її освоєння дошкільнятами. Свої спостереження ця вчена проводила за дітьми 3-7 років в процесі їх спілкування один з одним, зі дорослими і в ігровій діяльності.

Коротко охарактеризуємо результати цього дослідження. Перший період у формуванні діалогічного мовлення припадає на вік 3-4 роки. В цей період діти здатні "підтримувати бесіду в межах одного мікродіалогу протягом декількох секунд, а потім перемикаються на іншу тему. Репліки-реакції дитини дуже короткі, складаються з відповідей "так" або "ні". Це відбувається тому, що в цьому віці дитина ще не зовсім добре опанував мовними штампами (вітання, прощання, прохання, відмови і т. д.) і вміннями діалогічного мовлення, йому важко підтримувати діалог" [5, с. 103].

Дітям 4-5 років також ще важко підтримувати тривалу бесіду, однак вони вже вміють "переносити мовні штампи в типові ситуації, задавати серію питань, не дотримуючись логічної послідовності в побудові речень. Репліки-реакції стають розширеними (словосполучення або цілі речення), що спонукають до продовженню бесіди. Мікродіалоги складаються з декількох діалогічних єдностей, об'єднаних однією темою. Однак ініціативи в діалозі вони не виявляють, діалог в основному ініціюється дорослим" [5, с. 103].

Наступний етап, виділений О.В. Чулковою, відноситься до дітей 5-6 років, коли значно розширюється коло спілкування дитини. Формування діалогічного мовлення відбувається в процесі ігор зі однолітками або з іграшками. Діти "самі проявляють ініціативу в діалозі з дорослим і однолітками. В ході гри з ляльками самі пропонують про себе що-небудь розповісти ляльці "співрозмовнику" про побачене, почуте, активніше використовують в діалозі мовні кліше (вітання, прощання, привітання, прохання, відмови і т.д.) [5, с. 103]. У цьому віці дошкільнята вже вміють задавати серію цілеспрямованих питань, в чіткої логічної послідовності. У грі "питання по своєму змістом дитина направляє уявному суб'єкту або ляльці. В таких ігрових ситуаціях дитина продумує відповідь за свою ляльку і промовляє від її обличчя, змінюючи інтонацію, модуляцію голосу. Діти вчаться і це їм цілком вдається складати діалоги складної структури, що складаються з декількох мікротем. Використовувані ними репліки-реакції мають широкий смисловий спектр згоди, незгоди, ради, прохання і т. д." [5, с. 104].

Діти 6-7 років вже досить добре володіють вміннями діалогічної мови: вступають в діалог, підтримують його протягом тривалого часу, вміють відповідати на питання і задавати їх. Сформульований дитиною 6-ти років питання такі, що вони " вимагають розгорнутої відповіді з новою інформацією. Діти вільно використовують штампи "мовного етикету", репліки в діалозі носять спонукає характер, здатні продовжити бесіду на задану тему. У цьому віці діти здатні домовитися, придумати правила гри, вирішувати конфліктні ситуації і т.д." [Лопатіна, 5, с. 104].

Одночасно з оволодінням вміннями діалогічного мовлення удосконалюється і її виразність, що позитивно впливає на результативність діалогів дітей. У 6-7 років багато дітей

використовують в діалогічного мовлення " цілий комплекс засобів інтонаційної виразності (мелодику, темп, тембр, ритм, логічний наголос і пауза). У діалогічному мовленні в цей віковий період оптимально використовуються невербальні засоби вираження емоцій, супроводжувані репліками" [5, с. 105].

Отже, О. В. Чулкова показала, що діалогічна мова у дошкільнят формується поступово в процесі спілкування з оточуючими людьми і в ігровій діяльності. За результатами досліджень О. В. Чулкової, поза навчання діалогічні навички розвиваються нерівномірно. У молодшому і середньому віці відбувається формування окремих діалогічних умінь, які потім визначають рівень розвитку діалогічного мовлення дитини в старшому дошкільному віці.

У своїй роботі Л. В. Ступак [2] зазначає, що діти середнього дошкільного віку " володіють потребою в спілкуванні, вони люблять розповісти про свої враження з особистого досвіду, охоче реагують на пропозиція розповісти про свої спостереження в природі, коханих іграшка. Однак у них не вистачає терпимості вислухати співрозмовника, все починають говорити паралельно. У діалозі з однолітком діти отримують досвід рівності в спілкуванні; вчаться перевіряти один одного і себе; вчаться говорити більш виразно, зв'язно, задавати питання, відповідати, міркувати. За спостереженнями А. Г. Агрушанової [1], в діалогічному спілкуванні діти 4-5 років випробовуються комунікативні труднощі, викликані невмінням будувати спілкування з урахуванням структури діалогу:

- не вміють орієнтуватися на партнера, задавати питання і відповідати на поставлене запитання;
- не можуть правильно сформулювати спонукання (пропозиція, наказ, прохання) або відмовитися від виконання того, що висловлено як прохання або наказ;
- утрудняються у формулюванні повідомлення з метою інформування співрозмовника або затвердження своєї думки;
- не володіють нормами і правилами етикетного спілкування в діалозі. А. Г. Арушанової виділені і охарактеризовані наступні критерії і показники для оцінки рівня розвитку зв'язного діалогічного мовлення у дітей середнього дошкільного віку [1, с. 89].

Отже, подальші дослідження в галузі формування діалогічного мовлення мають спрямовуватися на пошук ефективних шляхів навчання діалогу дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арушанова А. Г. Организация диалогического общения дошкольников со сверстниками / А. Г. Арушанова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 5. – С. 51-59.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років..Монографія / А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2013. – 376 с.
3. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Т. М. Котик -К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 304 с.
4. Гвоздев, А. Н. От первых слов до первого класса. Дневник научных наблюдений [Текст] / А. Н. Гвоздев. – М. : Проспект, Велби, 2013. – 218 с.
5. Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія / Ганна Лопатіна. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. – 254 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.І. Сидоренко

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено специфічні особливості використання комп'ютерних навчальних програм у педагогічному процесі закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: інформатизація навчання, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерні навчальні програми.

The article outlines the specific features of the use of computer training programs in the pedagogical process of preschool education.

Keywords: informatization of education, information and communication technologies, computer educational programs.

В умовах динамічних змін суспільства, постійного вдосконалення та розвитку технологій інформатизація сфери освіти набуває фундаментального значення. Даний напрямок розвитку освітньої галузі, як наголошено в Державній національній програмі "Освіта. Україна XXI століття", Законах України "Про освіту", Державній програмі "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці", визнається важливим національним пріоритетом. Завдяки даним перетворенням все ширшого значення набуває проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) не тільки в системі початкової освіти, а й закладах дошкільної освіти.

Інформатизація навчання в закладах дошкільної освіти зумовлена вимогами сучасного інформаційного розвитку суспільства, яке потребує, щоб особистість була спроможною до праці, творчої та креативної, що й забезпечується науковою ємністю всіх інформаційних засобів – від персонального комп'ютера до глобальної мережі Інтернет.

Застосування ІКТ технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти – це один з нових та актуальних напрямів дослідження у сучасній дошкільній педагогіці. Міжнародними експертами ЮНЕСКО під час всесвітньої доповіді з комунікації та інформації наголошувалася та акцентувалася увага про важливість та необхідність впровадження даних технологій у процес навчання закладів дошкільної освіти [1, с. 5-9].

Розпочинати комп'ютерне навчання дітей дошкільного віку потрібно з підбору навчальних і розвивальних програм та підбору організаційних форм роботи з дітьми, розробки оптимальних методик, які відображають можливості комп'ютера в освітніх цілях. Неможливо розглядати комп'ютер відокремлено від програмного забезпечення та організаційних форм використання. На сучасному етапі існує велика кількість навчальних комп'ютерних програм для дітей дошкільного віку, але не визначено їх чіткої класифікації. Багато авторів виділяють чотири типи навчальних програм [2]:

1. Тренувальні;
2. Імітаційні та моделюючі;
3. Навчальні;
4. Розвивальні ігри.

Тренувальні комп'ютерні програми сприяють закріпленню знань, умінь та навичок. Передбачається, що об'єкти які запропоновані в програмі вже відомі дитині. Ці програми у випадковій послідовності пропонують дітям питання і завдання і підраховують число правильних та неправильних відповідей або вирішених завдань. У разі правильної відповіді дитині може видаватися заохочення (призовий об'єкт, перехід на наступний рівень і т.п.). При неправильній відповіді дитина може отримати допомогу, підказку.

Імітаційні та моделюючі програми орієнтуються на графічних ілюстративних та обчислювальних можливостях, і дозволяють здійснювати комп'ютерний експеримент. Такі

програми надають дітям можливість спостерігати на моніторі комп'ютера певний процес і одночасно впливати на його хід, подаючи команди мишкою або з клавіатури, задаючи значення параметрів.

Навчальні програми пропонують дітям теоретичний матеріал для вивчення. Завдання і питання виступають в цих програмах в ролі організації людино-машинного діалогу, для управління ходом навчання. Так, якщо відповіді, які дала дитина, невірні, програма може повернути її для повторного вивчення теоретичного матеріалу. Загальним недоліком цих програм є висока трудомісткість розробки, труднощі організаційного та методичного характеру при використанні в реальному навчальному процесі закладів дошкільної освіти.

Розвивальні ігри надають в розпорядження дитини віртуальне середовище, яке існує тільки в комп'ютерному світі, набір певних можливостей і засобів його реалізації.

Заняття дитини дошкільного віку з технічними засобами навчання засноване на взаємозв'язку чотирьох компонентів:

- активне пізнання дітьми навколишнього світу;
- поетапне засвоєння способів і засобів рішення ігрових завдань;
- зміна предметно-знакового середовища на екрані монітора;
- активізацію спілкування дитини з дорослими та іншими дітьми.

Діапазон використання ІКТ в освітньому процесі закладу дошкільної освіти дуже різноманітний: від тестування дітей, встановлення їх особистісних якостей до гри. Комп'ютер може виступати як об'єктом вивчення, так і засобом навчання, тобто існує декілька напрямів в організації навчання комп'ютерної діяльності дошкільників:

- вивчення інтерфейсу комп'ютерного середовища;
- розвиток різноманітних психічних функцій (мислення, пам'ять та ін.);
- вивчення початкових елементів інформатики;
- розвиток моторних навичок роботи з мишею та клавіатурою;
- впровадження ІКТ з метою вивчення письма та лічби;
- психофізіологічна корекція.

В закладах дошкільної освіти ІКТ найчастіше використовуються під час розвивальних занять, але обов'язково відповідно до Державних санітарно-гігієнічних правил і норм "Облаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці дітей на персональних комп'ютерах" [4] (ДСанПіН 5.5.6.009-98). Заняття продовжується протягом 30 хв. в залежності від віку дітей та складається з трьох послідовних частин: підготовчої, основної та підсумкової [3].

Підготовча частина заняття орієнтується на занурення дитини в сюжет заняття, підготовці комп'ютерної гри через бесіди; залучається увага дітей до спостереження поведінки тварин, трудовою діяльністю людей; створюється предметно-орієнтоване ігрове середовище, яке схоже на середовище комп'ютерної гри, що стимулює уяву дитини, мотивує її до активної діяльності, яка допомагає зрозуміти і виконати завдання на комп'ютері. Підготовча частина є необхідною частиною розвиваючих занять з використанням комп'ютера, оскільки, відповідно до фізіологічних, індивідуальних та вікових особливостей уява і мислення дітей дошкільного віку, без попередньої предметної діяльності не дасть можливості освоїти маніпуляції з екранними образами. Також використовується пальчикова гімнастика для підготовки моторики рук до роботи з комп'ютером.

Основна частина заняття зорієнтована на оволодіння засобами та методами управління комп'ютерною програмою з метою досягнення кінцевого результату та оволодіння навичками самостійної гри за комп'ютером. Педагогами можуть використовуватися декілька методів "занурення" дитини до комп'ютерної програми:

1. Послідовне пояснення дитині призначення кожної клавіші.
2. Орієнтуючись на здобуті дитиною знання про комп'ютер, перехід до вивчення нових клавіш і їх призначення.
3. Дитині надається свобода дій та можливість самостійного ознайомлення з комп'ютерною програмою.

4. Дитині пропонується картка-схема, яка відображає послідовність дій керування програмою. Початковим етапом ознайомлення є відпрацювання способів керування програмою з педагогом, а в майбутньому самостійне "читання" схеми.

На заключному етапі заняття підводиться підсумок; робиться оцінка виконання і актуалізація в пам'яті дитини необхідних для схеми дій, понять і структур, і правил поведінки з комп'ютером. І щоб досягти цієї мети використовуються конструювання, малювання, різні малорухливі ігри. Головним акцентом під час проведення заключної частини заняття є зняття зорової та м'язової напруги (фізкультхвилинка, комплекс фізичних вправ, розслаблення під музику).

Заняття доцільно проводити у підгрупах 4-8 дітей, один або два рази на тиждень, бажано в першій половині дня. Після кожного заняття з використанням комп'ютерної техніки необхідно робити провітрювання кімнати. Оскільки у дітей дошкільного віку переважною є ігрова діяльність, доцільно проводити заняття з використанням ігрових методів та прийомів, які дозволять у цікавій та доступній для дітей формі опанувати поняттями та розв'язати навчальні завдання. Під час цього комп'ютер є потужним мотиваційним засобом з підвищення ефективності освітнього процесу [4].

Отже, застосування ІКТ в закладах дошкільної освіти доцільне і необхідне, воно сприяє підвищенню інтересу до навчання, його ефективності, всебічному розвитку дошкільника. Комп'ютерні програми занурюють дітей у розвиваючу діяльність, формують культурно значимі вміння і знання. Сьогодні комп'ютерні технології можна вважати тим новим способом передачі знань, який дозволяє дитині з інтересом вчитися, виховує самостійність і відповідальність при отриманні нових знань, розвиває дисципліну інтелектуальної діяльності, сприяє всебічному розвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуржій А. М. Взаємозв'язок інформатизації суспільства й системи освіти / А. М. Гуржій, В. В. Лапінський. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2015. № 8. С. 5 – 9.
2. Лапінський В. В. Електронні освітні ресурси – дидактичні вимоги і класифікація [Електронний ресурс] / В.В. Лапінський. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Kc3V9m>.
3. Міріманова М. С. Психологічна безпека дошкільного освітнього середовища [Електронний ресурс] / М. С. Міріманова, 2010. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-ekspertizy-psihologicheskoy-bezopasnosti-obrazovatelnoy-sredy-doshkolnogo-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya>
4. Санітарно-гігієнічні вимоги використання комп'ютера в навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/medicine/219680-sanitarno-hihienichni-vymohy-roboty-na-komp-iuteri-v-navchalnykh-zakladakh#:~:text=>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Горлова

УДК 373.2.09:316.454:37.091.4

Рольська Т.А.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗДАТНОСТІ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ФРЕБЕЛЬПЕДАГОГІКИ

У статті представлено педагогічні умови формування у старших дошкільників здатності до партнерської взаємодії засобами фребельпедагогіки.

Ключові слова: партнерська взаємодія, фребельпедагогіка, дидактичні матеріали "Дари Фребеля".

The article presents the pedagogical conditions for the formation of senior preschoolers' ability to partner by means of frebel pedagogy.

Key words: partnership interaction, Frebel pedagogy, didactic materials "Froebel's gifts".

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей, обставин і заходів педагогічного процесу, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчально-виховного процесу для досягнення поставлених цілей [1].

Формування здатності до партнерської взаємодії у старших дошкільників відбуватиметься більш ефективно за реалізації таких педагогічних умов:

1. Здійснення методичного супроводу формування здатності до партнерської взаємодії у дітей старшого дошкільного віку засобами фребелівських методик роботи з дітьми;
2. Облаштування предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти (використання дидактичного матеріалу "Дари Фребеля");
3. Залучення старших дошкільників до активної взаємодії з іншими дітьми, вихователями та батьками в навчальній та ігровій діяльності.

З метою забезпечення методичного супроводу формування здатності до партнерської взаємодії старших дошкільників віку вихователь повинен створити певні умови в групі. Це забезпечить хід педагогічного процесу на засадах взаємодії та взаємонавчання дітей.

Методичний супровід дошкільної освіти має на меті забезпечити відповідність змісту освітнього процесу у ЗДО вимогам Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм. Педагоги повинні детально вивчити зміст, структури та основні принципи цих документів.

Схарактеризуємо методи та форми організації освітньої роботи, які сприяють формуванню здатності до партнерської взаємодії дітей старшого дошкільного віку.

Методи і форми роботи з дітьми: сюжетні заняття; дидактичні ігри; режисерські ігри; тематичні бесіди; розважальні свята та заходи тощо.

Методи і форми із залученням вихователів: консультації; анкетування; методичні наради; семінари-практикуми; майстер-класи; різні інтерактивні форми методичної роботи; педагогічні ради; презентації фахових педагогічних видань; виставки літератури, посібників; перегляди відкритих заходів з батьками тощо.

Методи і форми із залученням батьків: консультації; анкетування; тематичні бесіди; батьківські збори; спільне обговорення та аналіз проблемних та конфліктних ситуацій; спільні з родинами виховні заходи.

Схарактеризуємо другу педагогічну умову – облаштування предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти (використання дидактичного матеріалу "Дари Фребеля").

Термін "предметно-ігрове" або "предметно-розвивальне середовище" означає природну комфортабельну обстановку, раціонально організовану, оснащену різноманітними предметами та ігровими матеріалами, що уможливорює одночасне включення всіх дітей групи в різноманітну діяльність.

Предметно-ігрове середовище в ЗДО виконує кілька функцій: освітню, розвивальну, виховну, організаційну, комунікативну. Відповідно до виховної функції його облаштування забезпечуватиме створення таких ситуацій, що спонукають вихованців до морального вибору. Наприклад, дати погратися улюбленою іграшкою; запросити до гри того, хто нещодавно образив та був неввічливим; прийти на допомогу іншій дитині, яка сумує.

Як зазначає Л. Артемова, таке середовище спонукає старшого дошкільника дослідити й використати свій багатий внутрішній потенціал, стимулює прояви ініціативності і творчості, комунікабельності [3, с. 10].

Отже, предметно-ігрове середовище створюється як центр, де формуються основи для подальшої взаємодії, встановлення дружніх стосунків, доброзичливої поведінки, турботливого ставлення до інших тощо.

Предметно-ігрове середовище повинно: відповідати віку дітей, їх функціональним можливостям із незначним перевищенням рівня складності; бути динамічним та варіативним; сприяти пізнавальній активності дітей, що забезпечує засвоєння нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини; вирізнятися розмаїттям форм і кольорів, які надають виразності об'єктам та подіям і допомагають дитині отримати достовірні знання про оточуючий світ [4, с. 12].

Ігрові матеріали, запропоновані свого часу німецьким педагогом Ф. Фребелем, відповідають цим вимогам.

Проаналізуємо набір дидактичних ігор – "дари Фребеля".

Перший дарунок – набір різнокольорових м'ячиків. Дітям пропонуються м'ячі кольорів веселки, білого та чорного кольору. Кожен з них на мотузочці для здійснення маніпуляцій з ними. М'яч Ф. Фребель визначив першою дитячою іграшкою, оскільки вона за його допомогою може безкінечно наслідувати все, що бачить навколо себе.

Другий дарунок – куля, кубик і циліндр. Початок ігор з кулею і кубиком повинні бути спрямовані на те, щоб дитина зрозуміла різницю між ними. Вона полягає у тому, що куля при всіх видах руху бачиться нам, як куля незмінна, кубик же при різних рухах, поворотах справляє різне враження (розвиток проєкційного бачення дитини). Ці два "дари" розглядаються Ф. Фребелем як засоби-замінники для зображення дитиною інших предметів.

Третім фребелівським дарунком для ігор був кубик, розділений на вісім однакових кубиків. Використання цього дару дає можливість дитині у наочній формі виділити ціле і частину, різницю між формою і величиною. Дитина починає досліджувати кубик, ділячи його на частини, та будуючи із частин різні форми, у яких інколи можна побачити предмети середовища, що оточує її. Завдання вихователя – долучити до побудованого дитиною предмету невелику розповідь.

Поступовий поділ кубика на різну кількість частин знайомить дитину з числом. Частини кубика можна розглядати у відношенні до форми, величини, положення відносно інших частин цілого, поєднання частин.

Четвертий дарунок – кубик, розділений на вісім брусків. Результатом гри дитини з четвертим даром є зображення площинної і лінійної протяжності на горизонтальній площині у вертикальному напрямку. Тут також розглядаються відношення форми і величини, з'являються нові явища для спостереження рівноваги.

П'ятий дар – кубик, двічі рівномірно розділений у всіх напрямках на маленькі кубики. Таким чином збільшується число кубиків, а також з'являється новий розвивальний елемент – ділення кубика по діагоналі, завдяки якому дитина знайомиться з нахилом під певним кутом. Великого значення Ф. Фребель надавав дарам, що використовувалися як будівельний матеріал. Під час роботи з цими матеріалами діти спільно проєктують, узгоджують свої дії з діями інших дітей, вчать брати до уваги не тільки свої ідеї та пропозиції.

Згідно з фребелівськими ідеями, дитяча гра – особлива форма набуття практичного досвіду соціальних відносин [2, с. 425].

Отже, специфіка використання фребелівських матеріалів полягає у спрямованості на оволодіння соціальними відносинами, у здатності моделювати стосунки людей, життєві ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників як педагогічна проблема / М. М. Айзенбарт // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал / ред. кол. : М. Вачевський (голов. ред.) та ін. – Дрогобич, 2014. – № 1 (108). – С. 119–123.
2. Анісімова О.Е. Методологічні основи педагогічної системи Ф. Фребеля / О.Е. Анісімова // Педагогіка вищої та середньої школи : Зб. наукових праць / За ред. З. П. Бакум. – Кривий Ріг, 2013. – Випуск 37. – С. 424-427.

3. Артемова Л. Відображення знань дітей у спільних іграх / Л. Артемова, Л. В. Ждан // Дошкільне виховання. – 1973. – № 9 (386). – С. 10–14.
4. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи / Г. Лаврентьєва // Палітра педагога. – 2001. – № 4. – С. 11–13., с. 12

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Е. Анісімова

УДК 372. 461

Ротарь А.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті обґрунтовано специфіку реалізації принципу полікультурності у процесі розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку на прикладі японського мистецтва манги.

Ключові слова: принцип полікультурності, розмовне мовлення старших дошкільників, японське мистецтво манги.

The article substantiates the specifics of the implementation of the principle of multiculturalism in the development of conversational speech of older preschool children on the example of Japanese manga art.

Key words: the principle of multiculturalism, conversational speech of senior preschoolers, Japanese manga art.

Попри вагомий внесок послідовників наукової школи фундатора галузі української дошкільної лінгводидактики академіка А. Богуш у розвиток мовлення дітей, наукові пошуки у цій царині знань тривають [4, с. 77].

Глобалізація, відкритість світові змінюють дитячу субкультуру, розширюють межі комунікації, актуалізують потребу реалізації в освітньому процесі закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) принципу полікультурності, який ретельно обґрунтований щодо навчання мови дітей – представників національних спільнот України Л. Казанцевою [1].

Полікультурна освіта сприяє взаємозбагаченню і взаємопроникненню культур, формуванню універсальних загальнонаціональних цінностей, сукупного педагогічного досвіду людства, визнаючи, що етнос – це та ланка, яка поєднує національну і світову культури; особистість, родину, суспільство і світ загалом. Саме про це йдеться у працях В. Борисенкова, В. Комарова, Л. Супрунової та ін.

Залучення дитини до загальнолюдських цінностей забезпечує формування толерантності, усвідомлення нею своєї приналежності до світових культурних цінностей.

Перебуваючи на педагогічній практиці, ми виявили значну цікавість дошкільнят та їх батьків до японських коміксів манга, що поширюються не тільки інтернетом, через соціальні мережі, а також є у достатньому асортименті в українських книгарнях.

Будучи частиною національної культури Японії, комікси манга стали сприятливим ґрунтом для інтеракції образотворчої та мовленнєвої дошкільників і налагодження ефективної взаємодії з родинами вихованців [3, с. 16].

Ми спробували смішні, дотепні сюжети японських коміксів адаптувати до реалій українського буття, залучити батьків у цей процес.

Таким чином, нашим завданням було дослідити, як впливає японське мистецтво манги на розвиток розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичні основи дослідження склали праці відомих науковців щодо ролі гумору у формуванні мовленнєвої особистості дошкільника (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик та ін.); впливу образотворчого мистецтва на цей процес (В. Єзикеєва, Р. Жуковська, М. Івіна та ін.);

розвитку розмовного мовлення здобувачів дошкільної освіти (А. Богуш, Н. Луцан, Л. Михайлова та ін.).

У діагностиці сучасного стану розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку ми спиралися на дослідження Л. Михайлової [2], виокремивши такі критерії як діалогічна, монологічна та дискурсивна компетенції [2].

Важливим для нас було розуміння розмовного дискурсу дитини дошкільного віку як дискурсивної діяльності, спрямованої на живе безпосереднє спілкування дітей в організованих формах навчання і під час дозвілля [5, с. 134].

Ми досліджували дитину у її персональному комунікативному просторі – повсякденній мовленнєвій поведінці у процесі взаємодії з дорослими та однолітками. Дітей залучали до діалогу, бесіди (полілогу), монологу (опис, розповідь, міркування), етикетних формул – саме ці мовленнєві жанри підлягали дослідженню [6].

До кожного критерію були дібрані показники та діагностичні завдання, що дали змогу виокремити високий, достатній, середній, низький рівні розвитку розмовного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили значну потребу розвитку розмовного мовлення дошкільників.

Формувальний етап дослідної роботи відбувався упродовж когнітивно-збагачувального, ситуативно-комунікативного, мовленнєво-творчого, оцінно-експресивного етапів.

Спочатку в групі, де проходив експеримент, ми влаштували виставку манга, об'єднали дітей у групи і спонукали до презентації обраного коміксу. Навчили розрізняти сюжет, позитивних і негативних героїв. Така робота відбувалася в процесі освітніх ситуацій, що створювалися нами під час дозвілля дітей.

Звичайно, проводилися інтегровані заняття із пріоритетом мовленнєвої діяльності, де дошкільників знайомили із японським мистецтвом манга. А потім, із опорою на власний життєвий досвід дітей, за допомогою батьків створювалися родинні комікси. Найбільш популярними виявилися теми "День народження", "Як ми з мамою сукню шили", "Ось так пироги", "Як ми з татом рибалили" тощо.

На кожному з етапів експерименту використовували дидактичні ігри. Наприклад, "Інтерв'ю". Ця гра розвиває у дітей уміння формулювати і ставити запитання, правильно відповідати на них, бути уважними до деталей. Для початку брати інтерв'ю у дитини може дорослий, у подальшому ініціатива переходить до дітей. Емоційним стимулятором у грі може служити мікрофон або щось, що імітує його, – гімнастична булава, циліндр із дитячого будівельного набору тощо.

Брати інтерв'ю у дитини можна не тільки як у певної реальної людини, але і як у артиста, музиканта, будівельника, казкового персонажа..., тобто наділяючи її якою-небудь роллю, виконуючи яку, вона і буде відповідати. Вибір ролі здійснюється кожною дитиною за бажанням. Щоб полегшити дітям завдання вибору, можна підготувати спеціальні картинки із зображенням об'єктів.

Характер запитань може бути найрізноманітнішим, але бажано, щоб хід гри був більш імпровізованим, тоді діяльність дітей буде "живою", безпосередньою, емоційно насиченою і веселою. Герої можуть розповісти про своє минуле і майбутнє, про свої враження і настрої, про улюблені заняття та ігри.

Для перших діалогів можна використовувати ігрові вірші, читаючи їх за ролями або розігруючи в дії. Поезія для дітей є унікальною скарбницею моральних уявлень, резерви підвищення дієвості яких лежать в емоційній насиченості змісту оцінних суджень, лаконічно, але точно, суттєво й образно представлених у поетичному творі.

Беручи участь в ігровій дії, дитина, слідом за автором, називає емоції, спільно з героєм проживає їх, це підсилює ефект вправлення, що поєднує вербальну комунікацію з різними видами немовленнєвого спілкування. Чуттєвий досвід дитини значно збагачується, а її лексика поповнюється різноманітністю слів, що відображають характеристики й оцінки

особистісних властивостей, оцінки-передбачення, оцінки-стану тощо, без яких неможливе формування самоусвідомлення і становлення особистості.

Таким чином, ефективність процесу реалізації принципу полікультурності в дослідно-експериментальній роботі забезпечувалася шляхом впровадження поетапної методики, що передбачала відбір змісту, оптимального залучення взаємопов'язаних національних культурних компонентів України та Японії в освітній процес; диференційований підхід, орієнтований на психофізіологічні та особистісні особливості дітей дошкільного віку та особливості національної культури, реалізацію освітнього потенціалу національних культур; ознайомлення з національними культурами, партнерську взаємодію з батьками вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Казанцева Л.І. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі : монографія [Текст] / Лариса Іванівна Казанцева. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. – 449 с.
2. Михайлова Л.І. Стан розвитку розмовного мовлення дошкільників у теорії і практиці дошкільної освіти [Текст] / Л.І. Михайлова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. [Зб. статей]. – Ялта. – 2008. – Вип. 20. – Ч. 2. – С. 201–206.
3. Нападій Н. Манга: фантазуємо, малюємо, розповідаємо [Текст] / Надія Нападій // Палітра педагога. 2017. – № 5. – С. 16–18.
4. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільця [Текст] / О.Б. Полєвікова, Ж.І. Шурда // The 12th International conference "Science and society" (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P.77-87.
5. Полєвікова, О.Б. Аналіз підходів до розвитку діалогічного мовлення дошкільників [Текст] / О.Б. Полєвікова // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2015. – Вип. 67. – С. 132-139.
6. Полєвікова, О.Б. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку на засадах словоцентричного підходу [Текст] / О.Б. Полєвікова // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім.Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка. – Кременець: ВЦ КОГПІ ім.Тараса Шевченка, 2014. – Вип. 3. – С. 132-139.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Б. Полєвікова

УДК 371.1

Рябоконт К.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

У статті порушуються проблеми соціальної адаптації дітей з розладами аутичного спектру, які входять до кола надзвичайно важливих, оскільки з кожним роком поширення цих розладів зростає.

Ключевые слова: расстройства аутичного спектра (РАС), социализация, социальная адаптация.

The article raises the problems of social adaptation of children with autism spectrum disorders, which are among the most important, since the spread of these disorders is growing every year. Ключові слова: розлади аутичного спектру (РАС), соціалізація, соціальна адаптація.

Keywords: autism spectrum disorders (RAS), socialization, social adaptation.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема соціалізації та соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) входить до кола надзвичайно важливих, оскільки з кожним роком поширення цих розладів зростає.

Американською організацією AutismSpeaks було проведено дослідження, за результатами якого у світі зареєстровано понад 67 мільйонів осіб з розладами аучитного спектру та аутизмом, в яких відмічається порушення у сфері соціальної взаємодії, порушення комунікативної сфери, стереотипність і обмеженість у поведінкових проявах, що в свою чергу ускладнює процес соціальної інтеграції та адаптації таких дітей до умов навколишнього середовища та суспільства загалом.

Для кожної країни, в якій проживає особа з РАС, проблема соціальної адаптації носить не тільки соціальне, а й економічне, політичне та морально-естетичне значення. Вирішення цієї проблеми суттєво впливає на продуктивність праці членів їх сімей, що в свою чергу, дозволить скоротити витрати суспільної праці на обслуговування осіб з аутизмом.

Аналіз досліджень і публікацій . У працях закордонних та вітчизняних вчених І. Гілевич, В. Гончарової, Д. Зайцева, К. Каллен, К. Островської, П. Поттс, Т. Скрипник, Н. Хворостянової, Л. Шіпіциної, М. Шеремет, Д. Шульженко, описано найбільш ефективні технології соціалізації осіб з аутистичними порушеннями, які дозволили б їм стати активними учасниками соціуму, створення для них безбар'єрного середовища. В роботах К. Островської, Д. Шульженко вперше розроблено теоретичний і методологічний план аутичного розвитку і специфічних механізмів соціалізації.

Важливим завданням сучасної спеціальної освіти є дослідження та аналіз особливостей соціальної адаптації при розладах аутистичного спектру.

У зарубіжних дослідженнях, орієнтованих на виявлення ранніх ознак аутизму, переважає уявлення про те, що в першу чергу вони виявляються у своєрідності емоційного і соціального розвитку дитини, яке може проявлятися з усією очевидністю після 18 місяців [2, с. 45].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ранній дитячі аутизм (РДА) є одним з найбільш складних порушень психічного розвитку і відноситься сучасними авторами до групи так званих первазивних (тобто всепроникаючих) розладів. Аутизм – це медичний діагноз, і звичайно ж, ставити його має право тільки фахівець. Оскільки найчастіше дитина з аутизмом має цілий комплекс характерних поведінкових особливостей, то первинне завдання – визначити, яке саме порушення є провідним в кожному конкретному випадку [8, с. 21-27].

Дитина з РАС сприймається оточуючими людьми, насамперед, як дитина з особливостями розвитку. Ці розлади визначаються характерною тріадою: порушенням соціальної взаємодії; порушенням взаємної комунікації; обмеженістю інтересів і повторюваним репертуаром поведінки [1].

Процес соціалізації дітей з аутизмом є багатограним і полягає у засвоєнні досвіду суспільного життя. Під цим поняттям розуміють засвоєння основних норм людських відносин, соціальних норм поведінки, видів діяльності, основних форм комунікації. Процес соціалізації в значній мірі залежить від суспільства, яке утворює соціальне середовище. Основними джерелами соціалізації є сім'я, освітні установи, формальні і неформальні громадські об'єднання, різні соціальні інститути [9, с. 9].

У сучасному світі, одним з основних показників соціально адаптованої людини є її рівень оволодіння мовленням, зокрема комунікативною функцією. У дитини з розладами аутичного спектру ця функція порушена, що обумовлено структурою дефекту, тому мовленнєва та комунікативна діяльність відбувається специфічно і проходить з певними особливостями. [3, с. 7-9].

Враховуючи різноманітність аутистичних розладів у дітей та їх проявів, необхідний комплексний підхід до процесу соціалізації і, соціальної адаптації дітей з аутизмом. Виняткову важливість набуває обґрунтування нових підходів і створення оптимальних умов для успішного розвитку дитини, її виховання, навчання, соціальної адаптації та інтеграції в суспільство [7, с. 45-50].

Для оцінки прогнозу ефективності соціальної адаптації дітей з аутизмом необхідно враховувати ступінь вираженості афективної патології, рівень розвитку комунікативної сторони мовлення, рівень розвитку невербального (практичного) інтелекту, рівень розвитку ігрової діяльності, якість розвитку шкільних навичок і вмінь, а також особливості поведінки [6]. Ефективність соціальної адаптації в значній мірі залежить від клінічної форми аутистичних порушень та їх глибини, а також від організації соціальної допомоги. Відсутність своєчасного лікування, диференційованих форм реабілітації чинить негативний вплив на ефективність соціальної адаптації дитини в дорослому житті [5].

Для діагностики соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру була використана методика "Соціограма", запропонована німецьким педагогом та психологом доктором Х.С. Гюнцбургом [10].

Процедура обстеження враховувала особливості дітей з аутизмом, при необхідності здійснювалась адаптація методики. Суттєвою перевагою обраної методики є те, що вона не потребує активного залучення дітей до процесу дослідження, в ньому приймають участь безпосередньо ті люди, які тривалий період часу працюють з дитиною і можуть найбільш повно відповісти на питання опитування. [7, с. 45-50].

Результати проведеної діагностики дозволили оцінити рівень сформованості соціально значущих умінь і якостей у молодших школярів з РАС.

У діагностичному обстеженні за методикою "Соціограма" брали участь троє дітей з розладами аутистичного спектру за формою "РАС – 1" Впродовж тривалого проміжку часу поступово велось спостереження за діяльністю цих дітей з метою оцінювання рівня їх соціальної адаптації.

Характеризуючи рівень розвитку навичок у дітей цієї категорії, необхідно відмітити, що найкраще у них сформовані навички самообслуговування. Причому навички одягання і роздягання та санітарно-гігієнічні навички наявні в усіх вихованців. Але у них у всіх виникають проблеми зі шнурівкою, вузлами.

При оцінці навичок, необхідних у процесі прийому їжі, виявився децю нижчий рівень. Так, наприклад, всі діти користуються за столом ложками, але труднощі виникають при використанні виделки та ножа. На нашу думку, це обумовлюється не лише наявністю недостатнього розвитку дрібної моторики руки, але й тим, що вихованців не вчать правильно і самостійно користуватись столовими приборами з метою уникнення травматичних випадків та розливання рідини.

Оцінюючи результати діагностики сприймання, відчуття і мовлення у дітей несформовані навички активного мовлення. У них спостерігається невеликий словниковий запас: неточність використання деяких слів, у словнику переважають іменники та дієслова, деякі прикметники, прислівники та сполучники у невеликій кількості, за необхідністю використовують завчені жести та фрази, присутні ехолоалії в мовленні, прості фрази із двох-трьох слів. Частково порушена звуковимова, помітні труднощі у вимові складних за артикуляцією звуків – [ш], [л], [р]. На письмі виникають труднощі у правильному орієнтуванні на аркуші, можуть помилятися у визначенні правильного розміщення літер на рядку (на початку, посередині). Читають по складах.

Соціальна адаптація вихованців характеризується відсутністю зацікавленості у пізнанні самого себе, зокрема своїм відображенням у дзеркалі, не звертають уваги на простягнені до них руки. Жоден з учнів не проявляє ініціативу у спілкуванні, у них не виникає бажання наслідувати діяльність, яку виконує дорослий. Не завжди доводять розпочату справу до кінця.

Також можна простежити залежність між розвитком активного мовлення і сформованістю навичок соціальної адаптації. Практично у всіх вихованців, у яких наявні порушення активного мовлення і є недорозвиток пасивного мовлення навички соціальної адаптації перебувають на стадії формування на низькому рівні. Несформованість мовлення, яке виступає як основний засіб комунікації, передачі необхідної інформації, не дозволяє цим

вихованцям навіть на елементарному рівні засвоювати правила і норми соціального співіснування.

Оцінюючи рівень моторних навичок, слід зазначити, що у всіх учнів вони сформовані. Лише у Єгора відмічається порушення координації та асинхронність деяких рухів. В інших, проблеми спостерігаються при виконанні дрібних рухів, таких відкручування кришки на пляшці, переливання рідини з однієї посудини в іншу, виставляння предметів один на один, їзда на велосипеді.

Таким чином, на основі зібраних даних побудована діаграма, в якій представлені результати всіх дітей з РАС за 9 напрямками діагностування (рис. 1.)

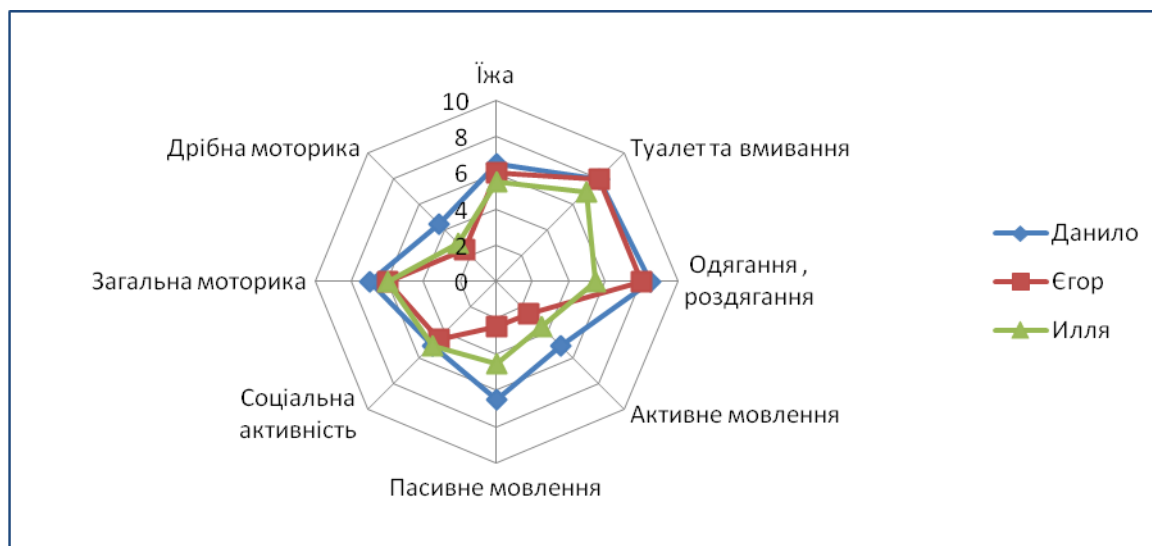

Рис. 1. Стан сформованості адаптивних навичок молодших школярів з РАС за допомогою методики "Соціограма форма РАС – 1".

Висновки. Отже, обрана нами методика дозволила комплексно оцінити рівні сформованості умінь і якостей у молодших школярів з розладами аутичного спектру необхідних для нормальної соціальної адаптації. Аналізуючи отримані результати, слід наголосити на необхідність проведення подальшої корекції спрямованої на вдосконалення навичок соціалізації та соціальної адаптації дітей з РАС.

Асистенти вчителя, вчителі, соціальні педагоги чи батьки повинні використовувати різні методи розвитку соціальної адаптації для того, щоб в повній мірі допомогти такій дитині адаптуватись до умов навчання. Спеціалісту, який працює з дитиною (РАС) необхідно адаптувати завдання, використовувати спрощений стиль комунікації, чітко формулювати прохання чи вимогу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Н. Адаптація дитини з аутизмом в навчальному закладі [Електронний ресурс] / Н. Андреева. – Режим доступу: http://www.shodinki.com/publ/nandreeva_adaptacija_autichnoji_ditini_v_navchalnomu_zakladi/1-1-0-42
2. Баенская Е.Р. Раннее аффективное развитие детей с аутизмом Альманах ИКП РАО. № 19. 2014. С 45.
3. Базима Н. В. Особливості мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей з аутизмом Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. № 18. С. 7-9.
4. Лебедева С.О. Соціально-психологічна адаптація дітей з ООП в інклюзивному просторі школи Освіта осіб з особливими освітніми потребами: шляхи розбудови. – 2013. № 4. С. 218-228.

5. Никольская, О.С. Аутичный ребенок: Пути помощи. – М.: МГППУ, 2008. 464 с.
6. Никольская О.С. Корекция детского аутизма как нарушение аффективной сферы: содержание. Альманах ИКП РАО. № 19. 2014. С. 23.
7. Островська К.О. Соціальна адаптація дорослих осіб з порушенням розвитку. Матеріали науково-практичної конференції “ Соціальна реабілітація інвалідів з розумовою відсталістю “. Одеса, 2008. С. 45-50.
8. Скробкіна О.В. Проблеми соціальної адаптації дітей з синдромом дитячого аутизму. Аутизм і порушення розвитку. 2009. № 2. С. 21-27.
9. Спиридонов Л.И. Социализация индивида как функций общества / Л.И. Спиридонов // Человек и общество. – Л.: ЛГУ, 1971. – С. 9.
10. Шипицына Л.М. "Неабучаемый" ребенок в семье и обществе: социализация детей с нарушением интеллекта / Л.М. Шипицына. – 2-е изд. перераб. и дополн.. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ляшко

УДК 376-056.34:159.922

Савельєва К.П.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМАНИМ ПСИХІЧНИМ РОЗВИТКОМ

У статті висвітлено рівень сформованості саморегуляції молодших школярів із затриманим психічним розвитком у навчальній діяльності, що призводить до труднощів у навчанні та спонукає до проведення корекційної роботи з метою розвитку.

Ключові слова: саморегуляція, затриманий психічний розвиток, самоконтроль, мотивація, навчальна діяльність.

The article highlights the level of self-regulation of junior schoolchildren with delayed mental development in educational activities, which leads to learning difficulties and encourages correctional work for development.

Key words: self-regulation, delayed mental development, self-control, motivation, educational activity.

Саморегуляція – це вміння особистості бачити кінцеву мету діяльності та самостійно знаходити способи її досягнення, реалізувати її, це усвідомлена та цілеспрямована діяльність, становлення якої зумовлює взаємозв'язок результатів навчання з його цілями та мотивами, суттєво впливаючи на свідомість та активність дій учня, викликаючи бажання досягти позитивних навчальних результатів [2].

Саморегуляція є провідним компонентом в організації навчальної діяльності, що забезпечує засвоєння програмного матеріалу будь-якої навчальної дисципліни, оскільки школярі мають оперувати загальними вміннями та способами діяльності, а саме: вміння орієнтуватися у завданні, здійснювати його аналіз, обмірковувати і планувати подальшу роботу, слідкувати за правильністю виконання завдання, виявляти та виправляти помилки, оцінювати виконане завдання [1]. Результатом процесу саморегуляції є виховання організованості та цілеспрямованості, уміння володіти собою. Наявність та сформованість вище зазначених вмінь обумовлені особливостями психічного розвитку особистості.

Дослідники визначили, що затриманий психічний розвиток (ЗПР) спричиняє ряд утруднень у навчальній діяльності, які виявляються в невмінні результативно виконувати поставлене завдання внаслідок несформованості компонентів саморегуляції, які характеризуються встановленням мотивів, плану, його виконання, а саме реалізацією задуманого та подальшого контролю. Процес саморегуляції спрямований на керування

особистістю, своїх вчинків, а також власним психологічним і фізіологічним станом. Цей процес є найважливішим компонентом регуляції діяльності людини. Вчені зазначили, що завдяки саморегуляції навчальна діяльність школяра стає внутрішньо-свідомо регульованою через розуміння компонентів навчальної діяльності та подальшої її реалізації.

Проблемі формування саморегуляції у дітей із ЗПР присвячено вагомий кількість наукових праць як зарубіжних так, і вітчизняних вчених, в яких детально описаний взаємозв'язок саморегуляції із психічними процесами, поведінкою та діяльністю (О.О. Конопкін, М.В. Гриньова, А.З. Зак, Б.В. Зейгарник, А.К. Маркова); з рефлексією, самооцінкою та самоконтролем школярів із ЗПР (І.Ф. Марковська, З.І. Калмикова, Н.А. Жулідова); з мотивацією, визначенням цілей, навчальними успіхами учнів із ЗПР (В.І. Лубовський, Є.Б. Аксьонова, Л.І. Переслені, Н.О. Менчинська). Деякі дослідники, а саме Т.Ф. Марчук, Т.В. Сак, Т.Д. Ілляшенко, А.А. Колупаєва, вивчали проблему формування саморегуляції як засіб корекції недоліків в інтелектуальному розвитку школярів із ЗПР.

В наукових дослідженнях Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, А.К. Маркової значна увага приділялася саморегуляції, пов'язаної з становленням та формуванням у дітей загальної здатності до навчання. У цих працях розглядалися питання щодо необхідності спеціального організованого навчання для формування саморегуляції [6].

Основа саморегуляції має за мету організувати вплив на свідомість дитини, щоб вирівняти можливості учня відповідно до вимог, що пред'являє навчальна діяльність, а саме підвести до усвідомлення своєї діяльності, представлених завдань у якості суб'єкта у навчанні. У ході розвитку таких пізнавальних процесів, як мислення, сприймання, уява, увага та пам'ять, що входять до акту регуляції дій дитини, окремі компоненти саморегуляції змінюються. Сформованість саморегуляції навчальної діяльності свідчить про наявність мотивації у навчанні, активізації пізнавального інтересу, рефлексії та здатності до самоконтролю, встановлення самооцінки. Система регуляції навчальних дій у школяра вважається порушеною, якщо окремі компоненти саморегуляції недостатньо сформовані, а також знижена працездатність і продуктивність діяльності [4].

Саморегуляція в учнів із ЗПР несформована на відповідному рівні, який забезпечує успішне навчання, оскільки діти утруднюються у виконанні завдань, що потребують розумових дій та активізації всіх психічних процесів. Відсутність цілеспрямованості у дітей із затриманим психічним розвитком спричинює неможливість успішного засвоєння навчальної інформації. На засвоєння навчального матеріалу негативно впливає те, що процеси регулювання, програмування та контролю у даній категорії дітей мають своєрідність у формуванні внаслідок системного недорозвинення всіх психічних функцій, відсутності мотивації, самоконтролю та саморегуляції.

Одним з основних компонентів, який сприяє виконанню навчальних завдань є самоконтроль. У школярів із ЗПР він порушений або несформований, оскільки під час виконання завдання у них відсутній фактор контролюючої діяльності, присутнє недорозвинення мовлення та мислення, що проявляється у бажанні виконувати більш легкі завдання, або взагалі їх уникнути. Діти не вміють проводити аналіз умов завдання та програмувати хід його виконання, не звертають увагу на власні помилки та не бажають їх виправити, неадекватно реагують на зауваження інших щодо помилок у завданні. У таких дітей простежується недорозвиток емоційно-вольової сфери та слабка мотивація діяльності [6].

Відсутність навчальної мотивації спричинює своєрідне ставлення до завдань, що потребують розумових, інтелектуальних зусиль у вигляді уникнення, такі учні виконують завдання не повністю, від важких завдань відмовляються, обирають найлегші способи виконання, вони не зацікавлені у власних результатах. Також, дана категорія школярів не вміє ставити мету для визначення раціонального способу виконання дії та цілеспрямовано її виконувати, це свідчить про відсутність початкової мотивації, яка забезпечує формування продуктивної навчальної діяльності [3].

Г.І. Єфремова, Т.Н. Князева, У.В. Ульяновка зазначили, що від рівня сформованості процесу саморегуляції у школярів залежить успішність та продуктивність довільної діяльності. У дітей із ЗПР несформованість цього процесу проявляється у переважанні ігрових мотивів над навчальними, неадекватній самооцінці та відсутності цілеспрямованості, нездатності співвідносити кінцеві результати з вимогами, які пропонувалися [5].

Учні із ЗПР зазнають чимало труднощів у навчальній діяльності внаслідок обмеженого досвіду, не сформованості навичок інтелектуальної діяльності, наявної пасивності та безініціативності, швидкого стомлення під час виконання завдань внаслідок інтелектуального навантаження, обмеженого об'єму пам'яті, низькою стійкістю запам'ятовуваного матеріалу, вони не вміють утримувати та концентрувати увагу під час виконання завдання, утруднюються в орієнтуванні та розумінні умов завдання, у неповній мірі усвідомлюють, що від них вимагається. Такі діти не бажають покращити власні результати і усвідомити причини своїх помилок. Це призводить до того, що діти постійно допускають ті ж самі помилки. Під впливом невдач у школяра із ЗПР досить швидко виявляється негативне ставлення до навчання.

Своєрідність навчальної діяльності школярів із ЗПР обумовлює необхідність створення і забезпечення сприятливих умов для корекції і розвитку сформованої саморегуляції. Цілеспрямоване формування процесу саморегуляції виступає необхідною умовою включення дитини у навчальну діяльність, здатності усвідомлено розуміти умови представлених завдань, самостійно визначати цілі у навчанні та планувати власну діяльність. Для даної категорії дітей необхідне формування навичок самоконтролю, що виступає головною умовою для самостійного виконання завдань. Учні повинні навчитися перевіряти свої дії та результати як у процесі виконання завдань, так і після закінчення діяльності [1].

Таким чином, впровадження корекційної роботи щодо застосування сформованої саморегуляції під час навчального процесу є необхідною умовою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова Т.А. Обучение детей с задержкой психического развития: Пособие для учителей/ Т. А. Власова. В. И. Лубовский Н. А. Никашина – М.: Просвещение, 1981. – 119 с.
2. Гриньова М.В. Саморегуляція. Навч.- метод. посіб. / М.В. Гриньова – Полтава: АСМІ, 2008. – 268 с.
3. Прохоренко Л.І. Мотиваційні чинники навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку / Л.І. Прохоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 1 (73). – С. 58-64.
4. Прохоренко Л.І. Особливості самоконтролю у молодших школярів із затримкою психічного розвитку в навчальній діяльності / Л.І. Прохоренко // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2012. – № 19. – С. 395-402.
5. Прохоренко Л.І. Особливості операційного компоненту саморегуляції у молодших підлітків із затримкою психічного розвитку / Л.І. Прохоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – № 1 (69). – С. 47-55.
6. Прохоренко Л.І. Проблема саморегуляції в структурі навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – № 5 – С. 131-140.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті автор розглядає специфічні особливості застосування дистанційних форм навчання в закладі дошкільної освіти з метою взаємодії з дітьми та родинами вихованців.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційна освіта, теленавчання, технологія дистанційного навчання.

In the article the author considers the specific features of the use of distance learning in preschool education in order to interact with children and families of pupils.

Key words: distance learning, distance education, telelearning, distance learning technology.

В сучасному світі розвиток комунікаційних та інформаційних технологій відбувається швидкими темпами. Навчання та освіта сучасних дітей і батьків тісно переплітається з комп'ютерними технологіями. В умовах епідеміологічної ситуації, спричиненої інфекційним захворюванням COVID-19, і режиму підвищеної готовності до переструктуризації своєї діяльності, сталося багато змін. Зміни відбулися в усіх сферах життя суспільства. Освіта не залишилася осторонь. Вона вийшла на новий формат взаємодії всіх членів освітнього процесу.

Перебудова процесу навчання відбулася не тільки в початковій, а й в дошкільній системі освіти. На цьому тлі особливо широко стали застосовуватися дистанційні технології навчання, які надають можливість оптимального режиму навчання, з урахуванням фізичних і психологічних особливостей дитини. У зв'язку з цим, батьки самі визначають зручний для дитини час для занять, який проміжок часу для неї найбільш продуктивний; враховується індивідуальний підхід до дитини; дитина не прив'язана до певного місця, вона може вільно навчатися в будь-якій точці світу. Однак однією з головних умов для дистанційного навчання є наявність персонального комп'ютеру та виходу в мережу Інтернет.

Дошкільна система освіти повинна відповідати сучасним запитам суспільства, тому згідно з новими вимогами в освітніх установах має бути сформоване інформаційно-освітнє середовище, яке в рамках дистанційного навчання повинно забезпечити взаємодію всіх учасників освітнього процесу: дітей, їх батьків, педагогічних працівників, органів управління в сфері освіти, громадськості.

На сьогодні не має одностайного рішення серед науковців, щодо визначення поняття "дистанційне навчання". Можна зустріти ще таке визначення як "дистанційна освіта". Також деякі зарубіжні науковці відводять особливу роль телекомунікаціям в організації дистанційного навчання і визначають його як "теленавчання". Та все ж таки у науковому оточенні часто вживається термін "дистанційне навчання" [3].

Дистанційне навчання – це технологія, що базується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для постачання навчального матеріалу та спілкування [1].

Життя в умовах самоізоляції змінило основні форми роботи педагога з дітьми та батьками на дистанційний режим. Дистанційна освіта дітей – навчання на відстані, яке не має безпосереднього контакту з педагогом та іншими дітьми, засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Тому, дистанційні освітні технології в період пандемії стали одним із засобів взаємодії з дітьми та родинами закладів дошкільної освіти (рис. 1.1.).

Рисунок 1.1. Засоби взаємодії педагога з дітьми та родинами.

Особливість дистанційного навчання полягає в тому, що дітям і батькам у доступній формі пропонується навчальний матеріал (відео-заняття, інтерактивні ігри та ін.) І, перебуваючи вдома, вони разом вивчають і виконують рекомендовані їм завдання. Основна мета – надати дитині можливість отримати освіту вдома. Таким чином, технологія дистанційного навчання не суперечить сучасним тенденціям розвитку освіти і виступає найбільш прийнятною, актуальною в даний період, доступною формою організації освітнього процесу для всіх педагогів закладів дошкільної освіти.

Використовуючи технології дистанційного навчання потрібно керуватися метою забезпечення батьків необхідною інформацією, а дітей – необхідними знаннями в період самоізоляції в домашніх умовах, тобто умов якісного засвоєння розвивальної програми, за якою працює дошкільний заклад.

Завданнями педагога в період дистанційного навчання є:

- підвищення якості та ефективності освіти шляхом впровадження дистанційних технологій;
- задоволення потреб батьків і дітей в отриманні освіти;
- надання дошкільнятам можливості освоєння освітніх програм безпосередньо на дому або за місцем тимчасового перебування;
- підвищення рівня компетентності батьків;

Для досягнення цих завдань необхідно розробляти зміст діяльності відповідно до календарно-тематичного плану роботи і програмою:

- проведення дозвіллевих заходів, спрямованих на емоційне благополуччя дітей в період самоізоляції;
- проведення майстер-класів з використанням платформи Zoom, Skype, Google Meet;
- презентації, інструкції для батьків з картками, картинками відповідно до тем;
- інтерактивні ігри та навчальні мультфільми [2, с. 7].

Також під час дистанційного навчання необхідно пам'ятати й про шляхи здоров'язбереження через застосування дистанційних освітніх технологій. Доцільною є розробка тематичних добірок рухливих ігор, фізкультхвилинок, батьки разом з дитиною можуть виконувати вдома.

Таким чином, технології дистанційної освіти не тільки не суперечать сучасним тенденціям розвитку освіти, а й найбільш прийнятні в процесі взаємодії з сім'ями вихованців, актуальні в даний період і доступні всім педагогам закладів дошкільної освіти. В сучасних умовах стала актуальною змішана модель освіти. Цифрові ресурси можуть бути ефективно вбудовані в тему заняття, вони можуть стати доповненням до традиційних видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусенко Н. В. Дистанційне навчання в Україні / Н. В. Андрусенко // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс] : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б. Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с. – Режим доступу: http://www.vtei.com.ua/mages/VN/31_03.pdf.
2. Буйместру, И. А. Использование дистанционных технологий в детском саду: взгляд воспитателя / И. А. Буйместру // Образование и воспитание. – 2020. – № 4 (30). – С. 7-10. – Режим доступа: <https://moluch.ru/th/4/archive/176/5438/>.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.В. Горлова

УДК 37.011.3-051:373.3:37.014.623:316.362.31

Саржан А.Є.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ РОДИН

У статті розглядаються шляхи удосконалення роботи майбутніх учителів початкових класів з дітьми та батьками з неповних родин.

Ключові слова: неповна родина, робота з батьками, виховання, дисфункція в родині.

The article considers ways to improve the work of future primary school teachers with children and parents from single-parent families.

Key words: single-parent family, work with parents, upbringing, dysfunction in the family.

Родина – це невід’ємна частина суспільства, а рідна домівка – не тільки місце притулку, дах над головою, а й родинне вогнище, місце захисту від життєвих негараздів [8].

Вважаю, що проблема розвитку дитини в неповних родинах заслуговує на особливу увагу, тому що характерною рисою нашого часу є збільшення кількості неповних сімей внаслідок розлучення або смерті одного з батьків. У неповній родині один з батьків виховує дитину сам.

Немає сумнівів, що родина є найкращим середовищем для виховання дітей і часто є тривалим емоційним притулком для дорослих. Це підтверджується історичним досвідом та результатами наукових досліджень. Проблеми, пов'язані, наприклад, з розлученням батьків, навіть у дитинстві, переходять у доросле життя. Діти, які виростили з одним в неповній родині, рідше мають щасливе доросле життя. Слід зауважити, що не всі діти з неповних родин мають такі проблеми. Однак у багатьох дітей виникають труднощі у встановленні контактів з протилежною статтю, із формуванням міцної сім'ї, також їм складніше знайти стабільну роботу.

Беручи до уваги одну з найважливіших функцій сім'ї, а саме процес виховання та формування особистості дитини, ми будемо вважати, що дисфункційна родина – це та, яка не

відповідає потребам дітей і тим самим заважає їм правильно розвиватися та виконувати соціальні ролі, роль учня [4, с. 15].

Щоб дитина могла правильно розвиватися, необхідно задовольнити її основні потреби:

- емоційну безпеку,
- прийняття та любов,
- приналежність та соціальні контакти,
- визнання та повагу та потребу у самореалізації.

Перші два згадані вище пункти, а також фізіологічні потреби дуже залежать від родини та її економічних, соціальних та емоційних можливостей.

Дослідженням проблеми виховання дитини в неповній родині займалися Бондарчук О.І., Шнейдер Л.Б., Кравець В.В., а також зарубіжні психологи-науковці, такі як А. Dudak, R. Barnes, E. Adamczyk. З психологічної точки зору про особливості соціалізації в умовах родини присвячені роботи Л.О. Калмикова, Г.М. Міньковського, Ю.Л. Трофімова.

Значну увагу темі виховання дитини в умовах неповної родини приділено в працях Б.М. Алмазова, Г.П. Бочкарьової, В.Т. Кондрашенка.

Особливості роботи педагога з дітьми з неповних родин вивчали в своїх роботах І.В. Юрченко, В.А. Сисенко та ін.

Неповною називається сім'я, яка складається з одного батька з одним або кількома неповнолітніми дітьми. Є категорія функціонально неповних сімей – якісь причини змушують одного з батьків часто відсутні в сім'ї. Можна виділити кілька різновидів неповних сімей:

- Розлучена сім'я;
- Осиротіла сім'я ;
- Мати-одиначка з дитиною;
- Батько-одинак з дитиною [2, с. 48].

Не кожна повна родина є нормальним середовищем для повного розвитку та виховання дитини. Але наявність в родині обох батьків допомагає ефективно вирішувати багато проблем, пов'язаних із збереженням психічного здоров'я дитини. Зокрема, існує певний статистичний взаємозв'язок між вихованням дітей у неповній родині та їх подальшим невдалим родинним життям. Імовірність розпаду шлюбу більше у подружжя, які виховувалися в неповній родині.

У дітей з неповних сімей часто виникає цілий набір труднощів психологічного характеру. На думку І. С. Кона діти, які виростили без батька, мають знижений рівень домагань, у них вищий рівень тривожності, частіше зустрічаються невротичні симптоми, хлопчики з важкістю спілкуються з однолітками, гірше засвоюють істинно чоловічі ролі, але гіпертрофують деякі чоловічі риси: грубість, войовничість. Часто дитина починає бунтувати проти крайньої залежності від матері, або виростає пасивною, млявою, фізично слабкою [3].

Під час роботи з неповною родиною вчитель повинен насамперед встановити дружні контакти з дитиною та його батьками. Тут важливо вміти відокремлювати дидактичну роль – передачу знань від виховної – відповідальність за розвиток та формування правильної особистості дитини. Для того, щоб поговорити з батьками та дітьми про доволі складні родинні справи ненав'язливим чином, але в той же час з уважністю та співпереживанням потрібно володіти відповідними міжособистісними та професійними компетенціями [1].

Учитель в школі є першою ланкою допомоги дитині, і та доля допомоги, яка надається, найчастіше залежить від їх здатності визнавати і керувати справами дитини. Психолог та шкільний педагог не в змозі піклуватися про всіх нужденних дітей у школі, саме тому щоденний контакт з вчителем особливо важливий для учнів з неповних родин.

Школа не збирається вирішувати емоційні проблеми дітей, особливо коли їх джерелом є сімейні проблеми. Однак це може стати місцем, де дитина матиме можливість хоча б частково зняти напругу, набути соціальних навичок, які допоможуть йому в житті та компенсують деякі незадоволені потреби вдома. Щоб зробити це можливим, необхідні такі фактори:

1. Інтерес педагогів до причин поведінки учнів, що зростають в неповних родин.
2. Адаптація шкільних вимог до можливостей дитини.
3. Створення ситуацій, коли діти з неповних родин, які мають порушення в поведінці можуть розвивати свій позитивний потенціал.
4. Постійна, продумана та індивідуальна співпраця з батьками в школі.
5. Широкий спектр активної психолого-педагогічної підтримки в школі.
6. Робота з родиною, яка зосереджена насамперед на встановленні безпечного та неосудливого контакту [40].

Проведення експериментального дослідження на однієї з Херсонських шкіл показало, що перебування дитини у неповній родині може позначитися на особистісних характеристиках, на загальному й психічному розвитку дитини, а також детермінувати дезадаптовану поведінку. Саме тому доцільно використовувати комплекс діагностичних процедур, який дозволить максимально повно розкрити можливий діапазон особливостей психічного розвитку дітей.

Жодна дитина не має проблем з навчанням, і їх рівень успішності переважно є хорошим стандартом. Переглядаючи щоденники дітей, можна сказати, що вони виконують всі домашні завдання. Звичайно, є винятки, але це не відбувається систематично. Результати власних спостережень співпали з думкою педагога. Варто також відзначити, що діти є активними в освітньому процесі. З вищевикладеного можна зробити висновок, що самотнє батьківство в цих випадках не впливає на ефективність навчання дитини.

Що стосується поведінки в класі та відносин з однокласниками, кожна дитина поводить себе по-різному. Дослідження показало, що діти, які зростають в неповній родині, частіше шукають собі друга або подругу, над яким треба піклуватись. Тобто такою поведінкою намагаються компенсувати відсутність любові вдома.

Педагогічні навички та консультування батьків – необхідна умова для ефективної виховної роботи з дітьми з неповних родин. Основною формою співпраці з батьками є групові та індивідуальні зустрічі, присвячені обговоренню питання підвищення ефективності родинного виховання, ролі матері і батька у вихованні дітей, проблемі використання вільного часу, пошуку шляхів підвищення якості спілкування з дитиною, емоційної гармонізації атмосфери в сім'ї тощо.

Таким чином, робота вчителя з дітьми з неповних родин має бути спрямована на створення єдиного педагогічного простору для розвитку особистості дитини.

Висновки

Родина є основним інститутом соціалізації, який виконує виховну функцію. У родині формується і розвивається особистість дитини. Родина сприяє самовизначенню людини, стимулює соціальну та творчу діяльність. Родина створює інтелектуальну та емоційну основу особистості, дає дитині перші уявлення про життя в суспільстві, добро і зло, вводить у світові цінності, які визнаються і реалізуються цією родиною в повсякденному житті.

Експериментальне дослідження особливостей психічного розвитку дітей в умовах неповної сім'ї виявило, що причинами самотнього виховання дітей є відмова одного з батьків від дитини, смерть одного з батьків, розлучення батьків. Результати виконання методики діагностики батьківського ставлення показали, що більшість батьків обох груп позитивно ставляться до своїх дітей, однак самотні батьки схильні до обмеження самостійності дитини, вимагають більшої слухняності. Комунікативний та когнітивний розвиток дітей, що виховуються у неповній родині знаходиться у межах вікової норми. Отримані результати показали, що у дітей, які виховуються в неповній родині, спостерігаються особистісні проблеми, вони частіше перебувають у стані тривожного очікування, у той же час у них вище показник імпульсивності, що може бути наслідком надмірного піклування й обмеження самостійності таких дітей батьками. Для дітей цієї групи виявилась тенденція до заниженої самооцінки і адекватної оцінки дорослого. Аналіз показників успішності у навчанні показав, неповна сім'я не є причиною навчальної неуспішності.

Оптимізація психічного розвитку дитини з неповної родини полягає в організації соціально-психолого-педагогічного супроводу дітей. Актуальним є надання родині допомоги з метою пошуку та стимулювання її внутрішніх резервів, що допоможе родині вирішувати власні проблеми. Однією з соціально-педагогічних технологій допомоги таким родин є призначення соціального опікуна, діяльність якого спрямована на підтримку родини у різних аспектах життя, формування здатності родини долати власні труднощі, вирішувати різні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптація учнів до шкільного навчання. 1-10 класи / О.Є. Марінушкіна, Ю.О. Замазій. – Х.: Ранок, 2011. – 192 с.
2. Адаптація дитини до школи / Упоряд. С.Д. Максименко, К.С. Максименко, О.П. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
3. Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 112 с.
4. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами: Метод. посібник / С.Л. Коробко, О.І. Коробко. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
5. Мамайчук І.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога / І.І. Мамайчук, М.І. Смирнова. – К.: Ред. заг. пед. газет, 2012. – 120 с.
6. Мілютіна К.Л. Безмежна дитина / К.Л. Мілютіна. – К.: Главник, 2008. – 128 с.
7. Олиференко Л.Я. Социально-психологическая поддержка детей группы риска: Учеб. Пособие / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга. – М.: Академия, 2004. – 256 с.
8. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
9. Пеньковська Н. Сім'я формує самооцінку дитини / Н. Пеньковська // Дошкільне виховання. – 2002. – № 6. – С. 16 – 19.
10. Подоляк Л.Г. Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л.Г. Подоляк // Психологічна газета. – 2004. – № 18. – С. 19 – 24.
11. Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т.Гончаренко. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. – 128 с.
12. Психологія: Навч. посібник / За наук. ред. О.В. Винославської. – К.: ІНКОС, 2005. – 352 с.
13. Психология детства: Учебник / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 368с.
14. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації / За ред. Л.О. Калмикової, Г.О. Хомич. – К.: Слово, 2016. – 472 с.
15. Руководство практического психолога / Под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Академия, 1997. – 176 с.
16. Самооцінка учня / Упоряд. С.Д. Максименко. – К.: Главник, 2004. – 112 с.
17. Терещенко Л.А. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років / Л.А. Терещенко. – К.: Ред. газет з дошк. та почат. освіти, 2012. – 104 с.
18. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник / Л.Г. Терлецька. – К.: Слово, 2013. – 608 с.
19. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів / Л.В. Туріщева. – Х.: Основа, 2011. – 124 с.
20. Туріщева Л.В. Тиждень психології в школі / Л.В. Туріщева. – Х.: Основа, 2011. – 208 с.
21. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова. – К.: Слово, 2016. – 248 с.
22. Черніков А. В. Інтегративна модель системної родинної психотерапевтичної діагностики / А. В. Черніков – М: Діагноза, 1997. – 240 с.
23. Barnes R. Nie jesteś moim tatusiem / Варшава, 1994. – 305 с.

24. Bochwic T., Sama z dziećmi / Варшава, 1994. – 256 с.

25. Dudak A., Samotne ojcowstwo / Краків, 2002. – 195 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.С. Петухова

УДК 372.461

Сухенко О.О.

ВЗАЄМОДІЯ ЗДО ТА БАТЬКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті виявлені ефективні форми взаємодії ЗДО з сім'ями вихованців із проблеми формування граматичного ладу мовлення дітей: колективні, індивідуальні та наочно-інформаційні.

Ключові слова: взаємодія ЗДО з родинами, форми взаємодії, діти дошкільного віку.

The article reveals effective forms of interaction of preschool education institutions with the families of pupils on the problem of forming the grammatical structure of children's speech: collective, individual and visual information.

Key words: interaction of preschool education institutions with families, forms of interaction, preschool children.

Формування граматично правильного мовлення дітей – складний і тривалий процес, тому, для забезпечення відчутного результату, ЗДО необхідно підтримувати і розвивати взаємозв'язок із батьками, сім'єю дитини [4, с. 327].

Сім'я завжди була і залишається життєво необхідним середовищем для дітей, а сімейне виховання неповторне за своїм впливом. Ця унікальність визначається такими причинами:

- первинністю сімейного оточення через біологічну та психологічну залежність дитини від батьків;
- максимальною віковою чутливістю (сензитивністю) у період раннього та дошкільного дитинства до спілкування зі значущим дорослим, яка виникає раніше потреби в спілкуванні з однолітком;
- тривалістю і постійністю перебування в сім'ї, інтимно-емоційною атмосферою сімейних відносин: кровною спорідненістю, любов'ю, прихильністю, індивідуалізацією спілкування членів сім'ї з дитиною [7, с. 14].

Тому залучення сім'ї в освітній процес з метою підвищення батьківсько-педагогічної компетентності з питань виховання дітей, розвитку вищих психічних процесів загалом і, зокрема, щодо формування граматично правильного мовлення, – найважливіше завдання ЗДО.

У зв'язку з цим, на формувальному етапі експерименту нами був розроблений комплекс змістовних і організаційних напрямків діяльності дошкільного закладу з батьками вихованців у контексті нашого дослідження.

Складовими комплексу були різні форми взаємодії ЗДО з батьками. Схарактеризуємо їх.

1. Колективні форми взаємодії практико-орієнтованої спрямованості:

- організація спільних мовленнєвих ігор, свят, спрямованих на формування граматичного ладу мови, наприклад, Свято граматики: це спільний захід, на якому діти з батьками стають учасниками командної гри, присвяченої граматиці рідної мови;
- використання завдань, у виконанні яких беруть участь як батьки, так і діти, в тому числі – конкурси "хитрий грамастик – головоломки для всієї родини". (Наприклад, протягом 2 тижнів батькам пропонувалося виконати будь-яке завдання: вирішити або

придумати головоломку, варіант розвивальної гри з граматики – потім організувалася виставка результатів (відповідей) та переможців);

- семінари-практикуми. Батьки, особливо молоді, потребують вироблення практичних навичок виховання і розвитку дітей. Тому в ЗДО були організовані семінари-практикуми для молодих батьків. Подібні семінари спрямовані на спільні пошуки найкращих форм допомоги дитині. Ця форма роботи дає змогу розповісти і показати прийоми та способи навчання дітей граматичної правильності мовлення.
- тренувальні заняття, що забезпечують формування у батьків педагогічних умінь щодо мовленнєвого розвитку дітей (розучування розвивальних ігор, вправ граматичного напрямку);
- батьківські конференції. Вони спрямовані на обмін досвідом сімейного виховання і розвитку дитини, у тому числі – мовлення дітей. Наприклад, до конференції "Правила граматики. Як навчити дитину правильно висловлювати свої думки" свої повідомлення за темою готував не тільки фахівець ЗДО, а й батьки вихованців, які в своїх міні-повідях ділилися своїми знаннями і досвідом з розвитку граматичного ладу мови. До конференції була підготовлена виставка матеріалів, що відображають роботу ЗДО в даному напрямку, і методична література;
- диспут. Ця форма – одна із найцікавіших форм взаємодії з батьками. Тематика для обговорення – актуальні спірні проблеми щодо граматичної правильності мовлення дітей ("Розвивальні ігри з граматики: переваги і не тільки..."). Предметом дискусії можуть бути і конкретні ситуації з життя дітей.

2. Індивідуальні: консультації для батьків щодо питань особливостей граматичного ладу мовлення їх дітей і способів корекції граматичних порушень у дитини тощо.

3. Наочно-інформаційні:

- організована міні-бібліотека "Практикум для батьків", де представлена науково-методична література з питань розвитку і формування мовлення дітей, у тому числі – і граматичного ладу мови;
- куточок для батьків "граматичний лекторій", де представлені пам'ятки і буклети з рекомендованими дидактичними іграми і вправами, спрямованими на формування граматичного ладу мовлення дітей. У куточку представлені сторінки "Перші кроки в світ граматики", "Говоримо правильно", "Ми читаємо", каталог рекомендованих пізнавальних книг із навчання граматики. У куточку міститься оформлена тематична газета, де представлена постійна інформація "Очікувані результати" щодо засвоєння розділів програми в групі з розвитку граматичної сторони мовлення дітей.

Таким чином, основними напрямами взаємодії вихователів ЗДО з родинами вихованців з проблеми формування граматичного ладу мовлення дітей є: підвищення рівня педагогічної компетентності батьків через семінари-практикуми, лекції, круглі столи, наочно-інформаційні форми (посібники, буклети, батьківські куточки, міні-бібліотеки), групові консультації, індивідуальні бесіди, а також шляхом організації спільних заходів (ігор, свят) [7, с. 67].

Результати прикінцевого етапу експерименту засвідчили, що перелічені вище заходи сприяли не тільки підвищенню рівня педагогічної компетентності батьків з питань розвитку і способів формування граматичного ладу мовлення дітей за допомогою їх дидактичної та інформаційної підтримки, а й у цілому – підвищенню мотивації батьків до участі в освітньому процесі ЗДО і систематичному й ефективному співробітництву з педагогічним колективом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калмикова Л.О., Харченко Н.О., Дем'яненко С.Я., Порядченко Л.О. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку / Л.О.Калмикова: Монографія. – К.: Вид-во "ПП Медведєв", 2017. – 296 с.

2. Крутій К.А. Граматична норма як складова культури мовлення дошкільника / К.А. Крутій // Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д. Ушинського. Збірник наукових праць. – Випуск 4-5. – Одеса, 2003. – С. 147-164.
3. Крутій К.А. Специфіка засвоєння граматичних категорій дошкільниками / К.А. Крутій // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2001. – № 3-4. – С. 27-32.
4. Мироненко О.В. Реалізація граматичних норм майбутніми вчителями початкової школи у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням // Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 листопада 2020, м. Херсон); Херс. держ. ун-т. – Херсон: ХДУ, 2020. – С. 326-331.
5. Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови // Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho studia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. – Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka škola Danubius. – 2016. – 28-29oktobra. – С. 56-58.
6. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільця [Текст] / О.Б. Полєвікова, Ж.І. Шурда // The 12th International conference "Science and society" (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – Р. 77-87.
7. Полєвікова О.Б., Швець Т.А. Сім'я та дитячий садок: виховуємо дитину разом / О.Б. Полєвікова, Т.А. Швець. – Х. : Вид.група "Основа". 2018. – 126 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Мироненко

УДК 811.133.1:81'42'38:659.1

Туницька Н.О.

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ НА ХЕРСОНЩИНІ

У статті розглядаються динамічні сучасні процеси які вплинули на освіту і призвели до змін навчального середовища та поява нетипових освітніх програм.

Ключові слова: освітня програма, нетипові програми, умови розвитку.

The article considers the dynamic modern processes that have influenced education and led to changes in the learning environment and the emergence of atypical educational programs.

Key words: educational program, atypical programs, conditions of development.

Розглядаючи ключові дефініції, нашої теми можна сказати що, прийнятий закон "Про освіту" спрямовується на інновації і реалізації освітніх програм.

Освітня програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів, організованих і спрямованих закладом загальної середньої освіти для досягнення учнями результатів навчання [3, с. 102].

Проаналізувавши освітні програми, можна виділити її зміст:

- обсяг навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти;
- перелік вимоги до учнів, які будуть навчатися за програмою;
- зміст, взаємозв'язок, тривалість і перелік освітніх галузей та предметів;
- форми організації освітнього процесу;
- інші освітні компоненти (за рішенням закладу загальної середньої освіти) [5].

Першочерговим для того, щоб проаналізувати освітнє середовище через документальні аспекти, якими користуються вчителі, треба вивчити структуру освітньої програми і виділити основні завдання:

- підвищити рівень фізичного, морального, індивідуального, духовного, творчого і психічного розвитку дітей у процесі формування активної діяльності на основі інтеграції;
- гуманізація педагогічних технологій і методів навчання, які є реалізованими в методичному забезпеченні [6].

Раніше ніколи не складалася ситуація при якій, окрім однієї державної програми існувала ще різноманітність у виборі освітніх програм. У зв'язку з цим, міністерство спрямовує школи на існування типової освітньої програми НУШ під керівництвом Савченко О.Я. та Шияна Р.Б. 1-2 клас, але існують і авторські та експериментальні програми які не потребують окремого затвердження [4, с. 71]:

- Освітня програма "Росток" (авт. Пушкарьова Т.О.). Мета: формувати здібності до саморозвитку та самореалізації особистості на основах інтеграції, діяльнісного підходу до навчання і виховання;
- "Світ, в якому я живу" для 1-2 класів (авт. кол. Філімонова Т.В., Якименко С.І., Тарасюк А.М., Іванець Н.В.). Головним засобом реалізації програми є введення компетентнісного підходу в освітній процес початкової школи, на основі ключових компетентностей як результату навчання [2].
- "Інтелект України" (Гавриш І.В.). Сутність проекту полягає в набутті дитиною необхідних навичок роботи з інформацією, аналізу, самоконтролю та самооцінки, швидких реакцій; розвиток пізнавальних процесів; розвиток якостей особистості;
- Освітня програма "На крилах успіху" (1-2 клас) (наук. кер. творчої групи Цимбалару А.Д.). Мета: органічна інтеграція навчальних предметів та їх практичного використання;
- Освітня програма за вальдорфською педагогікою (вальдорфський ініціатив) Мета: створення педагогічно сформованого простору, який буде сприяти цілісному розвитку дитини та забезпечувати її фізичне, психічне та духовне здоров'я;
- "Початкова школа: освіта для життя" (Огнев'юк В.О.). Мета: практична та дослідницька діяльність учнів;
- Освітня програма "Гармонія інтелекту та здоров'я" (Н.М. Яновська). Завдання: створити умови для гармонійного розвитку дитини, що забезпечується впровадженням методико-педагогічної технології "ПіснеЗнайка" [2].

За авторськими програмами працюють і школи на Херсонщині. Нами було складено карту тридцяти п'яти шкіл міста Херсон, і можемо зробити такий висновок: 3 школи працюють за освітньою програмою "Інтелект України", 3 школи за програмою "Росток" і тільки одна школа працює за освітньою програмою "На крилах успіху", всі інші школи працюють за типовими освітніми програмами Савченко О.Я. та Шияна Р.Б.

Основні зміни які відбулися в школах на Херсонщині:

1. Навчання через виховання ("Тобто школярі частіше щось робитимуть, замість сидіння за партами і слухаючи вчителя", – висвітлили у МОН. Вчителі на уроках будуть використовувати різні форми, серед яких будуть навчальні ігри, експерименти, проекти, екскурсії тощо).
2. Скасування домашніх завдань (Учням першого класу не будуть задавати домашніх завдань, а в 2-4 класах час на їх виконання обмежено) [1, с. 22].
3. Нова система оцінювання (Оцінювання з'являється в третьому класі, в 1-2 класі учні не отримують оцінок у балах тільки похвала в словах. Замість звичайного табеля в молодшій школі з'явилося Свідоцтво досягнень учня).
4. Заборона оголошувати оцінки (Бали та рівень оцінювання буде знати тільки сам учень та його батьки, а вчитель не має права оголошувати оцінки на весь клас).
5. Скасування співбесіди для вступу в школі (Школи не повинні влаштовувати співбесіди для учнів перших класів. Першокласників реєструють до однієї зі шкіл за місцем реєстрації).

6. Новий освітній простір (Більшість перших класів було переобладнано відповідно до потреб) [1, с. 23].

Висновки. Отже, реалізація освітніх програм відбувається дуже швидким темпом. Але для того щоб почати працювати за новими освітніми програмами, вчителі повинні пройти перепідготовку, опанувати новими техніками та прийомами. Всі зміни які відбуваються в НУШ просто неможливі без вчителя – компетентного, вмотивованого, який буде відповідати за кожний свій педагогічний вчинок. В найближчий час наукова робота стане головним чинником навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності, підсилить професійну підготовку вчителя в системі методичної роботи школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с.
2. НУШ. Смарт освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/intelekt-ukrayiny-rostok-ta-inshi-avtorski-programy-mayut-projty-ekspertyzu-shhob-navchaty-pershachkiv-nush/>
3. Онищук Л.А. Гуманізація освіти як основа детермінанта розвитку особистості / Л.А. Онищук // Український педагогічний журнал. – К.: Обрій, 2017. – С. 102-108.
4. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / В.І. Луговий, В.М. Захарченко, Ж.В.Таланова, Ю.М. Рашкевич / за ред. В.Г. Кременя. – К.: ДП "НВЦ "Пріорітети", 2014. – 120 с.
5. Сайт МОН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
6. Український проект "Якість освіти" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yakistosviti.com.ua/uk/pochatkova-shkola>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.Є. Петухова

УДК 316.454.52:159.922:376-056.34

Тупікова В. В.

СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКАМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано поняття затримки психічного розвитку. Окреслено специфічні характеристики комунікативної діяльності дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку з однолітками та батьками.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, комунікативні зв'язки, комунікативна діяльність дітей з ЗПР, мовленнєва активність.

The article deals with the concept of retardation of mental development. The specific characteristics of preschool children's communicative activity with peers and parents are outlined.

Key words: retardation of mental development, communicative connections, children's communicative activity with retardation of mental development, speech activity.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це порушення нормального темпу психічного розвитку, що виражається в недостатності загального запасу знань, незрілості мислення, переважанні ігрових інтересів, швидкому пересиченні в інтелектуальній діяльності. У дітей із затримками психічного розвитку послаблені соціальні можливості, спостерігається низька потреба у спілкуванні, уповільнений темп формування соціальних відношень [1, с. 56].

В психологічній науці встановлено, що комунікативні зв'язки активно формуються в дошкільному віці. Ставлення до оточуючого світу дітей із затриманим розвитком обумовлено не тільки особливостями їх інтелектуального й емоційного розвитку, але і батьківською позицією у вихованні, умовами сімейного виховання, характером дитячо-батьківських

стосунків. Дослідження показали, що в сім'ях, де виховуються діти і затримкою психічного розвитку, переважає формально-вимогливе ставлення дорослих до дитини. У багатьох батьків таких дітей догани мають характер осудження особистості дитини в цілому, а не її вчинку. Часто дитині не пояснюють, за що її осуджують. Для багатьох батьків поважливі стосунки з дитиною не мають значення, тому значна кількість дітей із затримкою психічного розвитку зазнають дефіцит ласки з боку батьків, особливо з боку матері. Їх спілкування відбувається у формі обов'язку, обтяжливого для дорослих [2].

У батьків дітей із ЗПР часто переважають деструктивні батьківські позиції, які утруднюють формування у дитини довіри до світу – надмірний рівень піклування, недостатність, або навпаки, надмірність вимог-заборон, невпевненість батьків та їх тривога за здоров'я і успішність дітей. Безумовно, все це позначається на формуванні комунікативних навичок у дітей із затримками психічного розвитку.

Для дітей із затримками психічного розвитку спостерігаються специфічні характеристики комунікативної діяльності. Загальною є незрілість мотиваційної сфери. Більш тривалий час зберігається потяг до ігрової та практичної діяльності. Відсутність інтересу до явищ фізичного світу обумовлює одноманітність пізнавальних контактів.

Спілкування дошкільників із затримкою психічного розвитку характеризується низьким рівнем мовленнєвої активності. За власною ініціативою такі діти рідко звертаються до дорослих, особливо, коли комунікують декілька дітей. Не маючи можливості задати питання, дитина не вступає в контакт з дорослим. Слід зауважити, що діти із затримкою психічного розвитку рідко вступають в контакти з дорослими, які не є рідними чи близькими дорослими. У таких дітей в різних сферах діяльності переважає ситуативно-ділове спілкування з дорослим. Звернення до дорослого (вихователя), як правило, пов'язано із бажанням привернути до себе увагу. Часто такі контакти здійснюються не за допомогою мовлення, а за допомогою невербальних засобів. У дошкільників із затримкою психічного розвитку спостерігаються проблеми у вербалізації правил, низький рівень самоконтролю [3].

У спілкуванні дітей із затримкою психічного розвитку з однолітками також спостерігаються своєрідні особливості. Такі діти надають перевагу спілкуванню з братами і сестрами. За власною ініціативою в ігрову діяльність з чужими однолітками не включаються, спостерігають за діями інших дітей осторожно, часто грають наодинці. Спостереження доводять, що дошкільники із затримками психічного розвитку не цікавляться діяльністю однолітків, байдужі до оцінок однолітків, їх емоційних станів. Організатором ігор таких дітей в усіх випадках виступає дорослий, однак і в таких ситуаціях повноцінної взаємодії не спостерігається. У дітей із затримками психічного розвитку дошкільного віку відсутні переваги у спілкуванні з однолітками. Для таких дітей ровесник, який не є членом сім'ї, не має суб'єктивного значення.

Мінімізоване спілкування дошкільника із затримкою психічного розвитку є негативним чинником розвитку дитини. Відсутність усвідомлення себе в системі взаємостосунків з іншими спричинює формування негативних якостей, таких, як надмірно завищена самооцінка, невміння порівнювати свої емоційні стани з подібними проявами в однолітків, дефіцит емпатії та ін. Все це ускладнює входження дитини із затримкою психічного розвитку в нормальне соціальне життя, утруднює формування морально-етичних правил поведінки, обмежує внутрішнє життя дитини [3].

Таким чином, комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку має специфічні особливості, які обумовлені суб'єктивним ставленням дорослого до дитини. Негативний досвід спілкування з дорослим в сім'ї та поза нею стає перепорою усвідомленому засвоєнню соціально схвалених правил поведінки і способів поведінки дітьми із затримкою психічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Обухівська А.Г. Психологу про дітей з особливими потребами / А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, Т.В. Жук. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. – 128 с.

2. Пасічник О.І. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами. Психологічний супровід / О.І. Пасічник, Ю.М. Воронішина, Т.Ш. Червонна. – К.: Шкільний світ, 2017. – 144 с.
3. Триггер Р.Д. Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития / Р.Д. Триггер. – СПб.: Питер, 2008. – 192 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Казаннікова

УДК 373.2.09 : 376-056.262

Федкевич Н.Г.

ПРОБЛЕМА МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті розглянуті теоретичні питання щодо проблеми мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку зі зниженим зором до навчання в школі. Розкрито основні аспекти "готовності до навчання в школі".

Ключові слова: мовленнєва готовність до навчання в школі, діти дошкільного віку зі зниженим зором, мовленнєва підготовка.

The article considers theoretical issues concerning the problem of speech readiness of preschool children with reduced vision to study at school. The main aspects of "readiness for school" are revealed.

Key words: speech readiness for school, preschool children with low vision, speech training.

Перехід дитини із закладу дошкільної освіти до початкової школи є важливим етапом в її житті. Він пов'язаний не лише зі зміною середовища, в якому розвивається дитина, а й з виникненням нових проблем під час соціальної адаптації, засвоєнням нових знань, відкриттям у собі нових можливостей. Ці особливості нових умов життя та діяльності висувають нові вимоги до різних сторін розвитку дитини, її психічним якостям, особливостям особистості.

Перед дошкільними закладами, зокрема спеціальними, постає важливе завдання якісної підготовки дітей до навчання в школі. Недостатньо підготовлені до школи діти зазнають труднощів у переході до навчальної діяльності і, як результат, недостатньо інтегруються в суспільство. Саме тому перед сучасною корекційною педагогікою постає актуальна проблема знаходження нових шляхів та умов покращення підготовки дітей дошкільного віку до навчання як у загальноосвітній, так і спеціальній школі.

Мовленнєва готовність є одним з основоутворюючих компонентів готовності до навчальної діяльності, оскільки вона функціонує у всіх видах навчально-пізнавальної діяльності, забезпечує достовірність знань різного напрямку виражених через слово.

Розуміння поняття "готовності до школи" представлено в багатьох роботах психологів, зокрема Л.С. Виготський [3], вважає, що навчання веде за собою розвиток. Це дозволяє стверджувати, що навчання можна починати, тоді, коли психологічні функції, що задіяні в навчанні, ще не дозріли, а тому функціональна зрілість психіки не розглядається як передумова до навчання. Для успішного навчання в школі має значення не сукупність наявних у дитини знань, умінь і навичок, а певний рівень її особистісного й інтелектуального розвитку, що і розглядаються як психологічні передумови до навчання в школі.

Поняття "мовленнєва готовність" входить до спеціальної готовності, що включає отримання дитиною знань і умінь, які забезпечать їй успішність в оволодінні змістом навчання в початковій школі з основних предметів, зокрема, рідної мови. У змісті загальної

готовності також виділяється комунікативна готовність, яка розглядається як вміння спілкуватися з дорослими та дітьми.

Проблема мовленнєвої готовності до навчання в школі розглядалася як в загальній науково-педагогічній літературі (А.М. Богуш, М.І. Лісіна, Ф.О. Сохін), так і в спеціальній (Л.С. Вавіна, Б.Д. Корсунська, В.І. Лубовський, Т.П. Свиридчук, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, М.К. Шеремет), але, в той же час, зазначена проблема не знайшла широкого відображення у тифлопедагогіці. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури показав, що проблема мовленнєвої готовності до навчання в школі дітей зі зниженим зором недостатньо розроблена. Мовленнєва готовність розглядається авторами лише в контексті інших компонентів готовності до школи, тому теоретично і методично залишаються не розробленими питання вивчення і формування саме мовленнєвої готовності до навчання в школі [1, 3, 4].

Діти з порушеним зором зазнають значних труднощів в адаптації до нових умов сучасної школи. Навчання перебудовує все повсякденне життя дитини: змінюється режим дня, скорочується час на ігри, значно підвищуються вимоги до самостійності, організованості дитини, її дисциплінованості. Відбувається різка зміна динамічних стереотипів, що склались у процесі дошкільного виховання.

Якщо у дітей не сформовані якості, які беруться за основу під час перевірки готовності до школи (стійке позитивне ставлення до навчання в школі, мотиви навчання, адекватна самооцінка своїх помилок, оволодіння способами взаємодії з однокласниками та вчителем), то навчання в школі може викликати негативні емоційні переживання, що в кінцевому результаті може призвести до зниження успішності. Тому важливим та актуальним є більш глибоке вивчення особистісної готовності дитини до школи.

Дослідження показують, що якщо не підготовлена дитина потрапляє в формалізовану систему шкільного навчання, де недостатньо враховують її вікові особливості, то часто в неї погіршується стан здоров'я, може знизитися вага, погіршується зір тощо. Дитина у зв'язку з цим починає часто хворіти, знижується її і так невисока працездатність, що негативно впливає на навчання. Можуть також виникнути неврози і шкільна дезадаптація.

При переході до школи змінюється спосіб життя дитини, її соціальна позиція, від дитини вимагається бути організованою і дисциплінованою, вміти керувати своєю поведінкою та діями, знати і дотримуватися правил культурної поведінки, вміти спілкуватися з дорослими й дітьми. Якщо дитина при достатній інтелектуальній готовності погано вчиться, то проблема саме в загальній підготовці.

Відомий психолог Р.С. Немов [5] зазначав, що крім розвинених пізнавальних процесів (сприймання, уваги, уяви, пам'яті, мислення й мовлення), у поняття готовності до школи входять сформовані особистісні якості, що включають інтереси, мотиви, здібності, риси характеру дитини, а також якості, пов'язані з виконанням нею різних видів діяльності. У дитини повинен бути достатньо розвинений самоконтроль, трудові вміння й навички, вміння спілкуватися з людьми тощо.

Не менш важливою характеристикою особистісної готовності до школи є вміння дитини критично поставитися до своїх здібностей, знань, дій. Цей показник дуже важливий для ефективного включення в шкільне життя. Він демонструє, наскільки дитина здатна самостійно, без допомоги дорослого оцінити свої дії та їхні результати як правильні, відповідні умовам завдання або вимогам вчителя, або як помилкові, наскільки вона у стані скорегувати свої дії у випадку, якщо вони виявляються неефективними.

Формування мовленнєвої готовності на високому рівні дозволить дитині уникнути шкільної дезадаптації, швидко зорієнтуватися в нових умовах життя і навчання, а також допоможе в формуванні готовності інших компонентів шкільної зрілості. Щодо дітей з вадами зору, за дослідженнями Є.П. Синьової [4], то повна або часткова втрата функцій зору веде до зниження повноти, точності й диференційованості чуттєвого відображення зовнішнього світу, що у свою чергу в тій або іншій мірі позначається на процесі

інтелектуального розвитку. Розвиваючись на основі дотикових, слухових, а в деяких випадках і збережених зорових сприймань, мислення здійснює на них зворотний вплив.

Особлива роль в інтелектуальному розвитку дитини належить мовленню. Дитина у віці шести-семи років повинна не тільки вміти формулювати складні висловлення, але й добре розуміти зміст різних граматичних конструкцій, мати багатий словниковий запас.

Оволодіння мовою і мовленням як засобом спілкування відбувається на спеціально організованих заняттях і в процесі загального розвитку, навчання, виховання та життєдіяльності дитини. Мовленнєва діяльність супроводжує все, чим живе дитина, й розвивається разом із нею. Результатом розвитку мовлення й навчання мови є формування мовних здібностей, мовленнєвих навичок і мовленнєвих умінь. Це передбачає вивчення процесу оволодіння мовою та закономірностей розвитку мовлення на різних вікових етапах дитинства.

Порушення зору у дітей впливає насамперед на їх процес сприймання. Відзначається сповільненість, фрагментарність, перекручування зорового сприймання зображень, заміна одних предметів іншими при експозиції в незвичному ракурсі, що пояснюється вузькістю огляду, особливостями монокулярного зору, недоліками отриманого чуттєвого досвіду. Неточні уявлення про навколишній світ провокують нагромадження в мовленні дітей слів без конкретного змісту. Це є причиною недорозвитку значеннєвої сторони мовлення й труднощів у розвитку пізнавальної діяльності дошкільника. Недостатнє усвідомлення семантики понять призводить до формального засвоєння знань. Недорозвинення мовлення впливає на осмислення матеріалу, призводить до механічного його запам'ятовування й позбавляє дітей можливості застосовувати отримані знання в навчальній та ігровій діяльності.

В умовах зорово-сенсорної депривації у дітей виникає бідність чуттєвої сторони мовлення, що позначається на розвитку мовленнєвої системи в цілому: особливостях нагромадження словника, розумінні значеннєвої сторони мовлення та функціонального призначення слова, в оволодінні граматичним складом та розвитку зв'язного мовлення, у засвоєнні виразних засобів мовлення.

Якщо дитина зі зниженим зором правильно називає предмет, це ще не означає, що вона має чіткі уявлення про нього. Це пояснюється труднощами встановлення предметного співвіднесення слова і образу, правильного застосування слів в мовленнєвій практиці. Правильно позначені словом ознаки предметів виокремлюються та стають об'єктами пізнання. Саме тому такі діти потребують своєчасної корекції недоліків мовленнєвого розвитку з метою подолання наявних порушень та попередження виникнення вторинних у структурі дефекту.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що мовленнєва готовність є одним з основних важливих компонентів готовності до навчальної діяльності. Працівники закладів дошкільної освіти мають приділяти багато уваги розвитку мовлення дошкільників. Особливо це стосується дітей з порушеннями зору, тому що саме дефекти зору ведуть до несприймання образів, предметів та явищ навколишнього світу. Це в свою чергу призводить до своєрідності мовленнєвого розвитку в старшому дошкільному віці. Формування мовлення пов'язується з процесами компенсації, оскільки через наявні порушення зору дітям частіше доводиться орієнтуватися на слух, в тому числі у звуках мовлення. Тому підготовка до школи дітей зі зниженим зором, а саме їх мовленнєва готовність, вимагає цілеспрямованого вивчення і формування шляхів її вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : [монографія] / А. М. Богуш; [відп. за вип. Н. В. Кальченко]. – К. : 2004. – 374 с.
2. Вавіна Л. С. Вивчення української мови в початковій школі для дітей зі зниженим зором : [наук.-метод. посіб.] – К. : [б.в.], 2006 – 96 с.

3. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: навчально-методичний посібник : Полтава : АСМІ, 2008. – 84 с.
4. Синьова Є. П. Тифлопсихологія: [підручник] / Є. П. Синьова– К. : Знання, 2008. – 365 с.
5. Шеремет М. К. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі; навч.-метод. посібник / М. К. Шеремет, Н. Г. Пахомова – К. :, 2009 – 137 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Сокур

УДК 37.015.3:159.937/954:376-056.36

Федченко Т.Л.

РІВЕНЬ СФОРМОВАНОСТІ УВАГИ ТА УВАЖНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

Стаття присвячена проблемі сформованості уваги та уважності учнів молодших класів з порушенням інтелекту. Виявлено недостатню сформованість та розвиток уваги учнів цієї категорії, що свідчить про необхідність відповідної корекційної роботи.

Ключові слова : учні з порушенням інтелекту, увага та уважність, психологічний процес, мимовільна та довільна увага.

The article is devoted to the problem of formation of attention and attentiveness of students of junior classes with intellectual disabilities. Insufficient formation and development of attention of students of this category is revealed, which indicates the need for appropriate correctional work.

Keywords: students with intellectual disabilities, attention and attentiveness, psychological process, involuntary and voluntary attention.

Актуальність теми дослідження визначається тим що за останні роки велика увага приділяється проблемам психічного здоров'я дітей. Зростають нервово – психічні та соматичні захворювання, різні функціональні розлади, зниження успішності, тим паче на початкових етапах навчання. Проблеми, пов'язані з розвитком уваги у дітей, викликають занепокоєння які спеціалістів та батьків які працюють з ними. Дорослі скаржаться на неуважність дітей, невміння зосередитися, утримувати увагу при вирішенні навчальних завдань. Неуважність заважає дітям повноцінно запам'ятовувати інформацію, розуміти запитання вчителя, концентруватися на завданні, навіть самі елементарні завдання даються учням з великими складнощами. Не сформованість уваги та уважності веде до подальшого погіршення навчання в цілому, діти часто скаржаться на втому, біль, та млявість. Вчителю потрібно розуміти таких дітей та застосовувати комплексний підхід до вирішення даної проблеми [3].

Дослідженням неуспішності школярів займалися спеціалісти різного профілю такі як: психологами (І. Коробейніков, З. Калмикова, Н. Менчинська, Н. Слободяник та ін.); педагогами (Ю. Бабанський, Л. Занков); дефектологи, фізіологи, клініцисти (К. Лебединська, В. Лубовський, Н. Нікашина та ін.). Велика необхідність розробки питань навчання і розвитку молодших школярів з порушеним інтелектом в порівнянні з дітьми, що нормально розвиваються.

Виявлено що увага визначається співвідношенням різних навколишніх умов. Уміння бути уважним є властивістю особистості, а вона в свою чергу тісно пов'язана з властивістю володіти поведінкою. Встановлено особливості психічного розвитку дітей з порушеним інтелектом, що полягають в зміні самого темпу розвитку цих дітей, його термін, якісні та кількісні характеристики [2].

Розлади уваги – це стійкі патологічні зміни у зосередженості, спрямовані психічної діяльності дитини, внаслідок зумовленості психічними захворюваннями або ураженням кори головного мозку або його лобних ділянок. Учні з порушеннями інтелекту, особливо молодшого шкільного віку, мають труднощі переключення уваги з одного об'єкта на інший у зв'язку з інертністю процесів збудження та гальмування. Значна кількість різноманітних видів діяльності, які вчитель використовує на уроці, викликає стомлюваність, наслідком є несвідоме переключення уваги з одного завдання на інше, як наслідок відбувається відволікання уваги від виконання основної роботи.

Розвиток або формування у молодших школярів уваги та її властивостей здійснюється у зв'язку з ефективністю пізнавальної сфери, учіння та процес навчання в цілому. Саме цим характеризується дослідження як у загальній, так і спеціальній психолого-педагогічній науці.

Говорячи про умови розвитку властивостей уваги у молодших школярів, науковці звертають увагу на те, що вона залежить від можливостей засвоєння та розуміння учнями матеріалу, їх зацікавленості, мотивації, та ін. [4].

У формуванні уваги дітей є певна послідовність етапів роботи. Перший етап – це розвиток інтересу дитини до процесу який відбувається на уроці. Другий – саме розвиток цього інтересу, зацікавленість та зосередження уваги на самому процесі. Процеси взаємопов'язані між собою і формуються невід'ємно один від одного.

В ході дослідження визначено причини які впливають на рівень сформованості уваги та уважності учнів з порушеннями інтелекту. Розмежовано поняття увага та уважність в різних аспектах, та їх різниця. Низький рівень розвитку уваги та уважності перешкоджає формуванню цілеспрямованості в діяльності на навчальній сфері, знижує працездатність тим самим є перешкодою успішному навчанню та роботи з ними.

Робота з формування уваги та уважності учнів молодших класів – це складний і тривалий процес, в якому задіяні всі члени родини та спеціалісти. Якщо правильно організувати цей процес, розвиток уваги та уважності буде сприятливий для даної категорії дітей, що буде позитивно впливати на інтеграцію цих учнів в середовище нормально розвинених однолітків. Потрібно використовувати всі можливі методики для досягнення кращого результату. Це питання є актуальним в сучасному сьогоднішньому в процесі розвитку інклюзивної дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні та світі [1].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузнецова Л.П. Компетентний підхід до розуміння властивостей уваги молодших школярів /Л.П.Кузнецова //Початкове навчання та виховання. – 2006. – № 15. – С. 17 Т-29.
2. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини: підручник. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 713 с.
4. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. / Олена Петрівна Хохліна. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 232 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Д. Яковлева

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається проблема становлення рівнів регуляторної сфери дітей із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: діти із затримкою психічного розвитку, вольова регуляція, молодший шкільний вік.

The article considers the problem of establishing levels of the regulatory sphere of children with mental retardation.

Keywords: children with mental retardation, volitional regulation, younger school age.

Воля – це здатність людини діяти в напрямку поставленої мети, долаючи при цьому внутрішні перешкоди, наприклад миттєві бажання, які вступають в конфлікт з основною метою діяльності. Вольова регуляція необхідна для того, щоб протягом довгого часу утримувати в полі свідомості об'єкт, над яким розмірковує людина, підтримувати сконцентрованість на ньому уваги. Воля бере участь в регуляції практично всіх основних психічних функцій: відчуття, сприйняття, уяви, пам'яті, мислення й мовлення [1].

У дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються порушення вольової сфери, що ведуть за собою дисгармонійний розвиток інших рівнів регуляції. Недорозвиток вольових процесів проявляється у емоційній нестійкості, імпульсивності, невмінні виконувати завдання без додаткового стимулу з боку дорослого, відсутності мотивації під час виконання завдання.

У міру розвитку дитини рухова регуляція, перетворюючись і формуючи в собі все більш складні підрівні, переходить в рівень програмування і контролю, визначаючи регуляторне забезпечення (алгоритмізацію, програмування і контроль) психічних процесів і функцій, включених в першу чергу в пізнавальну діяльність. Дітям із затримкою психічного розвитку характерно відставання функцій програмування і контролю діяльності.

На перший план у цих дітей виходить загальне зниження темпу, проблеми включення в роботу, швидке стомлення і падіння продуктивності в ряді завдань, інертність, помилки у виконанні програми. Можна відзначити помилки в зорово-просторовій пам'яті, проблеми розуміння логіко-граматичних конструкцій, порушення навичок самоорганізації і рішення задач, слабкість слухових і кінестетичних процесів, недосконалість в переробці слухомовної інформації, дефіцит уваги, рухового контролю і сприйняття, розлади координації рухів [2].

Діти із затримкою психічного розвитку мають свою особливість рівня міжособистісних комунікацій: чутливість до змін інтенсивності в процесі контакту і взаємодії з іншими людьми (до різкої зміни сили голосу, до несподіваного або тривалого зорового контакту з іншими людьми, до дотиків, фізичних дій, до дистанції під час спілкування); страх нових вражень, нерішучість при зміні обставин, невпевненість у власних силах, потреба перестраховуватися в оцінці можливих складнощів або труднощів, часто знижений настрій, перепади в настрої, любов до гри і діяльності на самоті [3].

Експериментальне дослідження особливостей сформованості вольової регуляції молодших школярів із затримкою психічного розвитку проводилось на базі Херсонського загальноосвітнього навчально-виховного комплексу № 48 Херсонської міської ради, в ньому взяли участь 8 учнів віком 7-8 років. Були використані наступні методики: "Виріж фігури" (за Р.С. Немовим), "Розрізні картинки" (за С. Д. Забрамною), "Графічний диктант" (за Д. Б. Ельконіним), методика В. М. Когана, скринінгове інтегративне спостереження (за Н. Я. Семаго).

Дослідження регуляторної сфери показало, що більшість дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку мають порушення всіх рівнів регуляції.

Під час проведення експериментального дослідження для вивчення вольової регуляції та наочно-дійового мислення за методикою "Виріж фігури" було встановлено, що 40% учнів класу мають середній рівень розвитку волі та наочно-дійового мислення, 10% – низький рівень, 25% – високий рівень, 25% – дуже низький рівень розвитку.

Дослідження вольових якостей та орієнтування у просторі дітей із затримкою психічного розвитку за методикою "Графічний диктант" показало: 40% учнів мають рівень розвитку цих якостей нижче середнього, у відтворенні візерунків подібні лише деякі елементи, 25% – низький рівень формування вольових якостей, відтворення візерунка має декілька помилок, 25% – середній рівень, відтворення містить помилку лише в одній лінії візерунка; 10% – рівень вище середнього, точне відтворення візерунка.

Проведення дослідження за методикою Когана показало, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються порушення параметрів уваги та процесів вольових дій. Більшість учнів класу мають ригідно-збудливий тип уваги, тобто значне коливання уваги, труднощі переключення. Скринінгове інтегративне спостереження за дітьми молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку під час навчальної діяльності дозволило зробити такі висновки: всі школярі із ЗПР демонстрували порушення працездатності та темпу діяльності, виявлено значні прояви порушень цілеспрямованості діяльності в учнів: імпульсивності, а також труднощів програмування та контролю, порушення рухової сфери (моторна незграбність, наявність зайвих рухів, стереотипні рухи та ін.), спостерігалися такі особливості мовленнєвого розвитку дітей, як низька мовленнєва активність, ознаки недостатнього мовленнєвого розвитку, труднощі мовлення в режимі діалогу та порушення звуковимови, значні прояви емоційної лабільності під час виконання завдання, діти в класі важко контролювали свої емоції і бажання, робили так як їм хочеться, не дотримувались правил, мали утруднення у спілкуванні з однолітками та дорослими, невміння будувати відносини з товаришем або з колективом в цілому.

Таким чином, проведене спостереження показало, що у кожного з досліджуваних учнів є ті або інші особливості становлення і формування окремих компонентів діяльності та поведінки, пов'язаних зі станом вольової регуляції.

Отже, можна сказати, що у більшості учнів із затримкою психічного розвитку регуляторне забезпечення рухової активності знаходиться на достатньому рівні, рівень програмування і контролю діяльності у частини дітей на етапі формування, а у іншій частини зовсім несформований. У більшості учнів спостерігається етап формування рефлексивно-вольової регуляції та достатній рівень розвитку міжособистісних комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лубовский В. Н. Спеціальна психологія / В. Н. Лубовский. – М.: АРКТИ, 2003. – 211 с.
2. Семаго М.М. Организация и содержание деятельности психолога специального образования / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго. – М.: АРКТИ, 2004. – 50 с.
3. Семаго М. М. Типология отклоняющегося развития: модель анализа и ее использование в практической деятельности / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго. – М.: Генезис, 2011. – 400 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ляшко

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ІМУННОЇ СИСТЕМИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається доцільність формування інформаційно-імунної системи у молодших школярів в освітньому просторі.

Ключові слова: інформація, імунітет, система, медіаосвіта, медіаграмотність, фільтри.

The article deals with the expediency of forming an information-immune system in primary school pupils in the educational space.

Key words: information, immunity, system, media education, media literacy, filters.

Сучасне життя вимагає від педагогів сформованості і вивчення інформаційної цивілізації, становлення відповідної інформаційної культури суспільства і особистості, при якій інформація впливає на всі аспекти суспільного життя і свідомості [1].

Вільне переміщення інформаційних ресурсів, безмежний доступ до інформації та її використання для соціального й наукового прогресу, вирішення інтернаціональних проблем людства і розвитку знань ставлять нові завдання перед освітою.

Інформаційна безпека – стан захисту потреб людей, суспільства та держави в інформації незалежно внутрішніх та зовнішніх загроз [39].

Проблемами даного терміну займалися В. Богуш, В. Брижка, М. Гуцалюк, О. Данільян, В. Залізник, Б. Кормич, Н. Кушакова, В. Ліпкан, Ю. Максименко, П. Марущак, О. Марценюк, О. Олійник, А. Приходько, Г. Сащук, В. Сідак, Л. Харченко, О. Юдін, В. Цимбалюк, М. Швець, О. Яковенко тощо.

В свою чергу поняття "інформаційна безпека" з роками стало застарілим. На зміну прийшов термін "медіаграмотність".

Медіаграмотність – найважливіший комплекс навичок і знань, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві [40, С.6].

Тема медіаграмотності цікавить багатьох науковців: А. Тащенко, Б. Колодкін, І. Пенчук, О. Балакірева, Л. Волинець, М. Головатий, В. Головенько, О. Корнієвський, О. Балакірева, Т.Бондар, М.Варбан, О. Ганюков, В.Слінчук тощо.

Наразі формування інформаційно-імунної системи є більш доцільною проблемою, ніж формування медіаграмотності чи інформаційної безпеки, тому що інформаційно-імунна система є більш широким поняттям. Потрібно не тільки сформувати медіаграмотність у школяра, а ще й навчитися "фільтрувати" інформацію, виробити імунітет до шкідливих текстів, малюнків, статей тощо.

Формування інформаційно-імунної системи актуалізується як частина освітнього процесу, спрямована на розвиток в суспільстві медіакультури, підготовка людини до надійної і ефективної взаємодії з нинішніми медіасистемами, включаючи як традиційні (друковані медіа, радіо, кіно, телебачення) і новітні (інтернет, мобільна телефонія) засоби масової інформації [4].

Інформаційно-імунна система – термін, що стосується захисту життєво важливих інтересів дітей, учнів, дорослих (і більш глобально – суспільства, держави). Неправдива, неповна, невчасна, недоцільна інформація може нанести колосальну загрозу. Особливо вразливі у цьому питанні учні початкової школи. Вони можуть не знати, яку інформацію можна розказувати, викладати в мережу, а яку не варто. Часто учні не можуть правильно зреагувати на медіаматеріали з різних причин. Робота у цьому напрямку для вчителів та батьків дуже важлива та кропітка.

Термін "Інформаційно-імунна система" складається із трьох ключових понять: інформація, імунітет, система.

Ці поняття в тезаурусі представлені багатьма авторами.

Інформація – це відомості про об'єкти і явища навколишнього світу, їх властивості, які підвищують рівень обізнаності людини.

За Н. Макаровою, інформація – це відомості про об'єкти і явища навколишнього середовища, їхніх параметрах, властивостях і стані, які зменшують ступінь невизначеності, неповноти знань [5].

Можна узагальнити, що інформація – це новини, факти, знання, отримані в результаті пошуку, вивчення, спілкування тощо.

Імунітет від лат. *Immunitas* – "вільний", "захищений" – захисні механізми, які допомагають організму боротися з чужорідними чинниками: бактеріями, вірусами, найпростішими, гельмінтами, їхніми токсинами, різноманітними хімічними речовинами, тощо.

За фармацевтичною енциклопедією, імунітет (лат. *immunitas* – звільнення від чогось) – специфічний біологічний, імунний захист – несприймання живими організмами збудників інфекційних хвороб та чужорідних речовин [9].

Зробивши висновок, ми вважаємо, що імунітет – це здатність організму підтримувати нормальне функціонування під впливом зовнішніх факторів.

Система – множина чи сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, а також взаємодіють із середовищем та між собою.

Згідно із визначенням В. Вернадського система – це сукупність чи множина різних функціональних одиниць, таких як інформаційні, біологічні, людські тощо, які пов'язані із навколишнім середовищем і допомагають в досягненні певної загальної мети через дії над енергією, матеріалами, біологічними явищами та керування ними.

Загалом, система – це сукупність елементів, що пов'язані між собою і являються одним цілим.

Узагальнивши дефініції, можна зробити висновок, що інформаційно-імунна система – це сукупність захисних механізмів людини та засобів збору, зберігання, передачі, оброблення інформації, які забезпечують можливість прийняття адекватних рішень. Цей термін є авторським, а тому є доволі новим і не отримав свого розвитку і реалізації в науці.

Сформульована нами дефініція чітко знаходить своє пояснення зі ст. 13 "Конвенції про права дитини", згідно з якою "Дитина має право вільно висловлювати свої думки; дане право включає незалежну свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду й виду незалежно від кордонів в усній чи письмовій формі, у формі творів мистецтва, друкованій формі чи за допомогою інших засобів на вибір дитини" [8].

З 2010 року в Україні запроваджено концепцію впровадження медіаосвіти в Україні, метою якої є "сприяння ефективному розвитку в Україні системи медіаосвіти для забезпечення всебічного навчання дітей та молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною медіасистемою, формування медіаобізнаності, медіаграмотності та медіакомпетентності, а також інформаційно-імунної системи відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей" [4, с. 10].

З 1 вересня 2018 року в Україні застосовується новий Державний стандарт початкової освіти, який вмщує в себе нову змістову лінію медіаграмотності, тобто учень Нової української школи повинен засвоїти навички, що стосуються медіаграмотності, а саме: сприйняття, аналіз, інтерпретація, критична оцінка інформації в текстах різного типу та медіатекстах.

Найдосконаліше сформована інформаційно-імунна система у громадян в США, Великобританії, Ізраїлі, Німеччині, Китаї, а саме в тих місцях, які постійно перебувають під сильним зовнішнім інформаційним впливом, а тому зобов'язані створювати національні системи захисту інформації, навчати школярів критично мислити, упроваджувати медіаграмотність, формувати інформаційно-імунну систему.

Відомо, що ключову роль відіграють технології особистого навчання та виховання. На думку О. Петрунько, "чим більше молодші школярі використовують засоби масової

інформації, тим більше виникає їхня онтогенетична соціалізація як суб'єктивна історія усотціальнення розвивається за похідним сценарієм, тобто як медіасоціалізація. Зрештою це призводить до поєднання дозволеного чи недозволеного, реального чи віртуального, ігр чи медіарозваг тощо." [7, с. 19]

Одна з актуальних проблем сучасної теорії та практики початкової освіти є інтеграція медіаосвіти в освітній процес початкової школи для різноманітних форм організації освітнього процесу засобами медіаосвіти молодших школярів та повноцінного розвитку та формування освітніх компетентностей молодших школярів.

Робота з інформацією та медіа стає основним змістом у освітньому процесі роботи в початковій школі. Учневі доводиться стикатися з великим обсягом інформації, що надходить з різних джерел, щодня, щохвилини. Засвоювати та відтворювати її, аналізувати, формувати свою думку щодо того чи іншого факту – основні дії, які виконує учень [2].

Успішність формування інформаційно-імунної системи у молодших школярів зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, які взаємодіють між собою. До зовнішніх чинників належать:

- Вплив батьків. Для молодшого школяра найріднішою є родина, тому діти довіряють своїм батькам і слухають їх.
- Вплив вчителів. Молодші школярі ходять до школи і впевнені, що вчитель знає "все на світі", тому діти прислухаються до настанов вчителя.
- Вплив однокласників та друзів. Учні початкової школи часто потрапляють під вплив однокласників та друзів. Вони можуть допомогти критично мислити учневі, але може статися і навпаки.
- Вплив засобів масової інформації. Наразі існує багато курсів, тестів, анкет стосовно медіаграмотності школярів. За допомогою них учень молодших класів може дізнаватися нові знання стосовно формування інформаційно-імунної системи.

До внутрішніх чинників належить:

- Рефлексія. Молодший школяр самоаналізує знання і вчинки, їх значення, робить самостійні висновки стосовно інформації і засобів масової інформації.
- Резистентність. Учень початкової школи чинить опір стосовно інформації, що не є цікавою та потрібною для нього.

Для формування в молодших школярів інформаційно-імунної системи доцільно використовувати різні форми та методи проведення педагогічної роботи, наприклад, суміш ігрової та навчальної діяльності, а саме: дидактичну гру.

Елементарна дидактична гра "Віриш чи ні?" використовується з метою розвитку уваги, критичного мислення (уміння розрізнити істинну або хибну інформацію). Для гри можливо використовувати не тільки картинки, а і твердження, факти (наприклад, професійні, дитячі розваги, спорт), для позначення правильної відповіді доцільно використовувати фішки. Учасникам пропонуються картинки або твердження як з помилками, так і без них. Для ускладнення завдання учням можна запропонувати пояснити, які помилки на зображенні наявні, розповісти як повинно бути насправді. Також учнів можна об'єднати в команди, обрати командира та запропонувати командам придумати істинні та хибні твердження. Команда суперника відповідає, істинна чи хибна інформація та чому [18].

Важливим аспектом у молодших школярів є формування навичок правильного споживання інформації, "фільтрування" її від хибних тверджень, а саме:

- Перевірка фактів. Учні молодших класів схильні довіряти всім фактам, що чують від вчителів й батьків. Важливо допомогти їм зрозуміти, що потрібно довіряти, але перевіряти будь-яку інформацію, тобто розтлумачити поняття "критичне мислення". Для цього використовують гру "вгадай, де правда": учень вигадує один факт про себе, а другий згадує з життя, й називає їх перед усім класом. Учні намагаються здогадатися, який із цих фактів неправдивий, задаючи додаткові запитання, на які учень відповідає "так" або "ні".

- Перевірка джерел інформації. Наприклад, пояснювати дітям, що таке "здорове" повідомлення із медіа на прикладі "медіа їжі", яку учні споживають щодня, щогодини. "Медіакухня", тобто автор повідомлення, обирає, з яких "продуктів" готувати, а учні початкових класів обирають, якій "їжі" надавати перевагу – здоровій, тобто правдивій інформації, чи фастфуду, тобто жовтій пресі, недостовірній інформації. Харчування повинно бути різноманітним та збалансованим. Так само і "медіаїжа" має складатися з різних і перевірених джерел, в яких є пешоджерела, аби не отруїтися неправдивою інформацією [6].
- Розмежування фактів із судженнями. Для того, щоб навчити учнів початкової школи розрізняти такі вирази з першого класу, підготуйте кілька прикладів, аби учні аргументували, чому це факт чи судження. Наприклад: "Печиво дуже солодке" (факт), "Найсмачніше печиво у світі" (судження) тощо [18].

Формування інформаційно-імунної системи та інтеграція медіаосвіти в освітній процес початкової освіти сприяє створенню атмосфери самодіяльності й творчості, загальної захопленості та доброзичливості, виникненню можливостей реалізовувати творчі потреби, унаочненню результатів виконуваної діяльності та формуванню здоров'язбережувальної функції.

Таким чином, можна зробити висновок, що сформована інформаційно-імунна система має стати профілактикою ймовірних негативних та небажаних медійних впливів на молодших школярів, таких як викривлення уявлень про світ, своє тіло, людські стосунки, формування агресії та інших небажаних та негативних форм поведінки, затримка вольового розвитку, спонтанності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів./Андрущенко В. //Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 5-18.
2. Бурім О. В. Медіаосвіта як важливий компонент соціально-педагогічної профілактики деструктивного впливу ЗМІ на особистість. / О. В. Бурім // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 84. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_84/Burim.pdf
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні Редакція 2016 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/>
5. Макарова Н.В. Информатика./Н.В.Макарова – М.: Финансы и статистика, 2000. – 768 с.
6. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Ганик О.В., Голощاپова В.В, Дегтярьова Г.А, Іванова І.Б., Кожанова А.Ю., Пиза Г. Ю., Шкрєбець О. О, Янкович О. І./За редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. – Київ : ЦВП, АУП, 2018 – 234 с.
7. Петрунько О.В. Соціалізація дитини в агресивному медіасередовищі: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.05 / О. В. Петрунько; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2010. – 32 с.
8. Теорія систем в екології:підручник / Ю.Г. Масікевич, О.В. Шестопапов, А.А. Негадайло та ін. – Суми: Сумський державний університет, 2015. – 330 с.
9. Фармацевтична енциклопедія / голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних ; Нац. фармац. ун-т України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : МОРІОН, 2010. – 1632 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.Є. Петухова

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається стан сформованості економічної компетентності в учнів із порушенням інтелектуального розвитку, зазначено проблемні аспекти її дослідження та формування економічного мислення в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку.

Ключові слова: економічне мислення, економічна компетентність, учні з порушеннями інтелектуального розвитку, ціннісно-мотиваційне ставлення, економічна освіта.

The article examines with the state of economic competence formation in pupils with intellectual disabilities, indicates the problematic aspects of its research and the formation of economic thinking in pupils with intellectual disabilities.

Keywords: economic thinking, economic competence, pupils with intellectual disabilities, value-motivational attitude, economic knowledge, economic education.

Перетворення, пов'язані з інтеграцією України в Європейський простір, відбуваються останнім часом в усіх сферах суспільства. Позначились вони й на галузі освіти, яка формує інтелектуальний потенціал країни. Зокрема, проголошений компетентнісний підхід на всіх рівнях освіти, визначив розвиток підприємливості та економічної грамотності в сучасній молоді, як ключову компетентність. Остання новація зумовлена отриманими результатами дослідження "Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні", проведеного в червні 2019 р. в рамках Проекту USAID "Трансформація фінансового сектору": рівень фінансової грамотності українців у порівнянні з іншими країнами – 11,6 із 21 балів. Що є одним із найнижчих показників серед 30 країн, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку. Зазначені результати зумовили відповідні зміни у змісті освіти шкільної молоді.

Новий Закон України "Про освіту" (ст. 12) декларує, що досягнення мети повної загальної середньої освіти забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині. Однією з таких ключових компетентностей є підприємливість і фінансова грамотність (надалі під терміном "економічна компетентність" ми будемо синонімічно використовувати термін "фінансова грамотність").

Так, у новому 2019–2020 навчальному році МОН України схвалило новий курс фінансової грамотності ("Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?") для учнів 10-х та 11-х класів. У розробці матеріалів брали участь фахівці Проекту USAID "Трансформація фінансового сектору", Університету банківської справи та низка експертів.

Підґрунтям для виокремлення економічної компетентності в окремий напрямок освітньої діяльності закладів середньої освіти можуть слугувати такі міжнародні концептуальні документи та державні нормативні документи, як План дій з підприємництва 2020 (2013), Порядок денний розвитку нових навичок у Європі (2016), "Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року", Європейська рамка підприємницької компетентності, Рекомендація Європейського парламенту щодо навчання впродовж життя та ін. Згідно з даними нормативних документів, результатом економічного виховання має бути відповідний рівень економічного мислення учня на певному віковому етапі його розвитку.

Особливої актуальності проблема формування економічного мислення в учнівської молоді набула в спеціальній освіті. Адже діти з порушеннями інтелектуального розвитку являють собою одну з найуразливіших верств населення в аспекті соціалізації і тому потребують підвищеної уваги щодо розвитку таких рис особистості, як практичність, ощадливість, хазяйновитість, економічність, що сприяють подоланню утриманства та безвідповідальності, які нерідко притаманні цим особам [2, с. 234]. Тому так важливо

формувати у випускників спеціальних шкіл відповідний рівень економічного мислення, необхідний їм для свідомої участі в житті суспільства.

Метою статті є представлення розробленого діагностичного інструментарію та висвітлення результатів дослідження стану сформованості економічної компетентності в учнів з порушенням інтелектуального розвитку.

В ХХ столітті проблема економічного виховання та навчання молоді була висвітлена в багатьох наукових дослідженнях таких вчених, як І.Б. Соловійова, Б.І. Мішин, І.Г. Агапов, І.І. Щакіна, Л.Б. Азімов, Н.І. Кузнецова, І.І. Зарецька, Н.І. Кузнецова, І.А. Сасова, та ін. "Проте, слід зазначити, що єдності стосовно розуміння того "чому?" (співвідношення теорії та практики, оптимальний зміст програми), "яким чином?" (методичне забезпечення процесу навчання) навчати школярів в українському освітньому просторі не існує. Це стосується також школярів із порушенням розумового розвитку" [3, с. 371].

Окремих аспектам формування економічної компетентності учнів із порушеннями інтелектуального розвитку були присвячені роботи таких учених-дефектологів, як Стариченко Т.М., Мерсіянова Г.М., Шебулдаєва І.В., Дробот Л.С., Патронєєв В.Г. та ін.

На даний час, формування економічної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку відбувається лише шляхом засвоєння змісту програм таких навчальних дисциплін як соціально-побутове орієнтування, трудове навчання, математика та економічна географія, а також під час спеціально організованих екскурсій.

Отже, не зважаючи на певні здобутки науковців в дослідженні окремих аспектів зазначеної проблеми, залишається ще безліч не розв'язаних завдань. Зокрема, потребують розробки: діагностичний інструментарій щодо визначення показників та рівнів економічного мислення школярів, змісту і засобів економічної підготовки учнів з порушенням розумового розвитку тощо.

Зважаючи на актуальність проблеми формування економічної компетентності в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку нами було проведено констатувальне педагогічне дослідження на предмет з'ясування стану сформованості економічної компетентності в старшокласників даної категорії. Методика дослідження містила в собі 3 блоки завдань: теоретичний, практичний і ціннісно-мотиваційний.

Теоретичний блок складався з питань, направлених на визначення рівня розуміння учнями змісту економічних понять і термінів, зокрема, бюджету власної сім'ї, загальної обізнаності учнів з економічними установами. Критерієм сформованості економічних знань слугували такі показники: повнота, правильність, усвідомленість.

Практичний блок завдань, спрямований на визначення вміння учнів використовувати економічні знання на практиці, включав два практичні завдання: "Розрахунок собівартості виготовленого виробу" (на уроці трудового навчання) та "Приготування вечері для власної родини" (покупка продуктів на вказане учнем число персон). Оцінка економічних вмінь здійснювалась за рівнем самостійності та усвідомленості виконання дій.

В процесі проведення дослідження особлива увага зверталась на рівень сформованості ставлення учнів до економічних знань, умінь та навичок. З цією метою учням ставились відповідні питання.

До кожного блоку завдань були розроблені критерії оцінювання стану сформованості економічних знань і вмінь в обстежених школярів. Залежно від отриманих результатів учні розподілялись за чотирма рівнями: високим, достатнім, середнім та низьким.

В результаті проведеного експериментального дослідження нами було з'ясовано, що старшокласники в переважній більшості володіють економічними знаннями та вміннями на низькому рівні. Практичного досвіду з економічної обізнаності отриманого у власній сім'ї учням вкрай недостатньо для формування власного економічного мислення. Зокрема, в 7 класі – 90,6 %, у 8 класі – 66,6 %, в 9 класі – 70,2% обстежених учнів не розуміють основних економічних понять. Серед учнів 10-го класу – 45% респондентів продемонстрували достатній рівень економічних знань, 35% обстежених – середній рівень. Виконання практичних завдань економічного змісту показало, що учні 7-го та 8-го класів мають

переважно низький рівень економічних знань та вмінь, а учні 9-го та 10-го класів – середній та достатній рівні.

Ставлення учнів до оволодіння економічними знаннями, вміннями, навичками виявилось кращим: 67% обстежених учнів 7-го класу мають середній рівень, 33% учнів 8-го класу – достатній рівень, 50% учнів 9-го класу – достатній і 75% учнів 10-го класу – високий рівень.

Отже, потенціал занять із соціально-побутового орієнтування, трудового навчання, математики та географії не забезпечують розвиток економічного мислення в учнів спеціальних шкіл в той мірі, в якій цього вимагає життя в сучасному суспільстві.

Отримані нами дані свідчать про необхідність впровадження економічної освіти у навчальний процес спеціальної школи (окремої навчальної дисципліни чи окремого курсу, який викладався б після уроків) та недостатню увагу до даного аспекту освітньої діяльності з боку вчителів. Зокрема, учні потребують економічного просвітництва, проблемних завдань, дидактичних ігор та бесід економічного спрямування; формування поміркованих потреб, виховання в учнів розуміння, що лише трудова діяльність уможливить задоволення власних потреб; виховання таких особистісних якостей як практичність, економність, господарність тощо.

Для розвитку економічного мислення в учнів спеціальної школи може бути використана програма, розроблена вченою Стариченко Т.М. [1; 3]

Ринкова економіка вимагає нових підходів щодо економічної підготовки майбутніх вчителів, які покликані формувати економічно компетентних громадян. Це завдання – стосується наших подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стариченко Т.Н. Экономический практикум в специальном (коррекционном) образовательном учреждении: Учебно-метод. пособие. М.: Изд-во НЦЕНАС, 2004. 152 с.
2. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 224 с.
3. Товстоган В.С. Економічне мислення як засіб формування соціально-трудової компетентності в учнів допоміжної школи // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Корекційна педагогіка: 03.10.2013, Кам'янець-Подільськ / Ред.колег. В.І. Співак, О.В. Гаврилов. Кам'янець-Подільськ: Вид-во Медобори, 2013. 412 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.С. Товстоган

УДК 372. 091.3:001

Шурда Ж.І.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті обґрунтовано сутність інноваційного підходу до формування мовленнєвої особистості дошкільника.

Ключові слова: інноваційний підхід, мовленнєва особистість дошкільника, інтеграція, робота в парах змінного складу.

The article substantiates the essence of the innovative approach to the formation of the speech personality of a preschooler.

Key words: innovative approach, speech personality of a preschooler, integration, work in pairs of variable composition.

Прогресивні тенденції розвитку суспільства висувають високі вимоги до організації дошкільної освіти, це, у свою чергу, активізує пошук нових, більш ефективних психолого-педагогічних підходів. Нові часи та нові вимоги визначають нові методи, форми, засоби, технології, що застосовуються у педагогічній практиці, орієнтовані на особистість дитини, на розвиток її індивідуальних здібностей [1, с. 128].

"Інновація" дуже складна у використанні і значенні дефініція. Інновація може використовуватися для поліпшення існуючих моделей, підходів та інструментів, або це може застосовуватися до абсолютно нових, незнайомих ідей.

Інновації не вимагають використання складних або дорогих методів або інструментів, і найголовніше – знайти інший підхід, корисний для задоволення потреби конкретної групи учасників, і також важливим є ступінь, якій він відображає; те, що можна назвати "перспективними" або "новими" підходами.

"Інноваційна" педагогіка в будь-якому конкретному контексті може бути визначена з точки зору її ефективності під час адаптації домінуючих підходів, щоб надати вихователям або вчителям досвід, який розширює можливості, озброює і підтримує в межах повсякденних проблем.

Успішні інновації, як правило, характеризуються характером зв'язків між новатором і середовищем, у якому відбувається інновація. На них, у свою чергу, можуть вплинути диспозиційні характеристики і навички новатора, а також діапазон як мікрорівня, так і чинники макрорівня в програмі або дошкільному середовищі. Успішні інновації, швидше за все, будуть відбуватися тоді, коли вони позитивно сприйняті розробниками. Таке сприйняття буде визначатися рівнями наданої підтримки, ступенем якої новатор (вихователь) відчуває себе професійно готовим до впровадження інновацій, незалежно від того, чи нововведення вважається важливим для досягнення узгодженого результату.

Значний інтерес для дошкільної лінгводидактики становить феномен "мовленнєвої особистості". З цієї проблеми найбільш вагомими є дослідження А.М. Богуш, О.С. Трифонові (формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку), Л.О. Калмикової (технології формування мовленнєвої особистості), О.С. Трифонові і О.І. Кисельові (формування мовленнєвої особистості старших дошкільників засобами українського фольклору) [3, с. 77]. Так, А.М. Богуш визначає мовленнєву особистість дошкільника як активного, ініціативного мовця, відкритого для спілкування, який легко і невимушено вступає у спілкування з дітьми і дорослими; застосовує мовні і немовні засоби виразності, володіє формулами мовленнєвого етикету, має розвинуті комунікативні здібності і достатній рівень розвитку рідного мовлення [8, с. 312].

Мовленнєву особистість дитини старшого дошкільного віку розуміють як інтегративну якість суб'єкта, у якого сформовані всі види мовленнєвої, художньо-мовленнєвої та комунікативної компетенцій, який володіє мовними концептами, що відображають його мовленнєву картину світу, і який вміє вільно самовиражатись у різних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях [1, с. 128].

Успішне формування мовленнєвої особистості дитини можливе за наявності низки чинників, що впливають на розвиток мовлення дітей, зокрема це: мовна свідомість і самосвідомість, дитяча мовленнєва картина світу, розвивальне мовленнєве середовище, мовленнєва активність особистості.

Ми припустили, що формування мовленнєвої особистості дошкільника буде відбуватися ефективніше, якщо в освітній процес запровадити роботу в парах змінного складу на інтеграційній основі [1, с. 128].

У вітчизняній педагогіці проблемі впровадження інтеграційних процесів у практику роботи ЗДО присвячені праці А. Богуш, Г. Беленької, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, В. Кудрявцева, Н. Лисенко, Т. Пироженко, С. Якименко тощо.

Як свідчить аналіз наукових джерел, інтеграція – це складний структурний процес, що вимагає розглядати навчання дітей у різних аспектах; розвитку вміння використовувати

знання з різних галузей у вирішенні певного творчого завдання; формування у дітей здатності самостійно проводити творчі дослідження; розвитку у них бажання активно висловлювати себе в будь-якому виді творчості [2, с. 56].

Також завдання нашого дослідження спонукали нас до з'ясування дефініції "технологія" [4, с. 96].

У сучасному розумінні педагогічної технології вчені виділяють кілька сутнісних ознак цього поняття. Технологічний підхід в освіті передбачає:

- чітку постановку педагогом цілей, їх уточнення з орієнтацією на досягнення результатів;
- підготовку навчальних матеріалів та організацію навчання відповідно до наперед визначених цілей;
- оцінювання поточних результатів, корекцію навчання, спрямовану на досягнення поставлених цілей;
- підсумкову оцінку результатів.

Нині у педагогічний лексикон міцно ввійшло поняття педагогічної технології. Однак у його розумінні і вживанні існують чималі розбіжності. Розглянемо деякі тлумачення.

Технологія – це сукупність прийомів, застосованих у будь-якій справі, майстерності, мистецтві [4, с. 97].

Сьогодні головне – перехід від авторитарної педагогіки, від педагогіки заходів до педагогіки особистісних взаємин, які ґрунтуються на законах вищої етики.

Важко уявити, чим займатимуться теперішні дошкільнята через десяток років після закінчення школи, які навички та знання їм знадобляться найбільше. Однак можна передбачити, що вміння критично мислити, здобувати знання буде актуальним для них усе життя. Усі ми є свідками того, як у педагогіці з'являються нові альтернативні методики.

Ми пропонуємо вашій увазі інноваційну технологію роботи дітей у парах змінного складу на інтеграційній основі, яка передбачає співнавчання, де діти і вихователь рівноправні, рівнозначні суб'єкти. Це ефективно сприяє формуванню вмінь, навичок і цінностей вихованців, створенню на занятті атмосфери співробітництва, взаємодії [4, с. 99].

Концепція колективних способів навчання, до яких і належить ця технологія, складається з систематичних колективних інтегрованих занять; принципу обов'язкового і безпосереднього обміну знаннями; принципу колективної праці; принципу вивчення навчального матеріалу великими блоками на інтенсивній інтегративній основі, тобто шляхом так званого "занурення".

Практичний досвід засвідчує, що робота в парах постійного складу – це групова форма роботи, а ось робота в парах змінного складу – це колективна форма організації освітнього процесу. Перехід до роботи в парах змінного складу рекомендовано після добре відпрацьованої роботи в парах постійного складу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Формування мовленнєвої особистості дошкільника в процесі навчання у співробітництві // Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності: матеріали V Всеукр.наук.-практ.конф. (12-13 вересня 2019 року, м.Херсон) за ред.Кузьменка В.В., Слюсаренко Н.В.: у II ч. Ч. I. Херсон : КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти", 2019. – С. 128-132.
2. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Інтеграція дошкільної освіти: сутність, проблеми та інновації // "Science progress in European countries: new concepts and modern solutions". Papers of the 9th International Scientific conference (September 9, 2019) Stuttgart, Germany. 2019. – P. 56-67.
3. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкільця // The 12th International conference "Science and society" (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P. 77-87.

4. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Робота в парах змінного складу як інноваційна технологія дошкільної освіти // The 9th International youth conference – Perspectives of science and education (May 10, 2019) SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. – P. 96-106.
5. Трифонова О.С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку : [монографія] / Олена Сергіївна Трифонова. – Одеса : Видавництво ТОВ "Лерадрук", 2012. – 467 с.
6. Шалда Н. Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність? [Текст] / Наталія Шалда // Дошкільне виховання. – 2019. – № 4. – С. 21-25.
7. Шурда Ж.И. Проблемы формирования речевой активности дошкольника / Ж.И.Шурда // Содружество наук: Барановичи-2019: материалы XV Межд. н.-пр. конф. молодых исследователей (Барановичи, Республика Беларусь, 16 мая 2019 года). В двух частях. Часть 2. – С. 73-75.
8. Шурда Ж.І. Реалізація завдань мовленнєвого розвитку дітей шостого року життя на інтегрованих заняттях Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти: збірник наукових доповідей / за заг.ред. Ю.А.Руденко. – Одеса : Бондаренко М.О., 2019. – С. 311-315.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Б. Полєвікова

**ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І
МИСТЕЦТВ**

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА

У статті розглядається виявлення особливостей формування співацького голосу у поєднанні з інструментальним бандурним супроводом в учнів початкових мистецьких закладів.

Ключові слова: бандура, голос, спів, бандурне виконавство

The article considers the identification of the peculiarities of the formation of the singing voice in combination with instrumental bandura accompaniment in students of primary art institutions.

Key words: bandura, voice, singing, bandura performance

Вокально-інструментальний жанр в бандурному виконавстві ще й досі не отримав достатньо цілісного методичного та наукового розгляду. Спів у супроводі бандури є найдавнішим традиційним і, разом з тим, сучасним та дуже популярним видом бандурного виконавства, в якому втілюється національна самобутність українців.

Концертний репертуар сучасних бандуристів-співаків різноманітний за жанрово-стильовою палітрою. У їх арсеналі: реконструкції історичних дум (Д. Губ'як, Т. Лазуркевич, Л. Посікіра, Т. Компаніченко), історичні та побутові народні пісні (В. Єсипок, Е. Драч, О. Созанський, С. Захарець, В. Мішалов,), сучасні авторські композиції академічного, джазового та естрадного спрямування (О. Герасименко, Р. Гриньків, Л. Дедюх, М. Круть, гурти: "Шпилясті кобзарі", "Квітана", "Вербена" та ін.).

Останнім часом спостерігається підвищена зацікавленість як громадської, так і культурно-мистецької та медіаспільноти до бандурного виконавства. Наповненість бандурних класів у системі позашкільних початкових мистецьких закладів, спеціалізованих мистецьких шкіл, мистецьких коледжів і закладів вищої професійної мистецької освіти України яскраво актуалізують пошуки нових методичних і педагогічних прийомів виховання співака-бандуриста із застосуванням індивідуального підходу для виявлення природного обдарування учня, творчого потенціалу, мистецької реалізації.

Спів у супроводі бандури як сольний, так і ансамблевий, став предметом наукового осмислення у дисертаціях: Л. Мандзюк, В. Дутчак, Н. Морозевич, Т. Слюсаренко, М. Євгенєвої, Н. Чернецької та ін.

Домінантна складова вокально-інструментального втілення у бандурному репертуарі актуалізована у працях визначних бандуристів-методистів: Г. Хоткевича, С. Баштана, В. Кабачка, М. Гвоздя, А. Омельченка, та ін.

Значними і вагомими є методично-педагогічні та теоретичні дослідження: фізіології виконавського процесу в цілому та фізіологічних основ постановки голосу, зокрема праці М. Грачова, І. Павлової, К. Злобіна, Ю. Фролова, І. Сеченова та ін.; методики постановки голосу В. Морозова, О. Ждановича, І. Назаренко, О. Стахевич та ін.; професійної підготовки вокалістів до сценічної діяльності (Н. Гребенюк, Г. Стасько, А. Єгоров, В. Морозов та ін.); психологічні аспекти функціонування вокального голосу А. Здановича, В. Єрмолаєва, Б. Теплова, Л. Честович та ін.

Виходячи із зазначених досліджень, ми виділяємо такі художньо-виконавські завдання для співака і, зокрема співака-бандуриста:

- опанування музичним стилем твору,
- створення художнього образу,
- розуміння епохи,
- вміння передати емоційний стан тощо.

Вокальна практика засвідчує, що володіння голосовим апаратом сприяє художньому виконанню, а захоплення художньо-творчим процесом знімає м'язову напругу, лише тоді голосовий апарат функціонує у природному режимі. Спів як мистецтво є результатом тривалої роботи, тому ця діяльність – не інтуїтивна дія, а усвідомлений процес.

На початковому етапі оволодіння голосом, у бандуриста-співака закладаються основи професійної творчості, що стосуються не тільки психологічної, але і фізіологічної сфер. В. Павлічук зазначає: "Цілеспрямований педагогічний процес має поєднувати у собі таку організацію музичної діяльності на заняттях із постановки голосу, яка б активізувала одночасну роботу різних нервово-м'язових механізмів: слухового (ілюстрація показ педагога), голосового, зорового (спів з нот) загальнорухового (пластика рухів, тактування)" [4, с. 339].

На перших заняттях викладач пояснює учневі будову голосового апарата та демонструє на власному прикладі технологію звукоутворення, пильно стежить за посадкою для ефективного запобігання зайвих фізичних перенавантажень тіла. Адже саме від положення тіла, його свободи та м'язової координації з інструментом залежить продуктивність голосового апарата бандуриста-співака.

Бандурист співає сидячи (хоча нині, все частіше, в концертному варіанті, виконавці застосовують спеціальні стійки для бандури і співають та акомпанують собі стоячи). Якщо вокалістам рекомендують тримати руки вільними, провисаючими від плечового суглоба, або тримати їх зігнутими у ліктях, то у бандуриста руки тримають інструмент та ще й грають-акомпанують на ньому. Безперечно, бандурист-співак повинен оволодіти вільними пластичними ігровими рухами, адже затиск м'язів рук безумовно негативно позначається на звучанні голосу. Засвоєння учнем відмінностей затиску і звільнення – процес поступовий та трудомісткий.

Вплив гучності співу на емоції слухача (значущість динамічної драматургії музичного твору), дихання – як головної умови співу, розуміння звучання голосу як руху повітряного потоку, аналіз будови голосового апарата були вперше окреслені у працях Платона й отримали науково-філософське обґрунтування (діалоги "Держава", "Тімей", "Закони", тощо), а також Аристотеля ("Політика"). Усі наступні дослідження в історії вокального мистецтва брали початок саме з їх праць.

Л. Гринь підкреслює: "Вокально-технічні прийоми українських викладачів, хоч і відрізняються один від одного, проте спрямовані на одне – на виховання особистості співака. Співак повинен оволодіти теоретичними знаннями з вокальної педагогіки, бути обізнаним у питаннях історії музичної та вокальної літератури, знати голосовий апарат – будову і функції кожної його частини, а потім шляхом синтезу й узагальнення з'ясувати взаємодію цих частин і зробити певні висновки" [3, с. 48].

Н. Андгуладзе, підкреслює необхідність і прагнення вокаліста-виконавця відчувати себе резонуючим інструментом, зазначає: "Гармонія між небом, землею і людиною відбувається не через фізичне єднання, а через звукову узгодженість, що змушує їх вібрувати в унісон" [1, с. 64].

Проблематика формування та розвитку співака-бандуриста, удосконалення його вокальної майстерності вже стали предметом наукових досліджень. Проте бандурна співогра містить в собі два рівноправних різновиди виконавської діяльності – вокальний та інструментальний, де кожен з них має свою специфіку й психофізіологічні закономірності функціонування. Необхідність осмислення психофізіологічних, художніх, м'язово-рухових чинників бандурної співогри як невід'ємного складника бандурного виконавства потребують спеціального розгляду. Фактор затиску ігрового та вокального апарату бандуриста-співака необхідно окреслити як окрему проблему, тому вона ще потребує подальшого вивчення.

Проаналізуємо специфіку зазначених аспектів. Інструмент бандури співак-бандурист може бачити і вивчати через зорове, слухове і тактильне сприйняття, і навіть власноруч підстроїти його за допомогою спеціального ключа. Однак, на перших етапах навчання, досить важко знайти, усвідомити, настроїти свій внутрішній "інструмент" – вокальний голос.

Способи тримання бандури, посадки з інструментом також є головним чинником при заняттях на бандурі, тому надати гортані найзручнішого положення при вокалізуванні співак може тільки інтуїтивно, за допомогою слуху, не маючи можливості візуально переконатися у правильній, раціональній роботі власного голосового "інструмента". Для створення оптимальних умов звуковидобування, окрім правильної, зручної посадки з інструментом та визначеного типу тримання бандури ("київський" або "харківський"), виконавцеві слугують руки, для співу ж бандурист-співак користується вокальним диханням.

Бандура має темперований хроматичний стрій, бандурист не бере участі у формуванні висотності інструментального звука, на відміну від вокального складника виконання. Способи інтонування, пониження і підвищення звуку, які підпорядковані складним внутрішнім психофізіологічним процесам, що пов'язані з координацією слуху та голосу.

Відмінними за засобами реалізації також є інструментальна та вокальна артикуляції. Виконавська традиція витворила такий еталон якості інструментального звука, найвищою ознакою якого вважають його наспівність (вокалізування). Н. Воронова, досліджуючи сучасне бандурне виконавство, зазначає: "Бандурний вокал, пов'язаний із щипково-мелодійною природою інструмента, несе подих від старовинно-церковної та ренесансно-делікатної (мадригальної) до оперної манер співу, за якими вбачається культура християнського смирення й артистичної світської вишуканості співців-лицарів" [2, с. 144].

Отже, робота бандуриста-співака і над інструментальним виконавством, і над вокальною майстерністю перебуває у нерозривному зв'язку вокалу, слова, інструментального звука і синтезується у мистецьке явище – бандурну співогру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андгуладзе Н. Номо cantor. Очерки вокального искусства. Москва: АГРАФ, 2003 – 240 с.
2. Воронова Н. С. Мистецтво бандуристів у контексті мультикультуралізму. Наука. Релігія. Суспільство, 2011. № 2 – С. 143–148.
3. Гринь Л. Історичний аспект розвитку української вокальної школи ХХ сторіччя. Вісник Запорізького національного університету, 2012. № 1 (17) – С. 45–49.
4. Павлічук В. І. Психологічні процеси на заняттях із постановки голосу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2014. Вип. 36 (89) – С. 337–343.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н. О. Гунько

УДК 792.78.071.2

Ахтирська Л.В.

РЕЖИСУРА ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

В статті розглядається режисура масових театралізованих заходів, як невід'ємний атрибут культури та особливого багатоаспектного соціально-культурного явища.

Ключові слова: режисура, режисер, театралізовані масові заходи, режисерський задум, культура.

The article examines the directing of mass theatrical events as an integral attribute of culture and a special multi-special socio-cultural phenomenon.

Key words: directing, director, theatrical mass events, director's idea, culture.

Актуальність теми зумовлена динамічним характером трансформації сучасного суспільства: економічних, соціальних, політичних, культурних. Кардинальні зміни в суспільстві уможливили виникнення нового святкового календаря, який відображає соціальні перетворення сучасності, що потребує створення нових театральних масових видовищ як

невід'ємного атрибута культури. У зв'язку із цим відбувається перебудова структури святкової культури, її функцій та особливостей втілення.

Нагальність дослідження цієї проблеми викликана ще й тими негативними тенденціями, які донині супроводжують культурний розвиток українського суспільства на зламі ХХ-ХХІ ст. Такими характерними тенденціями є переорієнтація частини суспільства з гуманістичних цінностей на цінності матеріальні, реальне зниження не лише матеріального, а й культурного рівня життя українців, деформація національної самосвідомості, долучення до сфери святкового дозвілля елементів комерціалізації, яка підриває його духовну складову. Все це потребує від дослідників створення науково-обґрунтованих моделей розвитку культури, зокрема, масових театралізованих заходів-видовищ.

Значення видовища, загалом, як багатогранного суспільного явища, що відображає життя людини і суспільства, складно переоцінити. Видовище – цінність, яка сприяє формуванню особистості, духовному розвитку людини та людства в цілому [1, с. 144].

Щодо режисури театралізованих масових дійств, то вона є логічним розвитком і відгалуженням загальної режисури. Шоу-програми, театралізовані масові видовища, народні гуляння відбуваються завдяки синтезу різних жанрів і видів мистецтва: слова, музики, хореографії, пантоміми, кіно, театрального дійства, спортивних і гімнастичних вправ тощо. Тривалий час вважали, що мистецтво масового театралізованого дійства – явище тимчасове. Воно виникає лише в певні моменти людського життя і не слід ставитися до нього як до професійного напрямку мистецтва.

Дійсно, режисер масових свят і видовищ – професія відносно нова, але узагальнення досвіду майстрів цієї справи призвело як до збагачення скарбнички режисерської діяльності, так і до створення у вищій мистецькій школі нової спеціальності – режисер масових театралізованих заходів.

На нашу думку, нині відбувається бурхливий розвиток цього напрямку режисерської діяльності й у теорії, і на практиці. Особливе місце в становленні масової режисури належить народному артисту України, професору Борису Георгійовичу Шарварко. Він був великим майстром масового театру і щедрим педагогом, який передавав мистецькі здобутки своїм учням. На превеликий жаль, його передчасна смерть не дала можливості науково розробити теорію режисури масового театру, якою він захоплювався. Митець встиг зафіксувати лише частину своїх найяскравіших сценічних постановок.

У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне визначити спільне і відмінне в режисурі масових театралізованих дійств від режисури театру. На думку І.Г. Шароєва спільним є:

- наявність драматургії (п'єси і сценарію);
- наявність режисерського задуму;
- робота з виконавцями (акторами, колективами і солістами);
- робота над художньо-образним рішенням (декорації, костюми);
- робота над мізансценою і пластикою [2, с. 362–406].

Науковець переконаний, що відмінним є:

- робота режисера над номерами;
- створення епізодів і монтаж у єдине шоу, видовище;
- відсутність постійної виконавської трупи (склад виконавців формують щоразу залежно від характеру видовища і кількість його може варіювати від декількох акторів до декількох тисяч: солістів, художніх колективів, спортсменів, військових, дітей тощо);
- відсутності, як правило, свого постійного приміщення, бо сценою є концертні зали, Палаці спорту, стадіони, парки, площі й вулиці міст;
- якщо вистави в театрі мають, як правило, тривале життя і через них проходять декілька поколінь акторів, то театралізоване дійство, частіше за все, живе декілька годин і йде у вічність, у небуття чи, у кращому разі, стає частиною історії [2, с. 362–406].

За всіх визначених відмінностей, режисерське мистецтво масових театралізованих заходів несе в собі ті ж ознаки і функції, що і театральна режисура, а саме: творча організація всіх складників для створення єдиного, гармонійного, цілісного художнього твору.

Проте незмінним законом для всієї режисури (драми, опери, балету, музичної комедії, кіно, естради і цирку) є знання режисером життя у всіх його проявах.

Беззаперечним є факт того, що режисерське рішення покликане відбивати життя в різних театральних формах, тому режисер зобов'язаний добре знати його, відчувати, глибоко розуміти і мати свій особистий погляд, який необхідно відтворити в певній театральній формі через професійну режисерську техніку.

Тому, працюючи над створенням театралізованого масового видовища, роботу режисера доречно розподілити на такі послідовні етапи:

1. Режисерський задум.
2. Робота над сценарієм.
3. Режисер і художник.
4. Музика в постановках.
5. Жанр і форма постановки.
6. Пластика в масових дійствах.
7. Спорт у постановках.
8. Робота режисера з виконавцем і творчим колективом.
9. Світло в постановках.
10. Робота режисера над мізансценою.
11. Планування постановочної роботи.
12. Кошторис.
13. Графік репетицій.

Аналізуючи етапи роботи режисера над створенням театралізованого дійства, можна впевнено стверджувати, що існує специфіка драматургії та режисури різних типів видовищних мистецтв і це доводить необхідність використання різноманітних підходів до застосування системи виразних засобів. І, як наслідок, тим самим формує у творчому процесі власні, притаманні лише певним видам, особливості та закономірності.

Отже, творчість режисера, у такому разі, містить у собі багатоструктурну і багатозначну систему, де акумулюються і вступають у взаємодію різні види мистецтва: література, музика, живопис, танець, театр тощо. Вони є художніми чинниками, що внаслідок синтезу, поєднання з фактичним матеріалом створюють зовсім нове, яскраве мистецьке явище театралізованого масового дійства.

Тож, основа виробничої діяльності режисера – постановка цілісного театралізованого дійства.

Створити шоу-програму, поставити театралізовану виставу це означає дати сценічне життя літературному твору, сценарію, озвучити текст, перетворити авторські ремарки на реальні, конкретні обставини, а літературних героїв – на живих, певних діючих людей.

На наш погляд, режисура – це вміння розкрити зміст сценарію через систему художніх образів. Це мистецтво створення за драматичним твором цілісної вистави, єдиної за задумом і її художнім вирішенням.

Змістом роботи режисера є процес втілення тексту сценарію, його перетворення на сценічний. Тому режисеру необхідно об'єднати зусилля всіх творців театралізованого дійства на розкриття його ідеї. А це і робота над сценарієм, і самостійне розроблення постановочного плану, і допомога акторам в донесенні тексту, у створенні характерів, у пошуках мізансценування. Тут має місце і робота з художником, з композитором, балетмейстером, організація допоміжних елементів театралізованого видовища (освітлення, шуми, кіно, радіо тощо) [3, с. 120]. Режисер шоу-програм і масових дійств є не лише творчим керівником, а й адміністративним. Він змушений займатися організацією сценічного майданчика, глядача, транспорту, рекламою.

Нині, режисер масових театралізованих заходів звертається, в основному, до сучасних тем. Він щоразу має справу з абсолютно новим матеріалом, шукає нових вирішень, а нове народжується не з прямого відтворення літературного матеріалу, як в театрі, а з поєднання слова, пластики, музики, художнього освоєння величезного простору, в якому діють сотні, а часом, і тисячі виконавців.

Таким чином, створюючи естрадний і масово-театралізований захід, режисер щоразу вибудовує його численні складові. А це під силу лише тому, хто володіє монтажно-композиційним і режисерським мистецтвом, хто прагне оригінальності і в задумі, і в його вирішенні.

Для філософії культури аналіз театру масових заходів становить особливий інтерес, бо йому притаманна своя специфіка, хоча сутнісною якістю залишається ігрова дія, оскільки передумовами театралізованого заходу є народна і масова культура. Естетичні ознаки театралізованого заходу – синтетичність художнього та документального матеріалу, обігравання культових ідей, ефект співпереживання і співучасті глядача в будь-якому дійстві.

Нині людство переживає ігровий ренесанс. Однак символічний зміст гри деградує і відповідно до цього, не відбувається зростання духовності. І тому театр масових заходів, підтримуючи традиції та цінності, покликаний відігравати важливу роль задля піднесення й ствердження духовності суспільства та його загального рівня культури.

На основі вищезазначеного, можна дійти висновку, що і на сьогодні, існує потреба у необхідності розвитку режисури масових театралізованих заходів, як громадського і культурно-мистецького явища будь-якого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайцев В. П. Режисюра естради та масових видовищ : навчальний посібник (2-е вид.). К. : Дакор, 2006. 252 с.
2. Шароев И. Г. Режиссура эстрады и массовых представлений : Учебник для студентов высших театральных учебных заведений. М. : Просвещение, 1986. 463 с.
3. Айзенштадт В. К. Режиссура и организация массовых зрелищ. Харьков. : ХГИК, 1973. 136 с.
4. Шарварко Б. Г. Режисюра театралізованого масового дійства : навчально-методичний посібник. К. : ДАКККіМ, 2004. 123 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Лимаренко

УДК 793.3.03-027.543:39

Бєлан О.П.

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО БАЛЕТНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються особливості впливу національних хореографічних традицій на розвиток світового балетного мистецтва минулого і сучасності.

Ключові слова: національні традиції, характерний танець, національний колорит, балет постмодернізму, Мариус Петіпа.

The article considers the features of influence of national choreographic traditions on the development of world ballet art of the past and present.

Key words: national traditions, characteristic dance, national coloring, ballet of postmodernism, Marius Petipa.

У хореографічному мистецтві час від часу з'являються оригінальні обробки народних танців, які активно використовуються в балетних виставах. Коли балетмейстер-постановник при створенні балетного спектаклю звертається до національних хореографічних традицій,

фольклорних першоджерел, самотнього народного колориту, то він, тим самим, підкреслює важливість народного танцю в балетному мистецтві.

Часто дослідники задаються питаннями: чому національний хореографічний фольклор так вабив балетмейстерів минулого, чому у них виникало бажання наповнювати свої романтичні балетні вистави етнографічним матеріалом, національними народними традиціями? Можливо, це пов'язано з тим, що основними мотивами романтизму, як мистецького напрямку, є пошук ідеалу в далеких незвіданих землях, в країнах, які ще не зазнали згубного впливу цивілізації, де мешкають люди, що живуть за законами честі, свободи і справедливості. Саме там можливо було відшукати щире кохання та віддану дружбу. Можливо, саме тому танець, поставлений у кращих народних традиціях, був прикметою демократизму персонажу у балетній виставі. Бо саме його виконували волелюбні корсари ("Корсар"), благородні розбійники ("Марко Спада"), мешканці Двору чудес ("Есмеральда"), пристрасні цигани ("Дон Кіхот") тощо. Такі танці надають національного колориту виставі, сприяють відтворенню історичного фону, на якому відбуваються події, налаштовують глядача на позитивне сприйняття танцювального дійства [4, с. 44].

Балетмейстери черпали своє натхнення у народних переказах, епосі, казках, національній музиці. Так, у своїх постановках видатний російський балетмейстер Маріус Петіпа поєднував класичний танець з народним, що дозволяло йому наповнити національним колоритом будь-яку балетну виставу. М. Петіпа мав чіткі уявлення про різноманіття танцювального фольклору, так як дуже багато подорожував та гастролював. Однак він прекрасно розумів, що при перенесенні на театральну сцену етнографічного матеріалу, той починав функціонувати за іншими законами та завдяки іншим технічним прийомам. Так, Маріус Петіпа включав у свої балети велику кількість національних танців – іспанських, угорських, італійських, польських, східних тощо. Слід зазначити, що у класичному балетному театрі, починаючи з часів М. Петіпа і до наших днів, для цієї національної хореографічної спадщини застосовується термін "характерний танець". Найчастіше характерний танець розуміється як танець, який виконується в характері певної народності. При цьому від виконавця не вимагається дотримання етнографічної достовірності, а, навпаки, надається можливість стилістичної і лексичної свободи у трактуванні фольклорного матеріалу [1, с. 132].

У балетів Маріуса Петіпа надзвичайно широка географія. Так, на іспанському традиційному хореографічному фольклорі ним поставлені балетні вистави "Дон Кіхот", "Пахіта", "Зорайя"; індійському – "Баядерка" і "Талісман"; єгипетському – "Донька Фараона"; французькому – "Раймонда"; скандинавському – "Донька снігів"; балканському – "Роксана, краса Чорногорії"; близькосхідному – "Ліванська красуня"; австрійському – "Коппелія" та "Привал кавалерії"; італійському – "Арлекінада"; грецькому та турецькому – "Корсар" тощо. Балетмейстер всюди знаходив привід для використання у своїх постановках оригінального етнографічного матеріалу.

Навіть у казкових, фантастичних балетних постановках М. Петіпа знаходив місце для окремих танців та навіть цілих дивертисментів у характерній стилістиці. Так, наприклад, у II акті балету "Лускунчик" (музика П. Чайковського) ми разом з героями потрапляємо в казкове місто солодоців Конфітюренбург у гості до Феї Драже. На святі танцюють мешканці міста. М. Петіпа дуже оригінально підходить до цієї сцени, наділивши кожного виконавця національним рисами: так Шоколад танцює іспанський танець, Кава – арабський, Чай – китайський тощо.

Хотілося б ще звернути увагу на два показових приклади використання характерних танців у відомих балетних виставах. Це сцена балу і вибору нареченої в балеті М. Петіпа на музику Петра Чайковського "Лебедине озеро" (1895) і балет "Раймонда" на музику Олександра Глазунова (1898). У першому випадку, стрімка поява на балу Одилії та Ротбарта і такий же стрімкий їх вихід за куліси знаменує початок низки енергійних, яскравих, вражаючих різноманітністю характерних танців. Численні виконавці характерних танців – іспанського, венеціанського, угорського чардашу і польської мазурки – сприймаються як

велика свита Одилії та Ротбарта. Вони розпалюють пристрасті, приковують увагу, відволікаючи від ідеї клятви у вірності героїв. У цьому випадку характерні танці "Лебединого озера" сприяють динамічному розвитку загальної драматургії сцени [1, с. 228]. Вся хореографічна дія спрямована на досягнення яскравої кульмінації.

У балеті "Раймонда" знаковою є II дія (очікування нареченого). Раймонда перебуває у своєму замку, де в мріях прагне долучитися до прекрасного світу романів і мадригалів, благородних лицарів і піднесеного кохання (цей стан героїні втілюється засобами класичного танцю). Але перед нею постає спокуса у вигляді сарацинського царя Абдерахмана (східні характерні танці). Спокій та мир у своїй душі Раймонда знаходить тільки у союзі зі своїм лицарем Жаном де Брієном, який підносить їй дари християнського сходу (сюїта угорських та польських характерних танців). Кульмінацією дійства стає виконання Великого угорського класичного па, що представляє собою поєднання класичного і характерного танців. М. Петіпа вдалося синтезувати лексику і форму класичного танцю з національним угорським характером. Таким чином балетмейстер зміг відтворити не лише зіткнення культур та цивілізацій, а й їх взаємне збагачення.

Наприкінці XX століття, у зв'язку з появою постмодерністських ідей в балеті, національний народний танець почав по-новому інтерпретуватися. По-новому почали використовуватися у постановках його традиційні елементи, відбулися зміни у хореографічній лексиці тощо. Так, яскравим прикладом балету постмодернізму може виступати вистава "Бхакті" французького балетмейстера Моріса Бежара (1968 р.). У виставі хореограф поєднав техніку класичного танцю з елементами та позами традиційного індійського танцю [8, с. 80]. Митець проводить паралелі між життям сучасної людини та міфологічними індійськими історіями. Так головні герої балету – боги Рама, Шива і Крішна – супроводжуються юрбою шанувальників, одягнених у джинси, які намагаються досягнути високу філософію та досягнути гармонії зі Всесвітом.

Цікавим у рамках нашого дослідження виглядає балет американо-німецького балетмейстера Джона Ноймайера "Русалонька" (музика Лери Ауербах). У балеті хореограф синтезував класичний танець з традиційною хореографічною культурою Балі та Таїланду [7, с. 82]. Крім того, у виставі простежується вплив традицій японського театру Кабукі та Но. Завдяки цьому загальна концепція балету представляє собою зіставлення духовного та тілесного, фантастично-романтичного і приземлено-побутового.

Прикладом реалізації ідей постмодернізму XXI століття можна вважати творчість відомого російського балетмейстера Олексія Ратманського. У своїх виставах він сміливо поєднує класичний танець і національні традиції, сучасні хореографічні техніки і східні філософські практики. Так 7 січня 1998 року на сцені Великого театру у Москві відбула прем'єра одноактного балету "Сни про Японію". Балет був поставлений за сюжетами п'єс японського театру Кабукі на музику японського ансамблю "Кода". Вистава вийшла надзвичайно атмосферною та сповненою традиційною японською граційністю та вишуканістю. У виставі приймали участь солісти Великого театру Ніна Ананіашвілі, Сергій Філін, Дмитро Білоголовцев та інші.

Отже, спираючись на вищесказане, зазначимо, що національна хореографічна культура володіє неймовірним потенціалом і може стати окрасою багатьох балетних вистав у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балетмейстер Мариус Петипа: статьи, исследования, размышления / сост.: О.А. Федорченко, Ю.А. Смирнов, А.В. Фомкин. Владимир: Фолиант, 2006. 366 с.
2. Блазис К. Танцы вообще: балетные знаменитости и национальные танцы. Санкт-Петербург: Лань: Планета музыки, 2008. 346 с.
3. Бойко О.С. Художній образ у народно-сценічній хореографії як предмет мистецтвознавчого дослідження. Культура і сучасність: Альманах. К.: ДАКККіМ, 2005. С. 103-108.

4. Буксикова А.Б. Методологические основы исследования традиционной танцевальной культуры. Танец в диалоге культур и традиций: материалы VI межвуз. науч.-практ. конф., г. Санкт-Петербург, 26 февр. 2016 г. СПб., 2016. С. 43-46.
5. Васильева А.Л. Становление и развитие методики преподавания характерного (народно-сценического) танца в петербургской школе балета. Музыкальное образование в современном мире. Диалог времен: материалы международной практической конференции, г. Санкт-Петербург, 27-29 ноября 2008 г. СПб.: Изд-во РГПУ им.А.И.Герцена, 2009. С. 28-36.
6. Володько В. Народно-сценічний танець як один із основних засобів виразності хореографічного мистецтва. Стан народної хореографії в Україні та перспективи її розвитку: матеріали наук.-практ. конф., Київ, 28 лют. 2002 р. Київ, 2002. С. 71-77.
7. Козинко Л.П. Теорія фольклорного танцю в контексті культурної антропології. Курбасівські читання: зб. наук. пр. Київ, 2011. № 6. С. 80-87.
8. Макарова О.Н. Мотивы традиционных танцевальных культур в творчестве Бежара в контексте постмодернизма. Феникс-2010: Ежегодник кафедры культурологии, этнокультуры и театрального искусства. Саранск, 2010. С. 80- 81.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Ф. Форостян

УДК 792.028.3:792.8

Бєлан Ю.Р.

ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ ДОН КІХОТА У СВІТОВОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розглядаються особливості втілення літературного образу Дон Кіхота у творах образотворчого, музичного, хореографічного мистецтва, кінематографії тощо.

Ключові слова: літературний образ, музичне мистецтво, балетна вистава, Людвіг Мінкус, Маріус Петіпа.

The article consider the features of the embodiment of the literary image of Don Quixote in the works of fine, musical, choreographic arts, cinematography, etc.

Key words: literary image, musical art, ballet performance, Ludwig Minkus, Marius Petipa.

Роман іспанського письменника Мігеля де Сервантеса Сааведри, написаний у 1616 році, без сумніву, вважається однією з найпопулярніших книг в історії людства, поступаючи лише Біблії. Образ вічного мрійника, великодушної, шляхетної людини, благородного лицаря надзвичайно полюбився публіці і назавжди зайняв почесне місце у скарбниці світового мистецтва. Дон Кіхот – це втілення наївної дитячої мрії про безстрашні подвиги, велике кохання, порядність і відданість друзів. Незважаючи на те, що мандрівний лицар в існуючому світі, позбавленому шляхетності та сповненому жорстокості й підступності, зазнає безліч невдач і поразок, він викликає у читачів захоплення і віру у можливість перемоги світлих ідей добра і справедливості. Цим пояснюється те, чому образ Дон Кіхота надихав багатьох художників, композиторів, балетмейстерів на створення мистецьких шедеврів [1, с. 148].

Літературний твір "Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі" знайшов своє втілення у різних видах мистецтв. В образотворчому мистецтві була створена ціла галерея картин, присвячених відомому сюжету та легко пізнаваним образам. Так образ Дон Кіхота отримав друге життя на полотнах англійського художника Вільяма Хогарта (1738 р.), іспанського митця Франціско Гойї (1801 р.), французького ілюстратора Жана Гранвіля (1848 р.), французького гравера Гюстава Доре (1868 р.), видатних іспанців Пабло Пікассо (1955 р.) та Сальвадора Далі (1957 р.), відомого російського живописця Марка Шагала (1983 р.) та інших.

Неодноразово популярний роман екранізувався. Взагалі нараховується понад 34 режисерських версій екранізації цієї книги. Серед відомих постановок можна назвати такі:

Георга Вільгельма Пабста 1933 року (у головній ролі Федір Шаляпін); Григорія Козинцева 1957 року (у головній ролі Микола Черкасов); Артура Хіллера "Людина з Ламанчі" 1972 року (у головній ролі Пітер О'Тул); Резо Чхеїдзе "Життя Дон Кіхота і Санчо" 1988 року (у головній ролі Мамука Кікалейшвілі) та багато інших.

Не оминули своєю увагою образ мандрівного лицаря і видатні композитори. Починаючи від англійського композитора Генрі Пьорселла (XVII ст.), тема Дон Кіхота міцно увійшла у музичне мистецтво. На основі оригінального сюжету були створені відомі музичні твори: сюїта соль мажор Георга Філіппа Телемана (час написання не відомий, імовірно 1712-1721 рр.), симфонічна поема "Дон Кіхот" Ріхарда Штрауса (1897 р.), опера у п'яти актах "Дон Кіхот" Жюльє Массне (1909 р.) (партію головного героя виконав Ф. Шаляпін), "Три пісні Дон Кіхота до Дульсінеї" Моріса Равеля (1932 р.), симфонічна гравюра "Дон Кіхот" Кари Караєва (1960 р.) та багато інших. І, безумовно, одне із найвидатніших творінь музичного світу – балет "Дон Кіхот", створений російським композитором Людвігом Мінкусом у 1869 році на замовлення видатного балетмейстера Маріуса Петіпа. При цьому М. Петіпа виступив не лише ідейним натхненником, а й рівноправним партнером композитора у створенні балету [2, с. 166]. Саме йому належать доскональні характеристики персонажів та неймовірні сюжетні колізії балетної вистави. Окрім того, все це було щедро оздоблене національним іспанським колоритом, який з великою майстерністю втілює у своєму творі Людвіг Мінкус.

Маріус Петіпа надзвичайно любив Іспанію, багато подорожував та гастролював цією країною у молоді роки. Його юнацькі враження, захоплення та теплі почуття знайшли своє творче втілення у балеті "Дон Кіхот". Думка про створення балету про мандрівного лицаря приходила до балетмейстера неодноразово. Тим паче, у балетному світі вже існували постановки Ж.-Ж. Новерра (балет "Дон Кіхот" 1768 р., м. Відень), Ф.Гюллен-Сор (балет "Дон Кіхот Ламанчеський, або весілля Гамаша" 1835 р., м. Москва), А. Бурнонвіля (балет "Дон Кіхот" 1837 р., м.Коппенгаген), П. Тальоні (балет "Дон Кіхот" 1850 р., м. Берлін). Спираючись на досвід попередників, М. Петіпа вирішив створити свій власний балет, який би передав його бачення літературних подій та конфлікту головних героїв. У своїй роботі балетмейстер надавав велику увагу сюжетній драматургії вистави, у чому проявлялась його відданість балетним традиціям Перро [4, с. 49]. Усі частини балетної вистави були органічними та логічно виваженими. Так, масові танцювальні сцени перемішуються з варіаціями окремих солістів, інтимні ліричні епізоди плавно перетікають у картини масштабних святкових гулянь.

Титульний персонаж балету – Дон Кіхот – не є у балеті Л. Мінкуса головним героєм. Це, скоріше, сторонній спостерігач, який стає мимовільним учасником любовних перипетій Кітрі, Базиля та Гамаша. При цьому він відчуває себе сповненим почуттям власної гідності дворянином, здатним на героїчні подвиги та щирі почуття. Він постає захисником та заступником закоханих, для якого Кітрі є втіленням його прекрасної Дами – Дульсінеї Тобосської, а отже він нікому не дасть її образити чи зневажити.

Так, в одній із найяскравіших сцен балету "Уявне самогубство Базиля" Дон Кіхот, який не має власної індивідуальної образної характеристики, вступає в конфлікт з Лоренцо, батьком Кітрі, її нареченим Гамашем та, погрожуючи списом, змушує одного з них погодитися на весілля дочки з цирюльником, а іншого – відступитися від закоханих. Тож не дивно, що в останньому VI акті балету на весіллі Базиля і Кітрі почесне місце дістається саме Дон Кіхоту.

Дуже драматичною виглядає сцена божевілля Дон Кіхота під час його битви з вітряним млином. Л. Мінкусу вдалося передати трагізм подій музичними засобами (висхідні гамоподібні пасажі, тремолоючі звуки тощо) [6, с. 84]. Сповнена надзвичайною чарівністю сцена в лісі "Сон Дон Кіхота". Уві сні Дон Кіхота переслідують прекрасні видіння: у фантастичному царстві дріад він бачить Кітрі, яка предстає перед ним у образі Дульсінеї. Взагалі, слід зазначити, що образ Дон Кіхота має дуже скромну музичну характеристику. Для цього композитор обирає досить прості виразні засоби.

В 1900 році балетмейстером Олександром Горським була поставлена нова версія балету "Дон Кіхот" Л. Мінкуса. При цьому митець вніс значні корективи у відому постановку М. Петіпа, які не могли не позначитися на музичній складовій вистави. О. Горський вилучив ряд номерів, які на його думку не мали ніякого змістовного навантаження (дивертисмент I дії ("Мексиканський танець", "Полька маріонеток"), вступ до першого номеру IV дії, перші три номери V дії "Свято в замку"). Крім того, молодий балетмейстер ввів у музичну канву балету фрагменти творів інших композиторів[3, с. 82].

Значні зміни у музичному матеріалі балету "Дон Кіхот" відбулися у 1940 році у постановці балетмейстерів Касьяна Голейзовського та Ростислава Захарова. Ця редакція "Дон Кіхота" найдовше закріпилася на сцені Великого театру. Пізніше у постановки інших балетмейстерів додавалися нові танцювальні номери, наприклад, "Варіації Амура".

Балет "Дон Кіхот" залишається однією із найулюбленіших балетних вистав для тисяч шанувальників класичного мистецтва. Ця вистава має безліч інтерпретацій та авторських прочитань, була поставлена на сценах театрів у Москві, Санкт-Петербурзі, Києві, Харкові, Баку, Ризі, Ташкенті. До цього твору неодноразово зверталися хореографи із далекого зарубіжжя. Балет "Дон Кіхот" побачили мешканці та гості Гельсінкі, Цюріху, Лондона, Парижу, Ліверпулю та багатьох інших міст.

Балет "Дон Кіхот" неодноразово ставився на сцені нашого Дніпропетровського театру опери і балету. Автором дніпропетровської версії балету є Народний артист СРСР, соліст Великого театру Маріс Лієпа. За основу він взяв сценічну версію М. Петіпа та відновив фрагменти редакції балету відомого балетмейстера, а саме: фінальне па де де, "білий акт" та інші.

Дон Кіхот – благородний захисник пригноблених, борець проти соціальної несправедливості, комічний старий, за безумством якого раптом проступає висока мудрість. Своє призначення він вбачає у захисті слабких і знедолених, безкорисному служінні людству. З його вуст злітають гуманістичні ідеї свого часу. Це той герой, якого так не вистачає у наш час і якого, без сумніву, хотілося б зустріти на своєму життєвому шляху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багно В. Дорогами "Дон Кихота". М.: Книга, 1988. 448 с.
2. Балетмейстер Мариус Петипа: статьи, исследования, размышления / сост.: О.А. Федорченко, Ю.А. Смирнов, А.В. Фомкин. Владимир: Фолиант, 2006. 366 с.
3. Горбатова Н.О. Створення художнього образу у хореографічному мистецтві. Актуальні питання культурології: альманах наук. т-ва "Афіна" Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту. Рівне, 2016. Вип. 16. С. 81-86.
4. Клименко Н.А., Дробышева А.А. Неумирающее искусство мастера русского балета (к 200-летию со дня рождения М.И. Петипа). Санкт-Петербургский образовательный вестник. 2017. № 8 (12). С. 48-51.
5. Нусинов И. Дон Кихот. Литературная энциклопедия. М.: Изд-во Ком. Акад., 1980. Т. 3. С. 365-386.
6. Панова Е.В. Балеты Людвиг Минкуса в контексте отечественной музыкально-театральной культуры второй половины XIX века: дис...канд. искусствоведения: 17.00.02. Санкт-Петербург, 2019. 197 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Ф. Форостян

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНОГО ТВОРУ У ХУДОЖНИКІВ ІМПРЕСІОНІСТІВ

У статті розглядається історія пейзажу як самостійного жанру у живописі. Особливості творчого доробку художників-імпресіоністів, їх технічні та технологічні досягнення.

Ключові слова: живопис, пейзаж, імпресіонізм, художники, прийоми.

The article examines the history of landscape as an independent genre in painting. Features of the creative work of Impressionist artists, their technical and technological achievements.

Keywords: painting, landscape, impressionism, artists, techniques.

Пейзаж – один з основних жанрів живопису. Слово "пейзаж" французького походження (фр. Paysage – країна, місцевість) має два значення: вид будь-якої місцевості і особливий жанр живопису, присвячений зображенню краєвидів. Пейзажний живопис дуже різноманітний, він зображує тиху осінь і екзотичні країни, маленький затишний дворик і незвичні для нас високі гори, бурхливе море і звичайний сільський вид, міську архітектуру і широкі багатопланові краєвиди природи. [1]

Історія пейзажу як самостійного жанру починається з VI століття у Китаї. Китайські художники полюбили звеличувати красу рідного краю. Середньовічні художники у Візантії в своїх роботах для написання пейзажу використовували схематичне зображення. Щоб показати ліс вони малювали декілька дерев, щоб передати скелясту місцевість зображали гірки, а для міста креслили башту. В цей же час в Західній Європі художники прагнули показати більш реалістичні пейзажні картини. В епоху Відродження майстри писали природу тільки на фоні у портреті та часто показували її набагато красивішою, ніж вона була. Зображувати пейзаж таким, який він є насправді почали тільки в XIX ст. Одними з перших це почали робити французькі митці, які стали виходити на пленер і писати природу з натури. [3].

Вперше імпресіонізм виник у Франції в останній третині XIX ст. Він припинив реалістичну традицію і поклав початок інноваційній епосі модернізму. Цей стиль дав поштовх народженню нового живопису, "зітканого з кольору, світла й повітря". Зародження імпресіонізму бере свій початок з першої художньої виставки, що пройшла на бульварі Капуцинок у Парижі в майстерні фотографа Надара (1874). Згодом після цієї події в одному гумористичному виданні вийшла стаття з назвою "Виставка імпресіоністів", пізніше ще одна "Виставка бунтівників". Критика й публіка дуже енергійно, буйно демонстрували негативні оцінки й іронічно розповідали про представлені роботи, в особливості про картину К. Моне "Імпресія. Схід сонця". Представникам імпресіонізму дорікали в "незавершеності" і "неохайності" живопису, відсутності смаку. З того часу їх стали називати "імпресіоністами". Нове слово прижилося, оскільки виражало те спільне, що єднало молодих бунтарів [4].

Художники-імпресіоністи у своїх роботах, зокрема у пейзажі, розробили свою індивідуальну систему пленеру. Вони писали роботи окремими великими мазками чистих спектральних кольорів, яскравими та різноманітними відтінками, предмети залишали з розмитим контуром [6]. Мистецтво імпресіонізму відрізнялося прагненням передати динаміку та багатобарвність навколишнього світу, відобразити гру світлових ефектів, передати швидкоплинне враження і зафіксувати невлоне. Мабуть, головною відмінною рисою і завданням імпресіонізму можна назвати створення враження від зображуваного об'єкта, а не його детальне промальовування. Сюжетами картин імпресіоністів, як правило, є повсякденні сцени життя або навколишні пейзажі або об'єкти. Переходи світла і тіні, зміни кольору, в залежності від часу доби, надихали художників на ідеальні способи вираження цих швидкоплинних явищ. Добровільна відмова від помпезних сцен, деталізованих портретів і

вигаданих, міфологічних і релігійних сцен зробили імпресіоністів ізгоями серед тогочасних художників. Це була не тільки революція в живописі, а й революція в способі бачити натуру. Картини імпресіоністів дозволяють буквально відчувати зображене на картині. Холод і тепло, туман і вітер зображується не такими, як ми їх бачимо, а таким, якими ми їх відчуваємо. Наприклад, картини з квітковими натюрмортами, зображені в стилі імпресіонізм, передають ніжність пелюсток і тендітність швидкоминучої краси [3]. Імпресіонізм представляли безліч майстрів, але основою руху були Едуард Мане, Клод Моне, П'єр Огюст Ренуар, Едгар Дега, Альфред Сіслей, Каміль Піссарро, Фредерік Базиль і Берта Морізо. Однак Мане називав себе "незалежним" художником, а Дега ніколи не писав пейзажі на пленері [2].

Художні методи імпресіонізму з часом стали популярними у багатьох країнах світу. Українські художники не пройшли повз імпресіонізм, вони користувалися його живописними технічними прийомами для оновлення художньої мови. Імпресіоністичні мотиви ми бачимо у творчості Миколи Бурачека, Миколи Глуценка та ін. Відгомони імпресіонізму і постімпресіонізму виявилися пізніше у насиченому живописі херсонця Георгія Платонова, у роботах Тетяни Яблонської, у натюрмортах закарпатського митця Адальберта Ерделі, у серії київських пейзажів Сергія Шишка та ін. [4].

Усі роботи імпресіоністів поєднують прагненням передати динаміку та багатобарвність навколишнього світу, відобразити гру світлових ефектів, відобразити швидкоплинне враження і зафіксувати невлоне. Наприклад, на полотнах Миколи Глуценка ми бачимо яскраві краєвиди Криму, густі, соковиті фарби Карпат, задумливий спокій гірських озер, написані широкими яскравими мазками, що створюють особливий колорит та емоційний стан [5].

Отже, при виконанні власної серії пейзажних робіт ми будемо спиратися на досвід імпресіоністів минулих років і сьогодення, оскільки вважаємо що саме завдяки їхнім технічним та технологічним досягненням можна створити цікавий та натуралістичний образ природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Е. В. Краснушкин. Наглядно-дидактическое пособие. Мир искусства. Пейзаж/ Е. В. Краснушкин. – Москва: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2012. – 26 с.
2. Епоха Импрессионизма. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://medium.com/eggheado-art/44a305816749>
3. Железняк С. М. Образотворче мистецтво : підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / С. М. Железняк, О. В. Ламонова. – Київ : Генеза, 2014. – 192 с.
4. Масол Л. М. Мистецтво : підруч. Для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол, О. В. Калініченко – Київ : Видавничий дім "Освіта". 2017 – 224 с.
5. О. Богомолець. Пейзажі Миколи Глуценка [Електронний ресурс] / О. Богомолець // Дидактичні матеріали для школи та ВНЗ. – 2012. – Режим доступа: <http://www.linguistika.com.ua/?page=12%2C0x5e2526%2C0x5e2526%2C0x5e2526%2C0x5e2526%20>.
6. О. В. Ночвінова. Образотворче мистецтво. 5 клас: Тематичне планування та розробки уроків / О. В. Ночвінова, Ж. С. Марчук, Т. С. Хребто. – Харьков : Веста, 2009. – 192 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.В. Гуляєва

ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто вплив становлення християнської релігії на територіях держави Київської Русі на розвиток музичного просвітництва в Україні.

Ключові слова: Християнська релігія, музичне просвітництво, Київська Русь, церковна музика, хоровий спів.

The article outlines the impact of the Christianization of Kievan Rus on the development of music education in Ukraine.

Key words: The Christian religion, musical education, Kievan Rus, church music, choral singing.

Зародження освіти та грамоти, а з ними і становлення музичного просвітництва в Україні розпочалось у ІХ столітті та тісно пов'язане із історією розвитку держави Київська Русь. Головною передумовою становлення та розвитку системи освіти та виховання, в тому числі музичного, стало Хрещення Русі, також відоме як Друга релігійна реформа князя Володимира. Найбільші міста – Новгород та Київ були культурно-освітніми центрами держави, а політика тогочасних управлінців – князів Київської Русі у освітній сфері була спрямована на масове просвітництво та підвищення грамотності та культури народу, з метою забезпечення кваліфікованих кадрів для християнських монастирів та церкв.

Питанню становлення загальної освіти та музичного просвітництва на територіях Київської Русі присвячено чимало робіт вітчизняних науковців: М.О. Лебединської [1], Є.Ф. Маланюк [2], В.А. Мітлицької [3], Л.М. Сбітневої [4] та інших.

Мета статті: проаналізувати вплив християнізації Київської Русі на становлення та розвиток музичного просвітництва в Україні.

Хрещення Київської Русі та проголошення християнської релігії на її територіях було впроваджено за наказом князя Володимира Великого. Перехід від язичництва до нової релігії супроводжувався необхідністю роз'яснення народу її основ та особливостей. Саме це обумовило необхідність просвіти народу та навчання його грамоті. В результаті синтезу культурної та релігійної візантійської традиції з основами язичницької релігії виникла виняткова освітньо-вихована система, якій були притаманні певні особливості та характерні риси.

Освітньо-виховний процес відбувався у родині під наглядом церковнослужителів-освітян, які поширювали основи християнського віросповідання та у школах грамоти, в індивідуальному порядку з так званими майстрами грамоти, які проводили освітянську роботу з навчання грамоті, читанню молитов. Навчання у родині та у школах грамоти становило першу ланку системи освіти Київської Русі. Навчання дітей у родині відбувалося з ранніх літ та на основі християнських традицій. Основною метою було долучення дитини до християнської віри та церкви шляхом участі у церковному житті та обрядах [2]. Окрім опанування тонкощів християнської віри та традицій важливого значення мало залучення дітей до фізичної праці та навчання ремеслу, а також грамоті, арифметиці та церковному співу.

Стрімкий розвиток системи освіти та виховання обумовив необхідність у підготовлених та кваліфікованих кадрах, що стало поштовхом до відкриття при церквах та монастирях навчальних закладів, що здійснювали підготовку священнослужителів. Перший навчальний заклад такого типу було відкрито у 1030 році в Новгороді.

Другу ланку системи освіти та виховання формували школи навчання книжного, які функціонували при княжих дворах, церквах та монастирях та займались освітою молодого покоління. На ряду із навчанням письму, читанню та арифметиці до освітньої програми

входило природознавство та історія зарубіжних країн, проте провідного значення надавалось опануванню невменно-крюкової нотації та основ церковного співу. Поява писемності на Русі сприяла виникненню музичної писемності, в основу якої було покладено грецькі знаки невменного музичного письма [3].

Вищу ланку системи освіти становило самонавчання під наставництвом священнослужителя, що полягало у вивченні церковних книжок та рукописних перекладів, що містились у скрипторіях та бібліотеках монастирів. [1].

Значний внесок у просвітництво, в тому числі музичне, було зроблено князем Ярославом Мудрим, який відкривав школи та всіляко сприяв підвищенню рівня освіти у державі. За його сприяння було відкрито першу бібліотеку – Софійську бібліотеку Ярослава Мудрого та першу співочу школу – доместиків двір, що знаходилась біля Десятинної церкви у Києві. Вчителями у цій школі були візантійські майстри співу.

Наприкінці X століття у церковній обрядовій традиції відбулися зміни, що полягали у скасуванні інструментальної музики у церковних обрядах, а основним музичним супроводом богослужіння став церковний спів, навчання якому здійснювалось у школах при церквах та монастирях, першим з яких став Києво-Печерський монастир, заснований у 1055 році Антонієм та Феодосієм Печерськими. У скрипторіях монастиря велась робота з перекладу та перепису грецьких співочих книг та богослужебної літератури[1]. Розвиток освіти та музичного просвітництва на територіях Київської Русі тривав до XIII століття та пішов на спад у зв'язку з феодалними міжусобицькими війнами та монголо-татарською навалою.

Отже, становлення християнського віросповідання та необхідність роз'яснення населенню основних її засад сприяли розвитку освіти у Київській Русі. Розвитку освіти, в тому числі музичної, сприяла просвітницька діяльність церков, монастирів та окремих священнослужителів. На ряду з навчанням грамоті та основам арифметики, особливо важливе місце посідало опанування церковного співу та невменно-крюкової нотації. Неабиякого значення у становленні музичного просвітництва мала державна політика Ярослава Мудрого у освітній сфері. Найбільшим осередком музичного просвітництва тривалий час був Києво-Печерський монастир.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лебединська М.О. Становлення музичної освіти в шкільній системі Києва XI століття [Електронний ресурс] / М.О. Лебединська // Молодий вчений. – 2017. – № 8.1. – С. 22-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_8.1_8
2. Маланюк Є.Ф. Нариси з історії нашої культури / Є.Ф. Маланюк. – К.: Обереги, 1992. – 80 с.
3. Мітлицька В.А. Історія і методика вищої мистецької освіти : навч. посіб. до модулю № 2 "Історія музично-виконавської педагогіки" (тематика модулю : "Музичне просвітництво Східної України наприкінці XIX – першої половини XX ст." для студентів магістратури напряму підготовки 8.02020401 Музичне мистецтво* / В.А. Мітлицька. – Мелітополь, 2016. – 124 с.
4. Сбітнева Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина XX ст.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Сбітнева Людмила Миколаївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Київ, 2016. – 40 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Чехуніна

АМЕРИКАНСЬКА КІНОАКАДЕМІЯ, ПРЕМІЯ "ОСКАР" ЯК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається проблема впливу сьогоденної масової культури на формування американської кінопремії "Оскар", а також витоки і результати цієї діяльності.

Ключові слова: кінопремія "Оскар", лауреат, масова культура, глобалізація.

In the article the problem of influence of today's mass culture is examined on forming of the American cinema bonus "Oscar", and also sources and results of this activity.

Keywords: cinema bonus "Oscar", laureate, mass culture, globalization.

Сучасний етап соціокультурного розвитку, зокрема у жанрі кінематографу, передбачає перехід поняття "елітарного мистецтва" в поняття "масове користування". Популярна культура стає все більш доступною і низькоякісною, на відміну від класичних зразків мистецтва, які, не дивлячись на плин часу, залишаються еталонами. І прагнення людини до якісного "товару" стає зрозумілим.

Американська академія кінематографічних наук та мистецтв є засновником однієї з найпрестижніших кінопремій. За час свого існування було створено велику кількість номінацій та категорій, за якими визначались та визначаються справжні майстри в царині мистецтва кіно. Номінація на "Оскар" з словникового терміну перетворилась на справжню ознаку професійної та творчої майстерності, наявність якої говорить про фаховість та неповторність таланту.

Масова культура – це культура, яка, серед широких верств населення в даному суспільстві, переважно комерційно успішна та елементи якої знаходяться повсюди контрастуючи з "високою культурою". Вона має дещо негативний вплив на світову "високу культуру". [2]

"Масова культура" в її розвинутому вигляді вперше сформувалася у США. Виникненню її сприяв розвиток засобів масової комунікації – газет, популярних журналів, радіо, грамзаписів, кінематографа. Все це, з одного боку, демократизувало культуру, відкривало до неї доступ масовій аудиторії, з іншого – зумовило проникнення в культуру комерційних інтересів, культура стала предметом бізнесу.

"Масова культура" справляє величезний вплив на всю культуру в цілому, їй властива тенденція до гомогенізації, тобто прагнення надавати культурним явищам однорідності. На відміну від елітарної культури, тобто культури, орієнтованої на смаки обраних, масова культура свідомо орієнтує поширювані нею духовні цінності на середній рівень масового споживача. Бажання надати всім елементам культурної системи однорідності та абсолютної схожості – суттєва змістова характеристика "масової культури". [3]

Наділяючи різні культурні явища певною ціннісною нейтральністю, роблячи основну ставку на видовищність, "масова культура" орієнтується в своєму впливі на стереотипи свідомості, стандартні штампи, не вимагаючи від людини витрат розумової енергії, почуттів, волі, тобто всього того, чого вимагає серйозне мистецтво. [1]

Отримати "Оскар" – це означає стати дійсно гідним представником кіноіндустрії. Окрім гарного звання митець отримує великі гонорари які пов'язані зі зростанням попиту на нього. І звичайно історія розвитку Американської академії кінематографічних наук і мистецтв має в своєму арсеналі чимало таких випадків. Які ілюструють вплив "Оскару" на життя людини та роботу митця. Процедура відбору номінантів та подальше визначення лауреатів відбувається на певними правилами, що є не достатньо зрозумілими широкому загалу. Можливо саме тому серед номінантів премії "Оскар" є ті, хто отримав найбільше

число нагород, а також є ті, хто був номінований понад десяток разів, але так і не став лауреатом.

Процес глобалізації зачепив й цю галузь, перетворивши цю премію на шоу світового значення. Номінанти та переможці, жури та учасники заходу, плітки та балачки між ними стають важливою темою для дискусій у ЗМІ та серед звичайних спостерігачів. Моді зірок екрану плинуть наслідувати, темам стрічок, що "обрані", приділяється "над-увага" та пропіарена критика, усі вітчизняні газети, журнали, новини та телевізійні передачі висвітлюють факти з процесу нагородження та обрання кращих, часто за рахунок внутрішніх не менш цікавих новин.

Премія "Оскар" давно виходить з меж мистецького заходу, навіть, світового значення, це – потужна індустрія, під вплив якої і потрапляє масовий глядач. Саме на нього й спрямовані вишукані сукні, блискавичні посмішки та скептичні репліки кіно-митців, він готовий до використання, він – споживач. Цікавим є не тільки історико-культурний вплив кіно премії, а й її ціннісно-орієнтовне значення, яке частіше за все потрапляє під поняття "кіномистецька педагогіка".

Наявність премії "Оскар" за роль у фільмі або у тих, хто брав участь в його створенні, не тільки гарантовано збільшує касові збори та виводить його на перші шпальти періодики та спеціальних мистецтвознавчих праць, але й виступає значимою рушійною силою для вдосконалення творчої майстерності акторів та режисерів, сценаристів, операторів та інших фахівців, пошуку нових шляхів в індустрії кіно, розбудову супутніх складових, зокрема у царині специфічних ефектів, музичного супроводу, поєднання різних кіножанрів та видів кіномистецтва тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайда А. Кіно і решта світ: Автобіографія. / Вайда А. / К.: Етнос, 2004. – 312 с.
2. Грабович І. / Щастя // KINO-КОЛО. – № 32. – 2006. – с. 44-45.
3. Скуратівський В. / Скільки тисячоліть кінематографу // KINO-КОЛО. – № 32. – 2006. – С. 176-179.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Кузнецов

УДК 792.8

Бутрим В. І.

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ КРИЗИ ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається вплив соціально-гуманітарних криз на розвиток хореографічного мистецтва на прикладі минулого та сьогодення.

Ключові слова: пандемія, хореографічне мистецтво, соціально-гуманітарні криза, хореоманія.

The article considers the influence of social and humanitarian crises on the development of choreographic art on the example of the past and present.

Key words: pandemic, choreographic art, social and humanitarian crisis, choreography.

Культура і мистецтво тісно переплетені зі злетами та падіннями в історії людства. Кожна історична подія висвітлювалась у мистецьких творах. Велика кількість митців творили у часи соціально-гуманітарних криз, під час різноманітних епідемій і пандемій. На людство випало багато випробувань, і саме увічнюючи їх, митці залишають творчу спадщину для наступних поколінь.

На сьогодні тема епідемій і пандемій є актуальною у зв'язку з ситуацією у світі. І згадавши досвід минулих часів, ми можемо проаналізувати та порівняти події, зробити висновки щодо сьогодення.

Розглядаючи вплив соціально-гуманітарних криз, ми пропонуємо спочатку проаналізувати вплив періоду "Чорної смерті" на мистецтво, а зокрема на хореографію. "Чорна смерть" являла собою пандемію бубонної та легеневої чуми з 1346 до 1353 року. Це був один з "найтемніших" періодів Середньовіччя, під час якого загинула майже половина населення всієї Європи. Тодішні умови життя не дозволяли розробити адекватних методів стримання хвороби, а через сильний вплив релігії та церкви, людство зверталось до містичних пояснень цих подій. Такі умови не сприяли естетичному розвитку мистецтва, яке було вимушене звертати всю увагу лише на хворобу, страждання та смерть. Митці намагались знайти своє пояснення тому, що відбувалося в той період. Але підпорядкування церкви дуже обмежувало свободу мистецької думки.

Хореографічне ж мистецтво знаходилося у занепаді. З одного боку церква, яка вважала танець гріховним і намагалася заборонити його, з іншого боку – пандемія чуми, яка загострила у людей страх смерті. Такі обставини майже повністю зупинили розвиток не тільки бальної хореографії, а й народного танцю.

Для середньовічного мистецтва був характерним образ смерті та відчуття страху перед нею. "Танець смерті" став особливо популярним у Європі в XIV столітті, під час епідемії чуми. У соціальному сенсі феномен "танцю смерті" урівнював між собою всі верстви населення. Спираючись на статтю Ключнікова С. А. "Хорея: история и современность" ми можемо проаналізувати такий феномен, як – хореоманія [2]. Під час релігійних свят люди зненацька починали співати і танцювати перед храмом і не могли зупинитись. Такі танці спостерігались у всіх країнах, і причини цієї поведінки досі не відомі. Найбільшою популярністю користувалась карола, що спочатку являла собою танець-ходу. Існує три теорії, що пояснюють це: хронічний стрес, страх перед смертю, віра у прокляття святого Віта, який змушував грішників танцювати. Але танець був необхідний для своєрідної розрядки, це було зброєю проти всеохоплюючої депресії, і спосіб відволіктись від проблем сьогодення. Звичайно, такий страшний феномен мав сильний відбиток на усі мистецькі напрями. Згадаємо картини середньовічних художників, які зображали "Чорну смерть" у вигляді скелетів, які танцюють.

У статті Боканової А. В. ""Пляска смерті" в Каталонии: историко-филологический аспект" йде мова про складну синтетичну жанрову форму середньовічного відношення до теми смерті [1]. Так, "Танець смерті" зустрічається в драмі, поезії, музиці, образотворчому мистецтві Західної Європи, в епоху Середньовіччя. Хореографи не так часто звертались до теми пандемій. В часи самих пандемій через намагання людства протидіяти хворобі вводились жорсткі умови, серед яких був і карантин. Він являв собою 40-а денну ізоляцію людей, що знаходились у зоні ризику. Насамперед це стосувалося мореплавців, які мали залишатись на кораблі протягом цього терміну.

На прикладі спалаху пандемії Іспанського грипу 1819-1820 рр., ми можемо побачити, що суспільство знаходилося у критичному стані. Невідомий тоді вірус "іспанки", забрав більше людських життів ніж Перша світова війна. Хвороба поширювалась світом дуже швидко. Ми не маємо чітких даних відносно загального положення хореографічного мистецтва в цей період, через те що у інформаційних джерелах переважали відомості про Першу світову війну. Тематика тогочасних хореографічних постановок обмежувалась воєнними сюжетами і майже не зверталась до теми епідемій. Зважаючи на вище зазначену кризу, ми робимо висновок що період між Першою світовою війною та пандемією іспанського грипу був не сприятливим для розвитку хореографічного мистецтва.

На сьогодні світ зіштовхнувся з новою пандемією COVID-19. Як і раніше епідемія вплинула на всі сфери життя. Введення карантину не тільки негативно позначилось на мистецтві, але й вплинуло на пошук нових форм роботи. У час розвинених технологій митці мають можливість знайомити людей зі своєю творчістю онлайн. У світі з'явилося багато

нових мистецьких проєктів, які підіймають актуальні соціально-гуманітарні проблеми на новий рівень. Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Г. Шевченка започаткував проєкт "театр вдома", у якому артисти театру розповідають про свою творчу діяльність на карантині [4]. У порівнянні з минулим сьогоднішній розвиток суспільства, технологій та культури дозволяє хореографам продовжувати свою творчу діяльність, хоч і з обмеженнями. Тоді ж як у минулому час пандемії повністю позбавляв хореографів будь-яких можливостей для творчості.

Аналізуючи новини [3] відносно творчої діяльності різних театрів і балетних труп ми можемо побачити як сучасне хореографічне мистецтво адаптується до умов пандемії. Такі театри як Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка, Національна опера України, Львівська національна опера та інші проводили репетиції дистанційно, знаходячись вдома. Театри почали онлайн-трансляції вистав зі свого репертуару. Також відбувались онлайн концерти, без присутності глядачів у залі. Таким чином ми розуміємо що саме завдяки технічному розвитку сучасні хореографи мають можливість продовжувати свою діяльність, на відміну від хореографів минулих часів.

Отже, хореографічне мистецтво у періоди соціально-гуманітарних криз, переживало складні часи. Різні епідемії та пандемії змушували людство встановлювати обмеження соціальних контактів, що в свою чергу лише ускладнювало творчу діяльність хореографів. Так навіть у пост кризові часи хореографи вкрай рідко зверталися до тем світових хвороб. Що свідчить про непривабливість даної теми для інтерпретації у хореографії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баканова А. В. "Пляска смерти" в Каталонии : историко-филологический аспект. *Litera*. 2020. № 6. С. 132-142
2. Ключников С. А. Хорея: история и современность. Странички истории. Научный центр неврологии, 2011. № 3. С. 25-30
3. Полищук Т. Когда и как заработает Национальная опера?. К. : газета "День". 2020. № 122-123. Режим доступа : <http://day.kyiv.ua/ru/article/kultura/kogda-i-kak-zarabotaet-nacionalnaya-opera>
4. Стаття про роботу культурно-мистецьких закладів України під час карантину. *Interfax-Україна*. 2020. Режим доступу : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/651458.html>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Є. Рехліцька

УДК 7.017.4:7.049.6:7.071.1'06

Власенко А. Б.

ЕКСПЕРИМЕНТИ З КОЛЬОРОМ У НАТЮРМОРТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ

У статті розглядається новітні живописні прийоми та техніки у натюрморті; уточнюється поняття "експресія кольору" у живописі.

Ключові слова: живопис, композиція, творчі пошуки, олійний живопис, натюрморт, сучасне мистецтво, колір у живописі

The article considers the latest painting techniques and techniques in still life; the concept of "color expression" in painting is specified.

Keywords: painting, composition, creative search, oil painting, still life, contemporary art, color in painting

Просуваючись по творчому шляху, сучасний художник приходять до вільного втілення своїх думок на поверхні полотна. При створенні творчої роботи форма і колір

стають союзниками та служать найкращому емоційному самовираженню майстра. Це не педантична передача текстур, мас, кольору, повітряної, лінійної перспективи, ліпка форми та об'єму, а політ фантазії, експресія кольору в рамках авторської задумки.

Натюрморт – це не тільки учбовий інструмент для відточування образотворчих навичок, а й частина сучасного мистецтва. Саме тому натюрморт використовували такі відомі українські майстри живопису – О. Шовкуненко, Л. Чернов, В. Толочко, В. Понікаров, сучасні українські митці – О. Оснач, Я. Голубятникова, В. Чуприна та інші.

Художники, створюючи полотна, використовують знання про властивості кольору і наукові відкриття в цій галузі. Сприйняття кольору в картині залежить від нюансів, які важко проаналізувати, але це можливо підсвідомо відчутти. Дуже часто художник знаходить для свого творчого вираження нові способи, техніки, матеріали. З'являються змішані техніки, змінюються традиційні особливості роботи з фарбою на догоду моді та віянням. До технік, які використовуються сучасними митцями, можна віднести: "імпасто", левкас, кляксографію, техніку "сухий пензель", "живопис дії", колаж та інші.

"Імпасто" – це прийом в живописі, де наносять на полотно густі фактурні фарби для посилення ефекта світлотіні та рельєфу. Наприклад, Михайло Демцю, український художник зі Львова, кольоровими фактурними мазками будує форму, широко, сміливо передає всю силу емоцій, надаючи творам експресії і внутрішньої динаміки [1].

"Живопис дії" – це напрям живопису абстрактного експресіонізму. Його суть полягає в тому, що головною метою є сам акт підсвідомого творіння, а не отриманий результат. У техніці замість традиційних способів нанесення (наприклад, за допомогою пензля) фарба наливається, розбризкується, тече. Наприклад, Петро Ряска працює в подібній техніці. Він вважає, що емоція, яка переживається та виплескується під час роботи над твором є вкрай важливою. Тому емоційний живопис – живий, ллється, котиться, співає, танцює і зачаровує. Це як поезія і роман, твір і комедія [2].

Кляксографія, техніка споріднена попередній. Ця техніка використовується не тільки в графіці, а й живописі. Вона основана на створенні спонтанних плям і бризок, стіканні або роздмухуванні (спрямовані художником вільні потоки фарби), як для написання фонів, так і для декоративних художніх композицій. Вона створює "експресію кольору" та динаміку в живописі. Під "експресією кольору" ми розуміємо, динамічні, вільні нанесення плям на полотно, що показують емоції художника та надають цікаві фактурні рішення. У широкому сенсі до експресивного живопису можуть бути віднесені твори, в яких художніми засобами виражені сильні відчуття, причому саме це вираження емоцій стає основним завданням при створенні твору. У такій техніці працює відома українська художниця Ірина Єрмолова. Її натюрморти вражають своєю яскравістю та кольоровими ефектами. Ми вважаємо, що вона спирається на натуралістичну постановку, яку опрацьовує своїм неповторним баченням та прийомами техніки кляксографії. Це не просто реалістично перенесені компоненти на полотно, а експресивне відображення її думок [3].

Сучасні картини дуже різноманітні. Це і розбризкування фарби по полотну, і штампування предметами і фактурними поверхнями, і посипання окремих частин картини порошком-пігментом, і використання металопоподібних фарб, паст і порошків, і вклеювання в картину рельєфних об'єктів – елементів гербарію, засушених комах, зрізів каменю та інше. Деякі сучасні художники демонструють картини, які межують за обсягом живописного шару зі скульптурою – це рельєфні нашарування фарби, вмонтовані в полотно предмети, зім'яті паперові шматки, що створюють нові виразні можливості. Певна сміливість, тяга до новаторства і частка експерименту в сучасному живописі дозволяють створювати ексклюзивні і незвичайні витвори. Для вираження ідеї живописній роботі найчастіше художники використовують кілька технік одночасно. Чергуючи академічний живопис з "імпасто", а "імпасто" з тоновими плямами, майстри досягають незвичайних оптичних ефектів. Станковий живопис при цьому зберігає свою самобутність і виразність. Він не просто копіює натуру, але є альтернативною реальністю, художньою фантазією, версією відображення світу художника, являє собою твір мистецтва. А поєднання традиційних технік

живопису і сучасних технологій і можливостей допомагають художнику реалізувати власні задуми максимально точно, зрозуміло для глядача.

Серед вищезазначених технік живопису, нам найбільше імпонує експресивна кляксографія, оскільки вона дає змогу розкрити всю красу кольору в натюрморті, створити ілюзію динаміки, вивільнити підсвідомі почуття на полотні. Ми обов'язково звернемося до цієї техніки у нашій творчій роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua> (дата звернення 05. 10. 2020).
2. KyivGallery. Сучасні українські художники та скульптори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kyiv.gallery/hudognyki-skulptory> (дата звернення 06. 10. 2020).
3. Ирина Ермолова. Современное искусство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://aboveart.ru/portfolio_page/iryna-yermolova (дата звернення 06. 10. 2020).
4. Голубева О.Л. Основы композиции. [Учебное пособие] / О.Л. Голубева – 2-е изд. – М. : Искусство, 2004. – С. 48 – 62.
5. Рындин А. С. Живопись [Учебное пособие] / А. С. Рындин – Одесса. : Академия, 2004. – С.125 – 128.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.В. Гуляєва

УДК 7.041.5

Гончаренко В.С.

РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РОБОТІ НАД ПОРТРЕТОМ

У статті розглядається художній образ як важлива складова портрету, яка постає як форма художнього мислення в мистецтві.

Ключові слова: образотворче мистецтво, портрет, живопис, живопис портрета, художній образ, індивідуальне, типове, загальне, одичне, об'єктивне, суб'єктивне, оригінальність.

The article considers the artistic image as an important component of the portrait, which appears as a form of artistic thinking in art.

Key words: fine arts, portrait, painting, portrait painting, artistic image, individual, typical, general, single, objective, subjective, originality.

Художній образ є надзвичайно складним і багатогранним продуктом творчої діяльності людини. Сутність і риси художнього образу вивчають філософи, естетики, теоретики мистецтва, художники, педагоги і психологи. На сьогоднішній день наукою накопичений величезний матеріал, який так чи інакше зачіпає специфіку і властивості художнього образу, але цей матеріал вельми різномірний, тому погляди вчених часом суперечать один одному.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо художній образ з реалістичних позицій, і визначаємо це поняття як засіб і форму відображення дійсності в мистецтві, яке так само як і мистецтво, є надзвичайно складним і багатогранним продуктом творчої діяльності людини. Художній образ втілює в собі єдність загального та індивідуального.

Індивідуальне (лат. Неподільне) являє собою неповторну своєрідність конкретної особистості у всій сукупності її успадкованих і набутих специфічних особливостей і в живопису портрета пов'язане з психологією індивідуальності. Часто під індивідуальністю в психології мається на увазі сукупність соціально значущих відмінностей людини від інших людей. Стосовно до живопису портрета індивідуальне – те, що відрізняє портретованого і виділяє його з безлічі інших людей, і яке не обмежується лише зовнішніми ознаками. Портрет

передбачає і передачу зовнішньої схожості, і вираз властивостей, суті, душі людини, передбачає розкриття особистості – характеру, психології моделі, тобто створення реального образу конкретної людини. Мета створення портретного образу – виявити "Головну ідею особистості", зробити явним її зміст [2, с.17]. Особливості сприйняття портрета глядачем впливають на співвідношення художнього образу і образу, сформованого в масовій свідомості. У масовій свідомості живописний портрет має одну задачу – зафіксувати вигляд, донести схожість, не просто фізичну схожість, а й психологічну, повноту образу, що збігається з уже вкоріненими уявленнями про модель. Оцінка глядачів визначає подальшу долю портрета, його самостійне буття в історичному часі, коли автор вже не владний над моделлю, бо вже немає моделі, а є образ, який живе своїм автономним життям.

Але на ряду з неповторною, індивідуальною своєрідністю художник виявляє в образі моделі типові риси, ознаки епохи і соціального середовища. Тип (грец. Образ, форма, зразок) людини в образотворчому мистецтві розглядається як "узагальнений образ, що втілює характерні риси, ознаки будь-якого загального класу або групи" [1, с. 448]. Загальна (типове) – це така властивість, яке утворюється шляхом відбору характерних суттєвих рис ряду людей, предметів, явищ, творчого поєднання їх і втілення в образі однієї людини, предмета, явища. Першочерговим завданням художньої типізації є вираз внутрішньої сутності, в зображенні окремої людини показати цілі сторони суспільного життя, в індивідуальних осіб і характерах – вікові, професійні, соціальні, національні типи. Художній образ може висловити зміст психіки цілої соціальної групи, нації, і це досягається шляхом не просто копіювання відмінних ознак: кольору волосся і шкіри, кольору і форми очей, зростання, конфігурації, форми черепа, а за рахунок вмілого використання художником засобів художньої виразності, образотворчої мови живопису, посилення образного впливу, гостроти і виразності живописно-пластичної мови.

Образ, створений художником, – це не просто "самовираження", неіснуючий незалежно від зовнішнього світу матеріал свідомості художника, а обов'язково художньо створена картина об'єктивної реальності. Об'єктивне і суб'єктивне в художньому образі складають органічну єдність. діалектика об'єктивного і суб'єктивного пронизуючи і зміст, і форму, всю структуру художнього образу, знаходить своє вираження і в таких факторах, як творча манера і індивідуальний стиль художника. У суб'єктивності художників виявляються різноманіття і невичерпне багатство природи творчого таланту, виявляються різноманітні грані і відтінки емоційно-оцінного сприйняття і образного втілення життя.

Внутрішня шкала цінностей, життєвий досвід кожної особистості неповторні. І об'єктивна дійсність, яка існує поза і незалежно від бажання художника, будучи відображена в художньому образі, заломлюється думкою, почуттям, ідеалами художника і знаходить оригінальність. Тому ми можемо стверджувати, що художній образ завжди неповторний, принципово оригінальний.

Кожен штрих, відтінок на портреті має величезне значення в розкритті індивідуального образу особистості. При аналізі художнього образу стає ясно, що в портреті немає нічого несуттєвого. Поза, вираз обличчя, одяг і навіть фон – все служить втіленню характеру. І все це створює ту жвавість і емоційний вираз на портреті.

Праця художника, спрямована на вивчення основ образотворчої майстерності, вимагає поглибленого сприйняття навколишньої дійсності. Вивчення навколишнього світу, в свою чергу, формує у нього художньо-образні ідеї, які матеріалізуються в художніх образах. У цьому процесі художник вступає у взаємини не тільки з предметами зображення, але і зі специфічними виразними образотворчими можливостями матеріалу. Художник не копіює натуру, а тлумачить її більш простою і більш виразною мовою.

Художник може підкреслити свою близькість з оригіналом або виявити критичне сприйняття. В руках художника-портретиста завжди є засоби возвеличити портретованого або принизити його, висловити своє захоплення, свою любов або презирство і ненависть. Він вільний підкреслити якусь зі сторін особистості портретованого і навпаки, приховати інші її

сторони. Реалізм портрета полягає не тільки в зовнішній схожості, головним чином, в тому, як оцінка дана художником, відповідає об'єктивним якостям портретованого.

Існування художнього образу залежить від багатьох факторів, серед них і структура реального прототипу образу, і особливості творця цього образу, і свідомість того, хто цей образ сприймає. Портрет не може існувати в стані повного відчуження від оцінюючих його глядачів, але глядацька інтерпретація далеко не завжди залежить від задуму художника: глядач "читає" портрет по-своєму і шукає в ньому свій задум. Відомо, що художній образ в формі одиничного може виражати загальне. Образ є основною формою людського сприйняття.

Отже, характерні особливості художнього образу в живописі портрета полягають в його основних рисах. Ними є: 1) наявність індивідуального, типового; 2) наявність загального, одиничного; 3) єдність об'єктивного і суб'єктивного; 4) оригінальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ельшевская, Г.В. Модель и образ. Концепция личности в русской и советской живописи / Г.В. Ельшевская. -М.: Сов. художник, 1984. – 216 с.
2. Михайлов, А.А. Художественный образ как динамическая целостность / А.А. Михайлов. – М., 1976. – 134 с.
3. Храпченко, М.Б. Горизонты художественного образа / М.Б. Храпченко. – М.: Изд-во "Художественная литература", 1982. – 334 с.
4. Кирцер Ю.М. Рисунок и живопись. М.: Высшая школа, 2005. – 272 с.
5. Никодеми Г.Б. Школа рисунка: к самостоятельной работе / Г.Б. Никодеми; пер. с ит. Г. Семеновой / – М.: ЭКСМО, 2005. – 159 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ракович

УДК 655.28.027

Гузь Л. С.

КОМПОЗИЦІЙНА ПОВБУДОВА ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ

У статті розглядається композиційна побудова художнього оформлення книжкових видань. Окреслюються відмінності форматів видання.

Ключові слова: композиція, книжкові видання, художнє оформлення.

The compositional construction of book design is considered in the article. Differences in publication formats are outlined.

Keywords: composition, books, decorating.

Найважливішим етапом підготовки книжкового видання є художнє оформлення твору. Ставлення читача до книги багато в чому залежить від того наскільки професійно виконане художнє оформлення. Зовнішній вигляд видання, зручність, сприйняття складових частин і елементів, сприяють інтересу читача до твору.

На першому етапі підготовки книжкового видання, вирішуються питання розміщення, характер і кількість ілюстрацій, оформлення обкладинки, титульного аркуша та інших елементів видання. Найважливішим при цьому є взаємозв'язок частин та створення єдиного стилю. Чималу роль в підготовці книжкового видання відіграє художня композиція. Композиція книги визначається форматом смуги і розташуванням смуги на сторінці. Формат смуги визначається змістом книги, її цільовим призначенням та читацькою адресою книги. Від формату залежить подальше композиційне рішення, все, що є в книзі, вписується в її

формат. При розташуванні смуги зазвичай розглядають не окрему сторінку, а розворот, що сприймається як єдине ціле.

Композиція великою мірою визначає сприйняття твору, оскільки є найважливішим елементом організації художньої форми, який надає твору єдності й цілісності, підпорядковує його компоненти як один одному, так і цілому. Сприйняття твору залежить від виразності композиції. Розмитість чи банальність композиції збіднює його зміст. Композиція розв'язує проблеми просторової побудови, сприяє завершеності формотворення простору [4, с. 9].

Головною складовою художньої форми видання є макет книги. Найважливішим вихідним моментом в процесі макетування книги є вибір її формату, який багато в чому залежить від змісту книги, її цільовому призначенню.

В залежності від змісту літератури можна умовно розділити на такі типи:

- Пізнавальна література, що не користується методами художнього відображення дійсності, до якої можна віднести всі види технічної, наукової та політичної літератури, більшість довідників, енциклопедій та підручників;
- Науково – популярна та науково – художня література;
- Художня література, яка відображає дійсність в художніх образах.

Завдання фахівця, що бере участь у створенні книги, полягає в тому, щоб зробити зміст книги якомога більш доступним для читача, адже кожен з перерахованих типів літератури специфічний і за змістом, і за формою.

Необхідно відповісти на питання, де і як буде використовуватися книга, призначена вона для суцільного або вибіркового, для одноразового читання або постійного використання? Від цього залежить вибір формату і конструкції книги, якість матеріалу, характер зовнішнього оформлення, гарнітури і кегля шрифту. Художник книги повинен постаратися створити максимально зручну для користувача книжкову композицію з урахуванням специфіки даного видання [3].

Невеликі формати книги припускають необхідність тримати її в руках, або часто брати с собою, великі формати навпаки, припускають користування книгою, що лежить на столі.

Формат видання тісно пов'язаний з особливостями структури тексту. Віршований текст, що складається найчастіше з коротких або середнього розміру рядків, добре і економно компонується на сторінках вузького, подовженого формату. Довгі ж рядки неминуче призводять до широкого або великому формату. Досить широкого формату вимагають віршовані тексти з рубаною рядком.

Вибір формату також залежить від того, для якої вікової групи читачів призначене те чи інше видання. Книги для дорослих, як правило, менше за розміром, ніж книги для дітей (в свою чергу, чим менше за віком читач, тим більшого формату потрібно для нього книга). Це пояснюється тим, що кегль шрифту (20, 16, 14) в книгах для дітей, які тільки починають читати, або читають повільно, вимагає довгого рядка, що веде до великого формату. Кегль шрифту в виданнях для дорослих – 12, 10, рідко, але зустрічається – 8 пунктів [2]

Навіть однакові за читацькою адресою, функцією, видом видання не можуть бути абсолютно однотипні за структурою тексту і особливостям змісту.

Наприклад в математичній книзі текст без ілюструючих креслень втрачає сенс і читабельність, як і креслення без тексту. З іншого боку, в белетристичній книзі ілюстрації не подаються обов'язковими, текст може бути прочитаний і без них (як і ілюстрації можуть бути переглянуті певною мірою і без тексту).

У певних категоріях видань, наприклад в деяких видах художніх виданнях ілюстрації набувають ще більшу самостійність. Тут, як і в масових ілюстрованих журналах, ілюстрації можуть у вузькому сенсі і не ставитися до тексту зовсім. Таким чином в різних типах видання роль малюнків різна. Якщо в журналі або альманасі малюнок може мати самодостатнє значення, то в навчальній книзі, наприклад в геометрії, малюнок повністю входить в текст. Малюнок отримує роз'яснення через текст, а текст через малюнок [1, с. 79 – 80].

В дизайні книг для дітей має використовуватися трохи більший кегель шрифту, велика кількість ілюстрацій, що зумовлює розміщення меншої кількості слів на одній сторінці. Особлива увага приділяється деталям ілюстрацій, тому що малюнок може являти собою оповідання про події тим дітям, котрі ще не вміють читати. Для зовсім маленьких читачів важливо, щоб формат видання був не дуже великий і не дуже маленький, а такий, щоб його було легко тримати в руках і добре читати, не напружуючи зір. Дизайн має бути яскравий, простий і виразний [5].

Тому при роботі з такими виданнями дизайнеру необхідно графічно виразити взаємозв'язок і підпорядкованість окремих елементів, акцентувавши увагу на найбільш важливих з них, але при цьому, оформлення повинно бути гармонійним і стилістично витриманим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гофман Ю. М. Художественно-техническое оформление печатной продукции: [учеб. пособие] / Ю.М. Гофман. – Благовещенск: Изд-во Амур. гос. ун-та, 2009. – 221 с.
2. Дубина Н. Художественное оформление книжного издания. Часть 1 / Николай Дубина // КомпьюАрт. – 2015. – № 3.
3. Основные понятия технического оформления издания. – Текст : электронный // Myfilology.ru – информационный филологический ресурс : [сайт]. – URL: <https://myfilology.ru/168/osnovnye-ponyatiya-technicheskogo-oformleniya-izdaniya/>
4. Иванов С. Основы композиции издания / Львів: Світ, 2013. – 232 с
5. Харченко О. М. Дизайн оформления української дитячої книги на прикладі казок / О.М. Харченко. // Вісник ХДАДМ – 2010. – № 1. – С. 64.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.П. Курак

УДК 792.03.07+793.3

Дубінін В.І.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТАНЦЮВАЛЬНИХ СЮЖЕТНИХ ШОУ НА ОСНОВІ ЕСТЕТИКИ ДАДАЇЗУ І ТЕАТРУ АБСУРДУ

У статті розглядаються естетика дадаїзму та театру абсурду, у контексті пошуку нових методів для модернізації сучасного танцювального шоу. Аналізуються основні аспекти та положення дадаїзму, його зв'язок з хореографічним мистецтвом, а також можливості розробки сюжетних основ використовуючи доробки театру абсурду.

Ключові слова: дадаїзм, театр абсурду, танцювальне шоу, сюжетна основа.

The article examines the aesthetics of Dadaism and the theater of the absurd, in the context of finding new methods to modernize the modern dance show. The main aspects and provisions of Dadaism, its connection with the art of choreography, as well as the possibilities of developing plot bases using the works of the Asburde Theater are analyzed.

Key words: dadaism, theater of the absurd, dance show, plot.

У сучасному світі питання пошуку та розробки нових методів і способів мистецького вираження стоїть як ніколи актуально. Для цього сприяють як соціальне, економічне, політичне та культурне становище у світі, так і розвиток сучасних технологій, що з кожним роком розширюють мистецько-технічну базу, а також підвищують доступність її використання. Проте, нарівні з методами, митці продовжують пошук і нових сенсів, ідей, мотивів для власних творів. Цю тенденцію ми спостерігаємо протягом усієї історії мистецтва і культури, де одні напрями змінювали інші, де в рамках окремого напрямку могли бути настільки різноманітні течії, що їх знаходження у єдиному руслі часто було чисто умовним.

Ще одна явна тенденція – постійне розширення та розмиття мистецьких рамок, що викликано соціальною еволюцією суспільства та його технологічним розвитком. І це не дивно, адже мистецтво завжди було відображенням актуального стану людства, яке постійно прагне до розширення своїх знань.

З кожним історичним етапом розвитку мистецтва, воно ставало все більш різноманітним. Все більше людей вбачали у ньому можливість самовираження, а також просування власних ідей. У цьому контексті не менш важливим був аспект пошуку натхнення у "старому", його оновлення та модернізація відповідно актуальним подіям у світі. Так, Жак Пеше, автор поліцейських хронік та редактор "Французької газети", писав: "усе нове – це добре забуте старе". Звичайно, його слова відносилися не до мистецтва, проте, на нашу думку, вони чітко передають пошуки та знахідки нових методів і способів передачі мистецької думки самими митцями. У якості підтвердження цієї тези ми маємо достатньо прикладів: епоха Просвітництва пов'язана з культурою і мистецтвом античності, сучасне інтерпретування фольклору – з народним танцем, танці племен використовуються сучасними хореографічними течіями (афро-джаз, кудуро). З іншого боку, всі ці пошуки мають вигляд логічної еволюції у рамках мистецтва. Митці ренесансу захоплювалися античністю та просували її ідеї, представники романтизму спиралися на національну міфологію, беручи її за основу і модернізуючи у своїх творах; сучасна сценічна народна хореографія має на меті зберігання, відтворення та інтерпретація фольклорної спадщини. Сюди ж можна віднести митців сучасного танцю, які звертаються до різноманітних аспектів нашого життя, використовуючи їх як фундамент для створення нових та модернізації старих хореографічних напрямів.

Розглядаючи сучасне мистецтво ми бачимо, суцільне переплетіння ідей, мотивів, течій, що проникають одне в одне, модернізуються та породжують нові напрями. В час епохи модерну, а потім і постмодерну, мистецтво все більше позбавлялося від різноманітних рамок та обмежень, а розвиток технологій – надав новітні технічні можливості. З усього цього модерністського, а далі і постмодерністського виру виділяються ідеї дадаїзму, абсурдизму та театру абсурду, а також нігілістична іронічність. Розглядаючи зазначені вище мистецькі течії, одразу виявляється важливий аспект – неприйняття логіки, руйнування шаблонів мислення та спотворення, або ж і зовсім, втрата причинно-наслідкових зв'язків.

Перш ніж переходити до аналізу зв'язку хореографічного мистецтва з абсурдними течіями, ми вважаємо необхідним розглянути основні аспекти їх естетики. Дослідник і теоретик модерністського мистецтва Петер Бюргер писав в 1974 році про дадаїзм: "Акція дадаїзму не володіє характером твору, і все ж ми маємо справу з автентичним твором художнього авангарду". Йдеться про спрямування не на створення твору, а на короточасну акцію, в якій важливий сам процес. П. Бюргер справедливо вказує, що саме поняття твору мистецтва кардинально змінюється. Дослідник розглядає, як приклад, діяльність Марселя Дюшана, який з 1913 року позначає у якості творів мистецтва продукти масового виробництва, переважно максимально утилітарні [2, с. 78-81]. Так, М. Дюшан використовував техніку "ready mades". Ця техніка являла собою використання деяких об'єктів, які спочатку створювалися не з художніми цілями, для перетворення їх у власні мистецькі твори. Здебільшого, ця техніка була властива образотворчому мистецтву, проте використовувалась також і у інших видах мистецтва, зокрема – у хореографії.

Дадаїзм, будучи найрадикальнішим рухом всередині європейського авангардизму, критикує вже не попередні художні напрями, а сам інститут мистецтва, що склався в буржуазному суспільстві. Дадаїстська критика своїм вістрям націлена як на тодішню художньо-естетичну практику, так і на її традиційне соціокультурне обґрунтування. Дадаїзм підвів мистецтво до нульової точки, щоб оновити його та, в той же час, поставити під сумнів саме його існування, позбавити естетичної визначеності і онтологічної стійкості. В очах дадаїстів те, що традиційно сприймалося як мистецтво, позбавлялося права на існування [4, с. 7].

Однією із головних ідей дадаїстського мистецтва була критика логічності самого життя людини та усталеного мистецтва зокрема. Керуючись даною метою, митці-дадаїсти намагалися викликати шок у глядача. Вони робили це свідомо – з надією, що споживач нового мистецтва засумнівається не у таланті автора, а у власній здатності сприймати сучасне мистецтво. Передбачалося, що шок буде стимулом "іншого" відношення реципієнта до мистецтва, як засобу руйнування естетичної іманентності та підведення глядача до думки про зміну життєвої практики. Авангардистське мистецтво, разом з його екстремальними проявами, сприяло формуванню нового типу сприйняття, коли основна увага приділяється не "сенсу" або "змісту", а принципу конструктивності, завершеності.

Як дадаїсти, так і постмодерністи, на відміну від прихильників класичного модернізму, не скаржаться на втрачену єдність, не мріють про повернення до гармонічної цілісності буття. Для їх позиції вагомим є момент відкритості невідомому та неминучості майбутнього.

Тобто, головні ідеї дадаїстів, що відображалися у їх мистецтві, особливо з використанням "ready mades", були актуальними тоді, у часи закінчення війни, коли людське життя знецінилось, а культ "розуму" скомпрометував себе. В наш же час такі мотиви є надмірно радикальними, хоча б через тотальне відкидання логіки. Хоча, їх ідеї можна побачити у літературі та театрі абсурду, де вони вже є більш конструктивними. На нашу думку, використання ідей та методів дадаїстів того часу, у чистій формі, є неприпустимим для сьогодення. Але, якщо модифікувати їх, у результаті ми отримаємо гарну основу для пошуку нових методів і способів вираження мистецької думки, побудови сюжету, так само, як нелогічність використовує театр абсурду. Ми вбачаємо в абсурді перспективні можливості для створення сюжетних постановок і шоу, з використанням сучасної хореографії, включно з вуличною.

Також, існують історичні джерела, що вказують на тісний зв'язок експериментальних танцювальних напрямів і мистецтва дада. Так, у рамках діяльності "Галереї Дада", що прийшла на зміну "Кабаре Вольтер", розвиток театральних форм рушив у бік танцю, завдяки експериментам Софі Тойбер, яка працювала раніше з Рудольфом фон Лабаном. Танець, який спрямований на вільне емоційне вираження, Хуго Балль сприймав як сполучну ланку між візуальними та поетичними мистецтвами. Танцювальний малюнок, який виникав у роботі хореографів, Балль порівнював з нанесенням татуювання на тіло. Виявлення первісної природи у експресивному танці було адекватним проявом у дадаїстських віршах Балля, які звуками передавали універсальні загальнолюдські відчуття від конкретних процесів.

Сам Рудольф фон Лабан так формулював завдання "виразного танцю": "Енергія випромінюється м'язами обличчя. Тіло з усіма своїми членами, спочатку слідує силі земного тяжіння, тепер протиставляє йому власне напруження і витягується вгору, вигинаючи підйоми стоп і заокруглює грудну клітину. Рука, що до цього моменту була спрямована донизу, піднімається у положення, що суперечить закону інерції. Друга рука і відведена назад нога, що ледве дотикається підлоги, у своєму ширянні утримують рівновагу" [6, s. 13].

Розглядаючи далі зв'язок хореографії і дадаїзму, необхідно проаналізувати творчість Софі Тойбер. Вона була однією із головних представниць цюрихського дадаїзму, а також ученицею Лабана. У творчості Тойбер поєднувалися два джерела реформації танцю – "негритянська" пластика і естетика модерну, що тільки зароджувалася: вона танцювала у "примітивних" масках, зроблених Марселем Янко, відшукуючи джерела ритму у власному тілі або у звучанні гонга і барабану. Маски Янко, що були посиленням до візуального коду "примітивного" мистецтва, були ключовим елементом дадаїстських уявлень. Представники дада сприймали їх як своєрідний фетиш, який укладав у собі сугестивну, евокативну силу і давав тому, хто з ним стикався, імпульс до вільної, безпосередньої тілесної пластики. Хуго Балль так описав у своєму щоденнику значення масок: "Ми всі були на місці, коли з'явився Янко зі своїми масками, і кожен з нас тут же начепив на себе одну з них. І тут відбулося дивовижне ... Рухова енергія масок передалася нам з вражаючою невідворотністю ... Маски просто потребували від своїх носіїв пуститися у трагічно-абсурдний танець" [1, с. 420-421].

Використання у танцювальному перформансі барабану також об'єднує тенденцію примітивізму у дадаїзмі і нові танцювальні практики. Ритм танцю, відповідно Лабану, виробляється тілом танцівника, при цьому "мова барабану здавалася нічим іншим, як звуковим втіленням ритмів тіла" [5, р. 87]. Сучасний танець відмовився від визначальної ролі музики у формуванні пластики танцівника і у розвитку малюнку танця, узгодженого з рухом мелодії. Ритм перестав бути попередньо встановленою формою, що не визначає рух тіла. Вислів Лабана свідчить о переосмисленні схеми репрезентації: мова музичного інструмента являє собою відображення тілесного ритму, а не навпаки [3, с. 428].

Ми вбачаємо, еволюцію тенденції ритмізації дада у сучасній хореографії. Так, сучасний танець все більш сміливіше використовує новітню електронну музику, яка майорить різноманітням течій. До цього додається ускладнення танцювальних технік, які поєднують методики модерну, джазу, джаз-модерну, бродвею і т.п., та методики вуличних стилів, особливо техніки паппінгу і хіп-хопу, серед них техніка акцентування "пап", ізоляції, робота з темпом руху та інше. Це дає змогу спостерігати у сучасних танцювальних шоу дивовижний симбіоз складної ритмічної музики, що інколи може складатися з окремих звуків і хореографії, яка максимально використовує навички контролю та відчуття власного тіла. Наступним кроком розвитку таких шоу, на нашу думку, є створення складних сюжетів, що дозволяли би не тільки розважити сучасного глядача, а й зацікавити його більш глибокими ідеями, мотивами, спонукати його до розуміння проблем соціуму, розширення світогляду, пошуку власне ролі і місця в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балль Х. Бегство из времени (24 мая 1916 года) : перевод Седельник В. Дадаизм и дадаисты. М. : ИМЛИ РАН, 2010. 403 с.
2. Бюргер П. Теория авангарда. М. : VAC press, 2014. 196 с.
3. Голубицкая Н. В. "Бог Дада танцует": поэзия и танец в эстетике дадаизма. Саратов : Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Филология. Журналистика. 2019. Т. 19, вып. 4. С. 427–432
4. Фетисова Т. А. "Дадаизм и постмодернизм". Вестник культурологи .2009. № 14. С. 6-9
5. Laban R. A life for dance / trans. and annotated by Lisa Ullman. N.-Y. : Princeton Book Co Pub, 1967. 193 p.
6. Laban R. V. Die Welt des Tänzers: Fünf Gedankenreigen. Stuttgart : Walter Seifert, 1920. 262 s.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А. Є. Рехліцька

УДК 793.31+398.1

Дюкар А. М.

ФОРМУВАННЯ ТАНЦЮ В СТРУКТУРІ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДІВ

У даній статті розглядається танцювальне мистецтво народу в контексті народних традицій і обрядів, як одне з найдавніших і наймасовіших видів мистецтва.

Ключові слова: культура, обряд, танець, народ, традиції.

This article examines the dance art in the context of folk traditions and rituals, as one of the oldest and most popular types of art.

Key words: culture, ritual, dance, people, traditions.

Народна традиційна культура – це багатство, яке вимагає збереження і захисту, відновлення зв'язків сучасної людини з історичною і духовною спадщиною свого народу,

минулого із сьогоднішнім. В наші дні обрядовість є органічним продовженням загального багатовікового процесу, черговою сходинкою його розвитку, засобом виховання та носієм кращих ідеалів людини.

У дитинстві й підлітковому віці діти не усвідомлено сприймають багато народних традицій та обрядів, в ігровій діяльності, що сприяє легкості й безпосередності їх засвоєння. В цьому й полягає особлива роль народних традицій, за допомогою яких значною мірою формується особистість. Це водночас є змістом, умовою і формою як національного, так і загальнолюдського виховання. Адже особливості цього виховання можна передати лише змістом і засобами національного мистецтва, що надає оригінальності й неповторності процесу соціалізації дитини. У наш час ця проблема потребує уваги. Однак, вболіваючи за відродження національних традицій, легко впасти в крайність, обмежити себе і своїх дітей, освіту і виховання звуженим світом власних егоїстичних потреб та інтересів. І навпаки, нехтуючи національним, історією, культурою й традиціями рідного народу, прагнучи всесвітньої універсалізації людини під машкарою інтернаціоналізму чи так званих загальнолюдських цінностей, можна втратити і батьківщину, і себе як особистість. Сучасна цивілізація може зовсім позбутися майбутнього, якщо вона не знайде глибокого обґрунтування моральним принципам, традиціям, орієнтаціям, вимогам, нормам. Для справжньої духовності немає минулого, тому і треба оцінювати всю духовну спадщину, беручи з неї для майбутнього найпрекрасніше, найдійовіше.

Обряди досліджувано в працях багатьох авторів, серед яких Т. Агапкіна, М. Гримич, А. Веселовський, В. Давидюк, О. Кісь, В. Костик, А. Королева, С. Лащенко, С. Маховська, Л. Невська, О. Олійник, Л. Петрухіна, В. Пропп, Ф. Савченко, О. Сєдакова, С. Толстая, М. Толстой, В. Топоров, О. Фрейнденберг, проте близько до зазначеного аспекту досліджень підійшли лише А. Байбурін, В. Балушок, О. Курочкін, Г. Левінтон, Н. Лисюк, М. Маєрчик, О. Чебанюк [3].

На думку Е. А. Корольової, існує дві основні гілки первісного танцю: ритуально-обрядовий танець і танець побутовий. Вона вважає, що останній стався від ритуального, це той же обрядовий танець, тільки що втратив своє магічне значення. Таким чином, вихідною формою танцю був обрядовий, ритуальний танець, нерозривно пов'язаний з релігійними, міфологічними, містичними уявленнями і життєдіяльністю первісного суспільства [4].

Одним з найдавніших і наймасовіших видів мистецтва є народний танець. Історія зародження танцю сягає в глиб віків. Народний танець мало був схожий на те, що сучасна людина звикла розуміти під цим словом. В танці знаходять відображення соціальні та естетичні ідеали народу, його історія, трудова діяльність протягом століть, життєвий уклад, звичаї, характер. Народ створює в танці ідеальний образ, до якого прагне і який затверджується в емоційно-художній формі. Основу життєдіяльності стародавніх племен становила боротьба за виживання і відвоювання у сусідніх племен територій, мисливських угідь, захоплення майна, запасів їжі і полон людей, з метою подальшого їх поневолення. Це був войовничий час, тому велику роль у формуванні танцювального мистецтва носили войовничі танці, які виконувалися перед боєм, для підняття бойового духу.

Безумовно, всі види танцю, в тому числі і ранні його форми, пов'язані з обрядово-святковою культурою, що в свою чергу, формується в полі природних явищ і життя людини в них. Старовинні люди, за допомогою певних прикмет і знаків, формували тимчасові періоди, за якими і визначали свої життєзабезпечуючі дії.

Художньо відображаючи дійсність, танець передає світорозуміння народу, його сучасне уявлення про прекрасне – це одна з головних художніх особливостей народного танцю. У ньому відбивається сучасне розуміння дійсності засобами танцювальної мови, яка складалася століттями, будучи доступною, зрозумілою будь-якому народу.

Спираючись на матеріали книги В. Баглай "Етнічна хореографія народів світу", хочемо зазначити, що в минулому танець відіграв велику роль в житті людини, супроводжував його протягом усього життя. Так, деякі звичаї і обряди включають в себе ритуальні танці: народження немовляти; формування сім'ї – шлюб; допомогу в скрутну хвилину – бій,

хвороба; танець виконували навіть під час скорботи. Крім того, танець впливав на людину як лікувальний засіб [1].

Звичаї і традиції мають багато спільного між собою, але їм притаманні і певні культурні та етнічні відмінності [2]. Саме народні свята, звичаї та обряди, які побутували в народі, стали життєдайним джерелом для формування і розвитку танцювальної культури. В цілому кожен народ здавна славиться яскравим фольклорним мистецтвом.

Таким чином, кожен народ протягом століть створював самобутню культуру, яка відображає його багатогранне життя, а народний танець, як частина цієї культури, відображає соціальні та естетичні ідеали народу, його історію, трудову діяльність, життєвий уклад, звичаї, характер. Отже, одним з найцінніших скарбів народної культури є танцювальне мистецтво.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баглай В. Е. Этническая хореография народов мира / В. Е. Баглай. – Ростов н/Д. : Феникс, – 405 с.
2. Базанова О. А. Танец как образно-пластическое воплощение менталитета восточнославянских народов / О. А. Базанова // Проект Луганской государственной академии культуры и искусств им. М. Матусовского. 2017 р.
3. Босик З.О. Родинна обрядовість: Трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини: монографія / Зоя Босик. – К. : НАКККіМ, 2010. – 344 с.
4. Франко І. Переднє слово (до збірки "Obrzedy i piesni ludu ruskiego we wsi Lolinie, powiatu Stryjskiego. Zebrala Olga Roszkiewicz, opracowal Iwan Franko") / Франко І. // Зібрання творів. У 50 т. / Франко І. – К., 1980. – Т. 27. – С. 40–43.
5. Королева Е. А. Ранние формы танца / Е. А. Королева. – Кишинев. : Штиинца, 1977.– 215 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Терешенко

УДК 7. 049. 5

Євдокимова І.В.

ДЕКОРАТИВНИЙ НАТЮРМОРТ У ЖИВОПИСІ

У статті розглянуто історію натюрморту як жанру образотворчого мистецтва та декоративного натюрморту як результату творчого пошуку нових форм та фактур.

Ключові слова: натюрморт, живопис, стилізація, декоративність.

The article considers the history of still life as a genre of fine arts and decorative still life as a result of creative search for new forms and textures.

Key words: still life, painting, stylization, decorativeness.

Натюрмортом прийнято називати зображення неживих предметів, об'єднаних в єдину композиційну групу. Походження слова "натюрморт" французьке – nature morte – "мертва природа". Спеціальна організація мотиву (постановка) – один з основних компонентів образної системи жанру натюрморту. Як самостійний жанр в європейському образотворчому мистецтві натюрморт з'явився в кінці XVI століття. Розквіту цей жанр досягає у голландському та фламандському живописі XVII століття [4, с. 163].

Декоративний натюрморт – це спрощене, умовне зображення форм, предметів, яке набуло поширення у XIX – на початку XX століття. Вперше словосполучення "декоративний натюрморт" стало вживатися на початку XX-го століття, саме в ті часи, коли спостерігався процес появи великої кількості різних нових напрямків у мистецтві. Останні роки XIX-го

століття і початок ХХ-го століття взагалі стали періодом пошуку всіляких нових фактур, відчайдушних експериментів над простором, кольором і формою. Характерна особливість, якою відрізняється декоративний натюрморт – це допустимість умовного відображення реальних предметів, він не вимагає беззастережного виконання деяких постановочних завдань, таких, наприклад, як відображення матеріальності, простору, форми. Стилізація представляє собою декоративне узагальнення зображуваних об'єктів за допомогою ряду умовних прийомів зміни форми, об'ємних і колірних відносин. Це свідоме наслідування формальних прикмет якогось стилю. Стилізація як процес роботи являє собою декоративне узагальнення зображуваних об'єктів (предметів) за допомогою ряду умовних прийомів зміни форми, об'ємних і колірних співвідношень. До них відносяться спрощення чи ускладнення форм і деталей, кольору, іноді спостерігається повна відмова від передачі обсягу зображуваних предметів [2, с. 73].

Але спрощення форми не означає зведення її до примітивності, упущені незначні деталі допомагають підкреслити найбільш значущі якості зображуваного.

Декоративний натюрморт передбачає творчий перехід від природи до композиції, втілений за допомогою різних матеріалів. Завдяки правильним колірним рішенням і ритму можна об'єднати різні предмети, відчути і передати їх взаємозв'язок. Ритм це рівномірне чергування мовних, звукових, зображальних елементів у відповідній послідовності; періодичне рівномірне членування звуків, рухів, зображень за такими ознаками, як сила, тривалість тощо. У переносному значенні – розміреність, злагодженість у протіканні чогось. Картини в цьому жанрі припускають сміливий підхід – створення відчуття краси. Найголовніше в декоративному натюрморті – це гармонія кольору, відповідність обраного стилю виконання, співвідношення елементів та творче рішення. [1, с 10].

Художні прийоми, що зумовлюють декоративність творів мистецтва, багаті, різноманітні і специфічні. Важливу роль у створенні ефекту декоративності твору грають декор, (в т.ч. орнамент або його деталі), виразність природної фактури матеріалів і властивих їм особливостей пластичної форми, композиції, організація лінійних ритмів, пластичних обсягів і колірних плям, інтенсивність звучання кольору, виразність і фактура барвистого мазка і ін. Декоративність є одним з головних художніх засобів творів декоративно-прикладного мистецтва. Вона властива і творам образотворчого мистецтва, як станковим, так і монументально декоративним [2, с. 23].

Створення декоративного натюрморту засноване на виділенні одного головного елемента, навколо якого вибудовується композиція, яка об'єднує всі компоненти. Головне в натюрморті, у тому числі в стилізованому, – врівноваженість композиції. Динаміка композиції створюється з форм з гострими кутами, з похилих ліній, яскравих контрастів, також можливо членування площини на нерівні частини [3, с. 26].

Визначимо етапи роботи над навчальним натюрмортом:

1. композиційна побудова на полотні: стилізація та створення декоративності;
2. вирішення тональних і кольорових співвідношень, вирішення колориту;
3. пошук освітлення, зв'язок його з середовищем, передача матеріальності предметів.

Розкриємо основні критерії грамотного ведення роботи над натюрмортом.

1. Строгість кольорового рішення. В роботі повинні прочитуватися 2–3 великі основні плями. За рахунок цього узагальнення досягається цільність, декоративне рішення. В полотні не повинно бути строкатості.
2. Композиція полотна має бути чітко продумана і організована. Всі елементи приведені до загальної гармонії. Мета композиції натюрморту – визначити головне і другорядне, підпорядковуючи другорядне головному.
3. Основа відтворення – передача освітлення, контрастів світла і тіні. Чітке бачення найбільш світлого і найбільш темного предметів. Також необхідно виявити тональні співвідношення, що характерні іншим предметам натюрморту.
4. Колорит у роботі. Взаємозв'язок предметів із оточуючим середовищем. Відчуття єдності теплих і холодних кольорів природи як основи її живописності [7, с. 154].

Отже, жанр натюрморт різноманітний та показовий у процесі освоєння прийомів декоративної стилізації. В декоративному натюрморті ключову роль грає здібність художника творчо інтерпретувати оточуючу дійсність, знаходити крайню виразність кожного об'єкту і вносити до неї власне ставлення. Процес стилізації реалістичного зображення доволі специфічний та складний. Без знання природи неможливо вирішити завдання передачі ритму та пластики елементів натюрморту в його стилізованому вигляді. Це час художніх експериментів з кольором, формою, простором, захоплення пошуком різноманітних фактур. Яскраві представники даного напрямку: А. Матісс, П. Сезанн, П. Гоген, В. Ван Гог, П. Кончаловський, І. Машков, А. Купрін тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецький П. "Мова живописних мистецтв". / П. Білецький – К. : Рад. шк., 1973.
2. Беда Г. Живопись. / Г. Беда – М.: Просвещение, 1986. – 190 с.
3. Блюміна І. Визначний реаліст Ф. С. Красицький / І. Блюміна // Образотворче мистецтво. – 1973. – № 3. – С. 26–27.
4. Зорко А.Є. заслужений художник України, доцент Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури НАТЮРМОРТ У КЛАСИЧНОМУ ЖИВОПИСІ ТА АКАДЕМІЧНІЙ ХУДОЖНІЙ ОСВІТІ // Дослідницькі та наук.-метод. праці: Зб. наук. пр. Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Вип. 19. – К., 2010. – С. 163–173.
5. Олександр Мурашко: Альбом. – К. : Мистецтво, 1980. – 30 с.
6. Кричевський Федір. Спогади, статті, документи. / Упорядник Б. Піанада – К. : Мистецтво, 1972. – 122 с., іл.
7. Ковальчук О. Теоретичні та практичні методи викладання декоративно-монументального живопису // Дослідницькі та наук.-метод. праці: Зб. наук. пр. Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Вип. 15. – К., 2008. – С. 153–163.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.В. Ракович**

УДК [76:004]:7.02

Зелінська М. О.

КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА ЯК ФОРМА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянута комп'ютерна графіка як актуальна форма сучасного образотворчого мистецтва. Розглядаються причини зростання популярності цього виду мистецтва.

Ключові слова: цифрове мистецтво, цифровий живопис, комп'ютерна графіка, сучасне мистецтво.

The article considers computer graphics as an actual form of modern visual art. Analyzing the reasons for the rise in popularity of this art form.

Keywords: digital art, digital painting, computer graphics, contemporary art.

Комп'ютерні технології впроваджені в усі сфери життєдіяльності людини, в тому числі і в образотворче мистецтво. У кожен історичну епоху серед різноманіття художніх практик можна виявити актуальний вид мистецтва, здатний з найбільшою повнотою висловлювати сутність культурної самосвідомості та психології свого часу.

Комп'ютерний цифровий живопис активно розвивається з 80-х років двадцятого століття, разом з його розвитком і популяризацією зростає кількість цифрових художників.

Звичайним користувачам стали доступні потужні комп'ютери, які підтримують високотехнологічні функції графічних додатків, дисплеї з високою роздільною здатністю і підвищеною якістю передачі кольору, графічні планшети. Можливість регулярно займатися живописом на персональному комп'ютері, одного разу вклавши відносно невелику суму в покупку необхідних для цифрової творчості пристроїв, провокує постійний приплив нових художників [3, с. 876].

"В історії кожної форми мистецтва є критичні моменти, коли вона прагне до ефектів, які без особливих труднощів можуть бути досягнуті лише при зміні технічного стандарту, тобто в новій формі мистецтва", – писав понад сто років тому В. Беньямін, один із перших, хто усвідомив роль технологій, що використовуються для створення, відтворення і поширення зображень, в розвитку мистецтва [1, с. 43]. Поява нових художніх форм, розвиток комп'ютерних технологій і комп'ютерної графіки істотно розширили рамки традиційного візуального мистецтва, сприяючи становленню та розвитку комп'ютерного образотворчого мистецтва. Мистецтво поступово "звільняється" від своєї матеріальної складової, дематеріалізується, перетворюючись в електронне або цифрове екранне зображення-символ. Розміщуючись у віртуальній комп'ютерній або телевізійному середовищі, пам'ятник традиційного мистецтва втрачає певні властивості і знаходить іншу специфіку, обумовлену його "віртуальним" існуванням. У віртуальному мистецтві змінюється форма, втрачаючи свою класичну визначеність. Безформність віртуального артефакту виявляє також істотні трансформації естетичного сприйняття. У центрі уваги художників і теоретиків не випадково виявляється саме сприйняття, а не артефакт, процес, а не результат співтворчості.

У техніці комп'ютерної графіки працюють такі відомі художники, як Ana Godis, Стенлі Лау (Artgerm), Лін Ван (Wlop), Ілля Кувшинов.

Відмінною особливістю комп'ютерного мистецтва від традиційних форм візуального мистецтва є технічність і алгоритмізація творчого процесу. Зображення і простір створюються за допомогою програмного забезпечення, звільняючи художника від фізичних носіїв, забезпечуючи динаміку віртуального середовища. Використання цифрових комп'ютерних технологій дозволило образотворчому мистецтву відмовитися від розуміння твору як матеріального об'єкту і від визнання одиничності, яка була неодмінним атрибутом оригінальності в образотворчому мистецтві.

Кінцевим продуктом комп'ютерної графіки є зображення. Це зображення може використовуватися в різних сферах, наприклад, воно може бути технічним кресленням, ілюстрацією із зображенням деталі в керівництві з експлуатації, простою діаграмою, архітектурним зображенням передбачуваної конструкції або проектною будівлею, рекламною ілюстрацією або кадром з мультфільму. Зображення створюється за допомогою комп'ютерних програм.

Вся комп'ютерна графіка принципово поділяється на три типи: векторна (зображення будується лініями), растрова (зображення будується плямою з точок), і сама трудомістка 3D-графіка, в технологічному процесі створення якої застосовується векторна, іншими словами сплайнова, побудова, а при прорахунку виходить растрове зображення, таким чином вона включає обидва принципи побудови зображення. І тому яким би складним не здавалося зображення, створене в комп'ютері, за своєю суттю, будь-яке з них відноситься до графіки.

Теоретичні і практичні навички сучасного цифрового художника, як правило, включають в себе розуміння тенденцій актуальної ілюстрації, знання основ малюнку і живопису, вміння малювати від руки. Однак варто визнати той факт, що далеко не кожен цифровий художник має професійну художню освіту, і, як наслідок, не в достатній мірі володіє навичками композиції, колористики і перспективи, поверхнево розбирається в анатомії людини і тварин. У той же час наявність профільної освіти не є гарантом видатних художніх здібностей – серед самоучок досить високий відсоток, які здійснилися в професійному плані як художники, які домоглися успіху і міжнародного визнання [2, с. 45-47].

Засобами комп'ютерної графіки створюється цифровий образ, який може бути змінений в будь-який час і з ним можна робити різні маніпуляції, зберігаючи при цьому різні варіанти, що раніше було неможливо зробити в традиційних формах образотворчого мистецтва [5].

У наш час художники, які працюють в комп'ютерній графіці, змушені формувати свій унікальний авторський стиль, відточувати творчий почерк, щоб їх роботи були впізнавані в потоці робіт інших художників. Для створення художнього стилю, відповідного новому світогляду, необхідний інтенсивний пошук нових образотворчих прийомів через численні експерименти. Художнику, який прагне домогтися визнання, недостатньо володіти одним прийомом. Лише комбінуючи в своїх роботах анатомічні особливості, незвичну колірну палітру, виняткову побудову композиції, художник може створити впізнавані і конкурентноспроможні твори мистецтва з високим комерційним потенціалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости // Избранные эссе / В. Беньямин; под ред. Ю.А. Здороваго // Медиум, – 1996. – С. 43.
2. Перова О.В. Доступное самообразование: изучение цифрового рисунка и живописи в эпоху информационных технологий // Проблемы и перспективы развития образования: IX Междунар. науч. конф. – 2018. – С. 45-47.
3. Турлюн Л.Н. Цифровая живопись как вид компьютерного искусства // Молодой ученый № 4. – 2016. – С. 876.
4. Joline Blais, Jon Ippolito. At the Edge of Art // Thames & Hudson, – 2006. – С. 256.
5. Popper F. Art of the Electronic Age / Frank Popper. // Thames and Hudson. – 1993.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.В. Ракович**

УДК792.8'06:394.2

Зелінський В. В.

МІСЦЕ ХЕЛОВІН В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ КУЛЬТУРІ

У даній статті розглядається місце Хеловін в сучасній хореографічній культурі. Визначено теоретичні знання. Досліджуються історичні аспекти свята Хеловін.

Ключові слова: Хеловін, сучасна культура, хореографічна культура.

This article discusses the place of Halloween in modern choreographic culture. Theoretical knowledge is determined. The historical aspects of Halloween are explored.

Key words: Halloween, modern culture, choreographic culture.

Свято Хеловін бере свій початок ще з давнього народу кельтів який заселяв території нашої планети від сучасної Північної і Західної Іспанії до Малої Азії, Угорщини, Румунії та на Британських островів. В стародавні часи кельські племена ділили рік на світлу та темну сторону. Саме свято Самайн вважалось початком темної сторони року. Багато років потому, кельти святкували Самайн як, свято збору врожаю. В ніч на 31 жовтня вони розпалювали вогнища, зустрічаючи новий рік. Для стародавніх людей збір врожаю було питанням життя та смерті, все залежало від того чи вспіє людина зібрати врожай до холодних днів.

Давні традиції збереглися до наших днів в західній культурі. За цим стояли християни. Поворотним моментом в історії стало те що християнство прийняло та переосмислило велику кількість язичницьких народних традицій, замість того що б повністю їх відкинути. Це був засіб звернення язичників до християнства. Ключовим святом язичників, яке християни прийняли, але перетворили на свій лад, було Лімурія. Під час якого люди намагались задобрити душі померлих невеликими тістечками або поливаючи могили молоком що б душі померлих не з'являлись в їх житті. Однак з ініціативи церкви в 609 році нашої ери на місце

Лімурії прийшло інше свято, яке так само святкується 13 травня назва якого "День всіх святих". Це була спроба перетворити усталене язичницьке свято на християнський лад, але в той же час нове свято залишило багато елементів старого [3].

Французи святкують це свято готуючи традиційні гречані галети з різними начинками і морепродукти, на вулицях проводяться костюмовані ходи з салютом, феєрверками і факелами, проходять бали, демонструються вистави, в яких головні герої – відьми і чудовиська. Готуючись до святкування Хеловіна учасники завжди з особливою ретельністю підходять до розробки деталей костюмів, тому що, за найкращий наряд можна отримати приз в одному з конкурсів на святі. Французи одягають маски і наносять макіяж, і все, що спаде на думку. У цей день можна побачити на французьких вулицях перевертнів, вампірів, чаклунів, піратів, зомбі, різних звірів і монстрів: вони лякають перехожих, стукають у двері будинків, чекають заохочення у вигляді цукерок та інших солодошів [1].

В ніч з 31 жовтня на 1 листопада у багатьох країнах світу відзначають Хеловін (Відьмина ніч) або на передодні "Дня всіх святих", який вважається одним з найжахливіших днів у році. За повір'ям, у цей день злі духи і нечисть проникають на землю, а щоб захиститися від них, потрібно надіти страхітливий костюм або поставити в будинку вирізане з гарбуза страшне обличчя.

В сучасній культурі Західних країн день мертвих – це пишний карнавал з великою кількістю солодошів і фігурками скелетів "Катаріна". Кладовища прикрашаються яскравими стрічками, квітами і фруктами, стежки, що ведуть до будинків, заставлені палаючими свічками. Ці традиції зародились кілька тисяч років по тому, ще у племені майя і ольмеків. В ті часи зберігання справжніх черепів померлих родичів означало смерть і повернення до життя, реліквії виносилися на загальний огляд як частина ритуалу.

Багато хто влаштовує посиденьки за накритим столом, виїжджає на природу на всю ніч і розповідає сидячи перед вогнем (багаттям) страшні історії. Але є і ті, хто влаштовують справжні вечірки з відповідним музичним супроводом. Як правило, Хеловін відзначають в громадських закладах, однак можна влаштувати і домашню вечірку з друзями [2].

Сьогодні це свято розповсюдилось по всьому світі, для людей це радісна подія перевтілитись в щось незвичайне, побути трохи не собою. Саме сучасна хореографія дуже яскраво підхопила це свято. В постановчих шоу з'явилися нові образи, костюми, рухи які повторюють манеру монстрів. В декількох країнах влаштовують танцювальні паради, флеш-моби, вечірки на природі та в нічних клубах на честь цього свята. Під час святкування в наш час народ перевтілюються не тільки в традиційні образи Хеловіна такі як вампір, перевертень, мумія, відьма, чорт, а й образи улюблених супер героїв та злодіїв або інших персонажів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Как отмечают хэллоуин в разных странах мира и в России. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.vokrugsveta.ru/article/280540/>
2. Хэллоуин в школе мир танца. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.wsdance.com/khellouin-v-shkole-mir-tantsa/>
3. The Real Story of Halloween. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=pyPsJy4qmok>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н. В. Терешенко

ЗНАЧЕННЯ ОНТОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ ЧАСУ І ПРОСТОРУ У РОБОТІ ХОРЕОГРАФА

У статті розглядаються взаємозв'язки філософських категорій часу і простору у хореографічному мистецтві. Місце філософських вимірів часу і простору в роботі балетмейстера та танцівника. Автором визначено значення вимірів часу і простору у хореографічному мистецтві.

Ключові слова: онтологія, хореографія, філософія танцю, час і простір, самореалізація, хореологія.

In the artical, the interconnections of the philosophical categories of the hour and the spaciousness of the choreographic art are seen. A world of philosophical moments in the hour and space in the robot of a ballet master and dancer. The author designates the meaning in the hour and space in the choreographic art.

Key words: ontology, choreography, dance philosophy, hour and space, self-realization, choreology.

Сучасні тенденції розвитку хореографічного мистецтва вражають своїми темпами. Кожен новий стиль хореографії розкриває людську натуру та її здатність до самореалізації в танці. Споглядаючи за формуванням нових течій хореографії, можна припустити, що протиставлення нового-старому, тобто сучасної хореографії до класичної, існує і на сьогоднішній день. Незважаючи на те що, хореографія є кожним етапом свого розвитку збільшує кількість своїх течій, які за способом втіленням художнього образу ототожні, але використовують просторово-часові категорії по-різному. Саме використання цих категорій в роботі хореографа є інструментом в реалізації творчих завдань.

Актуальність даного дослідження полягає в необхідності проведення аналізу значення часово-просторових категорій в хореографічному мистецтві, та використання цих понять як інструментарію творчої діяльності хореографа.

Онтологія – це вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого. Це вчення про першооснови буття, матерію, рух, простір, час тощо [1, с. 69].

Загальними формами буття всіх матеріальних процесів і систем є час і простір. Все що нас оточує тісно пов'язане з розумінням цих двох констант. Не існує предметів, які би не перебували поза часом і простором, як в свою чергу не має простору і часу як окремих явищ, тобто самих по собі, поза буттям, матерії, що рухається. Матерія є всюди і оточує нас у різних станах, формах (речовина, поле і тд.), а атрибутом матерії, як загальною її властивістю виступає час. Простір і час існують об'єктивно і нерозривно пов'язані з рухом, розвитком. Рух – це нерозривний аспект існування танцю взагалі. Рух сам являється не лише переміщенням в просторі, яке можна спостерігати візуально, а частково і внутрішня зміна, яку не видно.

Вже з давнини люди поділяли та розуміли простір як складову їхнього буття. Простір – форма існування, буття матерії, яка характеризується протяжністю та взаємодією між об'єктами []. Особливості розуміння простору у філософії являються тривимірними, а саме залежить від ширини, висоти, довжини. Простір – так само являється нерозривним аспектом існування танцю, адже саме спроможність співіснувати та взаємодіяти з цим виміром надає хореографу широкий спектр можливостей для творчого процесу.

Час і простір, в свою чергу, являються невід'ємною частиною побудови хореографічних композицій. Хореографія – це творче художньо-образне відображення реальності звуко-зображальними засобами і тілесними рухами [1, с. 72]. Після повного

осмислення та розуміння функцій і призначення кожного із цих вимірів, танцівник та балетмейстер виходять на новий рівень майстерності та самореалізації.

Сучасні тенденції розвитку хореографічного мистецтва, спонукають балетмейстера, виконавця самовдосконалюватися та адаптувати свої погляди, навички у роботі з часом та простором. Саме здібності працювати з простором надає низку можливостей як і балетмейстеру, так і виконавцю. Виконавець, правильно використовуючи простір, отримує багато місця, можливостей для розкриття та реалізації власних професійних надбань. Час в свою чергу надає як можливості для розкриття сюжету так і обмежує, за для того, щоб сюжет не мав нескінченну послідовність, таким чином, час змушує постановника рухатись у напрямку повного компромісу, який пов'язаний із ототожненням та скороченням сюжету постановки не втрачаючи зацікавленість та цілісність сюжету. Таким чином час не допускає стагнації у розвитку взагалі, у сенсі не тільки хореографічного мистецтва, а й всього суцього.

Отже, аналізуючи вище зазначене, можна стверджувати, що в основі філософії танцю закладено раціональне пізнання найзагальніших, фундаментальних проблем хореографічної сутності (буття руху і ритму), простору, часу, побутового і сценічного ритмопластичного феномену (танцювальні форми, хореографічна культура в цілому). Час і простір зі своїми екзистенціальними аспектами, являються фундаментом формування всього суцього. Таким чином вдосконалення професійних навичок хореографа тісно пов'язане з урахуванням з цих двох онтологічних вимірів. Хореографічне мистецтво в сенсі балетмейстерських постановок, також не обходиться без впливу часу і простору. Для прикладу візьмемо картину, яку художник створює, використовуючи інструмент (пензель) та простір (полотно). Результат його роботи буде існувати лише у просторі, поза часом. Тоді ж як, хореограф, створюючи свою "картину" (хореографічний номер), використовуючи тіло танцівника як пензель, а полотном виступає сцена, проте кінцевий результат не можна оцінити без часу, адже розглянувши будь-який елемент окремо від усієї постановки, ми не зможемо зрозуміти суті. Постановники повинні слідувати за тенденціями світової культури, не допускаючи стагнації у власному творчому розвитку. Так само ці виміри впливають на майстерне виконання акторів балету, танцівників загалом. Час і простір, кожен із них по-своєму надає можливості для самореалізації, так само і обмежує і спонукає до самовдосконалення та пізнання нових аспектів, фізичних можливостей тіла та його взаємодії з оточуючим виміром. Танець як вид мистецтва, безпосередньо пов'язаний з тілом і вкорінений у ньому, надає спроможність розкривати нові можливості пластики, формує свого роду невербальний дискурс тіла, що стає приводом для його змін і розвитку. Танцююче тіло стає пунктом зближення з реальністю. Реалізуючи в танці індивідуальний досвід конкретної, неповторної людської тілесності, він стає автентичним і актуальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікіпедія. Простір – форма існування. / [Електроні ресурс] / Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/онтологія
2. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2013. Вип. 12. С. 234–241
3. Луговая Є.К. Філософія танца / Луговая Е.К. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 131 с..
4. Хайдеггер М. Бытие и время / Хайдеггер М. – М. : "Ад Маргинем", 1997. – 452 с.
5. Шариков Д.І. мистецтвознавча наука хореологія як феномен художньої культури. Філософія балету та онтологія танцю : монографія / Шариков Д.І. – К. : Видавець КиМУ, 2013. – Частина I. – 204 с. : іл.
6. Шариков Д.І. Хореологія та балетознавство як мистецькознавчі наукові дисципліни // Вісник ЛНУ ім. І.Франка: зб.наук.праць; вип.. № 11. – Л., 2011. – С. 261-266. – (Серія "Мистецтвознавство").

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.А. Васяк

ПОСТМОДЕРНІЗМ І "РЕКРЕАЦІЯ" ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

У статті визначені основні визначення постмодернізму, розвиток та вплив постмодернізму на культурне життя України, роботи українського письменника Юрія Андруховича.

Ключові слова: мистецтво, постмодернізм, рекреація, письменник.

In the articles certain basic determinations of post-modernism, development and influence of post-modernism, are on cultural life of Ukraine, work of the ukrainian writer Yuriy Andruhovicha.

Key words: art, post-modernism, recreation, writer.

Сучасний період в історії української культури часто називають епохою постмодерну (або "постмодернізмом"). Критики та дослідники по-різному оцінюють позитивність культурних процесів сучасності. Один з авторів Енциклопедії Британіки визначає постмодернізм як філософську течію: "Постмодернізм... у західній філософії – рух кінця ХХ століття, що характеризується широким скептицизмом, суб'єктивізмом або релятивізмом; загальною підозрою до загального сенсу життя і гострою чутливістю до ролі ідеології у утвердженні та підтримці політичної та економічної влади" [9].

Антиавторитарний за своєю суттю, постмодернізм відмовився визнати авторитет будь-якого єдиного стилю або визначення того, яким має бути мистецтво. Це зруйнувало різницю між високою культурою та масовою або популярною культурою, між мистецтвом та повсякденним життям. Оскільки постмодернізм порушив усталені правила щодо стилю, він запровадив нову еру свободи та відчуття, що "все спливає, все змінюється". Часто іронічний або смішний; він може бути суперечливим, кидаючи виклик межах смаку; але це відображає самосвідомість самого стилю. Часто поєднуючи різні художні та популярні стилі та засоби масової інформації, постмодерністське мистецтво може також свідомо та самосвідомо запозичувати чи іронічно коментувати цілу низку стилів минулого.

Жак Лакан (1901–1981), був видатним французьким психоаналітиком і теоретиком. Його ідеї мали величезний вплив на критичну теорію в ХХ столітті і особливо вплинули на розвиток постмодернізму. Лакан поставив під сумнів загальноприйняті межі між раціональним та ірраціональним, припустивши, що несвідоме є настільки ж складним і витонченим за своєю структурою, як і свідоме [3, с. 13].

Постмодернізм також може бути суто культурологічним терміном, який пояснює культурні конструкції, поняття істини та різних "репресованих" ідей сучасності, таких, як фемінізм та засудження колоніалізму.

Проблема культурної ідентичності в постмодернізмі розглядається як така, що пов'язана з глибинними філософськими процесами в контексті культурної глобалізації. Сучасні дослідники звертають увагу на ціннісно-смыслову орієнтацію та відмінності "свого" від "чужого". Цікавим видається твердження А. Я. Флієра, який підкреслює, що "зразки різних національних культур органічно перемішуються в повсякденному побуті і поступово починають сприйматися як "наші" [8, с. 23]. Людина, яка знаходиться серед різноманіття постіндустріальних викликів сучасності та наростаючих факторів глобальної культурної інтеграції, опиняється в складній соціокультурній ситуації, відчуває вплив нових ідей і цінностей, полікультурних процесів, різноманітних культурних форм, стилів і напрямків. Місія по визначенню "свого" в протилежності до "іншого", глобального, покладається на діячів сучасної культури, перед якими стоїть завдання збереження національної культури, визначення місця національних зразків, традицій, форм культурної спадщини в умовах модернізації та глобалізації.

Культурна історія сучасної України пов'язана з боротьбою за національну ідею, за визначення "свого" в контексті глобального "іншого". Важливим фактором є те, що потяг до європейської ідентичності, який вилився в політичний рух за з'єднання з Європейським

Союзом, розвинувся паралельно з поглибленням національної свідомості та чітким усвідомленням української ідентичності. При цьому, плекане в радянській і пост-радянській культурі прийняття російського як "нашого" зникло, а Росія стала сприйматися вже не як "старший брат", а як втілення загрозливої "іншості".

Під час цього процесу переходу від невизначеності "свого" до усвідомлення національної ідеї велику роль зіграли діячі культури – художники, музиканти, письменники і літературні критики. В перших рядах цього процесу завжди був (і залишається) Юрій Андрухович, автор романів, віршів, оповідань та нарисів, один з найбільш популярних українських письменників.

Осмилення творчості Юрія Андруховича у сучасному вітчизняному літературознавстві та культурології представлено як феномен постмодернізму в дисертаційних роботах Л. М. Калинської, Г. І. Матвієнко і К. Н. Баліної.

Твори Андруховича перекладені англійською, німецькою, французькою, російською, шведською, іспанською та іншими мовами. Його романи та повісті "Московіяда", "Рекреації", "Перверзія" та "Дванадцять обручів" можна легко знайти в Інтернет-бібліотеках (наприклад, на сайті chtyvo.org.ua).

Юрій Андрухович вважається представником так званого Станіславського феномену – напрямку, що був сформований постмодерними західноукраїнськими авторами, народженими в місті Івано-Франківськ (колишній Станіславів). Він радикально оновив українську поезію і прозу ще в середині 1980-х і відомий своїми проукраїнськими та європейськими поглядами. Робота, яка зробила його найбільш популярним – це його трилогія романів "Рекреації" (1992), "Московіяда" (1993) та "Перверзії" (1996), в якій він досліджує проблему української пострадянської національної ідентичності.

"Рекреації" розглядають процес переходу України до самоусвідомлення себе як незалежної держави, і разом з тим – процес відкидання ідеї провінціалізму, який накидали українській культурі радянські чиновники. Андрухович нещадно критикує пост-радянських українських "діячів", які прийняли нову ідеологію, але мислять і діють за формати радянського минулого, створюючи нову культурну "номенклатуру".

Дія "Рекреацій" відбувається на фестивалі під назвою Свято Воскресаючого Духу в місті Чортопіль на Західній Україні. Андрухович починає свій роман з внутрішнього діалогу свого героя із самим собою. Стилістично це нагадує концепцію діалогічності, розроблену М. М. Бахтіним на матеріалі прози Достоєвського. У "Рекреаціях" на початку читаємо:

"Ти, Хомський, чи, просто кажучи, Хома, якого ти хріна опинився у цьому поїзді, котрий аж надвечір вибрався з безконечних, здавалося, рівнин і десь так о пів на сьому нарешті заповз у передгір'я? Якого ти дідька їдеш у той Чортопіль, де, можливо, нікому не потрібним будеш і зайвим, Хомський? Ось уже другу добу ти нудишся в цьому поїзді, кинувши на поталу недоумкам свої псевдонаукові розробки і тим ризикуючи дістати копняка з інституту, але їдеш, їдеш, бо тебе покликано телеграмою за підписом самою Фелліні, чи то пак Гічкока, проте, ні, все не так, телеграма від Гічкока, певно, десь загубилася в дорозі, а ти натомість отримав запрошення у Чортопіль на дивовижне свято Воскресаючого Духу (так принаймні зазначається в телеграмі за підписом "ОРГКОМІТЕТ"), прибути не пізніше як двадцять сьомого травня, з поселенням у готелі, дорожні та добові гарантуються, просимо Вашої згоди" [1].

В роботі Бахтіна "Проблеми поетики Достоєвського" було визначено: "Множественность самостоятельных и неслиянных голосов и сознания, подлинная полифония полноценных, голосов, действительно, является основной особенностью романов Достоевского. Не множество судеб и жизней в едином объективном мире в свете единого авторского сознания развертывается в его произведениях, но именно множественность равноправных сознания с их мирами сочетаются здесь, сохраняя свою неслиянность, в единство некоторого события. Главные герои Достоевского, действительно, в самом творческом замысле художника не только объекты авторского слова, но и субъекты собственного непосредственно значащего слова" [4].

Прикладом поліфонічності та діалогізму в романах Достоевського може бути початок його роману "Кара і злочин", де в авторському описі головного героя поступово проявляється сам герой, з його напруженими думками та різким перепадом емоцій: "Не то чтоб он был так труслив и забит, совсем даже напротив; но с некоторого времени он был в раздражительном и напряженном состоянии, похожем на ипохондрию. Он до того углубился в себя и уединился от всех, что боялся даже всякой встречи, не только встречи с хозяйкой... Никакой хозяйки, в сущности, он не боялся, что бы та ни замышляла против него. Но останавливаться на лестнице, слушать всякий вздор про всю эту обиденную дребедень, до которой ему нет никакого дела, все эти приставания о платеже, угрозы, жалобы, и при этом самому изворачиваться, извиняться, лгать, – нет уж, лучше проскользнуть как-нибудь кошкой по лестнице и улизнуть, чтобы никто не видал" [5].

У Достоевського поступове емоційне збудження нарації веде від авторського погляду на героя (Раскольников спочатку названий "він") до втілення мовлення героя у авторському тексті: від "ему нет никакого дела" до "самому изворачиваться" та "нет уж, лучше проскользнуть", що граматично може бути сказано героєм у внутрішньому діалозі з самим собою.

Цікаво, що герой Андруховича з'являється перед читачем вже говорячи із самим собою, немовби продовжуючи у своєму внутрішньому діалозі стилістику Достоевського, бо його думки б'ються з тою самою проблемою: він поставлений у ситуацію, де, як Раскольников, він не хоче зустрічатися з людьми, але не може змінити обставин.

В "Рекреаціях", однак, Андрухович будує асоціації не з Достоевським як таким, а з Бахтіним. Навчаючись у Літературному Інституті ім. М. Горького в Москві в кінці 1980-х років, письменник був оточений теоретиками літератури і мистецтва, які в той час молилися на спадщину Бахтіна і бачили в ній спробу переосмислення радянської дійсності через концепції поліфонічності, діалогізму та карнавалізації.

Бахтінська концепція карнавалізації пронизує опис Свята Воскресаючого Духа. Разом з тим, ще одна асоціація, яку подає Андрухович вже до першого речення "Рекреацій" веде до гоголівського "Вія". Герой Андруховича, Хомський, є "просто кажучи, Хома". Це те саме ім'я, яке використовує Микола Гоголь. Його Хома Брут – бурсак (так само і Хомський пов'язаний з "інститутом", правдоподібно, з Інститутом Літератури, в якому Андрухович писав свою дисертацію). Гоголівський герой асоціюється з євангельським Хомою Невіруючим та римським вбивцею Цезаря Брутом, він не встоєє перед диявольськими силами і падає жертвою Вія. Хома-Хомський їде до Чортополя (міста чортів) з надією встояти перед спокусами, але його засмоктує карнавал. Паралелі з Гоголем тут явні, але вони створюють не феномен страшного (як у "Вії"), а феномен смішного, карнавального.

"Рекреації" – це прощання з минулим, з невдалими пострадянськими спробами накласти нову державницьку ідеологію на старі номенклатурні форми поведінки. Незважаючи на, здавалося б, похмурий світогляд, книзі також вдається охарактеризувати Україну як відкриту до змін, як таку, що намагається перебороти залишки минулого корумпованого суспільства. Як результат, книга стала визначальною літературою подією, яка відзначила перехід українського мистецтва на терени постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович Ю. Рекреації. 1990. Е-бібліотека Чтиво, 2009. URL: <https://shron3.chtyvo.org.ua/Andrukhovych/Rekreatsii.htm?>
2. Баліна К. Н. Постмодерністська парадигма творчості Юрія Андруховича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.01 "Українська література" / К. Н. Баліна. К., 2011. 20 с.
3. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.
4. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского. Проблемы поэтики Достоевского. Киев: NEXT, 1994. 511 с. URL: <http://www.vehi.net/dostoevsky/bahtin/>

5. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание. Собрание сочинений в 15-ти томах. Л., "Наука", 1989. Т. 5. URL: <https://www.ilibrary.ru/text/69/p.1/index.html>
6. Калинська Л. М. Прозова творчість Юрія Андруховича як феномен постмодернізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.01. К., 2000. 17 с.
7. Матвієнко Г. І. Романна творчість Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, Т. Прохаська в онтологічному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.01. Харків, 2011. 20 с.
8. Флиер А. Я. Мультикультуральность. Обсерватория культуры. 2008. № 2. С. 22–26.
9. Duignan В. Postmodernism. Encyclopaedia Britannica. 04.09.2020 URL: <https://www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.А. Чумаченко

УДК 81'373.6:783.3

Коваленко О.О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕТИМОЛОГІЇ ЖАНРУ "РОМАНС"

В статті розглядається походження жанру романс та формування його характерних стилістичних та формотворчих рис в контексті історичної еволюції.

Ключові слова: романс, строфа, тематика, формотворчі особливості.

The article considers the origin of the romance genre and the formation of its characteristic stylistic and formative features in the context of historical evolution.

Key words: romance, stanza, subject matter, formative features.

Вокальна лірика займає особливе місце в ієрархії музичних жанрів, так як саме в ній виражається не тільки об'єктивне бачення навколишнього світу, а й суб'єктивне відображення неосяжного кола людських почуттів, емоцій та переживань. Найбільш конкретно весь спектр чуттєвого світу втілюється в творах для голосу з супроводом, тобто в романсах.

"Романс, – писав відомий музикознавець, академік Б. Ф. Асаф'єв, – ускладнений вид пісні, що стала інтимнішою, чутливішою щодо передачі найтонших відтінків психіки – душевних настроїв, і тому тісно пов'язаною з ліричною поезією. Романси пишуться на найрізноманітніші вірші, але головною метою композитора є прагнення передати, з більшою по можливості чуйністю, задум поета і підсилити музикою тонус поетичного твору" [4, с. 189].

Історія цього жанру має глибокі корні та сягає епохи Середньовіччя в момент переходу до епохи Відродження (XV століття). Сам термін з'явився в середньовічній Іспанії та став результатом італійського впливу вже тенденцій доби Відродження.

В момент формування "романс" не був жанровим визначенням, а відносився до поезій, написаних чотирнадцятискладовим віршем з асонансом, тобто повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі для підкреслення мелодійності звучання. Згодом вірш розділювався на семискладові та чотиристрофічні, написані чотиристопним хореем. Тобто, в момент зародження романс був композицією з невизначеною кількістю віршів на різні сюжети: історичні, лицарські, пасторальні, ліричні, сатиричні. По своєму наповненню він був співзвучний жанру "шансон" в фламандській школі епохи середньовіччя.

Саму назву романси одержали від їх мовного еквіваленту: в перекладі слова "romance" означає твір на "романській" (тобто "іспанській") мові. В деяких джерелах цей термін перекладається як твір "по-іспанськи" або "як в Іспанії" [1, с. 50].

З музичним мистецтвом жанр романсу пов'язаний з самого зародження: саме на чотири строфічні вірші писались пісні без рефрену та виконувались багатоголосно, зберігаючи моноритмічну структуру.

В кінці XVI століття структура романсу видозмінюється: з'являється рефрен, суттєво розширюється тематика. В цей період романс по своїм стилістичним особливостям наближається до музично-поетичних творів іншого іспанського жанру – вільянсіко (в перекладі "сільський", "село", подібний до французького віреле та італійського балатте) та розповсюджується завдяки своїй синтетичній суті по країнах Європи, зберігаючи при цьому специфічні риси іспанського епосу, в першу чергу в партії супроводу.

Загалом, розвиток романсу як камерно-вокального жанру розпочався з другої половини XVIII ст. у творчості композиторів берлінської школи – К.Ф. Баха, Ф. Бенда та ін., у Франції в творчості Е. Мегюля, Н. Далеїрака, А. Бертона, в Росії – твори А. Дублянського та О. Козловського.

Вже в XIX столітті романс стає провідним жанром вокальної мініатюри, що співзвучно, в першу чергу, естетичним постулатам Романтизму. Саме в рамках цього жанру композитори різних композиторських шкіл розкривають багатство внутрішнього світу своїх ліричних героїв з акцентуацією всіх психологічних нюансів та синтезують здобутки світової музичної культури та національних музичних традицій. Протягом цього періоду формуються національні школи романсу в Україні (романси М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценко), у Франції (Ш. Гуно, Ж. Бізе, Ж. Масне), в Польщі (К. Шимановський, М. Карлович), в Росії (М. Глінка, О. Даргомижський, М. Балакіреєв, М. Мусоргський та інші), в Чехії (Б. Сметана, А. Дворжак). Саме в цьому жанрі викристалізувались особливості композиторського стилю та риси власного "ліричного героя" композиторів-романтиків Ф. Шуберта, Р. Шумана, які, створюючи інтонаційно цільні вокальні цикли, піднесли цей жанр на вищий ієрархічний рівень. В XX столітті цей жанр набуває нових рис в творчості композиторів світової та української музичних культур.

Жанру романс притаманні специфічні ознаки, що розділяють його з жанром пісні (як літературної, так і народної). В першу чергу, це образно-емоційне наповнення – суб'єктивне вираження різних відтінків почуттів, настроїв та переживань, перевага особистісних образів, психологізація втілених думок та почуттів.

З точки зору змістовного наповнення, романси можна розділити на:

- твори, де розкривається тематика кохання в різних його проявах з використанням прийомів гіперболізації, звукообразності, імітування, внутрішнім контрастом з тенденцією до динамізації;
- твори медитативно-філософського світобачення, наближених до літературних елегій; в них найбільш яскраво проявляється схожість з автентичними епічними жанрами балади та думи;
- твори, в яких акцентується тема смерті, розпачу, безвиході, що проявляється в драматичному наповненні музичного викладу, розширенням масштабів форми (жанровим різновидом цього виду є "жорстокий романс", характерний для музичної культури України та Росії XIX століття).

З точки зору формотворчих особливостей варто виділити ускладненість побудови строфи (опора на катрени, п'ятирядкові та шестирядкові строфи), поєднання простої та чіткої ритміки з рівномірними ритмічними акцентами з ускладненістю метричної сторони в партії супроводу, а також опору на жанрово-інтонаційні першоджерела баркароли, вальсу, танго та інші.

Внаслідок еволюції романсу як жанру варто акцентувати його синтетичну природу, котра дала змогу в межах мініатюри розкрити багатогранність закладеного образу, причому це образне наповнення частіше всього виходило за рамки сюжетності літературного тексту.

Отже, характерними жанрово-стилістичними рисами камерно-вокальних романсів слід виділити щирість та глибину почуттів, гіперболізацію вислову і разом з тим невимушену сентиментальність. Кантілена частіше всього поєднується з оповідальністю, а деколи з речитативним викладом. Для музичної фактури притаманні наступні формотворчі принципи: секвенційність, змінена повторність, присутність декількох кульмінаційних вершин з метричною синкопою кульмінацій вокальної та інструментальної партій, варіювання

гармонічного супроводу, безліч агогічних відтінків. З точки зору формотворення переважає тричастинність як на гранях цілісності творів, так і в межах їх розділів-частин, з явним вираженням використанням принципу тематичного контрасту та співставлення. Саме таким чином композитори передавали образно-інтонаційні нюанси романсової тематики.

Розглянувши етимологію жанру "романс" в світовій та українській музичній культурі можна зробити наступні висновки: по-перше – образно-емоційне наповнення творів є актуальним для будь-якої епохи та композиторської школи, по-друге – синтетичність та багатогранність формотворчих компонентів створює можливість для постійних як композиторських, так і виконавських пошуків, що дає змогу зрозуміти популярність цього жанру в сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васина –Гроссман В.А. Русский классический романс XIX века // В.А. Васина-Гроссман – М.: Академии наук СССР, 1956. –350 с.
2. Вільц Б. М. Український радянський романс / Б. М. Вільц .-К.: Наукова думка, – 1970.– С. 217.
3. Глебов И. Русский романс // И. Глебов – М.: Л., 1930. – 554 с.
4. Сердюк А.В. Українська літературна пісня: історія розвитку жанру / А. В. Сердюк // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 2. – С. 189-199.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Т. Гурба

УДК 745.52:747

Комарькова Є.І.

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТИЛЬ В ДИЗАЙНІ ІНТЕР'ЄРУ

У статті розглядається роль текстилю в дизайні інтер'єру, його синтез з іншими матеріалами, властивості, можливості формоутворення функціональне і утилітарне значення, а також специфіка його застосування при оформленні різних фрагментів інтер'єру.

Ключові слова: дизайн, текстиль, декор, інтер'єр.

The article considers the role of textiles in interior design, its synthesis with other materials, properties, possibilities of formation, functional and utilitarian value, and also specifics of its application at registration of various fragments of an interior.

Key words: design, textile, decor, interior.

Кожна епоха створює свій певний стиль, який з нею приходить, еволюціонує, минає та відмирає або ж переходить в інший стиль, який, багато в чому відрізняючись, формується ще в його межах.

Для нас дуже важливий зроблений істориками висновок про те, що "стиль, який існував раніше, не може бути відроджений, як не може бути відроджена також епоха, яку він визначав". Жодна з наступних спроб відновити історичний стиль епохи, яка відійшла, в його первозданному вигляді не мала успіху. Як би ми не прагнули відтворити той або інший інтер'єр, що належить минулій історичній епосі, поразка неминуча, в кращому разі ми отримаємо музейний експонат або декорацію [1, с 240].

Одним з актуальних напрямків дизайну є дизайн сучасного інтер'єру, що представляється собою простір, вирішена з використанням самих різних ідей. Як показує практика останніх років, сучасні житлові і комерційні простору представляють свого роду майданчиком для художніх експериментів з різними матеріалами, в тому числі і з текстилем. Мистецтво текстилю є найдавнішим, еволюція даного матеріалу наочно ілюструє тісний зв'язок з історичним минулим народу, його культурної та прикладним мистецтвом [2, с 25].

Функціональні і художні характеристики текстилю робить даний матеріал найважливішим інструментом при проектуванні інтер'єру. В той же час очевидно, що зміни композиційних характеристик інтер'єрів перетворює і сам текстиль. Крім традиційного використання текстилю порт'єра, оббивки меблів та постільну білизну та ін. – тканина використовується і для розмежування простору, і для нестандартного декору приміщення [3].

Так, наприклад, за допомогою текстилю можна кардинально поміняти концепцію інтер'єру: заміна порт'єр та інших декоративних текстильних елементів може надати простору новий вид без особливо великих матеріальних вкладень.

При роботі над інтер'єром завжди постає питання про колористичних особливості того чи іншого приміщення і місця текстилю в загальному рішенні. Від загального колориту інтер'єру залежить вибір текстилю, його забарвлення і орнаменту. За допомогою тканини можна один колір згладити, а інший посилити, змінити колірну палітру простору.

При цьому традиційно враховується орієнтація приміщення по сторонах світу. Важливо враховувати сполучуваність кольорів: зелений колір світло-синього відтінку буде холодним, а в поєднанні з жовтим або червоним – теплим. За допомогою текстилю можна домогтися відчуття врівноваженості і певну стабільність інтер'єру.

Кольори в нашому будинку впливають не тільки на наш настрій, але і на наші думки. Певний колір або група кольорів викликають однакові реакції людей. Але навіть самий незначний відтінок або тон може все змінити кардинальним чином. Тому, оформляючи інтер'єр в своєму будинку, орієнтуйтеся не на моду, новаторську мебль, вишукані та стильні деталі будинку (так як мода приходить і йде), а на кольори, які надавали б тільки позитивний вплив. Найбільша хитрість – знайти оптимальні для вас кольори і з'єднати їх.

Всі прекрасно знають, що правильно підібрані кольорові комбінації можуть змінити простір квартири або будинку, а також їх форми. Куди рідше ми замислюємося про психологічний вплив кольорів.

Перед тим, як вибирати колорит для квартири, спокійно подумайте, які кольори і як на вас впливають, які – заспокоюють, стабілізують, а які – активізують. До речі, кольорова гамма в кімнаті не повинна включати більше 3-х або 4-х різних кольорів.

Відомо, що кольори бувають активні, пасивні та нейтральні. Світлі кольори роблять кімнату не тільки просторою, але і створюють атмосферу легкості. Більш темні не тільки зменшують великі простори, але і створюють відчуття затишку.

Один з композиційних засобів залучення, пробудження активних емоцій є динаміка. Діагоналі і асиметрія – основні динамічні прийоми в малюнку текстилю.

Крім драпіровок в інтер'єрі активно використовується оббивка і обтягування текстилем меблів або стін. Оббивка меблів, різні чохла та покривала, пледи, подушки – всі ці елементи беруть участь в декоруванні меблів. Подушки, пледи, крісла, мішки дозволяють зробити інтер'єр більш мобільним: при необхідності їх легко перенести в інше місце. При такому використанні можливо продемонструвати малюнок і фактуру матеріалу у всьому його різноманітті [4].

Головне при використанні текстилю – почуття міри. Зовнішня форма текстильного виробу у багатьох визначається силуетами, конструктивними і декоративними лініями. Силуетні лінії характеризують пропорції, об'ємну форму виробу, його зовнішні обриси. Форма виробу проявляється за допомогою м'яких і фіксованих складок, за допомогою конструктивних засобів – шви, підрізи і виточки. Чисто декоративними є лінія художніх швів, тасьма, бархата [5, с 173].

Форма і декоративні якості тканих виробів досягаються при шитті, накладання шматків тканини, закладання в певному порядку складок, виточок, використання різних щов, шнурів. Остаточне формування і фіксація форми виробів відбувається в процесі експлуатації, під дією власної ваги.

Мінімальний декор простору компенсується високою якістю матеріалів. Активно використовуються нові, високотехнологічні поверхні. Кількість використовуваного текстилю

не велике, роль його незначна, він дещо пом'якшує структурність простору, вносить певні кольорові і фактурні доміанти.

Сприйняття інтер'єрів – досить складне і цікаве явище. Згодом навколишнє оточення, яка колись здавалася ідеальною, починає набридати, вимагаючи заміни. За допомогою текстилю можна швидко оновити інтер'єр без значних витрат і зусиль. Визначено декілька функцій текстилю в сучасному житловому інтер'єрі. Текстиль на даному етапі є необхідною частиною оформлення будь-якої функціональної зони в житловому приміщенні. Він у великій мірі формує комфортну візуально-тактильне житлове середовище. Серед всіх функцій головними є побутова (утилітарна), естетична і функція організації простору. Як другорядні виступають соціальна, духовна, компенсаторна і обрядова.

Особлива увага приділяється візуальним властивостям інтер'єру і його текстильної складової. Вона стає декоративним об'єктом. Художні властивості текстилю в утилітарних речах при виборі відіграють одну з головних ролей. Художня функція стає провідною останнім часом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід Ю.М. Основи дизайну: навч. посіб. / Ю. М. Білодід, О.П. Поліщук. – К. : Парапан, 2004. – 240 с.
2. Виктор Папанек.Дизайн для реального світу. Екологія людства та соціальні зміни/ ПапанекВиктор.-Київ: "ArtHuss",2020. – 25 с.
3. Графова Е.С. Декоративній текстиль в общественном интерьере как средство повышения выразительности // Культурные ценности традиции современного общества: сб. тр./ Гжельский гос.ун-т. / Е.С. Графова -Новосибирск, 2018. 12-17 с.
4. Соловьев Н. К. История современного интерьера / Н. К. Соловьев. М.: Сварог и К, 2004. – 400 е.: ил.
5. Хабибуллина С. К. Текстиль как средство формирования интерьера современного жилища: дис. канд. Искусствоведения/С.К.Хабибуллина -Екатеринбург, 2011. 173 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ч. Гоноболіна

УДК 75.052'06

Костиренко Т.С.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ СТРИТ-АРТ)

У статті розглядаються особливості виникнення становлення такого виду мистецтва як стріт-арт. Деталізується його вплив на мешканців урбанізованих міст.

Ключові слова: стріт-арт, мистецтво міського простору, урбаністичний стиль, вуличне мистецтво.

The article considers the peculiarities of the emergence of such an art form as street art. Its impact on the inhabitants of urban cities is detailed.

Key words: street art, urban space art, urban style, street art.

Актуальність теми. Сьогодні, серед чисельних проблем сучасного суспільства особливий інтерес науковців привертає феномен візуальної естетизації урбанізованого простору, художньої репрезентації актуальних ідей сьогодення, їх символічного значення. Серед багатьох постмодерністських мистецьких реалій (інсталяція, перформанс, акціонізм, флешмоб, паблік-арт тощо) особливого значення набуває вуличний живопис, який презентується у різних жанрах, техніках і має значне смислове розмаїття.

Митці міського живопису (їх можна назвати урбан-художниками) прагнуть донести свої думки до співгромадян без посередників, без просторових перепон (галерея, музей). Мистецтво намагається залишити закритий елітарний простір, прагне "вийти на вулицю" і, таким чином, наблизитися до містян. Стріт-арт у сучасній науці часто розглядають в контексті яскравих "викликів сучасності", який змінив статус майже з маргінального явища на сучасне мистецтво. Як факт, стріт-арт потужно увійшов в урбанізований простір у II пол. XX століття (спочатку у 70-х роках – у США, у 80-х роках – у європейських країнах, після розпаду СРСР – у 90-х – у країнах пострадянського простору).

Ступінь дослідження. Дослідження "стріт-арту" мають коротку історію. Науковці звернули увагу на вуличне мистецтво головним чином у XXI ст. Але, в останні роки, інтерес до стріт-арту зростає, збільшується кількість наукових публікацій, адже вуличне мистецтво не перестає еволюціонувати, втілюючись у нових формах. Так, значний внесок у розгляд цієї мистецько-філософської проблеми зробили такі зарубіжні вчені, як Рафаель Шактер, Ніколас Рігл, Льюїс Боу, Алісон Янг та інші. Разом із тим слід визнати, що у вітчизняній науці (дослідження Н. Самутіна, А. Алексєєва, А. Монастирський, Г. Онкович) поки що мають місце початкові спроби визначити головну ідею самовираження людини за допомогою вуличного мистецтва.

Основна частина. В останнє десятиліття XX ст. сучасне мистецтво доповнилося таким видом, як стріт-арт, або мистецтво міського простору. Термін "вуличне мистецтво" охоплює найширший круг об'єктів і проектів мистецтва у міському просторі, які можуть набувати всі відомі форми: від дизайну до вуличного перформансу. Це мистецтво відображає наявні та приховані соціальні процеси всередині суспільства і в багатьох випадках є передвісником майбутніх змін.

Характерна особливість цього виду мистецтва – яскраво виражений урбаністичний стиль, але його не можна ототожнювати лише з графіті й трафареті, це не тільки образотворче мистецтво парканів та стін будинків, не тільки бажання залишити свою метку, це й різні скульптурні інсталяції, постери, стилізовані логотипи ландшафтного дизайну тощо. Головна мета цього жанру графічного дизайну – привернути увагу мешканця відповідним сюжетом візуальної інформації. Дотепне використання міських об'єктів в своїх композиційних інсталяціях може бути застосоване для упорядкування міського середовища [3, с. 67].

Основними рисами сучасного стріт-арту виступає зв'язок з переосмисленням цінності стінної площини. На цей процес має вплив швидкість малювання. Вона безпосередньо пов'язана з новою образною мовою, новими виразними прийомами, що характеризуються як принципово еkleктичні: з одного боку, візуальна ілюзорність зображень перебивається шрифтами, які стверджують образотворчу площину, а поряд з цим з'являються окремі елементи, які візуально її "пробивають", перетворюючись у зображення об'ємів. В сучасному стріт-арті наочно виявився пластичний парадокс, який полягає в тому, що виразна мова монументального мистецтва, яке в своїй основі символізувало вічність і нерухомість, об'єднавшись з мобільним за своєю природою дизайном, набула у такому еkleктичному поєднанні принципово нових властивостей.

Водночас, стріт-арт виступає в ролі цікавого соціального явища в сучасних умовах тотальної глобалізації суспільства, коли індивідуум в такий спосіб намагається виокремити із глобального простору своє особисте "я".

Ставлення різних верств населення до появи стріт-арту зокрема також є свідченням "конфлікту поколінь". Для сучасної молоді стріт-арт, графіті, муралізм стали складовими її життя, логічним способом самовираження індивідууму. За методами впливу на формування архітектурного середовища графіті можуть бути представленими у вигляді стилізованої настінної каліграфії, графічних композицій, стилізованих під комікси, або реалістичних зображень, а сфера застосування цього сучасного масового виду мистецтва відзначається широким діапазоном: стихійні малюнки на будь-яких поверхнях, легальні замовні зображення, рекламний бізнес, виставки в галереях, друк ("прінти") на одязі тощо [4].

Отже, стріт-арт має комплексний вплив на людину – воно одночасно і розширює об'єм знань, і формує духовний світ, а окремі його види є засобом фізичного виховання. Воно дозволяє не лише отримати інформацію про оточуючий світ, але й сформувати своє ставлення до нього, отримати в спадок духовну культуру пращурів, забезпечити гармонійний, всебічний розвиток особистості. Вплив мистецтва на особистість відбувається у двох основних типах діяльності. По-перше, ця діяльність, пов'язана зі сприйняттям мистецтва, спілкування з ним; по-друге – досвід власної творчої діяльності.

До того ж, мова графіті намагається стати універсальним кодом міської комунікації. В графіті виражається "народний" погляд на світ і тому їхній провокативний характер значно сильніший ніж, наприклад субкультурних графіті, оскільки в них описується не символічно-образний світ, а світ, яким він є, причому погляд комуніканта (автора написів) постає альтернативним джерелом суспільних норм та смислів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєва Л. В. Роль соціокультурного середовища в модернізації сучасного українського міста [Електронний ресурс] / Л. В. Афанасьєв. – Режим доступу: file:///D:/Npchdusoc_2014_234_222_16.pdf
2. Барсамов С. А. Субкультура граффіті: соціальна організація и перспективи інтеграції [Электронный ресурс] / С. А. Барсамов. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/subkultura-graffiti-sotsialnaya-organizatintegratsii>
3. Беласкес А. Street art. Портал о современной культуре "ШО" / Беласкес А. [Электронный ресурс] / А. Беласкес. – Режим доступа: <http://www.sho.kiev.ua/article/342>
4. Евдокимова Е.А., Янковская Ю.С. Феномен граффіті: генезис, перспективы, влияние на современное искусство и архитектуру [Электронный ресурс] // Академический вестник уралниипроект РААСН. – 4. – 2013. — Режим доступа: <http://uniip.ru/juornal/arhiv/soderghanie/495-av4-2013/509-yankovskaya>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.Ф. Форостян

УДК 78.071.2:780.8/616.432

Кошова О.О.

ТВОРЧІ АСПЕКТИ РОБОТИ ПІАНІСТА НАД РІЗНОЖАНРОВИМИ ТВОРАМИ

У статті розглядаються питання виконавської майстерності та представлена комплексна робота над фортепіанними творами. Визначені творчі аспекти роботи над музичними творами різних жанрів.

Ключові слова: виконавська майстерність, музична творчість, художній образ, інтерпретація.

The article considers the issues of performing skills and presents a comprehensive work on piano works. The creative aspects of work on musical works of different genres are determined.

Key words: performing skills, musical creativity, artistic image, interpretation.

Питання виконавства та вдосконалення виконавської майстерності постійно знаходяться у полі уваги дослідників та педагогів, бо саме виконавська майстерність є однією із складових професійних компетенцій музиканта-інструменталіста. Одним із головних завдань останнього є адекватне втілення художнього образу того чи іншого твору відповідно до задуму композитора.

Ці питання неодноразово висвітлювалися в науково-методичних працях різного напрямку, наприклад, у дослідженнях В. Кочнєва, Є. Лібермана, М. Алексєєва,

В. Москаленка, Г. Ципіна, Т. Чередниченко, П. Муляра, В. Белікова та багатьох інших розглядаються різні аспекти виконавської майстерності, художньої інтерпретації, методи і форми роботи над музичними творами тощо.

Безумовно підвищення рівня виконавської майстерності можливо при опорі на певні виконавські традиції нашої національної музично-виконавської школи, які, до речі, мають свої художньо-естетичні принципи і самобутнє коло виражально-технічних прийомів та засобів. У витоків цієї виконавської школи стояли видатні українські і європейські музиканти-виконавці, про яких є достатньо досліджень, діяльність яких розглядалася і в моїх попередніх роботах. Між тим, відмітимо, що не завжди достатньою мірою ці традиції викорисовуються у концертно-виконавській практиці. І тому необхідно актуалізувати ці традиції в практичній діяльності музикантів-виконавців, що й буде зроблено в межах даної пояснювальної записки, і, певно, суттєво зможе підвищити художній рівень сучасного виконавства.

Актуальність даної роботи зумовлена необхідністю пошуку нових, насамперед, творчих аспектів роботи над музичними творами різних жанрів з метою удосконалення виконавської майстерності в системі сучасної мистецької освіти.

Фортепіанне виконавство – це результат двосторонньої діяльності композитора, що втілює свої думки в музичному творі, і виконавця, який втілює в життя авторський музичний задум. Як специфічний вид художньо-естетичного опанування світу, виконавство в цілому і фортепіанне виконавство зокрема впливає на свідомість людей, формує їх художній смак. Тому виконавець не тільки є відповідальним за адекватну передачу слухачу художнього змісту твору, втіленого композитором, а й за формування музичної культури слухача. Це підтвердімо висловом М.Смирнова, який наголошує, що "виконавець відповідальний за формування ідеалів слухача" [6, с. 4].

Виконавство, як відомо, є певним художнім процесом, і цей процес за влучним висловленням О. Катрич, можна трактувати як "...результат особливої художньої діяльності свідомості, яка визначається як своєрідне переведення продукту первинної творчості не тільки в іншу систему мови (знаково-смыслову), й в іншу систему мислення" [1, 32].

Оскільки музичне виконавство є творчим процесом, для досягнення певного рівня виконавської майстерності, необхідно обирати різні форми роботи над тим чи іншим твором, результатом якої повинно бути досягнення високого рівня передачі художньо-образного змісту твору будь-якого жанру, його стильової аури та технічної досконалості виконання.

Музичні твори, які зазвичай виконують на концертах відносять до різних жанрів – це і поліфонія Й. Баха, де важливого значення набуває артикуляція в кожному з голосів; й соната Л. Бетховена, де необхідно чітко усвідомлювати драматургію цілого; фортепіанні п'єси композиторів різних епох, де необхідно вміти поєднувати різні технічні навички, тощо. Розглянувши ці твори різних жанрів, окресливши різні форми роботи над ними, можна визначити творчі аспекти роботи і розділити їх умовно на дві загальні групи:

- робота над технічними виконавськими елементами;
- робота над художньо-образним змістом.

Аналізуючи й вирішуючи проблему виконання музичного твору, науковці зазвичай акцентують питання суб'єктивізму виконавського процесу, яке є закономірним відтворенням специфіки музичного мистецтва: кожен виконавець є індивідуальною особистістю з певним рівнем музичного мислення, знань, власним досвідом виконавської діяльності й власним розумінням змісту музичного твору та його естетико-стильових закономірностей.

Розділення умовне, бо, зрозуміло, що художній бік твору і його технічне втілення є нерозривно пов'язані між собою. Це неодноразово підкріплювалося висловлюваннями відомих піаністів-виконавців, як наприклад: І. Я. Падеревський, Й. Хофман, С. Ріхтер, а Г. Нейгауз зазначав: "...піаніст...у звуках розкриває поетичний зміст музики. А для того, щоб зміст був виявлений, необхідна техніка" [4, 27].

Розглянувши принципи роботи над творами різних жанрів і практично опанувавши їх у власній роботі, відмітимо, що, незважаючи на всю їх жанрову й художньо-образну

різноманітність, є певні спільні форми і аспекти, які є влучними при роботі над всіма жанрами. Це:

- усвідомлення загального змісту твору;
- робота на текстом (стадія розучування, підбір аплікатури);
- робота над мелодичними фразами, диханням. Визначення та опрацювання динамічних хвиль, кульмінацій;
- об'єднання фраз в єдине ціле;
- забарвленість мелодичних фраз (бас, середній голос, мелодія);
- опрацювання технічних елементів. Раціоналізація рухів.
- вивчення зразкових інтерпретацій творів та інтегративне творче їх переосмислення.

Отже, сфера взаємодії творчих аспектів ("художнього" і "технічного") є однією з головних у формуванні емоційно-змістовної сторони музичного образу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Катрич О. Стиль музиканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти). – Дрогобич: Відродження, 2000. – 100 с.
2. Кашкадамова Н. Історія фортепіанного мистецтва XIX сторіччя: підручник. – Тернопіль : АСТОН, 2006. – 608 с.
3. Курковський Г. Питання фортепіанного виконавства: Збірка статей. – К.: Музична Україна, 1983. – 171 с.
4. Нейгауз Г.Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям;/вступ.ст. и коммент. Я.И. Мильштейна / 2-е изд., испр. и доп. – М.: Сов.композитор,1983. – 176 с.
5. Рум'янцева А. Фортепіанне виконавство як предмет дослідження та явище музикознавства // Культура України : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2014. – Вип 47. – С. 253-260.
6. Смирнов М. А. От составителя // Музыкальное исполнительство и современность. – М. : Музыка, 1988. – С. 3 – 11.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

УДК 792'06(477+4)

Кузякіна Д. В.

КОМПЕРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ

У статті визначені основні етапи розвитку театрального мистецтва, розглянуті особливості внутрішньої комунікації українських та європейських театрів, та подано їх порівняльну характеристику.

Ключові слова: мистецтво, театр, комунікація, режисер, актор.

The article identifies the main stages of development of theatrical art, considers the features of internal communication of Ukrainian and European theaters and their comparative characteristics.

Key words: art, theater, communication, director, actor.

Зародження мистецтва пов'язано із виникненням людини. Адже воно є надзвичайно важливою складовою розвитку особистості. На нашу думку, особливе місце серед усіх видів мистецтва займає театр. Він унікальний і синкретичний за своєю природою, оскільки існує в реальному часі, в момент сприйняття глядачем та поєднує у собі майже усі види мистецтва [4].

Першим проявом театрального мистецтва стала здатність первісних людей до відтворення навколишнього середовища. Вони імітували крики птахів та наслідували поведінку тих чи інших тварин. Згодом це відтворення переросло у численні обряди, свята, містерії, карнавали, ігри. Суть цих дійств полягала у поклонінні Богам, "задобренню" духів, привертання добробуту до оселі, плодючості земель, захисту, або ж просто для відпочинку й розваг. Саме драматична основа таких дійств і переросла у звичний нам театр [1, с. 12].

На наші глибокі переконання стародавні обряди слугували методом згуртування членів спільноти задля досягнення певної мети. Завдяки чому формувалося розуміння причетності до Всесвіту. Згодом театр почав використовуватися як засіб встановлення норм моралі, став регулятором соціальних процесів і поведінки у соціумі.

Досліджуючи витоки театрального дійства, можемо зробити такий висновок, що кожен етап розвитку суспільства додавав у історію театрального мистецтва безцінний скарб. Наприклад: скомороший театр дав поштовх для вуличного театру та акторів; лицедії послугували появі звичних нам мімів, а самі скоморохи переросли у клоунів, яких можемо побачити на цирковій арені [3]. Вертеп зберігся й до нині, він дав розвиток ляльковому театру та появі маріонеток. Адже більшість вертепних ляльок були механічними (Козак присідав, Красуня кліпала очима, Смерть замахувалася косою). Не можна залишити поза увагою, що головним призначенням шкільного театру стало висвітлення людських чеснот, пропаганди праведного способу життя та поява першої інтермедії, особливості якої майже у повній мірі збереглися до нині: а саме, легкий, комічний сюжет, простота композиції, маленька тривалість та додана сучасністю інтерактивність, через залучення глядача до дійства.

Комунікація супроводжує людину у всіх сферах життя. Оскільки жити без спілкування неможливо. Театр достатньо складна комунікативна система, що не може існувати без аудиторії. Театральну виставу називають також самостійною сферою, у якій знаходяться як актори, так і глядачі. На думку Баканурського А.Г. суть комунікації "спектакль – критика" визначає рівень попиту та суспільну оцінку вистави. Модель "спектакль – публіка" визначає вплив режисера на глядача через акторів, іншими словами, переклад літературної мови на мову театральну з режисерським "рішенням" та знаходженням цікавих прийомів. Сучасні театри мають чимало заохочень для публіки. "Дикий театр" (м. Київ) вражає сміливими актуальними темами та незвичайними спецефектами, Одеський театр музичної драми дивує гарними костюмами та чисельними оперетами, Пластичний театр (м. Київ) здатен донести історію за допомогою рухів.

На нашу думку статус однієї з найцікавіших моделей комунікації має "режисер – актор", адже саме вона може розкрити завісу того, як створюється театральне дійство. Поділяється ця модель на два типи: авторську та акторську. Авторська полягає у домінуванні режисера-постановника. Тобто, процес проходить такі етапи як: обрання п'єси, читка, а згодом настає час творчості. Роль режисера на цьому етапі надзвичайно важлива, тому що на його плечі падає увесь устрій майбутньої театральної площини, він має відшукати режисерський задум, спрямовувати акторів у потрібне русло, підтримувати їх творчий запал, створити сценографію, затвердити костюми та декорації. За такою комунікацією працюють: Херсонський академічний обласний театр ляльок (режисер Борис Чуприна); "Дикий театр" (режисер Ярослава Кравченко), м. Київ [5]; Народний навчальний театр "Студі-Арт" (режисер Лідія Лимаренко) ХДУ м. Херсон; Драматичний театр імені Йокая (режисер Пожгої Жолт) м. Бекешчаба, Угорщина; Озургетський Професійний Державний Драматичний Театр імені Ал. Цуцунава (режисер Анна Петрова) Грузія.

Щодо акторської моделі комунікації, то вона базується на домінуванні акторського складу. Трупа не прив'язується до тексту, а творить це дійство на основі власної інтерпретації, обов'язок режисера у такій моделі – зберегти головні повороти сюжету. Глядачі та драматург мають одразу розуміти, що п'єса за такою комунікацією може дещо відрізнятись від літературного тексту [2, с. 46].

На сьогодні, спектакль є художньою формою відображення дійсності, джерелом задоволення естетичних потреб, соціальним інститутом, що виховує та насичує знаннями.

Роль театру все більше зростає у соціалізації особистості та її самовизначенні. Особливо підкреслюється соціально-терапевтична функція. А отже, можемо дійти до висновку, що театральна площа показує ті чи інші проблеми із різних боків, регулює моральні норми, відрізняє добро від зла, показує суть естетичних категорій, таких як "високе" та "низьке".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баканурский А. Украинский фольклорный театр: от истоков до народной драмы. Одесса, 2013. 290 с.
2. Баканурский А.Г. Коммуникативные аспекты театрального спектакля. Херсон: Гринь Д.С., 2013. 213 с.
3. Белкин А. А. Скоморохи. Москва, 2003. Режим доступа: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult229.htm>
4. Важливість театру в розвитку особистості [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://grdening.ru/uk/pruning/teatralnaya-viktorina-vsya-zhizn-teatr-igry-psihiki-razbor/>
5. Дикий театр [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://wild-t.com.ua/>

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Лимаренко

УДК 745.52

Ларіна В. В.

ХУДОЖНЄ РІШЕННЯ ТВОРЧОЇ КОМПОЗИЦІЇ В ТЕХНІЦІ ХОЛОДНОГО БАТИКУ

У статті розглядається техніка холодного батіку в історичному, технологічному та творчому аспектах.

Ключові слова: батик, холодний батик, розпис по тканині, декоративне мистецтво.

The article considers the technique of cold batik in historical, technological and creative aspects.

Key words: batik, cold batik, fabric painting, decorative art.

Ручний розпис тканин є різновидом художнього текстилю, який є важливим розділом декоративно-прикладного мистецтва. Цей вид мистецтва має давні корені і народні традиції, що дійшли до сьогодення. Сучасні художники з текстилю з глибокою повагою ставляться до минулого цього мистецтва, постійно черпаючи з нього творчі задуми, що і зумовлює появу нових технологій на основі використання сталих традицій розпису тканин.

Художник С. Давидов в своїй книзі "Батик. Техніка. Прийоми" вважає, що батик – це узагальнена назва різноманітних способів ручного розпису тканини. В основі всіх цих способів лежить принцип резервування, тобто покривання складом, який не пропускає фарбу, тих місць тканини, які повинні залишитися не зафарбованими і утворити візерунок.

Батьківщиною батіку, мистецтва розпису тканин, вважається Південно-Східна Азія, зокрема до нас батик прийшов з Індонезії [4, с. 20].

Основою для розпису служили бавовняні тканини ручного виробництва. Підготовці тканини приділялася особлива увага: її вимочували, ретельно вибілювали, кип'ятили для додання однорідності і необхідної щільності. Після цього починався багатоденний процес розпису: нанесення гарячого воску, фарбування, сушка. Ці дії повторювалися стільки раз, скільки різних кольорів було в створюваному малюнку. Як правило, таких циклів було не більше десяти. Це пов'язано з досить обмеженою кількістю природних фарбників, які використовувалися в традиційному індонезійському батіку. Тепла коричнева гамма, від кольору слонової кістки до темно-коричневого, підкреслювалася соковитими тонами індиго – найяскравішого барвника. Рецепт виготовлення фарб, так само як і візерунки розпису,

належали кожній родині і ретельно охоронялися. За малюнком на одязі можна було визначити приналежність людини до касти, його суспільне становище і родинні зв'язки.

Батик в давнину був розповсюджений не лише в Індонезії, а й в Індії та Китаї. Китайці подарували світу шовк та спосіб його забарвлення. На шовк наносили малюнок розплавленим воском, після чого тканину фарбували. Коли віск видаляли, на його місці залишались ділянки непрофарбованої тканини. Існував і інший метод, при якому тканину спочатку повністю фарбували, а після нанесення візерунка з воску опускали в лужний розчин, який повертав фону розпису його початковий колір. Такий розпис міг бути і багатобарвним [2, с. 19].

В Японії, куди батик, на думку вчених, потрапив з Індії або Китаю, він називався "рокеті". Японці, з'єднавши отримані знання з власною культурною спадщиною, створили дивовижні за красою твори з традиційними національними сюжетними візерунками. Такі тканини використовувалися для виготовлення кімоно.

Техніка холодного батіку виникла порівняно недавно, на початку ХХ століття. Її відмінна риса – наявність характерних контурних ліній, які виконують функцію поділу різних колірних плям і додатково несуть графічне навантаження [4, с. 23].

У холодному батіку резерв, наноситься на тканину у вигляді замкнутого контуру, в межах якого спеціальними фарбами відповідно до ескізу розписується виріб. Художні особливості цього способу розпису визначаються тим, що наявність обов'язкового кольорового контуру і використання цього контуру для різноманітних орнаментальних розробок надають малюнку графічно чіткий характер. При цьому кількість кольорів, застосованих для розпису, практично не обмежено [2, с. 28].

Для створення мальовничих ефектів можна використовувати фен, а також сіль, якою посипають розписані і ще вологі ділянки. Володіючи властивістю втягувати вологу, сіль пов'язує і розчиняє у воді барвники – пігменти. В результаті виникають оригінальні візерунки. Також можна досягти цікавого ефекту досить простим способом: подути через соломинку для коктейлю на краплю фарби, нанесену на шовк.

Вся робота і розпис тканини способом холодного батіку заснована на більшій чи меншій здатності фарб розтікатися по тканині. Оскільки до складу фарби входять речовини, що сприяють кращому розтіканню і висиханню її, працювати з нею треба швидко і впевнено, володіючи певними навичками.

Багатьох українських митців текстилю цікавлять культури давніх цивілізацій. Адже саме в орнаменті, яка прийшла до нас із глибини віків, можливо заховані найпотаємніші почуття наших предків. Український текстиль об'єднує риси як монументальності, так і образотворчості, переймаючи формальностилістичні засоби живопису та графіки. Він активно реагує на новітні тенденції вітчизняного та світового мистецтва.

Батик – це складне синтетичне мистецтво декоративного текстилю, що використовує прийоми та засоби виразності цілого сонму мистецтв. В українському батіку звучать символи та алегорії сучасного малярства та графіки, а також орнаментика. Відбувається небувале розкриття пластичних, колористичних, фактурних можливостей текстилю. Художники сміливо доповнюють батикову техніку власними технологічними експериментами. У формально-декоративних композиціях органічно поєднуються кольоропластичні абстракції з умовними фігуративними зображеннями. Твори виходять за межі декоративного мистецтва, ще більше наближуючись до живопису [1, с. 176].

Художнім розписом тканини займалися такі художники, як Н. Гронська М. Кирницька, Т. Мисковець, які одні із перших в Україні довели, що батик – це не стільки спосіб декорування тканини, скільки техніка, яку можна розглядати як станковий батиковий живопис [1, с. 220].

Авторські техніки розглянутих нами майстрів, вирізняють їх твори з-поміж інших, бо вони давно перетнули межі традиційного батіка, перетворившись, на малярські та графічні композиції з застосуванням текстильних матеріалів. Їх роботи сприймаються як мистецтво, що має особливу поетичну мову. В наші дні батик займає провідне місце в ряду декоративних

мистецтв. Він з'єднує особливості таких традиційних художніх технік, як акварель, графіка, вітраж, мозаїка. Батик широко використовується в дизайні інтер'єрів, прекрасно поєднуючись з різними стилістичними і вибором кольорів. Батик дозволяє створювати ексклюзивні тканини, затребувані і майстрами високої моди, і модельєрами, що створюють більш демократичний одяг.

Таким чином, багато сучасних митців цікавляться художнім розписом тканин. Художники шукають нові засоби вираження, експериментують в авторських техніках. Відбувається розкриття пластичних, колористичних та інших можливостей текстилю. Також можна зробити висновок про те, що сьогодні у світі батик знаходиться на високому професійному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках "великого стилю" / Т. Кара-Васильєва., З. Чегусова. – Київ: Либідь, 2005. – 280 с.
2. Давыдов С. Батик. Техника. Приемы. Изделия. / С. Давыдов. – Москва: Астрель, 2005. – 184 с.
3. Азимова, М. Б. Роль композиции и цвета в холодном батике / М. Б. Азимова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 12 (116). – С. 959-961. – URL: <https://moluch.ru/archive/116/31766>
4. Касьян Т. Художній розпис тканини в техніці "батик" в історичному, технологічному та творчому аспектах [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2008_11_9. – Назва з екр.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.В. Ракович

УДК 37.091.31:780.64:785.1

Лелеко М.М.

ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ДУХОВИМ ОРКЕСТРОМ ШКОЛИ МИСТЕЦТВ

У статті розглянуто основні форми навчальної роботи з дитячим духовим оркестром школи мистецтв.

Ключові слова: дитячий духовий оркестр, школа мистецтв, форми навчальної роботи.

The article considers the major forms of educational work with the children's brass band of the art school.

Key words: children's brass band, art school, forms of educational work.

Навчальна робота з дитячими оркестровими колективами є провідним видом роботи у їх підготовці до виконавської діяльності.

Дослідженню різних аспектів роботи з дитячим оркестровим колективом, у тому числі з духовим, присвятили свої наукові роботи такі дослідники як С.П. Бублей [1], О.М. Нежинський [2], Є.Є. Юцевич [4], Л.В. Шемет [3] та інші.

Мета статті: розглянути основні форми навчальної роботи з дитячим духовим оркестром школи мистецтв.

Існування та діяльність дитячого духового оркестрового колективу залежить, перш за все, від його керівника. Керівник має володіти низкою особистісних та професійних навичок: бути талановитим організатором, вимогливим до себе та до учасників дитячого духового оркестрового колективу, бути кваліфікованим спеціалістом, талановитим та досвідченим музикантом, що володіє педагогічними та виховними техніками роботи з дитячими оркестровими колективами.

Музичній роботі з учнями в оркестрі завжди передує важливий етап планування, який полягає у створенні відповідних умов та організації необхідної навчальної та матеріальної бази для належної роботи оркестрового колективу. Керівник зобов'язаний забезпечити навчальний процес у відповідному приміщенні, облаштованому необхідними меблями (стільцями та пулітрами) нотним матеріалом репертуару. Керівник оркестрового колективу особисто проводить добір його учасників, складає розклад занять, концертних виступів, участі у заходах.

Виокремлюють наступні форми навчальної роботи з дитячим духовим оркестровим колективом:

- індивідуальна;
- ансамблева (робота з оркестровими групами);
- колективна (робота з оркестром) [4].

Індивідуальна форма навчальної роботи складається з двох етапів. Перший етап індивідуальної форми навчання полягає у підготовці учня до участі у духовому оркестрі. Другий етап полягає у постійному удосконаленні виконавських навичок учня вже у складі оркестру.

Ансамблева форма передбачає таку навчальну роботу з окремими оркестровими групами, як: робота над репертуаром – вивчення партій оркестрових груп, вдосконалення виконавських навичок учасників оркестрової групи.

Колективна форма навчальної роботи являє собою кінцевий результат індивідуальної та ансамблевої форм, тобто участь у дитячому духовому оркестровому колективі та злагоджене виконання твору.

Належним чином проведені індивідуальна та ансамблева форми навчальної роботи сприяють технічному та вправному виконанню репертуару та досконалому звучанню оркестру.

Під час індивідуальної та ансамблевої форм навчальної роботи з учасниками дитячого духового оркестру, керівник має підбирати для виконання такі вправи та музичний матеріал, які сприятимуть підготовці майбутнього оркестранта до виконання його партії твору у складі оркестру. Кожна опрацьована під час індивідуальної та ансамблевої форм роботи вправа та твір має містити елементи, з якими учень зустрінеться під час виконання своєї партії в оркестрі. Особливо важливим видом діяльності під час індивідуальної та ансамблевої форм навчальної роботи є виконання технічних вправ, оскільки відпрацювання техніки інструментального виконавства на цих етапах попереджає виникнення помилок у виконанні оркестрового інструментального твору під час виступу та дозволяє учасникам дитячого духового оркестрового колективу в повній мірі поринути у творчість та виконавський процес.

З кожним новим етапом індивідуальної та ансамблевої форм роботи вправи та матеріал для виконання мають поступово ускладнюватись. В даному випадку поступовість ускладнення матеріалу є важливим методичним принципом навчального процесу.

На етапі індивідуальної та ансамблевої навчальної роботи важливого значення має самопідготовка учасників дитячого духового оркестру, яка полягає у активному та ініціативному виконанні вправ задля вдосконалення виконавської техніки та навичок. Вправи мають бути цікавими та змістовними для оркестранта, проте відповідати його здібностям, не перенавантажуючи його.

Важливою також є виховна робота керівника дитячого духового оркестрового колективу, яка полягає у ознайомленні його учасників із високохудожніми зразками народної, класичної та сучасної музики. Виховна робота проводиться у вигляді бесід та лекцій, демонстрації та прослуховування музичних творів, відвідування концертів та мистецьких заходів. В процесі виховної роботи формується музичний тезаурус учнів-оркестрантів, їх світогляд, любов та повага до надбань світової та національної музичної спадщини. Метою виховної роботи є формування художнього смаку та вподобань учнів.

Колективна форма навчальної роботи з дитячим духовим оркестром остаточно реалізується у концертних виступах оркестру. Виступи на концертах завжди є серйозним

випробуванням як для кожного оркестранта так і для колективу загалом. Саме в процесі концертного виступу стає чітко видно рівень психологічної та виконавської готовності колективу до виступу, сценічне взаєморозуміння між оркестрантами та керівником, рівень зіграності колективу.

Учасники дитячого духового оркестру мають добре знати репертуар та впевнено виконувати його. Виступ перед аудиторією також має виховний вплив на оркестрантів, оскільки вимагає від них дисциплінованості та вимогливості до себе.

Отже, навчальна робота з дитячим духовим оркестром реалізується у індивідуальній, ансамблевій та колективній формах. Індивідуальна та ансамблева форми навчальної роботи з дитячим духовим оркестром передбачають технічну та виконавську підготовку до колективної форми виконавської діяльності – концертного виступу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бублей С.П. Детский оркестр: Пособие для муз. руководителей детских дошкольных учреждений / С.П. Бублей. – Л. : Музыка. Ленингр. отд-ние, 1983. – 103.
2. Нежинский О.М. Детский духовой оркестр / О.М. Нежинский. – М. : Музыка, 1989. – 128 с.
3. Шемет Л. В. Дитяче оркестрове виконавство в народно-інструментальному мистецтві України другої половини ХХ ст.: творчий аспект [Електронний ресурс] / Л. В. Шемет // Культура України. Серія : Мистецтвознавство. – 2018. – Вип. 59. – С. 312-322. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kum_2018_59_31
4. Юцевич Є.Є. Малий духовий оркестр. – Вид.3-є. – К.: Держ. вид. образ. мистецтва і муз. літ-ри, 1960. – 183 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Чехуніна

УДК 793.33'06

Ліпшиць С.О.

ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ТЕЧІЙ БАЛЬНОЙ ХОРЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В даній статті розглядаються історичні аспекти розвитку спортивного танцю, тенденції та особливості розвитку спортивного танцю у світі. Однією з найбільш привабливих рис спортивних танців є нескінченне різноманіття стилів і програм, які постійно розширюються новими віяннями і ритмами. До класичного стилю продовжують додаватися сучасні мотиви і свіжі ідеї.

Ключові слова: спортивний бальний танець, розвиток, Секвей, Формейшн. Pro-Am.

This article examines the historical aspects of the development of sports dance, trends and features of the development of sports dance in the world. One of the most attractive features of sports dances is the endless variety of styles and programs that are constantly expanding with new trends and rhythms. Modern motifs and fresh ideas continue to be added to the classic style.

Key words: sports ballroom dance, development, Sequay, Formation. Pro-Am.

Загалом бальні танці мають глибинні корені. В основу їх формування лягли національні колоритні танці, рухи яких було запозичено з побуту простих людей. Але з часом вони трансформувалися та згодом перетворилися в елітні танці. Приємні відчуття від побаченого в виконанні професійних танцюристів повільного вальсу, палкі емоції від виконання танго або фокстроту, наповняють глядача. Сьогодні не тільки видом хореографічного

мистецтва, а й в даний час спортивний бальний танець є одним з найбільш видовищним видом спорту. У минулому столітті, бальні танці набули широкого розмаху в світських суспільствах, були дуже поширені в Європі.

Бальний танець це еволюціонуюча дисципліна. Його розвиток має чіткий напрямок, заданий рухом від соціальної форми танцювання, доступної будь-якій людині, до форми змагальної, професійної, що вимагає тренуваного і хореографічно дисциплінованого тіла.

В останні десятиліття надзвичайної популярності набули спортивні (конкурсні, змагальні) бальні танці, до яких відносять європейські та латиноамериканські. У системі конкурсних варіантів бальних танців наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст., окрім програм п'яти латиноамериканських, п'яти європейських, так званої "десятки" (усі десять бальних танців), програми "формейшн" (команди бальних танців із програмою 6 хвилин), з'явилися змагання з секвею, спортивні та художні вимоги до якого не є остаточно сформованими, хоча вже нині можна визначити про певні ознаки секвею, як спортивного та мистецького феномену в системі бальної хореографії [2].

Терміном "секвей" (походить від англійського "segue" – перехід, послідовність) нині називають особливий різновид виступу у конкурсному бальному танцюванні. Програма секвей спрямована на передачу глядачеві художнього образу композиції за допомогою техніки європейських і латиноамериканських танців у процесі створення на майданчику різноманітних, таких, що постійно змінюються у відповідності до музичного супроводу, що рухаються, чи на мить завмирають, чітко хореографічно "промальованих" образів. Композиція секвею створюється за принципом емоційної контрастності окремих частин, що, зазвичай, є відображенням різних музичних настроїв частин номера [1].

Формейшн(змагання ансамблів з 8-ми пар) – це напрямок, в якому танцівники тренуються і виступають в команді. Всі працюють на загальний результат.

Формейшн можна вважати більш складним за рахунок танцювальних схем, в яких задіяна велика кількість учасників. Це робота над складною постановкою, в якій використовується велика кількість танцювальних елементів і кілька танцювальних напрямків (наприклад, в одному номері танцюють кілька танців латиноамериканської програми, які плавно перетікають один в одного під час номера)[3].

Нещодавно з'явилася ще одна новітня течія в спортивних бальних танцях- Pro-Am. Програма Pro-Am –це виступ професіонала з аматором. Професіонал і є тренером в парі. Танці не мають обмежень за віком та рівнем підготовки танцюра-аматора. Партнерство з чинним професіональним виконавцем дозволяє виробити методику особистого розвитку і всієї пари. Програма Pro-Am набула широкої популярності в світі. З даного виду проходять Чемпіонати різного рівня.

Сьогодні Бальні танці стають все більш популярним та професіональним видом спорту, завдяки чому мають назву "Спортивні танці". Швидко розвиваючись набувають нових змін, але зберігають при цьому свої родоначальні риси. Виникають новітні течії, які трансформуються в нові системи та програми. Відбувається розширення програм змагань, які тепер включають в себе шоу (латиноамериканського і європейського секвею), змагання серед ансамблів (формейшн) і програму Pro-Am. Істотний вплив на це надає телебачення, популяризуючи виконавську культуру і сприяючи розвитку техніки, вливання нових танцювальних напрямків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базела Д. Д. "Секвей" як різновид конкурсних бальних танців. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pkl_2014_30_23.pdf
2. Терешенко Н.В. Бальні танці як спортивно-естетична діяльність та педагогічний процес // Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі: Зб. матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції.: г.Київ, НАКККіМ, 2017 - С. 201-204.

3. Latin formation. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bigdance.com.ua/dances/latin-formation/>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н. В. Терешенко

УДК 37.016:780.616.433:78.071.2

Луцієнко О.О.

МЕТОДИКА ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНЯ-ПІАНІСТА

У статті висвітлена методична діяльність викладача у процесі формування техніки в учнів-піаністів.

The article covers various the methodological activities of the teacher in the process of forming techniques in students-pianists.

Ключові слова: техніка, методика, викладач, учень-піаніст, розвиток.

Keywords: technique, methodological, student-teacher, pianist, development.

В процесі розвитку фортепіанної музики змінювалося всі її виразні засоби. Більш складною і різноманітною ставала фортепіанна фактура. Перед піаністами виникали нові проблеми, з усвідомленням яких виконавська та педагогічна думка здебільшого запізнювалася, при цьому утворювався розрив між вимогами музики і старими прийомами гри. І тоді покоління піаністів розплачувалися за це виснажливою та малопродуктивною працею.

Сучасна методика роботи над фортепіанною технікою сформувалася в результаті тривалого історичного розвитку. Підхід до техніки і прийоми гри істотно змінювалися в залежності від тих завдань, які ставилися перед піаністами.

Систематичний розвиток технічних навичок учнів-піаністів є одним з пріоритетних завдань навчання фортепіанної виконавської майстерності. Сучасна музична педагогіка акцентує увагу на впровадженні вправ і гам як важливого та ефективного аспекту технічного розвитку учня. Їх значення – в найсконцентрованішому вигляді працювати над основними формулами фактури та піаністичними труднощами, що сприятиме раціоналізації процесу навчання.

З числа тих, хто працював над вдосконаленням та розвитком вправ і різновидністю гам були: Ш. Ганон, А. Рубінштейн, С. Рахманінов, Ф. Лист і ін. Існує багато теоретичних поглядів на проблему розвитку техніки. Видано безліч літератури та навчальних посібників, якими володіють педагоги-музиканти, але в більшості, на практиці кожен з них виробляє власну систему формування технічних навичок.

За останні десятиліття спостерігається зростаюче прагнення осмислити й критично перевірити багатовіковий досвід фортепіанної техніки. І все ж не можна ще вважати з'ясованим, що в цьому досвіді істина, а що – ні. При сучасному стані науки про фортепіанну техніку було б передчасно ставити собі завдання відшукати невідомі й чудодійні методи її формування і вдосконалення у навчанні учня-піаніста.

Фортепіанна література пропонує різноманітні вимоги щодо розвитку технічних навичок учнів. Виконавський задум композитора з самого початку вказує на головний напрямок технічної повсякденної роботи, якщо музичний задум виконавця відсутній, то технічна робота буде нагадувати малюнок художника виконаний наосліп. Уява та повсякденна стабільність роботи над вправами та етюдами – основа технічного розвитку не тільки для піаніста, а й для митців інших сфер: письменників, художників, композиторів. На підтвердження тези про єдність виховання художніх і технічних навичок одночасно є слова видатних митців: "Техніка піаніста і дух, тобто ідейно-емоційний зміст виконання, знаходяться в діалектичній єдності: руки повідомляють голові дані, здобуті в праці, і цим

вчать голову, збагачуючи її відомостями та досвідом; голова ж усвідомлює, узагальнює отриманий досвід і підпорядковує собі руки, які стають все більш вірними, все більш майстерними виконавцями її наказів" С. Савшинський [3, с. 4]

"Без музичної волі техніка – це здатність без мети, а, стаючи самоціллю, вона ніяк не може служити мистецтву" І. Гофман [1, с. 4]

При будь-яких заняттях з учнем педагог повинен вміти виділяти три стадії роботи над технічними вправами, етюдами або п'єсами. Перша стадія – вивчення, друга – тренування. Обидві стадії можуть здійснюватися по черзі за допомогою кожного елемента звукотворчої волі. Третя стадія – вдосконалення техніки при роботі над етюдами і вправами. Початковий етап розучування потрібно здійснювати за допомогою техніки плечового пояса. Пальці знаходяться в постійному контакті з клавішами. Кожна позиція і кожен палець, перш ніж грати, повинні бути підготовлені на поверхні клавіші. Будь-яке зняття рук з клавіатури має відбуватися від плеча. Педагог повинен постійно вчити мислити учня по позиціях. Звичка постійно мислити і вчити не окремими пальцями, а різними позиціями руки – найважливіша умова для оволодіння впевненою та продуманою технікою. При мисленні та вивченні нотного тексту по позиціях економиться багато часу. Такий метод розучування К. Мартінсен називає тілесно-конструктивним. При повній уяві учня про тихе, рівне звуковидобування настає час переходу до другої стадії. Важливе завдання цієї стадії – сформувати ігровий апарат до віртуозного виконання задуманого плану. Після того як ігровий апарат учня в стадії розучування буде відповідати завданням експансивної техніки, починається тренування екстатичної і класичної.

Завдання в класичній техніці – досягнення абсолютної точності і в той же час уміння звільняти кожен палець від напруги, абсолютна рівність видобутих звуків від *legato* до *staccato*, виховання досконалого володіння артикуляцією.

Технічне розучування і тренування повинні відбуватися у відносно повільному темпі. У більш сильних учнів навчальний темп може бути досить рухливим.

Після ретельного проходження двох попередніх етапів можна перейти до заключної стадії – вдосконалення техніки. Попередньо вивчений і сумлінно відпрацьований твір треба виконувати з уважною звукотворчою волею спочатку повільно, потім швидше, при кожному повторенні збільшуючи темп.

Удосконалення можна починати виходячи з принципів експансивної або класичної техніки. В експансивній техніці ігрове спонукання народжується, як і в подушечній техніці, від зіткнення з поверхнею клавіші. Тут також відіграє важливу роль подушечка пальця й також м'яко і щільно притискається вона при грі на дно клавіші, однак різні форми рухів, характерні саме для подушечної техніки, абсолютно непридатні для техніки плечового пояса. Експансивна техніка може використовувати всі проміжні прийоми артикуляції від *legato* до чистого *non legato* з наступним розслабленням і підйомом пальців. Також можна використовувати прийом *staccato*, що виконується від плеча. Загальним для всіх трьох шляхів повинно бути збагачення обраної первинної техніки руховими формами двох інших основних технічних видів. Кожному учневі залежно від його типу виразності повинен бути притаманний свій основний вид техніки.

Для початку формування моторики використовуються екстатичні прийоми гри – чітке, співуче пальцьове *legato*. Чільна роль у вдосконаленні техніки повинна бути віддана звукотворчій волі. В якості відправних пунктів у вдосконаленні технічних прийомів можуть виступати й інші види техніки – класична і експансивна.

Формування техніки і доведення її до віртуозного блиску за допомогою підсвідомих сил звукотворчої волі супроводжується величезною економією сил і часу в заняттях. Педагогу не слід проходити з учнем велику кількість етюдів поспіль, а слід давати тільки найкорисніші етюди, які допоможуть учневі впоратися з певними недоліками. Час, який було заощаджено в результаті занять над розвитком техніки, повинен бути відданий роботі над художньою стороною твору.

Можна визначити основну мету технічного розвитку – це забезпечення умов, при яких технічний апарат виконавця буде здатний якісно виконати необхідне музичне завдання, щодо художньо образного змісту твору. Ці умови повинні привести до повного підпорядкування рухової системи музичній волі учня-піаніста.

Творче зростання учня пов'язане з вирішенням поставлених музично-художніх завдань і прагненням яскравого відтворення характеру і змісту музики, що неможливе без активного технічного розвитку і вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гофман Й. Фортепианная игра. Ответы на вопросы о фортепианной игре. М.: Классика-XX. 1921. – 223 с. с иллюстрациями.
2. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога [Текст] / Г.Г. Нейгауз. – 3-е изд. – М. : Музыка, 1967. – 309 с.
3. Савшинский С. Пианист и его работа. – М.: Классика-XXI, 2002. – 244 с.
4. Фейнберг С. Пианизм как искусство. М., 1965; 3-е изд. – М., 2004. – 609 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

УДК 75.056

Нємченко Д. Д.

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ПРИ СТВОРЕННІ ІЛЮСТРАЦІЙ ДО ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

У статті розглядаються історія розвитку ілюстрації та можливості використання засобів виразності при створенні ілюстрацій до літературних творів.

Ключові слова: засоби художньої виразності, ілюстрація, книжкова графіка.

The article considers the possibilities of using the means of expression in the creation of illustrations to literary works.

Keywords: of artistic expressiveness , illustration, book graphics.

Термін ілюстрація (від латинського *illustratio* – пояснення, освітлення, наочне зображення) – це зображення, яке пояснює основний текст, що знаходиться на сторінках видання.

Ілюстрація до твору є важливою складовою оповіді, яка доповнює і робить його більш яскравим і образним. Незважаючи на те, що багато письменників відмовляються "розбавляти" свої твори ілюстраціями, кажучи про те, що читач повинен сам представляти той чи інший образ, ілюстрація як і раніше є невід'ємною складовою літературного твору, і книги, які не доповнені малюнками, користуються набагато меншим попитом у споживачів [4].

Розвиток мистецтва ілюстрації пов'язано з історією книги і розвитком засобів (матеріалів і обладнання) поліграфії. Ще тоді коли художники брали участь у створенні рукописних книг. Вони працювали і над шрифтами, і над ілюстраціями.

Ілюстраторові мало просто знати шрифти, а необхідно грамотно використовувати їх, при необхідності видозмінити, щоб вони відповідали стилю книги і характеру твору.

Робота над ілюстраційними матеріалами – один з найбільш відповідальних і складних етапів оформлення видання, так як одночасно доводиться вирішувати питання техніки і технології поліграфічного виробництва і пов'язувати їх з творчим рішенням образотворчого мистецтва.

Плідність роботи над оформленням книги підвищується, якщо художник ілюстратор бере участь в розробці концепції книги і з самого початку роботи має план ілюстрування, коли відома манера малюнка, техніка виконання, розмір ілюстрації і її розташування і т.д.

Занадто багато ілюстрацій викликає подорожчання видання, занадто мало призводить до непереконливості, знижує запам'ятовуваність тексту.

"Ілюстрації завжди серійні, вони послідовно розвивають свою дію. Краще книга зовсім без ілюстрацій, ніж з недостатнім їх кількістю" [1, с. 261].

Видатні майстри ілюстратори які внесли свій вклад в розвиток книжкової графіки: Г. І. Нарбут, Н. А. Устинов, Б. А. Дехтерёв, І. Я. Білібін, Ю. А. Васнецов В. М. Назарук та багато інших.

При оформленні книги художники використовують ряд виразних засобів основними з яких є : лінія, штрих, пляма та крапка. Також додають до засобів виразності світлотінь, колір і фактуру.

Головним засобом виразності малюнку варто вважати лінію, оскільки її властивості є необмеженими. Однак є різниця між самостійним малюнком та ілюстрацією. Під час роботи над оформленням книги загалом або в роботі над конкретним сюжетом ілюстрації художник – графік стикається з необхідністю скеровувати авторське бачення у бік якомога точнішої передачі змісту тексту, його емоційно-психологічного або філософського забарвлення.

Лінія в такому разі повинна виражати задум, закладений автором літературного твору. Для цього ілюстратору потрібно ретельно оволодіти пластичними якостями лінії, а також її можливостями для передачі просторового середовища. Так, "емоційна" палітра лінії може бути різноманітною: тонкою, витонченою і жорсткою, сміливою, поривчатою і невпевненою [3, с. 116]. Штрих – риска, лінія, яка виконується одним рухом руки та є складовою частиною певної лінійно зображувальної системи [5, с. 18].

У книжковій ілюстрації особливе значення надається плямі, вона формує силует – пласке тонове зображення. З її допомогою можна передати сюжетну ситуацію, характер моделі, та форму. Крапка – виділяється як графічний акцент на площині, дуже часто саме вона є центром композиції. Графіка спирається на два кольори чорний і білий, але до них може бути додано і інший колір, художник – ілюстратор може вибрати два різні напрями передачі образу: відтворений на реалістичному сюжеті і новаторський.

Книжкова графіка є надзвичайно плідним об'єктом дослідження, точкою перетину, у якій відбувається процес непростих взаємодій чинників суспільно політичних, духовно культурних та безпосередньо художньо естетичних.

Для створення ілюстрації не обов'язково володіти академічним малюнком або дотримуватися однієї техніки – художник може поєднувати малюнок від руки і обробку в графічних редакторах, малювати тільки від руки або тільки в графічних редакторах, комбінувати різноманітні матеріали – пластилін, засушені рослини, допускається застосування різних технік – вишивка, аплікація, орігамі та інші техніки образотворчого мистецтва.

"Робота художника в книзі – це створення якогось світу візуального, який повинен існувати паралельно літературі, паралельно тексту і не те щоб нав'язувати своє бачення, але давати можливість направити читача, його уяву в якусь особливу область" [6, с. 7].

Комп'ютерна ілюстрація один з видів цифрового образотворчого мистецтва; створення електронних зображень за допомогою комп'ютерних технологій.

Існують різні технології цифрової ілюстрації, залежні від рівня майстерності художника.

Початківці можуть створювати ілюстрації по фотографії, більш досвідчені створювати ілюстрацію по відсканованому малюнку або створювати свої твори відразу на комп'ютері або планшеті.

Якість комп'ютерної ілюстрації залежить не стільки від техніки, скільки від майстерності художника, його знання малюнка, анатомії, теорії кольору і композиції. Техніка

лише істотно полегшує процес: дозволяє зберігати етапи роботи, скасовувати невдалі дії, вільно змінювати пропорції і композицію, працювати з кольором.

У 1888 році з'явилася перша можливість створити цифрову копію ручного розпису. З тих пір технології сильно вдосконалилися, зробивши процес цифрового малювання напівавтоматичним. Графічні редактори пропонують ілюстратору готові пензлі, різні фактури, найширшу палітру і необмежені можливості [2, с. 134].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородина С. Д. Еманова Ю. Г. Яо М. К. Филология и культура. иллюстрация как средство достижения релевантности текста: междотраслевый подход / С. Д. Бородина, Ю. Г. Еманова, М. К. Яо, 2013. – 266 с.
2. Грідіної В. О. Компютерні технології в ілюструванні літератури для дітей. / Вікторії Олександрівни Грідіної, Кривий Ріг, 2019. – 142 с.
3. Давиденко Л. Ф. Засоби художньої виразності у книжковій графіці: традиції та інновації / Л. Ф. Давиденко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер : Педагогіка. – 2014 . – 118 с.
4. Ілюстрація к произведению – особий жанр искусства 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://sulimart.ru/blog/publikatsii/illustration-of-the-composition>.
5. Сотська Г. Шмельова Т. Словник мистецьких термінів. / Галина Сотська, Тетяна Шмельова. – Херсон.: Видавництво "Стар", 2016. – 52 с.
6. Стринадкіна С. О. Тема методичної розробки: "Творчі проекти як ефективний засіб створення книги в дитячі студії образотворчого мистецтва" / Світлана Олександрівна Стринадкіна, Запоріжжя 2017. – 17 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.П. Курак

УДК 78.071.2(477)'06:780.8/647.2

Погорелий Я.С.

ТВОРЧИСТЬ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ БАЯННОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено різні аспекти у творчості сучасних українських композиторів баянного мистецтва.

Ключові слова: сучасні українські композитори, баянне мистецтво, творчість.

The article highlights various aspects in the work of contemporary Ukrainian composers of accordion art.

Key words: contemporary Ukrainian composers, accordion art, creativity.

Актуальність проблематики, що порушується в цій статті, викликана необхідністю проведення аналізу новітніх художніх явищ, які перманентно виникають у сучасній баянній музиці. На сьогодні українські композитори створили цілий пласт високохудожньої й самобутньої музичної літератури для баяна в кращих традиціях камерно-академічного напрямку.

Серед різноманітних сучасних композиторських технологій у площині баянної творчості останніх десятиліть пильну увагу привертає полістилістика як творчий метод та спосіб організації художньої цілісності музичного твору. Вона посіла важливі позиції в творчих концепціях багатьох композиторів та виокремилася останнім часом як устанена мистецька тенденція. Її наявність спостерігаємо від перших проявів "нового музичного вислову" в баянній творчості 1960-70 рр., зокрема в опусах основоположника сучасного репертуару для баяна Вл. Золотарьова, а також у творчості таких представників музичної

культури радянського періоду, як С. Губайдуліна, О. Журбін, О. Тимошенко та ін. Різноманітні прийоми полістилістики в баянній музиці активно використовують українські композитори від початку 1980 рр. та протягом наступного десятиліття, про що яскраво свідчить творчість багатьох вітчизняних митців, зокрема В. Зубицького, В. Рунчака, В. Власова, В. Балака, А. Сташевського, І. Тараненка та ін.

Проте на сьогодні у сучасному мистецтвознавстві немає праць, у яких би ґрунтовно досліджувалися різні аспекти художнього феномену творчості саме в площині сучасної вітчизняної музики для баяна. У своїх окремих дослідженнях різні автори, зокрема А. Гончаров, І. Єргієв, Д. Кужелєв, Я. Олексів, А. Сташевський, А. Черноіваненко та ін., лише поверхово розглядають полістилістичні прояви в сучасній баянній творчості. Тому метою статті є аналіз творчості сучасних українських композиторів баянного мистецтва.

Отже, яскравий прояв демонструють опуси Володимира Балака – Прелюдія й fuga ("Поліфонічні фрески пам'яті Владислава Золотарьова") та Соната №1 на тему DSCN (Присвята Д. Шостаковичу). Оскільки обидва твори присвячені знаковим композиторам, у них спостерігається потужний стильовий вплив цих митців. З одного боку, створюючи такі композиції-присвяти, неможливо не використати найбільш пізнавані стильові компоненти музики цих композиторів, з іншого – такий комплекс елементів "інтонаційного словника" зазначених авторів є не просто персоніфікацією їх стильового "обличчя" в межах іншої композиції, а стає відправною точкою у формуванні нової художньої концепції, основаної на яскраво індивідуалізованій музичномовній системі композитора-"переломника", що є підтвердженням високої професійної майстерності останнього.

У Прелюдії й фузі В. Балака такий комплекс формується автором на основі різнопараметрових мовно-стильових ознак. Насамперед це стосується вертикально-гармонійного аспекту, тобто використання гармонійних співзвуч, що вельми характерні для музичних композицій Вл. Золотарьова: домінування великих мажорних септакордів (улюблені співзвуччя композитора), нонакордів, дисонуючої вертикалі за сплетіння полімелодійних щаблів. Найвідчутніше "стильовий натяк" на Вл. Золотарьова виявляється в основному розділі прелюдії (9-30 такти), який відтворює аналогію "жалобного маршу" з другої частини Партити №1 композитора. Крім відповідної звукової вертикалі, цей розділ прелюдії В. Балака з фрагментом Вл. Золотарьова поєднують поліфонічність викладення матеріалу, темп-характер, наскрізність драматургічного руху, а також ямбічно-пунктирна метроритміка мотивів мелодійних ліній.

У баянній творчості В. Зубицького інструмент музичного образотворення виявляється в композиціях великих концертних форм. Зокрема, в концерті для баяна з камерним оркестром "Omaggio ad Piazzolla" (Присвячення Астору П'яццоллі) кілька полістилістичних рівнів. Насамперед це цитата теми А. П'яццоллі "Libertango", яка є ідейним імпульсом композиції, своєрідним музичним символом постаті "реформатора танго", а її інтонаційна основа стає своєрідним "будівельним матеріалом" для тематичної роботи багатьох фрагментів концерту. Окремим стильовим "натяком" на А. П'яццоллу в композиції є й модель її формоструктури, яка наближена до сюїтної форми, й застосування солістів "другого ряду" (фортепіано, перкусія) одночасно з ргіта-солістом, що є особливістю для бандонеонних концертів, зокрема й п'яццоллівських. Блискучою полістилістичною стрічкою в "Omaggio..." лунає фрагмент із 5 по 10 цифру, в якому звучить яскравий контрапункт "майже цитати" до-мінорної прелюдії з I тому ДТК Й. С. Баха в оркестровій партії й теми, побудованої на інтонаційній основі "Libertango" в соліста. Таким чином, В. Зубицький проводить семантичну паралель між двома видатними геніями різної, справжньої музики, своєрідний діалог різних музичних епох.

Особливий тип творчості В. Зубицький використовує в концерті для баяна з оркестром "Россініана". Композиція створена в колажній техніці, позбавленої контекстно-стильової контрастності, тобто коли кількість цитатного матеріалу не просто переважає, а стає основою нової драматургії. Такий метод компонування започаткований жанрами кводлібет і попури.

"Будівним матеріалом" у творі є "готові" тематичні блоки й фрагменти музики Дж. Россіні, зокрема Речитативу Фігаро з опери "Севільський цирюльник".

Місія Зубицького-композитора в цьому разі здійснена в кількох площинах: по-перше, автор побудував яскраву й оригінальну формо-драматургію, тобто надав "старій" музиці "нового" життя; по-друге, здійснив інтерполяцію музичного матеріалу оперного оригіналу Дж. Россіні з його інтонаційним словником у специфічну площину інструментальних виражальних засобів сучасного баяна; по-третє, інструментовкою, різноманітними модернефектами, "домалюванням" дещо "оновив" стилістику оригіналу, надав їй нового дихання. Художня концепція "Россініани" В. Зубицького демонструє полістилістичну ситуацію, коли власне полістилістика перестає бути "полі" та більше тяжіє до нової моностилістики (за С. Савенком [4, с. 439]).

Отже, проаналізувавши творчість сучасних українських композиторів баянного мистецтва, можна констатувати широкий її прояв у найрізноманітніших за формами й жанрами творах та в діапазоні майже всіх її різновидів і засобів, як-от: колажно-контрастна (В. Рунчак "Страсті за Владиславом", "Messe da Requiem"), колажно-симбіотична (В. Зубицький "Россініана", "Omaggio ad Piazzolla"), цитати (В. Балик Соната на тему DSCN, В. Рунчак "Присвячення І. Стравінському" та ін.), квазі-цитати (В. Рунчак "Біля портрета Н. Паганіні", А. Сташевський "Давньокиївські фрески", В. Власов "П'ять поглядів на країну ГУЛАГ" та ін.), алюзії (І. Тараненко "Причинна"), цитати стилю (В. Рунчак "Бахіана" й ін.); квазі-цитати стилю (В. Власов Концертний триптих на тему І. Босха "Страшний суд", В. Рунчак "Наслідування Д. Шостаковичу", "Біля портрета Н. Паганіні" та ін.), алюзії стилю й жанрово-стильові алюзії (В. Балик "Поліфонічні фрески пам'яті Вл. Золотарьова", В. Рунчак "Присвячення І. Стравінському" та ін.).

Перспективними напрямками подальших досліджень у межах окресленої тематики може бути ґрунтовне вивчення явища в сучасній баянній музиці в таких аспектах. Поперше – дослідження індивідуально-художньої своєрідності в творчих концепціях окремих композиторів; по-друге – докорінне вивчення різноманітних видів і проявів творчості як методу композиції в системі виражальних засобів сучасної оригінальної музики для баяна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сташевський А. Творчість Володимира Балика і нові тенденції української музики для баяна 1980-х років. Львівська баянна школа та її видатні представники. Зб. матер. наук.-практ. конфер. Дрогобич : Коло. С. 111–115.
2. Сташевський А. Володимир Рунчак "Музика про життя..." Аналітичні есе баянної творчості : моногр. Луцьк : 2004. 199 с.
3. Сташевський А. Великі жанри в українській музиці для баяна (тенденції розвитку в останній чверті ХХ та на початку ХХІ ст.) : моногр. Луганськ : Поліграфресурс, 2007. 159 с.
4. Теория современной композиции [отв. ред. В. С. Центова]. М. : Музыка, 2007. 646 с.
5. Яценко І. Образний зміст та особливості композиційної побудови сюїти-зошити "Давньокиївські фрески" для баяна Андрія Сташевського. Творчість композиторів України для народних інструментів. Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конфер. Львів : ЛДМА ім. М. Лисенка, 2006. С. 103–106.

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський
УДК 379.81:339.138 **Полозов Є. Є.**

ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕС ПРОЦЕСІВ В ІВЕНТ ГАЛУЗІ ДОЗВІЛЛЯ СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається проблема організації бізнесу в івент галузі дозвілля, а саме її соціальний та культурний аспекти.

Ключові слова: івент, бізнес модель, масова культура, популяризація.

In the article the problem of organization of business is examined in event industry of leisure, namely her social and cultural aspects.

Keywords: event, business model, mass culture, popularization.

Сфера дозвілля в усі часи була і залишається однією із вагомих складових людського життя. Саме тому проблема організації вільного часу завжди знаходилася і знаходиться в центрі уваги як науковців, так і пересічної людини. Але в реаліях сьогодення вона набуває нового звучання. Адже культурна глобалізація, швидке формування єдиного комунікативного простору, інформатизація суспільства тощо – все це значно розширює можливості сфери дозвілля, пропонуючи нові форми та практики його організації [1].

Щоправда, сфера дозвілля у сучасному світі все більше перетворюється на простір самовипробування та самознищення. Слід сказати, що для людини завжди було характерним створювати тією чи іншою мірою небезпеки, а в умовах суспільства ризику ця схильність набуває особливо масштабного характеру. Подібна ситуація характеризується рядом негативних моментів, таких як настрій безглузлого існування, криміналізація дозвілля, яка проявляється у поширенні девіантних форм поведінки. Ось саме ці обставини і примушують замислитися над станом духовної культури в цілому і культури дозвілля зокрема. У зв'язку з цим нам здається особливо актуальною проблема дослідження культури дозвілля.

Незважаючи на те, що сфера дозвілля є досить важливою, системного аналізу її, на жаль, не існує. Відсутні нові теоретичні обґрунтування з врахуванням вимог часу, а точніше, з врахуванням тих процесів, які відбуваються як у суспільстві, так і в сфері дозвілля. Разом з тим дослідження проблем дозвілля продиктовано і практичними вимогами, оскільки негативні прояви в даній сфері багато в чому обумовлені неорганізованістю дозвілля, недостатнім рівнем його культури та культури людини, особливо молоді [4]. Соціальна реальність змінюється настільки швидко, що індивід не в змозі орієнтуватися, адекватно реагувати на ті умови, в яких він опиняється, і адаптуватися до них. Майбутнє для нього вважається невизначеним та непередбачуваним, а сучасність примушує почувати себе невпевненим і незахищеним. Індивід вимушений переглядати свої життєві позиції, змінювати свій спосіб життя та світогляд, пристосовуватися до нових умов. Можна сказати, що людина знаходиться в суспільстві, в якому одні ризики породжують інші. Однією з таких сфер, де найбільш яскраво проявляються наслідки цих трансформацій, є дозвілля. У його просторі можна побачити зміни всієї системи ціннісних орієнтацій у зв'язку із зниженням рівня загальної культури, руйнуванням традиційних норм і цінностей, розповсюдженням елементів спрощеної масової культури. У таких умовах людина, особливо це стосується молоді, втрачає впевненість у виборі лінії нормативної поведінки і, навіть знаючи норми та правила, не завжди їх дотримується. Отже, для повноцінного існування, для відчуття впевненості, людина повинна вміти організувати свій вільний час і проводити дозвілля. Саме тому для суспільства ризику проблема організації дозвілля є досить важливою [2].

Враховуючи постіндустріальний характер суспільства, сфера дозвілля виступає як самостійна одиниця. Самоцінний і самодостатній характер дозвілля зробив його "незалежною змінною", тим суттєвим якісним параметром, який сьогодні помітно диференціює життєві стандарти та якість життя населення.

Специфічними характеристиками дозвілля є циклічність, змістовність, інтенсивність, функціональність. Остання передбачає таке проведення дозвілля суб'єктом, яке знаходиться в гармонії з його внутрішнім світом, різноманітними потребами, соціально прийнятними для тих, хто оточує, не приносить шкоди іншим людям, суспільству, природі. У випадках, що порушують цю відповідність, доречно говорити про дисфункціональність дозвілля, про його епатажні, саморуйнуючі, небезпечні для здоров'я певного суб'єкта і суспільства в цілому форми [3].

Отже, особливість сучасного світу полягає в тому, що значна частина бюджету часу орієнтована на дозвілля. Тому на сьогоднішній день можна констатувати той факт, що

дозвіллева діяльність стає визначальним фактором формування культури. Але які б трансформації в сфері дозвілля не відбувалися, існують дві необхідні умови для використання часу дозвілля. По-перше, місце, де могли б зустрічатися та спілкуватися люди, і, по-друге, організоване дозвілля, навколо якого може бути побудовано це спілкування. Якщо суспільство не піклується про це, то люди, особливо це стосується молоді, самі знайдуть, де і як проводити свій вільний час та своє дозвілля. При цьому зовсім не виключена можливість, що таке неформальне спілкування прийме асоціальні форми.

Потрібно відмітити, що регулювання в сфері вільного часу повинно бути направлене насамперед на формування такого типу дозвіллевої поведінки, яка б відповідала, з одного боку, потребам у проведенні культурного дозвілля, сприяла розвитку особистості, а з іншого – інтересам самого індивіда.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грушин Б. Творческий потенциал свободного времени. М: Профиздат, 2012. 527 с.
2. Заєць В. Дітям – увагу всієї громади //Культура і життя. 2004. 8 вересня. С. 150-152
3. Культура дозвілля (Добірка статей) //Завуч. 2007. № 22 (серпень), (спецвипуск). С. 38-47
4. Стоян А.Н. Організація культурно дозвіллевої діяльності молоді / Б.И. Королева. К.: Вища школа, 2004. 40 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.В. Кузнецов

УДК 791.229

Протасова А. С.

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті визначені особливості розвитку українського документального кіно як складової світової документалістики; виокремлено основні проблеми впливу документальних стрічок різних країн на розвиток культури глядача.

Ключові слова: документальне кіно, нові медіа, пропаганда, маніпуляція, комунікація.

The article identifies the features of the development of Ukrainian documentary film as a component of world documentary; the main problems of the influence of documentaries of different countries on the development of spectator culture are highlighted.

Key words: documentary films, new media, propaganda, manipulation, communication.

Розвиток українського документального кіно нерозривно пов'язаний зі становленням світової кінодокументалістики. Починаючи від зародження кінематографу, людина намагається зафіксувати навколишнє середовище та події, які відбуваються навколо. Розвиток української документалістики, так само як і закордонної, безпосередньо залежить від суспільно-політичних настроїв у державі.

У контексті нашого дослідження з'ясовано, що основна відмінність неігрового кіно від ігрового полягає у переважанні фактичним, документальним матеріалом, який часто не передбачає підготовки детального сценарію, підготовлених акторів та сталої послідовності подій. Складність створення документального кіно полягає у вмінні режисера відчувати вимушені сюжетні зміни запланованого і утримувати задуману канву фільму у завчасно визначеному жанрі та напрямі його розвитку.

Варто зазначити, що сьогодні існує велика кількість класифікацій документального кіно, проте основною є розподіл на авторську та телевізійну документалістику. Авторське

кіно – це кінострічки, які мають конкретного автора, який створює фільм згідно з власним задумом, в якому відбивається конкретний погляд митця. Щодо телевізійної документалістики, то вона створюється на замовлення певного телеканалу чи зацікавленої особи. Тому має відповідати політиці замовника, бути орієнтованою на масового глядача. Такі фільми створюються швидше за авторські стрічки.

Науковці наголошують, що засновником терміну "документальне кіно" вважають Джона Грісона, який в той самий час є яскравим представником англійської школи неігрового кіно. Тоді як зачинателем документального кіно вважають Роберта Флаєрті – людину, яка за професією не є режисером, а простим інженером. Він у власних експедиціях знімав сюжети про віддалені куточки світу. Звісно, фільми Роберта Флаєрті не є істинно документальними, оскільки мають певні перебільшення, замовчування, а то й вигадані факти.

Нами з'ясовано, що відомість радянській та українській документалістиці принесло ім'я режисера Дзиги Вертова, який у фільмі "Кіно-око" започаткував прийом кіноправди, що в подальшому широко використовувався як вітчизняними, так і закордонними авторами. Саме цей метод у своїй стрічці "Хроніка одного літа" використав французький режисер Жан Руш.

Поява "Нових медіа" змінила вектори розвитку і поширення документального кіно. Використання платформ та програм як YouTube, Vimeo, Instagram, Periscope робить сам процес створення документального продукту доступним для широкого загалу [1].

Українські документалісти також користуються новітніми засобами для збереження дійсності. Так, у рамках проєкту MigrARTion, зародилась ідея створення документального багатогодинного фільму "День незалежності" групою режисерів з різних куточків України. Фільм створений з фрагментів інтернет-стрімів громадян України від Заходу до Сходу і від Півночі до Півдня, де кожен відтворює традиції святкування Дня Незалежності у своїй сім'ї та регіоні. Такий проєкт є новим для українського екрану. Більшість глядачів зустріло такий формат документалістики з відразою, оскільки фільм відображає не лише позитивні сторони, а й багато негативу. В той час, як люди зазвичай звикли бачити майже ідеальну картинку на екрані.

Варто зазначити, що різні історичні події ставали поштовхом для створення нових жанрів. Адже саме документальне кіно є дзеркалом епохи. Неігрові фільми з самого початку свого існування мали на меті збереження та відтворення інформації про історичну дійсність.

На нашу думку, історичні особливості найяскравіше виявляються у традиціях зображення героя. Типовий радянський сюжет фільму, відображає не виразну масу людей. Згодом, особистість починає виділятися з натовпу за допомогою унікальності. Наступний період характеризується успіхами радянського устрою за допомогою статистичних даних. Кінець ХХ ст. приніс клішовані образи фермера, політика, рок зірки[4]. Головний герой документалістики незалежної України, значно відрізняється від типажів минулого. Персонаж виступає у ролі національного героя, який готовий віддати найдорожче, що він має за мир та злагоду своєї сім'ї та держави. Такі зміни були зумовлені подіями Революції Гідності та військової агресії на Сході України, які стимулювали підняття національної свідомості українців.

Українські режисери створюють не лише фільми про війну сьогодення. Велика кількість визначних документальних стрічок присвячено історичним подіям, наприклад, цикл "Невідома Україна", який спрямований на популяризацію актуальних питань української історії. Однією з визначних робіт Сергія Буковського є дев'яти серійний документальний фільм "Війна. Український рахунок", який розповідає про Другу світову війну і участь українців у ній. Також, Сергій Буковський у співпраці з продюсером Стівеном Спілбергом створили стрічку "Назви своє ім'я", яку присвячено постраждалим представникам різних етнічних груп під час Голокосту [2, 27].

Проаналізувавши вітчизняні документальні фільми, ми з'ясували, що популярною серед українських документалістів є тема національних меншин. Варто відзначити режисера Дмитра Сухолиткого-Собчука з його фільмом "Красна Маланка". Ця стрічка відтворює

синтез української та румунської традиційних культур в історичному процесі, та їх співіснування на сучасному етапі розвитку селища.

Звісно, українська документалістика не завжди перебувала у вільному положенні стосовно створення і поширення документального продукту. Варто зазначити, що низка режисерів у свій час зазнавала утиснень, репресій, заборон та вироків. Документальні стрічки цих режисерів спіткала ще більш жорстока участь у 1960-х роках ХХ ст., вони або повністю знищувались, або перероблювались під ідеологічні запити режиму, або були забуті на полицях. Так сталося з фільмами "Освідчення у коханні", "Соната про художника", "Зйомки в Бабиному Яру" та багато інших. Ці фільми викривали реальність, яку намагались приховати, зображували невігідні сюжети для влади [3, 199].

Проте, сьогодні, з появою Інтернету і ТБ, люди мають змогу у вільному доступі подивитись ті фільми, які хочуть, оскільки в величезному просторі всесвітньої мережі, майже неможливо, що небудь заборонити або піддати цензурі через невігідність для влади.

Дослідники наголошують, що поява нових жанрів таких як мок'юментарі, докудрама та докуфікшн, які поширюються як на вітчизняній арені так і закордоном, створюють складність для кінокритиків і науковців у питаннях достовірності. Якщо звернути увагу на положення документального кіно, то можна побачити, що науковці піддавали сумніву власне таке поняття, через неможливість з'ясувати справжність створюваного. Нові жанри, створюються на основі документального матеріалу, проте мають художній сюжет, іноді з фантастичними припущеннями. Такі фільми створюють плутанину для глядачів, які звикли, що неігрове – створене за реальними документами.

Таким чином, викривлені або прикрашені факти документальних фільмах використовуються різними телеканалами, задля відбиття необхідної картини дійсності. Коли телеканали навмисне викривляють реальність, відбуваються певні маніпуляційні процеси зі свідомістю глядацької аудиторії.

В умовах сучасного світу документальне кіно починають використовувати в інформаційних війнах, оскільки воно є ефективним засобом поширення пропаганди. Люди, у своїй більшості, довіряють документальним стрічкам і мало хто, після перегляду перевіряє дійсність відтворених фактів.

Аналізуючи стан вітчизняного неігрового кіно, нами з'ясовано, що українська документалістика може завдячувати світовим кінофестивалям, які сприяють розвитку і підвищенню рівня вітчизняного продукту. Українські режисери, часто привозять призові місця з міжнародних фестивалів. Нагородами були відзначені такі фільми: "Земля блакитна ніби апельсин", "Мова тварин", "У кутку", "Дибук. Історія мандрівних душ", "Школа № 3", "Живі", "Домашні ігри", "Тато – мамин брат".

Останнім часом співпраця у створенні документальних стрічок між Україною і світом значно зросла. У співпраці було створено фільми "Час життя об'єкту в кадрі", "Маріуполіс", "Люба Фукусіма", "Танцівник".

Також, світова спільнота стурбована подіями в Україні і сприяє підтримці фільмів, які розкривають питання війни на Сході України та Революції Гідності. В цей час з'являється фільм "Зима у вогні: боротьба України за свободу", представлений на платформі Netflix. Інший фільм "Маріуполіс" створений у співпраці України, Литви, Німеччини і Франції, відображає погляд мирного міста під час кризи, зумовленої війною. Закордонні режисери знімають свої документальні стрічки на основі свого незаангажованого погляду на гострі проблеми українського народу, що дає змогу глядачеві побачити погляд зі сторони і можливо знайти вихід з сталих проблем.

Підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити висновок, що між українським документальним кіно і закордонною кінодокументалістикою існує нерозривний зв'язок. Це зумовлено і співпрацею режисерів, і розповсюдженням документальних стрічок на міжнародних фестивалях, спільним минулим, а також єдиними для усього світу проблемами, які не оминають ані багаті, ані бідні країни. На наше переконання, це в першу чергу соціальні

питання, проблема безхатченків, релігійні та культурні війни, війни за територію, питання насилля та жорстокості, місця людини в світі.

Документалістику різних країн також об'єднують жанри, які в конкретний час користувалися популярністю всюди. Так було зі спостережливим кіно, описовою документалістикою, портретом, мек'юментарі і докуфікшн. Також, в процесі розвитку відбувається взаємообмін прийомами, методами зйомки і дослідженням документальної історії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Manovich L. The Language of New Media. Cambridge, MA : The MIT press, 2001. 400 p.
2. Зубавіна І. Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті: монографія. Київ : Фенікс, 2007. 296 с.
3. Нариси з історії кіномистецтва України / за ред. І. Б. Зубавіна, В. Л. Скуратівський, О. С. Мусієнко, В. Д. Сидоренко та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006. 864 с.
4. Прожико Г. С. Экран мировой документалистики: (очерки становления языка зарубежного документального кино). Москва : Всероссийский гос. ун-т кинематографии им. С. А. Герасимова, 2011. 285 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Л.І. Лимаренко

УДК 17.023.36:305 – 055.2(4+477)

Рябенко Є. В.

ЖІНКИ У КУЛЬТУРІ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто розвиток жіночого руху у суспільстві. Розкрито суть понять "гендер" та "гендерний стереотип", досліджено приклади руйнації стереотипу.

Ключові слова: жінка, фемінізм, гендер, гендерний стереотип.

The article considers the development of the women's movement in society. The essence of the concepts "gender" and "gender stereotype" is revealed, examples of stereotype destruction are investigated.

Key words: woman, feminism, gender, gender stereotype.

У наш час, час боротьби з нерівністю та дискримінацією, все частіше підіймається питання гендерної рівності між статями. Аналізуючи положення жінок у суспільстві в історичному ракурсі можна побачити, що вони мали другорядну, підпорядковану роль. Не всі могли змиритися з цим, тому намагалися здобути юридичні й соціальні права. Так і розпочався рух жіночої емансипації, який назвали фемінізмом.

Термін "фемінізм" був утворений від лат. "femina" – жінка. Залишаються невідомими час, коли він увійшов у науковий обіг і особистість автора. Вчені припускають, що це може бути Ш. Фур'є – філософ-утопіст XVIII ст., або Дюма-син – автор відомих творів XIX ст. У сучасному Оксфордському словнику по соціології термін "фемінізм" визначається як теорія рівноправності статей в суспільстві, а також як соціальний рух з метою досягнення рівності між ними, перш за все внаслідок розширення прав і можливостей жінок у всіх сферах життя [4].

Жіночий рух своїми джерелами сягає ще епохи Відродження. Під впливом антропоцентричного світобачення та гуманістичних теорій філософи почали розглядати місце жінки у суспільстві, вказуючи на несправедливе ставлення до них. Так Т. Мор у своїх утопіях розглядав жінку як рівну чоловікові, та не обмежував її певною сферою діяльності. У Новий час стали панувати ідеї лібералізму та просвіти. Вважалося, що особистість має бути

вільною, що стосувалося у тому числі й жінок, хоча їх свобода була інакшою за політичну чоловічу [4].

У XIX ст., в Англії, бере початок рух суффражизму, який знаменує собою першу хвилю фемінізму. Характерною його особливістю стало політичне направлення, адже основною вимогою жінок було право голосувати на виборах [4]. Окрім цього вони боролися за права на вищу освіту, матеріальну власність та професійну зайнятість. Результат змусив себе чекати близько 70-ти років. Лише після 1920 р. уряди країн почали ухвалювати відповідні закони, згідно з якими жінки отримували виборче право, та соціальної рівності вони так і не досягли.

У період Другої світової війни, уряд почав залучати жінок до "чоловічої" праці, адже не вистачало робочої сили. Для цього були залучені найкращі засоби пропаганди – плакати, газети, листівки, – усюди жінок спонукали повірити у свої сили та працювати. Проте, у післявоєнні часи, їм знову почали нав'язувати роль домогосподарки, ідеальної дружини, яка у всьому прислухається до свого чоловіка, однак жінки вже не могли змиритися з таким ладом.

У 1960-х рр. стартувала друга хвиля. Її особливістю була вимога визнання рівності між статями не лише на паперах, а й у повсякденному житті [4]. Жінки даної хвилі боролися за однакову оплату праці за рівноцінну роботу, здатність обиратися в органи державної влади, ліквідацію принижуючих норм (наприклад, щодо одягу, який вони мають носити). Засновницею вважають Сімону де Бовуар, письменницю, яка у своїх працях досліджувала причини другорядної ролі жінок у суспільстві, і доводила, що в обох статей є однакові здібності та бажання самореалізації.

Третя хвиля є продовженням другої. Вона розпочалась у 90-х рр. XX ст., і триває дотепер. Має різні назви – постфемінізм, неофемінізм, постмодерністський фемінізм. На перший план виходить не рівність чоловіків і жінок, а їх відмінність, яка не має перешкоджати існуванню та реалізації у суспільстві обох статей. Більше уваги стали приділяти питанню захисту прав жінок з різним кольором шкіри.

Хвиля жіночого руху на Заході Європи XX століття утворила ґрунт для розвитку гендерних досліджень. Термін "гендер" застосовується для розрізнення "соціальної" та біологічної статі. Говорячи про стать, ми маємо на увазі біологічну природу людини, але вже її функціонування визначається соціальними нормами та культурними стереотипами. Саме вплив статевої розбіжності на реалізацію індивіда у соціумі – це галузь гендерних досліджень [1, с. 47].

Усталені уявлення, які у масовій свідомості встановлюють норми для функціонування чоловіків і жінок у соціумі, називають гендерними стереотипами. Вони засвоюються індивідом у процесі соціалізації, через сім'ю, загальноприйнятий розподіл праці, ЗМІ тощо. Підсвідомо фіксуючи прийняті суспільні норми, які вказують що мають відчувати та робити чоловіки й жінки, особистість має їх за взірць статевої поведінки і стає їх носієм [2, с. 106].

За Т. Б. Рябовою гендерні стереотипи мають такі властивості:

1. вони мають емоційно-оцінний характер. Оцінка показує перш за все внутрішньогрупову систему цінностей і може мати різні знаки (чоловіки орієнтовані на досягнення мети – чоловіки амбітні; жінки емоційні та чутливі – жінки примхливі);
2. є стійкими та стабільними. Наприклад, сьогоденні уявлення про особливу жіночу емоційність і середньовічні погляди на нездатність жінки контролювати свої почуття є ідентичними. Однак, гендерні стереотипи піддаються змінам в міру того, як змінюються соціальні уявлення та норми;
3. їм властивий високий ступінь єдності уявлень. Стереотипним образ стає тоді, коли його підтримує хоча б 75% індивідів в межах спільноти;
4. гендерні стереотипи – нормативні. Чоловіки та жінки не можуть не прислухатися до норм суспільства, адже відхилення від них призведе до відчуження та несприйняття індивіда соціумом [5, с. 4].

Діяльність ряду жінок руйнує гендерні стереотипи та доводить, що вони можуть набагато більше, ніж про них думають.

Маргарет Тетчер – "Залізна леді", перша жінка прем'єр-міністр Великобританії, яка попри ряд непопулярних, а іноді жорстоких законів, як згортання соціальних програм та ліквідація робочих місць, змогла вивести країну з економічної кризи та утримати владу у своїх руках протягом багатьох років.

Розалінд Франклін – жінка-науковець, яка відкрила структуру ДНК, проте стала відомою значно пізніше. Її ще не опубліковане дослідження було використане науковцями Вілкінсоном, Вотсоном і Криком. Вони отримали Нобелівську премію, а Розалінд не встигла, – померла від раку до вручення. Пізніше тільки Крик і Вотсон визнали її вклад у дане відкриття.

Княгиня Ольга – правителька Київської Русі, дружина Ігоря, жінка, яка однією з перших привезла християнство до країни. За язичницьким поминальним ритуалом вона помстилася деревлянам за смерть чоловіка і князя у 3 етапи: наказала закопати перших послів живцем, других – спалила у бані, інших вбила при справленні тризни. Згідно зі звичаєм мав помститися й син – малий Святослав, тож вона спалила столицю деревлян – Іскоростень, і після цього вже ніколи не воювала [3]. Ольга розділила територію країни на погости, зробила перший перепис населення, та встановила для кожної родини особистий податок, який вона могла б сплатити.

Досвід України значно відрізняється від західноєвропейського. До прийняття християнства, у Київській Русі жінки мали право на власне майно, землю, і могли розпоряджатись їм; вдова могла стати головною у сім'ї. З прийняттям християнства всі ці права залишалися дійсними, проте у проповідях почали з'являтися твердження щодо неповноцінності жінки. Успіх вони мали не усюди, адже звичай виявився міцнішим за новоприйняту релігію [6, с. 135-136]. Жінки могли отримати освіту, мали власний земельний наділ, який передавався по жіночій лінії – материзну, а усі доходи належали власниці. Іноді траплялися ситуації, за яких чоловіки матеріально залежали від жінок, хоча це і не схвалювалося суспільством.

У XVI ст. свобода жінок на території України відрізнялася: Правобережжя підпорядковувалося Литовським статутам, які обмежували права на спадщину та добровільний шлюб, а Лівобережжя й Центральна частина жили відповідно до звичаєвого права, яке надавало майже повну свободу. Жінки воювали, володіли зброєю та їздили на конях. Рівноправність панувала й у сім'ї, що дозволяла українська церква.

У XVI – XVII ст. на теренах України існувало таке рідкісне явище, як розлучення через нестачу любові. Шанували жінок й козаки. Саме Богородиці вони молилися перед походами, а такі поняття як Україна, Січ і шабля здобули прикладку – мати.

З підпорядкуванням Гетьманщини Російською імперією у XVIII ст. зникла й рівноправність. Згідно зі "Зводом Законів Російської імперії" головним у сім'ї ставав чоловік, а дружина йому підпорядковувалася.

Феміністичний рух прийшов на Україну у 1860-х рр. зі створенням першої жіночої організації у Станіславі. Надалі було створено ще багато подібних організацій, зокрема "Союз українок", "Клуб русинок", "Жіноча громада" та ін. Велику роль у розвитку руху зіграли С. Русова, Н. Кобринська, О. Кобилянська, Л. Українка, М. Рудницька [6, с. 149].

У час, коли Україна була у складі СРСР набув поширення образ ідеальної жінки, яка здатна працювати на "чоловічій" роботі, бути здібною домогосподаркою і залишатися вродливою й спортивною. Цьому сприяли газети, плакати, особливо журнали, як "Колгоспниця", "Робітниця", "Радянська жінка" та ін.

Після здобуття Україною незалежності було ухвалено ряд законів, що сприяли рівності в правах між жінками та чоловіками. Можна говорити про те, що після Євромайдану значно зросла кількість жінок у Верховній Раді, в українській армії, у поліції, у сфері бізнесу. Ми стали на шлях гендерної рівності у суспільстві, проте, це тільки початок.

Отже, жіночий рух існує вже багато століть, і крок за кроком жінки виборюють свої права, щоб зайняти гідне місце у суспільстві. Вони доводять кожного дня, що є фахівцями у

різних сферах науки, політики, військової справи, економіки та ін., руйнуючи стереотипи, і кожна має право сама для себе вирішити, чого вона хоче у своєму житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильченко О. П. Гендерна рівність в Україні. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2014. № 2. С. 46–53.
2. Главацька О. Л. Статеворольові стереотипи як соціокультурна основа гендерної соціалізації молоді в сучасній сім'ї. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2014. № 4. С. 104–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_4_15 (дата звернення: 08.10.2020).
3. Козлов М. М. Легенда про помсту княгині Ольги: факти проти міфів. Наукові праці. Політичні науки: науково-методичний журнал. Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2002. Вип. 10, т. 23. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2002/23-10-17.pdf> (дата звернення: 08.10.2020).
4. Крыкова И. В. Феминизм: происхождение понятия и его трактования в современной науке. Аналитика культурологии. 2008. №2. URL: http://analiculturolog.ru/journal/archive/item/481-article_14-3.html (дата звернення: 08.10.2020).
5. Рябова Т. Б. Гендерные стереотипы и гендерная стереотипизация: методологические подходы. Женщина в российском обществе. 2001. № 3. С. 3–12.
6. Черняхівська В. В. Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід : дис. канд. держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2017. 257 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.А. Чумаченко

УДК 781.63(477)"19/200"

Сіра Т. Ю.

РОЗВИТОК ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА В УКРАЇНІ В ХХ СТ – ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті розглядаються питання становлення та розвитку оркестрового виконавства в Україні в ХХ – поч.ХХІ ст. Піднімаються проблеми і значення репертуару оркестру народних інструментів. Визначаються перспективи розвитку оркестрів і їх значення в культурочтворючому процесі.

Ключові слова: оркестр, українські народні інструменти, оркестровий склад, репертуар.

The article considers the formation and development of orchestral performance in Ukraine in the XX – early XXI centuries. Problems and significance of the orchestra's repertoire of folk instruments are raised. Prospects for the development of orchestras and their importance in the cultural process are determined.

Key words: orchestra, Ukrainian folk instruments, orchestral composition, repertoire.

У період активного розвитку національної культури в Україні, який почався в часи проголошення незалежності, особливого значення набуває оркестрове виконавське мистецтво на народних інструментах. Саме такі колективи є носіями багатовікових традицій українського музичного мистецтва, тому вивчення їх складу, репертуару, виконавських особливостей є дуже актуальним питанням для усвідомлення самотутності, неповторності нашої національної культури в загальноєвропейському просторі, а також для подальшого поштовху розвитку оркестрової національної культури в діалозі та взаємодії з сучасними потребами суспільства.

Питання розвитку оркестру народних інструментів розглядалися і розглядаються різними дослідниками. Серед них виділимо роботи Л. Пасічняк, В. Дейнеги, які вивчають

питання репертуару академічних оркестрів народних інструментів. Аспекти методики роботи з оркестром народних інструментів обговорюються в дослідженнях В. Комаренка, М. Прокопенка, В. Гуцала, О. Ільченка, С. Марцинковського та інших. Проте, діяльність оркестрів народних інструментів як художнє явище, як соціальна форма виконавства залишається поза увагою і вивчена ще недостатньо і, відповідно, заслуговує більшої уваги з боку дослідників.

Взагалі історію розвитку оркестрів народних інструментів особливості їх репертуару необхідно розглядати крізь призму концертно-виконавської діяльності та з врахуванням музичного середовища. Крім того, необхідно враховувати характеристику кожного інструменту, його художньо-виражальні можливості, прийоми гри тощо.

Не мало важливе значення має поєднання інструментів в ансамблевій групі. Багато дослідників саме враховуючи ці моменти, вважають, що саме вони сприяють розширенню репертуару народних оркестрів. Це розширення відбувається завдяки поєднанню народної та академічної традицій за рахунок різноманітних перекладень. В результаті розширюються й жанрово-стильові межі репертуару.

Правильно підібраний репертуар є запорукою продуктивної діяльності колективу, несе скеровуючу пізнавальну функцію.

Великого значення в цьому плані набуває діяльність керівника, тобто диригента. Саме він займається підбором репертуару.

"Диригент, на відміну від інших виконавців, сам безпосередньо не відтворює звуковий образ. Він робить це за допомогою інших і вже через них доводить до слухачів свій задум" [2, 64].

Саме диригент проводить аналітичну роботу з партитурою твору. Причому в цій роботі задіяні однаково раціональна та емоційна сфери, інтелектуальне начало поєднується обов'язково з емоційним.

Дуже влучно відмічає О. Ільченко: "Народний оркестр – це не формальне об'єднання звучання зібраних до купи народних інструментів чи механічне об'єднання різних ансамблів. Як цілісний виконавський колектив, ... як один інструмент, він повинен відповідати певним законам і правилам щодо формування, тим специфічним вимогам і характеристикам, які, власне, і забезпечують його діяльність, художні засади звучання саме як оркестру, а не великої групи виконавців"

Звідси зробимо висновок, що в колективі великого значення крім репертуару набувають комунікативні якості самих оркестрантів, а саме, вміння співпрацювати, слухати один одного, мати психологічну сумісність, вміння поводитися в колективі, координувати візуально спів-дії, розуміти функціональні ролі інструментів, груп інструментів тощо.

Виходячи з вищесказаного, бачимо, що саме виконавський процес має велике значення для передачі звукообразів композиторського творіння. "У композитора деталі безумовно підпорядковуються баченню цілого... Виконавець повинен шукати, реконструювати бачення, котре керувало творцем твору. ... Оскільки інтерпретатору в першу чергу даються деталі, він природньо, розглядає їх як відправний пункт. В ізольованому вигляді деталі ці – широке поле для "індивідуального" розуміння інтерпретатора." [2, 86]. Тобто ми бачимо скільки особливостей має народно-виконавське оркестрове мистецтво. І саме постійна робота в цьому напрямку музикантів-практиків, музикантів-науковців, сприяє активному розвитку оркестрів народних інструментів протягом XX – і на початку XXI століть.

Отже, вивчення виконавської діяльності оркестрів народних інструментів, визначення їх ролі у культуротворчому процесі визначає актуальність теми даної статті.

Оркестр народних інструментів пройшов досить тривалий шлях історичного розвитку від традиційних форм музикування українського народу до концертно-професійних. І на сьогоднішній день можна навіть говорити, що він може конкурувати із симфонічним оркестром. Маючи унікальні темброві, колористичні можливості й неповторний

національний колорит, оркестр народних інструментів може відтворювати повноцінне звучання будь-якого музичного твору.

З точки зору складу оркестру на сьогоднішній день в Україні можна виділити два різновиди оркестрів. Перший – базується на основі струнно-смичкових музичних інструментів, а другий – на основі струнно-щипкових. Обидва склади забезпечують охоплення всього звукового діапазону, велику градацію динамічних відтінків. Це дає можливість значно розширювати і урізноманітнювати репертуар колективу.

Дослідниця такого феномену як оркестр народних інструментів Л. Пасічняк, вивчаючи репертуар різних колективів виокремила такі жанрові групи творів [5, 263-264]:

- фольклорна;
- камерно-академічна;
- естрадно-джазова;
- авангардна.

Така жанрово-стильова багатоманітність репертуару є вагомим фактором ефективної і продуктивної діяльності оркестру.

Таким чином, пройшовши довгий шлях історичного розвитку і становлення оркестри народних інструментів продовжують свою забезпечує збереження кращих традицій оркестрового інструментального виконавства в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуцал В. Грає оркестр українських народних музичних інструментів. – К., 1978. – 168 с.
2. Ільченко О. Народне оркестрове виконавство: аматорство і проблеми художності: монографія [Відп. ред. А.П. Лашенко]. – К.: КДІК, 1994. – 107 с.
3. Лисенко М., Марцинковський С., Турчин Г. Українське народне інструментознавство. – Херсон: ХДУ. 2015. – 124 с.
4. Марцинковський С.Л. Інструментознавство: Навч. посіб. Р., 1999. – 124 с.
5. Пасічняк Л. Етапи становлення репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України ХХ століття // Академічне народно-інструментальне мистецтво та вокальні школи Львівщини: зб. матер. наук.-практ. конф. (Львів, 3 листопада 2005). – Дрогобич: Коло. 2005. – С. 261-269

Рекомендує до друку науковий керівник професор С.Л. Марцинковський

УДК 792.024:687.16

Смутченко Ю.С.

ФОРМУВАННЯ ТЕАТРАЛЬНОГО КОСТЮМУ В СЦЕНІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядається сценічний костюм, як один з найважливіших компонентів при створенні вистави та його специфіка його формування.

Ключові слова: театральний костюм, проектування, художник по костюмам, вистава.

The article considers the stage costume as one of the most important components in creating a show and its specifics of its formation.

Key words: theatrical costume, design, costume designer, performance.

Театр – це такий вид мистецтва, де все розраховано на зовнішній ефект. І роль костюма як "рухома декорація" завжди була і залишається головною.

Ми погоджуємося з думкою В. Базанова, який вважає, що процес створення зовнішніх форм вистави поділяється на чотири найголовніших етапи, два перші – це підготовчий етап, в який входить творча розробка оформлення в ескізах і макеті. Другий – виготовлення оформлення костюмів у виробничих майстернях. Підготовчий період можна вважати фундаментом вистави, а фундамент нерідко визначає якість будівлі, що зводиться. Тому такі підготовчі роботи займають важливе місце в процесі створення нової вистави [2, с. 183].

Театральний костюм – це засіб перетворення актора, елемент гри. Але це й об'єкт проектування, швейний (і не тільки) виріб, над створенням якого працюють чимало фахівців, таких як: конструктор, конфекціонер, закрійник, технолог, фахівець з бутафорії втілюють задумане у матеріалах.

Не менш важливою частиною в створенні костюму є ескіз. В ньому вирішуються проблеми структури образу – художник концентрує свої зусилля на гіперболізації гостроти характеру, силуеті, незвичайності ракурсу, гротеску зображення, посиленому колірному звучанні. Такий ескіз подібно математичній формулі, містить в своєму скупому вираженні сутність сценічного образу – зерно ролі. У той же час в ескізі виражається художнє кредо автора як живописця, графіка і художника свого часу.

Так, художники 20-х років ХХ-го століття А. Екстер і Л. Попова в виконаних ними театральних ескізах демонстрували скоріше свої художні переконання, ніж характери персонажів. Створенні як твори станкового мистецтва, вони з великими втратами втілювалися в реальність, бо форма, зображена на ескізі, вступала в конфлікт як одяг з людиною-актором [4].

Вимоги, що пред'являються до проектування театального костюма, мають свої особливості, пов'язані з естетикою, виготовленням і експлуатацією.

Так, найбільш значущими є вимоги, що визначають ступінь відповідності костюма основною цільовою функцією – розкриття образу, характеру і звичок героя. Не менш важливі естетичні вимоги художньої виразності, гармонії, стильової єдності з епохою вистави. При цьому варто відзначити, що крім ефектного виду, костюм так само повинен гармонійно вписуватися в візуальну концепцію вистави. Тому, при проектуванні потрібно враховувати ступінь пристосованості костюма до актора, так як це свого роду його робоча форма, відповідно, по можливості, він повинен бути комфортним і зручним. Костюм повинен "обжитися" на акторі і не завдавати йому дискомфорт під час гри. Велику значимість мають експлуатаційні вимоги (вимоги надійності), врахування яких забезпечить належне зберігання зовнішнього вигляду виробу, довговічність і ремонтпридатність. Це особливо важливо, коли театральний костюм на сцені схильний до різного роду впливів або неодноразово використовується в кількох спектаклях [6].

Розділити процес створення дизайну костюма можна на три етапи: пошук і збір референсів, для того, щоб сформулювати ідею; ескізи, скетчі, щоб показати ідею, і фіналізація – щоб запустити концепт в роботу.

За обсягом зусиль найважливіший і значимий етап – пошук. Чим більше часу приділити збору референсів, тим швидше буде схоплюватися і цілісно сприйматися ідея нового проекту. Ескізи займають значно меншу кількість часу, тому що це скоріше лише візуалізація ідеї для художника. І фінал – це найпростіший, в творчому плані, хоч і важливий етап реалізації готового дизайну.

Завжди, коли починають робити дизайн треба нагадувати собі, що ідея повинна бути максимально простою. Коли намагаються вкласти в одного персонажа дві або три круті ідеї, навантажити кращою зброєю і незвичайної одягом – концепт стає занадто "важким" і важко сприймати насичені і складні деталі в контексті образу. Досить одного цікавого елемента, а решта має підтримувати і розвивати головну ідею [1, с. 93].

Приступити до створення дизайну краще з того, щоб задати собі основні питання: хто? де? коли? І чи є якийсь культурний код, принцип, за яким повинен будуватися концепт.

Грубо кажучи, культурний код – це відсилання до того, звідки цей персонаж, до якої національності належить і т.д. Якщо дивитися на різні концепти, можна відразу визначити звідки той чи інший. Наприклад, західний, східний, європейський або індійський.

В першу чергу необхідно представити найяскравіші епізоди з прочитаного сценарію, і спробувати накидати прості концепти найбільш вразливих сцен за участю героя. Це робиться для того, щоб відчути основні ознаки майбутнього персонажа – його масу, поставу.

Щоб створити дизайн, який буде говорити сам за себе, театральному художнику по костюмам варто перед початком роботи відповісти на декілька ключових запитань. А саме:

- У якому оточенні знаходиться персонаж?
- Звідки він родом, скільки йому років, як він опинився там, де є зараз?
- Які значущі події відбулися в його житті?
- Чим він займається, наскільки він є професійним у цьому?
- Які у нього звички?
- Який характер, міміка, постава і хода?

Такий аналіз дозволить встановити певні рамки і допоможе поетапно підійти до завдання, щоб створити осмислений, емоційний дизайн.

На підставі вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, що костюм є одним з важливих компонентів у створенні вистави. Для художників, що створюють візуальний образ часу в костюмі, дуже важливо знати документальний, фактичний матеріал, для того щоб його можна було адаптувати до драматургії, рішення режисера і художника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Армавская В.Т., Щербакова Н.В. Мода, вкус, красота. М., 1992.
2. Базанов. В. В. Техника и технология сцены. Л., "Искусство", 1976.
3. Джексон Ш. Сценический костюм. Перевод с англ. – М., 1983
4. Ескіз театального костюма. Всемирное наследие истории, литературы, живописи: веб-сайт. URL: <http://www.nitpa.org/eskiz-teatralnogo-kostyuma-2/> (дата звернення: 09.09.20)
5. Історія костюма: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – К. : Знання, 2008.
6. Театральний костюм. Студопедія: веб-сайт. URL: https://studopedia.su/19_113677_teatralniy-kostyum.html (дата звернення: 02.09.2020)

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **О.Ч. Гноболіна**

УДК 7. 047: 7.021/. 023

Солодова І.О.

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ М'ЯКИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ СТВОРЕННІ ПЕЙЗАЖУ

У статті розглядається принципи створення пейзажу засобами м'яких матеріалів. Особливості створення твору образотворчого мистецтва та різноманіття прийомів та технік, які використовуються в роботі засобами м'яких матеріалів.

Ключові слова: пейзаж, образотворче мистецтво, м'які матеріали, сангіна, вугілля, пастель, малюнок, пляма, штрих, лінія, графіка.

The article discusses the principles of creating a landscape using soft materials. Features of creating a work of fine art and a variety of techniques and techniques used in the work of soft materials.

Keywords: landscape, fine arts, soft materials, sanguine, charcoal, pastel, drawing, spot, stroke, line, graphics.

Одним з розповсюджених напрямків в творчості художників є зображення пейзажу. Цей жанр представляє собою зображення в живопису та графіці природи та природного середовища. В пейзажі головним сюжетом прийнято вважати міські види, види пам'яток архітектури, садиб, романтичні пейзажі з руїнами або архітектурними видами старого міста та його вулиць, які передають атмосферу минулого, фантастичні пейзажі з уявними спорудами або сучасні міські вулиці з передачею швидкості руху сьогодення, пейзажі з видами річок та озер, лісів та парків, панорамний чи з виокремленням одного головного елементу, все це дає змогу художнику обрати свій особливий сюжет. "Пейзаж – це не просто зображення, але завжди художній образ природного та міського середовища, її певна інтерпретація, що знаходить своє вираження в історично змінюваних стилях пейзажного мистецтва" [4, с. 2].

Одним з найбільш зручним на цікавим можна вважати виконання малюнку графічними сухими м'якими матеріалами, зокрема, вугіллям, сангіною, пастеллю, соусом та іншими. Чому саме така назва цих матеріалів "м'які"? Тому що нанесену лінію чи пляму можна розтирати пальцем чи серветкою, вони піддаються натиску і перетворюються з лінійно на зображення тоном, або тональний малюнок з поєднанням лінії, тверді крейди цих матеріалів можна перетворити в порошок та наносити пензлем на папір. Технічні можливості роботи цими матеріалами дають змогу автору розкрити головним задум твору за короткий термін. Роботи м'якими матеріалами можуть слугувати як і підготовчим малюнком до великої роботи так і вважатись самостійним твором, адже історія використання м'яких матеріалів налічує багато століть та має значну кількість імен відомих майстрів, які працювали в цій техніці та роботи яких мають світове визнання. Це і Леонардо Да Вінчі, Дюрер, Рембрандт Ва Рейн, популярними ці техніки були також і в 19-20 століттях, зокрема в роботах Дега, Тулуз-Лотрека, Рєпіна, Шевченка та ін.

Існує широкий вибір м'яких сухих матеріалів для роботи над пейзажем, зокрема це такі матеріали:

- Вугілля рисувальне, тобто, обпалене, яке отримують шляхом спалювання шматків деревини та пресований, до складу якого окрім деревного вугілля входить також сажа газова, глина та ультрамарин.
- Сангіна схожа на пастель. До складу сангіни входять такі матеріали як каолін, крейда та окис заліза. Малюнок сангіною має тонову розтяжку яку можна підсилити соусом чи пастельною крейдою за необхідності, а також сангіну поєднують з крейдою в світлих місцях малюнку на тонованому картоні.
- Сепія значно темніша й холодніша за відтінком, ніж сангіна, в малюнку її часто використовують разом з сангіною для передачі більш глибоких тонів.
- Соус – матеріал який має вигляд паличок з пресованих барвників разом з клеєм які загорнуті у фольгу. Соус дає різноманітність в тональному малюнку, має глибокий оксамитово-чорний колір та добре розтушовується.
- Суха пастель – це графічний матеріал у вигляді паличок, які складаються з барвистого пігменту, крейди з використанням смоли або камеді. Вона має широку палітру відтінків.

Виконувати роботу в графіці чи в малюнку, обираючи ці матеріали, може бути надзвичайно цікаво й складно водночас, адже це принцип, в якому малюнок пейзажу повинен бути виконаний тоном, в якій розкладені світлотіньові відношення на форматі, а також тональні та контрастні відношення, або ж навпаки в кольорі, але так, аби пейзаж не виглядав дитячою ілюстрацією, а професійним твором мистецтва.

Перед початком виконання малюнку пейзажу художнику необхідно обрати сюжет, головний об'єкт чи ансамбль, задля визначення перед собою творчих завдань. Мотив природи- це першочергове завдання, яке ставить перед собою художник. Це може бути і романтичний і урбаністичний, ліричний, сільський чи морські мотиви. Вдалий вибір точки зору, з якої робиться замальовка виду пейзажу має велике значення. Це завдання має бути

вирішено найбільш вигідно як щодо загальної композиції, так і з боку найбільш виразної характеристики головної теми даного малюнку.

Процес створення пейзажу починається з начерків та замальовок з натури на невеликому форматі з використанням засобів виразності малюнку м'якими матеріалами: лінійно, прийомом штрихування або плямою. Це досить важливий етап у пошуку образу пейзажу, оскільки в майбутньому він допоможе правильно знайти тональне та колірне рішення й відобразити характерні особливості обраного мотиву, а вдало використаний засіб виразності підсилює оригінальність твору.

Основою правильного зображення виду природи є композиційне розміщення обраного сюжету на форматі. Під час визначення композиції в пейзажі не виділяється найбільш характерне, тобто типове, без зайвих деталей та виражається своє власне відношення до обраного мотиву. Для того, аби переконливо й виразно передати в зображенні простір, необхідно правильно визначити та зафіксувати лінію горизонту, точку сходу на цій лінії й правильно передати масштаб. Важливо також пам'ятати про плани, які поділяються на передній, середній та задній й перспективні скорочення. Порівнюючи між собою плани, легше визначати масштабність предметів, а також вирішувати тональні завдання.

Головною відмінністю сангінової чи вугільної палички від, наприклад, графітного олівця є швидкість виконання, експресивність, лінійне та тонове різноманіття, адже малюнок олівцем потребує використання точного штриха, а зображення м'якими матеріалами може бути виконане як лінійно так і тонально. Малюнок виходить цілісним і завершеним навіть без уточнення найдрібніших деталей. В роботі використовується фактурний папір для пастелі або тонований картон, який можна обрати виходячи з задуму автора та його вподобань. Цей аспект дає змогу одразу виконати малюнок, передати особливості архітектурного об'єкту чи ландшафту та зробити роботу більш цікавою та особливою. Наприклад для роботи сангіною можна обрати папір бежевого або світло-блакитного тону, для вугілля сірого, білого та інших світлих відтінків, задля досягнення контрасту, в роботі пастеллю є ціла гамма паперу для цього виду матеріалу, що дає змогу художнику одразу досягнути цілісно об'єм та характер роботи. Сухі м'які матеріали дають широкий діапазон тону й кольору. Вугілля, наприклад, по тону можна використати по тоновому масштабу, від чорного до світло-сірого; сангіна має теракотові відтінки, соус багатий не тільки різними ахроматичними варіантами, а й кольором. Пастель має широкий вибір колірної гами, яку можна використовувати як графічно так і в живописному виді.

Можна виокремити такі прийоми роботи м'якими матеріалами:

- малюнок може виконуватись боковою поверхнею крейди сангіни чи пастелі або інших матеріалів.
- зображення може розтиратись пальцем, тобто, спосіб "розтушовки". Цей спосіб можна виконувати як з використанням спеціального приладдя так і зовсім просто, кінчиками пальців.
- виконувати малюнок вістрям крейди, більш лінійно.
- Поєднувати одночасно декілька різних способів.

"Щоб робити це успішно, потрібна а не аби яка праця щоб виробити "власний штрих", почерк в пастелі. Кінчик пастельної палички може проводити різноманітні штрихи в залежності від натиску, гостроти загостреної частини палички і від того як ми тримаємо пастель. Для практики варто потренуватись на різних видах паперу просто машинально виконуючи штрихи, на початкових етапах притискаючи паличку до паперу і в кінці звужувати лінію, або перевернути паличку в середині так, щоб вона залишила слід у вигляді тонального хвостика" [1, с. 4].

Можна виділити основні етапи роботи над пейзажем в малюнку м'якими матеріалами, але перед початком одразу необхідно обрати відтінок паперу, формат, закріпити його щільно на планшеті, обрати колірну гаму та влаштувати зручно своє робоче місце.

1. Підбираємо кольори, що визначають майбутній колорит пейзажу, і прокладаємо великі плями штрихом. Важливо розуміти і майбутню колірну гаму композиції, яка

- допоможе передати пору року і час доби, для цього необхідно визначитись і підібрати задалегідь.
2. Розтушовкою розтираємо плями, додаємо відтінків, збагачуючи колористичну гамму. Визначаємо тип освітлення в залежності від погоди або виходячи з задуму роботи і додаємо більше теплих чи холодних відтінків.
  3. У роботу над композицією додаємо елементи середнього і переднього планів. Середній план розтираємо, згладжуємо ефектом повітряної димки більш туманно, згідно перспективних скорочень. Працюємо над переднім планом: виділяємо та уточнюємо об'єкти та елементи композиції. Включаємо на даному етапі роботу з білим кольором та ластиком.
  4. Даний етап- це робота над колоритом, коли потрібно згладити плани, прибрати чорноту, збагатити кольором передній план, розставити акценти в малюнку, наприклад, дерева, річки, будинків, передати тип освітлення чи час доби(ранок, обідня пора, захід сонця).
  5. Останнім етап- це конкретизація та деталізація. Роботу бажано не закріплювати, так як пастель втрачає своєрідність і фактурну поверхню. Рекомендується помістити її відразу під скло в раму або ж збризнути одним шаром спеціального лаку.

Працюючи в даній техніці важливо звертати увагу на роботи майстрів минулих століть та сьогодення, брати до уваги основне та інтерпретувати у власній творчості. Наприклад, використання сухих м'яких матеріалів ми можемо споглядати в роботах Каміля Коро " Пейзаж з церквою Сан Кайо в Римі" (папір, сепія, італійський олівець, перо, пензель коричневим тоном),

Жоржа Сера " Сидячий хлопчик в солом'яному капелюсі" (папір, соус), в роботах українського художника Тараса Шевченка "Воздвиженський монастир у Полтаві" (сепія, акварель, туш), "Мангишлацький сад" (сепія, туш, перо, білило).

Отже, виконання пейзажу засобами м'яких матеріалів має свою особливість та цікавість, дає широкі можливості для прояву творчого бачення та професійних навичок володіння цими матеріалами. Пейзаж, який виконаний в цих техніках має характер етюдності, експресивності, "свіжості бачення", оригінальність виконання та творчого підходу, адже це дає змогу оцінити та вивчити та зобразити мотив природи наживо з різних ракурсів, різного типу освітлення, визначити зв'язок природного простору та архітектурних елементів, обрати найбільш вдалий сюжет та виконати малюнок сангіною або пастеллю методом розтушовки швидко та цілісно, а використання таких засобів виразності, як лінійна, штрих або пляма, надає малюнку цікавості та неповторності художнього бачення. Всі засоби виразності: лінія, штрих, пляма дозволяють створювати різні ефекти гри світла й тіні, передавати реалістичній манері форму й простір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берлач О.П. Використання пастелі в станковому живописі: Методичні рекомендації для студентів художньо-педагогічних спеціальностей, педагогічних навчальних закладів / Берлач О.П., Чихурський А.С. –Луцьк, 2017. –18 с.
2. Сова О. С. Навчання образотворчого мистецтва на пленері : Навчальний посібник / Сова Ольга Сергіївна. –К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. –104 с.
3. Шевнюк, О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах: Навч. Посіб. / О. Л. Шевнюк. –Київ: Освіта України, 2017. –311 с.
4. Пейзаж. Електронний ресурс, Режим доступу: URL.https://mds.lviv.ua/?page_id=5938.
5. Харрисон Хозел Энциклопедия техник рисунка /Х. Харрисон – М.: АСТ: АСТРЕЛЬ, 2015. – 160 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Ч. Гоноболіна

ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ МОРСЬКОГО ПЕЙЗАЖУ У ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПІСУ

У статті розглядається проблема вирішення творчих і художніх завдань при виконанні морського пейзажу, порушуються питання ролі композиції в пейзажі, як фактор передачі стану природи.

Ключові слова: морський пейзаж, кольорові та тонові відношення, творчий процес.

The article considers the problem of solving creative and artistic tasks in the performance of the seascape, raises the question of the role of composition in the landscape as a factor in the transfer of nature.

Key words: seascape, color and tonal relations, creative process.

Процес створення живописного твору, особливо пейзажу, звісно супроводжується вирішенням творчих завдань. Наші знання про пейзаж, сформувалися упродовж століть з розвитком художніх прийомів для його зображення. У сучасному пейзажному творі велике значення надається побудові перспективи та виду композиції, передачі стану атмосфери, повітряного середовища. Від мети, що поставлена художником, залежить і тип завдань – передати стан природи, встановити загальнотонові та кольорові відношення тощо.

Морські пейзажі відносяться до художніх творів, що зображують море. Цей термін виник приблизно в 1790 році. Морські пейзажі, як правило, зображують краєвиди на море або краєвиди з берега. Океан, пляжі, узбережжя, кораблі, морські види – ці елементи є складовими такого пейзажу. Власне кажучи, посилення на даний вид пейзажу відображає не тільки море, але і взаємодію людини з ним; наприклад, ці роботи включатимуть кораблі, відвідувачів пляжу, або просто відображають море чи морські узбережжя. Хоча термін "морський пейзаж" став популярним між 1790 і 1800 роками, художні роботи, що зображують зазначені краєвиди, сягають глибокої давнини. Протягом усього часу художників надихало море і вони створювали твори, щоб відобразити його на скельних стінах, картинах, офортах, кераміці та навіть гобеленах. Ранні роботи, наприклад, як "Одіссей і сирени", датуються 480 роком [3, с. 539].

Морські пейзажі були популярним жанром мистецтва, особливо з 17 по 19 століття. Серед відомих морських пейзажів того часу, можна виділити твір Клода Жозефа Верне "Корабельна аварія під час шторму" (1763), Ежена Будена "Вітрильник в Гаврі" (1887), Гюстава Курбе "Хвиля" (1870), Вільяма Тернера "Рибалки в морі" (1796) [2, с. 178]. Також, окремо можна сказати про творчість видатного українського художника-мариніста та баталіста вірменського походження – Івана Айвазовського. Його роботи "Морський берег" (1840), "Чорне море" (1881), "Серед хвиль" (1898) та особливо "Дев'ятий вал" (1850) заворожують і вражають своєю майстерністю [2, с. 232]. На початку 20 століття багато художників більше зосереджувались на спокої води, а не на буремних станах. Метою було зобразити, наскільки спокійним та ідилічним може бути море, та створити більш модерністський погляд на океани світу. Наприклад, Фредерік Дзад Вог "Вздвж берега" (1906) та Гренвілл Редмонд "Буря на узбережжі" (1905).

Сьогодні морські пейзажі пишуть у різних живописних техніках, з різноманітною композицією та станом природи. Деякі художники більше зосереджені на деталях морської тематики, тоді як інші люблять зображати прекрасні узбережжя або океан. Наприклад, сучасний художник-мариніст Сергій Бровкін у своїх творах "У новий день" (2012) та "Після дощу" (2019) використовує барвисту гамму, уникає будь-яких яскравих зовнішніх ефектів, показує вивірену композицію, що робить його полотна атмосферними [3, с. 541].

Львівський художник Нестор Бордун чудово працює з кольором, називаючи його безумовним фактором для живопису. Колір дійсно грає домінуючу роль в його творчості, не

просто створюючи настрій, а підкреслює сенс кожного творіння. Експресіоністський твір Н. Бордуна "Бриз" (2000) зовсім не нагадує про літню погоду, там присутні великі та широкі мазки сірих похмурих тонів. Модерністський твір того ж автора – "Відсутність берега" (2007), де зображено оголені фігури на тлі пейзажу, має велику кількість теплого жовтого, що створює атмосферу відпочинку та спокою, а синьо-блакитний обрій спонукає до філософських роздумів [1].

Цікаво підходить до зображення морських пейзажів київський художник Володимир Тимошенко – в його картинах море постає в образі прекрасної, могутньої, безтурботної, завжди залитої сонцем стихії. Яскраві, потужні, насичені кольори, великі та декоративні кольорові плями, стилізовані природні елементи – ось типові риси мариністики В. Тимошенка, що відсилає глядача, ймовірно, до Поля Гогена і Анрі Матіса [1].

Неімовірною фактурою відрізняються морські пейзажі херсонського художника Володимира Чуприни. У власних роботах митець звертається до техніки монотипії, за допомогою якої створює живописні перетікання одного кольору в інший та створює гармонійний та неповторний колорит. У картині В. Чуприни "Очікування" (1989) можна побачити незвичну для морського сюжету композицію, на передньому плані художник зображує кольорове каміння, а задньому плані – розміщує величезні хмари. Це створює надзвичайно загадковий настрій пейзажу.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що образне рішення морського пейзажу залежить від багатьох факторів: від обраного мотиву природи, від об'єктів зображення та їх композиційного розміщення, від загального колориту та формату роботи. Проте головним залишається образ природи та принцип зображення її, він може бути стилістичним або реалістичним, виконаним класичною технікою або поєднанням технік та матеріалів. В процесі роботи над пейзажем необхідно зосередити свою увагу на більш характерних рисах місцевості, обрати найбільш типові об'єкти пейзажу. Побудову композиції необхідно починати з начерків, в яких акцентується увага на головному та виділяється ідея композиції. Під час вирішення композиції треба показати найбільш характерне, типове, опускаючи деталі, виразити своє відношення до побаченого. Після знаходження вдалої композиції художник переходить до роботи у матеріалі, створює малюнок у повному розмірі, опрацьовує великі кольорові плями, а потім додає пейзажу різноманітних ефектів, наприкінці узагальнює роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відомі українські художники мариністи. Картини моря [Електронний ресурс] // Провідна українська галерея живопису, графіки та скульптур KyivGallery. Сучасні художники та скульптори з України. – 2020. – Режим доступу: <https://kyiv.gallery/statii/vidomi-ukrainski-khudozhnyky-marynisty-kartyny-moria>.
2. І. К. Айвазовський в Миколаєві. 200 років тріумфу: [каталог] / Росляков С. М., Тверітінова Л. Є., Сафонова Н. Д. ; під ред. Давтяна Д. А., Рослякова С. М. ; Спілка вірмен України Миколаїв. обл. – Миколаїв: Літопис, 2017. – 32 с. : кольор. іл.
3. Ільїна, Т. В. Історія мистецтв. Західноєвропейське мистецтво [Текст]: підручник / Т. В. Ільїна. – 4-е изд., Стереотип. – Київ: Вища школа, 2008. – 368 с.
4. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. : у 2 кн. Кн. 1 / ред.: В. Д. Сидоренко; Акад. мистец. України, Ін-т пробл. сучас. мистец. – Київ: Інтертехнологія. – 2006. – 538 – 544 с.
5. Полякова Е. Море – моє життя // Моя Москва. 2000. № 3; Шутова Л. Співак моря // Арх-ра, будівництво, дизайн. 2003. № 1.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач О.В. Гуляєва

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНО-АНСАМБЛЕВОГО ВИКОНАВСТВА

У статті розкрито специфіку вокально-ансамблевого виконавства – жанру сучасної музичної культури. Розглянуто особливості вокального естрадного ансамблю як продуктивної форми вияву творчого потенціалу виконавців.

Ключові слова: виконавство, вокал, естрадний ансамбль, співаки, художній керівник.

The article reveals the specifics of vocal and ensemble performance – a genre of modern music culture. Peculiarities of vocal pop ensemble as a productive form of expression of creative potential of performers are considered.

Key words: performance, vocals, variety ensemble, singers, artistic director.

Постановка проблеми. Позитивною тенденцією розвитку сучасної української музичної культури є її урізноманітнення й збагачення професійним та аматорським вокально-ансамблевим виконавством, яке було і залишається найпопулярнішим видом музикування на теренах України. Саме вокально-ансамблева творчість відіграє вагомую роль у розвитку духовного і культурно-освітнього потенціалу нашого народу та формуванні ціннісних орієнтацій підростаючого покоління.

Водночас на сучасному етапі становлення національного вокально-ансамблевого мистецтва виникає гостра проблема щодо професійної компетентності керівників і артистів вокально-ансамблевих колективів та якості їх фахової підготовки у вищих навчальних закладах мистецького спрямування. Отже, перед науково-педагогічними кадрами культурно-освітньої галузі постає стратегічне питання – створення концепції професійної вокальної освіти, у якій органічно поєднуються досягнення школи академічного співу та інноваційні технології естрадного співу і вокально-ансамблеве виконавство. Означена проблема й визначила актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. У вітчизняних наукових дослідженнях розкривались різні аспекти вокально-ансамблевого виконавства: феномен естрадного вокального ансамблю у контексті вітчизняного культурного простору та теоретичні засади вокального ансамблевого виконавства (Т. Ланіна); значення вокального виконавства у системі музичного мистецтва естради (Н. Дрожжина); генеза естрадного вокально-ансамблевого виконавства і шляхи його професіоналізації (С. Чернікова); методіку формування виконавської майстерності майбутніх артистів естрадних ансамблів (Д. Бабіч); значення українського пісенного фольклору в професійному становленні вокаліста (А. Ковбасюк); витоки та інтонаційні складові української пісенної естради (Т. Рябуха); технологія формування у студентів навичок ансамблевого співу в позанавчальній діяльності (І. Шевченко) тощо.

Разом з тим є ще багато проблем, які належним чином не досліджені, зокрема, проблема вдосконалення підготовки керівників і артистів естрадних вокальних ансамблів і особливо – формування їх професіоналізму. Оскільки естрадна вокальна музика – явище досить динамічне, яке стрімко розвивається та видозмінюється, фахова підготовка естрадних виконавців має свої особливості.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки та сутнісних ознак естрадних вокальних колективів та виокремлення особливостей підготовки співаків до вокально-ансамблевого виконавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мистецькому просторі естрадний спів є одною із найпоширеніших форм виконавства. І саме ансамблеве виконавство надає більше можливостей для професійно-творчого становлення молодих співаків. Як зазначає дослідниця Т. Каблова ансамблевий спів "є потужним засобом

самоствердження та етнічної самоідентифікації українського народу. Він уособлюється як унікальне явище, як окрема культурологічна система в контексті світової культури" [2].

Оволодіння системою вокальних засобів естрадного мистецтва у процесі вокально-ансамблевої практики – один з шляхів досягнення виконавського професіоналізму. У наукових розвідках Т. Ланіної надається визначення естрадного вокального колективу як досить складного організму, який "утворений з індивідуально неповторних учасників – різних за вихованням, характером, темпераментом, музичним обдаруванням. Тому такий творчий колектив можна сформувати не відразу, а протягом тривалого часу – навіть кількох років. Цей процес буде результативним за умови, якщо всі учасники будуть об'єднані однією метою" [3, с. 48].

Необхідно відзначити, що робота з вокальним колективом потребує урахування низки вимог до його керівника, які пов'язані з репертуарною політикою, переосмисленням специфіки виконавської практики відповідно сучасним медіа-технологіям. "У методиці вокально-ансамблевої роботи знання акустичних закономірностей і механізму роботи голосового апарату необхідні для керівника і учасників ансамблю. В умовах розвитку музичної культури і підвищеної зацікавленості слухацької аудиторії, все частіше відчувається потреба в осмисленні накопиченого вокально-ансамблевого досвіду. Створюються нові музичні стилі, розширюється база звукозапису, виникають нові комп'ютерні програми. Усе це призводить до зміни завдань, що стоять перед вокальним ансамблем" [4, с. 237]. Саме естрадне виконавство часто спирається на такі технологічні новації, як нове програмне забезпечення, інструменти для оброблення звуку, які розширюють виразні можливості колективу.

Важливим фактором для розвитку вокального колективу є його репертуар, який перш за все залежить від індивідуальних якостей виконавців й творчих пріоритетів керівника. Проте, завдяки кількісному складу ансамблю та різнотипності голосів його учасників, репертуарний план колективу може бути досить різноплановим, адже ансамблеве звучання дозволяє охопити великий вокальний діапазон й відкоригувати співацьку техніку, що розширює можливості утілення різних художніх образів. При виборі твору необхідно враховувати такі параметри: кількість голосів; їх теситурні можливості; інтонаційні, ритмічні, динамічні складності; наявність акомпанементу ("живий інструментальний супровід" або "фонограма"). Ці ж принципи лежать в основі вокальних аранжувань.

Характерною ознакою естрадного вокального колективу є виконання пісень "шлягерного" типу, що обумовлено низкою супутніх чинників, які пов'язані зі створенням специфічної атмосфери психологічного впливу на конкретну слухацьку аудиторію.

Важливою особливістю естрадних вокальних колективів є те, що їх творча діяльність відбувається у різних формах – суто вокальній (спів а cappella) та вокально-інструментальній, які передбачають різні вимоги щодо вокальної практики. На переваги співу без супроводу у ансамблевому виконавстві зазначає дослідник А. Бондарчук: "Спів без супроводу сприяє розвитку гармонічного та мелодичного слуху. Зосередженість на особливостях побудови різних видів інтервалів – сучасних гармонічних зворотів (а саме цим характеризується естрадний репертуар) виховує ... відповідальність за чистоту інтонування, гармонічний і мелодичний ансамбль у партії та в усьому колективі" [1, с. 86]. У сучасному естрадному мистецтві існує численна кількість колективів, які працюють в жанрі естрадного вокального ансамблю й вирізняються творчою унікальністю, несхожістю ні на кого, власним репертуаром.

Однією з рис, що характерна для естрадного виконавства, є потреба винайдення свого власного та неповторного образу, який буде привертати увагу публіки, стане своєрідним "брендом" для учасників колективу, який дозволить кожному розкривати власний творчий потенціал. На відміну від академічного співу, де виконавець кожного разу перевтілюється у новий сценічний образ, для естрадного виконавства характерна певна образна стабільність, адже співаки показують "самі себе".

Коли мова йде про вокальний естрадний ансамбль, окрім учасників, у ньому обов'язково має бути художній керівник, який відповідає за "творче обличчя" гурту. Його прерогативою є: добір пісенного матеріалу, розподіл на партії відповідно виконавським можливостям учасників колективу та швидке реагування на певні зміни у складі ансамблю.

Музичний керівник багато в чому може перебирати на себе функції викладача й музичного продюсера під час репетиційного процесу, студійних записів, виступів на радіо, телебаченні, у різноманітних концертних заходах, а також при створенні відеокліпів, використовуючи власні знання не лише з музикознавства, вокалу, а й з педагогіки та музичного виховання. "В результаті продуманої навчально-виховної роботи розвивається творча ініціатива кожного учасника ансамблю і відкривається перспектива для розвитку всього колективу. Керівник ансамблю повинен долучати різноманітні психологічні підходи, які б дозволяли отримати найвищу результативність від усіх учасників колективу" [4, с. 237].

Отже, особливості естрадного вокального ансамблевого виконавства пов'язані із збагаченням вокальних партій за рахунок збільшення солістів-вокалістів, що значно розширює фактурний об'єм репертуарних творів. Колективна звучність естрадного вокального ансамблю характеризується новим тембральним забарвленням і яскравими можливостями, що складаються з традиційних та новітніх вокальних надбань. Культурно-творча життєдіяльність ансамблю можлива за умови наявності художнього керівника, який виконує мистецько-педагогічні функції, сприяє створенню позитивного та продуктивного психологічного клімату в колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарчук А. Я. Роль естрадного вокального ансамблю у формуванні професійних навичок студентів музично-педагогічних напрямків освіти. Педагогічні науки. 2018. Вип. LXXXIV, т. 1. С. 82–86.
2. Каблова Т.Б. Специфіка вивчення регіональної хорової культури в соціальному контексті розвитку ХХ – початку ХХІ ст. / Каблова Т.Б., Румянцева С.В. //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: [зб. наук. праць; вип. XXXVIII]. – К.: Міленіум, 2017. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/19899/1/Kablova_Rumyantseva__AP38.pdf
3. Ланіна Т. О. Теоретичні основи вокального ансамблевого виконавства / Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. 2017. № 2. С. 46–50. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mmod.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/2>
4. Сіненко О. О. Особливості роботи естрадного вокального ансамблю. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 25–26 берез., 2020 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. С. 236–238.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Н.В. Лелеко

УДК 784.92

Федоренкова І. А.

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПІВАКА

У статті обґрунтовується важливість використання у сучасній вокальній педагогіці українського пісенного фольклору як дидактичного матеріалу професійної підготовки студента-вокаліста.

Ключові слова: пісенний фольклор, професійна підготовка, студент-вокаліст.

The article substantiates the importance of using Ukrainian song folklore in modern vocal pedagogy as a didactic material of professional training of a student-vocalist.

Key words: song folklore, professional training, student-vocalist.

Постановка проблеми. У наші дні проблема збереження української ментальності в усіх сферах суспільного життя постає дуже гостро. Особливо це стосується культурно-естетичного виховання підростаючого покоління українців та фахової підготовки майбутніх носіїв й пропагандистів національно-культурного досвіду.

В цьому сенсі особливо актуальним постає проблема використання у професійній підготовці майбутніх співаків етнологічної методики, яка надасть змогу майбутнім виконавцям долучитися до багатой скарбниці національної народнопісенної культури як чинника опанування вокальною технікою та формування національних естетичних цінностей.

Аналіз публікацій з теми дослідження. На вагоме значення фольклору у вихованні особистості наголошували видатні українські мислителі Г. Сковорода та Т. Шевченко, І. Франко та Леся Українка, Б. Грінченко та М. Драгоманов. Народнопісенну творчість як основу у професійному становленні музиканта визнавали видатні українські діячі культури М. Лисенко, М. Вербицький, О. Нижанківський, Д. Січинський, М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, Л. Ревуцький, В. Барвінський, Ф. Колесса та інші. Фундаментальні дослідження О. Духновича, М. Максимовича, С. Миропольського, С. Русовії, П. Сокальського, О. Потебні, В. Сухомлинського, К. Ушинського, присвячених використанню музичного фольклору у навчально-виховному процесі, визначили напрямок досліджень В. Петра, К. Квітки, С. Людкевича, І. Ляшенка, С. Грици, А. Іваницького, В. Гошовського, які розвинули їх ідеї та зробили вагомий внесок у вироблення етнологічних методів теорії музичного виховання. Важливе місце у теорії і практиці виховання особистості засобами музично-пісенної творчості посідають праці сучасних науковців А. Авдієвський, О. Дей, М. Дмитренко, А. Ковбасюка, В. Костенка, С. Мишанич, О. Олексюк, Ф. Погребенника, С. Садовенко, О. Смоляк, М. Стельмахович та інших.

Проте у численному спектрі досліджень, присвячених різним аспектам формування вокаліста-професіонала, не достатньо висвітлена роль національного пісенного фольклору як провідного фактора фахової компетентності співака.

Тому **метою** нашої статті є – розкриття впливу українського пісенного фольклору на формування професійних якостей співака.

Виклад основного матеріалу дослідження. Яскравою рисою українського народу є прагнення до співацької діяльності у всіх її виявах, яке має, багатовікову історію. Саме у співацькій народнопісенній традиції Україна зберегла притаманну їй народу ментальність – природну музикальність. А обрядово-звичаєві традиції виконання фольклору, у поєднанні з європейськими принципами постановки голосу та звуковидобування, заклали основу своєрідної української вокальної школи.

Отже, народна пісня була і залишається носієм естетичних уявлень про ментальну образність, жанрову різноманітність, засоби виразності, які надалі продукуються у професійній композиторській творчості та інтерпретуються через різні виконавські манери. Завдяки ментальності багатьом українським народним пісням притаманні широка за діапазоном розбудова мелодії та найрізноманітніший метроритмічний малюнок, які наближені до природної, багатой на емоційні відтінки мови.

У свою чергу, українська мова вирізняється природною співучістю завдяки великій кількості голосних, що перемежуються з пом'якшеними та дзвінками "вокальними" приголосними, які є важливими для правильної та виразної дикції у співі. Особливо показовою в цьому сенсі вважається українська народна пісня, у якій слова, поєднуючись з музикою, відповідно сприяють формуванню художнього світогляду та розвитку основних вокальних навичок майбутнього співака.

Маючи безліч виконавських зручностей, українські народні пісні є безцінним матеріалом для вокальної педагогіки на початковому етапі навчання академічному співу:

пройшовши вагомий історичний шлях професійного відбору, вони залишили у собі лише ті вокальні звороти, які є природними для голосового апарату співака. Зручність, простота, надзвичайна виразність, краса та довершеність музично-поетичної стилістика українських народних пісень сприяють органічності, природності їх звучання та сприйняття.

Дидактичну значимість народної пісні у становленні співаків, підкреслювали композитори В. Барвінський, М. Колесса, В. Косенко, М. Леонтович, М. Лисенко, С. Людкевич, Н. Нижанківський, Л. Ревуцький, К. Стеценко та інші. На основі фольклорного матеріалу вони формували навчальні посібники та широко зверталися до народнопісенного тематизму в педагогічній діяльності.

Автор підручника "Практичний курс навчання співу у середніх школах України", М. Леонтович відстоював думку щодо постановки співацького голосу на основі народного мелосу, який, пройшовши історичний шлях інтонаційного відбору, складається з природних для голосу та зручних для співу мелодичних зворотів з невеликим діапазоном (в межах робочого регістру співака-початківця). Педагог пропонував задля оптимізації процесу опанування вокальними навичками використовувати розспівки на основі пісенного фольклору як важливий дидактичний матеріал [3].

Про користь виховання академічних співаків на народнопісенному матеріалі писала І. Вілінська (автор вокалізів на основі українського мелосу): "...народна пісня ... є особливо корисним художнім матеріалом для навчання співака..., будучи у більшості своїй нескладною, доступною... побудована на природних мелодичних інтонаціях" [1, с. 55].

У навчально-методичному посібнику "Українська естрадна школа" Л. Прохорова подає дидактичний аналіз низки народних пісень, які ефективно використовувати як навчальний матеріал для розвитку голосових та виконавських якостей майбутнього артиста-вокаліста [4].

Якості народнопісенного фольклору, які ефективно впливають на розвиток вокальних навичок співака, у своєму дослідженні систематизує А. Ковбасюк. До них науковець відносить: ментальну близькість співакові, фізіологічну природність, фонетичну та технічну зручності [2]. Адже народна пісня дуже легко сприймається і повторюється на слух; завдяки гнучкій мелодиці, що природно співпадає з поетичною фразою, заокругленості закінчень, регулярній метричній пульсації з яскравими ритмічними акцентами, перевазі куплетної та куплетно-варіаційної форм вона зручно кладеться на голос.

Народна пісня була незмінною і дуже суттєвою складовою у творчому доробку багатьох видатних українських співаків – С. Крушельницької, М. Менцинського, О. Мишуги, Б. Гмирі, О. Петрусенко, І. Козловського та ін. У її виконанні вони досягали найвищий рівень синтезу національної первинності, що закладена в ментальному коді пісенного фольклору, – і досконалої вокальної техніки *bel canto*.

Отже, інтенсивне впровадження етнологічних методик у сучасну вокальну педагогіку створює, на нашу думку, нові можливості виховання співаків різного фахового спрямування, а також допоможе формуванню найбільш яскравих солістів-інтерпретаторів професійного вокального мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вилинская И. Вокализы для начинающего певца / И. Вилинская – К.: Музична Украина, 1971. – 36 с.
2. Ковбасюк А. Значення фольклорних зразків у процесі формування співочих навичок вокалістів / Андрій Ковбасюк // Теоретичні та практичні питання культурології : зб. наук. статей / ред.-упор. Т.В. Мартинюк. – Мелітополь: Сана, 2009. – Вип. XXVI. Ч. I. – С. 130–133.
3. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / Упор. Л.О. Іванова. – К.: Музична Україна, 1989. – 133 с.
4. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа: Навч. посібник. Вид. 2 / Л. Прохорова. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 384 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Гунько

ТЕЛЕСЕРІАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто телесеріал як феномен, що зазнає стрімких змін, що відбуваються у структурі масової культури.

Ключові слова: масова культура, телесеріал, інформатизація, масове виробництво.

The article considers the television series as a phenomenon, due to fast changes taking place in the structure of the popular culture.

Keywords: popular culture, television series, informatization, mass production.

Трансформатизація процесів, що відбувається в усіх сферах сучасного суспільства, стала фундаментом для сутнісних змін характеру діяльності людини, що спричинило появу масового виробництва. Критерієм сучасної культури стала орієнтація на масове, що задовольняє потреби громадськості та створює продукт, який викликає миттєву емоційну реакцію та реальність, сприймається споживачами як заміщення.

Сьогодні серіал – це феномен масової культури, що став способом життя для мільйонів глядачів. Статистика різних соціологічних опитувань говорить, що понад 70% або 32 мільйонів українців дивляться телевізійні серіали.

Метою статті є дослідження ролі телесеріалу як інструменту формування моральної та естетичної культури.

Нині механізми масової культури мають універсальних характер, стаючи головним засобом ідентифікації та соціалізації індивідів. Масова культура навчилася адаптувати цінності високої культури, додаючи в них маргінальні моделі для масового поширення. При цьому слід зазначити, масова культура явище складне, тому потрібно розглядати масову культуру в її специфічних межах і характеризувати її роль у процесі формування особистісної свідомості.

Як зазначають автори підручника "Массовая культура", її виникнення масової культури зумовлено орієнтацією влади США на демократію, що передбачало формування культури та мистецтва, що відповідали б потребам мас [3, с. 80]. Сьогодні масова культура впливає на психосоціальну поведінку людини та відволікає її від повсякденних проблем. Безперервний потік інформації ЗМІ про катаклізми, терористичні акти тощо зумовлює потребу виникнення нейтралізатора, що міг би утвердити моральні цінності, вселяючи впевненість у перемозі добра над злом, становленні справедливості, функції якого і взяла на себе масова культура. В образі зла зазвичай виступають різні злочинці, хвороби, проблеми на роботі тощо. Добро, навпаки, завжди асоціюється з людьми, наділеними високими моральними якостями, що вступають у боротьбу зі злом не тільки в силу своїх службових обов'язків, а й за власним покликанням. Традиційний щасливий фінал вселяє надію, що переможе добро і справедливість, тобто – це своєрідний сеанс психотерапії. Неможливо жити у світі, який ненавидиш. Глядачу пропонують стійкі моделі соціальної поведінки, без яких життя втрачає опору ("стан аномії" Е. Дюркгейм). І саме в цьому криється одна з причин магнетичної сили цього виду культури [1, с. 106].

Серіали з'явилися в Америці в 30-х роках ХХ ст, у якості радіопередач, орієнтованих на домогосподарок. Сюжети зазвичай були запозичені з жіночих журналів. "Мильні опери" отримали свою назву завдяки рекламодавцям, одним з яких був "Проктор енд Гембл", що купив час в ефірі для комерційних передач, які йшли до та після програми. Так на ім'я виробника мильного порошку стали називати цілий жанр.

Неймовірну популярність здобули – "Рабиня Ізаура" та "Санта-Барбара", це доводить той факт, що практично кожна доросла людина може сьогодні згадати ці серіали.

Телесеріал орієнтований на виробництво соціальних образів і норм поведінки, що можна розглядати як навчальний посібник, що транслює правила життя, культурні установи. Кожна серія – особливий набір життєвих ситуацій, в яких кожен зі спеціально підібраних персонажів демонструє одну з можливих моделей поведінки. При перегляді глядач починає асоціювати себе з найбільш близьким йому персонажем і співпереживає йому. Таким чином, він якби переживає все, що відбувається на екрані. Головне в цьому процесі те, що кожен персонаж неодноразово використовує схожі засоби спілкування, які ідентифікують його як особистість [5, с. 111].

Це джерело інформації, що спирається на стійкі сюжетні ходи, візуальні та вербальні кліше. Текст телепродукції орієнтований на звичне, легко розпізнається, адже такий фільм повинен сприйматись глядачем комфортно. Дискусії про психологію телеглядача, особливості естетичного впливу, сугестії телевізійного контенту беруть початок в 1960–1970-х роках і періодично поновлюються з кожним наступним оновленням наукових і дослідно-конструкторських розробок: супутникове мовлення; заміна аналогового сигналу цифровим; подальша інтеграція цифрового телебачення та Інтернету та ін. Передача будь-якого повідомлення на телебаченні визначається такою властивістю, як програмованість. Програми в абсолютній більшості форматів виходять в фіксований час, закріплений в ефірній сітці (тайм-слот). Таким чином, будь-яка інформація на телебаченні передається споживачеві дискретно і протягом тривалого часу. Тільки на телебаченні став можливий феномен регулярних інформаційних випусків, розважальних програм, які зберігають популярність десятиліттями [5, с. 112].

Серіали як продукт масової культури поступово підкорили собі простір високої культури. Як зазначає В. Подогора, "висока культура руйнується, припиняє існувати як впливовий страт, не витримує пресингу з боку "низької", маргіналізується, опиняється у користуванні вузького кола знавців" [4, с. 320]. При цьому "низька культура" постійно піднімає свою планку, миттєво реагуючи на вимоги сучасної соціокультурної парадигми.

Отже, телесеріал – це одна з найефективніших форм екранного твору, що стала ключовим інструментом телевізійного мовлення та засобом формування сучасної моральної та естетичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ванюшина О. Серіал як феномен масової культури. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету, 2009. № 3. С. 101-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2009_3_14
2. Литовченко І. В. Трансформація масової культури в умовах інформатизації. Грані, 2014. № 5. С. 80-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_5_17
3. Марчук Н. Традиційна та масова культури: компаративний аналіз. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Культурологія" (Вип.16). С. 79-86.
4. Подогора В. Культура и реальность. Заметки на полях. Массовая культура: современные западные исследования. М. : Фонд науч. исслед. "Прагматика культуры", 2005.
5. Прядко О. Особливості форматів сучасних. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Аудіовізуальне мистецтво і виробництво, 2018. Вип. 2. С. 107-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bknucaa_2018_2_13

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Думасенко

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЕСТРАДИ НА ХЕРСОНЩИНІ: ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ

В статті розглядається загальна історія розвитку музичного мистецтва естради. Визначаються витoki джазу і окреслюється період виникнення джазу на Україні. Також розглядаються етапи формування та розвитку джазового мистецтва на Херсонщині, видатні джазові музиканти, які працюють у різних куточках світу.

Ключові слова: музичне мистецтво естради, джаз, український джаз, джаз на Херсонщині.

The article examines the general history of the development of pop music. The origins of jazz are determined and the period of origin of jazz in Ukraine is outlined. The stages of formation and development of jazz art in Kherson region, outstanding jazz musicians working in different parts of the world are also considered.

Key words: pop music, jazz, Ukrainian jazz, jazz in Kherson region.

Музичне мистецтво естради на Херсонщині має давні традиції. Для розуміння особливостей його розвитку в нашому регіоні необхідно розглянути й основні етапи та передумови формування музичного мистецтва естради взагалі на рівні світових процесів культуротворення.

До цього питання неодноразово зверталися дослідники, серед яких Л. Азарова, А. Попова, В. Конен, А. Чугаєв та ін. Проте більшість їх робіт присвячені методологічним аспектам, а історичний ракурс досі залишається недостатньо висвітленим. Крім того, розвитку музичного мистецтва естради на Херсонщині взагалі присвячені лише поодинокі статті в періодичній пресі. Отже, тема даної статті в цьому плані є дуже актуальною як шлях до вивчення особливостей становлення та розвитку музичного мистецтва естради в нашому краї.

В першу чергу необхідно визначитися з поняттям "естради". В дослівному перекладі це слово означає "помост". Тобто під естрадою ми розуміємо відкриту концертну площадку. А якщо заглибитися у тлумачення слова, то це відкритість, перш за все, музичного мистецтва і виконавства. Відкритість проявляється в імпровізаційності, спілкуванні артиста-виконавця з публікою. Головними напрямками, для яких притаманні такі ознаки є джаз, рок та поп-музика.

В межах даної статті зупинимось на джазі, який довгий час був тільки мистецтвом афро-американського народу. До України, як і до всієї Європи, джаз потрапив лише в 20-ті роки ХХ століття. Центром його розповсюдження було м. Одеса. Спочатку музиканти захоплювались популярними закордонними танцями, а наприкінці 20-х років з'явилося вже і поняття вітчизняного джазу. Джаз визначали як "засіб шаржу і пародії..., як грубий, але хльосткий і пікантний ритмічний і тембровий апарат, придатний для танцювальної музики та для дешевих "музичних підмальювань" в театральному ужитку" [5]. Для джазу характерною особливістю була імпровізація, яка для музиканта була формою пізнання світу через звуки.

На Херсонщині джазове мистецтво бере свій початок у післявоєнні роки. Серед перших музикантів-джазистів назвемо ім'я Семена Ривкіна, який відомий як чудовий викладач, музикант, професіонал своєї справи і засновник унікального дитячого естрадно-духового оркестру, що багато років працював на базі Обласного палацу дитячої творчості та юнацтва. На базі естрадного оркестру у 90-ті роки Семен Ізраїлевич створює дитячий диксиленд. Ні одне свято у місті не проходило без цього колективу. Диксиленд був постійним Лауреатом Міжнародного дитячого джазового фестивалю пам'яті Л. Утьосова у м. Одеса 1998-2006 років, Джаз-карнавалу також в м. Одесі 2004 та 2006 років, Міжнародного дитячого джазового фестивалю "Атлант-М" у м. Києві 2006, 2007 років, Міжнародного фестивалю "Джаз-Коктебель" у м. Коктебель 2007 р. Завдяки С. Ривкіну та його диксиленду

наше місто стає відомим далеко за межами країни. З 2014 року колектив очолює учень С. Ривкіна – Іван Шейка.

В 60-ті роки на базі Херсонського музичного училища було створено перший біг-бэнд, керівником якого був спочатку відомий музикант того часу, аранжувальник і взагалі цікава творча особистість – О. Моїсеєнко. Пізніше його роботу з біг-бэндом продовжив О. Мілютін, який керував колективом більше десяти років. А у 80-ті роки і до сьогодні естафету прийняв талановитий музикант – В. Шаповаленко.

Саме за ініціативою Віталія Васильовича у 2001 році було відкрито відділ "Музичне мистецтво естради", де почали навчати професійних музикантів, що розвивають джазове мистецтво сьогодні на Херсонщині. Але не дивлячись на те, що відділ "молодий" справжні джазові музиканти, які навчалися ще у біг-бенді до відкриття відділу, вже прославляють Херсонщину по всьому світі. Серед найвідоміших – Микола Замороко – відомий джазовий піаніст, заслужений артист України, живе і працює у місті Балтимор (США); Віктор Басюк – відомий тромбоніст, заслужений діяч мистецтв України, на сьогоднішній день завідує кафедрою музичного мистецтва естради Дитячої музичної академії у м. Києві; Анатолій В'ячеславов – саксофоніст, працює в різних джазових ансамблях в Британії; Олексій Сагітов – тромбоніст, працює солістом Київського Радіобенду, багато концертує по різних країнах світу; Олег Найман – всесвітньовідомий саксофоніст, є постійним учасником різноманітних джазових фестивалів по всьому світі та багато інших.

Отже, музичне мистецтво естради і, насамперед, джазове мистецтво на Херсонщині активно розвивається з повоєнних років і до сьогодні. Воно має свої традиції і специфіку, про що свідчить активна концертна та педагогічна діяльність херсонських музикантів по всьому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баташев А. Советский джаз. Исторический очерк / А. Баташев // [предисл. и ред. А. В. Мед-ведева]. – М. : Музыка, 1972. – 174 с.
2. Кізлова О. Музика для вузького кола обмежених людей // Музика. – 2011. – № 3. – С. 60–64.
3. Коверза О.А. Характерні особливості розвитку джазового мистецтва "традиційного" періоду / Мистецтво джазу. – С. 273-289. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://knmau.com.ua/naukoviy_visnik/091/pdf/29.pdf
4. Коллиер Дж.Л. Становление джаза. М., 1984. – 277 с. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.e-reading.club/bookreader.php/28497/Kollier_-_Stanovlenie_dzhaza.html
5. Развитие музичних жанрів в Америці та СНГ. Сучасні тенденції розвитку джазу в Україні. Фестивалі, конкурси. Екскурс у минуле. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://otherreferats.allbest.ru/culture/00028249_1.html7.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Корнішева

УДК 316.485.22:7.036

Шаповал А.В.

АРТ-ПРОТЕСТ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розглядається арт-протест як соціокультурний феномен.

Ключові слова: акціонізм, арт-протест, арт-активізм.

The article deals the art protest as a socio-cultural phenomenon.

Key words: action art, art protest, art activism.

Мистецтво завжди було важливою частиною духовної культури людства та формою відображення дійсності. Саме тому протест найбільш яскраво втілюється у мистецькому

середовищі. Оскільки звичайний протест у формі мітингів та страйків може бути просто придушений, він стає менш ефективним. Більшої популярності набув арт-протест, який гучно заявив про себе своїми яскравими образами та шокуючими елементами. Письменники, художники, скульптори, театральні та кінорежисери, актори, музиканти у своїх творах активно виступають зі своєю заперечною позицією. Сьогодні по всьому світу відбуваються перформанси та флешмоби, в яких засуджується війна та лунає заклик до миру, привертається увага до глобальних екологічних проблем, що вже зовсім скоро можуть взагалі знищити планету, а також до суспільних проблем, які не вдається вирішити звичайним шляхом.

Саме мистецтву судилося стати тим чинником, який має протистояти смертельній реальності, що спіткає людство. За допомогою художніх образів, своєрідності та оригінальності твору митець продукує ідею щодо недопустимості та неприйнятності тих чи інших негативних явищ у цивілізованому світі.

Протест у мистецтві має свою історію, як і будь-яке інше явище. Поодинокі випадки його виявлення в мистецькому світі з'явилися ще з того часу, коли людина почала малювати на скелях, демонструючи свою позицію щодо дійсності. Проте, особливо активно, митці розпочали виявляти свої невдоволення починаючи з ХХ ст. [2].

Протести спрямовані на придушення воєнних конфліктів виявлялися не лише у написанні красномовних картин та плакатів. У 60-70-х рр. ХХ ст. популярними методами боротьби стали інсталяції, перформанси, хеппенінги та багато іншого.

Тобто протест у мистецтві існував досить давно, проте найбільш яскраво виразився в останніх століттях. Порушувалася переважно тематика антимілітаризму. Яскраво арт-протест виявився в арт-активізмі, особливістю якого є вираження суспільної думки та протестних настроїв за допомогою провокативних, іноді, шокуючих художніх образів. У такий спосіб мистецтво перетворюється на ефективну зброю. Цей феномен здатний не лише виразити суспільні настрої, показати існуючі глобальні проблеми, а й вплинути на подальше їх вирішення за допомогою мистецтва. А від так і змінити суворі реалії життя та творити нову культуру. Таку мету наслідував авангард, який намагався змінити світ художніми засобами. Саме в цей час активізм набуває більшого значення. Йому вдається за допомогою своїх практик, естетизуючи глобальні проблеми, закликати соціум до радикальних змін, яких давно потребує світ і при цьому породжувати нові і нові мистецькі форми, напрями й течії.

В основі арт-активізму, як форми протесту лежить акціонізм. Це "мистецтво дії" бере початок у творчості футуристів, дадаїстів та сюрреалістів, але великого поширення набуває тільки з 60-70-х років ХХ ст., не втрачаючи стрімкості розвитку та актуальності і до нині [1].

В практиці акціонізму, окрім теми війни, порушуються ще багато не менш важливих питань. Адже в світі безліч проблем, які не найкращим чином впливають на розвиток людського суспільства загалом та окремо на життя кожного з нас. Прикладів можна навести чи мало. Не менш вагомим болючим питанням для суспільства, яке теж хвилює представників художнього світу є насилля в усіх його формах. А тому митці створили безліч творів, що вкотре доводять важливе значення протесту для сучасного мистецтва.

Однією з тих, хто вирішив виступити проти цього явища за допомогою творчих практик стала французька художниця, засновниця міжнародного культурного проекту "Леді світу проти насилля" Діана Штауер. Її акція складалася з декількох етапів: маршу з групою підтримки через центральні вулиці Мілана та встановлення картини "Мовчання вбиває" на стіні ляльок, яку було створено в ім'я творчості та надії на припинення гендерного насилля. У такий спосіб вона показала свою позицію стосовно вибухів в Анкарі, Туреччині та насилля по відношенню до жінок в Кельні: "У моєму житті мені довелося зустрітися з актами насильства. Я знаю, як надзвичайно болісно це може бути для людей, ... , а значить буду боротися з цим... Я вважаю, що культура, а значить і мистецтво є найбільш ефективною зброєю для боротьби з насильством" [4].

Досить-таки велику популярність у наш час отримала і така форма арт-протесту, як флеш-моб. Загалом більшість флеш-мобів виникають як реакція на ту чи іншу подію або ж

проблему суспільства. Яскравий приклад флеш-моб, до якого долучився весь світ – "LOTS OF SOCKS". Ця акція була організована на підтримку людей із синдромом Дауна. Головною ідеєю стало те, що всі учасники одягали різнокольорові шкарпетки, як символ додаткової хромосоми. А деякі люди проявили креативність, виготовивши зі шкарпеток аксесуари або ж взагалі мистецькі витвори. Так люди виразили свою підтримку, толерантність та моральну єдність з тими, хто страждає від синдрому [3].

В поле виявлення сучасного арт-протесту включають і такі візуальні жанри та види мистецтва, як стріт-арт, плакати, картини, інсталяції, скульптури, тощо. Цікавими є протестні роботи найзагадковішого та найкреативнішого художника Бенксі. Він виступав проти війни, насильства, капіталізму та знищення рідкісних видів тваринного світу. Часто Бенксі демонструє свої настрої та позиції за допомогою плакату. Чорно-білий постер із зображенням маленької дівчинки, яка обіймає бомбу є яскравим тому підтвердженням. Такий образ символізував протест проти війни та терактів, які не припиняються і досі [5].

Можна наводити ще безліч прикладів проявів арт-протесту, як чинника, який допомагав митцям боротися з різного роду неприйнятними явищами суспільства та культури в цілому. Це лише підтвердить той факт, що протест дозволяє сучасному художньому середовищу, висловлювати свою позицію, окрім звичних, іншими засобами боротьби, які завдяки своїй новизні та унікальності привертають увагу соціуму, не лишаючи нікого байдужим, як до порушених тем, так і до самого мистецтва загалом. Арт-протести сьогодні є яскравим соціокультурним феноменом, адже здатні звернути увагу людства на суспільні глобальні проблеми, що закликає до осуду мілітаризму, насилля та наголошує на неминучості припинення згубної дії на природу та світ загалом. А завдяки цьому утверджується важлива роль мистецтва у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акціонізм (хепенінг, перформанс, рольова гра) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://readbookz.net/book/187/6785.html> .
2. Тоталітаризм и Авангард в призме европейского искусства XX века [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elmirmirzoev.wordpress.com/2013/02/12/>
3. Флеш-моб по-українски [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/ukraine/fleshmob-po-ukrainski-otzhimayutsya-dlya-armii-i-sobirayut-platya-1139110.html>
4. Штауэр Д. "Молчание Убивает" – арт протест Дианы Штауэр в самом сердце Милана. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.artslife.com2016/02/19//>.
5. Rank C. Promoting peace through the arts: the role of anti-war and peace art in building cultures of peace [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://escolapau.uab.cat/img/programas/musica/peace_through_arts

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.А. Думасенко

УДК 37.01/.011:78

Шепельова Ю. М.

ПРОВІДНІ ІДЕЇ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З КОДАЯ

У статті розглянуто педагогічні ідеї угорського композитора, фольклориста та педагога Золтана Кодая у галузі музичного виховання та розвитку дітей.

Ключові слова: музичне виховання, музично-виховна концепція, хоровий спів, фольклор, народна пісня.

The article considers the pedagogical ideas of the Hungarian composer, folklorist and pedagogue Zoltán Kodály in the area of musical education and upbringing of children.

Key words: musical upbringing, musical upbringing conception, choral singing, folklore, folk song.

Із початком ХХ століття у галузі світової музично-педагогічної науки відбулися значні зміни, які характеризуються гуманістичною спрямованістю концепцій музичного виховання та розвитку дітей, тяжінням до триєдності музики, тексту та руху та національної фольклорної спадщини. Вагомий внесок у розвиток системи музичного виховання та розвитку дітей було зроблено угорським композитором, педагогом та фольклористом Золтаном Кодаєм.

Дослідженню концепції З. Кодая щодо виховання та розвитку засобами музичного мистецтва присвятили свої наукові роботи такі вчені як Л.А. Баренбойм [1], І.І. Мартинов [3], Г.С. Уткін [4] та інші.

Мета статті: розглянути провідні ідеї угорського композитора та педагога Золтана Кодая щодо музичного виховання та розвитку дітей.

Золтан Кодай (1882 – 1967) народився в угорському місті Кечкемет. Дитинство майбутнього композитора пройшло у невеличкому поселенні Галанта, якому було притаманне життя у відповідності до національних традицій. Зростання у суспільстві, яке з любов'ю та повагою ставилося до народних звичаїв, мистецтва та культурних здобутків, а також виховання майбутнього митця у любові до батьківщини значно вплинуло на його творчість та педагогічну діяльність.

Основою концепції музичного виховання та розвитку дітей З. Кодая став фольклор та народна пісня, які він вважав єдиними найкращими засобами формування національно свідомого, освіченого та вихованого підростаючого покоління. Народна пісня була провідним компонентом методики музичного виховання педагога, який вважав, що опанування народної пісенної творчості, як і рідної мови, необхідно розпочинати з перших днів життя.

Оскільки народній пісні З. Кодай надавав провідного значення у музичному вихованні дітей, спів, зокрема хоровий, став основним видом діяльності у навчально-виховному процесі за концепцією педагога. З. Кодай був впевнений, що саме хоровий спів є найкращим засобом розвитку музичності, слуху, сприйняття та розуміння музики. Окрім розвитку музичних навичок та здібностей хоровий спів, на думку педагога, сприяв вихованню в учнів дисциплінованості та привчав до роботи у колективі. Обов'язковим елементом процесу співочої діяльності була рухова та ігрова діяльність дітей. Рівномірне плескання у долоні та хода сприяли розвитку почуття ритму у дітей та більш активному сприйняттю музичного матеріалу.

Вагомим значенням для розвитку інтонаційного слуху та чистоти співу педагог надавав співу без акомпанементу. В основі репертуару була народна музика. Також у процес музичного навчання дітей активно вводився двоголосний спів.

Навчання дітей музичній грамоті педагог проводив шляхом співу по нотах та за допомогою відтворення запису мелодії по слуху. У становленні цих навичок Кодай використовував методику ладової сольмізації та використання ручних знаків, в основі якої лежить методика відносної сольмізації англійського педагога Джона Спенсера Кервена. Під час співу або прослуховування музичного твору педагог виконував руками рухи, які відображали зміну висоти звуків. Ця методика є ефективним засобом музичного навчання дітей молодшого шкільного віку. Використання методу ладової сольмізації під час музичного заняття допомагає дітям запам'ятати назви звуків та відображає яким чином побудовано взаємовідносини між головними ступенями ладу [2].

Основні принципи концепції музичного виховання та розвитку З. Кодая містяться у наступних положеннях:

1. виховання засобами музичного мистецтва сприяє зниженню рівня музичної неосвіченості;

2. Музичне виховання має бути провідною дисципліною у системі загальноосвітньої школи;
3. Процес музично-естетичного виховання необхідно розпочинати з наймолодшого віку;
4. Людський голос є ідеальним та найдоступнішим інструментом для музичного виховання, а хоровий спів виконує у ньому провідну роль, оскільки найкращим чином сприяє розвитку звуковисотного слуху та музикальності. Колективний характер музикування сприяє більш емоційному сприйманню та переживанню музики, а також виховує дисциплінованість та почуття відповідальності у дітей – учасників хору;
5. В основі здійснення музичного навчання та виховання має бути народна музика та народна традиція.

Отже, провідними ідеями вокально-хорової педагогічної концепції музичного виховання та розвитку дітей З. Кодая є наступні:

- в основі музичного виховання та розвитку має бути народна творчість та народна пісня;
- хоровий спів є провідним та найкращим засобом масового музичного виховання дітей, оскільки сприяє розвитку їх музичних здібностей – слуху, сприйняття та розуміння музики. Здійснення навчання хорового співу має відбуватись у відповідності до національних співацьких традицій;
- використання наочно-рухового методу ладової сольмізації сприяє полегшенню процесу оволодіння дітьми музичною грамотою. Провідні ідеї музично-виховної концепції З. Кодая, спрямованої на загальну просвіту дітей у галузі музичного мистецтва та на розвиток їх музичних здібностей, активно використовуються у системі музичної освіти багатьох країн. Окремі педагогічні ідеї Кодая знайшли своє відображення й у вітчизняній системі музичного виховання та розвитку дітей – дошкільнят та школярів. Зокрема, залучення у навчально-вихованих процес фольклору та найкращих зразків української народної пісенності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баренбойм Л. А. Музыкальное воспитание в Венгрии / Л.А. Баренбойм. – М.: Советский композитор, 1983. – 400 с.
2. Кодай З. Избранные статьи / З. Кодай – М.: Советский композитор, 1982. – 288 с.
3. Мартынов И.И. Золтан Кодай: [монография] / И.И. Мартынов. – М.: Советский композитор, 1983. – 250 с.
4. Уткин А.С. Теория и практика реализации музыкально-педагогической концепции З. Кодая в современной школе [Электронный ресурс] / А.С. Уткин // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (музыка). – Московский городской педагогический университет. – Москва, 2019. – 291 с. – Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/2989392/>

УДК 78.03:780.8/.614.131

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.О. Чехуніна
Шустов В.О.

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИКИ ДЛЯ КЛАСИЧНОЇ ГІТАРИ

У статті розглядаються принципи підбору стильового репертуару для класичної гітари.

Ключові слова: гітара, мистецтво, репертуар.

In the article are considered principles of selection of style repertoire for classical guitar.

Key words: guitar, art, repertoire.

Постановка проблеми. Гітарна музика є однією зі сфер музичної творчості, які мають дуже стрімкий та динамічний розвиток. Однак при великій кількості досліджень мало уваги приділяється питанням стильових особливостей музики для класичної гітари. Ця проблема потребує ретельного освітлення у зв'язку з величезною кількістю нотного матеріалу, який накопився за декілька останніх століть під час розвитку гітарного мистецтва.

Професійне гітарне мистецтво має великий оригінальний репертуар з творів різних епох і стилів, але нещодавне визнання гітари як професійного інструмента і її включення як спеціальної дисципліни у програми музичних навчальних закладів призвело до того, що сьогодні відчувається недолік історичної та методичної літератури, в якій висвітлюються різні питання художніх й технічних принципів нотного матеріалу для гітари. Дана проблема проявляється в галузі професійного виконавства, навчанні в рамках української системи вищого професійного музичного виховання, при трактовці специфіки інструмента та підборі репертуару.

Академічний статус класичної гітари повинен бути забезпечений створенням освітньої моделі, направленої на комплексне навчання майбутніх спеціалістів. Структура академічного гітарного мистецтва складається з трьох основних компонентів: професійне виконавство, навчання в рамках системи професійної освіти та оригінальний репертуар.

У наш час інтерес до гітарного мистецтва постійно росте, з'являються нові імена, які вносять свіжі оригінальні ідеї у виконавство. Не стоїть на місці й композиторська творчість, в якій відбувається помітне розширення жанрових галузей академічної джазової та естрадної музики, та їх взаємопроникнення. Таким чином, постає питання формування репертуару класичної гітари.

Іноді викладачі відходять від правил підбору репертуару, які зазначені в програмах зі спеціальності, даючи більш легку для засвоєння музику, часто далеку від класики, що здатна зацікавити учнів. Тим не менш, для підготовки, як кваліфікованого спеціаліста в галузі інструментального виконавства, так і гарного викладача, просто необхідно вивчати й зразки так званої "золотої класики", хрестоматійних творів та розвивати музичний кругозір, знайомлячись із сучасними творами, які мають тенденцію поєднання різних жанрів та стилів.

Добре відомо, що зберігання та розвиток школи виконавського мистецтва на різних етапах навчання передбачає, як консервацію накопленого поколіннями композиторів музично-нотного багажу, так і знайомство з новими, часто не зовсім звичними академічному слуху творами. В цих методичних рекомендаціях як раз найбільш повно розкривається ідея доведення до свідомості викладачів інформації про те, який репертуар необхідно давати учням, здійснюючи збереження накопленої поколіннями композиторів спадщини і, в той же час, оновлюючи знання про нові твори. Адже часто нова музика відрізняється дуже цікавим змістом, винахідливістю в плані мелодики, гармонії, ритму.

В обов'язковому порядку в програми додавати твори гітаристів-композиторів минулих років ("класиків"). Такими є: Ф. Каруллі, Ф. Сор, М. Джуліані, Д. Агуадо, М. Каркассі, Х. Сагрерас, Е. Пухоль, Е. Вілла-Лобос, А. Сеговія. Вказані автори писали оригінальну музику для гітари як для початківців, так і для професіоналів. Їх композиції підвищують технічний рівень, а також дають знання щодо побудови фраз, особливостей метроритму різних стилів та жанрів, голосоведіння.

Переклади творів, написаних для людної, також мають цінність для розвитку гри на класичній гітарі. В свій час людної була дуже розповсюджена в європейських країнах. На ній грали при королівських, князівських та герцогських дворах музиканти-віртуози та знатні прихильники мистецтва, вона постійно звучала в домашньому побуті, на відкритому просторі, в різних ансамблях. Для неї писали оригінальні твори, а також перекладали й опрацьовували все, що подобається слухачам: популярні пісні та танці, навіть духовну музику крупних майстрів.

Поліфонічні твори виконують досвідчені учні та студенти, тому що поліфонія передбачає самостійний рух голосів. Насамперед, треба звернутися до перекладення

лютневих та віолончельних сюїт І.С. Баха. Студентам з добрим рівнем техніки рекомендуються цикли "24 прелюдії та фуги" І. Рехіна та Г. Джапарідзе.

Крупні форми відносяться до основних жанрів гри на будь-якому музичному інструменті. Маються на увазі сонатини, сонати повністю чи окремі їх частини. Твори найбільш відомих представників як минулих століть, так й сучасності.

В репертуар також слід включати п'єси російських та українських композиторів минулих століть та сучасного періоду: М. Висотського, А. Сіхри, С. Орехова, С. Руднева, К. Чеченя, М. Стецюн, В. Антонюк, В. Вовк, О. Бойко та інших, які мають за мету знайомство з витоками національної російської та української музики.

Твори в латиноамериканському та іспанському стилях обожнюють й учні, й викладачі, й слухачі. Такого роду музика завжди відрізняється великою мелодійністю, красивими гармоніями, палкими ритмами. Відомо, що найбільший розвиток та розповсюдження класична гітара отримала в Іспанії, там була написана велика кількість чудових композицій.

Слід приділити увагу й сучасній музиці. Існує чимало талановитих творів видатних гітаристів-композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття, новаторів, які внесли значний вклад, як і в розвиток техніки чи вдосконалення її, так і модернізувавши музично-виразні засоби передачі авторського змісту.

Таким чином, для того, щоб в сучасних умовах учні та студенти отримували гарний технічний, художній та загально творчий розвиток в класах гітари, треба спиратися на вище перелічені критерії підбору репертуару.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайсборд М. Андрес Сеговия и гитарное искусство ХХ века / М. Вайсборд. – М., 1989. – 208 с.
2. Копоть І.Є, Ходаковський О.В. "Гітаріссімо": Історія заснування класу гітари в Житомирському державному музичному училищі ім. В.С. Косенка/ І.Є. Копоть, О.В. Ходаковський. – Ж. : Волинь, 2004. – 68 с.,іл.
3. Михайленко Н.П. Методика преподавания игры на шестиструнной гитаре / Н.П. Михайленко. – К.: Книга, 2003. – 248 с.
4. Панченко Д. Стилевые тенденции в гитарной музыке ХХ века / Д. Панченко // Молодий народник: щорічник студентських наукових робіт. – Харків : ХДУМ ім. І.П. Котляревського, 2008. – Вип. 2. – С. 64–70.
5. Russel D. The Lydian Chromatic Concept of Tonal Organization. Concept publishing Co. N.Y. 1958 -257 p.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.Л. Корнішева

РОЗДІЛ II
ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ТА ЙОГО ЗМІНИ

У статті представлено результати аналізу наукових концепцій категорії "географічне положення". Проаналізовано особливості трансформації наукової категорії, методи її оцінка та значення в географії. Проаналізовано досвід кількісної оцінки зміни географічного положення.

Ключові слова: географічне положення, зміни, методи оцінки.

The article presents the results of the analysis of scientific concepts of the category "geographical location". Features of transformation of a scientific category, methods of its estimation and value in geography are analyzed. The experience of quantitative assessment of changes in geographical location is analyzed.

Key words: geographical location, changes, assessment methods.

Загальний опис будь-якого об'єкту географічного дослідження розпочинається з опису його географічного положення. Важливість географічного положення об'єкта значною мірою означає його властивості [6]. Так, засновник "районної" школи в географії, Микола Баранський в статті "Економіко – географічне положення" описував силу та стійкість впливу географічного положення на прикладі розвитку великих історичних міст (Карфаген – Туніс), так і великих регіонів (Швеція – Урал).

Трансформація економічної географії в більш "людську" соціально-економічну, а зараз вже й суспільну, трансформувала і власне термін "економіко-географічне положення", який трансформувався в "суспільно-географічного положення" (СГП) [3].

О. Топчієв дає таке визначення СГП: "Відношення (сума або інтеграл просторових відношень) даного географічного об'єкту до всіх інших – природних, соціально – демографічних, економічних, політичних, культурних, які впливають чи можуть потенційно впливати на його розвиток".

Трансформація предмета дослідження суспільної географії обумовлює застосування категорії "суспільно-географічне положення", який розглядається як фактор територіальної організації суспільства, як чинник регіонального розвитку.

Категорія "географічне положення" є головним для всієї системи географічних наук. Географія як наука виникла як знання про методи встановлення та фіксації місцеположення об'єктів на поверхні Землі відносно інших об'єктів або в системах координат. Встановлено, що визначення положення об'єкта дозволяє не тільки орієнтуватися, а й пояснює певні суспільно значущі властивості об'єкта та дозволяє спрогнозувати його розвиток [10]. Таким чином, одним з завдань географічного пошуку є виявлення та аналіз зв'язків об'єктами, які детермінуються їх розміщенням. Таким чином, в суспільній географії положення розглядається в якості фактора розвитку об'єкта.

Важливий вплив на розвиток вчення про розміщення, місцеположення та його вплив на розвиток регіону внесли німецькі вчені, представники теорії "штандарту", більшість з положень якої не втрачає актуальності і в наші дні [2]. Великий американський географ Бунге взагалі називав географію як "наукою про місця" [1].

Розвиваючи попередні дослідження з ролі географічного положення, Олександр Топчієв запропонував головні постулати географічного дослідження [8, 9]:

- кожен географічний об'єкт має свою "адресу" на земній поверхні, яку визначають як місце або місцеположенням;
- географи досліджують положення об'єктів та дають їм кількісну та якісну оцінку;
- географія аналізує взаємне розміщення множин об'єктів, яке визначає їх взаємодію.

Борис Родоман довів залежність генеральних властивостей об'єктів від їх географічного положення та назвав цю залежність "позиційним принципом", під яким в

географії розуміють детермінованість важливих властивостей об'єктів від їх положення (заємоположення) в просторі [7].

В географії, для кількісної оцінки суспільно-географічного положення часто застосовуються математичні методи, серед яких широко використовується теорія графів. Методика та прийоми кількісної оцінки географічного положення, найбільш повно представлена в курсі лекцій Міхеєвої В [4] та класичній праці О Шаблія з математичних методів в географії [11].

Саме застосування теорії графів дозволяє встановлювати та надавати кількісну оцінку змінам суспільно-географічного положення елементам геосистем. Так, в своїй роботі, присвячену оцінці зміни периферійності адміністративних одиниць Херсонської області, Пилипенко І.О. порівняв граф Херсонської області та його параметри за різні роки. Визначення різниці числа Кьоніга графів дозволило оцінити та дати кількісні параметри зміни суспільно-географічного адміністративних районів регіону дослідження [5].

Власне такий підхід дозволяє встановити параметри історичних змін географічного положення як окремих центрів, так і регіонів в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бунге В. Теоретическая география [Текст] / Пер. с англ. В. Я. Барласа [и др.] ; Предисл. Ю. Г. Саушкина ; Ред. В. М. Гохмана. – Москва : Прогресс, 1967. – 279 с.
2. Леш А. Географическое размещение хозяйства / Август Леш; [пер. с английск. Л. А. Азенштадта, Г. Н. Азенштадт, С. Н. Тагера; под ред. Я. Г. Фейгина]. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959. – 456 с.
3. Мезенцев К. В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції та новації / К. В. Мезенцев // Економічна та соціальна географія. Наук. зб. – 2013. – Вип. 1(66). – С. 31-42.
4. Михеева В.С. Математические методы в экономической географии. Часть 2. Приложения теории графов. Курс лекций. / В.С. Михеева. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 177 с.
5. Пилипенко І. О. Оцінка зміни периферійності адміністративних одиниць на прикладі Херсонської області / І. О. Пилипенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія. – Вип. 57. – 2010. – С.31-33.
6. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Либідь, 1996. – 231 с.
7. Родоман Б. Б. География, районирование, картоиды: Сб. трудов / Борис Родоман. – Смоленск: Ойкумена, 2007. – 368 с.
8. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. – К. –Одесса: Головное изд-во издательского объединения "Вища школа", 1988. – 188 с.
9. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
10. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії: Підручник. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. – 366 с.
11. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів : Вища школа, 1984. – 136 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.О. Пилипенко

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ТРЕНДІВ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА

У статті представлено результати аналізу основних перспективних напрямків дослідження зон спеціалізації рослинництва. Обґрунтовано, що основними перспективними напрямками дослідження можуть бути: зміна структури землекористування; вплив природних та меліоративних факторів; вплив соціального чинника; фактор ринкової кон'юнктури.

Ключові слова: рослинництво, просторові тренди, напрямки дослідження.

The article presents the results of the analysis of the main perspective directions of research of zones of specialization of plant growing. It is substantiated that the main promising areas of research may be: changing the structure of land use; influence of natural and reclamation factors; the influence of social factors; market factor.

Key words: crop production, spatial trends, research directions.

Сільська місцевість (синонім – сільська територія) різко вирізняється значно меншим рівнем урбанізованості в порівнянні з промисловими та агломераційними вогнищами, які описують як "урбанізовані регіони" або "урбанізовані ареали". Особливість сільської території – значне переважання руральних видів економічної діяльності та незначне розселення. З одного боку, інтенсивність (глибина) господарського освоєння сільських територій значно менша за урбанізовані території. З іншого боку, сільські території – це території майже суцільного сільськогосподарського освоєння, що певною мірою зберігають осередки менш порушеної господарською діяльністю природи, особливо у порівнянні з урбанізованими та індустріалізованими регіонами [1]. Сільська місцевість переважає у всіх регіонах України і має континуальний (безперервний) характер. Лише землі сільськогосподарського призначення складають понад 70 % всього земельного фонду регіонів, а в окремих – сягають понад 85 %. В сільській місцевості відбуваються значні трансформації – інституціональні, організаційно-економічні, соціально-економічні, агросервісно-ринкові, подекуди зміни укладу життя. Для сільської місцевості характерне суцільне й повсюдне просторове поширення та, одночасно, дисперсність сільського розселення [6].

Основною функцією сільської місцевості залишається економічна, з домінуванням рослинництва як основної ланки сільського господарства. Матеріальною основою рослинництва є і залишаться земельні ресурси, основною формою використання яких є рілля. Рільництво у регіонах України є основою сучасного аграрного виробництва, що відображається в структурі використання сільськогосподарських земель по регіонах України. Так, в Поліссі частка ріллі в агроландшафтах коливається від 50 до 67%; в Лісостепу від 63 до 80% і в Степу сягає в окремих регіонах 85%.

В той же час, характер та структура використання рілля за основними групами сільськогосподарських культур демонструє суттєві просторові відміни, які відбуваються надзвичайно великими темпами. Суттєвий вплив на характер цих змін здійснює характер землеволодіння та землекористування, який формується під впливом трьох основних виробників сільськогосподарської продукції, а саме: великих сільськогосподарських підприємств, фермерів та особистих господарств населення. Безумовно, характер і структура землеволодіння впливає на особливості просторових трендів в сільськогосподарській спеціалізації регіонів [5].

Як вже зазначалося, сам характер сільської місцевості передбачає прямиий вплив на аграрне виробництво природних чинників. Зрозуміло, що найбільшою мірою диференціюють аграрну спеціалізацію і виступають найбільшим лімітуючим чинником диференціація

агрокліматичних умов регіону. Природні передумови визначають характер спеціалізації рослинництва та формують основи товарного виробництва рослинництва регіону. Безумовно, сучасні технології дозволяють вирощувати значний спектр сільськогосподарських культур, але така аграрна політика входить в протиріччя з логікою товарного виробництва.

Важливим чинником, що впливає на формування спеціалізації рільництва є характер меліорації території. Так, в Степу, основною формою меліорації є зрошення, яке дозволяє вирощувати більш вологолюбиві культури та досягати високих або гарантованих результатів в умовах ризикованих умов аграрного виробництва. Зрозуміло, що така зміна умов сільськогосподарського виробництва має значні наслідки, які впливають не тільки на аграрну спеціалізацію рослинництва, але й на особливості деяких соціальних ознак території, таких як розселення. Так, встановлено, що введення зрошення вплинуло на збільшення чисельності населення в сільських населених пунктах, через механізми стимулювання (або появи можливості) вирощування праце містких товарних культур. До таких груп культур, перш за все, відносяться овочеві та баштані культури. Вони приносять більший прибуток з одиниці площі, але вимагають більших витрат праці. Зрошення створило нові, квазіприродні передумови формування спеціалізації рослинництва та суттєво формує динаміку просторових трендів цієї спеціалізації [2].

Фактор трудових ресурсів залишається помітним в формуванні спеціалізації рослинництва. Вище вже згадувалось про зміни передумов щодо вирощування праце містких культур із запровадженням зрошення. В цілому, слід відзначити, що вже достеменно виявлено просторові відміни впливу чинника населення (як, з одного боку, трудових ресурсів, так і споживачів, з іншого) на різні групи виробників овочевої продукції. Так, для особистих сільськогосподарських господарств, населення виступає як один з головних споживачів їх продукції [4]. Особливо, враховуючи транспортні витрати в обсягах виробництва населення прилеглої місцевості. Саме такий вплив сформував приміську овочеву спеціалізацію навколо великих урбанізованих регіонів. Для великих сільськогосподарських підприємств – населення є тільки і не стільки основним споживачем, як трудовими ресурсами, які необхідні для масового товарного виробництва. Часто, кінцевий споживач такого виробника знаходиться в інших регіонах, а рівні концентрації виробництва надвисокі, що вимагає залучення зичної чисельності робітників. Крім того, особливості рослинництва вимагають залучення праці в обмежені часові рамки без їх необхідності в інші періоди року. Такі особливості рослинництва формують ринки сезонної аграрної праці [3].

Фактор ринкової кон'юнктури є одним з головних в сучасному рослинництві. Так, в сучасних умовах відбувається просто революційні зміни в зонуванні рослинництва. Так, зміщуються на північ, до межі з Поліссям ареали соняшника. В цілому, зернові та технічні культури витискають в структурі аграрного землекористування інші види культур та стають основними видами товарних культур в Україні.

Таким чином, основні напрямки виявлення просторових трендів рослинництва доцільно визначати за наступними дослідницькими напрямками: 1. Зміни структури землеволодіння та землекористування; 2. Вплив природного та меліоративного чинника на формування спеціалізованих зон та їх просторову динаміку; 3. Вплив соціальних чинників на формування спеціалізованих зон окремих груп сільськогосподарських культур; 4. Фактор економічної кон'юнктури як вирішальний чинник формування зон товарного виробництва сільськогосподарських культур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: Монографія / Микола Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.
2. Гукалова І.В. Иригация степових регіонів України: географічні особливості коадаптації природи і суспільства (на прикладі Херсонської області) / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького національного

- університету імені Ю. Федьковича: Географія: зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: 2015. – Вип. 762-763. – С.15-23.
3. Мальчикова Д.С. Розселення сільського населення як елемент територіальної диференціації сільської місцевості / Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. пр. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – С. 161-167.
  4. Пістун М. Д. Географія агропромислових комплексів / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н. І. Провотар. К.: Либідь, 1997. – 200 с.
  5. Саркісов, А.Ю. Трансформація територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних умовах [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 – "Економічна та соціальна географія" / А.Ю. Саркісов. – Одеса, 2011. – 20 с.
  6. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії: Підручник. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. – 366 с.

**Рекомендують до друку науковий керівник професор І.О.Пилипенко
доцент І.О.Шахман**

УДК 332.3 (477.72)

Ваховський В.А.

ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ХЕРСОНЩИНІ

У статті подано аналіз структури земельного фонду Херсонської області. Акцентуючи увагу на значній розораності території, запропоновані певні шляхи оптимізації землекористування в межах Херсонщини.

Ключові слова: землекористування, земельний фонд, розораність, сільськогосподарські угіддя, Херсонська область.

The article presents an analysis of the structure of the land fund of Kherson region. Emphasizing the significant plowing of the territory, certain ways of optimizing land use within the Kherson region are proposed.

Key words: land use, land fund, plowing, agricultural lands, Kherson region.

Інтенсивне використання земель Херсонщини в землеробстві почалося більш як 200 років тому. Дуже скоро ця частина українського Степу стала районом інтенсивного ведення сільського господарства, зокрема зернового господарства та вівчарства.

Протягом тривалого часу безперервно збільшувалась розораність Степової зони. Зростання цін на зерно на світових ринках спричиняло екстенсивний шлях ведення господарства, все нові угіддя були задіяні у сільськогосподарському виробництві. На початку ХХ століття Херсонщина стала житницею Європи [1].

Загальна площа земель в сучасних адміністративних межах області становить 2846,1 тис. га. Структура земельного фонду Херсонської області складається із земель сільськогосподарського призначення (68,9%), лісів та інших лісовкритих площ (5,4%), забудованих земель (3,1 %), відкритих заболочених земель (1 %), відкритих земель без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями) (3,7%), інших земель (17,7%), території, що покриті поверхневими водами становлять 15,1 % [4;6].

Площа земель сільськогосподарського призначення складає 1962,1 тис. га, або 68,9 % загальної площі земель області. Розораність території області – 62,7%, що є вище за середній рівень по країні (53,9%), сільськогосподарських земель – 87,9%. У складі сільськогосподарських земель рілля становлять 1780 тис. га, або 90,7 %, багаторічні насадження – 22,5 тис. га (1,1%), сіножаті і пасовища – 159,6 тис. га (8,1%) [4;6].

Сучасне сільськогосподарське землекористування на Херсонщині характеризується високою часткою ріллі, як від загальної площі області, так і від площі сільськогосподарських угідь. Причому при середній розораності сільськогосподарських угідь 62,7 %, деякі райони області, наприклад, Іванівський, Каланчацький, Нижньосірогозький мають розораність близько 90 %, що суперечить всім екологічним вимогам, щодо екологобезпечного ведення господарства [4].

Диспропорції у структурі землекористування спричиняють великі загрози навколишньому середовищу та розвитку національної економіки. Оптимізація землекористування в степових районах можлива лише в умовах створення геоecологічної інфраструктури, яка, перш за все, складається з насичення ландшафтів біотичними елементами – лісами, пасовищами, лісосмугами, цілиними степовими ділянками тощо. Поширення лісових масивів для районів інтенсивного землеробства має, крім природоохоронного та естетичного ще й велике господарське значення. Лісосмуги та ліси покращують мікроклімат, сприяють збільшенню запасів вологи в ґрунті, стабілізують процеси водної та вітрової ерозії. Тому в зоні дії лісового масиву врожайність сільськогосподарських культур завжди вища.

Ліси та інші лісовкриті площі займають лише 153,8 тис. га, що складає 5,4 % території, коли по Україні частка лісових та чагарникових масивів втричі більша. Ще меншу лісистість в Україні має лише Запорізька область (4,3 %). Слід відзначити, що якби з розрахунків виключити Олешківський та Голопристанський райони, де зосереджені головні масиви лісів області, то загальна лісистість зменшиться до 2 %. В деяких східних районах області (Новотроїцький, Іванівський, Нижньосірогозький) цей показник становить менше 1% [6; 7].

За роки економічної кризи стан лісових насаджень погіршився. Значне зниження рівня ґрунтових вод на територіях лісових масивів в Олешківському та Голопристанському районах, відсутність належного догляду в процесі лісовирощування, несанкціоновані вирубки дерев (за даними Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік Херсонська область посідає перше місце серед інших регіонів, які страждають від незаконного вирубування дерев), антропогенні лісові пожежі (найбільшу кількість пожеж зареєстровано у Херсонському обласному управлінні лісового та мисливського господарства) та незначні об'єми лісовідновлювальних робіт, все це призводять до зменшення площ лісових масивів, зокрема також і лісосмуг [5; 7].

Інший елемент геоecологічної інфраструктури, який позитивно впливає на ґрунтову родючість, – наявність великих площ, зайнятих пасовищами та сіножатями. Багаторічні й однолітні бобові рослини увесь рік захищають ґрунт від ерозійних впливів сильних вітрів, поверхневого стоку тощо. Окрім цього, наявність цих рослин є важливим фактором покращення гумусового стану ґрунтів та підтримки родючості, формування водотривкої структури, насичення ґрунту поживними елементами. Однак довготривале використання земель Херсонщини виключно для землеробства призвело до масового розорення природних пасовищ, їх площа складає зараз лише 8,1 % від сільськогосподарських угідь, тоді як в Україні – більше 12 % [3; 6].

Природні пасовища займають прибережні ділянки морів, річок та балок. Штучні пасовища, які створювались на зрошуваних землях, зараз з економічної точки зору не мають значного поширення. Найбільші площі природних пасовищ та сіножатей зосереджені в приморській зоні з найбільш неродючими ґрунтами. В Скадовському та Каланчацькому районах таких площ більше 15 % від сільськогосподарських угідь, а в Голопристанському та Чаплинському – більше 10 %. Співвідношення "рілля – ліс", "рілля-пасовища", "рілля – пасовища разом з сіножатями та лісами" для Херсонщини є дуже несприятливе. Якщо по Україні на 1 га лісу приходить 3,2 га ріллі, то в нашій області вже 11,6 га, на один гектар пасовищ і сіножатей в Україні приходить 4,4 га ріллі, на Херсонщині – 11,2. Загальна оцінка співвідношення ріллі, лісів, пасовищ та сіножатей показала, що землі Херсонщини втричі інтенсивніше використовуються, ніж в середньому по Україні [2; 6].

Таким чином, на сьогоднішній день стан використання земель сільськогосподарського призначення Херсонщини не відповідає вимогам їх експлуатації й охорони в контексті сталого розвитку, тому що, перш за все, порушене допустиме співвідношення площ угідь, зокрема ріллі, пасовищ, сіножатей. В такій ситуації, важливим елементом заходів, спрямованих на охорону та раціональне використання земель є насичення ландшафтів біотичними елементами. Окрім цього, використання земель сільськогосподарського призначення буде раціональним за умови поліпшення екологічного стану зрошуваних земель, на яких наявне підтоплення, вторинне засолення, водна ерозія, руйнування природної структури ґрунтів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
2. Гукалова І.В. Иригація степових регіонів України: географічні особливості коадаптації природи і суспільства (на прикладі Херсонської області) / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Географія: зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: 2015. – Вип. 762-763. – С. 15-23.
3. Демьохін В.А. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання /В.А. Демьохін, В.Г. Пелих, М.І. Полупан, В.А. Величко, В.Б. Соловей – К.: Колобіг, 2007 – 132 с.
4. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблеми його раціонального використання /Д.С. Мальчикова // Зб. наук. праць. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. – С. 115-122
5. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/%d0%9f%d0%a3%d0%91%d0%9b%d0%86%d0%a7%d0%9d%d0%98%d0%99%20%d0%97%d0%92%d0%86%d0%a2%20%d0%94%d0%90%d0%9b%d0%a0%d0%a3%20%d0%97%d0%90%202019%20%d0%a0%d0%86%d0%9a.pdf
6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8/Downloads/regionalna_dopovid_pro_stan_navkolishnogo_seredovishcha_u_kh.pdf
7. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021 – 2027 років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027>

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Омельченко

УДК 351:551.58+37.016

Ведмецька Ю.С.

ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ КЛІМАТУ: ТРЕНДИ СУЧАСНОСТІ І АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН ЧЕРЕЗ ОСВІТУ

У статті зазначається, що зміна клімату є ключовим причинним фактором посилення теплових хвиль, повеней, посух, інтенсивних тропічних циклонів, підвищення рівня моря та втрати біорізноманіття.

Незважаючи на загрозу зміни клімату, освітній сектор пропонує можливість боротися зі змінами клімату, сприяючи зусиллям щодо пом'якшення наслідків та посилюючи адаптаційний потенціал освітніх систем та учнів, тим самим зменшуючи вразливі місця та створюючи стійкі суспільства.

Ключові слова: зміни клімату, глобальне потепління, екологічна освіта, екополітика.

The article notes that climate change is a key causative factor of intensified heat waves, floods, droughts, intense tropical cyclones, rising sea levels and biodiversity loss.

Despite the threat of climate change, the education sector offers the opportunity to combat climate change by contributing to mitigation efforts and enhancing the adaptive capacity of education systems and students, thereby reducing vulnerabilities and creating resilient societies.

Key words: climate change, global warming, ecological education, ecopolitics.

Глобальне потепління – серйозне питання, яке зачіпає нинішні та майбутні покоління. У міру прогресування змін клімату воно також прискорюється, і повертати наслідки цього стає все важче і важче. З цієї причини важливо, щоб молоді люди нашого світу розуміли основи глобального потепління, і бодай вкоренити у свідомості сучасного покоління філософію по-справжньому розумного споживання всього, що нас оточує від їжі та одягу до транспорту та природних копалин [1, с. 137].

За останні п'ять-сім років світ (в тому числі і Україна) почав важкий і довгий шлях до зменшення згубного впливу на планету: активізовано роботу з протидії змін клімату [8], зниження антропогенного впливу на довкілля [9], розбудови екологічних мереж [10, с. 97] тощо.

Основним рушієм сьогоденного потепління є спалювання викопного палива. Ці вуглеводні нагрівають планету за допомогою парникового ефекту, що викликається взаємодією між атмосферою Землі та надходженням сонячного випромінювання [5, с. 20].

Глобальні зміни клімату не тільки спричинять підвищення температури, але й призводять до зміни структури опадів, більш екстремальної погоди, наприклад, теплових хвиль та інших природних катастроф, таких як великі шторми, лісові пожежі, урагани та смерчі. Багато хто з найбільш небезпечних країн зазнає найбільшого впливу глобальних кліматичних змін. У міру прогрівання земної кулі екосистеми та води будуть природним чином переміщуватися на північ, порушуючи екологічну стабільність нашої планети [2, с. 88].

Усі країни у більшому чи меншому обсязі викидають в атмосферу речовини, що спричиняють повільне, але постійне підвищення температури повітря на планеті та рівня Світового океану [9]. У кліматичному рейтингу Climate Change Performance Index, що показує індекс ефективності боротьби зі змінами клімату за 2019 рік, Україна посіла 17-у сходинку (з 61). За минулий рік Україна отримала 60,60 балів зі 100 можливих, потрапивши разом зі Швейцарією та Францією до групи країн з високим рівнем ефективності та екологічної свідомості [4]. Парадоксально, але Україна опинилася у цьому переліку на достатньо високій позиції не через повсюдне впровадження екологічних технологій, а завдяки зниженню рівня промисловості через банальний занепад економіки. Занепад української промисловості зменшив, таким чином, втричі обсяги викидів вуглекислого газу в Україні.

Детальним кліматичним документом є Кіотський протокол 1997 року, який закріплює обов'язки країн зі скорочення викидів парникових газів. Його головна мета – зобов'язати розвинуті країни скоротити викиди парникових газів до рівня 1990 року. Документ підписала 191 країна [2, с. 89]. Замінила його Паризька кліматична угода, що вступила в силу 4 листопада 2016 року. Вона передбачає інтегрування з 2020 року заходів з недопущення зміни клімату у світі. У Паризькій угоді, підписаній, до речі, Україною, передбачено скорочення викидів CO₂ у нашій країні до 60% від показника 1990 року. Але за "...Стратегією низьковуглецевого розвитку до 2050 року Україна викидатиме в атмосферу удвічі більше вуглецевих залишків, ніж у 2018" [8, с. 19]. Виходить, що кліматична мета України не відповідає меті Паризької угоди, тож не допомагає світові не допустити глобального потепління.

Правда, Україна пообіцяла переглянути ці обсяги та реально зменшити прогнозовані обсяги викиду CO₂. Станом на 2020 рік Україна затвердила План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у галузі зміни клімату, прийняла Стратегію низьковуглецевого розвитку, розпочала працювати над законодавчим врегулюванням

моніторингу викидів парникових газів [8, с. 22-23]. Проте поки ця робота не є помітною для екології.

Незважаючи на відверто сумнівну екополітику, яку Україна провадить на державному рівні, у нас все ж простежується позитивна динаміка у цьому питанні. Ми все частіше сортуємо сміття, здаємо макулатуру, картон, не викидаємо старі батарейки де заманеться. З кожним днем в Україні більшає свідомих людей, котрі не купують продукти у пакетах, пластикових коробках та картонній тарі; тих, хто, купуючи автомобіль, обирають електрокар, встановлюють на дахах будинків сонячні батареї, саджають дерева та квіти власним коштом, не чекаючи державних дотацій. Не виключено, що саме ці дії кожного окремого українця вартують більшого, аніж кліматичні стратегії уряду, котрі, на жаль, існують лише на папері.

Очевидно, що майбутні покоління будуть жити в зовсім іншому світі. Чи готові вони до нових викликів, зокрема до тих, які будуть пов'язані з наслідками зміни клімату? Адже це соціальні, економічні та екологічні зміни. Який же напрям роботи в освіті щодо кліматичних проблем України і світу в цілому.

Зрозуміло, що шкільна освіта є ключовим компонентом інформування громадськості із зазначеного питання, адже навчальні заклади є найбільш великою та добре організованою аудиторією. Зараз інформацію про зміни клімату та енергозбереження учні в Україні здобувають переважно на уроках географії, фізики, природознавства, екології та біології [6, с. 56].

Якщо говорити про Україну, то екологічна освіта в основній школі здійснюється на міжпредметній основі. У змісті окремих навчальних предметів ґрунтовно "... розкриваються проблеми навколишнього середовища" [7, с. 268]. Проте, з тих чи інших причин, низка питань залишається поза увагою і потребує поглиблення. Тому розроблено факультативні курси, присвячені окремим екологічним проблемам. Вони не підміняють зміст навчальних предметів, а доповнюють теоретичні знання, які набувають учні, досвідом емоційно-ціннісного ставлення до природи, практичної дослідницької діяльності у навколишньому середовищі [7, с. 269].

Але дослідження показали, що серед учнів середньої школи щодо місцевості є значна різниця в екологічній обізнаності. Учні сільських та міських середніх шкіл не однаково обізнані про навколишнє середовище. На додаток до цього вчителі, які проживають в міській місцевості, мають більш позитивне ставлення до екологічних проблем, ніж ті, хто проживають у сільській місцевості. А для викладання в школі наймаються аспіранти з природничих наук, які майже не мають досвіду цього предмета та абсолютно непрацездатні, коли справа стосується практичного викладання. Пересічний викладач цього предмету рідко може навіть визначити термін "екологія" [7, с. 269].

"Європейська правда" повідомляє, що "... Італія стане першою країною у світі, де в школах проводитимуть обов'язкові заняття, присвячені питанням зміни клімату" [3]. Це рішення, який вступить в силу у вересні 2020 року, зробить Італію першою в світі країною, яка ввела обов'язкову кліматичну освіту в державних школах. Такі предмети, як фізика і географія, також будуть викладатися з точки зору навколишнього середовища. Міністр освіти Італії Лоренцо Фіорамонті заявив, що хоче, щоб система освіти країни ставила "навколишнє середовище і суспільство в центр усього, що вивчається в школі" [3].

Освітній процес – це здобуття нових знань, нових компетенцій, навичок і, звичайно, враховуючи той факт, що зміна клімату є одним з найбільших викликів людства сьогодні, ми маємо готувати сучасне і майбутнє покоління до вирішення цієї проблеми. Тому, перспектива подальших досліджень передбачається в розкритті практичного аспекту організації процесу кліматичного навчання, з'ясувати якість підготовки вчителів з означеної тематики. А також, проаналізувати досвід інших країн і сформувані методичні рекомендації щодо впровадження питань енергозбереження та зміни клімату в навчальний та виховний процеси. Це чудовий спосіб підвищити рівень обізнаності щодо проблеми глобального потепління, залучити інших людей на допомогу та співпрацювати з колегами та вчителями для боротьби з глобальним потеплінням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
2. Елдышев Ю.Н. Закон глобального потеплення" и его удивительные следствия / Ю.Н. Елдышев // Экология и жизнь. – 2009. – № 11-12. – С. 81-90.
3. "Європейська правда" – щоденні новини та аналітика щодо європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2019/11/6/7102688/> (дата звернення: 08.03.20)
4. Кліматичний рейтинг Climate Change Performance Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.climate-change-performance-index.org/> (дата звернення: 21.02.2020).
5. Моя школа оберігає клімат Землі: Навчальний посібник/ Б. Грігель, С. Пасерб, Є. Войтулевич, П. Кукля. – К.: 2011, 52 с.
6. Посібник для громадянського суспільства "Виконання положень Орхуської конвенції в Україні" // Проект Європейського Союзу "Екологічна інформація, освіта та поінформованість громадськості. Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Молдова і Україна". – Київ, 2004. – 113 с.
7. П'яте національне повідомлення України з питань зміни клімату// Проект Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту. – Київ, 2009. – 281 с.
8. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [Електронний ресурс].. – Київ, 2017. – 76 с.– Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2019/11/6/7102688/> (дата звернення: 08.03.20)
9. Топчієв О.Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. – 348 с.
10. Malchykova D.S. Environmental protection and spatial planning of econet strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D. S. Malchykova, A. A. Romareva, R. S. Molikeyuch // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2015. – № 2. – С. 92-107

Рекомендує до друку науковий керівник професор Д.С. Мальчикова

УДК 630.15

Гончарук Д.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ЧИСЕЛЬНОСТІ ВОВКА ЗВИЧАЙНОГО (CANIS LUPUS) ТА ЄНОТОПОДІБНОГО СОБАКИ (NYCTEREUTES PROCYONOIDES) В МИСЛИВСЬКИХ УГІДДЯХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядається стан чисельності Canis lupus та Nyctereutes procyonoides в умовах Херсонської області

Ключові слова: чисельність, популяція, Canis lupus, Nyctereutes procyonoides

The article considers the state of abundance of Canis lupus and Nyctereutes procyonoides in the Kherson region

Key words: population, Canis lupus, Nyctereutes procyonoides

Протягом тривалого часу одним з видів ссавців, офіційно визнаним шкідливим, був вовк (*Canis lupus*), його планомірно знищували. Динаміка чисельності цього хижака постійно змінювалася.

В кінці 50-років в степових областях країни мешкало близько 50 вовків, на початку 60-х – 40, а на початку 70-років жодного [3]. Основною причиною різкого скорочення чисельності такого пластичного хижка стало велике матеріальне заохочення мисливців.

На думку Волоха А.М. [5] розширення ареалу вовка і збільшення його чисельності в кінці ХХ ст., з одного боку, було обумовлено значним скороченням мисливського преса на його популяції, а з іншого – поліпшенням екологічних умов, які стали наслідком занепаду сільськогосподарського виробництва. Звертається увага на різке зниження кількості сільського населення та зникнення багатьох сіл взагалі, що також стало дуже важливим фактором для відродження угруповань вказаного виду (2).

Не дивлячись на те, що майже вся територія степової зони України знаходиться під інтенсивним впливом сільськогосподарського і промислового виробництва, в недалекому минулому тут мешкало близько 65% ланей 20% кабанів, понад 30% косуль, 30% благородних оленів і близько 45% зайців країни (2).

Визначення причин динамічних процесів в популяціях тварин має велике теоретичне і практичне значення, оскільки динаміка чисельності відображає всю сукупність реакцій популяцій і виду в цілому на вплив комплексу зовнішніх умов (1).

З 1983 по 1990 рр. в цілому на Україні мало місце зниження чисельності вовка в 1,3 рази (на 327 особин). З 1990 по 2003 рр. динаміка чисельності виду характеризується тенденцією до збільшення в 1,9 рази (1112 особин). Пік чисельності відзначається в 2000 р (2825 особин). Для цього періоду на території Степової лісомисливської області також було зафіксовано зростання чисельності вовка в 7,2 рази (0,06 ос. / 1000 га). Станом на 2003 рік як по Україні в цілому так і в її степовій лісомисливській області чисельність вовка знизилася в 1,2 рази (на 473 особин і 240 особин, відповідно). Для популяції вовка характерний стабільний стан на протязі 2-3-х років і послідовне збільшення або спад чисельності протягом тривалих періодів. Як вказував П.І. Данилов [4], для вовка нетипові різкі зміни чисельності.

Аналіз динаміки чисельності населення вовка на території лісомисливських областей України за період 1971-2003 рр. показав, що найбільш істотно чисельність зростає в Степу (в 106 разів). Набагато менші показники були відзначені в Лісостепу (6,4 раз), Карпатах і Поліссі – в 3 рази. За цей же період На Україні за цей час поголів'я вовка збільшилося в 7 разів. У 2009 р чисельність вовка досягла 2605 особин. За період 2003-09 рр. поголів'я вовків на Україні збільшилося на 253 особини. Слід припустити, що коливання чисельності вовка залежить не стільки від географічного положення чи природних характеристик біотопу, скільки від ступеня антропогенного впливу.

В мисливських угіддях Херсонської області чисельність вовка коливається в межах 300 особин. Так, по даним Херсонського ОУЛМГ за 2015 рік було обліковано 303 вовки (добуто 157), за 2016 – 297 (добуто 150), за 2017 – 361 (добуто 183), за 2018 – 291 (добуто 163), за 2019 – 362 (добуто 160). Таким чином, за останні 5 років найбільшою чисельність вовка була у 2019 році – 362 особини.

Серед південних областей України найбільша кількість вовків мешкає у нашій Херсонській області. Так, якщо у 2015 році в Херсонській області мешкало 303 хижака, то у Одеській – 59, Миколаївській – 55, Запорізькій – 179. Слід відзначити, що у 1980 та у 1985 роках в Херсонській області не було помічено жодного вовка. І тільки у 1990 році було зареєстровано одну особину, а вже у 1995 році – 79. Починаючи із 2000 року і по сьогоднішній чисельність вовків залишається стабільно високою. [2].

Високі репродуктивні характеристики снотоподібного собаки забезпечують великий приріст його чисельності. На відміну від інших видів цей хижак мало залежить від впливу погодних умов, оскільки в морозні зими він може впадати в сплячку, а малята народжуються в сприятливий пізньовесінній період. Волох А.М. [2] вважає, що на даний час по всій території степової зони йде скорочення чисельності снотоподібного собаки. Причиною цьому є погіршення якісних характеристик і зменшення площ водно-болотних угідь, які для даного виду являються основними біотопами [6].

В мисливських угіддях Херсонської області чисельність єнотоподібного собаки коливається в межах 600 особин. Так, по даним Херсонського ОУЛМГ за 2015 рік було обліковано 598 єнотоподібних собак (добуто 323), за 2016 – 638 (добуто 349), за 2017 – 635 (добуто 285), за 2018 – 644 (добуто 263), за 2019 – 580 (добуто 285). Таким чином, за останні 5 років найбільшою чисельність єнотоподібного собаки була у 2018 році – 644 особини. Така стабільно висока чисельність єнотоподібного собаки спостерігається з 2005 року. Тоді вона становила 473 особини, у 2007 – 597 особин.

Таким чином, аналіз чисельності вовка звичайного та єнотоподібного собаки в мисливських угіддях Херсонської області показав, що їх показники значно вищі ніж у сусідніх областях. Хоча чисельність вовка вдвічі менша аніж єнотоподібного собаки, у населення Херсонської області дуже велику тривогу викликають саме вовки. Проте суттєво зменшити їх чисельність зможуть тільки мисливці. Для цього потрібно, щоб владні структури розробили належне матеріальне заохочення мисливців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большаков В.Н. Екологічне прогнозування / В.Н. Большаков . – М.: Знання. 1983. – 63 с.
2. Волох А.М. Охотничьи звери Степной Украины: Монография / А.М. Волох. – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2014. – 412 с.
3. Гурский И.Г. Волк юга Европейской части СССР (опыт эколого-морфологического изучения популяции): Автореф. дис. канд. биол. наук / И.Г. Гурский – Одесса, 1969. – С. 1-27.
4. Данилов П.І., Русаков О.С., Туманов І.Л. Хижі звірі Північно-Заходу СРСР / Данилов, О.С. Русаков, П.І. Туманов. Л.: Наука, 1979. 168 с.
5. Volokh A. Expansion and reproduction of wolf (*Canis lupus* L.) populations in the steppe zone of Ukraine // Beiträge zur Jagd & Wild forschung. – 2011. – Bd. 36. – GmbH. – 105-115.
6. Woloch A., Rozenko N. Die Akklimatisation des Marderhundes (*Nyctereutes procyonoides* Matsch.) in der Südukraine // Beiträge zur Jagd & Wild forschung. – 2007. – Bd. 32. – GmbH. – 409-422.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.О. Шахман

УДК 911.3

Домбровський В.Д.

ПРИРОДНО-РЕСУРСНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ РАЙОНІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано структуру природних ресурсів і потенціалу приморських районів Херсонської області. Встановлено, що природні ресурси сприяють розвитку сільського господарства. Існуюча структура природного потенціалу стримує процеси концентрування населення та виробництва в приморських районах Херсонської області.

Ключові слова: приморські райони, Херсонська область, природні ресурси.

The article analyzes the structure of natural resources and potential of coastal areas of Kherson region. It is established that natural resources contribute to the development of agriculture. The existing structure of natural potential restrains the processes of population concentration and production in the coastal areas of Kherson region.

Key words: coastal areas, Kherson region, natural resources.

Сучасний етап природокористування характеризується інтенсифікацією суспільно-просторових процесів в береговій зоні, причому посилення взаємозв'язків між аквальною та береговими господарськими структурами призводить до формування різноманітних аквально-територіальних суспільних комплексів [7]. Такі взаємодії в береговій зоні формують особливі системи природокористування, які формуються на основі використання просторовообмежених, перш за все, природних ресурсів суходолу та (технологічно і транспортно) доступних ресурсів Світового океану [5].

Загальне уявлення про величину агроресурсного потенціалу та його співвідношення з іншими компонентами ПРП в цілому можна отримати, проаналізувавши внутрішньовидові і міжвидові співвідношення (пропорції) природних ресурсів, що склалися в регіоні.

Співвідношення природних ресурсів, що склалися в межах району дослідження, відображає компонентна структура ПРП цього регіону (Табл.1)

Таблиця 1

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу приморських районів Херсонської області [6]

Райони	Потенціал ресурсів, %					
	Мінеральних	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Природних рекреаційн.
Генічеський	0,5	21,4	60,7	-	0,7	16,7
Голопристанський	1,7	21,9	61,7	4,7	1,1	8,9
Каланчацький	5,5	24,0	55,8	0,4	2,2	12,1
Новотроїцький	0,2	32,7	57,6	-	5,8	3,7
Скадовський	0,5	33,8	51,6	0,1	0,2	13,8
Чаплинський	0,1	32,0	63,3	-	0,2	4,4

Основну частину займають по всіх районах земельні ресурси (більше 50%), а найбільш значні рекреаційні ресурси зосереджені в Генічеському, Каланчацькому, Скадовському і Голопристанському районах. Отже, в цілому структура ПРП області відзначається непропорційністю, що, в свою чергу, викликає диспропорції при розвитку різних галузей господарства [3].

Грунтово-кліматичні характеристики району дослідження та його ландшафтні умови позитивно вплинули на розвиток сільськогосподарських галузей господарства. Територія регіону характеризується порівняно рівномірною за потужністю і подібною за геологічною будовою товщею осадових порід, переважно поверхневих відкладів четвертинних еолово-делювіальних лесових утворень, неоднорідних за літологічним і фільтраційними властивостями. Лише на півдні і південному сході регіону рівнинність порушується подами та балками [1].

Позитивні риси та характеристики клімату і ґрунтово-рослинного покриву, які більш детально будуть описані у наступному розділі, дещо втрачають своє значення через несприятливий режим зволоження і наявність небезпечних кліматичних умов на території району дослідження.

Таким чином, орografічні форми поверхні і ґрунтово-кліматичні умови сприяють інтенсивному розвитку сільського господарства, не лімітуючи використання різноманітних видів сільськогосподарської техніки.

Агрокліматична характеристика умов проведення польових робіт та наявні відомості про умови вирощування сільськогосподарських культур, відомості для тваринництва, наведені в сучасній літературі, присвяченій проблемам Херсонській області [2], свідчать, що район дослідження є сприятливим для вирощування:

- різних зернових культур (озимі зернові, ярові культури – ярова пшениця, ячмінь, овес тощо)
- олійних культур (соняшник)

- картоплі, овочевих культур (капуста, томати, огірки, солодкий перець та ін.), а також – для розвитку баштанництва і вирощування плодово-ягідних культур. Серед галузей тваринництва, як найбільш перспективна галузь для агрокліматичних умов району дослідження, виділяється вівчарство.

Таким чином, аналіз впливу комплексу природних умов і ресурсів на ефективність природокористування в сільськогосподарському виробництві дозволяє позитивно оцінити господарські характеристики орографії, клімату, ґрунтів, теплових ресурсів. Разом з тим, як зазначають Молодиченко В.В. і Стецишин М.М. [4], "...переважання в структурі ґрунотвірної поверхні легких лесових порід, що легко піддаються вивітрюванню, недостатня кількість опадів, значна інфільтрація поверхні, відсутність багаторічної деревної рослинності практично на всій території, є тими факторами, що зменшують екологічну стійкість екосистем".

В цілому, слід відзначити, що особливості структури природно-ресурсного потенціалу приморських районів Херсонської області не сприяє концентруванню населення та господарської діяльності у відповідних приморських районах. Відповідно, це повинно вплинути і на формування локальних систем розселення в приморських районах Херсонської області.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
2. Демьохін В.А. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання / В.А. Демьохін, В.Г. Пелих, М.І. Полупан, В.А. Величко, В.Б. Соловей – К.: Колобіг, 2007 – 132 с.
3. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблеми його раціонального використання / Д.С. Мальчикова // Зб. наук. праць. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. – С. 115-122
4. Молодиченко В.В., Стецишин М.М. Природно-ресурсні передумови розвитку агропромислового комплексу Херсонської області. // Географія і сучасність. Зб. наук. праць Націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2000. – Вип. 3 – С. 142-148
5. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження: Моногр. / І.О. Пилипенко. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – 178 с.
6. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник. – К.: ВД "К.-М. Академія" – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 586 с.
7. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії: Підручник. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. – 366 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.О Пилипенко

УДК 911.373 (477.72)

Івченко О.О.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті представлено результати аналізу залежності розселення сільського населення від специфіки земельних ресурсів. Встановлено, що зміни якісних показників сільськогосподарських земель опосередковано впливають на розселення населення. Запропоновано використовувати ці матеріали у навчанні географії

Ключові слова: розселення населення, система розселення, сільська місцевість, зрошування.

The article presents an analysis of the dependence of rural settlement system on the specifics of land resources. Established trend – a change in the quality indicators of agricultural land indirectly affect the settlement of the population. It is suggested to use these materials in teaching geography/

Key words: population distribution, settlement system, rural region, irrigation.

За визначенням [1] система розселення – це територіально цілісне поєднання поселень різної величини та народногосподарського профілю, поєднані стійкими виробничими та соціально-економічними зв'язками. Виникають системи розселення на тій або іншій території на відповідній економічній базі і являють собою сукупність функціонально підпорядкованих міст, селищ міського типу та сіл, яка складається в процесі розвитку продуктивних сил, їхньої територіальної організації і створює сприятливі умови для життя і виробничої діяльності населення [6]. Система розселення включає взаємопов'язані поселення і формується на основі взаємозв'язків центру системи (як правило, міста) з усіма іншими елементами.

Залежно від рівня розвитку продуктивних сил і структури їхньої територіальної організації, густоти населення в різних районах у межах країни сформувались або формуються такі типи територіальних систем розселення: регіональні (міжобласні), обласні, міжрайонні локальні, районні локальні та місцеві локальні. На території України утворилося 24 обласних систем розселення (до яких відноситься і система розселення Херсонської області), велика роль у них належить обласним центрам, які істотно відрізняються за чисельністю населення, генезисом, географічним положенням, виробничою спеціалізацією тощо, але їх об'єднує адміністративно-політичний статус [6].

Населені пункти загалом розподіляють на дві категорії – міські та сільські. В Україні ознаками виділення міських та сільських поселень є чисельність населення та функції. Розмір населеного пункту, його адміністративний статус визначають його положення в системі розселення регіону. Відповідно і системи розселення найчастіше поділяють на міські і сільські.

Типологія сільських поселень та їх територіальних груп в географії населення досліджена менше, ніж типологія міст. Досліджуючи типологію поселень в сільській місцевості автори [4] зазначають, що "...кожний адміністративний район має визначену просторову структуру, функціональними елементами якої є взаємопов'язані типи поселень. В Україні прийнята традиційна класифікація сільських поселень в залежності від людності: малі (до 500 чол.), середні (501-1000 чол.) та крупні поселення (більше 1000 чол.)".

Поряд з відмінностями в розмірах істотне значення для характеристики сільських поселень мають їх функції, яка враховують такі ознаки, як характер виробничої діяльності населення, роль даного населеного пункту в територіальній організації виробництва в системі зв'язків між населеними пунктами. Критерієм визначення функціонального типу поселень є структура зайнятості населення – співвідношення зайнятих в різних галузях господарства.

Функції сільської місцевості визначаються [5] як "ролі, що виконує сільська місцевість та її основні підсистеми у суспільстві і його геопросторовій організації", а "...проведене дослідження функцій, що виконує сільська місцевість у суспільстві, дозволяє акцентувати її багатофункціональність на сучасному етапі становлення української незалежності і специфічну роль, виконувану сільською місцевістю та її підсистемами".

Загальною рисою сільськогосподарських поселень є "прив'язаність" їх до оброблюваних ділянок землі. Для районів степової зони (Херсонська область) з високим рівнем розораності сільськогосподарських земель, великими масивами ріллі, з переважанням зернового землеробства та концентрацією більш працемістких культур поблизу населених пунктів характерна відносно рідка сітка великих сільських поселень [3]. Особливістю розселення сільського населення є залежність населення від головного предмету праці і засобу виробництва в сільському господарстві – землі. Для аналізу впливу якісних показників

сільськогосподарських земель нами проаналізовано адміністративні райони – "антагоністи", зі значною часткою зрошувальних земель і ті, в яких зрошення майже нема. Окремі показники населення цих районів, розселення та характеристики сільськогосподарських земель запропоновано в таблиці 1.

Відмінності, які можна побачити, проаналізувавши табл. 1, свідчать про наступне: запровадження зрошення вимагає більших матеріальних затрат та праці, тому в районах з інтенсивним зрошенням густина населення практично на 50% вища, а середня людність населених пунктів в 2 рази більша, ніж в районах де зрошення практично не використовується. Вірогідно, населені пункти, які розміщені в районах з інтенсивним зрошенням, виконують функції технічного підтримання іригаційних систем. Зрошення дозволяє вирощувати більш працемісткі сільськогосподарські культури. Таким чином, зміни якісних показників сільськогосподарських земель опосередковано впливають на розселення населення та його особливості.

Таблиця 1.

Розселення та характеристики сільськогосподарських земель в окремих районах Херсонської області*

Райони області	Площа тис. кв. км	Населення тис. чол	Густина населення, чол./кв.км	Кількість населених пунктів	Середня людність населених пунктів, тис. чол	Густина населених пунктів, На 1000 кв. км	Сільськогосподарська освоєність, в %	Частка зрошувальних земель, в %
Райони з інтенсивним зрошенням								
Білозерський	1,7	67,0	39,0	55	1,22	32,35	83,0	29,1
Каланчацький	0,9	26,9	30,0	22	1,22	24,4	85,8	28,3
Новотроїцький	2,1	45,3	22,0	44	1,03	21,0	94,0	39,7
Разом	4,7	139,2	29,6	121	1,15	25,7	88,5	33,7
Райони з низькою часткою зрошувальних земель								
Велико-олександрівський	1,5	31,2	21,0	58	0,54	38,7	94,7	3,1
Високопільський	0,7	17,6	25,0	38	0,46	54,3	95,1	0,2
Нижньосірогозький	1,2	20,3	17,0	25	0,81	20,8	98,6	4,7
Разом	3,4	69,1	20,3	121	0,57	35,6	96,1	3,1

* Таблиця складена за даними [2, 3, 6]

В останні десятиріччя соціально-економічний розвиток України був пов'язаний з глибокими якісними змінами в усіх сферах господарства і суспільного життя населення. Чітко визначилась взаємозалежність нової організації різних процесів життя територіальних спільностей людей. Закономірно, що і в шкільному курсі географії будуть відображені наукові досягнення в цьому напрямку досліджень населення. Запропоновані краєзнавчі матеріали можна використати в шкільному курсі географії під час вивчення питань розселення населення України та поглибленого вивчення соціально-економічної характеристика своєї області.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географічна енциклопедія України. В 3-х томах. / Редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1989 – 1993. Т.3: П-Я – 1993. – 480 с.

2. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
3. Гукалова І.В. Иригація степових регіонів України: географічні особливості коадаптації природи і суспільства (на прикладі Херсонської області) / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Географія: зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: 2015. – Вип. 762-763. – С. 15-23.
4. Мальчикова Д.С. Розселення сільського населення як елемент територіальної диференціації сільської місцевості / Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. пр. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – С. 161-167.
5. Мальчикова Д.С. Суспільно-географічний аналіз функцій сільської місцевості / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 49-54.
6. Розселення в Україні: проблеми та перспективи / [Доценко А. І., Зінич В. Т., Великохатко О. Т., Танцюра В. Л.]. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Д.С. Мальчикова

УДК 911.2

Луганська А.Б.

ПРО СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДЮНИ В БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ ФРОНТАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КІНБУРНЬСЬКОГО ПІВОСТРОВА

В статті наводиться інформація про передумови та особливості впровадження експерименту по створенню штучної дюни в межах фронтальної частини Кінбурнського півострова.

Ключові слова: берегова зона, еолові комплекси, Кінбурнський півострів, експеримент, дюна.

The article provides information on the prerequisites and features of the experiment to create an artificial dune within the front of the Kinburn Peninsula.

Key words: coastal zone, aeolian complexes, Kinburn Peninsula, experiment, dune.

Вступ. В умовах сучасних кліматичних змін та здійснення рівня Світового океану, проведення будь-яких видів антропогенної діяльності в межах берегової зони, може призвести до незворотних наслідків [1, 2]. Саме тому, вздовж значної частини узбережжя Чорного моря проявляються деструктивні процеси розвитку еолових комплексів на поверхні берегових акумулятивних форм [3, 4]. Деградація відповідних утворень знижує їх берегозахисне значення та сприяє періодичному затопленню прибережних територій.

В межах берегової зони Кінбурнського півострова, деградація еолових комплексів пов'язується із надмірним рекреаційним використанням та в останні роки розвивається прогресуючими темпами. Саме тому, за підтримки керівництва Національного природного парку "Білобережжя Святослава" та Кінбурнського лісництва, в межах фронтальної частини відповідного масиву суходолу був закладений експеримент по відновленню еолового комплексу.

Постановка проблеми. Розвиток фронтальної частини Кінбурнського півострова здійснюється за умов панування активної хвильової переробки, частого проявлення катастрофічних коливань рівня моря та домінування протягом року вітрів протилежних напрямків [5]. Відповідні природні умови не сприяють формуванню значних за розміром еолових акумулятивних форм, а за умов посилення антропогенного тиску, зумовлюють їх

активну деградацію. В наслідок руйнування берегових еолових комплексів півострова збільшується небезпека проявлення катастрофічних процесів, серед яких найбільш небезпечними вважаються: затоплення прибережних територій та розмивання берегів.

Аналіз попереднього досвіду з відновлення еолових комплексів. Після катастрофічного штормового нагону, вздовж фронту Кінбурнського півострова, у грудні 2012 року, в межах окремих ділянок еолового комплексу, були проведені роботи по їх відновленню. Роботи здійснювалися на весні 2013 року співробітниками Національного природного парку "Білобережжя Святослава". Під час відповідних робіт використовувалися два типи берегозахисних технологій: створення бар'єру з щитів та висадка колосняку піщаного.

За результатами експериментальних робіт, за два роки навколо щитків сформувалися подібні авантюнам піщані форми, висотою близько 0,5 – 0,75 м. Для подальшого зростання відповідних утворень, необхідно було підняти щитки на висоту близько 1,0 м, а подекуди їх реконструювати, але ці роботи по фінансовим причинам проведені не були. В наступні роки, на окремих ділянках, які активно використовувалися в рекреаційних цілях, рослинний покрив був знищений і, як наслідок, відновилися процеси розвіювання.

Експеримент по створенню пастки для прибережно-морських наносів. За таких умов перед нами була поставлена задача, закласти експериментальну ділянку, в межах якої потрібно було розробити конструкцію, яка буде знижувати швидкість вітру та сприяти накопиченню прибережно-морських наносів, саме в межах зруйнованого еолового комплексу, формуючи умови для його відновлення. Експериментальна ділянка була закладена нами в межах території рекреаційного пункту "Катран", її довжина дорівнює п'ятдесят п'ять метрів.

На початку експерименту в межах зруйнованої ділянки було проведено нівелювання поверхні, для отримання її метричних параметрів. Після цього в створі розташованих поряд еолових форм, були викопані в шаховому порядку три ряди ям, в які були закопані соснові гілки (отримані під час санітарної та протипожежної обробки прилеглої лісової ділянки). Сформований комплекс повинен активізувати еолові акумулятивні процеси та сприяти формуванню штучної дюни. В подальшому плануються сезонні виїзди до експериментальної ділянки, з метою вивчення ефективності та динамічності побудованого комплексу.

Висновки. В межах фронтальної частини Кінбурнського півострова, процеси накопичення і розвіювання еолового матеріалу, мають реверсивний характер. Проведений експеримент свідчить про можливість створення стабільного еолового комплексу, але в умовах систематичних робіт по його зміцненню та відновленню. Саме тому, менеджмент еолових комплексів повинен мати перманентний характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Encyclopedia Of Coastal Science. 2005. (Encyclopedia of Earth Sciences Series). Editor: Schwartz M.L. Springer. 1211 p.
2. Encyclopedia of the World's Coastal Landforms. Volume I. Eric C. Bird Editor. 2010. – 1494 p.
3. Vykhovanets, G.V. 1993. Sandy Accumulative Forms Within the Black Sea Coastal Zone. Coastlines of the Black Sea. ASCE. 452-466
4. Выхованец, Г.В. 2003. Эоловый процесс на морском берегу. Одесса. Астропринт. 351 с.
5. Davydov O., Zinchenko M. 2019. The "Winged Foreland" Abrasion-Accumulative Systems. New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors. 7th ed. Riga, Latvia: "Baltija Publishing": 302-327.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Давидов

МОНІТОРИНГ РІВНЯ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ М.ХЕРСОНА НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ: АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ

Все частіше в нашому житті кожна людина зустрічається з поняттям "цукор крові" або "цукровий діабет" і їх наслідками. Цукровий діабет є актуальним у наш час і потребує невідкладно зупинити розвиток наслідків захворювання.

Ключові слова: цукор крові, гіперглікемія, гіпоглікемія, цукровий діабет.

Increasingly, in our lives, everyone encounters the concept of "blood sugar" or "diabetes" and their consequences. Diabetes mellitus is relevant today and needs to immediately stop the development of the consequences of the disease.

Key words: blood sugar, hyperglycemia, hypoglycemia, diabetes mellitus.

Актуальність даної статті полягає в тому, що цукровий діабет все більш поширюється серед населення і потребує необхідного вирішення, бо відкладання і байдужість до цієї проблеми викликає негативні наслідки.

Метою дослідження стало опис динаміки захворюваності населення мікрорайонів м. Херсона на цукровий діабет за статистичними даними.

Кров – рідина, що тече по венах і артеріях людини. Кров збагачує м'язи і органи людини киснем, який необхідний для життєдіяльності організму. Кров здатна вивести всі непотрібні речовини і відходи з організму [7].

Приблизно 55% крові складає плазма крові. У дорослої людини приблизна кількість плазми крові складає – 2,7-3 літри. Плазма на 90% складається з води, і на 7% – з розчинених у воді специфічних білків плазми [6].

Плазма крові – це її рідка частина, що складається з водорозчинних білків, вуглеводів, солей, біологічно активних речовин (гормонів, ферментів тощо), а також продуктів клітинної дисиміляції, які необхідно виводити з організму. Плазма крові, рухаючись по кровоносних капілярах, постійно отримує і віддає різні речовини, але її склад залишається відносно постійним. Плазма складається з 92% води, 7-8% білка, 0,12% глюкози, 0,7-0,8% жиру та 0,9% солі [5].

Глюкоза – найважливіше джерело метаболічної енергії для більшості клітин, особливо для деяких клітин (наприклад, нейрони та еритроцити), які майже повністю залежать від рівня глюкози. Мозок вимагає досить стійкої глікемії, щоб функціонувати. Концентрації глюкози в крові людини менше, ніж 3 ммоль/л, або більше, ніж 30 ммоль/л можуть призвести до втрати свідомості, судом та коми.

До регулювання метаболізму глюкози залучені кілька гормонів, таких як інсулін, глюкагон (виділяється підшлунковою залозою), адреналін (секретується залозами), глюкокортикоїди та стероїдні гормони (секретуються гонадами і залозами) [8].

Цукровий діабет – це захворювання, що характеризується підвищенням концентрації глюкози в крові, її виділенням із сечею через абсолютний або відносний дефіцит гормону інсуліну в крові.

Цукровий діабет супроводжується порушенням усіх видів обміну речовин – вуглеводів, жирів, білків, вітамінів, мінералів. У той же час з часом функціонує острівцевий апарат підшлункової залози, всі системи і органи, а саме – нирки, печінка, серцево-судинна система, органи травлення та інші. Факторами ризику діабету є спадковість, надмірна вага, переїдання, зокрема зловживання солодощами, різні інфекції, атеросклероз, подагра, захворювання підшлункової залози та інші ендокринні органи крові, печінка та ін. [9].

Нормальний вміст глюкози в крові здорової людини становить 3,33-5,55 ммоль/літр. Цей стан глікемії має вирішальне значення для нормального енергетичного обміну мозку і підтримує динамічний баланс між фізіологічними та біохімічними процесами, що

забезпечують кров глюкозою, і спеціальними процесами, які передбачають зменшення її у плізмі.

Рівень глюкози в крові (або, як ми вже говорили колись, рівень цукру) називають глікемією. Цукор у крові існує лише у формі моносахаридів, але глюкоза, її рівень, коливання та концентрація сильно впливають на здоров'я та самопочуття. Дуже часто це незначна втома, відсутність енергії, поганий імунітет безпосередньо залежить від того, чи знаходиться глюкоза в межах норми [4].

Діагноз "діабет" встановлюється, якщо:

- вміст глюкози в капілярній крові натщесердце перевищує 6,1 ммоль / л (мілімолей на літр), а через 2 години після їжі (глікемія після їжі) перевищує 11,1 ммоль / л;
- в результаті тесту на толерантність до глюкози (у сумнівних випадках) рівень глюкози в крові більше за 11,1 ммоль/л;
- глікозильований гемоглобін перевищує 5,9%;
- глюкоза, ацетон присутні в сечі [1].

Найпоширенішим є діабет 2 типу, на який припадає до 90% усіх випадків у популяції. Рідше зустрічається цукровий діабет 1 типу, який характеризується абсолютною інсуліновою залежністю, раннім початком та важким перебігом. Крім того, існує кілька інших типів діабету, але всі вони клінічно проявляються гіперглікемією та поліурією [2].

Особливості лікування різних видів цукрового діабету. Лікування діабету 1 типу. Основними заходами при цукровому діабеті 1 типу спрямовані на утворення правильного співвідношення між вживаними вуглеводами, фізичними вправами та кількістю отриманого інсуліну.

Дотримання дієти – зменшення споживання вуглеводів є додатковим методом і ефективним тільки в поєднанні з інсулінотерапією.

Фізичні вправи – забезпечення розумної праці та відпочинку, допомагає знизити масу тіла до оптимальної для даної людини, контроль споживання енергії та споживання енергії.

Замісна терапія інсуліном – це вибір основного рівня інсулінів тривалої дії та зниження рівня глюкози в крові після приймання їжі в наслідок інсулінів короткої та ультракороткої дії.

Пересадка підшлункової залози – найчастіше виконується у додаванні з трансплантацією нирки, тому операції роблять хворим на діабетичну нефропатію. В разі успішної операції забезпечується повне виздоровлення від цукрового діабету.

Лікування діабету 2 типу. Методи лікування, що використовуються при діабеті 2 типу, розділяють на 3 основні групи. Терапія без вживання препаратів застосовується на ранніх стадіях захворювання, медикаментозна терапія, що застосовується для декомпенсації вуглеводного обміну та профілактика ускладнень протягом усього перебігу захворювання [3].

З 01.11.2015р. на підставі наказу Управління охорони здоров'я Херсонської міської ради від 07.09.2015р. №150 була проведена реорганізація ендокринологічного відділення поліклініки №1.

В місті працюють ендокринологічні кабінети:

1. в КЗ "ХМКЛ ім. А. і О. Тропіних" поліклініки №1, №2.
2. в КЗ "ХМКЛ ім. Є.Є. Карабелеша" поліклініка №2.
3. в КЗ "ХМКЛ ім. О.С. Лучанського" поліклініка №1.

I. Робота була спрямована на раннє виявлення ендокринних захворювань, зниження гострих і хронічних ускладнень, зниження інвалідності та смертності.

II. Складено і постійно оновлюється реєстр хворих на цукровий діабет.

III. Усі хворі на інсулінозалежний цукровий діабет забезпечені високоякісними людськими генно-інженерним інсулінами.

Інваліди з дитинства, хворі з алергією і важкими хронічними ускладненнями, вагітні забезпечуються генно-інженерним інсулінами і аналогами інсуліну імпортного виробництва, засобами їх введення.

Вагітні забезпечуються засобами самоконтролю (глюкометри та тест-смужками до них).

IV. Рання діагностика цукрового діабету і цільові обстеження осіб з групи ризику є основними в роботі служби.

У кожній лікувальній установі міста визначені групи ризику і відповідно цьому розроблені плани по обстеженню осіб з факторами ризику на кожній терапевтичній ділянці.

Підсумувавши динаміку районів міста за різними показниками можна сказати, що захворюваність Суворовського і Комсомольського районів кожного року прогресує, на відміну від Дніпровського району, бо тут спостерігається навпаки зниження захворюваності. За місто можна сказати, що з кожним роком хвороба цукровий діабет все більш поширюється. Також з кожним роком збільшується кількість хворих з ускладненнями і рівень смертності. Якщо розглядати показник смертності по районах, то у Корабельному районі вона залишається на рівні на відміну від Суворовського і Дніпровського, бо там вона прогресує. Можливими причинами захворюваності цією недугою служить рівень життя, відношення людей до здорового способу життя, а також від наслідкової схильності до захворювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лапик С.В. Організація сестринських програм профілактики цукрового діабету та його ускладнень: навч. посібник / С. В. Лапик, Ю. І. Павлов, Е. М. Сагадеева; Мінздравсоцразвитку РФ, ФГТУ "ВУНМЦ Росздрава". – М.: ФГТУ "ВУНМЦ Росздрава", 2008. – С. 224-227.
2. Лимаренко М. П. Шкірні прояви цукрового діабету у дітей / М. П. Лимаренко // Російський вісник перинатології та педіатрії. – 2017. – № 2.-3. 17-21.
3. Недогода С.В. Діагностика та лікування діабетичної кардіонейропатія С.В. Недогода, І.О. Капустін // Лікарський вісник. – 2005. – № 4. – С. 17-27.
4. Поддубченко О.І. Організація надання медичної допомоги хворим на цукровий діабет 2-го типу / О. І. Поддубченко // Довідник лікаря загальної практики. – 2017. – № 4. – С. 10-14.
5. Руюткіна Л. А. Гліметірид в сучасній гіпоглікемічній терапії: безпека і ефективність / Л. А. Руюткіна, М. Ю. Сорокін // Цукровий діабет. – 2012. – № 2. – С. 89-97.
6. Стуклов Н.І. Зміна еритроцитарних показників і роль пероральних препаратів заліза у пацієнтів з гострим порушенням мозкового кровообігу з анемією / Н.І. Стуклов, Е.В. Сарапова // Поліклініка № 1. – 2014. – № 1. – С. 41-43.
7. Удовиченко О. В. Аналіз нормативно-правової бази організації амбулаторної допомоги пацієнтам з пізніми ускладненнями цукрового діабету / О. В. Удовиченко, Д. О. Мешков, Е.А. Берсенєва // Проблеми соціальної гігієни, охорони здоров'я та історії ме-діцини. -2016. – № 6. – С. 360-365.
8. Шестакова М. Інновації в діагностиці та лікуванні цукрового діабету типу 2 / М. Шестакова, О. Викулова // Лікар. – 2012. – № 8. – С. 2-8.
9. Шестакова, М. В. Навчання хворих на цукровий діабет 2 типу / М.В. Шестакова, Е.В. Суркова, А.Ю. Майоров; Мінздравсоцраз-витку РФ, Федеральне агентство по здравсоцразвітію, ФДМ ЕНЦ Росмедтехнологій. – М.: Перспектива, 2007. – С. 116-117.

Рекомендує до друку науковий керівник М.М. Сидорович

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ГОЛОПРИСТАНСЬКОМУ РАЙОНІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано специфіку природних умов Голопристанського району Херсонської області, які визначають особливості землекористування і використання земельних ресурсів у сільському господарстві. Визначено особливості орографічних, ґрунтових та агрокліматичних умов.

Ключові слова: природні умови, природні ресурси, землекористування, Голопристанський район.

The articles presents an analysis the specifics of natural conditions of Holoprystanskiy district of Kherson region, which determine the features of land resources use in agriculture. It is suggested a results of analysis orographic, soil and agroclimatic conditions.

Key words: natural conditions, natural resources, land use, Holoprystanskiy district.

Незважаючи на науково-технічний прогрес і зростання можливостей інтенсифікації землеробства, ефективність землекористування більшою мірою визначається природно-географічними умовами, які також впливають і на територіальний поділ суспільної праці, і на можливі напрямки економічно ефективної екологізації виробництва в регіоні. Сільськогосподарська спеціалізація зумовлює як набір оброблюваних культур і їх співвідношення, так і впливає на ступінь інтенсивності землеробства. Звідси впливає необхідність дослідження природно-географічних передумов, що визначають специфіку землекористування в регіоні.

Особливості географічного положення Голопристанського району відрізняють його від інших районів Херсонської області. Фізико-географічні риси цієї території визначаються її положенням в межах степової зони Східно-Європейської рівнини на півдні Причорноморської низовини [1]. Одна з головних особливостей району – приморське положення на березі Чорного моря. Внаслідок такого положення Голопристанський район має протяжну берегову смугу, довжина якої сягає більше 1/2 загальної довжини меж району (без врахування розчленованості берегової зони).

Геоморфологічна будова території Голопристанського району сформувалась під впливом ендегенних та екзогенних факторів, що діяли у кайнозої. Геоморфологічну будову території району можна характеризувати як слабохвилясту рівнину, характер розчленування якої зумовлений геологічною будовою та тектонікою. Геоструктура та рельєф на всій території району характеризуються узгодженим заляганням. Особливістю геоморфологічної будови Голопристанського району є те, що він повністю розташована в межах найбільш низького геоморфологічного рівня України – Причорноморського, переважаючи висоти якого 50 – 60 м над рівнем моря. Широкі міжріччя є майже пласкими рівнинами без великих коливань відносних висот [34].

Загальні риси клімату Голопристанщини зумовлені розташуванням району дослідження в континентальній області помірного кліматичного поясу. Такий тип клімату формується під впливом загальних та місцевих кліматоутворюючих чинників, головними з яких є [1]:

1. Величина сумарної сонячної радіації, що залежить від географічної широти місцевості (відповідно, визначає такий кут падіння сонячних променів: 22° – в період зимового сонцестояння, 44° – в дні рівнодення і 67° під час літнього сонцестояння).
2. Атмосферна циркуляція – має певні особливості внаслідок дії морських бризів, але загальні риси клімату зумовлені розташуванням території в зоні низького тиску помірних широт і на шляху західного перенесення повітряних мас; пануванням помірних повітряних мас (морських та континентальних) з можливістю вторгнень

арктичного або тропічного повітря, дією циклонів з Атлантики, Середземного та Чорного морів, впливом азіатського та азорського антициклонів.

3. Підстилаюча поверхня – її незначна висота над рівнем океану, відсутність гір та безпосередня близькість регіону до моря зумовлює формування зони бризової циркуляції в прибережних районах району.

Внаслідок дії цих факторів в визначеному регіоні спостерігається такий хід метеорологічних елементів [5]: тривалість сонячного сйва до 2270 год/рік, кількість сумарної сонячної радіації близько 4700 – 4900 МДж/м², радіаційний баланс 2000 – 2250 МДж/м², середня температура січня в регіоні складає приблизно -3 – 4,5°C, липня – +22+23°C. Річна кількість опадів незначна – від 300 до 375 мм, проте за останнє десятиріччя спостерігається стійке зростання кількості опадів – до 400 – 470 мм на рік.

Визначальне значення для розвитку сільськогосподарського виробництва мають агрокліматична характеристика і агрокліматичне районування, що відображає диференціацію кліматичних умов стосовно можливості розвитку різних систем землеробства в межах району [4]. Показники метеорологічних елементів на території району помітно змінюються з півночі на південь і з заходу на схід. Особливі умови складаються в прибережних районах Чорного моря. Оскільки одним з визначальних факторів землекористування в умовах Голопристанщини є гідрогеологічний режим території, необхідною є характеристика ґрунтових вод та умов їх залягання на території району [1]. Ступінь мінералізації ґрунтових вод, глибину їх залягання визначають в основному приморське положення території району і механічний склад ґрунтоутворюючих порід. У північній частині району в плакорних умовах (на підвищеннях) ґрунтові води залягають на глибині 25-30 м, у подах – ближче до поверхні, на глибині 4-12 м.

Територія району, розташована ближче до моря, має більш високий рівень ґрунтових вод. Лише там, де Причорноморська низовина обривається високим берегом до моря (20-30м) і добре дренована балками, ґрунтові води залягають на значній глибині. На піщаних аренах ґрунтові води залягають на глибині 8-10 м, а на міжаренних просторах – значно ближче до поверхні ґрунту – 1-4 м. Дані аналізу ґрунтових вод вказують на різке зростання їх мінералізації з наближенням до моря. У межах вузької приморської смуги мінералізація ґрунтових вод висока, а на території тераси-дельти ступінь мінералізації незначний. Лише в північно-східній частині тераси-дельти ґрунтові води мають підвищену мінералізацію. Ґрунтові води борової тераси слабо мінералізовані.

Характерною особливістю ґрунтових вод в межах Голопристанського району є різний ступінь їх мінералізації, навіть на близько розташованих ділянках. Фактично повна безстічність території на ділянках, розташованих близько до моря, де ґрунтові води сильно мінералізовані і залягають ближче до поверхні, створює загрозу вторинного засолення ґрунтів. Це явище вже спостерігається на зрошуваних ділянках Голопристанського району. Ґрунтові води приморських подів дуже мінералізовані.

На території району головними ґрунтоутворюючими породами є леси, лесоподібні суглинки, стародавні і сучасні алювіальні та морські відклади, елювій карбонатних порід та червоно-бурі глини. Серед ґрунтів Голопристанщини, що займають більшу площу, каштанові ґрунти (такі різновиди як темно-каштанові і каштанові, їх комплекси з солонцями і солончаками), оглеєні ґрунти подів, дернові ґрунти піщаних терас Дніпра [3]. Однією з особливостей ґрунтів Голопристанського району є досить великий вміст солей у ґрунті, максимальний вміст солей в тих ґрунтах, що безпосередньо межують з акваторіями та затоками.

Специфіка природних умов Голопристанського району Херсонської області визначає особливості землекористування в різних його частинах [5]. Голопристанщина характеризується сприятливими для сільськогосподарського природокористування орографічними, ґрунтовими та агрокліматичними умовами. Єдиним фактором, що лімітує сільськогосподарське освоєння на цій території, є дефіцит вологи [2]. Недосконалі форми

господарювання в усіх сферах господарства, зокрема у агропромисловому комплексі, визначили ряд екологічних проблем, пов'язаних зокрема із землекористуванням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
2. Гукалова І.В. Іригація степових регіонів України: географічні особливості коадаптації природи і суспільства (на прикладі Херсонської області) / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Географія: зб. наук. пр. / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: 2015. – Вип. 762-763. – С. 15-23.
3. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання / В.А. Демьохін, В.Г. Пелих, М.І. Полупан, В.А. Величко, В.Б. Соловей. – К.: Колобіг, 2007 – 132 с
4. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): Монографія. – Херсон: ПП Вишмерський В.С., 2005. – 198 с.
5. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблеми його раціонального використання / Д.С. Мальчикова // Зб. наук. праць. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. – С. 115-122

Рекомендує до друку науковий керівник доцент **В.К. Коробов**

УДК 504.03

Петренко Є.С.

ШЛЯХИ ВПЛИВУ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ НА ДОВКІЛЛЯ

У статті проаналізовано основні шляхи впливу морського транспорту на навколишнє середовище. Вплив виділяється як прямий та опосередкований. Традиційний або прямий вплив має катастрофічні наслідки у випадку морських аварій. Прикладами опосередкованого впливу морського транспорту є біологічні інвазії.

Ключові слова: морський транспорт, довкілля, інвазії.

The article analyzes the main ways of impact of maritime transport on the environment. The impact is distinguished as direct and indirect. Traditional or direct impacts have catastrophic consequences in the event of maritime accidents. Examples of indirect effects of maritime transport are biological invasions.

Key words: sea transport, environment, invasions.

З глобалізацією нашої цивілізації зростає вантажообіг між континентами, який здійснюється переважно морським транспортом [4]. Транспорт стає суттєвим джерелом забруднення в повсякденній та штатній роботі, а в умовах аварій та катастроф розміри забруднення стають катастрофічними.

Забруднення довкілля водним транспортом відбувається двома головними шляхами: по-перше, судна забруднюють довкілля відходами діяльності в процесі експлуатації, і по-друге, викидами при аваріях суден, здебільшого нафтою і нафтопродуктами не тільки з баків судна, але й з танків нафтових танкерів.

В штатних умовах експлуатації головними джерелами забруднення залишаються судові двигуни, перш за все – головна енергетична установка, а також води, що були використані для миття вантажних відсіків та баластні води, що зливається за борт.

Сучасні енергетичні установки суден забруднюють газами атмосферу, звідкіля токсичні речовини потрапляють в гідросферу та вступають в коло оберт речовин в атмо- та гідросфері. Абсолютна більшість діючих одиниць торговельного флоту обладнана дизельними судновими агрегатами. Лише незначну частку складають судна з паротурбінними установками, які є менш економічними в порівнянні з класичними дизельними агрегатами [5].

Нафта та нафтопродукти залишаються основними забруднювачами водного просторів при роботі водного транспорту як в океані, так і у внутрішніх водоймах. Негативний прямий вплив суден на гідросферу пов'язаний в дійсності з тим, що на танкерах, що транспортують нафту та її похідні, після кожного розвантаження, як правило, роблять промивку танків з метою видалення решток раніше перевезеного вантажу. Вода, яка промиває, а з нею ще сліди вантажу намагалися скинути за борт. Також, особливості танкерного флоту та географія споживання нафти призводить до того, що танкер, що виконує зворотній рейс (порожняком) для збереження мореходних якостей, вимушений йти в баласті (набирати води). Зрозуміло, що в процесі відбувається забруднення води нафтопродуктами [2].

Зі зростання обсягів перевезень нафтовантажів та загалом обсягів перевезень, дедалі більша кількість нафти в процесі штатної роботи та аварій стала потрапляти в Світовий океан. На початку XXI сторіччя було відмічено декілька надзвичайних екологічних катастроф.

Необхідно зауважити, що існує певна географічна залежність в розповсюдженні нафтопродуктів на поверхні Світового океану. Так, в екваторіальному поясі нафта розкладається скоріше ніж у помірних широтах, а у в арктичні води за останні роки нафти стало потрапляти більше.

Потрапляння з баластними водами чужих організмів та їх розселення (інвазія) має надзвичайно катастрофічні наслідки. Глобальний екологічний фонд відносить загрозу інвазій до одних з головних потенційних загроз Світового океану. Українські води наприкінці 1980-х років втратили значну свою біопродуктивність саме в результаті інвазії з баластними водами американського гребневика *Mnemiopsis leuoyi* [3]. Саме його вселення вважається причиною занепаду риболовства в Азовському та Чорному морях. Початок інтенсивного розвитку гребневика відмічається у червні, а максимум його біомаси в серпні-вересні. Біомаса гребневика в Азовському морі до кінця літнього сезону досягала 20-30 млн. т. Внаслідок цього і без того напружена екологічна ситуація в Азовському морі ще більш загострилась, в першу чергу внаслідок недостатньої кількості кормових ресурсів. Гребневик з'їдав значну частину кормового зоопланктону, тобто став конкурентом для личинок і молоді риб, а отже і фактором лімітування запасів пелагічних риб, які складають головний улов в Азовському морі. Наприкінці літа і восени гребневик став основним компонентом планктону. Загальні втрати рибної галузі в Азовському та Чорному морях перевищили \$150 млн [1]. Кише випадкове потрапляння в акваторії Чорного та Азовського моря іншого гребневика, *Veeco obutusata*, скоротило чисельність та біомасу мнеміопсиса.

Таким чином, вплив морського транспорту на довкілля відбувається у вигляді прямого і опосередкованого впливів. Прямий вплив відбувається в процесі експлуатації суден та призводить до викидів відпрацьованих газів в атмосферу та потрапляння баластних вод в гідросферу. Такий вплив катастрофічно збільшується у випадку аварій та катастроф з танкерами.

Прикладом опосередкованого впливу є проблема біологічних інвазій, яка в окремих випадках приймає катастрофічні форми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Caddy J.F. and Griffiths R.C. A perspective on recent fishery-related events in the Black Sea // *FAO Studies and Reviews*. – 1990. – № 63. – P. 43 – 71.
2. Волошина А.Г. Экологические аспекты проблемы судовых балластных вод . Вип. 7 / А. Г. Волошина // *Вісн. Одес. держ. екол. ун-ту*. – С. 42-48.

3. Гребневик *Mnemiopsis leidyi* (A.Agassiz) в Азовском и Черном морях: биология и последствия вселения / Под ред С.П. Воловика. – Ростов-на-Дону: БКИ, 2000. – 500 с.
4. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження: Моногр. / І.О. Пилипенко. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – 178 с.
5. Франчук, Г. М. Урбоекологія і техноекологія : підручник / Г. М. Франчук, О. І. Запорожець, Г. І. Архіпова. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту "НАУ-друк", 2011. – 496 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І.В. Гукалова

УДК 338.487 (477.72)

Плащенко А.В

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ГЕНІЧЕСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються сучасні рекреаційні ресурси та перспективи використання рекреаційного потенціалу Генічеського району і конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг.

Ключові слова: рекреація, рекреаційні ресурси, Херсонська область, Генічеський район

The article considers modern recreational resources and prospects for the use of recreational potential of Genichesk district and competitiveness in the market of tourist services.

Key words: recreation, recreational resources, Kherson region, Genichesk district

Одним із найпоширеніших видів відпочинку є рекреація. Про її популярність свідчить усе зростаюча кількість туристів, які подорожують на природі.

Населення планети вже давно проживає в дуже швидкому ритмі. Це не безслідно відображається на їх психічному і фізичному стані. Нервові розлади, захворювання викликані втомленістю. І щоб це хоч як поліпшити, вони вибирають найзручніший варіант, це прогулянки на свіжому повітрі, релаксація біля води у річок, або морів.

Рекреація ж виступає методом оздоровлення, що у свою чергу дозволяє відпочити, отримати позитивні емоції, які напроцуд важливі в туризмі і звичайно ж сам ефект оздоровлення, заради якого все і відбувається.

Вона замислює в собі оздоровлення в розвазі. Поєднує відпочинок з лікуванням, дозволяє включити в себе різні види діяльності, при тому виконуючи свою функцію.

Вчені наголошують на тому, що оздоровлення можна отримати навіть просто пересуваючись не на транспорті, а йдучи по парку на роботу, рекреація реалізує себе в дозвіллі у вільний для вас час .

За прогнозами експертів Всесвітньої туристської організації в найближчому майбутньому темпи зростання рекреації будуть як і раніше високі, а принесені доходи зроблять значний внесок в розвиток економік багатьох країн світу, особливо країн, що розвиваються. Це дозволить стимулювати соціально-економічне зростання у відсталіх регіонах, використовувати ресурси території і просувати свій регіон [5].

Херсонська область виражається рідкісним для степової зони комплексом природних рекреаційних умов і ресурсів. В першу чергу, це рівнинність, відсутність різких природних бар'єрів, які без заборон дозволяють здійснювати оздоровлення. Найперший інтерес для розвитку туризму являє узбережжя Чорного та Азовського морів, Дніпро та річки які входять до басейну регіону.

Область має надзвичайно великий рекреаційний потенціал, однак на сьогоднішній день не всі рекреаційні ресурси регіону залучені до туристичної діяльності. Разом з тим наявні ресурси не зберігаються та не рекламуються.

Аналізуючи, що в Європі головні рекреаційні зони, це узбережжя, які наявні в Херсонщині, вони є цікавими для туристів, використовуються за призначенням, то дана область являє собою рекреаційний резерв, що може виступати як туристичний курорт міжнародного значення.

Генічеський район області є одним з найперспективніших щодо розвитку туризму.

Це регіон насичений туристичними дестинаціями, рекреаційними територіями, бальнеологічними курортами, сприятливими для оздоровлення. За своїм розміщенням: має берег Азовського моря, піщану косу, протяжністю 115 км, омивається водами Утюльського лиману, охоплює зону Сивашу, який своїми властивостями не поступається багатьом подібним регіонам.

У районі знаходиться Азово – Сиваський національний природний парк, який вміщує в собі гейзери, сольові і грязьові озера, унікальні місця народження термальних вод [2].

Рекреаційна зона Генічеського району, за своїми природними властивостями, може виступати як конкурентоспроможна територія до прийняття туристів та людей які мають за мету оздоровитися .

Природно-кліматичні умови і географічне положення району відкривають широкі можливості для розвитку курортно-рекреаційного господарства.

Основними природними ресурсами району є клімат, який сприятливий до подорожей, створенню нових техногенних дестинацій, пансіонатів на берегах Арабатської стрілки та дитячих таборів.

Дослідники відмітили значну кількість лікувальних грязей в озерах Салькове, Генічеське, у протоці Кручене гирло і пропонують створення туристичних комплексів для повноцінного використання дарів природи, це той чинник, що дозволить розвивати туризм, район в цілому. А прилеглі території на ньому виконують свою місію [4].

Генічеський район представляє собою кладязь оздоровчих територій, неймовірний різновид рослинного та тваринного світу.

При наявності таких ресурсів, для захисту було створено Азово-Сиваський парк. Він охоплює що найменш 52 тисячі гектарів землі, має легкодоступність для відвідування, знайомить з флорою і фауною [1].

Херсонська область має достатні природно-географічні та суспільно-географічні туристсько-рекреаційні ресурси.

Таким чином, з одного боку, туристсько-рекреаційне господарство області є однією із галузей спеціалізації економіки регіону, з іншого – сприяє оздоровленню населення регіону та всієї держави.

Протягом останніх років все більше проводяться акції для підтримки територій, що надають оздоровлення. Зважаючи на її географічне положення, особливості господарського освоєння, природо-ресурсний потенціал, область є дуже перспективною у сфері рекреації та туризму.

Беззаперечно, що Генічеський район зі своїми унікальними туристсько-рекреаційними ресурсами є перлиною області, однак на сьогоднішній день не можна стверджувати, що всі наявні ресурси використовуються раціонально та є максимально залученими в туристичну індустрію. Тому комплексні дослідження туристсько-рекреаційних ресурсів району як основи формування зазначеної індустрії є своєчасними та актуальними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азово-Сиваський Національний природний парк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discoverkherson.com.ua/azovo-sivashskiy-natsionalniy-prirodniy-park> (дата звернення 11.10.2020)

2. Генічеська районна державна адміністрація Херсонської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://genichesk-rda.gov.ua/?page_id=12468 (дата звернення 11.10.2020)
3. Машкова О.В. Рекреаційна географія Методичні рекомендації для проведення практичних та семінарських робіт для студентів спеціальностей 106 Географія, 103 Науки про Землю, 014.07 Середня освіта (Географія) денної та заочної форм навчання. [Текст] / О.В. Машкова, Г.Ю. Нападовська. – Херсон: вид-во ПП. Вишемирський В.С., 2017. – 36 с.
4. Рыжкин Ю.Е. К вопросу о понятии феномена "Физическая рекреация" / Ю.Е. Рыжкин / ТипФК. – 2001. – № 4. – С. 55-57.
5. The World Tourism Organization (UNWTO) [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.unwto.org/about-us> (access date 11.10.2020)

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Омельченко

УДК 332.146.2:502.131.1(477.72)

Ріжко М. Ю.

ПЕРЕВАГИ І МОЖЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті характеризувано принципи і модель переходу до стратегії сталого розвитку, проаналізовано переваги і ресурсні можливості Херсонської області, пріоритетне використання яких здатне забезпечити сталий розвиток та суттєве підвищення якості життя населення в регіоні, а також забезпечити екологічну безпеку.

Ключові слова: сталий розвиток, регіональний розвиток, Україна, Херсонська область.

The article presents the principles and model of transition to the strategy of sustainable development, analyses the benefits and resource opportunities of Kherson region, the priority use of which can ensure sustainable development and significantly improve the quality of life in the region and environmental safety.

Key words: sustainable development, regional development, Ukraine, Kherson region.

Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – це концепція балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів наступних поколінь щодо природних ресурсів і екологічно безпечного довкілля. Сталий (збалансований) розвиток – такий розвиток країн і регіонів, коли соціально-економічне зростання не порушує здатності біосфери до саморегулювання, не руйнує і не виснажує природно-ресурсний потенціал території, зберігає екологічну безпеку населення та раціональну територіальну організацію середовища життєдіяльності суспільства. Сталий (збалансований) розвиток потребує нових принципів взаємодії суспільства з природою, серед яких посилення екологічної безпеки населення, нарощування природоохоронної діяльності, заощадливе і збалансоване природокористування, повне і раціональне використання місцевих ресурсів, екологічно безпечна та економічно ефективна господарська діяльність, науково обґрунтоване планування території, розселення населення, розміщення головних видів економічної діяльності [6].

Перехід до стратегії сталого (збалансованого) розвитку – надзвичайно актуальна і складна проблема для нашої країни. Антропогенно-техногенне навантаження на довкілля в Україні кількаразово перевищує відповідні показники в розвинених країн світу. Близько 15 % території країни з населенням понад 10 млн осіб перебувають у кризовому і критичному

екологічному стані [4]. Принципи сталого просторового розвитку наголошують, що забезпечення економічних і соціальних вимог повинно бути адекватним територіям з їх екологічними і культурними функціями, і така адекватність сприяє довгостроковому збалансованому просторовому розвитку. "Основоположні принципи" потребують тісного співробітництва між просторовим плануванням і секторальною політикою – розвитком окремих видів економічної діяльності (промисловість, сільське господарство та ін.).

Головними завданнями та напрямками переходу країни до сталого розвитку є [5]: 1) перехід до збалансованого природокористування та припинення деградації довкілля; 2) формування сучасної моделі економіки на засадах невиснажливого і відновлювального природокористування; 3) підвищення якості життя населення; 4) раціональна – екологічно безпечна та економічно ефективна планувальна організація території; 5) розроблення та впровадження регіональної політики сталого розвитку. З кінця ХХ ст. концепція сталого розвитку стала світовим орієнтиром раціонального природокористування, екологічної та природно-ресурсної безпеки людства. Важливою складовою цієї концепції стала екологічно безпечна та економічно ефективна територіальна організація суспільства, а також планування територій, що являє собою сучасний і актуальний напрям географічної науки [4].

В Україні регіони суттєво різняться між собою за характеристиками і показниками досягнення цілей тисячоліття. Універсальних моделей виходу будь-якого регіону на траєкторію динамічного збалансованого розвитку немає і не може бути внаслідок того, що регіони України своєрідні за економіко-географічним положенням, історичним минулим, природними умовами та ресурсами, етнічною і конфесійною структурою населення, спеціалізацією господарства тощо. Тому існує гостра суспільна потреба у розробці та послідовній реалізації конкретних регіональних стратегій розвитку. Для цього необхідно розуміти як проблеми, так і переваги, ресурсні можливості кожного регіону.

Херсонська область характеризується недостатнім рівнем соціально-економічного розвитку, що значно поступається регіонам-лідерам. Область відрізняється високим рівнем безробіття і прихованої трудової еміграції [1, 3]. Разом з тим, Херсонська область має численні переваги і можливості, пріоритетне використання яких здатне забезпечити сталий розвиток та суттєве підвищення якості життя населення, а також забезпечити екологічну безпеку. Насамперед це:

- наявний економічний і науково-технічний потенціал наукомістких галузей машинобудування, передусім судноремонту та суднобудування, а також харчової та легкої промисловості. До потенційних переваг слід віднести наявність підприємств із закінченим циклом виробництва, спроможність виробничих підприємств виготовляти продукцію кінцевого споживання, високий рівень конкурентоспроможності продукції суднобудування.
- потужний земельно-ресурсний та агрокліматичний потенціал, який за умов впровадження екологічно безпечних технологій зрошування може забезпечити зерновими культурами, що за якісними показниками є конкурентоспроможними на міжнародному ринку, а також якісною продукцією овочівництва, рисівництва, садівництва й виноградарства та баштанництва;
- значні курортно-рекреаційні ресурси: протяжність морських пляжів перевищує 200 км, родовища лікувальних грязей, ропи, унікальні соляні озера, лікувально-термальні води на Арабатській Стрілці, родовища мінеральних вод.
- наявність більш ніж 80 об'єктів і територій природно-заповідного фонду, двох з трьох існуючих в Україні біосферних заповідників: Чорноморського та "Асканія-Нова", 5 заказників державного значення та понад 5 тис. історико-культурних об'єктів свідчать про потужний потенціал для розвитку туризму. Крім того, як зазначається у дослідженні [2, С. 152] "... в Херсонській області пропонується створити 125 нових об'єктів природно-заповідного фонду. Серед запропонованих об'єктів 3 регіональні ландшафтні парки, 71 заказник (ландшафтні – 39, ботанічні – 29, гідрологічні – 1, загальносозологічні – 1, орнітологічні – 1) та 51 пам'ятка природи (ботанічні – 48,

геологічні – 1, комплексні – 1, ландшафтні – 1). Більшість об'єктів місцевого значення – усі регіональні ландшафтні парки, усі пам'ятки природи та 44 заказники. Для 27 заказників пропонується статус загальнодержавного значення". Це суттєво підвищить не тільки рівень екологічної безпеки регіону, але і його привабливість для розвитку рекреаційної сфери.

- наявні природні умови, вихід до двох морів, широкий спектр лікування мінеральними ресурсами, забезпеченість екологічно чистими продуктами рослинництва обумовлюють пріоритетний напрям природокористування – широкомасштабний розвиток курортно-рекреаційного комплексу загальнонаціонального та міжнародного значення, орієнтованого на раціональне використання унікальних природних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
2. Мойсієнко І. І., Ходосовцев О. Є., Пилипенко І. О., Бойко М. Ф., Мальчикова Д. С., Клименко В. М., Пономарьова А. А., Захарова М. Я., Дармоустук В. В. Перспективні заповідні об'єкти Херсонської області. Херсон [Монографія]. – Херсон: Видавничий Дім "Гельветика", 2020. – 166 с.
3. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021 – 2027 років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027>
4. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії: Підручник. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. – 366 с.
5. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
6. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, 70/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

Рекомендує до друку науковий керівник професор Д.С. Мальчикова

УДК 37.016+908:911

Рожко І. В.

ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті проаналізовано можливості використання краєзнавчого матеріалу при вивченні фізико-географічних особливостей адміністративного району.

Ключові слова: краєзнавчий матеріал, адміністративний район, фізична географія.

In the article the possibilities of using regional material in the study of physical and geographical features of the administrative region analyzed.

Key words: regional material, administrative region, physical geography.

Найкращим унаочненням під час вивчення шкільного курсу географії беззаперечно є краєзнавчий матеріал – його використання дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів, виховувати любов до рідного краю. Особливо велике значення має використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення тем з фізичної географії, оскільки він дозволяє продемонструвати найскладніші природні закономірності, взаємозв'язки і взаємозалежності між компонентами природних комплексів. У вивченні фізико-географічних особливостей свого адміністративного району широко використовується "Атлас Херсонщини" [5], створений силами місцевих краєзнавців за матеріалами туристичних походів, екскурсій та фенологічних, кліматичних спостережень тощо.

Під час вивчення теми "Літосфера" вчитель має можливість на місцевому матеріалі показати особливості рельєфу і гірських порід. Учні аналізують гірські породи, які можуть бути зібрані як на екскурсії, так і з краєзнавчого музею школи. На кожній парті в класі пісок, глина, пісковик, сланець, вапняк. На стенді "Геологічна будова нашої місцевості" демонструється поперечний розріз прогину, стратиграфічна колонка свердловини до глибини 1200 м і зразки пісковиків із різних глибин. Широко використовуються на уроках карти "Геологічна будова" та "Рельєф і корисні копалини" із "Атласу Херсонщини" [5]. Діти мають можливість порівняти різні гірські породи і самостійно зробити висновки. Під час екскурсії на березі річки учитель окрім гірських порід звертає увагу на напрям залягання їх пластів. Учні можуть замалювати їх, виміряти і записати потужність. Удома вони малюють стратиграфічну колонку і пояснюють закономірності у заляганні гірських порід [3].

Під час вивчення теми " Води суходолу" за картою атласу учні визначають, які річки, озера, ставки розташовані на території адміністративного району. Зачитуються уривки із опису річки, зробленого учасниками походу від її витoku до впадання в море. Демонструється кінофільм, знятий під час подорожі. На екрані учні бачать, як їхня річка із маленького струмочка переростає у велику річку на рівнинних просторах. Під час вивчення живлення і режиму річок, учитель має звернути увагу на роль лісів у формуванні водних запасів.

Великі можливості використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення атмосфери в початковому курсі фізичної географії та в наступних [2]. Серед питань, на які можна і необхідно шукати відповіді такі: Чому така кількість опадів? Як сформувався наявний температурний режим? Відповіді на ці запитання учні можуть, якщо зрозуміють взаємозв'язки і залежності, наявні в атмосфері. Тому можна рекомендувати вести спостереження за погодою. При вивченні теми "Клімат України" ці матеріали використовуються на уроках, насамперед пояснюючи фактори, які визначають клімат рідної місцевості.

На уроці робиться висновок, що абсолютна висота місцевості і атмосферна циркуляція – головні фактори, що впливають на розподіл атмосферних опадів. Атмосферні опади бувають головним чином у вигляді дощів з частими зливами. Тут аналізується графік річного ходу опадів, а також діаграма сезонного розподілу опадів, за якою учні самі роблять висновок, коли найменше опадів буває – узимку або влітку. Учні самостійно вираховують коефіцієнт зволоження за даними на плакаті. Всі відомості про клімат своєї місцевості учні записують у зошити. Для того, щоб краще зрозуміти і засвоїти закономірності у формуванні клімату, доцільно щоразу, як змінюється погода, відбувається цікаве атмосферне явище, пояснювати причини. Розуміючи ці процеси, учні починають самостійно спостерігати, робити висновки, стають допитливими.

Зокрема, у 8-му класі під час вивчення теми "Ґрунти" звертається увага на ґрунтоутворюючі фактори. Так, наприклад, використовуючи краєзнавчий матеріал по Каховському адміністративному району [1], учні підводяться до висновку, що ґрунт є продуктом взаємодії компонентів природи, і основними ґрунтоутворюючими породами в цій місцевості є четвертинні виклади – суглинки. Гумусовий горизонт досить потужний – від 20 до 40 см, тому можна поступово поглиблювати орний шар. Ґрунт досить бідний на органічну речовину (гумусу 2,5 %). Це зумовлює високу ефективність таких органічних добрив, як гній, компост і мінеральні добрива, а для усунення надмірної кислотності їх вапнують – вносять вапно з розрахунку 3,3 – 5,5 т на 1 га. Рослини на цих ґрунтах завжди відчувають нестачу фосфорної кислоти, тому їх треба удобрювати фосфорними добривами і азотними. В роки надмірного зволоження на глибині 40 – 60 см нагромаджується вода – так звана верховодка, що спричинює вимокання рослин. Для поліпшення цих ґрунтів проводять дренаж та агрохімічні засоби: глибока оранка, боронування. Крім того, ефективно глибоке осушення: поглиблення річок, підведення до них каналів, створення закритого дренажу.

На монолітах ґрунтів краєзнавчого гуртка школи можна пояснити, який ґрунт родючіший, чим це зумовлено. На карті ґрунтів [5] звертається увага на території Каховського району, де ґрунти потребують поліпшення. Наводяться дані зростання

врожайності основних сільськогосподарських культур на поліпшених ґрунтах [4]. Продовжується вивчення ґрунтів під час польових робіт. Учні розглядають ґрунт, визначають структурність, механічний склад. Дуже корисно надати дані про сівозміни, особливості обробітку, урожайності різних сільськогосподарських культур. До практичної роботи в польових умовах як правило діти відносяться дуже відповідально. Таким чином, у дітей виховують почуття господаря рідної землі, спонукають до збереження і примноження її багатств.

Від ознайомлення з природою свого краю невіддільне вивчення рослинного і тваринного світу в шкільних курсах географії. По карті "Рослинність Херсонщини" можна проаналізувати розташування ділянок лісів, луків, боліт тощо. Можна проаналізувати довідковий матеріал про породи дерев, кущів, трав, які зростають на території району. Географічна екскурсія дасть змогу закріпити і унаочнити отримані у камеральних умовах знання [3]. Карта "Тваринний світ Херсонщини" дасть змогу сформулювати уявлення про фауну краю. У розповіді про четвертинне зледеніння, учитель має наголосити на його сприятливому розвитку лісів і лучної рослинності. Звичайно, якщо розповідь проводити на луці або в лісі, якщо разом з учителем діти посадять дерева, квіти, огорожать мурашник, вони не залишаться байдужими споглядачами, їх знання втілюватимуться в життя.

Розуміння закономірностей у географічній оболонці, взаємозв'язків і залежностей між компонентами природи, пов'язане з розумінням наслідків, до яких призводить порушення рівноваги в природі. Одночасно слід наголошувати, як діяльність людини може цьому запобігти і попередити негативні зміни у довкіллі. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії – це запорука підвищення ефективності навчального процесу, а також один із шляхів морально-етичного виховання, підготовки дітей до самостійного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Географія Херсонщини: Навч. посібник / [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. 221 с.
2. Кваша С. В., Бойко В. М. Херсонська область. Природа, населення, господарство: Посіб. для вчит. Херсон: Айлант, 2004. 82 с.
3. Котовський І. М. Географічні екскурсії як засіб формування уявлень про природні особливості регіонів. Печатное слово, Херсон, 2004. № 5-10. С. 74-76.
4. Ушкаренко В.О, Морозов О.В., Безніцька Н.В. та ін. Оцінка ґрунтів Херсонської області за їх придатністю для сільськогосподарського виробництва Вдосконалення гідротехнічних систем та водогосподарських технологій: матер. міжнар. наук – прак. Конф. 25-26 травня 2017 р., м.Херсон. Херсон: ЧП "ЛТ-офіс". С. 43-48.
5. Херсонська область. Географічний атлас. Серія "Моя мала Батьківщина". К.: ТОВ "Видавництво "Мапа", 2005. 20 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Д.С. Мальчикова

УДК 911.375.1+37.016:911(477)

Філенко О. В.

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ І ЇХ ВИВЧЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються актуальні питання урбаністичного розвитку України, які необхідно висвітлювати під час навчання географії. Використання запропонованих у статті даних дозволить осучаснити навчальний матеріал і показати проблемні риси урбанізаційних процесів в Україні.

Ключові слова: урбанізація, Україна, урбаністичний розвиток, навчання географії.

The article considers the topical issues of Ukraine's urban development, which should be covered during the teaching geography. The use of the data proposed in the article will allow to modernize the educational material and show the problematic features of urbanization processes in Ukraine.

Key words: urbanization, Ukraine, urban development, teaching geography.

Загальноосвітня цінність географії у школі полягає у формуванні природничо-наукової картини світу, світоглядного розуміння природи Землі, географічної оболонки як довкілля життєдіяльності людини. Зрозуміло, що викладання у сучасній школі є неможливим без формування цілісної картини процесів, що відбуваються у територіальній організації суспільства і мають певні просторові і часові особливості, закономірності. Роль населення у формуванні територіальної організації суспільства багатоаспектна і визначальна, оскільки мережа поселень різних розмірів і типів разом з транспортними комунікаціями формує каркас територіальної організації [6, с. 267]. Життя висуває нові вимоги до якості середовища, і міста, як і раніше, продовжують відігравати особливу роль у формуванні цієї якості. Міста займають чільне місце у цьому каркасі, оскільки є фокусами суспільно життєдіяльності і центрами систем розселення різних масштабів і рангів. Незважаючи на важливість аналізу територіальної організації розселення, агломераційних форм, на перший план сьогодні висуваються завдання дослідження людини та умов її життя у міській і сільській місцевостях, а також нерівномірність цих умов, яка підсилюється процесом відтоку населення у міста. Важливо ще у шкільні роки дати молоді відповідне розуміння такого складного і неоднозначного процесу як урбанізація. Саме тому вивченню урбанізаційних процесів у шкільному курсі географії слід приділити суттєву увагу.

Урбанізацію вважають всесвітнім процесом, характерним для ХХ-ХХІ століть. У ХХ столітті весь світ став переселятися у міста, а з початку 1960-х рр., з поширенням у сільській місцевості міського способу життя і масовою автомобілізацією, у розвинутих країнах спостерігається зворотній процес – так звана субурбанізація, пов'язана з переміщенням населення у передмістя [2]. У країнах, що розвиваються, окремих західних країнах і країнах з перехідною економікою процес переміщення населення у міста триває і домінує серед інших видів внутрішнього механічного руху населення, особливо у напрямку найбільших міст.

Розмах процесу урбанізації в Україні і світі загалом дозволяє стверджувати, що однією з глобальних закономірностей є розвиток суспільства в напрямку переважно "міського" існування. Водночас, процес урбанізації йде нерівномірно і неоднорідно. Урбанізація являє собою складний процес, середовищем якого стає все суспільство загалом [3]. Особливості сучасного етапу урбанізаційних процесів в Україні полягають у тому, що демографічний ресурс зростання міського населення вичерпується набагато швидше, ніж потенціал переваг поширення міського способу життя [1]. Комплексне географічне дослідження урбанізованості регіонів України, особливостей прояву урбанізаційних процесів в межах окремих територій передбачає:

- визначення і дослідження теоретичних основ розвитку урбанізаційних процесів, їх динамічних та історичних аспектів;
- аналіз наукових досліджень урбанізації в її різноманітних проявах;
- виявлення специфічних рис розвитку урбанізаційних процесів в Україні;
- характеристика урбанізаційних процесів в регіонах України.

В Україні урбанізація має певні особливості – Україна, формально високоурбанізована країна з часткою міського населення майже 70%, поступається багатьом розвинутих країнам за показниками сформованості дійсно міського способу життя, що можна пояснити такими факторами [5]:

- абсолютний пріоритет політичних, зокрема оборонних цілей, який обумовив майже насильну урбанізацію, що перетворилась на засіб розвитку промисловості країни;
- погляд на населення в містах як на джерело, перш за все, робочої сили для промислового виробництва;

- нівелювання різниці між містом і селом, наслідком чого стало віддання переваги містам чи укрупненням населених пунктів будь-якого рівня, зміни соціальної структури суспільства;
- єдині стандарти планування, забудови міст, розвитку комунального господарства.

У історичному аспекті порівняно з іншими європейськими країнами, урбанізація відбувалась в Україні із значним запізненням як у кількісному, так і в якісному плані. На відміну від багатьох країн Європи, міста в Україні здебільшого молоді, але є й такі, які виникли ще до нової ери, у феодальний період. Розгортання урбанізації як широкого процесу, визначеного індустріальним розвитком, стосується епохи "соціалістичного будівництва". Потужний поштовх урбанізації було надано у кінці 1920-х рр. Найбільші ж темпи зростання кількості міст і міського населення відповідають періоду 30-х рр. ХХ ст. З 1926 р. до 1989 р. кількість міст в Україні збільшилась у 4,7 рази [5].

Урбанізація в Україні в територіальному аспекті дуже нерівномірна – міське населення зосереджується насамперед у східних індустріалізованих областях – Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій і Харківській, а також у Київській області. Західні і центральні регіони України значно поступаються східним за часткою міських жителів, хоча протягом останніх років ця частка повільно зростала.

Найбільш серйозною проблемою урбаністичного розвитку є побутова оснащеність, насамперед, забезпеченість міст каналізацією, ванними, відсутність елементарних зручностей (туалет надворі) тощо. В середньому кожне п'яте місто в Україні не обладнане окремою каналізаційною мережею, тобто, має переважно сільські умови життя. Дослідження на регіональному рівні доводять, що в окремих містах така ситуація є значно гіршою [1, 4]. В якості підсумку можна стверджувати, що значна частина поселень в Україні, які формально вважаються міськими, знаходяться на межі між містом і селом. Істотна частка населення проживає у міських поселеннях з напівсільськими умовами. Велика кількість людей, яку важко порахувати, із задоволенням відпочивають, працюють і живуть на дачах [2], причому на це особливо не впливає ні віддаленість садової ділянки чи городу від міста, ні економічна доцільність сезонного самозабезпечення продовольством. Очевидно, що сільський менталітет багатьох жителів "перекочував" в міста, що також свідчить про молодість і незавершеність урбанізації. Факт інтенсивної урбанізації в Україні та її результати ні в якому разі не можуть заперечуватися, проте розгляд цих питань у сучасних проявах, тренда і особливостях під час вивчення географії в школі є беззаперечним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гукалова І.В. Благоустрій побуту як ознака урбанізованості регіону (на прикладі Херсонської області) / І.В. Гукалова, Н.В. Омельченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2017. – № 6. – С. 43-51.
2. Мальчикова Д.С. Від "розірваного" простору до метрополізації і субурбанізації: Херсонська міська агломерація у нових вимірах урбогенезу / Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко / Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія [за ред. К.Мезенцева, Я.Олійника, Н.Мезенцевої]. – Київ: Видавництво "Фенікс", 2017. – С. 326-338.
3. Мальчикова Д.С. Стратегічні напрями та пріоритети урбаністичного розвитку Херсонської області в контексті поліпшення якості життя населення / Д.С. Мальчикова, Н.В. Омельченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2019. – № 10. – С. 34–41.
4. Омельченко Н. В. Просторово-часовий розподіл міських поселень Херсонської області за правилом "ранг-розмір" / Н. В. Омельченко// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки. – Херсон, 2016. – № 5. – С. 48–53.
5. Омельченко Н. Основні риси просторової еволюції урбанізації в Україні / Н. Омельченко // Економічна та соціальна географія. – 2015. – Вип. 4. – С. 45-48.

6. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. – 348 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент М. А. Гоманюк

УДК 616.4

Харламова О.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА АНЕМІЙ ЛЮДИНИ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЇХ В УКРАЇНІ ЗА СТАТИСТИЧНИМИ ДАНИМИ

У статті розглядається найрозповсюджені форми анемії, сучасна клінічна діагностика, а також статистичні дані за 2017-2018р.

Ключові слова: анемії, діагностика, залізодифіцитна анемія, симптом, гемоглобін, крововтрати, В12-дефіцитної анемії, хвороби.

The article considers the most common forms of anemia, modern clinical diagnosis, as well as statistics for 2017-2018.

Анемія виникає у будь-який період життя людини, не тільки при різних захворюваннях, але і при фізіологічних станах, наприклад, при вагітності, у період посиленого росту, лактації, після операції. Важливе соціальне значення має проблема анемії у дітей дошкільного віку тому, що анемія у цьому віці може призвести до порушень фізичного розвитку і обміну заліза. Часто зустрічаються і легко діагностовані форми анемії, але є дуже рідкісні анемічні синдроми, що вимагають від діагностичної лабораторії та гематолога складних методичних прийомів [1].

Система крові дуже чутко і швидко реагує на численні зміни внутрішнього середовища організму, а також на вплив зовнішніх чинників, в тому числі і шкідливих факторів. Зміни крові, під впливом зовнішніх чинників, умовно розподілимо на загальні гематологічні реакції і специфічні зміни крові [2].

Анемія – група патологічних станів, що характеризуються зниженням вмісту гемоглобіну в одиниці об'єму крові, та зменшенні кількості еритроцитів.

Анемії мають загальні прояви та особливості:

- Уражені шкіри та слизових оболонок, що виражається блідістю, вираженість якої пропорційна важкості анемії;
- Скарги на запаморочення, головний біль, подразливість, сонливість, втрату свідомості;
- Погіршення постачання міокарда киснем;
- Ознаки гіпотеріозу;
- Зниження тонусу дихальних м'язів [3].

Існують класифікації анемії :

- За причинами виникнення;
- За ступенем тяжкості;
- За кольоровим показником;
- За ступенем регенерації кісткового мозку [4].

Для того, щоб встановити діагноз "анемія" потрібно виявити не тільки загальні симптоми, але й підтвердити на лабораторному дослідженні, виявити її форму, вид, особливість. Для цього нам допомагає лікар-лаборант, що за вивченням лейкоцитарної формули, може говорити, за тяжкість перебігу хвороби її форми, та особливості, вивчаючи пойкилоцитоз[5].

Пойкілоцитоз – стан, що передбачає зміну форми еритроцитів різного ступеня тяжкості, через що вони більше не здатні виконувати своє завдання в системі. Пойкілоцитоз, на відміну від анізоцитозу, спостерігається при важкій анемії і є більш несприятливою ознакою [6].

В нормі еритроцит має форму ввігнутого диска з обох боків, ядро в такій клітині відсутнє, а основна частина цитоплазми (наповнення клітин) представлена білком – гемоглобіном[8]. Саме еритроцити в здоровій формі відповідають за транспортування кисню до всіх тканин людського організму [7].

Актуальність теми – тема є актуальною уданий час, тому що, захворюваність на анемії в Україні має характер "прихованої епідемії" Багато з людей мають латентний дефіцит заліза, що характеризуються менш помітними клінічними проявами. Дефіцитні стани призводять до розладах в органах с системах організму, також погіршують інші існуючі хронічні захворювання. Анемія- це важлива проблема кожної людини у різні періоди життя.

Мета статті – охарактеризувати динаміку захворювання на залізодифіцитні анемії, та анемії серед: дорослого населення, всього населення, та дітей України, за статистичними даними, в період 2017-2018 р. Проаналізувати поширеність анемії та захворюваність по класах хвороб в областях України за 2017-2018 р. на анемії та залізодифіцитні анемії серед: підлітків, дорослих, та загалом населення України.

Проведений порівняльний аналіз серед населення України на захворюваність анемії, серед усіх хвороб, та виявили що серед усього населення анемії складають 1% з них 0,9% залізодифіцитні. Серед дитячого населення – 2% з них 1,7% хворіють на залізодифіцитні анемії.

Проаналізувавши статистичні дані, щодо розповсюдження анемії серед населення областей України, найбільше захворюваності серед областей : Вінницької, Івано-Франківської, Хмельницької. У зв'язку з тим, що на території цих областей розташовані більше 500 промислових підприємств хімічної, енергетичної, нафтогазової, деревообробної та інших галузей. Понад 4 відсотки території займають нафтогазопроводи, пробурено понад 2000 свердловин. Найбільшою проблемою є – забруднення поверхневих вод. Загалом страждають літні, та дорослі люди, у зв'язку з хронічними захворюваннями та латентними дефіцитами заліза.

Найменший показник захворюваності серед областей : Запорізькій та Чернігівській. Тому що, найбільшою проблемою цих областей є – викиди газів в атмосферу, та низької якості повітря. В цих областях, порівнянні з іншими найвищий рівень захворюваності на дихальні шляхи (астми, алергії тощо).

Забруднення води є серйозною екологічною проблемою в регіонах, і органи місцевого самоврядування отримують лише мінімальне фінансування, достатнє для реагування на надзвичайні ситуації. Особливо гостро ця проблема стоїть у місті Запоріжжі та рекреаційних зонах Приазов'я. Щодо останнього, існує ризик повної втрати його природної привабливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абилов С.К. Геморрагические заболевания у детей и взрослых / С.К. Абилов, Г.Г. Порошенко. – М.: ВИНТИ, 1986. – Т. 14 – 173 с.
2. Абилов С.К. Перспективные методы обнаружения анемий / С.К. Абилов, Л.М. Калинина, А.А. Шапиро // Железодифицитные состояния у детей и их современная терапия. – Алма-Ата: Наука, 1989. – С. 93-107.
3. Алов И.А. Геморрагические заболевания и синдромы / И.А. Алов – М.: Медицина, 1972. – 263 с.
4. Бочков Н.П. Руководство по гематологии / Н.П. Бочков, Ю.С. Демин, Н.В. Лучник // Клиническая патология. – 1972. – № 5 – С. 133-141.
5. Бойчук Л Д., Соломенно Е.М. Методи клінічних лабораторних досліджень: Навч. посіб. / Л Д. Бойчук, Е.М. Соломенно, О.В Бугай. – Суми: Університетська книга, 2003. – 284 с.

6. Волков О.М. . Практическая гематология детского возраста / О.М. Волков, А.Т. Замулюкин – М.: Стройиздат, 1982. – 64 с.
7. Голдовський, Л.Ф. Залізодефіцитні стану у дітей і їх сучасна терапія / Л.Ф. Голдовський. – М.: Світ, 2007. – 294 с.
8. Калінін Ф. Л. Оцінка ефективності застосування комплексного препарату заліза в лікуванні дітей раннього віку із залізодефіцитною анемією / Ф. Л. Калінін. – К.: Медицина, 1989. – 168 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор М.М. Сидорович

УДК 37.091.12:005.963.3+658+908

Хроленко К. О.

НАВЧАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ НА ПІДПРИЄМСТВО ЯК ФОРМА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

В статті запропоновано аналіз екскурсії як форми організації навчальної роботи з вивчення промислового підприємства. Визначено технологію підготовки і проведення екскурсій на підприємство, можливі помилки при проведенні екскурсії.

Ключові слова: навчальна екскурсія, промислові підприємства, краєзнавчий принцип у навчанні.

The article suggests an analysis of excursion as a form of educational work organization on studying of the industrial enterprise is offered. The technology of preparation and carrying out of excursions to the enterprise, possible mistakes at carrying out of excursion is defined.

Key words: educational excursion, industrial enterprises, regional principle in education.

Загроза глобалізації, розвитку суспільства споживання та знецінення духовних та культурних цінностей у нашому суспільстві вимагає ефективних рішень у шкільній освіті. Неможливо сформувати та підсилити національну свідомість учнів та розвинути їх ключові компетенції без знання природи і господарства регіону, без знання історії регіону та його культурних традицій. Тому краєзнавча складова стає невід'ємною частиною освітнього процесу.

Основною ідеєю модернізації освітнього процесу є просування нових методів навчання. Разом з тим, деякі традиційні методи і форми здійснення освітнього процесу не втрачають свого значення і актуальності. Поряд з уроками, навчальна і виховна робота в формі екскурсій є важливою для формування світогляду учнів, забезпечує реалізацію дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою. Слово екскурсія (excursion) латинського походження і в перекладі означає вилазку, відвідування будь-якого місця або об'єкта з метою його вивчення. У цьому сенсі під екскурсією розуміється така форма організації навчання і виховання, при якій учні сприймають і засвоюють знання шляхом переходу до місця розташування досліджуваних об'єктів (природи, заводів, історичних пам'яток) та безпосереднього ознайомлення з ними [3].

Екскурсії є досить ефективною формою організації навчальної роботи і в цьому відношенні виконують ряд важливих дидактичних функцій [5]:

- за допомогою екскурсій реалізується принцип наочності навчання, бо в процесі їх учні безпосередньо знайомляться з досліджуваними предметами і явищами;
- екскурсії дозволяють зміцнювати зв'язок навчання з життям, з практикою;
- екскурсії дають можливість ознайомити учнів з виробництвом, із застосуванням наукових знань в промисловості і сільському господарстві;
- екскурсії мають важливу роль у професійній орієнтації учнів.

Розрізняють екскурсії навчальні, виробничі та краєзнавчі, а також можливі їх змішані форми. Навчальна екскурсія, як правило, пов'язана з вивченням будь-якого навчального предмета і може випереджати вивчення теми або завершувати її. Організація комплексних навчальних екскурсій спрямована на вирішення завдань різних навчальних предметів. Виробничі екскурсії допомагають учням розкрити зв'язок теорії і практики в господарській діяльності людей, познайомити з принципами пристрою і дії машин, верстатів, різних технічних споруд; з технологічними процесами, контрольно-вимірювальними приладами і інструментами тощо. Краєзнавча екскурсія є одним з основних засобів вивчення рідного краю на місцевому, краєзнавчому матеріалі [1, 4].

У географічній освіті велике значення має організація добре продуманої системи навчальних екскурсій, оскільки фундамент цілісного сприйняття довкілля закладається саме в процесі шкільної географічної освіти. В сучасних умовах школа має готувати людей, які зможуть отримані знання переробляти в своїй свідомості, зуміють виробити власні погляди на життя. Особливу роль має географічна освіта, яка дає уявлення про ландшафтну оболонку Землі, довкілля як про цілісний соціо-природний об'єкт [2].

Екскурсії призначені закріпити знання, які учні отримали під час вивчення теоретичних курсів, використовувати ці знання для вивчення суспільно-географічних питань [3]. Форма занять у вигляді екскурсій на підприємства вирішує кілька завдань:

- знайомство з колом професій на підприємствах;
- використання методу проектів як засобу творчого уявлення результату у вигляді інформаційних моделей;
- реалізація особистісно-орієнтованого підходу до вибору тем проектів, форм і технологій їх реалізації з урахуванням інтересів і рівня знань учнів;
- встановлення зв'язків школи з підприємствами соціального партнерства.

Особливостями проведення навчальних екскурсій на місцеві підприємства є:

- вивчення виробничих процесів і здобуття знань про особливості роботи відповідної галузі виробництва;
- вивчення не тільки схеми послідовності виробничого процесу, але й відомостей, які характеризують зростання виробництва.

Виховне значення екскурсій на підприємство полягає в тому, що вони формують у учнів знання, які потрібні їм для подальшої професійної діяльності. При цьому основне завдання навчальних екскурсій полягає у формуванні у школярів широкого суспільно-географічного світогляду, в закріпленні основних фундаментальних знань, у вивченні функціонування природно-територіальних комплексів, формуванні навичок аналізу соціально-економічних показників [3].

Для вірного та чіткого засвоєння понять про основні галузі виробництва, необхідне відвідування промислових підприємств, фермерських господарств, закладів невиробничої сфери, де учні можуть безпосередньо спостерігати виробничі та організаційні процеси, обладнання, використання техніки.

Технологія підготовки і проведення екскурсій на підприємства складається з декількох етапів.

1. Підготовчий етап полягає в аналізі навчальної програми та плануванні відвідувань на підприємство.
2. Організаційний етап полягає в підписанні договорів з керівниками підприємств на відвідування структурних підрозділів і відділів.
3. Методичний етап полягає у створенні програми відвідування і розробці завдань і питань по екскурсії.
4. Етап проведення екскурсії. Це етап збору інформації по заздалегідь виданим питанням і завданням.
5. Захист та представлення проектів. За результатами захисту проектів відзначаються кращі роботи.

Можливі помилки при проведенні екскурсії такі:

1. Погана розробка маршруту екскурсії (затримки, довгі переходи, демонстрація старого після нового).
2. Невідповідність моментів демонстрації і пояснення. Якщо в цеху шумно і зробити пояснення можна тільки поза ним, то слід дати попереднє установче пояснення і після демонстрації повторити його.
3. Екскурсія однобоко присвячується будь-якій стороні виробництва (наприклад, тільки умовами робіт).
4. Надлишкова деталізація, використання спеціальних термінів без пояснення їх значення.

Отже, ефективне проведення екскурсії передбачає дотримання всіх вимог: підготовка вчителя та учнів до відповідної екскурсії, організація власне екскурсії та камеральна обробка зібраних матеріалів, підведення підсумків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Козак Б.І. Використання краєзнавчого принципу в формуванні основних компетентностей учнів / Б. І. Козак // Географія. – 2008. – № 4. – С. 58.
2. Мальчикова Д.С. Професійна підготовка вчителів географії у контексті освітніх реформ і викликів глобалізації / Д.С. Мальчикова // Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Матер. Міжнар. конф., присвяченої 100-річчю НАН України. – К.: ПП Лисенко М.М., 2018. – С. 225-227.
3. Чернихова Є.Я. Учебные экскурсии по географии / Є.Я. Чернихова. – М.: Просвещение, 1980. – 189 с.
4. Швець М. Краєзнавство і туризм у системі навчально-виховної роботи / М. Швець // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 28. – С. 3-15.
5. Шипович Є.Й. Методика викладання географії / Є.Й. Шипович. – К.: Вища школа, 1981. – С. 145-148.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І. В. Гукалова

УДК 338.483 (09):(477.72)

Чхало К.С.

АНАЛІЗ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ БІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ

У статті подано аналіз історико-культурних туристичних ресурсів Білозерського району Херсонської області, а також їх роль в розвитку рекреаційного потенціалу місцевості. Розкриваються особливості рекреаційного потенціалу та туристичне значення і можливості для подальшого розвитку.

Ключові слова: історико-культурні туристичні ресурси, Білозерський район, рекреаційний потенціал, туризм.

The article briefly describes the analysis of historical and cultural tourist resources of Belozersky district of Kherson region, as well as their role in the development of recreational potential of the area. Features of recreational potential and tourist value and opportunities for further development are revealed.

Key words: historical and cultural tourist resources, Belozersky district, recreational potential, tourism.

Між процесами розвитку туристичної галузі та наявними історико-культурними ресурсами простежується тісний взаємозв'язок та взаємозалежність [3]. Досвід багатьох регіонів нашої держави показує, що саме історико-культурні об'єкти можуть бути ключовими

у розвитку туристичної сфери тієї чи іншої області та тим самим приносити чималі доходи. Зважаючи на те, що у Херсонській області значна частина видатних пам'яток культури не внесені у туристичні маршрути і можуть бути обмежені у використанні, це значною мірою негативно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який за допомогою відповідної реклами може давати чималий економічний і соціальний ефект [2].

Історико-культурний потенціал набуває дедалі більшого значення у розвитку туризму, він представляє собою архітектурні пам'ятки, пам'ятки історії, археологічні пам'ятки, музеї, театри, виставкові зали, народні промислові ремесла, технічні комплекси і споруди з меморіальними місцями, тобто поєднання об'єктів матеріальної і духовної культури [3].

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність об'єктів матеріальної і нематеріальної культури, що історично зафіксовані на певній території, відображають її неповторність і є мотивом для здійснення подорожі [1].

Забезпечення історико-культурними рекреаційними об'єктами Білозерського району є незначним, однак потенціал цих об'єктів дає можливість для розвитку туризму, виділяючись своїми унікальними характеристиками. В Білозерському районі на державному обліку перебуває 62 пам'ятки історії та культури. Усі ці об'єкти взяті під державну охорону. Більшість з археологічних пам'яток представлена поховальними комплексами – курганами. За результатами інвентаризації на території району виявлено 154 кургани, 8 поселень, 4 городища та 2 ґрунтові могильники.

Серед таких об'єктів, насамперед заслуговують на увагу такі: архітектурні пам'ятки культових святинь "Храм святої Рівноапостольної княгині Ольги", "Благовіщенський жіночий монастир", "Костел Святого Тіла Господнього", "Предтеченська церква"; Аджигольський маяк; археологічні пам'ятки "Білозерське городище", "Городище в урочищі Скелька", "Станіславське городище", "Античне городище Золотий Ріг"; Білозерський районний музей ім. Д. Бігалія [4].

Історико-культурна архітектурна пам'ятка "Храм святої Рівноапостольної княгині Ольги" був побудований у 1994-2001 роках підприємцем Костянтином Довганем. Незвичний та витончений проєкт церкви склав архітектор Михайло Вустянський у 1992 році, дзвони церкви відлиті на Нововолинському літейному заводі.

Благовіщенський жіночий монастир знаходиться недалеко від Херсона, в дельті Дніпра на березі озер Безмен та Біле. В радянські часи монастир був закритий владою. Однак, 31 травня 2007 року Священний Синод УПЦ прийняв рішення про відкриття Благовіщенського жіночого монастиря в селі Приозерне (Херсонська єпархія). У 2010 році був освячений Благовіщенський храм.

Костел Тіла Господня в Цареводарі (сучасне с. Правдино) побудований у другій половині XIX ст. польськими переселенцями-католиками. Храм виконаний в стилі еклектизму з елементами готики і ренесансу. Вікна були оформлені вітражами. В радянські часи костел був зачинений, але зберігся до наших днів.

Найдавнішою культовою спорудою району є "Предтеченська церква", збудована у 1782-1782 роках. Тодішній власник Білозерки генерал-цехмейстер Іван Ганнібал побудував тут перший храм Святого Іоанна Предтечі. Церква велично височіла над Білим озером, але незабаром вода підмила фундамент, і менш ніж через 100 років у Білозерці збудували новий храм.

Визначною пам'яткою культури є "Аджигольський маяк" поблизу села Рибальське – це унікальна гіперболоїдна конструкція, створена в 1911 року за проєктом інженера і вченого В. Шухова, автора Шаоловской телевежі в Москві. Маяк знаходиться на штучному острові біля мису Аджигол на Дніпровському лимані, висотою в 70 м, він виконаний у формі однополостного гіперболоїда обертання. Це найвищий маяк традиційної конструкції в Україні та 16-й за висотою у світі.

Пам'ятка археологічного значення "Білозерське городище", знаходиться біля південно-західної околиці селища Дніпровське, на правому березі Дніпра, навпроти дельтової

протоки під назвою Кошова. Функціонувало поселення практично одне століття. Почалось його заселення на початку 4 ст. до н.е., а припинилось на початку 3 ст. до н.е.

"Городище в урочищі Скелька" має статус пам'ятки археології національного значення. Знаходиться за 8 км на північний захід від села Олександрівка, на березі Бузького лиману, в урочищі "Скелька". Наявність невеличкої кількості знахідок другої половини 6 – початку 5 ст. до н.е. засвідчує мешкання тут поселенців архаїчного античного періоду. Відкрите (1895) та обстежене (1909) українським археологом В. Гошкевичем.

"Станіславське городище" знаходиться на північно-західній околиці села Станіслав, на високому корінному березі Дніпро-Бузького лиману. В межах Херсонської області це городище має найкращі показники природного захисту, лише частково доповнені валом та кам'яним муром. Пам'ятка відкрита О. Уваровим в 1848 р.

Античне городище "Золотий Ріг" має статус городища – пам'ятка археології національного значення. Знаходиться біля південно-східної околиці села Широка Балка, на мисовому останці плато "Золотий ріг", що примикає до берега Дніпровського лиману. Відкрите як і Станіславське городище у 1848 році О. Уваровим.

Не менш цікавим рекреаційним об'єктом є Білозерський районний музей, який був заснований 1 вересня 1969 року Колгоспом "Батумський". Цей культурно-освітній заклад у своїй експозиційній залі має понад 2700 експонатів, серед яких досить сильно виділяється старовинна грецька амфора, яка була знайдена на місці давнього грецького поселення біля с. Дніпровське. Білозерський район завжди славився своїм аграрним комплексом, тому на стендах музею можна побачити знаряддя праці яким вже понад 100 років та багато інших цінних речей [4].

Таким чином, активізація досліджень регіонального туристично-рекреаційного потенціалу та забезпеченості відповідними ресурсами є одним із важливих чинників, що сприяють більш виразному окресленню індивідуального обличчя кожної області та району України. Білозерський район – це територія, яка здатна дивувати своїми туристично-рекреаційними надбаннями, проте вона погано освоєна з точки зору історико-культурних туристичних ресурсів і потребує подальшого дослідження. Проблема також полягає в туристичній інфраструктурі району для відвідування об'єктів, які представляють інтерес для туристів. При відкритті нових туристичних маршрутів та загалом розвитку рекреації в Білозерському районі стануть у нагоді наведені у статті характеристики рекреаційних об'єктів, які варті уваги туристів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейдик В.І. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та аналіз, термінологія, районування / В.І. Бейдик. – К., 2002. – С. 164–168.
2. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Л.Д. Божко // *Культура України*. – 2011. – Вип. 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm
3. Дутчак О.І. Вплив туризму на охорону історикокультурних пам'яток: проблеми та перспективи/ О.І. Дутчак // *Науковий огляд*. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/issue/view/4>
4. Оленковський М.П. Археологічні пам'ятки Білозерського району Херсонської області. Каталог – довідник. – Херсон: Айлант, 2004. – 76 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач Н.В. Омельченко

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АСФАЛЬТОБЕТОННИХ ЗАВОДІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ

У статті наводиться інформація про нові технології у автодорожній інфраструктурі України та переваги розміщення асфальтобетонних заводів нового покоління.

Ключові слова: асфальтобетонний завод, ґрунтозмішувальна установка, дорожні суміші, пилогазоочисне обладнання, екологічність заводу.

The article provides information about new technologies in the road infrastructure of Ukraine and the advantages of placing the new generation asphalt concrete factories.

Key words: asphalt concrete factory, soil mixing aggregate, road mixes, dust and gas cleaning equipment, factory's environmental friendliness.

Вступ. Автодорожня інфраструктура України є одним з основних чинників, які впливають на економіку окремих регіонів та народне господарство в цілому. Сьогодні в нашій країні гостро стоїть питання стану автомобільних доріг, з недавніх часів почалося їх широке будівництво, через що постала необхідність у облаштуванні асфальтобетонних заводів, ґрунтозмішувальних установок, цементно-бетонних заводів та ін.

Для розвинених та економічно стабільних регіонів України потрібна густа мережа автомобільних доріг з високоякісними характеристиками, які відповідають сучасним технологічним вимогам. Така дорожня мережа буде сприяти підвищенню швидкості руху автомобілів, зменшенню витрат на експлуатацію транспортних засобів та забезпечить безпеку руху. Відповідно, розвиток економіки держави повинен супроводжуватися покращенням транспортного сполучення та оптимізації мережі автодоріг.

Метою статті є безпосереднє дослідження впливу нових мобільних асфальтобетонних заводів на атмосферу. Для досягнення відповідної мети ми повинні провести оцінку заводів по виробництву дорожніх сумішей та зробити аналіз щодо доцільності їх будівництва на території України, а також можливості виведення з експлуатації та демонтажу всього обладнання асфальтобетонних заводів минулого покоління.

Виклад основного матеріалу. Нові тимчасові мобільні асфальтобетонні установки (виготовлені в Італії) та сучасні вітчизняні установки (виробника ПрАТ "КРЕДМАШ") оснащені найсучаснішими технологіями, автоматизованим керуванням та великою кількістю рукавних фільтрів, які дозволяють зменшити викиди в атмосферне повітря з ефективністю очистки 99,9 %.

Відповідно до паспортних даних відповідних заводів, вони працюватимуть на дизельному паливі або природному газі. Під час функціонування даних заводів використовують багато різних типів фільтрувальних установок для очищення атмосферного повітря. Зокрема електрофільтри, мокрі пиловловлювачі, циклони тощо. Вибір фільтрів залежить від крупності пилу, способу експлуатації та її ефективності [3].

Для прикладу візьмемо мобільну асфальтобетонну установку Marini Top Tower 2000, потужністю 240 т/год готової асфальтобетонної суміші. Країна виробник – Італія [4]. В радіусі 150 км будуються автошляхи. Для того, щоб перейти до безпосереднього будівництва доріг, необхідно змонтувати установки для виробництва асфальтобетону. Першим етапом є визначення земельної ділянки, на якій можна розмістити асфальтобетонний завод. Далі згідно Закону України про оцінку впливу на довкілля від 23.05.2017 року № 2059-VIII [2] проводиться оцінка екологічного базового стану земельної ділянки, впливу об'єкту виробництва на довкілля після впровадження планованої діяльності і наприкінці аналізуються зміни, що відбулися на обраній земельній ділянці або в обраному регіоні [1]. Процедура оцінки впливу на довкілля є обов'язковою і спрямована на запобігання шкоді

довкілля, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [2]. І лише позитивний висновок від уповноваженого територіального органу свідчить про доцільність впровадження такої діяльності, її екологічну обґрунтованість і безпечність.

Відомо, що до складу даної установки нового покоління входять наступні основні технологічні компоненти: відкритий склад зберігання гравію або щебню; відкритий склад зберігання піску; закритий склад зберігання мінерального порошку; дробарка; проміжні склади зберігання щебню; сушильний барабан; установка пилоочищення газів сушильного барабану; агрегат змішувача (асфальтозмішувач); бункери готової асфальтобетонної суміші; бітумосховище з устаткуванням для підігріву і перекачування; бітумонагрівальна установка; транспортери для переміщення мінеральних компонентів [5].

Екологічність установки Marini Top Tower 2000 полягає [3]:

- у монтажних-будівельних роботах, під час яких не передбачається порушення родючого шару ґрунту;
- у пилогазоочисному обладнанні, а саме рукавних фільтрах, які очищують викиди в атмосферне повітря на 99,6-99,9%;
- у тимчасовому характері впливу на середовище, через свою мобільність.

Значне виділення пилу відбувається також в процесі його здування з поверхні відкритих складів зберігання, особливо складу піску, а також в процесі пересипання матеріалів. Для зменшення викидів пилу від складів зберігання на сучасних заводах влаштовують захисні стінки, що істотно знижує площу відкритої поверхні. Зниженню викидів пилу також сприяє правильна технологія переміщення матеріалів, при якій висота пересипки матеріалів мінімальна.

При роботі асфальтобетонних заводів минулого покоління утворюється велика кількість шкідливих речовин, в першу чергу пил. Основними зонами найбільш інтенсивного виділення пилу є димарі, розвантажувальні і завантажувальні коробки сушильного барабану. Пил утворюється також при роботі "гарячого" елеватора, що переважно працює на мазуті, грохочення сухого піску і щебеню, при подачі і дозуванні мінерального порошку і сухих гарячих кам'яних матеріалів, переміщення матеріалів транспортерами і в процесі подрібнення [3]. З метою максимально можливого скорочення викидів пилу всі ущільнення, передбачені конструкцією устаткування, повинні періодично перевірятись і відновлюватись. Але через те, що термін експлуатації даних заводів вже давно завершився, а пилогазоочисне обладнання вже вийшло з ладу або втратило свої технічні характеристики, вплив на навколишнє середовище є максимальним.

Під час моніторингу впливу заводів минулого покоління було виявлено, що у більшості з них по Україні не витримано нормативну санітарно-захисну зону згідно ДСП 173-96. А викиди в атмосферне повітря сягають перевищення гранично допустимих концентрацій майже у два рази. Так як майже всі заводи минулого покоління працюють на мазуті, в процесі згорання мазуту в атмосферу викидаються такі речовини: оксиди азоту (оксид та діоксид азоту у перерахунку на діоксид азоту), діоксид сірки, вуглецю оксид, метан, діоксин вуглецю, діазоту оксид, вуглеводні граничні C12 – C19, сажа [4].

Методи дослідження. Під час дослідження ми використовували наступні методи:

- польових досліджень (виїжджали до асфальтобетонного заводу нового покоління Marini Top Tower 2000 (введено в експлуатацію в 2020 році на території Кіровоградської області) та асфальтобетонного заводу "Укравтодору" (введено в експлуатацію приблизно в 1970 році на території Херсонської області);
- проводили лабораторно-інструментальні вимірювання забруднюючих речовин в атмосферному повітрі від стаціонарних джерел викидів;
- проаналізували отримані результати відповідно до вимірювань та моніторингу, що провели на об'єктах дослідження.

Матеріалами дослідження є вихідні дані здобуті протягом проходження виробничої практики (на підприємстві, що надає екологічні послуги) та лабораторно-інструментальні вимірювання проведені власне автором.

Висновок. Екологічність установки Marini Top Tower 2000 полягає в монтажних будівельних роботах, під час яких не передбачається порушення родючого шару ґрунту, в пилогазоочисному обладнанні, а саме рукавні фільтри, які очищують викиди в атмосферне повітря на 99,6-99,9% та в тимчасовому характері впливу на середовище (мобільність установки).

Асфальтобетонні заводи минулого покоління є стаціонарними, у більшості з них по Україні не витримано нормативну санітарно-захисну зону згідно ДСП 173-96. А викиди в атмосферне повітря сягають перевищення гранично допустимих концентрацій майже у два рази.

Отже, після проведення характерних досліджень доцільно будувати на території України заводи нового покоління та необхідно вивести з експлуатації, демонтувати обладнання заводів минулого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури, 2016. – Вип. № 63.
2. Закон України з оцінки впливу на довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
3. Звіт з оцінки впливу на довкілля "Розміщення асфальтобетонної установки на території Кіровоградської області Marini Top Tower 2000", Кропивницький, 2020. – С. 7-8.
4. Малеванський Г.В., Головка С.К. Підбір складу асфальтобетонної суміші з частковим використанням старих бітумомістких матеріалів. – Збірник "Автомобільні дороги та дорожнє будівництво", № 46 – Київ, 1988. – С.46-49.
5. Паспорт на мобільну асфальтобетонну установку Marini Top Tower 2000, 2020. – 19 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.В. Давидов

УДК 577.4/477

Шляшенко А.Л.

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ДНІПРА

В статті проаналізовано результати досліджень сучасного екологічного стану річки Дніпро. Визначено, що основні проблеми ріки залежать від сучасного характеру водоспоживання.

Ключові слова: Дніпро, екологічні проблеми, водоспоживання.

The article analyzes the results of research on the current ecological state of the Dnieper River. It is determined that the main problems of the river depend on the modern nature of water consumption.

Key words: Dnieper, ecological problems, water consumption.

Формування та ускладнення суспільства має наслідком утворення "нової природи", яка існує за природними законами, але (в значній мірі) керується людиною. Безумовно, одним з таких елементом геосистем, які стали об'єктом втручання людини стали внутрішні води, оскільки вода є одним з найважливіших екологічних факторів існування живих організмів.

Для України головним джерелом прісної води для побутових і господарських потреб суспільства є Дніпро. Водой Дніпра активно користується понад 50% населення України.

Відповідно, відбувається активний вплив на стан річки, який щорічно погіршується і вирішення екологічних проблем басейну Дніпра є питанням стратегічного рівня, оскільки це проблема не тільки якості життя і функціонування економіки, але й питання вирішення фізіологічних потреб окремої людини і суспільства в цілому.

Відповідно, проблематика екологічного стану Дніпра як основного джерела водопостачання України – активний об'єкт дослідження та наукових пошуків. Серед сучасних і важливих, на нашу думку, публікацій, що присвячені питанням стану та вирішення екологічних проблем Дніпра та його Пониззя зокрема, слід відзначити роботи Вишевського В.І., Хвесика М.А., Тимченка В.М., Гільмана В.Л., Коржова Є.І., Пічури В.І., Бистрянцевої А.М., Шахман І.О., Лободи Н.С.

Фундаментальна праця професора Вишневського В.І. "Ріка Дніпро" розкриває сучасні особливості та трансформації основних параметрів головної ріки України [1]. В роботі продемонстровано наслідки антропогенної трансформації ріки, розглянуто екологічні проблеми басейну в цілому та головних приток Дніпра. Надзвичайну цінність праці створює комплексний погляд на басейн і використання ріки, не тільки як на джерело водоспоживання, але й як середовище життя народу, з якого історичними об'єктами, пам'ятками архітектури тощо.

Узагальнив проблеми басейну Дніпра академік Хвесик М.А, який відзначив особливу роль Дніпра в розвитку української держави [6]. Так, в цілому, басейн Дніпра в межах України охоплює майже 50% території країни. Дніпро залишається фактично єдиним джерелом води для більшості урбанізованих центрів Південної та Східної України. Загалом, води Дніпра сукупно покривають понад 60% потреб країни у прісній воді. Для басейна Дніпра характерна надвисока концентрація промислових підприємств, у тому числі водомістких (чорна металургія та хімічна промисловість, підприємства гірничо-металургійного комплексу) та енергетики. В наслідок побутового і промислового виробництва відбулися зміни головних гідрохімічних, гідрофізичних, гідробіологічних та гігієнічних параметрів ріки Дніпро. Значний внесок в цей процес вносить фактично повне зарегулювання Дніпра, який, з гідрологічної точки зору перетворений на ланцюг проточних озер, гідрологічний режим яких, значною мірою, є антропогенно-керованим.

У індустріальний період, особливо після II Світової війни, відбулася трансформація дніпровського регіону з переважно аграрного на промисловий, наслідком чого стало не тільки збільшення параметрів водоспоживання, але й стрімке зростання скидів неочищених або слабо очищених побутових і промислових вод в Дніпро і його притоки. Фактично, проблема кількості та якості вод Дніпра як безальтернативного джерела водопостачання має мультидисциплінарний характер і вимагає прийняття комплексних рішень, про що і наголошує М.А. Хвесик в своїй роботі

Робота Лободи Н.С та Шахман І.О. присвячена реакції Нижнього Дніпра як джерела водопостачання для іригаційних потреб Півдня України [3]. Авторами встановлено, що в результаті тривалого зрошення відбувається збільшення водності невеликих річок, в басейнах яких відбувається зрошення за рахунок зворотних вод. Відзначається, що такі води стають ще одним джерелом хімічного забруднення Дніпра, а обсяги зворотних вод не можуть компенсувати втрати обсягів стоку Дніпра.

В роботі під керівництвом член-кореспондента НАН Шапара А.Г. проаналізована система природно-техногенних наслідків сучасного користування в басейні Дніпра та запропоновані основні шляхи переходу до сталого природокористування [7]. Авторами проаналізовано економічні наслідки функціонування гідротехнічних споруд в межах Дніпра та на прикладі Каховського водосховища запропоновано ліквідувати водосховище, як таке, що, на думку авторів, має домінування негативних еколого-економічних наслідків. Ми поділяємо думку авторів, що негативні наслідки надзвичайні, але. Існуюча система водоспоживання потребує підтримання існуючого рівня дзеркала Каховського водосховища на рівні не менше 15,2 (краще 16) метрів. По перше, води водосховища є джерелами для технологічного функціонування Запорізьких АЕС та ГРЕС, які сукупно виробляють біля 20%

електроенергії України. По друге, існуючий рівень дзеркала води необхідний для роботи мінімум трьох каналів – Північно-Кримського, Каховського та "Дніпро-Кривбас". Ліквідація таких джерел водокористування викличе непередбачувані економічні та соціальні наслідки на рівні природно-техногенних катастроф.

В роботі Тимченка В.М., Гільмана В.Л та Коржова Є.І. присвячено якості параметрів Дніпра в Нижній течії, в зв'язу з особливостями режиму роботи Каховської ГЕС [5]. Авторами детально проаналізовані коливання таких важливих параметрів екосистеми Нижнього Дніпра як концентрація розчинного в воді кисню, біологічне споживання кисню. Автори наголошують, що тривале погіршення цих важливих екологічних параметрів є наслідком зміни добових режимів роботи Каховської ГЕС, яка перейшла з дворазових на одноразові технологічні скиди води.

Коржов Є.І. який проаналізував сучасний антропогенний вплив на Нижній Дніпро та його екосистеми, запропонував заходи щодо покращення їх стану [2]. Серед таких шляхів автор пропонує збільшення попусків води Каховської ГЕС, покращення водообміну водою шляхом механічного розчищення проток.

Пічуру В.І та його співавторами проаналізовано параметри стоку та динаміка якісних характеристик вод Дніпра [4]. Визначено, що відбувається постійне прогресуюче погіршення якості води для всіх видів господарських потреб

Таким чином. Можна відзначити, що екологічні проблеми Дніпра є важливою міждисциплінарною проблемою, які є інтересом багатьох фахівців різних галузей науково знання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневський В. І. Ріка Дніпро / В. І. Вишневський. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2011. – 384 с.
2. Коржов Є.І. Антропогенний вплив на екосистему пониззя Дніпра та можливі шляхи його послаблення / Є.І. Коржов // Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту. – Вип. 267. – К.: НікаЦентр, 2015. – С. 102-108.
3. Лобода Н.С, Шахман І.О. Функції відклику водогосподарських систем Нижнього Подніпров'я на зрошення сільськогосподарських масивів водами Дніпра. Вісник Одеського державного екологічного університету. 2006. Вип. 3. С. 175–181.
4. Пічура В.І., Шахман І.О., Бистрянцева А.М. Просторо-часова закономірність формування якості води в річці Дніпро. Біоресурси і природокористування. 2018. Том 10, № 1–2. 21 с.
5. Тімченко В.М. Основні фактори погіршення екологічного стану пониззя Дніпра / В.М. Тімченко, В.Л. Гільман, Є.І. Коржов // Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія. Наук. збірник. Відп. редактор В.К. Хільчевський – К.: Обрії, 2011. – Т. 3(24). – С. 138–144.
6. Хвесик, М. А. Екологічні проблеми басейну р. Дніпро та шляхи їх вирішення. //Екологія і природокористування 17 (2013): 68-74.
7. Шапар А.Г., Скрипник О.О., Сметана С.М. Еколого-економічні проблеми переводу екосистеми річки Дніпро до сталого функціонування // Зб. наук. праць ІППЕ "Екологія і природокористування". Вип. 14. Дніпропетровськ. – 2011. – С. 26-49.

Рекомендує до друку науковий керівник професор І. В. Гукалова

**ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК,
ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ**

ПОБУДОВА ІНСЕРЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ МОВИ VHDL

У статті розглядаються частина інсерційної семантики мови VHDL, яка є мовою опису апаратного забезпечення. Ця мова використовується при проектуванні електроніки для опису цифрових і змішаних видів сигналів, FPGA та інтегральних схем. У статті надано стислий опис VHDL моделі та інсерційна семантика для використаних у цій моделі операторів мови VHDL. Описано отриману інсерційну модель для цього прикладу.

Ключові слова: інсерційне моделювання, VHDL, семантика

The article considers a part of the insertion semantics of the VHDL language, which is the language of hardware description. This language is used in electronics design to describe digital and mixed types of signals, FPGAs and integrated circuits. The article provides a brief description of the VHDL model and insertion semantics for the VHDL language operators used in this model. The obtained insertion model for this example is described.

Key words: insertion modeling, VHDL, semantic

ВСТУП

Сьогодні майже всі системи обчислення і контролю базуються на цифрових логічних схемах. Це можуть бути не тільки прості мікросхеми з декількома логічними операціями, а й складні центральні процесори або програмовані логічні інтегральні схеми. Для проектування складних цифрових логічних схем використовуються спеціальні мови формального опису роботи цих схем. І перед тим як втілювати її у фізичну форму потрібно перевірити логіку роботи моделі згідно з вимогами, перевірити правильність логіки. Для підвищення надійності таким систем потрібно не лише проводити тестування систем за тестовими наборами, а й формально перевірити та довести коректність роботи системи (верифікувати систему). В якості вихідної мови таких систем було обрано мову формального опису цифрових логічних схем VHDL (*VHSIC-HDL, Very High Speed Integrated Circuit Hardware Description Language*) [5], та систему для формальної верифікації – систему інсерційного моделювання IMS [1,4] яка була створена в Інституті кібернетики ім. В.М. Глушкова.

Інсерційне моделювання – напрям який представляє собою підхід до побудови загальної теорії взаємодії агентів та середовищ в складних розподілених багатоагентних середовищах. Останнім часом цей напрям розвивається як підхід до верифікації розподілених програм, апаратури, вимог до програмного забезпечення у тому числі й для VHDL [5].

Мова VHDL – одна з базових мов для формального опису цифрових та змішаних логічних схем. Це один з підвидів HDL мов. Як і інші HDL мови вона створювалася, спочатку для формального опису та документації апаратних рішень. Це дозволило спростити процес проектування, піднявшись на більш високий рівень абстракції. До того ж це дозволило, наприклад, проводити комп'ютерне моделювання цифрових схем для перевірки їх властивостей до того як їх перенесуть у реальні схеми. Для цих цілей були розроблені логічні симулятори, які считують код VHDL та прогнозують поведінку цифрових схем, описаних цією мовою. Пізніше були розроблені інструменти синтезу, які компілювали код VHDL у список зв'язків вентилей і транзисторів, тобто давали на виході вже фізичну, а не абстрактну реалізацію цифровою схеми. Це дозволило ще більше спростити процес проектування схем. Однак цей метод синтезу має деякі обмеження, тому що не всю мову можна синтезувати, частина конструкцій, які не піддаються синтезу, може або викливати помилки, або просто ігноруватися інструментами синтезу. Тому проекти які будуть синтезуватися мають бути спроектовані згідно певних правил та виключаючи деякі не доступні для синтезу конструкції мови [6].

Існуючі інструменти верифікації VHDL

На сьогодні на ринку закріпилися декілька великих компаній які займаються розробкою програмного забезпечення для автоматизації проектування електронних пристороїв

та наданням інженерних послуг і у тому числі надають програмне забезпечення для різного роду формальних перевірок спроектованих схем. Такими компаніями є:

- Mentor Graphics (Formal Pro, Questa Formal Verification)
- Cadence (JasperGold, Conformal LEC, Incisive Formal Verification Platform)
- Synopsys (Formality, VC Formal)
- OneSpin (360 EC)

Ці компанії надають системи які дозволяють проводити доведення безпеки (safety proving), обмежений доказ (bounded proof), комбінаційне (combinational) та послідовне (sequential) доведення еквівалентності декількох моделей.

Приклад інсерційної семантики VHDL

Приведений приклад моделі представляє собою опис блоку логічного бінарного оператора AND. Архітектура описує функціональність блоку, беручи за основу інтерфейс бінарного оператора, який має два бітові входи in_1 та in_2 та один бітовий вихід out_1. Архітектура містить один процес, який містить операцію присвоєння виходу out_1 результату операції "in_1 and in_2" та оператор очікування зміни сигналів in_1 та in_2, від яких залежить операція присвоєння.

```
ENTITY binary_operator IS
    port(
        in_1:in bit;
        in_2:in bit;
        out_1:out bit;
    );
END ENTITY binary_operator;

ARCHITECTURE and_operator OF binary_operator IS
BEGIN
    PROCESS IS
BEGIN
        out_1 <= in_1 and in_2;
        WAIT ON in_1, in_2;
    END PROCESS;
END ARCHITECTURE and_operator;
```

Рис. 1. VHDL програма.

Проаналізувавши семантику операторів та структур мови VHDL та принципи побудови інсерційної моделі для системи IMS було отримано інсерційну модель, яка складається з опису середовища, поведінки та визначень дій.

В описі середовища створимо агент типу SEnv який відповідатиме за обробку сигналів системи, а також агенти типу PROC для кожного з процесів. Також створено атрибути для зберігання поточного часу, стану процесу а також атрибути для зберігання значення сигналу та атрибутів сигналу, які потрібні для відслідковування складного стану сигналу (рис. 2).

```
environment(
    agent_types:obj(SEnv:obj(Nil), PROC:obj(Nil));
    agents:obj(SEnv:(senv),PROC:(p1));
attributes:obj(
    a_time:int,
    a_p1_state:int,
    a_in_1:bool,
    a_in_1_event:bool,
    a_in_1_transaction:bool,
    a_in_1_last_value:bool,
    a_in_1_active:bool,
```

```

...
);
    initial_formula:obj(a_p1_state == 0);
);

```

Рис.2. Опис середовища.

Було описано сигнали для кожного з методів, які існують у мові VHDL. Це інерціальна та транспортна передача сигналу VHDL. Транспортний сигнал має наступні параметри: значення для присвоєння, час відправки сигналу, час затримки присвоєння сигналу VHDL. Для інерціального методу: значення для присвоєння, номер виразу(потрібен для збереження та подальшого порівняння значення для присвоєння з сигналу та вихідного виразу), час відправки сигналу, час затримки присвоєння (рис. 3).

```

events(obj(
    assign_transport_out_1:obj(bool, int, int),
    assign_inertial_out_1:obj(bool, int, int, int));
);

```

Рис.3. Опис сигналів.

Також були описані дії (базові протоколи)[3], які описують елементарні процеси моделі. До таких процесів відносяться: відправка сигналу про присвоєння сигналу VHDL від агента процесу до сигнального агента, зміна поточного стану процесу тощо (рис. 4):

```

act_assign_out_1=(
    (1)->("PROC#p1:out    assign_inertial_out_1(a_in_1    &&    a_in_2,    1,    a_time,    0)    to
SEnv#senv")(1));
act_wait_1=(
    (a_in_1_event==1 || a_in_2_event==1)->("")(1));
act_p1_ifpart0=(
    (a_p1_state==0)->("")(1));
act_p1_increment_state=(
    (a_p1_state < 1)->("")(a_p1_state=a_p1_state+1));
act_p1_nullify_state=(
    (a_p1_state == 1)->("")(a_p1_state=0));

```

Рис. 4 Визначення дій.

Опис поведінки представляє потік управління цієї програми. У загальному випадку поведінка може містити операцію префіксіну $a.u$, недетермінованого вибору $u+v$, послідовної композиції $(u;v)$ та паралельної композиції $(u||v)$. Тут a – дія, а u та v – поведінки. Також поведінка може містити термінальні константи: Δ – успішне завершення, 0 – тупикова поведінка та $\perp$ – невідома поведінка[2].

Висновки

Проаналізувавши семантику мови формального опису цифрових логічних схем VHDL та структуру опису інсерційної моделі було створено інсерційну семантику мови VHDL. У подальшому можна буде автоматизувати цей процес, проводячи автоматичну трансляцію VHDL моделі у інсерційну модель. Отримавши інсерційну модель можна буде більш точно вивчати поведінку системи, верифікувати її, співставляти з моделлю вимог до цієї системи, генерувати тести та навіть частково створювати архітектуру системи згідно з специфікацією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Letichevsky and D. Gilbert. A Model for Interaction of Agents and Environments. In D. Bert, C. Choppy, P. Moses, editors. Recent Trends in Algebraic Development Techniques. Lecture Notes in Computer Science 1827, Springer, 1999.

2. A.Letichevsky. Algebra of behavior transformations and its applications, in V.B.Kudryavtsev and I.G.Rosenberg eds. Structural theory of Automata, Semigroups, and Universal Algebra, NATO Science Series II. Mathematics, Physics and Chemistry – Vol. 207, pp. 241-272, Springer 2005.
3. Letichevsky, J. Kapitonova, A. Letichevsky Jr., V. Volkov, S. Baranov, V. Kotlyarov, T. Weigert. Basic Protocols, Message Sequence Charts, and the Verification of Requirements Specifications. Computer Networks, 47, 2005, 662-675
4. Letichevsky, J. Kapitonova, V. Kotlyarov, A. Letichevsky Jr, N. Nikitchenko, V. Volkov, and T. Weigert. Insertion modeling in distributed system design. Problems in Programming (ISSN 1727-4907), 4, 2008, 13–39
5. 1076-2008 – IEEE Standard VHDL Language Reference Manual. 2009. ISBN 978-0-7381-6854-8.
6. IEEE 1076.6-200X: VHDL Synthesis Coding Styles for the Future

Рекомендує до друку науковий керівник В.С. Песчаненко

УДК:373.5.015.31:7

Гришина К.В.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

У статті розглядаються шляхи естетичного виховання учнів на уроках фізики засобами художньої літератури. Автор пропонує цікаву форму здійснення освітнього процесу з учнями основної школи, яка сприяє розвитку пізнавальних здібностей дітей.

Ключові слова: естетичне виховання, міжпредметні зв'язки, художня література, пізнавальний інтерес, інтегровані уроки.

The article considers the ways of aesthetic education of students in physics lessons by means of fiction. The author offers an interesting form of educational process with primary school students, which promotes the development of children's cognitive abilities.

Key words: aesthetic education, interdisciplinary connections, fiction, cognitive interest, integrated lessons

Пріоритетним напрямом в умовах реформування освітньої галузі в Україні є підвищення якісного рівня підготовки учнів основної школи. Значною мірою цьому сприяє реалізація комплексу заходів щодо естетичного виховання молоді. Тому проблема реалізації міжпредметних зв'язків фізики з художньою літературою є актуальною.

Метою нашої статті є висвітлення шляхів застосування текстів з художніх творів на уроках фізики як засобу естетичного виховання та підвищення пізнавального інтересу учнів до навчання фізики.

Естетичне виховання особистості – процес становлення і вдосконалення її естетичної свідомості та естетичної діяльності. У естетико-педагогічному аспекті проблема естетичного виховання широко висвітлена у працях українських педагогів Л. Артемової, Г. Ващенко, Н. Ветлугіної, І. Зязюна, В. Кузя, С. Лисенкової, О. Поліщук, Н. Рогальської, О. Рудницької та ін.

Естетичне не зводиться до прекрасного, воно вміщує в себе і жахливе, і потворне, і трагічне. Тому пізнати сутність краси, як вищої духовності, можна у порівнянні добра і зла, піднесеності подвигу і підлості зради, байдужості і милосердя тощо. На жаль, у сучасному світі нівелюються загальнолюдські цінності, які вважаються вічними. Молодь захоплюється соціальними мережами, матеріальними благами, комп'ютерними іграми, що, з одного боку, робить їх соціально адаптованими, але губиться естетична складова виховання, що, на нашу думку, неминуче веде до духовного зубожіння нації.

Як відомо, перші паростки естетичного виховання зароджуються в сім'ї, і діти, насправді, – це правда про їхніх батьків. Тому від ставлення батьків до природи, мистецтва, тварин і музики, їжі і грошей залежить естетична культура їхніх дітей. Відроджувати естетику спілкування і мислення має сучасна школа, спільно з родиною. Оскільки естетична культура розглядається як частина загальнолюдської культури, то їй притаманні всі функції цього складного феномена "другої природи": закріплювати, транслювати, передавати і генерувати програми соціального життя людини, з метою порятунку життя на Землі [4, с. 177]. У цьому контексті науковець А. Хуторський, який працював учителем фізики, закликає: "Повертайтеся до природнього".

Саме тому, в своїй роботі з учнями 8-10 класів на уроках фізики я активно застосовую художню літературу, як засіб естетичного виховання, який значною мірою може оживити урок, розбудити інтерес до читання й до вивчення фізики. Художня література допомагає зробити доступними складні наукові істини, стимулює процеси мислення, привчає розмірковувати в душі фізичної науки. Твори літератури не стільки повідомляють учням нові знання, скільки "дістають" з пам'яті те, що вони знають, тобто, поглиблюють і розширюють вже наявні основні знання з фізики, навчають свідомо ними розпоряджатися і спонукають до застосування існуючих знань у повсякденному житті. Досягається це розглядом головоломок, мудрих запитань, цікавих розповідей і задач, парадоксів і несподіваних зіставлень в області фізики. Особливо багато приведено уривків із творів Даніеля Дефо, Жуля Верна, Герберта Уеллса, Марка Твена, Артура Конан-Дойля, Льюїса Керролла, Миколи Гоголя та ін.

Так, на уроці фізики у 9 класі я запропонувала учням квест, який складався із українських прислів'їв і приказок, у змісті яких криються фізичні явища. Кінцевою точкою квесту була Чарівна скринька, у якій лежав таємничий предмет – лінза. Це був своєрідний перехід до теми "Лінзи. Оптична сила лінзи" [3, с. 71].

Пізнавальний інтерес учнів викликала "Жартівлива балада про теорію відносності" вітчизняного поета І. Драча [1, с. 12]. Учні зробили компаративний аналіз твору, пояснили відкриття Ейнштейна, пригадали закон всесвітнього тяжіння.

Цікавими і пізнавальними виявилися інтегровані уроки з української літератури та фізики у 11-А класі "Фізика у ліриці Дмитра Павличка", де старшокласники об'єднувалися у мікрогрупи "Фізиків" і "Ліриків", а освітній процес здійснювали в парі учитель фізики та української словесності.

Отже, міжпредметні зв'язки фізики й літератури, інтеграція уроків, пошук цікавих, нестандартних завдань, інтерактивні методи сприяють розширенню ерудиції, розвитку допитливості, спостережливості учнів, формують критичне мислення і естетичну культуру молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драч І. Вогонь з попелу : Поезії : (З шістдесятих – у дев'яності) / І. Драч. К. : Рада, 1995. 120 с.
2. Електронний посібник з фізики для 9 класу за підручником "Фізика. В.Г. Бар'яхтар, С.О. Довгий, Ф.Я. Божинова, О.О. Кірюхіна. Видавництво "Ранок". 2017р. (за новою програмою)
3. Коваль Н. Квести на уроках фізики. К. "Шкільний світ", 2017. 120 с.
4. Хуторской А.В. Методика личностно ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? / А.В. Хуторской. М., 2005.

Рекомендує до друку науковий керівник І.В. Коробова

ВАРІАНТ КОМПАКТНОГО МАЯТНИКА ФУКО

Відомо, що Земля не є інерціальною системою відліку. Одним з доказів того, що Земля обертається навколо власної осі є обертання площини коливань маятника Фуко.

Ключові слова: обертання Землі, неінерціальна система відліку, маятник Фуко.

It is known that the Earth is not an inertial frame of reference. One of the proofs that the Earth rotates around its own axis is the rotation of the plane of oscillation of the Foucault pendulum.

Key words: Earth rotation, non-inertial frame of reference, Foucault pendulum.

Причиною неінерціальності системи відліку, пов'язаної з Землею, є обертання Землі навколо своєї осі та навколо спільного з Сонцем центра мас. Обертання площини коливань маятника Фуко (разом з відхиленням падаючих та взлітаючих тіл від вертикалі, відхиленням тіл, що рухаються горизонтально, сплюснутістю Землі біля полюсів) є доказом обертання Землі навколо своєї осі (за умови прийняття Землі інерціальною системою відліку) [2].

Метою дослідження є вивчення можливостей побудови компактного маятника Фуко на базі Херсонського державного університету.

Уперше дослід з маятником, названим на честь винахідника Леона Фуко, був здійснений у 1851 році під куполом французького Пантеону. На тросі довжиною 70 м була підвішена куля, масою 28 кг. Період коливань такого маятника становив 17 с, амплітуда близько 3 м. Схематичне зображення такого маятника на певній широті φ наведено на рис.1. Під маятником розміщене коло з піском радіусом r . Згідно з законом збереження моменту імпульсу площина коливань маятника має сталу орієнтацію, в той час, як Земля обертається відносно цієї площини.

Швидкість крайньої південної точки буде більша швидкості північної точки через обертання Землі:

$$\begin{aligned} v_{nn} &= \omega R \cos \varphi - \omega r \sin \varphi, \\ v_{nd} &= \omega R \cos \varphi + \omega r \sin \varphi. \end{aligned} \quad (1)$$

Різниця між кожною зі швидкостей (1) та швидкістю центра кола:

$$\Delta v = \omega r \sin \varphi \quad (2)$$

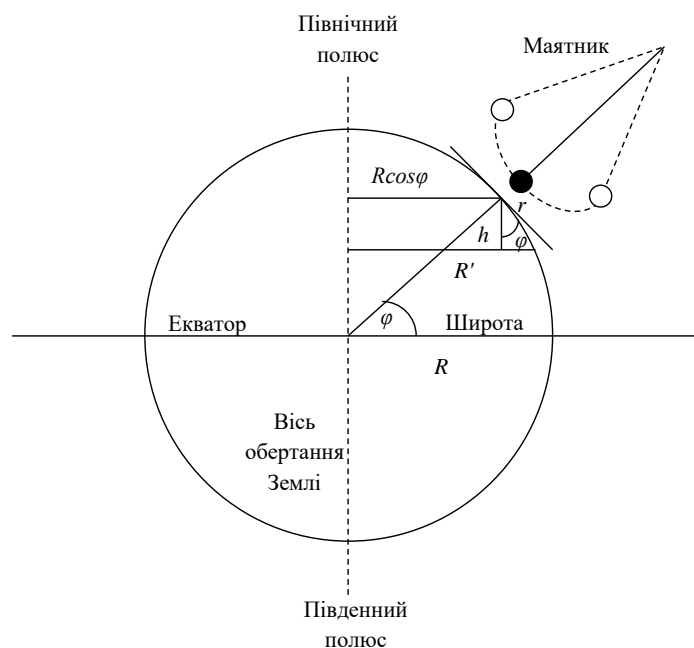

Рис. 1 Схематичне зображення маятника Фуко на певній широті.

Час повного оберту площини маятника T дорівнюватиме:

$$T = \frac{2\pi r}{\omega r \sin \varphi} = \frac{T_{\oplus}}{\sin \varphi}, \quad (3)$$

де $T_{\oplus}$ – осьовий період обертання Землі [3].

Відтак на північному полюсі площина маятника Фуко зробить повний оберт за 23 год 56 хв 4 с. На екваторі період T перетвориться на нескінченність. На широті Парижу історичний маятник Фуко мав період у 32 год.

Наразі маятники Фуко встановлені у різних містах світу. Найбільші у Франції (Париж, Музей мистецтв і ремесл), Індії (Ранчі, Науковий центр Ранчі), США (Сан-Франциско, Каліфорнійська академія наук), Великобританія (Дербі, Університет Дербі). За даними [1] у нашій країні 9 маятників Фуко, найбільший у бібліотеці Київського політехнічного інституту ім. Сікорського.

Згідно з (3) на широті нашого міста $\varphi = 46^{\circ}37'$ період коливань площини маятника Фуко становитиме 32 год 55 хв 56 с. Було б доцільно реалізувати проєкт створення маятника Фуко у нашому місті (наприклад, на базі Херсонського державного університету). Розглянемо технічні можливості реалізації проєкту.

Великих затрат не потребує виготовлення моделі маятника і моделі Землі. Повторити цей дослід можна навіть вдома, керуючись зображенням на рис. 2. Таким чином можна пояснити закон збереження моменту імпульсу, та фізичні основи досліду Фуко, але довести обертання Землі можливо лише встановивши реальний маятник Фуко.

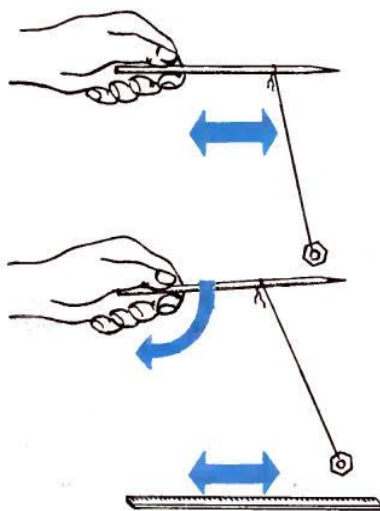

Рис. 2. Дослід з моделлю маятника Фуко в домашніх умовах.

Маятник Фуко можна вважати математичним маятником, за умови, що розміри вантажу набагато менші довжини маятника. Тоді період коливань самого маятника залежатиме лише від його довжини. Коефіцієнт затухання коливань маятника обернено пропорційний масі вантажу. Окрім того відхилення на малий кут коливань забезпечить гармонічні коливання маятника з меншими втратами енергії.

Рухомий підвіс можна зробити за допомогою вальниці, якщо сам маятник приєднати до внутрішнього кільця, а зовнішнє кільце нерухомо закріпити, наприклад, на тринозі.

З огляду на вищезазначене маса вантажу має бути досить великою за невеликих його розмірів. Зменшення кута відхилення маятника забезпечують збільшенням його довжини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікіпедія [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. –Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Маятник_Фуко_\(фізика\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Маятник_Фуко_(фізика)). – Назва з екрана.

2. Кузьменков С.Г. Посилення ролі доведень під час навчання астрономії. Докази обертання Землі навколо своєї осі та навколо Сонця// Фізика та астрономія в рідній школі. – 2015. – № 3. – С. 28-33.
3. Механика. Берклевський курс фізики. Т.1/ Ч. Киттель, У. Найт, М. Рудерман. – М.: Наука, 1975. – 480 с.

Рекомендує до друку науковий керівник С.Г. Кузьменков

УДК 378: 52+53

Журавльова І.О.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА МАТЕМАТИЧНА КОНСТАНТА ЧИСЛО ЕЙЛЕРА У ЗАГАЛЬНОМУ І ТЕОРЕТИЧНОМУ КУРСАХ ФІЗИКИ ТА АСТРОФІЗИКИ

У статті розглянуто причини поширеності числа Ейлера e у фізичних законах і теоріях.

Ключові слова: число Ейлера e , експоненціальна функція, хвильова функція, закони збереження.

The article describes the reasons of Euler's number dissemination in the physics laws and theories.

Key words: Euler's number, exponential function, wave function, conservation laws.

Мета дослідження полягає у розкритті причин поширеності числа Ейлера у фізичних законах і теоріях, визначенні зв'язку числа e з фізичними та астрономічними закономірностями, що є актуальною проблемою сучасної фізики та астрофізики [3].

У процесі досягнення поставленої мети, можна виділити наступні завдання:

1. Підбір та аналіз літератури з теми дослідження.
2. Опрацювання способів введення числа e .
3. Розгляд основних тверджень, що стосуються числа Ейлера та фізичних, астрономічних закономірностей.
4. Застосування одержаних результатів для розв'язання задач з використанням числа e .

Величину, що не змінює свого значення протягом певного процесу, називають константою. Прикладами математичних констант можна назвати число π , число Ейлера e , константу Піфагора $\sqrt{2}$, коефіцієнти многочленів [1, 2].

Для зручності використання констант, у математиці прийняті різні символи, такі як 1 та π . Константи, як математичні об'єкти, визначають строго. Їх значення залежить від основних чисел, натуральних чисел N , що визначають з використанням теорії множин. Раціональними числами Q є всі дроби цілих чисел $(a, b) \in N, b \neq 0$ [1, 2].

У математичному записі, $Q = \left\{ \frac{a}{b} : a \in Z, b \in Z, b \neq 0 \right\}$. Відповідно, дійсні числа R можна утворити з раціональних Q , комплексні C – із дійсних R .

У природничих науках, константи представляють десятковими числами. Фізична константа, може мати власну точність і одиниці вимірювання. Вона характеризує не окремі тіла чи процеси, а фізичні властивості нашого світу в цілому. Фундаментальні фізичні константи використовують у теоретичній фізиці під час математичного опису навколишнього світу [2, 3].

На запитання, що таке число e , можна отримати відповідь: e – це основа натуральних логарифмів, що можна визначити так:

$$e = 1 + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \dots \approx 2,7183 \dots$$

Ранню історію світової константи e дослідили у своїх роботах Я. Бернуллі та В. Отред. Крім того, з даним числом працювали, Дж. Непер автор роботи "Опис дивовижної таблиці логарифмів", Г. Лейбніц, Х. Гюйгенс, Л. Ейлер, Дж. Стірлінг, В. Ефрос та ін.

Математичне визначення числа e за допомогою ряду не прояснює його зв'язок з будь-якими фізичними чи природними явищами. Тому пригадаймо стандартне явище поширення електромагнітних хвиль у вакуумі. Відомо, що хвилю, яка не гасне в часі, можна описати за допомогою косинусоїди або як суму синусоїди та косинусоїди. У математиці, фізиці, електротехніці подібну хвилю, амплітуда якої дорівнює 1, описує експоненціальна функція $e^{i\beta t} = \cos\beta t + i \cdot \sin\beta t$, де β – частота гармонічних коливань. Це є відомою математичною формулою – формулою Ейлера. Незвична форма числа e з її показником вказує на наявність коливань, що описує косинусоїда та синусоїда.

Незатухаюча хвиля демонструє дотримання збереження закону енергії для електромагнітної хвилі у вакуумі. Така ситуація існує за "пружної" взаємодії хвилі з середовищем без втрати її енергії. Б. Горобець висловлював подібне наступним чином, "якщо перенести початок відліку по осі часу, енергія хвилі збережеться, тому що у гармонійної хвилі залишається та сама амплітуда і частота, тобто енергетичні одиниці, а зміниться лише її фаза, частина періоду, що віддалена від нового початку відліку. Але фаза на енергію не впливає через однорідність часу в результаті зміни початку відліку". Тобто, паралельне перенесення системи координат законне в силу однорідності часу t . Тепер може бути зрозуміло, чому однорідність за часом призводить до закону збереження енергії.

Наступним чином можна охарактеризувати число e як основу функції комплексної змінної, що відображає два основних закони збереження: енергії – через однорідність часу, імпульсу – через однорідність простору.

Чому саме число e входить до формули Ейлера та опиняється у формулі хвильової функції? Це пояснив автор статті "Світові константи π та e у Природі" Б. Горобець. Він дійшов висновку, що "лінійні та лінеаризовані процеси зберігають лінійність завдяки однорідності простору та часу". Математично лінійний процес описують за допомогою функції, що є розв'язком диференціального рівняння зі сталими коефіцієнтами. А її ядром є наведена вище формула Ейлера. Тому розв'язок містить комплексну функцію з основою e , таку саму, як рівняння хвилі. Адже, лише функція e^x не змінюється за будь-якої змінної під час диференціювання та інтегрування [1, 2].

Напишемо розв'язок диференціального рівняння зі сталими коефіцієнтами, який описує поширення гармонічної хвилі в середовищі з урахуванням непружних взаємодій з нею, що призводить до розсіювання енергії або ж до накопичення енергії від зовнішніх джерел:

$$f(t) = e^{\alpha + i\beta} = e^{\alpha t} (\cos\beta t + i \sin \beta t)$$

Формулу Ейлера помножили на змінну величину $e^{\alpha t}$, що є амплітудою, яка змінюється у часі. У загальному випадку для будь-якої хвилі "поведінка" амплітуди залежить від знаку коефіцієнту α за змінної t (часу): якщо $\alpha > 0$, амплітуда коливань зростає, $\alpha < 0$ – затухає за експонентою.

Уявимо, що $\beta = 0$, тобто видалимо множник з числом i у розв'язанні, що містить формулу Ейлера. Від коливань залишиться лише "амплітуда", що гасне за експонентою.

Для ілюстрації вищезгаданих випадків Б. Горобець пропонує уявити маятник. "У порожньому просторі маятник коливається без загасання. У просторі з середовищем, що чинить опір, коливання відбуваються з експоненціальним загасанням амплітуди. Якщо ж відхилити не дуже масивний маятник у в'язкому середовищі, то він плавно сповільнятиметься до стану рівноваги" [2].

Тобто, за відсутності уявної коливальної частини функції $f(t)$, за $\beta = 0$ (за нульової частоти) дійсна частина експоненціальної функції описує безліч природних процесів, які відбуваються відповідно до фундаментальних принципів: приріст величини пропорційний самій величині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бронштейн Н.И., Семендяев К.А. Справочник по математике для инженеров и учащихся втузов. – М.: Наука, 1986. – 544 с. – С.11,211.
2. Горобец Б.С. Мировые константы π и e в Природе // Земля и Вселенная. – 2003. – № 5. – С. 69–76.
3. Кузьменков С. Г. Спецкурс "Фундаментальні фізичні та математичні константи" як крок до фундаменталізації фізичної та астрономічної освіти. // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 66. – Херсон: ХДУ, 2014. – С. 207–213.

Рекомендує до друку науковий керівник С.Г. Кузьменков

УДК 621.1.016.4

Заводяний В.В.

ТЕПЛОВИЙ ОПІР ПРИСТІННОГО ШАРУ ПОВІТРЯ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ ТЕПЛОВИЙ ОПІР СТІН

Розглянуто вплив теплового опору пристінного шару повітря на загальний тепловий опір стін. Показано, що він залежить від теплового потоку і складає від 3% до 15% загального опору

Ключові слова: конвективний теплообмін, загальний тепловий опір стін.

The influence of the thermal resistance of the wall layer of air on the total thermal resistance of the walls is considered. It is shown that it depends on the heat flux and is from 3% to 15% of the total resistance

Key words: convective heat exchange, total thermal resistance of walls.

Розрахунок теплових втрат різноманітних споруд має важливе практичне значення при проектуванні і модернізації будівель і систем їх опалення. Такі розрахунки виконуються обчислюючи термічний опір стінки при складній теплопередачі [1]. Так для плоскої стінки і стаціонарної теплопередачі термічний опір стінки визначається за формулою

$$R = \sum_{i=1}^N \frac{\delta_i}{\lambda_i} \quad (1)$$

λ – коефіцієнт теплопровідності шару плоскої багатошарової стінки, δ – товщина стінки. Теплові втрати стінкою при складній теплопередачі визначаються за формулою

$$q = K \cdot (t_2 - t_1) \cdot S \quad (2)$$

де K – коефіцієнт складної теплопередачі, величина обернена до термічного опору.

Але в цих методиках не враховується тепловий опір пристінного шару повітря обумовлений конвективним теплообміном.

Метою роботи є визначення теплового опору пристінного шару повітря і оцінка його впливу на загальний тепловий опір стін.

Конвективний теплообмін характеризується емпіричним рівнянням Ньютона – Ріхмана

$$q = \alpha \cdot (t_2 - t_1) \cdot S \quad (3)$$

S – площа поверхні конвективного теплообміну, t_1, t_2 – температура поверхні і середовища, α – коефіцієнт конвективного теплообміну залежить від багатьох факторів, розрахувати які теоретично важко. Тому визначення коефіцієнта конвективної тепловіддачі проводиться експериментально. Величини даного коефіцієнта змінюються в дуже великих межах. Так для газів для природної конвекції $\alpha = 6\text{—}100 \text{ Вт}/(\text{м}^2 \cdot \text{К})$ [2].

Ми провели експериментальне дослідження впливу теплового опору пристінного шару повітря на загальний тепловий опір стін з різних матеріалів і різною теплопровідністю.

Загальний тепловий опір складається із теплового опору стінки та теплового опору пристінного шару повітря. Оскільки тепловий потік через стінку однаковий (температури стінки і середовища підтримуються постійними), то можна записати

$$q = \lambda_c \frac{t_{\bar{n}} - t_c^{ci\bar{a}}}{l_c} = \alpha_k (t_k - t_c^{ci\bar{a}}) \quad (4)$$

де λ_c - коефіцієнт теплопровідності для стіни, l_c - її товщина, S - площа стіни, α_k – коефіцієнт конвективного теплообміну, t_k – температура повітря всередині кімнати, t_c^{306} і t_c - температури зовнішньої і внутрішньої поверхонь стінки.

Густина теплового потоку через стінку і поверхневий шар однакові, тому теплові опори стінки R_c та пристінного шару повітря R_k пропорційні різниці температур на них, тому справедливий вираз

$$\frac{R_c}{R_k} = \frac{t_{\bar{n}} - t_c^{ci\bar{a}}}{t_e - t_{\bar{n}}} = \frac{\alpha_k \cdot \delta}{\lambda} \quad (5)$$

Отже теплові опори шарів пропорційні різниці температур на їх поверхнях. Із формули (5) можна визначити, яку частину загального теплового опору складає опір пристінного шару повітря. Так, як коефіцієнт конвективного теплообміну залежить від багатьох факторів (температури, швидкості руху повітряних потоків, густини і т.ін.), то данні отримані за допомогою (5) є дуже важливі.

Згідно з (5)

$$\frac{R_k}{R_c} = \frac{t_e - t_{\bar{n}}}{t_{\bar{n}} - t_c^{ci\bar{a}}} \quad (6)$$

тому для визначення частини теплообміну пристінного шару повітря від загального теплового опору необхідно виміряти зовнішню температуру t_c^{306} , температуру в кімнаті t_k , температуру поверхні стіни всередині кімнати t_c .

Для цього ми використовували дві диференціальні мідьконстантанові термопари. Одна із них визначала температуру внутрішньої поверхні стіни. Друга термопара визначала різницю температур $\Delta t_{\Pi} = t_k - t_c$. Для цього один спай встановлювався на відстані 0,5 м від стіни, а інший притискувався до стіни. Кожною термопарою проводилося по 5 вимірювань в різних точках однієї області стіни на середині висоти кімнати. В таблиці приведено середні значення різниці температур.

Для вимірювання температури стіни t_c і Δt_{Π} використовували також пірометр з лазерним наведенням на точку вимірювання температури СНІ 110. Але цей прилад має роздільну здатність лише 0,5К і точність вимірювання температури $\pm 1\text{К}$, тому результати вимірювань необхідно розглядати як якісні.

Для експериментальної перевірки проводилися вимірювання в кімнатах панельного дев'ятиповерхового будинку з утепленням пінопластом $\delta = 5 \text{ см}$ і без нього, в будинку із силікатної цеглини і будинку зі стінами із пористого вапняка, обкладеного цеглою, покритою пінопластом.

Результати вимірювань приведені в табл. 1.

**Відношення опору конвективного теплообміну R_k
до теплового опору стіни R_c для різних будівель**

№	Характеристика зовнішньої стіни	$t_c^{зоб}, ^\circ\text{C}$	$t_k, ^\circ\text{C}$	$t_c, ^\circ\text{C}$	$\Delta t_{\text{п}} = t_k - t_c, ^\circ\text{C}$	$\frac{R_k}{R_c}, \%$
1	Стіна із бетонної панелі	-6	19,7	18,1	1,6	6,7
		-5	16	14,5	1,5	7,6
		-3	16,3	14,6	1,6	9,0
2	Стіна із бетонної панелі з пінопластом товщиною 50мм	-5	23,1	22,6	0,5	1,8
		-3	23,3	22,8	0,45	1,7
3	Кладка із силікатної цегли	-3	22,2	18,2	2	9,4
		-5	21,8	20,1	1,7	7,7
4	Кладка із силікатної цегли з утепленням двома шарами пінопласта (5см+2см)	-3	22,8	22,6	0,15	1,0
		-5	22,5	22,3	0,2	0,8
5	Приватний будинок без утеплення	+1	16,8	15,1	1,7	10,6
		-3	16,6	14,7	1,9	10,7
6	Приватний будинок з утепленням пінопластом	-6	18,9	18,45	0,35	1,4
		-3	19,3	18,9	0,4	1,8

Аналіз експериментальних результатів, наведених у таблиці 1 показує, що для стін із різних матеріалів застосування теплоізолюючого шару із пінопласту не тільки зменшує теплові втрати через стіни, а, відповідно, і збільшує загальний тепловий опір стін, а і зменшує відношення теплового опору конвективного теплообміну до теплового опору стіни із пінопластом. На основі цих результатів запропоновано метод визначення якості теплоізолюючої властивості стін, який полягає у визначенні відношення опору конвективного теплообміну до теплового опору стіни, що рівне відношенню різниць температур на пристінному шарі повітря і на стінці. Ці різниці досить легко визначити експериментально.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ДСТУ – Н Б А.2.2-5:2007
2. Алексеев Г.Н. Общая теплотехника. – М.: Высшая школа, 1980. – 552 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Ю.К. Івашина

УДК 537.2/372.853

Ковальчук В.Т.

**ЗАСТОСУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ
ПРИ РОЗВ'ЯЗАННІ ЗАДАЧ З ФІЗИКИ**

У статті розглядається застосування енергетичного підходу до розв'язування задач з електростатики.

Ключові слова: енергія системи, робота внутрішніх сил, конденсатори.

The article considers the application of the energy approach to solving problems in electrostatics.

Keywords: system energy, internal forces, capacitors.

Знання загальних методів розв'язання задач є важливою вимогою до спеціальної підготовки вчителя фізики з фахової дисципліни. Одним із таких методів є енергетичний підхід до обґрунтування розв'язку задач з фізики [1, с. 27].

Фізика, як природнича наука, вивчає різні види руху матерії, універсальною мірою якої є енергія [4, с. 18]. Введення поняття "енергія", закону збереження енергії має важливе методичне і практичне значення в методиці викладання фізики. Універсальність закону збереження енергії дозволяє використати цей підхід при вивченні всіх розділів фізики. На жаль, в підручниках і методичних посібниках він глибоко розроблений лише при розв'язуванні задач з механіки [2].

Метою роботи є виявлення можливостей і розробка методики застосування енергетичного способу розв'язання задач з різних розділів фізики.

Можливості енергетичного підходу розширюються введенням зв'язку узагальненої сили Λ та, відповідної їй узагальненої координати λ_i :

$$\Lambda_i = -\frac{\partial W}{\partial \lambda_i} \quad (1)$$

Клас задач, що розв'язуються енергетичним методом значно поповнюється, так як в якості узагальненої сили може бути не тільки класична динамічна сила, а і коефіцієнт поверхневого натягу рідини, тиск газу, момент сили, що діє на електричний і магнітний диполі в електричному і магнітному полях або на контур з струмом, тощо.

Розглянемо застосування енергетичного методу на прикладі задачі з електродинаміки. Дано плоский конденсатор. Визначити узагальнену силу і її роботу при розсуванні пластин конденсатора у випадках, коли конденсатор підключено або відключено від джерела струму.

а) конденсатор відключено від джерела. У цьому випадку $q = \text{const}$ і енергія конденсатора визначається

$$W = \frac{q^2}{2C} = \frac{q^2 x}{2\epsilon_0 S} \quad (2)$$

де S – площа пластин, x – відстань між ними. Із (1) і (2) слідує, що сила взаємодії між пластинами

$$F_x = -\frac{\partial W}{\partial x} = -\frac{q^2}{2\epsilon_0 S} = -\frac{\sigma^2 S}{2\epsilon_0} \quad (3).$$

Знак мінус вказує на те, що сила F_x направлена в сторону, протилежну розведенню пластин, тобто це сила протягування пластин. Під дією внутрішньої сили система прямує до зменшення енергії, що відповідає зближенню пластин.

Визначимо цю силу динамічним методом. Поле між пластинами однорідне. Одна пластина знаходиться в полі іншої $E = \frac{\sigma}{2\epsilon_0}$.

Сила протягування пластин:

$$F_x = \int_S dF_x = \int_S \frac{\sigma}{2\epsilon_0} (-\sigma) dS = -\frac{\sigma^2 S}{2\epsilon_0} \quad (4)$$

Вирази (3) і (4) співпадають, хоча перший отримано простіше. Сила притягання не залежить від відстані між платинами.

Робота сили F_x по переміщенню пластин

$$A = F_x(x_2 - x_1) = \frac{\sigma^2 S}{2\epsilon_0}(x_1 - x_2) = \frac{q^2}{2\epsilon_0 S}(x_1 - x_2) = W_1 - W_2 \quad (5)$$

Робота внутрішньої сили (сили протягування пластин) визначається різницею енергії конденсатора в початковому і кінцевому стані.

б) конденсатор підключено до джерела струму.

У цьому випадку виконуються умова $U = \text{const}$.

$$W = \frac{CU^2}{2} = \frac{U^2 \varepsilon_0 S}{2x} \quad (6)$$

Згідно (1)

$$F_x = -\frac{\partial W}{\partial x} = \frac{\varepsilon_0 S U^2}{2x^2} = \frac{CU^2}{2x} = \frac{qU}{2x} \quad (7)$$

Сила F_x залежить від відстані між пластинами і на відміну від (4) відштовхує пластини.

Отриманий результат має наступне пояснення. У даному випадку система включає в себе не тільки пластини конденсатора, а і підключене до них джерело струму, тому робота внутрішніх сил системи це сума роботи кулонівської сили взаємодії пластин F_x і роботи проти зовнішньої сили – джерела струму.

Згідно (4)

$$F_x = -\frac{\sigma^2 S}{2\varepsilon_0} = -\frac{\varepsilon_0^2 U^2 S}{2\varepsilon_0 x^2} = -\frac{CU^2}{2x} \quad (8)$$

Врахували, що $\sigma = \frac{q}{S} = \frac{CU}{S} = \frac{\varepsilon_0 U}{x}$.

Робота сили F_x

$$A(F_x) = \int_{x_1}^{x_2} F_x dx = -\frac{\varepsilon_0 U^2 S}{2} \int_{x_1}^{x_2} \frac{dx}{x^2} = \frac{\varepsilon_0 U^2 S}{2} \left(\frac{1}{x_2} - \frac{1}{x_1} \right) < 0 \quad (9)$$

Робота джерела струму

$$A_\partial = -Udq = U^2 dC = -\varepsilon_0 S U^2 \frac{dx}{x^2} \quad (10)$$

$$dC = \frac{\partial C}{\partial x} dx = -\frac{\varepsilon_0 S}{x^2} dx$$

$$A_\partial = -\varepsilon_0 S U^2 \int_{x_1}^{x_2} \frac{dx}{x^2} = \varepsilon_0 S U^2 \left(\frac{1}{x_2} - \frac{1}{x_1} \right) < 0 \quad (11)$$

Робота сил поля конденсатора проти роботи зовнішньої сили – джерела має протилежний знак.

Робота проти джерела додатна і вдвічі більша роботи (9), тому і повна робота внутрішніх сил буде додатною, що обумовлює зменшення енергії конденсатора при розсуванні пластин при $U = \text{const}$.

Слід відмітити, що енергетичний метод розв'язування задач є феноменологічним макроскопічним методом. Ми легко отримали додатне значення внутрішньої сили (7), але, щоб пояснити його, необхідно було детально розглянути механізм процесів в системі. Як при розв'язанні задач з механіки і молекулярної фізики енергетичний (термодинамічний) метод дозволяє отримати результат, не розкриваючи сутність процесів. Але для розкриття механізму процесів необхідно застосувати динамічний і мікроскопічний методи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. Фізика: методи розв'язування задач/ С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1996. – 128 с.
2. Розіна О., Бодрова О. Використання закону збереження енергії для розв'язування задач з механіки// Фізика та астрономія в школі. – 2005. – № 3. – С. 35-40.
3. Усова А. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения/ А. Усова. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.

4. Фейнман Р. Фейнмановские лекции по физике. Т. 1-2. Современная наука о природе. Законы механики. Пространство. Время. Движение/ Р. Фейнман, Р. Лейтон, Н. Сэндс. – М.: Мир, 1977. – 440 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Ю.К. Івашина

УДК 657

Мельников С.П.

РОБО-ЕДВАЙЗЕР ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ПОРТФЕЛЮ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Створення оптимального портфелю цінних паперів засобами автоматизованої системи формування портфелю цінних паперів з урахуванням профілю інвестора та його інвестиційних цілей є актуальною проблемою в сучасній цифровій економіці. Автором досліджується прийняття інвестиційних рішень у максимальній відповідності до очікувань користувача та наданої ним інформації з урахуванням, переваг диверсифікації вкладень шляхом розробки інвестиційного плану з комбінуванням декількох портфель для досягнення різних цілей.

Ключові слова: робо-едвайзер, інвестиції, інвестиційний портфель, диверсифікація.

Creating an optimal investment portfolio using an automated system of securities portfolio formation taking into account the profile of the investor and his or her investment goals is an actual problem in the modern digital economy. Author examines investment decisions as much as possible in accordance with user expectations and information provided by them, taking into account the benefits of investment diversification by developing an investment plan with a combination of several portfolios to achieve different goals.

Key words: robo-advisor, investments, investment portfolio, diversification.

Потреба у винайденні зручного і недорогого автоматизованого інструменту управління фінансовими активами є актуальною для більшості клієнтів у наш час.

Люди далеко не завжди раціональні і часто приймають нераціональні і помилкові рішення. Це обумовлює актуальність розробки автоматизованого фінансового консультанта (робо-едвайзера) для створення оптимального для клієнта співвідношення активів в інвестиційному портфелі у відповідності до його цілей, спрямованих на одночасне досягнення різних потреб.

Оскільки робо-едвайзер є відносно молодою технологією, він ще не отримав єдиного визначення. У короткому довіднику термінів fintech-галузі робо-едвайзер визначається як: "онлайн-сервіс для самостійного управління добробутом, який надає автоматизовані інвестиційні поради за низькою ціною і при низькому порозі входу, застосовуючи алгоритми управління портфелем" [1].

Іншим автором робо-едвайзер визначено як: "автоматизовані інвестиційні рішення, які залучають клієнтів за допомогою цифрових інструментів з покращеним досвідом користувача, щоб направляти клієнтів через процес самооцінки і формувати їх інвестиційну поведінку в напрямку елементарного прийняття рішень на основі цілей, підтримуваних методами ребалансування портфелю з використанням алгоритмів, заснованих на пасивних інвестиціях і стратегіях диверсифікації" [2].

Актуальність розробки робо-едвайзера полягає у тому, що він набагато вигідніше для інвесторів у порівнянні з класичними керуючими активами – ефект масштабу і низькі витрати дозволяють істотно знизити комісійні для інвесторів. Крім цього, робо-едвайзер допомагає вирішити деякі психологічні питання, зокрема такі як спокуса потримати акцію ще трохи, коли її потрібно продавати, або розподілити кошти, виходячи з уподобань до бренду, – з цим

програма точно впорається краще, і ці питання більш важливі для довгострокової роботи з капіталом. Також при аналізі великих обсягів релевантної інформації машинний алгоритм має переваги перед людиною з обмеженою раціональністю.

Для досягнення поставлених цілей інвестори зазвичай вдаються до диференціації своїх вкладень, тобто формують інвестиційний портфель із фінансових інструментів, які входять до галузей, що не мають прямого впливу між собою. Інвестиційний портфель є набором інвестиційних інструментів, що допомагають досягти поставлених цілей. Розподіляючи свої вкладення між різними напрямками, інвестор може досягти більш високого рівня прибутковості своїх вкладень або знизити ступінь їх ризику. Характерною особливістю портфеля є те, що ризик портфеля може бути значно менше, ніж ризик окремих інвестиційних інструментів, що входять до складу портфеля [3].

При формуванні інвестиційного портфелю можуть ставитись певні цілі, наприклад:

- досягнення необхідного рівня прибутковості;
- приріст капіталу;
- мінімізація інвестиційних ризиків.

Враховуючи різне відношення інвесторів до ризику та різні цілі, що інвестори ставлять при формуванні інвестиційного портфелю, Аксінадзи В.М. пропонує поділити інвесторів на три категорії (таблиця 1):

- *Консервативний* тип інвестора, який може бути охарактеризований схильністю до мінімізації ризику, до надійності вкладень.
- *Помірно-агресивний* тип інвестора, якому притаманні такі риси, як схильність до ризику, але помірного рівня, він може надавати перевагу високій прибутковості вкладень, але з певним рівнем захищеності.
- *Агресивний* інвестор, який готовий прийняти достатньо високий рівень ризику заради високої прибутковості інвестиційного портфелю [4].

Таблиця 1

Класифікація інвестиційних портфелів

Тип інвестора	Основна мета	Ступінь ризику	Тип цінного паперу	Тип портфеля
Консервативний	Захист від інфляції	Низький	Державні цінні папери, акції та облігації великих стабільних емітентів, нерухомість, ETF	Низький ризик та низька дохідність
Помірно-агресивний	Приріст капіталу з плином часу	Середній	Державні цінні папери, велика частка цінних паперів великих і надійних емітентів, золото, валюта, нерухомість	Середній ризик та дохідність
Агресивний	Швидке зростання капіталу	Високий	Висока частка високодохідних цінних паперів невеликих емітентів, венчурних компаній, криптовалюта, золото, валюта	Високий ризик та висока дохідність

Насамперед при роботі з інвестором перед початком процесу інвестування слід визначити його ризик-профіль та інвестиційні цілі, тобто чого людина хоче досягнути за допомогою інвестицій. Тому інвестору пропонується відповісти на перелік питань, завдяки чому формується його психологічний та інвестиційний портрет, визначається схильність до ризику. Також йому пропонується визначити цілі, заради яких людина робить інвестиції (накопичити на дім, зібрати достатньо грошей на освіту дітям, тощо). Але пропонується вибрати не лише основну ціль, а і декілька другорядних. Оскільки диверсифікація, тобто

використання декількох різних інвестиційних інструментів, буде відбуватись не тільки всередині одного інвестиційного портфелю, як це робиться зазвичай, а на основі обраних цілей будуть підбиратися декілька інвестиційних портфелів (основний, у який буде проінвестована основна частина грошей і який відповідатиме основній інвестиційній цілі, та декілька другорядних, що відповідатимуть додатковим цілям), досягається додатковий позитивний ефект, що полягає в задоволенні декількох цілей, так як інвестор інколи може неправильно їх пріоритизувати або не бути впевненим, для чого робляться інвестиції, отримується можливість поєднати портфелі з різним рівнем ризику у межах одного інвестиційного плану, що теж є великим плюсом, оскільки, як правило, невеликою частиною коштів інвестор готовий ризикнути, але не всіма, тобто можна задовольнити подібну потребу при формуванні одночасно декількох портфелів, що не можна було б зробити в одному. Також можна швидше і з меншими втратами змінювати пріоритетність цілей інвестора. У цьому полягає новизна розробки робо-едвайзору з диверсифікацією на рівні портфелів, а не тільки фінансових інструментів всередині одного портфеля.

Після визначення інвестиційних цілей інвестора та його ризик-профілю слід приступити до проведення аналізу ринку фінансових інструментів. На цьому етапі слід визначити, які активи зараз недооцінені та їх треба включити до інвестиційного портфелю. Це можна зробити, наприклад, з використанням технічного або фундаментального аналізу.

Третім етапом є саме формування інвестиційного портфелю. На основі отриманих даних про бажані прибутковості і ризик конкретного інвестора, після аналізу ринку, за допомогою таких моделей, як наприклад модель Марковіца, Тобіна, індексна модель Шарпа відбувається формування інвестиційного портфелю.

Зазвичай при формуванні інвестиційного портфелю використовується модель Марковіца. Наведемо приклад вибору оптимального портфелю за Марковіцем.

Якщо портфель складається з більш ніж з 2-х цінних паперів, то для будь-якого заданого рівня прибутковості існує нескінченне число портфелів, або, іншими словами, можна сформулювати нескінченну кількість портфелів, що мають одну і ту ж прибутковість.

Тоді задача зводиться до наступного: з усього нескінченного набору портфелів з очікуваною прибутковістю $E(\mathbf{r}_n)$ необхідно знайти такий, який забезпечував би мінімальний рівень ризику. Іншими словами, можна задачу звести до наступного: необхідно знайти мінімальне значення дисперсії портфеля

$$\sigma_n^2 = \sum_{i=1}^n w_i^2 \sigma_i^2 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_i w_j \sigma_{i,j}$$

при заданих початкових умовах:

$$E(\mathbf{r}_{\text{портф}}) = \sum_{i=1}^n W_i E(\mathbf{r}_i) = E(\mathbf{r}_n)$$

$$\sum_{i=1}^n W_i = 1$$

Для вирішення задачі знаходження оптимального портфеля, що містить n цінних паперів, необхідно спочатку обчислити:

- n значень очікуваної прибутковості $E(\mathbf{r}_i)$, де $i = 1, 2, \dots, n$ кожного цінного паперу в портфелі;
- n значень дисперсій σ_i^2 кожного цінного паперу;
- $n(n-1)/2$ значень коваріації $\sigma_{i,j}^2$, де $i, j = 1, 2, \dots, n$.

Якщо підставити значення $E(\mathbf{r}_i)$, σ_i^2 та $\sigma_{i,j}^2$ в вирази, то в цих рівняннях невідомими виявляються тільки величини W_i – "ваги" цінного паперу в портфелі. Отже, завдання формування оптимального портфеля з n цінних паперів зводиться до наступного: для обраної величини прибутковості $E(\mathbf{r}_n)$ потрібно знайти такі значення W_i , при яких ризик

інвестиційного портфеля стає мінімальним. Інакше кажучи, для цього значення $E(r_n)$ треба визначити, які суми інвестиційних витрат необхідно направити на придбання того чи іншого цінного паперу, щоб ризик інвестиційного портфеля виявився мінімальним.

Після цього, з заданою інвестором періодичністю (наприклад тиждень, місяць, квартал, рік) відбувається перегляд портфелю. Крім переоцінки фінансових інструментів, що входять до інвестиційного портфелю, при бажанні інвестора можуть бути змінені інвестиційні цілі або змінений їх пріоритет, змінена сума інвестицій, тощо.

Таким чином, можна виділити такі основні етапи формування інвестиційного портфелю:

1. визначення інвестиційного портрету інвестора та цілі;
2. аналіз ринку фінансових інструментів;
3. формування інвестиційного портфелю;
4. ревізія сформованого інвестиційного портфелю.

Як висновок слід зазначити, що впровадження можливості диверсифікації на рівні портфелів при розробці робо-едвайзорів відкриває нові можливості для інвесторів. Аналіз особливостей реалізації та можливих проблем потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Schueffel, Patrick, The Concise Fintech Compendium, Fribourg, Switzerland, 2017: School of Management Fribourg (HEG-FR), Switzerland – 364 с.
2. Sironi, Paolo. FinTech Innovation: From Robo-Advisors to Goal Based Investing and Gamification (The Wiley Finance Series). Wiley, 2016 – 180 с.
3. Ивасенко А.Г., Никонова Я.И. Иностранные инвестиции. М., 2015. 58 с
4. Аскинадзи В.М., Максимова В.Ф. Инвестиции . М., 2014. 127 с

Рекомендує до друку науковий керівник В.М. Кобець

УДК 534.87: 615.47: 534.6

Мєшков О.Ю.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧОТИРЬОХПОЛЮСНИХ ФІЛЬТРІВ ТА ЕКВІВАЛЕНТНОЇ СХЕМИ ДЖЕРЕЛА ЕЛЕКТРИЧНОГО АНАЛОГУ ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ

У статті розглядаються основні види електричних аналогів голосового апарату людини. Указано на невідповідності фізіологічним та індивідуальним особливостям людини, які удосконалено у ході роботи.

Ключові слова: голосовий сигнал, електричний аналог, чотирьохполюсний фільтр, еквівалентна схема.

The article deals with the main types of electrical analogues of the human voice apparatus. Inconsistencies with physiological and individual features of the person which are improved in the course of work are specified.

Key words: voice signal, electrical analogue, four-pole filter, equivalent circuit.

Утворення голосу є складним процесом як з точки зору фізіології, так і з точки зору роботи центральної нервової системи. На сьогоднішній день існує ряд математичних та фізичних моделей, які описують процес голосоутворення. Досить поширеними у другій половині ХХ ст. були математичні моделі голосового апарату, які знайшли потім практичну реалізацію у електричних аналогах різної конфігурації.

Одна з таких моделей була розроблена шведським вченим-акустиком Г. Фантом на основі математичних розрахунків, дослідів на людях та аналізу рентгенокінограм мовного

апарату в дії. Математичний розгляд процесу утворення голосу за моделлю Фанта розпадається на ряд послідовних операцій. Першою з них є подання конфігурації мовного апарату людини у вигляді функції площі, яка характеризує зміну площі поперечного перетину мовного тракту вздовж його вісі, починаючи від голосової щілини, закінчуючи випромінюючим отвором роту. Другою операцією є наближене подання цієї функції системою якомога меншої кількості відрізків, в межах яких цю площу можна вважати постійною. Далі для цієї системи математичними методами знаходиться функція передачі, яка накладається на частотну характеристику джерела. Кінець кінцем, отримана таким чином сумарна частотна характеристика подається в компактному вигляді як сукупність нулів та полюсів [2, с. 32].

Г. Фант запропонував модель мовного апарату людини у вигляді еквівалентної електричної схеми. Моделювання даної схеми базується на понятті акустичного імпедансу, який визначається як відношення звукового тиску до об'ємної швидкості потоку повітря. Дана модель обрана з урахуванням того, що як об'ємна швидкість, так і звуковий тиск постійно змінюються в межах усієї системи резонаторних порожнин мовного тракту [2, с. 40]. Фантом запропонована фізична модель мовного тракту людини, яка має вигляд послідовного з'єднання електричних чотирьохполюсних фільтрів, показаних на рис. 1.

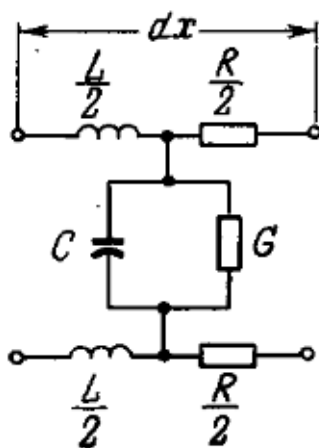

Рис. 1. Елемент схеми голосового апарату людини [2, с. 41].

Кожна резонаторна порожнина моделюється у вигляді електричного аналога резонатора Гельмгольца. Параметри цього аналога розраховуються у відповідності до геометричних параметрів голосового апарату людини та термодинамічних параметрів потоку повітря, що проходить по ньому.

За допомогою даної моделі Г.Фант зміг визначити приблизні значення формантних частот голосних та сонорних приголосних звуків. Однак розрахунки були лише приблизними, оскільки повністю не було охарактеризовано саме джерело звукових коливань – його параметри приймалися усередненими і не змінювались протягом експерименту. Також не було розглянуто залежність цих параметрів від різного роду чинників, у тому числі не було враховано індивідуальні особливості організму людини.

Модель Г.Фанта була суттєво доповнена американським дослідником Дж.Фланаганом. Ця модель базувалась на тих же уявленнях про функціонування голосового апарату, але у моделі Фланагана голосове джерело моделювалось у вигляді еквівалентної схеми, поданої на рис. 2. Подібні еквівалентні схеми були розроблені також для джерел шумового та імпульсного збудження мовного тракту.

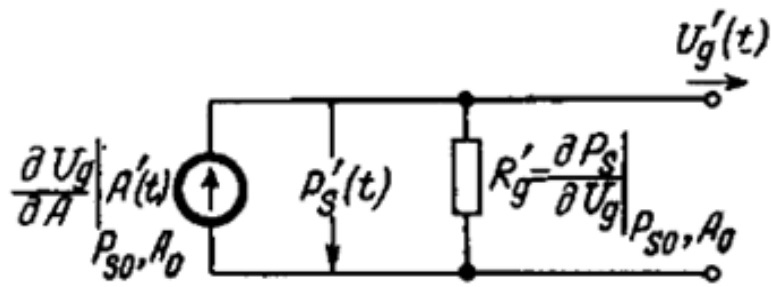

Рис. 2. Еквівалентна схема голосового джерела [3, с. 58].

Під час дослідження, виконаного у ході отримання другого ступеня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізика), було розроблено модель голосового апарату, яка є удосконаленою комбінацією моделей Фанта та Фланагана. Удосконалена модель враховує залежність параметрів фільтруючої схеми від температури тіла людини та інших фізико-хімічних параметрів а також те, що голосове джерело генерує не чисто гармонічний сигнал, а має амплітудну характеристику зі спадом -12 дБ/октаву.

Амплітудно-частотну характеристику голосового джерела та результат моделювання на основі удосконаленого електричного аналогу голосового апарату подано на рис. 3.

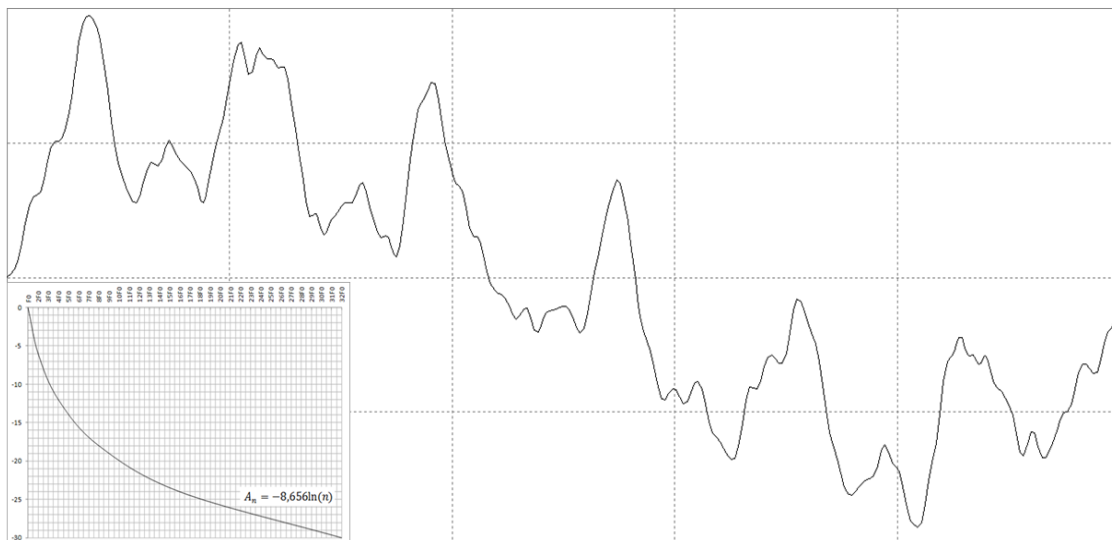

Рис. 3. Амплітудна характеристика голосового джерела та результат моделювання на основі удосконаленого електричного аналогу.

У той же час кожна людина має свої індивідуальні антропометричні показники, які певним чином відображаються на її голосі і роблять його унікальним сигналом. Станом на зараз встановлено ряд функціональних залежностей параметрів голосового сигналу людини від параметрів людського організму.

Параметри повітряного потоку, що знаходиться в голосовому тракті, а саме, щільність, швидкість звуку, динамічна в'язкість, показник адиабати, теплопровідність і теплоємність, залежать від тиску, температури і вологості повітря. У ході роботи було встановлено функціональний вид цих залежностей, таким чином, можна було враховувати такий показник, як температура тіла людини. Тиск і вологість повітря розглядалися як непрямі величини і їх значення приймалися постійними.

На довжину голосового тракту людини основний вплив справляє зріст людини з урахуванням статевих особливостей. У дослідженні [6] було встановлено емпіричні залежності довжини голосового тракту від зросту людини. У тому ж дослідженні наведено узагальнену залежність довжини голосового тракту від маси людини, однак, ця залежність носить непрямий характер і маса людини не робить істотного впливу на цей параметр

системи. Вікові характеристики людини в аспекті довжини голосового тракту також не є основними, оскільки можуть бути враховані за допомогою вищевказаних чинників.

Процедуру визначення параметрів голосового тракту людини з урахуванням його антропометричних показників пропонується проводити методом масштабного перерахунку. У роботі [1] було зазначено, що пропорційна зміна площі поперечного перерізу для всього голосового тракту не має впливу на частоти формант. Оскільки дані, представлені в роботі [2], використовувалися для розрахунку формант і спектральних характеристик, то, даний метод можна використовувати в даному випадку.

Методика перерахунку функції площі поперечного перерізу голосового тракту, з урахуванням варіації довжини голосового тракту людини і його статевих особливостей, полягає в наступному. Згідно вихідних залежностей визначається довжина голосового тракту людини. Довжина голосового тракту в дослідженні [2] становила 17 см. Відповідно, масштабний коефіцієнт визначається як відношення довжини голосового тракту до 17 см. Далі табличні значення площі через кожні 0,5 см перераховуються за допомогою цього масштабного коефіцієнта. У результаті отримуємо нову табличну залежність площі поперечного перерізу вже для поточної довжини голосового тракту. Довжина елементарної секції голосового тракту також перераховується з урахуванням масштабного коефіцієнта: початкова довжина в 0,5 см множиться на вищевказаний масштабний коефіцієнт. За отриманими в результаті даними моделюються параметри чотирьохполосних фільтрів еквівалентної схеми голосового апарату.

Дана модель дає більш точні результати, ніж вихідні моделі, однак потребує удосконалення, а саме врахування індивідуальних особливостей голосового апарату кожної людини (рис. 4).

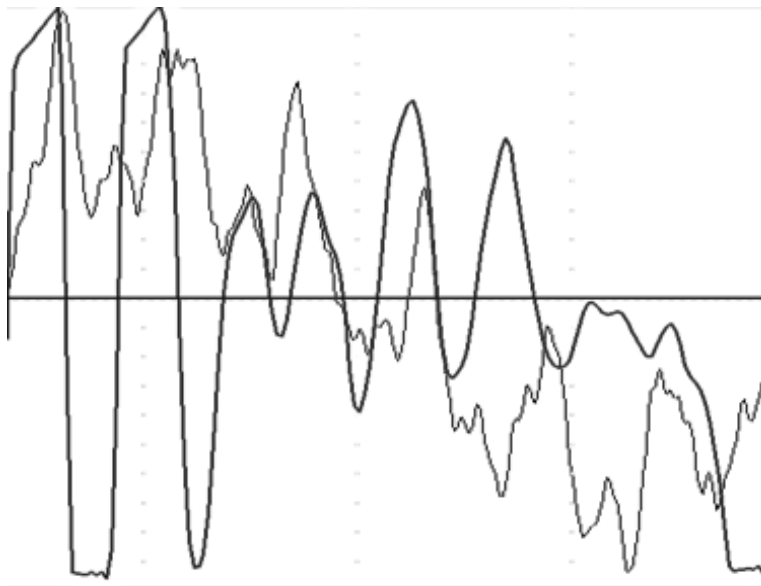

Рис. 4. Зіставлення результатів моделювання з реальними голосовими сигналами людини.

Однак вона все одно не дає задовільних результатів при порівнянні з реальними голосовими сигналами людини, тому потребує подальшого удосконалення та врахування більшої кількості індивідуальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Квасов А. Н. Модель голосообразования и анализ речевого сигнала в норме и при патологии: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата технических наук: спец. 05.13.18 – Математическое моделирование, численные методы и комплексы программ / Квасов А. Н. – Томск, 2007. – 21 с.

2. Фант Г. Акустическая теория речеобразования. Пер. с англ. под ред. В.С. Григорьева. М.: "Наука", 1964 г. – 284 с.
3. J. Flanagan and L. Landgraf, Self-oscillating source for vocal-tract synthesizers, IEEE Trans. On Audio and Electroacoustics 16, 1968. – P. 57-64.
4. Filho J.A., de Melo E.C., Tsuji D.H., de Giacomo Carneiro C., Sennes L.U. Length of the human vocal folds: proposal of mathematical equations as a function of gender and body height // Ann Otol Rhinol Laryngol. – 2005. – № 114 (5). – P. 390–392.
5. Jody Kreiman, Diana Van Lancker Sidtis. Foundations of Voice Studies: An Interdisciplinary Approach to Voice Production and Perception. – 2011. – 512 p.
6. W. T. Fitch, J. Giedd. Morphology and development of the human vocal tract: A study using magnetic resonance imaging. // Journal of Acoustical Society of America. – 1999. – № 106 (3). – p. 1511–1522.

Рекомендує до друку науковий керівник Ю.К. Івашина

УДК 801.675.2

Поліщук А.В.

МЕТОД ЗВЕДЕННЯ ШУКАНОЇ СУМИ ДО ВІДОМОЇ СУМИ ПОСЛІДОВНОСТІ

У статті розглядається один з методів знаходження суми послідовностей, а саме метод зведення шуканої суми до відомої суми послідовності. Також розглянуто приклади розв'язання задач даним методом.

Ключові слова: підсумовування, сума послідовності, метод зведення до відомої суми, сума квадратів, сума ряду.

The article considers one of the methods of finding the sum of sequences, namely the method of reduction to a known sum of sequences. Examples of solving problems by this method are also considered.

Key words: summation, sequence sum, method of reduction to a known sum, sum of squares, sum of series.

Теорія сумування послідовностей почала розвиватися в XVII-XVIII ст.. Досить багато математиків того часу працювали над вирішенням проблеми знаходження суми ряду [1, с. 817].

Зараз у математичному аналізі суми позначають двома способами:

$\sum_{k=1}^n a_k$ – сигма-позначення, де a – загальний член суми, k – параметр підсумовування;

$a_1 + a_2 + \dots + a_n$ – розгорнутий вигляд запису суми.

Розглянемо приклад запису суми квадратів перших n натуральних чисел:

1) $\sum_{k=1}^n k^2$ (сигма-позначення);

2) $1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2$ (розгорнутий вигляд)

Маємо $\sum_{k=1}^n k^2 = 1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2$ [2, с. 857].

Розглянемо більш детально метод шуканої суми до відомої суми послідовності.

Вважається, що саме цей метод найчастіше використовується під час розв'язання складних та нетипових завдань. Проте описати алгоритм роботи даного методу неможливо,

саме тому доцільніше буде розглянути приклади нестандартних задач, які розв'язуються методом шуканої суми до відомої.

Приклад 1. Знайти суму $\frac{1^2}{1} + \frac{1^2 + 2^2}{2} + \frac{1^2 + 2^2 + 3^2}{3} + \dots + \frac{1^2 + 2^2 + \dots + n^2}{n}$.

Очевидно, що чисельник k -го доданку є сумою квадратів k перших натуральних чисел, тому, за отриманим вище співвідношенням, k -й доданок можна подати у вигляді:

$$a_k = \frac{1^2 + 2^2 + \dots + k^2}{k} = \frac{1}{k} \cdot \frac{k(k+1)(2k+1)}{6} = \frac{2k^2 + 3k + 1}{6} = \frac{k^2}{3} + \frac{k}{2} + \frac{1}{6}.$$

$$a_1 + a_2 + \dots + a_n = \left(\frac{1^2}{3} + \frac{1}{2} + \frac{1}{6}\right) + \left(\frac{2^2}{3} + \frac{2}{2} + \frac{1}{6}\right) + \dots + \left(\frac{n^2}{3} + \frac{n}{2} + \frac{1}{6}\right).$$

$$a_1 + a_2 + \dots + a_n = \frac{1}{3}(1^2 + 2^2 + \dots + n^2) + \frac{1}{2}(1 + 2 + \dots + n) + n \cdot \frac{1}{6} =$$

$$a_1 + a_2 + \dots + a_n = \frac{1}{3} \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} + \frac{1}{2} \frac{n(n+1)}{2} + \frac{n}{6} = \frac{n}{36}(4n^2 + 15n + 17) \quad [3, \text{с. 61}].$$

Приклад 2. Знайти суму $1 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 2^2 + 4 \cdot 2^3 + \dots + 100 \cdot 2^{99}$.

Позначимо через S шукану суму та виконаємо наступні тотожні перетворення:

$$S = 1 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 2^2 + 4 \cdot 2^3 + \dots + 100 \cdot 2^{99} = 1 + (1+1) \cdot 2 + (1+2) \cdot 2^2 + \dots + (1+99) \cdot 2^{99} =$$

$$= (1 + 2 + 2^2 + \dots + 2^{99}) + 2(1 + 2 \cdot 2 + 3 \cdot 2^2 + \dots + 99 \cdot 2^{98}) =$$

$$= 2^{100} - 1 + 2(S - 100 \cdot 2^{99})$$

Потім переходимо до рівняння S :

$$S = 2^{100} - 1 + 2(S - 100 \cdot 2^{99}),$$

і знаходимо, що $S = 99 \cdot 2^{100} + 1$ [3, с. 62].

Метод зведення суми до відомої суми послідовності також використовують під час розв'язання будь-яких завдань на знаходження сум послідовностей.

Дана робота присвячена вивченню питання знаходження суми послідовності, а саме знаходження суми послідовності методом зведення шуканої суми до відомої суми послідовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фихтенгольц Г. М. Курс дифференциального и интегрального исчисления, том II. М.: Наука, 1970, 817 с.
2. Фихтенгольц Г. М. Курс дифференциального и интегрального исчисления, том III. М.: Наука, 1966, 687 с.
3. Мартиненко О.В., Чкана Я.О. Про різні методи знаходження скінченних сум, фізико-математична освіта: науковий журнал, випуск 4(14), 2017, 59-67 с.

Рекомендує до друку науковий керівник Я.Д. Плоткін

ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБРУДНЕНOSTІ ЗА ДОПОМОГОЮ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У статті розглядається модель впливу забрудненості навколишнього середовища за допомогою геоінформаційних систем

Ключові слова: рівень забруднення, навколишнє середовище, геоінформаційні системи

The paper considers the methods of environmental assessment using geographic information systems

Keywords: Pollution level, environment, geographic information systems

Зміни в довкіллі відбуваються не лише внаслідок природних явищ, але, у значному обсязі, і під впливом процесів, пов'язаних з господарською діяльністю людей, тому для прогнозування ситуацій, пов'язаних з динамікою розвитку середовища [1], затребуваний екологічний моніторинг як інформаційна система спостережень, оцінки і прогнозу змін у стані довкілля, створена з метою виділення антропогенної складової цих змін [2]. Система екологічного моніторингу має нагромаджувати, систематизувати і аналізувати інформацію про:

1. стан довкілля;
2. причини спостережуваних і ймовірних змін природного середовища;
3. допустимість змін і навантажень на середовище в цілому;
4. існуючі резерви біосфери.

Відповідно до приведених визначень і покладених на систему моніторингу функцій виділяють такі основні напрями його застосування [3]: спостереження; прогноз і оцінка станів природного довкілля.

Моніторинг включає три основні напрями діяльності [3]:

Забезпечення екологічного моніторингу належним чином можливе за умов чіткого визначення правового статусу суб'єктів, насамперед органів державної влади та їх повноважень у сфері здійснення екологічного моніторингу.

В основу класифікації видів моніторингу навколишнього природного середовища доцільно покласти поділ навколишнього природного середовища на окремі компоненти, що є його елементами та мають стійкі природні ознаки (земля, води, атмосферне повітря, озоновий шар, рослинний і тваринний світ).

Розглянемо теоретичну модель у вигляді наступної виробничої функції:
 $y = f(k; l; x)$,

де x – виробництво фірми, що створює негативну екстерналію, над якою підприємство не має контролю, y – випуск фірми, що скорочується під впливом випуску x . Виробнича гірноруднича фірма x після технологічного процесу здійснює викиди до річки. Дана вода поступає на очищення, після чого використовується аграрними підприємствами y . При використанні цієї води аграрною фірмою y для поливу врожаю необхідно здійснювати додаткові витрати на очищення, що призводить до скорочення її бюджету, а, відповідно, і скорочення випуску продукції.

Проаналізуємо наступні сценарії:

Сценарій 1. Незалежні фірми без державного регулювання

Розглянемо виробничу функцію аграрної фірми, випуск якої залежить від кількості працівників:

$$x = 2000\sqrt{l_x},$$

1)

де l_x – кількість людино-годин

Наступна виробнича функція аграрного підприємства залежить як від кількості власних робітників, так і від негативної екстерналії $\alpha < 0$ фірми X , що робить шкідливі викиди до річки:

$$y = \begin{cases} 2000\sqrt{l_y} \cdot (\alpha - x_0)^\alpha, & x > x_0. \\ 2000\sqrt{l_y}, & x \leq x_0. \end{cases} \quad 2)$$

де x_0 – природна ємність річки для поглинання забруднення. Якщо $\alpha = 0$, то екстерналії відсутня. Якщо $\alpha < 0$ і $x > x_0$, це спричинює скорочення виробництва Y .

Якщо ціна одного кілограму руди гірнорудничого підприємства $P = 1$ долл., а заробітна плата становить $w = 50$ долл./год., то з умови максимізації прибутку

$$w = P \cdot MP_l, \quad \text{де} \quad MP_l = \frac{\partial y}{\partial l_x}, \quad \text{звідси} \quad , \quad \text{тобто} \quad l_x = 400 \quad \text{людино-годин,}$$

$$x = 2000\sqrt{400} = 40000 \quad \text{кг.}$$

Якщо природна ємність річки $x_0 = 38000$ кг на добу очищуватиметься за рахунок очисних споруд, $\alpha = -0.1$, то $x > x_0$ і підприємство X завдаватиме негативного впливу на діяльність аграрного підприємства Y .

Умова максимізації прибутку аграрного підприємства на конкурентному ринку: $w = P \cdot MP_y$. З цієї умови після підстановки одержимо, звідси: $l_y = 87.47$ людино-годин, $x = 2000\sqrt{87.47} \cdot 2000^{-0.1} = 8723$.

Прибуток фірми X становить $\pi_x = P \cdot x - w \cdot l_x$. Після підстановки одержимо: $\pi_x = 1 \cdot 40000 - 50 \cdot 400 = 20000$ грн. Прибуток фірми Y становить $\pi_y = P \cdot y - w \cdot l_y$. Після підстановки одержимо: $\pi_y = 1 \cdot 8723 - 50 \cdot 87.47 = 4349.5$ грн. Суспільний добробут як сума прибутків обох фірм становить 24349.5 грн.

Децентралізована максимізація прибутків фірмами за наявності негативної екстерналії виявляється неефективною для фірми Y , оскільки перша фірма не інтерналізує негативну екстерналію, яку створює для другої фірми.

Сценарій 2. Об'єднані фірми: інтерналізація екстерналії

Розглянемо сценарій об'єднання двох фірм. Якщо один працівник з фірми X перейде до фірми Y , то випуск фірм зміниться:

$$x = 2000\sqrt{399} = 39950 \quad (-50 \text{ кг продукції}),$$

$$y = 2000\sqrt{88} \cdot (39950 - 38000)^{-0.1} = 8796 \quad (+73 \text{ кг продукції}),$$

$$\Delta(x + y) = -50 + 73 = 23.$$

Завдяки переходу працівника з першої фірми на другу загальний випуск обох фірм збільшиться на 23 одиниці продукції.

Гранична продуктивність (суспільна MP_l) при збільшенні на одного працівників першої фірми: $x = 2000\sqrt{401} = 40050$, тобто приріст продукції першої фірми на 50 одиниць.

Умова максимізації прибутку для першої об'єднаної фірми виконується: $w = P \cdot MP_{401}$, або $50 = 1 \cdot (40050 - 40000)$.

Умова максимізації прибутку для другої фірми: , звідки $l_y = 87$. Тоді обсяг виробленої продукції другої об'єднаної фірми становитиме $y = 2000\sqrt{87} \cdot (2050)^{-0.1} = 8702$; $\Delta y = 8702 - 8723 = -21$. Приріст виручки інтегрованої фірми у цьому випадку дорівнює:

$$P\Delta x + P\Delta y = P(\Delta x + \Delta y) = 1 \cdot (50 - 21) = 29 < w = 50 .$$

Отже, $P \cdot MP_l < w$, тобто об'єднана фірма витратить більше (\$50), ніж зароблятиме (\$29), тому фірмі необхідно збільшувати кількість працівників на другому підприємстві і скорочувати їх на першому підприємстві.

З умов максимізації прибутків обох фірм одержимо:

$$\begin{cases} \frac{\partial \pi}{\partial l_x} = 2000P \cdot \left(\frac{1}{2\sqrt{l_x}} + \alpha \sqrt{l_y} \left(2000\sqrt{l_x} - x_0 \right)^{\alpha-1} \right) - w = 0, \\ \frac{\partial \pi}{\partial l_y} = 2000P \cdot \frac{1}{2\sqrt{l_y}} \left(2000\sqrt{l_x} - x_0 \right)^{\alpha} - w = 0. \end{cases}$$

Розв'язання цієї системи рівнянь дозволяє визначити, що кількість працівників, за якої максимізується прибуток об'єднаної фірми, становить $l_x = 390$, $l_y = 92$. Тож загальний прибуток . Після підстановки одержимо:

$$\Pi = 1 \cdot (39519 + 9241) - 50(390 + 92) = 24660 .$$

Сценарій 3. Незалежні фірми з оподаткуванням негативної екстерналії

Якщо при рівні випуску $x_0 = 38000$ поглинається весь рівень забруднення, тоді для недопущення перевищення даного рівня забруднення першій фірмі необхідно встановити такий податок, щоб стимулювати її скоротити свій рівень випуску до $x_0 = 38000$.

$x = 2000\sqrt{l_x}$, $38000 = 2000\sqrt{l_x}$, звідси $l_x = \left(\frac{38000}{2000} \right)^2 = 19^2 = 361$ працівник.

За допомогою непрямого податку (податку Пігу) для першої фірми умова максимізації прибутку переписеться у вигляді:

$$\begin{aligned} P(1-t) \cdot MP_{l_x} &= w , & MP_{l_x} &= \frac{\partial x}{\partial l_x} = \frac{2000}{2\sqrt{l_x}} = 1000l_x^{-0.5} \\ (1-t) \cdot 1000l_x^{-0.5} &= 50 , & \text{з чого одержимо} & (1-t) \cdot 1000(361)^{-0.5} = 50 , \text{ звідси} \\ t &= 0.05 \text{ (5\% від ціни товару).} \end{aligned}$$

Тоді випуск фірми $y = 2000\sqrt{l_y} \cdot (x - x_0)^{\alpha} = 2000\sqrt{l_y}$, оскільки $x = x_0 = 38000$. Тому $l_y = 400$; $y = 40000$.

Загальний випуск фірм після встановлення податку для першої фірми: $x + y = 38000 + 40000 = 78000$.

Прибуток першої фірми: $\pi_x = (1-t)P \cdot x - w \cdot l_x$. Після підстановки одержимо: $\pi_x = 0.95 \cdot 38000 - 50 \cdot 361 = 18050$ грн. Прибуток фірми Y становить

$\pi_y = P \cdot y - w \cdot l_y$. Після підстановки одержимо:

$\pi_y = 1 \cdot 40000 - 50 \cdot 400 = 20000$ грн. Суспільний добробут складається з прибутків фірм і надходжень до державного бюджету:

$$18050 + 20000 + 0.05 \cdot 38000 = 39950 \text{ грн.}$$

У результаті отримали, що інтерналізація негативного зовнішнього ефекту створює більший добробут, ніж за відсутності державного регулювання, а оподаткування негативної екстерналії є найбільш прийнятним сценарієм за критерієм суспільного добробуту з-поміж усіх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Vitaliy Kobets, Anastasiia Bystriantseva, Iryna Shakhman GIS Based Model of Quotas Regulation and its Impact on the Extraction of Ecosystems' Natural Resources and Social Welfare/ ICTERY/ 2018
2. Шарапова С. В. Екологічний моніторинг у правовідносинах використання природних ресурсів / С. В. Шарапова // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 85. – С. 185-188.
3. Бодненко Д.М., Жильцов О.Б., Лещинський О.Л., Мазур Н.П. Моніторинг навчальної діяльності: навчальний посібник. / 2014. — 276 с.
4. Лізгаро В. Е. Організаційно-правове забезпечення охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки / В. Е. Лізгаро // Екологічне право : підруч. / С. А. Балашенко [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2013. – С. 149-188.

Рекомендує до друку науковий керівник В.М. Кобець

**ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА
СПОРТУ**

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ

В статті проаналізовані теоретичні основи фізичної підготовки працівників поліції підрозділів особливого призначення України, а також на основі проведеного анкетування виявлена думка бійців спецпідрозділів щодо практичної реалізації фізичної підготовки відносно нормативних вимог.

Ключові слова: фізична підготовка, працівник поліції, підрозділ особливого призначення.

The article analyzes the theoretical foundations of physical training of police officers of special forces units of Ukraine, as well as the opinion of the soldiers of special forces on the practical implementation of physical training according to regulatory requirements.

Key words: physical training, police officer, special forces.

Актуальність. На сьогодні, із ростом злочинності, сучасний співробітник правоохоронних органів має володіти спеціально професійними навичками на високому рівні. Важливе місце в службовій підготовці відводиться однієї з її складових – фізичній підготовці. Як, зазначає колишня голова Національної поліції України Деканоїдзе Х. [3] фізична підготовка має бути одним з пріоритетних напрямків в підготовці співробітників поліції України для професійного виконання службових обов'язків. Дослідженнями складових фізичної підготовки займалися значна кількість дослідників Ануфрієва М.І. [1], Бондаренко В.В. [2], Карданова А.К. [4] та інші. Проте, тематичний напрямок дослідження з фізичної підготовки працівників Національної поліції України не втрачає актуальності.

Мета дослідження – проаналізувати основні складові фізичної підготовки працівників поліції підрозділів особливого призначення України.

Завдання дослідження:

1. Ознайомитися з основними теоретично-нормативними вимогами з фізичної підготовки для працівників поліції підрозділів особливого призначення України.
2. На основі анкетування виявити думку працівників поліції підрозділу особливого призначення України щодо тенденції вимог з фізичної підготовки працівників даних структур.
3. Проаналізувати отримані дані.

Результати дослідження. На основі вивчених матеріалів літературних джерел і ряду Інтернет джерел, нами встановлені наступні основні фактичні складові щодо фізичної підготовки працівників поліції підрозділів особливого призначення України:

1. Працівники поліції підрозділів особливого призначення України за нормативними документами віднесені до I категорії.
2. Нормативний час, відведений для фізичної підготовки складає 144 години на рік.
3. Фізична підготовка має відбуватися в рамках робочого часу.
4. Фізична підготовка має самоорганізовану форму занять.
5. Фізична підготовка має оцінюватися спеціальною комісією за розробленими нормативними показниками відносно вікових груп.

Варто зазначити, що відповідальність за організацію службової підготовки є керівники поліції всіх рівнів в підпорядкованих підрозділах. Невиконання поліцейськими вимог наказу про організацію службової підготовки може бути підставою для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності у встановленому законодавством України порядку

З метою детального вивчення думки працівників поліції щодо певних аспектів фізичної підготовки, нами була розроблена анкета з 12 питань. В опитуванні прийняли участь 22 працівника поліції. В статті ми відобразимо результати відповідей лише на деякі з них.

Так, на запитання "Скільки разів на тиждень Ви займаєтесь фізичною підготовкою?" домінуючий варіант відповіді 3 рази, що повністю реалізує нормативний запланований обсяг занять в кількісному показнику. На запитання "Скільки часу відводиться на кожне спортивне тренування?" ми отримали різнопланові відповіді від 30 хвилин до 90 хвилин. Дана відповідь вказує на відсутність чіткого регламенту занять і бійці відштовхуються відносно власного самопочуття. Проте, 80 % респондентів здатні самоорганізуватися на заняття з фізичної підготовки, а в запитанні про необхідність наявності інструктора з фізичної підготовки в штаті підрозділу, більшість респондентів підтримали позитивно. Також, нами отримана відповідь про найважчий вид тестового випробування при плановому контролі фізичної підготовки – більшість респондентів зазначили "Біг на 3000 метрів". На запитання "Чим Ви керуєтесь під час планування занять з фізичної підготовки?" нами зафіксовані такі варіанти відповідей: власним минулим спортивним досвідом, власними відчуттями і самопочуттям на час заняття з фізичної підготовки і вивченням Інтернет матеріалів щодо питань фізичної підготовки. На запитання анкети "Оберіть які завдання Вашого спортивного тренування?" ми отримали наступні варіанти відповідей: підтримувати спортивну форму; покращити рівень загального здоров'я, для виконання нормативних вимог з фізичної підготовки, для гарної фізичної підготовленості, для удосконалення власної фізичної форми.

Надані і зафіксовані відповіді на запитання анкети надали нам змогу виявити думку працівників поліції підрозділів особливого призначення України відносно важливих аспектів фізичної підготовки бійців сьогодення.

Висновок. Проведений аналіз теоретико-нормативних особливостей і складових фізичної підготовки працівників поліції підрозділів особливого призначення України і аналіз результатів проведеного анкетування стали важливими факторами, які враховувалися при розробці експериментально-методичного плану фізичної підготовки для покращення рівня показників її складових у бійців спецпідрозділів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ануфрієв М. І. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ: Навч. посібник / М.І. Ануфрієв, С.Є. Бутов, О.Ф. Гіда, С.М. Решко. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2003. – 336 с.
2. Бондаренко В.А. Актуальні проблеми та інноваційні підходи до вдосконалення системи фізичної та спеціальної підготовки співробітників правоохоронних органів / В.А. Бондаренко // Фізична культура, спорт та здоров'я. – 2015. – С. 140-143.
3. Деканоїдзе Х. Система освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ / Х. Деканоїдзе, М. Хелашвілі – Київ, 2018. – 164 с.
4. Карданов А.К. Значение физической подготовки в профессиональной деятельности современного полицейского / А.К. Карданов // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 14. – С. 118–120.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.А. Грабовський

УДК 796.011-053

Вус М.О.

ВПРОВАДЖЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДИК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИХ ГРУПАХ

У статті розглядаються шляхи вдосконалення фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти методами нетрадиційної фізкультури. Рекомендації, щодо використання та застосування нових технік викладання фізичної

культури для покращення фізичного та емоційного стану дошкільнят. Упровадження цієї методики в освітній процес, як обов'язковий елемент структури заняття.

Ключові слова: фізичні якості, нетрадиційна фізкультура, методи, вдосконалення, дитячі навчальні заклади, рекомендації.

At the article, we can see the way in details of the physical qualities of the children of the senior preschool age in the child's home mortgages using the methods of non-traditional physical culture. Recommendations, until the application of new techniques for the reduction of physical culture for the reduction of physical and emotional training for preschool children. Introduced the methodology into the initial process, as a common element of the lesson structure.

Key words: physical qualities, non-traditional physical culture, methods, thoroughly, child's first pledges, recommendations.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства діти потребують особливої уваги. Метою дошкільньої освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок [2].

Темпи росту дітей дуже швидкі, їх організм та тіло не встигає адаптовуватися, тому змушене пристосовуватись до навколишніх умов. Звичні заняття з фізичної культури розраховані на розвиток основних фізичних якостей (швидкість, гнучкість, сила, витривалість та спритність) та вимагають від дошкільнят технічності та чіткості виконання [5]. Сучасне покоління дітей це зовсім інше. Старі методи викладання фізкультури не дають бажаного ефекту, бо вони не враховують особливості індивідуального розвитку дітей, їх емоційно-психологічний стан. Виникає потреба в особливому підході, пошуку та розробці нових методик, засоби яких будуть впливати на розвиток та укріплення їхнього фізичного стану ефективно. Особливу увагу треба приділити дітям, а саме в період 5-7 років, коли їхнє тіло не повністю сформоване.

Вікові та індивідуальні особливості фізичних якостей дошкільнят значною мірою визначаються умовами організації діяльності, характером і змістом. Особливо велику увагу треба приділити фізичним можливостям вихованців старших вікових груп дитячого садка [1, 2]. Це обумовлено тим, що до старшого дошкільнього віку вихованці, маючи високу потребу в фізичній та руховій активності, не завжди можуть її реалізувати на належному рівні. При цьому треба враховувати, що самостійна фізична активність дітей на п'ятому – сьомому році життя все більше обмежується створеними умовами в дитячому садку і сім'ї (збільшується тривалість навчальних занять з переважанням статичних поз, підготовка до школи), а також зростаючими пізнавальними інтересами дітей (комп'ютерні ігри, телефони, планшети і т. д.) [1, 2]. У зв'язку з цим, саме у дітей цього віку вже можуть сформуватися шкідливі звички малорухливого способу життя, як наслідок порушення постави, викривлення хребта та плоскостопість. Також треба зауважити, що старші дошкільники ще не вміють співвідносити свої бажання зі своїми істинними можливостями, що може призвести до переоцінки своїх сил і призвести до небажаних наслідків (перевтоми, нервового перезбудження, травм) [3]. Все це свідчить про те, що необхідне забезпечення раціональним рівнем фізичної та рухової активності дітей, що може бути досягнуто шляхом вдосконалення фізично-оздоровчого режиму в закладі дошкільньої освіти та введення нових методик для вдосконалення фізичних якостей.

Важливим фактором є психічно-емоційний стан дитини під час занять та загалом. Взаємозв'язок емоційного стану з фізичною активністю є неперервним. І як казав відомий психолог Леонтьєв О.М.: "Руки формують психіку". Можна сказати, що рухова активність дитини, в цілому, безпосередньо впливає на розумові здібності [2].

Мета дослідження: визначити ефективність впливу нетрадиційних форм фізичної культури на фізичні якості дітей старшого дошкільнього віку в закладах дошкільньої освіти.

Завдання дослідження: вивчити особливості фізичного виховання дітей старшого дошкільнього віку; проаналізувати засоби нетрадиційних форм фізичної культури, як спосіб

фізичного та емоційно-психологічного виховання у дітей 5-7 років на заняттях фізичної культури в закладі дошкільної освіти; розробити методику виховання фізичних якостей засобами нетрадиційних форм фізичної культури; експериментально застосувати нові методики на заняттях з фізичної культури у закладах дошкільної освіти.

Організація та методи дослідження. Дослідження проводилося на базі Херсонського ясел-садка № 82 Херсонської міської ради. У ньому брали участь 20 дітей старших груп. Одна контрольна група з 10 дітей займалася фізичною культурою, що запланована в освітньому процесі згідно освітньої програми для дітей від 2 до 7 років "Дитина", яка затверджена Міністерством освіти і науки України [4]. Другій експериментальній групі, яка складається з 10 дітей (5 хлопчиків та 5 дівчаток), було впроваджено в заняття з фізичної культури проєкт "Нетрадиційна фізкультура", який передбачає застосування інноваційних методик, що спрямовані на вдосконалення фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку. Паралельно з заняттями проводилися тести практичним психологом на визначення рівня емоційної стабільності, психологічного навантаження на початку та в кінці занять.

У ході дослідження були застосовані наступні методи: теоретичний аналіз та узагальнення науково-практичних даних, що відносяться до проблеми фізичного розвитку дошкільнят; педагогічні методи дослідження; методи математичної статистики; експериментальний метод дослідження; фізіологічні тестування та психологічна діагностика дітей.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз результатів первинного дослідження свідчить про "низький" рівень фізичного стану дітей старшого дошкільного віку (5–7 років), який в середньому відповідає оцінці 2,5 бали. Так, показники фізичного розвитку дітей дошкільного віку за оціночною шкалою, в середньому, відповідають оцінці 3 бали ("середній" рівень): антропометричний розвиток – 3 бали ("середній" рівень), рівень діяльності дихальної системи – 2 бали (рівень "нижче середнього"), ступень регуляції ССС у дівчат 5–7 років та хлопців 5-ти років – 4 бали (рівень "вище середнього"), хлопців 6-ти років – 3 бали ("середній" рівень) [6].

Проаналізувавши особливості морфологічного розвитку дітей 5-7 років, було встановлено, що показники антропометрії не відрізняються від середньостатистичних. Усі дані відповідають віковим стандартам та не мають значного відхилення від норми в двох групах, лише розміри грудної клітини у хлопчиків перевищують норми на 2-3%. Аналіз функціонального розвитку дихальної системи показав, що частота дихання вища у хлопчиків ніж у дівчат на 5%. Досліджуючи показники серцево-судинної системи було визначено, що ЧСС у дівчаток та хлопчиків, в стані спокою, відповідають нормі (90–95 уд/хв), а під час виконання вправ у хлопчиків – трохи підвищене (на 3-4%). І відновлювальний період у хлопчиків на 1-1,5 хв. триваліший, ніж у дівчаток.

Показники первинної фізичної працездатності та витривалості на заняттях з фізичної культури (індекс Руф'є), у порівнянні з оціночними критеріями, в середньому, відповідають оцінці 3 бали ("середній" рівень) у дівчаток 5–6 років та оцінці 2 бали ("нижче середнього" рівня) у хлопчиків.

Аналіз результатів тестування на психо-емоційний стан дітей (методика Рене Жилия та методика розпізнання обличчя), показали, що на початку занять рівень емоційного стану становить 3 бали ("середній" рівень), а в кінці занять – 2 бали ("нижче середнього" рівня), діти виснажені та стривожені, їхні емоції змішані. Результати дослідження рівня фізичної підготовленості дітей 5–7 років свідчать про "нижче середнього" рівень розвитку основних рухових здібностей, які за оціночною шкалою, в середньому, відповідають оцінці 2 бали: швидкість та сила – 2 бали; координаційні здібності: діти 5 років – 2 бали, 6 років – 3 бали; витривалість – 2 і 2,5 бали відповідно, гнучкість – 3 бали ("середній") рівень.

Аналіз результатів, отриманих після проведення експерименту, введення нетрадиційних методик, показав, що рівень фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі підвищився на 2 бали, став відповідати 4 балам ("вище

середнього" рівня), витривалість зросла на 1 бал, відповідно стала 3 бали ("середній" рівень). Емоційний стан підвищився на 10-15%.

Проаналізувавши вторинні показники рівня фізичної працездатності, виявили, що показники у дошкільнят експериментальної групи значно покращилися (10-15%), відновлювальний процес у хлопчиків скоротився до 40сек. Що говорить про покращення фізичного стану загалом.

Розглянувши показники фізичних якостей, після проведеного експерименту, значно покращилися та достатньо змінилися у дітей експериментальної групи.

Таким чином, після проведення експерименту, рівень фізичної підготовленості та психо-емоційний стан у дошкільників експериментальної групи підвищився у середньому на 1 бал і став відповідати оцінці "4" бали ("вище середнього" рівня). У дошкільнят контрольної групи, як і до експерименту, зафіксовано "середній" рівень (3 бали) фізичного розвитку.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено "низький рівень" фізичної активності у дітей старшого дошкільного віку (5-7 років). Обумовлений віковими особливостями та впливу зовнішніх факторів. Було проаналізовано нові методики та відібрані відповідно до віку та фізичного розвитку дітей, методи та засоби впровадження їх в звичне заняття з фізичної культури в закладі дошкільної освіти. Застосувавши нетрадиційну методику ми розкрили фізичні можливості дітей, підвищили емоційний стан. З цього випливає, що рухова активність прямо пропорційно залежить від емоційного та психічного стану дошкільнят. Дитина стає більш емоційно стабільною, показує високі результати фізичного здоров'я та спроможна правильно та раціонально використовувати свої здібності.

Провівши дослідження можна сказати, що нова методика є ефективною та допомагає розкрити та виховати фізичні якості дітей в старших групах закладу дошкільної освіти. Її впровадження, в звичний урок фізичної культури, дає нам можливість розкрити фізичний потенціал дитини та контролювати їх емоційний стан. Методика може бути впроваджена в освітній процес ясел-садка для покращення показників фізичного стану дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Львів: ВНТЛ, 1998. 336 с.
2. Конох О.Є. Розвиток фізичних якостей у дітей дошкільного віку. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2009. С. 22-23.
3. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 270 с.
4. Беленька Г.В., Богінч Г.Л, Богданець-Білооскаленко Н.І. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Київ, 2016. 304с.
5. Пангелова Н.Є., Харіна Д.Л. Фізична культура в дитячому садку. Аналіз наукових досліджень проблем фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку. – 2012. № 10 – Теорія та методики фізичного виховання. – 36-42 с.
6. Кулик Н. А. Динаміка фізичного стану дітей старшого дошкільного віку під впливом занять із пріоритетним використанням засобів легкої атлетики/ Кулик Н.А., Масляк І.П / Слобожан. Наук.-спорт.вісник. 2013. № 5. С. 5-6.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Б. Пришва

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті досліджено рівень розвитку фізичної активності школярів молодшої школи в умовах сучасної української школи.

Ключові слова: фізичний розвиток, молодший шкільний вік, рухова активність.

The physical activity of the schoolchildren of the youth school is in the minds of the modern Ukrainian school.

Key words: physical development, young school age, physical activity.

Вступ. Молодший шкільний вік – головний етап для створення підґрунтя духовного, фізичного та розумового здоров'я людини. Фізичне виховання особи має фігурувати суттєвим компонентом її цілісного і гармонійного виховання, під час якого слід звертати увагу на персональні особливості дітей, застосовуючи новітні технології та різноманітні підходи. Цьому питанню надає актуальність незадовільний стан здоров'я багатьох школярів, який спостерігається під час їхнього пристосування до поступових навантажень в загальноосвітніх закладах, таким чином, спостерігаємо результат поступового зниження здатності до виконання вимог шкільної програми при умові збільшення навантаження на молодий організм та психіку дитини. Необхідно застосовувати інноваційні та новітні педагогічні підходи, які будуть позитивно впливати на утворення різноманітних фізичних якостей. Використання нових технологій повинно передбачати врахування індивідуальних особливостей учнів, що сприятиме комплексному розвитку школяра.

Дослідження проблем фізичної активності дітей розглядали вчені різних сфер наукової діяльності: Н.Ф. Денисенко, Н.А. Кот, Р.З. Поташнюк; відомі педагоги: В.В. Гориневський, П.П. Лесгафт, А.С. Макаренко, А.В. Онопрієнко, О.В. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, А.В. Огністий та інші [2; 3].

Мета дослідження полягає у аналізі впливу фізичної активності дітей молодшого шкільного віку на всебічний розвиток в умовах сучасної української школи.

Рухова активність людини є особливо важливою умовою життя і нормального функціонування всіх органів і систем організму людини. Важливим та біологічно необхідним компонентом життєдіяльності людини є її фізична активність. Вона стимулює фізичний, психічний та розумовий розвиток дитини. Фізична активність дорослої людини підтримує на оптимальному рівні та розширює функціональні можливості організму, сприяє гальмуванню процесів старіння, підвищує соціальну значущість особистості [1].

Значущими компонентами фізичного розвитку особи є фізіометричні, соматоскопічні, соматометричні дані. До них відносяться: антропометричні дані, темпи та особливості їх змін у період росту, гармонійність розвитку, співвідношення календарного та біологічного віку, процент жирової тканини, статура, постава. Застосовують різноманітні методики для найпростішого та ефективнішого способу виявити рівень фізичного розвитку молодшого школяра. Візьмемо до уваги методику антропометричних стандартів, яка відображена у оцінювальних таблицях.

У своїй роботі ми використали параметри довжини (L) і маси тіла (M) та обвід грудної клітки (V). Існують середні параметри розвитку дитини, що є нормою, і які свідчать про нормальну швидкість розвитку організму. Будь які суттєві зміни зазначених величин являються відхиленням від норми. Середній рівень дозволяє в в відхилення в межах $0,67\sigma$ обидві сторони від середнього є нормою. Збільшення показника від $0,68\sigma$ до $1,5\sigma$ називають вищий за середній, а якщо відхилення сягає від $1,6\sigma$ і вище, нижчий від середнього та низький рівні – аналогічні зменшення показників [5].

Одночасно ми використовуємо метод індексації, який запропонувала О. Дубогай [4]. Задля того, щоб визначити ІФР дитини використовуємо метод, який вона розробила:

ІФР (індекс фізичного розвитку) = ДТ (довжина тіла) – МТ (маса тіла) + ОГК (обвід грудної клітки).

Виконавши співставлення отриманих результатів індексу фізичного розвитку зі стандартними даними маємо змогу правильно визначити темпи розвитку дитини. Вони представлені в трьох категоріях: низький, середній та високий. Високий рівень вказує на швидкий темп розвитку. Повільному розвитку дітей шкільного віку відповідає низький та середній рівень. В ході дослідження ми застосували таку послідовність дій: дізналися рік народження на час тестування, для уточнення темпів фізичного розвитку нам були необхідні антропометричні виміри, індивідуальні результати визначені за допомогою співставлення зі стандартними даними, розрахунок індексу фізичного розвитку та розподілення дітей відповідно їх результатів.

Зазначені методики було використано в ході дослідження, організованого на базі Херсонської гімназії № 14. Дослідження проводилось з учнями 3-х класів основної медичної групи у віці 8 років, серед яких було 29 хлопців і 27 дівчат. Середня довжина тіла хлопців першої групи становила 190,1 см, у другій – 166,8 см, при нормі 131,6 см ($\sigma \pm 5,23$ см). Середня довжина тіла дівчат становила в першій групі 160,6 см, у другій – 146,8 см, при нормі 129,6 см ($\sigma \pm 5,20$ см). На основі цих результатів ми можемо констатувати високий темп фізичного розвитку у хлопців та дівчат третіх класів Херсонської гімназії № 14.

Таким чином, отримані дані дозволять визначити зміст рухової активності дітей на уроках фізичної культури, а саме навантаження та його інтенсивність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бальсевич В.К. Физическая активность человека /В.К. Бальсевич, В.А. Запорожанов. – К.: Здоровье, 1987. – С. 34-40.
2. Огнистий А.В. Теоретико-методичні основи фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку (опорні конспекти лекцій) /А.В. Огнистий. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – 60 с.
3. Сухомлинський О.В. Сто порад учителю //Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – 620 с.
4. Дубогай О. Д. Психолого-педагогічні основи формування здорового образу життя школярів молодших класів: автореф. доктора пед. наук / О.Д. Дубогай. – К., 1991. – 38 с.
5. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді / Т.Ю. Круцевич, М.І. Воробйов, Г.В. Безверхня. – К.: Олімпійська література, 2011. – 224 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.А. Грабовський

УДК 796.012-053.6-055.25

Глухова Г.Г.

ХАРАКТЕРИСТИКА РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІВЧАТ 12-14 РОКІВ

В статті розглядаються питання визначення індексу рухової активності сучасних дівчат 12-14 років, як фактору, що сприяє всебічному розвитку організму.

Ключові слова: рухова активність, підлітки, дівчата, хронометраж, індекс, здоров'я.

The article considers the issues of determining the index of motor activity of modern girls 12-14 years old as a factor that contributes to the comprehensive development of the body.

Keywords: physical activity, adolescents, girls, timing, index, health.

Питанням установлення оптимальних норм рухової активності людини постійно приділяється пильна увага теоретиків і практиків. Проте, виходячи з того, що індивідуальні особливості рухового режиму різних груп населення досить розмаїті, можна назвати тільки орієнтовні і найбільш загальні норми рухової активності.

Важливого значення у визначенні рухової активності для кожної вікової групи є аналіз рухової діяльності й фізичних навантажень та їх відповідність рівню здоров'я людини, оскільки без цього неможливо вирішити проблему оптимізації фізкультурно-оздоровчої діяльності, яка передбачає досягнення максимально можливого, за даних умов, рівня здоров'я [2, 3].

Рухова активність розглядається як фактор, що сприяє всебічному розвитку організму та є одним з показників функціонального стану [3].

Працездатність людини перебуває в прямій залежності від обсягу рухової активності [2]. Саме тому, для визначення оптимальних режимів рухової активності, спрямованих на підвищення і підтримання працездатності, подальшу оптимізацію фізкультурно-оздоровчої роботи та підвищення рівня фізичної підготовленості й покращення здоров'я, нами проведено дослідження рухової активності дівчат 12-14 років Херсонського закладу загальної середньої освіти № 32 у кількості 67 осіб. Згідно з результатами медичного обстеження і тестування всі учениці належали до основної медичної групи.

Перед початком дослідження нами були проведені індивідуальні бесіди з дівчатами, під час яких відбулося їх ознайомлення з програмою дослідження.

Рухову активність визначали за методикою О.С. Куца [1] за тижневим індексом. Для розв'язання визначеної мети дослідження рухової активності був використаний метод тижневого хронометражу. З метою отримання об'єктивних результатів й зручності їх аналізу у дослідженні застосовували система шкал з групуванням усіх видів рухів. Нами реєструвалися всі види побутової (спонтанної) рухової активності й фізкультурно-оздоровчої рухової активності під час занять фізичною культурою і спортом.

Отримані результати визначення рухової активності учениць за окремими віковими групами представлені в таблиці 1. Як свідчать дані таблиці 1, загальна рухова активність дівчат 12 років, порівняно з старшими, значно переважає рухову активність 14-річних дівчат.

Таблиця 1

Показники рухової активності дівчат 12-14 років

Вік	n	$M_x \pm S_{m_x}$	Вік / P		
			12-13	12-14	13-14
Загальна рухова активність (в %)					
12	21	8,69 0,29	< 0,01	< 0,05	< 0,05
13	24	10,71 0,61			
14	22	5,16 0,41			
Фізкультурно-оздоровча рухова активність (в %)					
12	21	4,21 0,22	< 0,01	< 0,05	< 0,05
13	24	7,67 0,49			
14	22	3,11 0,17			
Індекс рухової активності за тиждень (в %)					
12	21	7,56 0,51	< 0,05	< 0,05	< 0,05
13	24	10,21 0,36			
14	22	5,12 0,27			

Як вже зазначалось, інтегральним показником рухової активності є індекс, який характеризує реальний стан рухової діяльності за день і за тиждень. Аналіз отриманих результатів щодо визначення індексу рухової активності школярок за тиждень показав:

- у 12 років він становить 7-10%,
- у 13-14 років – 4-5%.

Порівняння отриманих даних з нормативними таблицями обсягу рухової активності можемо дозволило зробити висновок, що більше 30% 12-річних дівчат і 50% 13-14-річних віднесені до нижче середнього рівня рухової активності. Методи математичної статистики підтверджують достовірність показників за кожною віковою групою.

Отже, як підтвердило дослідження, загальний обсяг рухової активності у дівчат 12-14 років є значно обмежений. Можливо це обумовлено тим, що вони більше уваги приділяють інтернету, соціальним мережам та ін. При цьому вони витрачають менше 21% часу для активних занять фізичними вправами, що в подальшому може негативно вплинути на їх морфофункціональний стан.

Отримані дані щодо рухової активності були враховані нами при складанні методичних підходів щодо підвищення рухової активності школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куц А.С. Организационно-методические основы физкультурно-оздоровительной работы со школьниками, проживающими в условиях повышенной радиоактивности: автореф.дис... д-ра пед.наук / А.С. Куц. – К., 1997. – 44 с.
2. Степанова І.В. Організаційно-методичні засади рекреаційно-оздоровчої рухової активності різних груп населення: [навч. посібник] / І.В. Степанова. – Дніпро: "Інновація", 2016. – 188 с.
3. Уилмор Дж.Х. Физиология спорта и двигательной активности / Дж.Х. Уилмор, Д.Л. Костил. – К.: Олимпийская литература, 1997. – 504 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Б.Пришва

УДК 37.016:796

Заруба В.В.

ЗНАЧЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються питання фізкультурно-спортивної роботи в умовах закладів середньої освіти.

Ключові слова: фізична культура і спорт, заклади середньої освіти, фізкультурно-спортивна діяльність.

The statistics show the nutrition of the physical culture and sports robots in the minds of the middle education.

Keywords: physical culture and sports, institutions of secondary education, physical culture and sports activities.

Протягом всього періоду навчання в освітньому закладі освітній процес повинен, в першу чергу, бути спрямований на формування належного рівня здоров'я у дітей, усвідомлення його цінності для їх подальшого продуктивного життя. Згідно з діючою навчальною програмою з фізичної культури для загальноосвітніх закладів [4], урок фізичної культури, фактично, є основною можливістю, а інколи і єдиною, завдяки якій дитина задовільняє свою щоденну норму рухової активності. Проте, не варто недооцінювати значення позаурочних форм навчання, і якщо вони щоденно будуть пов'язані з руховою активністю, то й відповідно стан здоров'я та фізичного розвитку буде на належному рівні [3].

Питання організації та методики фізичного виховання в Україні й за кордоном цікавлять багатьох вітчизняних науковців, серед яких І. Турчик, Е. Вільчковський, Т. Круцевич, О. Куц, Б. Шиян та ін.

Оцінюючи вище зазначене, актуальність дослідженого питання не викликає сумнівів.

Кореспондент ВВС з питань здоров'я Джеймс Галлахер підкреслює, що сучасне покоління має "...глобальну епідемію неактивності: 81 % дітей у всьому світі дуже мало рухаються" [1]. Опираючись на дослідження ВООЗ автор статті констатує, що четверо з п'яти підлітків у віці 11-17 років у всьому світі ведуть сидячий спосіб життя. Це негативна тенденція є реальною як для високо розвинутих країн, так і для бідних. Обговорюючи те, який вид активності буде найкорисніший для організму дитини, вказується, що це може бути практично все, що змушує серце битися швидше, а легенях працювати інтенсивніше. Серед найпопулярніших видів – біг, велоспорт, плавання, футбол, стрибки, тренування зі скакалкою, гімнастика.

Педагогам варто реалізовувати позакласну роботу з фізичного виховання школяра задля розкриття його особистості, підвищення фізичної і розумової працездатності, фізичної підготовленості.

У своїх вченнях Т.Ю. Круцевич підкреслює, що практична реалізація фізичного виховання школярів здійснюється у вигляді спеціально організованих занять фізичною культурою. У ході цих занять використовуються засоби, методичні принципи і методи фізичного виховання [3].

З метою підвищення ефективності процесу фізичного виховання у своїх дослідженнях Т. Ю. Круцевич приділяє значної уваги позаурочним формам занять (рис. 1.).

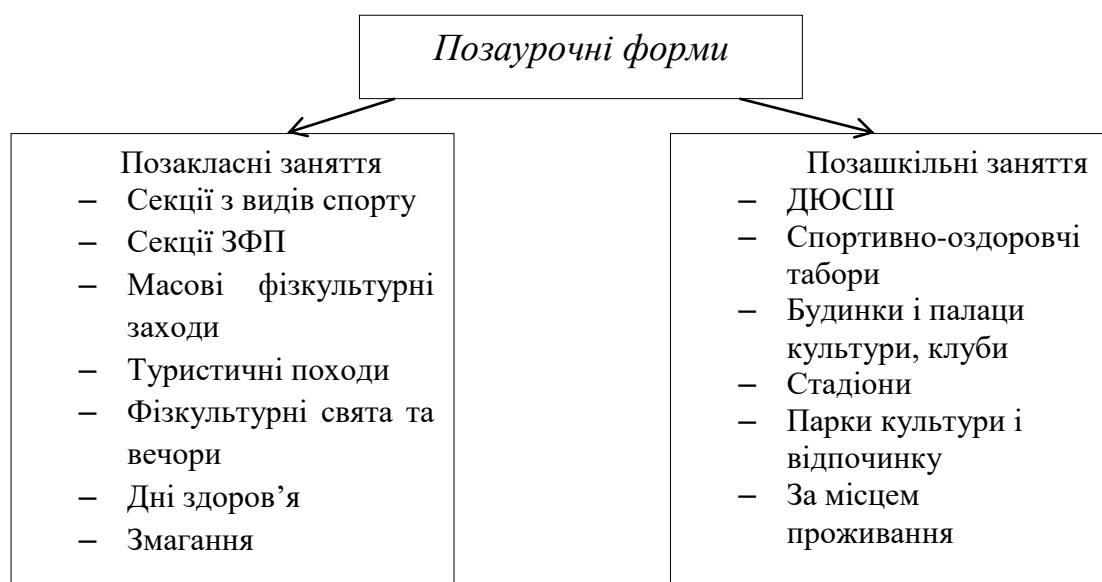

Рис.1. Позаурочні форми у процесі фізичного виховання (Т.Ю. Круцевич)

Позакласна робота є однією із форм організації корисного дозвілля та активного відпочинку учнів, основними особливостями якої є добровільність і те, що зміст і форми занять визначаються навчальним закладом із врахуванням конкретних умов роботи.

Діти шкільного віку мають можливість займатись фізичними вправами у освітніх закладах, які входять в систему середньої освіти, в установах які здійснюють позашкільні заняття. У кожному випадку ці заняття приймають певні форми, характерні для вирішення окремих завдань, які стоять перед ними, що робить їх досить різноманітними.

Використання великої кількості різноманітних форм організації занять фізичними вправами в системі шкільного фізичного виховання дозволяє більш ефективно задовольняти потребу учнів у руховій активності та вирішувати завдання фізичного виховання школярів на різних етапах вікового розвитку їхнього організму [3].

Головне призначення позаурочних форм занять – це створення найсприятливіших умов для виховання звички до регулярних занять, і як наслідок, привиття звички до реалізації фізичної культури і спорту в повсякденне життя.

Головною видовою ознакою позаурочних форм занять є їх добровільність. Тобто, дитина сама обирає і погоджується із видом занять у позанавчальний час. Велике значення у такій активності школяра мають педагоги, зокрема – вчителі фізичної культури та інші вчителі, класні керівники. На нашу думку, завдання вчителя-практика (фізичної культури) – допомогти учневі знайти свій вид рухової активності, націлити і посприяти тому, щоб він зацікавився і побачив й відчув свій потенціал. Класні керівники також, в цьому питанні мають велике значення, оскільки вони безпосередньо приймають участь у вихованні учнівської молоді, і важливе їхнє усвідомлене позитивне ставлення до занять фізичними вправами як основного засобу у формуванні, збереженні і зміцненні здоров'я.

Сьогодні, намічена тенденція на зниження інтересу у школярів до традиційних форм фізичного виховання і недостатня освіченість у сфері фізичної культури, обмежує можливість формування у школярів усвідомленої потреби у фізичному самовдосконаленні та прищепленні прагнення до здорового способу життя. Нажаль, в умовах, що склалися, виникає необхідність в переосмисленні проблеми фізичної підготовленості школярів, їх ставлення до власного здоров'я.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукової та методичної літератури, виявив низку проблем, які необхідно вирішувати для поліпшення організації фізкультурної роботи в позашкільний час. Питання організації позашкільних занять з фізичного виховання дітей та підлітків за останні роки не втратили своєї актуальності, про що свідчить значна кількість наукових публікацій. Нажаль, різко зменшилася кількість позаміських закладів оздоровлення та відпочинку, спортивно-оздоровчих таборів та інших спеціалізованих позашкільних закладів фізичного виховання дітей, вони стали менш доступними або фактично припинили своє існування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всемирная организация здравоохранения. Глобальная стратегия в области режима питания, физической активности и здоровья: доклад Секретариата. В: Пятьдесят седьмая сессия W57/9 Всемирной ассамблеи здравоохранения. 2004 апрель 17. 29 с.
2. Зайцева Ю. Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, Витоки педагогічної майстерності, 2014: 13;139-144.
3. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посібник. Київ: Олімпійська літ.; 2011. 224 с.
4. МОН. Навчальна програма з фізичної культури для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. 2012. 302 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.І. Степанюк

УДК 378:796.325-05

Іванченко О.О.

ФОРМУВАННЯ СПОРТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються проблеми мотивації спортивної діяльності молодих людей. Представлені відмінності в мотивації дітей різних вікових груп. Робиться спроба визначення співвідношення мотивації спортивної діяльності та емоційної спрямованості.

Ключові слова: мотивація, мотивація спортивної діяльності, здоровий спосіб життя.

The article considers the problems of motivation of sports activities of young people. Differences in motivation of children of different age groups are presented. An attempt is made to determine the ratio of sports motivation and emotional orientation.

Key words: motivation, motivation of sports activity, healthy way of life.

Здоров'я людини – дуже тендітна система, яка потребує постійного контролю і підтримки. Одними з найважливіших компонентів здорового способу життя є фізкультура і спорт, які дозволяють людині підтримувати необхідний рівень фізичної активності, сприяють зміцненню здоров'я, вдосконалення функціональних і рухових можливостей людини, ведуть до гармонійного фізичного і духовного розвитку особистості.

Фізична культура є засобом не тільки фізичного вдосконалення та оздоровлення, а й вихованням соціальної, трудової та творчої активності молоді, що, в свою чергу, впливає на розвиток соціальної структури суспільства. Так, від фізичної підготовленості, стану здоров'я та рівня працездатності майбутніх фахівців залежить виконання ними соціально-професійних функцій.

Величезне значення має свідоме ставлення до занять фізичною культурою і спортом. В основу має бути покладено виховання в учнівській молоді постійної мотивації, активної установки на довільне самовдосконалення, самовиховання і саморозвиток в спорті. У зв'язку з цим величезну роль відіграє вивчення мотивів, інтересів і потреб сучасної молоді в заняттях фізичними вправами[1].

В даний час вітчизняний спорт вищих досягнень втратив багато своїх лідерських позицій на світовій арені. Відродження високого рівня вітчизняного спорту багато в чому залежить від якості системи спортивної підготовки. Особливий інтерес тут представляє вивчення і розробка методик тренувальної діяльності в системі підготовки спортивних резервів, що гарантує заповнення складів збірних команд.

Для молоді та підлітків 15-16 років, особливо важлива мотивація до занять спортом. Розбіжності між організацією тренування і мотивацією юних спортсменів можуть сильно знизити схильність до занять спортом, а при найгіршому розвитку подій загрожувати остаточної втратою тяги до обраного виду спорту.

Крім того, сучасний спортсмен може досягти високих результатів в спорті тільки за умови проходження режиму і важких тренувань. До такого він повинен бути підготовлений не тільки фізично, але й психологічно та морально. Цю готовність потрібно постійно розвивати і вдосконалювати в ході тренувального процесу. Результати в сучасному спорті високих досягнень тісно переплітаються з мотиваційної сферою людини. Мотивація спрямовує його до поставленої мети, впливає на процеси, що відбуваються в організмі. Залежність результатів від мотивації спортсмена це її головна особливість. В умовах жорсткої конкуренції високі результати може показати тільки вмотивований спортсмен, що володіє чітко вираженою мотивацією. Не враховуючи мотиваційних чинників спортивні тренери, педагоги, спортсмени можуть не реалізувати ті сили, які вони докладали при заняттях спортом.

Головною причиною діяльності людини є його бажання. І саме через ці потреби мотиваційна сфера особистості завжди цікавила як зарубіжних, так і вітчизняних психологів.

Багато авторів підкреслюють зв'язок між потребами, мотивами і цілями поведінки, а також діяльністю людини. А.Н. Леонтьєв [2] зазначає, що потреба є умовою, передумовою діяльності, розкриваючи зв'язок мотивів і потреб.

Мотив – це спонукання до діяльності, пов'язане з задоволенням визначеної потреби. Мотивація – сукупність мотивів, які спонукають людину до активної діяльності.

Мотив має складну внутрішню структуру. Він може бути неусвідомленим (потягу, гіпнотичні навіювання, установки) і усвідомленим (інтереси, бажання, переконання). Мотиваційну сферу особистості людини, з точки зору її розвиненості, можна оцінювати по параметрам широти та гнучкості.

Проблема мотивації в якості самостійної проблеми психології виділилася на початку ХХ століття. Вивченням мотиваційної сфери займалися: Е. Кондільяк, К. Гельвецій З. Фрейд, У. Макдауголл, К. Левін, Г. Олпорт, Г. Мюррей, А. Маслоу, У. Джемс, Дж. Роттер, Г. Келлі, Х. Хекхаузен, Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, Р. Кеттелл, і ін.

Емоційна спрямованість людини, з самого початку сформувавшись в певній його діяльності, потім починає впливати на вибір її нової діяльності.

Психолог Кретті Б. Д. виділяє мотиви, які спонукають дітей займатися фізичною культурою: потреба бути членом колективу, прагнення до досконалості, підвищення соціального статусу, отримання матеріальних заохочень, прагнення до подолання стресу. У дослідженнях Палайма Ю.Ю. всі мотиви розділені на дві групи і розрізняються вони за видом домінування: у колективістів домінуючими мотивами є суспільні і моральні, у індивідуалістів – мотиви самовираження, самоствердження особистості [3]. Мотив самовираження, самоствердження характеризується орієнтацією особистості на оцінку своїх спортивних результатів, а для морального і громадського мотивів характерна усвідомленість суспільної значимості спорту.

У спортивній мотивації можна виділити два базових типи: тренувальний та спортивний. На початковому етапі занять завжди головну роль відіграє тренувальна мотивація. Як діти, так і підлітки, в основному, намагаються поліпшити свої фізичні можливості. Коли підвищується якість їх власної спортивної діяльності, також зростає і частка спортивної мотивації. І вже на етапі вищої спортивної майстерності головну роль починає відігравати спортивна мотивація [4]. На цьому моменті варто зупинитися більш детально.

На стадії спеціалізації, яка характерна для спортивної школи, у підлітка починає з'являтися сильний і стійкий інтерес до того виду спорту, яким він почав займатися. Метою його занять стає не просто отримання задоволення від самого процесу, а й досягнення все більш і більш значущих результатів.

У віці семи-десяти років мотиви до фізичної активності ще не здатні перетворитися в усвідомлені та стійкі інтереси до конкретного виду спорту, але звички, які регламентують регулярність занять фізичними вправами, вже здатні стати досить стійкими.

У віці одинадцяти-чотирнадцяти років мотиви регулярних занять спортом часто обумовлені становленням характеру спортсмена, його затвердженням в соціумі. Тут відзначається перевага обох базових мотивів занять певним видом спорту. Це бажання вдосконалити свої власні психо-фізичні можливості і досягти високих спортивних результатів.

Вік юнацтва (п'ятнадцять-сімнадцять років) – найскладніший в плані самовизначення, в тому числі і по відношенню до власної спортивної діяльності. В даний період найбільш часто відбувається якась переоцінка цінностей, і хлопець, або дівчина можуть кинути заняття в спортивній секції, або спортивній школі. Основними причинами припинення занять можуть стати: нові захоплення, зміна уявлення про обраний вид спорту як про свою майбутню професію, велике навантаження на шкільних заняттях, сильний вплив батьків, з'явилося усвідомлення обмеженості своїх можливостей в конкретному виді спорту, не встановилися взаємини з тренером тощо.

Незважаючи на все вищесказане, існує і інша сторона медалі. Все частіше учні стикаються зі зниженням мотивації.

У зв'язку з цим нами виділені фактори, що сприяють зниженню мотивації до уроків фізичної культури: переодягання в спортивну форму в роздягальні, необхідність рухатися серед однокласників, глузування однокласників, страх не впоратися з вправою, можливість зведення рахунків на уроках фізичної культури, програш в спортивній грі, ймовірність отримання травми. Для мінімізації факторів, які сприяють зниженню рівня мотивації до уроків фізичної культури в урочну і позаурочну діяльність включені заходи, що сприяють підвищенню рівня мотивації до уроків фізкультури:

- загальна фізична підготовка, яка виконується в групах;
- класні години, спрямовані на згуртування класного колективу;
- оцінювання уроків фізичної культури не за результатами складених нормативів, а з особистісного росту показників;
- психологічні тренінги;

- участь в змаганнях всім класом;
- туристичні походи.

Висновок. Дослідження мотивації спортивної діяльності є сьогодні актуальним напрямком, що сприяє вивченню можливостей формування мотивації на здоровий спосіб життя як серед молоді, так і серед населення в цілому. Більш поглиблене вивчення особливостей мотивації фізкультурно-спортивної діяльності, вікових особливостей, ціннісних орієнтацій допоможе диференційовано підходити до проведення занять фізичною культурою і організації спортивних заходів. Мотивація до фізичної активності, як особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості – це не одномоментний, багатоступінчастий процес: від перших елементарних гігієнічних знань і навичок до глибоких психофізіологічних знань теорії та методики фізичного виховання і інтенсивних занять спортом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванников В.А., Шляпников В.Н. Волевая регуляция и здоровый образ жизни // Материалы научно-практических конгрессов IV Всероссийского форума "Здоровье нации – основа процветания России". Том 2. Раздел "Здоровье нации и образование". М., 2008.
2. Леонтьев В.Г. О природе, структуре и функциях мотива / В.Г. Леонтьев // Психолого-педагогические проблемы мотивации учебной и трудовой деятельности: Тезисы докладов научно-практической конференции. – Новосибирск: НГУ, 1985. – С. 29-30.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
4. Крикунова М.А., Саламатова Е.Г., Корсакова Т.В. Мотивация занятий физической культурой и спортом: метод. пособие. С., 2010.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Голяка

УДК 796-053.7:616

Кім Р.А.

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА СИЛОВОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ ДНЗ "ВПУ № 2, М. ХЕРСОНА"

У статті розглядаються питання контролю та оцінки рівня силової підготовленості учнів старших класів вищого професійного училища.

Ключові слова: силова підготовленість, старшокласники.

The article considers the issues of control and assessment of the level of strength training of senior students of higher vocational schools.

Key words: strength training, high school students.

Проблема базової силової підготовки учнівської молоді вищих професійних училищ представляє в цей час особливий інтерес, що пов'язано з вираженими змінами соціальних, екологічних та економічних умов життя суспільства. Але розробка загальних методичних рекомендацій з широкого використання різноманітних методів базової фізичної підготовки, починаючи з моменту вступу на навчання утримується дефіцитом наукових досліджень [1].

Мета роботи – дослідити рівень силової підготовленості підготовленості учнів старшого шкільного віку.

Дослідження проводилось на базі Державного навчального закладу "Вище професійне училище № 2 м. Херсона". У обстеженнях прийняли участь 33 учні старших класів училища. Нами було виділено дві групи обстежуваних в яких було здійснено педагогічний контроль та

оцінка рівня силової підготовленості: до першої групи увійшли учні 10-х класів у кількості 18 учнів; до другої увійшли учні 11-х класів у кількості 15 учнів.

Обстеження проводилося двічі: в середині попереднього навчального (лютий 2020 року) та на початку нового навчального року (вересень 2020 року) під керівництвом викладачів фізичного виховання Ю.О. Білика та Р.А. Кіма.

У обстежуваних визначали рівень силової підготовленості за виконанням наступних нормативів: згинання та розгинання рук в упорі лежачи; підтягування на перекладині; піднімання тулуба в сід за 30 с; визначення сили кисті за допомогою методу динамометрії [2].

Бальна оцінка силової підготовленості обстежуваних проводилася за Державними тестами України.

Якісна характеристика рівня силової підготовленості показала, що за період між першим та другим тестуванням майже за всіма показниками забезпечило досягнення найбільш високого рівня силової підготовленості.

В результаті дослідження видно, що юнаки на другому етапі обстеження характеризувалися виконанням нормативів силової підготовленості на відносно вищих рівнях. Так, при виконанні вправи "Підтягування на перекладині" юнаки 10-го класу, у своїй більшості, виконали норматив на рівні "достатній", а саме – 8 осіб, що складає 40,0% від їх загальної кількості.

Можна відмітити, що у серед груп юнаків 10-го класу на другому етапі дослідження збільшилася кількість осіб, які виконали норматив на високому рівні, відповідно з 10,0% до 15,0%, зменшила кількість осіб з початковим рівнем: з 20,0% до 10,0%.

Співвідношення кількості учнів 11-го класу за виконанням нормативу на першому та другому етапах також має певні зміни.

На другому етапі обстеження спостерігається тенденція збільшення кількості осіб з виконанням нормативу на високому рівні та середньому, також зменшення кількості осіб, що виконали норматив на початковому рівні у групі юнаків 11-го класу. Так, високий рівень був характерний двом особам (14,2%), а на першому етапі одному (7,1%), з середнім рівнем виявилось 6 юнаків (42,9%), і жодного юнака з початковим рівнем виконання цієї вправи.

Деяко схожа ситуація спостерігається при аналізі тестування вправи "Згинання та розгинання рук в упорі лежачи". Так, у обох класах юнаків на першому етапі, більшості характерний достатній рівень силової підготовленості за цим тестом, зокрема: у юнаків 10-го класу виявлено таких 6 осіб (30,0%), юнаків 11-го класу – 6 осіб (42,9%). Серед юнаків 10-11-х класів на першому етапі дослідження найменше осіб виявлено з високим (7,1%-11,1%) і початковим рівнем фізичної підготовленості (11,1%-21,4%).

На другому етапі наступна картина: юнакам 10-го класу високий рівень характерний 10,0% учнів, достатній рівень – 40,0%, середній 35,0%, початковий – 15,0%; серед учнів 11 класу ми виявили у групі юнаків більшість виконали норматив на достатньому рівні (57,1%), а найменше на високому (14,3%) рівні та жодної особи на початковому рівні.

Знову, як і у попередньому випадку нами на другому етапі дослідження спостерігається збільшення кількості осіб з високим рівнем виконання нормативу "Згинання та розгинання рук в упорі лежачи" у обох класах.

Розглянемо детальніше аналіз виконання тесту "Піднімання тулуба в сід за 30 с" в учнів 10-11 класів. У всіх групах більшість на I етапі тестування виконали норматив на достатньому рівні, крім юнаків 10-го класу на першому етапі тестування. Так, у групі юнаків 11-го класу на таких осіб виявилось 6, що складає 42,9% від загальної їх кількості; у групі юнаків 10-го класу більшість виявилася з середнім рівнем виконання нормативу (40,0%).

На другому етапі обстеження в юнаків 11-го класу збільшилася кількість осіб виконанням нормативу на високому рівні до 21,4% від загальної їх кількості. На другому етапі в юнаків 10-го класу кількісне співвідношення осіб з виконанням нормативу на високому не змінилося. Крім цього слід відмітити, що більшість юнаків обох класів на другому етапі виконали у своїй більшості на достатньому рівні, і ще залишається певна кількість осіб цих класів, що виконали норматив на початковому рівні.

Розглянемо останній тест за допомогою якого ми визначали рівень розвитку силових якостей в учнів старших класів – це кистьова динамометрія.

Можна відмітити, що учні цих класів у своїй більшості гірше справилися з поставленим завданням, і при виконанні попередніх завдань. Так, більшості на першому етапі тестування був властивий середній рівень виконання тесту. Можна стверджувати, що більшість учнів обох класів характеризувалися виконанням нормативу на рівні "середній". Так, у групі юнаків 10-го класу таких осіб на першому етапі тестування виявилось 8 (40,0%), а у групі юнаків 11-го класу – 7 осіб (42,9%). Доречно відмітити, що у всіх групах ми виявили досить значну кількість учнів з початковим рівнем виконання нормативу. Так, початковий рівень був характерний 35,0% юнакам 10-го класу та 42,9% юнакам 11-го класу.

На другому етапі обстеження збільшилася кількість осіб з виконанням нормативу на високому рівні несуттєво зросла кількість виконання нормативу на "достатньому" рівні (до 25,0% у юнаків 10-го класу та до 35,7% юнаків 11-го класу). Найбільша кількість юнаків 10-го класу виконали норматив, як і під час першого етапу на середньому рівні, а саме, відповідно 9 осіб (45,0%). Також подібна тенденція спостерігається і у групі юнаків 11-го класу – достатній рівень був характерний 8 особам, тобто 57,1% від загальної їх кількості. Досить значна кількість учнів виконали норматив на початковому рівні – 25,0% у групі юнаків 10-го класу.

Висновки. Вцілому слід відмітити, що за період між I та II тестуванням у обох класах збільшилася кількість осіб, які виконали нормативи з силової підготовленості на відносно вищі бальні оцінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Раєвський Р.Т. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів вищих навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / Р.Т. Раєвський, С.М. Канішевський. – Одеса : Наука і техніка, 2010. – 380 с.
2. Сергієнко Л.П. Комплексне тестування рухових здібностей людини: Навчальний посібник. / Л.П. Сергієнко. – Миколаїв: УДМГТУ, 2001. – 360 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент В.Ю. Коваль

УДК 796.011.3

Кручина Ю.О.

ВПЛИВ МЕТОДИКИ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості застосування методики самостійних занять фізичним вправами та її вплив на рівень фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: самостійні заняття фізичними вправами, фізична підготовленість, діти молодшого шкільного віку.

The article considers the peculiarities of the application of the technique of independent physical exercises and its influence on the level of physical fitness of primary school age.

Key words: independent physical exercises, physical fitness, primary school age.

На сьогоднішній день, як ніколи раніше, досить гостро постає проблема актуалізації самостійної роботи школярів, а саме набуття ними необхідних компетенцій з питань теорії та методики фізичного виховання, досвіду проведення самостійних занять фізичними вправами, здійснення самоконтролю, самокоректування тощо. Щоб вирішувати дану

проблему необхідно створювати ефективну систему керівництва самостійною роботою молодших школярів, і вона має складатися з поєднання свідомих цілеспрямованих дій вчителя у відношенні до школярів з метою покращення їх стану здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості [1, 2].

Мета роботи – обґрунтувати дидактико-методичні підходи здійснення процесу фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку на прикладі організації самостійних занять фізичними вправами.

Дослідження були проведені в загальноосвітній школі смт. Костогризове Херсонської області. У дослідженні прийняли участь школярі третього та четвертого класів, з них було скомплектовано дві групи: експериментальна (ЕГ – 7 хлопчиків та 6 дівчаток) та контрольна (КГ – 10 хлопчиків та 9 дівчаток).

Фізичну підготовленість вивчали за допомогою тестів: до обстеження були включені такі тести: силові якості – "згинання і розгинання рук в упорі лежачи (кількість разів)", швидкісно-силові якості – "стрибок у довжину з місця (см)", швидкісна витривалість – "присідання за 30 с (кількість разів)", швидкісні якості – "біг на місці за 15 с (кількість дотиків однією ногою)", гнучкість – "нахил тулуба вперед сидячи (см)", спритність – "човниковий біг 4×9 м".

Аналіз рівня фізичної підготовленості показав неоднозначні результати. Так, результати у контрольних вправах на розвиток силових якостей (згинання і розгинання рук в упорі лежачи) складають в середньому у хлопчиків ЕГ та КГ, відповідно 10,3 разів та 9,8 разів, у дівчат – 6,9 разів та 5,6 разів.

За даними матеріалів дослідження ми виявили, що в ЕГ та КГ найбільші зміни спостерігалися у розвитку фізичних якостей, таких як силові можливості м'язів рук і тулуба, гнучкість.

При цьому найбільший приріст в ЕГ як у групі хлопчиків, так і у групі дівчат зустрічався у тестах: "згинання і розгинання рук в упорі лежачи", відповідно на 5,9 разів (до 16,2 разів) та на 4,6 рази (11,5 разів), що складає 57,3 % та 66,7 %.

В учнів КГ також спостерігався приріст показників за цими двома тесами, але різниця виявилася менш суттєва. Так, в хлопчиків показники здійснення тесту "згинання і розгинання рук в упорі лежачи" покращилися на 10,2 % (на I етапі – 9,8 разів, на II етапі – 10,8 разів), в дівчаток збільшення показників спостерігалось на рівні 28,5% (I етап – 5,6 разів на II етапі – 7,2 разів).

Дані виконання тесту "стрибок у довжину з місця" у хлопчиків ЕГ є дещо нижчими, ніж у хлопчиків КГ (134,6 см та 136,2 см), однак незначно. Між результатами цього тесту у дівчат спостерігається більш суттєва різниця (124,1 см та 132,4 см). Показники ЕГ є нижчими.

Подібні тенденції спостерігаються і при аналізі середньостатистичних показників виконання тестів з розвитку швидкісних якостей та гнучкості тощо.

Таким чином, ЕГ та КГ є однорідними за складом. Враховуючи це, можна вважати, що найбільш суттєві зміни повинні відбуватися лише у випадку застосування експериментальної методики самостійних занять фізичними вправами.

Величини приросту показників виконання тесту "стрибок в довжину з місця" в хлопчиків ЕГ 13,2% (середньогруповий показник становив 152,4 см), а у дівчаток цієї групи – на 12,7% (середньогруповий показник становив 139,9 см).

Величини приросту результатів хлопчиками та дівчатками КГ у тесті: "стрибок в довжину з місця", становили відповідно на 3,7% (I етап – 132,4 см, II етап – 137,5 см) та на 3,9 %. "Нахил тулуба вперед сидячи", у хлопців на 0,6 см, що складає 46,1%. За всіма іншими тестуваннями приріст у показниках виявився у КГ значно нижчим в межах 3,8-10,2 % у хлопчиків та 4,2-11,5% у дівчаток.

Вже на першому етапі спостерігаються вищі показники виконання вправи "Присідання за 30 с" у хлопчиків порівняно з дівчатками в обох групах. Так, середньостатистичні показники у ЕГ хлопчиків на першому етапі дослідження становлять 27,8 разів, тоді як у

хлопчиків КГ – 27,5 разів. У хлопчиків ЕГ покращення середньостатистичного показника присідань за 30 с під час другого етапу обстеження становила на рівні 19,4 % (до 33,2 рази), а хлопчиків КГ на рівні 10,2 % (до 30,3 разів).

На першому етапі обстеження середній показник кількості присідань за 30 с у дівчаток ЕГ виявився на рівні 26,5 разів, а у дівчаток КГ цей показник виявився дещо вищим – 26,6 разів.

На другому етапі дослідження нами виявлено наступні результати. У ЕГ дівчат показник присідань за 30 с покращився на 12,8 %, а у дівчаток контрольної групи на 10,9 %. Абсолютні величини присідань за 30 с дівчат обох груп обстеження наступні: ЕГ на рівні 29,9 разів, КГ на рівні 29,5 разів.

У КГ величини приросту результатів тестування фізичної підготовленості школярів були значно нижчими.

Розвиток швидкісних якостей в учнів ми визначали за виконанням вправи "Біг на місці за 15 с".

На першому етапі дослідження нами показано дещо вищі показники розвитку швидкості у школярів ЕГ, що становив 34,2 рази у хлопчиків та 31,4 рази у дівчаток, ніж у школярів КГ. В них показники виконання вправи "Біг на місці за 15 с" становили в середньому 32,7 рази у хлопчиків та 30,6 рази у дівчаток.

На другому етапі ми найбільший приріст у показниках розвитку швидкості, що вивчався за виконанням вправи "Біг на місці за 15 с" спостерігався в учнів ЕГ порівняно з приростом показника другої групи. Так, у хлопчиків ЕГ приріст спостерігався на рівні 19,3%, у дівчаток – 20,4 рази, а у школярів КГ на рівні – 4,3% хлопчиків та 6,9 % у дівчаток, відповідно.

Середньогрупові показники виконання нормативу "Нахил тулуба вперед сидячи" в хлопчиків ЕГ на I етапі становив 3,7 см, тоді як на II етапі – 6,4 см; у дівчаток на I етапі – 4,1 см, а на другому – 6,9 см

Показники "Нахилу тулуба вперед в положенні сидячи" на другому етапі підвищилися на, відповідно на 1,0 см та 1,5 см, що складає 72,9% та 68,3%.

Стосовно виконання тесту на визначення гнучкості в хлопчиків на першому етапі спостерігався середньогруповий показник на рівні 3,3 см, а на другому етапі цей показник покращився на 18,2 % і становив, в середньому 3,9 см. У дівчаток приріст показника виконання тесту "Нахил тулуба вперед сидячи" спостерігався на рівні 13,9% з 3,6 см (I етап) до 4,1 см (II етап).

Вивчення рівня розвитку спритності у групах обстеження здійснювали за показником виконання вправи "Човниковий біг 4×9 м".

На першому етапі обстеження середньогруповий показник човникового бігу 4×9 м у хлопчиків ЕГ виявився на рівні 12,6 с, дівчаток ЕГ на рівні 13,4 с, а у школярів КГ цей показник виявився дещо гіршим (тобто вони більше часу витрачали на здійснення човникового бігу 4×9 м), відповідно 12,8 с у хлопчиків та 13,3 с у дівчаток.

На другому етапі дослідження ми спостерігаємо наступні результати. У хлопчиків ЕГ показник човникового бігу 4×9 м покращився на 5,9 %, у дівчаток ЕГ на 4,7 %, а в хлопчиків КГ на 1,6 %, дівчаток цієї групи на 1,5 %. Середньогрупові показники човникового бігу у групах обстеження наступні: хлопчики ЕГ на рівні 11,9 с, дівчатка ЕГ на рівні 12,8 с, хлопчики КГ на рівні 12,6 с, дівчатка КГ на рівні 13,1 с.

Якщо на початку ЕГ були відносно рівноцінними по досліджуваним показникам, то наприкінці дослідження за показниками підготовленості як хлопчики, так і дівчатка ЕГ випередили своїх однолітків з КГ за всіма показниками.

Аналіз показників фізичної підготовленості школярів показав, що в ЕГ після експерименту більша кількість показників мають суттєві зміни порівняно з КГ, а саме у таких тестах: нахил тулуба вперед сидячи, згинання і розгинання рук в упорі лежачи.

Висновки. Встановлено, що рівень фізичної підготовленості хлопчиків і дівчаток експериментальної групи значно підвищився порівняно з аналогічним рівнем в учнів контрольної групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власюк О. О. Науково-педагогічні основи організації самостійних занять фізичними вправами дітей молодшого шкільного віку: автор... кандидата наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності 24.00. 02 – "Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення" / О. О. Власюк. – Львів, 2006. – 20 с.
2. Москаленко Н.В. Фізичне виховання молодших школярів: Монографія. / Н.В. Москаленко. – Дніпропетровськ: Вид-во "Інновація", 2007. – 252 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Голяка

УДК 796.015.1

Кучеренко А.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В САМБО

У статті розглядаються питання вивчення ефективності техніко-тактичної підготовки в самбо.

Ключові слова: техніко-тактична підготовка, самбо

The article considers the study of the effectiveness of technical and tactical training in sambo.

Key words: technical and tactical training, sambo.

Аналіз спеціальної літератури показав, що більшість авторів та ін. висвітлюють прикладний (бойовий) розділ самбо, як різновид рукопашного бою, й досить мало робіт, що розглядають самбо як спортивний вид одноборства. Актуальність питання обумовлює вдосконалення методик інтегральної спеціальної підготовки спортсменів з обліком їх сильних і слабких сторін підготовленості, необхідні дослідження, що аналізують окремі її компоненти [1, 2].

Мета роботи – дослідження ефективності техніко-тактичної підготовки в самбо, як виду спортивного одноборства.

Дослідження проводилось на базі секції бойового самбо (м. Херсон). Контроль й облік техніко-тактичної підготовки здійснювався за допомогою аналізу показників учбово-тренувального процесу й змагальної діяльності в самбо. Результати аналізу відеоматеріалів змагальної діяльності (53 двобої) висококваліфікованих спортсменів (n=28), учасників чемпіонатів України й чемпіонатів світу з самбо.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що в умовах змагальної діяльності самбістів легких, середніх і важких вагових категорій є як загальні риси, так і відмінності (кількісні та якісні) в техніко-тактичному арсеналі.

Аналіз змагальної діяльності показав, що спортсмени важкої вагової категорії в змагальних поєдинках демонструють більш низькі показники кількості спроб і оцінених техніко-тактичних дій в порівнянні з самбістами легкої та середньої вагової категорії.

Встановлено, що середній показник спроб і оцінених прийомів за поєдинок у спортсменів легкої та середньої вагової категорії практично в два рази більше, ніж у кваліфікованих самбістів, умовно віднесених до важкої вагової категорії, в порівнянні з більш легкими борцями. Між спортсменами легкої і середньої вагової категорії, за даними показниками, відмінностей не виявлено.

Дані до протиборства в стійці і в партері дозволяють констатувати, що, незалежно від вагових категорій, кваліфіковані самбісти виконують при боротьбі в партері більш низьку кількість оцінених техніко-тактичних дій.

Так, кількість оцінених дій в партері незалежно від вагових категорій становить 14%, а в стійці 86% від загального числа оцінених техніко-тактичних дій.

Співвідношення виконаних техніко-тактичних дій у важких категорій становить 19% оцінених дій в партері проти 81% дій в стійці.

У спортсменів легкої та середньої вагової категорії показники оцінених техніко-тактичних дій становлять 12% успішно виконаних дій в партері і 88% дій в стійці.

Таким чином, спортсмени важких вагових категорій більш схильні до протиборства в партері в порівнянні з самбістами більш легких категорій. Отримані дані узгоджуються з результатами попередніх досліджень, які свідчать про більш низький відсоток виконаних дій в партері в порівнянні з діями в стійці. Слід звернути увагу на те, що в техніко-тактичному арсеналі кваліфікованих самбістів всіх вагових категорій низький відсоток складають прийоми з таких груп, як: "вузли на руки", "обмеження на руки", "вузли на ноги" і "розтягнення на ноги".

Сумарний внесок технічних дій з даних груп становить 3% успішно виконаних дій в партері. В умовах змагального поєдинку самбісти легкої і середньої вагової категорії виконують на 28% більше больових прийомів на руки і на 64% більше больових на ноги, ніж спортсмени важких вагових категорій.

Разом з тим при боротьбі в партері важковаговиками успішно проводять на 24% більше утримань, ніж спортсмени середньої вагової категорії, і на 42% більше, ніж легковаговиками.

На нашу думку, суттєве зниження дій, які виконуються в партері, якщо порівнювати з прийомами в стійці, слід віднести до недоліків в підготовці самбістів, тому що окремі технічні елементи в партері (больові прийоми) приносять спортсмену чисту перемогу.

Крім цього, відпрацювання дій в партері менш травмонебезпечне, ніж відпрацювання прийомів в стійці. На наш погляд, особливу увагу до вдосконалення техніко-тактичних дій в партері необхідно приділяти в роботі зі спортсменами важких вагових категорій, тому що більшість дій в партері, на відміну від кидкової техніки, виконується без падіння, що для спортсменів з великою масою тіла є сприятливим фактором.

При боротьбі в стійці, як і в партері, між спортсменами різних вагових категорій відрізняються як за кількісними, так і за якісними показниками техніко-тактичного арсеналу.

Так, між самбістами важких вагових категорій і борцями більш легкої ваги є відмінності за кількістю виконуваних дій з групи "Кидки руками" і "Кидки ногами". За кількістю успішно реалізованих прийомів з групи "Кидки тулубом" між самбістами різних вагових категорій відмінностей не виявлено. При цьому середні показники "Кидків тулубом" мають більш високий показник в порівнянні з кількістю дій з інших груп прийомів в стійці.

Прийоми з групи "Кидки тулубом" найбільш часто і успішно використовуються самбістами всіх вагових категорій. Особливо слід підкреслити високі показники оцінених дій з групи прийомів "Кидки тулубом" самбістами-важковаговиками. Таким чином, можна виділити "провідні" групи прийомів в стійці, які найбільш часто і успішно застосовуються самбістами певної категорії: легка вагова категорія – "Кидки руками", середня категорія – "Кидки ногами", важка вагова категорія – "Кидки тулубом".

Продовжуючи аналіз отриманих даних по окремим видам прийомів в стійці з'ясувалося, що у представників всіх вагових категорій в техніко-тактичному арсеналі практично відсутні дії з таких груп, як "обвиваючись" і "ножиці". Сумарна частка цих техніко-тактичних елементів в загальній кількості оцінених дій становить 1%. У представників легкої й важкої вагових категорій прийоми з даної групи повністю відсутні. У самбістів середньої вагової категорії частка успішно виконаних дій "обвиваючись" становить 2% від загальної кількості оцінених техніко-тактичних дій в стійці. Що стосується технічних дій групи "ножиці", спортсмени важкої і середньої вагових категорій взагалі не застосовують дані дії в умовах змагальної діяльності.

Серед легковаговиків дана дія становить 1% від загальної кількості оцінених дій в стійці. Також у представників всіх вагових категорій виявлені відносно низькі показники оцінених дій і таких груп, як "кидки з захопленням ніг" і "кидки через голову". Середній показник дій з даних груп в загальній кількості становить: "кидки з захопленням ніг" – 2%, "кидки через голову" – 3% від загальної кількості успішно виконаних прийомів в стійці.

Найбільш високий показник виконання дій з "захопленням ніг" відзначений у самбістів легкої вагової категорії – 3% від загальної кількості оцінених техніко-тактичних дій в стійці. У представників середньої та важкої категорії даний показник становить 2% і 1% відповідно.

"Кидки через голову" успішніше виконують середньоваговиків – 4% від загальної кількості виконаних техніко-тактичних дій в стійці, гірші показники легковаговиків – 2% і важковаговиків – 1% від загальної кількості оцінених дій в стійці.

У представників всіх вагових категорій показники кидка "через стегно" мають практично однакові показники. Прийоми цієї групи є єдиними, за якими не виявлено відмінностей успішності проведення в умовах змагальної діяльності між самбістами різних вагових категорій.

При аналізі змагальної діяльності кваліфікованих самбістів виявлена тенденція, що в міру збільшення вагової категорії зменшується частка оцінених дій з групи "із захопленням ноги". У порівнянні зі спортсменами легкої вагової категорії у середньоваговиків цей показник нижче на 26%, а у важковаговиків – на 72%. Так само в міру збільшення ваги спортсменів зменшується частка успішно проведених прийомів з групи "через спину". У порівнянні зі спортсменами легкої вагової категорії самбісти середньої категорії виконують дії з цієї групи на 20% рідше, а самбісти важкої категорії – на 60%.

Можливою причиною цієї тенденції може бути те, що спортсмени легкої вагової категорії досить часто застосовують такі технічні техніко-тактичні дії, як кидки через спину з колін. Дана дія є технічно складною і виконується досить швидко. Мабуть, дані характеристики представляють певну складність, особливо для спортсменів важкої ваги.

Хотілося б звернути увагу ще на одну групу техніко-тактичних дій в стійці, а саме кидки "через груди". Відзначається збільшення успішно виконаних дій даної групи в міру збільшення вагової категорії. Спортсмени важкої вагової категорії виконують дану дію на 8% частіше, ніж самбісти середньої вагової категорії і на 28% частіше, ніж спортсмени легкої вагової категорії.

Отримані в результаті дослідження дані можуть бути використані при удосконаленні навчально-тренувального процесу кваліфікованих самбістів з урахуванням вагових категорій.

Висновки. Незалежно від вагових категорій, самбісти виконують при боротьбі в партері достовірно більш низьку кількість оцінених техніко-тактичних дій, ніж при боротьбі в стійці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойове самбо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sport-koda.org/content/boyove-sambo>. – Назва з екрану.
2. Панченко Г. К. Бойові мистецтва / Г. К. Панченко. – Харків: Фоліо, 2007. – 370 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Голяка

ВИВЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ШКІЛЬНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТБОЛУ

У статті розглядаються питання вивчення фізичної підготовленості учнів, які займаються в шкільній секції з футболу.

Ключові слова: фізична підготовленість, секція з футболу, учні.

The article considers the issues of studying the physical fitness of students who are engaged in the school section of football.

Key words: physical fitness, football section, students.

Футбол, як відомо, один з тих видів спорту, що передбачає координованого прояву всіх фізичних якостей в ситуаціях, які постійно змінюються на футбольному полі. Відомо, що загальне число рухових локомоцій у футболістів на полі досить велике. Мова йде про складні структури та їх креативні комбінації з досить великою варіативністю. І цим пояснюється потреба у розвитку фізичних якостей, і одними з них є розвиток швидкісних якостей, витривалості, а також координаційних здібностей.

Крім цього відомо, що розвивати швидкісних якостей, їх спеціальний прояв та спритності юним гравцям футбольних команд слід приділяти більше уваги в навчально-тренувальному процесі.

Основна вимога полягає в тому, щоб багато разів пропонувати юному футболісту ситуації з неоднаковим вирішенням рухового завдання, в яких він сам має досить швидко знайти якнайкращий вихід, безумовно, це повинно призвести до розширення у юного футболіста так званого рухового досвіду. Далі при успішному вирішенню ситуативних завдань, необхідно прагнути до нової, більш оригінальнішої структури рухової діяльності, які виконуються в складних ситуаціях, що постійно змінюються на полі, крім цього вони можуть бути обмеженими для їх виконання на тимчасових відрізках. Ці закономірності безперервно виникають в навчально-тренувальному процесі, мають викликати якісні зрушення у розвитку функціональних можливостей і, отже, є основною базою для розвитку швидкості та спритності юних футболістів.

Беручи те, що встановлені вимоги до індивідуальних дій, як в захисті, а також і при атакуючих діях підвищуються (наприклад, простір, час виконання і можлива протидія суперника), нові комбінації мають наситити основний зміст тренувального процесу з юними футболістами.

Вся палітра змісту ігрової діяльності у футболі передбачає комплексний розвиток основних фізичних якостей, а також і функціонального вдосконалення всіх систем організму юного футболіста. А це, в свою чергу, можливо лише в процесі різнобічної фізичної підготовки, коли, разом з розвитком основних фізичних якостей.

Розвиток у юних футболістів фізичних якостей та оволодіння ними різноманітними руховими навичками здійснюють безпосередній вплив на різні сторони підготовки футболістів, особливо сприяють підвищенню рівня техніко-тактичної підготовленості. Відомо, що фізично підготовлені футболісти, зазвичай, мають більш стійку психіку, здібність до подолання психічних напружень тощо. У футболістів спостерігається упевненість в своїх силах, можливостях, наполегливості у своїх діях. Досить високі функціональні можливості дозволяють їм легше справлятися із стомленням, зберігати ефективність діяльності, на цій основі добиватися переваги в тактичній діяльності.

З метою визначення рівня розвитку фізичної підготовленості учнів, які займаються в секції футболу нами було здійснено тестування учнів Станіславської загальноосвітньої школи віком 10-13 років.

У проведенні досліджень брало участь 22 юних футболісти. Протягом дослідження у навчально-тренувальному процесі юні футболісти додатково працювали над розвитком спеціальних швидкісних якостей.

Нами були проведенні широковідомі дослідження для розвитку фізичних якостей: швидкісні якості оцінювалися за результатами бігу на 30 м, витривалість оцінювалася за результатами 6-хвилинного бігу в метрах; швидкісно-силові здібності вимірювалися за допомогою стрибка у довжину з місця, розвиток спритності вивчали за тестом "Човниковий біг 3×10 м".

В результаті дослідження нами виявлено тенденцію до покращення показників розвитку фізичних якостей протягом запропонованого періоду тренувань в шкільній секції з футболу.

Більшість юних футболістів при аналізі їх підготовленості за встановленими нормативами, виконали їх на належному для їх рівні. Ми спостерігали ряд випадків, коли деякі з футболістів не виконували тест на встановленому рівні, належним чином. Це вимагало звернути більше уваги на цих футболістів, щоб підібрати індивідуальний підхід для підвищення рівня підготовленості цих футболістів. Подібний підхід дозволить покращити рівень підготовленості футболістів. У нашому випадку, індивідуальний підхід передбачав застосування ряду фізичних вправ під час тренування на футбольному полі або ж у спортивній залі.

Щоб оцінити ефективність даного проведеного періоду підготовки нами було проведено повторне тестування команди юних футболістів.

Спостерігається, що під час другого обстеження виявлено покращення показників рівня фізичної підготовленості футболістів за всіма тестами, зокрема приріст у бігу на 30 м в них становив 0,04 с.

При аналізі результатів виконання нормативу, що характеризував би рівень розвитку загальної витривалості – це виконання 6-ти хвилинного бігу. На другому етапі обстеження ми спостерігаємо приріст у показниках в середньому на 15 м відносно вихідних значень.

Спостерігався середньостатистичний показник стрибка у довжину з місця у групі юних футболістів на другому етапі обстеження покращився, в середньому на 11,6 см.

Показники розвитку спритності, що визначалася за допомогою тесту "Човниковий біг 3×10 м" також зростали і мали подібну тенденцію до розвитку, що і в попередніх випадках аналізу рівня фізичної підготовленості.

При здійсненні аналізу показників рівня фізичної підготовленості юних футболістів згідно встановленим нормативам можна відмітити певну тенденцію до збільшення кількості осіб з виконанням нормативів на відносно вищому рівні на кінець експерименту. В цілому слід відмітити, що за більшістю тестів юні футболісти на обох етапах тестування виконували нормативи на оцінки "добре" та "задовільно". Зовсім невелика кількість учнів виконували нормативи за запропонованими тестами на високому рівні (7,8%-14,6%), крім тесту "біг на 30 м", де вже на I етапі досить велика кількість виконували тести на високому рівні у групі юних футболістів (28,4%).

З іншого боку можемо відмітити незначні випадки невиконання футболістами обох груп нормативів з фізичної підготовленості на обох етапах тестування. Під час аналізу результатів II етапу тестування подібних випадків вже не спостерігається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдула А.Б. Диагностика и развитие двигательных качеств юных футболистов 8-9 лет / А.Б. Абдула, А.А. Перцухов // Слобожанський науково-спортивний вісник, 2012. – № 1. – С. 35- 39.
2. Овчаренко С. Дослідження рівня підготовленості юних футболістів різного ігрового амплуа / С. Овчаренко, А. Яковенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdafk.kharkov.ua/ua/>

3. Шаповал В. Н. Особливості формування фізичних здібностей юних футболістів / В. Н. Шаповал, А. М. Бурла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://book.net/index>.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Голяка

УДК 801.675.2

Лисак В.С.

ОРГАНІЗАЦІЙНО – МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ

У статті розглядаються організаційно-методичні аспекти розвитку фізичних якостей учнів молодших класів на уроках фізичної культури засобами гімнастики.

Ключові слова: фізичні якості, учні молодших класів, фізична культура, гімнастика.

In the article the organizationally-methodical aspects of development of physical internalss of lower boys are examined on the lessons of physical culture by facilities of gymnastics.

Keywords: physical internalss, lower boys, physical culture, gymnastics.

Аналіз передової наукової і науково-методичної літератури вказує на необхідність розвитку фізичних якостей учнів молодших класів засобами гімнастики. В організаційному відношенні процес відбору юних гімнастів поділяється на 4 етапи:

1. Етап попереднього (первинного) відбору дітей і підлітків;
2. Етап, заглибленої перевірки відповідності відібраного контингенту, який відповідає вимогам, пропонованим до успішної спеціалізації в обраному виді спорту (І етап вторинного відбору);
3. Етап спортивної орієнтації;
4. Етап відбору в збірні команди. Цей етап відбору може здійснюватися поза спортивними школами.

На жаль, медико-біологічні аспекти відбору вивчені недостатньо. Проте відбір і орієнтацію спортсменів неможливо проводити повноцінно лише на підставі педагогічного тестування, потрібні ще дані медико-біологічних, психологічних і соціальних досліджень.

Відомо, що в системі відбору й орієнтації важливу роль відіграють спостереження шкільного учителя фізичної культури і тренера за дітьми в процесі занять на уроках, у спортивних секціях, під час різних рухливих ігор, змагань, контрольних іспитів.

Мета роботи – визначення особливостей розвитку фізичних якостей учнів молодших класів на уроках фізичної культури засобами гімнастики.

Дослідження проводилось серед учнів молодших класів Збур'ївської ЗОШ №1 віком від 7 до 9 років включно. Усі 10 дітей, які брали участь у дослідженні займаються гімнастикою у шкільній секції більше 2-х років і вже неодноразово приймали участь у змаганнях.

Для визначення розвитку фізичних якостей учнів молодших класів було проведено залікове заняття у спортивному залі. Залікове заняття включало у себе здачу основних нормативів на гнучкість, силу та координацію. У результаті було складено рейтинг успішності.

В результаті проведення дослідження був проведений детальний аналіз, та виявлено основні закономірності і взаємозв'язок гармонійного та успішного розвитку дітей. Для вирішення поставлених завдань нами використовувалися такі методи дослідження:

1. Теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури.
2. Педагогічне спостереження.
3. Тестування (контрольний іспит фізичних якостей).

4. Методи математичної статистики.

Дослідження проводилось протягом 2018-2019 навчального року у три етапи.

- перший етап (листопад 2018 р. – грудень 2018 р.) – здійснювався аналіз і узагальнення науково-методичної та спеціальної літератури з даного дослідження;
- другий етап (лютий 2019 р. – квітень 2019 р.) проводилась оцінка фізичних якостей учнів молодших класів;
- третій етап (кінець березня – квітень 2019 р.) – проведено аналіз і узагальнення результатів наукових досліджень, здійснено їх порівняння, визначено взаємозв'язок властивостей фізичних якостей учнів молодших класів, сформовано відповідні висновки, які покращать результативність спортивно-змагальної діяльності. Результати досліджень піддавалися статистичній обробці та були занесені до протоколів.

Сучасний рівень розвитку фізичних якостей у дітей вирішує ряд основних завдань: розвиток сили, гнучкості та координації.

Оцінка стану підготовленості юного спортсмена буде спостерігатись в ході тестування.

Оцінка рівня розвитку фізичних якостей в даному виді спорту буде складатися з окремих оцінок рівня домінуючих фізичних якостей: сили, координації і гнучкості.

Контроль буде здійснюватися візуально та інструментально (за допомогою секундоміра та гімнастичного степу).

Нижче представлені основні критерії показників фізичних якостей, за допомогою яких буде оцінюватися стан певної фізичної якості гімнаста.

Для оцінки рухливості хребта і рухливості кульшових суглобів застосовували наступні вправи:

- правий, лівий та поперечний шпагат;
- гімнастичний міст нахилом назад з прямими ногами (гімнастичний міст виконується з вихідного положення стоячи повільним нахилом тулуба назад до торкання руками підлоги. Ноги при виконанні нахилу тримати прямими; оцінка гнучкості здійснюється за відстанню від кистей до п'ят).

Дослідження проводили у другій половині дня. Реально освоєвані обсяги навантажень корегувалися у напрямках, що відповідали встановленим на попередньому етапі тренувань об'єктивним закономірностям багаторічного процесу формування майстерності.

За підсумками проведеного тестування маємо оцінки рівня гнучкості. Слід зазначити, що еквівалент оцінки "відмінно" – це високий рівень оцінки фізичної якості, "добре" та "задовільно" – середній рівень, "погано" та "дуже погано" – це низький рівень оцінки фізичної якості.

З результатів видно, що найкращі показники гнучкості у хлопчиків – це лівий шпагат та показник гнучкості спини – 80% та 20% тримали високий рівень, відповідно. Гірше ситуація у дітей з правим шпагатом та поперечним шпагатом. За останнім тестом 80% школярів мають низький рівень.

Фізіологічно обумовлено, що людина має більший розвиток гнучкості на м'язи одного боку (однієї сторони) – у даному випадку це лівий шпагат. Але слід зазначити, що 30 % гімнастів мали однакову оцінку "відмінно" як з вправи на правий, так і на лівий шпагат. Ще однією причиною більшої гнучкості на праву сторону є те, що основні комбінаційні елементи відпрацьовувались на ліву сторону.

Таким чином загальна оцінка показників гнучкості має такий результат – 20 % мають високий рівень, 30 % мають середній рівень та 50% – низький.

Результати оцінки контрольних вправ на оцінку силових здібностей.

З результатів видно, що за тестом "підйом тулуба з положення лежачи" – 40% мають середній рівень, 40 вище середнього рівень і тільки 20% високий рівень. Слід зазначити, що дана вправа є однією з ключових у спортивній гімнастиці, без неї не обходиться жоден елемент – тому їй необхідно приділяти велику увагу, і дані результати не є позитивними.

Більш позитивну оцінку мали результати виконання вправи – нахил тулуба вперед сидячи а також вправа "згинання та розгинання рук в упорі лежачи". Виявлено, що 30 % дітей – мають високий рівень гнучкості за виконанням вправи "Нахил тулуба вперед сидячи".

Щодо загальної оцінки силових здібностей, то 30 % хлопчиків отримали високий рівень, останні 70% мають середній рівень розвитку силових здібностей.

Результати оцінки контрольних вправ на оцінку координаційних здібностей.

У результаті оцінювання координації школярів отримали позитивні результати: 80 % мають високий рівень за виконання вправи стрибки на скакалці; 20% середній рівень, за утримання рівноваги на руках 20 % мають високий рівень і 80% середній рівень.

Таким чином, результати оцінки координаційних здібностей мали найкращі показники – 50% дітей мають високий рівень та 50 % середній рівень.

Позитивні результати контрольних вправ на оцінку фізичних якостей учнів молодших класів: 20% мають високий рівень; 30 % середній рівень і 50 % мають низький рівень. Серед фізичних якостей, які найкраще проявляються у дівчаток – це координація (50 % мають високий рівень); найгірше – це гнучкість (тільки 20 % мають високий рівень).

Висновки. Для підвищення рівня розвитку фізичних якостей у тренувальному процесі учнів молодших класів можуть бути використані фізичні вправи, основні вправи або окремі її елементи, а також їх поєднання без обтяжень або з невеликим обтяженням, але лише ті, у результаті яких досягається найбільша потужність рухів і зберігається їх повна амплітуда.

Рівень розвитку провідних фізичних якостей дітей має пряму залежність від обсягу раніше сформованих вмінь та навичок, тому що збільшення арсеналу різноманітних рухів позитивно впливає на функціональні можливості рухового аналізатора учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина I / Б.М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
2. Волков Л.В. Основи спортивної підготовки дітей і підлітків: Навч. посібник / Л.В. Волков. – К.: Вища шк., 1993. – 152 с.
3. Волков Л.В. Спортивна підготовка дітей та підлітків / Л.В. Волков. – К.: Вежа, 1998. – 190 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент С.К. Голяка

УДК 37.037

Меркотан С.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗНАНЬ В УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

У статті розглядаються питання дослідження рівня сформованості фізкультурно-оздоровчих знань в школярів сільської місцевості.

Ключові слова: сформованість фізкультурно-оздоровчих знань, учні.

The article considers the issues of research of the level of formation of physical culture and health knowledge in rural schoolchildren.

Key words: formation of physical culture and health-improving knowledge, students.

Необхідністю вивчення проблеми формування фізкультурно-оздоровчих знань в процесі фізичного виховання школярів на сьогодні є небезпечні тенденції постійно прогресуючого погіршення стану здоров'я дітей, соціальні замовлення з боку суспільства, яке об'єктивно зацікавлене у формуванні потреби, знань, умінь і навичок збереження й зміцнення

свого здоров'я, відсутність наукового обґрунтування та організаційного забезпечення даної новітньої концепції оздоровлення.

Відомо, що сучасна молодь у більшості випадків, навіть не замислюється над своєю поведінкою, досить недбало ставиться до власного здоров'я, популяризує та культивує шкідливі звички. Майже 75% хвороб дорослих людей отримані ними в дитячі та підліткові роки.

Виходячи з цього основне завдання батьків та школи полягає, в формуванні у школярів здійснення фізкультурно-оздоровчої поведінки, яка спрямована на зменшення дії факторів ризику, так як в дорослому віці спосіб життя змінити буде значно важче, а тих шкідливих звичок, які вкорінилися б позбавитись було майже неможливо.

Як відомо фізична культура як інтегральний предмет, що синтезує в собі наукові знання про здоров'я людини і дає змогу розв'язувати практичні завдання, нині в системі освіти повинен отримати пріоритет формування та зміцнення здоров'я, набуття знань і звичок здорового способу життя. Саме тому вчитель фізичної культури має здобути ще й фізкультурно-оздоровчу освіту, а також оволодіти знаннями превентивної педагогіки.

Методичне забезпечення процесу формування системи теоретичних знань фізкультурно-оздоровчого характеру може здійснюватися за допомогою їх актуалізації під час уроків фізичної культури, і ґрунтується вона на використанні певного комплексу методичних прийомів, які засновані на збільшенні виділеного часу для вивчення теоретичного матеріалу (5-10 хвилин на кожному уроці), вирішенні поставлених оздоровчих завдань у поєднанні їх зі змістом розділів навчальної програми з фізичної культури, а також виконання навчальних завдань разом із застосуванням наочної допомоги, застосування оздоровчих ігор та системи домашніх завдань, які частково фіксуються в зошиті. Можливе їх подальше обговорення з подальшим закріпленням знань, які несли б виражений оздоровчий характер.

Набуття життєво-необхідних знань, що формують навички здорового способу життя, дотримання правил техніки безпеки і етики спілкування є результатом засвоєння науково обґрунтованої системи теоретичних знань фізкультурно-оздоровчого характеру в процесі фізкультурної освіти за допомогою їх актуалізації на уроках фізичної культури [1].

З метою дослідження сформованості фізкультурно-оздоровчих знань в процесі фізичного виховання нами було проведення анкетування, яке ми використовували до та після впровадження заходів підвищення фізкультурно-оздоровчої обізнаності учнів середніх та старших класів [1].

Для підвищення рівня сформованості фізкультурно-оздоровчих знань ми запропонували наступні заходи: анонімна анкета "Чи знаєте Ви, що таке здоров'я?" для учнів школи; оформлення в щоденники "Здоров'я – у висловах відомих людей"; лекторій з питань здоров'я, що проводився медичною сестрою, вчителями фізичної культури; для учнів середніх класів провели урок здоров'я "Роль фізичної культури у формуванні здоров'я дітей та підлітків"; для учнів старших класів провели фізкультурно-оздоровчий виховний захід "Тато, мама, я – спортивна сім'я"; для всіх учнів проведено фізкультурно-виховний захід у вигляді веселих стартів "Козацькому роду нема переводу"; для всіх учасників освітнього процесу було проведено тематичні години з проблем формування здорового способу життя.

Після проведення заходів фізкультурно-оздоровчої освіти ми спостерігали більше відповідей учнів, які вважали б своє здоров'я добрим (12,5%-16,4%). Також слід відмітити, що у родинах наших учнів більше часу (хоча доки не набагато більше) почали відводити заняттям фізичними вправами та руховою активністю. Так, стверджувальних відповідей про достатній час руховій активності в учнів середніх класів збільшилося на 6,7%, а в учнів старших класів – 5,4%. Хоча насправді можна також відмітити, що ще досить великий відсоток негативних відповідей учнів серед яких проводилося анкетування.

Нам видається, що донесення інформації до дітей, що собою являє рухова активність, її характеристики, дозволяють отримати відносно більшу кількість відповідей про достатню кількість часу рухової активності в родинах учнів. Хоча насправді час рухової активності скоріше за все за період між I та II анкетуванням суттєво не зріс.

Після проведення заходів для підвищення сформованості фізкультурно-оздоровчих знань в учнів середніх та старших класів з'явилося більше випадків важливого ставлення до збереження та зміцнення свого здоров'я (88,5-96,5% відповідей).

Заходи фізкультурно-оздоровчої освіти, що нами проводилися для учнів цих класів дозволили в певній мірі переконати учнів в тому, що дозовані фізичні навантаження, що використовуються на уроках фізичної культури несуть достатній позитивний вплив на їх здоров'я (на 12,5%-16,0%).

В учнів школи після проведення фізкультурно-оздоровчих заходів сформувалися знання, що уроки фізичної культури будуть нести позитивну користь для здоров'я дітей, якщо вони будуть поєднуватися з іншими засобами фізичного виховання, такими як ранкова гімнастика, загартовування, пішохідні та велопогулянки.

Цікавими і досить оптимістичними є результати відповідей на питання "Якби була альтернатива додатково займатися фізичною культурою та спортом чи проводити час в гаджетах, телефонах, що б ви вибрали?" Більшість учнів середніх та старших класів, у своїх анкетах відповіли про перевагу у вільний час заняттям фізичною культурою та спортом, а на уроках фізичної культури подобається виконувати всі необхідні вказівки вчителя фізичної культури та його уроках.

Більшість учнів після проведення нами низки фізкультурно-оздоровчих заходів почали вважали, що формування цих знань школярів є обов'язком не тільки вчителя фізичної культури, а що це обов'язок й інших вчителів, класних керівників, своєї родини тощо.

Після проведення заходів фізкультурно-оздоровчої освіти ми спостерігаємо зростання кількості відповідей про те, що систематичні заняття фізичною культурою та спортом можуть бути противагою шкідливим звичкам (збільшення на 8,5%-18,2%).

Після обробки анкет досліджуваних після проведення заходів з підвищення рівня валеологічної спрямованості освіти учнів, ми визначили в них суму кількості балів і визначили рівень сформованості фізкультурно-оздоровчих знань (СФОЗ).

Виявилось, що на I етапі анкетування 41,5% учнів середніх класів характеризувалися високим рівнем сформованості фізкультурно-оздоровчих знань, тоді як на II етапі анкетування таких осіб вже 64,8%. Подібна ситуація спостерігалася і у групі учнів старших класів: на I етапі анкетування високий рівень сформованості фізкультурно-оздоровчих знань був характерний 42,6% учнів, тоді як на II етапі вже 84,6%.

Отже, можна стверджувати про ефективну роль проведених нами заходів фізкультурно-оздоровчої освіти, що й дозволило отримати подібні зрушення у рівні обізнаності учнів.

Проблема формування здорового способу життя є предметом спеціальних досліджень філософів, психологів, педагогів. Її актуальність зумовлена соціально-демографічними, соціально-екологічними змінами, зниженням духовного потенціалу та здоров'я молоді, особливо підлітків.

Формування здорового способу життя підлітків засобами фізичного виховання – це особистісно орієнтований процес фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку; формування самосвідомості, системи цінностей, ціннісних орієнтацій, умінь та навичок спілкування, поведінки, самореалізації; набуття здорових звичок, необхідних для успішного інтегрування у суспільні відносини та вироблення індивідуально-творчого стилю життя [3].

Фізичне виховання як процес взаємодії вчителів і учнів з метою зміцнення здоров'я, розвитку та вдосконалення морфологічних і функціональних можливостей, рухових умінь і навичок гігієни, оволодіння необхідними знаннями для забезпечення здорового способу життя шляхом цілеспрямованого впливу на учнів фізичними вправами, силами природи та гігієнічними факторами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голяка С.К. Формування валеологічної освіти учнів на уроках фізичної культури / С.К. Голяка, С.С. Возний // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія

- № 15. "Науково-педагогічні проблеми фізичної культури" : зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – Вип. 3К1 (70)16. – С. 346-349.
2. Голяка С.К. Відношення учнів сільської школи до фізкультурно-оздоровчої діяльності / С.К. Голяка, І.Г. Глухов, О. Садовніченко // Матер. наук.-практ. конференції "Актуальні проблеми юнацького спорту" – Херсон, 2018. – С. 97-102.
  3. Дмитрук В. С. Роль фізичної культури у формуванні валеологічних знань учнів молодшого шкільного віку / В. С. Дмитрук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 2. – С. 167–171.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.Г. Глухов

УДК – 796.05.06

Рибак М.М.

СТАН ЗДОРОВ'Я ЧОЛОВІКІВ ЗРІЛОГО ВІКУ 50-65 РОКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ

В статті розглядаються питання вивчення стану здоров'я чоловіків 50-65 років в залежності від їх фізичної активності та способу життя.

Ключові слова: стан здоров'я, чоловіки, фізична активність, спосіб життя.

The article examines the study of the state of health of men 50-65 years, depending on their physical activity and lifestyle.

Key words: health status, men, physical activity, lifestyle.

Стан органів і систем організму людини характеризує її біологічний вік. Здоров'я чоловіків зрілого віку обумовлюється фізичною активністю та способом життя. Якщо рівень фізичного стану високий, біологічний вік може бути менший паспортного, і навпаки.

Більше прогресування вікових змін спостерігається у похилому віці, в першу чергу, у функціонуванні нервової системи: порушується баланс процесів гальмування і збудження, а також їхня інтенсивність, що проявляється в ускладненні утворення нових рухових навичок, погіршенні точності рухів. У серцево-судинній системі відмічається послаблення скорочувальної функції міокарда, зниження еластичності кров'яних судин, з'являються ознаки вікової гіпертензії.

У системі дихання відбувається погіршення еластичності легеневої тканини, послаблення дихальних м'язів, обмеження рухливості грудної клітини, зменшення легеневої вентиляції.

В опорно-руховому апараті зв'язки і м'язи втрачають свою еластичність та міцність, що збільшує ризик отримання травм. У суглобовому апараті – звужуються суглобові порожнини, руйнується кісткова тканина. Кістки стають крихкими, з'являється деформація хребта і кінцівок. У процесі старіння обмін речовин стає менш інтенсивним у зв'язку із сповільненням окислювальних процесів. Слабшають секреторна та рухова функції кишечника, погіршується травлення. Знижуються опірність організму, збільшуються періоди втягування у роботу і відновлення працездатності.

Погіршення фізичного стану у зрілому віці має зворотній функціональний характер. За допомогою фізичних вправ можливо поліпшити фізичну працездатність забезпечити збереження і зміцнення здоров'я та підтримку оптимальної життєдіяльності організму.

Враховуючи підвищення інтенсивності життя та пов'язаний з цим розпорядок дня людей, стресову складову психологічного аспекту життя є нагальна потреба в дослідженні впливу рухової активності на стан здоров'я. Обсяг фізичних навантажень визначається таким інтегральним показником, як рівень фізичного стану.

Одним з важливіших показників стану здоров'я чоловіків зрілого віку є ростово-вагові показники. Фізична активність (ФА) високої інтенсивності сприяє нормалізації ваги тіла й стану серцево-судинної системи у вікових категоріях 31–70 років. ФА середньої інтенсивності може покращувати фізичний стан чоловіків 50–70 років. [1].

Інформативними показниками фізичного стану людей в зрілому віці є стан серцево-судинної системи [2] та ростово-ваговий показник [3].

Об'єктом дослідження обрано членів команди ветеранів волейболу з регулярними заняттями протягом року окрім літніх місяців. Люди, що займалися обраним видом спорту та оздоровчою фізкультурою багато років є прибічниками обраного виду вправ.

Волейбол є неконтактним, досить рухливим видом ігровим спорту який з одного боку розвиває гнучкість і координацію, підтримує у тонусі м'язи тренує серцево судинну систему організму з іншого боку дозволяє переключити нервову систему на ігровий процес та зацікавленість в результаті гри. Працюючи з гравцями команди "Динамо" Херсонської обласної ради однойменного фізкультурно-спортивного товариства відмічається їх зацікавленість до подій життя в спорті та за межами спортивної сфери.

Команда "Динамо" була створена у 1989 році співробітниками управління внутрішніх справ України в Херсонській області. В наступні роки команда "Динамо" неодноразово перемагала та була призером міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних змагань. Щорічно брала участь в основних змаганнях з волейболу серед ветеранів – Кубку України та була призером цих змагань.

У 2017 році в м. Запоріжжя відбувся перший чемпіонат України серед ветеранів. На шляху до фіналу команда виграла у колективів м.Днепродзержинск, Полтава, Харків, а у фіналі зустрілась з командою господарів турніру, неодноразових учасників чемпіонатів світу та Європи. У запеклій боротьбі Херсонській команді вдалось отримати перемогу та стати першими чемпіонами незалежної України у віковій категорії чоловіків старших за 60 років.

Керівник Херсонської обласної організації Асоціації ветеранів волейболу України команди та керівник Херсонської волейбольної команди ветеранів "Динамо" Сергій Дмитрович Щіпак відмічає, що однією з головних складових успіху команди є регулярність тренувального процесу двічі на тиждень протягом багатьох років.

Команда своїми виступами пропагує і популяризує волейбол серед мешканців м. Херсона та області, співробітників правоохоронних органів, надає приклад здорового способу життя молоді та захищає честь Херсонщини на всеукраїнських та міжнародних турнірах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пришва О. Б. Вплив інтенсивності фізичної активності чоловіків зрілого віку на їхній фізичний стан / О. Пришва // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2014. – № 4. – С. 77–83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2014_4_20.
2. Баевский Р. М. Донозологическая диагностика в оценке состояния здоровья / Р. М. Баевский, А. П. Берсенева // Валеология: диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – СПб. : Наука, 1993. – С. 33–48.
3. Physical Activity Guidelines for Americans. Office of Disease Prevention & HealthPromotion, US Department of Health and Human Services. – October 2008.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент І.В. Городинська

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ СПОРТИВНОГО ТРЕНУВАННЯ ТЕНІСИСТІВ

У статті розглядаються особливості структури та змісту спортивного тренування тенісистів. Доведено, що в системі тренування спортсменів з настільного тенісу існує гармонійна взаємозалежність між наступними видами підготовки: теоретичної, фізичної, технічної, тактичної, психологічної та інтегральної.

Ключові слова: тренування, тенісисти, навантаження, інтенсивність, види підготовки.

The article considers the features of the structure and content of sports training of tennis players. It is proved that in the system of training of table tennis athletes there is a harmonious interdependence between the following types of training: theoretical, physical, technical, tactical, psychological and integral.

Key words: training, tennis players, load, intensity, types of training.

Постановка проблеми. Сучасна система спортивного тренування характеризується прогресивними принципами, широким колом взаємозалежних завдань, науково-обґрунтованим підбором засобів і методів, перспективним багаторічним плануванням, високою організацією контролю, забезпеченням гігієнічних умов тощо.

Спортивне тренування в повній мірі має відображати сам процес спортивної підготовки спортсменів, який характеризується метою, завданнями, засобами, методами, принципами, сторонами та напрямками спортивної підготовки, а також структурою тренувального процесу [5].

С. Вайцеховський стверджує, що "спортивне тренування як педагогічне явище – це спеціалізований процес фізичного виховання, безпосередньо спрямований на досягнення високих спортивних результатів" [2, с. 52].

З огляду на це, достатньо актуальним є питання аналізу особливостей структури та змісту спортивного тренування тенісистів.

Мета дослідження – проаналізувати особливості структури та змісту спортивного тренування тенісистів.

Виклад основного матеріалу. Серед фахівців (С. Вайцеховський, 1971; В. Платонов, 2014) існує думка, що тренування характеризується загальною кількістю виконуваної роботи (обсяг тренування), часткою вправ, що виконуються з підвищеною напругою (інтенсивність тренування), поєднанням навантаження спеціального і загального характеру, що застосовуються засобами і методами, спеціальними заходами, спрямованими на організацію відпочинку – відновлення [2, 8].

Результатом процесу тренування, на думку В. Костюкевича, її прямим наслідком, є зміна рівня тренуваності, яка в загальних рисах являє собою готовність організму до прояву фізичних, фізіологічних, біохімічних і психологічних передумов, за певних умов реалізованих в спортивний результат [5].

За С. Вайцеховським, "тренуваність, таким чином, – це пристосованість організму до певної роботи, досягнута за допомогою тренування" [2, с. 52].

Основною характеристикою спортивного тренування є тренувальне навантаження. Тренувальне навантаження – це загальний, сумарний вплив на організм спортсмена і виконаних вправ, і відпочинку між ними, а також різних засобів, що прискорює процес відновлення.

Основними факторами, що характеризують тренувальні навантаження, є: обсяг навантаження, інтенсивність навантаження і заходи, що сприяють відновленню організму [2, 5, 8].

Завдання спортивного тренування: 1) зміцнення здоров'я та всебічний фізичний розвиток; 2) оволодіння спортивною технікою і тактикою; 3) розвиток фізичних якостей у

відповідності до обраного виду спорту; 4) виховання моральних і волевих якостей; б) оволодіння практичними та теоретичними знаннями в галузі фізичного виховання і спорту [5].

Згідно програми спортивної підготовки, в настільному тенісі всі завдання вирішуються у комплексі протягом усього процесу тренування. Сам тренувальний процес складається із шести взаємозалежних сторін підготовки: теоретичної, фізичної, технічної, тактичної, психологічної та інтегральної [6].

Теоретична підготовка необхідна спортсмену, щоб озброїтись знаннями загальних закономірностей спортивного тренування, особливостей психічних процесів, чітко уявлення про будову і функції організму людини дозволяє спортсмену не тільки швидше і глибше зрозуміти задум тренера, а й точніше оцінити свої власні відчуття і сприйняття теорії та методики спортивного тренування.

Фізична підготовка – це розвиток і вдосконалення рухових здібностей, які проявляються у різноманітних навичках і уміннях в результаті спортивної діяльності і необхідні для вирішення завдань технічної і психологічної підготовки.

Завданнями *загальної фізичної підготовки* є різноманітний розвиток фізичних якостей, які не обумовлюються специфічними здібностями, що проявляються в обраному виді спорту, зокрема у настільному тенісі.

Спеціальна фізична підготовка вирішує завдання виховання специфічних здібностей, завдяки яким спортсмен досягає успіху в обраному виді спорту. В процесі фізичної підготовки спортсмени підвищують рівень функціональної підготовленості та спеціальної тренуваності [5].

Під технічною підготовкою тенісиста розуміють навчання його основам техніки дій, які виконуються в змаганнях або під час тренування, а також вдосконалення обраних форм спортивної техніки. Як і будь-яке доцільне навчання, технічна підготовка спортсмена являє собою процес управління формування знань, умінь і навичок [4].

Тактична підготовка у настільному тенісі розглядається як вміння спортсмена грамотно побудувати спортивну боротьбу з урахуванням своїх індивідуальних особливостей (стилю гри), можливостей суперників і створилися зовнішніх умов [6].

Психологічна підготовка спортсмена – система психолого-педагогічних вмінь, що застосовуються з метою формування та вдосконалення: властивості і якості особистості, її психічних станів, які необхідні дії успішного виконання тренувальної діяльності, підготовки до змагань і надійного виступу в них [3].

Інтегральна підготовка спортсмена спрямована на об'єднання і комплексну реалізацію різних сторін (видів) підготовленості спортсмена: фізичної, технічної, тактичної, психологічної, теоретичної в процесі тренувальної та змагальної діяльності [7].

Висновки. Спортивна підготовка тенісистів потребує всебічного розвитку. Результатом процесу тренування, її прямим наслідком, є зміна рівня тренуваності, яка в загальних рисах являє собою готовність організму до прояву фізичних, фізіологічних, біохімічних і психологічних передумов, за певних умов реалізованих в спортивний результат. В настільному тенісі всі завдання спортивної підготовки вирішуються у комплексі протягом усього процесу тренування. Сам тренувальний процес складається із шести взаємозалежних сторін підготовки: теоретичної, фізичної, технічної, тактичної, психологічної та інтегральної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амелін А. Н. Сучасний настільний теніс / А. Н. Амелін. – К.: Олімпійський спорт, 2002. – 111 с.
2. Вайцеховский С. М. Книга тренера / С.М. Вайцеховский. – М.: Физкультура и спорт, 1971. – 312 с.
3. Ганул О. В. Настільний теніс: навч. посіб. / О.В. Ганул, Н.М. Кононова. – К.: ДЕДУТ, 2012. – 25 с.
4. Гришко Л. Г. Настільний теніс: навч. посіб. / Л. Г. Гришко. – К., 2000. – 85 с.

5. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації: навч. посіб. / В. М. Костюкевич. – Вінниця: "Планер", 2007. – 273 с.
6. Настільний теніс: [програма спортивної підготовки]. – К.: Освіта, 2004. – 144 с.
7. Нікітушкін В.Г. Багаторічна підготовка юних спортсменів: [монографія] / В.Г. Нікітушкін. – К.: Олімпійська література, 2010. – 240 с.
8. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2014. – С. 218-229.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент О.Г. Шалар

МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ

У статті розглядаються особливості застосування методів фізичної терапії при лікуванні ішемічного інсульту на амбулаторному етапі медичної реабілітації.

Ключові слова: медична реабілітація, ішемічний інсульт, фізична терапія.

The article considers the peculiarities of the application of physical therapy methods in the treatment of ischemic stroke at the outpatient stage of medical rehabilitation.

Key words: medical rehabilitation, ischemic stroke, physical therapy.

Порушення мозкового кровообігу є однею з найбільш частих причин інвалідності і смертності серед населення. За даними Всесвітньої Організації Охорони здоров'я, щорік реєструється 100–300 випадків інсультів на кожних 100000 населення. В середньому складають 75% первинні інсульти, повторні – всіх випадків інсульту близько 25%. Число інсультів у відповідній віковій групі подвоюється після 45 років кожне десятиліття. Інсульт незрідка залишає після себе тяжкі наслідки у вигляді рухових, мовних і інших порушень, значно інвалідизують хворих. За даними європейських дослідників, на кожних 100 тисяч населення доводиться 600 хворих з наслідками інсульту, з них 360 (60%) є інвалідами [3].

Проблема лікування інсульту залишається актуальною в ангіоневрології. Рівень смертності від інсульту в Україні перевищує відповідні показники європейських країн і має тенденцію до подальшого росту. Менше 20% тих, хто вижив після інсульту можуть повернутися до попереднього рівня життя і роботи. З урахуванням цього необхідний пошук ліків, реабілітаційних заходів, що можуть розширити можливості лікування мозкового інсульта.

У всіх країнах світу захворювання нервової системи наносять величезний моральний і матеріальний збиток населенню. Це є одна з найбільш частих причин летальності та інвалідності. Більше 1 млн. людей є загальним числом інвалідів з порушеннями нервової системи в Україні. З цього числа на першому місці контингент хворих із цереброваскулярною патологією. Після перенесеного інсульту інвалідізація досягає 3,2 на 10 тисяч населення. Даний показник посідає перше місце серед усіх причин первинної інвалідності. Вона обумовлена важкістю порушень рухових функцій, розладами мнестико-інтелектуальної та мовної сфери, психологічною та соціальною дезадаптацією. Не більше 15% хворих повертається після перенесеного інсульту до працездатності. Проблема удосконалення системи реабілітації є найважливішою для осіб, що перенесли мозковий інсульт. В гострому та ранньому періоді інсульту відзначається в перші шість місяців найбільша ефективність реабілітації. У більш пізній термін може відбуватися Відновлення, а тривалість реабілітаційних заходів не лімітується часом. Однак, є недостатньою кількістю науково-розроблених програм заходів з фізичної терапії та ерготерапії на етапі реабілітації хворих у віддаленому періоді інсульту. Також відсутні технології, що спрямовані саме в пізньому резидуальному періоді на комплексне відновлення фізичної та нейропсихічної сфери хворих інсультом [1].

У спеціалізованому неврологічному відділенні застосовуються такі методи: лікування положенням; дихальні вправи (активні прийоми); подальше поступове переведення хворого у вертикальне положення; кінезотерапія; механотерапія; заняття на циклічних тренажерах; тренування з використанням біологічного зворотнього зв'язку за параметрами електронейроміографії, динамічна пропріокорекція, навчання побутовим навичкам [5].

Завданнями реабілітації є:

- підтримання симетричної сенсорної афферентації від пропріорецепторів суглобів та м'язів при лікуванні становищем;

- підтримка стійкої реакції вегетативної нервової системи на дозоване навантаження збільшується інтенсивності;
- послідовна зміна положення тіла хворого;
- підвищення толерантності до фізичних навантажень;
- етапне відновлення динамічного стереотипу тулуба і проксимальних, середніх і дистальних відділів верхніх і нижніх кінцівок – дестабілізація патологічних систем;
- концентрація уваги на послідовності і правильності "включення" м'язів в конкретний руховий акт;
- інтенсифікація процесів відновлення і (або) компенсації дефекту з активацією індивідуальних резервів організму за рахунок формування нових функціональних зв'язків;
- використання синкінезій на етапі ініціалізації фізіологічної рухової активності;
- збільшення амплітуди і точності активних рухів, боротьба з підвищенням м'язового тонусу і вирівнювання його асиметрії;
- поліпшення сенсорного забезпечення рухових актів (візуальний, вербальний, тактильний контроль);
- відновлення статичного стереотипу вертикального положення;
- початок навчання навичкам симетричної ходьби з додатковою опорою, активної самостійної ходьби;
- корекція порушень ковтання;
- корекція мовних розладів;
- навчання безпечному переміщенню за допомогою засобів додаткової опори;
- навчання елементам функціонального пристосування до виконання соціально значущих дій з самообслуговування і відновленню активної ролі в повсякденному житті;
- контроль за процесами відновлення [4].

Ми визначили, що в гострий період ішемічного інсульту завданнями реабілітації є : поліпшення сенсорного забезпечення рухових актів, корекція порушень ковтання, корекція мовних розладів, концентрація уваги на послідовності і правильності "включення" м'язів в конкретний руховий акт, послідовна зміна положення тіла хворого, підвищення толерантності до фізичних навантажень. Ранній відновний період реабілітації спрямований на подальше розширення функціональних і рухових можливостей пацієнта. Також він направлений на обґрунтований вибір перерахованих методів, а також на боротьбу з ускладненнями перебігу гострого періоду. До них відносять: контрактури, високий тонус, патологічну установку тулуба, кінцівок, пальців, тромбоз глибоких вен нижніх кінцівок, порушення сечовидільної функції і дефекації. Такі процеси виникають здебільшого при порушенні основних принципів ведення хворих.

В період пізнього відновлення та період стійких залишкових проявів зростає значимість вирішення завдань щодо активному переміщенню пацієнтів за допомогою додаткової опори та спеціальних засобів (коляски), вдосконаленню ходьби і навичок самообслуговування, вдосконалення координації в просторі, подолання контрактур, подальше збільшення толерантності хворого до навантажень, як фізичним, так і психоемоційним, відновлення і підтримання трофіки тканин опорно-рухового апарату, подолання больового синдрому, відновлення і підтримання видільної функцій хворого, відновлення мовної і вищих психічних функцій, вдосконалення пристосування хворого до оточуючого середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова А. Н. Нейрореабілітація: Руководство для врачей. – 2–е узд., перераб. и доп. / А. Н. Белова. – М.: Антидор, 2012. – 736 с.
2. Віничук С.М. Гострий ішемічний інсульт. / Віничук С.М., Прокопів М.М. – К: Наукова думка, 2008. – 286 с.

3. Драганова О.В. Фізична реабілітація постінсультних хворих в пізньому відновлювальному періоді / О.В. Драганова, Т.В. Баришок // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 7. – С. 55-58.
4. Кадыков А.С. Реабілітація после інсульта / А.С. Кадыков, Л.А. Черникова, Н.В. Шахпаронова // Атмосфера. Нервные болезни. – 2014. – № 1. – С. 21-23.
5. Лисенюк В.П. Сучасні стандарти та критерії в галузі реабілітаційної медицини: навчальний посібник. – К:Наука, 2018. – 70 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.М. Коньков

УДК 615.8:616.8

Бєлих М. Ю.

ВІДНОВЛЕННЯ ХВОРИХ ВНАСЛІДОК НЕВРОПАТІЇ ЛИЦЬОВОГО НЕРВА

У статті розглянуто особливість застосування засобів фізичної реабілітації при невропатії лицьового нерва із поєднанням кінезіотейпування та постізометричної релаксації м'язів.

Ключові слова: невропатія, лицьовий нерв, лікувальна фізична культура, реабілітація.

In the article the feature of application of facilities of physical rehabilitation is considered at neurology of facial nerve with combination of кінезіотейпування and post-isometric relaxation of muscles.

Keywords: neurology, facial nerve, curative physical culture, rehabilitation.

Невропатія обличчя(нейропатія лицьового нерва), однойменно названа паралічем Белла, вперше була описана шотландським лікарем Чарльзом Беллом в 1821 році і є найпоширенішим синдромом гострого прояву ізольованого одностороннього ураження обличчя [1]. Параліч Белла зустрічається у 60–75% випадків [2], щорічна захворюваність становить 20–25 випадків на 100 000 населення[3]. Найбільша частота захворюваності спостерігається у осіб віком від 15 до 45 років [4], за ними слідують особи старше 70 років, а потім особи до 10 років [5]. Хоча невропатія лицьового нерва вражає чоловіків і жінок однаково, більша частота захворювання спостерігається у жінок [4]. До групи підвищеного ризику також можна віднести людей які страждають на цукровий діабет та гіпертонію [7]. Більша частота ураження лицьового нерва серед діабетиків може свідчити про те, що мікроангіопатична дисфункція схильна до її розвитку [8]. Досліджуючи це захворювання було виявлено, що параліч Белла має вищі показники захворюваності серед жінок та людей (за рахунок підвищеної вегето-судинної та емоційної лабільності), які проживають у сільській місцевості [6]. Відсутність у фаховій літературі систематизованих відомостей про застосування лікувальної гімнастики і масажу, які складають основу лікувальних комплексів в лікувально-профілактичних установах при невропатії лицьового нерву, серйозно обмежує можливості оцінки їх ефективності та тим самим ускладнює визначення методів застосування фізичної терапії.

У зв'язку з тим, що число хворих з НЛН має тенденцію до неухильного зростання, пошук ефективних методик фізичної реабілітації з використанням засобів лікувальної фізкультури (ЛФК) є актуальною проблемою сучасної фізичної терапії. Анамнезу, фізичного обстеження та візуальної оцінки достатньо для діагностики паралічу Белла. Однак слід виключити ряд інших патологічних причин,що можуть спричинити невропатію лицьового нерва з атиповими симптомами, включаючи повільне відновлення та рецидив [12]. Посилення запалення лицьового нерва на МРТ можна спостерігати, зазвичай на тимпанічному або вертикальному сегментах. Ймовірно, це пов'язано з великим венозним

сплетінням, що оточує нерв, коли він проходить через лицьовий канал. При паралічі Белла загальним результатом МРТ є посилення лабіринтної частини лицьового нерва, де лицьовий канал найвужчий. Погана оточуваність судинами цього сегмента може попередньо схилити його до ішемії та венозного застою, що може спричинити картину посилення інтенсивності нейропатії лицьового нерва [13]. Цей фактор може дозволити відрізнити НЛН від таких патологій, як інфекції середнього або зовнішнього вуха, які зазвичай не виявляють характерного ураження лицьового нерва при МРТ, оскільки немає пробою гематоенцефалічного бар'єру, отже, не дозволяє контрастному матеріалу дифундувати в ендоневральний простір. Дослідження проводилось на базі неврологічного відділення ХМКЛ ім. О.С. Лучанського, для оцінки ступеню тяжкості ураження лицьового нерва пацієнтів використовувалася шкала Хауса-Бракмана [10]. Реабілітаційні заходи почали проводити на другий день від початку захворювання. Програми реабілітації включали лікування положенням, лікувальну гімнастику, кінезіотейпування, фізіотерапію, мануальні впливи (масаж і постізометричну релаксацію м'язів).

Лікувальна гімнастика переслідує такі цілі: поліпшення кровообігу на ураженій ділянці обличчя, відновлення порушеної функції м'язів, запобігання контрактур, та оздоровлення організму.

Використовували спеціальний комплекс вправ по К.Г. Уманському для м'язів і жувальних м'язів і артикуляційну гімнастику.

Масаж при нейропатії лицьового нерва застосовували для стимуляції провідності, поліпшення трофічних процесів і зміцнення м'язової мускулатури на ураженій ділянці обличчя. Приступати до масажу потрібно після згасання гострих проявів захворювання. Спочатку проводиться масаж шийно-комірцевої зони, після 2-3 сеансів переходимо на обличчя. Прийоми масажу не повинні бути грубими, активний масаж допустимий лише в більш пізньому періоді, при формуванні контрактур, і лише при сприятливій реакції хворого на процедуру. Масуючи паралізовану сторону, застосовується переважно погладження, розтирання, вібрація, без прийомів розминання.

Фізіотерапія застосовувалася на другий день від початку захворювання і була необхідним компонентом відновного лікування. Мета фізіотерапії – посилити протизапальний, дегідратуючий ефект комплексної терапії, крово- і лімфообіг в області обличчя, сприяти поліпшенню провідності лицьового нерва, відновити функцію м'язів, попередити розвиток м'язової контрактури.

З фізіотерапевтичних процедур з перших днів захворювання застосовувалося легке тепло на уражену половину обличчя (солюкс), а через тиждень – УВЧ. Суть фізіотерапевтичного лікування, що передбачає застосування тейпів, заснована на аналогічних принципах впливу.

Спеціальні пластирі, що піднімаючи шкіру, активізують природні фізіологічні процеси. Це поліпшення кровообігу, стимуляція роботи лімфатичної системи, приведення м'язів в тонус, усунення запалення, знеболювання. При нейропатії лицьового нерва та інших захворюваннях неврологічного характеру тейпи швидко впливають і забезпечують необхідний фізіотерапевтичний ефект, прискорюючи процес відновлення. Цікаво знати, що до 2020 року методи кінезіотейпування успішно застосовувалися в процесі реабілітації пацієнтів з невритом лицьового нерва і в 2020 як і раніше вони не втрачають актуальності. Слід зауважити, що застосування методів кінезіотейпування при невриті лицьового нерва обов'язково узгоджується з фахівцем. Необхідно отримати консультацію спеціаліста і переконатися, що до даної процедури немає ніяких протипоказань. Це важливо, тому що в деяких випадках, аплікації тейпів на обличчя при неврологічних захворюваннях суворо заборонені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюшкевич А. С. Клиника, диагностика и лечение невротий лицевого нерва / С. Артюшкевич, Г. М. Руман, Н. Ф. Адашик, А. Г. Байда // Современная стоматология. – 2015. – № 2. – С. 23-28.
2. Ахророва Ш. Б. Возрастные и гендерные клиничко-патогенетические особенности острой невротии лицевого нерва / Ш. Б. Ахророва // Международный неврологический журнал. – 2017. – № 4 (90). – С. 52-54.
3. Бісмак О. В. Фізична реабілітація у комплексному відновленні хворих на неврит лицевого нерва / Олена Василівна Бісмак // "Молодий вчений". – № 10 (50). – Жовтень, 2017. – С. 211-214.
4. Ліскевич І. І. Ефективність лікування невротії лицевого нерва у дітей та підлітків з урахуванням оцінки стану окисно-відновних процесів / І. І. Ліскевич, М. І. Пітик // Міжнародний неврологічний журнал. – 2014. – № 2. – С. 13-16.
5. Неведомська Є. О. Анатомія та фізіологія нервової системи: навч.-метод. посіб. для практичних робіт для студ. вищ. навч. закл. / Євгенія Олексіївна Неведомська. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. – 70 с.
6. Неведомська Є. О., Макаренко Л. Г. Методика вивчення черепних нервів [текст] / Є. Неведомська, Л. Макаренко // Біологія і хімія в рідній школі. – 2018. – № 1. – С. 2-5.
7. Неврологія: підручник / І. А. Григорова, Л. І. Соколова, С. С. Пшик та ін.; за ред. І. А. Григорової, Л. І. Соколової. – К.: вСв "Медицина", 2015. – 640 с.
8. Пітик М. І. Невротія лицевого нерва у дітей: деякі аспекти діагностики та лікування / М. І. Пітик, І. І. Ліскевич // Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського. – 2015. – № 1. – С. 80-85.
9. Рибалов О. В. Сучасний погляд на виникнення та розвиток периферичних уражень лицевого нерва / Рибалов О. В., Аветіков Д. С., Іваницька О. С. // актуальні проблеми сучасної медицини: вісник української медичної стоматологічної академії. – 2014. – № 4 (48). – С. 286-290.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач **О.В. Таран**

УДК 615.8:616.7

Борисенко Р.О.

МЕТОДИ І ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВРОДЖЕНІЙ ДИСПЛАЗІЇ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБУ

У статті розглянуто клінічні форми та ступені вродженої дисплазії кульшового суглобу та проаналізовано проблему вибору методів і засобів комплексної фізичної терапії при даній патології.

Ключові слова: фізична терапія, дисплазія кульшового суглоба.

The article considers the clinical forms and degrees of congenital dysplasia of the hip joint and analyzes the problem of choosing methods and means of complex physical therapy for this pathology.

Key words: physical therapy, hip dysplasia.

Проблема вроджених вад розвитку продовжує залишатися в ряду найбільш актуальних і має серйозну соціально-медичну значимість. Кожного дня в світі зростає кількість новонароджених, а разом з цим числом росте і показник такої патології, як дисплазія кульшового суглоба (ДКС). Це захворювання є найпоширенішим серед вроджених ортопедичних проблем в Україні [1].

Дисплазія кульшового суглоба є вродженою патологією формування суглоба, що зумовлює подальший можливий підвивих або вивих голівки стегна. Дисплазія кульшового суглоба – вада розвитку, яка захоплює всі компоненти суглоба (зв'язки, капсулу, голівку стегнової кістки тощо).

На сьогоднішній день реєструють дисплазію різних ступенів у кожної 5-7 дитини. В США і країнах Західної Європи поширеність дисплазії становить значну частину усіх ортопедичних захворювань. Дисплазія кульшового суглоба виникає у дівчат в 5-6 разів частіше, аніж у хлопців, причому лівобічна патологія зустрічається в 3 рази частіше, аніж правобічна. Слід зазначити що співвідношення частоти діагностування різних ступенів дисплазії кульшового суглоба у дітей перших трьох місяців життя становить: I ступінь – 70%; II ступінь – 20%; III ступінь – 10% [4].

Рання діагностика недорозвиненості структур кульшового суглоба є вирішальною для ефективної реабілітації і зворотності процесу його недорозвиненості.

Існує безліч ефективних методів фізичної терапії, які допомагають або вирішити проблему дисплазії, або зменшити кут патології. Вибір методів і засобів фізичної реабілітації залежить від стадії та ступеня деформації кульшового суглоба. При консервативному лікуванні переважають методи лікувальної фізкультури та лікувального масажу, які сприяють не тільки усуненню деформації, але й можуть бути ефективними для профілактики дисплазії кульшового суглоба [3].

Розрізняють три основні форми дисплазії:

1. Дисплазія вертлюжної западини – ацетабулярна дисплазія. Даного типу патологія обумовлена порушенням розвитку однієї лише кульшової западини, при якій вона має зменшенні розміри, більш плоску форму, її хрящовий обідок знаходиться в недорозвиненому стані.
2. Дисплазія проксимального відділу (голівки, або шийки) стегнової кістки. Якщо розглядати нормальне анатомічне положення шийки стегна, то вона зчленовується з тілом стегна під відповідним кутом (135°). Якщо ж цей кут збільшуватись або, навпаки, зменшуватись, то це і визначає основний механізм розвитку дисплазії кульшового суглоба.
3. Ротаційна дисплазія – порушення розвитку кісток зі зміною їх геометрії в горизонтальній площині. У нормі суглоби нижніх кінцівок неспіввісні. Вісь руху кожного суглоба не збігаються з віссю вище і нижче розташованого суглоба. Вісь кульшового суглоба в горизонтальній площині знаходиться під певним кутом до осі колінного суглоба. Це відбувається за рахунок форми стегнової кістки, яка скручена таким чином, що її голівка повернута вперед [1].

В якості причин фахівці виокремлюють деякі фактори, які сприяють утворенню ДКС:

1. Найголовнішою причиною є вада первинної закладки елементів кульшового суглоба через патологічний стан хромосом спочатку, або їх мутація під впливом тератогенних чинників – механічних, фізичних, хімічних, аліментарних, які надають шкідливий вплив на зародок у самих початкових стадіях його розвитку.
2. Патологія перебігу вагітності – порушення гормонального обміну (прогестерон, який виробляється в надлишку в останні тижні вагітності викликає ослаблення зв'язкового апарату суглобів) та вітамінного обміну (недостатнє споживання вагітною жінкою продуктів, що містять фосфор, вітаміни В і Е, кальцію, йоду і заліза); внаслідок медикаментозної корекції вагітності; токсикоз породіллі, тощо.
3. Травма і механічне здавлення плоду при малій порожнині матки, при крупному плоді, при неправильному (сідничному) передлежанні, при маловодді, при підвищеному тонусу матки при вагітності.
4. Дисплазія кульшового суглоба також має спадковий характер.
5. Окрема роль відводиться ще деяким факторам. В якості одного із варіантів можна позначити особливості екологічного середовища в регіоні народження дитини.

Виявлено, що дисплазія кульшового суглоба діагностується в середньому в 6 разів частіше у тих регіонах, де така обстановка визначається як неблагополучна.

При наявності хоча б одного з факторів дитина при народженні стає на облік по групі ризику щодо розвитку даної патології. Мають значення також фактори, які впливають на дитину і після пологів: патологія нервової системи новонародженого (гіпертонус), рахіт, дисбактеріоз, неправильне і нераціональне харчування, та одне з найголовніших – туге сповивання [2].

З точки зору фізичної терапії в консервативному лікуванні при ДКС необхідно застосовувати виключно комплексну реабілітацію. В комплекс повинно входити лікування положенням, лікувальна гімнастика, масаж та фізіотерапія. Один із провідних методів реабілітації ДКС – це лікувальна фізична культура (ЛФК). Лікувальну гімнастику розпочинають одразу після встановлення діагнозу. ЛФК допомагає привести м'язово-зв'язковий апарат в нормальний стан та в подальшому виправити патологію.

Для усунення контрактур привідних м'язів стегна і приближення головки стегнових кісток до кульшових западин, виконують такі вправи: дитина лежить на спині, ноги зігнуті в колінних та кульшових суглобах, долоні розміщені на колінних суглобах дитини. Повільно, без надмірних зусиль, щоб не викликати болю, а відповідно і спазму м'язів та негативізму дитини, коліна дитини наближають до живота, потім круговими рухами розводять в сторони до площини, паралельної площині сповивального стола, а потім ніжки повертають в зворотне положення і випрямляють. Також ще одна ефективна вправа – при зігнутих і розведених ногах здійснюються ротаційні рухи стегон в положенні деякого стискання їх по осі для наближення головок для запади (долоні лежать на колінах дитини). Ці рухи виконують 6-7 разів на добу при кожному сповиванні дитини, по 15-20 повторень кожної вправи за один сеанс [3]. При ДКС рекомендоване широке сповивання, воно тримає ніжки та кульшовий суглоб в фізіологічному положенні [4].

Ще одним невід'ємним компонентом комплексної реабілітації при ДКС є лікувальний масажрук, ніг (задня та передня поверхня), живота, попереку, зони кульшового суглоба та сідниць. Спочатку дитину вкладають на спину і виконують погладжуючий масаж рук, ніг, живота. Далі вкладають на живіт з розведеними ніжками і виконують масаж задньої та бічної поверхонь ніг: погладження, розтирання, потім почергове відведення зігнутих ніг дитини в сторони (як при повзанні) з фіксуванням таза. Потім масажують спину в поперековій ділянці (погладження і розтирання), сідниці (погладження, розтирання, тонізація), ділянку кульшового суглоба (кругове погладження, розтирання). Після цього знову повторюють почергове відведення зігнутих ніг дитини в сторони з фіксуванням таза. Далі, у положенні на спині, варто зробити масаж передньо-бічної поверхні ніг (погладження, розтирання). До цього масажу також додають згинання ніг в колінних та кульшових суглобах та пластичне розведення стегон. При цьому завжди потрібно пам'ятати, що розводячи стегна, не слід допускати різких рухів, щоб не викликати болю та спазмів при рефлекторному скороченні привідних м'язів стегна і негативної реакції дитини на процедуру, бо це може призвести до фобії дитини щодо цих процедур і вони не будуть ефективними [3]. Масаж ділянки кульшового суглоба починають з погладження: охоплюючого, прямолінійного і спіралеподібного всією долонею, або вказівним і великим пальцями. Після чого переходять до розтирання подушечками пальців (задіяні 1-3 пальці) за тими самими напрямками.

Нажаль в деяких випадках дисплазії не вдається досягти результатів та прогресу патології лише консервативним методом, в такому випадку на допомогу приходить хірургічне втручання, після якого настає тривалий період реабілітації. Фізична терапія після хірургічного лікування поділяється на 4 періоди: 1-й підготовчий до операційного втручання, 2-й післяопераційний, 3-й період поділяється на 2 етапи і є підготовчим до вертикалізації пацієнта, і заключний, 4-й період повинен закінчитися повною вертикалізацією (впевнене стояння на двох ногах та ходьба з рівномірним розподілом навантаження на обидві ноги). Після виписки зі стаціонару повинен продовжуватися ортопедичний режим та спостереження за розвитком дитини впродовж 3 років.

Отже, в залежності від форм та ступенів дисплазії кульшового суглоба методи фізичної терапії є ефективні лише в комплексній, ранній та поетапній реабілітації [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анісов А.Ю. Травматологія [Текст] / А.Ю. Анісов // Спутникврача . – 2015. – № 2. – С. 3-8.
2. Агарков В.И. Реабілітація [Текст] / В.И. Агарков, Н.П. Гребняк, В.В. Николаенко, И.В. Костышев // Матеріали науково-практичної конференції. – 2000. – С. 6-8.
3. Неділько В.П. Проблема дисплазії кульшового суглоба [Текст] / В.П. Неділько, Т.М. Камінська, С.А. Руденко, Г.В. Скибан, Л.П. Пінчук // Сучасна медицина. – 2010. – № 3(31). – С. 81-84.
4. Чалова Э.Н. Опорно-двигательный аппарат [Текст]: учебник / Э.Н. Чалова – М.: Флинта: Наука, 2010. –445 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.П. Козій

УДК 615.825

Веслополова Т. М.

ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПОРАНЕННЯХ ТА РАНАХ

У статті розглядаються особливості застосування методів та засобів фізичної реабілітації пацієнтів, які перенесли поранення та рани.

Ключові слова: фізична реабілітація, поранення, рани.

The article considers the peculiarities of the application of methods and means of physical rehabilitation of patients who have suffered wounds and wounds.

Key words: physical rehabilitation, wounds, wounds.

Під час амбулаторно-поліклінічному етапі реабілітації пацієнтів з ранами та пораненнями, використовують усі методи фізичної реабілітації [1, 2, 5]. Лікувальну фізичну культуру застосовують після III періоду. Ціль ЛФК: відновлення витривалості і сили пошкоджених м'язів, підвищення фізичної працездатності і функціонального стану організму, усунення контрактур, адаптація пацієнтів до виробничих і побутових навантажень. Застосовують майже усі форми ЛФК. У комплексі лікувальної гімнастики використовують вправи більшої складності і час занять збільшується до 30-45 хвилин. При цьому, необхідно дотримуватись повільності в підвищенні загального фізичного навантаження і, особливо, місцевого – на пошкоджену ділянку [1, 4].

При наявності контрактур, використовують, як правило, пасивні вправи для розтягування зморщених і укорочених тканин, та активні – для укріплення, здебільшого, атрофованих і розтягнутих м'язів-антагоністів. Відчуття невеликого болю при розтяганні, не є симптомом для обмеження амплітуди рухів. Але, до відчутних больових симптомів доводити не треба, тому що біль, використовує рефлекторно-захисну напругу м'язів, і тим самим підвищує контрактуру. Для профілактики зменшення больових відчуттів, перед стартом занять, рекомендується використовувати знеболюючі і теплові процедури, робити вправи в теплій воді (36-38⁰C). Пасивні рухи в заняттях продовжують, поки амплітуда рухів у суглобі не відновиться цілком [3].

Лікувальні масажі, призначають для поліпшення пружності та еластичності м'язів, ліквідації контрактур, відновленню тонуусу скорочувальної здатності. Застосовують місцевий, класичний масаж відновлювальної площі, масаж щітками або руками, під водою у ванні, підводний душ-масаж. Під час контрактур, крім класичного масажу пошкодженої кінцівки,

застосовують сегментарно-рефлекторний масаж. У випадку контрактур верхніх кінцівок, масажують верхньогрудні і шийні паравертебральні області іннервації; при контрактурах нижніх кінцівок – нижньогрудні і поперечно-кругові зони іннервації L5 – L1, S3 – S1, D12 – D11. Виконується масаж ураженого контрактурою суглоба та ушкодженої кінцівки. Масажують ослаблені та розтягнуті м'язи, використовуючи розтирання, прогладжування, вібрацію, розминання. Зменшені контрактурою м'язи, масажують з використанням щипцеподібного і площинного погладжування; розтирання – штрихування, перетинання, пиляння. При відсутності явищ рефлекторних контрактур, використовують вібрацію і розминання. Прийомами подовжнього розтирання, щипцеподібного погладжування, постійної вібрації, розминають сухожилля контрактурно-скорочених м'язів. Застосовується розтирання і погладжування ураженого суглоба, ретельно розминають місця прикріплення сухожиль та суглобні сумки. При дерматогенних контрактурах і рубцевих натягах шкіри, використовують інтенсивні методи: розтирання – перетинання, штрихування, зрушування та прийоми стимуляції, методи розтягувань і збирань у складку шкіри і підшкірної основи у різні напрямки, які швидко повторюються. Проводяться струшування кінцівки, активні і пасивні рухи в суглобах [2, 5].

Фізіотерапія направлена на стабілізацію функцій нервово-м'язового апарата травмованої ділянки; розтягнення рубцевих змін, усунення контрактур і загальне відновлення функції суглоба; стимуляцію обмінних і трофічних процесів в організмі людини; збільшення захисних сил і реактивності організму. Проводять електростимуляцію ослаблених м'язів, скипидарні і теплі прісні ванни, душі, ультразвук, грязелікування, сухо-повітряна і парова лазні, геліотерапію та інше [1].

Механотерапія направлена на ліквідацію контрактур, покращення сили м'язів, за допомогою рухів на пристроях блокового типу і таких, що діють по принципу важеля. Перед початком занять, на пристроях, необхідно провести теплі процедури, лікувальну гімнастику і лікувальний масаж. Механотерапія також може проводитися у воді, з використанням різних блокових пристроїв, качалок та інше. [2].

У випадках стійких, особливо комбінованих контрактур (дерматогенні, десмогенні, міогенні), якщо методи фізичної реабілітації, разом з іншими методами комплексного консервативного лікування не привели до поліпшенню результату, їх усувають оперативним шляхом.

Отже, при пораненнях і ранах ефективно застосовувати всі методи фізичної реабілітації для покращення функціонального стану пацієнтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єжов В. В. Фізіотерапія : підручник / [за ред. Владимирова О. А.] Єжов В.В., Пономаренко Г. М. – К. : Формат, 2013. – 432 с.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація / Мухін В. М. – К.: Олімпійська література, 2005. – 472 с.
3. Попов С. Н. Лечебная физическая культура : учеб. для студ. высш. учеб. завед. / Попов С. Н., Валеев Н. М., Гарасева Т. С. – М. : Академия, 2004. – 416 с
4. Старовойтова И. Медицинская экспертиза : экспертиза временной нетрудоспособности, медико-социальная, военно-врачебная / Старовойтова И., Саркисов К., Потехін Н. – М. : ГЭОТР – Медиа 2010. – 688 с.
5. Физическая реабилитация : учеб. для студ. высш. учеб. завед. / [под. ред. Попова С. Н.]. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2005. – 608 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВІДНОВЛЕННІ ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ ІЗ ПЛОСКОСТОПІСТЮ

У статті розглядається етіологія та методи діагностики плоскостопості, застосування спеціальних заходів з метою корекції деформацій. Проаналізовано основні методи фізичної терапії, які застосовуються при плоскостопості.

Ключові слова: плоскостопість, діагностика, реабілітація, ортопедична корекція.

In the article are considered the etiology and methods of diagnostics of flat feet and application of special measures to correct deformations. The main methods of physical therapy used for flat feet are analyzed.

Keywords: flatfeet, diagnostics, rehabilitation, orthopedicalignment.

Стопа людини – складний за будовою орган, призначений для опори і амортизації при ходьбі. Прийнято виділяти два склепіння стопи – поздовжнє і поперечне. Поздовжнєсклепіння виражене набагато більше поперечного і виконує роль пружини, пом'якшуючи поштовхи при ходьбі і бігу. Найчастіший вид деформації стопи – плоскостопість. Вона виражається в сплюсненні одного або усіх склепінь стопи. Залежно від того, яке склепіння стопи змінено, плоскостопість буває поздовжньою, поперечною або поздовжньо-поперечною. У випадку поєднання поздовжньоїплоскостопості з відведенням переднього відділу стопи, пронацією п'ятки і підняттям бічного краю стопи говорять про плоско-вальгусну стопу. Плоско-вальгусна деформація стоп може тривати протягом довгого часу безсимптомно. Зміни в кістковій системі з часом можуть призвести до появи больового синдрому і кульгавості, розладів чутливості, трофічних порушень, викликати обмеження рухливості суглобів стопи, розвитку сколіозу, артрозу, протрузії міжхребцевих дисків, а також з'являється ниючий біль в ногах і швидка втомлюваність [2].

За походженням, розрізняють вроджену та набуту плоскостопість. У свою чергу, набута плоскостопість буває рахітичною, паралітичною, травматичною і статичною. Найпоширеніший вид плоскостопості – статичний і складає 82 – 90% серед усіх форм плоскостопості. Усього від плоскостопості страждає до третини населення Землі. Вроджена плоскостопість зустрічається рідко і становить лише близько 3% випадків. Практично завжди хвороба набувається протягом життя. Іноді плоскостопість виникає внаслідок травм і захворювань, але в більш ніж 80% випадків обумовлена іншими причинами – збільшенням маси тіла, перевантаженням стоп (тривале перебування в стоячому положенні, під час роботи, сприяє розвитку захворювання), носінням невідповідного взуття (вузької, незручної, на високих підборах), ослабленням м'язів, викликаним старінням організму [3].

Діагноз ставиться переважно на підставі результатів рентгенографії. Також для попередньої діагностики може використовуватися метод плантографії, метод Богданова та подоскоп – пристрій для візуальної оцінки стану стоп. Найбільш ефективні цифрові подоскопи, що оцінюють безліч геометричних параметрів. Залежно від стану стопи виділяють три ступеня плоскостопості. При плоскостопості першого ступеня висота склепіння стопи становить до 35 мм, деформацій стопи не спостерігається. При другому ступені плоскостопості можуть з'являтися ознаки деформуючого артрозу. При третій вони присутні практично завжди, а висота склепіння стопи не перевищує 17 мм. Профілактика плоскостопості проста – досить не перевантажувати ноги (не набирати занадто велику вагу, займатися спортом в спеціальному взутті, відмовитися від регулярного носіння взуття на високих підборах), регулярно ходити босоніж по піску, траві, гальці (в умовах міста для цього можна використовувати спеціальні килимки) і, по можливості, робити масаж стоп і виконувати вправи, спрямовані на зміцнення м'язів стопи. Своєчасний початок лікування,

комплексна патогенетична і симптоматична терапія, а також чітке дотримання рекомендацій лікаря сприяють досягненню максимального ефекту [1].

Лікування плоскостопості може бути консервативним і хірургічним. Цілі консервативної терапії – зниження больового синдрому, компенсація деформації і запобігання ускладненням. Найбільш поширений метод консервативного лікування, спрямований на корекцію деформацій як поздовжнього, так і поперечного склепіння стопи, – ортезування. Існує безліч видів ортезів: устілки під поздовжнє і поперечне склепіння, підпяточники для зниження п'яtkового навантаження, міжпальцеві елементи. Регулярне носіння устілок може зменшити втому ніг і попередити розвиток плоскостопості за рахунок розслаблення перенапружених м'язів і активації виключених м'язових груп. Проте, одним з ускладнень пасивної корекції (використання устілок), як монотерапії, буває гіпотрофія зі зниженням тону м'язів, що підтримують склепіння стопи [3].

Також широко використовують спеціальне ортопедичне взуття. При цьому, згідно з одним дослідженням, носіння ортопедичного взуття протягом 5-6 г в день від 2 до 4 років призводить до терапевтичного ефекту в 60% випадків. Таким чином, цілеспрямовані фізичні вправи мають велике значення для закріплення отриманого результату. Лікувальну фізкультуру при плоскостопості застосовують у формі кінезіотерапії, гідрокінезіотерапії, дозованої ходьби, пасивних рухів, мануальної терапії, механотерапії та ін. Спеціальні вправи використовують для зміцнення і стабілізації тону м'язів, зокрема довгого малогомілкового м'яза, який відповідає за пронацію переднього відділу стопи; великогомілкових м'язів, довгих згиначів пальців, що відповідають за супінацію заднього відділу стопи; м'язів, які беруть участь у ротації гомілки назовні – довгого згинача великого пальця і коротких згиначів пальців; задніх великогомілкових м'язів, що підсилюють поздовжнє склепіння [1].

В наш час існує багато комплексів лікувальної гімнастики при захворюваннях опорно-рухового апарату, зокрема при плоскостопості, які демонструють досить високу ефективність у корекції даного стану. Однак методики застосування фізичних вправ вимагають подальших шляхів оптимізації для досягнення максимального ефекту. Лікувальний масаж можна застосовувати і до, і після проведення занять лікувальної фізкультури. Основна увага приділяється масажуванню гомілок і стоп. Фізіотерапію використовують, в основному для зменшення больового синдрому, покращення кровообігу та посилення скоротливості м'язів. Застосовують теплові процедури (солюкс, ножні ванни, парафінотерапію), електростимуляцію та діадинамотерапію [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шевельова Н.І. Проблеми консервативного лікування пацієнтів з плоскостопістю: навч. посіб. [Текст] / Н. І. Шевельова, І. О. Дубовихін. –К.: Освіта, 2018. –С. 665-666.
2. Чим небезпечна плоскостопість [Електронний ресурс] / Алла Салькова // Інтернет-портал " л". – Режим доступу: www.gazeta.ru/science/2018/03/18_a_11687569.html.
3. Плоскостопість [Електронний ресурс] / Мухін // Інтернет-портал " Studfiles". – Режим доступу: [www.https://studfile.net/preview/5650032/page:47/.html](https://studfile.net/preview/5650032/page:47/.html).

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.І. Гурова

УДК 616.831

Горбунова Т.М.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВІЙ ТРАВМІ

У статті розглядаються особливості застосування засобів та методів фізичної реабілітації при черепно-мозковій травмі.

Ключові слова: фізична реабілітація, черепно-мозкова травма.

The article considers the peculiarities of the use of means and methods of physical rehabilitation in traumatic brain injury.

Key words: physical rehabilitation, craniocerebral trauma.

Згідно статистичних даних, кожного року зафіксовано 200 випадків черепно-мозкової травми (ЧМТ) на 10000 населення. Внаслідок ДТП виникає половина всіх випадків травмування голови. За останні 10-15 років за даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) кількість випадків ЧМТ в середньому збільшилося на 2 % щорічно. На частку ЧМТ припадає 2/3 смертельних випадків у структурі травматизму [1, 2].

Перше місце займає дана травма серед причин смерті в молодому віці. До найбільш поширених видів ушкоджень відноситься черепно-мозкова травма і становить до 50 % всіх видів травм . Пошкодження головного мозку становлять 25-30 % всіх травм за статистикою травматизму. На їх частку припадає більше 50 % смертельних результатів. 1 % від загальної смертності становить смертність від ЧМТ. Більш важке їх перебіг в останні десятиліття відзначається та збільшення кількості черепно-мозкових ушкоджень. Ймовірно це пов'язують із збільшенням кількості транспортних засобів, стрімкою урбанізацією, окремими водіями і пішоходами недостатнім дотриманням правил дорожнього руху, особливо в нетверезому стані та поганим станом дороги [3].

За статистикою, травмуються люди молодого та працездатного віку, що надає проблемі не тільки медичного , а і соціального значення .

Від цієї патології в Україні гине більше 11 тис. На до госпітальному етапі 55 % помирають і 41 % – на госпітальному. Це набагато перевищує показник летальності госпітальний більш ніж в 1,5 рази в розвинених країнах.

До числа найважливіших завдань сучасної науки і практики входять завдання вдосконалення методів діагностики та пошук ефективних засобів лікування цієї патології [1].

В стаціонарному періоді ефективність застосування методик фізичної реабілітації залишається повністю відкритою. Повернути людину до нормального життя, суспільного, родинного, відновитися на роботі – це основна мета реабілітації. Сьогодні існують сучасні методи та курси фізичної реабілітації, що дають змогу відновитися пацієнту після найскладніших травм. Це навіть воду, коли травма призвела до інвалідності . Фізична реабілітація в осіб з черепно-мозковими травмами є досить актуальною. Вона також є повністю не вивченою і залишається багато ще питань на рахунок цього захворювання. В даний час на території нашої держави проходять бойові дії, тому з кожним днем зростає кількість ЧМТ в осіб молодого і зрілого віку [3].

Потрібно проводити перед початком реабілітаційного процесу для визначення його функціонального стану пацієнта початкове обстеження. Такі дії необхідні для визначення проблеми пацієнта і складають план реабілітаційного втручання. З обтяженням 60-80% від максимального, кількість повторів 8-12, кількість серій 3-4 виконуються вправи для збільшення сили м'язів уражених кінцівок. Необхідною умовою є те, що рухи слід виконувати у всіх площинах по повній амплітуді. На видиху потрібно виконувати напруження силової вправи. Потрібно вдосконалювати рівновагу, щоб покращити навички ходьби. Необхідно контролювати координацію рухів і підвищувати загальну витривалість організму хворого. Вправи на утримання ваги тіла у різних вихідних положеннях (лежачи, сидячи, стоячи) виконуються для покращення рівноваги та при поступовому зменшенні площі опори. На початку заняття краще виконувати вправи на рівновагу, але якщо відсутня загальна втома. Колове тренування є найбільш ефективним методом виконання вправ з поступовим зменшенням протягом мезоциклу інтервалу відпочинку між підходами. Тривалість відпочинку повинна становити 1-3 хв.

Довготерміновою ціллю є підвищення загальної витривалості. Це досягається шляхом збільшенням тривалості заняття, багаторазових щоденних занять з поступовим зменшення фази відпочинку між підходами. Потрібно під час заняття проводити експрес-контроль, виявляти суб'єктивні показники (пітливість, запаморочення, тремор, колір шкірних покривів)

та об'єктивних проказників (ЧСС, АТ, ЧД). Заняття необхідно проводити тривалістю від 30 до 45 хвилин кожне і 5 разів на тиждень. Досить важливим є тривалість занять, оскільки залежить від стану хворого. Пацієнта необхідно страхувати з ураженої сторони під час навчання стоянню, ходьбі чи під час виконання складно координаційних вправ. Це необхідно для того, щоб уникнути небажаних падінь. Ходьбу потрібно проводити на фоні позитивної емоційної сфери. Такий процес повинен супроводжуватися почуттям впевненості та довіри до реабілітолога і за відсутності страху до падінь та відволікаючих чинників. Досить важливим є інвентар для занять, а саме – резинові петлі, набивні м'ячі, дзеркало, шведська стінка, тягарці, набори побутових пристосувань, допоміжні засоби пересування (візочок, палиці, милиці), спортивні мати, кушетка.

Отже, індивідуалізації процесу фізичної реабілітації при ЧМТ сприяють розроблені практичні рекомендації. Завдяки швидшому та ефективнішому відновленню порушених функцій покращується якість життя та зменшується обмеженість життя пацієнта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белая Н. А. Лечебная физкультура и массаж: учеб. – метод. пособ. для мед. работников / Н. А. Белая. – М.: Советский спорт, 2004. – 272 с.
2. Жданова В. М. Комплексне відновлювальне лікування хворих з черепно- мозковою травмою та переломом основи черепа. Медициньська реабілітація, курортология, фізіотерапія. – 2008. – № 2. – С. 10-13.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підр. для вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. – К. : Олімп, література, 2000. – 422 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 801.675.2

Горват-Боднюк М.І.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ШИЙНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА

У статті розглядаються особливості застосування фізичної терапії при лікуванні остеохондрозу шийного відділу хребта

Ключові слова: остеохондроз, фізична реабілітація, масаж, лікувальна фізична культура.

The article considers the peculiarities of the use of physical therapy in the treatment of osteochondrosis of the cervical spine

Key words: osteochondrosis, physical therapy, massage, therapeutic physical culture.

Найактивнішою ділянкою хребта є шийний відділ, адже він постійно утримує голову, що створює додаткове навантаження на хребетний стовп. У зв'язку з цим остеохондроз шийного відділу хребта є досить поширеною патологією.

Етіологією виникнення шийного остеохондрозу є розростання кісткової тканини збоку від хребців. Така зміна негативно відбивається на розташовані поблизу м'язах, зв'язках, нервах, оболонках спинного мозку, провокуючи больові відчуття. Досить поширене випинання гриж міжхребцевих дисків під час остеохондрозу [2].

Проявляється остеохондроз шийного відділу хребта по-різному й великою мірою це залежить від хребців, задіяних у патології. Більшість пацієнтів скаржаться на болі в шиї, руках, підборідді або в ділянці серця. Також, остеохондроз може вести себе як інша хвороба – синдром хребетної артерії, який виникає через звуження артерії хребта на ураженій остеохондрозом ділянці від четвертого до шостого шийного хребця. Дуже часто звуження

виникає через розростання кісткової тканини. Крім погіршення кровообігу, в стовбурі спинного мозку спостерігається порушення нормальної функції мозочку. У результаті цього людина відчуває запаморочення, головні болі в потиличній ділянці, шум у вухах. При поворотах голови сукупність симптомів може посилюватись, а різкий рух часто призводить до втрати свідомості.

Остеохондроз шийного відділу хребта виникає при тривалій підтримці однієї і тієї ж пози, наприклад, при роботі за комп'ютером. Однотипні рухи шиєю і головою також негативно впливають на стан шийного відділу хребта [8].

Шийний остеохондроз розвивається через деструктивні зміни хрящової тканини і подальшого відкладення солей, погіршення амортизаційних властивостей міжхребцевих дисків. З плином часу хрящова тканина втрачає пружність і гнучкість, а також провокує виникнення болю і дискомфорту при русі. Варто зауважити, що описана картина є ознакою кінцевої стадії захворювання, а виявлення хвороби на початковій стадії дозволить уникнути цих не бажаних наслідків і відновити здоров'я хребта.

Лікування остеохондрозу комплексне. Воно складається із застосування медикаментів, що зменшують біль та м'язове напруження, ортопедичних методів, дієтотерапії [1, 7].

Засобами фізичної реабілітації при остеохондрозі хребта є масаж (класичний, сегментарний), ЛФК, фізіотерапія. Велике значення має раціональний режим праці та відпочинку. Загалом лікування спрямоване на покращення загальних та місцевих обмінних і трофічних процесів. Разом з тим, нині аптечна мережа диспонує широким асортиментом без рецептурних медикаментозних форм, що створює небезпеку самолікування.

Загальні засади фізичної реабілітації при остеохондрозі хребта: Методика класичного масажу при остеохондрозі шийного відділу хребта: 1) погладжування і витискання м'язів верхньої частини спини; 2) розминання довгих м'язів спини; 3) розминання широких м'язів спини; 4) розтирання фасції трапецієподібного м'яза; 5) масаж ший і трапецієподібного м'яза; 6) масаж верхніх кінцівок по повній програмі; 7) погладжування верхньої частини спини.

Спеціалізовані завдання ЛФК при остеохондрозі хребта:

1. Розвиток рухливості в ушкоджених суглобах хребта та профілактика порушення їх функцій.
2. Укріплення м'язів спини та підвищення їх працездатності.
3. Зменшення больових відчуттів, пристосування уражених суглобів хребта до дозованого навантаження.
4. Відновлення координації рухів.

Особливості ЛФК при остеохондрозі хребта:

1. Чітка залежність від фази захворювання (підгостра чи ремісія).
2. Виконання активних і пасивних фізичних вправ для кожного суглобу кінцівок, всіх з'єднань грудної клітки, хребта і нижньощелепного суглобу.
3. Здійснення рухів по всіх осях кожного суглобу.
4. Спеціальний характер фізичних вправ, який спрямований на ліквідацію переважно місцевих рухових розладів.
5. Виконання фізичних вправ до появи болючості, при поступовому збільшенні їхньої амплітуди.
6. Поєднання лікувальної фізкультури з масажем.

У комплекс лікувальної гімнастики включають активні рухи в суглобах з максимальною амплітудою: махові рухи з обтяженням, вправи на розтягування. Рухи в суглобах виконують не прямолінійно, а спіралеподібно. Застосовуються також кругові рухи в суглобах, під час яких фізичний вплив здійснюється на весь суглоб, а не на окремі його ділянки. Протипоказані різкі активні та примусові пасивні вправи. Доцільно використовувати загальнорозвиваючі вправи з гімнастичними предметами: гімнастичні палиці, булави, гантелі вагою 1-2 кг, медбол 1 кг, тенісні та волейбольні м'ячі, резинові стрічки. Під час виконання вправ увагу приділяють вдосконаленню координації рухів, підвищенню гнучкості, рухливості

з'єднань грудної клітки та хребта. Для покращення постави виконують корегуючі фізичні вправи [3, 4, 5].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко Л. О., Мисулин І. Р. Медична та соціальна реабілітація :навч. посіб. – Т.: ТДМУ, 2005. – С. 159-171.
2. Карпукіна Ю.В. Аналіз умов праці у осіб з дегенеративно-дистрофічними змінами на рівні хребцево-рухового сегменту в поперековому відділі хребта / Ю.В. Карпукіна, М.В. Джугостран, С. Пшениціна // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Фізичне виховання, спорт та фізична реабілітація: проблеми і перспективи розвитку". – Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. – С. 84- 87.
3. Ридерз Дайджест. Здоровые суставы, кости и мышцы. – М.: Медицина, 2008. – С. 174-275.
4. Хвисьок Н. И. Профилактика остеохондроза. – К: Здоров'я, 1987. – 33 с
5. Иванова Г. Е, Поляев Б. А. Реабилитация больных остеохондрозом позвоночника. – М.: РАСМ, 1997. – 146 с
6. Лікувальна фізкультура при остеохондрозі шийного відділу хребта у людей середнього та похилого віку: метод, рек. / уклад. В. В. Поворознюк та ін. – К.: Ін – т геронтології, 2000. – 26 с.
7. Мухін В. М. Фізична реабілітація. – К: Олімпійська література. 2005. – С. 339 – 353
8. <https://shdm.school/clinical-studies/clinical-lectures/2128-osteohondroz-shijnogo-vddlu-hrebta>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Карпукіна

УДК 615.8:616.8

Костіна А. А.

ДЕЛЬФІНОТЕРАПІЯ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

У статті наведений аналітичний огляд літературних джерел щодо показань та механізмів терапевтичного впливу дельфінотерапії як нетрадиційного методу реабілітації при неврологічних захворюваннях.

Ключові слова: реабілітація, дельфінотерапія, захворювання нервової системи.

The article presents an analytical review of the literature on the indications and mechanisms of the therapeutic effect of dolphin therapy as a non-traditional method of rehabilitation for neurological diseases.

Key words: rehabilitation, dolphin therapy, diseases of the nervous system.

При реабілітації пацієнтів, які страждають захворюваннями нервової системи, дуже ефективною є анімалотерапія (animal [англ.] – тварина + терапія) – напрям терапії, що використовує тварин і їх образи для надання психотерапевтичної та медичної допомоги. Вважають основоположником анімалотерапії канадського дитячого психіатра – Б. Левінсона, який у своїй терапевтичній роботі застосовував собаку. Тварина допомагала йому налагоджувати контакт з пацієнтами, прискорюючи і покращуючи, таким чином, терапевтичний процес [1-4].

Одним з перспективних напрямків сучасної анімалотерапії є дельфінотерапія. Вона є розділом анімалотерапії, основу лікування якого становить безпосередній контакт між хворими людьми і дельфінами. Сьогодні дельфінотерапія викликає зростаючий інтерес в

уському світі, оскільки мова йде про беззаспокійливі ефекти, зняття депресії, поліпшення здатності до навчання дітей з розладами нервової системи. Існують дані про залежність рівня активності діяльності головного мозку від зміни рівня синхронізації діяльності повільних хвиль півкуль мозку під час проведення цієї процедури [3].

Дельфінотерапія є нетрадиційною альтернативною методикою психотерапії, заснованої на спілкуванні пацієнтів з дельфінами. Головною метою даної корекційної, реабілітаційної і терапевтичної методики є усунення патологічних відхилень і надання позитивного впливу на емоційні, психологічні і фізіологічні процеси, що протікають в організмі.

Терапія дельфінами спрямована на досягнення наступних результатів:

- Отримання позитивних емоцій.
- Підвищення самооцінки.
- Сенсомоторний, фізичний і мовленнєвий розвиток.
- Вихід із самоізоляції.
- Стимулювання розвитку інтересу до навколишнього світу.
- Заповнення відсутніх емоцій.
- Зняття стресу, поганого самопочуття, фізичного або нервового напруження.

Про те, як лікують дельфіни, свідчать два види впливу цих ссавців на хворих людей:

1. Фізіологічний механізм, який складається з релаксаційного, віброакустичного, ультразвукового і рефлексотерапевтичного впливу дельфіна на людину.
2. Психологічний механізм, основу якого складають ігри та спілкування з дельфіном.

Дельфінотерапія довела свою ефективність при таких захворюваннях:

- ДЦП, РДА, синдром Дауна.
- Розлади слуху та мовлення.
- Затримка психічного, мовленнєвого і розумового розвитку.
- Розлади пам'яті.
- М'язова астения.
- Неврози, посттравматичні стреси.

Дельфінотерапія при неврозах і депресивних розладах також показала відмінні результати. Чудові результати показала дельфінотерапія при розладах пам'яті, коли після контактування з цими тваринами відзначалася підвищена концентрація уваги, активізація розумових процесів і підвищення розумової працездатності [2, 3].

Дельфінотерапія дуже корисна для дітей, які страждають певними тяжко виліковними захворюваннями. Найчастіше до даної методики вдаються в наступних випадках:

- при мовленнєвих і слухових розладах,
- при наявності ДЦП,
- РДА,
- синдром Дауна.

Спеціально навчені дельфіни здатні занурити хворих маленьких пацієнтів в світ тактильного чуйного контакту і загального ультразвукового впливу. Спілкування, заняття та ігри з цими розумними доброзичливими ссавцями розвивають і покращують моторні, рухові та мовленнєві здібності дитини, позитивно впливають на нервову центральну систему, зміцнюють імунітет і розвивають м'язовий корсет. Дельфіни допомагають змінити почуття тривоги, агресії, гніву, страху і байдужості підвищеною активністю, допитливістю, доброзичливістю, впевненістю в собі та набуттям інших позитивних якостей і почуттів; налагодити відносини в соціумі; позбавити від комунікаційних труднощів; зміцнити м'язи і поліпшити роботу внутрішніх органів [4].

У процесі проведення процедур дельфінотерапії в організмі хворої дитини відбувається перебудова структурно-функціонального гомеостазу, значне напруження його регуляторних систем, що призводить гомеостаз в нерівноважний стан. На цьому тлі в іграх з дельфінами формуються нові психоемоційні зв'язки з руховим автоматизмом, що при багаторазовому повторенні призводить до відновлення (повного або часткового) порушених

функцій. Необхідно враховувати той факт, що ефект при дельфінотерапії досягається за рахунок резервних можливостей гомеостазу шляхом його розхитування. Якщо резервні можливості внутрішньоклітинної регенерації і тканинної проліферації недостатні, то можливі негативні побічні ефекти, які не можуть вважатися терапевтичними. У зв'язку з цим, при проведенні процедур дельфінотерапії важливе дотримання всіх етапів занять від попередньої підготовки до закріплення терапевтичного ефекту за допомогою фітонапоїв [1].

Під час занять з дельфінами, на тлі стресового збудження діти із затримкою мовленнєвого розвитку мимоволі вимовляють нові звуки, слова, отримуючи поштовх до включення різноманітних рівнів мовленнєвого процесу. Вплив починається на етапі психологічного опрацювання пацієнтів перед процедурами дельфінотерапії, коли формується психологічна установка до вербального спілкування з дельфіном, потім немедикаментозний вплив на сегментарно-периферичні (метамерні) зони мануальних функцій морської води і власне дельфіна (під час виконання вправ по годуванню, тактильних контактів) і завершується стимуляцією на структури мовленнєвої домінуючої півкулі [3]. Крім того, в процесі занять з дельфіном у воді дитина мимоволі затримує дихання і протягом 10 хвилин плавання з дельфіном відчуває гіпоксичне навантаження на гомеостаз, що благотворно впливає на психофізіологічні механізми саморегуляції.

Поліпараметричний аналіз показників вегетативного гомеостазу показав, що після процедур дельфінотерапії значно покращились показники збалансованості вегетативних функцій і механізмів нейровегетативної регуляції. Ігрові вправи з розвитку тонкої моторики (особливо домінуючою рукою) у вигляді гімнастики пальців і кисті в цілому, погладжування дельфіна. Утримування його за спинний плавник, збір морських камінців, черепашок, викладання з них мозаїки – частина загального комплексу мовленнєвої корекції, здійснює профілактику і лікування мовленнєвої диспраксії. Нервовий зв'язок, анатомічна близькість мовленнєвих і мануальних ділянок кори дозволяють значно полегшити моторне забезпечення мовленнєвого процесу [2].

Отже, система реабілітації за участю дельфінів включає в себе кілька фізіологічно значущих для організму хворого факторів:

- фактор очікування процедур з дельфіном;
- фактор глибокої води і моря (таласотерапія і стрес фактор);
- гідрокінезотерапія або рух у воді з дельфіном;
- гіпоксичний фактор (мимовільна затримка дихання, що призводить до тренування гомеостатичних механізмів саморегуляції);
- фактор активації мовленнєво-мануальних анатомічних зон пацієнта через гру та годування дельфіна;
- фітотерапія для стабілізації психофізіологічного стану дітей після процедур з дельфінами;
- зігріваючий і заспокійливий масаж з метою зняття побічних ефектів від процедур дельфінотерапії (надмірне збудження, зняття спастичних проявів, зігрівання тіла дитини) [1, 4].

Здійснений аналітичний огляд наукової літератури дав підстави стверджувати, що дельфінотерапія вигідно виділяється з безлічі корекційних методів здатністю викликати позитивний емоційний резонанс, завдяки якому можна стимулювати реабілітаційний процес при захворюваннях нервової системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончар Ю.А. Роль дельфінотерапии в коррекции эмоционального состояния детей с психофизическими нарушениями / Ю.А. Гончар // Медицинская психология. – 2015. – № 4. – С. 37–41.
2. Лукина Л.Н. Методические аспекты дельфинотерапии / Л.Н. Лукина, К.К. Горбачева, О.В. Смирнова, Е.В. Наумцева, Е.В. Зберовская // Вестник физиотерапии и курортологии. – 2011. – № 2. – С. 5-97.

3. Чуприков А.П. Современное состояние дельфинотерапии / А.П. Чуприков, С.В. Кельюшок, Б.П. Поповский // Здоров'я суспільства. – Киев, 2013. – Т. 2. – № 1. – С. 75–81.
4. Чуприков А.П. Дельфинотерапия как вспомогательный метод реабилитации детей с отклонениями в психоневрологическом развитии / А.П. Чуприков, О.В. Домбровская // Фітотерапія. Часопис. – 2017. – № 3. – С. 67–72.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.П. Козій

УДК 615.825:616.711

Лебакіна А.Д.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ СКОЛІОЗІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості застосування лікувальної фізичної культури у дітей зі сколіотичною хворобою.

Ключові слова: фізична реабілітація, сколіоз, лікувальна фізична культура.

The article considers the peculiarities of the use of therapeutic physical culture in children with scoliotic disease.

Key words: physical rehabilitation, scoliosis, medical physical culture.

До найбільш складних проблем сучасної ортопедії належить сколіотична хвороба. Характеризується це захворювання цілим комплексом типових морфологічних, рентгенологічних змін хребта, грудної клітки, тазу, внутрішніх органів. Проте, при сколіотичній хворобі крім органічних, тобто морфологічних, змін хребта, наголошуються також функціональні, оборотні зміни [5].

У дитини в положенні стоячи розвивається бічне викривлення хребта, а в положенні лежачи воно зникає. В такому випадку іде мова не про дійсний сколіоз, а про функціональне викривлення хребта, яке призводить до порушення постави. У протилежність цьому структуральним сколіозом називають дійсний сколіоз, який завжди супроводжується структурними змінами хребців і дисків. Слід розрізняти практично патологію постави і дійсний сколіоз. Визначається постава організму, що росте, не тільки біомеханікою хребетного стовпа, але також і статико-динамічними умовами [1].

У 4,19% школярів виявлено дефекти опорно-рухового апарату при ретельному огляді. З них у 2,11 % сколіоз відмічений. В 4-5х класах відбувається, за даними багатьох авторів, збільшення кількості дітей з викривленням хребетного стовпа наголошується. Також це досягає максимуму в 6-7-х класах. Даний процес стабілізується у школярів старшої вікової групи. Такий стан пояснюється не тільки структурними змінами опорно-рухового апарату, але і недоліком занять фізичними вправами. Це проявляється при заняттях фізичною культурою і спортом, як в школі, так і вдома [2-6].

Поліетіологічною хворобою є сколіоз, а не лише симптом якого-небудь захворювання. Дане захворювання характеризується визначеним симптомокомплексом. Сколіоз – є частим і розповсюдженим захворювання дитячого і підліткового віку. Сколіотична хвороба є складним патологічним процесом та характеризується значними анатомічними і функціональними порушеннями. Досягнуті значні успіхи за останні роки у вихованні правильної постави у дітей. Спеціалістами з фізичної реабілітації розроблені різні методики формування і корекції порушень з використанням спеціальних коригуючих вправ, лікувального плавання, лікувального масажу і фізіотерапевтичних процедур [5].

Лікувальна фізична культура залишається основною і найбільш дієвою ланкою в консервативному лікуванні сколіозу. В комплексному лікуванні вона займає провідне місце.

Повинен розроблятися комплекс гімнастичних вправ індивідуально з урахуванням основних патологічних компонентів деформації хребта, характеру сколіотичної деформації (що прогресує, поволі прогресує, бурхливо прогресує) і основних завдань (стабілізація і деяка корекція сколіозу, мобілізація хребта перед операцією). Наступні принципи використовують при проведенні занять ЛФК: єдність загальних і спеціальних дій на організм хворого, систематичність і регулярність проведення занять лікувальної фізичної культури, поступовість підвищення навантаження, ускладнення завдань і вимог до організму хворих дітей і індивідуалізація лікувальної дії на організм хворих дітей [4].

Важливе місце в реабілітації хворих зі сколіозом займає консервативний метод лікування. За цим визначенням розуміється комплекс медичного, ортопедичного, педагогічного, психологічного і соціального надання допомоги. Зі сколіотичними ураженнями хребта методика фізичної реабілітації включає в себе в системі комплексного лікування дітей: виконання режиму дня, дотримання ортопедичного режиму, лікувальну гімнастику, масаж, лікувальне плавання, застосування ортопедичних корсетів (фіксує, коригують), фізіопроцедури, раціональне харчування, визначені види фізкультури, лікування суміжних захворювань. Впливають на характер перебігу сколіозу вид та регулярність виконання заданого комплексу фізичних вправ.

Отже, в результаті літературного аналізу, програма комплексного лікування повинна включати: ЛФК, масаж, фітбол-гімнастику та лікувальне плавання. Враховуючи витривалість м'язової системи необхідно проводити лікувальну фізкультуру. З іншого боку вона може дати негативний наслідок. У кожному конкретному випадку необхідно дозувати вправи. Це відбувається при оцінці результатів функціональних проб, а також перевірки сили і витривалості м'язів. Вправи на воді серед засобів лікування сколіозу займають важливе місце. Природне розвантаження м'язів хребта відбувається при плаванні. Для нормального росту хребцевих тіл створюються умови. Спеціальна гімнастика на надувних еластичних м'ячах різного діаметра та конфігурації також дозволяє створити оптимальні умови для правильного становища м'язів і навіть підвищення рівноваги і рухової координації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аршин В.В. Лечение детей со сколиотической деформацией высокой степени выраженности / Медицинская реабилитация. – 2007. – № 1. – С. 23-29.
2. Богданов Ф.Р. Сколиоз – М. : Медицина, 2004. – 365 с.
3. Гукасова Н.А. Реабилитация детей со сколиозом : учеб. пособие – М. : Медицина, 2006. – 110 с.
4. Дубровский В.И. Лечебная физкультура : учебник для вузов – 3-е изд., испр. и доп. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 624 с.
5. Красикова И.С. Сколиоз. Профилактика и лечение – СПб. : Корона.Век, 2011. – 192 с.
6. Ловейко И.Д. Лечебная физическая культура при заболеваниях позвоночника у детей – СПб. : Медицина, 2007. – 143 с.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач І.В. Таран

УДК 86-056.313

Левченко В. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З СИНДРОМОМ ДАУНА

У статті розглядаються особливості застосування методів та засобів фізичної реабілітації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна.

Ключові слова: фізична терапія, діти дошкільного віку, синдром Дауна.

The article considers the peculiarities of the application of methods and means of physical rehabilitation of preschool children with Down syndrome.

Key words: physical therapy, preschool children, Down syndrome.

Актуальною проблемою сучасної медичної, психічної, педагогічної, соціальної теорії і практики є реабілітація та адаптація дітей з психофізичними порушеннями до суспільного життя в сучасному середовищі.

Враховуючи велике збільшення кількості дітей в Україні, з генетичними аномаліями, особливої уваги набуває проблемасоціальної адаптації та фізичної реабілітації дітей, з синдромом Дауна [2].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі, з синдромом Дауна з'являється на світ, один з 700 дітей. Це співвідношення майже однакове в різних країнах, соціальних прошарках і кліматичних зонах. Хоча, через більш активне використання допологової діагностики та видалення уражених плодів, частота народжуваних дітей з синдромом Дауна у багатьох країнах зменшується [1, 2].

Спеціалісти вказують і те, що для дітей з синдромом Дауна, наявні в більшій чи меншій мірі ознаки, до яких відносять: розкосі очі, пласке перенісся, невеликий розмір голови, великий язик з глибокою повздовжньою борозною, зменшені та дещо змінені вушні раковини, шкірна складка на шиї у новонароджених, очі з плямистою райдужкою, знижений тонус м'язів, поперечна борозна на долонях, тощо. Свою інтелектуальну відсталість, люди, з синдромом Дауна, компенсують відкритістю, душевністю, та наївністю. Вони є добродушними, позитивними і життєрадісними людьми. Дуже хочуть спілкуватися. Чим частіше вони спілкуються зі звичайними дітьми в школах та дитячих садках, в спортивних секціях, на ігрових майданчиках, тим менше помітне відставання у розвитку, кращий фізичний і психічний розвиток.

Фізична реабілітація, при синдромі Дауна, передбачає соціальну адаптацію, виховання психомоторних навичок, покращення мовних функцій. У ході навчання, максимально застосовується механічна пам'ять хворих, здатність до сприйняття того, що оточує дитину, здібність до наслідування і відносно збереження емоцій. [2, 4].

Навички самостійності, зокрема – навички одягатися, абсолютно потрібні в повсякденному житті. Володіння цими навичками, допомагає дитині успішно знаходитися в дитячому садку та школі, відчувати себе впевнено. Потрібно розуміти, що дитині легше навчатися зняти одяг, чим надягати його, і що найпізніше малюк може навчатися застібати і розстібати кнопки, гудзики, блискавки, і зав'язувати шнурки. Для формування навичок одягання у дітей, з синдромом Дауна, дуже потрібно помістити малюка у відповідну позицію. Прийоми з одягання можна виконувати спільно, поклавши руки реабілітолога наверх рук малюка, та спонукати його повторювати дії лікаря. Важливо запам'ятати, що короткочасна допомога і ступінь участі у формуванні навички одягання, зменшується у міру оволодіння ним [1].

Основні методи навчання дитини одяганню:

1. Кожен рух розбивається на декілька нескладних кроків, надаючи дитині, можливість самостійно зробити останній крок. Кількість самостійних рухів поступово збільшують. Обов'язково оцінюється будь-який рух дитини. Набування навичок повинне прикрашатися позитивними емоціями. Самий ефективний час для занять – підготовка до сну або збори на прогулянку.
2. Часто застосовується здатність дитини, повторювати дії інших людей. Потрібно, неквапливо переходити від фізичної допомоги до словесних інструкцій, а потім починати нагадувати дитині послідовність дій, використовуючи необхідний жест.
3. Поки дитина не може самостійно одягатися, використовують одяг, який легко надягається і знімається.

Отже, медико-соціальна реабілітація хворих, із синдромом Дауна, є завданням мультидисциплінарної команди лікарів, ерготерапевтів, логопедів, фізичних терапевтів, дефектологів, педагогів, соціальних працівників у поєднанні з роботою батьків, виконання ними лікарських призначень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гері Окамото. Основи фізичної реабілітації / перекл. з англ– Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. – 294 с.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація / Мухін В. М. – К.: Олімпійська література, 2005. – 472 с.
3. Синдром Дауна: Медико-генетический и социально-психологический портрет: монография / Ред. Ю.И. Барашнев. – М. : Триада-Х, 2007. – 280 с.
4. Физическая реабилитация : учеб. для студ. высш. учеб. завед. / [под. ред. Попова С. Н.]. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2005. – 608 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 378 :016 :796.011.3

Логвиновська М. А.

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОЖИРІННЯ У ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ

У роботі розглянуто проблему ожиріння у жінок зрілого віку. Розкрито та доведено ефективність застосування комплексу реабілітаційних засобів на зниження маси та корекцію форми тіла.

Ключові слова: корекція, лімфатична система, масаж, вправи, харчування.

The problem of obesity is in-process considered for the women of mature age. Efficiency of application of complex of rehabilitation facilities is exposed and well-proven on the decline of mass and correction of form of body.

Keywords: correction, lymphatic system, massage, exercises, feeds.

Якість і кількість споживаної їжі залежить від різноманітних соціальних і фізіологічних чинників, серед яких харчова поведінка відіграє провідну роль. Спочатку людський організм формувався в умовах споживання кількості їжі, еквівалентної енергії, що витрачається. Відомо, що споживання їжі не лише компенсує енерговитрати, а й поліпшує психологічний стан людини через стимуляцію синтезу біологічно активних речовин із морфіноподібним ефектом (із легкою ейфорією та досить часто – з харчовою залежністю).

З розвитком цивілізації їжа стала легкодоступною, різноманітною та висококалорійною. Водночас добова витрата енергії скорочується. Велика кількість їжі, що оточує людину, призводить до того, що їжа може бути використана "за першим бажанням" особи без фізіологічної на те необхідності, лише для реалізації психологічної потреби. Подібні зсуви у харчовій поведінці призводять до розвитку надмірної маси тіла та ожиріння.

Обмежувальна харчова поведінка характерна для людей, які займаються самолікуванням ожиріння, і часто виникає на тлі дієтотерапії. Це проявляється у надмірному харчовому самообмеженні або у використанні безсистемних, але дуже суворих дієт [4].

Отже, корекція форм тіла жінок зрілого віку із надмірною вагою засобами фізичної реабілітації є актуальною, так як в сучасному житті під впливом соціальних і фізіологічних чинників харчова поведінка жінок зрілого віку являється провідною проблемою. Зниження рухової активності, переїдання або голодування, стреси, щоденний побут та виснажлива робота – чинники, що негативно впливають не тільки на стан здоров'я жінок зрілого віку

взагалі, а й на зовнішній естетичний вигляд, що приводить до відчуття дискомфорту у соціумі та особистого незадоволення фігурою [1].

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати комплексну програму корекції форм тіла та целюліту жінок зрілого віку з надмірною вагою засобами фізичної реабілітації, оцінити її ефективність.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу сучасної літератури дати етіопатогенетичну і клінічну характеристику целюліту та надмірної ваги, охарактеризувати сучасні підходи до призначення засобів корекції цих проблем.
2. Обґрунтувати і розробити програму корекції форм тіла та целюліту для жінок зрілого віку.
3. Оцінити ефективність запропонованої програми фізичної реабілітації для молодих жінок з надмірною вагою та целюлітом на основі вивчення динаміки антропометричних та функціональних показників.

Об'єкт дослідження – фізична реабілітація жінок зрілого віку з надмірною вагою та целюлітом.

Предмет дослідження – комплексна програма фізичної реабілітації жінок зрілого віку з надмірною вагою та целюлітом.

Ціль дослідження полягає у тому, що поєднане застосування лімфо дренажного масажу, лімфодренажного кінезіотейпування та раціонального харчування приведе до більш вираженої корекції форм тіла і целюліту у жінок зрілого віку.

Теоретична значимість результатів дослідження полягає в доповненні відомостей про застосування нового сучасного комплексу фізичної реабілітації жінок зрілого віку з надмірною вагою та целюлітом.

При вивченні літературних джерел було виявлено, що надмірна вага та целюліт – це головна та актуальна проблема жінок сьогодення, яка з кожним днем набуває все більших обертів в усьому світу. На даний час гостро стоїть питання профілактики виникнення ожиріння серед осіб зрілого віку, яке пов'язане зі зміною стереотипу життя сучасності, вживанням висококалорійної їжі та низьким рівнем фізичної активності. Важливим моментом є своєчасне виявлення жінок зрілого віку з надмірною вагою та проведення корекційних засобів з метою запобігання подальшого набору маси тіла. В зв'язку з вищезазначеним актуальність проблеми корекції форм тіла та целюліту у жінок зрілого віку не викликає сумнівів. Тому пошук нових комплексних заходів реабілітації цього контингенту є актуальним завданням сучасності.[6].

У жінок з надмірною вагою частіше всього целюліт виражений сильніше з віком стає помітніше, ніж у худих. Але це не загальне правило – далеко не завжди целюліт сусидить з повнотою: у струнких жінок, навіть у худих і спортивних, теж інколи буває целюліт. А деякі товстушки, навпаки, можуть похвалитися пружною і гладенькою шкірою [3].

Перш ніж почати лікування целюліту, необхідно розібратися, де закінчується яцелюліт-норма, тобто целюліт як вторинна жіноча статева ознака, і де починається целюліт – патологія. Якщо звертати увагу на нерівності шкіри в "проблемних" зонах (задня поверхня стегон, підколінні ділянки, живіт, які зазвичай описують як "апельсинову кірку", то тут доведеться змиритися з тим, що у одних жінок вона буде виражена сильніше, ніж у інших, і з цим нічого, майже нічого не можливо зробити. Згідно дослідженнями, фактором, що приводить до появи целюліту у жінок є просторова організація жирових часточок [3].

У дослідженні приймали участь 12 жінок зрілого віку 21-35 років з надмірною вагою та целюлітом.

Критеріями включення до програм корекції були:

- наявність надлишкової маси тіла за ІМТ, згідно ВООЗ (ІМТ 24,9-29,9 кг\м²);
- відсутність супутньої патології.

Критеріями виключення з дослідження були:

- надлишкова маса тіла не аліментарного генезу;
- наявність супутньої патології.

Обстежені жінки були розподілені на 2 групи по 6 осіб у кожній. Термін реабілітації склав 30 днів

Для зниження рівня жирової тканини та покращення функціонального стану жінок з надмірною вагою та целюлітом в основній групі додатково до процедури курс лімфодренажного масажу та кінезіотейпування, було застосовано раціональне харчування.

В основній групі проводилось кінезіотейпування зони живота тому що воно дозволяє отримати струнку й підтягнуту фігуру без операцій і жорстких дієт. При цьому схуднення відбуватиметься навіть в той момент, коли вони будуть знаходитись на роботі, займатися фізичними вправами або спати.

Тейпування – використання спеціальних еластичних клейких стрічок (можуть розтягуватися до 90% від початкового стану) на різні ділянки тіла. Їх застосування забезпечує спокій пошкодженій м'язі, що прискорює її відновлення. Але частіше тейпи використовуються у спортсменів для профілактики травм / розтягувань і в області схуднення з метою зниження ваги.

Тейпування живота (для схуднення даний метод став використовуватися зовсім недавно), боків і інших частин тіла застосовується з метою:

- укріплення м'язової тканини при наявності її розтягування або в'ялості;
- зменшення кількості жирових відкладень;
- розгладжування шкіри при наявності целюліту або розтяжок;
- з метою запобігання появи перерахованих відхилень.

Також ми застосовували лімфодренажний масаж, що має позитивний вплив на стимулювання кровообігу і циркуляцію лімфи.

Зазвичай техніка лімфо дренажного масажу застосовується для схуднення, корекції фігури та зменшення маси тіла. За рахунок активного впливу на лімфо відтік клітини легко звільняються від продуктів розпаду і токсинів, що приводить до гальмування будь-яких запальних процесів у шкірних тканинах. Крім токсинів, в результаті лімфо дренажного масажу клітини залишають зайву рідину. В результаті лінії тіла стають більш чіткими, а вага знижується.

Крім естетичної функції, лімфо дренажний масаж має виражений загальнооздоровчий ефект. Адже від стану лімфатичної системи безпосередньо залежить наше самопочуття. З віком і через малоактивний спосіб життя або порушень у харчуванні рух лімфоток в організмі знижується. Це призводить до збільшення артеріального тиску, запалення та алергії, до різних гормональних порушень, які можуть слугувати поштовхом до розвитку цілого ряду хвороб. Якщо лімфа застоюється, у людини погіршується самопочуття, відбувається інтоксикація організму. З часом це може призвести до розвитку набряків, утворення мішків під очима, зайвої ваги, целюліту, варикозної хвороби ніг.

Застосовувані в ході процедури масажні техніки можуть бути різні: вони підбираються у відповідності з індивідуальними особливостями пацієнта. Всі прийоми ручного лімфодренажу поєднують в собі чергування поверхневого і глибокого впливу на лімфатичну систему людини. Інтенсивність масажних прийомів залежить від швидкості індивідуального лімфоток у людини.

Після проведення фізичної реабілітації жінок обох груп було виявлено позитивні зміни досліджених антропометричних та функціональних показників. У пацієнтів відмічалось зменшення маси тіла, зниження жирового компонента тіла, зменшення об'ємів, покращення стану шкіри та настрою.

Порівнюючи з початком дослідження, наприкінці спостерігалось зменшення маси тіла серед жінок обох груп, але проведений детальний аналіз показав статистично достовірну різницю в динаміці показників між групами.

Отже, було виявлено, що у жінок основної групи зменшення маси тіла склало 9,5 %, у жінок контрольної групи 5,8 %, різниця між групами мала достовірний характер.

Зменшення показників таких як ваги тіла та об'єму у жінок обох груп було значним внаслідок зменшення відсотку жирової тканини в організмі та виведення зайвої рідини. В контрольній та основній групі було відмічено покращення стану целюліту та шкіри.

В основній групі покращення показників були більш вираженими ніж у жінок контрольної групи, що свідчить про ефективність дії підбраного комплексу фізичної реабілітації у порівнянні зі звичайним комплексом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анатомія та фізіологія з патологією / За ред. Я. І. Федонюка, Л. С. Білика, Н. Х. Микули. – Т.: Укрмедкнига, 2010. – 680 с.
2. Агафонова С.Г. Сучасні методи корекції при гіноїдній липодистрофії / С.Г. Агафонова, Д.В. Гуткин, Е.В. Іванова, К.Л. Варданян, С.Б. Ткаченко, М.М. Потекаев // Експериментальна іклінічнадерматокосметологія. – 2013. – № 6. – С. 53-56.
3. Барабанов А. В. Характеристика и анализ профилактических мер против целлюлита / А. В. Барабанов // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2010. – № 2. – С. 23-26.
4. Бутрова С. А. Терапія ожиріння. Ожиріння: етіологія, патогенез, клінічні аспекти / С.А. Бутрова; під ред. І.І. Дєдова, Г.А. Мельниченко. – М.: МІА, 2004. – С. 378-405.
5. Вербов А.Ф. Лечебный массаж / Вербов А.Ф. – М.: Селена, 2010. – 288 с.
6. Эрнандес Е.И. Коррекция фигуры и косметический уход за телом / Эрнандес Е.И. – М.: ООО "Фирма "Клавель", 2014. – 224 с.
7. Зайкина О. Методи корекції фігури в косметологічній практиці / О. Зайкина, А. Марголіна // Косметика і медицина. – 2012. № 3. – С. 34-43.
8. Ингерлейб М. Б. Медицинский, лечебный и косметический массаж / М. Б. Ингерлейб, М. С. Панаев, Е. А. Морозова. – М.: АСТ, Астрель, ВКТ, 2010. – 448 с.
9. Новікова Л.В. Практичний посібник для косметолога-естетиста / Л.В. Новікова. – М.: ЕКСМО-Прес, 2014. – 130 с.
10. Петрухіна А. Зайва вага, целюліт і корекція фігури. Частина 1. Фізіологія жирової тканини / А. Петрухіна // Косметика і медицина. – 2010. – № 3. – С. 12-18.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач І.В. Таран

УДК 615.825

Остроконь А. О.

RISE-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ВІДНОВНОГО ЛІКУВАННЯ СПОРТИВНИХ ТРАВМ НИЖНІХ КІНЦІВОК У ФУТБОЛІСТІВ

У статті розглядаються найбільш поширенні спортивні травми нижніх кінцівок у футболістів та переваги застосування RISE-терапії у відновному лікуванні

Ключові слова: спортсмен, нижнікінцівки, травмколінногосуглоба, м'язи

The article discusses the most common sports injuries of the lower extremities in football players and the benefits of using RICE-therapy in rehabilitation treatment

Key words: sportsman, lower limbs, knee joint traumas muscle, muscles

Спортивна травма – це пошкодження, яке супроводжується змінами анатомічних структур та функцій травмованого органу у результаті впливу фізичного фактору, який перевищує міцність тканини у процесі заняття фізичними вправами та спортом.

Рядом авторів було встановлено, що близько 80% пошкоджень у футболі пов'язано з нижніми кінцівками. З них найбільш припадає на колінній суглоб. Специфіка футболу

складається з того, що відбувається часта зміна темпу й напрямку та спостерігаються великі кутові прискорення, все це збігається з потужними ударами по м'ячу різними частинами стопи падінням, ударами зі сторони суперника по гомілці та колінному суглобу. Усе це на фоні постійного контакту с суперником створює екстремальне навантаження на колінний суглоб та робить його уразливим як для гострих пошкоджень так і для хронічних мікро- та макротравм.

Серед причин спортивного травматизму опитані футболісти найчастіше виділяють поганий стан футбольного поля – 86,4%, грубу гру та удари суперника – 82,7%, старі травми – 64,6%, сильне стомлення- 55,4%.

Рідше причинами травм вони вважають поганий медичний контроль – 24,5%, погану розминку – 14,5%, погане спортивне взуття та засоби індивідуального захисту – 11,8%.

Проведення дослідження локалізації травм демонструють, що 80% пошкоджень у футболі стосується нижніх кінцівок. Одним з найбільш травмованих ділянок є колінний суглоб – приблизно 40%. Знання про локалізацію травмованої ділянки у футболіста дає змогу тренерам звернути особливу увагу на укріплення слабких ланок за рахунок правильної будови тренувального процесу [1].

Ми припускаємо, що приблизно 45-60% усіх травм, які лікуються в клинках спортивної медицини, можуть бути віднесені до травм від перенавантажень. Це особливо актуально для футболу, де м'які тканини та суглоби страждають від навантажень та положень. До факторів ризику травми від перенавантажень відноситься м'язова слабкість, дисбаланс м'язової сили та анатомічні розлади. Травми класифікуються за типами (забій, розтягнення, переломи). За даними В. Карпмана (1987), серед гострих травм найбільший процент складають пошкодження менісків колінного суглоба та капсульно – зв'язного апарату суглоба [2].

При відсутності належної реабілітації, гострі, підгостри та хронічні травми найчастіше призводять до значних фізіологічних та функціональних порушень, які підвергають уражену анатомічну ділянку (а також суміжні тканини та суглоби) ризику повторного травмування. Відновлення таких порушень є однією з найбільш важливих завдань реабілітаційної програми.

В.К. Добровольський наводить данні по локалізації травм в основних виду спорту, NCAA, демонструє, що розподіл травм по локалізації практично не відрізняється від залежності від тренувального процесу.

Ці данні корелюються з даними наших власних досліджень. Аналіз характеру локалізації спортивних травм футболістів у Херсонській та Харківській областях показав, що 50,7% пошкоджень у спортсменів приходились на нижні кінцівки.

Особливо важливо почати лікування травм коліна, як тільки вони виникають, щоб допомогти запобігти подальшому пошкодженню зв'язувальної тканини в суглобі. Тіло реагує на травму запальною реакцією, яка, якщо її контролювати, прискорить процес заживлення. В протилежному випадку ця реакція затягне відновлення спортсмена.

Невчасне лікування може привести до вторинного пошкодження, таким як пошкодження хряща, хронічне запалення [3].

Найбільш поширений метод лікування - терапія RICE-відпочинок (rest), лід (ice), компресії (compression) та піднесення (elevation). Принципи, які лежать в основі цієї терапії, незмінні, але вони прогресують протягом років.

Одне з прогресивних напрацювань в традиційній RICE терапії – створення активної компресійно-холодової терапії. Це інноваційна система, яка дозволяє діяти холодом на шкіру без ризику негативного впливу. Активне стискання також покращує результати холодової терапії та надає інші важливі переваги. А саме, використання контрольованого холоду:

- знижує температуру в ураженому суглобі та оточуючих тканинах;
- знижує притік крові до травмованого місця;
- зменшує набряк або скупчення надлишкової рідини;
- зменшує запалення в суглобах та м'язах;

- знижує м'язове інгібування, але викликає додатковий біль;
- зменшує клітковий метаболізм;
- допомагає мінімізувати повторне пошкодження хрящів;

Ці ефекти можуть бути покращені разом з активним стисканням [3]. Додавання активного стискання до холодової терапії забезпечує:

- кращий контакт зі шкірою;
- сильніший тиск на тканини для зменшення запалення;
- зменшення набряку та скупчення рідини; втрати рідини із капелярів;
- зменшення притоку крові до травмованого місця;
- зменшення запалення;
- зменшення м'язового інгібування.

Як додаток до цих переваг, активна компресійно – холодова терапія вирішує проблеми традиційної терапії RICE шляхом врегулювання та забезпечення оптимального тиску під час стискання.

Більш глибокий та скоріший охолоджуючий ефект, який створюється шляхом холодної компресійної терапії також допомагає лікувати гострі травми скоріше, з меншим болем та кращим діапазоном руху на початку процесу відновлення [3].

Кріотерапія допомагає покращити відновлення шляхом:

- Стискання та рефлекторне розширення кровоносних судин, що допомагає поповненню крові киснем.
- Уповільнення місцевого обміну речовин(клітинний метаболізм), а саме, знижує частоту гибелі клітин, що дозволяє травмованим тканинам вижити в процесі за живлення, а також зменшує частоту створення вторинної тканини.
- Зменшення м'язової активності, яка зменшує м'язові спазми та напругу і цим полегшує процес відновлення.
- Зменшує больові відчуття, уповільнює дію нервових волокон.

Природна відповідь на травму – запалення. Використання кріотерапії скоротить клітковий метаболізм та активність м'язів та нервів, а також допоможе контролювати запалення та здатність до швидшого за живлення.

Стиснення-ще одна важлива частина традиційної терапії RICE,які сприяє покращенню за допомогою сучасних технологій. Статичний холод та стягнення можуть призвести до переохолодження та обмороження.

Активна компресія на додаток до кріотерапії збільшує її терапевтичний ефект та здатність до швидшого відновлення після травми. За допомогою пневматичної системи, одночасного тиску і накачування рідини, активне стискання забезпечує наступні терапевтичні ефекти:

- Видалення набряку. Активне стискання створює природній ефект накачування, який швидше видаляє набряк, дозволяючи поповнити ушкоджену тканину скоріше;
- Активне стискання з джерелом холоду дозволяє покрити більшу площину поверхні та проникає глибше, підвищуючи всі переваги кріотерапії;
- Зниження артеріального кровотоку – природне звуження судин, яке відбувається під час впливу холоду та посилюється під час використання активного стискання;
- Покращення ізоляції – терапевтичний холод проникає глибше та діє довше, частково завдяки ізолюючому ефекту, який створений обгартуванням.

Активне стискання також сприяє швидшому процесу охолодження та уповільнює процес запалення [3, 4].

Поєднання кріотерапії та активного стискання сприяють швидкому одужанню. В обстеженні 2800 пацієнтів більше ніж 91%,які використовують компресійно-холодову терапію GameReady для відновлення після травми, стверджують, що повернулися до тренування скоріше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонтурдиев Б.К. Анализ разбора стиля игры команды для контратаки в футболе// Вестник науки и образования. 2020. № 7-2 (85).
2. Умбаров Д.М., Хакназаров К.К. Условия формирования профессиональной культуры у будущих учителей физического образования // Вестник науки и образования. 2020. № 8-1 (86).
3. <https://www.medicalnewstoday.com/articles/321469.php>
4. <https://www.healthline.com/health/sports-injuries/treatment>

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Карпукіна

УДК 37.01342:364.048.6

Печена Н.В.

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

У статті представлені особливості соціальної реабілітації, що застосовуються в корекційно-реабілітаційній роботі з дітьми з психофізичними вадами.

Ключові слова: соціальна реабілітація, діти з психофізичними вадами.

The article presents the features of social rehabilitation used in correctional and rehabilitation work with children with mental and physical disabilities.

Key words: social rehabilitation, children with psychophysical disabilities.

Соціальна реабілітація дитини з інвалідністю – це комплекс заходів, спрямованих на відтворення порушених чи втрачених дитиною суспільних зв'язків та відносин. Відновлення соціального статусу дитини, забезпечення соціальної адаптації у суспільстві, досягнення певної соціальної незалежності є головною метою соціальної реабілітації.

Культурна самоактуалізація особистості є неодмінною умовою соціальної реабілітації. Також активна робота над своєю соціальною досконалістю. Результати соціальної реабілітації залежать від активності самої особистості.

Складним процесом є соціальна реабілітація дітей з функціональними обмеженнями. Оскільки, цей процес потребує переорієнтації. Це відображається у напрямі розробки методології і методики соціально-педагогічної та психологічної моделі соціальної роботи. Виникає необхідність суттєвих змін у ставленні до дітей з інвалідністю. Такі діти потребують належних умов для актуалізації своїх здібностей, розвитку особистих якостей і потреб у соціальному, моральному і духовному самовдосконаленні, а не тільки матеріальної, фінансової, гуманітарної підтримки і заходів реабілітації (медичної, професійної, соціально-побутової) [1].

Соціальна реабілітація передбачає формування навичок доволно брати й опускати предмети, перекладати їх із руки в руку, прикладати зусилля відповідно до розмірів ваги і форми, предмету. Така рухова активність включає корекційні фізичні вправи, руховий режим, розвиток предметно-маніпулятивної діяльності рук (пальців) та інші.

Як показав аналіз ставлення до дітей з обмеженими можливостями, то існують певні аспекти життєдіяльності дитини, які є найбільш значущими для розкриття реабілітації як соціального процесу. В таких категоріях: усвідомлення (повне, часткове) чи неусвідомлення, сприйняття чи не сприйняття (дитиною), пригніченість, адаптація чи дезадаптація проявляється ставлення до дефекту дитини. Ставленням людей, які оточують дитину зумовлює ставлення дитини до власного дефекту [2].

Досить важливим є створення навичок самообслуговування, що включає предметну діяльність, маніпулювання дією, зону найближчого розвитку, уміння, навчання, наслідування, звички.. Цей процес пов'язаний із врахуванням дитячої, вікової і педагогічної психології.

Зі стимуляцією сенсомоторного розвитку дитини пов'язана пізнавальна активність. Даний процес у поєднанні з емоційно-позитивним спілкуванням є основою формування психічних функцій: мовлення, увага, цілеспрямована діяльність, емоційне забарвлення, комплекс поживлення, мислення, увага [1].

Система соціальної реабілітації дитини характеризується відкритістю та доступністю, вона наближена до місця проживання дитини. Це дозволяє батькам брати участь у реабілітаційному процесі буде ефективною за умови якісного та повноцінного відновлення фізичного, психічного і соціального статусу дитини з вадами при мінімальних фінансових затратах. Ці затрати завжди лежать на плечах батьків, що виховують дитину з інвалідністю [2].

Діагностику розвитку дитини передбачає реабілітація відразу ж після появи перших ознак відхилення у розвитку дитини з метою своєчасного забезпечення сім'ї спеціальною допомогою. Забезпечення соціального, емоційного, інтелектуального і фізичного розвитку дитини з відхиленнями є головною і першою метою ранньої соціально-реабілітаційної роботи. Також це є спроба максимально розкрити дитини потенціал для навчання. При такій системі не порушуються дитини з інвалідністю біологічні, фізіологічні та психологічні зв'язки з матір'ю, рідними та близькими людьми та вона не вилучається із сім'ї. Цим дитина захищена від будь-яких посягань на її честь та гідність [3].

Попередження вторинних дефектів у дітей із особливостями у розвитку є другою важливою метою. Це може проявитися через: або ж після невдалої спроби призупинити просування первинних дефектів за допомогою медичного, терапевтичного чи навчального впливу. Також може проявитися у результаті порушення взаємовідносин між дитиною і сім'єю. Цей процес спричинений тим, що сподівання батьків не виправдалися стосовно дитини.

Пристосування сім'ї є третьою метою ранньої соціально-реабілітаційної роботи. Оскільки в такій сім'ї діти мають відхилення у розвитку, то необхідно максимально ефективно задовольнити потреби дитини. Результативність процесу самовизначення в житті залежить від цього. Також самореалізація дитини та її подальша доля. Індивідуальна програма соціальної реабілітації має бути розроблена для такої сім'ї фахівцями. Програма повинна відповідати потребам і стилю життєдіяльності сім'ї [1].

Ускладнюється соціальна реабілітація дітей з особливими потребами і тим, що, крім фізичної або психічної недуги, такі діти мають занижену самооцінку. Вони є закомплексованими, мають не розвинені навички дрібної моторики, а це в більшій мірі сприяє успішному пошуку свого місця у суспільстві. Непотрібними часто відчувають себе такі діти [3].

Можна зробити висновок, що існує проблема соціальної реабілітації сім'ї, що має дітей із функціональними обмеженнями. Головна її мета пов'язана з необхідністю нормалізації сімейних взаємодій та поверненням до соціальної активності. Також існує пріоритет налагодження корисних взаємозв'язків зі своїм соціальним оточенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
3. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / За ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПОРУШЕННЯХ ПОСТАВИ

У статті розглядаються особливості застосування засобів та методів фізичної реабілітації при порушеннях постави у дітей та підлітків.

Ключові слова: фізична реабілітація, порушення постави.

The article considers the peculiarities of the use of means and methods of physical rehabilitation in postural disorders in children and adolescents.

Key words: physical rehabilitation, posture disorders.

Одним з надважливих показників розвитку і здоров'я дитини є постава. Поставою називається звична поза невимушено стоячої людини, яку вона приймає без сильного м'язового навантаження. У випадку перевантаження одних і тих самих м'язових груп та їх стомлення, зменшується рівномірна тяга м'язів, яка може призвести, до зміни величини кіфозу або лордозу, бокового викривлення хребта. При постійному повторенні цих положень, вони фіксуються, та викликають порушення постави, та тягне за собою ослаблення м'язів, перерозподіл м'язового тону, зниження ресорної функції хребта, зміни в роботі основних систем організму. У дітей, які мають порушення постави, зменшена екскурсія діафрагми і грудної клітки, зменшена життєва ємкість легенів, що несприятливо відбивається на діяльності дихальної і серцево-судинної систем. Порушенню звичної діяльності органів черевної порожнини, сприяє ослаблення м'язів живота. Зменшення ресорної функції хребта у дітей з плоскою спиною, спричиняє часті мікротравми головного мозку під час бігу, ходьби і різних рухів, що погано позначається на вищій нервовій діяльності, супроводжується швидким настанням втоми, а також і головними болями [1, 2].

Відхилення від нормальної постави, прийнято називати порушеннями, або дефектом постави. Порушення постави діагностується вже і у дітей раннього віку: у ясельному віці у 2,1%, в 4 роки у 15-17% дітей, в 7 років у кожній третій дитини, в шкільному віці відсоток дітей з порушенням постави продовжує збільшуватись і досягає 80-90% у віці 11-16 років, тобто у період посиленого зростання кісток та статевого дозрівання [1, 3].

Постава має нестійкий характер в проміжок посиленого росту організму дитини, що випадає на молодший та шкільний вік. Це пов'язано з неоднотимним розвитком суглобово-зв'язкового, кісткового апаратів і м'язової системи дитини. М'язи і кістки збільшуються у довжині, а рефлeksi стативи, ще не пристосувалися до таких змін. Створення загальноосвітніх шкіл нового типу, призводить до перевантажень дитячого організму, через зростання об'єму навчального матеріалу і тривалості занять. Загальний об'єм знань, який отримують учні у сучасній українській школі, набагато перевищує можливості його засвоєння, що призводить до погіршення стану здоров'я дітей. Зокрема, це є причиною виникнення погіршень нормальної постави. Вже через рік, після початку навчання у школі, кількість дітей з поганою поставою стрімко зростає. [2, 4].

Лікування відхилень постави і деформації опорно-рухового апарату комплексне. Воно передбачає використання ЛФК разом з масажем, загартуванням, фізіотерапією, оздоровчими та гігієнічними заходами у режимі навчання, відпочинку та праці. Головним діючим фактором серед них, є фізичні вправи. Необхідність їх застосування, зумовлюється загальним впливом на організм. Насамперед, вони збільшують загальний тонус, активізують діяльність ЦНС, дихальної, серцево-судинної, та інших систем організму, забезпечують перерозподіл м'язового напруження, стимулюють обмінні процеси, зміцнення м'язів, створення м'язового корсета. Систематичні заняття фізичними вправами тренують людину, сприяють закріпленню і виникненню нових умовних рефлексів, руйнують стереотипи неправильного тримання тіла. [4].

Практичні рекомендації для дітей з порушенням постави:

1. Під час занять лікувальною гімнастикою, рекомендовано чергувати спеціальні вправи з загальнорозвиваючими.
2. Під час заняття лікувальною фізичною культурою необхідно використовувати різноманітні вихідні положення для дозування фізичного навантаження і пристосування вправи до уможливлення її використання будь якою дитиною. Вихідне положення в кожному випадку буде конкретне, воно визначається типом порушення постави.
3. Ефективність лікувальної гімнастики значно підвищується при застосуванні гідрокінезотерапії і плавання. Заняття проводять не менше ніж два рази на тиждень при температурі води не нижче 26°C і повітря 25-26°C. Тривалість заняття 40-55 хвилин, сюди входить 10-20 хвилин виконання імітаційних і підготовчих вправ на суші. У воді використовують різноманітні вправи для розвитку сили і витривалості м'язів.
4. Діти мають бути максимально оголені (відкрита спина).
5. Після реабілітаційного курсу ЛФК можна рекомендувати дитині зайнятися різними видами спорту та бальними танцями.
6. Рекомендовано застосовувати слідуєчи засоби: корегувальні вправи (проводяться тільки симетричні вправи), вправи в рівновазі і на рівновагу, дихальні вправи (динамічні і статичні), елементи спорту, лікування положенням (пасивна корекція хребта с підкладанням валика під фізіологічні вигини), фізіотерапію, лікувальний масаж [4].

Отже, порушення постави вважається не захворюваннями, а функціональними розладами, в першу чергу, опорно-рухового апарату. Однак, вони змінюють стійкість хребта до деформуючих впливів, порушують взаєморозташування внутрішніх органів, ослаблюють виснажені групи м'язів, і несприятливо впливають на їх функцію, що робить хребет та організм у цілому схильними до різноманітних захворювань.

Встановлено, що основними факторами виникнення порушень постави є: загальна недостатність розвитку мускулатури дитини (слабкість м'язів); нерівномірний розвиток м'язів (живота, спини, стегна), які утримують хребет у правильному положенні; збільшення або зменшення кута нахилу таза.

Основним методом лікувальної дії ЛФК, фізіотерапії та лікувального масажу, при порушеннях постави є нейрорефлекторно-гуморальний, який проявляється чотирма загальними діями: тонізуюча дія (посилення взаємодії кори та підкіркових структур, поліпшення нервових процесів у корі головного мозку), трофічна дія (активізація процесів обміну речовин; активізація лімфообігу та кровообігу; зворотний розвиток патологічних змін; активізація функції нервової системи; попередження ускладнень; поліпшення процесів ферментативного окислення; поліпшення оксигенації організму), розвиток компенсації (поява моторно-вісцеральних зв'язків, стимуляція діяльності внутрішніх органів;), нормалізація функції (покращення функціональних можливостей систем дихання та кровообігу, покращення функціональних властивостей опорно-рухового апарату).

Виходячи з вище сказаного, для лікування деформації опорно-рухового апарату та дефектів постави, складена комплексна фізична реабілітація. Вона передбачає застосування ЛФК разом з масажем, загартуванням, фізіотерапією, оздоровчими та гігієнічними заходами у режимі навчання, відпочинку та праці. Головним діючим фактором серед них є фізичні вправи. Постійні заняття фізичними вправами тренують людину, сприяють закріпленню і виникненню нових умовних рефлексів, руйнують стереотип неправильного утримання тіла.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосов В.Н. Искривление позвоночника. Сколиоз у детей и взрослых / В.Н. Амосов. – СПб. : Вектор, 2010. – 128 с.

2. Епифанов В.А. Восстановительное лечение при заболеваниях и повреждениях позвоночника / В.А. Епифанов. – М. : Медицина, 2004. – 109 с.
3. Красикова И.С. Сколиоз. Профилактика и лечение / И.С. Красикова. – СПб. : Корона.Век, 2011. – 192 с.
4. Ловейко И.Д. Лечебная физическая культура при заболеваниях позвоночника у детей / И.Д. Ловейко. – СПб. : Медицина, 2007. – 143 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

УДК 616.831

Присяжний В.О.

МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЇ РУХОВОГО СТЕРЕОТИПУ У ОСІБ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

У статті розглядаються основні методики для корекції рухових порушень у осіб з дитячим церебральним паралічем.

Ключові слова: руховий стереотип, дитячий церебральний параліч.

The article considers the main methods for the correction of motor disorders in persons with cerebral palsy.

Key words: motor stereotype, cerebral palsy.

У комплексному лікуванні дитячого церебрального паралічу (ДЦП) лікувальна фізкультура посідає передову позицію. Вона покращує координацію рухів, порушену патологічними процесами, знижує гіпертонус пошкоджених м'язів і укріплює слабкі м'язи, стабілізує функції дихання, сприяє зменшенню контрактур, кровообігу, обмінні процеси і роботу шлунково-кишкового тракту. Фізичні вправи посідають особливе значення для виховання, у дітей особливо важливих рухових актів (опори, охоплювання, навичок самообслуговування, ходьби). Якщо відхилення виявлене в перші півтори місяці життя дитини, потрібно усувати хибні пози кінцівок, надаючи їм правильне положення і фіксуючи їх м'якими шинами або пов'язками. З 1,5-2 місяці у комплексному лікуванні використовують ЛФК і масаж (при підвищеному тонусі та спастичних скороченнях м'язів – ніжне розтирання і легкі поглажування). Залежно від віку і почуття хворого застосовують рефлексорні, активні й пасивні вправи. Рефлексорні вправи добирають з урахуванням тих шкірно-сухожильних рефлексів, що покращують формування повноцінних рухових навичок. Пасивні вправи слід виконувати повільно, у плавному темпі, після розслаблюючого масажу, у протилежному випадку, вони можуть підвищити спастичність. Активні вправи застосовують, коли пацієнт може самостійно виконувати вправи. Якомога раніше, потрібно застосовувати вправи на розслаблення спастично скорочених м'язів: зміни вихідного положення у вправі, пасивні потрушування кінцівкою, розслаблення тих груп м'язів, в яких тонус підвищений. Діти з ДЦП, як правило, дихають поверхнево і не можуть правильно поєднати дихання з рухом. Тому необхідно, спеціально навчати їх у процесі вправ правильного дихання. В арсеналі методів, використовуваних у реабілітації пацієнтів із різними формами ДЦП, усе міцніші позиції займають методи сенсорної корекції. Провідне місце, серед методів корекції рухових порушень при ДЦП займає верхова їзда. Дитина, сидячи на коні, що пересувається манежем, робить комплекс спеціальних вправ, спрямованих на укріплення антигравітаційної мускулатури (насамперед м'язів спини), на подолання порушень функції рівноваги і вестибулярних розладів, зменшення спазму в привідних м'язах стегон і еквінування стопи, удосконалення хапальної функції й інших маніпулятивних навичок. Крім того, спілкування з тваринами, покращує емоційний фон дитини, збільшує діапазон її уявлень та знань про навколишній світ, активно спрямовує на подолання наявних рухових проблем. Для

покращення рухової активності дитини з ДЦП потрібно дотримуватися низки принципів. Насамперед, потрібно підбирати вправи, які дитина зможе виконати. Якщо дитина не може впоратися з руховими вправами, вона втрачає до цього інтерес і набуває впевненості, що дану вправу неможливо виконати. Тому потрібно: – розкласти вправи на окремі елементи і спробувати зробити їх по черзі; – важлива не кількість, а чіткість (правильність) виконання вправ; – вправи слід проводити на спеціальних тренажерах та за допомогою спеціальних пристосувань; – вправа не повинна "набридати" дитині; потрібна частіша зміна тренажерів, максимальна варіація їхнього використання на протязі дня і тижня; постійна зміна ритму і повторюваності вправ кожного дня. Для покращення рухової активності хворої дитини, рекомендується до режиму тренування додавати процеси самообслуговування, застосовувати різноманітні тренажери для прогулянки. Потрібна постійна, цілеспрямована робота з дрібною моторикою рук, особливо щелепно-лицьової ділянки, тому що стан щелепно-лицьового апарату дуже корелює з можливістю тих чи інших рухів. Спеціальні вправи слід підбирати індивідуально. Наприклад, у пацієнта зі спастичним парезом ніг, насамперед необхідно укріплювати розгиначі стегна, стопи і гомілки та розтягувати привідні м'язи, стегна, згиначі стопи і гомілки. Попередньо, за допомогою спеціальних вправ і масажу, у межах можливого необхідно зменшити спастичність м'язів. Досягши певних результатів, слід переходити до формування стереотипу ходи і навчання ходьби. Усі вправи необхідно виконуватися в повільному темпі. Заняття з пацієнтами, рекомендується проводити індивідуально. Загальна тривалість заняття 20-30 хвилин. Фізичним вправам має передувати спеціальний масаж.

Основний клінічний патерн дитячого церебрального паралічу (ДЦП) характеризується нездатністю хворого зберігати нормальну вертикальну поставу тіла та виконувати довільні рухи [4]. Дитячі паралічі можуть виникати унаслідок складних уражень ЦНС плода при патологічній вагітності й асфіксії плода. Вони характеризуються зміною тону, розладами рухів, гіперкінезіями, у деяких випадках – зниженням інтелекту.

При порушенні спіральних м'язових взаємодій розвиваються зміни, які розтинають білатеральну симетрію тіла і знижують працездатність м'язів. МС в нормі пролягають від голови, шиї, продовжуються на м'язах верхніх кінцівок, м'язах спини, грудей до протилежної нижньої кінцівки. Вони підтримують осьовий скелет, зберігають фізіологічні вигини хребта, динамічно фіксують положення голови, приймають участь у дихальних рухах грудної клітки, а також підтримують стабільність положення тіла та рухи кінцівок. Уперше детальний опис розташування та білатеральну динамічну симетрію МС у тілі людини було надано П.П. Шапаренком [1]. Вплив на м'язові ланцюги у хворих на ДЦП було вперше реалізовано у методі динамічної пропріоцептивної корекції за допомогою лікувального костюма "Аделі" К.О. Семенової [3]. Подальший розвиток цього напрямку відображено у науково-практичній діяльності професора В.І. Козьявкіна [2], який запропонував авторську методику, що базується на біомеханічній корекції хребта і великих суглобів та впливу на МС тулуба та кінцівок за допомогою костюма біодинамічної корекції рухів "Спіраль" з подальшою побудовою наближеного до фізіологічного рухового стереотипу.

Отже, перспективним підходом до відновного лікування у цьому сенсі є розглядання рухового стереотипу людини у контексті збалансованої роботи функціональних об'єднань скелетних м'язів, які представлені поздовжніми м'язовими групами, м'язовими спіралями і м'язовими парами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадалян Л.О. Детские церебральные параличи / Л.О. Бадалян, Л.Т. Журба, О.В. Тимонина – Киев: Здоровье, 2008. – 327 с.
2. Козьявкин В.И. Основы реабилитации двигательных нарушений по методу Козьявкина / В.И. Козьявкин, Н.Н. Сак, О.А. Качмар – Львів: НВФ "Українські технології", 2007. – 192 с.
3. Сак Н.Н. Система інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації / Н.Н. Сак, О.А. Качмар, М.А. Бабадаглы // Львів: "Малті-М", 2007. – 180 с.

4. Юшковська О.Г. Саногенетична роль реабілітаційного впливу на м'язові спіралі у формуванні правильного рухового стереотипу тіла хворих на спастичні форми дитячого церебрального паралічу / О.Г. Юшковська, Є.Ю.Страшко // Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія. – Київ. – 2012, № 2. – С. 34-38.

Рекомендує до друку науковий керівник старший викладач І.В. Таран

УДК 801.675.2

Самойленко К.В.

ЗАСТОСУВАННЯ ТРАКЦІЙНОГО ВИТЯЖІННЯ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ХРЕБТА

У статті розглядаються особливості проведення тракційного витяжіння при остеохондрозі.

Ключові слова: остеохондроз, фізична реабілітація, тракційне ви тяжіння.

The articles consider the peculiarities of conducting traction for osteochondrosis.

Key words: osteochondroposis, physical rehabilitation, traction.

Остеохондроз хребта – дегенеративне ураження хряща, міжхребцевого диска з наступними реактивними змінами з боку суміжних тіл хребців, між хребцевих суглобів і зв'язкового апарату [1]. Особливо цей процес характерний для осіб середнього віку. Однак останнім часом стверджують, що якщо 15-20 років тому остеохондрозом хребта в основному страждало доросле населення, то в даний час це захворювання нерідко виявляється не тільки у молоді, але і в дитячому віці [2].

Поширеність остеохондрозу значно зростає. Нині його називають хворобою століття і вважають однією з найбільш поширених форм хронічного системного ураження сполучної тканини. Проведені дослідження показали нам, що понад 80% дорослого населення відчуває біль у спині, і має певний індивідуальний (позитивний чи негативний) досвід лікування неврологічних проявів хвороби. За кількістю хворих остеохондроз поступається лише респіраторним захворюванням і посідає третє місце у світі за частотою причин госпіталізації. Більшість хворих на остеохондроз – це люди молодого та середнього віку, оскільки захворювання може проявитись уже на другому або третьому десятилітті життя. Хвороба не дає людям можливості реалізувати свій потенціал, погіршує якість життя, призводить до тривалої втрати працездатності [2].

Отже клінічна картина остеохондрозу характеризується різноманітністю проявів та незмінним хронічним перебігом з періодичними загостреннями і ремісіями. Залежно від локалізації патологічного процесу, анатомічних змін у місці ураження, наявності супутніх змін, тривалого впливу причин, що призвели до хвороби визначається тривалість гострого періоду та його важкість.

Тракція хребта це вплив часу та дозованих посилі на хребет шляхом натягування та ослаблення його, є найефективним методом лікування, що має водночас миттєвий знеболюючий та тривалий лікувальний вплив на певні ділянки компресійних та дегенеративних уражень хребта. У витяжні прямий механізм дії полягає в декомпресії анатомічних структур: збільшення між хребцевих і між суглобних відстаней, розширення між хребцевих отворів, розвантаження хребетно-рухових сегментів, зменшення внутрішньо дискового тиску та розблокування між хребцевих суглобів. Витяжіння добре зарекомендувалось як засіб профілактики різноманітних захворювань хребта і тому рекомендований для застосування як при задовільному фізичному навантаженні, так і для людей які ведуть малорухомий спосіб життя при появі перших ознак остехондрозу.

За допомогою тривалої або короткочасної тяги усувається зміщення хребців, долаються спазми м'язових тканин та зникає деформація хребетного стовпа. Під постійним

тракційним впливом на хребтовий стовп досягається його подовження в потрібному нам місці і за допомогою спеціального корсету утримання його в необхідному положенні [2, 4].

В залежності від ритму впливу, проводяться безперервні, переривчасті та циклічні витяжіння. Постійні тракції надають в основному декомпресійний вплив. Переривчасті тракції характеризуються тягою яка поступово збільшується, максимальний рівень якої утримується протягом кількох хвилин, потім вона поступово зменшується, аж до повного розслаблення. Переривчасте витяжіння більш ефективніше, ніж постійне, але при цьому несе менш різкий та інтенсивний вплив на пацієнта.

Протипоказання до застосування витяжіння:

- Вертеброгенне захворювання в гострій
- Порушення кровообігу спинного мозку
- Захворюванн інфекційного характеру оболонок головного та/або спинного мозку
- Нестабільність хребців
- Здавлення спинного мозку
- Грижі між хребцевих дисків з випадінням елементів у просвіт спинно-мозкового каналу
- Сколіоз в дитячому віці
- Набуті та вроджені порушення хребців
- Захворювання кісткової тканини (мієломна хвороба, остеопороз, та ін.)
- Декомпенсована гіпертонічна хвороба
- Серцева та/або легенева недостатності тяжкого ступеня
- Інфекційні хвороби
- Гострі захворювання шлунково-кишкового тракту
- Вагітність
- Психічні захворювання в стадії загострення
- Новоутворення та метастазування
- Виражена негативна реакція на пробну тракцію

Лікування витяжінням необхідно починається з пробної тракції яка триває 3-х хвилини. Кожна процедура повинна тривати 10-25 хвилин, а курс лікування напряму залежить від встановленого діагнозу. Після проведення витяжіння пацієнту необхідно залишатися в горизонтальному положенні приблизно на 30-45 хвилин або бути зафіксованим за допомогою спеціального корсету [4].

Отже численні дослідження підтвердили, що тракційний вплив на хребтовий стовп призводить до значного зниження в міжхребцевих дисках і підвищує їх висоту, що позитивно сприяє для "вправлення", "втягування" випавши структур диску. Із збільшенням висоти міжхребцевого диску відповідно збільшується й висота між хребцевого отвору. В наслідок чого значно розширюється резервний простір для спинномозкових корінців і супутніх кровоносних судин. Водночас знижується застій венозної крові (набряк) у корінцях та покращується мікроциркуляція. За допомогою схожої тракції хребта створюються нові умови для відновлення всіх його структур, сегментів та повністю викреслює найменший травматизм в процесі процедури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко Л. О., Мисулин І. Р. Медична та соціальна реабілітація : навч. посіб. – Т.: ТДМУ, 2005. – С. 159-171.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація. – К: Олімпійська література. 2005. – С. 339 – 353
3. Никитина Г.А. Остеохондроз. Лечение и профилактика. / Г.А. Никитина. – М.: КРОН – Пресс, 1999. – 28 с.
4. Родионова О. Н., Никитина Г. А. Остеохондроз. – М.: 2005. – 11 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Н.О. Васильєва

НЕ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМИ "FITCURVES" ДЛЯ ЖІНОК, ЯКІ ВЕДУТЬ МАЛОРУХЛИВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ

У статті розглядається не ефективність застосування спринтерських інтенсивних тренувань на прикладі фітнес-програма "FitCurves" для жінок, які ведуть малорухливий спосіб життя

Ключові слова: спринтерські інтервальні тренування, жінки, малорухливий спосіб життя

The article considers the ineffectiveness of sprint intensive training on the example of the fitness program "FitCurves" for women who lead a sedentary lifestyle.

Key words: sportsman, lower limbs, knee joint traumas muscle, muscles

Більшість практиків громадської охорони здоров'я і дослідники в області медицини визнають необхідність знайти ефективні заходи фізичної активності і рецепти для стримування зростання гіподинамії і запобігання хронічних захворювань (Connetal., 2009 року; Nagger, 2010 року; Hardcastleetal., 2012; Katzmarzykand Лір, 2012). Наприклад, дослідники в області спортивної фізіології зосередили увагу на мінімальній кількості фізичних вправ, які необхідні для отримання сприятливих оздоровчих впливів на метаболізм та кардіо-респіраторну систему (Gibalaetal., 2012).

Сьогодні стали поширені спринтерські інтервальні тренування (SIT), як засіб досягнення суттєвої користі для здоров'я при меншому загальному обсязі фізичних вправ. Такі тренування характеризується повторюваними, короткими (4-6 × <30 с), переривчастими імпульсами фізичними вправами, перемежованими періодами (приблизно 4,5 хв) активного або пасивного відновлення (Gibalaetal., 2012) [5].

Дослідження незмінно демонструють, що участь в SIT призводить до безлічі фізіологічних адаптацій, включаючи поліпшення показників здоров'я і фізичної форми (Burgomasteretal., 2006, 2008; Gibalaetal., 2006, 2012; Rossowetal., 2010 року; Tongetal., ін., 2011). Крім того, повідомляється, що ці поліпшення рівні або перевищують традиційні безперервні аеробні тренування, незважаючи на те, що SIT передбачає істотно менший загальний тренувальний обсяг (Rossowetal., 2010 року; Tongetal., 2011 року; Gibalaetal., У 2012 ; Cocksetal., 2013). Отже, SIT пропагується як ефективне за часом фітнес-тренування для досягнення найкращої фізичної форми та найбільшої користі для здоров'я (Gibala, 2007; Whyteetal., 2013). Саме спринтерське інтервальне тренування лежить в основі розповсюджених програм в Україні FitCurves [3, 4].

FitCurves – міжнародний лідер у сфері фітнес-послуг для жінок, це найбільш швидкозростаюча франчайзингова мережа в Україні. Загалом компанія працює 10 років, зараз мережа становить біля 130 клубів та очолює топ-5 фітнес-мереж України [1, 2].

Програма FitCurves полягає у поєднанні роботи силового спрямування і з навантаженням аеробного характеру. М'який гідравлічний опір тренажерів, амортизація відновлювальних станцій і регулярний контроль рівня ЧСС (кожні 8 хв) не травмує хребет і суглоби у жінок. Рівновага у вправах для функціонально протилежних м'язів (м'язів-антагоністів) мінімізує ризики розвитку м'язових зажимів та дисбалансів.

Силові вправи підібрані таким чином, щоб по чергово навантажувати різні групи м'язів, кожна вправа триває 30 секунд, після чого відбувається перехід на іншу "станцію" аеробного характеру, яка також розрахована на 30-тисекундний інтервал. Усього таких станцій, розташованих по колу 16 – силових та кардіо- або степ-платформ. Все тренування виконується під веселу ритмічну музику, що, в свою чергу, позитивно впливає на психологічний настрій жінок під час тренувань. Тренування триває від 30 до 45 хвилин, включаючи розминку і заминку (стретчинг) [1].

Для більшості жінок, які ведуть малорухливий спосіб життя, напружений характер SIT, буде стримувати участь, оскільки люди схильні уникати вправ, якщо вони вважають їх відразливими. Кілька теорій, включаючи соціальну когнітивну теорію (Bandura, 1977), теорію самовизначення (Deci and Ryan, 1985; Hagger et al., 2006; Chatzisarantis et al., 2007) і теорію мотивації досягнень (Weiner, 1985) і стверджують, що високий рівень мотивації та компетентності необхідні для участі в регулярних фізичних навантаженнях. Як правило, малорухливі і малоактивні люди не відчувають себе компетентними у фізичній сфері і, отже, можуть не відчувати себе досить впевнено, щоб займатися цією діяльністю (Teixeira et al., 2012). Мотивація і зусилля, необхідні для виконання вправ високої інтенсивності, набагато вище, ніж ті, які необхідні для виконання дій помірної інтенсивності (наприклад, ходьба) (Tritter et al., 2013).

Якщо жінки відчувають себе нездатними продемонструвати свою компетентність в області SIT, вони з більшою ймовірністю будуть докладати мало зусиль для виконання запропонованої дії або взагалі уникати його. Низька компетентність, самооцінка і мотивація людей, які ведуть малорухливий спосіб життя, являють собою серйозну проблему для тих, хто займається фізичними вправами, перед якими стоїть завдання розробити засоби, що сприяють підвищенню активності стійкої популяції.

Більшості людей не подобаються вправи високої інтенсивності (Parfitt and Hughes, 2009). SIT може не підходити для жінок, які ведуть малорухливий спосіб життя, тому що негативний ефект, викликаний такою сверхпороговою інтенсивністю, може зменшити внутрішню мотивацію і перешкоджати дотриманню режиму фізичних вправ.

Є переконливі докази того, що прихильність до вправ залежить від афективних реакцій на інтенсивність вправ. Зокрема, було показано, що задоволення і почуття задоволення зменшуються в міру збільшення інтенсивності вправ (Ekkekakis et al., 2011). У рекомендаціях по вправам Американського коледжу спортивної медицини (ACSM) говориться, що відчуття втоми і негативних емоцій, викликані вправами, може служити стримуючим фактором для продовження занять (American College of Sports Medicine, 2013). Свєрхпорогова інтенсивність викликає психо-біологічну стресову відповідь, яка сприймається як неприємна. І навпаки, інтенсивність вправ нижче цих порогових значень може бути більш ефективною для поліпшення здоров'я і фізичної форми і зазвичай оцінюється як більш приємна і з більшою ймовірністю переноситься краще для більшості жінок незалежно від віку або фізичного стану.

У дослідженні прихильності людей, які ведуть малорухливий спосіб життя, Perri et al. (2002 г.) виявив значно більшу прихильність до фізичних вправ середньої інтенсивності, ніж до вправ високої інтенсивності.

Отже, фітнес-програми FitCurves, які містять в собі спринтерські інтенсивні тренування не підходить для жінок, які ведуть малорухливий спосіб життя, тому що участь у такому тренуванні вимагає високого рівня мотивації і впевненості. Крім того, вправи високої інтенсивності можуть викликати негативний ефект, який може привести до подальшої відмови від занять фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Doslidzhennyyarnkufitnes-poslugUkrayiny – 2018 [UkraineFitnessServicesMarketResearch – 2018] [digitalresource] Availablefrom: <https://fitcurves.org/wp-content/themes/fitcurves/fr-new/2018.pdf> [Ukrainian]
2. Ofitsynnyaysaytmerezhi "FitCurves" [FitCurvesOfficialWebsite] [digitalresource] Availablefrom: <https://www.fitcurves.org> [Ukrainian]
3. Карпучіна Ю. В. ЗМІНИ У ЖІНОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОКАЗНИКІВ ПІД ВПЛИВОМ ФІТНЕС ЗАНЯТЬ У КЛУБИ "FITCURVES" // Український журнал медицини, біології та спорту – 2020 – Том 5, № 2 (24). – С. 224-228

4. Карпукіна Ю.В. Вплив фітнес занять fitcurves на морфологічні показники у жінок різних вікових груп// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова – 2019.– Випуск 5 К (113). – С. 152-157
5. ХардкаслС.Дж., Рэй Х., Бил Л., Хаггер М.С. Почему интервальные спринтерские тренировки не подходят для людей, ведущих малоподвижный образ жизни. FrontPsychol . 2014; 5: 1505. Опубликовано 23 декабря 2014 г. doi: 10.3389 / fpsyg.2014.01505

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Карпукіна

УДК 615.825

Чугункін О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ СПОРТИВНИХ ТРАВМ НИЖНІХ КІНЦІВОК У БАСКЕТБОЛІСТІВ

У статті розглядаються найбільш поширенні спортивні травми нижніх кінцівок у баскетболістів

Ключові слова: спортсмен, нижні кінцівки, травма колінного суглоба, м'язи

The article considers the most common sports injuries of the lower extremities in basketball players

Key words: sportsman, lower limbs, knee joint traumas muscle, muscles

Сучасний спорт характеризується зростанням інтенсивності та збільшенням обсягів тренувальних навантажень, які пред'являють організму спортсмена високі вимоги підвищує ступінь ризику отримання різних травм опорно-рухового апарату (ОРА) [2].

Безліч змагань різного рангу приводять до зверх навантажень на м'язову тканину та суглобовий апарат, що в цілому створює її "готовність" до різних пошкоджень.

До факторів, які провокують високий травматизм у баскетболістів, відноситься і сама специфіка спортивної гри, яка полягає в тому, що потужні кутові прискорення зі зміною темпу та напрямку перемежуються з форсованими стрибками. Все це на тлі постійного контакту з противником створює екстремальне навантаження на колінний суглоб і робить його вразливим як для хронічних макро- та мікротравм, так і для гострих ушкоджень.

Травматичні ушкодження нижніх кінцівок призводять до зниження загальної працездатності і займають значне місце серед всіх травм, які виникають у спортсменів. Раптове припинення високо-інтенсивної м'язової і психоемоційної діяльності негативно позначається не тільки на стан опорно-рухового апарату, а й на функції внутрішніх органів і систем. Стан детренованості який раптово виникає у спортсмена, неминуче слідує за спортивною травмою, призводить до зниження основних фізичних якостей, техніки рухових дій і вмінь в обраному виді спорту.

Пошкодження м'язів досить поширений вид травми у спортсменів. За статистикою вважається, що до 25% людей, які займаються спортом щорічно отримують ті чи інші травматичні пошкодження м'язів (розриви, удари, гематоми), таким чином, у професійних спортсменів зі стажем при наявності високо інтенсивного фізичного навантаження цей показник буде наближається до 100% [1, 4].

У спортсменів найчастіше спостерігаються пошкодження скорочених м'язів, тобто м'язів, які знаходяться на піку скорочувальної фази, і майже не зустрічається пошкоджень у фазу розслаблення. Зазвичай спостерігаються закриті пошкодження м'язів, тобто без порушень шкірних покривів.

Закриті розриви м'язів можуть бути неповними або повними. Раніше був поширений термін "розтягнення м'яза", але зараз він практично не використовується, оскільки

вважається, що при будь якій травмі є розриви окремих м'язових волокон. Закриті розриви м'язів можуть виникати при різкому, несподіваному русі м'язів, або рефлекторному скороченні як захисна реакція (падіння). Розривам частіше піддаються невідготовлені до навантаження м'язи, які не розігріті, або навпаки сильно стомлені, останнє, свою чергу дуже часто зустрічається у спортсменів.

За механізмом пошкодження можна виділити три види м'язової травми нижніх кінцівок (Абдеррахим А, 2017):

1. Пошкодження, які пов'язані з різким перевантаженням.

При інтенсивному стартовому навантаженні, особливо при недостатній розминці та при переохолодженні, можливий м'язовий розрив. Може виникнути також при перевантаженні припере розтягненні м'язів, що приводить до надриву або пошкодженні фаціального футляра. Найчастіше така травма виникає для привідних м'язів стегна і задньої групи м'язів стегна.

2. Власне травми внаслідок зовнішнього фактору, що ушкоджує – прямий удар, непрямий (падіння).

3. Травми, які виникають у наслідок тривалого перевантаження, "хронічної мікро травматизації" [1].

Мікротравми і розрив м'язів відбуваються, як правило, в місці переходу м'язових волокон в сухожилля, що обумовлено різною механічною міцністю м'язових волокон і сухожилля в місці їх переходу, де тканина втрачає однорідність.

Повні розриви зустрічаються в м'язах, які мають відокремлену функцію. Наприклад, у чотириголового м'язу стегна такою є *m. rectus femoris*, яка не має синергістів.

При хронічній перевтомі і перенапруженні м'язів в процесі тренування можуть розвиватися патологічні перебудови. В м'язових фібрилах іноді відбувається розрив, а також повний або частковий відрив від сполучної оболонки та від сухожилля. Можливі і регенеративні процеси, всилу чого досить тривалий час діаметр і обсяг м'язів можуть не зменшуватися, а працездатність і сила м'язів залишатися колишніми або навіть незначно зростати. Однак міцність і еластичність таких м'язів знижуються. При більш виражених перенапруженнях і хронічній перевтомі відбувається значне зниження працездатності. Треба пам'ятати, що дегенеративні зміни розвиваються також і в сухожилльному апараті, що в свою чергу знижує опір змінених тканин до дії різних розтягують [1, 2].

Найбільш розповсюдженими серед травм ОРА є пошкодження колінного суглоба, зокрема, у представників такого травмонебезпечно виду спорту, як баскетбол.

Травматичні пошкодження колінного суглоба можуть зачіпати м'язовий апарат, хрящові структури суглобу, близько- і внутрішньо-суглобові зв'язки, а також поширюватися за його межі. І навпаки, їх можуть провокувати проблеми в інших структурах ОРА.

Як правило, травматизація колінного суглоба відбувається на тлі сформованої субклінічної анатомо-функціональної патології ОРА і є відбиттям неоптимального рухового стереотипу спортсмена. Тому при діагностиці причин перевантажень і травм колінного суглоба необхідно ретельне обстеження всього ОРА [1, 3]. У свою чергу, пошкодження ОРА викликають компенсаторні перебудови особливо з боку кіркових і спінальних центрів регуляції рухів.

Аналіз досліджень рядом авторів, було встановлено, що при захворюваннях і пошкодженнях таких великих суглобів, як тазостегновий або колінний, нервові дисфункції локалізуються переважно у м'язах, які виконують функцію стабілізатора суглоба [2, 4]. Так, зокрема, внутрішньосуглобові травматичні ушкодження колінного суглоба супроводжувалися вираженим зниженням функціонального стану чотириголового м'язу стегна, малогомілкової, великогомілкової і триголового м'язів гомілки. При цьому також виявлено, що локальні нервово-м'язові порушення на тлі ушкоджень колінного суглоба носили характер вторинних змін. У розвитку цих процесів провідну роль грали механізми, пов'язані з відповідною реакцією на хронічну травматизацію внутрішньосуглобових

елементів, і порушення рефлекторної збудливості спінальних центрів, які контролюють нервово-м'язові реакції в області суглоба.

Ланская О.В., Андриянова Е.Ю. (2012) довели, що внаслідок неодноразових травматичних ушкоджень колінного суглоба і прилеглих до нього структур відбувається значне зниження швидкості проходження електричного імпульсу по моносинаптичним рефлекторним дугам білатеральних медіальних голівок литкових м'язів – згиначів гомілки стопи, які містять переважно швидкі рухові одиниці [3].

Отже, відкриті та закриті травми нижньої кінцівки вимагають різних індивідуальних тактичних підходів до відновлення і фізичної терапії спортсменів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдеррахим А. Общая характеристика повреждений мышц нижних конечностей у спортсменов (обзор литературы) // PEDAGOGY OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS .– № 3.– С. 6-9.
2. Болотов Д. А. Травмы коленного сустава в баскетболе и других видах спорта. "Колено прыгуна" / Д. А. Болотов, Д. В. Матвеев // Мануальный терапевт. – 2010. – № 4. – С. 59–69.
3. Ланская О. В., Андриянова Е. Ю. Изучение параметров моносинаптического тестирования двигательных рефлексов на фоне остеохондроза позвоночника и травматических нарушений функции коленного сустава// Вестник СПбГУ. – 2012.– Сер. 11. Вып. 4. – С.89-98
4. Мустаева С. Э. Результаты реабилитации при посттравматической нестабильности коленного сустава / С. Э. Мустаева // Морфологические ведомости. – 2002. – № 1. – С. 79–81.
5. Спортивные травмы. Клиническая практика предупреждения и лечения. Под ред. П.А.Ф.Х. Ренстрёма. – 2003. – К.:Олимпийская литература. – С. 144-152.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Ю.В. Карпуніна

УДК 616.891:616.5

Чумак Н.І.

ФІЗИОТЕРАПІЯ В КОСМЕТОЛОГІЇ

У статті показана ефективність застосування фізіотерапевтичних процедур в косметології. Представлені результати позитивного впливу мікрострумової терапії на шкіру обличчя жінок середнього віку.

Ключові слова: фізіотерапія, косметологія, мікрострумова терапія.

The article shows the effectiveness of physiotherapy procedures in cosmetology. The results of the positive effect of microcurrent therapy on the skin of middle-aged women are presented.

Keywords: physiotherapy, cosmetology, microcurrent therapy.

Актуальність проблеми фізіотерапії в косметології обумовлена зростаючою потребою населення в якісній місцевій терапії. Зовнішній вигляд людини грає не останню роль в її житті, оскільки багато про що говорить стан шкіри. Успішна людина має здорову і доглянуту шкіру – результат здорового способу життя, раціонального харчування і ретельного догляду.

Сучасна косметологія ставить перед собою найважливіше завдання – зберегти природну красу всіх частин тіла людини, а при необхідності виправити недоліки зовнішності. Естетична косметологія відновлює нову молодість волоссю і шкірі, які з віком втрачають еластичність і блиск. Косметологія і краса в даному разі пов'язані із поняттями моди, престижу, успішності [3].

Апаратна косметологія – це ефективні фізіотерапевтичні процедури, за допомогою яких можна лікувати запальні захворювання і травми шкіри, набряки, а також проводити мікромасаж – все, чим постійно займається лікувальна косметологія [1].

На сьогоднішній день досить популярним і ефективним методом корекції дефектів шкіри обличчя в косметології є застосування методу мікрострумів терапії. Дана процедура заснована на фізіотерапевтичному впливі на шкіру, м'язову тканину, а також лімфатичні та кровоносні судини. Слабкі струмові імпульси відновлюють мікроциркуляцію та обмінні процеси в тканинах, стимулюючи утворення фібропластів. Завдяки цьому активізується синтез колагену та еластину. В результаті – розгладжуються зморшки, підтягуються контури овалу обличчя, стають менш помітними рубці та розтяжки.

Апарат укомплектований різноманітними насадками:

- стаціонарними електродами, які фіксуються в зоні апаратної дії;
- спеціальними струмопровідними рукавичками, якими проводять своєрідний масаж обличчя;
- рухомими електродами, які прикладають до проблемних зон.

В косметології мікрострумова терапія використовується для вирішення наступних проблем [2]:

- ознаки старіння шкіри (втрата тургору, перші зморшки);
- набряклість обличчя, темні круги та мішки під очима;
- пігментація шкіри, сліди постакне;
- атонічність шкіри після фраксель-шліфування, пілінгів, травм і перенесених пластичних операцій;
- розтяжки та целюліт.

В першу чергу відзначимо, що мікроструми заборонені при вагітності та в період лактації. Другою особливістю процедури є негативний вплив мікрострумів терапії на організм за наявності металічних імплантатів та аксесуарів для пірсингу. Це означає, що якщо у клієнта є коронки, брекети, кардіостимулятор, або під шкіру введені золоті нитки, апаратний догляд може зашкодити його здоров'ю.

Основні протипоказання до процедури:

- порушення діяльності серцево-судинної, венозної та нервової систем (у тому числі нещодавно перенесений інфаркт або інсульт);
- онкологічні, інфекційні, а також хронічні захворювання в стадії загострення;
- герпес та наявність незагоєних подряпин.

В стадії загострення акне не можна робити масаж під час процедури, щоб не погіршити стан шкіри. Проведення мікрострумів терапії слід відкласти, якщо пройшло не менш півроку після перенесеної хірургічної операції.

Організація дослідження. У дослідженні прийняли участь 10 жінок, середній вік їх складав 47,2 роки.

Всім пацієнткам проводили сеанси мікрострумів терапії. Під час курсу мікрострумів для обличчя інтервал між сеансами складав 3-4 дні. Далі сеанси проводилися із періодичністю – раз на місяць. Пацієнтки дотримувались наступних правил: слідували за режимом сну та харчування, не зловживали палінням та вживанням алкоголю, приймали вітамінні комплекси, не допускали розвитку захворювань внутрішніх органів та уникали стресів.

Оцінювались такі показники шкіри: загальні дефекти шкіри обличчя, еластичність, тургор, в'ялість, судинні зміни, зморшки, гравітаційний птоз. Дослідження стану шкіри проводилось візуально і пальпаторно до та після курсу мікрострумів терапії. Результати оцінювались в балах (від 0 до 3) за власно розробленими шкалами.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження якісних характеристик шкіри обличчя жінок до курсу мікрострумів терапії виявило ознаки вікового старіння шкіри, що проявлялись у зниженні еластичності та тургору шкіри, наявності зморшок шкіри тощо. При аналізі даних після курсу застосування мікрострумів було відзначено поліпшення

всіх досліджених параметрів шкіри, в тому числі й мікрорельєфу шкіри, що проявлялось у зменшенні вираженості сухості шкіри, зменшення глибини мімічних зморшок, а також розгладженні дрібних зморшок. Крім того, відновились майже до нормальних показників колір і вологість шкіри, зменшилась набряклість в окремих ділянках обличчя.

Загальна оцінка пацієнтами застосованого фізіотерапевтичного методу мікрострумової терапії була оцінена переважною кількістю жінок як дуже ефективна, безпечна і комфортна.

Динаміка показників шкіри під впливом мікрострумової терапії наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

**Показники стану шкіри обличчя до та після застосування мікрострумової терапії
(в балах)**

Показники	До курсу лікування	Після курсу лікування
Вікові зміни шкіри		
дефекти шкіри	1.44±0.88	0.67±0.71
еластичність	2.00±0.87	0.78±0.44
тургор	2.11±0.78	0.78±0.44
пастозність	2.00±0.87	0.44±0.52
в'ялість	1.78±0.97	0.44±0.52
судинні зміни	2.00±0.87	0.56±0.53
зморшки	1.89±0.78	1.00±0.50
колір	2.00±0.71	0.11±0.33
гравітаційний птоз	2.00±0.87	0.67±0.50

Підсумовуючи, можна сказати, що мікрострумова терапія – високоефективний метод корекції порушень морфо-функціонального стану шкіри при віковому старінні незалежно від тяжкості процесу, який допомагає позбавитися дефектів шкіри обличчя, підвищити її еластичність, тургор, позбавитись від пастозності, в'ялості, попередити судинні зміни шкіри обличчя. У поєднанні зі здоровим способом життя мікрострумова терапія допомагає надовго зберегти шкіру в здоровому стані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аппаратная косметология: учебное пособие / В.П. Федотов, Е.Ю. Корецкая и др. – Запорожье: "Просвіта", 2013. – 312 с., ил.
2. Біловол А.М. Фізіотерапія в косметології : навч. посібник / А.М. Біловол, С.Г. Ткаченко, Є.Г. Татузян. – Харків : ХНМУ, 2017. – 116 с.
3. Дрибноход, Ю.Ю. Косметология / Ю.Ю. Дрибноход. – 6-е изд. – Ростов на Дону: Феникс, 2010. – 538 с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцент Т.П. Козій

УДК 616.74-009.17-036-07

Щедролосєв М. О.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПАЦІЄНТІВ З МІАСТЕНІЄЮ

У статті розглядаються особливості застосування фізичної терапії в комплексному лікуванні пацієнтів з міастенією.

Ключові слова: фізична терапія, міастенія.

The article considers the peculiarities of the use of physical therapy in the complex treatment of patients with myasthenia.

Key words: physical therapy, myasthenia.

Міастенія, відома лікарям і вченим більше, ніж три сторіччя. За останні 40 років суттєво "привідкрила" для нас секрети свого патогенезу, проте причини виникнення захворювання дотепер залишаються не до кінця зрозумілими. Жодна з трьох існуючих офіційних теорій етіології міастенії не дає вичерпної відповіді щодо походження захворювання [3].

При подальшій етіології міастенії, слід приділити увагу дії стресорних чинників різних категорій, які сприяють поломці імунної системи і виникненню клінічних ознак захворювання, а також дуже часто провокують загострення, зрив компенсації або розвиток міастенічної кризи. Слід приділяти увагу тим засобам лікування, які здатні звести до мінімуму результат руйнівної дії стресу і попередити виникнення захворювання, або його загострення. Серед таких засобів лікування важливе місце займають методи рефлексотерапії [1, 2].

Найбільший ефект при лікуванні міастенії досягається шляхом застосування комплексного лікування, яке включає фізіотерапевтичні процедури, масаж, рефлексотерапію та лікувальну фізкультуру [2].

Дана проблема описується у великій кількості публікацій, автори котрих, обґрунтовують і пропонують багато методів реабілітаційної терапії. Значна частина цих методів є ефективними, але, в цілому, загальна програма відновного лікування хворих на міастенію, далека від ідеальної.

Тому, покращення методів та засобів фізичної реабілітації при міастенії, є однією з найбільших проблем фізичної реабілітації в Україні.

Для розв'язання поставлених завдань проводились наступні методи дослідження:

- аналіз медичного анамнезу;
- аналіз наукової та науково-методичної літератури;
- методи математико-статистичної обробки даних.
- медико-біологічний метод дослідження;

Дослідження проводилося у три етапи:

Перший етап – вивчення науково-методичної та наукової літератури, завдання роботи, визначення мети, об'єкту та предмету дослідження, вибір методів дослідження.

Другий етап – проводився підбір заходів реабілітації та складання комплексу спеціальних вправ, для людей, які хворіють на міастенію. Оцінка впливу засобів фізичної реабілітації на функціональний стан проводилась за результатами отриманих результатів: ЧСС, АТ.

Третій етап – аналіз та обробка отриманих даних, формулювання практичних рекомендацій та висновків, оформлення рукопису в цілому.

Для оцінки ефективності реабілітаційних заходів було проведено обстеження пацієнтів контрольної і основної груп на початку і наприкінці експерименту. Критеріями перевірки ефективності розробленої нами програми була оцінка розвитку рухових якостей і функціональні показники кардіораспіраторної, та м'язової системи.

Треба відзначити, що при обстеженні хворих показники життєвого індексу (ЖІ), у даній категорії людей, були нижче від норми на 20,5%, а показники життєвої ємності легень (ЖЕЛ) нижче від норми на 17,3%.

При аналізі показників дихальної системи у людей літнього віку, дані, отримані після експерименту в контрольній групі більше підвищилися, чим в основній групі. На нашу думку, це пов'язано з невеликою кількістю дихальних вправ в запропонованому комплексі ЛФК. Динаміка даних обох груп показала, що заняття по експериментальному і традиційному комплексу вправ ЛФК підсилюють діяльність функції органів дихання. Таким чином, в традиційному комплексі вправ при остеохондрозі, необхідно включити більше дихальних вправ, особливо в завершальній частині занять.

Співвідношення частоти серцевих скорочень до і після експерименту

Контрольні виміри ЧСС та артеріального тиску та подальше їх співвідношення показали, що показники ЧСС до початку експерименту у досліджуваних контрольної групи

складали $66,8 \pm 0,74$ уд/хв., після експерименту $67,3 \pm 0,62$ уд/хв. В основній групі ці показники склали до початку експерименту $66,1 \pm 0,76$ уд/хв., після експерименту $66,6 \pm 0,65$ уд/хв.

Отримані дані вказують на зміни показників з боку діяльності серцево-судинної, що проявилось в пониженні рівня тиску систоли і підвищенні діастоли, незначному підвищенні частоти серцевих скорочень. При первинному дослідженні у людей похилого віку в контрольній групі показники серцево-судинної системи були такі ж як і у пацієнтів основної групи. Отримані дані свідчать про те, що після проведення курсу реабілітації показники серцево-судинної у пацієнтів обох груп покращилися по-порівнянню з вихідними даними, і, отже, запропонований курс реабілітації ефективний.

Спеціалісту з фізичної реабілітації, який працює з пацієнтами, котрі хворіють на міастенію, необхідно:

1. Удосконалювати та поглиблювати свої вміння в галузі фізичної реабілітації при різних видах міастенії, використовувати новітні та традиційні засоби і методи фізичної реабілітації.
2. Постійно формувати у хворих, які займаються, мотивацію до вправ не тільки на базі оздоровчо-лікувального закладу, а й в домашніх умовах.
3. Пам'ятати, що успіх компенсаторного впливу оздоровчих фізичних навантажень, залежить від спільної роботи спеціалістів різного профілю: кардіологів, неврологів, фізичних реабілітологів, психологів.
4. Дотримуватись періодичності при виконанні вправ: чергування навантаження та відпочинку.
5. Перш ніж, приступати до програми фізичної реабілітації, необхідно проконсультуватися з лікарем та отримати його дозвіл.
6. Будь-які види оздоровчих фізичних навантажень, потрібно застосовувати тільки після загального медичного обстеження та відсутності протипоказань.
7. Дотримуватись основних принципів фізичної реабілітації.

Узагальнення і аналіз сучасних літературних джерел показують, що фізичній реабілітації відокремлюється певна роль у відновному лікуванні хворих на міастенію, проте, сучасних практичних і теоретичних розробок у цьому напрямку ще замало. А розробки зарубіжних фахівців, не можна повною мірою використовувати у наших умовах, через відмінності у методиках і схемах лікування. Загалом, вплив засобів фізичної реабілітації на функціональний стан систем організму, на рівень якості життя хворих з міастенією представлено недостатньо. Після аналізу науково-методичної літератури ми зрозуміли, що лікувальні заходи слід спрямувати на покращення фізичного та емоційного стану, профілактику ускладнень. Для хворих на міастенію велике значення має створення режиму фізичного і психічного спокою [2, 4].

При обстеженні людей похилого віку хворих на міастенію були зареєстровані низькі показники життєвого індексу 20,5% нижче від норми, життєвої ємності легень на 17,3%, артеріальний тиск на 11% вище норми, показники рухливості за різними тестами показали значне зниження рухової активності приблизно на 18-20%.

Розроблений комплекс реабілітаційних заходів суттєво сприяє розвитку рухових якостей і підтримує на оптимальному рівні функціональні можливості організму людей похилого віку, хворих на міастенію, підвищує їх фізичну активність та значно знижує больові відчуття на 80%.

Під впливом запропонованого комплексу реабілітаційних заходів значно зростає ефективність фізичної реабілітації людей похилого віку хворих на міастенію за усіма показниками на 30%, під впливом традиційного комплексу – на 21%.

Це дає підставу рекомендувати запропонований комплекс для практичного використання у системі фізичної реабілітації людей з міастенією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Неврология. Национальное руководство / Под ред. Е.И. Гусева, А.Н. Коновалова, В.И. Скворцовой, А.Б. Гехт. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 1040 с.
2. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник для ВУЗів / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2010. – 438 с.
3. Оржешковський В.В. Ліко-індуковані порушення нервово-м'язової передачі // Ліки України. – 2010. – № 4. – С. 30–32. 3.
4. Пономарева Е.Н. Миастения: Клиника, патогенез, дифференциальная диагностика, тактика ведения. – Минск: ООО "МЕТ", 2002. – 175 с

Рекомендує до друку науковий керівник доцент А.І. Гурова

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ГУМАНІТАРНІ НАУКИ.....	13
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ..	14
<i>Артюхова О.Г.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ UKRAINE В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ТЕКСТІВ ЗМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)	15
<i>Бабак Є.В.</i> МЕДІАТЕКСТИ "ГАРЯЧИХ" НОВИН: ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВОЇ ТА КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ	17
<i>Багатюк В.В.</i> МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОЧУТТЄВО-НЕЙТРАЛЬНИХ СТАНІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА "ГРАФИНЯ"	19
<i>Бойко Н. О.</i> РИСИ ДРАМИ АБСУРДУ У П'ЄСАХ "ТОЙ, ЩО ВІДЧИНЯЄ ДВЕРІ" НЕДИ НЕЖДАНОЇ ТА "ЧЕКАЮЧИ НА ТУРКА" АНДЖЕЯ СТАСЮКА.....	21
<i>Бурова В.В.</i> МІСЦЕ МОВИ ВСЕМЕРЕЖЖЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ	23
<i>Василенко К.В.</i> АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПАРАМЕТР	27
<i>Васта В. В.</i> МОДАЛЬНІ ПЕРИФРАЗИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	30
<i>Випирайло. Ю.С.</i> ОБРАЗ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	32
<i>Вініченко А.В.</i> АПОКАЛІПТИЧНІ МОТИВИ В РОМАНІ ЕЛ. ДРЕЙКА "ГОРИЗОНТИ НАШИХ НАДІЙ"	34
<i>Віцинець С.А.</i> ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)	36
<i>Гаас М.К</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХВОРОБА В КІНОСТРІЧЦІ "ДО ЗУСТРІЧІ З ТОБОЮ"	39
<i>Гаас М.К.</i> ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ХВОРОБА У РОМАНІ ЛОРЕН ОЛІВЕР "ДУЛІРІУМ"	42
<i>Гайдай К.Ю.</i> ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ФОНОГРАФІЧНОГО РІВНЯ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАНЬ Е. ГЕМІНГВЕЯ "IN OUR TIME"	43

<i>Голік С.Р.</i> ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО.....	45
<i>Гончарук В.В.</i> КОНЦЕПТ "ЧОЛОВІК" В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ПРОЗІ ХХІ СТ.....	47
<i>Горбачова О. Ю.</i> СИМВОЛІКА БІЛОГО ТА ЧОРНОГО КОЛЬОРІВ У КАНАДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ.....	50
<i>Горбушина Д.Д.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ДЕТЕКТИВАХ ДАР'І ДОНЦОВОЇ.....	51
<i>Городцова О. А.</i> СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ В ТВОРАХ В.С. ТОКАРСВОЇ.....	54
<i>Датченко Я.Ю.</i> КОНЦЕПТ КОХАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕННИХ ТВОРІВ THE BEATLES).....	56
<i>Даценко А.В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРОПІВ У ТВОРІ Ю.ВИННИЧУКА "ТАНГО СМЕРТІ".....	58
<i>Дегтярєва В. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ СПОКУТА В РОМАНІ "СПОКУТА" ІЄНА МАК'ЮЕНА.....	61
<i>Довганюк Є.А.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТЕКСТІВ ФЕЙКОВИХ НОВИН.....	65
<i>Дронь В.С.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОСНОВА РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ.....	67
<i>Дяченко Т.І.</i> ПАРЦЕЛЯЦІЯ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В РОМАНІ В. ЛИСА "СТАРА ХОЛЕРА".....	70
<i>Журавльова Є.О.</i> ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	72
<i>Захарченко А.А.</i> КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ У ТВОРАХ ПОЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....	74
<i>Зінковська Д.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	76
<i>Іванько А.О.</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	80

<i>Івченко А.О.</i> ПЕРЕКЛАД ЕЛЕМЕНТІВ МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕРІН МОРГЕНШТЕРН "THE NIGHT CIRCUS" ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ ЄЛЕНИ ДАСКАЛ).....	83
<i>Катречко А.М.</i> ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ ВІЙНА В РОМАНІ "ТАНГО СМЕРТІ" Ю. ВИННИЧУКА	85
<i>Кашуліна А.С.</i> АНТРОПОНОМІЧНА КАРТИНА СВІТУ У ТВОРІ ІНГРІД НОЛЛЬ "АПТЕКАРКА"	87
<i>Коберник А. М.</i> ЖАНРОВИЙ ІНВАРІАНТ АНТИУТОПІЇ	89
<i>Ковнір В.О.</i> КОНЦЕПТ "ЗАЗДРІСТЬ" ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ЕТНОСУ	92
<i>Коршманюк А.В.</i> СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОЗНАКИ РЕЛІГІЙНОЇ МОВИ.....	95
<i>Кравченко А.В.</i> ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ "ЗЛОЧИНЦЯ" У РОМАНІ Т. ДРАЙЗЕРА "АМЕРИКАНСЬКА ТРАГЕДІЯ"	98
<i>Кульман А. Є.</i> МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ НА СТОРІНКАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТИ "THE WASHINGTON POST")	100
<i>Лазник М.В.</i> СКЛАДОВІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТОК-ШОУ НА РАДІО: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ	102
<i>Лиско А.І.</i> КОНЦЕПТ ЩАСТЯ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	106
<i>Лісовець А.М.</i> СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ ПАРФУМЕРНО-КОСМЕТИЧНИХ ТОВАРІВ.....	109
<i>Лукін О.В.</i> ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ТЕМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ РОМАНІ	111
<i>Ляшенко О. Є.</i> ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ ЖІНОЧНОСТІ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ФАНСУАЗИ САГАН.....	114
<i>Мак Л. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗІВ ХАНСА ТА РОЗИ ГУБЕРМАННІВ, ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДНИХ ВЕРСІЯХ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ "THE BOOK THIEF" ТА ЙОГО ЕКРАНІЗАЦІЇ.....	116
<i>Мала Г.С.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ.....	120

Маркіна А. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО СЕРІАЛУ "SUITS"	124
Матішаєк А.В. БІБЛІЙНІ МОТИВИ У РОМАНІ ІВАНА БАГРЯНОГО "САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ"	126
Махник М. П. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ КАВУН.СІТУ	128
Мініх Г. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СЕРІАЛІ "МОЛОДИЙ ПАПА" В УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	131
Михайлець М. Д. СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ІМПЛІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ "БУДИНОК НА КРАЮ СВІТУ"	133
Мищенко Н.Г. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОМОРФНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ КАЗКАХ.....	135
Мозгова С.Л. МОТИВ ВИБОРУ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК "СМІТНИК ГОСПОДА НАШОГО"	138
Мороз О. Д. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО КРЕОЛІЗОВАНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОМІКСІВ)	140
Мунтян О. О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИОЛОГІЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ЕПІТЕТНИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ.....	143
Ніділевич О. С. ПОПУЛЯРНА БЕЛЕТРИСТИКА У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТ.....	145
Нікішенко В.М. КОНЦЕПТ СОНЦЕ В РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	148
Нуждін В.С. БАЗИСНІ ЗАСАДИ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДАННЯ АНІМАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	151
Огіренко Я.О. ПОНЯТТЯ ПОРІВНЯННЯ ТА ПОРТРЕТНОГО ОПИСУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	152
Паляниця В. КОНЦЕПТ "КАРТИНА" В РОМАНІ ДІНИ РУБІНОЇ "БІЛА ГОЛУБКА КОРДОВИ"	155

Перелига І.О. ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОНЯТЬ: ВІЧНИЙ, ВІКОВИЙ, СВІТОВИЙ, ТРАДИЦІЙНИЙ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ОБРАЗ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ НАУЦІ	157
Петрова М. Є. БІБЛІЙНИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ БІБЛІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	160
Питько С.С. ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ВИДУ ДІЄСЛОВА В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	162
Пономарьова В.В. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯ.....	165
Попов В. В. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ У ФРАНЦУЗЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ СТАТУС.....	167
Попова А.О. СТРУКТУРА ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ "ТАНЕЦЬ" І "DANCE" В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	170
Прокопенко Ю. В. КОГНІТИВНО-ВІЗУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОКАЦІЙ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ.....	173
Процай Ю. І. ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	176
Пуголовка В.О. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕНТЕЗІЙНИХ РОМАНІВ ДАРИ КОРНІЙ "ГОНІХМАРНИК" ТА "МІСЯЦІВНА"	179
Раєнок В. ОБРАЗ МЕРІ ПОППІНС У ОДНОЙМЕННИХ ХУДОЖНЬОМУ ТА КІНОТВОРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОІСТОРИЧНОГО ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	182
Рачева Н. В. ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	185
Реуцька В. С. ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПИСЬМА	187
Сакун К.В. ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА "ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ" УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ).....	191

<i>Свердлова О.М.</i> КОНЦЕНПЦІЇ ВОЛІ ТА СВІДОМОСТІ АУГУСТО ПЕРЕСА В РОМАНІ МІГЕЛЯ ДЕ УНАМУНО "ТУМАН"	193
<i>Синельникова І.М.</i> ВЕБ-РЕСУРС "ENVOСAV" ЯК ЗРУЧНИЙ ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	196
<i>Синюк А.М.</i> МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ВІТРУ В ПОЕЗІЇ СВІТЛАНИ ЙОВЕНКО	198
<i>Слінько В.О.</i> ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ ЧИСЛА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	200
<i>Сорокотяга І.В.</i> АНГЛІЙСЬКІ КОЛЬОРОНАЗВИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ	203
<i>Стросєва О.Г.</i> ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА	206
<i>Сурхаєв В.М.</i> КОМПЛЕКС ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНОГО СЛОВНИКАУЧНІВ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	208
<i>Сьоміна А.І.</i> САТИРИЧНЕ ЗМАЛЮВАННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ В РОМАНІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА "ЧАС СМЕРТОХРИСТІВ. МІРАЖІ 2077 РОКУ"	210
<i>Тарасенко Ю. І.</i> ОБРАЗ БУНТАРКИ У РОМАНІ С. КОЛЛІНС "ГОЛОДНІ ІГРИ"	212
<i>Тимошук К.О.</i> СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ФРАНКОМОВНІЙ ТА АНГЛОМОВНІЙ ПРЕСІ.....	216
<i>Токар Г.А.</i> РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ...	219
<i>Тонг Нгок Ань</i> ПОНЯТТЯ "СТАТТЯ" В УКРАЇНСЬКОМУ ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВІ	221
<i>Турчина Д.В.</i> ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У РОМАНІ ЛЮБКА ДЕРЕША "КУЛЬТ" ..	223
<i>Фуглевич К. А.</i> ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ ЯК ОЗНАКА МЕДІАГРАМОТНОСТІ	225
<i>Харитоненкова А.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА ПОКУПЦЯ.....	227

Чекамова К. С. ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ ВВЕДЕННЯ УЧНІВ В МОВЛЕННЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	230
Чепінога В.О. ПОЗИТИВНА КОНОТАЦІЯ КОНЦЕПТУ "МАТЕРИНСТВО" НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ У. ТЕККЕРЕЯ "ЯРМАРОК МАРНОСЛАВСТВА"	232
Чобітько К.С. ПОНЯТТЯ "РЕЦЕНЗІЯ" В НАУЦІ ПРО СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ	234
Чорна І.В. АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ ХАТИ В ЛІРИЦІ АНАТОЛІЯ КИЧИНСЬКОГО	236
Чумачова К.О. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГІЗМІВ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ДЖОНА ГРІНА "ПРОВІНА ЗІРОК"	238
Шаптала В. В. РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЛІЦЕЇ	241
Шевчук Н.С. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ).....	243
Шнабська Т.Г. ПОНЯТТЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	245
Щепак А.С. СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПРЕСИ).....	248
Ющук В.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ НІМЕЦЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ КОРНЕЛІЇ ФУНКЕ	250
Ярошинська О.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА "ЕВФЕМІЯ" ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	253
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	255
Бабенко А. А. НАСЛІДКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ	256
Більська О. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПЕДАГОГІВ	258
Бриж А. В. СПЕЦИФІКА ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ СТУДЕНТА МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ	260
Герасимчук К. М. ВПЛИВ ЗМІ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ.....	262
Голдаєва А.Г. ДИНАМІКА ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ДО СЛУЖБИ.....	263

Грищенко Ю.І. ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ТА КІБЕРБУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	267
Гуділіна Ю.Ю. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	269
Дельдекіна В.В. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ КЕРІВНИКІВ	275
Демченко Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЖІНОК У РАННЬОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ.....	278
Єгорова Т.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ	281
Заволоко О.О. ВПЛИВ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ НА КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	283
Задніпряна Г.М. ПРОГРАМА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПРОФІЛАКТИКИ КІБЕРБУЛІНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ	284
Кобзар І.С. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ ОНКОХВОРИМ ДІТЯМ	288
Кравченко Д.Є. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПСИХОКОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З КОЛИШНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ.....	290
Крижановська А.А. ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ СХИЛЬНИХ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	292
К.В. Кугук ЗНАЧИМІСТЬ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	295
Кулик Д. Е. ФЕНОМЕН БУЛІНГУ В ШКІЛЬНОМУ ПРОСТОРІ	297
Літвінова Д. С. ФЕНОМЕН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ	300
Ляху Д. І. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ.....	302
Марецька Н.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ В ОТГ	305

<i>Нечмілова Т. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ВЧИТЕЛІВ ...	307
<i>Пагу А. Д.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН	309
<i>Паламарчук В. Ю.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ШКОЛІ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	311
<i>Пасечник Д.Є.</i> ДИНАМІКА ВИНИКНЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ.....	313
<i>Пастушенко Г.В.</i> ВПЛИВ МІЖПІВКУЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ НА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІВОРУКОЇ ДИТИНИ	316
<i>Погорєлова А.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТРЕСУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ... 318	
<i>Присяжнюк О. В.</i> ВПЛИВ ПОЧУТТЯ ОБРАЗИ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	321
<i>Присяжнюк С.О.</i> ПЕРФЕКЦІОНІЗМ, ПРИВАБЛИВІСТЬ ТА НЕБЕЗПЕКА	323
<i>Прошенко В.П.</i> РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	325
<i>Прудська В.А.</i> ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ЯКІ ЧИННИКИ ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИТЕЛЯ	328
<i>Рибак В. Я.</i> ЧИННИКИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ-ПІДЛІТКАМИ В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї	330
<i>Спірідонова О. О.</i> ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	332
<i>Столярчук В.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ВЛАСНОЇ ТІЛЕСНОСТІ.....	335
<i>Супрун О. Л.</i> МЕТОДИ КЕРУВАННЯ СПОРТИВНОЮ МОТИВАЦІЄЮ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ ДО ЗМАГАНЬ.....	337
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	340
<i>Аббасов Р. А.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОГОЛОШЕННЯ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	341
<i>Астраханцев І.С.</i> КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	343

Біжик А.В. МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	345
Білик І.Ю. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	348
Бугіль В.П. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ.....	350
Бухтояров С.В. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ	352
Гавловський О.О. ПОНЯТТЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	355
Газукін М.В. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КАДРОВИХ ПРОЦЕДУР В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	357
Гармонов В.В. ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ	360
Гожеуловський О.Ю. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА	362
Грищенко Є. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	364
Дукач М.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	367
Д'яченко Н.С. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	369
Жайворонок О.О. ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	372
Жук В.Г. БРЕСТСЬКА ФОРТЕЦЯ ТА ФОРТ ЕБЕН-ЕМАЕЛЬ ЯК ПРИКЛАД ТРАНСФОРМАЦІЇ КОЛИШНІХ ОБОРОННИХ СПОРУД У СУЧАСНІ МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ	375

Зеленська О.О. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ "ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТА"	377
Зіменс К.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ	380
Зіміна Г. В. СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ	382
Козлович А.В. АДВОКАТ ЯК ПРЕДСТАВНИК ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ.....	384
Костів В. О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	386
Котенко Д.І. ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	389
Красман П.С. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	391
Лебедева Г.Ю. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	393
Логацький С.А. ПОНЯТТЯ СЛІДЧИХ ДІЙ.....	396
Малкін Р.Ю. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	400
Мірошник А. В. ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ.....	402
Моцьо К. М. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КРАЇНАХ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	404
Невидничий В.В БАНКІВСЬКА СИСТЕМА І БАНКРУТСТВО: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС	406
Овчаренко А.С. ЗМІСТ КРИМІНОГЕННИХ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ.....	409

Орлик О. Д. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	411
Періг І.Я. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ВИДИ ПРОТИПРАВНИХ КОРУПЦІЙНИХ ДІЙ	414
Петрук С.С. СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОДАТКОВИЙ РЕЖИМ В ЧАСТИНІ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	417
Пітомець К.С. КОЛОНІЗАЦІЯ ЕТНОСПІЛЬНОТ ЄВРЕЙСЬКОГО, НІМЕЦЬКОГО, БОЛГАРСЬКОГО ТА ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТ.: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ	419
Роговська Л.В. ЗАГАЛЬНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКОГО ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНЩИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	421
Рожина В.І. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОСТОРУ	423
Сабельфельд Д.Є. ІНСТИТУТ ПРОБАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	426
Савченко В.В. РЕЧОВО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	428
Семко С.О. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ПОДІЛУ ВЛАДИ.....	430
Соколенко О.О. ПРАВОВИЙ СТАТУС І ВИДИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ОМБУДСМЕНІВ.....	432
Тележенко Т. О. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ	435
Федотова Т.І. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРИЄДНАННЯ.....	436
Фур В.М. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ	438
Чайка І.С. СИСТЕМА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЯКІ ВЗАЄМОДІЮТЬ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ	440

<i>Чернятевич Д.В.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ.....	442
<i>Чір`єва К.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	447
<i>Шаповал О.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	449
<i>Шевченко А.О.</i> ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ.....	451
<i>Яворська А.О.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	453
<i>Ярченко О.В.</i> МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ В СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ	456
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	459
<i>Андрієць І. С.</i> ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	460
<i>Браніцька О.М.</i> МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВОМУ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	462
<i>Брит І.В.</i> СТАН СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	465
<i>Варакса Ю.О.</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ФРАЗЕОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ВИШІ.....	467
<i>Васібаєва З. Ш.</i> ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	470
<i>Войлакова І.І.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	473
<i>Губанова Д.В.</i> ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ	476

<i>Гулак Н.П.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РЕЖИСЕРСЬКИХ ІГОР ..	478
<i>Гурова І.Ю.</i> ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ МОВНИХ ПОНЯТЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	480
<i>Еленич Т.В.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ	483
<i>Єфімчук М.А.</i> ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	487
<i>Завгородня О. М.</i> ДИФЕРЕНЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАТРИМКИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	491
<i>Зеленська Д.</i> ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ АРТИСТИЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ.....	492
<i>Іващенко А.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ТА МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	495
<i>Качур Н.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	498
<i>Кермач М.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	500
<i>Кравцова О.В.</i> ТРУДНОЩІ СТАНОВЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	503
<i>Крижановська А.А.</i> ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАННЯ	506
<i>Курамішина О. Л.</i> ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ЧИТАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	509
<i>Лунгу Р.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТВОРЧОЇ РОБОТИ З КАЗКОЮ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ТРВЗ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	511
<i>Матвєєва Т.</i> СУЧАСНА ДИТЯЧА ФЕСТИВАЛЬНА КУЛЬТУРА ТАВРІЙСЬКОГО КРАЮ, ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	514

Менаріфова І.В. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З МАТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАНЬ І ВМІНЬ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ.	517
Михайличенко Н.М. ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕНИМ ІНТЕЛЕКТОМ	520
Міщанинець А. В. ЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. БАТЬКИ – ПРОФЕСІЯ ЧИ ПОКЛИКАННЯ?.....	522
Мокринська Л.М. ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ.....	524
Нікішенко А. В. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	528
Нода С.В. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ УЧНІВСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА.....	532
Одірова Л.М. ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗДАТНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ З РОДИНАМИ ДІТЕЙ	536
Панченко А.В. ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	538
Пугаченко Н. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	541
Рольська Т.А. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗДАТНОСТІ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ФРЕБЕЛЬПЕДАГОГІКИ.....	543
Ротарь А.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	546
Рябокоть К.Ю. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	548
Савельєва К.П. САМОРЕГУЛЯЦІЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМАНИМ ПСИХІЧНИМ РОЗВИТКОМ	552

<i>Савун Г.</i> СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	555
<i>Саржан А.Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ РОДИН	557
<i>Сухенко О.О.</i> ВЗАЄМОДІЯ ЗДО ТА БАТЬКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	561
<i>Туницька Н.О.</i> АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ НА ХЕРСОНЩИНІ	563
<i>Тупікова В. В.</i> СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКАМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	565
<i>Федкевич Н.М.</i> ПРОБЛЕМА МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	567
<i>Федченко Т.Л.</i> РІВЕНЬ СФОРМОВАНOSTІ УВАГИ ТА УВАЖНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ	570
<i>Філінова А.О.</i> СТАН СФОРМОВАНOSTІ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	572
<i>Хабарова А.Ю.</i> ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ІМУННОЇ СИСТЕМИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	574
<i>Шевченко Н.О.</i> СТАН СФОРМОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	578
<i>Шурда Ж.І.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	580
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ.....	584
<i>Авраменко Н. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА	585
<i>Ахтирська Л.В.</i> РЕЖИСУРА ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ МАСОВИХ ЗАХОДІВ	587
<i>Бєлан О.П.</i> ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО БАЛЕТНОГО МИСТЕЦТВА	590
<i>Бєлан Ю.Р.</i> ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ ДОН КІХОТА У СВІТОВОМУ МИСТЕЦТВІ	593

Бондар Я.Ю. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНОГО ТВОРУ У ХУДОЖНИКІВ ІМПРЕСІОНІСТІВ	596
Бондаренко У.О. ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА В УКРАЇНІ	598
Булсер-Полозова С. А. АМЕРИКАНСЬКА КІНОАКАДЕМІЯ, ПРЕМІЯ "ОСКАР" ЯК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	600
Бутрим В. І. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ КРИЗИ ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА	601
Власенко А. Б. ЕКСПЕРИМЕНТИ З КОЛЬОРОМ У НАТЮРМОРТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ	603
Гончаренко В.С. РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РОБОТІ НАД ПОРТРЕТОМ.....	605
Гузь Л. С. КОМПОЗИЦІЙНА ПОБУДОВА ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ	607
Дубінін В.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТАНЦЮВАЛЬНИХ СЮЖЕТНИХ ШОУ НА ОСНОВІ ЕСТЕТИКИ ДАДАЇЗУ І ТЕАТРУ АБСУРДУ	609
Дюкар А. М. ФОРМУВАННЯ ТАНЦЮ В СТРУКТУРІ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДІВ.....	612
Євдокимова І.В. ДЕКОРАТИВНИЙ НАТЮРМОРТ У ЖИВОПИСІ	614
Зелінська М. О. КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА ЯК ФОРМА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	616
Зелінський В. В. МІСЦЕ ХЕЛОВІН В СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ КУЛЬТУРІ	618
Зубков М.К. ЗНАЧЕННЯ ОНТОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ ЧАСУ І ПРОСТОРУ У РОБОТІ ХОРЕОГРАФА.....	620
Кадигроб О. О. ПОСТМОДЕРНІЗМ І "РЕКРЕАЦІЇ" ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА	622
Коваленко О.О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕТИМОЛОГІЇ ЖАНРУ "РОМАНС"	625
Комарькова Є.І. ХУДОЖНІЙ ТЕКСТИЛЬ В ДИЗАЙНІ ІНТЕР'ЄРУ	627
Костиренко Т.С. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ СТРИТ-АРТ).....	629

<i>Кошова О.О.</i> ТВОРЧІ АСПЕКТИ РОБОТИ ПІАНІСТА НАД РІЗНОЖАНРОВИМИ ТВОРАМИ	631
<i>Кузякіна Д. В.</i> КОМПЕРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ	633
<i>Ларіна В. В.</i> ХУДОЖНЄ РІШЕННЯ ТВОРЧОЇ КОМПОЗИЦІЇ В ТЕХНІЦІ ХОЛОДНОГО БАТИКУ	635
<i>Лелеко М.М.</i> ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ДУХОВИМ ОРКЕСТРОМ ШКОЛИ МИСТЕЦТВ	637
<i>Ліпишиць С.О.</i> ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ТЕЧІЙ БАЛЬНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	639
<i>Луцієнко О.О.</i> МЕТОДИКА ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНЯ-ПІАНІСТА	641
<i>Нємченко Д. Д.</i> ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ПРИ СТВОРЕННІ ІЛЮСТРАЦІЙ ДО ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ	643
<i>Погорслий Я.С.</i> ТВОРЧІСТЬ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ БАЯННОГО МИСТЕЦТВА	645
<i>Полозов Є. Є.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕС ПРОЦЕСІВ В ІВЕНТ ГАЛУЗІ ДОЗВІЛЛЯ СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	647
<i>Протасова А. С.</i> РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	649
<i>Рябенко Є. В.</i> ЖІНКИ У КУЛЬТУРІ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	652
<i>Сіра Т. Ю.</i> РОЗВИТОК ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА В УКРАЇНІ В ХХ СТ – ПОЧ. ХХІ СТ.	655
<i>Смутченко Ю.С.</i> ФОРМУВАННЯ ТЕАТРАЛЬНОГО КОСТЮМУ В СЦЕНІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	657
<i>Солодова І.О.</i> ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ М'ЯКИХ МАТЕРІАЛІВ ПРИ СТВОРЕННІ ПЕЙЗАЖУ	659

<i>Струмецька О.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ МОРСЬКОГО ПЕЙЗАЖУ У ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПISУ	663
<i>Устимова В. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНО-АНСАМБЛЕВОГО ВИКОНАВСТВА	665
<i>Федоренкова І. А.</i> ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПІВАКА.....	667
<i>Христенко Я. В.</i> ТЕЛЕСЕРІАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ТА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	670
<i>Чурілов А.В.</i> МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЕСТРАДИ НА ХЕРСОНЩИНІ: ВИТОКИ ТА СУЧАСНІСТЬ	672
<i>Шаповал А.В.</i> АРТ-ПРОТЕСТ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.....	673
<i>Шепельова Ю. М.</i> ПРОВІДНІ ІДЕЇ КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З. КОДАЯ	675
<i>Шустов В.О.</i> СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИКИ ДЛЯ КЛАСИЧНОЇ ГІТАРИ	677
РОЗДІЛ II. ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ.....	680
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ.....	681
<i>Афанасієвський В.І.</i> ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ТА ЙОГО ЗМІНИ.....	682
<i>Брєславець І.О. Дахно Б.А.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ТРЕНДІВ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА	684
<i>Ваховський В.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ХЕРСОНЩИНІ.....	686
<i>Ведмецька Ю.С.</i> ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ КЛІМАТУ: ТРЕНДИ СУЧАСНОСТІ І АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН ЧЕРЕЗ ОСВІТУ	688
<i>Гончарук Д.В.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ЧИСЕЛЬНОСТІ ВОВКА ЗВИЧАЙНОГО (CANIS LUPUS) ТА ЄНОТОПОДІБНОГО СОБАКИ (NYSTEREUTES PROCYONOIDES) В МИСЛИВСЬКИХ УГІДДЯХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	691
<i>Домбровський В.Д.</i> ПРИРОДНО-РЕСУРСНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ РАЙОНІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	693

Івченко О.О. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	695
Луганська А.Б. ПРО СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДЮНИ В БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ ФРОНТАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КІНБУРНЬСЬКОГО ПІВОСТРОВА	698
Матвєєва А.В. МОНИТОРИНГ РІВНЯ ЗАХВОРЮВАНOSTІ НАСЕЛЕННЯ М.ХЕРСОНА НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ: АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ.....	700
Мусієнко В.В. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ГОЛОПРИСТАНСЬКОМУ РАЙОНІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	703
Петренко Є.С. ШЛЯХИ ВПЛИВУ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ НА ДОВКІЛЛЯ	705
Плащенко А.В. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ГЕНІЧЕСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	707
Ріжко М. Ю. ПЕРЕВАГИ І МОЖЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	709
Рожко І. В. ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	711
Філенко О. В. УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ І ЇХ ВИВЧЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	713
Харламова О.В. ХАРАКТЕРИСТИКА АНЕМІЙ ЛЮДИНИ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЇХ В УКРАЇНІ ЗА СТАТИСТИЧНИМИ ДАНИМИ	716
Хроленко К. О. НАВЧАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ НА ПІДПРИЄМСТВО ЯК ФОРМА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ	718
Чхало К.С. АНАЛІЗ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ БІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ	720
Шевчук Ю.С. ПРО ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АСФАЛЬТОБЕТОННИХ ЗАВОДІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ	723
Шляшенко А.Л. СУЧАСНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ДНІПРА	725

ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК, ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ	728
<i>Болгарін Т.О.</i> ПОБУДОВА ІНСЕРЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ МОВИ VHDL	729
<i>Гришина К.В.</i> ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ФІЗИКИ.....	732
<i>Двоян Є.М.</i> ВАРІАНТ КОМПАКТНОГО МАЯТНИКА ФУКО.....	734
<i>Журавльова І.О.</i> ФУНДАМЕНТАЛЬНА МАТЕМАТИЧНА КОНСТАНТА ЧИСЛО ЕЙЛЕРА У ЗАГАЛЬНОМУ І ТЕОРЕТИЧНОМУ КУРСАХ ФІЗИКИ ТА АСТРОФІЗИКИ	736
<i>Заводяний В.В.</i> ТЕПЛОВИЙ ОПІР ПРИСТІННОГО ШАРУ ПОВІТРЯ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ ТЕПЛОВИЙ ОПІР СТІН	738
<i>Ковальчук В.Т.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ПРИ РОЗВ'ЯЗАННІ ЗАДАЧ З ФІЗИКИ	740
<i>Мельников С.П.</i> РОБО-ЕДВАЙЗЕР ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ПОРТФЕЛЮ ЦІННИХ ПАПЕРІВ	743
<i>Мешков О.Ю.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧОТИРЬОХПОЛЮСНИХ ФІЛЬТРІВ ТА ЕКВІВАЛЕНТНОЇ СХЕМИ ДЖЕРЕЛА ЕЛЕКТРИЧНОГО АНАЛОГУ ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ	746
<i>Поліщук А.В.</i> МЕТОД ЗВЕДЕННЯ ШУКАНОЇ СУМИ ДО ВІДОМОЇ СУМИ ПОСЛІДОВНОСТІ.....	750
<i>Сікало Д.В.</i> ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБРУДНЕНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ	752
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ.....	756
<i>Баранецький О.П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ	757
<i>Вус М.О.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДИК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИХ ГРУПАХ	758
<i>Гевко Ю.О.</i> ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	762

<i>Глухова Г.Г.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІВЧАТ 12-14 РОКІВ	763
<i>Заруба В.</i> ЗНАЧЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	765
<i>Іванченко О.О.</i> ФОРМУВАННЯ СПОРТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	767
<i>Кім Р.А.</i> КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА СИЛОВОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ ДНЗ "ВПУ № 2, М. ХЕРСОНА"	770
<i>Кручина Ю.О.</i> ВПЛИВ МЕТОДИКИ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	772
<i>Кучеренко А.О.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В САМБО	775
<i>Левченчук О.</i> ВИВЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ШКІЛЬНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТБОЛУ	778
<i>Лисак В.С.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО – МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ	780
<i>Меркотан С.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО- ОЗДОРОВЧИХ ЗНАНЬ В УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ	782
<i>Рибак М.М.</i> СТАН ЗДОРОВ'Я ЧОЛОВІКІВ ЗРІЛОГО ВІКУ 50-65 РОКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	785
<i>Синицина Ю.А.</i> СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ СПОРТИВНОГО ТРЕНУВАННЯ ТЕНІСІСТІВ.....	787
МЕДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	790
<i>Ачилов Б.Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ.....	791
<i>Бєлих М. Ю.</i> ВІДНОВЛЕННЯ ХВОРИХ ВНАСЛІДОК НЕВРОПАТІЇ ЛИЦЬОВОГО НЕРВА	793

Борисенко Р.О. МЕТОДИ І ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВРОДЖЕНІЙ ДИСПЛАЗІЇ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБУ	795
Веслополова Т. М. ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПОРАНЕННЯХ ТА РАНАХ	798
Гараненко К.С. КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ВІДНОВЛЕННІ ДОРОСЛИХ ЛЮДЕЙ ІЗ ПЛОСКОСТОПІСТЮ	800
Горбунова Т.М. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВІЙ ТРАВМІ	801
Горват-Боднюк М.І. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ШИЙНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА	803
Костіна А. А. ДЕЛЬФІНОТЕРАПІЯ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ.....	805
Лебакіна А.Д. ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ СКОЛІОЗІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	808
Левечко В. О. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З СИНДРОМОМ ДАУНА	809
Логвиновська М. А. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОЖИРІННЯ У ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ	811
Остроконь А. О. RICE-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ВІДНОВНОГО ЛІКУВАННЯ СПОРТИВНИХ ТРАВМ НИЖНІХ КІНЦІВОК У ФУТБОЛІСТІВ	814
Печена Н.В. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ.....	817
Полетаєва Т. І. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПОРУШЕННЯХ ПОСТАВИ	819
Присяжний В.О. МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЇ РУХОВОГО СТЕРЕОТИПУ У ОСІБ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ	821
Самойленко К.В. ЗАСТОСУВАННЯ ТРАКЦІЙНОГО ВИТЯЖІННЯ ПРИ ОСТЕОХОНДРОЗІ ХРЕБТА	823
Токіой М.І. НЕ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМИ "FITCURVES" ДЛЯ ЖІНОК, ЯКІ ВЕДУТЬ МАЛОРУХЛИВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ	825

Чугункін О. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ СПОРТИВНИХ ТРАВМ НИЖНІХ КІНЦІВОК У БАСКЕТБОЛІСТІВ	827
Чумак Н.І. ФІЗІОТЕРАПІЯ В КОСМЕТОЛОГІЇ.....	829
Щедролосєв М. О. ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПАЦІЄНТІВ З МІАСТЕНІЄЮ.....	831

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск XX

АЛЬМАНАХ

2020

Комп'ютерне макетування

Фоменко С. А.

Підписано до друку 30.11.2020.
Умовн. друк. 99,86 арк. Зам. № 100.

Видавець і виготовлювач
Херсонський державний університет.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
73000, Україна, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27. Тел. (0552) 32-67-95.